A-62446

Suur
Wene-Jaapani sõda.

ja

Ida-Aasia olud.

Ajaloolised ja maadeteaduslised kirjeldused Jaapani, Korea ja Mandshuria maadest ning rahwastest.

Kauge Ida sõja põhjused, sõja eelsündmused ning täieline

sõja-ajalugu.

Kirjutanud **H.** ja **A. Prants.**

Piltidega.

Jurjewis.
Trükitud Hermann'i trükikoja kulu- ja kirjadega.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 28 мая 1904 года.

ARHIIVKOGU 2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

216859

Eessõna.

Praegusel ajal ei ole küll ühtegi asja, mis meie rahwa juures nii üleüldiselt ja rohkesti kõne all oleks, kui Kauge Ida sõda. Paljudgi koduseb põnewad päewaküsimused jääwad selle tõttu enam ehk wähem warju. Isegi kõige enam kõrwalistemas maa-serwades, kus muidu suure-ilma käigust midagi tähele ei panda, on sõja-asi nüüd igapäewaseks kõne-aineks. Wõib küll ütelda, et ei kunagi, ega mingi muu sõda, mis otse meie maad ei puutunud, meie rahwa tähelepanemist nii suurelt enese pääle pole tõmmanud, kui nüüdne hiiglawõitlus kahe suurwõimu wahel, kellest teine meie riik on. Sest ialgi enne ei ole meil sõjasõnumid nii suure õhinaga taga nõutud kui praegu.

See on ka arusaadaw küll. Ei küll kunagi enne weel pole Eesti poegi nii suurel arwul sõjawäes seisnud kui nüüd. Sest üleüldise wäeteenistuse-seaduse maksmasaamise järele (1874 aastal) kaswas wõetawate nekrutide arw suurelt, aga wiimase Wene-Türgi sõja ajal (1877 aastal) ei olnud selle mõju weel palju tunda. Nüüd aga astuwad iga aasta üle paari tuhande Eesti poja kroonut teenima ja nii wõib sõjawäes olewate eestlaste arwu küll wähemasti kümmekonna tuhande pääle arwata, kuna weel suurem arw tagawara-wäena kodumaal wiibides sõjawalmis peawad olema ning weelgi suurem osa maawäelistena tarbekorral ka wälja astuma. Ja nüüdne sõda kutsusgi esimest korda meiegi rahwa tagawara-wäelised oma kodunt ja töö juurest sõjawäljale, mis wäga

walusalt tundus. Meie kodumaa pojad, meie liha weri on need; nad seiswad meie südamele nii ligi ja on meie mure ning hoole alused.

Nii siis on see suur osawõtmine wäga loomulik, mis meie rahwas nüüdse sõja kohta tunneb ning seda ka rohke-arwuliste annetega sõjawäe-tarwituse jaoks üleüldse ja „Punase Risti" töö hääks (haigete ja haawatute eest hoolitsemiseks) iseäranis awaldab. Küll on sõda, meie kodumaalt lugedes, üsna riigi teises otsas, nii öelda „poole maailma taga" (ligi 10,000 wersta kauguses) käimas, ei ole sääl ka sugugi meie riigi terwe sõjawägi wõitlemas, mida asjaolud ei luba, ja nii on ka sõjawäes olewatest eestlastest ainult osa sõjawäljal. Aga arwamise järele on küll w õ r d l e m i s i meie kodumaa poegi rohkemal arwul sõjawäljal seismas kui muude riigi-osade mehi. Sest teatawasti wõetakse meie- maalasi, kellest suur osa mere-eluga tuttaw on, iseäranis rohkel arwul merewäesse teenima, ja merewäel on just selles sõjas tähtjas osa etendada. Esimene paar kuud sõja-aega oligi ainult meresõda.

Aga ka teisipidi on meie rahwa osawõtmine nüüdses sõjakäigus hoopis teine, suurem ja elawam, kui see endisel ajal olla wõis, kus inimestel raskes pärispõlwes elades üleüldiste asjade jaoks suuremat huwitust ei wõinud olla. Meie ajal aga on rohkema hariduse mõjul ja rahwa laiema isetegewuse tõttu osawõtmine maailma-käigust üleüldse ning oma riigi seisukorrast iseäranis ülipalju kaswanud. Eesti wäike-rahwake tunneb ennast Wene ilmariigi täisõiguslise liikme olewat, ta on omale riigikodanikuõigused saanud ning oskab ja tahab siis ka selle kohused truult täita, ei ainult seda, mis käsu ja seaduse järele nõutakse, waid ka wabalt ja iseteadwalt. — Kauge Ida sõjawäljal wõitlejad on ju meie kaasalamad, meiega ühise riigi liikmed, kelle saatus nii meidgi wäga ligidalt puutub. — Ning kuna sõda kahtlemata wäga suurelt meie riigi majanduse-olude pääle mõjub, ning selle järele ka meie kodumaad ligidalt puutub, nõuab see sellegi poolest tähelepanemist.

Kõige selle päraft on see üsna loomulik, et meie juures nüüdse sõja kohta nii rohket huwitust tuntakse. Ja selle igatsuse täitmiseks on nüüd ka rohkem wõimalust olemas. Kuna ligi saja aasta eest, suure Prantsuse sõja ajal, meie rahwas ainult selle wõrra sõjasõ-

numid sai, mis kuulujutuna suust suhu käis, ning kirikutes kantslitelt üle hulga aja mõne harwa sõna kuulis, Türgi sõja ajal 1828 ja 1829 O. W. Masingi toimetatud kalendris ilmuwate lühikeste teadetega pidi leppima, ka Krimmi sõja ajal ainult mõned „Tallinna kodaniku" lendlehed sõjast teateid tõiwad, wiimse Türgi sõja ajalgi üks ainus ajaleht („Eesti Postimees") sõjakäiku täielikumalt kirjeldas („Werno Postimees" ja „Ristir. pühap. leht." rääkisiwad ainult lühidalt), kannab praegu Eesti keeles terwe tosin ajalehtesid sõjasõnumid rahwa kätte. Ning kuna Türgi sõja ajal, weerandsaja aasta eest, seekordsed lehed ainult nädalis kord ilmusiwad ja asjaolude mõjul kaunis wananenud teateid tõiwad, on praegusest lehtedest kaks päewalehte, üks nädalas kolmkord ilmuw, kolm kaks korda ilmuwat, wiis nädalalehte ja üks kuuleht („Waimulik sõnumetooja.") Ning nüüdse korralduse mõjul wõiwad nad kõik palju wärskemaid teateid tuua, nii et tähtsamatest sündmustest tihti selsamal päewal sõnumid saame.

Ajalehtede lugejate arw on otse sõja mõjul palju tõusnud ning isegi niisugustes kohtades, kus seni ajalehtedest suuremat ei hoolitud, hakatakse nendest nüüd lugu pidama. Suure põnewusega otsiwad ja ootawad inimesed sõjast tulnud teateid, ning needgi, kes ise lehte lugeda ei suuda, ei raatsi ehk ei oska, püüawad ometi muudelt teada ja kuulda saada, mis sõjas sünnib. Kui suur põnewus sõjasõnumite kohta walitseb, wõib nimelt liunades näha, kus ajalehtede poolt wäljaantud era-telegrammisid hulgal ostetakse ja loetakse, kuna neid küll selsamal päewal ilmuwast lehest ka juba leida wõiks.

Ehk küll niimoodi sõjasõnumid juba wäga rohkelt rahwa kätte läheb, ei täida need ükski weel sugugi tarwitusi ära. Sest ajalehtede sõnumitest ei saada iganes kunagi õiget ja selget pilti mingi sõjakäigu kohta. Ajalehtedes ilmuwad teatused ja kirjeldused on ikka ühelt poolt liig lühikesed, teiselt poolt liig laiad; mõned lood harutatakse sääl pikalt ja suurelt, mis ometi sõjakäigu kohta iseeneseest tähtsuseta ja mõjuta on, kuna jälle mõned teised sündmused esiotsa muude warju ning tähelepanemata jääwad, mis pärastpoole sõjakäigus mõjuandjaks saawad. Kohast ja ühist kujutust sõjasündmuste kohta wõib alles pärastpoole kirjutatud s õ j a - a j a l u g u

anda. — Teine suur häda ajalehtede teadete juures on see, et nendes tihti wäga palju luisatakse, nii et suure sõnumepahna seas wahel mõni harw tõetera leidub. See polegi ka ime, sest kuna inimesed sõjasõnumid nii kangesti taga nõuawad ja ajalehtedel selle jaoks terwed salgad sõnumesaatjaid wäljasaadetud on, siis peawad nad ometi midagi teatama, ning kui tõsiseid sõnumid anda ei ole, siis awaldawad aga oma arwamisi ehk kuulujuttusid, wõi luiskawad lausa. Nii on siis need tulipalawad sõjawäljalt tulewad sõnumed enamasti ikka segased ja wahel üsna wõõriti, nii et järgmisel päewal õiendused ja waleks tunnistused nende kannul käiwad. Tihti aga jääwad õiendused tähelepanemata ja lugejatele jäägi ekslarwamine. See lugeja siis, kes sõjasündmusi ainult ajalehtedest tunneb, saab wäga palju asjata asju lugeda, aga asjaolu jääb ikkagi tumedaks.

Nimetatud põhjuste pärast pakutakse siin ka Eesti lugejatele iseäraline sõja-ajaloo raamat, millest nüüdse nii tähtsa sõja põhjusi, sõjasündmusi ja nähtusi üleüldlikult ja kokkuwõetult tundma wõib saada. Sellega ühes on ka tahetud meie riigi wastase — Jaapani — maa ja rahwa olusid ning lugusid täiemalt ja laiemalt kirjeldada, kui seda seni Eesti keeles on sündinud, et Eesti lugejad selgema ja kohasema pildi sellest riigist saaks, kelle wastu meie wennad sõjawäljal wõitlemas on. Selle juures on püütud, uuemate hallikate järele käies, wõimalikult asjalik ja erapooletu olla. Sest olgugi Jaapan meie waenlane, ei tohi see asjalugu meid tõe wastu pimedaks teha ega tõsiseid olusid tumenema saata. Nii siis jääb sellele Jaapani kirjeldusele edaspidigi oma maa- ja rahwa-teadusline wäärtus.

Raamatu kaunistuseks ja sisu paremaks selgituseks tahame tähtsamatest tegelastest ja sündmustest ka piltisid muretseda.

Raamat ilmub annete kaupa, selle järele kuda sõjasündmused asja annawad, kuna nii ka lugejatel selle omandamine hõlpsam on.

Raamatu wäljaandja.

Juhatuseks.

Suured ajaloolised käänded ja murd-ojad ei sünni küll iganesgi üsna äkki ega ettewalmistamata, waid enamasti ikka on nende jaoks asjad ja olud juba mõni aeg enne küpsemas ning kujunemas olnud. Aga ehk küll lood nii on ja inimesed ka suure hoolega ajamärkisid tähele panna püüawad, sünniwad siisgi wäga tihti suured ja wägewad sündmused ootamatalt ja mõtlematalt — wähemasti suuremale hulgale. Kõigist prohweti-püüetest hoolimata jääb tulewik tumedaks ka kõigile tarkadele.

Kui kuue aasta eest meie Keiserlik Majesteet oma rahukonwerentsile kutse wälja saatis, arwati kaunis laialt täie tõega, et kuigi konwerents weel mitte „igawest rahu“ maksma panna ei suuda, siis ometi „sõjatondi“ mõneks ajaksgi wähemasti Europast eemale peletab. Sest ei teatud just midagi nii suurt ja põnewat päewaküsimust Europa riikide wahel otsustada olewat, mis asja sõjale wiima oleks pidanud. Prantsuse kättemaksu-püüe Saksamaa wastu a. 1870 saadud löögi eest hakkab ikka enam kahwatama, kuna kummagil pool koguni uus rahwapõlw on tõusnud, kellel endine asi ununema kipub. Balkani poolsaare põline põnewus näis 1897 aastal olnud Greeka-Türgi sõja mõjul mõneks ajaks alanenud olema. Ja kaua aegne Kuuba rahutus oli 1898 a. sõja läbi ka lõpetatud. Suurte riikide wõimu tasakaalus pidamiseks oliwad kolmik- ja kaksikleping — mõlemad rahu-sihiga.

Rahukonwerentsilt tulnud tulu oli teatawasti wäike, sest muud suuremat wilja selleşt ei saanud, kui et Haagisse riikide waheline

wahekohus seati, kelle otsustada tülitsejad riigid oma waheliſi riiuasju wõiſiwad anda (seni on selleks küll üsna tühjad asjad antud, kuna tähtsamate küsimuste juures kohtust tähelepanemata mööda on minnud). — Siisgi näis konwerentsi järelduseks nagu pisut suurem kokkusündimine riikide wahel olema. Sest kui kohe konwerentsi lõppemise järele Inglise riigil Lõuna-Afrikas sõda tuli, ei katsunud keegi teine riik Inglise kimbatust oma tuluks tarwitada, waid kõik hoidsiwad ilusasti erapooletust alali. Ja kui järgmisel aastal (1900) Hiinas sekelduſed tõusiwad, astusiwad sääl kõik suured riigid ühisel nõuul oma kasude kaitsmiseks wälja. Kõrwuti sõdisiwad siis Saksa ja Prantsuse, Wene ja Inglise jne. wäed, ja ühiselt tehti ka lõpuks rahu. Isegi nute suur-wõimudega, kes Europast wäljaspool olles nüüd omale ka Europa suurte-riikide kõrwale aset ja häält nõuawad — Amerika ühisriigid ja Jaapan — saadi kaunikesti läbi, kuna küll hõõrumiſed muidugi ei puudunud.

See riikide ühemeelne olek kannatas sellegi katse wälja, kui 1902 aastal Balkani poolsaarel jällegi pikſepilwed koguma hakkasiwad ja rahurikkumine tulla ähwardas. Et seda eemale hoida, püüdsiwad Wene ja Austriamaa, kui ligimad asja-osaliſed, ühelt poolt Türgi pääle mõjuda, et see mässuliſes Makedonias paranduſi ette wõtcks ja sellega rahutuid lepitaks, teiselt poolt jälle Bulgariat paelus hoida, et see end asjasse segamisega asja suureks ei ajaks. Teiſed riigid seisiwad eemal ja toetasiwad Wene ja Austria püüdeid selle wõrra kui waja. Ning nendel ongi senine soowitud tagajärg olnud: Balkani poolsaarel jäi lausa sõda sündimata, ehk küll selle hädaoht weelgi möödas ei ole, sest Türk on tõotatud paranduſi täide saatma wisa ning mässutuli imitseb tuha all edasi. Minewal aastal näis mitu korda koguni, et kõigist rahupüüeteſt hoolimata sõjatants weriſel Balkani pinnal jälle uuesti lahti läheb, ning siis oleks wäga karta olnud, et ka muud riigid sinna wahele tõmmatakse. Sest Idamaa keeruline küsimus puutub ju nii ligidalt mitmete riikide kasusid.

Kuna nii 1903 aastal üleüldine tähelepanemine pää-asjalikult Balkani poole oli pööratud, ei pandud esiotsa selleſt palju tähelegi, et Kaugel Idas, Waiksemere ääres, ähwardawad sõjapilwed end ülesse ajasiwad. Et Wene ja Jaapani kasud sääl kardetawalt kokku põrkawad, seda teati küll ju mõnda aega, aga et asjad just nüüd sõjale kiskuma hakkaksiwad, seda ei aimatud. Kui teatawaks tuli, et Jaapan Wenemaaga ta Kauge-Ida seisukoha päraſt läbirääkimiſi oli alanud, ei hoolitud selleſt suuremat, kuna waigistuseks seletati, et läbirääkimiſed waikſel ja rahulikul moel sünniwad. Iseäranis

oliwad ametlikud kohad ikka waigistusega walmis, kui sõja-häda-ohust juttu tehti. Kas nüüd riigimehed isegi asjaolu paremini ei tundnud, wõi ei tahtnud nad seda awaldada, ei teata õieti; wõimalik on küll, et nemadgi asjakäigule rahulist lõppu ootasiwad, wähemasti näitas sõja algus ka Euroopa riigiwalitsustele ootamata tulnud olema. Oeldakse, et isegi Jaapani saadikud Euroopas sõja ligi-olekut ei olla teadnud. — Wenemaal arwati sõja hakkamist küll wõimalikuks ja walmistati selle wastu omajagu, aga ikkagi näis arwamine enam selle poole kalduwat, et läbirääkimised wähemasti seda korda weel rahulisel lõpewad. Jaapanis aga näib sõja nõuu küll kindel olnud olema, kuid seda osati wõõraste silmade eest osawasti ära peita. Teati küll, et Jaapanis mõjuw erakond sõda nõudis, aga kui aasta lõpul Jaapani parlament kokku astus ja sõjakat meelt awaldas, walitsus ta aga kodu saatis ja läbirääkimisi edasi pidas, arwati ikka loota wõima, et rahu alles jääb.

Kuna nüüd Balkani lood aasta lõpupoolel rahunesiwad ja Kauge Ida sündmustest suuremat hädaohtu ei kardetud, oliwad alles aasta-wahetusel rahu alalejäämise lootused üsna hääd ja nii riigimeeste kõnedest kui ka ajalehtede juhtkirjadest nue aasta terwituseks, kuuldus põhjushelina see mõte, et maailma-rahu ka algawal aastal rikkumata jääb. Sedasama arwati küll ka meie riigi juhtiwates ringkondades, kuna riigi majanduse-eelarwed rahuaja kohaselt seati ja mitmed sisimesed uuenduse-tööd riigis päewakorrale wõeti. Keisri Majesteet Ise awaldas uue-aasta õnnesoowide wastuwõtmisel, Ta soowiwat ja tahtwat rahu alalijäämist.

Aga — inimene mõtleb, Jumal juhib! Ei olnud weel ühte kuudgi olgenud aastast mööda läinud, kui üsna äkki ja ootamata Kauges Idas kole kärgatus käis, mis ühe pauguga kõik rahulootused lõpetas, ühe Euroopa suurema riigi werise waenu pöördesse tõmbas, teisi aga kangesse ärewusesse saatis. Sõjapilw, mis idapool taewakaarel mitmed kuud nii kohutawalt haudumas oli olnud, awas oma hukkawa süle ja hakkas werd ning pisaraid jõena maha puistama. Petlik eesriie, mis kardetawaid sündmusi muu maailma eest peitnud, kerkis ülesse ja kole werenäitlus algas, mille käiku terwe haritud maailm kõige suurema põnewusega waatleb.

Seest see näitlus kujutab kanget wõitlust kahe wägewa wastase wahel ja selles wõitluses peab otsus tulema, kummale riigile selles wäga laialises riikide-kobaras, milles kollane rahwatõug elutseb — rohkem kolmandik terwest inimesesugust — juhtiw wõim osaks saab. Olgu nüüd wõitluse otsus kuda tahes — selle

tagajärjed saawad kahtlemata wäga kaugele ja sügawale mõjuwad olema. Arusaadaw on sellepärast, et nüüd kõiksuguſed mõtted ja arwamiſed tekiwad, mis küll tulewik tuua wõiks. Kuna küll Wene ja Jaapani waheline wõitlus iſegi wäga suureks ja pikaldaſeks ähwardab saada, wõib aga weel ſedagi juhtuda, et ka teiſed riigid sõjaſse ligi tõmmatakſe ja ſellega sõjatule leek terwe maailma põlema paneb. Eſiotſa on küll kõik riigid ennast erapooletuks tunnistanud ning tahawad Wenemaad ja Jaapanit nende kahewõitluſes üksi jätta. Aga tuttaw on, et niiſuguſed tõotuſed palju ei kaalu, waid ootamata ſündmuſed wõiwad riikiſid iſegi walitſuste tahtmiste wastu sõjakeerusſe ligi tõmmata. Iſeäranis kahtlane on Hiina ſeiſukoht, kuna ſelleſt üks riigi-oſa — Mandſhuria — otſe sõjawäljaks on ſaanud, ning wäga kergesti wõib tulla, et ka hiinlaſed ühel ehk teiſel moel sõjas tegewuſesſe astuwad. Sugugi ſaladus ei ole, et hiinlaſed oma ſugulaste jaapanlastega sõbrustawad ja nende wõidukorral oleks nad kohe walmis ka omalt poolt Wenemaale kimbatuſt tegema. Ainult hirm Wene wõimu eeſt hoiab hiinlaſi paigal, näpud sügelewad nendel aga kangesti juhuſe järele, kuda Wenemaale kahju teha ſaaks. Kui õige on mis öeldakſe, ſiis ſoowida küll Jaapani walitſus iſegi, et Hiina sõjaſt rahu ſeiſaks, ſeſt wastaſel korral pööraks muidugi patſimeeste waenlus üleüldiſelt europlaste wastu ja ſiis tulekſiwad teiſed riigid jälle hiinlaste asju arendama, mis Jaapanile sugugi ei meeldiks. Aga iſegi mõlemate walitſuste wastu-tahtmiſt wõib sõjawäli ka üle Päris-Hiina piiri wenida ja ſellega palju laieneda.

Ning ka Europa riikide oſawõtmata olek sõja kohta wõib sõja jooksul kergesti muutuda. Seſt teatawasti on kummagil sõdijal Lääne:Europas lepinglane : Wenemaal Prantsuſemaa, Jaapanil Inglane. Lepingute tingimiſed peetakſe muidugi ſalajas, aga pää-asjalikult näiwad need küll nii olema, et kumbgil lepinglaſel teiſele appi minna waja ei ole, kuni ſee ühe wastaſega wõitleb ; alles ſiis, kui kahega tegu tuleb, peab üks lepinglane teiſt aitama. Sellega oleks ſiis lugu nii, et otſe Prantſuſe ja Inglisemaa lepingus-olek sõdijatega, neid sõjaſt eemal hoiab, ſeſt ühe sõtta-minek kutſuks kohe ka teiſe wälja. Ning kuna need riigid juſt wiimaſel ajal üksteisega enam sõbrustama näiwad ja otſe praegu, sõja alguſe järele, märtſikuu lõpul, omawahel oma asumaade asjus üksteiſe toetamiſeks lepingu on teinud, ſiis wõib küll arwata, et nad kumbgi Kauge Ida sõjaſse segada ei soowi. Kuid julge ei tohi millegi pääle olla. Seſt teiſelt poolt näib Inglisemaa nimelt Tiibeti küſimuſes, milles ta nii hoolimatalt

talitab, Wenemaale pahanduſeks asja andma, milleſt hõlpſasti ſuurem hõõrumine wõib tekkida. Ning Amerika ühisriikides näib mitmetpidi Jaapani wastu sõprus ja Wenemaa wastu waenlus suurem olema, kui see õige erapooletuſega kokku mahub. Mõned tahawad teada, et Amerika ühisriigid mingil tingimiſel Jaapani täiesti alandamiſt ei luba. Ja wististi ei waataks ka ta lepinglane Inglane seda wagusi päält.

Aga iſegi siis, kui nüüdne sõda Wene ja Jaapani wahele ükſi jääb, nagu wähemasti praegu loota wõime, on ta ikkagi wäga suur ja tähtjas ajalooline sündmus, nii et see terwe ilma tähelepanemiſt oma poole tõmbab ning selle kohta igalpool suurt huwituſt ning põnewuſt tuntakſe. Seſt 33 aastaſe waheaja järele (pääle Sakſa-Prantſuſe sõja) on nüüd jälle päris ränk sõda kahe wägewa suureriigi wahel lahti. Küll on ka wiimastel aastakümnetel õige rohkesti sõditud; mitugi sõda on Europas peetud, weel enam mujal. Aga nendes oliwad enamasti mõlemad wastaſed wäetid, ja kui ka teine wõitleja suur-riik oli, siis oli teine jälle wähema-wõimuline. Iſegi Wene-Türgi sõda a. 1877 ei wõi õieti suur-riikide sõjaks lugeda, seſt Wene wõim käis sääl Türgi omaſt kaugelt üle.

Aga nüüd on küll päris „eht“ suur-riikide sõda käes. Wenemaal on üle 140. milj. elanikka ja temal seisab juba rahu-ajal üle miljoni mehe püssi all, nende üle 42,000 ohwitseri. Jaapanil on ligi 48 milj. elanikku, ta sõjawäes on rahu-ajal 430,000 meeſt ja 11,600 ohwitseri. Sõja-ajal tõuswad need arwud mõlemil pool muidugi wäga palju suuremaks. Wenemaal on umbes $3^1/_2$ milj. ſoldatit, 60,000 ohwitseri, 6000 suurtükki. Jaapani sõjawäe kohta lähewad teated wäga lahku, aga muidugi jääb see Wenemaaſt palju taha. Merewäes loeb Jaapan omal umbes 50—60 laewa. ligi 1200 suurtükiga. Wenemaal oli sõja algul ükſi Waikſesmeres ka ligikaudu ſellewõrra laewu seismas, kuid pääle selle on temal weel kodumaal Mustamere ja Baltimere laewastik.

Hoopis suuremaks weel näitab mõlema sõdiwa riigi wahe, kui nende maaſuuruſt waatleme. Wenemaa päralt on Europas $5^1/_2$, Aſias 17 milj. ruutkilomeetrit maad, nii kokku üle $22^1/_2$ milj. (ta wõimu all olew Mandſhuria weel arwamata), kuna Jaapani terwe riigi suurus ainult 447,000 ruutkilom. on (nii $^1/_{50}$ Wene-riigiſt). — Suur eraldus on aga selles, et Wenemaal rahwaſt — läbistikku arwates — ligi 20 korda harwemini elab kui Jaapanis.

Wenemaa ja Jaapani wõrdlus piltlikult.

Maa-suurus.

Mandshuria 163,000 □ kilom.

Wenemaa . . 22,500,000 □ klm.

Jaapan . . . 447,000 □ klm.

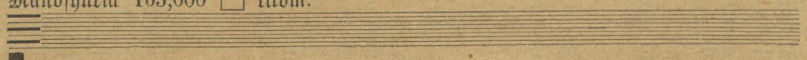

Elanikkude arw.

Mandshuria 8,500,000

Wenemaa 140,000,000

Jaapan 48,000,000

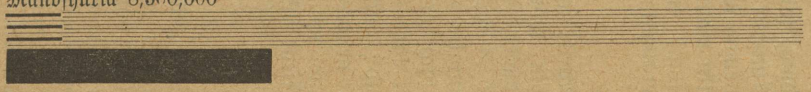

Elanikkude tihedus

Wenemaa . . . . . 6 □ klm.

Jaapan . . . . . 108 □ klm.

Riigi wõlg rublades.

Wenemaa 7,000,000,000

Jaapan 552,000,000

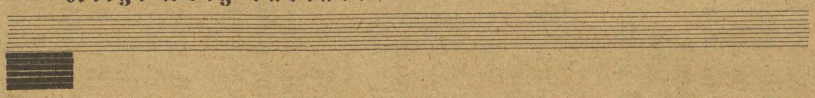

Riigi tulud (rublad).

Wenemaa . . . 2,080,000,000

Jaapan. . . . 288,300,000

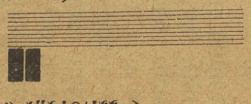

Riigi kulud (rublad).

Wenemaa . . . 2,060,000,000

Jaapan 287,600,000

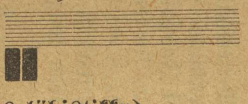

Kaupa toodud (aastas läbistikku).

Wenemaa 560,000,000

Jaapan 277,500,000

Kaupa wiidud (aastas läbistikku).

Wenemaa 875,000,000

Jaapan 262,500,000

Kaubalaewastik.

Wenemaa . . . . . 634,000 tonni — 547 aurul., 1841 purjel., ühtek. 2388 laewa.

Jaapan . . . . . 860,000 tonni — (3000 laewa).

Sõjawäe kulud (rublad).

Wenemaa 350,000,000

Jaapan 37,000,000

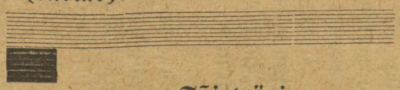

Laewastiku kulud (rublad).

Wenemaa 108,760,000

Jaapan 28,850,000

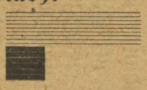

Sõjawägi.

Mandshurias 250,000 m.

Wenemaa . 3,350,000

Jaapan . . 430,000

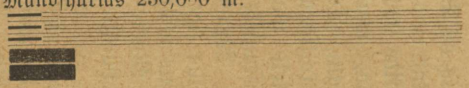

Laewastikus mehi.

Ida-Aasias 33,800 m.

Wenemaa 65,800

Jaapan 39,500

Sõjawäe suurtükid.

Wenemaa . . . 3,500

Jaapan 2,600

Laewastiku suurtükid.

Wenemaa 2,620

Jaapan 1,200

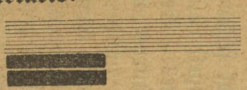

Laewastiku kandewõim.

Ida-Aasias 191,000

Wenemaa . . . . . 371,000 tonni

Jaapan . . . . . 245,000 tonni

Laewastiku hobusejõud

Ida-Aasias 306,000

Wenemaa . . . 788,000

Jaapan 500,000

Eespool seiswate arwude järele on Wenemaa tugewuse poolest küll kaugelt üle. Aga nii lihtne ei ole ometi asjalugu ligemalt waadates. Sest sõdiwate riikide wõimu arwustades ei ole nende wäesuurus ükski mõõduandew, waid palju muidgi asju. Nii on ka nüüd Wenemaaga lugu. Tema suure riigi wäga laialised piirid tarwitawad palju kaitsewäge, kuna piiride taga mitmed naabrid asuwad, keda õieti usaldada ei tohi. Siis aga tarwitab suur-riik ka oma sisemiseks korrapidamiseks õieti palju sõjawäge. Sellepärast ei wõi Weneriik sugugi oma terwet wäge kaugele sõjawäljale saata. Juba ligema Ida-maa (Balkani poolsaare) põnew küsimus peab Wene wõimu suurel määral kodu kinni. Niisama ei saa tema oma Musta- ja Baltimere laewastikku kauge maa ja muude põhjuste pärast wähemasti esiotsa sõjawäljale saata.

Jaapanil on sellepoolest parem seisukoht. Temal ei ole mingit piiri warjamist waja, waid wõib julgesti kohe oma terwe sõjawäe wälja wõitlema saata. Nii siis seisawad sõdijad wõimud oma jõuuga kaunis tasakaalus. Esiotsa on küll Jaapan jõuu poolest eesgi, kuna sõjawäli temal nagu oma õue taga on, Wenemaal aga riigisüdamest põhjatu kaugel, kuhu sõjawäe saatmine ju otsatu tülikas ja pikaline on. — Jaapani rahwa-arw on küll ainult wähe üle kolmandiku Wene omast, aga see on niihästi oma sugu, keele, kui ka haridusejärje poolest ümbes ühesugune (pääle wäikse-arwulise Jesso saarel asuwa Aino rahwakillu), kuna Wene riigi laialistes piirides üsna mitmedkümned (mõned arwawad umbes saja ümber) ise-rahwusi asub, kes niihästi eelnimetatud asjades, kui ka weel usu ja kombete poolest üksteisest lahku lähewad. — Suur wahe on sellesgi, et Wene riik oma määratus suuruses ometi üks ainus kindlamaa tomp on, mis Läänemerest Waikse-okeanini ulatab, Jaapan aga suur saarte-kogu, milles terwelt 3800 saart loetakse, mis Waikse-mere süles suures kobaras üles kerkiwad.

Kuid praegune sõda pärib omale weel hoopis suuremat tähelepanemist, kui muidu kahe suur-riigi waheline wõimuküsimus. Siin kordub jälle uuesti see ajaloos $2^1/_2$ tuhande aasta jooksul nii mõnda korda ilmunud wast-olu Lääne- ja Idamaade wahel. Jälle korraks seiswad Ida- ja Läänemaade mõttewiis, haridusolu ja ilmawaade wastastikku, nagu seda ju mitu korda sündinud. (Tähtsamatest nendest wõiksime nimetada: Persia ja Greeka wõitlus Salamise juures a. 480 e. Kr., Rooma ja Karthago wõitlus Zama juures a. 202 e. Kr., „Hunni lahing" Katalaunumi wäljal a. 451 p. Kr., arablaste ja franklaste wõitlus Poitieri juures

a. 732, siis ka Liegnitzi lahing tatarlaste tagasitõrjumiseks a. 1241), Kõigis nendes kokkupõrkamistes on seni ikka Läänemaad wõitnud; eks saa näha, mis otsus nüüd tuleb. — Kuid see kord on Läänemaade wastanikuks hoopis uus wõim maailma-näitelawal: Jaapan ilmub kollase rahwatõuu asemikuna, kes seni suuremast ajalootegewusest eemal on seisnud, ning ähwardab oma wõiduga ajalookäigusse uut käänet tuua. On ta ju endale wiimase inimesepõlwe ajal imelise kiirusega Läänemaade hariduse (wähemasti wäljaspidi) omandanud ja tarwitab nüüd Europa wastu wõideldes selle oma sõjariistu.

Nii on mõnest küljest waadates praegune sõda ajaloo-käigus hoopis uut ja isesugust laadi. Esimest korda sünnib seda, et üks wägew ristiusu riik wägewa paganausu riigiga wõitleb. Sest kuna esimesed wõitlused nende kahe wõimu wahel selleſsamas (Rooma) riigis sündisiwad, oli hiljemini, kui ristiusk Läänemaades wõimule sai, ta jõud juba nii suur, et pagana-usuga kokku puutudes selleſt ikka palju üle käis. Nüüd on aga ühel ristiusu- riigil wägew paganus wastu seismas. (Kristlaste paljusid wõitlusi muhameedlastega ei wõi õieti siia liiki arwata, sest muhamedlased on ainujumala austajad, nii ei ole nad enam täispaganad.

Aga see oleks ometi suur eksiarwamine, et nüüdne sõda just wõitlus ristiusku Europa hariduse ja Aasia paganariigi harimatuse wahel olewat. Sest ehk küll üks sõdija pool Europa ja ristiusu, ning teine Aasia ja paganausu leeriſt on, siisgi ei ole sugugi see asjalugu, mille pääl maailma tähelepanemine seisab. Usulisel seisukohal pole nüüdse sõjaga ühtegi tegemist, sest Jaapani wäes wõitleb kaunis hulk kristlasi ligi, kuna Wene sõjawäes suurel hulgal muhamedlasi, juutisid, ja isegi jaapanlaste usuwendasid Buddha usulisi seisab. Ei ole siis ka Wene riigi poolt selles tüliküsimuses ka kudagi usulikka asju puudutatud, kuna nimelt Türgiga sõdides ikka selle pääle rõhku pandi, et Wenemaa ristiusu eest wõitleb. Waid nagu uuemal ajal üleüldiselt, on ka see wõitlus, wana maailma põhjaida serwas, maailma suurema mere rannal, pää-asjalikult wõimuküsimuse päraſt tulnud. Sõdijate sihiks on kummagil, oma seisukohta kinnitada, wõimupiiriſid kõwendada- ja laiendada. Ja muid tagajärgesid kui politikalisi, ei ole sõjaſt wististi oodata. Kuid need wõiwad küll nii suured olla, et enne aimamata muutusi sigitawad ja ka üleüldiselt maailma seisukorra pääle suuresti mõjuwad.

Iseäraldusek nüüdse sõja kohta on ka see, et maa-sõda suuremalt osalt küll wõõral pinnal peetakse, nimelt Mandshurias, mis ju kummagi riigi osa pole. Otsekohe Wenemaad wõiks see üksi Wladiwostoki poolt puudutada, aga see oleks ka ainult üks osa

sõjawäljast. Selle loo tagajärjeks on aga, et sõda arwatawasti wäga pikale wenib, kuna kumbgi sõdiw pool teisele nii kõwasti pääle käia ei saa, et teda rahutegemisele sundida suudaks. Sest isegi kui see waheſt wõimalikuks saaks, et Jaapan Wenemaad Waiksemere ääreſt eemale tõrjub, ei ajaks see Weneriiki weel sugugi nii suresse kimpu, et ta tingimata rahu peaks tegema; riigi süda seisaks alles terwe. Aga teisel poolt tahab ka Wenemaal otse wõimata olla, oma wäge Jaapani saartele saata ja wastast ta kodu kitsikusesse ajada.

Sest kuna Jaapanil esiotsa meresõjas õnne on olnud ja Wenemaa Kauge Ida laewastik wäga nõrgestatud on, ei ole küll enam selle pääle mõteldagi, et wõõras wägi Jaapanisse pääseks, kui ka jaapanlased maasõjas kaotaks, nagu seda arwatakse. Aga ka hiljemgi, kui Wenemaa oma Läänemere laewastiku sõjawäljale wiiks ning merelgi Jaapanist üle saaks, oleks ometi maawäega Jaapanisse tungimine üliraske ja hädaohtlik. Sest asjatundjate seletuse järele — mida seniste nähtuste järele küll õigeks tuleb pidada — olla see üsna wõimata, et kodune Jaapanimaa ilmasgi mõne wõõra wõimu aluseks wõiks saada. (See maksab muidugi Päris-Jaapanimaa kohta, mille külge põhjapoolt Jesso ja Kurilli saari, ning lõunapool Formosa ja Liu-Kiu saari mitte ei ole arwata). Wõõraste wägede Jaapani pinnale ilmumine sigitaks sääl wõitlusi, mille wastu Wene rahwa olek „Punapardi" pääletungimise ajal, Poola mässud, hispaanlaste wõitlused Napoleoni I. wastu ja hiljutine Buuri-sõda üsna warju jääksiwad. Jaapanis olla see praegusel ajal päris raudne tõde, mis omal ajal (a. 1222) sakalaste saadikud Saksa rüütlitele seletasiwad: Kuni weel küünra-pikkune poisikene alles on, ei anna nad end wõõra alla. Ennemini walawat wiimane jaapanlane oma were, kui et „Nipponi püha pind" kellegi ärawõitja omaks saaks. Niipalju kui inimeste ettearwamise järele wõimalik öelda on, saab küll weel kauges tulewikus Jaapani ilusatel randadel säälne kodune lipp lehwima, mis leegitsewas punas paistwat päikest walge wälja pääl näitab*). Ja niisama waljult ja waimustatult kui täna, kõlab küll weel wäga mitmed rahwapõlwed Jaapani saarestiku üle ta poegade hüüe: «Dai Nippon ban-sai» „Kaua elagu Jaapan." Jsamaa-armastus, ja waimustus selle eest wõitlemiseks on Jaapanis suurem kui mujal seda naljalt on leida.

Aga muidugi ei ole jaapanlased ammu enam üksi sellega rahul, et „tõuswa päikese lipp" nende kodusaarestiku üle lehwib. Waid Jaapani riigi unesti-sündimisest saadik (üle 30. aasta eest) on see siht ja

*) Sellest tulebgi Jaapani nimetus „Tõuswa päikese maa."

püüe ikka enam lausa nähtawaks tulnud, mis juba aastasajad otsa rahwa põuepõhjas nagu uinumas olnud: Suurema Jaapani sündimine. Jaapanlaste seas walitseb üleüldine arwamine, et nende naabrimaa, Korea, õieti Jaapani päralt olewat. Selleks otsitakse tõendusi ka Jaapani ajaloost, mille järele juba keisrinna Jingo (1700 aasta eest) ja siis jälle Taiko Hidejoshi (1598) Koreamaa Jaapanile wõitnud olewat. Mis aga rahwa meeles nagu loodud sunni järele liikus, selle pääle mõtlewad juhatawad riigimehed kaine ärakaalumise põhjal. Sest nagu eespool nägime, on Jaapanis rahwatihedus nii suur, kui seda Europasgi harwa leidub (üle saja inimese ruutwersta pääle), ja iga aasta kaswab rahwa arw saja kohta umbes üks suuremaks, see on aastas umbes pool miljoni hinge; niiwiisi ei ole küll enam wõimalik, et kodumaa kõike oma rahwast toita wõiks. Jaapani rahwale on hädasti asumaad tarwis, kuhu ülearune rahwa-osa asuda wõiks. Ja selleks oleks ligiolew Korea nagu loodud.

Ning päälegi ei oleks seda sugugi karta, et Koreas asuwad jaapanlased sääl oma rahwuse kaotaks, sest nad seiswad haridusе pooleşt korealasteşt kaugelt üle, kuna ka korealaste rahwusetundmus alles wähene on. Nii wiisi jääks sinna rändajad ikkagi jaapanlasteks ja wõiks sääl päälegi weel juhtiwa-osa oma kätte saada. Nii tekiks Koreast Uus Jaapan, mis wanaga ligedas ühenduses oleks, kuigi ta politikalikult wast weel lahus seisaks.

Aga teinegi põhjus ajab otse Jaapanit Korea omandamisele. Ainus pilk maakaardi pääl tõendab, et see asjakohane wõrdlus oli, kui üks Jaapani riigimees Koreamaad nooleks nimetas, mis Jaapani rinna pääle on sihitud. Korea praeguses olekus ei ole muidugi selleşt nooleşt hädaohtu karta, aga kellegi tugewas käes wõiks see küll Jaapanile wäga ähwardaw olla. Ja wiimaste aastate sündmused näitasiwad tõesti selle poole sihtima, et Wenemaa oma käe selle poole sirutab. Kord pidi juba Jaapan Wenemaa nõuete eest taganema, kui ta oma osa Sahalini saart Wenemaale andis (1875). Selleşt ajast pääle on Jaapani riigimehed ühtepuhku oma targa, terawa ja kahtlase pilguga Wenemaa tegewust waadelnud, ning küll ammu juba tema wastu waenuliseks wälja-astumiseks ettewalmistanud.

Teiselt poolt ei ole aga Wenemaa olek ja seisukoht Jaapani wastu ka sugugi mitte mõne juhtumise tagajärg ega ajutine põnewus, waid see on sügawasti asjaoludes põhjendatud, on ammune nõudmine Wenemaa Kauge Ida politikas. Selle juured ulatawad juba üle 300 aastat tagasi — sellesse ajasse, kui Wenemaa põhjatu laia Põhja-Aasia, Siberi, eneşele omandas. Siberimaalt

aga oli tingimata tarwis teed Waikſemere rannale awada, muidu oleks ſee nagu iſeeneſes ära lämmastama pidanud. Sellepärast on ſiis ka Wene riigi juhatuſel juba ammuſt ſaadik ſihikindel püüe olnud, Waikſemere rannal omale kindlat jala-aſet ſaada, ja ſelleks on ta kaua aega, taſa ja targu, aga wiſalt ja wõimuga töötanud. Aiguni lepingu läbi (1858) omandas Wenemaa endale laialiſe Amuri-maa ja ſelle järele rajati Waikſemere rannale kindel Wladiwostoki linn, millel wäga tähtjas ſadam on. Selleſt ajaſt pääle kõwenes Wene wõim Kauges Idas ühtepuhku. Kümne aasta eeſt wõeti hiiglatöö käſile: Siberi raudtee ehitamine, mis Waikſemere randa Läänemerega pidi ühendama, ſellega terweſt riigiſt pikuti läbi käima. See tee, mille kulud kaugelt üle 1000 milj. rubla on, pidi ühelt poolt Wene wõimule Kauges Idas nagu ſelgrooks, teiſelt poolt Siberimaa majandusliſele edenemiſele nagu eluſooneks olema. Eſiotſaliſe plaani järele oli muidugi Wladiwostok raudtee lõpupunktiks määratud. Aga kuna ſelle ſadam talwel mitmeks kuuks kinni jääb, wähendab ſee wäga ſuurelt ſadama tähtſuſt, nii sõja- kui kaubaſadamana. Suurel Siberi raudteel ei oleks õiget mõnu olnud, kui ta ainult Wladiwostokis mererannale ulataks. Wenemaale oli ſiis tungiwaks tarwituſeks, omale teiſt raudtee lõpu-punkti otſida, enam lõunapool, jääſt wabas ſadamas. Seda ſaigi ta 1898 aastal Hiinaga tehtud lepingu läbi, mille järele Kollaſemere rannal Ljaotungi poolſaare lõunatipul olewad Port-Arturi ning Talienwani ſadamad Wenemaale anti. Sinna ſihiti ſiis Siberi raudtee lõunapoolne haru, mis nüüd ju mõnda aega käimas on. Nii on Wenemaal Waikſemere rannal kaks toe-punkti. Kuid paha lugu on ſellega, et Korea poolſaar nagu ſuur waheſein nende kahe wahel ſeiſab ja neid lahutab

Asjaolud on ſiis nagu iſeeneſeſt nii kujunenud, et Wenemaale Koreamaad oma mõlemate toepunktide ja ſäälſete randade waheliſeks wabaks läbikäimiſeks waja on, ehk ta peaks jälle oma Aaſia läbikäimiſe-tee Koreaſſe eneſeſſe juhtima. See oleks wõinud kõik rahuliſel teel ſündida, kui Koreas Wenemaal mitte teiſt wõimu nastu ſeismas poleks, ſeſt Koreamaad politikaliſult oma külge liita, ei oleks ju Wenemaal waja. Et aga nagu, eespool kuulſime, teiſelt poolt Jaapan Koread oma ſaagiks loeb, ſiis põrkawad ſääl Wenemaa ja Jaapani kaſud nii kangesti kokku, et ſelle asja otſustamine mõõgatera teha on antud. Seſt muidugi arwatakſe Jaapanis, et kui Wenemaa Korea iſandaks ſaaks, ſiis ſellega aſi weel lõppenud ei oleks, waid Wenemaa wõida ſiis kergesti ka Jaapani põhjapoolſe ſaare, Jeſſo, mis Sahaliniſt ainult kitſa merekaela

läbi lahutatud on, ehk jälle Nipponi ja Korea wahel seiswa Tsushima saare eneſele wõtta, et nii oma põhjapoolſete ja lõunapoolſete randade wahel läbikäimiſt kinnitada. Niiſugune ſeiſukoht oleks muidugi Jaapanile põhjatu piinlik. Aga iſegi kui ſeda mitte ei ſünni, ſiis on ometi ſelge, et terwelt, ehk ka oſaltgi Wene mõju all ſeiſaw Korea Jaapanimaad edaspidiſeks nii kaubandusliſelt kui ka politikaliſelt nagu jalutuks jätaks, nii tema tiiwad kui kinni ſeotaks.

Need põhjuſed ajaſiwad ſiis Jaapanit Wenemaa wastu waenuliſesſe olekuſſe. Sellepärast ilmus ſiis juba kümmekonna aasta eeſt Jaapanis wägew liikumine, omale Aaſia kindlalmaal jala-aſet nõutada, kõige päält Koread oma käe ja mõju alla ſaada. Selleks otstarbeks mindi Jaapani poolt a. 1894 Hiina wastu ſõtta, kelle all Korea ſiis weel nimepidi ſeiſis. Sel korral ei ſaadud Jaapani tegewuſeſt Europas enamasti weel ſugugi aru, ei wõidud aimatagi, mis ſihid temal ſilma ees ſeiſiwad, waid arwati üksi ſeda, et Jaapanil iſu olnud, oma uuesti-ſündimiſeſt ſaadud wõimu muule maailmale näidata, oma ſuurt naabrit, Hiinat, alandada ja eneſele auu ning kuulſuſt ſoetada. Nagu nüüd pärastiſed ſündmuſed on näidanud, oli ſõja põhjus ſootuks teine. Muidugi oli Jaapanil ka ſee püüe olemas, oma naabrile ja ſuguwennale — Hiinale — oma wõimu ja ſuuruſt näidata, oma tugewuſt mõjuwalt tunda anda, et ta hiljemini ſeda kergemini Jaapani juhi alla aſuks ning temaga ühte teed käima hakkaks. Aga õieti oli juba ſiis Jaapani tegewuſe waenuline ſiht Wenemaa wastu pööratud. Seſt suure õigusega arwati ſääl, et Wenemaa wõimu laienemiſele ei Hiina ega Korea ſuuremat tõket ei ſuuda teha. Et nüüd Wenemaad Koreaſt eemale hoida, oli waja Hiinat Koreaſt wälja tõrjuda ning ſelle maa politikaliſt juhtimiſt omale nõutada.

Kui ſiis ſõjas Jaapan kerge waewagu wõitjaks jäi ja Hiina oma wõimetuſes rahu pidi paluma, tegi Jaapan Shimonoſeki rahulepingus (kewadel 1895) oma ſeiſukohaſt wäga targad tingimiſed: Hiinamaa pidi Ljaotungi neeme tähtſa Port Arturi ſadamaga Jaapanile lubama. Sellega ſai Jaapan omale kahekordſe otstarbe kätte: Port Arturiſt wõis ta hõlpſasti Hiina päälinna oma hirmu all hoida ja ſelle tõttu hiinlaſi oma juhtimiſe alla heitma ſundida, ühtlaſi aga pani ta Wenemaale tee Kollaſemere äärde kinni. Nii targutati Jaapanis ſel puhul. Kuid kohe ſelle järele anti wõidurikkale riigile kibe karikas juua: Kolm Europa ſuurt riiki, Wenemaa, Prantſuſemaa ja Saksamaa, astuſiwad juba ſiis, Jaapani püüdeſt hädaohtu aimates, ſellele kõwa ſõnaga wastu

ja nõudsiwad kindlasti, et Jaapan Ljaotungi nõudmiseſt taganeks. Selle aſemele lubati temale Hiina päralt olew Formoſa saar. Hirmus hapu oli küll Jaapanile, seda nõuet täita, aga parata polnud midagi. Kolmele riigile wastu panna ta ei uſaldanud, ja andis hambaid kiristades järele. Wististi otſustati juba siis ſalaja, katki jäänud püüet teinekord tugewama käega ette wõtta. Wahepääl aga püüti kõige hoolega oma mõju Koreaſſe peſitada, mis rahulepingus nimepidi täitſa iſeſeiswaks oli tunnistatud. Aga ſelles asjas aſuſiwad wenelaſed nendele juba kohe wõiſtlejateks, mis jaapanlaſi muidugi uue waenuga Wene wastu täitis, seda enam, et Jaapani sõjaſaak, Port-Artur, mida ta tagaſi andma oli pidanud, nüüd nagu mängides Wenemaa kätte läks. Jaapanlaste püüded Koreas kaswaſiwad juba siis märatſuſeni; Korea keisrinna langes paari hullustaja odapiste all, ſeſt et teda Jaapani wastaſe woolu juhtijaks peeti.

Weel ſuuremaks kaswas ärewus, kui Hiina mässu mõjul (1900) Wenemaa terwe Mandſhuria oma alla wõttis. Sellega oliwad wenelaſed kahelt poolt Korea naabriteks ſaanud ja hakati arwama, et ega nad Koreadgi kauaks wõtmata jäta. Ning ei ükſi politikalikult, waid ka kaubanduslikult kardeti Wenemaa poolt ſuurt hädaohtu. Seſt nagu kaardilt kergesti näha, on Põhja-Hiinamaa Jaapani rohkelt kaswawa wäljaweo kaubale tähtſam müügiturg. Kui siis Mandſhuria jäädawalt Wenemaale jääks, tähendaks ſee Jaapani kaubanduſele kanget kahju. Ja weel edaſi oli uuſi äparduſi oodata. Mandſhuria omanikuna wõis Wenemaa ka Keſk-Hiinamaa pääle walitſewat mõju awaldada ning ilma ſuuremat wastupanekut kartmata wõiks ta oma ärawõitmiſe politikat jätkates weel kaugemale lõunapoole nihkuda.

Ning otſe ſee asjaolu annab Kauge Ida ſündmustele weel õige ſuure tähtſuſega wärwi juurde: Rahwatõuu küſimuſe. Seſt jaapanlaſed, kes kahtlemata kõigi Mongoli-tõugu rahwaste ſeaſt kõige kõrgemale ja paremale järjele on jõudnud, peawad end muidugi terwe ſelle laialiſe rahwatõuu õigustatud juhtijaks. Ja wäga aruſaadaw on, et Hiinamaa ſaatus Jaapanisſe wäga ligidalt puutub, ei ainult naabruſe, waid ka ſuguluſe tõttu. Ning et kaugelt ſuurem oſa kollaſt rahwa-tõugu Hiinas aſub, pandakſe Jaapanis Hiina luguſid terawalt tähele ning ei ſuudetaks seda ſugugi ſallida, kui Euroopa riigid Hiinas iſandaks tõuſeks. Juba Shimonoſeki rahulepingu järele räägiti palju üheſt ſalatingimiſeſt rahulepingus, mille järele Hiina ja Jaapan edaspidiſeks ühenduſesse olla astunud. See wõib ekſiarwamine olla, aga ſelge nähtus on küll, et wõitja Jaapan

wõidetud Hiina wastu niisama targalt politikat on ajanud, kui Preisimaa 1866 aasta sõja järele Austria wastu, mille järele endisteşt waenlasteşt sojad sõbrad on saanud. Ning ka Jaapani ja Hiina waheline olu on wiimase kümmekonna aasta jooksul wäga suurelt muutunud. Kuna sõja järele muidugi hiinlaste juures jaapanlaste pääle wäga pahane oldi, ei ole selleşt nüüd enam ühtegi tunda, waid igapidi paistab nende wahel suur sõprus walitsemas olema, ja tihti on endised Jaapani käredamad wastased nüüd ta kõige enam waimustatud poolehoidjad. (Seda õeldakse nimelt asekuningaşt Juanşhikaişt, kelle käes Petşhilimaa — Hiina päälinna ümbruse — kuberneri amet ning Hiina põhjapoolse sõjawäe juhatus on, sellega suur mõju). Seda asjaolu ei seganud isegi 1900 aasta lood, kus Jaapan ühtlasi Europa riikidega Hiina wastu sõdis. Seşt wististi oli Jaapan hiinlastele altkäe seletanud, wõi aimati seda sääl isegi, et Jaapani talitus see kord ainult tark politika-tegu oli, millega end ühelt poolt Europa riikide wääriliseks tõstis, teiselt poolt selle eeşt hoidis, et Europa riigid Hiina asju ükşi oma aru järele ei arendaks.

Kuna nüüd politikalişt liginemişt nende kahe tähtşama kollaşetõuu rahwa wahel teadagi targu warjata püütakse, on aga haridusline liginemine igapidi selgesti näha ja tunda. Suurel hulgal tõttawad wiimaşel ajal hiinlaşed Jaapani koolidesse ning töökodadesse õppima ja oma õpetuşt jagawad nad muidugi kodumaal rohkesti edaşi. Teiselt poolt on jälle terwed şalgad jaapanlaşi Aaşia kindlale maale aşunud ja sääl korealastele ja hiinlaste õpetajateks saanud. Küll on şedagi õeldud, waşt-olud ja mitmekülgşed wahed hiinlaste ja jaapanlaste wahel olla selleks liig suured, kui et nad üheneda wõikşiwad. Kuid see näitab ainult päälişkaudu waadates nii. Kes aga şügawamalt mõlema rahwa loomu-olusse tungida şuudab, leiab nende wahel imeşţamiše wäärt palju ühişt olu. Küll ütlewad Ida-Aaşias aşuwad europlaşed, jaapanlaste, hiinlaste ja korealaste wahe olla juba kohe eemalt tunda. Aga see wahe on ometi pääasjalikult ainult riiete moodis ja juukşekaudmise-wiişis. Seşt Tokio koolides õppiwaid hiinlaşi ja korealaşi ei tunta jaapanlasteşt enam şugugi ära, niipea kui nad end Jaapani moodi riidesse panewad, ja Europa riides olewaid hiinlaşi, kes oma patşi kübara alla kokku kerinud, peetakse kindlasti jaapanlasteks, kui nad ise asja ei seleta. Tähtjas rahwaste-olu uurija Dr. Bälz tõendab, et kõige nende kolme rahwa juures rahwatõuu-olluşed pääasjalikult ühişed olla, kui ka igaühe juures oma oşa wõõraşt olluşt leidub. Seşt nõnda wähe kui hiinlaşe ja jaapanlaşe keha-ehituşes wõi näokujus põhjus-

mõtteliku wahet leida on, niisama wähe on seda Hiina ja Jaapani waimu-olu wahel. Palju enam on kõik Ida-Aasia rahwad üh e haridusspiiri osolised, nendel kõigil on ka peaaegu juba seesama kiri, nii et jaapanlane mandshulasega kirjalikult hõlpsasti mõtteid wahetada wõib, kuigi nad üksteise keelt ei oska. Kirjandus, millest nad oma waimutoitu wõtawad, on kõigile ühine, kuigi see algusliselt üksi Hiina oma on; selle tõttu on nad pääasjalikult ühise ilmawaate osalised. Selle põhjuseks on muidugi, et nagu nende rahwaste tõuu-omadused põhjusmõttelikult ühed on, nii ka nende waimu-olu, kuigi meele-laadi (temperament) kohta nende wahel suuredgi wahed leiduwad. Aga see on ju iga rahwatõuu juures nii, ning ka iga rahwa oma liikmete wahelgi.

Nii siis näeme, et Hiina ja Jaapani liginemine sugugi mitte mõni möödaminew tuju ega ajutine nähtus ei ole, ega ka mitte mõne kawala politikamehe toime pandud wigur, waid see on otse looduse ja nende rahwaste saatuse nõue. Ja nii ei ole sugugi imelik ega wõõriti, waid Jaapani seisukohast otse loomulik ja tarwilik, kui ta oma eelpool tähendatud „Suur Jaapani" püüet terwe Mongoli rahwatõuu kohta katsub laiendada. See on oma kohast ülisuur ja wägew aade, see K õ i k - m o n g o l i s m u s, mille siht lühidalt kokkuwõetult selles seisab, Mongoli rahwatõunle, kes seni ajaloo-käigus nagu nurgas on seisnud, tema suuruse ja haridusse kohalist seisukohta nõutada. Aasia aasialastele! Selle hüüde on Jaapan nüüd omale märgusõnaks wõtnud. Aasia maad ja rahwad ei tohi kauemini walge rahwasugu wõimu ja mõju alused olla, nendest end tõugata ja tõmmata lasta, waid peawad end wõõrasteşt wabastama, iseseiswalt oma asju talitama, wähemasti end ühewääriliselt Europa rahwaste kõrwale seisma seadima.

Wäga arusaadaw on küll, et otse see, mida Mongoli mehed oma seisukohast koguni õigeks ja kohaseks loewad, europlase kõrwale wäga kardetawalt kõlab. „Kollase hädaohu" hirm on europlastele ju mõnda aega hirmutawaks tondiks. Isegi laia silmaringiline ja kainelt mõtleja Saksa keiser kardab säält poolt kangesti kurja. Teatawasti laskis ta mõne aja eest suure pildi maalida (mille algusjooned ise joonistas), kuhu kollase rahwatõuu tundemärgina kole leudawmadu oli kujutatud, kes tuld ja tõrwa sülitades ning werd ja hukatust wälja pildudes Europa rahwaste pääle tormab. Need oliwad naesterahwa-kujudena pildil näha, nende üle ristikuju. Ja pildi all seisiwad sõnad: „Europa rahwad, hoidke oma kallimaid waraudusi!" Tõepooleşt oleks hädaoht tõsine küll, kui

Jaapanil korda läheks, ilmatu suurt Hiina rahwakogu, kes praegu nagu uimastuses unistab, selleſt laiſaſt tarretuſeſt üles raputada ja eneſega ühes tõmmata. Kui siis ſajad miljonid kollanäguſid Europa pääle tormaks, ei oleks küll wististi nalja; ſeda enam, et Europa rahwaid ühiſeks wastupanemiſeks waimustada mitte hõlbus ei ole. See hirmutont ſaab muidugi paljudele ſeeläbi weel enam tõſiſemaks, et mitmed ſuureſuuliſed jaapanlaſed iſe ka ſarnaſt juttu üsna lauſa ajawad. Mõni aasta tagaſi olla Jaapani riigimees krahw Okuma ütelnud, 20. aastaſaja keskel tulewat Keſk-Aaſia lagendikkudel Jaapani ja Europa wahel maailma-walitſuſe aſi otſuſtamiſele. Ja praeguſe ſõja alguſel hooples kohe üks Jaapani ajaleht, et nüüd kollaſe rahwatõuu wõitlus walge wastu algawat.

Aga teatawalt ei ſöödа putru kuſagilt nii palawalt kui keedetakſe, ja nii on ka Jaapani ſuuruſeplaanide juures küll enam ſõnaköla ja mõttekujutuſt, kui tõſiſel aluſel ſeiswat ſihti. Wähemasti praegu pole Europal weel põhjuſt kollaſe hädaohu ees wäga wäriſeda. Hooplejaid on igalpool, iſeäranis aga oma wiimaſe aja edenemiſeſt joowastatud Jaapanis. Ja praeguſt ſõda ei tohi küll weel tähendatud tulewiku plaanide tundemärgiks pidada, — ſee on Jaapani ſiſemiſe tarwituſe päraſt tõusnud ja ei ole weel ſugugi rahwatõuuliſe waenluſe wili. Nagu ammune Hiina ajalugu ja Hiina rahwa terwe iſeloom näitab, ei ole küll wähemasti ligimatel rahwapõlwedel ſelle pääle mõtteldagi, et läbi ja läbi rahuliſed hiinlaſed häwitawa rahwatõuuliſe ſõja pääle wälja läheks, Europale hädaohtu tooma. Jaapanlaſed jälle on küll ſelle wõrra targad ja kained, et nad oma nii ſuure waewaga kätte ſaadud majanduslift ja haridusliſt hääd järge oma ſuuruſe-hullustuſes kaalu pääle ei pane, milles ſee kergesti puruks läheks. Muidugi on Jaapanil ſuured plaanid, aga neid püütakſe ikka kätteſaamiſe piirides pidada. Nad tahawad endale Ida-Aaſias mõjuwat ſeiſukohta ſaada ja ſellega ühtlaſi Mongoli rahwatõuule ta wääriliſt lugupidamiſt nõutada. Selle ſihi kätte ſaamiſeks töötawad nad muidugi nendele omaſe oſawuſega ja ſüdibuſega, mille juures teadagi kõiki abinõuuſid tarwitawad, mis wähegi wõimalik on. Politika ei wali ju palju kuſagil oma abinõuuſid.

Hiina ſõjas nähti imeſtuſega, et jaapanlaſtele Koreas ja Põhja-Hiinas iga teerada tuttaw oli, nagu nende oma kodu. Jaapani wäewalitſuſe ſõjakaardid oliwad nii täielikud, et ſääl peatſelt iga puu ja pööſas ülewal ſeiſis. Muidugi oli ſee ainult ſelle läbi wõimalik, et Jaapani waritſejad aastate kaupa hiinlaſte riietes maad kuulamas oliwad käinud. Aga ſee

oli kõik nii osawasti sündinud, et alles sõja alguse järele nendest paar tükki kätte saadi. Muidugi on nad ka nüüdse sõja wastu ammu ette walmistanud ning tunnewad Mandshuria ja Ida-Siberi lagendikkusid wähemasti niisama hästi kui wenelased. Selge on, et nimelt Wladiwostokis, Port-Arturis jne. mitmed Jaapani ohwitserid äripidajatena (nimelt habeme-ajajaks), käsitöölistena, teenritena jne. on elutsenud, mille juures muidugi hoolsalt kõige järele kuulasiwad, mis sõja ajal tarwis teada oleks. Isegi Jaapani suured ülemad ei põlga salakuulaja tegewust. Kümmekonna aasta eest sõitis nüüdne Jaapani kindral Fukushima Berlinist, kus ta siis Jaapani saatkonnas ametis oli, r a t s a läbi Siberimaa kodumaale. See öeldi siis lõbusõit olema. Kuid wale puha: Salakuulamise-käik oli see. Sest muidu oleks arusaamata, miks mehe Tokiosse jõudmisel sääl päris pidustus lahti läks. Küll pandi juba siis tähele, et „lõbusõitja" wahel päewad ja nädalad otsa nagu kadunud oli, kuna ta äkki jälle kusagil wälja ilmus. Kuid siis ei aimatud asja põhjust, mis nüüd küll selge on. — Jaapanlased on küll pea kõik wäga osawad maakuulajad. Terwe Ida-Aasiaga on nad endid tutwustanud, muidugi oma riigi politikanõuetel. Wististi ei lepi nad nüüd ainult Ida-Aasia hariduslise juhtiwa osaga, waid püüawad kõigest hingest ja wäest oma politika-püüdeid teoks ja tõeks teha, mille jaoks isamaa altarile elu ja wara ohwerdama walmis on. Kuidas aga see neile õnnestab, on muidugi suur küsimus, mille kohta praegune sõda küll ju suurelt osalt wastab. Sest teiselt poolt seisab nende wastu ju maailma wägewam riik, kelle politika-siht Keisri Majesteedi eeskirjas Kauge-Ida maawalitsejale sõja lahtipääsmise puhul nii selgelt ilmub: Wenemaale peab Waiksemere ääres juhtiw seisukoht saama.

Aga igatahes tuleb tulewikus, kui mitte kõik märgid ei peta, Läänemaadel Jaapaniga küll ikka kui suure-wõimuga rehkendada, nii waimlisel, kui ka majanduslisel ning politikalisel wäljal. Sest waewalt wõiks nüüdne sõda, kuigi see ka Jaapanile õnnetult lõpeks, teda nii wäga maha murda, et ta enam oma löögist ei toibuks; selleks on temal liiaks tugew tuum olemas ja ta uuest ärganud elu ei kustu nii kergelt Europa ise on aga need wõimud ja waimud, mis „Tõuswa päikese maal" enne magasiwad, nüüd oma külgepuutumisega üles äratanud, ja peab aga katsuma, kuidas nendega walmis saab. Inimeseiõo ajaloo-käigusse on nüüd ka Mongoli rahwatõug tegewalt osawõtma asunud — uus suurus, mille wäärtust ja tähtsust praegu weel sugugi arwata ei teata. Ei küll keegi usalda kindlamini ütelda, mis tagajärjed sellel nähtusel

ajaloo- ja haridusse-käigu kohta saawad olema. Kuid seda wõime ning tahame loota ja oodata, et jumalikul juhatusel ka kõige keerulisemad küsimused nii arunewad, kui see üleüldsuse edukäigule ja täienemisele kõige kohasem ja parem on. Nii tohime ning tahame küll lootust awaldada, et ka Mongoli rahwatõug oma wõimudega ja annetega, kuigi need walge rahwasugu omadest üsna ja koguni teist moodi on, edaspidises edukäigus ikkagi selleks ligimõjuma saab, et ilmade juhtija igawesi ja tarku plaanisid teoks teha ja inimesesugu tema tõsise kutse täidesaatmisele ligemale wiia. Ja nii siis tahame ka praeguse sõja raskused, mis küll meiteltgi suuri were ja wara ohwrid pärib, *) selle teadmisega ära kanda, et K õ r g e m meie rada juhib, kelle teedest meie aga põrmupõlwes tihti weel mitte arusaada ei suuda.

*) Sest kõige selle järele, mis eespool Jaapani kohta kuulsime ja edaspidi weel kuuleme, on küll kahtlemata, et meie riigil wäga wisa, osawa ja wapra waenlasega tegemist on, nii et Wenemaal wäga raske ja ka pikk sõda ees seisab.

Wene riik.

Enne kui selle hiiglawõitluse kirjelduse juurde astume, mis nüüd kahe wägewa, wõimuka ja wapra wastase wahel lahti läinud, paneme weel mõlemate sõdijate elu ja olu ligemalt tähele.

Meie oma riigi juures saame sellega küll lühidalt walmis. Sest seda tunnewad wist kõik lugejad juba enam ehk wähem kooliõpetuse, kirjanduse jne. kaudu. Ei arwa meie siis siin selleks muud waja olewat, kui et ainult kokkuwõetult arwustikulised teated Wene riigi seisukorra kohta awaldame. Need on mitmete hallikate järele kokku seatud ja muidugi ei ole nad kõik karwapäält õiged, sest asjad ja olud muutuwad ju alati. Aga üleüldiku kujutuse Wene riigi oleku kohta annawad nad ometi.

Suurus. Wene riigi maasuurus on 19,690,735 ruutwersta, ja ta on seega kõige suurem riik maailmas ühes kogus. Europa Wenemaa on suurem kui kõik teised Europa riigid kokku, ja kõik Wenemaa on suurem, kui terwe Europa ehk Australia ilmajagu. Wene riik on 34° 39′ ja 77° 30′ põhja-laiuse wahel, ning 35° 17′ ja 203° ida-pikkuse wahel; kõige suurem laius on 43° ehk 4383 wersta (põhjast lõunasse), ja kõige suurem pikkus 168° ehk 10,520 wersta (läänest idasse).

Õhusoojus on Europa-Wenemaal wäga mitmesugune; pääasjalikult on ilmad kuiwad, sellepärast siis ka suwe ja talwe wahe wäga järsk. Üleüldse on õhusoojus Wenemaal hästi jahedam kui Lääne-Europas.

Wenemaa weſikonnad. Wenemaal on 6 weſikonda, nimelt: 1) Baltimere weſikond. 2) Jäämere weſikond. 3) Kaspiamere weſikond. 4) Mustamere weſikond 5) Maailmamere weſikond. 6) Siſemaa weſikond. Weſikonna juurde arwatakſe ka neid jõgeſid, mis nimetatud weſikonna merde woolawad. Siſimaa weſikonnaks arwatakſe neid jõgeſid, mis mitte merde, waid ſiſimaal olewatesſe järwedesſe jookſewad, ehk mis liiwakõrbetesſe ära kaowad.

Maapind on Wenemaal wäga mitmekeſine. Üleüldſe on maapind (Europa Wenemaal) 6 jakku (mööduſse) jaotatud: 1) tundramaa, 2) ſawikas murumaa, 3) hall metſamaa, 4) mustamulla-maa, 5) kõrbemaa, 6) punaſemulla-maa. Wenemaal tuleb inimeſe kohta 2,01 teſſatini maad.

Maapõues peituwa metalli, kiwiſüſi, kiwiõli jne. rikkuſe pooleſt on Wene riik eſimene maailmas.

Maa-jaotus. Europa-Wenemaad jaotatakſe tema mitmeſuguste ſaaduste ja tööſtuſe pooleſt 7. jakku. 1) Põhjamaa: Metſad, metsloomad, linnud, kalad jne. 2) Põhjapoolne Läänemere-maa: Metſad, hein, wili, lina, kalad jne. 3) Lõunapoolne Läänemere-maa: Suhkrunaerid, lambad, kiwiſüſi, wabriku-tööſtik jne, 4) Wabrikutööſtiku maa (Keſk-Wenemaa), kus palju tööſtikku on. 5) Mäetööſtiku maa (keſkmine ja lõunapoolne Urali mägeſtiku maa): Palju igaſugu metalliſid ja kallid kiwa. 6) Mustamulla maa: Wili, ſuhkrunaerid, tubakas, puu- ja aia-wili, wabrikutööſtus. 7) Kõrbemaa: Wiinamarjad, karjakaswatus, kalad, ſool, kiwiſüſi.

Rahwaarw. Riigi rahwa-arw oli 1900 a. 130,956,807; Europa-Wenemaal 108,254,876, Aaſia-Wenemaal 22,701,931, elan. Ruutkilomeetri pääl elab Wenemaal 5,9 inimeſt; Eeſtimaal 29 inimeſt; Liiwimaal 28 in.; Soomemaal 7,1 in. Kõige pakſemalt on rahwaſt Petrokowi kuberm. (Poolamaal): 115 in. ruutkilom. pääl, kõige õredamalt Rannamaal (Ida-Siberis): 0,1 ruut. kilom. pääl, ſ. o. 10 ruutkilom. pääl 1 inimene. Iga 100 inimeſeſt elab 87 maal, 13 linnades.

Rahwuſed. Slaawiſugu: Wenelaſi (ſuur, wäike ja walge) on 83,171,000 hinge, poolakaid 7,735,000; Soomeſugu: Soomlaſi, 2,265,000, eeſtlaſi 1,050,000, liiwlaſi 2000, wadjalaſi, wepslaſi, ingerlaſi, ſürjanlaſi, permlaſi, mordwalaſi, tſheremislaſi, wotjäklaſi, wogulliſi, oſtjaklaſi, laplaſi, 2,200,000; ſamojedl., leedulaſi ja lätlaſi 3,601,000; rootslaſi 360,000; ſakslaſi 1,521,000; rumeenl. 1,000,000; juuta 5,640,000; tatarl. ja kirgiſid 9,870,000; armeenlaſi 840,000; kalmükklaſi ja burätlaſi 360,000; Kaukaſia mägeſtiku rahwaid: Gruſinlaſi, mingrelaſi ja ſuanetlaſi 1,290,000;

lesgirlasi ja tshetsentslasi 800,000; tadshiklasi 700,000; tsherkes lasi 700,000; taatlast, kurdlasi ja osetlasi 255,000.

Kauplemine. Siseмine kauplemine oli 1901 a. 4,442 milj. rubla suur. Wälja wiidi kaupa 729,600,000 rbl. eest, sisse toodi 523,500,000 rbl. eest. Hiljematel aastatel on need arwud muidugi muutunud, nimelt wäljawedu suurelt kaswanud (waata lhk. 12).

Raudteede pikkus 1. juulil 1904 Europa-Wenemaal: Kroonu-raudteed 32,287 wersta, era-ühisuste raudteed 17,943 w., kitsarööpalisi 2,633 w., Aasia-Wenemaal 13 107 w., Soomes 3000 w.

Telegrahwide pikkus on umbes 360,000 wersta.

Telefonide pikkus on umbes 130,000 wersta.

Kaubalaewasid on Wenemaal 3388, nendest on 847 aurulaewad. Sellesse arwusse pole Soomemaa laewad arwatud; neid on isegi 2281.

Rahwahariduse hääks kulutati 1904 a. 43,076,518 rbl.

Sõjawägi. Rahu-ajal on soldatide arw 1,000,000, sõja-ajal ühes maawäega 3,350,000. Jalawäes on 750,000 püssi, hobusewäes 51,000 mööka, suuretükiwäes 1,700 suurtükki. Kasakaid on rahu-ajal 58,000 meest ja 108 suurtükki, sõja-ajal 140,000 meest ja 236 suurtükki. Rahu-ajal on 350,000 hobust tarwitusel, sõja-ajal 600,000. — Sõjalaewu on 415 (59 soomuslaewa), 2620 suurtükiga ja 65,880 laewamehega.

Wene riigi kaswamine ja täienemine.

Wene riigi wanadus on üle 1000 a.; ta algusest loetakse a. 862, mil mitmete Slawi ja Soome suguharude kutse pääle kolm Skandinawia wikingide päälikut Soome lahest lõuna-ida poole Waldai mägestiku maadele riigi rajasiwad, mis aga peagi ühe walitseda jäi. Esiotsa ei olnud see kuigi suur — ta ulatas umbes Ladoga järwest Dnepperi hallikateni — ja ei olnud sellel ka õiget ühtlust, kuna walitsew rahwakiht normanlased oliwad, alamad aga enamuses Soome, wähemuses Slawi sugu. (Arwatawasti käis ka meie maa ja rahwas osaltgi selle uue riigi külge, kuna üks walitsejatest, Truwor, otse eestlaste maa noabrusesse asus, Isborskisse). Aga riigikesel oli suur eluwõim sees ja ta hakkas ruttu kaswama ning kosuma, kuna uüüd maailma suuremaks riigiks on tõusnud. Juba järgmistel aastakümnetel laienes ta kiiresti lõunapoole, mille tõttu peagi päris Slawi riigiks muutus, nii et Soomesugu rahwad warju jäiwad; wähesed normanlased kadusiwad muidugi muude rahwaste sekka pea ära. Päälinnaks sai Kiiew, Süda-Slawimaal. 10.

aastasajal ulatas Wene riik ju Mustamereni ja Wolga jõeni, ja käisiwad ta alla nüüdne Wäike-Wenemaa. Lääne- (Walge) Wenemaa ja lõunapoolne Suur-Wenemaa. Kui siis (a. 988) würst Wladimir ühes riigiga ristiusu wastu wõttis, hakkas riik ka haridusses jõudsasti tõusma, nii et würsti Jaroslawi (Targa) ajal 11. aastasaja esimesel poolel Wene riik juba täitsa muude haritud riikide wääriline oli; ta walitseja seisis Lääne-Euroopa riikidega läbikäimises ja oli nende walitsejatega suguluses. Aga selle järele tuli alanemiseaeg. Riik jagunes mitmekümnesse osariigisse ja see nõrgendas ta wõimu wäga. Selleşt hoolimata kaswas ta ometi jõudsalt põhjaning idapoole, nii et 13. aastasajal ta piirid Walgemereni ja Urali mägedeni ulatasiwad. Kuid a. 1224 ilmus rünk hädaoht idapoolt: Kange mongollaste walitseja Dshingiskhani pärijad ujutasiwad oma hirmsate wäehulkadega Wenemaa üle, heitsiwad ta suuremalt osalt oma alla, ja selle järele tulewa „Tatari ikke" ajal, mis $2^1/_2$ aastasada kestis, wajus Wenemaa nii oma wõimu kui haridusе ja kombluse pooleşt wäga palju allapoole, milleşt toibumiseks tal aastasajad ära on kulunud. Ka suurusest kaotas ta: Mitmed lääne-maakonnad läksiwad leedulaste kätte. Aga kui siis waheajal Moskwa würstid aegapidi kõik osariigid enesega oliwad ühendanud ja Joan III „Tatari ikke" oli lõpetanud (1480), hakkas Wenemaa jälle kosuma ning wõimu pooleşt kaswama. Nimelt rohkelt laiendas riiki Joan IV Hirmus, kes Kasani ja Astrahani riigid ära wõitis, kuid läänepool läksiwad ta püüded nurja. Tema ajal asus Wene riik ka juba üle Urali mägede Aasiasse, millega sellele teele astus, mis teda lõpuks Waiksemere rannale ja nüüdsele seisukorrale on saatnud.

Kui siis Wenemaa 17. aastasaja algul ka Wale-Dmitri aegsed wapustused õnnega ära oli kandnud (mis küll korraks riigi iseseiswusele hädaohtu ähwardasiwad tuua), ning nüüdne walitsew Romanowi sugukond walitsema saanud, hakkas alles temale päris kosumise ja kaswamise aeg, nii seest- kui wäljaspoolt, riigilikult ja haridusliкult. Iseäranis suurelt tõstsiwad Peeter I ja Katarina II Weneriigi eiu ja olu igapidi, edendasiwad ta haridust ja laiendasiwad suurelt riigipiirisid. Wene riigi kaswamine 17. ja 18. aastasajal on tõesti suurepäraline. 16. aastasaja alguşel oli selle ulatus Põhja-Jäämereşt Lapimaa lumewäljadelt Mustamereni ja Dnepperi jõe maadelt Lääne-Siberi paiguni; need maad seisiwad ometi alles lõdwalt riigi külles. 19. aastasaja algul oliwad ta piirid iga ilmakaare poole rohkel mõõdul laienenud: Lõunapoole ulatas riik nüüd üle Krimmi ja kuni Donaujõe suuni, läänepoole Karpati mägestikuni ja Läänemereni, põhjapoole nüüd ka üle Soomemaa Jäämereni ja selle sisse, Nowaja Semljä saare üle.

Kuid kõige suuremoelisem oli ta kaswamine idapoole, kus riik nüüd üle terwe Põhja-Aasia käis, Beeringi merekitsuseni ja selle ülegi weel, Ameerika põhja-lääne osasse, Aljaskamaale. Ilmatu suur ja lai Siberimaa ühes Kamtshatka poolsaatega oli nüüd Wenemaa küljes.

Mis wiimasel aastasajal Wene riigi sisemiseks edenemiseks ja kosumiseks on sündinud, nimelt keisrite Aleksander I ja II ajal ning nende mõjul, see tohiks lugejatele küll suuremalt jaolt ju tuttaw olla ning jätame sellepärast siin seletamata. (Ometi tuletame Aleksander II hiiglatööd meelde: Wene talurahwa wabastamist 19 weebruaril a. 1861, mis riigi-olu koguni uuele alusele seadis). Ainult wälimise kaswamise pääle tähendame siin. Kuna wiimasel aastasajal Europas riigipiiride kohta suuremat muutust pole olnud (Türgi sõdade mõjul a. 1812, 1856 ja 1878 sündinud muudatused oliwad ainult wäheseд), laienes aga Aasias riik sel ajal õige wõimsalt ja tuntawalt. Aastasaja keskel ühendati Kaukasiamaa Wene riigiga, järgmistel aastakümnetel Kesk-Aasias laialised maad, a. 1858 saadi Hiinalt Waikšemere kaldal Rannamaa ning Amuri maakond osaks, wiimati a. 1875 Jaapanilt ka Sahalini saare lõuna-osa. A. 1898 sai ka weel Hiinalt Kwantungimaa Wenemaa kätte ning a. 1900 sattus terwe laialine Mandshuriamaa Wene wõimu ja walitsuse alla, küll ainult ajutiliselt. Selle kaswamise kohta ei kaalu palju, et Wenemaa a. 1867 oma Amerikas olewa Aljaskamaa Ameerika ühisriikidele ära andis.

Wene riigi ulatus a. 1904 on siis läänepoolt idasse: Weikseli jõe maadelt Beeringi merekitsuseni, põhjapoolt lõunasse: Nowaja Semljä põhjatipust Kesk-Aasia lagendikkudeni, Amu-Darja ja Sür-Darja jõe maadeni (muistne Baktriamaa). Riik on nüüd küll s a d a korda suurem, kui ta rajamisel tuhande aasta eest. Wene riigi piirid on suuremad kui ühelgi seniisel „maailma-riigil." Tema wastu jääwad oma aegse „maailma isanda" Rooma riigi, kui ka pärastise khalifide riigi suurus üsna warju; maailma walitsejaks nimetatud Napoleon I riik ei saanud selle ligigi. Inglise riik on, kõik ta osad kokku wõetult, küll weel sugu suuremgi, kuid selle mõned jaod (Austraalia, Kanada jne.) seiswad ainult õige lõdwa sidemega riigi küljes, on õieti iseseiswad, ja on ka üle terwe wiie maailma-jao killutatud. Wenemaa on aga täitsa ühes kogus, ühise walitsuse ja seaduse alune; nii on ta oma suuruse ja olu poolest riik, mille sarnast seni ilmas pole olnud. Ka riigi majanduse-arwe, mis nüüd üle 2000 milj. rubla on, tunnistab riigi suurusest.

Jaapani maa ja rahwas.

1. Maa üleüldine olu.

Ka Jaapanimaa on hoopis iseäraline oma seisukoha ja oleku pooleſt, nii et tema sarnaſt terwes maailmas ei leita. Ta on päratu suur saarestik Aasia idarannas; ta ulatus on 25 graadi 50 minutit kuni 47 gr. 14 minutini põhjapoolses laiuses, ja 123 graadiſt kuni 152 graadini idapoolses pikkuses (Grenwichiſt arwatud). Jaapani saarestiku kohta maksab sõna täies mõttes isa Jannsem ütlus ta reisilaulus: „Küll palju on neid saareſid, kui Kikeperas kiwa.“ Täitsa õiget arwu on wististi wõimata öelda; jaapanlaseb ise loewad neid 3850 pääle, ja seda peame uskuma. Kaugelt suurem hulk nendeſt saarteſt on wäga wäikeseb, paljudel saartel ei elagi inimeſi. Suuri saari on aga neli (wiies, Formosa, seisab munſt riigiſt eemal ja ei käi õieti Jaapani külge), ja nendeſt on jälle üks: Nippon (Jaapani oma keeli Hondo) kaugelt kõige suurem — selle suuruſt üksi arwatakse 224,731 ruutkilomeetri*) pääle, see on umbes $^3/_5$ terweſt riigiſt. Selle saare järele hüütakse ka terwet Jaapanit Nipponiks, ehk täielikumalt O Dai Nippon (suur Nippon). — Nipponiſt põhjapool seisab Jessо (Hokkaido) saar, suuruse pooleſt teine; see on (ühes naabruses olewate Kurilli, Jaapani keeli Ha-jima saartega) 93,252 ruutkilom. suur. Nipponiſt lõunapool on Kiushiu ja Shikoku saareb, esimene 38,735, teine 18,222 ruutkilom. suur. Eemal päris Jaapani saarestikuſt seiswad weel Liu-Kiu saareb 4,228 ruutkilom. suuruses, ja kaugemal lõunas 1895 a. Hiinalt saadud Formosa ehk Taiwani saar, 38,200 rtkl. suur. Terwet Jaapani riiki kokku loetakse 447,200 rtkl. suuruseks, see on siis hästi suurem kui Europas Ingliſemaa, wõi Preisimaa, aga Saksamaaſt ning Prantsusemaaſt jääb palju maha. Soomemaaga on ta pea ühesuurune.

*) Ruutkilomeeter on peatselt ruutwersta suurune.

Põhjapool on Jaapani riigile piiriks Ohotskimeri ja Laperusa wäin (Jessо ja Sahalini saarte wahel), läänepoolt piirab teda Jaapani meri, Aasia kindlamaa ja Jaapani wahel, lõunas ja idas on Waikne ehk Suur okean. Maapinna-teadlaste arwamise järele on Jaapani saarestik muistsel ajal Aasia kindlamaa küljes seisnud ja alles hiljemini on maapinna wajumise tõttu Jaapanimeri wahele tekkinud. Nipponi saare läänepoolne serw ligineb kaunisti Koreale; wahel olew Korea wäin on waewalt 200 wersta laiune.

Waewalt pool terwest saarte pinnast on haritaw maa; suuremalt jaolt täidawad seda paljad mägestikud, mis suurte saarte keskel seisawad; Jessо saare sisemine osa on üleüldse põlluharimiseks kõlbmata ja suur osa wäiksemaid saari on paljad kaljud. Mägestikud köiwad kõigist suurematest saartest läbi ja mäetippude hulgas on. hulk tulepurskawaid mägesid (neid loetakse umbes 100 pääle); mõned on kustunud, umbes 20 alles praegu tegewad Suurematest on nimetada Jessо saare keskel 10,000 jala kõrgune Manje mägi, Nipponi saarel 13,100 jala kõrgune Fudshi mägi ja mitmed muud, Kiushiu saarel 4,000 jalga kõrge Wunzeni mägi, Mi Take jne. Ka mitmete wähemate saarte pääl leidub tulepurskawaid mägesid. Kõik need mäed käiwad selle suure tulemägede ahela ritta, mis Taga-Indiast Sunda saarte, Molukkide ja Philippinide kaudu Kamtshatkani ja Aleuti saarteni ulatab — Rohkete tulemägede tõttu on siis ka Jaapanis waawärisemised wäga tihedad ja mõned on hirmust häwitust saatnud. Jaapanis on maawärisemised niisama loomulik nähtus, nagu meil näit. müristamisewihmad. Kuna meil ilmade ettekuulutuseks jaamasid asutatakse, on Jaapanis sarnased asutused maawärisemiste teadaandmiseks ja ettekuulutamiseks käima pandud. Jaapani elanikud wõiwad õigusega öelda, et neil tuli jalgade all on. — Õige rikkad on nimelt Jaapani lõunapoolsed rannad merekäärude pooles, mida nende ees seiswad saared ja kaljud meretuulte wastu warjawad ning sellega wäga häid sadamapaiku annawad; kuna aga wesi rannas enamasti madal on, ei pääse suuremad laewad ammugi igal pool kaldale, mis muidugi läbikäigule raskuseks on.

Jõgesid leidub kõigil suurematel saartel õige palju, aga need on enamasti õhukese weega ja käreda jooksuga, nii et neid laewasõiduks tarwitada ei saa. Et mererand igal pool ligi, siis ei saagi jõed suureks paisuda. Ainult Nipponi saarel olew Jodo jõgi on ka aurulaewade käiguks kõlblik.

Et Jaapani riik õige pikalt põhjast lõunasse ulatab, siis on ta põhjapoolsete ja lõunapoolsete maade õhu-olu (kliima) vahel kaunis suur vahe. Kolm Päris-Jaapani saart seiswad umbes sellel laiusel, kui Wahemeri Roomast Aleksandriani, Formosa aga ulatab juba palawa wöö alla. Küll on üleüldse sääl kliima hästi külmem kui Europas selleasama laiuse all, mis küll Aasia suure kindlamaa kogu läheduse mõju on. Kuna näituseks Põhja-Afrika rannas talwest tundagi ei ole, on Jaapanis sellel samal laiusel seiswas Nagasaki linnas keskmine õhusoojus talwel $8^1/_2$ gr. külma; suwel aga on keskmine soojus $27^1/_2$ gr., wahel tõuseb see 37 graadini. Päris-Jaapanil on ometi üleüldiselt soojamaa laad. Kuid Jesso saarel ja ka põhjapoolsel Nipponil on kliima õige kare ja talwel on sääl lund põhjatusti. Talwekuudel puhuwad tihti pikalised ida- ja põhja-ida tormid, kuna sügisetel lõunapoolsetes maades jälle kanged keerd-tuuled (tuulispasad) hirmsa, häwitawa jõuuga üle maa käiwad.

Jaapani kliima pääle awaldab ikkagi suurt mõju „kuro-schiwo“ ehk Waikse-mere Lahiwoog, s. o. soe merewoolus, mis maawöö ligidalt sooja merewett põhjapoole kannab, Liu-Kiu saarestiku juures kahte harusse läheb ja — teine idapoolt ning teine läänepoolt Jaapani randa mööda — põhjapoole edasi woolab. Jaapan jääb siis nende kahe kuro-schiwo haru wahele, mis Jaapani praai soojaks ja pehme kliimaga maaks teewad. Jaapanimaa on igawesti õitsew, igawesti noor, igawesti naerataw — sõna täies mõttes „päikesemaa.“ Teised Ida-Aasia maad, nagu Sahalin, Korea ja Mandschuria, mille pääle kuro-schiwo oma mõju mitte ei awalda, on külmad ja karedad. Kui idapoolne kuro-schiwo haru umbes 38-laiuskraadi juures Jaapani ranna maha jätab ja idapoole Waikssesse merde pöörab, siis läheb ka Jaapanimaa põhjapoole seda jagu külmemaks — seda enam, et siin ka põhjapoolt tulewad külmad merewooluseid Jaapani randa puutuwad. Ka läänepoolne kuro-schiwo haru saadab muist omast soiast weest läbi Tsungari kitsuse Nipponi ja Jesso saarte wahelt, ja muist läbi Laperusi kitsuse Jesso ja Sahalini wahelt, idapoole Waikssesse merde; aga et siia Jaapani randa külmad põhjapoolsed merewooluseid mitte ei käi, siis on see rand palju soojem kui põhjapoolne, mis kaunis Sahalini saare laadi on.

Mäed ja merewoolud awaldawad küll oma jagu mõju Jaapani kliima pääle, aga neist weel suurem on tuulte mõju. Üleüldiselt ütelda, tõuswad tuuled siin selle läbi, et naabruses olew suur Aasia kindelmaa suwe jookul Waikssest merest niisket, sooja õhku imeb ja talwe jookul seda õhku jälle, aga külmalt ja kuiwalt, mere poole tagasi saadab. Ja Jaapanimaa on just selle tee pääl,

kuſt need Aaſia idaranna õhuwooluſed ehk „muſſonid“ mööda käiwad. Loomulikult puhuwad ſiis Jaapani talwel enamasti lääne- ja põhja-lääne tuuled, mis Siberimaalt külma õhku Jaapanisſe kannawad. Suwel aga puhuwad ſoojad meretuuled lõunaſt ja lõuna-idaſt. Tuulte pööramiſe aeg on kewadel aprillikuul ja ſügiſel oktobri lõpul. Nende tuulte tõttu peaks ſiis Jaapanis niiske ja ſoe ſuwi- ning külm ja kuiw talw olema. Jaapani ſuwi ongi niiske ja ſoe, ja ſee on juſt Jaapani kliima iſeloomu tundemärk. Aga talwe külmuſt ja kuiwuſt taſandawad ülemal nimetatud ſoojad merewooluſeb. Siiski on wahe keſkmiſe ſuweſoojuſe ja keſkmiſe talweſoojuſe wahel põhjapoolſetes maajagudes kuni 30 graadi, lõunapoolſetes aga kuni 20 graadi (Celſiuſe järele). Külma tuleb Jaapanis talwe jooksul igal pool ette ja iſegi kõige lõunapoolſematesſ jagudes on ikka talwel lumi mõnda päewa maas. Jaapani päälinnas Tokios, mis umbes ſaarte keskel lõuna- ja põhja wahel ſeiſab, langeb elawhõõe talwel päält 6 graadi alla nulli, aga tõuſeb ſuwel 34 graadini nulliſt kõrgemale. Kõige ſoojem kuu Jaapanis ei ole mitte juuli, nagu meil, waid auguſt; kõige külmem aga jaanuar. Põhjapool 38 graadi, kuſt kuro-ſhiwo idaharu Jaapani ranna ääreſt ära kaugele Waikieſje merde läheb, tõuſeb talwekülm kangemaks ja tali iſe wenib 5—6 kuud pikaks.

Jaapani mäed jooksewad enamasti pikuti ſaareſid, ſ. o lõuna-lääne poolt põhja-ida poole. Peaaegu risti üle mägede käiwad tuuled, nagu kuulſime. See nähtus ſeletab Jaapani wihma- ja lume olud kergesti ära. Talwel puhub tuul põhja-lääne poolt ja toob Jaapani mereſt niiskuſt kaaſa. Mägede harja üle edaſi püüdes peab tuul kõrgemale tõusma, mereſt kaaſa wõetud niiskus jahtub aga kõrgemal külma õhu jees ära, märg aur kogub tibadeks kokku ning langeb lume ja rahe näol maha. Sellepärast on läänepoolne Jaapan talwe jooksul alataſa sumbus, pilwine ja ſajune. Mõnes paigas ei lähe mitte ühte päewa ilma ſajuta mööda, ja lumekord tõuſeb üle 3 jala paksuſeks. Mägedes on kohati paari süla paksuſelt lund. See tuul aga, mis mägedeharjaſt üle käib, on oma niiskuſe kaotanud ja ſellepärast on talw Jaapanis idapool mägede harja kõige kuiwem ja kõige ſelgem aastaaeg. Tokio ligidal on wahel paar kuud ühtelugu ſelged päewad. Tokioſſe teel olles läänepool mäeharjal ſeiſatama jäädes ja tagaſi waadates, ei näe muud kui paksu, läbitungimata pilwekampa; idapool näib aga imeilus maakoht, mitte üks pilwetükike ei takista päikeſekiiri, taewas on läbipaistew ſinine, ſilmawaade tungib wabalt taewapiirini.

Suwiſed lõuna- ja lõuna-ida tuuled jätawad aga oma niiskuſe idapoole mägedeharja ja teewad nii jälle Jaapani ſuwe wihmaſeks.

Jseäranis keset suwe, juuni lõpul ja juuli algul, sajab idapool mägesid kuu aega pea igapäew wihma. Wihma, tormi ja müristamise tõttu ei ole suwe-aeg Jaapanis mitte nii selge ja päikseline kui talwel.

Jaapani kliimast rääkides ei tohi tormisid nimetamata jätta. Tormid on Jaapani rahwale peaaegu weel kibedam wits kui maawärisemised. Jseäranis kanged on nad sügisel. Nende jõud on nii suur, et nad mõnikord majad ära lõhuwad ja laewad merest wälja wiskawad. Kõige kardetawamad on pöörustormid ehk „taifuunid.“

Niisuguste marude olekut ei suudeta mujal pool, kus neid ei tunta, sugugi ette kujutada, nii kanged ja koledad on nad. Näib, nagu oleks kõik põrguwäed maailmasse lahti lastud — kõrwulukustaw hulumine ja wingumine täidab taewalaotust, mille wahele murduwate puude ja lagunewate majade rigin kostab. — Aga ka teistsugused hukatused tekiwad tormist. Tihti kihutab hirmus maruhoog merewee maale ja kuna rannad enamasti madalad on käib säärane murdlaene mererannast kaugele ning ujutab põllud ja wäljad üle, uhub majad minema, uputab ka loomad ja inimesedgi, kes kohe pakku ei pääse. Wiimane säärane õnnetus oli a. 1896, mil Nipponi saarel meri kaugele üle maa käis, terwed külad ja linnadgi ära neelas ja 27,000 inimest ära uputas.

Kui nimetatsime, et tormid Jaapanis maawärisemisest pahemad on, siis ei tähenda see weel, et maawärina kahju wähene oleks. Waid suurt kurja sünnitawad Jaapanis ka ülirohked tulemäed. Mida siin enam on kui kusagil mujal maal. Küll on nendest ainult mõned alatises tegewuses, kuna suurem osa aastate ja aastatõmnete kaupa waguni seisawad. Kuid sügawal mägede süles töötab häwitaw wõim puhkamata edasi ning murrab enamasti ikka siis omale uuesti teed wälja, kui seda kõige wähem oodatakse. Wiimane sarnane häwitus oli a. 1888 Bandaisani mäe lahtipuhkemise juures, mis aastast 1707 pääle waguni oli seisnud ja juba tuntuks arwati. Mäe jalale olimad mitmed õitsewad külad tekkinud, mis nüüd tulise wirina ja tuha alla maeti.

Jaapanis on maawärisemised üsna alatine ja õieti igapäewane nähtus, ning säälsed elanikud on nendega üsna ära harjunud. Kuid wõõrastele teeb niisugune alaline kohutus sääl muidu ilusal maal elu mõrudaks ja ajab nad wiimati säält tulema. Muidu on kaugelt suurem osa maawärisemisi ainult tasased maapinna-liikumised, mis mingi kahjutegemata mööda lähewad; küllalt aga sünnib ka suuremaid, mis ränka waranduse-

kahju sigitawad ning inimesigi surmawad. 1891 a. sügisel olnud maawärisemine tappis 10,000 inimest ja häwitas üle 100,000 maja.

Nendest uputustest, tulemägedest ja maawärisemistest kuuldes wõiks küll arwata, et Jaapanis halb ja kardetaw elada on. See pole aga sugugi nii. Sest nimetatud äpardused on ikka aruldased ja möödaminewad nähtused ning puutuwad ka ainult mõnda maakohta, kuna suurem osa maad nendest ei teagi. Ja ligemalt asjalugu waadates selgib, et kõik tähendatud häwitused ligikaudeltgi selle wõrra inimesi ei surma, kui mujal maadel mitmesuguseid haiguseid, millest Jaapanis jälgegi ei ole. Sest Jaapani õhu-olu on üleüldiselt wäga terwe ja nii on terwise-olu poolest Jaapanis lugu parem, kui naljalt kusagil mujal. Nagu kuulsime, on jääl küll suwi wäga palaw ja talwel puhub tihti küllalt külm tuul ning suwel wihma-ajal on õhk wäga niiske, nii et sobl ära sulab, ja kõik nahast asjad wägisi käes hallitama tikuwad. Kuid kõik see ei mõju üleüldiselt terwise pääle sugugi halwalt. Nimelt tiifikus, mis mujal maades nii suurel hulgal inimesi surmab, on Jaapanis peaaegu tundmata. Ja kuna uuemal ajal walitsus suure hoolega terwise olude eest muretseb, paraneb sellepoolest lugu ühtepuhku weel, nii et endised külgehakkawad haigused ikka enam wähenewad.

Aga ka muidu on Jaapanis tõepoolest wäga „ilus elada." Ja iludusega on ka tuludus ühendatud. Jaapani maapind ei ole ainult ilus, waid ka üliwäga wiljakandew. Küll on ainult wäike osa maapinda põlluks haritud; enam harida ei ole palju wõimalik, sest et maad seest poolt mägestikud täidawad. Aga juba see wähene osa põllumaad wõib oma rohket rahwast ilusti ära toita. Säälsed looduse-andeb on aga enamasti hoppis teist moodi kui meil. Puuwilja ei saada palju, ehk küll oma jagu wiikisid ja oranginid kaswatatakse. Õunasid ja pirnisid leidub ainult Jesso saarel ja siingi on nad kehwad; kirsipuud õitsewad küll, aga ei kanna wilja, ja ka wiinapuu ei taha siin edeneda. Seda suurem saak on põllumehel r i i s i s t, mis üleüldse kõige tähtsam Jaapani wiljatõug on. Selle kõrwal on teised wiljad: Nisu, kaer, oder, wähese tähtsusega; rukist pole olemasgi. Ka kartohwlid on ainult wähe. Aga theed kaswatatakse palju ja see sigineb hästi; niisama on tubakakaswatamine laialine. Siis on weel Jaapanlastel tähtjas elukutse siidi-usside pidamine ja siidi-tööstus; wäljamaale saadetakse siidi rohkem kui mingit muud kaupa. Aga ka puuwilla haritakse palju.

Kuna terwet sisemest maa-osa metsad täidawad, on igasugu tarbepuudest küllus. Palju tarwitatakse nimelt bambusepuud. Meie

ni guſad niidud ja lõhnawad luhad aga puuduwad Jaapanis küll peaaegna, ſest koduloomi ei ole sääl suuremat olemasgi. Jaapani põllumehe maatükid on enamasti wäga wäikeſed, nii et põlluharimiſeks ega wedamiſeks weoloomaſid waja ei ole. Jaapanlane harib oma põldu peatſelt nii, nagu mujal aiamaad tehtakſe. Selle pärast näib ka hobuſtgi Jaapanis ainult harwa, ja needgi, mis on, pole suuremad asjad (inimeste ſõidutamiſeks on igal pool linnades selle jaoks harjunud mehed.)

Ka maapinna ſeest wõidab jaapanlane saaki. Wäga tähtſad on Jeſſo saarel olewad ſõekaewanduſed ja weel tähtſamad Nipponis Nakaſaki ligi. Need ei täida üksi Jaapani oma tarwituſt, waid hulgal weetakſe weel süja Hiinasse ja mujalegi. Mererandadelt saadakſe suurel hulgal soola. Rohkesti leidub ka waſekaewanduſi ning hõbedatgi on olemas. Kulda on wähe, aga weel raskemalt tundub rauа puudus, mis nimelt tööstuſe edenemiſt suurelt takistab. Seni on küll üleüldſe tööstus alles algamas ja kaugelt suurem osa rahwaſt elatab end alles põlluharimiſeſt. Aga alatiſe rahwaarwu kaswamiſe tõttu peab edespidi küll tööstuſe pääle enam rõhku panema.

Jaapani m e t s on üks kõige iluſamateſt metſadeſt maailmas. Tal on weel täitsa lõunamaaline nägu, aga puud ei ole mitte nii liig suured kui lõunamaa-metſades. Puude õied on wäga mitmekeſiſed, ja warajaſt kewadeſt hiliſe ſügiſeni helendawad ja ſätendawad ikka mõned puud wõi põõſad õilme-ilus. Niiſama on õitſewate lillede hulk lugemata. Paljud taimed, terwed metſad, nagu apfelſini-warikud, annawad oma lõhna kaugelt tunda. Ka on theepuud, liliad ja mitmed teiſed taimed wäga hää lõhnaga. Ligi pool Jaapani pinnaſt on metſaga kaetud; põhja pool on enam kui $^3/_4$ maad metſa all. Jaapanis on iſegi istutatud metſad mitmekeſiſed, ſest sääl ei istutata mitte terwe mets korraga maha, waid raiestikkudes istutatakſe äraraiutud puude aſemele uued, nii et istutatud metſas mitte kõik puud üheſuuruſed ei ole, waid on suuremaid ja wähemaid.

Jaapani maakohta wäadeldes puutuwad kõige päält haljendawad mäed silma; mägede pääl kaswab igalpool mets, iſeäranis okaspuu-mets. Okaspuid on Jaapanis wäga mitmet ſeltſi, aga ka lehtpuid on palju. Mägedel on metſad, all aga haljendawad riiſipõllud, ſest riis kaswab madala ja niiske maa pääl. Mäekülgedelt leiame metſade wahel kord suuremaid, kord wähemaid põllulappiſid. Kohati on ka tiigid kaewatud ja tiikide pinnal näeme laialehelist lootoſe-lille, mille roosad õied inimeſe pää suuruſed on. Tiikiſid ja põllulappiſid ümbritſewad metſad, kus apfelſini-, tamme-, kampweri-, maguſa kastania-, palmi-, wahtra-, kaſe-, lepa-, künnapuu-, saare-, pähkli-, laki-, waha- ja mitmed teiſed puud kaswawad, millele meie

nimegi anda ei oska. Jaolt on Jaapanis puud mahalangewate lehtedega, jaolt aga, nagu theepuud, haljendawad nad aasta ümber. Kohati on puude wahel majahütikesed warjul, aga kusagil ei näe meie heinamaad ega karjamaad — neid ei ole olemasgi. Kust meie neid otsitsime, leiame itka ja pääle riisipõllud. Heinataimed kaswawad ainult törgemal mägede külgedel, aga üksi wähe, ja siingi mitte nii kui meie niitudel, waid segamini pöösaste ja sõnajalgade wahel. Eht küll Jaapanis päris soosid olemasgi ei ole, leiame säält siisgi palju taimesid, mis seiswas wees ja madalikkudes märja liiwa pääl kaswawad ja mitmeti meie sootaimede sarnased on. Jaapanis on kuni 3000 iseäralist taimeliiki; mitmed neist on ainult Jaapanis leida ja mujal mitte kusagil.

Niisama kui taimeriigis, on ka Jaapani loomariigis palju niisuguseid loomi olemas, mis ainult Jaapanis sigiwad — ahwidega hakates ja ussidega lõpetades. Aga mitmed Jaapani suured loomad, mitmed rööw- ning soolinnu- ja ka konnatõud, on Europa omade sarnased. Nimetame karu, hunti, rebast, orawat, jänest, rotti, kes töik wististi kindlalt maalt siia saanud. Jaapani oma loomadest on tähtsamad. Jaapani koer, metssiga, metskass, iseäraline mäger ja hirw. Linduside on 359 tõugu; nende hulgas päewa ajal laulja künnilind ja palju kuretõuguside. Kodulinnudena peetakse hulgal tuwisid, kanu ja parta; metslinnusid on nii wees kui maal ülütsejaid wäga palju; need on enamasti kindla maa omade taolised. Konnasid ja roomajaid on 30 tõugu, nende hulgas üks ainuke tihwtine uss (siug). Iseäranis rikas on Jaapanimaa insektide (putukate) pooleşt. Päewaliblikaid leidub 60 liiki ja ööliblikaid päale 4000. Ka on Jaapani siidi-ussid wäga mitmekesised.

Tähtsamad kui kuiwamaa loomad, on jaapanlasele weeloomad. Hiina ja Jaapani weed on kalaliikide pooleşt kõige rikkamad ilmas. Kalu küpsetatakse ja keedetakse, soolatakse ja suitsetatakse isegi toorelt ja elawaltgi. Söödakse mõnda sorti. Iseäranis wähki armastab jaapanlane, ja neid on ka suurel hulgal olemas — küll suurt, küll wäikest tõugu. Mõned tõud on kaks korda nii suured kui meie jõgede wähjad. Wähjad ja kalad on jaapanlasele peaaegu sedasama, mis meie laual liha. Jaapanlane on kõige päält põlluharija ja kalamees, sellepärast tuleb ka tema toit põllutaimedest ja mereloomadest.

Nii siis on arusaadaw küll, et wõõrad reisijad wiimasil ajal nii suurel hulgal Jaapanis käima on hakanud ja selle maa iluduşt küllalt kiita ei suuda. Weel arusaadawam on, et jaapan ased ise

nii suure- ja leegitsewa armastusega oma kodumaa poole hoiawad ja seda otsata ülistawad.

* * *

Nagu eespool Wenemaa üle, awaldame siin mõned arwustikulised teated ka Jaapani üleüldiste olude kohta. Need on eriaegadelt ja eri-hallikate järele kogutud ja ei wõi siis kõigiti õiged olla. Aga ligilähedale nad itka lähewad. Sest arwustiku eest hoolitsetakse Jaapanis uuemal ajal wäga agaraste; palju paremini kui mitmes Europa riigis.

Wiimase rahwalugemise järele 1899 aastal elas Jaapanis 46,425,326 hinge,*) nii iga ruutwersta pääl 120 elanikku.**)

Kui aga Hokkaido saar maha arwata, kus wähe rahwast elab, siis tuleb ühe ruutwersta pääle 172 inimest. Europas elab ainult Belgias tihedamini rahwast. Muidugi on ka siin rahwa tihedus wäga mitmesugune. Nõnda tuleb Tokio ja Osaka maakondades üle 800 inimest ruutwersta pääle, Kowaga maakonnas üle 4000; Nagasaki, Kioto, Jokahama maakondades — 300; põhjapool Hondos aga mitte enam kui 100, Hokkaido maakondades jälle alla 10.

Linnade ja külade asutusi on Jaapanis 14,778, milles 8,130,000 maja on. Läbistiku tuleb iga asutuse kohta 1,961 elanikku, 532 maja, 22½ ruutwersta maapinda. Suuremaid linnasi, kus elanikkude arw üle 20,000 ulatab, on 78, ja nende elanikkude arw ulatab ühtekokku 6 miljoni pääle, see on, terwelt 14 protsenti kõigest rahwast. Sellega asub Jaapanis mõrdlemisi rohkem rahwast linnades, kui paljudes muudes maades, hoopis enam kui Wenemaal. Päälinnas Tokios elab 1,400,000 inimest; nii siis umbes selle wõrra kui Peterburis. (Sõdijad on siis ometi ühes tükis sarnased: päälinnade suurused.) Osakas on 825,000, Kioto 350,000 in.

Jaapani linnad on oma ulatuse pooleşt pikergused. Rahwarikkamas maakonnas, 500 wersta pikkusel Tokio-Nakasaki-Kioto teel, on ainult kaks linna, millel rohkem kui üks uulits on. Jaapani

---

*) Kuna Jaapani rahwa-arw wiimasel ajal, nagu tähele pandud, iga aasta ümber pool miljoni kaswab, siis wõib seda nüüd julgesti 48 miljoni pääle arwata, nagu ka eespool seisab.

**) See on ruutkilomeetril (mis werstast wähem) 108 inimest, nagu eespool tabelis tähendatud.

elumajad on suuremalt osalt ühekordsed, harwa ka kahekordsed puumajad. Majad on kergesti ehitatud. Postid kaewatakse maa sisse ja nende pääle tehtakse õlgedest, pilbastest, ehk telliskiwidest katus. Niisuguste majade ehitamine on odaw ja neid wõib üsna kergesti ühest kohast teise toimetada, aga selle wastu ei seisa nad kuigi kaua. Majade ehitusmaterjal on suuremalt jaolt puu ja õlg, nii et nad wäga kergesti wõiwad põlema minna, ja seda sünnib ka alati. On öeldud, et Tokio linn iga 7 aasta tagant täitsa maha põleb. Tubli tulekaitsmise mõjul ei ole nüüd küll enam asi nii, aga weel aastal 1892 põles sääl paari päewaga 5000 maja maha — Suuremal hulgal majadel on 2—4 tuba ja põrandapinna suurus on 6—9 ruutsülda.

Wanuse ja töömõimu järele langewad jaapanlased kolme liiki: mitte- töötegija rahwas (alla 10 aasta ja üle 60 aasta) —31,6 protsenti, pooleldi-töötegijad (kuni 15 aastani ja üle 50 a.) —18 protsenti ja töömõimulised elanikud (15—50 aastani) —50,4 pr. Abielus on 36,5 pr. elanikkudest. Jaapanis astutakse harilikult õige noorelt abielusse. 10—15 aastaliste abielulis'te arw ulatab üle 10,000. Läbistikku on igas perekonnas wiis inimest. Rahwast kaswab iga aasta 1,23 pr. juurde (nii aastas üle poole miljoni.)

Seisuse järele jaguneb rahwas kolmesse klassi: kõrge aadelseisus, „kwasokud," 4551 inimest, kesk-seisusest, endised samuraid, 2,105,696, ja haiminid, liht-elanikud, kes jälle elukutse järele kolme liiki langewad: põllumehed, käsitöölised ja kaupmehed. Seaduse ees on aga kõik seisused üheswgused. — Põllutööliši on elanikkudest umbes pooled, ja siis weel 11 protsenti niisuguseid, kes põllutöö kõrwal ka muid töösid teewad.

Sugu poolest on Jaapani rahwas wäga ühtlane. Kui likakid, keda 170,000 inimest on, ja kes jaapanlaste ja korealaste wahekohas seisawad, ning wähesed ainod wälja arwata, siis on teised kõik ühtesugu Jaapani rahwas.

Jaapanlased on kaswu poolest wäikesed (keskmine suurus 2 arsšinat $1^1/_2$ werssokki), kitsaste õladega, ja koopis kerged. Keskmine raskus on 3 puuda 17 naela. Nemad on suuremalt osalt taimetoitlased. Pää-toiduaine on riis, siis ka nisu, kartohwlid, hirse; iseäranis kala söödakse rohkesti.

Rahwa haridus on Jaapanis üsna kõrgel järjel. Iga tuhande inimese kohta tuleb üks rahwakool. Meesterahwaste hulgast mõistawad 78 protsenti lugeda ja kirjutada. Määratud

aegadel ilmuwaid ajakirjasid on Jaapanis 1229, mis kokku 4,645,000 eksemplaris ilmuwad.

Wäljamaalased ei edene Jaapanis. Wõõramaalasi on Jaapanis kümme korda wähem kui jaapanlasi wäljamaal, kelle hulk kuni 100,000 arwatakse.

Jaapanis on põlluharimine päätöö, aga kahjuks ei ole see maapind, mida harida sünnib, mitte suur. Üleüldse on kõigest maapinnast ainult 17,4 pr. põlluharimiseks kõlbulik, mis läbistikku 0,125 ehk 1/8 dessatini maad ühe elaniku kohta wälja teeb. Riisi alla tuleb haritawast maapinnast ligi pool, thee kaswatamise alla 0,9 pr.; mooruspuu — 4,6 pr.; puuwilla, tubaka, indigo jt. alla 3,9 protsenti. Üleüldine lõikusesaak annab keskelt läbi arwates 644,873,500 jeni,*) see on 14,05 jeni iga inimese kohta.

Karjakaswatamisel ei ole Jaapanis suuremat tähendust, kuna liha ei sööda ja weoloomi ei tarwitada. Näituseks on Formosa saarel 1000 hinge kohta ainult 28 sarwlooma. Hobuste kaswatamine ei ole ka kuigi suur; 1000 inimese kohta on 35 hobust. Jaapani hobused on Mongoli hobuste tõugu, wäikesed, aga kaunis wastupidawad. Kalapüük on Jaapanis wäga tähtjas tööstuseharu. Wärsket (ka toorest), soolatud ja kuiwatatud kala söödakse sääl liha asemel. Kalameeste arw on Jaapanis 3½ miljoni. Kõik saared on suuremalt osalt tihedasti kalameeste-külasid täis. Läbistikku arwates tuleb ühe wersta merekalda kohta 35 kalameeste-maja, milles 155 kalameest elawad. Kalapüügi tarwis on mere sõiduriistu 400,000. Kalasaak arwatakse iga aasta 53 miljoni jeni pääle. Jaapanlased püüawad oma kallastel kalu, aga nad tulewad ka Wene poole, Sahalini ja teistesse wetesse püüdma. Sahalini juures püütakse wäga suurel arwul heeringaid, mida sääl sõnniku asemel põllu-wäetamiseks tarwitatakse. Aastal 1900 oli sääl 7425 Jaapani kalameest, kes 89 aurulaewaga ja 36 purjulaewaga sinna oliwad sõitnud. Merekallaste lähedal püütakse nõndanimetatud „punast kala." Selleks oli aastal 190051 aurulaewa ja 79 purjelaewa sinna sõitnud. Nende kalade wäärtus, mis jaapanlased tähendatud aastal Wene pool kallastel püüdsiwad, arwati 7,500,000 jeni.

Mäekaewanduse tööstuses on Jaapan nimelt wase ja kiwisüte poolest rikas. Iseäranis kiwisütt on rohkesti. Läbis-

*) Jaapani raha-üksus, jen, on umbes rubla wäärtusline; ka raha arwu suuruses on siis Wene ja Jaapani wahel sarnadus.

tikku saadakse aastas 1,233,000 puuda waske ja 330,230,000 puuda kiwisüsi. Oma hääduse pooleſt ei ole küll Jaapani kiwisüsi suur asi. See suitseb kangesti ja ummistab katla ära. — Jaapanlased on Europast suurel wiisil t ö ö s t u s t õppinud ja Europa wabrikutööstus tõrjub Jaapani endise käsitöö ikka enam tagasi. Wabrikutöö on odaw, seſt et tööjõudu küll on, ja see on ka odaw saada. Pääle selle on maa wäga rikas puude ja kiwisüte pooleſt, ja sellepärast wõib wabrikutöö wäga suure hooga edeneda. Wõtame näituseks kudumise-tööstuse, siis näeme peagi, et see ülisuurel mõõdul on kaswanud. Aastal 1885 wõis selle töö saadusi 12,084,071 jeni pääle hinnata, aastal 1898 aga 143,739,188 jenini.

Jaapanis on praegu wiis era-laewaehituse, aurumasinate jne. wabrikut, - Riigil omal on üks kalewiwabrik, kolm püssirohuwabrikut, kats laewade-ehituse kohta, üks terasewalamise wabrik. Suurtükid ja püssid tehakse praegusel ajal Jaapanis omas kodus, ja eelplaanid ning muſtrid on Jaapani oma sõjawäe-inseneride wälja arwatud.

Wälimises kauplemises astub Jaapan wäga suurte sammudega edasi. Wiimase 30 aasta jooksul on kauplemine 16-kordseks tõusnud ja terwe kauba läbitäk tõusis ju 1901 a. 508,000,000 jenini. (Sisſewedu 260 mil. jeni, wäljawedu 248 milj.)

Raudteede ehitamisega teh'i Jaapanis 30 aasta eest alguſt. Praegusel ajal on raudteede pikkus ligi 8000 wersta, ja teede laius on igalpool üheſugune, nimelt kolm jalga kuus tolli, Inglise mõõdu järele. Sõiduwagunisse mahuwad 40—50 inimest ja kaubawagun wõib 500—600 puuda pääle wõtta. Rong ei ole ilmaski pikem, kui 20—24 kaubawagunit — Era-laewaſõit on wäga suurel wiisil edenenud ja suurepäraliseks tõusnud. Kauba-aurulaewastikus oli 1899 aastal 310 aurulaewa, ühtekokku 141,000 tonni suurusega. Purjulaewade arwu loeti 2700 pääle. 19 pr aurulaewadeſt on üle 1000 tonni suured, 7 pr. 500—1000 tonni ja 34 pr. 100—500 tonni. Kiirusse pooleſt ei ole kaubalaewad mitte tähtsad. Aastal 1899 oli ainult 3 aurulaewa 17 sõlmelise kiirusega, ja 4 laewa 15—16 sõlmelised. Terwelt 14 pr. aurulaewadeſt on teraseſt walmistatud, 16 pr. rauaſt, teised puuſt. Purjulaewade kandewõim on üle 700,000 tonni.

Need on kuiwad arwud Jaapani oludeſt. Wõtame aga need weel ligema ja täielikuma seletuse alla.

2. Jaapani rahwas.

Jaapani riigi rahwa kaugelt suurem osa on jaapanlased, Mongoli ehk Turani rahwatõuu üks haru, hiinlastega kaunisti sugulased. Pääle nende asub weel Jessо saarel ja weel enam Kurili saartel, osalt Aino rahwast, keda Jäämere-rahwaste hulka loetakse ja kes alles wäga madalal haridusejärjel seisab, selle ligemad sugulased on Sahalini saarel asuwad giljakid ja Kamtshatka poolsaarel kamtshatkad. Arwatawasti on ainod wanemal ajal üle terwe Jaapani elanud, kuid uued pääletulijad on nad aegapidi eest ära tõrjunud ja suurelt jaolt ära häwitanud. Kauase ja walju surumise mõjul ning ka joomise tõttu on see endine suur rahwas nüüd nii-kokku sulanud, et neid weel ainult 15—20,000 in. alles on, ja wist ei kesta enam kaua kuni wiimane täiswerd aino hauda warisеb. Ainod, suure habeme, pika juukse, wäikese tüseda kaswuga inimesed, elatawad end jahist ja kalapüügist, elawad wäga mustalt ja kasimata, ja ei suuda ühtegi õpetust wastu wõtta. Jumalusena austawad karu. — Kui palju neid nüüdse Jaapani rahwa sekka sulanud ja sellega oma olu jälgi järele jätnud, ei ole teada; wististi aga mitte palju, sest kuna ainosid wäga põlati, ei seganud wägewam rahwas end nendega küll tihti.

Lõunapoolses riigi otsas Liu-Kiu saartel on sinna rännanud hiinlased ja jaapanlased säälse Malai-sugu. pärisrahwaga ühte sulades uue rahwasugu sünnitanud, „likäkid“ pehme iseloomuga ja wiisakate kombetega. Palju neid ei ole. — Uuelt wõidetud Formosa saarel asuwad enamasti hiinlased, osalt ka malai-sugu pärisrahwas; jaapanlasi leidub sääl ainult ametnikkudena. — Siis on Jaapanisse uuemal ajal ka weel salgake wõõraid — europlasi ja ameriklasi — elama asunud, kelle arw aga muu rahwa kohta üsna wäike on. Päris-Jaapanis ei tundugi nii muid rahwaid kui ülsi jaapanlasi.

Küll on ka nüüdne Jaapani rahwas wististi kaua aja jooksul mitme rahwasugude kokkusulamise teel siginenud, mille osasid osalt nüüdgi weel tunda wõib. Korea kaudu tuli üks mongoli sugu-haru, kes pää-asjalikult lõunalääne poolsesse Nipponi asusiwad; lõunast jälle ilmusiwad malailased, esiteks Kiu-shiu ja säält aega mööda muudele saartele. Riigi rajamine arwatakse wiimase rahwa poolt sündinud olewat, sest põline-wana keisrisugu olla selleşt

rahwatõunust ning Satsuma suguharu, millel Jaapani ajaloos suur tähtsus, loetakse nüüdgi weel kõige puhtama werega riigi asutajate järeltulijateks. — Aga üleüldiselt on see wereségamine juba wäga ammu sündinud ning sellega jaapanlased nii ühiseks ja puhtaks rahwaks kujunenud, nagu harwa keegi teine rahwas. Praegusel ajal ei leita naljalt teist maad, kus rahwas nii ühtesugu ja ühte laadi oleks, kui Jaapanis. Kuigi jaapanlaste esiwanemate enamus malaid arwatakse olnud olema, kannab nüüdne Jaapani rahwas nii oma keha-ehituse, kui ka näolaadi ja pääluu-kuju poolest selgeid Mongoli-tõuu tundemärkisid oma küljes. Oma kehasuuruse ja jõuu poolest on nad umbes Lõuna-Europa. — Italia, Hispania ja Lõuna-Prantsusemaa — elanikkudega ühel järjel.

Jaapanlaste ihukarw on walkjas-kollane, üleüldiselt ometi walgem kui muudel Ida-Aasia rahwustel; see läheneb järgukaupa europlase walge ihukarwani, näitab aga ka kõiki märwisid sügawa kollaseni ja walkjaspruunini. Punaseid põski on harwa leida. Jaapanlaste wähene habe ja juuks tunnistab, et neil ainode werd mitte palju soontes ei woola. Juuksed seisawad tall püsti nagu hari, ning päikese-walgusel pole need mitte mustad, waid pruunikad. Harw habe kaswab jaapanlasele wäga hilja ning peaaegu ainult lõuale ja ülemisele huulele. Jaapanlase juuksed lähewad hiljem hallits, kui europlase omad; habe aga on 60 aastasel mehel sagedasti juba päris walge. Walkjaid juukseid näib harwa ja neid peetakse inetuks, nagu käherjuukseidgi. Jaapanlase silmamuna on niisamasugune nagu europlaselgi, aga tema isewärki nägu tuleb ülema silmanaha iseäralisest kortsust, ning sellest, et otsaesise ääre ja silmanaha wahel „org" puudub, wõi et see org wäga madal on. Kui jaapanlane naerab, siis kaob silm silmanaha taha hoopis ära ja ainult tõmmu joon, ripsete otsad, näitab, kus silma naha wahe on.

Jaapanlased on põhja-europlase kõrwal seistes läbistikku pää wõrra lühemad. Mehed on ikka suuremad kui naesterahwad. Kaswamine lõpeb Jaapanis waremini kui Europas; poisslaste juures 16. elu-aastal tüdrukute juures juba 14. aastaselt. Aga ka wanaks saawad nad küll palju waremini, iseäranis naesterahwad, kes selles eas ju wanad eided on, kui Europas alles lapsi imetawad; ka mehed on selles wanaduses ju raugad, kui europlane alles tubli jõuu juures on. — Jaapanlane peab naisterahwaid ilusaks, kui nende kasw, nägu ja nina pikk ja peenike on. Käewarred peawad saledad, käed rind, keha ja jalad pikad ja kitsad olema; laiu puusasid peetakse „prostoiks" Jaapani naesterahwas ei kõnni iial sir-

gelt; tema ülemine keha on ettepoole hoidew, põlwed nõgus. Jaapani naesterahwa käik on inetu, iseäranis, kui tal „getad" (puukingad) jalas on. Seltskondlik kombe nõuab, et hästi kaswatatud naesterahwas lühikeste, järelweetud sammudega kõnnib, kus juures ta jala otsad sissepoole pöörab ja põlwed laiali ajab.

Juuksesalkasid ja tuttisid wäikeste tütarlaste pääs ehitakse kõiksugu kirjude lintidega, ja kaks pikka juuksenõela, mille otsas wedrutawate traatide küljes kunstlikult tehtud lilled wõi putukad kõiguwad, pistetakse weidi wiltu juukstesse. Täiskaswanud neiud kannawad selle juukse-ehte asemel pikka juuksenõela kollasest luust, suure, punase korallikuuliga; ka põimitakse juukstesse punaseid wõi siniseid siidi-wõi puuwilla paelu. Jaapani naesterahwad käiwad kõik palja pääga. Nägu ja kaela wärwitakse, ainult kuklasse jääb üks kolmnurk wärwimata; huuled waabatakse tulipunaseks. Pärast pulmi wärwitakse hambad mustaks (meestele on see kombe 1872 a. saadik keelatud.) Wanad naised teewad seda praegugi ja mustawad ka oma kunstlikud hambad ära, nii et kuld hammaste wahelt wälja särab.

Kuna mujal maailmas naesterahwast enam-wähem warjul peetakse, on Jaapanis asi koguni teine. Siin on igal pool naesterahwas awalikult näha; ei pää-rätid ega linikud kata tema nägu, ta puutub enam liiga palju kui liiga wähe silma. Suured jutuajajad ei ole Jaapanis küll ei meeste eza ka naesterahwas, aga igas paigas leidub naesterahwaid, niisama kui meesterahwaid: uulitsatel, pidudel, theemajades, teatrites, wõõrastemajades, reisidel jne.

Jaapani naesterahwad on wäga töökad. Nad on usinad keetmas, õmblemas ja pesu pesemas; riisi-põllul üle põlwe muda sees seistes istutawad nad riisitaimi, kuna päikese kuumus nende usinaid käsa nõrgendama tikub; noored, ilusad tütarlapsed, püksid jalas, ratsutawad hobuste seljas; lahked teenijad naesterahwad wõõrastemajas heidawad wõõra tulekul ja minekul silmili maha, et teda auupaklikult teretada ja jumalaga jätta; teatris istuwad nad oma ristis jalgade pääl, tubakapiibukesed suus.

Puhtus on Jaapani naesterahwa pääwoorus. Ennast puhastades ja pestes ei tunne ta mingisugust tagasihoidmist; mitu korda päewas peseb ta end, kas maja sees, wõi maja ees uulitsal, üksinda, wõi teistega seltsis, ja tal ei tule meeldegi paljast ihu häbeneda. Ka töö juures ajab ta palawaga sagedasti kõik riided otsani maha — Iseäralikku waimuterawust Jaapani naesterahwal ei ole, sest nende haridus ei ole mitte sügaw: laulma, tantsima

ja samiset (Jaapani gitarret) mängima ta õpib, ka weel natukene lugema ja kirjutama, muud aga mitte.

Jaapani naesterahwas.

Aga oma ümbruskonna elu ilustada oskab ta igapidi — maitserikast lillekimpu köita, oma mehe riideid parandada, lapsi kaswatada, armastada ja hellitada — see on tema wäsimata hool.

Kuni Jaapani naesterahwas oma isakodus elab, on ta õnnelik; abielusse heites on temal aga elurõõm lõpnud. Jaapani naesterahwas on igatahes alandlik ja sõnakuulelik. Lapsepõlwes on ta oma isa käsu all, naesepõlwes mehe- ja lesepõlwes wanema poja all. Ta täidab kõik käsud, ja nii läheb ta käsu järele ka mehele, kuigi ka mees wastumeelt peaks olema. Oma peigmehe majasse ei lähe ta aga mitte perenaeseks, waid teenijaks. Ta ei käi mitte oma mehega ühes wäljas; ka kodus ei söö tema mehega ühes, waid naene on meest sõõgi juures teenimas. Naene peab mehe riideesse panema ja riideest lahti wõtma. Kõik peab ta alanduses waikselt ära kannatama, sest iga wähem põhjus wõib asja anda, et mees

tema ära ajab ja abielu lahutab. Ei kuula ta kord sõna, või on armukade, või tapleb ta kord mehega, või kui ta liig palju juttugi puhuda armastab, siis on selleşt põhjuseks küll, et abielu lahutada võib. Abielu lahutamise puhul p'ab ta omad lapsed mehe juurde jätma ja oma isamajasse tagasi minema, kus juures mehel tema ülespidamise kohta mingisuguseid kohustusi enam ei ole. Siis on ta ainult isale ja vendadele koormaks, sest tütar ei saa isa varanduseşt midagi. Isegi kui isal poegi olemas ei ole, ei päri warg tütred, waid siis võetakse võõras poisslaps kasupojaks, ja see on pärija. On noorikule esimene laps sündinud, siis on harilik nähtus, et mees teise, mõnikord ka weel kolmanda naese majasse nõutab. Waene noorik ei tohi armukadegi olla.

Iseseiswalt Jaapani naesterahwas oma elu-ülespidamist teenida ei saa, sest see ei ole wiisiks. Ainult wõõrastemajas ja theemajades leiawad nad teenistust. Tuttawad on „geishad," kes oma tantsu ja lauluga jaapanlaste elu aitawad lõbustada. Need lõtwade elukommetega geishad saawad aga siisgi wahel ka mehele, isegi kõrgemast sooşt meestele, ja ostawad oma lõbu ja naljaga mehi sagedasti pikemaks ajaks oma külge siduda, kui teised naesterahwad. Kõige õnnelikumad on weel alama rahwa naesed, sest nende meestel ei ole mitte jõudu küllalt, et määrnaesi pidada. Siis käiwad mees ja noene koos töös, söömas koos ja jagawad koos rõõmu ja muret. Õnn on aga weel Jaapani naesterahwastel, et Jaapani meesterahwad nii ülemad kui alamad, kõik wäga auupaklikud ja tasased on, nii et neil pea millalgi meesterahwa tooruse all waja ei ole kannatada.

Jaapani rahwa seisused, pääle kõrgemate, kwasoku- või aadeli, ja samurai-seisuste on: talupojad käsitöölised ja kaupmehed. Talupojad on muudest seisustest kaugelt armurikkamad ja loetakse teistest kõrgemaks, kaupmehed aga kõige alamaks seisuseks. Talupoegadel on wäikesed maatükid enamasti ühe tessatini suurused käes harida ja nad on wäga hoolsad neid harimas.

Talupojad elawad külades. Aga õiguse pärast pole ka Jaapani linnad muud midagi kui suured külad. Meie suurte linnade tundemärkisid, kõrgeid majasid ja pika korsinaga wabrikuid, Jaapani linnades ei leita. Teisest küljest waadates on aga Jaapani külad palju enam linna sarnased, kui näit. meie suure isamaa külad. Wähest ei leia meie Jaapani külas mitte kusagil. Jaapanlasele on puhtuse-tung juba külge loodud, pääle selle ei ole Jaapani külas mitte niipalju wee- ja karilooma tredel ja tänawadel hulkumas ja neid roojastamas kui meil. Külatänawad on enamasti kiwiteeks tehtud, või ka tahutud kiwidega prügitud. Tänawate

ääres reas seisawad puhtad majad, wäikeste palkonitega. Külast wälja minnes läheb tänaw maanteeks, ja maantee on niisama kiwiteeks tehtud. See on aga kitsukene; ei ole ta ju mitte weoloomade käimateeks määratud, waid tema pääl käiwad ainult inimesed, kes ka weoloomade töö ära teewad. Ennewanasti kandsiwad inimesed koormad oma turja pääl ja reisijaid, wõi ülepää üheşt paigast teise liikujaid inimesi, kanti raamides. Kaks meest wõtsiwad õladele kaks teiba moodi pund, mille wahel keskel istetool rippus, ja tooli pääle istus kantaw. Kanderaamid on praegugi alles mägisel maal tarwitusel.

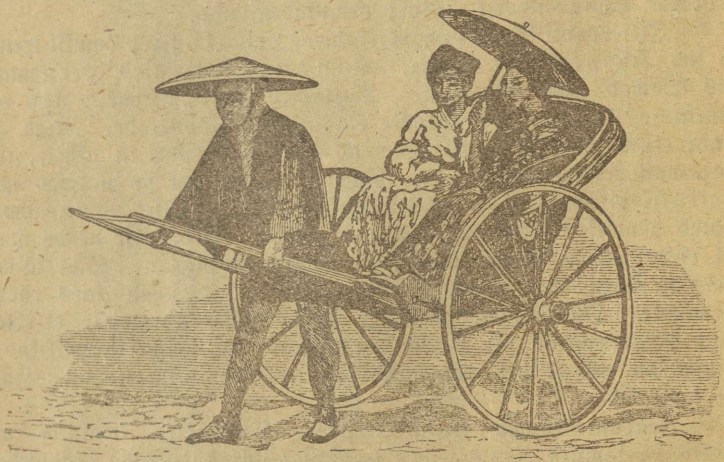

Jaapani sõiduriist „kumuri" wõi „rikscha."

Kus aga mäed ja orud takistamas ei ole, sääl on inimene nii linnas kui maalgi woorimehe ja posthobuse kohused oma kätte wõtnud. Need on kergejalgsed „kumuriad," kes kahe rattaga kaariku (kumuri, wõi dschinrikscha) aiste wahele asuwad ja sõitjat pääle wõttes minema sõrgiwad. See sõiduriist on alles uuema aja leidus ja on Jaapanis laialt maad wõtnud, ehk ta küll inimest loomaks alandab ja inimese terwise mõne aasta jooksul ära rikub. Ainult Tokios on neid õnnetuid inimesteşt-hobuseid 3000—8000. Sõidumaks on imeddäw; 7—15 kop. eest wõib mitu wersta ära sõita.

Aga selles asjas on edaspidi muudatust loota, sest Jaapani walitsus tahab oma riigis teesid ümber teha ja käidawamates

kohtades hobu-raudteesid käima panna, nagu mõne suurema linna ümbruskonnas juba sündinud ongi.

Jaapani alamad tööliseb käisiwad enne soojal ajal ihualasti, aga kriipsutasiwad (tätoweerisiwad) endale riideb ihu pääle. Nüüd on alasti käimine ja tätoweerimine küll keelatud, aga seda tuleb siisgi weel ette; tätoweeritud inimeseb ei näegi ka õieti mitte alasti olema. Nüüdsel ajal on kehwade inimeste kehakatteks pääasjalikult õlgedest punutud rüüd, mis wäga odaw ja ühtlasi kerge on.

Jaapanlane ei muuda oma nägu mitte palju ega awalda oma kirgesid wäljaspoole. Tema pole loomuse pooleşt mitte otsekohene; ta peidab oma tundmusi kalgi, muutmata näo taha. Selleks on tugew tõendus see nähtus, et kuna Jaapanis 1895 a. saadik, mil Europa oma waheletulekuga teda wäga pahandas, juba kõwasti uue sõja wastu walmistati, selleşt mujal pool suuremat aimugi ei olnud. Terwe rahwa juures töötasiwad kõik wõimud waikselt, südilt ja põnewalt, aga kõik tehti ilma mingi kiidu-kärata, suurema hooplemiseta ja ähwardusela; kuna riigis kõik kangesti kääris, oli ta politika-olu pind päältpoolt peegliwagune. — Ja ka nüüd sõja-ajal ei ole ühtigi suuremoeliſt tundmuste-plahwatuſt näha; Jaapani emad saadawad oma pojad wagusalt, nututa ja kisata, sõtta ning surma; ei wõidu- ega kaotuse sõnumid ei aja rahwaſt lausa märatsema, nagu see Läänemaades tihti sünnib. — Wõõraid wihatakse weelgi, hoolimata silmakirjaks awaldatud wiisakuseşt ja sõpruseşt. Jaapanlased on küll auusad, nad warastawad harwa, aga wäljamaalaste käest nuruwad häämeelega raha. Raha-ahnust põlgawad nad, aga auuahnus käib neil kõigist üle. Juba muistseteşt aegadeşt saadik põdesiwad nad, muust maailmast lahus olles, suuruse-haiguşt.

Jaapani rahwa iseloomu tähtsam tundemärk ongi tema piirita isamaa armastus ja wahwus; ühtegi abinõuu ei põlga jaapanlane, et aga oma isamaale kasu saata. Märatsus asub kergesti jaapanlase meelesse. — Kiiduwäärt omaduseb on ta auutundmus, töökas olek, usinus ja agarus, tänutundmus, iseäranis weel puhtus. Warjukülgedeks aga on umbusaldus, kättemaksuhimu, waletamine ja ebakõlbline (liiderlik) elu, milles nad kohati üle iga määra lähewad. — Jaapanlase esimene woorus on küll wiisakus; see käib temal kombluseşt üle. Kes korrapäraliſi kumardusi teha ja wiisakaid sõnu rääkida oskab, selleşt peetakse lugu.

Jaapanlased olewat mõnede teatuste järele kõwa südamega, mis nimelt selles ilmuda et sõitja kaarikuşt wälja ei astuwat, kui selle wedaja (inimene) mäest üles minnes raskuse päraşt ähib ja lõõtsutab. Teiselt poolt aga öeldakse neid waeste wastu wäga kaastund-

likud halastajad ja heldeb olewat; pea igas suuremas linnas leiduda häätegewaid ja waeste eest hoolekandjaid asutusi; arstirohtusid ning surnutele puusärkisid antawad waestele maksuta. Nälja-aegadel müüwat rikkad inimesed oma tagawarast waestele odawalt wilja.

Jaapanlase iseloomu pääjoon on nn. individualitedi, ise-olu, puudus: meelewankumus, iseseiswuseta olek, ja wähene wastupidawus wäliste mõjudele. Ta on juba oma keha-ehituse poolest nõrgem ja nõnda siis hiinlasele täitsa wastand, kelle kannatust, wisadust, tüdinematust ja wastupidamist küllalt imestada ei jõua. Kuna hiinlane oma tegudes järelkaalub ja ühtlane on, teeb jaapanlane räpakalt uisa-päisa ja ilma järelmõtlemata; ta sattub kergesti liialdusesse ja piirita waimustusesse, mis sagedasti hullustuseks, märatsuseks minna wõib, kuigi see lausa ei ilmu

Iluduse tundmine on Jaapani rahwale kui külgesündinud omadus. Ja selleks on muidugi jaapanlast maast madalast juba ta aiaharin ise laadi põllutöö kaswatanud. Kus wähegi loodus seda lubab, ehitab Jaapani põllumees oma elumaja kusagile ojakese kaldale; ehib ja isutab selle ümbrust wäsimata hoolega. Siis seab ta kiwid wete-woolude wahele üles, et laenete lakkumisest ja weewulinast ennast ja oma perekonda rõõmustada. Ta kõidab mõned noored puu-oksad üle wee kokku, teised paenutab üle kunstlikult walmistatud weekose, seda warjama. Kui siis tewade õiteaeg kätte jõuab ja loodust maguse lõhnaga täidab, wõiwad jaapanlase kodakondsed ojakese ääres, weekose wulinal, roheliste puude warjul, kõige ülemat lõbu maitsta. . . Ja miite ükši maakohtade pildid seinadel, waid ka haruldased oksad ja puutüwed, oma loomulikus olekus elumaja küljes, tunnistawad jaapanlase suurt looduse-armastust. Lillepotid, alused, korwid, kõik on Jaapanis maitserikkamalt ja ehtiwamalt korda seatud, kui naljalt mujal; ripnewad lilled ja wäänkaswud on laialisemalt tuba ilustamas, ja palju muid iluesju rohkemal arwul.

Wuu on tähtsam ehituse-aine, mis oma wärwide külluse, metalliläike, poleerimise, ülekuldamise ja portselani-ilustuste läbi imetoredasti wäljaehitud on. Suurepäralist waadet näitawad Jaapani templid, oma suurte, raskete, aga siisgi kergelt painutatud ja kõwerdatud äärtega telliskiwi-katustega, mis rohkete tugede ja tulpade najal õhus seisawad. Looduse-ilu ja selle armastus on jaapanlast ta jumalakodade ehitamise juures juhtinud. Nõnda leiame kunstlikult seatud saarekeste pääl, lootos-lilledega kaetud tiikide keskel, mere-jumalannale ehitatud templid, kuhu kõrged, toredad loogelised sillad juurde käiwad. Oma templite ümbrust oskawad nad ikka nii seada, et maakoha rahulik ilu ja armas waade

kaduwuse kurba tundmust wähendada ja pehmendada aitaks. Need templi-aiad on sündsad puhkepaigad raske päewatöö järele, ja on kohtasid, millest jaapanlane ise waimustuse ja uhkusega räägib. Mõnda seisawad Nikko ümbruses templid seedripuu-metsa salkades warjul. Ülsikud majad ja terwed külad waatawad puude wahelt oma kõrgete katustega wälja, tihedalt üksteise lähedal. Et jaapanlane oma maja ainult eneselе tahab pidada, siis on ka maja õuepoolse ehk wastu aeda külje eest, — aed leidub tingimata iga elumaja juures — suuremat hoolt kantud ja on see mitmesuguselt kirjuks tehtud, kuna wastu unlitsat maja kuju mingit huwitust ei näita. Jaapanis on ju maawärisemised üsna harilikud nähtused, mis selle rahwa enamalt jaolt madalate ehituste põhjuseks wõib ollagi. Ühe kerge ehitusewiisi tõttu näewad Jaapani elumajad üleüldse kui suwemajad olema, ja alustulpade kohta liig suur katus annab waatajale europlasele tundmuse, nagu ei oleks ümberkukkumine mitte kaugel. Elumajade sisemised ruumid on lahtiste lükkeseinadega kergelt ära lahutud, mis mitmewärwiliste ja kuldpaberiga ületõmmatud on. Tagumised eluruumid, mis wastu aeda seisawad, on puhtamalt seatud ja tocedamalt ehitud. Kõik elukord, majade seadlus, riided, nimelt päämalu sünnitaw sõepottidega kütmine jne., ei ole Põhja-Jaapani külma talwe kohta küll sugugi kohane ja annab mõista, et selle rahwa esialgne kodumaa wist soojadel lõunapoolsetel maadel on olnud.

Magamise asemed on päewal kõik kappides warjul ja seatakse ainult õhtu eel korda, kuna külmal ajal waskseb, hõõguwad sütepotid sooja andma peawad. (Iseäraline on weel Korea rahwa kütmisewiis, mis eluruumisid õõnsa põranda alt soendab.) Iluja ehteasjad ei puudu pea ühegi jaapanlase eluruumist. Taimewahast küünalte tume roheline walgus, sütewinguga täidetud õhk, ühes opiumi-tinkturiga läbileotatud tubakasuitsuga, teeb aga jaapanlase eluruumi talwisel õhtul terwisele kahjulikuks.

Ennemini oli Jaapani rahwa ehituse-aine, plaan ja wiis ühesugune, nii rikkal kui waesel, nii linnas kui maal, kuni wiimasel ajal wahesid on tekkinud. Suured kiwimajad on ainult uuema aja suurlinnade sünnitused ja wõime nende ehituse järel aimamises selgesti näha, et jaapanlane ainult eneselе kunstis oma peenetundmise täis peremees olla wõib.

Jaapani majal ei ole alusmüüriside ega õiget seina, waid ainult nurgad ja katus. Ainult tarbekorral, iseäranis ööseel, tõmmatakse majadele pabetist tehtud seinad ette, muidu pole aga maja muud, kui ainult majarootS wõi katerwärk. Waesem rahwas paneb oma

majadele ölekatukſed; kel aga enam jõudu on, paneb walge wõi halli kiwikatukſe. Ölekatukſed tehtakſe õige püsti ja harja pääle istutatakſe taimi, iſeäranis lillo, mis ilu, wõib ollo, ka mõne tarwituſe pärast tehtakſe. See annab majadele iſeäraliſe näo. Katukſe räästas käib kaunis madalale, nii et maja ümber kena muldrepäälne jääb kuhu wihm ligi ei pääſe.

Põrandaks on louad, mis lühikeste tikkude pääle pandakſe, nii et mullapinna ja põranda wahele wäikene wahe jääb. Maja ſiſſe wiib paari aſtmeline trepikene, kuhu ſiſſeminneja omad puukingad maha jätab. Seinte aſemel on nurgad ja tulbad, mille wahel ſoonte ſees raamid liiguwad, ja raamid on jälle pool-läbipaiſtwa wahatud paberiga täidetud, nii et raamide kokkutõmbamiſel majarootſule wahapaberiſt ſein ette tuleb. Õõſeti tõmmatakſe pääle paberiſt ſeinte ka weel üheb wõi kaheb kuugid ſeinteks ette. Päris laudſeinu on Jaapani majadel üks ainus, harwa kaks; mõnikord on küll waheſeinadgi laudadeſt tehtud. Enamasti on aga kõik waheſeinad paberiſt wõi papiſt, mille liikumiſe jaoks põranda ja lae ſees ſooned on, nii et ſeeſtpidiſt ruumi tarwituſe järele kahte, kolme, nelja, wõi enamaſſe oſaſſe wõib ära jaotada. On paberiſeinad ette tõmmatud, ſiis on majas mitu toaki, enamasti teiſipidi 1 ja teiſipidi $1^1/_2$ ſülda ſuured.

Põrandate pääl on igal pool oſjadeſt tehtud põranda matid laotatud. Nende mattide pääl istutakſe maas, ſeſt muud istepaika Jaapani majas ei ole. Sellepärast ei peeta midagi nii kombewastaſeks, kui Jaapani majaſſe jalanõudega ſiſſe minna. Iga paik põrandal on ju istekoht — nagu meil näit. johwa. Jaapani lapſed käiwad kas palja-jalu, wõi aga ſokkides, ja maaſt madalaſt ſaadik õpetatakſe neid, et nad tuppa tulles jalad puhtad hoidku. Suured inimeſed jätawad omad kingad maja ette trepikeſe äärde.

Jaapani majas ei ole ſiis mitut ruumi, nagu meie perekamates korterites. Jaapani maja on üksainus tuba, aga üheſt toaſt wõib mõne minuti jooksul nii palju tubaſid teha kui tarwis; on aga ainult maja waheſeinad wahele tõmmata. Ka Jaapani köök pole jugugi meie köögi ſarnane. Selles ei ole mitte pliiti olemas, waid pliidi aſemel on suur neljanurgeline kaſt, mille ſees liiw ja tuhk on, ja liiwa ja tuha pääle tehtakſe tuli. Tule kohal on laeſt rippuw kook, ja koogu otſa pandakſe theekann, wõi sõõjakatal tulele keema, nagu meie taludes ja „kodades“ koldel, „tuhkhaual“ tehti ja weelgi tehakſe. Mõnel pool ei olegi kooku, waid tulekolde pääle pandakſe aga kolmjalg, ja ſiis kolmjala pääle tarwiline riiſt keeduſego. Suits läheb korſtnaſt wälja; ſagedasti ei ole aga korſtnaid mitte olemas ja ſiis tülitab, iſeäranis talwel, toaſolejaid ſuits wägo.

Pääle köögikolde ei ole teistes ruumides mingisuguſt ahju, ei ſuwel ega talwel. Kui ſügiſeti ja talwel külmad tuuled puhuwad, ſiis katſulakſe tubaſid ſõepottidega ſojendada, wõi kantakſe wäikeſed plekktooſid taskus, mille ſees ilma ſuitſuta põlewad puutükid hõõguwad ja päraſt ſoojuſt annawad, nii et igal mehel ſooja tagawara taskus on, kus käſa ja ſõrmi wõib ſoojendada. Need plekktooſid täidawad meie kinnaſte aſet, ja hakkawad juba ka wäljaspool Jaapanit maad wõtma.

Nagu jaapanlaſte elumajad, on ka nende r i i d e d teiſtmoodi kui meil. Jaapanis on üleüldine kebakate, nii meeſte- kui naeſterahwale, nii nimetatud „kimono," pikk rüüd, mis õladuſt jalakannani ulatab, peatſelt europlaſte unikuue, ojalt wenelaſte kahwtaui moodi. Kimono käikſed on õige laiad; neid tarwitakſe wahel taskudeks, kus nina-ätikut (Jaapanis täidab ſelle aſet küll paber) hoitakſe. Nõõpiſid kimonol ei ole; kinni hoitakſe ſee laia nööga, mis rikkamatel tihti näga kallis on. Külma ilmaga aetakſe mitu kimonot ülestiku ſelga (muidugi, kellel neid ajada on) ja kes ſuudab, teeb ſellele meel puuwilladeſt woodri. Suwel ſooja ilmaga ei kanna põllutööliſed ja linnadeſgi elawad tööliſed muud ſuuremat riiet, kui puuſade ümber nahkwööd. (Nagu eeſpool teatud, käidi enne üsna alasti, kuid ſeda ei ſallita nüüd enam). Wiluma ilmaga on kehwema rahwa — nimelt kuumaiade — riideks õlelõrredeſt punutud põba wõi rüüd. Alam rahwas käib ka enamasti palja jalu, ainult talwel püütakſe jalgu nii wõrra katta kui ſaab. Jõukamad hakkawad uuemal ajal juba ka Europa moodi kingi ja ſaapaid tarwitama; ſuurem rahwahulk peab aga endiſt kehwa moodi läbi ajama. Wihmaſe ilmaga tõmmatakſe nii nimetatud „getad" jalga, 4—6 tolli kõrged puukingad (Eeſti keeli hüütakſe ſääraſed kotad; nii ſiis pea ſeeſama nimetus mis Jaapanis), millega tihti walitſewaſt pakſuſt mudaſt kästi läbi ſaab. Need jalanõud on europlaſe ſilmale küll koguni inetud, kuna käies wastikut kolinat ja laginat teewad. „Getaſid" kannawad nii meeſte- kui naeſterahwas. Need on neljanurgeliſeſt, jalaga üheſuuruſeſt lauatükiſt tehtud; ei ole ſiis õiguſepooleſt mitte kingad, naid ainult tallad. Lauatüki ehk talla all on kaks teiſt lauatükikeſt, ſerwiti põõnaſt ſiſſelastud, üle 2 tolli kõrged, teine warwaſte, teine kanna all. Jala alla kinnitatakſe niiſugune puuking kahe paelaga, mis ſuure ja pika warba wahelt ülles käib ja üle jala ſelja tahapoole läheb, ning nii ſiis kinga jala küljes hädawaewalt kinni hoiab. Aga käies koliſeb puuking waſtu uulitſa kiwa ikka weel koledaſti. — Pääle getade on ometi ka teiſtſuguſed jalanõud tarwituſel, niinimetatud „ſorid"; need on õlgedeſt punutud kingad, ka ainult tallad, mis niiſama kui puukin-

gad warwaste wahelt üles käiwate paeltega jala külge kinnitatakse. Neid wõib aga kuiwa ilmaga tarwitada; muda sees ei kõlba nad. Jaapani naesterahwal on käies jalasääred paljad ja kui suwel soe ilm on, siis tõstab ta oma „kimono" hänna käewarre pääle ega häbene sugugi oma paljaid jalasääri näitamast. Aga kuigi kimonot ei ole üles tõstetud, ei ole asi parem, sest iga sammuga löövad kimono hõlmad lahti ja neid ei püütagi koos hoida — Talwel kantakse ka sukki, suwelgi tuleb seda mõnikord ette. Need ei ole aga õiged sukad, waid poomwillast tehtud lühikesed tupitsed, mis ainult jalakondist saadik ulatawad. Ka linasest riidest ja siidist tehakse neid lühikesi sukki. Nende sukkade tallad on aga ikka tublimad, sest majas, teatris, templis wõi wõõrsil olles käidakse ainult neis sukkades; kingad jäetakse ju ukse juurde maha. Kui jaapanlane majast walja läheb, wõtab ta omad rasked puukingad jälle jalga ja läheb kui kolinal minema.

Jaapanlase t o i d u s on ka täkis teisiti kui europlasel. Jaapani söömalaual puudub otse see, mis meil pää-toiduaineks on: leib, liha, kartohwlid, alles uuemal ajal hakkawad jõukamad ja enam haritud ringkonnad — wõõraste moe järele — wähe liha lauale tooma. Muidu on aga üleüldiselt lihatoit peatselt tundmata, ilma et see just keelatud ehk põlatud oleks, sest kui jaapanlane europlase juures külas olles liha süüa saab maitseb see temale wäga hästi. Mis mõjul jaapanlane lihatoidust on wõõrdunud, ei teata õieti; wist on see küll Buddha üsu mõju, mis hingede rändamist õpetab ja nii kõwatuks peab loomi tappa, kuna nendes lahkunud inimeste hinged wõiks asuda. Nii on siis jaapanlane pääasjalikult taimetoitlane. Et aga jaapanlased oma toitmiselwiisi juures ometi nii keha kui waimu pooleşt agarad ja tublid inimesed on, tõendab suure rõhuga, et lihatoit sugugi nii tähtjas ega tarwilik ei ole, nagu üleüldiselt küll arwatakse. Wõib ju olla, et jaapanlased kehaliku jõuu pooleşt põhja-europlase wastu ei saa, aga nähtawasti polegi selleşt wiga; paljukesi siis neid tööjõ on, mis suure jõuuga ära tehakse.

Ja päälegi on jaapanlased wäga agarad ja hoolsad kehaharjutuses; selles käiwad nad wast kõigist muudest rahwasteşt ees. Jaapanis jõunb jõuuharjutus, wõimlemine, wõi turnimine, päris teadusliku kawa järele (jiu-jitsu hüütud) mis terwet keha-olu (organismust) ühetasa karastab ja kaswatab. Selleşt siis tuleb, et jaapanlased enamisti tugewa terwisega ning oma wäikese kaswu ja taimetoidu pääle waatamata, kõige wastupidawamate rahwaste seas maailmas on. Europa rahwaid piinawat erguhaiguşt ei tunnegi jaapanlane.

Keegi Inglise kirjanik, kes Jaapanit hästi tunneb, nimetab jaapanlasi maailma rahulikumaks, külmawereliſemaks, wapramaks ja kõwemaks rahwaks" (on küll wist liialdatud arwamine). Nad olla „suur rahwas wäikſel maal."

Aga hoopis lihatoiduta Jaapanis ka ikka ei olda, ſeſt kala- (mis ka ju liha on) ſöödakſe ſääl wäga palju, ja mitmel moel: toorelt, küpſetatult ja keedetult, ſelle juures ka muid mereloomi (küll ühes meretaimedega), ning wahel ſekka ſaawad ka kodulindude (nimelt kanade) küpſiſt. Suurem oſa toitu tuleb aga ikka taimedeſt; pääle tera- ja kannawiljade tarwitatakſe mitmeſuguſt aiawilja, naeri ühe kartohwlide moodi juurewilja, aga ka noori bambuſepuu juureſid. Mainstoiduks on oakoogid ja muud maguſuſed. Kõigi ſöökide liſaks on ikka the-weſi.

Kaugelt kõige tähtſam jaapanlaſe toiduaine on ikka riis, mis nii kõige rikkama kui kõige kehwema laual leidub. Teda ſöödakſe nii hästi pidupuhul, kui ka töö juures. Jaapani ſõjamehelgi pole ſõjas enamasti muud moonaks, kui riiſikäkid, mis edaſimarſſimiſt muidugi hõlbuſtab, ſeſt mees kannab mitme päewa moona oma turjal, ning ſuurema moona järgiwedu ei nõua ka wäga palju hoolt. — Oma kolme ſöömaaega päewa jookſul kutſubgi jaapanlane hommiku- lõuna- ja õhtu-riiſiks (wiimane on ikka pää-ſöömaaeg). Kus aga põld riiſi ei kanna, on rahwal ſelle aſemel küll tatrad ja niſu, kuna wanakeſed, lapſed ja haiged ſiisgi riiſi oma toiduks tarwitawad. — Jaapani kokakunſt on laialt kiidetud; nende kalatoidud olla maitſewamalt walmistatud kui Europas.*) Jookideks tarwitawad nad kõige rohkemalt theed wahel ka riiſiſt põletatud wiina (ſaka), mõnikord küll ka üleliia. Aga üleüldiſelt peab jaapanlane nii hästi ſöömiſes kui joomiſes wäga parajuſt. — Jaapani raudteel on eſimeſe klaſſi waguniſgi thee ſaadawal. Suur hulk eeskirju, mis theewalmiſtamiſt ja tarwitamiſt õpetawad, olla peenewalt ja maitſerikkamalt kokku ſeatud, kui Europa jookide-ſedelid. Theed joob jaapanlane iga ſöö-

*) Nagu oga Jaapani ſöögiſedeliſt arwata, ei maitſe Jaapani toit europlaſele õieti; ſeda enam, et ka toidu walmiſtamine teiſt rada käib kui ſiin. Aga kõige ſuurem häda on küll europlaſel Jaapani laual ſüües ſee, et ſääl ei luſikat, nuga ega kahwelt ette ei tooda. Toit pandakſe igale ſööjale wäikeſe lauakeſe pääle eraldi ette ja ſöögiriiſtadeks on kaks puupulgakeſt! Nendega peab ſööja pakſema toidu ſuhu talitama, kuna wedelaid lihtſalt rüübatakſe. Pulgakeſtega ſöömine nõuab aga ſuurt oſawuſt ja hoolſat harjutamiſt; europlane ei ſaa ſellega kuidagi korda, aga jaapanlaſte käes läheb ſee nii wiledaſti, et ime waadata. Ennemini ſaab jaapanlaſe kõht pulgakeſtega ſüüs-täis, kui meie mehel luſikaga.

maaja pääle, theed pakub ta igale külalisele. Meie jootraha moel antakse Jaapanis theeraha ja mitmesuguseid wastastiku kingitusi.

Wiimasel ajal on katsutud ka Europa moodi põlluharimist sisseseadida ja iseäranis karjakaswatust laialisemaks laotada. Aga põlluharimine on siisgi enam aia-töö laadi jäänud. Siin nähtakse põldusid wäga mitmesuguste wiljatõugude all: riisi, odra, hirse, nisu, kanepi, ubade, erne, wesimeloonide, kurkide, kartohwlide ja mitmesuguste meile tundmata taimede ning lillede põllud ja peenrad paistawad igalpool silma. Näituseks wäikene, kollane Chrysanthemum (lill) annab jaapanlasele imetoredat maiusrooga. Kus riis hästi kaswab, on rahwas õnnelik, ja sääl leiab reisija niisama kui Hiinas, iga pisema maalapikese ja tühja koha, ka wõimalikult kõrgused mäeharjadel ja kaljuserwad, kollaste taimedega ülekülwatud olema.*) Põhja-Jaapani maa on küll waene, sest et ta riisi omale ostma peab. Lõuna- ja Kesk-Jaapani rahwa tööharud on ka theetaime kaswatus ja siidiussi pidamine. Kolmanda aastasaja lõpupoolel tuli Jaapanis siidi-ussi kaswatus tarwitusele, ja nüüd on selle harimine nii jõudsasti edenenud, et wiimasel ajal siiditööstus Jaapanile tähtsamaid ja kasulikumaid kauba-aineid annab ja mõnel hääl õnnistuserikkal aastal 50 miljoni rubla eest maale kasu kannab. Mis selle kauba häädusesse ja odawusesse puutub, siis ei ole Europa siidiharijatel maadel sugugi wõimalik Jaapaniga wõistelda.

Jaapani t ö ö s t u s oli ennemalt üksi kätewõimul käimas, sest et sellekohased masinad puudusiwad ja nende jõudu ei tuntudgi. Ja siis põhjenes selle edu ainult jaapanlaste osawuses, mis kuulmata usinusel ja mõningate tööliste harjutusel kõrgele järjele on tõstetud. Ka töö-jagamine oli neil siis teistsugune kui Europas. Jaapani tööline pidi ühe töö üleni walmis tegema, ning sarnane ühe ja sellesama töö kordamine tegi wiimaks töölisest osawa meistri ja tõstis töö enese häädust. Sarnane tööjaotamine paistab iseäranis portselani lakeerimise-töödest wälja. Ja selle tõttu on ka terwel Jaapani tööstusel kunstimaik juures. Nimelt Jaapani mänguasjad on Põhja-Amerika ja Europa turgudel otsitawad kauba-asjad,

*) Huwitaw on selle kohta kuulda, mis üks eestlane, kes nüüdse sõja algul Jaapanisse sõjawangi oli sattunud, oma äranägemise järele Jaapani põllutööst teatab. Ta kirjutab järgmiselt: Imestamise wäärt hoolas on Jaapani meeste- kui ka naesterahwas põldu harima. Kõrgete mägede järsud kaldad on lopsaka wiljaga kaetud. Põllukesed mäekaldal on trepi-astme l adi. Mäekaldale on kiwimüürid chitatud ja müüride tagune on mullaga täidetud. Nii on mägi hiiglapiramiidi nägu. — Põldu harides ei tarwita jaapanlane hobust ega muud tööloomа; ta kaewab kõik ise labidaga. Jaapanis on ka kodune käsitöö hääl järjel.

nad on odawuse, kestwuse ning luulerikkuse pooleſt eeskujulikud. Jaapani käſitööd, mille pooleſt ta ennematel aegadel kõrgel järjel ſeiſis on wiimaſel ajal küll ſugu tagurpidi läinud; ſelleks on muidugi ka üleüldſe elu ja olukorra muutumine ning uhkuſe-armastajate ſuurtſugu inimeste waeſeks jäämine oma jagu kaaſa aidanud. Et aga nüüdgi weel Jaapani käſitöö kõrgemal järjel ſeiſab, kui ſeda Europas enamasti aimatakſe, tõendab järgmine teade, mille tõepäralſuſe kohta küll kahtluſt pole, nagu mõne muu Jaapaniſt antud teatuſe kohta wõiks olla.

Keegi Eesti haritud naesterahwas, kes oma abikaaſa ſeltſis Kougesſe idaſſe elama ſaanud, käis mullu Jaapanis reiſimas ja kirjutas oma reiſimähtuſeſt „Eesti Postimehes.“ Wäga huwitaw on kuulda, mis ta Djakas peetud näituſel Jaapani käſitööſt tähele pannud. (Näituſeſt eneſeſt ütleb, et ſee Pariſi maailma-näituſe moodi olnud korraldatud; kõik wäga ſuurepäraliſelt. Kõikſugu maſinad töötaſiwad aurujõuul.) Tema kirjaſt loeme: „Näituſel oli inimeſi tuhandeid. Nende ſeas palju, wäga palju europlaſi. Näituſel wõis alles näha, kui kunſtlitka tööſid Jaapanis tehakſe. Sääl on näituſeks lõpmata toredad wäljaõmmeldud pildid, wõi õigemini ütelda — nõelaga maaliſud. Neid waadates tundſin nagu ſiſäraliſt waimuſtuſt. . . Näituſeks üks ſuur, arwata toaſeina ſuurune pilt, kolme eluſuuruſe lõwiga. Waataſin ſeda kaua aega ja imeſtaſin kunſtmaalija oſawuſt — wiimaks ſaan aru, et ei olegi wärwidega maaliſud, waid kõik nõelaga õmmeldud. Lõwid oliwad nii kunſtlikult, nii maitſerikkalt wälja õmmeldud, et nagu elüs loomad wälja nägiwad. Niſama kunſtlikult ja ſuure oſawuſega oli kure-kari wälja õmmeldud. Waewalt palja ſilmaga nähtawad peenikeſed uduſuled, — kõik nõela ja ſiidiga õmmeldud. Ja kõik loomad näewad nii wälja, nagu eluſad. Lõpmata iluſaſti ja õrnaſti oskawad jaapanlaſed kurgeſid maalida ja õmmelda. — Näituſel oli ka terwe piltide-galerii, ſuur ſaal, ainult wärwidega maaliſud ja iſeäranis weewärwidega pilltiſid täis. Pääle maalimiſe ja wäljaõmblemiſe tööde oliwad portſelaniſt lillewaaſid jne. imeſtamiſe wäärt. Oli ſääl waaſiſid, mille paar 2000 rbl. maſſis. Ka imeiluſad ſeina- ja põrandatekid ärataſiwad rohkeſti imeſtuſt — ei tahaks uſkudagi, et ſee kõik inimeſte näputöö on, nii kunſtlikud oliwad nad. Maksiwad ka aga jällegi tuhandeid. Olla tööſid olemas, mille juures inimene 20 aaſtat tööd olla teinud. On ju maitſe wäga mitmeſugune. — Loomi ei olnud näituſel, pääle kanade näha, küll aga aia- ja puuwilja. Raske on kõike ilu ja uhkuſt kirjeldada, mida ſilm nägi. Kunſtlikud kaljud, kaljude pääl kaswawad kõikſugu ſamblad — ſiin ja ſääl mäerünkad,

mille otsas õitsevad kameliad ja palmid lokendavad. Mäerünka all tore apelsinipuu, täis iluseid apelsinisid. Mägede ja kaljude vahel muidugi juured tiigid ja ojad."

Ka jaapani kunst ei ole oma sünnituste ostjate puudusе tõttu viimasel ajal küll oma endist õrgusе-järge alal suutnud hoida, veel vähem edendada. Et aga jaapanlane maade asjade väärtusest lugu oskab pidada ja endiste aegade sünnitusi kalliks peab, siis on ka uuema ajani sääl mõni vana endine käsitöö-haru ennast haljal oksal suutnud hoida. Ja nende tööde puhtus — iseäranis on seda puu-tööde kohta öelda — on ka endiseks jäänud. Seda võ me juba lihtsate pakkimisekastidegi juures näha, mis imepuhtalt peenikeste puunaeladega kokku on löödud. Ka Jaapani paber on kuulus oma pehmuse ja tiheduse poolest. Isegi riideid, sirmisid, nööriside jne. võib sellest valmistada. — Hiina portselan oli ammust aega Jaapani omast ees, kuni aastal 1211 keegi Jaapani vabrikuomanik Hiinamaal selle kunsti saladused kätte õppis, mis sääl juba 1400 aastat vana oli. Sellest ajast pääle lõi Jaapani portselan Hiina oma mitmes tükis veel üle. Uuemal ajal toimetavad jaapanlased niisama, ja on suure õhinaga Läänemaade vabrikute tegevust järele aimama hakanud. Selle asemel, et aurumasinaid valmilt võõralt maalt osta, ostavad nad aga rauda ja muid masina-ehituse aineid. Sedasama on ka muudes tööstuse-harudes märgata. Juba aastal 1881 pani Jaapanimaa teise üleüldise näituse toime, mis juures europlased selle korralist awamist, häädkorda, iluseid ehitusi ja suurt ruumi aina imestama pidiwad; ka see kiirus ja kärmus, millega umbes 4000 lehekülgeline näituse nimekiri kokku seati, oli tähelepanemise väärt.

Heidame veel pilgukese ka jaapanlase igapäewasesse ellusse. Seitse päewa pääle ilmale tulemist antakse lapsele nimi, kolmekümne päewa pärast pöetakse tal juuksed ära, ja juba nelja kuu wanuselt pandakse ta riidesse, mis karwa päält niisama wälja näewad, kui täiskaswanute omad, ainult, et nad wäikese lapsukese keha järele on wälja lõigatud ja õmmeldud. Laps näeb niisuguses riietes wälja kui nukk. Wanaduse arwatakse sündimise-aasta esimesest päewast. Tütarlaste sünnipäew on kõigil 3 märtsil, poislastel 5 mail.

Kooliskäimine on kõigile sundus l i k. Lapsed peawad kuuenda ja neljateistkümnenda aastate wahel neli aastat raamatukoolis käima. Pärast kooli pandakse poiss ametit õppima, ja et Jaapani lapsed imeosawad käsitööde pääle on, jõuawad nad juba nooreli hiilgawatele tagajärgedele ja löövad europlasi karwapääl-

ſuſes ja korrapäralſuſes igatahes üle. Kirjatundmine on rahwakeskis wäga laialine — wähe leidub neid kes lugeda ei oska.

Koduſe kaswatuſe ülesanne on, lapſi wiiſakuſele, ſõnakuulmiſele, aupakkumiſele ja eneſeſalgamiſele juhatada ja õpetada. Jaapani õpetlikus laste-raamatus jutustatakſe muu ſeas eeskujuks, et hää poeg, kes talwe ajal oma haigele emale kalu püüda tahab, ise kunnikülmanud jõe pääle maha heidab, jääd ſulatama, nõi et keegi poiss õõſel ilma riieteta magab, et ſääſed mitte wanemate kallale ei tikuks, waid teda ennaſt hammustaks.

Tüterlapſed harjutawad endid laulus ja mängus ning on tegaſihoidlikud ja kombelikud. Abielusſe astutakſe waraſilt. Juhtiwaks kihutuſeks ei ole ſellele aga mitte armastus, ega ka kaasaara järele õngitſemine: tütred lahkuwad „paljaste kätega" wanemate majaſt, ſeſt ütſik ja ainus pärija on wanem poeg. Lähem tuttaw astub kosjahimuliſe nooremehe palwe peale ilma mingi waewataſuta wahendajaks — „nakodoks," kes asjaajamiſe ja kordaſaatmiſe oma pääle wõtab. Ameti-pooleſt kosjaſobitajaid Jaapanis ei ole. Nakodo kuulatab ja pärib enne ääri-weeri mööda äia ja ſelle perekonna arwamiſi peigmehe kohta järele, ja kui ta rõõmſate sõnumitega tagaſi tuleb ſiis läheb wiimaks peigmees ise ja annab äiataadile oma nõuu teada. Äiataat määrab noortele kokkuſaamiſeks aja ja koha, kus nad oma asja omawahel rääkida wõiksiwad; ſee on ſiis „miai." Poiss seletab siin asjaloo ära ja nõuab neiu käeſt wiimaſt otſuſt. Neiu, kes waikides ja mahalõõdud ſilmil päält kuulab, awaldab, muidugi mõista, oma nõusolemiſt, ſeſt teiſiti ei ole lubatud. Kallistuſed muſutamine jne. jääwad ära. Pääle ſelle wahetatakſe wastastikku kingitusi ja nimetatakſe pulmapäew. Kiriklikku laulatuſt ei ole. Mõrsjapaar wõtab peigmehe koduſi toredaſt lilledega äraehitud toas istet ja joob kolm klaaſi riiſiwiina omawahel kokku. Sellega ſaab abielu ſeaduslikuſe jõuſse; waja ainult lähemaſse ametikohta abielusſe astunute nimed teada anda, kus need üldiſesſe nimekirja ülestähendatakſe. Noorik peab peigmehe perekonna alandlikuks ja sõnakuulelikuks liikmeks ſaama. Ainus tee ennaſt mehe walitſuſe alt päästa, on abieluſt lahutamine, mida Jaapanis toimeſaata õige kerge on. Laimujutud ja naeſe sõnakuulmatus tunnistatakſe ju lahutamiſeks täitsa makswaks põhjuſeks. Waja aga ametikohas ſellekohane ſoow teada anda ja paluda, et nende nimed abielu-kirjaſt kustutatakſe. Lahutatud abieluſid oligi Jaapanis ſeni terwelt neljas osa kõikideſt abieludeſt. — Leſepõlwes peab naene oma wanema poja sõna kuulma. Wanemate wara pärijaks on ikka wanem poeg, kes aga kohustatud on, teiste laste eeſt tarbekohaſelt

hoolitsema; iseäranis aga wanemate eest, kes juba, kui elawad, 50 aastaselt puhkusele lähewad.

Ona prii-aega saadawad jaapanlased mitmet wiisi mööda. Et pea kõik lugeda oskawad, siis on neil wõimalik, waba aega raamatute ja ajakirjade lugemises kasulikult ära tarwitada. Ei puudu neil ka kõiksugu mänguside ja süütaid lõbustusi. Näitemängu waatamas käidakse suure häämeelega, kus iseäranis tapmise-etenduste järele wäga igatsetakse. Näitemäng kestab päew otsa — hommikust õhtuni, rahwas wõtab mängule minnes päewamoona kodunt kaasa. Niisama lugupeetud, kui näitemäng, on ka laul, muusika ja tants, mille toodeid elukutselised lauljad ja tantsijad ette kannawad. Awalikkusid, üleüldiseid pidustusi ja pühasid on Jaapanis wähepoole. — Et jaapanlane suur puhtuse-armastaja on, siis käib ta wõimalikult igapäew, wahel mitugi korda, suplemas. Pesemiseks tarwitataw wesi on siis kuni 40° kuumaks aetud, nõnda et kaua-aegsel wees wiibimisel sagedasti minestus ja isegi surm tagajärjeks on. Pesuwesi aetakse suurtes toobrites ehk wannides torudega kuumaks, ja siis käiwad perekonna-liikmed üksteise järel toobris. Tihe pesemine on Jaapanis ka otse terwiseline nõue, sest see on ühtlasi mõjuw jooksja-haiguse wastane rohi. See haigus ei lasets muidu inimestel kohati sugugi elada, kes ühtelugu riisipõllul wee sees töötawad. Pesemisel on meeste- ja naesterahwad üheskoos.

Tooli ei tarwita liht-jaapanlane iialgi; ta istumisewiis on kükitamine, kus juures ta jalad iste alla tokku kerib. Kes esimest korda Jaapanisse jõidab, wõib raudtee-jaamades neid mitmesugustes olekutes näha; üheд kükitawad „päka pääl,“ teised lamawad krõnksu kistud jalgadega maas, nagu kange kõhuwalu käes.

Terwise-hoiulised olud on Jaapanis eeskujulikult korraldatud. Haigusi tuleb sääl küll ikka mitmesuguseid ette. Pidalitõbe on leida. Katku on rotid laewadega teisalt sisse toonud. 1901 a. käis kolera Tokios. Pääle muude on weel kohalikud haigused olemas; nende hulgast wõiksime maksahaigust nimetada, mis isesuguste maksas elutsewate loomakeste läbi tekib.

Jaapani matused on wäga lihtsad. Surnu kantakse kapitolises puusärgis, milles ta istuwas olekus on asetatud, matusepaigale; surnukandjad on tumesinistes, ehk lumiwalgetes rüüdides — selle järele, missuguste usulombete järele matused peetakse. Surnu-põletamise komme on ka weel tarwitusel.

Leina-ajal, mis 50 päewa kestab, soikusiwad enne igapäewased töös ja toimetused; juukselõikamine, lihatoit ja wiin olid keelatud. Uuemal ajal on selles tüüs rohkem wabadust lubatud. Seitsme nädali jooksul peab igal seitsmendal päewal hauale nutmas

ja kahetsemas käidama. Sajandal päewal pärast surma seatakse sammas ehk kirjalaud hauale üles, kuhu surnu nimi, sünni- ja surmapäewad üles märgitakse ja mõni mälestuse-salmikene weel juurde lisatakse.

* * *

Kõigi nende suurte uuenduste pääle waatamata, mis wiimastel aastakümnetel Jaapanis maksma pandud ja mis jaapanlasi küll wäga suurel mööduł europlastele on liginenud, on ikkagi meie ja nende elu ja olu wahel ülisuured wahed, mis wist iganes ei kao. Sest need on aastatuhandete jooksul niisuguseks kujunenud ja kumbagil pool otsegu rahwa loomu omaduseks saanud, mida küll keegi wõim ei lõpeta. Juba meie ja nende seisukoht maakeral teeb jaapanlasi meile peatselt wastujalgseteks. Kuna jaapanlasel juba söömawahe töö tehtud ja puhketundgi mööda, ärkame meie alles üles, ja kui meil weel priske lõuna käes, kobiwad jaapanlased juba woodisse. Sest Jaapanis on aeg meie omast 7—8 tundi ees, nii et säält saadetud telegrammid — kui just teel pikemaid peatusi ei ole — ikka mitu tundi w a r e m i n i Europasse jõuawad, kui nad ära on saadetud. (Oleks otsekohene telegrahw säält siia, siis oleks asi weel palju silmapaistwam, aga telegrammi peab mitmes wahejaamas ümber kirjutama, mis aega wõtab). Sellest siis ka tuleb, et sõjasõnumidgi meile nii wärskelt kätte jõuawad; näit. teati jaapanlaste esimesest löögist Port-Arthuri all, mis keskööajal sündis, Peterburis juba kohe sel öösel, mujal linnades järgmisel hommikul.

Aga ei ainult aja ja ruumi poolest, waid ka wäga paljudes muudes asjades on jaapanlased meile wastujalgsed. Europlasele näib Jaapanis wäga palju asju nagu pahupidi ja wastuoksa olema. Meil on parempoolne külg auusam koht, Jaapanis pahem. Paneb jaapanlane end riidesse, siis tõmbab enne ikka oma laia rüü — „kimono" — selga, sellepääle alles püksid — „hokama." Meil on leinamärgiks must wärw; Jaapanis walge. Meil söödakse ühes koos laua ümber, nendel on igal sööjal oma lauake. Meil kantakse lapsi süles, sääl seljas. Meil püütakse riidemoe najal „saksa santidest" eralada, sääl on riided kõigil ühtemoodi, ainult rikkamatel ja ülematel peenemast ainest. Europa „peenemad" naesterahwas armastawad oma palja kaela ja rindade näitamisega uhkustada, Jaapani oma jätab jalad paljaks. Maja ehitamisel teewad nad kõige päält katuse walmis. Kirwetera on neil warre otsas põiki, nagu kapsaraual. Saehambad ei ole mitte allapoole, waid põiki kõrwale. Raiumise ja höö weldamise juures on tera ikka töötaja poole pööratud, mis meile wõõrastaw

ja kardetaw näib, aga jaapanlane on sellega nii ära harjunud, et wigagi pole.

Koguni weider paistab europlasele jaapanlase lugemine ja kirjutamine. Nagu üleüldse Idamaa rahwastel, käib ka Jaapani kiri meie omale wastupidi — hakkab säält pääle, kus meil lõpeb, ja kus meil raamatu nimi seisab, sääl-kohal loeme Jaapani raamatus lõppu. Kiri käib paremalt poolt pahemale, ja mitte lehekülge pidi risti, waid pikuti ülewalt alla. Päätükkide päälkirjad, niisama tähenduseb, seisawad lehekülje ääreserwal.

Jaapanlasele on muidugi tema kombe õige kohane ning ta peab wististi oma seisukohast europlase kombeid niisama weidraks, kui see tema omasid. Kõik on ju ainult harjumise-asi. Kuna europlasele jaapanlase wiitu silmad wäga wastikud näiwad olema, on see ümberpöördult täll niisama.

Tähendada maksab ka küll, et nii mõnigi nähtus, mis läänc-europlasele Jaapanis wõõrastaw paistab, meile seda mitte ei ole. Näituseks olgu siin inimeste nimetamine. Jaapanlane ,hüüab inimest enne perekonna-, siis iseenimega; niisama seab ta ameti- ja auunime isiklise nime ette Jaapani keeli öeldakse: Mäe Jaan, Lepiku isand, tohtri-herra jne., otse nagu see ka Eesti keele loomu järele on ja Ungari keeles alles täiesti maksab. Wastupidine tõnewiis: Jaan Mägi, isand Lepik, herra tohter jne., on Lääne-Europa laad, et see meil maksma saanud, on küll wõõra keele mõjul tulnud. — Kuna Lääne-Europas aadressi näit. järgmiselt kirjutatakse: Herra Karl Sepp, Kauba-uulits nr. 12., Leipzig, Saksamaal, teeb seda jaapanlane ümberpöördult: Saksamaa, Leipzig, Kauba-uulits 12 nr., Sepp Karl, herra. — Europas öeldakse näit. 24. juunil aastal 1904. Jaapanis: 1904 aastal, kuuendal kuul, 24. päewal. Mitte keelelegi on wiimane komme küll omasem. —

3. Jaapani keelt ja kirjandust

paneme nüüd ligemalt tähele. Jaapani keel käib nii-nimetatud Turani keelte liiki ja kannab üleüldiselt selle keelesalga laadi, on aga omakohast täitsa iseäralik keelteharu; muudest wäga lahus. Iseäranis tunnub wahe Jaapani ja muude Iha-Asia keelte wahel selles, et ta mitmesilbiline on, kuna Hiina keeles ainult üheşilbiga sõnu leidub. Kirjakeele aluseks on nüüdgi weel

wanem:, puhas Jamato murre, milleſt uuem rahwakeel häſtigi lahku läheb, aga koolides õpetatakſe kirjakeeles, ja nii mõiſtab ſeda iga haritud inimene. Selles murdes on Jaapani wanema aja —8 kuni 15 aastaſajaſt — tuudeliſed luuletuſed, mis nüüd suurteks kogutöödeks kokku wõetud on. Hiljemini aga on palju suurem ja täieliſem Hiina kirjandus wäga suurelt Jaapani keele pääle mõjunud ja sellesse päris suure hulga Hiina sõnu ning kõnekäänuſid külwanud. Mõni osa kirjandusſt on koguni lausa Hiina keeles ilmunud, mida wanemal ajal nagu peenemaks haritlaste keeleks loeti.

Muude naabriteelte ſeaſt on Jaapani keel nimelt Mandſhu keelega kaugelt ſugulane, ja Mandſhu keel on jälle keeleteadlaste seletuſe järele Soome-ſugu keeltega ſugulane. Nii wõib küll ka meie ja Jaapani keele wahel pisut ſuguluſt leida, mille pääle juba ülemal on tähendatud. Et lugeja asjas ise otſustada wõiks, paneme siia mõnda asja Jaapani keeleſt üles. Nimetamiſe wäärt on nimelt ſee, et Jaapani keeli eitawat kõnewiiſi niiſama kui Soome-ſugu keelteſgi iſeäralise ajaſõnaga tähendatakſe, mis pooleſt need keeled teisteſt lahku lähewad. Jaapani keeli ſõnu muudetakſe nii, et neile taga-otſa teiſed wäikeſed ſõnad juurde liſatakſe ja üleüldſe ühed ſõnad teistega kokku liituwad. Iſeäranis liitub ſel kombel ajaſõna omadusſõnaga kokku. „Jo“ tähendab: on hää, „jokatta“ oli hää, „jokaro“ — on edaspidi hää. Eitawas kõnewiiſis käiwad need ſõnad nii: „joku kai“ — ei ole hää, „joku nakatta“ — ei olnud hää, „joku nakattaro“ — ei ole edaspidi hää.

Ühte ja ſedaſama ſõna tarwitatakſe aga õige mitmel kujul „Mina“ on Jaapani keeli „watakſhi,“ kui teiſega auupaklikult rääkides; tuttawate wahel on mina — „waſhi,“ teenriga rääkides — „boku,“ ligemate ſõprade wahel „ore,“ ja alamate wastu rääkides — „oira“ wõi „ora.“ „Sina“ on auupaklikult rääkides — „anata,“ wõi „anata ſama,“ perekonnas „amaeſan“; ſõbraga rääkides üteldakſe — „kimi,“ madalamal ſeiſjale — omae. Meie „tema“ on Jaapani keeli — „ano o kata,“ wõi „ano hito,“ wõi „are,“ wõi „koits.“

Wanad Jaapani arwuſõnad on järgmiſed: 1 hitots, 2 ſtats, 3 mits, 4 jots, 5 itſuts, 6 muts, 7 nanats, 8 jats, 9 kokonots, 10 to. Neid wanu arwuſõnu ei olnudgi enam kui ainult 10. Praegu pruugitawad täielikud arwuſõnad on Hiina keeleſt laenatud.

Jaapanlastel on wähem häälikuid kui meil; neil puudawad ä, ö, õ ja ü, umbhäälikuteſt puudub „l“ mille aſemele „r“ pandakſe; Ladina keel on nii jaapanlaſele „raten,“ Tſhili maa „Tſhiri.“ (Sellega on Jaapanis otſe ümberpööratud lugu kui Hiina keeles, kus „r“ puudub ja ſelle aſe „l“-ga täidetakſe).

Olgu siin weel mõned Jaapani keeleproowid. Tere hommikust on „ohajo"; tere lõunast — „kouchi wa"; tere õhtust — „komban wa"; jumalaga „sajonara": ole terwe — „arigato"; ole hääks „orzo"; ja — saio" (wõi „he"); ei — „ije"; anna andeks — „gomen nosai." Mis selle kiriku nimi on? — „kono mija wa nanto mosimasta?" Ma tahan natukene süüa — „nani ka tabetoi" Mis see maksab? — „ikura da ne?" Mina olen (wõi minul on) — „arimas;" mina olin (mul oli) — „arimashta;" küll ma olen (küll mul on) — „arimasho;" mina ei ole (mul ei ole) — „arimasen;" mina ei olnud (mul ei olnud) — „arimasenanda;" kuna ma olen (kui mul on) — „arimashtareha."

Nagu nendest näitustest küllalt näha, on Eesti ja Jaapani keele sugulus ikka kehwa küll; see keel näitab meile esimesel pilgul hoopis wõoram weel olema, kui Europa keled, mis ometi üsna teistest keelte-liigist on. Kuid keele-ehituses wõib enam sarnadust tunduda.

Mitmed Jaapani sõnad näitawad aga küll tõesti õige suurt sarnadust meie keelega.

Jaapani keeli on walge „pai;" see on sõnaga „paistma" üsna ligisugulane. Jõgi on „ki," mis nähtawasti sõna lühendamisest on tulnud. „Si" tähendab läänt — lühendus Soome keeli sõnast „länsi." Nimetused „kaiwan," „kai" ja „wan" tähendawad mere- wõi järwe lahte — tulewad küll „kaewamise" sõnast. Saar on shima;" kuna wett „shi" hüütakse (lühendus sõnast „wesi"), tähendaks see küll algusliselt wesi-maad. Järwe õeldakse „umi" olewat; see tuleb wahest „umbse" sõnast. Sõnaga „shang" nimetatakse kõrgendikku; küll seesama sõna mis meil „sang" on. — Wõimalik, et kui mõni tähelepanija ninz keeletundja eestlane Jaapanisse sõjawangi sattub ja sääl lõrwad hästi lahti hoiab, ta sääl palugi oma emakeele laadi märkab ja tagasitulles ka muudele sellest pajatada wõib.

Wäga paljud Jgapani nimed tunduwad meile kõlapooleşt lausa omased ja kodused, kuna tähenduse pooleşt nendel küll meie keelega põrmugi osa ei ole. Otse Eesti laadi kõlawad inimeste nimed: Ojama, Kodama, Togo, Nogi, Nodsu; kohanimed: Jõkusaga, Airomari, Kanasawa, Windjawa, Okajama, Wakajama, Matsujama, Murakami, Toiama (Tolama wald on Räpinas), Kohi, Kobe, (Kobiküla leidub Wõrumaali). Jaapani laewade nimede tihtine „maru" lõpp (nimelt tuttawalt tunnub „Sadumaru") tuletab Jhamaru küla (Warbuse ligi, põlwa kihelk.) meelde. Jaapani keisri nimi on Mutsuhito — Mutsu küla on Wastseliina kihelkonnas, Wõrumaal.

Kohanimede pooleſt, mis ſõjaſõnumites tihti ette tulewad, olgu nimetatud, et Jaapani keeli on „ſaki“ rannamäed, „koku“ maa, „kio“ päälinn, „ko“ koht, „ſhu“ maakond, „hama“ rand, „joko“ risti, „kuro“ muſt, „naga“ pikk, „mi“ kõrge, „to“ ida, „ſi“ lääs, „ni“ päike, „pon“ algus, „wan“ laht, wõi merekitſus. Sedamööda tähendab ſiis Tokio „idapäälinn,“ Saikio „läänepäälinn,“ Nagaſaki „pikad rannamäed,“ Nippon päikeſe algamine wõi tõusmine. Nipponi ſõnaſt on ka Jaapani nimi tõusnud. „Kado“ on wäraw, nii „mikado“ kõrge wäraw, mis hakatuſes keisri paleed, ſiis aga keisrit iſe tähendas.

Korea keeli on „po“ laht, näituſeks Tſhemulpo, Moſampo; „gang“ on jõgi, „dſhu“ linn (Widſhu, Andſhu), „do“ wõi „dau“ on ſaar (Haijandau).

Jaapani kiri on Hiinaſt toodud. Kuuendal aastaſajal tungis Buddha-uſk Hiinamaa kaudu Jaapanisſe ja ühes uſuga tuliwad ka Buddha pühad raamatud tarwituſele. Jaapanlaſed õppiſiwad neid Hiina keeles tundma ja muidugi ka Hiina kirjas. See kiri, mis Hiinamaal juba 2200 aastat enne Kr. ſ. tarwituſel oli, on nõndanimetatud kujukiri; ſ. o. ükſiku asja nimetamiſe aſemele maaliti asja kuju üles ja waataja ſai ſeſt kujuſt aru ning teadis ſiis, mis asja kirjutaja nimetada oli tahtnud. Kujuſid ei maalita juſt mitte wäga ilusti, ſeſt ſee wõtaks liig palju aega, waid tehtakſe aga lihtſalt ja õigete joontega, kuna ümarguſed jooned ära jääwad. Trükkimine on teatawalt Hiinas wäga ammune, nii ka Jaapanis.

Hiina kirjas püütakſe tähendawat asja otſe pildis lugeja ſilma ette tuua: kirjamärk õneleb otſe iſeeneſeſt ta waatajale; tähendataw aime on otſekohe kirjamärgi ſees aſet. Puud, mäge, jõge, wärawat jne. tähendatakſe weelgi märgiga, mis otſe nende asjade kuju näitawad. Et aga iga asja täitſa kujutada ſugugi ei ſaa, ſiis peab ikka märkide külge iſeäraliſed mõisted ſiduma.

Tahab hiinlane kirjutada „laps,“ ſiis teeb ta lapſe kuju, ja nimelt lapſe pää, käed ja jalad üles. „Mägi“ on kolm kõrget joont; „ſilm“ on ülemine ja alumine ſilmalaug ja waheruum; nelinurk ükſinda on „ſuu;“ „inimene“ wõi „mees“ on kaks ſäärt; „käija mees“ on kaks ſäärt ja teiſel ſäärel jalg küljes; „wibupüſs“ on murtud wibu; „riiſipõld“ neljaks jaotud nelinurk; „noot“ on kaks wõrgu-aaſa ükſteiſe kõrwal.

Mitmeſuguſte kujude ühendamiſe läbi tähendakſe uuſi mõisteid, ja nii tähendab näit. päike kriipſu pääl „hommikut,“ üks naeſterahwas katuſe all tähendab „rahu;“ ajaſõna „nägema“ kirjutamiſel ſeatakſe ſilm kahe jala pääle; ajaſõna „ütlema“ jaoks tehtakſe ſuu märk ja pandakſe wiis riſtjoont pääle, mis ſuuſt tulewaid ſõnu tähendawad. Kaks kuju tähendawad mõnikord kahte ja

enam mõistet, näit. tähendawad naese ja lapse kuju „hää“, ja „armas“, kuu ja päikese kuju tähendawad kas „walge,“ wõi „walgus,“ wõi „hiilgama.“

Mõisteid on aga wäga palju ja kui iga mõiste jaoks isekuju tahaks luua, siis ei jõuaks neid keegi wälja arwata ega ka meeles pidada. Päälegi on Hiina sõnad enamasti kõik üheşilbilised ja mitmed sõnad käiwad rääkides üksteisega päris kokku. Seda nähtust tarwitawad hiinlased, et oma kirjamärkide hulka wähendada. Nad tarwitawad nimelt mõnda kuju- kirjamärki niisama, nagu meie tähti tarwitame, ş. o. annawad kujule kindla nime, ja nimetawad seda nime igakord, kui kuju ette tuleb. Otse nii teeme meie oma kirjatähtedega: kui häälik „a“ kusagil wõi kunagi ette tuleb, siis kirjutame wõi trükime meie märgi, mis „a“ hääle kujuks on määratud, ja igamees saab aru, et just selle häälikuga siin tegu on. Niisama on lugu teiste häälikute ja umbhäälikutega. Häälikuid ja umbhäälikuid, milleşt kõik meie sõnad koos on, ei ole kuigi palju, ja sellepärast saame meie paari-kolmekümne märgiga kõik räägitawad sõnad kirja panna. Hiinlased ei tarwita aga mitte üksikute häälikute kohta kirjamärkişid, waid terwete sõnade kohta, ja sellepärast on nende kirjamärkide hulk nii lõpmata suur. Sõnad, mis ühte kõlawad, tähendawad nemad aga ka ühe ja selleşama märgiga, ja sellega astuwad nad kuju kirja piiridest wälja ning tarwitawad kohati meie häälikute abinõuu oma kirjutuse juures. Muudkui meil on tähtedel märgid, neil aga sõnadel.

Kaks puud kõrwuti tähendawad puiestikku, kolm aga metsa, kiwi ja „wäikese“ kuju koos tähendab liiwa, süda ja „keskpaik“ ühes — truudust; täpp kriipsu üle — ülemist, kriipsu all — alumist, „roheline“ ja „aasta“ koos noortmeest jne. Mõned märgid on haridusajaloolikült tähtsad, nimelt taewa tähendus „ühe“ ja „suurega“; see on wana Hiina looduse - usu kohane, mis taewast kõrgemaks jumaluseks pidas.

Niisuguseid kujukirja ja häälikukirja märkişid ning nende kokkuliitmişi on Hiina keeles pääle 10,000. Täitsa teadusliikude raamatute jaoks on neid on weel palju rohkem — kuni 50,000. Kes täieline kirjatark olla tahab, see peab siis kõik need märgid tundma ning neid kirjutada ja lugeda oskama.

Niisuguses kirjas tuliwad siis pühad Buddha raamatud ka Jaapanisse. Kuidas aga jaapanlased neid raamatuid lugeda wõiswad, kuna ometi Jaapani ja Hiina keel kokku ei käi? Siin peab meeles pidama, et Hiina kiri mitte sõnu üles ei tähenda, waid mõisteid. Sellepärast wõib tundja Hiina kirja igas keeles lugeda, olgu

Saksa, Prantsuse, Ladina, wõi minu päraſt Eesti keeli, kus juures ainult sõnad selles järjekorras lugeda tulewad, nagu neid hiinlane tarwitab. Mõni sada aastat pääle nue kirja tulemiſt õppiſiwad Jaapani lapſed Hiina keelt ja lugeſiwad Hiina kirja Hiina sõnadega. Kus ſiis kaks ſäärt ette tuliwad, ſääl ütleſiwad nad Hiina keeli „nin“ wõi „jin“ (inimene); päraſt aga hakkaſiwad nad kahte ſäärt „hita“ hüüdma, ſeſt hita on Jaapani keeli niiſama inimene kui Hiina nin (wõi jin). Et aga Hiina keel palju wanem haritud keel oli, ſiis oli ka sõnarikkus Hiina keeles ſuurem kui Jaapani keeles, ja kõigi Hiina kirjamärkide jaoks ei leitudgi Jaapani sõnu. Nende sõnade jaoks jäigi ſiis ikka ka edespidi Hiina sõna tarwituſele. Ajajooksul hakkaſid muidugi ka jaapanlaſed kujukirja ükſikuid märkiſid lihtſamalt kirjutama.

Kirjutamine sünnib pinsliga, nagu Hiinasgi, ja ka Hiina moodi: ülewalt alla. Aga muudetud on muidugi Jaapanis Hiina kirjamärkiſid oma jagu. Täieliſemas „kirakana“ tähestikus — Hiina „tſhao“ kirja laadi — on mitutuhat tähte, kuna lihtſam, „katakana“ tähestik ainult 47 märgiga läbi ajab; seda wõib aga ainult lühikeste teadete jaoks tarwitada.

Et kirjakeel ja rääkimiſekeel ſel kombel Jaapanis mitte kokku ei wõi käia, on iſeeneſeſtgi mõista.

Et nüüd Hiina kirja mistahes keele jaoks wõib tarwitada, on sellele muidugi ſuureks hääduſeks, ja ka muidu on niiſuguſel kirjutuſewiiſil oma tähtſad hõlbustuſed, ning nii ſiis tuleb, et selleſt wiſasti kinni peetakſe.

Kuid ikka on aruſaadaw, et Hiina kirjatähed inimeſe mõistuſele tõſiſed wangirauad on. Inimene tarwitab ju 5—6 aastat selleks ära, et noorespõlwes kas wõi 3000 tarwiliſt kirjamärki ära õppida. See on niiſugune ſuur nõue meelespidamiſe wõimule, et ſelle tagajärjel mõned teiſed waimu-omaduſed tahtmatalt lonkama peawad jääma. Seda teawad ka Jaapani rahwa juhtijad wäga hästi ja peawad ammu nõuu, hõlpſamaid kirjamärkiſid oma keeles tarwituſele wõtta. Kuid niiſuguſel maal, mis nii haritud on, kus kirjutada- ja lugeda-oskamine rahwa ſeas nii wäga üleüldine on, ning kus raamatud ja ajalehed rahwa igapäewane leib on — ſääl on ſeeſugune ümbermuutmine wäga raske, ning nõuaks päälegi ka ſuurt kulu. Mil ſee mõte teoks läheb, on weel teadmata, ſeſt et ſelle wastu jaapanlaſe ärkaw rahwuslik tundmus ning põhjendamata kartus wõõra mõju eeſt, kõige jõuga wõitlewad.

Mõne aasta eeſt laskis Jaapani walitſus kirjawiiſi lihtſamaks tegemiſeks 1200 kõige tähtſamat ja enam tuntawat kirjamärki

kooli - õpetuse jaoks kokku seada, mida siis iga õpilane niisama tingimata peab oskama kui meil üks-kord-ühte. Aga ka 1200 märgi õppimine on hiiglatöö, ja ometi ei ulata ka need märgid ammugi mitte, et lihtsamast kirjandusestgi jagu saada. On siis küll tõsiselt püütud teisi kirjamärkisid tarwituse wõtta — olgu „katakana" hõlpsamat silbikirja, mille märgid sääl siis hääliku tähendajaks jääks, ehk Europa moodi Ladina kirja (mida jaapanlased „romaji" hüüawad). Mõne aja eest tehti selleks ka katseid ja awaldati asja kohta kaunist huwitust. Kuid pea soikus see liikumine jälle, mis näitab, et rahwa waim uuenduse peri ei ole, nii et seda seekord nurjaläinuks peab arwama. Praegu walitseb wana Jaapani kiri jälle täiesti. Kuid ometi on arwata, et see alatiseks nii ei wõi jääda. Otse see, et ikka weel püütakse uusi haridusе-aimeid wägiwaldselt wana tarretanud kujukirja külge siduda, peab omal ajal seda suurema wõimuga selgeks tegema, kuda see kütke pika-pääle päris wõimatu on, ja siis saab wististi uuenduse püüe seda suurema rõhuga omale teed läbi murdma. Sest wanad aftjad ei kanna wärsket weini wälja, ja Läänemaade „pegasus" (luule-hobu) ei lase end ometi igawesti Hiina kooldunud rangide wahele pigistada; kord peab ta peruks minema ja siis lõhub ta wõimsalt oma kütked ning sammub edaspidi wabalt oma käigul.

Hoolimata sellest suurest raskusest, mis kujukirjaga kirjutamine jaapanlastele küll teeb, on nad ometi kirjanduses wäga palju korda saatnud, mis nende suurt lugupidamist kirjanduse, üleüldse teaduse kohta tunnistab. Ja tõepoolest pole küll kusagil mujal maailmas õppimine ja teadus nii suures lugupidamises, kui Ida-Aasias. Kuna Greeka wanasõna piltlikult ütleb: Tark on kuningas, maksab see sõna Hiinas ja Jaapanis täht-tähelt. Õpetlane ja ametnik on sääl õieti üks ja seesama mõiste; õpetlased on rahwale ühtlasi aadeliks (mõisnikkudeks) ja preestriteks. Juba sest saadik, kui jaapanlased oma muinasloo - ajal Hiina kirjaga tuttawaks saiwad, ärkas nende juures elaw teaduse-janu, mis a. 400 ümber iseäranis hoogu sai, kui õpetlane Wani Hiina kirjatööde tundma - õppimisele äratas. Ning kui siis pea selle järele Hiina kirja oskamine üleüldiseks sai, tõusis teaduse taganõudmine wäga suurelt; seda enam, et nende usulised mõju-andjad, nii Buddha kui Konfutsius, mõlemad teadmise pääle nii suurt rõhku paniwad. Enam kui aastatuhat aega on Jaapani noorsugu õppinud: „Kui sa tuhat kullatükki kokku ajad, pole seda wäärt, mis üks päew õppimist." — „Kastisse kogutud wara saab otsa, aga pääs seisew on jäädaw."

Hiina eeskujul kirjutatud õperaamatutes, mis Jaapanis nuema ajani maksiwad ja osalt weelgi tarwituse on, leidub igal

leheküljel ikka ja jälle seletusi, kui kõrge ja kallis asi õppimine on. Selle juures toodakse ühtelugu wana aja suurte tarkade ja tähtsate riigimeeste elust elustawaid ja äratawaid näitusi nende usinuse ja õpihimu kohta. Kõneldakse üheſt, kes lumehelgi walgel, teiseſt, kes jaani-ussi paistel õppinud, kuna nad tule juures seda teha ei saanud. Paberi puudusel kirjutanud üks pilliroo, teine bambusepuu lehtede pääle. Keegi tõrjunud õppimise ajal sellega endast und eemale, et oma juukſed palgi külge sidunud, nii et ikka, kui pää norgu langes, tema juukſed pingule tõmmati ja nii walus halkas; teine pigistanud une päälekippumisel tangidega oma warbaid.

Jaapani kõigewanem kirjandus on riigi-ajaloo raamatud, mis üle 2500 aastat (riigi asutamiseni) tagasi ulatawad, muidugi aga palju hiljemini on kirjutatud. Kõige suurem kirjatöö on aga Jeddos a. 1714 ilmunud Hiina-Jaapani üleüldine teaduse-raamat (encyklopädia), millel 105 köitu on. Riigi iga maakonna ja ka suuremate linnade kohta on täieliſed maade- ja looduse-teadliſed kirjeldused ilmunud, rohkete ajalooliste tähendustega. Ka Jaapani maakaardid (oma maast muidugi) on õige tublid. Looduse-teaduseſt, nimelt taimeteaduse kohta, on rohke kirjandus olemas.

Ka palju Hiina kirjatööſid on Jaapanis uuesti wälja antud, nimelt kuulus Pen-tſhao raamat, 31 köitu suur (1769 ilmunud). Õige rohke ja mitmekülgne on Hiina-Jaapani sõnaraamatute arw.

Sanskiriti keele õppimiseks on abinõusid muretsetud; niisama Korea ja Aino keelte jaoks.*)

Buddha ja Konfutsiuse usu waimulik kirjandus on õige rikas.

Häid raamatuid on arsti- ja rohuteaduse kohta; iseäranis aga on põllu- ja käsitööde kohta käiw kirjandus wäga rohke. Jaapani kaupmeestel on oma suured adressiraamatud; aadelil on oma kojakalendrid, wõi sugupõsade regiſtrid.

Kõige täielikum kirjeldus Jaapani endise walitsusewiisi ja riigikorra kohta leidub suures „Sõjaolu peeglis," mis 1818 ilmunud on; wiies köites.

Ka Jaapani luulelik, wõi ilukirjandus on õieti rikas ja mitmekesine. Ajalooliſi ja muinas-usuliſi luuletusi on jaapanlastel õige palju ja mitmed nende seas on wäga ammust ajast. Kuulsam nendest on «Fei-ke-monogatari,» see tähendab meie keeli Feike walitsejasugu (luulelik) ajalugu, mis 12 aastasaja järele on

*) Uuemal ajal, kus jaapanlastel Wenemaaga tegemist tulnud, on nad suure agarusega ka Wene keelt õppima hakanud; sõjasgi kannawad soldatid Wenekeele õpiraamatuid raanitsas.

tekkinud ja mida üks pime laulik rahwa seas laiali kandnud olla. Selles on 12 köitu ja on seda mitu korda trükitud.

Tundeluule-kirjanduse liiki käiwad pääle nu nimelt kuulus 30 köiteline Manjo-Sju luuletuste-kogu (8 aastajajal kokku seatud), lauliku Sjoretsi (surnud 1459) luuletused jne. Niisama suurearwuline on ka jutustawa luule ja näitelawaline kirjandus. Öieti suur on aga pikemate jutustuste (romanide) arw. Nendest on suuremad ja tähtsamad: „Iwagi würsti elukäik" (12 köitu), „Kuulsa neitsi Kagami teod" (5 köitu), „Seitse õnnelikku ja seitse õnnetut asja" (5 köitu), „Otoba ja Tansitsi armulood" (2 köidet) jne. Romaanikirjanik Tazikawa (1767—1848) jättis ligi 300 kirjatööd järele. — Aastati ilmuwad ilukirjandusliseд taskuraamatud meie raamatute nimekirjade moodi), milles uuema kirjanduse üle teated leiduwad.

Ka kristlikku kirjandust leidub ju Jaapani keeles, muidugi mitte palju. Uus Testament olla juba esimesel ristiusu Jaapanisse toomise ajal Jaapani keelde tõlgitud ja Miakos a. 1613 trükitud.

Uuemal ajal on muidugi ristiusu waimulikud mehed jõudu mööda oma usulist waimulikku kirjandust Jaapani keelde soetanud. Europlastele sai Jaapani keel teadagi juba 16 aastasajal risti-usu sinna wiimise tõttu ja selle wastuwõtjete kaudu tuttawaks; jesuitid awaldasiwadgi mitmed Jaapani keele-õpetused ja sõnaraamatud. Kuid hiljemini Jaapani luksus-seisu ajal wõõrdus Europa Jaapanist ja ta keelest ära. Alles uuemal ajal on Jaapani uuesti-sündimise mõjul Europas ka Jaapani keel hoolsa tähelepanemise ja õppimise alla wõetud ning selle kohta rohkesti õperaamatuid awaldatud; on see ka mitmetes kõrgemates koolides õpiaineks seatud (nagu Wene riigi Idamaa-keelte institudis). Praegu leiduwad juba Leideni (Hollandis), Pariisi, Londoni, Wieni ja Peterburi linnades suured Jaapanikeeli raamatukogud.

Jaapani uuesti-sündimise järele, kus kõik elu kiiremale käigule sai, on ka kirjandus alles õige wägewasti wõrsuma, kosuma ja kaswama hakanud. A. 1890 ilmus Jaapanis (pääle ajalehtede) 18,720 kirjatööd; nendest 10,580 töödekogu, 7476 iseseiswat toodet, 223 tõlketööd. Hiljematel aastatel oli see arw ju palju suurem. A. 1895—1900 ilmus aastas läbistiku 23,500 raamatut, wiimastel aastatel aga 26—28,000.

Iseäranis nimetamisewäärt on weel, et Jaapani kirjanduses ka õrnasoo kaastegewus ei puudu, waid naesterahwasgi on selle loomisest mõjuwalt osa wõtnud, nii wanemal kui ka uuemal ajal, kus nad, nagu mehedgi, õige jõudsalt töötama on hakanud. Täht

ſam naiskirjanik on praegu proua Morojoki, ja tema kõrval töötawad umbes 30 muid õrnaſooliſi. — Aga ju wäga wanasſe hallisſe ajasſe ulatab Jaapani naesterahwa kirjandusline tegewus. Juba üle 2000 aastat tagaſi, mil rahwusliſed wärſimöödud waewõlt maksma ſaanud, luuletas mikado Imküri abikaaſa Soti-Ori-Ime wäga õrnaſid ja ſügawatundeliſi kiidulauluſid (oode).

Selle juures on küll waja meelde tuletada, et Jaapanis kirjanduſe rohket ſoetamiſt ja wäljalaotamiſt ka ſee aſi wäga ſuurelt hõlbuſtab, et ſääl tööpalgad hoopis madalamad ja paber wäga palju odawam on kui Euroopas, nii et Jaapani kirjaſtaja oma raamatu koguni wähema kuluga walmis ſaab teha, kui ſee ſiin wõimalik on. Seeſama põhjus on ka omakohaſt hoogu aidanud anda Jaapani ajakirjanduſe ülisuurele ja rutuliſele kaswamiſele, mille ſarnaſt edu küll ſeni päikeſe all weel ial pole nähtud. Seſt Jaapani ajakirjandus ei ole weel õieti inimeſe-igagi wana, on aga juba imeſtamiſe wäärt-ſuureks ning wägewaks mõjuks tõusnud, nii et ſee ſuurelt oſalt tema käes teha on, kuda riigi olu kujuneb; riigiwalitſus peab oma aſjaajamiſel tingimata ajakirjanduſe arwamiſt tähele panema.

Päälisjaudu näib ſee küll wõõraſtaw olema, et kuna Jaapani naabruſes Hiinas juba üle tuhat aaſtat ajaleht on elutſenud, Euroopas need ju ka mitu ſada aaſtat käimas olnud, Jaapan alles 40 aaſta eeſt koguni ilma ajaleheta oli, ehk ſääl küll muud kirjanduſt nii rohkelt ilmus. Külap ſee Jaapani kaua-aegſeſt lukuſeismiſeſt tuli. Aga kui ſiis ühes muude uute aſjadega ka Lääne-maade ajakirjandus Jaapanis jala-aſet wõttis, ſiis hakkas ſee peagi otſe palawiku ſarnaſe rutuga kaswama, nii et Jaapan nüüd ajakirjanduſe pooleſt paljudeſt Euroopa maadeſt ees on.

Alles aaſtal 1864 aſutati eſimene Jaapani keeli ajaleht ja alguſes pidi ta ſuurte raskuſtega wõitlema. Aga ſiisgi oli 1874 aaſtani 10 lehte juurde tulnud (eſimene päewaleht hakkas aaſtal 1872 käima), kuid need ei ilmunud mitte korrapäraſt, ega toonud iſeſeiswaid ſõnumid, waid ainult Inglise lehtedeſt tõlkeid. Toimetaja ja wäljaandja, ſõnumiſaatja ja trükkija, ja iſegi lehe kodukanja, oli tihti üks ja ſeeſama inimene.

Aga 1875 a. ümber ſai aſi hoogu, ja ſeſt ſaadik on ajakirjandus imeruttu edenenud. Juba a. 1890 loeti Jaapanis 746 ajalehte ja ajakirja, mis kokku 2 miljonis eksemplaris ilmuſiwad. A. 1900 oli Jaapanis 900 korrapäraſt ilmuwat ajakirja. Tokios üksinda ilmus pääle 20 päewalehe, kellel kokku weerand miljoni lugejaid oli; pääle selle 130 nädalalehte ja kuukirja, kokku poole miljoni lugejaga.

Wiimastel aastatel kestis kaswamine weelgi edasi, ja nüüd loetakse Jaapani ajalehtede ja ajakirjade arwu juba 1220 pääle.

Kõige suurem päewaleht on „Nitschi Nitschi Shimbun" (Kõige uuemad sõnumid). Selle lehe juures on 160 inimest töös; nendest 7 toimetajat, 12 sõnumisaatjat 2 kiirkirjutajat, 12 trükkijat, ja ainult 4 ladujat, kellel küll jälle palju abilisi on. Jaapani ladumisekastides, millega kõik trükikoja seinad täis on täidetud, on wähemalt 10,000 kirjamärki, suuremad ja wähemad. Keskel seisab laduja ja nimetab kirjamärkisid, mida poisikesed talle kätte kannawad, kuna nad märkide nimesid ise alatasa kordawad, et neid mitte ära unustada.

Päälinna lehtede hulgas on weel tähelepanemise wäärt käremeelne „Dschidschi Shimpo" (Meie aeg) ja „Mainitschi Shimbun"— (Päewa-uudised); pääle selle hulk teisi lehti, mitmesuguste erakondade häälekandjaid.

Jaapanis on seaduslikult trüki-wabadus walitsemas ja tsensorid on ära kaotatud. Aga toimetajad peawad ikkagi oma lehtede eest wastutama. Tarbekorral palutakse toimetajat wäga alandlikult politseisse ilmuda, kus talle auupaklikult teada antakse, et tema auuwäärt leht nii mitmeks päewaks, nädaliks, wõi kuuks kinni on pandud; seda on nüüdse sõja ajalgi mitme lehega sündinud. Sagedasti ei ole aga asi sellega mitte otsas, waid toimetaja antakse kohtu kätte ja pandakse wangi.*)

Jseeneseest mõista, on Jaapani ajalehed Lääne-Europast sellegi moe ära „õppinud, et nii nimetatud „istuwad" toimetajad ametisse pandakse, kellel lehega muud tegu pole, kui et sellele oma nime alla laenawad ja siis tarbekorral trahwiks kinni-istuma lähewad.

Kirjanduse mõju all seisab teadagi wäga suurelt iga rahwa waimu-elu, ta haridusline olu ja selle järg. Waatame nüüd, kuda see Jaapanis aegade jooksul on kujunenud.

---

*) Igatahes wõib ajalehtedele walitsuslisel teel ainult wähemaid karistusi pääle panna; kõwem karistus on kohtu asi. Ja jääl waadatakse kaunis hästi õiguse pääle. Selle kohta olgu wärske näitus hiljutiseest ajast. Nüüdse sõja lahtipuhkemise järele oli Jaapani töörahwa-erakonna häälekandja leht „Haimin" (lihtrahwas) käredasti sõja wastu kirjutanud, milleest suurnikud wast küll tulu saada, aga seda pidada waene rahwas oma waewaga ja werega ostma. Walitsuslisel teel pandi leht kinni ja alam kohus wõistis toimetaja mitmeks aastaks wangi. Kuid ülem kohus alandas nuhtluse ainult kahe kuu kinni-oleku pääle. Ja nuhtlus wõisteti ütsi kirjutuse liig käreda tooni pärast; lehe waba mõtteowaldust aga ei loetud süüteoks.

4. Jaapani haridusliſed olud

on wäga keeruliſed ja mõneſt küljeſt meile koguni aruſaamatad, kuna need tükati hoopis teiſel aluſel ſeiſawad ja üsna teiſel moel on kujunenud. Lõhe mis, Jaapanit Europaſt lahutab, on ikkagi õige ſuur, kõige ſelle pääle waatamata, et juſt Europa haridus Jaapani pääle ſügawat mõju on awaldanud ja teda politiliſelt praeguſele järjele tõſtnud. Kõige ümberloomiſe ja uuendamiſe juures on Jaapani oma rahwuslik waim ja iſeloom ometi puutumata jäänud. Teatawasti on waimline ja kombeline rahwa iſeolu ümbermuutmine ſuur ja pikaline ſündmus; uus wõim awaldab oma mõju alles aega mööda, tarwitab aastaſadaſid, enne kui ta olulikka muudatuſi ſünnitab ja rahwa täielikuks omanduſeks ſaab — wastaſel korral tõukab ta rahwa häwinemiſe ja kõdunemiſe teele. Sellel põhjal on aruſaadaw, et umbes kolmekümne aastaga Jaapani rahwa hinge-elu ja iſeloom endid põhjani muuta ei wõinudgi, ilma et pahaſid järeltuſi nähtawale ei oleks tulnud.

Kuda on aga lugu Jaapani imewäriliſe ümberloomiſega? Õiguſt ütelda, ei wõi ſiin *ümberloomiſeſt* juttugi olla, küll aga haruldaſeſt kiireſt *edenemiſeſt*. Europa haridus on jaapanlaſe waimu üksnes uueleüli-elawale tegewuſele äratanud ja kihutanud, mitte aga muutnud; ja kus ta ſeda teha on püüdnud, ſääl on ta ſelleks ikka rohkeid ohwrid nõudnud, aga õiget wilja mitte kandnud. Sootuks wõimata oleks olnud, Jaapanis ühe inimeſe-ea käigul nii palju korda ſaata, kui Europas paari aastatuhande jookſul, kui mitte Jaapani oma haridusline wõim nii imeſuur ei oleks olnud, nii et ſee wõõra mõju külge puutumiſel nagu oraſepõld ſoja wihma järele imeliſe hooga lokkama lõi. Jaapanis on haridus aastaſadaſid otſa rahuliſelt edeneda ja koſuda ſaanud, kuna ſeda ſääl ſuured sõjad ja rängad ſiſemiſed rapuſtuſed ſugugi ſellel moel ei ſeganud, kui Europas. 30-aastaſeid sõdaſid, „ſuuri mäſſuſid“ jne. ei tunne Jaapani ajalugu.

Teatuſe-põllul on jaapanlaſed nüüd ju oma nimele kuulſa kõla wõtnud iſeäranis looduſe- ja arſti-teaduſes, kus pääasjalikult katſed (experimendid), mitte puhas mõtlemine, kaalumine, uurimine, mööduandwad on. Üleüldiſelt on tuttaw, et jaapanlaſed kõige peenemad ja oſawamad käſitööliſed terwes ilmas on (ſelles on nad ammu kõrgemal järjel ſeiſnud kui Läänemaad), ning ſelle loomuande tõttu on nad wilunud ka katſe- ja arſtiriiſtadega ümberkäima. Jaapani haawa-arſtid, näituſeks, on Europa omadeſt palju

ette jõudnud Niisama on nad ka sõja-asjanduses ja politikas suurt wõimust üles näidanud; terwe Jaapani ajalugu tunnistab, et nad järgesti tublid ja tugewad sõjamehed on olnud. Nüüd, kus neil riiklik kord ja sõjawägi Euroopa laadi järele on seatud, on Jaapan maailma suur-riikidele otse kardetawaks ja tõsiseks wõistlejaks saanud.

Selle wastu aga ei wõi Jaapan seni ühtegi tegelast nimetada, kes mõtteteaduse, kunsti, kirjanduse, muusika jne. põllul midagi tuumakat ja suurepäralist oleks loonud; sääl ei ole selleks arusaamist, maitset ega annet olnud. Ja selles seisabgi see wahe, mis walget rahwatõugu kollasest lahutab. Kunstisünnitus kaswab sügawast h i n g e t e g e w u s e s t wälja, kunst on meie hinge, meie tunde- ehk südame-elu peegel, wäline awaldus. Jaapanlase hinge-elu on aga kängu jäänud, wäiklastesse ja kitsastesse piiridesse rõhutud; tal puudub sarnane jõud ja õrnus kui europlasel. Wõrreldagu Euroopa kirikuid Jaapani Shinto-templidega, Euroopa linna Jaapani linnaga, wõrreldagu meie suuremaid helitööside geishade lauluga, ehk jälle meie lugulaulu Jaapani salmikutega — kui äramõõtmata suur on wahe! Jaapanlasel on küll õige teraw meel, ülihoolas tähelepanemine ja osawad käed, ta mälu on imestamise wäärt, aga millegi üsna uue asja ja ettewõtte loomises on ta ometi nagu kana takus. Asjade-olu sügawusesse ei suuda jaapanlane ikka naljalt tungida. Mõttetarkus, tõe-uurimine ja taga-otsimine, mis Läänemaadel inimeseso suuremaid waimusid erutanud, jätab tema külmaks. Teadagi on ka sääl mõningaid waimukaid mehi, kes üleüldist tähelepanemist wäärt on, kuid suur rahwahulk on ikka alles endises waimu-olekus.

Heidame pilku Jaapani tegelikusse ja awalikusse elusse, siis ei leia meie kuskil seda suurust ja sisemist jõudu, mida ta wäljaspoole awaldab. See, mida meie säälses waimlises ja hingelikus elus puuduma näeme — nimelt suurepäralsus — puudub ka ikka tööstuses ja kauba-asjanduses. Jaapan jäi selleks, mis ta oli; ta nägu ja laad ei ole kõigi wiimaste uuenduste pääle waatamata sugugi muutunud. Jaapanis wõib sadandeid werstasid käia, — kuskil ei leita Euroopa sarnast olu. Kõrgeid kaupahooneid ja wabrikumürakaid otsitaks asjata. Jaapani linnad on enamasti selleks samaks jäänud, mis tuhande aasta eest olnwad — puu-onnikeste rägastikuks; kära ja müra, ajamine ja kiirustamine on sääl tundmata, isegi päälinnas Tokios walitseb enamasti eksitamata rahu ja waikus nagu külas. Ja seda uskumatam on see asjalugu, et Jaapan kõige selle juures ometi wägew riik on, kellel politika ja maailma-majanduse kohta suur mõju on. See näitab, et Jaapan koguni ise-rada sammub, kui Läänemaade riigid.

Jaapan on seni weel üsna wäike-tööstuse-riik; ta töötab ilma suurema kapitalita ja masinateta, ja siisgi on tööjaaduste arw määratu suur. Riisi ja theed kaswatatakse miljonite pisukeste maalapikeste pääl, aga neende üleriikline põllujaadus ulatab kaugelt üle rahwa enese tarwituse. Kioto üleilma kuulsatesse portselani-wabrikutesse tööd tellima minnes nähtakse suure imestusega, et see tähtjas kaup — mida Europas paremini tuntakse ja kallimaks peetakse, kui Jaapanis eneses — wiletsates puuhurtsikutes walmistatakse, kus Europa ja Amerika hellitatud tööline silmapilkugi ei wiibiks. Europas laialt tarwitatud siidiwööd ja kraed on Jaapanis käsitsi walmistatud — jällegi wäikestes, madalates majakestes, mis meie loomalautade sarnased. Ja niisugusteft töökongidest saadetakse kaupa üle ilma laiali, mis hääduse ja odawuse tõttu ilmaturul wõistlejaid ei leia! Europa hiilgla-kaupahooned ja töökojad on suurte kapitalide ühtesulamise põhjal tekkinud, aga Ida-Aasias on kapitalide ühendamine seni tundmata, ja sääl ei ole tarwilikka kapitalisidgi selleks weel käepäraft. Ja kuigi ka kapitalistlane tööstusewiis sääl maad peaks wõtma, waewalt wõiks uskuda, et ta niisuguseid hiigla-asutusi tekitaks, kui Europas ja Amerikas on. Maa loomus juba sunnib jaapanlast algupäraliseft ehitusewiisist kinni hoidma. Maawärisemised ning teised looduseswägede mõjul tulewad maapinna muudatused ja ümberkujunemised on jaapanlasi oma tujude mängukannideks teinud, ja ei lubagi neid enestele jäädawat kodu rajada ega anna neile seks asu. Selles ilmub jällegi üks olulik wahe meie ja jaapanlaste wahel; meie ehitame oma teada igawiku, nemad ainult üürikese-aja, kaduwuse jaoks.

Ei ühtegi igapäewaft tarberiista ole neil leida, mis pikemat aega wastu paneks. Ölewiisusid wahetatakse igas järgmises teejaamas, riideid palistatakse mõne harwa pistega üksikuteft osadeft kokku, mida tarbekorral jällegi lahti arutada wõib. Wõõrastemajades antakse igakord uued söögiriuud ja riistad, mis kohe päraft wõõra ära minekut nurka wisatakse.*) Maja seinad löödakse õhukesteft laudadeft kokku, mida aastas mitu korda uue paberiga üle tõmmatakse. Igal pool puudub tugewus, kestwus, jäädawus.

Wõrdlemisi lühikese aja jooksul, selleft saadik, kui Jaapani kirjapandud ajalugu algab, on Jaapanil ju üle 60 päälinna olnud, milleft nii mõnegi maawärisemine ära hukkas. Seesamasugune

*) Teadagi ei maksa küll ka Jaapani söögipulgakesed kuigi palju, nii et neid kohe uusi wõtta wõib.

saatus on mitmetel teistel linnadel olnud, ja wõib julgesti kinnitada, et iga Jaapani linn ühe ainsama rahwapõlwe jooksul wähemalt üks kord täiesti ümber-ehitatud, ehk enam-wähem põhjalikult uuendatud on. Wähe leidub sääl, mis jäädaw ja püsiw oleks; ainult wast surnuhauad ja pühakojad on pikema aja ette hoolitsetud. Aga kord ometi langeb neilegi kõikidega ühine saatus osaks. Naisjumala Js'e koda lõhutakse iga 20 aasta tagant mani maha ja ehitatakse uuesti üles, kuna endise ehituse jätised ära pilbastatakse ja usuränd ajatele pühadustena kaasa antakse.

Suuremalt osalt on see muidugi buddhismuse mõju. Selle usu järele on ilm kui wiirastus, elu on aga üürikene wahelookene pikas teekonnas; kõik inimeste talitus ning toimetus ja ilmalikkude asjadega tegemist-tegemine on ainult ristiks ja koormaks, kõik on muutlik ja petlik; inimese püüd ja iha olgu „nirwana" (tühjus), milles õndsus seista — nii õpetas Buddha. Ehk küll jaapanlased ialgi sügawad mõtlejad ei ole olnud, omandasiwad nad ometi pikapääle selle õpetuse muutlust ja kõdunemist, sest see põhusjoon, mis Buddha-usust wälja käib — põlgtusline waade elu pääle — seisis Jaapani rahwa oma tundmustega ja usumeelsusega kokkukõlas. Loodus ja loodud-asjadgi oliwad sellele õpetusele kindlaks tõenduseks: jõed muutsiwad oma jooksu, rannad kaldaid, järwed oma asemeid, maapind oma kuju; igal pool on muudatus, kuhu aga waatad. Tulemäed awawad endid, langewad pihuks ja põrmuks kokku, maawärisemine murrab mäed maha, matab orud kinni, paiskab uued mäed üles ja häwitab kõik, mis aga iganes ette juhtub — inimese ehitused ja käsitööd, ja hukkab sadandeid inimesi silmapilguga ära. Mis on siis inimese elu wäärt? S u r m a wäärt — on ainukene wastus. Ning jaapanlane, keda häda on õpetanud kõiki raskusi kannatama, läheb rahulikult ja julgelt igale surmale wastu; iseäranis rõõmsalt aga sõja-surmale, oma ebajumala — isamaa — eest. Ta on kannatlik, eneseohjeldaw ja surmawalmis, nagu seda käesolewas sõjas nii selgelt näha.

Midagi ei ole Jaapani awalikus elus nii iseloomuline, kui alaline woogamine, muutmine, püsimata liikumine. Kusgil mujal ei rända rahwas sel mõõdul ümber, kui Jaapanis. Koha wahetamine ongi sääl hõlbus, sest kaugelt suuremal jaol jaapanlastel pole ju kallid liikumata waranduse, mis neid ühe koha päälе kinni köidaks, ega ka suuri nõudmisi, mis rändamist raskendaks. Wirk, wäle ja ilmadele wastupidaw, nagu jaapanlane on, kõnnib ta päewas oma 50 wersta hõkbuga ära, ja lühikese ajaga on tal wõimalik oma kodumaad risti ja rästi läbi käia; kuna Jaapanit nüüd ka kaunis harunenud raudteede-wõrk katab, on see seda wõima-

likum. Osawa töömehena leiab ta igal pool teenistust, aga ilma selletagi wõib ta end läbi aidata. — Kui aga ehk öeldakse, et seda ju iga hulgus meie maalgi suudab, siis on kole ülekohus, jaapanlast hulgusega wõrrelda, kuna ta juba muistseşt ajast saadik hästi hariteud inimene on. Küsitaw on, kas selles wäheşega läbi-ajamiseş ennemalt suur tarkus ja läbikaalutud ettewaatus ei peitu, mis meile igatahes ainult õpetuseks wõib olla. „Piskuga maja pidada" oskab jaapanlane palju paremini kui meie, ja et tõsine õ n n põhjusmõttelikult ometi mingi wäliše asja külge pole seotud, siis tunneb jaapanlane, olgugi ta wõrdluslikult europlaseşt waeşem, end waşt ometi õnnelikuma olema, kui länemaalane oma külluseş. Wäga tähelepandaw on, et olgugi ka Jaapanis alama rahwakihi elu wilets küll, sääl ometi iialgi niisuguseid ühiseluliseid käärimiseid pole maad saanud, kui Läänemaades. Küll on uuema aja sotsialismus sinnagi wiibud, aga seni ei näi see suurt edenema.

Niisama kui awalik elu, on ka walitsus alataşa muutlik, wankuw ja waheldaw. Kõikumata on ainult mikado auujärg, kuna riigiametnikkude seisukord wäga kindluseta on. Rende seisuse kokkuseade muutub ka wahetpidamata: üheb langewad, teiseb astuwad jälle asemele. Ei ole sugugi haruldane asi, et ühes maakonnas ühe aasta jooksul wiis ehk kuus kubernari wahetawad, ehk et keskealine kooliõpetaja pea terwe riigi koolides juba tegew on olnud.

Meie oleme selle seisukohaga ära harjunud, nagu oleks teataw püsimus, jäädawus, kärsimine, iga edu põhjusnõue, kuid Jaapan on näidanud, et ka ilma kõige selleta suurtele tagajärjedele wõib jõuda. Ikka ühtewiisi elaw ja ühtewiisi wastuwõtlik, on see rahwas ühel meelel suurte sihtide poole edasi püüdnud ja wabatahtliselt ennast rasketele ettewõtetele pühendanud. Kui üks mees, astub see ligi 50 miljonile elanikkude-kogu wälja, laseb iseteadwalt oma juhatajaid ja ülemaid ennast õpetada ja painutada, ning on nüüd selle mõjul tugewaks wõimuks saanud, kus põhjusmõte makseb on: kõik ühe, üks kõikide eest! Jaapan on tõesti suur. Ja kui meie endid tahaksime jaapanlastega wõrrelda, selle elawa, waheldust ja mängu armastawa ning osawa rahwaga, siis tuleks küll küsida, kas meie wiimaks kõige oma „kärsimise" juures ometi mitte nii mõnesgi asjas neist taga ei ole.

Jaapani ja Läänemaade waimu-elu ja haridusе-olu wõrdlemisel peab ikka kõwasti seda meeles pidama, et see üsna wiltu ja wõõriti oleks, m e i e seisukohalt asjade üle otsustada, kuna jaapanlane oma poolt otse sellesamase õigusega hoopis teistsuguse otsuse wõib anda. Ja kus on see wõim (autoriteet, kes siin kohut

mõista wõiks, kummal õigus on ? Hariduse-olu loomine on inimese-soo suurem, ülem, aga ka raskem ülesanne ; me näeme, et seni ainult kaks iseäralist algkuju (tüüpust) luua on suudetud : Lääne-Europa ja Ida-Aasia oma. (Kolmandaks wõiks Amerika algrahwa — indianlaste — oma lugeda, kuid sellele tehti ju ta täienemise-teel wägiwaldne ots).

Mõlemate tekkimine, kosutamine ja kaswamine on palju, otsata palju, inimesesoo paremate poegade töö ja hoolt, püüet ja wõitlemist maksnud, ning ka nende täienemine ja aegapidine kujunemine, wälja-arenemine, on päratut aega nõudnud. Wooruse ette jumalad higi on seadnud, seda tundsiwad ju wanad greeklased. Selle eest on aga see nii raskelt kättesaadud haridus olu (kultura) muidugi ka otsata kallis ja päris püha. Iga iseteadwusele jõudnud rahwas tunneb oma iseolusse puutumist otsata waluśalt ; see on ju o s a tema eneseśt. Ta ohwerdab ennemini oma ainelise hääkorra, waralise jõuu, kui sellega aga waimuwara päästa suudab. (Kus asi nii ei ole, waid majandus aateśt üle seatakse, sääl pole majas enam asjad õiged).

Aga — mis ühele õige, on teisele paras. Kui meie o m a waimlist olukorda (kulturat) nii üle kõige kõrgeks ning kalliks peame, siis ei tohi meie ometi sedasama õiguśt kellegile teisele keelata — olgugi, et see meie omaśt nii wäga lahku läheb, kui lugu jaapanlaste (üleüldse ida-aasialaste) juures on. Waid meeles peab pidama, et nendel o m a laadi kultura pääle uhked olla, niisama suur õigus on kui läänemaalastel. Selles asjus ongi wiimasel ajal Europas (ja Amerikas) küll wäga palju liialdatud. Ikka ja pääle on walge (Kaukasia) rahwatõuu otsata suure tarkuse ja tublidusega hoobeldud, on suurustatud, et t e m a käes ilma üle walitsemine on. Walge rahwatõug olla inimesesugu aristokratia (kõrgem, parem kiht) ; olla siis kõigiti korras, et igal pool ilmas hegemonia ja suprematia (ees- ja ülemwalitsus) tema käes peab olema. Kaukaaslane olla loodud isand — teised rahwatõuud seista sulaseolekus ta wastu jne.

Olgugi et sarnases seletuses suur osa tõtt leidub, wõib ometi wäga wõimalik olla, et edaspidine aeg need põhjenduśed niisama ümber lükkab, kui nüüd endise aja arwamistega on sündinud, mille järele ainult teataw rahwasugu, wõi rahwakiht, kõrgema hariduse omandamiseks ja suurema wõimu pidajaks kõlbline pidi olema ; kaugelt suurem „lihtrahwa" osa oli ainult jämeda, musta, raske töö jaoks — waimlise töö tarbeks ei arwatud sellel ei annet ega isu olema. Kui wäga teisiti waadatakse nüüd asja pääle

(kuigi sellesgi tükis kõik kitsendawad määrused weel ammugi kadunud pole, aga — aeg annab arutust!)

Igatahes annab nüüdne sõda eelnimetatud arwamisele palju hoobi ja paneb seda wankuma. Olgu Ida-Aasia sõja tagajärjed muidu mis tahes — see on juba nüüd kindel, et selle mõjul Kaukasia rahwatõuu tähtsusega ja wäärtusega liialdusele tubli wastukaal tekkib. Imestusega, ja osalt pahandusega, peawad oma hariduse pääle seni nii uhked walge-tõuu rahwad tundma ja tunnistama, et osaw ja järjekorraline riigi- ning sõjawäe korraldus mitte nende monopol (ainu-õigus) pole, waid et sellega ka kollane rahwatõug walmis saab. Tahes ehk tahtmata peawad nad Jaapanit omawääriliseks tunnistama hakkama.

Küll selletatakse ikka alati, et see, mis Jaapanit uuemal ajal nii tähtsaks teinud, ju tema päris omadus pole, waid et ta selle Europast on laenanud. Olgugi see nii, aga seda tähtsust ei saa Jaapanile ometi keegi keelata, et ta wõõrsilt wõetud kultura ülisuure osawusega ja usinusega omandanud ja oma enda oluga ühte sulatanud on. Ja see on ometi kaljukindel tunnistus, et maapind, kuhu wõõras seeme külwati, selleks kõigiti omane ja kohane ning ka hästi ette walmistatud oli. Eks muud rahwad ole ka europlastega kokkupuutunud ja läbikäinud, palju kauemini ja ligemalt kui jaapanlased, aga pole aastasadade jooksul ammugi seda omandanud, mis jaapanlased aastakümnetega. Tõsi on ju, et nüüdsel ajal kultura edasi-andmine elawa ja hõlpsa rahwaste-läbikäimise tõttu ülipalju hõlpsam on kui enne, aga ikkagi ei seleta see ükski nii rutulist edenemist kui Jaapanis nähtud. Öeldakse, et jaapanlaste juures õppimise ja wõõra olu omandamise wõime aruldaselt edenenud on. Nõnda küll, aga eks see ole omakohast tunnistus selle rahwa rohkete waimu-annete, ta elawa hinge-elu jne. kohta. Aga nagu ju eespool tähendatud, ei olegi see üleüldiselt õige, et Jaapani ümberloomine ükski wõõral mõjul on sündinud, waid õieti on kõik wiimasel ajal Jaapanis kordasaadetud ülisuured uuendused tema oma ammu-aegsel alusel tekkinud, kuna wõõras mõju küll sellele kiirele edenemisele wäga suurelt hoogu on andnud. Aga idud selleks oliwad Jaapani rahwa meeleolus ammu ju olemas, kuid must ilmast eratamise mõjul ninusiwad need. Rahwas, kelle juures kirja-oskamine ju ammu üleüldine oli, kes oma käsitöös nii suurelt oli täienenud, nagu eespool kuulsime — see oli ju haritud rahwas, ega polnud temal enam waja wõõraste mõjul selleks saada.

Küll seletatakse, nagu tähendatud, ikka pääle ka seda, et Jaapan seni walgelt rahwatõuult pääasjalikult ainult wälimise, ainelise, kultura on omandanud; waimlist omandada ei suutwat ta ometi. Selle

arwamiſe tõenduſeks toodakſe muu ſees ka, et jaapanlaſed ikkagi weel oma weidraſt kujukirjaſt ei raatſi lahkuda ega Euroopa moodi tähekirja wastu wõtta, millega töötada ometi ülipalju hõlpſam oleks. Aruſaadaw on ju, et jaapanlaſel oma mitmetuhande kirjamärgi äraõppimine ülipalju raskem on kui europlaſel. Aga ei tohi unustada, et ſee muutmine üliraske on, kuna ſiis kõik ſenine kirjandus kolikambri peaks heidetama. Ja harjumiſel on üliſuur mõju. Wõime ju mõista, et kuna jaapanlaſele ta nüüdne kirjutuſewiis, milles iga kirjamärk teatawat mõistet pildina kujutab, ſadade rahwapõlwede jookjul lihaſſe ja luuſſe on kaswanud, ſee temale hoopis wõõraſtaw ja wastuokſa tunnub, kui ta kujukirja aſemele lihtſad jooned ja kriipſud peaks tegema, mis ta ſilmale kui elutad paiſtawad, ſeſt et nad iſeendaſt midagi ei tähenda.

Ning ſelle juures on ikka waja meelespidada, et ſuured asjad aegamööda käiwad. Waimliſte olude omandamine on ju ülipalju raskem kui ainelistel, ja wõimata on nõuda, et ka ſiſemiſt kulturat nii kähku omandada ſaaks kui wälimiſt. Alles aeg annab arutuſt, kas Jaapan jäädawalt Euroopa waimu-olule nii wõõraks jääb, kui ſee ſeni küll ſuuremalt jaolt weel on. Waheſt ſünnib nimelt tähekirja omandamine peagi. — Aga iſegi, kui „tõuswa päikeſe maa“ oma waimuelu pooleſt weel kauaks oma iſerada käima jääb, ei anna ſee weel asja, tema kulturat Euroopa omaſt ſellepäraſt alamaks pidada, et ſee teiſt laadi on. Waid õigem oleks, meie pool Jaapani kulturat rohkem ja hoolſamalt tundma õppida, ehk ſiis ſelguks mõnigi aſi hoopis enam, ja hakataks tundma, et neil mõni olu waheſt parem on kui meil, nii et õppimiſt ja omandamiſt mitte ainult ſääl waid ka ſiin pool waja oleks. Läänemaade kultural on küllalt oma ſuured puudused küljes, mille kahandamiſeks waheſt ka Idamaade abi mitte põlata ei oleks.

Jaapani ja Läänemaade waimu-elu waheks ſeletatakſe mitmete muude asjade ſeas nimelt ikka ſeda, et Jaapanil loow wõim puudutwat; kõik mis tal hääd ja paremat on, olla ta enne Hiinalt, hiljemini Euroopalt laenanud. Olgugi ſee nii, aga paljukeſi on ſiis Läänemaade rahwaſtelgi kellegil ſeda, mis nad iſe ja ükſi on loonud? Eks nemadgi olla eduliſi asju üksteiſelt wastastikku omandanud.

Teiſeks iſeäraldusſeks öeldakſe, et jaapanlane ikka küll wäikeste asjade ajamiſeks oſaw olewat, ſuuremates ei ſaada kunagi europlaſe wastu. Wõib olla, et lugu nii on. Selleks on aga jaapanlaſt ta maa iſe-olu ja täienemiſekäik kujutanud. Nii hästi ta põlluharimine kui töõstus on mitmekümned rahwapõlwed läbi ainult wäik-

laſe-oleku järjel ſeisnud, mille mõjul uſinus, kannatus ja hool kõwaks ja kangeks koolitati, aga ſuuremal mõõdul asjade ajamiſeks ei olnud palju mahti, ja nii jäi muidugi ſee külge enam keſasſe. Jaapanlane on nii ſuur oma wäiketegewuſes; ta ajab kõige piſemaid asju piinliku hoolega ja tuliterawa tähelepanemiſega. Läänemaalaſele näib nii mõnigi wähene tegewus „tühi töö ja waimunärimine“ olema; ta peab ſeda tülitawaks ja wastumeelſeks, aga jaapanlastele on otſe ſee meeldiw. See tuleb õige ſilmapaiſtwalt ka nüüdſes sõjas nähtawale, kus kõik nende talituſed, wägede liikumiſed, moonawedu jne. nagu nööri järele käib; kõik „klapib“ imeſtamiſe-wääriliſelt kokku.

Muidugi tõuſeb ſel „wäikluſe“ wiiſil töötades töökoorem ſuureks, mis europlaſele asjata ning ſegaw töö ja waew näib olema. Aga jaapanlane oma ſipelga-uſinuſega ja oma imeliſe oſawuſega wäikeste asjade ajamiſeks, ſaab kõigega ilusti walmis ja on rõõmus päälegi. See iſeäralik omadus teeb wõimalikuks, et jaapanlaſed ülipalju töötada ſuudawad, ilma et ſee nendele liiaks läheks, kuna ſelle juures nende talituſed ometi ſaſſi ei lähe ega jõuud asjata killutatud ei ole, nagu Läänemaadel ſarnaste asjade ajamiſel hõlpſasti ſünniks. See näitab, et jaapanlaſed asju ei ainult ükſikult, wäikſelt, waid ka kokkuwõetult ajada oskawad.

Selle Jaapani waimutegewuſe hoolſa kainuſe ja kindla karwapäälſuſe wastukaaluks kiidetakſe küll walge rahwatõuu juures kõrgemat ja wägewamat mõtelendu olewat, järelemõtlewat waimu ja kaugele ettenägewat pilku, mis ſellega ſiin palju enam loowat wõimu andwat. Wiſt on ſee nii. Aga ſiisgi pole kerge otſustada, kumb õieti enam wäärt on: wäſimata uſinuſega tegew olew ja oſawasti korraldatud teguwõim, wõi alataſa uuriw ja puuriw, ikka uutele teedele tungiw, liikuw ja weerlew mõttelend. Mõlemad on ju edukäigule wäga tähtſad ja tarwiliſed — on ſelle kaks külge. Ida- ja Läänemaade haridusſüſtem on kumbgil iſemoodi ja iſelaadi täienenud, kuna need kaks kulturawoolu aastatuhandeid otſa waljult lahus on ſeisnud. Nii on ſiis nendel kumbgil üks edukülg teiſe kulul enam täienenud, kuna teine oſalt kängu jäänud on. Aga kuna nad mõlemad nüüd üksteiſega elawaſſe läbikäimiſesſe on ſaanud ning agaraſſe wõitluſesſe astunud — ſeſt uuema aja abinõuud on aja ning ruumi lahutawad ſeinad maha kiskunud — ſiis waſt kujuneb edaspidine edukäik inimeſeſoo üleüldiſeks õnneks ſelles ſihis, et kumbgi kultura-piir teiſelt ta paremat omandab, end teiſe najal täiendab, koſutab, kaswatab, nii et ſeniſte waſt-olude aſemele tulewikus kaunis kokkukõla walitſema ſaab. Wiſt tohime ſeda loota!

Palju aega kulub küll muidugi enne weel ära, kui midagi

tuntawamalt selleks sündida saab. Seſt praegu peab Jaapan ikka wäga wiſalt oma iſe-oluſt kinni, mis sellesgi ilmub, et kõrgemad ja ülemad jaapanlaſed, kes europlastega ümber käies üsna europlaſeks on saanud, nende moodi riideid kannawad jne., oma kodusſes elus ikka kõwasti oma rahwuſe-kommeteſt kinni hoiawad, nii riiete kui muu poolest. Ei räägi jaapanlaſed oma wahel ka iganes muud keelt kui o m a, olgugi et nad waſt mitutgi wõõraſt keelt oskawad. Selles on ka Jaapani õrnſugu hoopis teine kui Europas enamasti, kus enam haritud naesterahwad tihti oma wõõra keelega edwistada armastawad. Jaapanis ei tule seda kellegile meelde.

Sunnib küll ka weel selle pääle tähendada, et mõnede waimuelu wälimiste nähtuste järele sugugi ei tohiks selle kõrgemal wõi madalamal oleku kohta otſustada. Näituſeks on arwamiſt awaldatud, et jaapanlane waimu pooleſt nürim ja tuimem olewat kui europlane, kuna temal näomäng ning wälimiste kirgede ja liigutuste awaldusſed puuduwad. Jaapanlaſe iſeloom olla tuim, kinnine, elawuſeta; ta warjata oma ſiſemiſed tundmuſed külma, tardunud näokatte taha, nii et jaapanlaſe näoſt iganes midagi lugeda ei saa, mis europlaſe juures hõlbus olla. — Selle kohta on küll ütelda, eſiteks, et jaapanlaſed omawahel wististi elawamad ja awalkumad on, kui wõõrate wastu, keda nad ju ikkagi õieti uſaldada ei wõi, ja teiſeks, et oma tundmuste awalikult turule kandmine ligimalt waadates mitte juſt waimukõrguſe tundemärk pole. Wäike ojake woolab suure wulinaga, suur, sügaw jõgi taſaſes woolus. Palju kiſa juures on tihti wähe willa.

Niiſama oleks koguni ekslik, mõne rahwa wälimiſe kombe ehk moe järgi ta haridusejärge, selle kõrguſt ehk madaluſt mõõta. Olgu ſiin Jaapani komme nimetatud, et meeste- ja naesterahwad ühes koos peſemas käiwad. Kes selle najal otſustada tahaks, et Jaapanis ſuguline kõlwatus igapäine aſi on, häbitundmuſt sääl polegi, ekſiks rängasti. Harjunud komme on see — muud midagi. Ei ole ju Jaapani naesterahwas ka muidu oma riiete kandmiſes oma keha warjamiſega wäga hoolas. Aga sellepäraſt pole ta kõlblus ometi weel alam, kui mõnel pool päälaeſt jalakannani riidesſe mäſitud ja linikutega kinni kaetud naesterahwastel. Ka meie rahwa juures tuli kohati weel uuema ajani meeste- ja naesterahwa ühes koos ſaunaskäimiſt ette, aga kõlbluſe-olu ei olnud nendes kohtades tõesti mitte halwem kui mujal; ennemini ehk ümber pöördult.*)

*) Wõõra inimeſe ſilmale, kes seda nägema pole harjunud, paistab muidugi niiſugune aſi wäga wõõrastaw ja weider; kui ta kitſarinnaline on

Salata ei saa nüüd küll ka seda, et Jaapanis tõepooleſt suguliſes läbikäimiſes õige awaralt elatakſe, nimelt linnades; aga halwem: kui paljudes Europa-maades, ei ole lugu ikkagi mitte. Muudkui wahe on selles, et siin sääraſeid asju wõimalikult warjul hoida püütakſe, mida jaapanlane mitte tarwiliſeks ei arwa; tema on selles tükis alles looduſerahwa ſeiſukorral. Ning otſe see asja-olek näitab nimetatud halba asja sääl wähem põlastawaks, kui kriſtliste rahwaste juures, kelle kõlbliſed ja uſuliſed määruſed seda hukka mõiſtawad. Jaapanis aga seda ei ole; jaapanlaſed ei teagi nimetatud nähtuſt mingiks patuks pidada. Wanemad saadawad tihti oma tütred iſe „lõbumajadesſe," ja sääl elutſemiſt ei peeta suuremaks häbiks. Asjatundjate ſeletuſe järele ei alanda ka ſee äri inimeſt sääl sugugi ſel moel, ega surma ta kõlbluſt niimoodi ära, kui ſee paraku Europas sünnib; seda tõendab täiesti nähtus, et wäga palju nendeſt weel mehele saawad, ja siis on nad päris tublid, auuſad ja t r u u d abikaaſad. Ja üleüldſe on Jaapani kõlbline elu ſellepooleſt Europaſt parem, et kuigi naesterahwad wallaliſes elus wahel wabalt elawad, nad naeſena truud on kui kuld. Abielu-rikkumine naeſe poolt on pea aegu kuulmata lugu; sarnaſeid abielu-karutükkiſid, milleſt uuem Europa (iſeäranis Prantſuſe) romani-kirjandus kubiſeb, ei saa Jaapanis sugugi sündida. Ebakõlbline elu ei pääſe üle jaapanlaſe kodumaja läwe, ning ſee kodune õhk, milles ta lapſed kaswawad, on puhas ja karske. — Aga ka wallaliſes elus on Jaapani naesterahwad läbistiku wististi

---

peab seda koguni kõlwatuksgi. Nii mitmed Jaapanis reiſijad on selle üle püha wiha täis saanud. Ilma asjata! Seſt jaapanlaſed on selles tükis alles looduſelapſed, nii et nende pääs mitte nii kangesti erutawad pildid ülesſe ei kerki, kui paljude läänemaalaste rikutud mõttekujutuſes — nende silmad pole alastuſe nägemiſe jaoks weel „lahti tehtud." — Muidugi on ſee nähtus eſiotſa europlaſele piinlik ning ta ei tea, kuhu oma silmi panna. Nii kirjeldab keegi reiſija oma kimbatuſt, mis temal Jaapani külaſse ſattudes olnud, kus noori naesterahwaid otſe tänawa ääres mannides suplemas näinud. Mees ei julge ligi minna, piilub aga eemalt, mil õrnakeſed teelt ära lähewad. Aga ei aita ootamine — üks läheb, teine tuleb jälle, ja peſemine ei saa otſa. Wiimaks wõtab mees südame rindu ja astub julgelt minema. Suplejad ei tee temaga asjagi, ning otſe kui ta nende kohale saab, astub üks kenakene otſe ta nina all toobriſt wälja ning sammub rahuga maja poole. — Teine reiſija kirjeldab oma kohkumiſt, mis temal olnud, kui eemalt Jaapani külale ligiuedes tänawaääres nagu pada tulel näeb olewat, kuſt aur üles tõuſeb, mille seeſt aeguti paar lapſe pääd üle paja ääre wälja paistawad, aga peagi jälle wette kaowad. Tohoo hullu! mõtleb mees, nähtawasti on siin alles inimeste söömine moeks, seſt lapſi t e e d e t a k ſ e pajas — milleks muuks kus sõögiks! Alles ligi saades aimas, et lapſed palawas wees paljalt supleſiwad. — Igal talul oma taar, nii ka igal maal oma mood.

karskemadgi kui mõnedes Europa maades leidub. Seſt pääle teatud „inimeste," kelle arw küll õige ſuur on, peawad Jaapani neiud oma naesterahwaliſt auu kõrgeks ja ſelle kohta kahelda ei tule kellegil meeldegi. Meesterahwad wõtawad omale muidugi enam wabaduſt, nii wallaliſes kui abielus.

Wäga ſuureks ja mõjuwaks wastukaaluks awarale ſugulikule kooſelamiſele on Jaapanis muidugi ſee, et pea-aegu kõik täisealiſed jaapanlaſed abielus elawad. Põhjusmõttelikult on ſee üleüldiſes arwamiſes kindel nõue, ja nii ei nähta Jaapanis „wanupoiſſa" (kes Europas mõnel pool ju iſeäraliſeks ſeiſuſeks tikuwad ſaama) pea ſugugi, ka wanatüdrukuid ainult harwa (lahutatud naiſt aga küll). Ja Jaapani abieluſid tohib waſt üleüldiſelt ja läbistikku õnnelikumaks lugeda kui mujal pool maailmas, olgugi et, nagu eespool ſeletatud, naesterahwas ſääl wäga meeste omawoli all ſeiſab: tüdrukuna iſa, naeſena mehe, leſena poja all. Aga ilmasgi ega kuſagil pole ſiin ometi naesterahwas nii alatu järjele ſurutud, kui Islami (Muhamedi) uſulistes maades. Waid kuigi Jaapani naene mõttelikult (teoretikaliſult) õieti mehe ori on, ei ole ta ſeda tegelikult ometi enamaſti mitte, waid on mehe wääriline kaaslane, kuigi end ikka wõimalikult mehe warju hoida püüab. Kuid ſeda teeb ta nagu loodud-ſunni järele, rõõmſalt ja wabatahtlikult, ning temal ei tule enamaſti meeldegi, et aſi ka teiſiti wõiks olla. Teiſelt poolt ei ole ka mehed palju kunagi oma naeſtele tigedad iſandad, waid käiwad nendega enamaſti häſti ümber.

Seni on mehed küll ühte oma õiguſt naeſte kohta õige awaralt tarwitatud: Abielu lahutamiſt. Selles on nendele ka häſti laiad piirid antud. Abielu wõib ſeitsmel põhjuſel lahutada: Sõnakuulmatuſe, lapſeta-oleku, abielu-rikkumiſe, armukadeduſe, külgehakkawa haiguſe, waraſtamiſe püüde ja — keelekandmiſe päraſt. Muidugi on hõlbus, naeſele ühte neid ſüüdi ikka kaela ajada, ja nii leiab mees, kes naeſeſt lahti tahab ſaada, ſelleks ikka põhjuſt. Aga teiſelt poolt on nii hõlpſal lahutamiſel ſee hää külg, et ſelle tõttu õnnetud abielud ruttu muude ſeaſt wälja ſõelutakſe, nii et järeljäänud, läbistikku arwates, parajalt õnnelikkuteks tulewad lugeda.

Ja kindla arwamiſe järele pareneb edaspidi naesterahwa elujärg ka Jaapanis, nimelt uue kodanliſe-ſeaduſe tõttu ja Lääne-maadega ligema läbikäimiſe mõjul. Nüüdne ſeadus keelab juba iſadele ära, tütreid nende tahtmiſe wastu theemajaſſe „geiſhadeks" jne. panna. Liignaeſtele ei anta enam pärimiſe-õiguſt, ja ſee wähendab nende arwu muidugi. Ka iſegi riiklistel walimistel on naesterahwal nüüd hääleõigus — muidugi üksi ſiis, kui teatud määra

riigimaksu mõne ärі jne. päält maksawad; nende arw, kes seda teewad, on aga alles wäga wähene. — Juba nõuawad naesterahwad mehe truuduseta-oleku korral ka omale ka abielu-lahutuse luba, ja kui see sünnib, tõstab see wististi kõlblist elujärge. Ka püüawad nad omale õigust wõita, adwokatideks, ajalehe toimetajaks jne. saada, niisama kogukondlise ametipidamise, seltside asutuse jne. õigust. Wististe saawad nad selle ka olgu warem ehk hiljem, sest ega Jaapan sellesgi asjas Europast kauaks maha jääda ei raatsi.

Lasteta ei ole üksgi Jaapani maja: lastewanemaks saada, on abielu nõrkemata nõue ja kui abielu lasteta jääb, siis peetakse lahutamist iseeneseest mõistetawaks, ehk kui seda ei taheta teha, siis wõetakse tingimata kasulaps, teadagi poeg, kes sugu edasi jätkaks, sest perekonna otsosaamise eest on jaapanlasel otsata hirm. Ise surma minna, ei karda ta, aga sugu peab edasi elama. Kus perekonnas ainult tütred on, wõetakse ka wõõras poeglaps omaks, aga selle tingimisega, et wäimeheks saab. Ja sarnasel korral kihlatakse lapsed ju wäga noorelt ära.

Lastega ümberkäimine on Jaapanis parem kui naljalt mujal; hääl põhjusel on Jaapani maad „laste paradiisiks" hüütud. Laste peksmine on sääl peatselt tundmata. Aga wallatud ülekäte läinud, pole lapsed sellepärast sugugi, waid sitn ilmub täies selguses selle sõna tõde, et a r m enam jõuab kui hirm.

Maast-madalast päale harjutatakse lapsele see mõte ihusse ja weresse, mida Konfutsius kõige wooruse ja korra aluseks on seadnud ja mis tähelpandawal wiisil Moosese käsusõnaga otse ühte käib: Austa oma isa ja ema, et su käsi hästi käiks ja Sa kaua elaks. See sünnib aga lahkel, armulisel wiisil; last õpetatakse oma wanemaid k a r t m a ja a r m a s t a m a, aga ei waljusega, waid õpetusega ja eeskujuga. Terwe Jaapani lastekaswatus keerleb selle käsu ümber. Meie Piibliloo, katekismuse ja ugemiseraamatu asemel on Jaapani lapsel ainult üks õpiraamat, mille sisu ja siht on, temas wanemate-austust ja armastusest äratada ja kosutada. Selles leidub kaks tosinat jutukesi, kõigil seesama eelnimetatud otstarbe. Paari nendest oleme ju eespool nimetatud (lehk. 59). Siin tähendame weel ühe päale, mille sisu õige iseäraline on. Kellegil 70 aastasel mehel olnud wanemad alles elus; et nüüd nendel mitte murelist mõtet oma kõrge wanaduse ja surmalähedusе pärast ei tekiks, seadinud mees end lapse-moeliseks, ajanud lapseriided selge ja wallatanud põrandal. Seda nähes naeratanud ta wanemad ja rõõmustanud selle mõtte juures, et nendel weel nii noorewõitu poeg on.

Muidugi tundub ka seegi asi meile nagu wõõralt ja weidralt; meie mõttewiis ja ilmawaade on ju tükis teine. Aga mis tõsi, on tõsi. Niisuguse kaswatusewiisi wili on see, et Jaapanis perekondlik olu hoopis kindlamal ja paremal alusel seisab kui Läänemaades. Kuna siin wanasõna kibedusega peab kurtma: Ennemini toidab ema seitse last, kui seitse last ühe ema, ei maksa see sõna Jaapani kohta küll suzugi. Sääl on iseeneseşt mõistetaw, et lapsed wanade eest ilusasti ja täiesti hoolitsewad, isegi siis kui wanemad oma kohut laste wastu õieti täitnud pole. Lapsed aga täidawad oma kohut wanemate wastu ikka; wanemad, kui elawad, asuwad juba kaunis warkult „wanaea põlwe pidama," ning siis saab ka ema oma pika waewa ja töö järele weel paremaid päiwi näha. Jaapanis on see määrus täies jõuus et „halli pääd austa, kulupääd kummarda." Aga ei ainult wanemad, waid ka muud perekonna-liikmed seiswad töõwõimuliste sugulaste hoole all. Wanem poeg on küll ainus warapärija, aga pärib ühes sellega ka kohuse, iga abitarwitajat perekonna-liiget toetada, ning seda kohut täidetakse enamasti ilusti. Kunni perekonnal weel wähegi jõudu on, ei lase ta ühtegi omast santima minna.

Neude seletuste järele wõib küll tunda ja öelda, et Jaapanis perekonnal suurem tähtsus on kui kusagil mujal. Perekondlise elu korraldused on Konfutsius tõesti meistritüki ära teinud. Ta on õieti tundnud, et ühine suguwõrs kõige kõwem ja kohasem side on, mis inimeisi ühiseluks kokku seob ja ka kombelikult ühendab.

Perekondline ühistunne on siis ühiselu müür ja lapsetundmuse, wanemate-austamise woorus, „k o," selle tipp ja kroon; rahwuse-elu korraldus ühes isamaalsuse wooruse ja riigi truudusega, „ch u" hüütud, ei ole õieti muud kui „k o" põhjusmõtte loomulik laiendus ja täiendus.

Tõesti paistab see iseäraliselt silma, et kuna jaapanlased küll (nagu eelpool seletatud) oma tõuu pooleşt segirahwas on, nad nüüd ometi nii wäga täitsa üheks ja ühiseks rahwaks on kujunenud, nagu seda mujal waewalt näha. Oma isamaaga on nad kahe aastatuhande jooksul nii wäga ühte kaswanud, et neude „hon-koku" (isamaa) sõnal hoopis teine sisu ja mõte on kui Läänemaades tihti, kus otse lausa öeldakse, et kus hää elada, sääl on isamaa. Jaapanlasele aga tähendab ta isamaa kõike; see on ta suur aade (ideal), mida see rahwas kõigist muutusteşt ja tormideşt läbi oma kallimaks ja waşt ainsamaks waraks on pääştnud. Terwe Jaapani rahwas näib mõnes asjas nagu üks ainus perekond olema; ka näo pooleşt on nad pää-asjalikult ühte laadi; nii mõnigi reisija on öelnud, et kõik jaapanlased üksteisega sugulased olema näiwat. See ühistunne teeb nii tõepooleşt riiki ta kõiksuses suureks ja tu-

gewaks, mille juures üksikud suuremat midagi ei tähenda. See tundmus ühendab ka kõik rahwakihid ja seisused ning tasandab ühiselus leiduwad lõhed. Ja selleşt tuleb siis Jaapanis see suur ja wägew isamaa-meelsus, mida nii imestatakse, ja mis wana klassika-aja greeklaste ja roomlaste teguşid meelde tuletab.

Kui nüüd kõige selle järele, mis siin kuuldud, Jaapani ja Läänemade haridus-olu wõrdleme, siis peab küll, kui õiglaselt otsustada tahetakse, tundma ja tunnistama, et walge rahwatõuu kiidetud kultura nii mitmes tükis kollaste oma kõrwal häbisse jääb. Kui üliwäga killustatud, lõhestatud, tükeldatud, on siin kõik ühiseluliseđ ja usuliseđ olud, nii et „igaühe käsi igaühe wastu on.“ Rääkimata riiklisteşt ja rahwuslisteşt waenudeşt, mida Jaapanis nime järelegi ei tunta, on ka usuliseđ, aateliseđ ja majanduliseđ lõhed siin kohati koledaid kuristikke ühe rahwa liikmete wahel awanud. Wiha ja waen eratab wahel wenda wennaşkgi, kaugemal olijateşt rääkimata. (Muidugi on ka Jaapanis oma seisuliseđ ja waranduliseđ waheđ, aga need pole sääl sugugi nii aegumawad). Isegi perekonna-aluseđ on siin ju wäga kõigutatud; see põhjeneb pääsjalikult aga weel majanduliseł pinnal, ja kuna uuema aja wabrikutööstus selle aluse ära nihutab, ei jäägi muud suuremat sidet järgi. Hoopis teisiti Jaapanis, kus aimamata jõuuline waimlik pael rahwaliikmeđ mõtteliše ja ühiseluliselt kokku seob. Seşt ilmatu tugew perekondline ühistunne köidab ka rahwapõlweđ üksteise külge; wanemate auustamise najal seisab esiwanemate auustamine, mis terwe Jaapani usu- ja mõtteilma juhtiw aade on (waata selleşt rohkem „jaapanlaste usu“ tükis). Nii rikas kui waene, ülem kui alam, õpetlane kui musta-tööline, tunnewad end ammuste esiwanemate kaudu sugulaseđ olema; see tunne aga ühendab neid ja nõrgendab nende waheliši lõheşid. Nii ilmatu kõwaks ja indlaks on see wanemate ja wanade lugupidamine kujunenud, et isegi sääl iseeneşt weel edasi kestab, kus sellel wiimase aja uuenduste järele enam seadusliśt alust ei ole. Nii on näituseks wanade riigimeeste (g e n r o) nõuukogul rahwa meele-olu ja riigi-asjade käigu kohta mõõdu-andew mõju, kuigi sellele põhjusseaduses mingit aset pole antud ja selle liikmed ametlikult lihtsalt era-inimesteks loetakse.

Selle ühistunde wastu pole Euroopa riikidel ja rahwastel tõesti midagi selleşarnaşt seada. Siin püüab wõimalikult igaüks omakohalt „ise mees“ olla, oma ise-olu elada, perekonna, ühis-elu ja riigi mõju alt wõimalikult waba olles. Ja nõnda puudub siinsetel riiklistel ja rahwuslistel ühiskogudel kindel wälimine pide ja tugew sisemine side; ahelalülid, mis üksikuid osasid ühendama peawad, kipuwad lõdwenema ja wahel murdumagi. Wanad ühiselu ja usu-

olu aluſed pole enam kindlad küllalt; uued aga pole weel õiget mahti ſaanud kujuneda ja koſuda. Sääraſel asjaolekul ei ſaa küll ſalata, et walge ja kollaſe rahwatõuu kultura kokkupõrkamine eſimeſele tõesti halwal ajal on tulnud, kuna ſee juſt nüüd ſiſemiſel käärimiſel ja kujunemiſel on, kus uued aated uuſi radaſid otſiwad ja ühiseluline korraldus nõrgendatud, ſeeſtpidi lõdwendatud on.

Aga igal asjal on kaks külge. Ka ſee on jälle tõſi, et Jaapani ſuurepäraliſel ühiselu korraldusel wäga suur ja tõſine warjukülg on. See kaswatab küll ühiſt kogu ta kõikſuſes tubliks ja tugewaks, aga ſelle juures jääwad ta oſad ükſikult enam ehk wähem kängu. Sarnane imewääriline ühiselu-kord leidub ju ka ſipelga-peſas ja meſilaſeperes, aga ſeda olu täiuſe-tipuks tunnistada, ei raatſi meie ometi. Konfutſiuſe ſeatud perekondline korraldus on ju oma kohaſt eeskujulik, aga ſuuri ja tähtſaid iſeloomuſid, wägewaid waimuſid, uute radade rajajaid, pole ta mitte luua ſuutnud. Inimeſe iſe-olu (individualismus) ei ſaa ſelle korralduſe juures õiget mahti wälja areneda, ta tiiwad mitte ſirguda. Ja ſee puudus hakkas wiſtiſti ka Jaapanile uuemal ajal waewa tegema, kuna ta elu-olu wiimaſte ſuurte uuenduſte tõttu endiſteſt roobaſteſt, kus ſeni nii wagusalt liikus, wälja on tõugatud. Nüüd tundub endine ühiselu alus juba ſäälgi kitſalt.

Perekondlikku tunnet wõis küll weel terwe rahwa kohta laiendada, kaugemale aga ei ſuuda ſee ulatada; üleüldine inimſuſe tundmus jääb ſellele wõõraks. Konfutſiuſe ühiseluline korraldus ſünnib küll toredaſti Jaapanis enne walitſenud „iſaliku" riigikorra juurde. Kuna aga nüüd Jaapan oma koduſeſt perekondlikuſt olekuſt wälja on aſtunud, üleilmliſele tegewuſe-wäljale, kus temal teiſte rahwaſtega alataſa tegemiſt on, ei aita ſenini kodukord teda enam edaſi. Wanemate majas kogutud elutarkuſeſt ſaab rahuliku perekonna-elu jaoks küll, aga laenetawale elumere-pinnale minnes tuleb ſelleſt nappus kätte. Wiſtiſti ſeiſab Jaapanil ſellesgi asjas ſuur muutus ees.—Jumaliku juhatuſe (ehk ſaatuſe, kui nii tahetakſe öelda) teod on ära uurimata. Ehk on juſt nüüd alganud elawat kokkupuutumiſt — ka kokkupõrkamiſt — Ida- ja Läänemaade kultura wahel ſelleks otſe waja, et kumbgi oma ühekülgſuſt teiſe küljeſt täiendaks, kumgi teiſelt õpiks ja ſeda omandaks, milles endal puuduſt tunneb: Idamaalaſed ſiit ſuuremat ja wõimſamat iſeoluliſt ja iſeſeiswat tegewuſt, meiepoolſed jälle ſäält ühiſemat kogu-elu korda.

* * *

Olgu siin weel mõned jaapanlaste wanadsõnad nimetatud, mis wast selle rahwa iseloomu ja mõttewiisi kohta otsekohese ja tõetruu kujutuse annawad.

Kes suu lahti hoiab, selle hambad on külmad.

Puu otsas ronides kukub isegi ahw wahel maha.

Läheb keppi lõikama, kui kakelus mööda. (Meil: Kui hunt ju karjas, hakatakse koera söötma).

Käekatsujad teawad kõigist muudest rääkida, enestest aga mitte.

Kuratgi nutab, kui walus on.

Kui puhkama jääda, siis ometi suurte puude wilusse.

Seitse korda kommistad, kaheksa korda tõuse üles.

Pimedal pole waja ussi eest hirmu tunda.

Läheb puu otsa kalu püüdma.

Sügelegu ihu kus tahes, käsi ulatab ikka ligi.

Kui hobune lõhkuma läheb, anna piitsa pääle.

Parem kirjuta üht asja üks kord, kui et kümme korda loed.

Kui haige ära ei sure, siis teeb tohter ta terweks.

Tuletorn walgustab merd, ta oma jala juures on aga pime.

Kaugelt kuulda, taewariik, juurde saad, on põrgutiik.

Waestel pole kunagi aega.

Jätab lapse kaewurakkele ükskinda istuma. (Meil: Tuhnib tulega takkude kallal).

Kui juua tahetakse, mindakse alles kaewu kaewama. (Meil: Kui laps kaewu kukkunud, mindakse rakkeid tegema).

Kui oma lapsekohuseid wanemate wastu alles õieti taitma hakata tahetakse, siis on nad ju surnud. (Kihutuseks tuimadele lastele).

Söögu samurai (sõjamees) ehk mitte, söömapilpad on tal ikka ligi. (Maksis endisel ajal, kus samuraidel muuj rahwa üle suur woli oli).

Nendest näitustest näeme, et inimese waimutoodeb põhjus-mõttelikult ikka ühte käiwad.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Waatleme nüüd ka lühidelt Jaapani õpeasutusi, haridusеandjaid.

Millal esimesed õpekohad sinna tekkisiwad, seda muidugi ei teata. Tõepoolest on see aga küll wäga ammu sündinud, sest a. 668 (see on otse siis, kui lääne-Europas mingist koolist jälgegi ei leidunud), asutati Jaapanis ju üks kõrgem õpekoht(nii ülikooli laadi).

Sääl õpetati Hiina suurte kirjanikkude (klassika) tööde tundmist, nimelt k o g j o (Hiina h i a o k i n g — lapse-wagaduse) ja r o n g o (Hiina l ü n g ü — Konfutsiuse seletused kombluseb, politika jne. kohta) õpetusi, pääle selle arstiteadust, täheteadust muusikat. Selle kooli eeskujul seati ka mujale, nimelt maakonna-päälinnadesse, õpeasutuseb ja Jaapani olude kohta on see kujutaw, et maakondade kuberneridele enestele kohuseks tehti, sääl õpetust anda. Ometi oli nendes koolides õpilaste arw wäikene, kuna sinna ainult selle wõrra wastu wõeti, kui riigi-, arsti ja kooli ametite pääle mehi waja oli. Ja kuna Idamaadel põhjusmõttelikult ikka isa tegewus, äri wõi amet poja kätte läks ning see mood ka Jaapanis maksis, siis pääsiwad koolidesse pää-asjalikult ainult ametnikkude pojad, ning nii tekkisiwad nagu päranduse-õiguseliseb ametniku-perekonnad.

Alles 10. aastasaja ümber, kui Buddha-usk maal kindlale järjele oli saanud, hakkas haridus ka suuremale rahwahulgale osaks saama. Sest kuna Konfutsiuse õpetus nimelt kõrgemate kihtide jaoks on määratud, on Buddha-usk täitsa r a h w a kohane, selle sõna täies mõttes. See hakkas siis oma kodunemise järge ka Jaapanis haridust edendama, niipalju kui seda suutis ja see ta kohane oli. Buddha-usku wõib nii Jaapani rahwaharidust hallikaks nimetada. Aga ühes hariduse laienemisega muutus see ka päälsekaudsemaks. Kuna kõik hariduse andmine Buddha munkade kätte sattus, ei sallinud need „muid jumalaid oma kõrwal", ja sellega jäi Hiina klassika-kirjanduse tundmine unustusesse. Lugu oli siis Jaapanis kesk-aja teisel poolel otse sarnane kui Europas; kiriklus walitses haridusewäljal täiesti.

Aga otse niisama kui Europas kesk-aja lõpul suur kääne tuli, sündis see Jaapanisgi, kuid 100 aastat hiljem.

Kui wägew sgogun Jjejasu riigiasju oma aru järele korraldas, ulatas ta oma ristiusu-munkade wastu sihitud waenu ka Buddha-munkade pääle, tõrjus nad kõigist riigi-koolidest wälja ja andis nendes wõimu jällegi Konfutsiuse jüngrite kätte, ning nõnda kestis see meie ajani. Nüüdseb mõjuandwad ringkonnad on nii selle, usulisist tundmusest waba, „kombeõpetuse" kaswandikud. — Aga üsna käest ära ei andnud ka Buddha waimulikud rahwaõpetust, waid jätkasiwad seda erateel, muidugi pääasjalikult lihtrahwa juures. Nende hulga templikoolide kaudu on nüüdse aja rahwakoolidele alus pandud.

Jaapani kooli-olu korda peab tükati otse imestama, kuna selles ju wäga ammu raamatukogude asutamisest ja õpilastele abirahade seadmisest teatatakse, mille juurde Europas alles uuemal

ajal on jõutud. Kuid suuremalt jaolt oli see ikka küll kehwa wärk, kuna õpewiis põline wana oli. Koolitaja kõneles, õpilased kuulasiwad, ja waikisiwad kui hiired; nende omategewusest ei olnud pisemat juttu. Ja õpetuse-ained oliwalt ainult lugemine (päha õppimisega) ja kirjutamine. Kuna aga õperaamatute sisu õige suurelt jaolt kombeõpetus oli, kuid ka ajalooilise ja looduseteadlise sisuga, siis saiwad õppijad nendest teadustest ometi kaunikese teadusewara. Arwamist (rehkendamist) ei peetud õieti kooli asjaks; seda õpiti kodus, tegelikult, arwamise masina abil. Kõige suuremat rõhku pandi ikka pähaõppimise pääle; wäga paljud oskasiwid kõik Hiina klassika-kirjatööd pääst.

Nii tüütaw kui see põhjatu pähatuupimine õpilastele ka olla wõis, tehti seda ometi suure sihi pärast hää meelega; see oli abinõuuks katse-kirjatööd tegemisel, mille tõttu õpetlase ja ametniku (mis üks mõiste oli) seisusesse saadi. — Et Jaapani kiri nii on nagu ta on (kujukiri), wõttis õppimine muidugi otsata waewa.

Jaapani riigi uuesti-sündimisel, aasta 30 eest, on ühes paljude muude asjadega ka õpetuse-olud ülisuurelt muutunud. Kui jaapanlased oma uuemat ajajärku „meji" (walgustatud) nimetawad, siis on sellel nimetusel juba rahwahariduse edendamise pärast täis õigus. Tänapäew on küll pea t e r w e Jaapani rahwas koolihariduse osaline. Sellele pani põhja 1872 a. awaldatud keiserlik kuulutus, milles õige tähtsad mõtted leiduwad, nii et neid siin küll nimetada maksab. Mikato seletas oma rahwale:

„Kõik teadmine, nii hästi igapäewases elus tarwitataw, kui ka see, mis ohwitseride, arstide, põllumeeste, käsitööliste ja kaupmeeste jaoks tarwiline on, saadakse õppimise kaudu. Kuna nüüd õppimine elus tingimata tarwiline on, peeti seda ometi liht-rahwale seni asjataks, ja kõrgema õpetuse juures aeti enamasti tühiseid kirjalikka harjutusi taga. Selle tagajärjeks on elus rumalus ja oskamatus. Sellepärast on waja õpetust nii anda, et edaspidi kusagil enam rumalat perekonda ega kellegis perekonna rumalat liiget pole."

See mõnus kuulutus ei jäänud paljalt sõnadeks, waid on jõudu mööda teoks tehtud, milleks nimelt riigiwalitsus kõik see aeg agaralt töötas, aga selle juures ka rahwalt elawat toetust sai. Kohe nimetatud kuulutuse järgi jagati terwe riik hulgaks ringkondades, kuhu igaühesse inspektor ametisse seati; nendel on ainult 20—30 kooli ülewaadata, nii et neid hoolega silmas pidada wõiwad. Sadade kaupa noori jaapanlasi, ka naesterahwaid, saatis walitsus iga aasta Europasse, ja Põhja Amerikasse, kõrgemat teaduslist ja oskuslist haridust omandama mida nad kodumaal muidugi agarasti laiali külwasiwad.

Jaapani õpeasutused on niisama kui Läänemaades kõrgemad, keskmised, ja alus- ehk rahvakoolid. Kõik seisavad valitsuse hoolsa valvu all. Rahvakoolid peab kogukond ülewal; väga palju on aga ka erakoolisid. Kooliõpetajaid valmistatakse seminarides; võib aga ka mujal õppimise järgi sellekohase eksami teha. Kooliskäik on seaduslikult küll kõigile lastele sunduslik, aga seda pole weel tegelikult täitsa maksma panna saadud. Ometi on kooliõpilaste arw ühtepuhku kaswanud ja praegu käiwad kõikist kooli-ealistest lastelt saja päält juba 85 koolis (poisslastest 94). Rahvakooliõpilastest nõutakse wõimalikult nelja aastast kooli-aega, millega alama, üleüldise, kursuse läbi õpiwad; kõrgema kolme-aastalise kursuse õpilasteks ei suuda muidugi kõik jääda. Kooli-aeg on 6—14 elu-aasta wahel. Kooliraha nõutakse; waesematel on aga prii-kool. Koolide kulud pole ka kuigi suured, kuna koolimajad (nagu muudgi ehitused) üsna lihtsad on ja koolõpetajate palgad wäga madalad.

Koolide õpeained on umbes needsamad, mis Europas (pääle usuõpetuse, mis üsna puudub; selle asemel peab kombe-õpetus täitma).

Rahwakoolide alamas kursuses õpetatakse: Kombe-õpetust, lugemist, kirjutamist keele-õpetust, arwamist, ja wõimlemist (turnimist). Kõrgemas kursuses tulewad weel ligi: Maadeteadus, isamaa ajalugu, looduse-õpetus, joonistus ja laulmine.

Ka Europa moodi wäikeste laste hoiupaigad wõi „laste-aiad" on Jaapanis hää tagajärjega tarwitusele wõetud, nimelt linnades. Niisama on wigaste ja nõrga-aruliste laste õpetuse eest hoolitsetud. Tokios on pimedate- ja tummade-koolid, ja need on imestamise-wäärilist hääd wilja kandnud.

Ka kõrgemad õpeasutused on uuenduste-ajal põhjani ümberloodud. Praegu leidub Jaapanisgi igasuguseid eri-asja koolisid, niisama kui Europas. Tähtsamatest riigikoolidest olgu nimetatud: Alama- ja ülema järgu gümnasiumid, realkoolid, seminarid, mitmetlaadi oskuse- (tehnika) koolid, kunstikool, mere-akademia, kadettikool, sõjakool, muusika-akademia (konserwatorium), Hiina ja Europa muusika jaoks eraldi. Suurem osa nendest asuwad Tokios, mis ka haridusliselt Jaapani kesk-koht on. Siin leidub ka kõigi muude koolide tipp: Ülikool wõi uniwersiteet (Jaapani keeli Dai-Gakko hüütud). Hiljuti on Kiotosse teinegi ülikool asunud. Kuid see pole weel õiges joones. — Tokio ülikooli üliõpilasi loetakse üle paari tuhande, mis terwe riigi kohta Europaga wõrreldes) küll napp on. Aga unustada ei tohi, kui noor weel Jaapani

nüüdne kooliolu on, ja et õige suur osa jaapanlasi wäljamaa ülikoolides õpiwad. — Teduskondasid (fakultseedid on Tokio ülikoolis (Amerika moodi) kuus: Õiguseteadus, kirjandus (keeleteadus, mõttetarkus, ajalugu jne.), looduse-teaduseb, tehnika arstiteadus, põlluharimine. Usuõpetuse-teaduskond puudub teadagi. — Kõrgemad õpeasutuseb ülikooli kõrwal on weel wõõraste keelte õppimise koht (Jaapani keeli Go-Gakko), ja kõrgemate koolide jaoks kooliõpetajate walmistamise paik (Shi-Ham-Gakko). Naesterahwaste jaoks on üks suur kõrgem kool ja mitmed alamad koolid.

Muidugi oliwad nimelt kõrgemad koolid esiotsa õige suurel arwul europlaste juhatuste all ja on seda osalt weelgi (Tokio ülikoolis oli wiimasel-aastakümnel läbistikku 15—20 wäljamaalast prohwessoriks).

Iseäranis wõeti arstikoolide ja asutatud rohkete laatsarettide pääle läänemaalasi õpetama. Wiimasel ajal aga siingi Jaapan „ise mees" hakanud olema.

Riigikoolide kõrwal aga elutseb weel terwe legion *erakoolisid*. Neid leidub hulgal hästi korraldatud Amerika „*college*" (gümnasiumi) moodi kõrgemaid õpekohti, aga ka lihtsa külakooli laadilisi; wahelmisi muidugi igasuguseid. Nende tipus seisab üks „*Keiogijuku*" nimeline „college" — kadunud riigimehe *Fukusawa* asutus, kes Jaapani uuema haridusе woolule nagu hingeks oli; kahtlemata on umbes pooled nüüdsed Jaapani poolitikamehed tema waimulapseb. Sääl on ikka sadade kaupa õpilasi; politiliselt on tähtjas, et sääl wiimasel ajal ka hulgal korealasi õppimas on, nimelt Jaapani keelt.

Suur tähtsus on ka mitmetel missioni-õpeasutustel, millel teadagi sihiks on, muu õpetuse kõrwal oma usuõpetusele teed walmistada. Aga just see asi hoiab paljusid säält eemale.

Keele-õpetuse koolisid on õige palju — öeldakse neid Tokios üksi umbes 100 leiduwat. Kõige enam õpetatakse teadagi Inglise-keelt, mis ju tähtsam läbikäimise-keel on. (Jaapanis on Inglise keelel pooliti ametlik ase, kuna rahadel jne. ka selles keeles kiri pääl on; posti- ja tolli-ametnikud räägiwad ennamasti Inglise keelt). Aga selle kõrwal õpetatakse hoolega ka Saksa ja Prantsuse, ning weel Hollandi, *Wene*, Korea, Italia ja Hispania keelt. Iseäranis Wene keele pääl on wiimasel ajal suurt rõhku pandud.

Teadagi ei puudu Jaapani kooli-oludel oma warjuküljedgi, ja need on päälegi õige suured. Häägi asi muutub liialdusega halwaks, ja Jaapanis on uuemal ajal tõesti õpetuse otsimises liialdusega ning uisapäisa talitatud, mis halbu jälgi järele on

jätnud. Nimelt erakoolid on tihti suurte halbtuste hallikaks. Sinna tikuwad õige suurel arwul need, kes riigikoolidest eemale on tõrjutud, ja on nad siin mõni aeg istunud, arwawad end kes teab mis olema. Koolikorraga on nendes koolides enamasti wäga kehwa lugu. Kuna erakool awaliste ametite saamiseks õigust ei anna, tekkib nende kaudu poolharitlaste rahwakiht, kes õige omakohase tegewuse puudusel ise rahutust ja nukrust tunnewad ja seda ka rahwa sekka laotawad. Nii on siis päris iseäraline inimeste-liik siginenud: „sosyid," küla-politikameheb, kelle elukutseks muud polegi kui poolitikalik kihutamine, mille jaoks nad maad mööda rändawad, kõige kangema nurgani, ja politilistel koosolekutel, aga ka erawiisil juttuajades, rahwast oma poole meelitada püüawad. Meelsuseşt pole selle juures suuremat juttu, waid nad on lihtsalt erakondade teenistuses ja laulawad selle laulu, kelle leiba söövad (Nüüdne sõdagi on suurelt sosyide tegewuse tagajärg.)

Aga ka üleüldse on Jaapani hariduse-olus nüüdsel ajal suur ühekülgsus olemas. See on pääasjalikult wälimise, tegelise teadmise, p ä ä harimise pääle sihitud, kuna sisemine, südame-haridus, wäga warju tikkub jääma. See polegi ime; osjalugu on ikka nii, et kui mõnelt wiltu teelt tagasi pööratakse, siis hõlpsasti teisele poole wiltu mintakse. Endistel aegadel ei hoolitud Jaapani koolides palju muust, kui ainult wanade kirjatööde tundma õppimiseşt, raamatu tarkuseşt. Kui siis uuenduste ajal selle olukorra puudused ära tunti ja parandust püüti, mindi muidugi jälle teisele poole liiale: Tegeline teadus on nüüd A. ja O., algus- ja ots; õpetuse sihiks on teadmine, mitte kaswatus. Muidugi mõjus selleks ka suurelt see, et Europast kõige päält tegelisi teadmisi ja nende wilja tundma saadi.

Aga wististi wõib loota, et nagu endisele ühekülgsusele, nii ka nüüdsele jälle kord oma wastuwool ilmub ja seda parajuse piiridesse juhib, milleks märkisid juba näha on. Kuna seni Jaapani uus kool oma ainsaks sihiks teadmise-andmist on pidanud, hakkab ta tulewikus küll ka jälle meeleharidust, iseloomu-kaswatust, enam tähele panema.

Hariduse-oludega ligidas ühenduses on igal maal ja iga rahwa juures ka ikka usulised olud. Waatame siis, kuda Jaapanis nendega lugu on.

Pagari ja Kondiitor
T. NIGUL
Viljandi, Kauba t.

5. Jaapanlaste usk.

Jaapanis on praeguſel ajal õieti *neli* usku üksteise kõrwal walitsemas. Need on Shinto, Buddha, Konfutsiuse ja Tenrikio usud. Sinto ja Tenriko on Jaapani oma usud, kuna Buddha ja Konfutsiuse usud wõõrsilt — Hiinamaalt — pärit on. Kõige *noorem* neist uskudest on Tenriko. Teised kolm on juba enam *tuhat* aastat Jaapanis elanud. Mitmes asjas on nad rahwa tundmises ja kombetes üksteisega üsna ühte sulanud. Õieti on Jaapani rahwa-usk igast üheſt teatawa osa omandanud: Jumalate õpetus on Shinto-usust, lunastamise-õpetus Buddha-, ja kombeõpetus Konfutsiuse juureſt laenatud. Suur hulk ei tee aga üksikute uskude wahel palju wahet. Wahetusi ja ka kõrwuti palutakse Buddha-usu «hotoke» jumala ja Shinto «kami» poole. Kaunis igapäewane nähtus on, et mitme usu templis ja altarite ees palwet tehtakse; templid isegi ei lähe tihti oma olemise pooleſt üksteiseſt mitte palju lahku. Wäga wähe arwatakse neid jaapanlasi olema, kes kindlasti ja selgesti ühe usutunnistuse poole hoiawad. Ometi on igal usutunnistusel oma ajalugu ja iseäraline õpetus, nagu kohe näeme. Enne aga nimetame mõnda üleüldse Ida-Aasiamaa rahwaste uskudeſt, mis enam ehk wähem ka Jaapani kohta käib.

Esiwanemate auustamist nõuawad kõik Aasia usutunnistused, ja see on siis ka Ida-Aasia rahwaste juures kõige laialisem komme. Sagedane surnutega läbikämine, mis ohwritoomise läbi wõimalikuks pidada saama ning nendega ühendamist kinnitama ja kõwendama, on India alatute suguharude juureſt hakates, Hiina ja Jaapani rohke-arwulise haritud rahwakogu kombeõpetuseni, laialisemaks ja kindlamaks usuelu-aluseks. Ja Jaapanis näeme koguni endise riigiusu — Shinto-usu — põhjusmõtted enamalt jaolt esiwanemate auustamises juurduwat. Ning aasialane ei tunne üleüldse suuremat õnnetust maapäälses elus, kui nende wanemate

ſaatuſt, kellel lapſi ei ole, kes päraſt ſurma neile ohwrit wõikſiwad tuua ja nende eeſt palwetada. Aaſialaſe aruſaamiſt mööda elawad ſurnud elawatega ühes edaſi, tunnewad nendega ühiſt rõõmu ja muret ning juhiwad elawate maapäälſet elukäiku. Aaſialaſe jumalad on tema arwates liig kaugel, ning ainult paradiiſis wiibiwate omakete ja eſiwanemate eeſtpalwe mõjul olla wõimalik nendele lähe-

Jaapani preester.

neda. Selle eſiwanemate-auuſtamiſega käiwad palju kombeid ja palumiſe-wiiſiſid kokku, mille pooleſt Aaſia rahwad ülirikkad on. Ka ſurnute päälnude auuſtamine on ſääl laialiſeks moeks ja need hoitakſe alal, ülekullatult ehk muul moel ilustatult, ja peetakſe pühaks. Looduſe-jõuud, mõned loomad, tuli, päikene ja kuu, on iſeäranis Lõuna-Aaſias pühad ja jumaliku auu wäärilised

Pühad metsasalgad ja ükstkud puud on terwe Aasia rahwaste tähtsamad usulised asjad. Koreas on koguni pea igal külal oma pühapuu kasmamas, ning Buddha-usu palwekohtades müüakse usurändajatele kuiwatatud pühapuude lehti. Ka kõrged mäed ja kaljud on aasialasele jumalate ja waimude kodupaigad ja sellega nendele pühad. Kõige selle juures ei ole sääl wahetegemist pagana-kombete ja kõrgemate tundmuste awalduse wahel leida, waid usuelus sulawad need üheks ainsaks tumedaks mõisteks kokku.

Maailma loomise loost jutustawad aasialased mitmet moodi, mis mõnes tükis meie piiblilugusid meelde tuletawad. Kõrgem, ülem jumal, mõnes kohas looja lind, maakera loomine merepõhjast, inimese loomine jumala läbi, kes inimesele ligidal ehk sarnane olnud — nendest räägib aasialase suu. Jaapanlane räägib maailma loomisest järgmist: Maa, taewas ja wesi olla alguses üks ainus tume kogu olnud, siis olla need oma raskuse mõjul üksteisest lahku läinud, ja saared olla weepinnale ujuma saanud. Siis tõusnud pilliro st üks waim (kami) üles, selle järele kuus waimu, kes nüüd õhus, wees, tules, puudes, metallides ja maa sees walitseda; seitsmes waim aga ühes oma abikaasaga langemud patu sisse. Nendest kahest wiimasest, Izanagi ja Izanami, arwatakse Aadamat ja Eewat ära tunduwat. — Umbes seda laadi on ka teised aasialaste maailma-loomise lood ja annawad nii mõista, et need kord kõik ühest ja sellest samast hallikast oma alguse on saanud. Ka Hiinas oli enne Konfutsiuse õpetust sarnane loomiselugu tuntud, kus üks kõrgem olewus Changti (taewas ehk jumal) teenew olnud. See olla wägewam olnud kui maa, ja nende ühendust kujutasiwad hiinlased enestele mehe ja naise, päewa ja öö, walitseja ja rahwawahelise ühenduse kujul ette.

Suuremate uskude seast, mille algus nimelt muistsete aegade minewikku ära kaob, on Shinto-usk Jaapanis esiwanemateaunustamisega ja looduse-kummardamisega kõige lähemas ühenduses. Shinto-usk on küll Ida-Aasia wanem usk ja on mõtete poolest Buddha-usuga mõnes tükis sugulane. Et jaapanlane usu tõsidusest teisiti aru saab, kui mõni muulane, selleşt annab Jaapani wanasõna tunnistust, mis laulab: „Ka sardelli (kala) pääd wõib paluda, kui aga usku on" — Paber on Ida-Aasias wäga tähtjas asi ja nõnda tawitatakse seda ka usuk mbete täitmisel. Jaapanis on walgete paberiribakeste ehmer moodiks, mille ääred ära on kullatud. Sarnased ribad nimetatakse sääl gohei'ks, s. o. keiserlik kingitus, ja pandakse Shinto-templitesse, et kami (waim) tuleks ja nende päale maha istuks.

Jaapanis on Shinto-usk õieti päris esialgne, rahwusline usk. Tema nimi aga, mis „jumalate teed“ tähendab (Shin=jumal, to=tee), tuli alles hiljem tarwitusele, kui Buddha õpetus Jaapanis maad leidis. Siis pidi wana ja uue õpetuse wahel wahet tegema. Shinto-usul ei ole püha raamatuid, ei iseäralist usu- ega kombeõpetust. Tema sisu on õieti loodu e- ja esiwanemate auustamine. Tal on palju jumalaid, üle 3000, mõni arwab koguni 8 miljoni: Päikese, tuule, mere, tule, katku jne jumalad. Kõige ülem neist on päikese jumalanna; tema kõrwal seisab kuu-jumal. Päikese-jumalanna on keisri ehk mikado suguwõsa esiema. Selle järele on keisri suguwõsa liikmed pool-jumalad, kellele jumalikku auu anda tuleb. See ongi õieti Shinto-usu õpetuse ülem sisu, et keisri-suguwõsa jumalikust soost on ja et teda auustama ja teenima peab. Muidu on igal ühel omas isiklikus elus palju wabadust. Terwet kombeõpetust wõiks ehk lühidalt järgmistes sõnades kokku wõtta: Käi oma loomu iste nõuete järel ja täida mikado käsku! Jumalate ja mikado auustamise kõrwal nõuab Shinto-usk aga ka esiwanemate auustamist. Surnuid esiwanemaid käidakse korralikult waa amas, nende haua juures ohwerdatakse ja peetakse palweid. Sellest on näha, et elu ka pärast surma edasi kestwat arwatakse. Kuidas ja kus see sünnib, selle kohta ei anna Shinto-usk mitte seletust; taewas ja põrgu on temale tundmata. Iseäralisi usukombeid ja pühasid ei nõua Shinto usk rahwalt mitte. Preestrite kohuseks on, kohalikkude jumalate templite üle walwata ja ohwrid tuua. Ohwri-andeks on riis ja riisiwein, kala, liha, juure- ja aiawili, mida wäikeste lauakeste pääl palwe- ja kii usesõnadega jumalatele ette pandakse. Muidu peab weel iga Shinto-usuline aastas selle jumala auupäewal, kelle kaitse alla wanemad teda pärast sündimist andnud, templisse minema. Rohkem kohuseid tal ei ole. Ohwerdamise ajal kannawad preestrid iseäralisi riideid — pikka, laia rüüdi ja musta kübarat walge paelaga. Preestrid elawad abielus, enamat jagu aega eraini nestena (põllumeestena); wõiwad igal ajal ametit pidama hakata nina ka sellest lahkuda.

Kui 6-mal aastasajal pärast Kristust Buddha-usk Jaapanisse tungis, kaotas aga Shinto-usk põhja alt ära. Uus usk andis Shinto jumalatele oma taewas aset, wõttis hulga templisid oma kätte ja wõitis rahwa poolehoidmise — suuremalt osalt oma toredate templite ning hiilgawate kommete ja pidude abil. Alles 18-ma aastasaja algul hakati Shinto-usku jälle uuendama ja elustama. Seda püüti Buddha-usust lahutada, tema algupärilist kuju seati rahwale jälle ette ja soowitati teda kui Jaapani tõsist, rahwuslist usku. Shinto-usk tunnistati riigi-usuks, milleks nimepidi seni on jäänud, kuna selle juures täielik usuwabadus walitseb. Shinto-usu asju õiendab shinto-nouu-

kogu, mis riigi-nõunkoguga ühewääriline on. Usk seisab teatawas mõttes riigiteenistuses. Suur hulk inimesi, iseäranis riigiametnikka, tunnistawad endid awalikult Shinto-usulisteks. Ehk Shinto küll riigi-usk on, ei ole ta ometi mitte rahwa-usuks suutnud saada, sest Buddha- usu wõimus on weelgi wäga suur. Shinto templid, «o mija» nimetatud, on harilikult wäga lihtsad: Puust hoone, lihtsa, puukoorest katusega; ka seespool ei ole iseäralist toredust näha. Suuremalt osalt seisawad templid wanade, ilusate seedri- ja tammepuude keskel. Sarnane nähtus annab neile nagu iseäralise, ülendawa mõju. Pühasid asju nendes suuremat ei ole, sest Shinto-usu järele on jumalus waim; tähtsamad nendest on läikiwaks hõõrutud metall-peegel (kagami), suur trumm ja walgete paberiribade kimp, mis hinge, keha ja elu wõimalikult suurt puhtust peab meeldetuletama.

Buddha-usk (Jaapani keeli Budds-to, s. o. tee Buddhale). tuli Hiinast Korea kaudu Jaapanisse. Esimene Buddha-tempel ehitati Jaapani pinnal 584 a. p. Kr. Kohe hakatuses leidis uus õpetus rohkesti poolehoidjaid. Ka keisrikoda heitis tema poole ja suurem osa mikadosid järguewal ajal oliwad Buddha-usku. Üle tuhande aasta oli Buddha-usk kõige enam laiali laotatud ja tuttawam usk Jaapanis. Ajutiselt oli ta Jaapani riigi-usuks ja selle tõttu suure mõju ning wara omanik. Suur osa toredaid Buddha-usu templid, mis praegu weel maa ehteks peetakse, on sellest ajast pärit. Kuna paari esimese aastasaja jooksul Korea ja Hiina mungad Jaapanisse rändasiwad, hakkasiwad hiljemini Jaapani mungad Hiinas käima, et Buddha-usu õpetust ligemalt tundma õppida. Tagasi tulles tõiwad nad pääle usuõpetuse ka Hiina kirjandust ja haridust kodumaale kaasa. Nii awaldas Hiinamaa suurt mõju Jaapani pääle; selle kirjakeeles on praegugi weel ülipalju Hiina keelest laenatud sõnu. — Jaapani Buddha-usk aga ei ole mitte niisugune, nagu ta kõige esiti elusse ärkas, waid on muudetud ja segatud. See tuleb sellest, et see usk juba üle 1000 aasta wana oli, kui ta Jaapanisse jõudis. Päälegi tuli ta Hiinamaa kaudu, aga mitte otseteed oma sündimisepaigast, Indiast.

Paneme siin Buddha õpetust tema esialgses kujus ligemalt tähele. Buddha-usk tõusis kuuendal aastasajal e Kr. Indias. Tema põhjendaja oli kuninglikust soost prints Gautama. Ilmarõõmust äratüdinenud, jättis ta kõik selle maha ja püüdis üksikus elus wagade üksiklaste ja paigameeste seltsis rahu ja äralunastamist leida. Wiimaks jõudis ta selgusele, et inimese himud kõige kannatuse ja wiletsuse põhjuseks on, ja et ainult see äralunastamist wõib leida, kes õigel teel iseenese üle wõitu saab. s. o, kes kõik oma soowid ja mured ära häwitab ja enese-armastuse maha rõhub.

Kõige ülem eesmärk on nii „nirwana“, s. t. ärakustumine. Selle sõnaga tähendatakse seisukorda, kus kõik soowid ja mured kustunud on, olgu maapäälses elus, ehk pärast surma nõndanimetatud „õndsas ei-midagis,“ tühjuses.

Kuus aastat elas ta siis üksildast elu ja õppis waesuse tähtsust himude surmamise ja waimu selgituse kohta tundma.

Küll oliwad braminid temale jutustanud, mis nad teadsiwad aga selestust kurja kohta ja abinõuusid ta wastu ei suutnud nad anda. Kerjasa-kepi najal rändas n. n. Buddha maad mööda ümber ja jutlustas igal pool. Ta rääkis neljast suuremast tõest maailmas: kurjast, kurja sündimisest ehk tekkimisest, kurja kaotamisest, ja teedest ning abinõuudest kurja kaotamiseks. Tema kõrgem eesmärk oli, inimesi õpetuse waral kurjusest päästa, wabastada. Oma jüngritelt nõudis Buddha ka täiesti tagasihoidlikku elu, waesust, karskust j. n. e. Närustes riietes, paljaks aetud pääga, kerjajate moel. nõnda pidiwad nad mööda maid rändama, Buddha õpetusi laiali kandma. Need õpetused oliwad lühikesed laused ja kerged meeles pidada, nagu: „Kurjust jätta, hääd teha, himusid taltsutada.“ See oli rahwale lihtne, selge kombeõpetus, millest ta ilma suurema waewata aru sai, ja häämeelega oma wanad, endised jumalad selle kõrwal ära unustada katsus.

Juba oma elupäiwil oli Buddha hulk poolehoidjaid oma õpetusele suutnud wõita, kelle abil tagakiusamised kergesti mahasurutud wõisiwad saada ja kes tema õpetuse laialilagunemist edendasiwad. Suur oli ka tema jüngrite arw; enne surma õpetas Buddha neile, oma õpetusi kokku kogada, ja kõigile maailmale kuulutada. Ta suri a. 54 e. Kr. ja tema wiimsed sõnad oliwad: „Kõik on ilmakestwuseta (kaduw)“ Tagakiusamised ja wastikud riigiwõimud wiisiwad aga selle suure mehe õpetuse pea teisele teele; need seadsiwad wiimaks tema õpetusest sadatuhandalistele rahwahulkadele kohase usu kokku. Ja nii sai Buddha õpetus, oma kõrguse ja sügawa tõsiduse pääle waatamata, siisgi ainult wäärjumalate teenistuseks; see muudeti põhjani ümber.

Aga ka Buddha-usu pühad raamatud ei ole mitte üksi waikse waatamisega ja ootamisega rahul, waid nõuawad wäsimata ja hoolega tööd ja tegewust. Jumalate õpetusel ei ole Buddha-usus mitte wäga suur tähendus. Jumalad ise on enam inimeste sarnased; nad rändawad ühe inimese ja looma seest teise.

Kusagil ei ole Buddha-usk tegelikult puhtasti walissemas olnud. Palju kõrwalisi, ebajumalikka wäliseid kombeid on temale igalpool juurde tulnud. Nii sama on lugu ka Jaapanis. Wälistes usukommetes on Buddha-usul Rooma-katoliku usuga hästi sarnad ust:

Küünlad, wiirukisuits, roosikrants, pildid ja pidulikud rongikäigud on ka sääl õige tuttawad. Kui esimene missionär, jesuiitlane Franz Xaver, a. 1549 Jaapanisse jõudis, arwas ta et siin „kurat kirikut järel aimata oli püüdnud" sest kellad roosikrantsid, mungad, nunnad, kloostrid, paastumise, preestriseisuse, ja isegi waimuliku walitseja — mikado — leidis ta siin eest Buddha-usu preestrid (Jaapani keeli bozu) kannawad alati iseäralist siledat mantli sarnast rüudi, nende pää on paljaks aetud, abielusse astuda nad ei tohi; niisama on Buddha-usus oma abtid, piiskopid, pääpiiskopid jne., ja piiskopid kannawad kõwerat keppi nagu katoliklastel.

Buddha-usul on praegugi Jaapanis kõige rohkem poolehoidjaid. Suur oli tema mõju aastasadade jooksul Jaapani hariduse ja elu kohta Mõned õendawad koguni, et Buddha-usk Jaapani rahwa õpetaja on olnud, sest pääasja ikult oliwad Buddha waimulikud Hina hariduse toojad Ka hulk tulusaid taimesid on nende ligitoodud. Buddha-munkade hooleks oli sadade aastade kestwusel lastekaswatamine, nemad tõiwad kunsti ja arstiteaduse kaasa, edendasiwad rahwaharidust, lõiwad näitekirjanduse. Nii hästi politikakui ka igast teisest ühiselulisest ja teaduslisest tegewusest tungis Buddha-usu mõju läbi. Ehk küll wiimasel ajal mikado walitsuse uuendusega ka jälle Shinto-usk riigi-usuks tõsteti, ei ole ometi Buddha-usu tähtsus weel sugugi kadunud. Praegugi on weel suurem osa ja kõige ilusamad templid maal tema päralt, ja ehitatakse neid juurdegi. Buddha templite arwu loetakse umbes 75,000 ja preestritel üle 100,000 pääle. Suurel hulgal tungib rahwas Buddha-usu pidudele.*)

Buddha-usu templid «o tera» on ilusad ja toredad, nii hästi seest- kui wäljast poolt Nad seisawad enamasti wanad hiiglapuude warjul, millest nad nagu iseäralise saladuslise ja tõsise kuju saawad. Wälimise sisse-käigu ees seisawad koledad meisloomade, nagu madude, lõwide jne rajutud kujud. Pea kõigis templites on suured, toredad altarid, mis kalliste Buddha ja muude piltide ja kujudega, iluasjade ja lootos lilledega kaunistatud on Ka muidu leitakse aedades ja metsatukkades wäikesi altarisi ja püha pilta.

Buddha-usuline on üleni suur patukahetseja ja palwetaja mida rohke templite ja kloostrite arw selle usu maadel tõeks tunnis-

---

*) Kuna walitsus wiimasel ajal Buddha-usust ei hooli, alaneb ta tähtsus küll kohati: Buddha waimulikud jääwad kehwaks, templid lagunewad, ja mõnedest on kellad ning kujud wana wase hinnaga wöörastele ära müüdud. Kuna nüüd Buddha preestritele ka lubatud on abielusse heita, liha süüa, harilist riiet kanda jne., õõnestab see kõik selle usu alust. (Brockhaus).

tab. Isegi töökas jaapanis leidub munkasid sadatuhandete wiist. Ja selle maa rohked usulahud oskawad Buddha-usku oma mitmesuguste nõudmiste järele kõige kohasemalt wäänata ja painutada. Tähtis seisukoht on Buddha templites jumalate piltidel ja palwe, ehk ohwrikingitustel, nagu: puust käewarred, jalad ja südamed. Siit leiame ka äratolmunud juukse-patsisid, mida nende kandjad oma haiguse ajal templitele on annetanud, ehk jälle õlgedest wiisud, mille kandjad oma jalgadele selle ande läbi jõudu loodawad saada, Ei puudu ka pildid, mis elupäästmist ja hädaohtu kujutawad. Kõik templite esised ja teed on sääl kõiksugu usuliste asjadega, jumalate-kujude, Jaapanis iseäranis rikkuse-jumala Daikoku, piltide müüjaid täis. Ja osawad on Buddha preestrid rahwa meeleolu uimastama, mille nad ühtlasi oma usule kasuliku tunnewad olema. Buddha templite püha ruum oma hiigla-laternate walgusel, ülekullatud ja hõbetatud lootos-lilledega, aruldaste lakeeritud asjadega, kellade-helina ja mänguga, trummide põrinaga ja tähtsate, sügawamõtteliste usuliste märkide ehk kujutuste koguga, ilmutab haritud ida-aasialasele nende usu saladust ja haridusekõrgust, kuna see lihtrahwast püha tundmusega täidab. . . Tumedas, uduses wiirukisuitsu sees talitawad paljade päädega kallistes ehetes preestrid pehmete waipade pääl altari ees. Nad panewad suurtes lühtrites küünlad põlema, pomisewad sääl juures enese ette palweid ja helistawad oma ette seatud kellukesi. Tagant poolt templi seest paistawad suured ja wäikesed kollased Buddha pildid ja kujud wälja. Ja suurest kastist, mis ohwriannete jaoks on üles seatud, kostab wahetpidamata sisselastud rahade kõlin. Mitmekesine on ka nende usklikkude palumisewiis. Ühed kordawad järjesti mõistmata wõõra keeli sõnu enese ette, teised ringutawad käsa ja hööruwad neid kõrgel hoides üksteise wastu, mõned kumardawad alalõpmata pääga, teised jälle libistawad palwenööri läbi sõrmede. . . Üleüldse on nende palwed rutulised toimetused. Harwa tuleb ette, kus mõni kumardaja maha heidab. Ja kui mitmet moodi nende palwed ja palumise-wiisid on, nii imelikud ja isewärki näewad ka nende templite sisemised ruumid wälja ning europlasel on raske nende tähendusest aru saada.

Kolmandaks on Konfutsiuse-usk Jaapanis maad wõtnud, Õieti ei wõi aga seda sugugi usuks nimetada, sest tema pääsisu on ainult kombeõpetus; usuõpetust, jumalust jne tal el olegi. Konfutsius — ehk õigemini Khung-fu-tse — kes kuuenda ja wiienda aastasaaja pöördel e. Kr. Hiinamaal elas (+ 479 e. Kr), jättis oma õpetuses usulised seletused kõrwale ja pani päärõhku tegeliku kõlbluse ja politika pääle. Pärastpoole lisasiwad aga Konfutsiuse

järelkäiad tema õpetusele palju õpetlikka ja mõtteteaduslikka mõlgutusi juurde ja muutsiwad nõnda tema algkuju.

Konfutsiuse õpetuse sisuks on nõndanimetatud „wiis wahekorda“: käskija ja teenri, isa ja poja, mehe ja naese, wanema ja noorema wenna, sõbra ja sõbra wahekord. Kõige ülemaks ja esimeseks kohuseks on sõnakuulmine ja truudus käskija ehk walitseja wastu. Selle kohuse täitmiseks peab kõike ohwerdama — kodu, omaksed, elu Jaapani ajalugu teab paljudest sarnastest truuduse-tunnistustest rääkida.

Teisel kohal seisab wanemate ja laste wahekord. Perekonnal, järeltulewal sool, on idamaalase silmis wäga suur tähtsus. Aga wanemate ja laste wahekord läheb sääl mee omast lahku: wanemad tunnewad laste wastu armastust, lapsed wanemate wastu auustust Wanal ajal oli Jaapanis isa oma perekonna ainuwalitseja; tema käes oli wõimus omaste elu ja surma üle. Praegu on asi muutunud. — Kolmandal astmel alles seisab mehe ja naese wahekord. Naene on mehe teenija, ori. Tema tähtsamaks ülesandeks on lapsi ilmale tuua. Saab ta lapsi, siis peetakse temast lugu; kui mitte, langeb ta põlgtuse alla Armukadedust naesel ei tohi olla. Ta peab wagusi lubama, et mees tema kõrwale teise naese majaste toob Abielu-rahwas wõib wäiksete põhjuste pärast jälle lahku minna. Sellest tuleb, et arwustiku järele Jaapanis seni ligi neljas osa abieludest jälle ära lahutati. (Nagu eelpool kuulsime, on wiimasel ajal aga abielu kohta waljemaid määrusi antud). — Wanema ja noorema wenna wahekord on niisugune, et nooremad perekonna-liikmed, wennad ja õed, ja koguni ema, wanema wenna õna peawad kuulma ja teda teenima, sest et tema läbi perekond edasi läheb. — Wiienda wahekorra üle — sõprade wahel — ei ole midagi iseäralist ütelda.

Konfutsiuse õpetus leidis Jaapanis iseäranis samurai-ehk sõjamehe-seisuses poolehoidjaid. Kui ka nende arw mitte suur ei ole, on ometi see õpetus rahwa ühiselulise ja kõlblise elu kohta tähtsat mõju awaldanud, iseäranis sel põhjusel, et niihästi Shinto kui ka Jaapani Buddha-usul kombeõpetust ei olegi Siin asub siis Konfutsiuse õpetus asemele. Uuemal ajal on tema mõju aga kahanemas. Ainus Konfutsiuse usu tempel Tokios, nimega Seido, muudeti kaswatusteadliseks museumiks ümber

Kõige uuem usk Jaapanis on weel T e n r i k i o ehk „taewaliku mõistuse õpetuse“ usk Tema poole hoiawad enamasti waesemate kihtide liikmed Wiimase kümne aasta jooksul on ta suurel wiisil kaiali lag nenud Mõned teawad koguni tõendada, et tema tunnis-

tajate arw juba kuni 5 milj. ulatawat. Tenrikio-usu põhjendaja oli üks waene talupojanaene, nimega Ominiki, kes möödalainud aastasaja alguspoolel elas. Ominiki, kellele Shinto-jumalad nägemistes oliwad ilmunud, tunnistas päikese ja kuu tõsiseks jumalateks. Jumalad on inimeste wastu niisama, nagu wanemad lastewastu. armastawad neid ja kaitsewad. Keiser on rahwa-perekonna wanem wend ja walitseb maa pääl oma jumalikkude wanemate asemikuna. Tulewase elu üle Ominiki seletust ei andnud, ehk ta küll tõendas, et elu päraft surma edasi kestab, kuna hing, kes jumalusest on wäljawoolanud, jälle sinna tagasi pöörab.

Kõige kannatuse, õnnetuse ja patu põhjuseks on Tenrikio õpetuse järele inimese rojane südа. Kes jumalikku armu tahab saada, peab enne oma südant puhastama. Palwe ja usuteod ei aita mitte midagi, kui südа mitte puhas ei ole. — Nii seisab Tenrikio-usu kõlbluse-õpetus wäga kõrgel järjel.

Tenrikio-usuliste jumalateenistus on kindlasti korraldatud. Jumalateenistuse sisuks on pääasjalikult kiituse-ja tänu tunnistused ja palwed, muusika ja tants. Tenrikio nõuab oma tunnistajatelt, et nad kindlasti ainult tema poole peawad hoidma ja teda mitte teistega segada ei tohi. Ristisu mõju on Tenrikio-usu õpetuses rohkesti märgata. Rahwa silmis ei olegi Tenrikio usu ja risti-usu wahel suurt wahet. Mõned Tenrikio-usu õpetajad tarwitawad risti-usu õpetuse hallikaid.

Need on siis need usutunnistused ja õpetused, mis tänini Jaapani rahwa perekondlisele, ühiskondlisele ja poliitilisele elule kuju ja korralduse on andnud. Nagu ju algusel öeldud, on need üksteisega wäga kokku segatud. Nimelt Buddha-usk, mis ikkagi suurema rahwa-osa oma, ei ole kusagil mujal nõnda kaugele omast algkujust ära lahkunud ja ümbermuudetud kui Jaapanis. Jaapanlane, kes Shinto-usku kui esiwanemate-austamise aluse kallis peab, ja Konfutsiuse õpetusi kui mõteteadusliisi kombeõpetusi austab, suudab neid mõlemaid kergesti Buddha õpetusega omakohaselt kokku liita. Poliitika-elus on see usuude üh ndus neile küll kasulik olnud, kuna selle tõttu mitte usulisi waenusid tekkida ei saanud aga nende kolme usutunnistuse ühine mõju on jaapanlase usuelu tõsise tuuma ära lõhkunud. Ja nuema aja Jaapani elanikust wõib nii hõlpsalt jumalalalgajat ära tunda. Ka ei leita selle tõttu kusagil nii palju usulahkusid, kui Jaapanimaal.

Viimati waatame ka risti-usu seisukorra pääle. Katolikukirikul misioni-töö on Jaapanis kõige wanem. Juba a 1549 hakkas jesuiit ane Franz Xaver sääl risti usku kuulutama. Alguses edenes töö, päraft tõusiwad aga werised tagakiusamised, ja

kõik tööwili häwitati täiesti ära. (Sellest waata rohkem „Jaapani ajaloo" all.) Umbes 40 aasta eest saadi jälle missionitöö luba. Praegu on katoliku-kirikul Jaapanis 250 kogudust, umbes 55,000 hingega, 169 kirikut, üks pääpiiskopp ja kolm piiskoppi, umbes 90 Europa missionäri, 34 Jaapanisugu preestrit ja weel umbes 400 ordu-wenda ja waimulikku abilist. Pääle selle peab ta sääl ühe usuteaduse-seminari, 2 kõrgemat kooli, 41 laste-kooli ja ühe pidali-tõbiste ehk raukade, ja 19 waestelaste-maja ülewal.

Greeka-õigeusu kirikul, kelle missionitöö alles 1871 aastal algas, on 219 jaamas üle 26,000 liikme. Tokios seisab suur pääkirik. Maal sündinud preestrite arw on 27, abilisi on 158. Pääle selle peetakse üht teaduse-kooli, üht poisslaste- ja üht tütarlaste kooli ülewel — Greeka-õigeusu kirik seisab siin pääasjalikult üli-agara ja tubli piiskopi Nikolai tegewuse najal, kes a. 1862 saadik Jaapanis asub. Algusest pääle püüdis ta oma tööd jaapanlaste eneste abil teha, mis temal seni ka wäga hästi õnnestas, Aga wiimasel ajal, kus Wene ja Jaapani wahe politikalikult põnewaks läks, on see ka Gr.-õigeusu missionitöö pääle wäga takistawalt mõjunud, kuna Jaapanis politika ju üle kõige on. Nii on praegu Greeka-õigeusu kirikul sääl üliraske aeg, kuigi lausa tagakiusamist karta pole.

Ewangeliumi-usu kirik algas Jaapanis missionitööd pea selle järele, kui see maa 1856 a. jälle wõõrastele awati. Tema liikmete arw on umbes 46,000. Igalpool on missioni-jaamad, kokku 456; tähtsamad nendest Tokios ja sadamalinnades. Suurem osa tööd on Põhja-Amerika ja Inglisemaa kirikud teinud. Mitmesugustel ususeltsidel kokku on sääl üle 600 missionäri, ja umbes 750 waimulikku abilist maa-pärisrahwa seast; nendest on 380 Ew. usu kirikuõpetaja-ametisse õnnistatud. Koolisid on: usuteaduse akademia Tokios (ühendatud presbiteri ja reformeeritud ehk Kalwini kiriku asutus) 11 usuteaduse-kooli, 16 poisslaste- ja 28 tütarlaste kaswatusepaika jne. Üks Amerika ja neli Inglise piiskoppi seisawad nende koguduste eesotsas. — Lutheruse-usulisel on seni ainult sada hinge, kaks missionäri ja kaks abilist pärisrahwa seast.

Jaapani kristlaste arwu wõib kokku wast (lastega ühes) ligi 200,000 pääle arwata. See on muidugi terwe rahwa kohta õige wähe — tuhande inimese seast on ainult neli kuni wiis kristlast. Aga kui mõtleme, et alles 1873 a. ristiusku heitmise keeld ära kaotati ja alles 1889 täieline usuwabadus lubati, siis on selle lühikese aja sees ju palju sündinud. Ja päälegi ei tohi eelseiswaid arwusid mitte ainult lugeda, waid ka kaaluda. Ning siis saab asjale teine nägu. Sest wähene kristlaste arw leidub enamasti enam

haritud ja mõjukama ringkonna liigis; Ew. usu kirikus on üle kolmandiku endised samurai-mehed. Nende seast on seni ju tulnud: üks minister (krahw Aoki), kaks riigikohtunikku, kaks parlamendi presidenti (teine nendest neli korda walitud), hulk muid kõrgemaid riigiametnikkusid. Wiimses parlamendis oliwad päälе presidendi 13 liiget kristlased. Sõjawäes olla 115 ohwitseri ristiusku (s. o. kolm protsenti); merewäes on kaks suuremat lahingulaewa ristiusu kaptenite juhatuse all. Kõrgemate koolide õpetajate ja õppijate seas on kristlaste arw määrustikult õige suur. Tokio kolmel suurel päewalehel on kristlased juhatajateks. Tokios ajawad üleüldse 15,000 kristlast — Ja päälе selle ulatab ristiusu mõju weel palju kaugemale, kui oma kogubuste liikmete üle — ristiusu õhk täibab mitmetpidi ka neid, kes wäljaspidi alles paganuses wiibiwad. Tähtjas on juba see, et pühapäew Jaapanis ametlikult hinguse-päewaks on seatud. Ning sõjas haawatute eest hoolitsuse juures on Jaapanisgi puuane rist tundemärgiks wõetud. Nii wõib siis küll loota, et ristiusul Jaapanis kaunis tulewik on.

Kord näis küll juba asi nii minema, nagu tahaks Jaapan ühes muude uuendustega ka ristiusku wastu wõtta. Ristiust sai ühewahe päris „moodi" asjaks. Mitmed mõjuwad mehed, nagu tähtjas kaswatusteadlane ja politikamees Fukushawa ja suure wabameelse erakonna juhataja grahw Itogaki, soowitasiwad lausa, ristiusku Jaapani riigi-usuks seada. Kuid see ei sündinud sugugi usulistel, waid tähtsa politilistel põhjustel — loodeti sellega Europas meeldida. Muidugi oleks see tegu edespidiseks õigele usu-elule segajaks olnud. Peagi aga pööras tuul. Kui loodetud uute lepingute tegemine Europa riikidega ometi nurja läks ja uue põhjuse adune kuulutamisega (11. weebr. 1889) Jaapani rahwusetundmus nüüd hoogu sai, hakati korraga seletama, et ristiust ikka wõõras asi olla, mis Jaapani iseolule ja rahwuslisele iseseiswusele häbaohtu ähwardada. Ja nii sündis siis see weider lugu, et otse siis, kui põhjusseaduse andmisega nii wäga igatsetud usuwabadus wälja kuulutati, ristiusule jälle halb aeg tuli, sest isamaalsus, Jaapani suurem osim, mis enne ristiusu poolt oli olnud, pööras nüüd ta wastu. Ja nii siis tuli, et kristlaste elu jälle õige raskeks läks; nende jumalateenistusi segati, missionärisid teotati ja kirikuid rikuti.

Kuna korra ristiusku heitmine õige elaw oli olnud, nii et näit. 1878 a. 7000 hinge ristiti, jäi see asi nüüd pea üsna soiku; koguni seniseb kogudusekuikmed jäiwad osalt külmaks ja paljud, kes ristimise politilistel põhjustel wastu wõtnud, lahkusiwad lausa.

Kui siis Hiina sõda rahwa meeled mujale juhtis ja sõja järele Europa oma wahele-astumisega Jaapanit pahandas, muutus jaapanlaste olek ristiusu wastu otse waenulikuks. Päälegi arwati nüüd et Jaapanil tähtsusele ja mõjule saamiseks ristiusku sugugi waja pole; ta wõib selletagi „suur" olla.

Aga nagu eespool seletatud, on jaapanis kõik asjad ja olud weel hoopis kergemad ja rutemad muutma kui mujal. See nähtus tuli siis ka misionitööle tuluks. Äge waenuhoog läks pea jälle mööda — wastikud tuuled waikisiwad ja rahulik meeleolu wõttis jälle maad. Kuna Europa riigid Jaapanit omawääriliseks on tunnistanud, on rahwa meelsus üleüldse wõõraste ja iseäranis missionäride wastu jälle sõbralikum, kuna ristiusust nüüd ka politikalikult enam hädaohtu ei kardeta, sest ära on nähtud, et ristiusku jaapanlased wähemasti niisama tublid isamaalased on kui teised. Nii on siis ajalehtedest käredad laidukirjutused ristiusu wastu, mis kümmekonna aasta eest alatihti ilmusiwad, nüüd üsna kadunud. Ristiusule antakse mahti, oma ülesehitawat tööd rahus edasi teha ning tasaselt kosuda ja kaswada.

Keegi Jaapani olude tähelepanija ütleb säälse usulise seisukorra kohta: Kristliku hariduse kaudu on ristiusu salaline mõju Jaapanis igal pool ja kõigis asjades otse silmapaistew. . . Jaapan ei ela, ei talita, ega mõtle enam Buddha, weel wähem Shinto õpetuse järele. Wana läheb mööda ja kõik saab uueks.

Kuida aga Jaapani riik ja rahwas aja pikalisel käigul nüüdsele järjele on jõudnud, sellest räägime nüüd Jaapani ajaloo najal.

---

6. Jaapani ajalugu

ulatab wäga wanadesse hallidesse aegadesse tagasi. Ainult wähe on neid rahwaid, kellel weel wanem ajalugu on, ning Juudi ja Hiina rahwa kõrwal on jaapani rahwas kolmas, kes oma ajalugu aastatuhandate kaupa arwawad. Kõik muud suured ja wäiksed rahwad on ajaloo jooksul wäga mitmed muutused ära elanud, on oma nime ja elukohta wahetanud, mõned mitugi korda, ainult Hiina ja Jaapani rahwad on kaks tähtsamat, kes teatawasti kolm aastatuhat ikka ühel maal ja ühe nime all edasi on elanud ja kindlalt korraldatud riiki ülewal pidanud. Udune ja tume, nagu kõigil muudel rahwastel, on küll ka Jaapani wanem ajalugu, aga üle 2500 aastat on selle kohta kaunis kindlad ja selged teated olemas, millest siin pääasjad lühidalt ette toome..

Jaapani ajaloo alguseks loetakse Jaapani riigi asutust, mis meie ajaloo järele arvata a. 667 e. Kr. sündis. Siis põhjendas üks wägew mees Zin-muten-wo, teise nimega Jmmo Tenno, Nipponi saarel Jamata maakonnas omale riigi, mis aegapidi üle terwe saarestiku laienes. Kas nimetatud mees omamaalane oli, wõi wahešt kindlalt maalt ärawõitjana sõjasalgaga tuli, ei ole selge. Aga ta põhjendatu riik on üle 2½ tuhat aastat edasi kestnud ja mis weel iseäralikum, ka tema sugu on kõik see aeg läbi wahetpidamata Jaapani troonil istunud, ning ka praegune keiser on selle sama sugu wõsu; ta on järjestikku 122. Jaapani walitseja. — Riigi asutaja rajas oma esimese palee, Dairiks hüüdud, Wan bi mäe kaldale, laiendas ja korraldas oma uut riiki poliitiliste ja usuliste ässeaduste andmisega, ja a. 660 e Kr. pääle hakab ka Jaapani aja-arwamine.

Zin-muten-wo olla üle 80 aasta walitsenud ja surnud a. 585 e Kr. Tema järeltulejaid walitsejaid hakati mikado nimega hüüdma, mis nimi algusliselt „kõrget wärawat“ tähendab ja wististi walitseja maja wärawa kõrguselt tuli. Mikadod walitsesiwad riiki piiramata wõimuga ja oliwad ühtlasi ka Shinto-usu ülemad preestrid, nii et ka waimulik wõim nende käes oli. Hiljemini aga jäi mikadole ainult waimulik wõim, kuna kõige uuemal ajal ta jälle ütsi ilmaliseks walitsejaks on saanud.

Jaapani kõige wanem ajaraamat Nippon-Ki ei räägi pääle riigi asutamise esimestest aastatadadest suuremat. Alles meie ajaarwu alguse kohta lähewad teated rohkemaks A. 33 e. Kr. tulnud esiteks Lõuna-Koreast asunikud Jaapanisse. A. 192—201 p. Kr. pidanud Jaapani keisrinna Zin-Jingo-Ko Koreaga sõdasid, millega rohke läbikäimine Jaapani ja Aasia kindlamaa wahel algas, ning see kestis ligi neli aastasada. Sellel ajajärjel sai Jaapan Hiinalt Korea kaudu oma kirjatähed ja kõige pärastise teaduslise ja tehnika hariduse alguse, wiimati ka a 552 Buddha usu.

Kõige esimene ajaloolisult kindel kokkupuutumine Hiina ja Jaapani wahel sündis 16. mikado Woo-Zin'i walitsuse ajal a. 240 p.. Kr., mil mõlemate riikide walitsejad üksteise juurde saa kondasid saatsiwad. — Kiushiu saare elanikud heideti 1½ mikado Kei-Ko walitsuse ajal (a. 71—131 p. Kr.) riigi alla, ja pea päraft seda ka Nipponi põhjapool asuwad suguharud, kes seni weel iseseiswad olnud. Kuid hiljemini (a 368 ja 581) tõstsiwad need jälle mässu, mille lõpuks aga oli, et 38 mikado, keiserinna Sai-Mai (655 kuni 668) wastupanijad rahwad Nipponi saarelt üsna ära ajas ja sellega saare põhjapoolist osa jäädawalt kindlasti riigiga ühendas

Selleſt ajaſt pääle aga hakkas riigi-olu korraldus ſuurelt muutuma. Riigi kaswamiſel ja ſiſemiſel arendamiſel andſiwad mikadod riigi 16 maa-o'a (prowintſid, Jaapani keeli k o k) tähtſate mõjumeeſte kätte walitſeda, enamaſti oma nooremate poegadele, aga ka muudele armuſalaſtele. Ja kuna nende walitſus päritawalt ka järeltulejate kätte läks, kujunes Jaapanis umbes ſarnane riigi-olu, kui ſellel ſamal ajal Europas laenuwalitſuſe*) maades. „Kolide" walitſejad, keda daimioks hakati hüüdma, ſeiſiwad mikado wastu umbes nii ſamaſuguſes wahekorras, kui Prantſuſe ja Inglise maa laenulised (wasallid) keſk-ajal oma riigipääde wastu.

Hiljemini kaswas „kolide" arw weel palju ſuuremaks, aga mõned kaduſiwad ka jälle ära, nii et neid a. 1867 riigikorra muutmiſel weel 18 alles oli. — Niiſama kui Europas, pidaſiwad ka ſiin ſuured laenu iſandad tihti oma wahel ſõdaſid, aga mõnikord ka mikado eneſe wastu, kuna nad oma laenukohuſtuſeſt end üsna wabaſtada püüdſiwad. Nendes ſõdades ſündis a. 1192 ſee tähtjas kääne, et üks mikado wäeülem, J o r i t o m o, oma wõitude palgaks endale riigi-ſõjaülema (Zi-i-dai ſgogun, lühendatult ſgogun). nimetuſe ſai, ühtlaſi ka õ'gute, walitſuſeſt osa wõtta, ning weel, et ſee amet ta perekonnalegi päritawaks jäeti. Selleſt ſeadluſeſt kaswas aga mikadole ta wõimu kohta peagi kardetaw wõiſtleja. Rahwale ſeletati, et mi'ado, kes päikeſe jumalanna poeg ja nii ka iſe jumal olla, olewat selleks liig auus ja püha, et end riigi asjadega waewata ja oma püha palet rahwale näidata. Nimepidi laſtis iga uus ſgogun mi'adol end ametiſſe kinnitada, aga ſee oli ainult rahwa ees mängitud wigur.

13. aastaſajal katſus ſelleaegne Mongoliſugu Hiina keiſer Khoubilai-khan kaks korda ka Jaapanit ära wõita, aga 91. mikado Kame-Jama (1260—1275) ja ta järeltulejad tõrjuſiwad wõõrad wõidukalt tagaſi (ſee oli eſimene ja seni ainuke kord, et Jaapanile keegi wälimine waenlane pääle tuli). Kuna otſe ſel ajal kuulus Wenedigu reiſija Marko Polo Hiina keiſrikojas wiibis, tõi tema eſimeſi teateid Jaapaniſt Europaſſe, mis ſiin seni üsna tundmata oli. Polo nimetas ſeda maad „Zipangu" nimega.

Sgoguni ameti aſutamine, weel enam ſelle päritawaks ſeadmine, tõi riigile ajajooksul palju pahandusi. Seſt ſgogonid püüdſiwad alaſaſa oma wõimu kaswatada, kuna aga jälle teiſed wägewad daimiod ſeda ei ſallinud, ning oma wõimu taga ajaſiwad.

*) Laenuwalitſuſe korralduſeſt ſeletab laiemalt praegu ilmuw „Üleüldine ajalugu" Keſk-aeg."

16. aastasaja lõpul, kui Euroopas usuſõjad päewakorral oliwad, suutis üks alamatsugu mees Jid-joshi, kes Taiko nime all Jaapani rahwuse-kangelaseks on saanud, oma suure wapruse ja osawuse mõjul sgoguni ametit omale nõutada. Ta suri sõja ajal Korea wastu a. 1598 ja jättis ameti oma ala-ealisele pojale pärida. Kuid selle eestkostja Jjejasou kiskus peagi walitsusewõimu üsna oma kätte, sundis wastikud daimiod sõna kuulma, ja mikado pidi temale a. 1603 sgoguni ameti tema perekonnale päritawaks andma (walitsemas oli siis 107. mikado, Goio-Zei.) Jjejasou käes oli selle järele Jaapanis täieline wõim ja ta andis siis riigile iseäralise korraldusе, mille sarnast terwes ajaloos teist ei ole, ja see jäi sääl 1867 aastani maksma.

Riigipääks jäi ikka ka edespidigi nimepidi mikado, aga walitsusewõim wõeti temalt pea täiesti ära. Waimuliku wõimumehena, kui Shinto-usu ülempreester, oli tal küll ikka weel suur tähtsus, aga kuna Jaapanis nüüd Buddha usk suurele mõnule oli saanud, mida Jjejasou üsna riigi-usuks tõstis, wähenes ka seegi tähtsus. Mikadod elasiwad peatselt wangiwiisil oma palees Miakos, rahwale nägemata ja riigi wõimumeestest koguni lahus. Ta ümber oliwad ainult ta tõsin naisi, preestrite ja koja-ametnikude salk. Waranduslikelt küljelt elas ta küll ikka keiserlikult ja tema tiemoodi korraldatud majapidamine neelas päratud summad, mida muidugi sgogun muretses. Teha aga ei olnud mikadol muud, kui Shinto-usu jumalateenistuse-asju juhtida ja ka kõrgemaid auunimesid wälja jagada, mille juures ta aga sgoguni soowi pidi tähele panema. Mikado tegewuse üle walwamiseks ja kõige ligema läbikäimise eest riigiga eemale hoidmiseks, oli ta kojasse üks kõrgem sgoguni ametnik seatud keda „ososidai" hüüti.

Tõsine walitsusewõim seisis aga sgoguni käes, keda ka Kubo-Sama, s. o. riigi-isand, nimetati. Tema woli all oliwad nii seaduse andmine kui walitsusekord, niisama oli ta kõige sõjawäe ülem ja raha-asjade juhtija. Kõik riigiwalitsuse osad seati kindla ja muutmata nööri järele käima, mille juurde weel see tuli, et iga sgoguni antud seadused ka kõigi ta järeljuujate kohta maksiwad. oliwad mis muidu sgogunite eneste wõimu wähendas. Et kõigi kõigutamiste wastu julged olla eratati nüüd Jaapan kõigist muust maailmast lange waljusega ära. Seni oliwad jaapanlased oma naabritega kaunis elawas kaubanduse- ja laewakäigu ühenduses seisnud, oliwad koguni ka palgasõjalastena Hollandi Ida-India kompanii sõjawäes teeninud. Nüüd aga keelati neile surmaähwardusega ära, oma kodumaalt wälja minna, wälismaaga läbikäimine sündis ainult wähese arwu hiinlaste ja hollandlaste kaudu, keda

Jaapanis üksi raskete tingimiste all asuda lubati. Kõik riigi-elu sunniti sellega nagu tarretusesse, kuna terwe sisemise olu wahekorrad laialiste, peaaegu seaduste wõimuliste kombete läbi kindlaks määrati.

Niisuguseks tegewuseks oli sgogunitel küll mõjuw põhjus: Nad tahtsiwad sellega Jaapani riigi iseseiswust ja ise-olu iga hädaohu eest eemale hoida, mida nad wäljaspoolt ähwardama arwasiwad. Sest waheajal oli juba Jaapanil europlastega tegemist olnud. A. 1543 sattusiwad mõned portugallased esimeste europlastena Jaapanisse ja tõiwad sellest selgemaid teateid kodumaale. Ja juba kuus aastat hiljem saatis uus jesuiiti-mungaordo oma missionärid sinna, kelle eesotsas ordo kaas-asutaja Franz Xawer ise oli. See kuulutas mitmel pool Jaapanis ristiusku isegi mikado päälinnas, Miakos. Kui ta kolme aasta pärast säält lahkus, oli ristiusk juba kindlal alusel. Imekiirusega hakkas see nüüd kaswama. Sajad tuhanded wõtsiwad ristiusku wastu, isegi mitmed daimiod ja koguni selle kordne sgogun, Nogunaga, hoidsiwad ta poole. Juba näitas korra nii, et ristiusk sääl ruttu Hiina hariduse ja Buddha usu üle wõimust saab. Ikka enam missionärisid tuli Jaapanisse; jesuiitide kõrwale ka frantsiskani ja dominikani mungad. A. 1582 saatsiwad juba Jaapani kristlased suure saatkonna Europasse, kes siin paawsti ja Hispania kuninga Philipp II ees käis ja suure auuga wastu wõeti. Jaapani kristlaste arwu loetud sel ajal umbes 300,000 pääle, nendel olnud 250 kirikut ja 13 seminari.

Kuid waheajal oli juba Jaapanis tuul pööranud ja ristiusu wastu waenlus tõusnud. Sest usu muutumise mõjul oliwad senised olud kõikuma löönud ning riigi seisukord ähwardas segadusesse sattuda, seda enam, et wiimsel ajal sgoguni walitsus mõndapidi nõrgaks oli jäänud. Selle tõttu oli muidugi maakondade walitsejate, daimiode, wõim suurelt kaswanud. Igaüks talitas oma aru järele, keskwalitsusest ei hoolinud keegi. Sgogun Nogunaga katsus küll daimiosid talitseda, aga asjata. Alles eelnimetatud Fidejoshi sundis raudse rusikaga daimiosid sõna kuulma, mille järele oma auu ja wõimu tõstmiseks sõjakäigu Koreasse ette wõttis, kus rutulisel wõidukäigul suure osa maad alla heitis. Wõidu saagiks tõi kodumaale — suured hunikud maha lõigatud kõrwu! Suuremat tagajärge sõjakäigul aga ei olnud, kuna wõidumees suri.

Ta järeltuleja Jje-ja-sou lõpetas riigi kindlustamise töö. Et daimiosid täiesti oma mõju all hoida, sundis ta neid iga aasta mitu kuud oma päälinnas Jeddos (Tokios) elama. — Aga ka usuliste segaduste lõpetamiseks astus ta nüüd walju käega wälja. Osalt wõis selle põhjuseks olla, et katoliku missionärid daimiosid sgoguni wastu toetanud olewat, aga wististi enam weel mõjus

küll ta kartus, et ristiusk Jaapani ise-olu rikub ja häwita nagu seda nüüdgi Jaapanis laialt arwatakse. Ning sedagi wõis ta karta, et wõõrad mehed aegapidi mõnele wälisele ärawõitjale teed walmistawad.*)

Nii siis astuti kõige suurema waljusega ristiusu wastu wälja, et seda hoopis ära kaotada. Tuliwad rängad ja kanged wõitlused, sest kiusamistest hoolimata, hoidsiwad kristlased oma usust waimustatult kinni. Ristikoguduse esimeste aastasadade ajalugu näis Jaapanis korduma: Usukannatajate weri sai koguduse uueks seemneks. Ligi 40 aastat kestis kole ja werine tagakiusamine. Ise-ja-sou suri, ilma et ristiusust jagu oleks saanud. Wiimati tuli a 1637 Shimabara lossi juures Kiu-shiu saarel wiimane otsustaw wõitlus, kus aga kristlased täiesti kaotasiwad. (Kas selle juures hollandlased, kaebduse pärast portugallaste wastu, paganatele abiks olnud, nagu siis öeldi, ei ole õieti kindel). Tuhanded tapeti maha, teised saiwad põgenedes otsa, armu ei antud kellegile. Ja nii tehtigi ristiusule Jaapanis seekord täieline ots; wähemasti wäljaspidi. Et aga see „neetud usk" ikal enam Jaapani pinnale ei pääseks, keelati nüüd ristiusu tunnistamine surmaruhtluse ähwardamisel ära ja ühtlasi ka kõik wäljamaalaste läbikäimine Jaapaniga. Keegi jaapanlane ei tohtinud enam wäljamaale minna ega keegi wäljamaa laew Jaapani randa tulla; ainult hiinlastele ja hollandlastele lubati wähe erandisi. (Hollandlased wõisiwad nimelt mäikesel Desshima saarel kaupa wahetamas käia, hiinlased iga aasta 10 laewaga Nagasakis; kindlamaale aga ei tohtinud nad jalga pista). Nii järgmisel aastal 60 portugallast Jaapanisse ilmusiwad, et uuesti sääl-asumiseks luba paluda, kuhu nad Nagasaki turuplatsil ära. — Ise-ja-sou pojapoeg Iemitsu saatis need asjad korda.

Nõnda jäi „tõuswa päikese maa" uuesti europlastele muinasjutu maaks. Mis sääl tündis, oli Läänemaade eest täitsa warjatud, sest kuigi hollandlased ikka sinna puutusiwad, ei suutnud nad säälsetest oludest suuremat silmata. Ja palju ei olegi järgnewa 200 aasta ajaloost ütelda, sest kõik elu ja olu käis kindlates roobastes oma määratud käiku, nagu mõnes masina-wärgis.

*) See hirm on arusaadaw küll, kui meelde tuletame, et otse selsamal ajal hispanlased ja portugallased terwe Ameerika ilmajao oma alla heitnud olnud — paawsti wolitusel. Muidugi armastasiwad Euroopa kaupmehed enam küll weel katoliku missionärid, Jaapanisgi sellega uhkustada, et paawst kui Jumala asemik kõigi walitsejate ülem olla. See oli siis Jaapanile wäga kardetaw kus riigipää ise ka waimulik mees oli.

Nagu juba seletatud, oli riigiwalitsejaks nimepidi mikado, tegelikult aga sgogun, kelle kõrwal ometi kuue kuni kaheksa liikmeline ministrite-kogu ehk riigi nõuukogu seisis; igal ministril oli ka weel abiline. Selle nõukogu oli Ijejasou ise asutanud ning selle liikmeteks muidugi oma truud teendrid nimetanud. Ka edaspidi jäi ministrite nimetamine sgogunite kätte, aga sellegi pärast kaswas riigi-nõuukogust nend le aegapidi wõimupiiraja, kuna see ka sgoguni enese üle, walwas et see midagi uuendust ette ei wõtaks.. Niisama walwasiwad ministrid waljusti üks teise järele. Kõigi riigi-olude üle, selle wiimse serwani, pidi ühtepuhku nõukogule teatatama, ja et awalistest teatetest küllalt ei arwatud olema, koguti ka weel salateateid hulga salakuulajate kaudu. Kohtulik wõim oli walitsusega ühendatud Seaduse määrused oliwad wäga lühikesed ja kindlad, igale jaapanlasele lapsest saadik tuntud; kohtumõistmine wali, aga erapooletu. Enamasti seisis kuritööde pääl surmanuhtlus.

Kroonu päralt olewatesse majadesse ja n. n. „keisrilinnadesse" seati kubernerid walitsejateks, kes aga oma truuduse pandiks enda perekonna ikka sgoguni juurde pidiwad jätma. Suurem osa riiki aga oli laenuliste, daimiode, walitseda, kelle arw wiimasel ajal üle 250 oli tõusnud. Sest sgoguni püüd oli ühtelugu, daimiode wõimu ja mõju wähendada ning nõnda katsusiwad nad, kus aga selleks mahti oli, nendelt muist maid ära wõ ta, mida siis oma sõpradele ja poolehoidjatele andsiwad, ning neidgi daimiodeks tegiwad. Nii siis tuli, et riigipöörde ajal (1867) daimiode seas ainult 16 neid oli, kelle esiwanemad oma maa ning ameti mikadolt oliwad saanud, teised, kõik oliwad sgoguni laenulised. Nende wõim oli muidugi wähem kui päris-daimiodel ja nad oliwad pooleldi ainult sgoguni ametnikud, kuna nende tegewuse üle walwajaks sgoguni poolt „nõuuandjad" ligi oliwad seatud, kellel koguni woli oli daimiod ära tappa, kui see kelmust tegi.

Oma majanduslistes asjades oliwad daimiod peaaegu iseseiswad, maksiwad aga sgogunile iga aasta määratud maksu (rahas ja põllusaadustes), pääle selle oliwad kohustatud teatud arwu sõjawäge ülewel pidama Seda oli Jaapanil siis 200,000 meest, kellest 80,000 sgoguni ihuwahi wäeks oliwad. Hobuse- ja merewäge ei olnud aga olemasgi — Sgoguni suurem sissi tulek oli kroonumaadest ja mäekaewandustest, pääle selle sai wäljamaaga kaubandusest tulew kasu sgogunile ja daimiod maksiwad temale ka sugu maksu. Selle riigikorralduse mõju all edenes Jaapani maa ja rahwas majanduslikult küll kaunis hästi. Enam kui kaks aastasada oli ühtepuhkune rahu walitsemas ning rahwa-arw kui ka warandus kaswas jõudsasti. Kuna kõik läbikäimine wäljamaadega

takistatud oli harjusiwad jaapanlased omaga läbi saama ja kõiki tarwitusi oma maa saadusest nõutama. Ka oma haridusse olus, nii sama kunstis ja töästuses, wabanes Jaapan ikka enam Hiina mõju alt ja jäi iseseiswaks. Õige suurele täiusele tõusis Jaapanis portselani walmistus ning metalli-tööstus; ka siidikudumises ja wärwimises saiwad jaapanlased üliosawaks, kuna nad ka wäga nimmet seltsi paberit walmistada mõistsiwad, mida paljude tarbeasjade jaoks tarwitati, riegi naha asemel. Pildilõikamises ja trükkimises läksiwad nad ilu poolest hiinlastest mööda.

Kõige suuremal määral aga hoolitseti põllutöö eest ja see tegewus tõusis siis ka haruldasele täiusele. Näijahäda eest hoidmiseks seadis walitsus igalepoole maale suured magasinid, kus wähemasti ühe aastale rohke lõikuse wõrra riisi alal hoiti ja puuduse ajal säält rahwale odawalt müüdi ehk ka muidu anti. Niisama suure agarusega hoolitses walitsus teede korras-oleku eest, mille tõttu läbikäimine riigi asjade wahel hõlbus ning elaw oli. Teedel olewad sillad ja teede ääres olewad wõõrastemajad oliwad eeskujulises korras. Ning kuna politsei walwamine ülihoolas ning wali oli, ja kohtumõistmine küll wali, aga õiglane, walitses terwes riigis kindel, awalik kord, inimeste wara ning nad ise oliwad iga kahju wastu julged, kuritegusid sündis õieti harwa.

Ka rahwastihtide wahekord üksteise wahel ja walitsuse wastu oli hästi ning kindlasti korraldatud, mille juures hoolega selle pääle waadati, et kõik rahutused ja sisemised võõrumised eemale jääks. Kõik riigielanikud oliwad kindlasti kihtidesse jagatud, mis üksteisest waljusi lahus ei seisnud nagu India „kastid." Kihtid oliwad järgmised: 1) daimiod, s. o. laenumaade walitsejad; 2) samiod, nende järgmine kõrgem abeli seisus, kellel ka enamasti wäikesed laenumaad käes oliwad; 3) samuraid, s. o ametnikud ja sõjamehed; 4) Shinto ja Buddha-usu preestrid; 5) arstid, õpetlased ja kunstnikud, pääle nende, kes sõgunni ja daimiode ametnikud olwad; 6) kaupmehed; 7) põllumehed; 8) laewnikud, kalamehed ja käsitöölised, nii lõõlised jne. Igal klassil oliwad omad iseäralised õigused, ja seadus määrused kaitsesiwad alamat kihti ülema surumise eest. Tihtigi pääsis ka alamakihiline kõrgemasse, ja kõrgema ning alama kihtlaste wahel oliwad abielud kaunis harilikud. Enamasti aga päris ikka poeg isa ameti, äri ning elukutse.

Kuid liibedasti ei läinud asjad muidugi alati; nimelt mõõgakandja samurai-seisus tikkus aegamööda päris peruks minema ja arwas end seadusest üle olema. Kuna ka kõrgem haridus peatselt ainult samuraide oma oli, siis seisiwad nad muu rahwa kohta nagu rasw wee pääl, mida juba Jaapani wanasõna tunnistab:

„Öiede kroon on kirsipuu õis, inimeste kroon aga samurai." Kahe mõõga kandmine tähendas samuraimeest juba wäljaspidi kõrgemaks olewuseks. Wõis siis küll mõndagi korda sündida, et mõni samurai end tee äärde peitis ja möödamine ate juures oma uue mõõga terawust katsus, kas see ühe hoobiga mehe maha wõtab. — Aga teiselt poolt ei olnud ka see haruldane, et samuraile riigiwalitsuse wõi kohtu poolest mõõk saadeti (kõrgematele ametnikkudele oli see kullaga ja kallikiwidega ehitud), millega ta siis omale harakiri pidi tegema, s. o oma kõhu lõhki lõikama. See nuhtlus pandi nimelt ikka kõrgema seisusliste pahategijate pääle. Selle eest kõrwale hoidmist ei tulnud kellegile meelde. Pääle sunniwiisil „harakiri" tegemise sündis seda samuraide seas küllalt ka erawiisil; see tegu oli Jaapanis osalt Europas tarwitatawa kahewõitluse asemel. Sest kui kellegil samurail teise pääle süda kangesti täis läks, siis tegi ta selle ukse ees enesele „harakiri," mille järele „seisuse auu" tingimata nõudis, et teine sedasama omale pidi tegema. Niisama oliwad ka sgoguni ametnikud, kes mõne ülekohtuse daimio trahwiks ära tapsiwad, ise selle järele „harakiriks" kohustatud.

Kõigest munst rahwast lahutatud ja roojaseks peetud ning põlatud, oliwad weel „jetad" ehk jetorid, kelle tööks loomade nülgimine, naha walmistamine jne oli; need oliwad siis umbes nii kui Indias pariad. Aga nendelgi oliwad omad määratud õigused ja nende päämees käis igal uue-aasta päewal isegi sgoguni pakees.

Nii oli siis elu Jaapanis üleüldiselt küll waikne ja rahulik — lepiti ju ilusasti sellega mis käes oli, ega teatud ühtegi paremat igatseda. Kuid suured warjuküljed oliwad niisugusel korral muidugi ja need tuliwad ajajooksul ikka enam nähtawale. Kuna kõik rahwa elu ja tegewus kindlasti määratud nööri järele pidi käima, tegi see rahwa waimu tuimaks ning nüriks. Kange töö-usinuse ning tubli osawuse juures ei ilmunud ometi ühtegi kõrgemat püüet ega suuremat sihti. Ja walitsuse „salakuulamise seadlus" mille tõttu ta isegi perekondade elusse tungis, mõjus rahwa iseseiswuse pääle kõlblikult wäga halwasti, teiselt poolt rikkus kõlblust wäga suurelt laialiseks läinud suguline kõlwatus, mida walitsus koguni lausa lokkada laskis ja weel edendas. Selle juurde käiwad asutused oliwad rahwale ainumad awalised lõbupaigad. Walitsus mõtles küll sel moel inimeste meeli nagu wangitseda, suur osa rahwa tegewuse üle walwada.

Walju käega walwas sgoguni walitsus üle kaks aastasada selle järele, et keegi wäljaspoolne wõim Jaapanisse ei puutuks. Inglaste soow, kauba ühendust Jaapaniga jälle uuendada, lükati mitmel korral kindlasti tagasi ja sedasama sündis, kui Wene poolt

seda a. 1782 ja 1804 katsuti. Wiimasel korral wahtis Wene saadik Resonow üle pool aastat Nagasaki lahes laewa pääl, ilma et teda maalegi oleks lastud. Ka hiljemini jäiwad selle kohased inglaste, prantslaste ja ameriklaste püüded asjatuks. Kuna aga minewa aastasaja keskel Põhja-Amerika läänerannal Kalifornia kulla-leiu läbi elu suurel moel liikuma hakkas, walaskala-püüdjad hulgal Jaapani meresse käima hakkasiwad, ning isegi Hiinamaa 1842 aastal mõned oma sadamad wõõrastele pidi awama, ei suutnud ka Jaapan oma kinnist politikat kauemini edasi ajada. A. 1853 kuulutas suuretüki-mürin Jaapani rahulisele, eraldatud olekule lõpu ja teatas sellega uue ajawiiru algust. Ameretu aastal ilmus Amerika laewastik admiral Perry juhatusel Tokio lahesse. Ta nõudis kaubalepingu tegemist ja mõne sadama kaubanduse awamist. Wastust ei pärinud ta küll kohe, waid lubas seda aasta pärast otsima tulla. Ja tuligi. Ning seekord hakkas kohe ilma pikema jututa tegewusele: Laskis rannale juppkese raudteed ehitada, millele rongid käima leadis, ning sel ja muul wiisil kohkunud jaapanlastele näitas, mis ta wõib. Kuna ka laewadelt suurtüki-suud ähwardawalt wahtisiwad, ei usaldanud kitsikuses olew sgogun pikemalt tõrkuda, waid 31. märtsil 1854 tehti Jaapani ja Amerika ühisriikide wahel kaubaleping, mille järele amer klastele paar Jaapani sadamat awati. Selle sündmusega algab Jaapani uuem ajalugu.

Eest oli kord tee lahti, hakkasiwad asjad ruttu muutuma. Juba selsamal aastal nõudsiwad ja saiwad ka inglased omale lepingu teel Jaapanis kauplemise-õiguse, nimelt ka Nagasakis. Ja järgmisel aastal tuli kolmandaks Wenemaa: 23. januaril 1855 lubas Jaapan Nagasaki lepingus admiral Putjatinile Jaapani sadamaid kaubanduse-paikadeks ja andis päälegi Kurilli saared Wenemaale. Selle järele saiwad ka hollandlased omale laiemad kaubanduse-õigused, ning siis tuli üks leping teise järele: Inglise ja Prantsuse maaga 1858, Preisimaaga 1861, Schweitsimaaga 1864, Roosimaaga 1868, Austriaga 1869 jne.

Kaubalepingute tegemisega kustus iseeneselt senine wali keeld, et jaapanlased wäljamaale minna ei tohi. Juba 1860 käis sgoguni saatkond Põhja-Amerikas, teine oli a. 1862 Londoni maailmanäitusel ja ka mitmete Europa walitsejate juures wõõraks. Kuna nüüd wõõraste läbikäimise mõjul asjad ja olud ruttu muutusiwad, ei wõinud ka senise riigikorra kõigutus tulemata jääda. Sgogun Weinamoto, kes ameriklastega esimese kaubalepingu teinud, suri pea selle järele — arwatawasti tapeti ta wõi sunniti „harakirile," kuna ta riiki wäljamaalaste ees alaandmisega olla häbistanud. Ta ala-ealine poeg ja järeltulija suri ka mõne aasta pärast; öeldakse

kihwtiſurma. Selle järele tuliwad ſegaduſed, milles Mitomaa daimio poeg Stotsbaſhi ſgoguniks tõsteti. Temaga lõppes ſgoguniite walitſus.

Jaapani noorſugu aimas nagu loomuſunnil algaud kewadet; targemad pääd ſaiwad kohe aru, et Jaapani tulewikule Läänemaade hariduſe wastuwõtmine nõrkemata nõudmine oli. Juba ſel ajal, kui maalt wäljamineku pääl alles ſurmanuhtlus ſeiſis, uſaldaſiwad mõned noored mehed (nende ſeas nüüdne tähtjas riigimees Ito ja pärastine Jaapani apostel Niſhima) wäljamaa laewadel ſalawiſil Europaſſe minna. Ja tagaſi-mineku järele hakkaſiwad nad ſuure õhinaga kodumaal uuendustele teed walmiſtama. Kuid wanade ſamuraide pääſſe ei tahtnud ſee mahtuda, et pääle nende ka muud inimeſed, ja koguni weel wõõrad metſikud, Jaapanis mõjule ſaama hakkaſiwad. Wali wihawaen täitis ſamuraide meeli ja europlaste elu oli Jaapanis hädaohtlik; mitmed tapetigi ära. Aga ka jaapanlaste eneſte ſeas tekkiſiwad waenuliſed erakonnad. Mitmed daimiod, nimelt lõunapool riigis, arwaſiwad nüüd õige aja tulnud olema ſgoguni wõimu kukutada; nad hakkaſiwad ſiis pärſwalitſejaga mikadoga sõbruſtama, muidugi loodes, et tema nendele pehmem peremees oleks kui ſgogun. Seekord ſeiſiwad ſgoguni-waenuliſe liikumiſe eesotſas Jaapani wanameelſed, kuna nad wäljamaadega kaubalepinguite tegemiſe riigiforra rikkumiſeks tunniſtaſiwad ja looſiwad, et mikado asjad jälle wanadesſe rõõbaſtesſe ſeab. Kuid aſi tuli üſna ümberpöördult.

Kuna ſgoguni walitſus eſiotſa küll wõõraſte waenuliſt liikumiſt taltſutada püüdis, ei uſaldanud ta ometi täie rõhuga seda takiſtada, waid kõikus erakondade wahel ühele ja teiſele poole. Wanameelſe liikumiſe kange mõju all laskis Nagato daimio Simonoſeki kitſuſes (Kiuſhiu ja Nipponi wahel) Europa laewade pääle lasta (1864). Selle tagajärg aga oli, et Inglise, Prantſuſe, Hollandi ja Põhja-Ameerika laewaſtik Simonoſeki alla ilmus, ſäälſed kindluſed ära häwitas, kõik ſuurtükid ära wiis ja sellega Nagato würſti ſundis end alandama ja kolm milj. jenni sõjakulu maksma. Sellega weel mitte rahul, läks laewaſtik weel Jeddo linna alla, kus ſgogun aſus ja ſundis seda uutele järeleandmiſtele: Nagato würſt pidi ametiſt lahti tehtama, makſtawa sõjakulu eeſt pidi walitſus waſutama, wõõraſte riikide ſaadikutele õigus antama Jeddos aſuda, ja päälegi pidi ſgogun lubama, et ka riigi päriswalitseja mikado wõõraſte riikidega tehtud kaubalepingu kinnitab. Seſt ſeni ei tahtnud ſuur oſa jaapanlaſi neid lepinguid tähelepanna waid ütleſiwad, et need ſgoguni oma wolil tehtud ja nii tühiſed olla.

Kuna jällegi uued wõõraste-tapmised sündisiwad ja riigis alganud käärimiste tõttu sgoguni tähtsus kiiresti wähenes, kaswas aga mikado wõim ja lugupidamine nimelt selle läbi, et lõunapoolsed daimiod ikka kindlamini temale ligineSiwad. Sellega tekkis Jaapanis kodusõda Sgogun tahtis Kagato würsti karistada, kuna see Jaapanit wälsjamaa wastu kimbatusesse ajanud Aga waenulised daimiod astusiwad ka wastu wälja ja wõitsiwad ka wäe ära. Hiljemine oli sgogunil küll enam õnne, aga enne kui tõjas midagi suuremat olusut oleks tulnud, sündis te selt poolt suur muudatus. Sest 13. weebruaril 1867 suri sellekordne mikado Komei Tenno ja ta asemele astus ta 15 aastane poeg Mutsu-Hito, 122 mikado riigi alguseSt saadik. Uus walitseja asus oma nooruseSt hoolimata imetuure otawusega ja agarusega riigi asju ajama. Ta esimene tegewus oli kodusõda lõpetada püüda Selleks kutsuti kõik riigi daimiod 1867 sügiseks kokku. Kuna mõnelt poolt juba lausa sgoguni ameti kaotamist nõuti, arwas wiimane sgogun targemaks wabatahtlikult järele anda ja awaldas ise kunuiuse, milles seletas, et riigi muutunud olud üh st walitsust nõuawad, ja et see muidugi mikado käte pidada jääma Kohe selle järele (dets. 1867) teatati ka wäljamaa saadikutele, et sgoguni walitsus lõpnud ja mikado edaspidi ainus riigiwalitseja on.

Nii hõlpsalt kui näis, ei läinud ometi riigikorra muutumine mitte. Sest kuigi sgogun oma ametit maha panna oli lubanud, hoidis ta ikka weel wõimu oma käes ja näis püüdwa, riigikorra uuendamist oma mõju ja juhi all ette wõtta. Kuid selleks ei antud temale enam mahti. Sest ka wastased daimiod, eesotsas wägew Satsuma, meelitasiwad mikado oma nõunusse, kes siis lausa sgoguni ameti lõpetatuks kuulutas ja Stotsbashit kõigist ka ametitest ja auunimedest lahti tegi. Selle wastu aga astus sgogun oma terwe jõuga wälja ja kodusõda puhkes uuesti lahti. 30,000 mehega tõttas Stotsbashi Miako poole, säält oma wastaseid ära ajama, millega jälle riigi isandaks lootis saama. 26—28 jaanuarini 1868 a. sündis Fushimi juures lahing, mis Jaapani saatuse üle otsustas. Sgoguni wägi sai lüüa ja sellega langes ühe hoobiga terwe sgoguni wõim, selleSt hoolimata, et selsamal ajal Jokohama all merelahingus sgoguni laewad Satsuma omasid wõitsiwad, Stotsbashi ei usaldanud enam wõitlust jätkata, waid taganes kõigest wõimust, astus eraelusse ja asus Jeddo linnas Buddha-usu kloostrisse elama, kuhu teda wõitjad ka enam tülitama ei läinud.

Kodusõda ei lõppenud sellega küll weel, waid mikado poolehoidjad ajasiwad Stotsbashi erakondlasi taga, tungsiwad wõites Ohosaka linna, kus sgoguni asukoht olnud, häwitasiwad sääl

tema palee ära ja põletasiwad muist linna maha. Selle pääle tungisiwad Hiogo pääle, kus wastased weel korra löödi. Aga sõda see weel ei lõpetanud, sest põhjapoolse maa daimiod asusiwad uue hooga mikado wastu wõitlusele; nende juhatajaks astus Stotsbashi wend ja see wõitis mikado wägesid maikuu jooksul kolm

Jaapani keiser Mutsu-Hito.

korda. Ka mikado ülempreester astus mikado wastu ja kihutas rahwast selleks, 4. juulil tungis mikado wäge Jeddo pääle, löödi siis tagasi, kuid teisel päewal langes linn ometi mille juures pooliti ära põles. Selle järele kestis sõda weel kuud neli waheldawa õnnega edasi, kuni 6. nowembril mitmed wägewad põhjapoolsed daimiod end mikado alla heitsiwad, mille järele wastupanek rau-

ges. Detsembril 1868 oli terwe riigi wõim mikado käes, ta sõitis pidulikult Jeddosse, ja 13. weebruaril 1869 wõttis ta wõõraste riikide saadikuid pidulikul kombel wastu, kus nendele kinnitas, et sõbralik läbikäimine Jaapani ja wäljamaa wahel edaspidi kindlasti kestma jääb. Kodusõja ajal oli küll mõndagi korda jaapanlastel ka europlastega kokkupõrkamist olnud, mille järele aga mikado walitsus ikka kohe lepituse otsis ja süüdlasi karistas. Wäljamaalased oliwad ise kodusõja ajal erapooletud püüdnud olla.

See Jaapani suur riigipööre a. 1867—1868, kandis esiotsa sgoguni politika wastaste laadi, kellele seda raskeks süüks pandi, et ta wõõraste wastu nii alandlik ja järeleandlik olnud. Aga kuna küll see liikumise märgusõnaks algusel oli olnud: „Wõõrad wälja," waikis see hüüe ja kadus see siht sel silmapilgul, mil mikado ise maa saatuse juhtimise oma kätte wõttis, oma wangi-paleest Miakost lahkus ja Jeddosse elama asus. Sest uus walitsus, sellega ühes ka paljud enne nii wõõrastevaenulised samurai-mehed, tunnistas end kindlalt täie rõhuga Läänemaa haridusepiolehoidjaks ja asus suure hoolega tööle, riiki selles mõttes ümber looma.

Jaapanil algas nüüd nii suur ja täieline ja nii kiire ümberkujunemine kõigis ta oludes, nagu seda ajaloos teist sarnast lugu ei tunta. Selle hiigla-liikumise eesotsas seisis siis noor mikado, Mutsu-Hito (sündinud. 3. nom. a 1852), kes seda nii suure osawusega kui tublidusega ja kindlusega juhatas. Tema kõrwal aga oliwad toe ajaks hulk kõrgemaid ametnikkusid, kes Lääne-maade haridust tundma õppinud ja omandanud oliwad; tähtsam nendest tuttaw markii Ito. Esimene ettewõte oli riigi walitsuskorra põhjaline muutus. Kohe mikado walitsuse uuendamise järele kutsuti kõik daimiod juba 1869 a. kewadel Jeddosse riigi asjade üle nõunupidamiseks kokku. Sääl siis tehti ülitähtsad otsused, mis küll paljudele daimiodele wastumeelt wõisiwad olla, aga mikado soow oli selge ja wastupanna ei usaldatud. Riigi-usuks tunnistati nüüd uuesti Shinto-usk, millega mikadole, selle usu ülempreestrile, jälle suurem tähtsus sai; daimiode ametid aga lõpetati täitsa ära ja kõigi maade walitsejaks tunnistati mikado. Kuid ometi jäiwad daimiod oma senistes maades üle kuberneridena walitsema.

See uuendus jäi nii alles poolikuks, kuna daimiodele tegelikult senine wõim alles jäeti. Kuid kaua see ei kestnud, sest kui mikado wahe ajal mõned wägewamad würstid oma nõunusse oli saanud, tegi ta 29. augustil a. 1871 sellele asjaloole lihtsalt oma wõimusõna läbi lõpu, kuna käskis, et kõik daimiod kõigist oma

ametist ja wõimust peawad taganema ja lihtsate erainimestena Jeddosse asuma. Ainult üks kümnendik nende senistest sissetulekutest lubati nendele edaspidiseks elamiseks.

Kuigi see senise riigikorra aluseid põhjani põrutas, ei usaldatud sellele ometi kusagil wastu seista, nii wäga oli juba uuenduse siht rahwa meeltesse mõjunud. Kõik senised laenumaad wõeti nüüd riigi külge ja seati walitsuse ametnikkude alla. Ka kuulutati et tulewikus igaüks riigiametnikuks wõib saada, kuna selle juure ainult inimese osawust ja teadmist tähele pandakse, mitte ta sugs ja seisust. Sellega tõugati kõik senised waljud iseseiswused ühu hoobiga ümber; nimelt kaotas wägew samurai-seisus oma aluse alt ärae

Selle järele hakkasiwad teised uuendused kiirel sammul üksteise järele käima Juba selsamal aastal (1871) jagati riik walitsuslikult uuesti ära. Jeddo linnale pandi ametlik nimi Tokio (s. o. Ida-päälinn) ja sinna asus mikado endisesse sgoguni lossisse elama; senine mikado asukoht Miako sai jälle oma wana nime Kioto (Lääne päälinn.). Jõrgmisel aastal korraldati politsei talitus uuesti pääasjalikult Inglise eeskuju järele; selsamal ajal uuendati kohtupidamine, mille endised waljud ja metslikud kombed palju pehmendati. 1873 asutati Jaapanis korraline postitalitus; ka tekkisiwad raudteed ja telegrahwid. 1877 astus Jaapan maailma posti-ühisusesse 1879 uuendati tolli-olud ja kaotati paljude asjade päält wäljaweo-toll ära, mis kaubandust suurelt edendas. Juba 1876 peeti esimene üleüldine maasaaduste näitus ja 1881 teine, mida mikado ise awas; 31,000 isikut oliwad sinna asju saatnud. Hiljemine on weel näitusi palju suuremaid ja mitmel pool olnud.

Muude uuenduste kõrwal uuendati aga ka sõjawägi põhjani ümber. Endise sõjawäe asemel, milles osalt sgoguni wägi, osalt daimiode saadetawad wäehulgad seisiwad, seati nüüd üleüldine riigi sõjawägi, milles nii jalawägi, ratsawägi ja suurtüki-wägi, kui ka ehitusewägi leida on, ning ühtlasi asutati merewägi. Uus sõjawäeseadus, mis üleüldise wäeteenistuse alusel seisab, awaldati 27. oktoril 1879. (Jaapani sõjawäest pikemalt ise-päätükis).

Waewalt küll kusagil mujal on nii ruttu ja põhjani kõigi olude, isegi mõttewiisi, muutumine sündinud, waewalt kusagil ka nii targalt ja ettewaatlikult. Otse imestelemise wäärt on, kui kergelt kõik need suured uuendused korda saadeti Ainult üks kord tekkis tõsine wastupanek. See oli 1876 aasta lõpul, mil uuenduse-erakonna liig käre tegewus endiste samurai-meeste poolest weel kord wastutormi wälja kutsus. Suur hulk samuraisid, kes uuenduste läbi oma

eesõigused ja sissetulekud kaotanud, enamasti endisest Satsuma erakonnast, tõstsiwad Kiu-shiu saarel mikado wastu mässu, mis peagi ka Nipponile lagunes. Seda hüüti siis „Satsuma mässuks" ja kestis see 9 kuud suure käredusega. Aga septembril 1877 wõideti mässulised täitsa ära, mässu juhataja kindral Saigo langes ja sellega kustus wastupanek.*) Saigo loos ilmub meile elaw tragika (kurblugu). Ta oli waimustatud isamaalane ja mikado walitsuse uuendamisel tähtjas tegelane. Kuid et ta selle wõõraste-sõbralisest politikast oma isamaale kahju kartis, tõstis ta rusika selle purustamiseks, mida ta enne ise luua oidanud. Kuid puruks läks ta ise ühes oma püüetega. Saigo on Jaapani ajaloos seda, mis keiser Julian Rooma ajaloos. Saigoga ühes kanti wana Jaapani ajalugu hauda ja üsna uus ajawiir algas, mis Jaapanimaad ülisuure kiirusega edasi on kaudnud, nii et jaapanlased selle uhkusega nime on audnud: Meiji (s. o. walgustatud).

Oma sisemiste uuenduste ajal ei olnud Jaapanil õuneks wälja maadega hõõrumisi. Ainult a 1874 tiktus Hiinamaaga tüli tulema kuna Hiina pärast olewal Formosa saarel ühe Jaapani laewa mehed ära tapeti ja selle järele Jaapan sinna sõjawäe saatis. Kuid Inglise wahelepitusel lõpetati tüli rahuga. — Selsamal ajal Koreaga tekkinud tüli oli enam nalja kui tõe laadi. Korea kuningas, kes ise alles Hiina ülemwalitsuse alune oli, sai sellepärast kole kurjaks, et Jaapan wõõrastega sõbrustas. Upsakalt sõitles ta mikado sellpärast ja käskis teda loguni jälle kiotosse elama minna, sääl ilma lubata ärgatuleku pärast aga suurt summa trahwiks maksta Jaapanis naerdi muidugi selle pääle ja wastati ainult sellega, et Koreaga kõik läbikäimine lõpetati. Pea aga algas see uuesti, ku, Koreas teine walitseja troonile sai. — Tutlaw on kui ülisuurele lood sellest saadik on muutunud. Jaapan on Hiinamaa, kelle eest. ta Formosast 1874 kartlikult taganes, sootumaks ärawõitnud, jat Korea, kelle walitseja siis mikadole käsku julges anda, seisab nüüdi ise täitsa ja üsna Jaapani mõju all.

Wenemaaga oli Jaapanil mõnda aega Sahalini saare pärast sekeldusi, kuna sellest lõunapoolne osa Jaapani, põhjapoolne osat aga Wene oma oli ja piiri pääl tihti tülitsusi tuli. Selle asja pärast oli juba sgogun labirääkimisi alanud, ning 1875 aastal tehti leping, mille järele Sahalin terwelt Wenemaale jäi, Jaapan aga tatuks Kurilli saared sai. 1876 wõeti lõunapool Bonini saared

*) Suurem osa samuraisid hoidsiwad aga juba isamaalikus ja ohwriwalmis meeles seadusliku walitsuse poole ja wõitlesiwad ta eest, nende seas ka nüüdsed tähtsad wäejuhatajad kindralid Kuroki ja Oku.

Jaapani alla ja a. 1879 ka Liu-Kiu saared riigi külge, mis seni ainult Jaapani ülema-walitsuse all olnud.

Kuna muudes asjades kõik kiiresti Euroopa moodi püüti seada, näidati risti-usu wastu esiotsa käredat waenulust. Endised waljud seadused risti-usu keelamiseks olimad alles makswuses ja neid hakati kohe tarwitama, kui Jaapani sadamate awamise järele jälle missionärid sinna ilmusiwad. Al 1867 heideti 170 Jaapani kristlast wangi, 1868 saadeti üle 4000 sunniwiisil ainuma, ja weel 1870 anti uuendatud waljud keelud ristiusku heitmise wastu. Alles a. 1873 lubati wäljamaade saadikute tungiwate nõudmiste pääle kristlastele ainuwabadus ja selleşt saadik on ristiusk sääl rohkesti kosunud. Usulisi ajamisest polnud enam jälgegi (Maata edasi päätükk).

Olimad esimesed suured sisemised uuendused mööda, hakkas walitsus täie rõhuga selle poole püüdma, et wäljamaadega tehtud lepinguid uuele alusele seada, nõudamoodi et teda Läänemaade riikidega üh wäärilisels tunnistataks ning temale nendsamad õigused muude riikide kohta antakse, mis mundel Jaapanis on. Selles püüdes hakati 1880 a. järele igapidi Euroopa moodi olekut järel teha katsuma: Käidi Euroopa wiisi rõides, tantsiti ja mängiti kaarta, ning korra peeti kogumi nõuu ristiusku riigisuks tunnistada, et sellega Läänemaade sõprust wõita. Muid sellegi päraşt läksiwad lepingute muutmise püüded nurja, sest Jaapanis asuwad europlased ei tahtnud oma eesõiguşt kaotada et nad ainult oma konsulite kohtu ja käsu all seisiwad. Korra tiksus sellepäraşt Jaapanis jälle wõõraste-maaenuline woolus maad wõtma. Wiimati, a. 1898, saadi ometi kauaste läbirääkimiste läbi nii kaugele, et wäljamaa-riikidega uued lepingud sarnaduse, ühewäärilise oleku alusel tehti. Sellega oli siis Jaapan haritud riikide ritta wastu wõetud, temale suurte-wõimude seas aşe antud ning nii tema edenemisekäik awalikult ja ametlikult kindlaks tunnistatud. Ojaw politika-ojaja Inglismaa pani sellele otsusele mõne aasta päraşt omalt poolt weel nagu pitseri pääle, kuna ta Jaapaniga wastastikulise lepingu tegi.

Sellega oleme Jaapani ajaloos meie päewini jõudnud. Wiimased sündmused (Hiina sõda, selle järeldused jne.) käiwad juba praeguse sõja ajaloo külge, millest edaspidi seletame.

7. Jaapani nüüdne olu.

Oma uuesti sündimise järele sammus Jaapan hiiglakiirusega edasi, nii et ühe inimese-ea jooksul terwe riik ja rahwas nagu otse uueks on saanud. Esimene otsata suur uuendus riigikorra muutmise järele oli, et ühes daimiode walitsusega ka samuraide tähtsus lõppes, kes siiamaani ainukene ameti- ja sõjamehe-seisus oli olnud. Kõik seisuste waheseinad kadusiwad nüüd ära. Ka kõige alama seisuse liikmed, jetad (nahaparkijad, su numatjad jne), saiwad nüüd muudega ühesuguste õiguste osalisteks, nii et nemadgi end riigikodanikuks tunnewad.

A. 1870 seati esimene telegrahw Tokio ja Jokohama wahele, kaks aastat hiljem nendesamade linnade wahele esimene raudtee. Ühtlasi asutati ka kirjapost ja 1873 ilmus Tokios esimene ajalehti. Senine Hiina kalender kaotati ära ja wõeti uus Gregoriani-kalender tarwitusele*). Rõugepanemine tehti sunduslikuks sõja- ja laewawägi seati Europa moodu mundrisse ja harjutati ka Europa moodi, raha-olu korraldati Amerika moodi (1871), asutati Europa wiisil pangamajad, tulekahju- ja elukinnituse seltsid jne. Aga ka sisemistes politika-oludes tuliwad ülisuured mundatused. Kõrgem haridus sünnitas suuremad nõudmised ja enam haritud rahwaliikmed hakkasiwad pärima, et rahwasaadikute-kogu (parlament) seataks. Ja see sündisgi pea. 1889 aastast saadik on siis Jaapanis piiratud walitsusewõimuline põhjusseadus maksmas ja riigiwalitseja kõrwal on walitsewaks wõimuks parlament. Parlamendi korraldus on pääasjalik lt Preisimaa moodi; nagu Preisimaal, on ka Jaapanis parlament kahes osas wõi „majas“: rahwasaadikute-maja ja herrastemaja.

Uue korraga harjus rahwas ruttu ära ja kellegil ei ole nüüd enam himu endist korda tagasi soowida, kus muist riigielanikkudel suured eesõigused käes oliwad, muist aga päris ilma õigusteta pidiwad olema. Nüüd elawad kõik ühetasaselt ühesuguste seaduste all, sest nüüd maksab juhtsõna: üks seadus kõikidele.

Riigi eesotsas seisab ikka keiser (mikado). Teda peetakse päewakuninganna järeltulijaks; alam rahwas usub seda alles praegu. Kõigis koolides on keisri pilt seina pääl ja teatawatel päewadel peawad kooliõpetajad ja koolilapsed seda pilti pühalikult teretama

*) 1873 a. esimene januar määrati riigi algusest loetud 2533 aasta hakatusega ühte; aasta agati 12 kuuks, 52 nädaliks, nädal 7 päewaks; esimene päew seati hingusepäewaks.

Nagu juba eespool nimetatud, on Jaapani keisrikoda kahtlemata kõige wanem walitsejasugu maailmas, ega tunne ka ajalugu ühtegi teist, kes oma ühtejärgi kestwuse poolest ta ligidalegi saaks. Nii kaugele kui Jaapani kindel ajalugu tagasi ulatab, on ikka seesama perekond Jaapani troonil olnud (kuigi mõned aasta

Jaapani keisrinna Haruko.

saja sgoguni kõrwal koguni warjus elas); üleüldiselt arwatakse päälegi, et ta riigi asutusest saadik ühtejärgi edasi on kestnud. Muidugi ei ole see sõna täies mõttes otse nii olnud, waid wististi on nii mõnigi kord trooniõiguslise järeltulija puudusel kasulapseks wõtmisega wälja aidatud. Ja kuna mikadod ikka palju-naeste pidajad oliwad, leidis enamasti alati sündsaid kasulapsi, keda trooni-

pärijaks wõis seada. Ka nüüdse keisri naeste arw olla 12, ja ka seekord pole troonipärija Joshohito mitte walitsewa keisrinna Haruko poeg, waid ühe liignaese oma.

Nagu seletatud, peeti endisel ajal mikadot lausa jumalate järeltulejaks ja sellega pooljumalaks. Kui siis riigi uuenduse järele teistsugused mõtted keisrikoja algpärasuse kohta maad wõtsiwad, hakkas austartus keisri kohta ikka enam kaduma, walitsejatruudus wähenes wõõrsilt toodud ilmawaate mõju all ikka enam, ja kord näis asi sinna poole kalduma, et Jaapanist wabariik saab. Kuid weel parajal ajal tuli pööre: Hiina sõja ajal läks keiser ise ka sõjawäe juurde, elas ja talitas sääl kui hoolas majaisa oma pere seas, ja kuna ajalehed neid teateid agarasti laiali kandsiwad nägi Jaapani rahwas korraga oma keisrit teises walguses ja uuestõusis keiser üleüldisesse lugupidamisesse, kuigi teisel põhjusel kui enne. Endise arwatawa jumalate-wõju asemel walitseb nüüd Jaapanis austatud riigi-isa.

Kordasaadetud mundaluste juures oli keisril muidugi suur mõju, aga ta suurem tarkus oli küll, et ta oma ümber osawad riigimehed oskas koguda, ja nendele tegewuseks laia woli andis. Nende arw on rohke, pea kõik nue-aja Jaapani ministrid on tublid ja agarad mehed olnud. Praegune pääminister on kindral grahw Katsura, kes Saksamaal oma hariduse on saanud ja Hiina-Jaapani sõjas wäga osaw wäejuhataja oli. Tema kadunud abikaasa oli ristiusku ja wõttis elawalt ristiusu missionitööst osa.

Praeguse ministeriumi hing on aga wälimisie asjade minister Komura, kes Amerikas oma hariduse on saanud. Ta oli saadikuks Washingtonis, Peterburis ja Pekingis ja tunneb siis just neid riikisid ligemalt, millega Jaapanil kõige enam tegemist on.

Praeguses ministeriumis puuduwad ometi mõned kõige tublimad nõunud, nagu nimelt ka kuulus markii Ito kelle töö pääasjalikult riigi uuendamine oli. Aga ega need sellepärast sugugi riigijuhtimisest eemal seisa, kuigi neil otsekohest ametit pole.

Seest endised ministrid, kui nad ameti maha on pannud, kui ka muud tähtsad ja mõjuwad tegelased, seatakse salanõunikogu liikmeteks.*)

See tähtsas nõunikogu, kelle liikmed kõik wanad riigimehed (mida ka selle Jaapani keeli nimi „genro" otse tähendab), on keisrile erawiisil nõuandja; keiser ei ole küll mitte kohustatud

*) Praegu on selles kogus markii Ito, markii Jamagata, grahw Mutsukata, grahw Inuje, markii Ojama.

tema nõuu järele käima, kuna „genrol" mingit ametlikku woli pole, aga tõepoolest ei jäta ta seda kunagi tähelepanemata

Europa riikide moel on Jaapanisse ka riigiwalitsuse poolt antawad auutähed (ordomärgid) seatud: 1875 „Tõuswa Päikese ordo" ja 1876 „kuldlille ordo"; neid auutähti on ka europlastele antud. Niisama on sääl Europa moodi auunimed: markiid, grahwid, paronid ja muud säärased

Ka riigi muud ametnikud on enamasti tublid Nad on pea kõik endiste samuraide järeltulijad, kelle esiwanemad aastasajad

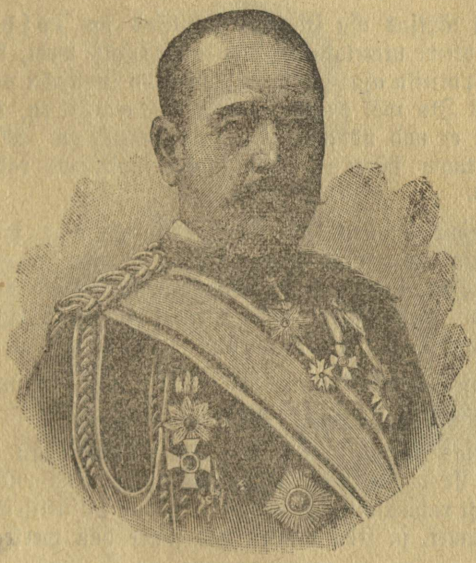

Jaapani pääminister Katsura.

otsa maajuhtimisest on osa wõtnud. Ka teiste seisuste liikmetel ei ole küll mingisugust seaduslikku takistust ametnikuks saamiseks. Samuraid aga kaotasiwad mu datuse läbi kõik oma endise wõimu ja ülespidamise, ja nagu lauks selle eest walitakse nende hulgast nüüd enamasti ametnikud Kuna enne Jaapani wanasõna järele „samurai hing tema nõõk oli," siis wõiks nüüd üte da, et see s u l g on, wõi õigem — sest Jaapanis ei kirjutata sulega — p n i s e l

Endised samuraid on siis praegused ametnikud, aga suur hulk

neist on ka õpetlasteks hakanud ning üleüldse on nad imestamise wäärt kiirusega endise aja unustanud ja uute oludega leppinud.

Parlamendis on 300 liiget, kelle hulgas kaugelt suurem osa wabameelseid. A. 1890 astus see esimest korda kokku. Walitsusele on parlament sagedasti wastu astunud, sellepärast ka mitu korda koost ära aetud ja uued walimised ette wõetud. Aga paremat ei saadud säält midagi. Weel minewa (190.) aasta lõpul saadeti parlament koju, kui ta kohe esimesel istumisel walitsusele laitust awaldanud oli. Tänawu waliti uus parlament ja see lubas kohe tarwilikud rahad sõjapidamiseks.

Wäga tähtjas osa sisemises politikas on s o s h i d e l, keda ju eespool oleme nimetanud. Nõnda kutsutakse mehi, kelle elu-ülesandeks otse politika ajamine on. Nõnda on enamasti nooremana ise arwanud, et Ito wõi Kaisura waim neis warjul on, kuni wiimaks ilmsiks tuli, et nad üsna igapäewased inimesed on. Muu teenistus siis neile enam hästi ei kõlba ja nad hakkawad rahwale politikat õpetama.

Kuulajaid on neil ikka küllalt, sest iga õige jaapanlane on tuline politikamees; olgu ta walitsuse poolt wõi wastu. Soshid on ikka mõne erakonna eest wäljas, kelle poolt nad oma ülespidamise saawad. Nad käiwad linnast linna ja külast külasse ja peawad igal pool oma politika-kõnesid.

Inimesed koguwad suure häämeelega neid kuulama, sest, nagu öeldud, jaapanlane on kange politika ajaja.

Walitsus waatab nende teguwiisi wagusi päält ja juhtu ka, et walitsus ise omad soshid wälja saadab, et seda wõi teist walitsuse nõudmist rahwale tutwustada. Rahwast politiliselt õpetada, see on soshide amet, ja seda teewad nad suure hää meelega.

Iseäralik nähtus Jaapanis on, et inimesed wäga noorelt politikaga tegemist teewad. Isegi 12 aastased poisikesed ajawad politika-juttu ja seda kuulawad täiskaswanud inimesed päris tõsiselt. Ka ajalehtede juhtkirjad tulewad wahel noorte meeste sulest.

Raudteed ja kirjapost on õige ruttu edenenud. Raudteed käiwad nüüd kõigist Jaapani saartest risti ja põigiti läbi ja isegi, kus jaapanlased ainult ajuti maad wõtawad, nagu praeguse sõja ajal Koreas ja Mandshurias, ehitawad nad kohe raudteesid.

Jaapanis oli 10 aasta eest ainult 2400 wersta raudteed, nüüd on juba ligi 8000. Kümne aasta eest oli raudteedel 20 miljoni sõitjat aastas, nüüd 120 miljoni.

Jaapani post ja telegrahw on odawuse pooleſt Europa omaſt ees, aga niisama hästi seatud kui Europasgi. Suuremates linnades kantakse post päewas mitu korda kätte; isegi külades, mis postkontoriteſt eemal on, wõib posti kaks korda päewas saada. Kirjad kaduma naljalt ei lähe.

Jaapani postiametnikud on ülihoolsad kirjasaaja otsimises: ei saada teda kätte, läheb kiri saatjale tagasi, kui see teada on. Näituseks olgu, et üks kiri 32 kohta oli läbi käinud, enne kui tagasi tuli. Postisaadetusi tuleb aastas iga elaniku kohta 13.

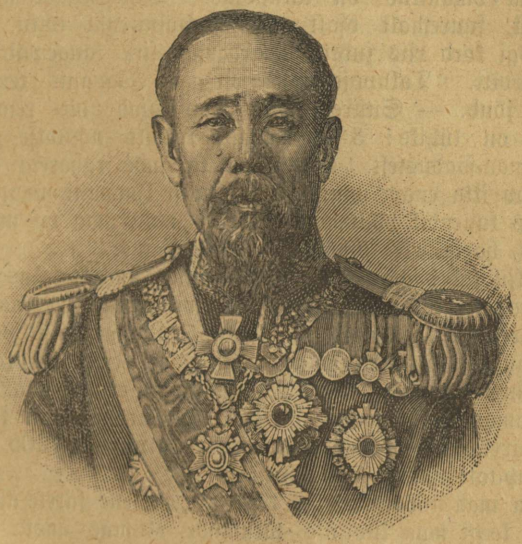

Markii Ito, Jaapani tähtjas riigimees.

Jaapani politsei on Saksamaa eeskuju järele korraldatud; politsei-ametnikud on ilusti ja puhtasti riides, inimeste wastu lahked ja tunnistawad oma olekuga, et nemad mitte inimeste käskijad ei ole, waid teenijad.

Ka terwisehoiu-politsei on kenasti seatud, ehk küll arstide hulgas palju ülikooli-haridusета on. Paljud on aga kodu- ja wäljamaa-ülikoolides käinud.

Haigemajasid loetakse üle 500, apteekisid üle 2700.

Kohtuolud seati hakatuses Prantsuse eeskuju järele, pea aga tunti, et wõõramaa seaduseraamat teise maa jaoks mitte ei kõlba,

ja sellepärast asuti seaduseraamatu uuendusele. Uues kujus maksma saanud seadus sai Saksa mõju alla, niihästi nuhtluse- kui ka kodanlik- (tsiwil) seadus; ka kohtud on nüüd Saksa wiisi. Kohtuid ja adwokatisid ei ole aga kuigi palju, sest Jaapani rahwa seas ei ole kohtuskäimise tuhin weel maad wõtnud.

Kuna küll Jaapan omale lühikese ajaga tubli sõjawäe ja kange laewastiku soetas, on ta oma riigi majanduse ometi kaunis korras hoidnud. Maksukoorem oli seni suuremalt osalt talupoegade kanda, sest kõige suurem osa maksusid wõeti maa päält.

Maa-omanikud on talupojad. Talupoegade seisukord on raske küll, suuremalt osalt otse maksusuuruse tõttu. Kui siis üks ainusgi kord riis juhtub äpardama, siis langewad talupojad tihti pankrotti. Talupoja-seisus on aga Jaapanis terwe rahwa tugi ja jõud. — Suurem osa maapidajad on rentnikud, ja rendi-aeg on lühike: 3—5 aastat; rendiks nõutakse pool ning enamgi maa-saadusest. Ometi on ka juba raharent tarwitusel ja see saab ikka enam moeks. — Terwest Jaapani maapinnast on ainult üks kuuendik põllumaaks kõlblik, muu maa on metsade all ehk söötis, harimiseks kõlbmata, mäeküljed jne.

Palju lahedamalt kui põllupidamine, saab kauplus ja tööstus läbi. Jaapani kaubalaewandus on wiimse kümne aasta sees 4 korda suuremaks kaswanud, ja umbes niisama palju on selle aja sees ka kauplemine wäljamaaga tõusnud. Kõige suuremalt kaubeldakse Inglisemaaga, teises reas on Am. ühisriigid ja alles kolmandal Hiinamaa. — Jaapanis on juba ka Euroopa laadi kaubanduseseltsid suurel mõõdul maad saanud; neid on üle 7000 ja nendes olewat kapitali umbes 700 milj. rbl.

Iga maa tööstust wõib kõige parem selle järele ära arwata, kui palju keegi maa kiwisüsa tarwitab. Kümne aasta eest alles tarwitati Jaapanis aasta jooksul 2 miljoni tonni kiwisüsa, nüüd 8 miljoni tonni. See on oma maa tarwitus. Neid kaewatakse aga palju enam wälja ja teine 8 milj. tonni süsa wiidakse wäljamaale. Jaapani tööstuse tähtsamad harud oliwad wanemal ajal õlgedest tehtud asjad (Jaapani rahwuslik töö), prongsi, paberi, portselani jne. tööd. Need tööharud õitsewad praegugi weel ja nende juures on ligi pool miljoni töölist tegewuses. Wiimasel ajal hoogu saanud wabrikutöö on aga Euroopa laadiline; selle tööliste arw on nüüd suuremgi kui endises tööstuses, nimelt üle poole miljoni. Uuelaadilised wabrikud walmistawad pääasjalikult tuletikkusid, siidi- ja puuwilla-riideid jne.

Esimene siidiwabrik ehitati a. 1871 ja sääl oli 200 naistöölist tööl. Praegu on aga siidiwabrikuid 2500, kus pääle saja-

tuhande naistööliſe töötawad. Kolme aasta jooksul tõuſis ſiidi walmistamine kolmekordſeks. Ketramiſe-wabrikuid on 100 ümber, ja walmistawad aastas 150 milj. kilogrammi lõnga (9 ml. pd.

Ka willakraaſimiſe ja kudumiſe tööd on häſti edunenud ja neude tööharude pääl on praegu 150,000 inimeſt. Niiſama kiirelt edenewad muud tööſtuſe-harud. Auruga käidawaid wabrikuid loetakſe praegu üle 3000, arwata 120,000 hobuſe-jõuuliſte maſinatega. Ja ühtelugu aſutatakſe uuſi wabrikuid, ning on neid kõigeſuguſeid: Tſemendi-, waipa-, klaaſi-, ſeebi-, päewawarju-, kübarate-, kellade-, jalgrataſte- jne. wabrikuid.

Oma raudtee-wagunite tarwituſed täidab Jaapan täitſa iſe; tal on ka hää hulk laewaehituſe-paikaſid (dokkiſid).

Jaapani mäetööſtuſeſt on lehek. 41 ja 42 nimetatud. Sinna juurde on aga liſada, et uuemal ajal Jaapanis ka kulda on leitud; nimelt Iwate juures olla kullalademed, mis umbesarwu järele 1000 milj. rbl. eeſt kulda anda tõotawad.

Ka lambiõli (petroleumi) walmistus on wäga ſuurelt tõusnud: 1890 a. ſaadi ſeda 55,000 kokut (1 koku on 14½ ponge), 1900 a. aga 474,000. Jaapani petroleum täidab juba Ida-Aaſia turgu. Niiſama jõuab Jaapani tööſtus mõnede muude kaupade pooleſt Aaſias juba julgesti Europa riikidega wõistelda, ning hakkab koguni Europa kaupa eemale tõrjuma; need kaubad on: ſiid ja poolſiid, puuwilla-ketruſed, portſellanikaubad, tuletikud (millega Rootſi omadeſt juba üle käib), kiwiſõed, kampwer, waſk (ſeda wiidi 1901 a. 15 milj. jeni eeſt wälja), thee ja riis. Kõige tähtſam wäljaweo kaup on aga toores ſiid, mida alles kümne aasta eeſt 28 milj. jeni eeſt wälja wiidi, aga juba 1901 a. läks ſeda 74 milj. jeni wäärtuſes. Puumwilla-lõnga ei wiidud 1893 a. weel ſugugi wälja, aga 1901 ſaadeti ſeda 21 milj. jeni eeſt. Kiwiſüſa wiidi 1889 a. 1 miljon tonni wälja, 1901 aga 8 milj. Selles arwus ei ole weel need otſata ſuured hulgad kiwiſüſa, mis Jaapani ſadamates oma- ja wäljamaa laewadele laotakſe. Nii mõnda kaupa, mida Jaapan enne iſe oſtis, teeb ta nüüd oma jaoks küllalt ja ſaadab weel wäljagi; ta kauba-wäljawedu on wiimaſel ajal hiiglamääral tõusnud: ühe inimeſe-ea jooksul 16 korda ſuuremaks. — Teadagi tõuſeb teiſelt poolt ka ſiſſewedu; ſeda nõuab ju loomulik kaubanduſe tafakaal ja mitmekülgne tarwituſte kaswamine. Iſeäranis tuntaw on ſuhkru ſiſſetoomine, mida 1881 a. 7,800,000 jeni eeſt, 1900 a. aga ligi 27 milj. jeni eeſt toodi.

Jaapan wõib odawalt müüa, ſeſt töörahwa palgad on ſääl alles pool-odawamad, kui Lääne-Europas. Jaapani tööſtusline edu on aga alles algamas; tulewik tõotab wäga palju enam.

Muidugi ei puudu sellel suurel edenemisel ka suur ja kardetaw warjukülg. Tööstuse kiire kaswamine ja rahwa linnadesse kokku woolamine on Jaapanisse sarnase tööliste-küsimuse päewakorrale toonud, nagu see Lääne-Euroopa maades juba mõnda aega ähwardawa äikesepilwena õhus hõljub ja senise seltskonna alust õõnestab.

Alles hiljuti weel oli Jaapan pea täitsa põllumajanduseriik. Suur riigipööre aasta neljakümne eest tõi aga sellesgi asjas suure muudatuse ja, nagu kuulsime, on nüüd Jaapanisgi palju ja suuri tööstusepaiku olemas. Wabrikute tekkimise tõttu hakkasiwad maa-inimesed ka Jaapanis suurel arwul linnadesse rändama, nagu see Läänemaades ammune nähtus on. Kuid mis siin aastasadade jooksul on sündinud, sündis Jaapanis mõne aastakümnega. Linnad läksiwad ruttu suureks, elu nendes palju kallimaks, kuna aga tööpalgad endist wiisi wäga madalaks jäiwad. Riigi põhjuseaduse andmiseşt ei olnud töölistele tulu ühtegi, seşt parlamendis on suurem wõim rahameeste käes ja need on tööliste elukorra parandamise wastu wäga külmad. Mõnegi walitsuse poolt ettepandud tööliste kaitseseaduse plaani on parlamendi enamus tagasi lükanud. Kuna töölistel parlamendi-walimise õiguşt ei ole, puuduwad nendel sääl soojad eeştkoştjad. Nimepidi on küll töölistel koosolekute pidamise ja ühisuste asutamise õigus, aga need seisawad politsei walwu all ja suurem tööliste hulk on ka alles asjas harjumata, ega suuda ühtehoidmise tähtsuseşt aru saada.

Nii on siis tööliste seisukord Jaapanis wilets küll; seadusliśel teel pole tööliste kaitseks weel midagi tehtud. Iseäranis rõhub see korralduseta olek ja „waba wõistlus“ naesterahwaid ja lapsi, kuna aga kudumise- ja siidiwabrikutes suurem osa töölisi naesterahwaid ja lapsi on. Näituseks on Osakas, mis Jaapani tööstuse pääpaik on, 58,000 tööliste seas alla 14 aastaseid lapsi 13,000. Kõige rohkem lapsi töötab aga tikuwabrikutes, kus juba seitsme kuni kaheksa aastaseid lapsi tööl nähtakse — koguni kuue aastaseidgi. On juba lastele niisugune töö iseeneseştgi kurnaw, siis seda enam weel sellepooleşt, et tööpäew laste kohta wäga pikk on: 8—10, tikuwabrikutes kuni 12 tundi. Täisealiste tööpäew on muidugi weel pikem; enamasti ikka üle 11 tundi, mõnel pool 15—16.

Ning selle juures on palgad nii madalad, et see Europas otse imestawalt kuuldub. Puuwilla-wabrikutes on meeste päewapalk meie raha-aru järele 20 kop., naesterahwastel 10—14. Mõne teise tööstuse juures teeniwad nad küll 20—25 kop., aga selle juures peawad wabrikule korteriraha maksma. Sõidumehed — kumurad — saawad küll wahel päewas 50 kop. ja enamgi, aga nende amet

on ju ka koleraske ja kurnaw, nii et seda kaua pidada ei suuda. Sest kumurad waesed peawad tunnis 10 wersta ära jooksma, päewas 60—70. Ka enam õppinud tööliseд ei suuda suurt teenida; ketramise-wabrikutes saawad mehed 40 kop. päewas, õppinud sepad ja kirjaladujad teeniwad 50—60 kop. päewas. Rublane päewapalk on juba wäga haruldane asi. Wäga mitmed kodu-käsitööliseд, ajalehtede müüjad ja muud sarnased peawad aga wahel 10 kopika päewateenistusega leppima. Ja laste teenistus on hoopis wähene: ketramise-wabrikutes makstakse 5—12 kop. päewas, tikuwabrikutes weel wähem.

See kuuldub küll koguni kurwalt, ja meie olude järele otsustades oleks niisuguste olude juures elamine üsna wõimata. Aga selle juures on kahte asja meeles pidada. Esiteks on Jaapanis rahawäärtus hoopis suurem, kõik asjad wõrdluslikult hoopis odawamad kui Europas, nii et ka rahakulu siis koguni wähem on. Nii wõib mõnes kohas juba 5—10 kopka eest särki ehk pükſiſid osta. Õmaja eest (see wannitus ühes arwatud) wõetakse ainult kaks kopikut ja wäikse korteri saab tööline 60 kop. eest kuus. Wabrikutes, kus töölistele ka süüa antakse, arwatakse selle eest 7—8 kop., kuna wõõrastemajades 10 kopika eest päewas juba tublisti süüa saab. Nii siis wõib sääl terwe perekond, kui piskuga läbi ajab, päewas 8 kop. eest saadud toiduga läbi ajada: 6 kop. kulub riisi, üks ubade ja üks kalade pääle.

Teiseks on seda tähele panna, et jaapanlased üleüldse wäga wähega läbi saawad, piskuga maja peawad. Kehwemad töölised elawad kambrikeses, mis pikuti ja laiuti waſt ruutsülla suurused on. Ainuks majariistaks on põranda-waibad, needgi enamasti kulunud, sest uusi muretseda ei saa tihti. Nende pääl söödakse, tehtakse tööd ja magatakse. Lapsi ei sallitagi palju toas, kuna nad waibad ära rikuwad; need peawad siis päewad otsa õues uitama.

Aga ka jõukamate inimeste majad paistawad meiepoolsele silmale üsna õudsed: Mitte ainust majariista ei ole sääl näha, ei ühtegi tooli, lauda, sängi, peeglit, ahjugi mitte. Ainult tühjad paljad seinad; on palju, kui mõnes seina-awauses mõni pilt ripub ja selle ees lillepott. Tuhapang mõningate hõõgawate sütega peab ahju aset ära täitma (nagu eespool juba kuulsime). Selle nähtuse najal wõib arwata, kui wäheše elutarwitusega Jaapanis lepitakse. Kuna siis ka ülemad rahwakihid napilt elawad, ei ole alamatel wäga palju põhjust, nende pääle kurjaks ja kadedaks saada ning oma weriwaesus ei tunnugi nendele nii wäga waluſalt. Nii wõib siis ikka küll öelda, et Jaapani töörahwa wilets elu wõrdluslikult palju halwem ei olegi, kui mitmel pool Lääne-Europas. Sest

säälgi wõib hoolas tööline oma napist palgast wähe tagawaraks jätta, ning kui sugu kogutud, pöörawad enamasti kõik wabriku-tööliseb jälle maale tagasi. Nii wahetawad tööliseb ühtelugu; puuwilla-wabrikutes tulewad läbistikku iga aasta uued, mujal wabrikutes on ainult neljas osa neid, kes üle kahe aasta tööl olnud.

Ja kindlasti on tööliste elukorras edaspidi paranemisi loota. Juba Hiina sõda (10 aasta eest) tõstis töörahwa palkasid; sedasama on küll ka nüüdsest sõjast arwata. Jaapanis on töästus hiiglasammul edenenud ja nii pole töörahwa seadusline olukorraldus sellega sammu pidanud; arwata aga on, et kui paranduseb korra ette wõetakse, needgi ruttu lähewad. Muidu oleksgi Jaapanis küll suuri segadusi ja kangeid põrutusi weel enam karta kui Europas, kuna säälne uus selskondlik olukorraldus muidugi alles käärimas ja kujunemas on. Ka Jaapanis on tööliste liikumine juba mõjuwalt alanud, kuna selle asja juhatajaks keegi sõbi mees Katajama on asunud, kes kümme aastat Amerikas elanud ja säälseib seltskonna-olusid tundma saanud, sääl ka ristiusku heitnud. Tema äratusel ja hoolitsusel on Tokios laste-aed, rahwa-ülikool, suur ajakiri ja mitu tööliste-ühisust asutatud. Kõige suurem on rauatööliste ühisus, millel üle 6000 liikme on. Kirjaladujate-ühisusel on üle 2000 liiget. Tükati on tööliste-ühisusel juba suur mõju; nimelt wõib raudteedele ainult tööliste-ühisuse lubaga wedurijuhtisid ametisse panna. Tokios ilmub töörahwa jaoks oma päewaleht, mille sisust neljandik Inglise keeli on; selles keeles ilmuwad nimelt tähtsamad kirjatükid. Mullu Tokios peetud töörahwa-koosolekul oli üle 30,000 osawõtjat; sääl nõuti suure rõhuga tööliste ametikooliside, töö kohta kaitseseadust ja politilist walimise-õigust.

Kuna Jaapani riigikorra uuenduse aruldasel wiisil selle-kordseb wõimumeheb — daimiob ja samuraib — isamaalikus meeles ohwriwalmilt oma suured eesõigused käest andsiwad, siis wõib küll loota, et ka eesolewal ühiselu korralduse kõrgemad ja jõukamad rahwakihid kehwemate soowidele wõimalikult wastu tulewad ja asjakorraldus leplikul teel sünnib. Sest nagu eespool kirjeldatud, ei tunnu Jaapanis rahwakihtide wahe sugugi nii terawalt, kui Europas, waid terwest rahwast käib nagu ühine kokkukõla-tunne läbi, mis end ka selles awaldab, et sääl wiisakus terwele rahwale ühine omadus on. Toorest sõimamist ja inetut wandumist ei tundagi Jaapanis, ka kõige alamad rahwakihid on selleest halbtuseest wabad. Suurelt osalt on selle põhjuseks küll ka, et Jaapanis joomine kõigi oma kurjade tagajärgedega peatselt tundmata on. Nii ei nähta sääl siis ka ialgi inetuid kakelusi, nagu need Europas tihti lakkumise järelduseks on. Ja üleüldse

oskawad jaapanlased oma kirgesid hoopis enam talitseda, kui europlased. Jaapanlane peab seda tooruse märgiks, kui keegi oma tundmustele liialt laia woli annab, ja kui seda europlaste juures näeb, raputab ta nende kiidetud haridusе üle pääd. Tema ilutundmusele käib see wastu, oma nägu wihatujus inetuks moondada, käte-jalgadega wehelda ja karjuda. Kui jaapanlane köneleb, lehwib ta huulte ümber ikka nagu lahke naeratus, aga walju naermist ja ka muud kisategemist kuulub ainult geishade juures, kes ju ka muidu wäga wabalt elawad. — Oma meelerahu ei lase jaapanlane naljalt millegist kõigutada; iga halwa asja kohta lausub aga «Shigata ga noi» (pole parata), ja lööb käega.

Niisama kui omawahelises ümberkäimises, armastab jaapanlane kaunidust, iludust, kokkukõla, ka kõiges oma ümbruses, ja otsib siis oma suuremat lõbu oma maa rohke iludusega loodusest, mille juures ta europlaste kunstlikult sigitatud lõbudest suuremat ei hooli. Tähelepandaw ja Jaapani olude kohta kujutaw on, et ka keisrikoja suuremad pidud, kuhu kõrge mõisnikuseisus, tähtsamad ametnikud ja Europa seltskonna peenemad liikmed wõõraks kutsutakse, keiserlikkudes aedades ära peetakse, ja nimelt kirsside ning muude puude õitsmise ajal. Sääl ei nähta siis mitte Europa moodi toredat paleti-tantsu, ega ole uhketes saalides jalutamist. Waid wõõrad wiibiwad tundide kaupa mõne weekose waatlemisel, eht istuwad tiigikaldal ja wahiwad höljuwate puuokste läbi tiigiwee waikset pinda. Ja loodusе-ilust lugupidamine on niisama hästi alama kui kõrgema rahwakihi oma; päiwiline tunneb seda niisama hästi, kui professor. Europlaste majades teenijadgi pöörawad põlastades tubasele toredusele selja ja lähewad kauge maa taha rahwuslistele „õiepidudele.“ Need Jaapani rahwapidud on täitsa loodusе-pidud ja loodus ise ehib nende jaoks pidusaali. Sinna woolawad siis inimesed tuhandetena kokku, ja tõesti on see wõõralegi tore waadata, kui lumiwalges ja roosa-ehtes olewate puude all rõõmus rahwahulk, meeste- ja naesterahwad kirjus reas, naeratades ja lobisedes läbisegi sebiwad, nende wahel kirjudes riietes lasteselgad jookseWad. Nendelt pidudelt, kus temal kulu mitte mihastagi ei ole, läheb ometi jaapanlane mitukorda rõõmsamini koju, kui europlane omadelt, kus ta tast wast mitu rubla kergemaks saanud. Selles ep jaapanlase piskuga majapidamise saladus on.

Eespool kuulsime jaapanlaste napipoolseist kehakatteist Aga selle, mis ta seljas on, peab ta ikka piinlikult puhta. Närakates ja kaltsudes käimist ei sallita Jaapanis sugugi. Küll nähtakse sääl suwel tihti inimesi, kellel pääle paari õhukeste pükste muud midagi seljas ei ole, aga needsamad on ometi terwed ja puhtad. — —

8. Jaapani ajalooline ülesanne.

Kuna nüüd küll Jaapanis rahwas wäga wähesega läbi saada oskab ja ka wäga hoolas ning töökas on, teeb ta kosumisele ja kaswamisele ometi maapiiride kitsus takistust. Juba selle raamatu algusel on nimetatud, et Jaapanis rahwast wäga tihedalt asub: 108 elanikku ühe ruutkilomeetri pääl. Nii tihedalt leidub rahwast ainult mõnes kohas Kesk-Hiinamaal ja Europas Belgia, Saksi ja Inglisemaadel, kus aga suurem osa rahwast ennast tööstusest elatab. Prantsusemaal, mida ka rahwarikkaks maaks loetakse, on rahwatihedus ainult pool Jaapani omast. Õieti suurelt aga paistab wahe silma, kui nimetame, et Aasia-Wenemaal kõigest poolteist in. ühe, ja Amuri-maades ainult üks inimene kahe ruutkilomeetri kohta tuleb Aga õieti on Päris-Jaapanis rahwatihedus weel hoopis suurem kui eelnimetatud läbistikune arw, sest põhjapool riigis (Jesso saarel jne.) wõib rahwast ainult harwa asuda, kuna sääl kliima kare ja elutingimised waewalised on. Nii siis tuleb Kesk-Jaapanis kohati (Awadshi saartel) ligi 300 inimest ühe ruutkilom. kohta. (Suurte linnade maakondades tuleb — linnad ligi arwatud — koguni 400 kuni 750 in. ruutkilm. pääle). Kuna harilikult keskmise wiljakandja maa jaoks ühe ruutkilom. kohta umbes 40 inimest parajaks rahwaarwuks loetakse, siis näeme, et Jaapanis rahwapaksus tõepoolest paiguti juba pakki teeb.

Jaapani majanduslise olu kohta on siis kaks nähtust tähelepandawad: Kohase maapinna puudus ja rahwa rohkus ühelt poolt, ning kaubanduse ja tööstuse kiire kaswamine teiselt poolt. Mõlemad tunnistawad Jaapani paisuwat wõimu ja sunniwad teda otse nõrkemata nõudmisel, end oma senistest piiridest wälja sirutama. Asumiseks kohase maa nappus on juba ammu jaapanlasi wäljarändamisele ajanud. Enne rännati iseäranis põhjapoole Jesso saarele, kuni sääl wähegi sünnist maad leidus, aga et see otsakorral on, pööras wiimasel ajal wäljarändamise tee mujale. Hiinalt 1895 a. saadud Formosa saarele on juba suurel hulgal jaapanlasi asunud. Aga muidugi ei suuda see wäike saar ammugi kõiki wastu wõtta, kuna wäljarändamine wiimasel paaril aastakümnel tosin korda suuremaks on kaswanud ja wiimsetel aastatel wäljarändajaid üle 100,000 hinge aastas olewat. Suurem osa läheb nüüd Amerikasse, aga õige rohkel arwul asuwad ka naabrimaasse Koreasse. Wäga arusaadaw on, et Jaapan seda maad, ja ka kõrwal olewat Mandshuriat, kus asumiseks ju nii rohket ruumi leidub, oma loomulikuks asumaaks on hakanud pi-

dama ning otse sellepärast oma politilist võimu nendel maadel oma eluküsimuseks peab, mille jaoks raskematgi ohvrit tooma valmis on.

Ja et ka Jaapani tööstus väga suure hooga kaswamas on, siis on temale ka suuremate kaubaturgude küsimus ülitähtjas, millepärast ta Ida-Aasia meredel ühtegi teist võimu oma kõrwale ei raatsiks lubada. Jaapanil on nüüd edaspidiseks väga tähtsaks majandusliseks nõudmiseks: Maapiiride laiendus ja kaubaturgude suurendus. Maa ja turud ep ongi need asjad, mille jaoks Jaapan nüüd raske sõja on ette wõtnud.

Jaapani uus seisukoht maailma suur-riigina toob muidugi küsimuse ette: „Mis on Jaapani edaspidine üles-anne maailma-ajaloos — mis lisa wõib noor Jaapani rahwas inimesesoo üleüldisele kultura-tööle anda? *)

Selle küsimuse kallal on juba küllalt waieldud ja seletatud, kuid wastused lähewad muidugi üliwäga lahku. Huwitaw on kuulda, mis Kauge Ida saarteriigi mõjuwamad mehed ise asja kohta arwawad ja ütlewad. Need tunnistawad tõesti wõimukal sõnal selleşt tugewaşt edasi- ja ülespoole tungimiseşt, mis nüüdsel ajal jaapanlaşi näib elustama, ehk — kui asja teisipidi tahetakse nimetada — selleşt „suuruse-hullustuseşt," mis jaapanlaşi nüüd joowastab.

Oma Inglise keeli kirjatöös „Idamaa aated" ütleb Jaapani kirjanik Kakasu Okakura, et Jaapan Aasia rahwaste haridusе-olu ühendajaks ning juhatajaks kutsutud olewat, ning tõendab sellel haridusel palju enam wõimu ning mõnu olewat kui Läänemaade omal. Ta arwab et aasialane, istugu ta Gangese kallastel ehk kõndigu Mongolia kõrbedes, töötagu Hiina riisiwäljadel, wõi lõbutsegu Hondo (Kesk-Jaapani) kirsipuude õitsmise juures, peenemat ja kõrgemat hinge-elu elab, mille täit sügawuşt Läänemaade elanikud iganes tundma ega mõistma õppida ei suutwat ja mille rikkuse juurde Läänemaade haridus kunagi ei ulatawat.

Selleşt kõneşt lehwib meile siis ei ainult Suur-Jaapani, ei ka üksi „Kõik-mongolismuse," waid puhtalt „Ühis-Aasia" waim wastu, mis Europa olule otse wastandiks ja waenuliseks seatakse. — Teine tähtjas jaapanlane K. Takahaşhi ei hoople nii wäga Ühis-Aasia oluga, seda enam suurustab aga Jaapani oma tähtsusega. Ta ütleb, et loodus Jaapanile haruldase kenaduse on andnud, selle juures

*) Selleşt asjaşt oleme juba selle raamatu sissejuhatuses ja ka „Jaapan haridusolude" päätükis tarwiliselt seletanud, arwame aga kohaseks, hiljemini ilmunud uute hallikate järele weel mõnda, Jaapani meeste oma mõtteid, ligi lisada

paraja ja terwe õhu-olu — seda maad wõidawat „Idamaa paradiisiks“ nimetada.

„Meie muudame selle maa tulewikus rahwaste-puiestikuks, meelitame sinna igast ilma-äärest lõbuotsijad inimesed külasse. Meie ehitame Europa würstidele ja Ameerika rahameestele toredad hotellid ja saame nendest wõõrasteşt omale tulu ning lugupidamist päälegi. — Niisama on meie maal wäga kohane maadeteadusline seisukoht maailma-kaubateede keskpaigas. Waikşemere randadele tekib edaspidine maailma-turupaik ja kõigi maailma rahwaste laewad tulewad Jaapani wetesse, kaubateede ääres olewatesse sadamatesse warju otsima, parandusi ette wõtma, küttematerjali ja wett saama. Ning kõigest sellest tõuseb meile tulu.“

Sellessamas mõttes on kolmas Jaapani tähtjas tegelane, admiral Kimotsuki, kes järgmiselt seletab: „Jaapani-meres figib kindlasti edaspidi maailma näitelawa. Meilt ainult kitsa mere taga olew Hiinamaa kosub wististi 20 aastasaja suuremaks maailma kauba-aidaks. Siberi raudtee ühendab seda maad Europaga, Kesk-Ameerika kaanal walmib pea ja hõlbustab läbikäimist Ameerikaga. Meie wõime siis oma suurtest sõekaewandusteşt Jessо ja Kiushiu saartelt muude Ida-Aasia maade suurt sõetarwitust täita, kuna nendel süteşt nappus on. Nii siis woolab meie maale, mis Europa, Aasia ja Ameerika kaubateede sõlmekohaks on, igalt poolt maailma waranduşi kokku.“

Aga ei wõi ütelda, et jaapanlased ainult oma äriliste suuruse plaanide kallal haudwad, waid selle kõrwal on nendel ka tähtsad aatelised sihid. Jaapani juhtiw leht „Taijo“ seletab nendest:

„Jaapani ajalooline ülesanne on, Aasia maadele uue-aegse hariduse toomiseks wahemeheks ja juhtijaks olla. Seşt Hiina, Korea, Siam jne. wõiwad nüüdset hariduskorda hoopis hõlpsamini Jaapani kaudu omandada kui Europast ehk Ameerikast, kuna nendel niisama sugune kiri on kui meil, ja osalt needsamad aated.“

Sedasama mõtet seletab Jaapani professor Ukita laiemalt: „Jaapan on selleks määratud, oma Aasia naabritele haritud ja iseseiswa riigi eeskujuks olla ja sellega kõiki Aasia rahwaid ühisuse aatele elustada — nagu Ameerika ühisriikidel ülesandeks on, kõiki uue maailma riikisid ühisusesse koguda — ja sellega kõigi maailma maade koondamist edendada, nii et nendest suured lepingu-ühisused kujunewad.“

Ja tõepooleşt peab ütlema, et jaapanlased wiimastel aastatel tähendatud suure ülesande kallale juba täie tõega ja tubli jõuuga on asunud. Kõige kaugemale on nad sellega oma ligemal naabrimaal Koreas jõudnud, mis mitmeti juba üsna Jaapani asumaa laadi

näitab. Suurel hulgal asub jaapanlasi Koreas, ja nende käes on pea kõik suuremad äri-ettewõtted, nii kaubanduses kui tööstuses. Suurel määral weetakse Jaapani tööstuse-toodeid Koreasse, kuna säält selle wastu põllusaadusi Jaapanisse toodakse. Et Koreal omal laewasid niihästi kui ei olegi, on pea kõik läbikäimise-talitus, nii Korea randadel kui wäljamaadega, jaapanlaste käes, kellel igas Korea sadamas oma posti- ja telegrahwi-talitused on. Korea wähesed raudteed on jaapanlaste omad, nendel on sääl panga-ärid, ja ka kalapüügis ning mäekaewanduses on jaapanlased suurelt tegewad. (Nüüdse sõja tõttu on Korea praegu hoopis Jaapani wõimu all; isegi Korea oma sõjawägi on peatselt ära kaotatud ja Korea asjaajamine wäljamaadega Jaapani hoolde wõetud. Kuda asi tulewikus jääb, saab küll alles sõja lõpul näha).

Niisamuti on jaapanlased end suurel arwul igale poole Hiinasse pesitanud. Iseäranis agaralt on nad wiimasel ajal Jangtse-jõe maadel talitanud, kuhu nad palju laewu on käima seadnud, nimelt süte ja raua wedamiseks. Selle kõrwal on säälpool palju jaapanlasi kaupmeestena, ametnikkudena jne. Jaapanlased ja nende kaup on wiimasel ajal Hiinas wäga suuresse lugupidamisesse tõusnud. — Kõige tähtsam Hiina riigi osa on Jaapanile muidugi temale kõige ligem olew Mandshuria, kuhu ta wiimastel aastatel 20 milj. jeni. (rubla) eest kaupa aastas saatis, ning see arw oli ühtepuhku tõusmas. (Arusaadaw on siis küll, miks Jaapan Mandshuriat mingil moel Wene mõju alla jätta ei raatsi).

Aga hoopis suurem weel kui äriline, on Jaapani haridusline mõju Hiina pääle (nagu juba selle raamatu „juhatuse" tükis oleme seletanud). Ja see pole sugugi imelik, waid päris ja üsna loomulik. Wiimase aja sündmused on hiinlastele suure kibedusega selgeks teinud, kui wäga nad ajast maha jäänud on. Nii wastumeelt kui see temale küll on, tunneb Hiina walitsus omale nõrkemata nõudmiseks, Jaapani jälgedesse astuda ja Läänemaade haridust omandada. Aga selles püüdes ei saa keegi teine kaugeltgi sellel mõõdul hiinlasi aidata, juhatada ja õpetada, kui nende naabrid ja sugulased jaapanlased. Need saawad Hiina keelega hoopis paremini korda kui läänemaalased iganes — iga haritud jaapanlane tunneb Hiina kirjandust, selle maa politikalisi ja usulisi juhtmõtteid, ja sellepärast ep waatlewad hiinlased neid hoopis teise silmaga kui europlasi wõi ameriklasi. Wäga mõjuw põhjus on siis see, mikspärast Hiina nooresoo kaswatus otse jaapanlaste kätte on usaldatud. Nende poolest ei kardeta, et nad Hiina wana hariduse ära häwitawad, kui oma õpilasi uuega tutwustawad, mis hirm läänemaalaste kohta muidugi suur on. Hiljuti kutsuti üks Jaapani

professor Hiina uue seaduseraamatu valmistajaks; ainult temast loobetakse, et ta selle juures Hiina endist olu tarwiliselt tähele paneb, mida keegi sakslane, inglane jne. igaues ei suudaks.

Olgu siin seitse asja nimetatud, milles Jaapani mõju Hiina kohta iseäranis selgesti ilmub.

1) Wuhongi põllutöö-õpeasutust, mis enne ameriklaste juhtida oli, juhib nüüd jaapanlane. 2) Hang-Chauni sõjakool on täitsa jaapanlaste juhatada. 3) Suurema osa tõlketööst Hiina keelde teewad nüüd jaapanlased. 4) Hulk Hiina üliõpilasi on Jaapanis end riigi-ametite pääle walmistamas. 5) Mitmed suured Hiina ajalehed on jaapanlaste käes, nii toimetuse, kui omanduse pooleşt, ja töötawad muidugi nende rahwaste ligindamise hääks. 6) Hiinas eneses, Shanghais, on üle 100 noort jaapanlast otse selleks õppimas, et Hiina riigiteenistusesse hakata. 7) Läänemaade teadusega tutwustawad hiinlased end suuremalt jaolt Jaapani keele kaudu ja sellekohased õperaamatud pandakse Hiina keelde nüüd juba Jaapani keeleşt ümber, mitte Europa omadeşt, kuna õigusega arwatakse, et jaapanlased juba kõige paremad palad on wälja walinud ja hiinlastel nüüd ainult waja on, seda omagi tuluks tarwitada.

Aga on weel kolmasgi maa, mis ikka enam Jaapani mõju alla sattub: Ida-Aasia lõunapoolsem riik Siam. Selleks olla iseäranis Siami kroonprintsi reis Jaapanisse (mõne aasta eeşt) hoogu andnud. Sääl olla Jaapani olud temale wäga meeldinud ja ta töötawat Siamis nüüd kõigeşt wäeşt nende tutwustamiseks.*) Jaapan on nüüd sääl „moesse saanud" ja kahtlemata awab see Jaapanile sääl esiteks hää kaubaturu. Seni on Jaapani kaubandus Siamis küll alles õige wähene — maa kauguse pärast juba — aga nüüd oldakse kõwasti selle laiendamise juures hoolas. Jaapani suur laewanduse- (laewakäigu) ühisus, mille laewad seni lõunapoole Formosa saareni käiwad, hakkab neid nüüd Siamini saatma. Pääle muu mõtleb Jaapan juba ka selle pääle, et temal tulewikus waşt waja tuleb, oma rahwale toiduaineid mujalt tuua, mis nimelt sõja ajal niisama põlewaks küsimuseks tõuseks, kui Inglises praegu. Ning otse Siamişt loobetakse neid rohkel mõõdul saada, seda enam, et Siami walitsus wiimasel ajal põlluharimise-olude parandusse eeşt hoolitsema on hakanud ja selleks Jaapanişt sünnişt seemet muretsetakse.

*) Ka Europas on niisama kuningas kui kroonprints käinud, kuid siitne olu pole nendele nähtawasti mitte sugugi nii meeldinud kui Jaapani oma.

Lõppeks olgu siin weel Jaapani kirjaniku Uhhimura mõtted awaldatud, mis näitawad, kui kõrgele juba Jaapanis tulewiku-püüded on kruuwitud:

„Kui inimesesugu oma algupäraselt asupaigalt Irani kõrgustikkudel lahkus, weeres hariduse kosutaw woog kahele poole. Läänepoolne liikus Babiloni, Fönikia, Greeka, Rooma, Saksa ja Inglisemaa kaudu wiimati Amerikasse, kus oma tipule tõusis. Idapoolne käis Indias ja Tiibeti kaudu Hiinasse, kus Mandshu-sugu keisrikojas kõigekõrgemale kerkis. Waimlik maailm on nii magneti moodi, mille mõlemad tipud (nabad wõi pooluseb) Waiksemere mõlematele kallastele on kujunenud: Ühelpool rahwawõimuline, edasipüüdew ja tegew Amerika, teisel pool isewalitsusline, wanameelne, unine Hiina. Nende mõlemate magneti-woolude ühendamine on nüüd Jaapani ülesanne, kes omale nii Euroopast kui Aasiast kõigeparema on omandanud. Jaapani kaudu saab hariduswoolu ringkäik täieliseks ja selle elustaw wõim wõib wabalt maailma ümber ühest äärest teise woolata."

Need on ju üsna pilwepillutajad püüded ja tuletawad nagu Paabeli torni ehituse plaani meelde.

Aga ime pole see sugugi, et jaapanlastel hari nii wäga paisunud on. On nad ometi ühe inimese-ea jooksul nii wäga suurt asju toime saatnud ja seda kätte saanud, milleşt aasta 40 eest kellegi luulewõim unistada ei usaldanud. Jaapani riik, mille hiljuti alles mujal ilmas suuremat ei teatudgi, kuna tema tähtsus ülilmlise asjakäigu kohta üsna null oli, seisab nüüd suurte wõimudereas. Europa suurte-riikide ja Amerika ühisriikide kõrwal; ta ol Haagi rahukonwerentsi osaline, on Genfi lepingu (haawatute eest hoolitsuse korralduse) ja üleilmlise posti-ühenduse liige, ja on koguni nüüd maailma suurema merewõimuga (Inglisega) politikalises lepingus. Seşt enam ja waremini kui muud riigid, sai Inglise teraw ja kawal politika Jaapani suureşt wõimuşt ja tähtsuseşt aru, ning tundis enese tulusa olema temaga, lepingusse astuda. Wäga arusaadaw on, et see sündmus Jaapani rahwuslişt iseteadwuşt weel õige suurelt tõstis. Sündmuse puhul peetigi terwes riigis suuri pidustusi ja rahwas rõõmustas wäga oma maa auu ja tähtsuse kaswamise pärast. Seda lepingut peeti pandiks, et Jaapani „ajalooline ülesanne" kindlale asjalisele alusele on saanud. Muidugi mindi waimustuses küll ka liiale. Keegi edew jaapanlane hooples lepingu tähtsuse kohta järgmiselt: „Maailmas ei ole riiki ega riikide ühenduşt, kes seda Kauge Ida lepingut suudaks kukutada; niisugune püüe oleks seda, mis tiigri nahale sülitamine" (meie kõnewiisil öeldud: nagu hani selga wee wiskamine).

Igatahes aga on Jaapan nüüd tähtsa suurus, millega üleilmlises politikas rehkendada tuleb. Tema rahwa arw on ju ka ligi poolsada miljoni, s. o. peatselt selle wõrra, kui suurel ja wõimsal Saksa rahwal, hää tükk enam, kui kuulsal „suurel rahwal" (Prantsuse) ning tähtsal merede walitsejal (Inglise) rahwal. Iseäranis wäga suurelt ja wägewalt tõstab aga Jaapani wõimu see ilmatu kange ja elaw *isamaalisuse tunne*, mis Jaapanis terwet rahwast tugewamalt täidab, kui waewalt kusagil mujal. Isamaalisus on sääl kõigi wooruste alus ja tipp. Ning nimelt nüüdsel ajal, kus endised kombluse toed suurte uuenduste mõjul wankuma on hakanud, näib terwe komblus ainult isamaalisuse aate pääle põhjenema. Isamaa eest ohwerdatakse weri ja wara rõõmuga. Jaapan on wõrdluslikult ikka waene maa, ta rahwas elab, Läänemaade seisukohast waadates, hoopis kehwalt, kuid selleşt hoolimata on ta omale nii suure ja tugewa sõjawäe ning laewastiku nõutanud, nagu seda paljudel rikkamatel rahwastel mitte ei ole. Kuna mujal parlamentlistes riikides walitsustel ikka suureks mureks on, kuda saadikutekogudelt sõjawäe jaoks tarwilikku raha saada, ei ole Jaapanis selleşt juttugi. Hiina sõja jaoks lubati tarwilised kulud jalapäält ühelhäälel ja nüüdses sõjas on rahwa wägew ohwrimeelsus nii mitmetpidi otse suuremoeliselt ilmsile tulnud. Peaks parlament kunagi walitsusele sõjawäe-kuludeks raha keelama, oleks üleüldine pahandus lahti. Seda nähti mõne aasta eest, kui kord uute sõjalaewade jaoks parlament raha lubada ei raatsinud. Selleşt hoolimata aga saatis walitsus oma nõuu täide, kuna kuludeks kõigi ametnikkude palkadest, ministrist politseinikuni, kümnendik maha wõeti; keisergi andis omast sissetulekust osa! Niisuguşt lugu ei tunne ajalugu mujalt. Isamaa hääks on jaapanlasele iga abinõuu õige. Ei Hiina sõja ajal, ei ka nüüdse sõja korral, tule kellegil jaapanlasel meelde selle järele pärida, kas Jaapanil sõjaks õigus, wõi ülekohus on: Terwe rahwas, nii buddhalased kui kristlased ja muud, peab seda ometi õigeks, kuna see isamaale tulu peab tooma. Isamaa eest töötamises kaob iga õigusetundmus ja südametunnistus sunnitakse suikuma; otstarbe pühitseb siin iga abinõuu *). 1889 aastal tappis üks märatseja selle aegse rahwahariduse-ministri Mori sellepärast ära, et see liig wäga wäljamaalaste-sõbraline näis olema, ja kord ühes kuulsas Shinto templis käies rahwa pühade kombete wastu eksinud (tõuga-

*) Teatawalt sattus tänawu kewadel üks Jaapani ohwitser salakuulamisel olles Wene wangi ja lasti maha; surma eel näitas ta end elawameelse kristlasena.

nud oma jalutuskepiga pühama paiga eest eesriide kõrwale). Tapja tegi muidugi kohe ka eneſele „harakiri“: Aga ta hauale käiwad nüüd tuhandeb iſamaalaſeb palwetamas, katawad ſeda lilledega, ehiwad küünaldega ja wõtawad ſäält mullaraaſukeſi pühaduſena ligi. Minister Mori aga, kes ometi tubli riigimees olnüd, oli kohe ta ſurma järele unuſtatud.

Iſamaa-armaſtus läheb jaapanlaſte juures hõlpſasti haiglaſele märatſuſele, wahel otſe hullustuſele. Hiina ſõja ajal ſurmaſiwad mitmeb end ſellepäraſt ära, et ſõtta minna ei ſaanud. Nüüdſes ſõjas arwawad jaapanlaſeb otſatuks häbiks end eluſalt wangi anda; ennemini ſurmawad end ära, kuda aga ſaawad (nii teatati üheſt ohwitſeriſt, kes wangi ſattumiſel pää kiwi waſtu purustanud ära) Weolaewadel olewad Jaapani ſõjameheb, kes teel Wene laewade kimpu ſattuſiwad, ſurmaſiwad end iſe ehk läkſiwad laewaga ühes põhja, aga ei andnud alla. 1891 aastal tegi üks ohwitſer oma eſiwanemate haua pääl eneſele „harakiri.“ Teo põhjuſeks ſeletas ta oma kirjas, mida kõigis ajalehtedes awaldada oli käskinud, et ta ſellega rahwaſt põhjapoolſe kardetawa waenlaſe eeſt hoiatada tahtnud. Ta olla juba ammu ſelle hirmu kallal haudunud, et Wenemaa kord põhjapoolt Jaapanile ſuurt hädaohtu kaela ſaadab. Et aga ta hääl wõimetu olnud eluajal üle maa koſtma, ſiis otſuſtanud ta end tappa, et ometi hauaſt hüüd tõſiſemalt ja tungiwamalt ſugurahwa ſüdameſſe tungiks. — Iſamaaliſe märatſuſe wili oli küll ka ſelſamal aastal Otſus ſündinud kuritegu (Wene Troonipärija, nüüdſe Keiſri Majeſteedi, elu kallale kippumine). Küll katſuti ſeekord asja nii ſeletada, et tegija poolhull olnud, aga hiljemini ilmus ſelgesti küll, et ſee politika-märatſuſel oli ette wõetud. See kirgline politſeinik tegi ſeda, mida tuhandeb teiſed mõtleſiwad. Tegija pandi eluks ajaks ſunnitööle (kus aga pea ſuri), kuid ſuured hulgad peawad teda auuwäriliſeks rahwuſliſeks kannatajaks. — Sarnane politiline põhjus oli ka märtſil 1895 Hiina rahuſaadiku Li-Hung-Tſhangi waſtu ettewõetud tappakatſel.

Kuna nüüd muidugi jaapanlaſte juures iſamaaline ärewus juba ſuur on, ſiis kallab uuemal ajal ruttu wägewaks tõusnud ajakirjandus ſelleks weel õli tulesſe. Kuulſime eespool, kui hiiglakiirelt Jaapani ajakirjandus on kaswanud: Ühe inimeſe eluea jooksul nulli päält üle tuhande. Aga ſelle juures peab küll ka tunniſtama, et ta küpſus ſuuruſega ſugugi ſammu pole pidanud, waid et ajakirjanduſes ilmuw waim alles üsna lapſe moodi tujukas ja turtſakas on. Oma üheks ſuureks ülesandeks arwab ajakirjandus iſamaaliſe märatſuſe lõõtſutamiſt. Ja et jaapanlaſed nii uudishimu kui õpi-

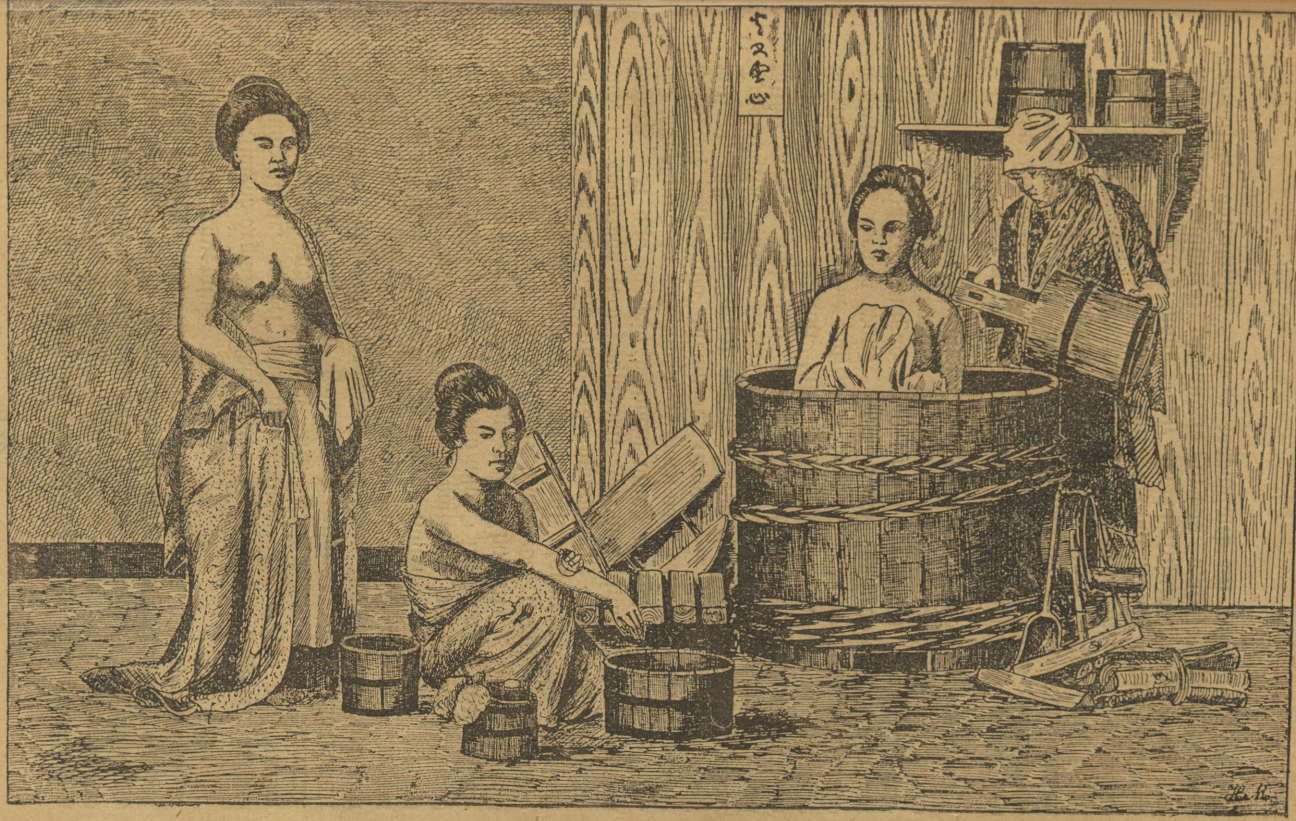

Jaapani naesterahwad maja ees pesemas. (Pildi seletust waata lhl. 83).

isu tõttu kangesti ajalehti loewad, on ajakirjandusel päratu suur mõju ning see teeb iga jaapanlast suureks politika-ajajaks. Wõib küll öelda, et Jaapanis politika niisama kõik kõigis on, kui see wanade greeklaste juures oli, mujal aga kusagil ega kunagi pole nähtud. Politika pärast lahkuwad professorid oma õpetoolilt ja isegi kristlikud kirikuõpetajad oma kantslilt.

Ja see isamaalsuse õhin, mis hiljuti alles ainult oma kodusse olukorra kohta käis, on wiimase 15 aasta jooksul end ikka enam ja enam wäljapoole pööranud. See suurusse-tuhin ja rahwusline „enese-upitamine", mille laened wiimasel ajal iseäranis kangesti kõigi maailma-maade randasid uhuwad, on ka Jaapanisse ulatanud, kus ta õieti hääd maad eest leidis. Esimesel ajal uuenduste järele oldi Jaapanis, wähemasti mõjuwamates ringkondades, wäljamaalaste wastu õige sõbralik ja tunnistati neid tänulikus meeles oma õpetajateks. Mis wäljamaalt tuli, oli hää. Aga 1887 a. ümber muutus asjaolu äkki ja suurelt. Ja 1889 aastal, põhjusseaduse wäljakuulutamise puhul, saadeti suur tunde- wõi märgusõna wälja, mida ajakirjandus südilt rahwale meelesse ja waimusse istutama hakkas ja mis sääl nüüd sügawasti on juurdunud. See käib nii: „Jaapan jaapanlastele; ta jäägu ka waimu pooleşt ikka jaapanliseks". Ja selleşt ajaşt pääle on kõwasti hakatud kõiki asju küll uues kujus, aga kodusses waimus korraldama. Wäljamaa ametnikud ja õpetlased lastakse wõimalikult igal pool lahti ja oma mehed astuwad asemele, rahwusline riie on uuesti üleüldselt tarwituşel, ja waimustus kodumaa kombete ning rahwusliste mälestuste kohta on jälle wõimsalt kaswanud. Juba hakkawad jaapanlased sellega hooplema, et nad Europaşt suuremat õppinud ei ollagi, waid kõik nende töö ja teadus olla Jaapani oma kodune saadus. Ning nad lubawad edaspidi asju weel paremini teha, kui seda Läänemaades iganes on osatud. Mõningad seletawad, et Jaapanis mõttetarkus (filosofia) uuele õitswuşele saada, kuna Europa oma ebausu-paeltes kinni olewat ja selle päraşt edasi ei saawat. Teised tahawad Jaapanis uusi inimlisi aateid wäljal luua ja kosutada. Ja kõige muu lisaks mõtlewad mõned, ka usulisi aateid Jaapanis kõrgemale tõsta, kui see Läänemaades wõimalik on olnud. Jaapanisugu ristiusu-õpetaja Kozaki ütleb Jaapanit selleks kohaks saama, kus ristiusu põhjusküsimus wähehaawal otsusele jõuab, ja mitmed juhtiwal seisukohal olewad Jaapani kristlased (nagu kõrge ametnik Jokoi, endine õpetaja) arwawad niisamuti, et ristiusk alles Jaapanis iseseiswale kõrgemale usuteadusele tõuseb ja et Europa ristikogudus tulewikus Jaapanit oma toeks peab.

Kõigi nende suurte plaanide kordamineku lootust põhjendawad Jaapani tulewiku kuulutajad selle nähtuse alusele, et Jaapanis suured asjad hoopis hõlpsamini sünniwad kui Läänemaades. Nad tähendawad selle pääle, kui pikaliste ja waewaliste wõitluste ja weriste mässude järele alles Läänemaade rahwad omale põhjusseaduslise riigikorra kätte on saanud. Kui kenasti sündis see aga Jaapanis? Tänulik ja arukas rahwas wõttis targa ja häätahtlise walitseja käest omawalitsuse waba andena wastu. Jaapani iseäraliseд wooruseд olewat waprus, isamaa-armastus ja truudus; wähemasti käiwat jaapanlaste waprus ja isamaalsus kaugelt üle selle, mis nendest omadusteст Läänemaadel nähtakse, nagu Ingliseс, Prantsuseeht Saksamaal, wõi Am. ühisriikides.

Nii siis tuleb kõiki kokku wõttes ütelda: Jaapan on noor, wähemasti noordunud rahwas, ja noortel on eneste kohta alati suured lootuseд ning nooruses unistatakse ikka kõiksugusteст soowideст. Teadagi on nende täideminemisega hoopis teine lugu. Praegu aga täidab terwet Jaapanit üks hüüe: „Dai Nippon ban-sai.“*)

Aga meie elame praegu „raudse rusika“ ajajärgul ja rahwaste saatus ei seisa sugugi mitte ainult aateliste woolude ja riigiliste püüete, ega ka kaubanduse ja tööstuse tegewuse — r a h u l i s e töö jaoks tarwitatawa jõuu mõju all. Waid ikka weelgi seisab inimesesugu suurelt osalt sellel samal järjel, kui 2½ tuhande eest Jerusalema uuesti ülesehitamise puhul: Töölistel olgu ühes käes töö-, teises sõjariist. Sedagi külge on Jaapan oma uuesti-sündimise tegewuses terawalt tähele pannud ja on oma maale ka Euroopa moodi sõjawäe-korralduse muretsenud, niisama õige tubli sõjalaewastiku (muidugi — kus see jääb, sellega ühes ka ränga maksukoorma). Euroopas ei usaldatud esiotsa oma silmi, kui kümne aasta eest Hiina sõjas nähti, kuda Jaapani wägi täitsa Euroopa wiisil korraldatud oli, oma sõjategewuses uuema aja sõjateaduse järele talitas ning maa ja merewägi sihikindlalt üksteiст toetas. Alles kui Jaapan Hiina hõlpsa wõitmisega oma sõjawäe tublidust oli awaldanud, hakkasiwad suurriigid teda omawäärilieks pidama, wõtsiwad ta oma „riikide kontserdi“ osaliseks ja tegiwad temaga sarnaduse põhjal kaubalepinguid. Ja kui siis 1900 aastal Hiina mässu ajal Jaapani wäed Euroopa omade kõrwal sõdisiwad ning selles end kõigiti nende wääriliseks näitasiwad, tunti, tahes eht tahtmata, täiesti, et Kaugele Idasse uus sõja-osaw riik tekkinud

*) Wõrdle leheküly 16.

on. Pea selle järele lahkus uhke Inglisemaa oma „hiilgawa üksioleku“ põhjusmõtteſt ja tegi uue Aasia suur-riigiga politikalise lepingu.

Waatame nüüd ligemalt ka oma riigi wastu sõdiwa waenulise wäe suurust, ta seadlust ja olukorda.

9. Jaapani sõjaline wõim.

Jaapani sõjawäe kohta annab üks asjatundja (Prantsuse kirjanik Leroy Beaulieu) õige kiitwa otsuse. Tema seletusteſt awaldame järgmised mõtted, mida muude hallikate järele tarwiliselt täiendame.

Jaapanlased on kõige paremad soldatid maailmas. Nad on sõjakad ja selle juures ometi wäga rahulikud. Nende iseäralised omadused on tuline waprus wõitluses, ohwri-meelsus, wisadus ja wastukeſtwus ning wäga wäheste tarwitustega leppimine, nad on ülikärmed ning wäga waimustatud. Surmakartmatuse pooleſt jääwad kõige wahwamad europlased neist taha. (Nüüdne sõda annab selleſt ühte-alati näitusi). Ka on nad kuumad isamaalased; ühtegi ohwert oma maa hääks ei loe nemad liiaks. Päälegi on nemad kained ja wisad, ja marsſimisega hästi harjunud. Terwelt 200,000 kaarikut on sõjawäel, mis inimestega sõidawad, 100,000 hobustega. Kaariku ees on kaks inimeſt ja need jooksewad päewas üle 70 wersta. Need on õppinud jooksjad, aga ka kõik muud maa-inimesed on marsſimisega harjunud. Mehed on küll waewalt 5 jalga pikad, aga selle suuruse kohta on nad küllalt tugewad. Tähelepanemise wäärt on weel see, et jaapanlased kõigega ruttu harjuda wõiwad. Europa sõjariistad ja sõjapidamisewiisi on nad lühikese ajaga omaks wõtnud ja iga uuendus on neile kerge. Nekrudid harjuwad soldati-eluga palju rutemini kui europlased iganes.

Jaapan wõib enesele hõlpsasti niisama suure sõjawäe saada, nagu Prantsuse-, wõi Saksa-maa. Iga aasta on tal üle 400,000 meeſt, keda ta teenistusesse wõib wõtta. Rahu-ajal ei pea ta aga teenistuses rohkem, kui ainult 160,000—200,000 meeſt, et sõjawäe kuluſid kokku hoida.

Jaapanis on 1889 a. antud põhjusseadusega ühes ka üleüldine wäeteenistus maksma pandud *). Nekrutiwõtmise-kohustus

*) Põhjusmõttelikult tehti see juba 1872 a. seaduseks, kuid siis oli weel wabaks-looſimine ja lahti-ostmine lubatud.

on pääasjalikult Saksamaa moodi. — Põhjusmõttelikult on kõik terved mehed 17—40 eluaastani kohustatud sõjawäes teenima kui waja — tõepooleſt teeniwad nad muidugi wähem. (17—20 aastaſed wõetakſe nimelt ainult iſeäraliſel tarbekorral teenima). Nekrutiſid walitakſe wäga, nii et ainult täitſa terwed ja tugewad mehed tegewasſe wäkke ſaawad; teiſed lähewad lühikeſeks ajaks aſewäe teiſe klaſſi ja ſiis maakaitſe-wäkke.

Tegewasſe wäkke (Jaapani keeli Jobigun) astub aastas anult 50,000 meeſt (kes 20 aastaſeks ſaanud). Nemad teeniwad ſääl kolm aastat lipu all (merewäes neli), ſiis lähewad nad neljaks aastaks ja neljaks kuuks tagawarawäkke (merewäes kolm aastat). Tegewa wäe tagawara-wägi astub harjutustele kaks korda kokku (kolmeks nädalaks). Kui mehed kolm aastat tegewas, ja 4⅓ aastat tagawara-wäes olnud, peawad nad weel 5 aastat maakaitſe-wäes ja 8 aastat ſelle tagawara-wäes olema. (Wiimſeſſe wäeſſe arwatakſe ſiis kõik, kes eelnimetatud ajad ära on teeninud, ja ſelles on nad 40 eluaastani). — Suurema hariduſe oſaliſed — Saksamaa tuttawad „ühe-aastaliſed" — teeniwad Jaapanisgi ainult ühe aasta lipu all; ſelle wastu peawad ka oma ülespidamiſe eeſt iſe hoolitſema. Nekrutiwõtmiſel tarwitatakſe pääle ſelle weel rohkelt „wabastamiſe ſeadluſt" mille järele nekrutite keha-oleku, hariduſe, perekonna-ſeiſu, tegewuſe jne. põhjuſel nad tegewaſt teenistuſeſt wabastatakſe. Kuna aga siisgi wõetawaid üle-aru jääb, wähendatakſe arwu weel liiſu läbi. Suurem jagu nekrutiſid, kes teenistuſele kõlbliſed on, aga tegewasſe wäkke ei mahu, pandakſe otſekohe eſimeſe klaſſi aſewäkke (Kobigun), kuhu nad 7½ aastat jääwad; ſiis lähewad nad, nagu tegewa-wäe mehedgi, maakaitſewäkke (Kokumingun). Eſimeſe klaſſi aſewägi peab ſeaduſe järel harjutuſel käima, aga rahu-ajal ei ſünni ſeda palju. Teda tuleb ſiis nüüd sõja-ajal alles õpetada.

Mehed, kes tegewasſe teenistuſele kõlbmatad on, ſeatakſe aga otſekohe aſewäe teiſe klaſſi. Sinna jääwad nad 1⅓ aastat, ſiis loetakſe nad maakaitſewäkke, kuhu niiſama kui kõik muud 40-aastani jääwad. Ka neid wõib teenistuſesſe kutſuda, aga harjutuſtel ei käi nad ialgi.

Tegewat wäge on Jaapanil rahu-ajal 160,000 meeſt (13 diwiſioni). Sõja-ajal astub ka tagawarawägi teenistuſesſe, ſiis on mehi kokku 340,000. Eſimeſe klaſſi aſewäge on wähemalt 50—100,000 meeſt, aga neid on weel enne sõtta minemiſt tarwis õpetada. Sõja-ajal kogub sõjawäesſe küll üle 500,000 mehe. Maakaitſewägi, kes randa, kindluſi ja teeſid kaitsma peab, ei ole sõja wastu

walmistatud, ega wõi seda seaduse järele maalt wälja saata. Kui ka see ühes arwatakse, siis on Jaapanil küll üle 800,000 sõjamehe, wõi ka wast miljoni ümber.

Jaapani ratsawägi on küll nõrk. Hobuseid on temal ainult wähe ja needgi, mis olemas, ei ole palju wäärt. Jaapanis on üle 1½ miljoni hobuse, aga need on enamasti nii nõrgad, et neid sõjawäesse wõtta ei maksa. Ka pole jaapanlased eraelus suuremat ratsutamisega harjunud. — Selle wastu on aga suurtükiwägi õige tugew. Rahu-ajal oli 684 lahingu- ja mäesuurtükki olemas, pääle nende 19 pataljoni kindlusewäge, ja nendel on suur hulk wäga tugewaid kindluse-suurtükka. Sõjariistad on terwes wäes niisama hääd, nagu kõige paremas Europa sõjawäes. Jaapani wäe püssid on Europa „Magasini" püsside moodi, aga oma maal walmistatud, ja hüütakse „Meji" (walgustuse-aja) püssideks; nende õõs (kaliber, raua-suu), on 6½ millimeetrit lai, ja need „wõtawad" julgelt 2000 meetri (ligi 2 wersta) pääle. — Suurtükkide õõs on suuremalt jaolt 75 millimeetrit; enam pooled on kiirlaskjad. Ratsawäel on mõõgad ja lühikesed püssid (karabinid). — Püssidel on tikud otsas, kuid neid ei tarwitada palju.

Jaapani ohwitserid on hästi haritud ja wäljaõpetatud. Kaheksa aastat käiwad nad kadetikoolis ja siis lähewad nad weel wäekoolidesse, kus oma asja eriseäraliselt õppiwad. Tähtsam nendest on Tokio sõjakool; kõrgemad wäejuhatajad saawad hariduse sõja-akademias. Alamohwitserid on suuremalt jaolt mehed, kes oma teenistusest elawad, ja tegewas wäes kauemat aega onwiibinud. Kuna ohwitseridest seni nappus olnud, täidawad nende aset alam-ohwitserid täie tublidusega. — Palju ohwitserisid on ka wäljamaadel õppinud.

Sõjawäe-walitsuslise korralduse pooleşt on riik seitsmesse ringkonda jagatud, milles igaühes üks wäe-osa seisab. Nende osade keskpaigad on: Tokio, Sendai, Nagoja, Osaka, Hiroshima, Kunamoto, Sapporo.

Jaapani põhjusseaduse järele on keiser kõige maa- ja merewäe ülemjuhataja. Kuid isiklikult keiser sõja-asju juhtima ei hakka. Hiina sõja ajal asus ta küll riigi lääneserwas sõjawälja lähedusse, praeguses sõjas aga püsib päälinnas paigal. Mitmed printsid wõitlewad küll sõjas ligi, kuid juhatajaks pole nad kusagil. — Keisri järgmised on wäejuhatuses: sõjaminister, kõrgem wäejuhataja (nüüdses sõjas marshall Ojama), staabi-ülem, kindralid ja muud ohwitserid, ikka järguti.

Päästaab on iseseisew ja tema all on üks pataljon raudteewäge. Üleüldiselt on wägi kolmesse jaosse jaotatud: ida-, kesk- ja

lääne-komando. Siis on weel iseäraline marshallide nõukogu (liikmeks kolm marshalli), keda keisri nõuandjateks wõib lugeda. Kuna mujal maades polgud diwisionideks ja diwisionid korpusteks ühendatakse, ei ole Jaapani wäes wäejaotust korpuste kaupa mitte olemas, waid diwisionid on sõjapuhul otsekohe ülemjuhataja käsu all. Terwe sõjawägi jaotatakse: kaardi- ja 12-sse lihtdiwisioniks; diwisionis on 2 jalawäe-brigadi, brigadis 2 polku ja polgus 3 pataljoni. Pääle jalawäe on igas diwisionis weel üks ratsawäe ja üks suurtükipolk, üks pionieride — kantsikaewajate — ja üks treeni (moonawedajate) pataljon. Aga esimene diwision ja kaardidiwision on suuremad, sest neil on terwe brigad ratsawäge ja teine suurtükiwäge. Pääle selle on mitmel diwisionil, — kellel pataljon, kellel polk, kellel terwe prigad — weel kindluse-suutükiwäge, kõik kokku 20 pataljoni, kelle hooleks kindluste ja ranna kaitsmine on. Ratsapolgus on kolm eskadroni; suurtükipolgus on kaks osakonda, kumbgil 3 patareid.

Rahu-ajal peaks roodus 156 meest, eskadronis 140 meest, patareis 128 meest ning 62 hobust, ja kindluse-suurtükiwäe roodus 135 meest olema; selle juurde igas jaoskonnas 5 ohwitseri. Tõepoolest on aga meeste ja ohwitseride arw wähem. Sõja-ajal peab olema: roodus 217 püssi, eskadronis 150 hobust, patareis 6 suurtükki, 150 mehega ja 112 hobusega. — See on diwisionide sissesead. Pääle nimetatud 13 diwisioni on weel iseäraline maakaitse-wägi Tsusima saarel (Korea ranna ligidal), üks pataljon, ühe eskadroni ja ühe patareiga; Jesso saarel (wastu Sahalini saart) on 2 pataljoni maakaitse-wäge. Formosa saarel oli 3 brigadi seismas.

Sõjawäe mundrid Jaapani wäes on Europa wiisi seatud. Jalawäel on tumesinised kuued punaste äärtega ja sinised pükšid, ka mütsid on sinised, kollaste äärtega. Ratsameestel on punased pükšid ja sinised kuued kollaste paeltega. Auuastmete märgid ei ole õlade pääl, waid käiksel (nagu Prantsusemaal). (W. pilt lhk. 152).

Sõja jaoks wõib Jaapan umbes tarwitada: 156 pataljoni, 51 eskadroni ja 114 patareid; pääle selle weel tööwäge. Kui diwisioni pääle 15,000 meest arwame, siis on Jaapanil pääle 200,000 mehe sõja jaoks wäge olemas, kellel 684 suurtükki on. Siia juurde tuleb aga tagawara-wägi arwata. Tagawarawäge on päriswäe juures olemas: 52 pataljoni jalawäge, üks patarei suurtükiwäge, üks eskadron ratsawäge ja 13 kompaniid tööwäge (kantsikaewajaid ja moonawedajaid).

Maakaitsewäes on 52 jalawäe-polku, igas polgus 2 pataljoni, 26 eskadroni ratsawäge, 13 polku suurtüki-wäge; igas pol-

gus on neli patareid, 13 kompaniid kantsikaewajaid ja 13 kompaniid moonawedajaid.

Jaapani tegew wägi sõja ajal on siis wähemalt 340,000 kuni 400,000 meest. Muidugi ei saa terwet wäge sõjawäljale saata. Aga igatahes wõib Jaapan enam kui keegi teine riik tegewat wäge sõjawäljale wiia, kuna temal seda maad kaitsma jätta, kuigi palju waja pole.

Aja jooksul wõib aga Jaapan oma sõjawäge sõjawäljal ikka weel suurendada. Ei oleks tal ohwitseridest ja hobustest puudus, siis wõiks ta wäga palju wäge sõtta saata. Aga et ohwitserisid ja hobusid küllalt saada ei ole, siis on waheset küllalt, kui lõpuks 600,000 meest sõjawäljale saawad. Sest tuleb ikka mõtelda, et mehi ka kodumaal töö juurde waja on. Küll hooplewad mõned jaapanlased ise, Jaapanil olla 7 miljoni sõjakõlbulist meest, nii et ta hädakorral 3 miljoni sõtta saata wõib. Aga juba harjutatud soldatisi olla temal $1^1/_4$ miljoni. Kuid see on küll kiialdus.

Wäe ülemere saatmine ei tee Jaapanile küll raskusi. Arwatakse, et ta kaks diwisjoni (30—40,000 meest), 8000 hobust, 100 suurtükki, moona jne. korraga ära wõib wiia. (Et merewalitsus Jaapani käes, pole tal selles mingit takistust).

Kokku wõttes peab küll ütlema, et Jaapani sõjawäeline korraldus kõigis asjus Läänemaade suuriikide wääriline on.

Korrapidamise, wahwuse ja osawuse poolest wõiwad Jaapani mehed auuga iga Europa sõjawäe kõrwal seista.

Jaapani wäel on waimustust, aga ühtlasi ka sõjawäelist haridust, ja nii on ta kahtlemata esimene wägi Aasias. Küll on ta alles noor, sõdasid ei olnud ta weel seni nii hästi kui sugugi pidanud (sest Hiinaga sõdimine oli nagu mängu-asi) Alles nüüdne sõda peab näitama, mis ta suudab. Seni kõneldi, et ta küll kõik ruttu ära õpib, aga et ta iseseiswalt suuremat ette wõtta ei oska. Seda arwamist ei tõenda praegune sõda sugugi, sest sõja algusest pääle on Jaapani wägi nii mehisust kui osawust rohkelt awaldanud. Jseäranis kiidetakse just, et Jaapani soldatid, enam weel alamohwitserid, osawad olla, nendele antud üleüldiste käskude järele iseseiswalt talitama, nii et ohwitseridel mitte waja pole, esimestes wäeridades mehi juhatamas wiibida, waid enam warjul wõiwad olla. Jaapani wäes sünnib komandamine pääasjalikult kätega näitamise ja märguande-pillide abil. Selleşt ep tulewatgi, et wenelaste kahju ohwitseride poolest ikka suurem on kui Jaapanil. Sest Wene ohwitserid peawad wõitlusereas mehi juhatamas wiibima.

Kahtlemata mõjub Jaapani wäe wõitlemise-osawuse kohta suurelt ka see, et soldatite haridusejärg hää on. Rekrutiteşt leidub

1) Kaardiwäe ratsamees, 2) Jalawäemees, 3) Kaardiwäe suurtükimees, 4) Pioner, 5) Kindral
6 Kindralstaabi-ohvitser, 7) Kaardi-jalawäe-ohvitser, 8) Merewäe-ohvitser 9) Madrus

1 2 3 4 5 6 7 8 9

ainult kuuendik neid, kes lugeda ja kirjutada ei oska. Sõjawäljaltgi on siis jaapanlased wäga agarad kirjutama; hästi korraldatud tuwide-post kergendab seda suurelt.

Jaapani wäe edasiliikumist ja ka wõitluses kärmast tegewust hõlbustab wäga suurelt see, et meestel turjal kantaw koorem koguni kerge on. Ta kannab ainult oma püssi, tarwilist osa padroniši ja üheks päewaks riisi, kuna ka ta riie hoopis wähe kaalub. Ohwitseridel pole muud ligi kui kerge mõõk, taskuraamat ja kaart. Ühe käewarre külge on kompas seotud, teisele uur. Kõige muu kraami kannawad selleks seatud töömehed (kulid) järele, keda iga diwisjoni jaoks tuhandeid on.

Ka Jaapani sõjawäe toitmine on nii üleüldse wäga korralik. Ohwitseride ja lihtsoldatite eest kantakse Jaapani wäes ühtewiisi hoolt. Toitu jagatakse ohwitserile niisamasugust ja niisama palju kui lihtsoldatile.

Toitu antakse Jaapani sõjamehele järgmiselt: ühe päewa kohta 80 momme liha (s. o. umbes $^2/_3$ naela), 50 momme mitmesugust aiawilja (ligi $^1/_2$ naela), 10 momme kastet, 3 momme soola, 3 momme suhkrut ja 1 momme theed. (1 momme on umbes $^1/_3$ loodi). Päätoiduks on muidugi riis. Pääle korraliku päewatoidu antakse weel ükskord nädalas riisiweini ja natukene alkoholi. Ka saab sõjamees nädalas 20 wäikest sigarit. Harilikkudel aegadel, s. o. kui mitte lahingut ei ole, saawad soldatid pesemiseks ja keetmiseks puhast wett. Nendes maades, kus wesi halb, on see sõjawäe kohta wäga tähtis. Wee andmise juures peetakse kõwasti silmas, et külgehakkawad haigused mitte laiali ei laguneks.

Muude wägedega wõrreldes kantakse Jaapani sõjameeste eest wäga hästi hoolt. Sõjawäe-kirjasaatjad awaldawad selle üle imestust, et kõigi langenute, haawatute ehk wangi sattunud jaapanlaste ranitsates ikka liha- ja leiwa (riisi) tagawara leidub. Alga sääl näh takse ka igasugu muid tarbeasju, nimelt peeneteşt lõngadest wõrgumoodi pääkate, mis magades sääskede eest kaitseb, rohtusid j. n. e

Weel rohkem kui Jaapani maawäge, kiidab Leroy-Beaulieu Jaapani merewäge.

Juba see kaalub wäga palju, et Jaapani elanikud suuremal arwul kui keegi teine rahwas — isegi inglased — mere-eluga tuttaw on, kuna nende maa igast küljest merega kokku puutub. Jaapanlaste seas on enam kalapüüdjaid kui kellegi teise rahwa juures. Ja need kalamehed on ammust ajast harjunud merepinnal liikuma, ja on juba waremal ajal kaugel käinud ning palju näinud. Jaapani mereröövlid olid aastasajad otsa Hiina ja Korea randadele kohutuseks. 16 aastasajal liikusiwad jaapanlaste laewad juba

kaugetel meredel ning ulatasiwad üle Waikse-okeani sõites Amerika rannani. Kuid järgnewa käärimise-aja tagajärg oli see, et jaapanlastel iga läbikäimine wäljamaadega surma-ähwardusel ära keelati, ja laewasidgi wäljamaa moodi ei tohitud ehitada. Sellega tõrjuti Jaapani laewastik wana ja kehwa, Hiina dshonkede (lootsiklaewade) järje pääle, ja nii seisis see, kuni suur muutumise-aeg tuli. Siis hakati korraga jälle suure õhinaga wäljamaa moodi laewu muretsema, milleks walitsus igapidi abi ja toetust andis. Ja nagu muudes asjades, nii on sellesgi Jaapani edenemine suuremoeline. Paarikümne aasta jooksul on ta omale üle kolmetuhande laewa soetanud; ta kaubalaewastikul on Waiksemere wetel tähtjas osa ja ta saadab oma kerged laewad Europa, Amerika ja Australia randadeni.

Aga ühes sellega asuti ka täie hoolega ja wõimuga sõjalaewastiku soetamisele. Niisama kui maawäe juures, käidi siingi Europa eeskuju järele ja nõutati nõuu ning juhatust, enne Prantsuse, hiljem Inglisemaalt. Inglise mereohwitserid oliwad alles Hiina sõja ajal Jaapani teenistuses. Aga õieti on Jaapani tubli d arsenalid (sõjariistade-ladud) ning ka ta laewastik, tubli Prantsuse mere-insheneri Bertini loodud.

Jaapani merewäele pandi algus kohe riigi uuendamise ajal, kuid esimesed sõjalaewad oliwad wanad, Europa laewastikkudest wälja arwatud sõiduriistad, ja nii wähese wäärtusega. Aga 1890 a. ümber kaswas ja tublines laewastik suurelt ja ruttu, ning näitas juba Hiina sõjas oma tublidust ja wõitluse-osawust Jalu jõe ja Weihaiwei merelahingutes. Hiina sõja järele aga hakati alles õige suure hooga laewastikku tõstma. Rutemini kui keegi teine laewastik edenes see.

Kuna siis walitsus laewastiku eest weel suuremalt hoolitses kui maawäe eest, ning selle juures ühtegi kulu ei kartnud, siis oli Jaapani laewastik praeguse sõja algusel hääduse poolest esimesel järgul, suuruse poolest üksi Inglisemaast rohkelt taga, Prantsuse, Saksa, Wene ja Amerika ühisriikide omast aga mitte palju; Italiast ja Austriast oli ta eesgi. Kuna aga Europa riigid ometi oma terwet merewõimu Kaugesse Idasse ei wõi koguda, siis oli Jaapani laewastik Waikses okeanis muidugi kõigist muudest tublisti tugewam, kuna küll ka Wene oma, mida wiimasel ajal hästi kõwendati, temast palju alam ei olnud. (Sõjasündmuste tõttu on aga asi wäga suurelt muutunud).

Laewastikus on lahingulaewad, ristlejad, rannakaitsjad, suurtüki wened, torpedo-paadid, torpedo-häwitajad ja teatelaewad.

Jaapanil oli sõja algul esimese klassi laewadena 6 suurt ja uut soomuslaewa (12—15,500 tonni suurused, 18—20 sõlme

kiirusliſed*), 8 ſuurt ſoomusriſtlejat**) ligi 10,000 tonni ſuured, 18—23 ſõlme kiirusega. Teiſe klaſſi laewadeks oli 8 uuemoeliſt kaitstud riſtlejat, 18 wanemat niiſuguſt (kolmandaſſe klaſſi arwatud), 1 wana Hiinalt wõidetud ſoomuslaew, mitmed kiirlaewad ja ſuurtüki-paadid (nendeſt 14 ſoomustega kaetud); wiimati wähemaid laewu: 76 miinilaewa (torpedopaati) — 18 eſimeſes, 58 teiſes klaſſis, 29 miinilõhkujat (torpedohäwitajat) jne. Eſimeſe klaſſi laewad on enamasti Inglaſes ehitatud, on kõige paremate ſuurtükkidega, ja parandaſeks on Jaapanil oma rannas kolm wäga hääd ehituspaika (Jokuſuka, Kure, Saſebo). Nii on ſiis Jaapan nüüdſes ſõjas oma laewade kahjud ja wigastuſed, mida ta küll tihti ja tõſiſeid ſaanud, ikka ruttu ja hõlpſalt ära parandada wõinud, nõnda et ei märgatudgi. (Kokku oli Jaapanil 162 ſõjalaewa, 245,000 t. ſuuruſes).

Jaapani ſoomuslaewade nimed on: „Mikaſa," „Hatſuſe,"***) „Aſahi," „Shikiſhima," „Jaſhima," „Fudſhi (Fuji)." Kaks wiimaſt on wähemad (12,300 tonni ſuuruſed) ja ka wanemad, kuna küll needgi alles 1896 a. on wette laſtud. Kolm eſimeſt on pea üheſuuruſed, üle 15,000 tonniliſed, ja on 1899—1900 wette laſtud.

Soomusriſtlejadgi on 1898—1900 ehitatud, on ſiis üsna uued ja tublid. Nimed on: „Iwate," „Jakumo," „Aſama," „Idſuma," „Tokiwa," „Adſuma." Kõige ſuurem on „Jakumo," ligi 10,000 tonni, wähem „Adſuma," 9,500. Teiſed on 9,750 tonni ſuuruſed. „Adſuma" on 18, teiſed 21½—23 ſõlme kiirusega. Uuelt oſtetud laewad „Kaſſuga" ja „Niſhin" on 7700 tonni ſuured. — Niihäſti ſoomuslaewadel kui ſoomusriſtlejatel on ühtmoodi ſuurtükid pääl: Igal laewal ſuured keerd-ſuurtükid ja wäikſemad kiir-laſkjad, ſiis weel häſti ſeatud wähemad ſuurtükid. Et Jaapani laewad oma kodurandadel wõiwad liikuda, ei ole neil ſuuri ſüte- ega muude tarwituſte ruumiſid waja; ſeda enam on aſet ſiis ſuurtükkide ja laſkemoona jaoks ning on nad wähemad ja hõlpſamad juhtida.

Merewäe-walitſusliſelt on rand wiieſſe ringkonda jagatud, milles igaühes kindlus ja wäga hää ſõjaſadam leidub. Need on: Jokuſuka, Kure, Saſebo, Maizuru, ja praegu weel ehituſel olew Muora. — Laewaſtiku juhatus on ſarnane kui maa-ſõjawäes:

---

*) Nende ſõnade, nii ka üleüldſe ſõjalaewade olu kohta ilmub teiſes kohas pikem kirjeldus.

**) Kaks päris uut ſoomusriſtlejat oſtis Jaapan weel otſe ſõja alguſe eel Argentinia riigilt, kes nad Gennas ehitada laſknud. Nüüd on need ka ligi wõitlemas.

***) Läts 3. mail Port-Arturi all põhja.

Keisri järele, kes nimepidi ülemjuhataja on, tulewad amu-aſtmeliſelt järgu kaupa: mereminister, kõrgem juhataw admiral, pääſtaabiülem, admiralid jne.

Mehi on Jaapani laewaſtikus ligi 40,000 tublilt harjutatud mereſõitjat. Riſtlejad, miinilaewad ja miinihäwitajad on Jaapani oma laewatehaſtes ehitatud, kus ſelleks kõige täieliſemad abinõuud ſaadawal on, nii et juba ka ſoomuslaewade ehituſega ſääl korda ſaada loodetakſe. Niiſama walmiſtatakſe juba mõnda aaſtat kõik Jaapani ſuurtükid oma maal. Oſaka ſõjariiſtade-kojas; nimelt ka uued „Ariſaka“ ſuurtükid, mis jaapanlaſte oma leidus on. Need on nimelt Jalu lahingus niihäſti oma ulatuſe kui läbilöömiſe-wõimu poolеſt ſuurt mõju awaldanud. Niiſama walmiſtab Jaapan ka iſe oma wäheſuitſuliſt „ſhimoſa“ nimeliſt püſſirohtu, mida wäga hääks kiidetakſe.

Iſeäranis ſuurepäraliſelt on Kures olew ſõjatarwituſte wabrik ja ladu (arſenal) ehitatud. See käiwat oma ſuuruſe poolеſt Europa paremateſt arſenalideſt üle, kuna tööhääduſe poolеſt wähemaſti nende wääriline on. Tööliſi on ſääl üle 15,000. Siin wõidawat kõiki walmiſtada, mida ſõjalaewaſtikule iganes waja: Maſinaid, ſoomuſeid, miinilaewu, ſuurtükka, pommiſid, torpedoid jne. Arſenalis on ainult jaapanlaſed töös ja ka juhataja on oma mees: Admiral Jatapuhi, kes 10 aaſtat wäljamaadel arſenaliſid ja nende ſeadluſt tundma õppimas käis.

Jaapani wabrikute ſuurtükid on kahtlemata tublid ja wõimukad; ſeniſed Jaapani wõidud on wististi pääasjalikult ta ſuurema arwuliſe ſuurtükiwäe ja paremate ſuurtükkide mõjul ſaadud.

Nagu nimetatud, oli Jaapani noor laewaſtik juba 1894 a. Hiina ſõjas — kus temal hoopis kangem wastane wastu ſeiſis, kui maa-ſõjawäel, ſeſt Hiina ſõjalaewaſtik, mis Europa moodi ſeatud, oli omaſt kohaſt tubli — näidanud, mis ta wõib. Ja ſelle poolеſt ſeiſab ta kõigiſt muudeſt merewägedeſt ees, kuna ta ohwitſerid uue-aegſete merehiiglaſtega ja hädaohtlikkude miinilaewadega tõſiſes tegewuſes talitama on harjunud, milleks kellegil Europa riigil wiimaſe 30 a. jooksul juhuſt pole olnud. Nüüdſe ſõja eſimeſed kuud on ka ju näidanud, mis jaapanlaſed õppinud.

Nii on Jaapan küll merewäe-riikide ſeas igapidi eſimeſes reas, ei ainult oma ſõjalaewade arwu ja hääduſe, ning ohwitſeride ja madruſte tubliduſe tõttu, waid ka oma häſti korraldatud laewa-ehituspaikade ja ſündſalt ſeatud tagawara-ladude, niiſama rohkete ja käepäraſt olewate ſütejaamade poolеſt.

Küll wäga liialdatult, aga ikkagi oma jagu kohaselt kuuldub Inglise kirjaniku Dioşy otsus Jaapani merewäe kohta: Wõimukas oma laewastiku ja suurtükkide pooleşt, on Jaapan kahewõrra wõimukas selle tegija tõttu, ilma milleta laewad ja suurtükkid tähtsuseta on: Meeş suurtükkide taga!

Aga sõjapidamiseks pole ainult palju jõudu, waid — seks läheb ka palju raha tarwis. Kuda on Jaapanis sellega lugu? Eelnimetatud Prantsuse kirjanik seletab, et Jaapanis raha küllalt on. Hiina sõjani (1894 aastal) oliwad riigi wäljaminekud küll wäga wäikeseb. Korralikka sissetulekuid oli 1893 aastal ainult 85 miljoni rbl. (s. o. 15 korda wähem kui Prantsusemaal), kulusid oli aga weel hulk wähem, selleşt hoolimata, et riigikorra ümbermuutmine (1868 a. järele) palju kulu oli teinud. Maksusid ei tulnud hinge pääle rohkem kui 2 rbl. Jaapani rahwas oli siis kõige wähem maksudega koormatud rahwas maailmas. Ka riigiwõlga oli siis wäga wähe, ainult 260 milj. rbl., ja selle juures oli walitsus weel wõinud enne liikuma pandud paberiraha 140 milj. rbl. päält 73 m. pääle wähendada.

Hiina sõja järel suurendas Jaapan oma eelarwet palju, mida nimelt kangesti kaswanud sõjawäe-tarwitused nõudsiwad. A. 1903 oli tal korralikka sissetulekuid 250 milj. rbl., s. o. kolm korda rohkem kui kümne aasta eest. Wäljaminekud on aga weel suuremad, seşt sõjawäe ja laewastiku kulud, enne Hiina sõda ainult 18 milj. rbl. aastas, on nüüd üle 60 milj.; erakorralisteks kuludeks tarwitati 1896—1902 a. 330 milj. rbl., nii et nende tasumiseks wõlgasid on tehtud. Praegu on riigiwõlga juba 552 milj. rbl.

Aga see ei ole Jaapanile sugugi kardetaw, et ta maksud ja wõlad äkki suureks on läinud. 1903 a. tuli hinge pääle ikka alles 13 franki (5 rbl.) maksusid, kuna neid Prantsuse maal ligi 90 franki oli. Muidugi on Prantsusemaa Jaapaniş rikkam, aga ammugi mitte 7 korda, nii et Jaapani rahwa maksuolud wististi paremas korras on kui Prantsusemaal.

Kui me ainult otsekohesseid maksusid tähele paneme, siis on need Jaapanis umbes 3 rbl. hinge päält, Prantsusemaal aga 25 rbl., s. o. 8 korda rohkem. Italias maksab iga kodanik aastas 15 rbl., Egiptuses 8 ja Indias 2 rubla. Italia elanikud peawad aga õige wäikeste palkadega läbi ajama, ja ei ole ammugi mitte wiis korda nii rikkad kui jaapanlased.

Wiimase kümne aasta jooksul on maksud Jaapanis küll enam kui kahekordseks tõusnud, aga maa rikkus on weel suuremalt kaswanud.

(Seda tõendab pääle muu ka see, et kuna küll Jaapanis sõjawäe pääle nii palju kulutatud, raha ometi küllalt ka muude asjade jaoks on jätkunud. Oma hulga raudteesid on Jaapan üsna oma rahaga ehitanud, niisama kõik töostuse-ettewõtted oma jõuuga toime pannud). Tööstus on nüüd kaugelt suurem kui enne, wäline kauplemine kolm korda nii suur, raudteede sissetulekud neli korda nii suured. Tähelepanemise wäärt on, et poolesaja aasta eest rahwa maksukoorem wõrdluslikult weel suurem oli kui nüüd. Igatahes ei wõi liig raskest maksukoormast praegu juttu olla, waid riigi majanduse-arwe tõusmine on loomulik riigi-olude kosumise tagajärg. Seda tunnistab iseäranis selgelt see nähtus, et kuna enne Hiina sõda talupoegade makstaw maamaks üle poole kõigist riigi kuludest oli, see nüüd ainult weerand osa on. Suurem maksukoorem langeb siis wiimsel ajal linnalaste pääle, kuid siingi pole kuuremaid uusi maksusid seatud, waid kaswamine tuleb lihtsalt saubanduse ja tööstuse suuremoelisest edenemisest.

Riigiwõla suurus on küll üle pool miljardi jeni (rubla), aga see on suurelt osalt raudteede hääks tehtud, mis häid sissetulekuid annawad. Ülejääw summa on nii wäikene, et kahe aasta sissetulekuidgi wälja ei tee.

Õigust ütelda, on siis Jaapani rahaasjad paremal järjel kui suurema jao Europa riikide omad. Jaapan ei ole ammugi nii rikas nagu Europa riigid, ja nimelt ta wastane Wenemaa, aga jõudu on ka temal küllalt. Kui tal 1 miljard franki (375 milj. rubla) on, siis wõib ta sõda aasta lõpuni ja weel kauemini pidada. Sest tema sõjawäe wäljaminekud ei ole suured; Jaapani soldat on wähega läbi ajama harjunud, ja suure osa sellest, mis talle tarwis läheb, saab ta Koreast ja Mandshuriast. *)

Kõigest Jaapani wäe kiitusest hoolimata arwab Prantsuse mees ikkagi, et jaapanlastele ütlemata raske on, wenelasi Mandshuriast wälja ajada. Ratsawäge ei ole Jaapanil nii hästi kui olemasgi, ja ilma selleta ei ole Mandshuria lagendikkudel läbi saada wõimalik.

Mandshurias peaksiwad siis jaapanlased wiimaks ikka taganema. Teisiti on aga lugu Koreas. Siin on terwe riik jaapan-

*) Muidugi ei wõi ka Jaapan muidu sõda pidada, kui et selle jaoks uusi laenusid teeb. Kohe sõja alguse järele wõttis suure laenu oma riigis ette, mis aga ammugi ei ulata, sest juba kewadel tehti laen Inglises ja Amerikas, ligi 100 milj. rbl. suuruses. Hiljem tehti teine ja kolmas kodune laen. — Esimese poole aasta jooksul on Jaapani sõjakulud, oma teadete järgi, umbes 200 milj. jeni olnud, nii mitte palju wähemad kui Wenemaa omad.

laste käes ja neil on nüüd aega küllalt olnud, omale kindlaid seisukohtasid seada. Pääle selle kaitsewad jaapanlasi siin weel mäed, ja Wene ratsawägi ei saa siin palju ära teha. Kui Jaapani jalawägi nii tubli on, nagu nüüd näitab, kui ta oma uue asupaigaga ruttu ära harjub, kui Jaapani laewawägi merewalitsejaks edasi jääb, siis on wäga raske, ja wõib olla päris wõimatu, jaapanlasi Koreast wälja ajada.

Nagu juba eespool seletatud, on siis mõlemal sõdijal wäga raske wastast rahutegemisele sundida, sest teisele „südamesse hoopi" anda ei saa kumbgi. Jaapan ei saa seda, muidugi mõista, Wenemaale iganes, aga ka Wenemaal on wõimatu, wäge Jaapanisse enesesse saata Nii wenib küll sõda wist pikaks Wäga wõimalik on aga küll see, et sõda wiimaks teiste riikide wahele-astumisega ja wahelepitusega lõpeb.

Aga kuigi ka Wenemaa wiimati ikka wõidab (on ju temal ometi palju suuremad abihallikad tarwitada), nagu seda üleüldiselt arwatakse — see esimene suur sõda walge ja kollase rahwatõuu wahel on siisgi tõenduseks, et kollane rahwatõug walgega wõib wõistelda ja wõidelda. Niihästi kui kindel on, et Jaapan sõja järel Hiinamaale weel hoopis rohkem saab liginema kui seni, ja edaspidi saab meil wististi kollastega palju tegemist tulema. Sest seda, milleşt Jaapanil nappus — maapind — on Hiinal küllalt, ja ka ta rahwa-arw on Jaapani omast peatselt 10 korda suurem. Kui nüüd üle 400 miljoni hiinlasi, oma laialise maaga ja suurte looduse-rikkustega Jaapani julge, osawa ning agara juhtimise alla asuwad, siis wõib see küll tagajärgesid tuua, mis ilma põruma panewad. On siis arusaadaw, et praegune sõda terwe ilma ärewusesse on saatnud „nende asjade ootusel, mis tulemas on." Näib ju pea-aegu nii, et kollase rahwatõuu — ligi pool terwest inimesesuguşt — aastatuhandate kaupa muust maailmast lahus-seisk ja nagu puhkamine, sellesse ilmatu suure jõuu tagawara on kogunud, mis nüüd päratu hooga lahti puhkeb. Sest see wõim, südidus ja agarus, mis Jaapan nüüdses sõjas on näidanud, käib tõesti selleşt kaugelt üle, mis temast iganes wõidi arwata. Saatuse määrus on nii olnud, et see, nagu laengus olew, kange jõud kõige päält Wenemaa wastu pidi põrkama, kes nüüd walge rahwatõuu eeswahina selle raske wõitluse peab läbi wõitlema, nagu see üle poole tuhande aasta eest Tamerlani ajal (tatarlaste pääletungimises) ju kord sündis.

Praegu aga ei tohi küll weel sugugi ütelda, kuhu poole ja mida moodi asjad kujunema hakkawad. Sest esiteks pole seni nüüdses sõjas weel midagi otsustatud, ja teiseks tuleb meeles

pidada, et seni kõik Idamaade suur-riigid ainult möödaminewad nähtused on olnud; „ruttu õitses, ruttu närtsis; õitses, närtsis — surmale!“ Nii mõnigi suur wõim on Aasias üles kerkinud, aga juba paari inimesepõlwe järele oli ta otsas, ehk ometi kildudeks lagunenud. Jaapan on küll nüüd hoopis teist laadi, kui seniseд Idamaade despoti- (sunniwalitseja) riigid, aga ikkagi peab ka tema kohta ootama, kas ta äkki-ilmunud wõim mõni meteor on, mis üürikest aega uhkelt läigib, siis aga sahisedes kustub, wõi tõepoolest tema nime kohane „tõusew päike,“ mis pikaks ajawiiruks maailmale paistma jääb.

See suur küsimus jääb tulewiku otsustada ja see „on tume kõigil tarkadel.“

Jaapani kirjelduse lõpuks toome weel wäikese näituse Jaapani iselaadilisest muusikast ja luuletst. Kuna aga Jaapani muusikas heli-redel tükis teist moodi on kui meil, siis wõib Jaapani lauluwiisi meie nootidega küll ainult umbkaudu tähendada.

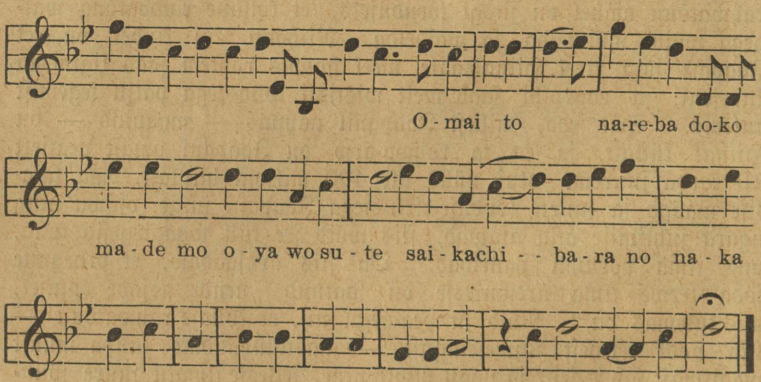

Eesti keeli tähendab see: Kui wõiksin su juures olla, jätaks ma wanemad maha ja läheks ligi kuhu tahes. Ja sattuks ma wõi kibuwitste keskele, ei seegi murraks mu meelt, ei murraks mu meelt.

2. Omai wo matshi matshi kaya no soto ka ni kuware nanazu no kane naru made mo kotshiya kama ya senu, kama ya senu.

Teine salm on meie keeli nii: Kui ma sind ootama pean, siis ma ootan, kas wõi putukate-kaitsewõrgust wäljaspool, sääskede hammustamise käes. Ja peaksgi ma sind ootama kuni kell seitse saab, ei seegi murraks mu meelt, ei murraks mu meelt.

Jaapani mikado ehk keiser ja ta perekond.

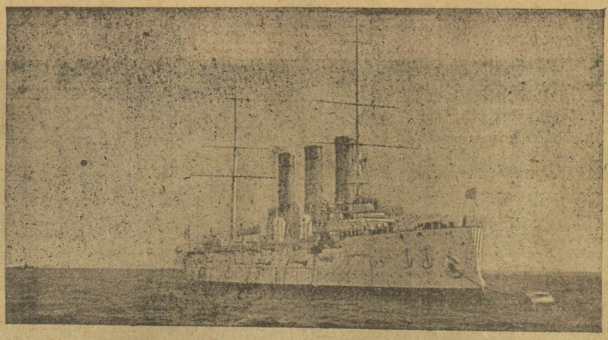

Ristleja „Diana".

Sõja eel-ajalugu.

1. Wene ja Jaapani wahekord wanemal ajal.

Oleme juba selle raamatu hakatuses (waata *juhatus*) selleſt seletanud, et kuigi nüüdne Kauge Ida sõda äkki ja suuremale hulgale ootamata tuli, see ometi sugugi mõne möödominewa hoo tagajärg pole, waid selle juured ulatawad mitmed aastad, aastakümnedgi, õieti juba aastasajad tagasi. Seſt hää õigusega wõib Hiina-Jaapani sõda 10 aasta eeſt juba nüüdse sõja eelmänguks pidada. Juba siis kujunes Aasia kahe wägewama wõimu wahekord niisuguseks, et kokkupõrkamine kord p i d i tulema, kui mitte üks ehk teine omaſt seatud sihiſt taganeda ei tahtnud. Ja seda ei tee ju kumbgi hääga.

Kuid õieti ja sügawamalt waadates käiwad praeguse sõja juured juba 300 aastat tagasi — selleſse ajasse, kus Mongoli ikkeſt wabanenud Wene-riik uues noorusſe wõimus, wärskuſes ja priskuſes oma siſemiſt ja wälimiſt jõudu kosutama hakkas, mille juures temal muidugi tungiwaks tarwituſeks oli, oma piiriſid laiendada, seſt kaswaw keha nõudis suuremat ruumi. Tähtsam oleks see kaswamine küll läänepoole olnud, kus Läänemere rand nii meelitawalt wastu paistis, seſt selle kaudu oleks ligem ühendus Läänemaade enam edenenud oludega wõimalikuks saanud. Läänepoole ep siis pööraſiwadgi nii riigi uuendaja tſaar Joann III ja pool aastasada hiljem Joann IV (Hirmus) oma pilgud. Kuid siinpool tõrjuti Wenemaa edenemine sel korral wiſade wõitluste järele

ikka jälle tagasi. Seşt siin seisis ta wastu şuurema wõimuline ja kõrgema haridusline Germani rahwaşugu ja enam täienenud Poola riik. Ainult wähe wõis Wenemaa siia külge paişuda. Alles paar aastaşada hiljem şuutis Wenemaa siin pool oma sihile şaada.

Seda enam aga oli paişumiseks juhuşt ja wõimaluşt idapoole, ja sellele küljele hakkas siis ka Wenemaa otse hiiglamoeliselt kaswama. Juba Joann IV ajas riigi piirid kaugele üle Wolga, kuna Kaaşani ja Astrahani tatarlaste khaniriigid ära lõpetas ja need maad Wene riigiga ühendas. Ning kohe selle järele hakkas Wene riik ruttu ikka kaugemale idapoole laienema ja ulatas juba peagi üle Urali Aasiaşse. Siberimaa allaheitmine algas. Teatawasti on see şündmus kaşaka Jermaki nimega ühenduşes, kes omawoli tegude pärast wäikese şalga kaaslastega üle Urali põgenenud, sääl tatarlasi wõitnud ja siis wõidetud maad tşaarile pakkunud, mille juures endale andeksandmist tinginud. Kui palju nendes jutustustes ajaloolikult kindel on, ei saa õieti määrata; selge aga on, et Jermak şugugi esimene Siberi „leidja" ega ta ainus wõitja ei olnud. Seşt juba 16. aastaşaja alguseşt saadik oli Wenemaal elaw kaubaajamine Siberiga käimas (mille juures nimelt üks Stroganowi perekond şuurt äri ajas), ning kaubandus tõmbas muidugi oma järele ka sõjawägeşid, nii et aastaşaja lõpul Lääne-Siber juba Wenemaa all seisis. Selle järele jätkati wõitmişt wähehaawal, nii et 17 aastaşaja keskel ka Ida-Siberimaa Wene alla şattus ja aastaşaja lõpul ulatas riigi piir juba Waikşemere äärde: a. 1696 wõttis Wenemaa ka Kamtşhatka poolşaare oma alla.

Kõik see näib şuurema sõjata şündinud olema, seşt kunagi ei olnud şuuremate Wene sõjawägede Siberisse şaatmiseşt kõnet. Wististi polegi ka — wähemalt alaliselt mitte — walitşuse poolt sihiliselt ja plaanilikult Siberis ärawõitmise-politikat aetud, waid kõik şündis aegamööda ja şamm-şammult, nagu iseeneseşt, aja- ja asjaolekute nõudmisel, kohaliste walitşuskohtade oma ettewõttel, enamasti ka oma käe pääl. Arwatawasti tegiwad şuurema töö kaşakad, kes ikka wäşimata riigi piiride laienemise järele ka ise idapoole nihkuşiwad ja alati riigi wiimaşemas şerwas leida oliwad, kuşt jälle edasi kippuda püüdşiwad. (Kamtşhatka kohta on nimelt teada, et kaşakad selle maa Wene alla heitnud). Ja muidugi ei olnud şuuremat şõdimişt Siberis küll ka waja, kuna wastupanek wististi wäga kehwa oli. Siberis asub nüüdgi weel rahwaşt wäga harwa, sel ajal oli seda teadagi weel palju wähem. Ja need oliwad mitmeşt rahwaşuguşt — Türgi, Tatari, Soome-Ugri ja „Jäämere" rahwaste şuguharud, ilma mingi kõwema riiklişe korralduseta, omakeskise ühenduseta, şuurema iseteadwuseta,

madala haridusega ja hoopis wiletsate sõjariistadega. Nende allaheitmine sündis siis suuremalt osalt nagu iseeneseşt, asjaolekute nõudel.

Suurema tõkke tegemist wõis Wenemaa paisumisele Aasias ainult Hiina riigi poolt tulla, kellega wenelased peagi naabriteks saiwad. Seşt nende edasitungimine ei käinud ainult ida-, waid osalt ka lõunapoole; juba 17. aastasajal ilmusiwad Wene kasakad ja asujad ka Amuri jõe maadele, kus niisama aegapidi, aga kindlalt edasi nihkusiwad, kui teised hulgad põhjapool. Hiinale hakkas nüüd uus naaber hirmu tegema ja säält poolt püüti siis Wenemaa edenemisele tõkkeid walmistada. Mitmete saatkondade edasi- ja tagasi käimise ja pikaliste läbirääkimiste tagajärjeks oli siis wiimati Nertşhinski leping a. 1689, kus Wenemaale Siberis esimeşt korda kindlad piirid määrati. Et Wenemaa seekord omas edasitungimises peatas, ei tulnud küll mitte hirmu pärast Hiina eest, waid lihtsalt selleşt, et temal siis Europas suured ülesandeb täita oliwad ja ta Aasia asjadega suuremat tegu teha ei tahtnud. Hiljemini (nimelt 19-aastasaja keskelt pääle) on Wenemaa teatawalt wäga suurelt lõuna- ja idapoole laienenud, aga ikka ilma suurema sõjata, waid pää-asjalikult lepingute läbi, milleşt tähtsamad Aiguni leping 1858, ja 1898 tehtud rendikaup (Kwangtungi poolsaare kohta) on. 1900 a. oli küll Wenemaal hiinlastega sõdimist, mille mõjul Mandşhuria Wene alla sattus, aga see sõda ei olnud mitte otse Hiina riigiga, waid mässuliste (rusikameeste wõi pokşijate) hulgaga. Hiinamaa ei ole seni Wenemaa Aasia politikale tõket teha suutnud, ei suudaks seda ka küll edaspidi palju, ja tema pärast wõiks Wene wõim Kauges Idas rahuliseł teel kosuda ja edeneda.

Aga teine wõim on säál nüüd Wenemaale wastaseks: Hiina naabririik ja sugulane Jaapan, kelleşt küll waremal ajal weel hoopis wähem wastuseismist arwati olema kui Hiinaşt, seşt ta oli kaugemal ja palju wäiksem. Kuid wiimasel ajal on olud wäga suurelt muutunud ja Jaapan on nüüd waidlemata Aasia esimeseks riigiks saanud (nagu seda eespool kuulsime).

Nüüdse kokkupõrkamise paremaks aruşaamiseks paneme siin nüüd seniş Wenemaa ja Jaapani wahelişt olekut ligemalt tähele.

— — — — — — — — — — — — —

Nimetasime eespool, et Wenemaa Kamtşhatka poolsaare 17. aastasaja lõpul oma alla wõttis. Sellega ligines ta juba Jaapanile, seşt Kamtşhatka lõunatipult ei ole enam palju maad Jessо saarele, kuhu Jaapani walitsus siis juba ulatas. Ja pikk Kurili saarte ahelik (Sahaliniş idapool) on sellel teel weel nagu sillaks.

Sellel ajal walitſes Wenemaal ſuur riigi uuendaja ning edendaja keiſer Peeter I., ja tema ajal ning püüdel tuli ſiis ka eſimene kokkupuutumine Jaapaniga; Wenemaal ſaadi eſimeſt korda selleſt kaugeſt riigiſt teatuſt. Suur walitſeja, kes Europas „oma riigile akna awas," ſiin nii agaralt ja mõjuwalt muude riikidega läbikäimiſt püüdis, ajas ſedaſama ſihti ka Aaſias, küll nõuuga, küll jõuuga. Katſus ju ſiis Wenemaa ka Keſk-Aaſias edaſi tungida, mille juures temal eſimeſt korda Perſia ja Khiwa riikidega tegemiſt tuli. Ka Ida-Aaſiaſſe ulatas keiſri kotkapilk ja Wene ſaatkond ſaadeti ſeni tundmata maale, Jaapanisſe, ſellele maale ja rahwale liginemiſeks teed rajama. Kuid tagajärge sellel käigul ei olnud. Saatkonda, kes otſatu waewaliſe reiſi järele pärale jõudis, weeti ſääl hulk aega ninapidi: Sgoguni mehed juhataſiwad mikado meeste juurde ja ümberpöördult, Wene mehi wintſutati ja waewati, kuni wiimati tüdinult tagaſi pööraſiwad*).

Selle eſimeſe tühiſe katſe järele unus üle pooleks aastaſajaks iga püüdminegi, Jaapanile uuesti liginéda: ei olnud ſellel ajal ka Wene walitſuſel piſemat mahti Kauge Ida asjadeſt hoolida. 1769 astuti ometi samm, mis Wenemaad Jaapanile ligidale wiis ja nii ſellega eſimeſele kokkupuutumiſele ſaatis: Wenelaſed wõtſiwad Kurili ſaarestiku keſk-kohal olewa Urupi ſaare oma alla ja aſuſiwad ſinna.

Jaapani-riik ei püüdnud ſel ajal oma maad mitte laiendada; ſeda tunnistab juba ſee, et ta Tſungaru merekitſuſeſt (Nipponi ja Jeſſo wahel) mitte palju põhjapoole ei tunginud. Suurel Jeſſo ſaarel leidus ainult lõunapool ſuurem Jaapani aſutus ja ükſikud kalameeste-külad; enam oſa ſaart oli alles harimata ainode käes. (Nüüdgi on Jeſſo ikka weel pooliti nagu aſumaa). Ja Sahalinis ei leidunud jaapanlaſi ſugugi. Niiſama wähe hooliſiwad Jaapani riigijuhid Kurilli ſaarteſt. Nii ſiis tuli, et Jaapani päälinnas alles 18 aasta päraſt Wenemaa tegudeſt Urupi kaldal kuulda ſaadi. Jaapani walitſus ei pannud aga Wenemaa lähenemiſt ſugugi tähele. Ainult üks Põhja-Jaapani würſt Hajaſchi juhtis oma raamatus, mida ta mere-riikide üle kirjutas, oma walitſuſe tähelepanemiſt Wenemaa lähenemiſe pääle. Kuid walitſus tunnistas raamatu-kirjutaja makswa korra ümberlükkajaks ja mõistis ta kodus kinni istuma. Hajaſchi ſuri kurbtuſe päraſt, ſeſt ta raamat

*) Sel ajal oli Jaapan, nagu eespool räägitud, end teiste riikidega läbikäimiſeſt täieſti eraldanud; ainult Nagaſakis lubati hollandlaſtel ja hiinlaſtel weel wähehaawal kaubitſeda. Selle läbi arwati Jaapanis kõige paremini ennaſt wõõra mõju alla ſattumiſe eeſt hoida.

põletati 1793. a. awalikult ära, kui kahjulik kirjatöö. Hajaschi soowis, et Jaapan oma merejõudu aegsasti kaswataks ja mitte kinniste silmadega oma naabrite wõimuse suurenemise pääle ei waataks. Walitsus aga ei arwanud seda tarwiliseks. — Pea päraft seda päästis üks Wene laew mitu Jaapani merehädalist ja wiis neid Jessо saarele. Jaapani walitsus saatis oma asemikud tänu awaldama, kuid keelas kõwasti ära, wenelastega kõrwalisi läbirääkimisi pidada. Kui wenelased 1798 a. jällegi Kurilli saarestikule ilmusiwad, arwas Jaapani walitsus ometi waja olewat, kümneliikmelist komisjoni põhjapoole saata. Ka pidi Jaapani pääminister plaani wälja töötama, kuidas Jessо saarele rohkem jaapanlasi elama asutada ja Wenemaaga põhjapoolset piiri kindlaks teha. Kaks saatkonna-liiget tungisiwad Jessо saare kaudu Sahalini, säält Amuri jõge mööda edasi läänepoole, kuni neid Hiina ametnikud tagasi tõrjusiwad. Selle komisjoni aruande järele hakkas uus wool Jaapanis maad wõtma; nimelt tehti otsuseks, nii kaugele kui wõimalik, põhjapool saari ja maad oma alla wõtta. Nüüd alles asutati Jessо saare lõunaranda Hakodate linn ja kindlus, kuhu Jaapani poolt saare walitseja elama asetati.

Wenemaa püüdis, kõige selle pääle waatamata, et Jaapan nii kangesti ta eest kõik sissekäigud kinni pidas, ka omale neid õigusi muretseda, mis Hollandi kaupmeestel Nagasakis oliwad. Keiser Aleksander I. läkitas jällegi kord merehädaliste päästmise puhul terwe saatkonna Jaapanisse, et Jaapani walitsuse käest luba saada, wabalt kaubelda. Saatkond lasti alles mitmekuulise läbirääkimiste järele Jaapani päälinna, kus seda küll õige wiisakalt ja toredasti wastu wõeti. Seekord oli Wene walitsuse poolt saatkonnale kohuseks tehtud, mitte enam Jaapani waimuliku walitsejaga (mikado) kokku saada püüda, waid sgoguniga. Saatkond pidi ka seda ära seletama, et Wene walitsus ialgi Rooma paawsti mõju all ei ole seisnud, waid koguni wiimase wastu päris waenulik on olnud. Selwiisil pidi Jaapani walitsuse kartus kaduma, nagu tuleks Wenemaa sellel sihil, et paawsti ülemwalitsust maksma panna, mida europlasteşt nii wäga kardeti. Saatkond tõi rikkad kingitused Jaapani walitsejale kaasa, kuid neid ei wõetud mitte wastu. Ametnik, kes saatkonnale oma walitseja otsust teatada tahtis, pidas huwitawa kõne. Ta awaldas oma mõtteid rahwaste sõpruse kohta, mis kui ahel, ainult siis tugew küllalt olla, kui kõik ta lülid ühetugewused on; kui üks jagu neist nõrgemad on, siis olla sõprus ainult tugewamale kasuks. Sellepäraft ei soowida Jaapan mitte, tundmata riikidega sõprusesse astuda. Kingitusi ei wõiwat Jaapani walitsus aga sellepäraft wastu wõtta, et ta oma

põhjusseaduste järele oma alamaid ja laewasid wastukingitustega mitte Wenemaale saata ei tohtiwat; ka ei olla riik mitte nii rikas, et wäljamaale kallid kingitusi wõib saata. Kauplemise-õigust ei wõida aga sellepärast Wenemaale anda, et Jaapanil ise kõike küllalt olla, mida rahwas tarwitab; uhkuse-ajamist wäljamaa-asjadega ei tahtwat riigiwalitsus mitte edendada. — See wastus, mis nii wiisakalt, ja selle juures siisgi otsekohe ära-ütlewalt antud, näitab, kui kindlalt Jaapani riigimehed oma põhjusmõttest kinni pidasiwad ja kui kawalad ärimehed nad juba siis olnud.

Wene saadik Resanow pidi oma kingitustega siis Wene-Amerika poole tagasi sõitma. Teel sai ta Wene laewadega kokku, kellele ta käsu andis Sahalinis mehi maale saata ja Kurilli saarestikku oma alla wõtta. Leitnant Hwostow astus Jessо lõunarannas maale, wõttis ühe Jaapani laewa kinni, riisus Jaapani aitades seiswa wilja ära ja põletas elumajad maha. Nii oli siis 1806 a. wenelaste ja jaapanlaste wahel esimene waenulik kokkupuutumine. Hwostow wõttis aga maa päriselanikud — Aino rahwa — Wene alamateks wastu; selle tunnistuseks andis ainode wanemale raha rinnas kandmiseks. Kas see riigiwalitsuse käsu järele sündis, ei ole kindel, kuid niipalju on selge, et Wenemaa walitsus paar aastat hiljemalt seda lugu mitte hääks ei kiitnud. — Nüüd aga sai Jaapani walitsus juba kuue kuu pärast Wene ohwitseride waenulisest tegewusest kuulda. 1807 a. ilmusiwad siis Kurilli saarestiku ligikonda uuesti Wene laewad. Wene merewägi astus Itorupi saarel maale, kus jaapanlased temale sõjariistus wastu hakkasiwad; kuid nad pilluti laiali, mõned wõeti wangi ja nende küla põletati maha. Jessо saarel asusiwad nüüd juba Jaapani wäike-würstikesed (daimiod), kes 3000 sõjamehega wenelastele wastu astusiwad; kuid Wene suurtükid — mis Jaapani üteluse järele kui „mitmekordne kõue“ müristasiwad — pillusiwad jaapanlased silmapilk laiali. Kui Wene wägi Jessо saarelt lahkus, lõiwad ohwitserid kuulutuselehe ühe templi ukse külge, kus nad teada andsiwad, et kui Jaapan tulewikus oma uksi Wenemaale ei awa, siis waenulik tegewus edasi kestab.

Jaapanis tõusis sellepärast ärewus. Soowiti sõdatiseisust (samurai) kokku kutsuda ja Wenemaa wastu wälja astuda. Jaapani walitsus oli aga rahu poolt, mis üleliigse erutuse ära jahutas. Nüüd hakati aga Jessо saart hoolega waenulise päältungimise wastu kindlustama; see tehti kahele põhjapoolsele würstile otse kohuseks, ning rahwale pandi just selleks iseäraline maks päale.

Sel ajal olnud Europas suured sõjad, millest Jaapanis aimugi polnud; ainult siis saiwad nad sellest kuulda, kui Inglise

laewad Nagasakis Hollandi omade kallale kippusiwad. Wenemaa ei jätnud aga sellegi päraſt oma uurimisetööd Jaapani ümbruses pooleli; weel 1811 a. (s. o. aasta enne Wene-Prantsuse sõda) anti kapten Golowinile käsk, Kurilli saarestiku ümbruses merepõhja ja weewoolu uurimisi ette wõtta. Kunasiri saare rannal põrkas ta koguni ootamata kombel jaapanlastega kokku. Kawalad jaapanlased petsiwad Golowini maale ja wõtsiwad siis ta ühes seitsme kaaslasega wangi. Kaks aastat oli Golowin Jaapanis wangis, kus temaga aga wäga hästi ümberkäidi, ja alles 1813 a. sai ta wabaks, kui jaapanlastele ametlikult seletati, et endised waenuwalduseд koguni ilma Wene keisri teadmata olla sündinud. Tehti leping, et Golowin järgmisel aastal jälle tagasi tuleks ja Jaapani-Wene piiri aitaks kindlaks määrata. Aga Europa asja-olud ei lasknud seda plaani teoks saada; Wenemaa kulutas kõik oma jõuu Europa rahu jalaleseadmiseks („Punapardi" wastu wõideldes) ning Jaapan, keda Wene poolt enam ei tülitatud, unustas ka sootumaks piiritülid ära; ta kutsus koguni oma asemiku Jessо saarelt Hakodate linnast ära.

Tuli neljakümne-aastane waheaeg, kus Wenemaa peaaegu sugugi Kauge-Ida küsimusest osa ei wõtnud, sest et tal Kaukasias, Turkestanis ja Europas alati waenlastega tegemist oli. Kui aga 1847 a. siidi grahw M u r a w j e w Ida-Siberi kuberneriks seati, siis wõeti ka Kauge-Ida küsimus uuesti päewakorrrale. Murawjew laskis Amuri jõe kaldad ning Mandshuria ja Sahalini ranna hoolega läbi urida ja wiis asja nii kaugele, et 1858 a. Aigunis Hiinamaaga leping tehti, mille järele terwe Amuri jõe pahem kallas täiesti Wene alla läks, kuna aga Amuri paremal kaldal, Ussuri jõest merekaldani, Wene-Hiina ühiswalitsus ja omanduse-õigus maksma pandi. 1860 a. Pekingis alla kirjutatud lepingu järele lõpetati aga selles „Mere-maakonnas" Hiina walitsus üsna ära. Nii nihkusiwad Wene piirid õige märksalt lõunapoole. Nüüd oli Wenemaa juba Korea naaber, ta mõju ulatas Mandshuria sadamate kohta, ning Jaapani wastu wõitis ta ka kindlal maal õige tugewa seisukoha, kuna ta saartel juba Jaapani naaber oligi. Uuesti hakkas nüüd Wenemaa Jaapani käest kaubalepingu tegemist nõudma. Jaapanis oliwad siis juba uued waated maad wõtnud; 1855 a. tehti kaubaleping Wenemaaga kindlaks.

Päraſt kurnawat Krimmi sõda ei olnud aga Wenemaal wõimalik Jaapaniga kauplemisest suuremal mõõdul osa wõtta, sellepäraſt oli Jaapani kodusõjani 1868 a. kõik wälimine kaubandus Jaapanis Prantsuse- ja Inglisemaa käes. Wahe-ajal püüdis aga Wenemaa omale kindlamat seisukohta Jaapani mere ääres muretseda. Iseäranis tähtis on sellepooleſt merekitsus Korea ja Kinshiu saare

wahel. Wene sõjalaewa ülem kapten Birilew saatis 1861 a. oma mehed selles merekitsuses olewale Tshusima saarekesele. Jaapani walitsus saatis kohe ametnikub sinna, kes nõudsiwad, et Wene soldatid sellelt saarelt ära lähekssiwad. Kui nõuet tähele ei pandud, tuli Jaapani merewäe juhataja poolt ähwardus, wägiwalda tarwitada. Wene sõjawägi andis siis saare Jaapanile tagasi.

Selsamal ajal waieldi mõlema walitsuse ametnikkude wahel ägedasti ka põhjapoolse piiri õiendamise juures. Lõpuks lepiti 1867 a. nii kokku, et Sahalinis Wene-Jaapani ühiswalitsus ajutiselt maksma jääb. Waheajal tuli aga Jaapanis koduspõda. (Waata Jaapani ajalugu). Päraft riigi sisemist pööret wõeti uuesti Sahalini küsimus harutuse alla. 1871 a. saadeti Siberi randa Jaapani riiginõuunik Sohezima, et ta Wene ametikohtadega piiri-küsimuse üle harutusi peaks. Sohezima nimetati warsti wälimise asjade ministriks, ning ta arwas abinõuu leidnud olema, kuidas ometigi lõpmata piiritülile otsa teha. Sel ajal müüs Wenemaa oma Amerikas olewa asumaa Am. ühisriikidele ära. Sohezima plaan oli, Wenemaa käest tema õigusi ka Sahalini kohta ära osta. Jaapani rahaminister Okuma, praegune wabameelse erakonna juht, päris Wenemaa poolt selles mõttes teateid, ning nähtawasti pidi kõik hästi lõppema. Koguni ootamata wiisil sai aga Jaapani walitsus wabameelse erakonna selleaegse tähtsama liikme käest märgukirja, kus Sahalini ostmine põhjalikult ära laideti, kuna juba lähedamal olewa Jessso saare riigi küljes pidamine palju ja kulukaid raskusi sünnitada. Wene saadik sai seda kuulda ja lõpetas kohe läbirääkimised Sahalini müümise koh a ära. Sahalini küsimus lõppes wiimaks sellega, et 1875 a. tehtud lepingu järele Jaapan oma õigused Sahalinis Wenemaale andis, kuna ta terwe Kurili saarestiku omale sai. See leping oli Wenemaale wäga kasulik, sest Sahalinil oli oma seisukoha ja saaduste pooles suur tähtsus Siberi kohta, kuna aga selle wastu Kurili saarestikust Jaapanile midagi tulu ei ole. Juba mitu korda plaanitakse küll sinna asunikkusid asetada, kuid ärawõitmata takistused on selleks ees. — Jaapani poolt oli lepingu põhjuseks küll tungiw soow, ükskord riigile põhjapool kindlat piiri muretseda. Kuna aga päraft märgati, et Jaapan sellega petta oli saanud, tärkas sääl juba siis wali Wene waenuline woolus.

2. Nüüdse sõja ligemad põhjused.

Sahalini wahetamine Kurili saarestiku wastu lõpetas põhjapool tülid Wene ja Jaapani wahel. Kuid selle asemel hakkasiwad mõlemad riigid püüdma, oma wõimust ja piirisid lõunapool laiendada, nimelt Mandshurias ja Koreas. Korea riik oli juba ammust ajast Hiina ülemwalitsuse all olnud (kuigi see ülemwalitsus enam nime- kui tõepooleşt olemas oli), kus ta segamata rahus waguşalt elas. Nii pea kui suuremat rõhku wäljamaaga kaubitsemise pääle hakati panema, awati ka Jaapani kaubaturud Korea kaupadele; ühtlasi hakkasiwad ka jaapanlased suurel mõõdul oma kaupasid Koreasse saatma. Korea kaubaturul pidiwad jaapanlased kõige esiti Hiina kaupmeestega wõistlema. Kaubalepingu järele, mis Jaapani ja Korea wahel 1876 a. tehti, awati jaapanlastele kolm Korea sadamat kaubitsemiseks. Selleşt oli küllalt seks, et jaapanlased pea terwe Korea majanduse oma wõimu alla wõtsiwad. Nad uurisiwad terwe maa läbi, paniwad igal pool oma majanduslistele ettewõttetele aluse ja katsusiwad ka oma politikalişt mõju Koreas laiendada. Kuid igalpool põrkasiwad nad Hiina waadete, Hiina ametnikkude ja kaupmeestega risti wastu; pääle selle takistasiwad Jaapani ettewõtteid ka wäljamaalased, keda Korea keiser Hiina kawala politikamehe Li-Hung-Tschangi nõuu pääle — kihwti tulewat kihwtiga häwitada — omale abimeesteks oli kutsunud. Umbes 20 aastat kestis see raugemata wõitlus, millele ka Tientsinis 1885 a. tehtud leping lõppu ei teinud, kuni ta wiimaks Hiina-Jaapani sõjas kõige kõrgemale tipule jõudis.

Sõja süttimiseks andis otsekohest põhjust see, et 1894 aastal Söulis (Korea päälinnas) 7 Korea ministrit ära tapeti. Kuna neid liialise Hiina sõpruse pärast oli süüdistatud, siis oli nähtawasti tapatöö Jaapani meelse erakonna poolt wälja läinud. Ja see kahtlus kaswas, kui weretöö juhtijatele mahti anti Jaapanisse põgeneda, kus nuhtluse eest julged oliwad. Selle sündmuse järele hakkas Jaapani mõju Koreas kiiresti kaswama, nii et Hiina seda enam waguşi ei suutnud päält waadata, waid oma mõju kaitseks sõjawäe Koreasse wiis. Seda seletas Jaapan Tientsini lepingu murdmiseks ja tõttas jalapäält wäewõimuga Hiinat Koreaşt wälja tõrjuma ning — oma wõimu Aasia kindlamaale kandma.

See Hiina-Jaapani sõda (1894—1895 a.) käis oma alguşel kaunis şarnaşelt kui nüüdne sõda algu poolel. Niişama kui nüüd, algas Jaapan waenu ilma sõja kuulutamata, tungis Hiina laewastiku pääle ja häwitas selle 1894 aastal juulikuul; şelşamal ajal şaatis maawäe Söulişt (kus see ju şeişis) Hiina wastu, kes Pöng-

jangi juures hiinlaſi lõi ja 5 oktobril Jalu juurde jõudis, kuſt 13 oktobril üle läks — peaaegu ſelleſt ſamaſt kohaſt kus tänawugi (Widſhu juureſt). Kuid ſiis oli Hiina wäe wastupanek koguni kehwa, kuigi Hiinal 26,000 meeſt 78 ſuurtükiga käes oli. Kõik ſuurtükid jäiwad Jaapanile. — Selſamal ajal ſaatis Jaapan ka Ljaotungimaal sõjawäe maale, (jälle ſäälſamas, kus nüüd), ja hakkas Port-Arturi piirama; 20 now. wõttis ſelle ka tormiga ära. Siis tungis Jaapani wägi niihäſti põhjapoole Mandſhuriaſſe kui ka lõunapoole Päris-Hiinat ähwardama; ſinna ſaadeti ka merepoolt wäge ja wõeti tähtjas Wei-Hai-Wei kindlus (Port-Arturi wastu teine pool Petſhili lahte) 17 webr. 1895 tormiga ära. Kuna Hiina oma kindluſigi ei ſuutnud kaitſta, ei ſaanud ta lauſa lahinguwäljal ammugi Jaapani wastu ja oli nii kewadel 1895 ſunnitud rahu paluma, mille tingimiſed muidugi Jaapan määras.

Sõda lõppes ſellega, et Hiinamaa Shimonoſeki rahulepingus (17 apr. 1895 a.) Korea täiesti iſeſeiswaks tunnistas*) ja Lõuna Mandſhuria ranna Jalu jõeſt Ljaojanini Jaapanile andis (ſellega ühes tähtſa Port-Arturi), pääle ſelle Kolonika ſaared ja Formoſa, kuna Jaapan ka ſuure sõjakulu maksu ning laialiſed kaubanduſe-õiguſed ſai.

Nüüd tuli aga Wenemaa, kes umbes 20 aastat ſelleſt wõitluſeſt täiesti eemale oli hoidnud, jällegi wahele. Juba 1884 a. oli Wenemaa teiste Europa riikide ſeltſis Koreaga kaubalepingu teinud, ehk küll Wenemaal weel korda ei olnud läinud oma mõju Korea walitſuſe juures maksma panna, kus alati Jaapani wõim kaswamas oli. Wenemaa laskis aga oma kulul Korea rannamaid ja merd uurida, kus ſelle juures juba 1885 a. leidis, et Ingliſemaa omal wolil Port-Hamiltoni ſaare oma wõimu alla oli wõtnud. Hiina riik awaldas Wene nõudmiſe pääle ſelle wastu protesti ja 1887 a. pidiwadgi Ingliſe ſoldatid nimetatud ſaarelt lahkuma.

Hiina-Jaapani rahulepingu tegemiſe ajaks kaswas Wene wõim Kaugel Idas iſeäranis märkſalt ſuure Siberi raudtee ehituſe lõpupoole jõudmiſe läbi. See, et Jaapan Lõuna-Mandſhuria rannamaaſt kõige tähtſama õſa omale pidi ſaama, wõis ja pidi Wenemaa edaſipüüdmiſt ſojema mere poole, kus tal kinnikülmetamata ſadam raudtee lõpuks oleks, märkſalt takiſtama. Aga ka mujal Europas hakati Jaapani ſuureſt wõimukaswamiſeſt halba kartma. „Kollane hädaoht“ kerkis kohutawalt Waikſemere laeneteſt nähtawale. Wene-, Saksa- ja Prantſuſemaa wahele-aſtumine ſundisgi Jaapani walitſuſt, oma wõitude wilja Mandſhurias Hiinale tagaſi andma. Aasta

*) Et ſee iſeſeiswus ainult nimepidi oli, tõepooleſt Koreale Hiina aſemele Jaapan iſandaks aſus, oli muidugi ju ſiis käpuga katſuda.

päraſt ſeda (1896 a.) andis Hiina tänutäheks toetamiſe eeſt Wenemaale luba, Siberi raudteed Mandſhuriaſt läbi ehitada ja oma ſõjawäega ſeda walwada. 1898 a. wõttis Wenemaa Hiina käeſt Port-Arturi ja ſelle ümbruſe Kwantungi maakonna oma kätte, „25 aaſtaks rendile", nagu ſeda ametlikult öeldi, ja päraſt Hiina rahutuſte lõppu aſus Wene wägi raudtee kaitſmiſeks Niutſhwangi, Mukdenisſe ja teiſtesſe tähtſamatesſe Mandſhuria linnadesſe. Wahe-ajal awati Siberi raudtee, milleſt harutee Port-Arturi läks, kindlustati Port-Artur, ning ſeati Kauge-Ida Weneriigi maade üle kõige laialiſema wõimuga aſewalitſeja ametisſe.

Maawalitſeja Alekſejew *).

*) Kauge Ida maawalitſeja Alekſejew on praegu 51 aastane. Oma õpetuſe ſai ta merewäe-kadettide koolis, mille ta kiitusega lõpetas. Selle järele läks ta ſuuremale reiſile ümber maailma, millel kolm aastat wiibis; ſellel reiſil ſai ta leitnandiks. Hiljemini teenis Wene ſõjalaewastiku pääl Greeka wetes, Atlandi okeanis ja päraſt jälle Wahemerel. Kui ta kapteniks tõuſis, ſiis käis ta laewa „Afrikaga" teiſt korda ümber maailma. 1883 ſaadeti ta Prantſuſemaale Wene ſaatkonna liikmeks, kus 1892 aastani oli; ſiis kutſuti teda kodumaale merewäe pääſtaabi ülema abiks. Hiina-Jaapani ſõja ajal a. 1894 tuli juba Alekſejewil Kauge Idaga tegemiſt; teda ſeati ſinna Wene Waikſemere laewaſtiku ülemaks. Wahepääl oli A. Muſtalmerel ametis. Aga kui meie riik 1898 a. omale Kauges Idas maad omandas, anti ſäälne asjaajamine jällegi A. hooleks; teda pandi Waikſemere laewaſtiku juhatajaks, ühes „Uue Wenemaa" Kwantungi maakonna walitſuſe- ja ſõjawäe ülemaks. Hiina mäſſu ajal 1900 a. oli tema käes kõigi ſäälpoolſete Wene wägede ülemjuhatus. 1901 a. nimetati A. täiskindraliks, 1903 a. admiraliks, ja ſeati ka Kauge Ida maade üle täie walitſuslise-õigusliſeks maawalitſejaks.

Jaapan lootis päraſt Hiina sõda, kui Korea nimepidi iſeſeiswaks ſai, juſt ſelle piirides oma mõju täieliſel wiiſil maksma panna. Tema lootus ei läinud aga igapidi mitte täide. Ta pidi nüüd uuesti wõiſtluſt oma mõju päraſt Koreas alustama, ja seekord juba wõimſama wastaſega, kui igalt poolt logiseja Hiinamaa seda oli olnud. Nimelt pidi wäikene Jaapan hiiglaſuure Wenemaaga wõiſtluſesſe astuma. 8. okt. 1895 a. tungiſiwad Jaapani alamad Korea keisrilossi ja tapſiwad keisrinna ära, kes nende wastu waenuline oli. 17. weebr. 1896 a. põgenes Korea keiſer oma troonipärijaga Wene ſaatkonda, kuhu nad Wenemaa wõõrastena kuni 20. weebr. 1897 a. jäiwad. Selle waheaja ſees paniwad jaapanlaſed palju uuenduſi Koreas maksma, kuid niipea kui Korea keiſer riigiwalitſuſe jälle oma kätte oli wõtnud, tunnistas ta waheajal riigis ettewõetud uuenduſed tühjaks. Selle wastu hakkas aga Koreas Wene mõju kaswama: Korea poolt läkitati ſaatkond Wenemaale, kes ſäält sõjawäe õpetajaid Koreasſe palus ſaata, ja Wene-Korea pank aſutati, mis mõlemate riikide wahel kaubanduſt pidi edendama.

Jaapan püüdis muidugi oma tuluſid Koreas Wenemaa wastu kaitsta; ſelleſt tärkaſiwad pikad läbirääkimiſed, mis 1898 a. lepinguga lõppeſiwad, milles jällegi Korea täiesti iſeſeiswaks tunnistati ning Wenemaa ja Jaapani õiguſed, ennaſt ta ſiſemisteſſe asjadesſe ſegada, kindlasti ära määrati. Mõlemad riigid lubaſiwad, et nad omale ſääl iſeäraliſi õiguſi ei nõua ja kumbgi üle 400 mehe kaitſewäge Koreas ei pea. Wenemaa ei tarwitanudgi nimetatud õiguſt, seda agaramalt aga Jaapan.

Korea walitſeja laskis nüüd ennaſt täieliſe iſeſeiswuſe tundemärgina *keisriks* wälja kuulutada. Jaapan pidi aga nägema, et ſee kõik Korea walitſuſe poolt ainult ſilmakirjaks ſündis. Seſt oma ſiſemiſe nõrkuſe päraſt ei ſuutnud ſee ajaſt mahajäänud riik Wene kaswawale ülewõimule wastu panna, mis niikaugele mõjus, et Korea walitſuſele Wenemaa poolt raha-asjanduſe korraldamiſeks iſeäraline nõunandja ametnik kõrwale ſeati ning tööſtuſe ja kaubanduſe asjades Wenemaale ſuured õiguſed anti.

Nüüd hakkas ka Ingliſemaa käſi taſahiljukeſi Korea asju juhtima. Korea tolli-ameti ülemaks oli inglane Mac Leaby *Brown*. Wenemaa poolt ſaadetud rahaasjanduſe-korraldaja ametniku Alekſejewi ja ülemal-nimetatud inglaſe wahel tärkaſiwad warsti õige piinlikud mõtete lahkuminekud Wenemaa ſaatkond arwas oma kohuſeks Korea keisrile meelde tuletada, et kui Wene juhataja Koreas tarwis ei ole, ſiis nad kohe ära kutſutakſe. See pani küſimiſe täielikult ette .. kelle mõju Koreas ſuurem on, kas Wenemaa

wõi Inglise-Jaapani oma? Wiimane jäi seekord wõitjaks ja Wenemaa kutsus oma asjaajajad Koreast tagasi (1899). Jaapan hakkas nüüd kõige jõuuga Koreas tööle.

Wenemaa sai aga Lõuna-Mandshuria ranna oma kätte, mille pääle ta kõik oma tähelepanemise juhtis. Näitas, nagu oleks Wene maa end Koreast täiesti eemale hoidnud. Nii kestis see 1903 aastani. Selle eest töötas aga Jaapan Koreas kõigest jõuust. Juhtus küll, et Jaapani alamad Koreas wahete-wahel rahutusteks põhjust andsiwad, kuid suur on sellewastu ka nuenduste arw, mis Koreas ainult Jaapani töö ja waewa wili on. Palju kooliside Europa eeskuju järele on Koreas jaapanlaste hoole läbi elule kutsutud, kaks raudteed päälinna poole ehitatud, telegrahwid, elektriraudteed jne., lühikese aja sees täiesti ajast mahajäänud riigis käima pandud. Muidugi katsus Jaapan nii tähtsate majandusliste ettewõtete kõrwal ka oma politikalist mõju Koreas suurendada, mis tal ka korda on läinud. Nii wõib ta oma asutatud raudteede ehitusi oma sõjawäe läbi kaitseda, Jaapani wäljarändajatele on ta kõiksugu õigusi muretsenud jne. Sellega on praegu Jaapani töö Koreas just sedasama laadi kui Wenemaa oma Mandshurias.

Selleşt lühikeşeşt ülewaateşt näeme, et şiin ajaloolik käik kaks wägewat riiki üksteişe wastu on tõuganud. Siin ei ole mitte işikliku auu- ja wõimu-ahnuşega tegemişt, waid kumbgi tubli eluwõimuline, edenew, kosuw ja kaswaw riik tahab nagu loodusşunnilişe tungi järele oma wõimu ja oma haribuşt edasi kanda, kus juures nad aga õnnetuseks mõlemad kahelt poolt just ü h e keşt-koha poole tungiwad, şee on nimelt päratu suur ja nüüd lagunema kippuw Hiina riik. Mitte üksi Korea ja Mandshuria ei ole Wene ja Jaapani waheliseş küşimuseş mõõduandjad, waid nende küljes ripub terwe Ida-Aasia tulewik. Wene-Jaapani sõda on siis suurepäraline nähtus uuemas ajaloos, nagu şelleşt ju enne şeletatud.

Meie kuulşime, et Wenemaa 16. aastaşajaşt şaadik Põhja-Aasia päratul lagendikul idapoole edasi tungib; wahel aegşamalt, wahel kärmemalt, aga kindlasti. Ta tublid tegelaşed: Jermak ja Deşhnew, Chabarow ja Pemjakow, wiimati kõige mõjuwamalt Murawjew, ja palju muid, on peatamata ja wäşimata edasi tõtanud ning teişi eneşega ühes tõmmanud, şelle juures ainult ü h e hääle järele käies, mis nende kaswawa ja kõwenewa işamaa oma oli. Hulgakaupa şaiwad Wene mehed Siberi lõpmata lagendikkudel otşa, Wene higi woolas jõena põliste „taigade“ harimişel, küllalt ka Wene werd nende omandamişel (kuigi şuuri şõdaşid şelleks waja ei olnud), aga raugemata rammuga püüdis Wenemaa

kaugemale idasse, soja mere poole, otsis oma uute wõimude wabaks tarwitamiseks waba ruumi, oma uute maade kosumiseks keelamata teed maailma suurema mere rannale, ja kitsendamata woli selle wetel. Eks ole temal selleks ajalooline õigus? Kas wõib teda sellepärast süüdistada, et ta ühtepuhku kaswas, suuremaks ja tugewamaks sai ning omale laialisemat ebenemiseteed otsis.

Ning teiselt poolt Jaapan! Selleststamast ajast pääle, mil Wenemaa end idapoole sikutama hakkas — 16 aastasajal — idanes ja edenes Jaapanis loomusunniline nõue, läänepoole tungida, Aasia kindlamaale aset saada. Jaapani wanema ajaloo hiilgawam mälestus on ta kuue aastane sõda Korea pärast 1592—1598, millega Jaapani rahwuse-kangelane Taiko-Sama juba siis oma rahwale Ida-Aasias ülemwalitsust kätte nõutada püüdis. Oma südi juhi surma järele pidi Jaapan aga oma ettewõttest taganema; ta sajatuhandete arwulised ohwrid olid asjata. Aga sellegipärast ei lasknud ta oma lootust weel langeda, ei kaotanud oma sihti sugugi silmast, kuigi järgnewatel aastasadadel päält näha wagusi ja kõigest muust ilmas lahus elutses, nagu tigu oma karbis. Kuid rahwa sügawamas põuepõhjas elutses igatsus kustumatalt edasi, hõõgus nagu tuli tuha all, ja niipea kui selleks sünnis juhus tuli, puhkes see wägewusega ilmsiks. Iga uus rahwapõlw saatis uued tee-rajajad, uued ärawõitjad läänesse wälja, sellel lihtsal põhjusel, et koduruum kitsaks kippus jääma. Jaapan kaswas ja kõwenes, wiimasel rahwapõlwel iseäranis hiiglamoel, ja temale oli uut tegewusewälja oma uute jõudude jaoks waja. — Kas temal selleşt süüdi on?

Ja nii siis tuli, et nüüd 9 aasta eest, 1895 a. kewadel, mõlemad wõimud oma püüdes kangesti kokkupõrkasiwad; nende eeswahid astusiwad üksteisele wastastikku, silm silma wastu. Koht, kus see sündis, on tuttaw: Port-Artur! Siin hüüti mõlemilt poolt teisele: Siiamaale ja ei kaugemale! Aga sellelgi paigal ei wõinud mõlemad seista — teine pidi taganema. Ja see sündis seekord weel rahuga, sest otsustawaks wõitluseks polnud kumbgi siis weel walmis. Kuid taganeja (Jaapan) taganes ju siis ainult siku moel: Tahtis uueks ja wõimsamaks hüppamiseks hoogu wõtta. Jäädawa taganemise pääle ei wõinud kumbgi mõelda; see oleks sedasama tähendanud, kui oma ajalooşt 400 aastat maha kustutada. Ja see on wõimata.

Nii oli nüüdne sõda õieti ju 9 aasta eest Port-Arturis kuulutatud — säälsamas, kus tänawu esimene tegeline kokkupõrkamine tuli. Selleşt ajast pääle oli sõda nende kahe wõimu wahel ainult weel ajaküsimus — muidugi ikka sellel puhul, kui kumbgil korda ei läheks,

teist mingil moel järeleandmisele saata, ehk mõned asjaolud teda iseeneseşt tagasiastuma ei sunniks. Et selleks ju ikka võimalus olemas oli, sellepärast wiibis waenluse algus mõlemapoolsel waritsemisel weel ligi aasta-kümme, mida aega muidugi aga mõlemad hoolsaks ettewalmistamiseks tarwitasiwad. Nimelt kaswatas Jaapan hoolega oma merewäge, kuna Wenemaa jälle kõige hoolega oma Siberi raudtee kallal töös oli, mille tööga ka 1902 lõpule jõudis (pääle Baikali järwe otsa ümber ehitatawa ring-raudtee, mis 1904 a. alles pooleli oli, siis aga sõja mõjul kiiresti ehitati, nii et jügiseks ometi walmis sai). Ja see tee ei käi ainult Wladiwostokki, nagu esialgselt oli plaanitud, waid sellelt läheb pikk haru kaugele lõunasse Kollasemere rannale. Ka Wladiwostoki tee ei käi mitte kaugelt ümber, Amuri tagant, nagu esialgne plaan oli, waid palju otsemalt, Mandshuriast läbi; algusliseşt sihist on ometi ka üks osa walmis ehitatud — Wladiwostokist põhjapoole Habarowskini (Amuri ääres).

Kuna nüüd Wenemaa seisukord Kaugel Idas ta uute raudteede mõjul tublisti kõwenes, wõiks arwata, et Jaapan wea tegi, kui ta Wenemaal oma ettewõtet lõpule wiia laskis, niug juba waremini waenuga wälja ei astunud. Seda ongi mõnelt poolt arwatud. Kuid kahtlemata oliwad Jaapanil ootamiseks ka omad mõjuwad põhjused. Temalgi kulus weel hädasti aega oma sõjawõimu kõwendamiseks. Ja siis oli see ikkagi — kui mitte rahwal, siis ometi walitsusel, — päewaselge, et Wenemaaga sõdimine Jaapanile üli-hädaohtlik on. Kuna Wenemaa isegi kaotuse korral palju selle all ei kannataks, waid tema wõim ja seisukord selleşt hoolimata kindlaks jääb, jääks Jaapan ärawõidetult nagu halwatuks; ta mitmekümne aastane edukäik oleks ühe hoobiga häwitatud, ta jõud hulgaks ajaks täitsa murtud, ta terwe tulewiku kosumine küsitaw.

On siis wäga arusaadaw, et Jaapan oma terwet nüüdset kaunist olukorda mitte häämeelega kaalu pääle panna ei raatsinud, et ta, kui see wõimalik, sõjast kõrwale põigata püüdis, wähemasti selleşt eemale hoida tahtis, kui wõis. Ja et seesama püüe muidugi Wene pool weel suuremal mõõdul walitses, wõidi ikkagi loota, et sõja hädaoht kudagi mööda läheb.

A. 1900 pööraşiwadgi korra lood nii, et lootus tärkas, Wenemaa ja Jaapan wõiks oma nõuete kohta rahulikult ja waeuuta kokku leppida. Seekord astusiwad kõik Europa suured riigid oma poolt Hiina segaduste selgituseks wälja ning nende seltsi asus esimeşt korda Europa suurte-wõimudega ühewäärtusliseua ka Jaapan. Seisis siis korra lugu nii, et Wenemaa ja Jaapan ühes

koos ja nõuus tegewad oliwad, Wene ja Jaapani mehed kõrwuti wõitlesiwad. Jaapanis tärkas siis mõte, kas waheft Wenemaaga kudagi Ida-Aasia olude kohta lepituft teha ei saaks. Jaapani saadik Peterburis pidi tasa-pisi ja ääri-weeri mööda kuulama, kuda siin selle kohta mõeldakse. Hiljemini tuli Jaapani tähtsam riigimees, markii Ito ise, meie päälinna — wististi küll lepingu-asja päraft. Kuid wälja ei tulnud püüdeft midagi. Arwatawasti oliwad Jaapani nõuded nii, et neid meie pool wastu wõtta ei wõidud, wõi saadi siin aru, et lepingusoow ainult silmakirjaks oli, mille taga Jaapani püüe walitses, leppimiseft tulewat tulu ükfi omale saada. Nii siis rauges lepingu katse, enne weel kui sellega awalikult etteastuda wõidi. Tagajärjeks oli seda suurem mõrumeelsus Jaapanis, mis nüüd weel selle tõttu uut hoogu sai, et Wenemaa, kes 1900 aastal eelpool nimetatud põhjusel oma sõjawäe Mandshuriasse saatis, seda maad edaspidigi oma wõimu all pidas ning omale sinna kindlad toepunktid soetas.

Kuna nii Jaapan oma lepingu-püüdega Wenemaa ukseläwelt tühjalt tagasi saadeti, pööras ta end kohe Wene wastase, Inglisemaa, poole, kus teda muidugi kahe käega wastu wõeti. Ja siis tehti — 1902 a. algul — Inglise ja Jaapani wahel kindel leping, milles mõlemad riigid üksteist Kaugel Idas „seniše korra alalhoidmiseks" toetada lubasiwad. Ning kohe selle järele tegiwad ka Wene- ja Prantsusemaa omakeskis sellesama sihilise lepingu. Sellega seisiwad siis Waiksemere rannal kaks waenulist kaksik-wõimu wastastikku. Kumbgil sääl wõistlejal oli nüüd Europas toetaja selja taga, mis teda agaramale etteastumisele julgustas. Jaapani ja Inglise poolt hakati nüüd Wenemaa wäljaminekut Mandshuriaft nõudma.

Ometi ei tulnud seekord weel mitte waenuse lahti puhkemift, kuna otse selsamal ajal Wenemaa ise Hiinaga Mandshuria kohta lepingu tegi, milles uuesti sedasama kinnitas, mida juba kohe 1900 a. sügisel oli teinud, kui ta wäed Mandshuriasse läinud, — nimelt, et ta seda maad mitte omandada ei taha, waid ainult oma kaubanduse ja kõige päält raudtee kaitsmiseks seniks sõjawäe sääl peab, kuni maal korralik ja rahulik olek jälle joonde saab. Hiinaga tehtud lepingus lubas nüüd Wenemaa oma sõjawäge 1½ aastaga, kolmel tähtajal, ikka pool aastat wahet, osakaupa Mandshuriaft ära tuua, nii et siis 25. sept. 1903 sellega lõpule oleks saadud. Kuid muidugi oli lepingu mõttes see, et Wene wäe äratulekul Hiina ise Mandshurias wõimsalt rahu ja korda jalal hoiuks. Seda aga ei sündinud, waid kahtlane ja rahutu olek kestis sääl edasi. Niisugusel asjalool ei wõinud Wene wägi muidugi säält

täitsa ära tulla, kuna Wenemaa ometi oma nii suure kulu ja waraga kättesaadud seisukohta käest ära anda ei wõinud, millega ju tema otsata töö ning wara, mida Mandshuria raudtee ja sadamate ehitamiseks oli kulutanud, nagu maha wisatud oleks. Nii jäi Wene wägi Mandshuriasse edasi. Ja et Jaapan seda sallida ei unutnud, kiskus see asja sõjale.

3. Sõja ukse ees.

Juba 1903 a. kewadel, kui teine tähtaeg Wene wäe Mandshuriast ärawiimiseks tühjalt mööda läks, pandi seda Jaapanis ja ka mujal (nimelt Amerika ühisriikides) wäga pahaks, ja juba siis hakkas hääli kuulduma, et Wenemaad waja olla selleks sundida. Kuid seda kõneldi erawiisil — walitsused waikisiwad.

Ligines kolmas tähtaeg, aga selgesti oli näha, et see niisama mööda läheb kui kaks esimest. Ja nüüd hakati Jaapanis end kõwasti liigutama — nii ei tohtiwat asi enam edasi minna.

Juulikuul 1903. teatas siis Jaapani walitsus Wenemaale järgmist:

Kuna Jaapani rahule ja julge-olekule Korea iseseiswus ja puutumatus tingimata tarwiline on ja temale nõrkemata nõudmine, et tema eesõigusliseid tulud Koreas kindlaks tunnistataks, arwab Jaapan waja olewat, nende asjade kohta Wenemaaga ligemalt kokku leppida. Selleks andwat ka nimelt see nähtus põhjust, et Wenemaa ikka edasi Mandshuriat oma käes peab, hoolimata oma antud lubadusest Hiinaga tehtud lepingus, ning muudele riikidele antud tõotusest.

Wene poolt wastati täie lahkusega, et sääl ettepandud läbirääkimiste soowiga nõuus oldakse.

Jaapan pani siis oma kirjas 30. juulil järgmised punktid ette:

1) Hiina ja Korea iseseiswus ning nende maade puutumata olek tunnistatakse mõlemalt poolt kindlaks.

2) Nendes maades tunnistatakse kaubanduse ja tööstuse asjades kõigile riikidele üheseguseid õigusi.

3) Jaapani eesõigusliseid tulud tunnistatagu Korea kohta makswaks, Wenemaa omad selle wastu Mandshuria raudteedel. Kumbgil riigil olgu õigus, neid tulusid tarwilisel korral asjaolekut mööda kaitsta, ometi, punkti määrust rikkumata.

4) Jaapanil üksi olgu õigus Korea siseмistes asjades nõuandmiseks.

5) Jaapanile lubatagu Korea raudteed Lõuna-Mandshuriasse edasi ehitada.

Jaapani walitsus soowis, et läbirääkimisi asja kiirenduseks Peterburis peetakse, millega aga Wenemaa nõuus ei olnud, waid nõudis, et see Tokios sündigu. Selle tõttu sündis ju esiotsa pikem wiiwitus, nii et Wenemaa wastus Jaapanile alles 20 sept. pärale jõudis. Selles öeldi kõige päält, et Wenemaa sugugi kohaseks ega tarwiliseks ei arwa, Jaapaniga Hiina iseseiswuse ja puutumata-oleku pärast rääkida, kuna see temasse sugugi ei puutu; niisama ei ole Wenemaal waja, kõigi rahwaste kaubanduse ja tööstuse õiguse kohta Mandshurias mingit tõotusi anda. Jaapani tulude ringkonda ei käiwat Mandshuria. Korea kohta aga oli Wenemaa walmis Jaapanile sääl määratud wõimu lubama ning tarbekorral ka sõjawäe sinna saatmist, kuid nõudis, et see Korea osa, mis Jalu jõe suu kohalt (39 laiusegraadi alt) põhjapool on — nii siis Mandshuria piiri wastu — erapooletuks tunnistataks (sellega ligi kolmandik Koreast).

Selle wastusega ei lepitud Jaapanis sugugi ja pandi nimelt pahaks, et Wenemaa Mandshuria kohta mingit kõitwat seletust ei andnud. Ning otse sellepärast hakkas Jaapan just selle punkti pääle rõhku panema. Seletati, et Jaapanil ometi Mandshurias kaubandusliisi kasusid on ja et see maa oma naabruse pooleſt Koreaga Jaapanile politikalikult nii tähtsa on, et ta seda küll oma tulude ringkonda peab arwama. Ju kümne päewa päraſt (30 sept.) anti siis Wenemaale uus nõudekiri, milles soowi Hiina puutumatuse seletuse kohta uuendati ja erapooletu maa kohta ette pandi, et see 50 kilomeetri laiuselt Korea ja Mandshuria piiril määrataks, ja mitte ainult Koreaſt, waid ühewõrra kumbgiſt maaſt. Wene pool kaaluti jälle asja mitmekülgselt läbi ja nii jõudis wastus alles 20. now. Tokiosse. Sellesgi ei wõinud Wenemaa ühtegi lubaduſt Mandshuria kohta anda ning ka Korea kohta jäädi endiste nõudmiste juurde, kuna weel lepingusse tähenduſt nõuti, et Koreaſt ühtegi osa sõjalisteks otstarbeteks ei tarwitada ja et laewade käik Korea lahes kõigile waba oleks.

Jaapani poolt anti sellele jällegi warmalt wastus, milles seletati, et kuna Jaapan Kauge Ida küsimuſt selle täies olekus otsustada soowib, tema sellega leppida ei wõi, et Mandshuria asi lepinguſt näljа jääb. Soowiti kindlalt, et Wenemaa selle punkti weel kord kaalumisele wõtaks.

Seekord tuli Wene wastus kaunis kähku — otse jõulupühade laupäewal anti see Jaapanile ära. Sisu oli umbes endine: Kuna Wenemaa seisukord Mandshurias kõige päält Hiinasse ja siis kõigisse muude riikidesse puutub, kellel sääl kaubanduse-kasusid on, ei ole Wenemaal põhjust, Jaapaniga tehtawasse lepingusse midagi ise-määrust üles panna. Wenemaa on juba enne awaldanud, et ta Mandshuria oma käes pidamise ajal niihästi Hiina ülemwalitsuse sääl maal, kui ka muude riikide õigused, mis neil Hiinaga tehtud lepingute järele sääl seni on, makswuses hoiab, ja jääb ainult selle juurde. Jaapanil olgu needsamad õigused, kui muudelgi lepingute järele; mingit iseäralisi õigusi nõuda ei olla temal põhjust.

Jaapanis ei suudetud sellega kudagi rahule jääda, kuna arwati, et kui tehtawasse lepingusse Mandshuria kohta mingit määrust ei tule, siis Hiinaga tehtud kaubalepingud õige aluse alt ära kaotaks. Sest kui Wenemaa Mandshuria jäädawalt omale jätab, ei olewat enne tehtud kaubalepingutel enam köitwat wõimu, waid need wõidawat igatahes tühjaks tunnistada. Ja selleşt saawat kõige suuremat kahju Jaapan.

Nii siis saatis Jaapan juba nädali päraşt — otse 1903 a. wiimsel päewal (wana kalendri järgi) — jälle uue nõudekirja Peterburisse, milles soowis, et Wenemaa ta ettepaneku weel kord kaalumisele wõtaks. Nõuti, et Wenemaa ometi Mandshuria puutumatause kohta tunnistuse annaks ja uuendati Korea kohta tehtud ettepanekut. Selle juures paluti, et wastusega wõimalikult rutataks.

Kuna Wenemaa küll nüüd kaua oodata ei lasknud, waid juba 20. jaan. wastuse Jaapanile ära saatis — enne Kauge Ida maawalitsejale, kes selle siis Tokiosse edasi pidi saatma — oli Jaapanis kärsitus nii suur, et selle päralesaamist enam ära ei oodatudgi, waid juba 24. jaan. (otse sel päewal, mil wastus Jaapanile pidi ära antama) oma poolt läbirääkimised täitsa lõpetas, kuna nendest enam midagi tulu ei olewat loota. Nii ei saanudgi Wenemaa wiimne kiri selles asjas enam Jaapani walitsuse kätte, ja ei ole siis ta sisu ka õieti teada. Öeldi küll, et see rahu poole hoidwalt olnud kokkuseatud, aga see on ka teada, et sellesgi Jaapani nõuet Mandshuria kohta käiwa määruse kohta täidetud ei olnud. Ja just selle pääle pani Jaapan päärõhku — ta oma tunnistuse järele otse selle tõttu, et Wenemaa selles asjas nii järeleandmata oli ning nii seda punkti iseäranis tähtsaks pidas. Sellega ei oleks küll ka läbirääkimiste wiiwitamine enam sõda eemale hoida suutnud.

Nagu eelolewatest seletustest selgesti näha, peeti läbirääkimisi küll sõbralikul toonil, aga algusest saadik oliwad ju mõle-

mad oma nõuded kindlaks määranud, nii et mõttewahetusel suuremat edu ei olnud — kumbgi ei andnud järele. Jaapan päris nimelt wisalt seda, mida Wenemaa kindlalt keelas, ja näitas sellega just, et läbirääkimistele rahuliſt lõppu ei tahtnudgi, waid asju sõjale wiia soowis. Wenemaa poolt püüti küll läbirääkimisi wõimalikult rahulikule lõpule wiia — Keisri Majesteet nimelt soowis tungiwalt rahu ja lootis weel wiimaseni tunnini selle pääle — aga kõige selle juures oli Wene walitsusel sootuks wõimata, otse selles asjas järele anda, mille pääle Jaapan päärõhku pani: Mandshuria küsimuses. Kuna nüüd Wenemaa poolt kord wõetud seisukohale kindlaks jääbi, Jaapan jälle sugugi nende järeleandmistega, mis temale üksi Korea kohta lubatud, leppida ei tahtnud, oli kokkusündimine wõimata. Ajaloolik käik oli mõlemaid sellele seisukohale saatnud.

Küll arwati mujal pool weel enne sõja algamist, et Kaugel Idas rahu edasi-kestmine ometi wõimalik oleks, kui wõistlejad wõimud sel wiisil suudaks kokku leppida, et Mandshuria Wenemaale, Korea Jaapanile jääks. Aga nii ei sündinud. Wist arwati mõlemil pool niisugust otsust ainult ajutiseks, mis ometi warem ehk hiljem kokkupõrkamisele wiiks, ja peeti paremaks, nüüdsama otsustawale wõitlusele asuda.

Nii siis sündis, et 25. jaanuaril telegrahw igale poole maailmasse selle üsna ootamata ja kohutawa teate laiali kandis, et Wenemaa wälimiste asjade ministri poolt ringkirjalik telegramm Wenemaa asemikkudele wäljamaal oli saadetud, mis nii käis:

Oma walitsuse käsul andis Jaapani saadik Wene Keisri Majesteedile märgukirja ära, milles Wene Keiserlikule walitsusele teatatakse, et Jaapan otsuseks on teinud, edaspidiseid läbirääkimisi lõpetada ja oma saadiku saatkonna liikmetega Peterburist ära kutsuda. Selle tagajärjel arwas Keisri Majesteet hääks, kõigekõrgemalt poolt käskida, et Wene riigi saadik Tokios kõigi saatkonna liikmetega ilma ajawiitmata Jaapani päälinnast lahkuks. Niisugune Jaapani walitsuse teguwiis, mis koguni neil päiwil Keiserliku walitsuse poolt temale antawat wastust ära ei oodanud, paneb Jaapanit kõige selle

eeſt wastutama, mis mõlemate riikide diplomatiliſe läbikäimiſe lõpetamiſe tagajärgedel tekkida wõib.

Otſekohene ſõjakuulutus ei olnud ſee Jaapani teatus küll mitte, ja ſellepäraſt uſaldati ka ſelle tuttawaks ſaamiſe järele weel loota, et ſõda waſt ometi tulemata jääb, kuna ehk teiſed riigid lepitama tulewad jne. Kuid üleilmliſe (rahwastewaheliſe) wahekorra järele tähendab ſaadikute wastastikku ärakutſumine juba lauſa waenu, ja wiimaſel ajal ongi ſõjad enamasti ilma nimejäreliſe ſõjakuulutuſeta alganud, nii nimelt ka Wene-Türgi ſõda (1877). Aga kahtlewaks kaalumiſeks ei jäänud ka kuigi kaua aega ſeſt, juba järgmine päew andis ſellele wastuſe.

4. Sõja ſüttimine.

Waewalt oli telegrahw ſelle kohta põrutawa teate üle maailma laiali kanda ſaanud, et Jaapan oma läbikäimiſt Wenemaaga oli lõpetanud, mis asjaoleku järele juba ſõjakuulutuſe laadi oli, kui ſellele sõnumile jalapäält teine weel põrutawam kannul käis: Jaapani laewaſtik on Port-Arturi pääle tunginud, ſellega ſõda tegelikult alganud.

Kuna Wenemaal läbirääkimiſte ajal ikka asja rahuliku lõpu pääle loodeti, ei tõtatud ſiin ſõjawalmiſtuſtega wäga. Muidugi ei magatud ka, waid ſuurendati alatiſelt Wene maawäge Mandſhurias. Nähtawaſti ei kiirustatud aga ſellega, ſeſt nagu ſõja hakkatuſel ſelgus, ei olnud Wenemaal Mandſhurias ja Rannamaal mitte ſuuremat wäge, kui wähe üle 100,000 meeſt. Ja nagu juba aaſtate kaupa olnud, ſaadeti ka ſõjalaewaſid Kaugele Idaſſe. Aga ſee ei ſündinud ammugi niiſuguſe kiirusega, kui ſõja ukſe ees ſeiſtes, ſeſt tihti enne oli juba Wenemaa oſawa politika mõjul wõimalikuks ſaanud, otſe ſüttimaſ olewat ſõda ometi eemale hoida (nagu nimelt 1885 a. Afghanistani küſimuſes), wastaſt kohutada, ehk ta ſõjaliſt tungi wähemalt ſelleks korraks taltſutada. Need waremad õnneksläinud püüded oliwad küll ka ſee kord põhjuſeks, et kuigi juba kunde kaupa ſõjatulek ähwardamas oli ja põnewus ühtepuhku kaswas, Wenemaa ometi weel ſugugi ſõjawalmis ei olnud, kui äkki nagu pikſepaugul waenlus lahti puhkes.

Selle wastu aga oli Jaapan sõjawalmis: „päälaest jalatallani," ehk nagu keegi sakslane Tokiost kirjutas, „wiimase kuenööbini." Sest seletatud on juba, et Jaapanis ammust saadik Wenemaaga tulewat sõda ainult weel ajaküsimuseks peeti. Nimelt Hiina-Jaapani sõjast saadik, kus Wenemaa Jaapani wõiduwilja ta käest ära wõttis, sai Jaapanis nagu usutunnistuseks, et Wenemaa Jaapani „põline waenlane" on.

Kuna nüüd Wenemaa seisukord Waiksemere rannal iga aastaga kõwenes, Siberi raudtee walmis sai, Wene elanikkusid ja sõjawäge alati juurde tuli jne, siis on arusaadaw küll, et Jaapan sõjaga, millest mõõdapääsmist ei arwanud olema, wõimalikult tõtata tahtis. Pandaksegi Jaapanis mõnelt poolt walitsusele süüks, et see juba waremini sõda ei tõstnud, kui Wenemaal weel Port-Arturit käes, ega Siberi raudteed walmis ei olnud Aga ka Jaapanile oli aega waja, ta maa- ja weel enam merewäe kaswatamiseks. Nüüd ei tohitud aga kauemini wiiwitada, sest rahwa seas kaswas ärewus ühte puhku, ning kange rõhuga nõuti walitsuselt Wenemaa wastu wälja astumist. See ilmus nimelt suure selgusega, kui Jaapani parlament detsember kuul 1903 kokku astus, kui läbirääkimised Wenemaaga alles pooleli oliwad. Sääl süüdistati walitsust kõwasti ta pehmuse ja wiiwituse pärast ja tehti nii palju kära, et walitsus, kes weel asjaga oodata waja arwas olewat, parlamendi üsna ära lõpetas ja uue walida laskis. Ning see ei olnud, kui märtsil 1904 kokku tuli, millegi muu walitsuseteoga nii rahul, kui waheajal tulnud sõja-hakatusega; ta awaldas walitsusele selle kohta täit röömu ja lubas kõik sõjakuludeks tarwis olewad maksud ja laenud tõrkumata.

Niisugune sõjatung jaapanlaste juures polegi ime, kuna nende esimene sõda oma uuendatud sõjawäega (Hiina wastu), nii hiilgawalt korda läks ja nad üleüldse oma wiimase aja ülikiire edenemise pääle õige upsakad on. Keegi jaapanlane kiidelnudgi hiljuti oma pidukõnes, Jaapan olewat selle täienemisekäigu ühe inimese-ea sees korda saatnud, milleks Läänemaade wanad haridusriigid aastasadasid on tarwitanud.

Et aga Jaapani walitsus ju ammu suure südidusega ja hoolega end sõjale seadnud oli, — enam kui seda isegi oma parlamendile awaldada usaldas, see selgus warsti sõja alguse järele, kus ilmus, et Jaapan juba läbirääkimiste kestuse ajal sõjawäge Koreasse oli saatnud, kuigi wäheses arwul, nii et seda tähele ei pandud. Kahtlemata wõeti juba siis ka hoolsad ettewalmistused Korea lõunarannas, Mosampo ja Fusani sadamates, sõjawäe maalesaatmise kohta ette.

Eelpool on öeldud, et Jaapan läbirääkimistel kärsitusega otsusele tungis. Selle juures oleks nüüd küsida, miks ta üleüldse weel niigi kaua sõja hakatusega wiiwitas, et sellepärast oma parlamendilt noomida sai. Jaapani riigimehed wõisiwad ometi arwata, et läbirääkimistest ühtegi wälja ei tule, waid et sellega ainult aega wiidetakse ja Wenemaale mahti saab, end enam sõjawalmis seada. Wististi teatigi seda ka Tokios selgesti küll, kuid wiiwitusega taheti oma sõjahimu muude riikide ees nagu kinni katta; püüti näidata, et Jaapan kannatuse ja tasandusega kõik diplomatikaabinõud enne ära katsub, kui mõõga järele kahmab. Ja siis oli weel üks asi, mida seekord tähele ei pandud, aga hiljemini õieti iseäralikuks tunti. Jaapan awas sõja otse parajasti siis, kui ta kaks uut sõjalaewa, mis Italias Argentinia riigile ehitati, aga kohe walmis saades Jaapanile ära müüdi, pärale jõudma hakkasiwad — kui need wiimaseks waheasadamast Singaporest mööda oliwad, nii et neil teel enam kimbatust karta ei olnud.

Nimetasime ju, et Jaapan läbirääkimised äkki ära lõpetas, enne weel kui Wenemaa wastus ta wiimase kirja pääle temale kätte jõudis, kuna temale küll teatati, et see juba teel oli. Jaapani teates ei olnud aga ka weel lausa sõjakuulutust, kuigi seda säält kaunisti wälja lugeda wõis, kuna selles öeldi, et Jaapan nüüd oma arwamise järele nii talitama hakkab, kui seda oma ähwardatud seisukoha kaitsmiseks ja kinnituseks, ning oma õiguste ja tulude hääks tarwis olema tunneb. Keeruliselt diplomatika-keeles igapäewasesse keelde ümber pannes, oleks selle pika kõne lühike sisu lihtsalt: Sõnad on otsas, nüüd paneme käed käima! Kuid isiäralik oli see, et Jaapani saadik Peterburis oma walitsuse ametlikule kirjale, mille ta saadud eeskirja järele Wenemaa wälimiste asjade ministrile grahw Lamsdorffile saatis, kuna ühtlasi oma ärakutsumist teatas, ometi weel oma poolest ka erakirja ligi pani. Ja selles awaldas jaapanlane mõtet, et diplomatilise wahekorra katkestus küll ainult lühikest aega saada kestma ja see lootuse järele peagi jälle uuendatama. See pidi siis tähendama, et sõjaga sugugi weel tõsi taga ei olnud. Kas nüüd saadik selleks teoks oma walitsuselt sala-eeskirja oli saanud, wõi talitas mees omast pääst, ehk arwas koguni isegi seda, mis ütles, see jääb igawesti teadmataks; niisama pole teada, kas Wene minister jaapanlase kaheotsaga kõnet ka pisutgi uskus ehk ei. Kuid üleüldiselt ei loetud Jaapani teatust weel mitte päris sõjaalguseks, waid loodeti ikka weelgi, et sõda wähemasti kohe ei hakka. Aga kuigi kaua ei saanud see kahtlus kesta.

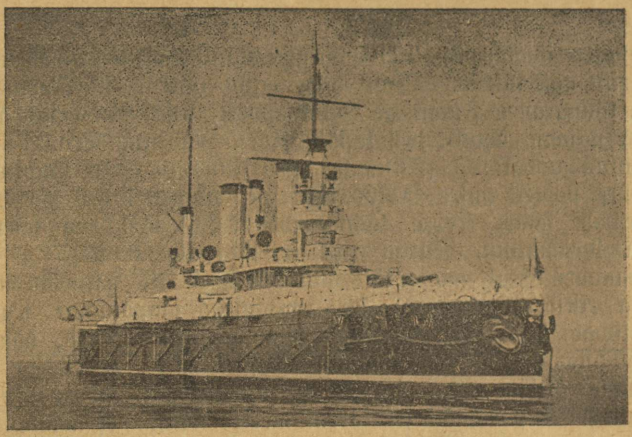

Soomuslaew „Poltawa."

Sõjakäigu algus.

1. Esimene kokkupõrkamine.

Jaapan algas sõda, nii pea kui see kord otsustatud ja wastasele alles poolikult awaldatud, kohe nii suure kärmusega, mis selgesti tunnistas, et selleks aeg mitte läbirääkimiste seisukorra, waid sõjawalmistuste oleku järele walitud oli. Juba kohe selsamal päewal, mil Wenemaale läbirääkimiste lõppu teatati (laupäew 24. jaanuaril), sõitis Jaapani sõjalaewastik sõjawalmilt oma seisukohtadelt Sasebo ja Moji sadamatest, kus ju mõnda aega sõiduwalmis seisis, merele wälja, kus end ühendas ja siis Kollase mere poole sõitis. Siht oli Wene sõjasadam Port-Artur, mille ligiduses ankrusse jäädi, aga ikka nii kaugele, et säält näha ei wõidud. Kus kohas see oli, ei ole teada; Wene poolt kaheldi wäga, et waenlane Inglise päralt olewas Wei-Hai-Wei sõjasadamas (mis teine pool Petšihili lahte otse Port-Arturi wastu seisab), parast pääletungimise aega olla waritsenud, aga Inglise poolt waieldi sellele täie rõhuga wastu, ja Jaapan ise waikis muidugi.

Otse ühtlasi sõjalaewadega sõitis aga ka suur hulk weolaewu Jaapani sadamatest wälja — sõjawäge Koreasse wiima. Ka see tunnistab selgesti, et sõjaks ammu kõik walmis oli, sest muidu oleks ometi sootuks wõimata olnud, suuri wäehulkasid kõigi

mitmekesiste sõjatarwitustega mõninga tunni jooksul laewadele wiia, nagu siin aga sündis. Osast wäge wiidi otsekohe üle Korea kitsuse Korea lõunaranda Fusani ja Mosamposse, kus see maale saadeti (juba 25. jaan. õhtul), ja jalapäält Korea päälinna Söuli poole edasi töttama hakkas. (Fusanist läheb sinna poole ka raudtee, mis aga alles pooleli on). Teine osa aga, umbes 2500 meest, läks sõjalaewade saatel Korea lääneranda Tshemulpo sadamasse (Söuli sadamalinn, sellega raudtee läbi ühendatud), kus wägi 26. jaanuari õhtul maale läks. Tshemulpo all seisiwad mitmete Europa riikide sõjalaewad, kes imestusega jaapanlaste tegutwiisi waatlesiwad, kuda need rahu-ajal sõjamoodi talitasiwad, aga muidugi hoidsiwad nad oma näpud asjast eemale. Ka Wene poolt seisis sääl ristleja „Warjag“ ja suurtükipaat „Korejets“; wiimane sõitis parajasti sel korral merele wälja, et asjaolu järgi waadata, aga puutus sääl kohe juba Jaapani sõjalaewastikule wastu, kelle torpedopaadid teda jalamaid kimbutama hakkasiwad. Wene laew pööras siis sadamasse tagasi, kus pea selle järele hale kurbmäng etendati, milles mõlemad Wene laewad otsa saiwad, aga selle juures end kuulsusega katsiwad. (Selleşt loost edaspidi pikemalt).

Juba 24. jaan. oliwad Koreas pesitawad jaapanlased — küll oma walitsuse salakäsu järele — kõik Korea telegrahwi-traadid katki lõigauud, nii et teated nende waenluse-algamisest edasi minna ei saanud, ja sellega see Wene wägedele tükiks ajaks teadmataks jäi.

Wene pool ei aimatud siis sugugi weel, et waenuwanker juba weerema oli pandud. Öeldakse, et 24.—26. jaan. Wene ristlejad Port-Arturist wäljas merel käinud, „merd kuulamas“, see on, asjaolu järele waatamas. Missuguseid laewad need olnud, ei ole selgemalt teada; nii ka mitte, kus pool ja kui kaugel nad käinud. Igatahes aga ei saadud ei Jaapani sõjalaewastikust ega weolaewadest mingit teadmist, kuna need siis küll juba Port-Arturi ligi wiibisiwad.

26 jaan. õhtul ligines Jaapani laewastik Port-Arturile 70 wersta kaugusseni, sääl seati end wõitluseks walmis; täis pimedus walitses selle ümber, pisemat walgusekiirt ei lastud wälja tungida. Siis jagas laewastiku juhataja, admiral Togo, oma eeskirjad wälja. Nendes seletati, et kuna nähtawasti wastane wististi weel sugugi pääletungimist karta ei tea, olla waja, seda hääd juhust tarwitada ning temale torpedodega kallale kippuda. Ei olla küll selgesti teada, kas Wene laewastik Port-Arturi wõi Dalni saadamates on, sellepärast olla waja seda mõlemates otsida. Torpedopaadid pidada siis nendesse sadamatesse tungida püüdma; wastase torpedopaatidega kokkupuutumise eest püüdku nad end hoida,

waid ainult suurte laewade kallale tungida; selle juures ei tohi torpedodest hoolida, waid lastagu neid nii palju kui saab. — Kuulujuttude järgi jagatud selle juures torpedopaatide juhatajatele koguni Port-Arturi sadama plaanid kätte, kus Wene suurte laewade seisukohad ära märgitud oliwad, nagu need 24 jaan. seisiwad. Need teated muretsenud keegi kapten Kogo, kes Jaapani konsuli teenrina waleriides Port-Arturis wiibinud.

Siis õpetati weel paadijuhatatajaid, pääletungimises wäga ettewaatlikult olla, hoolega hoida, et paadi korstnatelt suitsu ega masina-

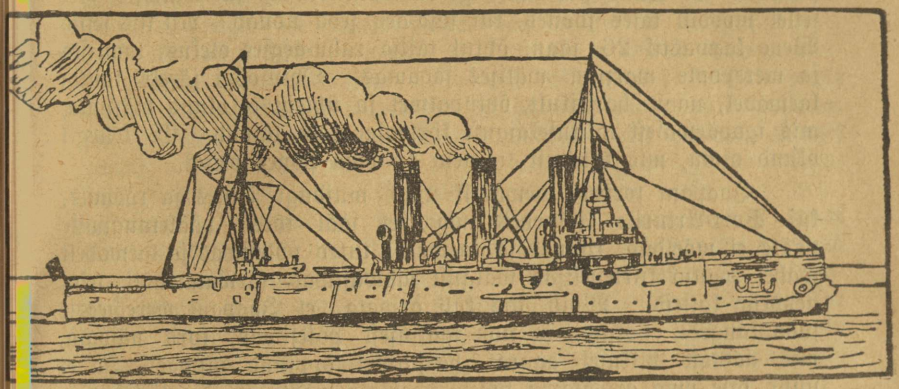

Ristleja „Pallada."

ruumidest wähematgi walgusekiirt näha ei ole; ju walmis seatud torpedod waadatagu hoolega läbi ning seatagu käärid külge, et juhtuwal korral eesolewaid kaitsewõrkusid katki lõigata. Meestele antagu iga ühele karwapäälsed eeskirjad nende tegewuse kohta. Sadama ligiduseni peab laewastik üheskoos sõitma, sääl aga lahku minema ja iga paat iseseiswalt talitama, ainult üht sihti silmas hoides: wastasele kahju teha. Kui iganes wõimalik, mindagu wõõrale laewale nii ligi, et saadetud hoop kindlalt pihta läheb. — Käsud täideti jalamaid ja weerand tunni järele kuuldus wile, mille pääle kurja-hauduw paadisalk otse-sihis oma tegewusekohale sõitis, kuna suured laewad eemale merele jäiwad.

Port-Arturis ei olnud hädaohust aimu; oli ju kõikide teades alles rahu-aeg. Laewastik seisis julgelt wälises sadamas ankrus.

Küll oli maawalitseja Aleksejew kõigele Wene sõjawõimule üleüldise eeskirja andnud, pääletungimise wastu walmis olla ja nimelt öösel waenlase tagasitõrjumiseks end walmis seada. Käskusid oli ka täidetud: soomuslaewadel oliwad kaitsewõrgud ümber, suurtükkidel laskemoon walmis, elektri-kiirteheitjad korras. Aga hele walgus woolas wälja, ei ainult laewadelt, waid ka rannalt tuletornilt ja sadama suus olewatelt tuledelt. Kindel see pole, aga kõneldud on, et muist Wene laewa-ohwitserisid sel ööl maal wiibinud; ime see ei oleks, kuna merekuulamise-laewad midagi kahtlast polnud silmanud. Ja pää-asi oli ikka, et sõda ju weel alganud polnud. Ei olnud siis muidugi ettewalmistused ja walwsil-olek sellel mõõdul täies joones, kui sõja-aeg seda nõuab. Nii siis seisis Wene laewastik 26. jaan. õhtul täitsa rahu-aegses olekus, laialises ja merepoole warjuta wälises sadamas. Õhtusõõgi järele lauldi laewadel, nagu harilikult, õhtupalwet ja ühtegi ei olnud märgata, mis igapäewaseşt talitusekäiguşt kõrwale oleks läinud. Ei kellegil olnud aimu, mis koleduşi liginew öö oma põues peitis.

Jaapani torpedo-laewastik ujus muidugi õunes ja rõõmus, kui Port-Arturile liginedes nägi, et sääl tõesti pääletungimise pääle ei mõeldud, rannal ja laewadel tuled põlesiwad ja laewadelt wahel koguni kiirteheitjad walguşt sähwasiwad (arwatawasti tehti nendega katseid). Wõib siis küll arwata, et Jaapani meremeeste süda kangesti põksus, ja nad igatsuseşt põlesiwad, kord näidata, mis aastate pikkusel agaral harjutusel õppinud oliwad. Ja et nüüd otse oma arwatawa põlise-waenlase wastu mindi, täitis wägew wiha iga Jaapani madruse meelt, kuna niisuguse teo juures ta külmawereline ja kõige hädaohtlikumatel ettewõtetel şurmakartmata olek päris märatsuseni tõuseb *).

*) Missuguste mõtetega Jaapani meremehed sõtta ning şurma lähewad, selle kohta on hästi kujutaw see kõne, mille Jaapani admiral Kamimura jaapanlastele on pidanud, kes 20. aprillil Port-Arturi sadamasuud kinni panema läksiwad. Admiral kõneles järgmiselt: „Mu lapsed, ma saadan teid kõige kardetawamale kohale, kus teie kõige hirmsama waenlase tule käes olete. Ise omad lapsed wiskan ma suurtükkide suhu. Aga uskuge, kui mul endal lapsi oleks, siis waataksiwad nad kadedusega teie pääle ja mina ei kahtleks silmapilkugi, neid teiega ühes saatmast. Minge, minge, lapsed, ja näidake waenlasele tõuswa päikese maa meeste wahwust. Kui teie parema käe kaotate, siis tehke tööd pahemaga, kaotate teie ka pahema, siis tehke tööd jalgadega. Mõtelge selle pääle, et teid ainult 70 meest on ja et teie igaühe pääle otsatu palju tööd ja wastutust langeb. Weel ei ole luig hilja — astugu see tagasi, kes tunneb, et ta tähtsat ülesannet täita ei suuda. See ei ole häbiasi, tagasi astuda, küll aga on häbiasi, ettewõtteşt osa wõtta, kui mõttes wähegi kahtlust

(Järg lhk. 189).

Ametlikult ei ole seda teatatud, aga keegi, nähtawalt asjatundja, kirjutas Peterburi Prantsusekeeli ajalehes, et sellel õhtul Port-Arturi ees sõjaharjutusi peetud; Dalniſt tulnud torpedopaadid wõtnud katsewiisiliſe pääletungimiſe sõjalaewade pääle ette. See sündinud kõigiti asjakohaselt ja läinud täiesti korda. Umbes kesk-ööſel pööranud Wene torpedopaadid Dalnisse tagasi ja selle järele jäänud laewad öörahusse — aimamata, et kohe omade asemele waenlaſe laewad wälja ilmuwad ja seda mõrudaks tõeks muudawad, mis nüüdsama silmakirjaks sündis. Riſtleja Pallada*) seisis laewastiku reaſt wäljaspool merel ja selle juhataja jäi weel wäheks ajaks laewalaele. Äkki nägi ta wähe eemal merel tulesid liginema, walged ja punased ülestikku, nagu see Wene torpedopaatide tuleku märgi-andmisel eeskirjaks oli. Wõis arwata, et Dalnisse minewad laewad mingil põhjusel tagasi pöörawad. Ja kohe hakkasiwad ka tulejate poolt mitmel moel kokku seatud walgete ja punaste tulede kuulid paiſtma, mis nii näis, nagu tahetaks sadama märgu-ande jaamale mingit teatust anda. Seda mõeldigi ka jaamas; et aga märgid üsna segased oliwad, siis anti ikka wastuseks märkus: Ei saa aru! „Pallada“ kommandant hakanud seda tähele panema ja temal tõusnud kahtlus. Ning äkki märganud ta, et tulejate paatide korstnad arwu ja oleku pooleſt üsna teisiti on kui Wene omadel. Silmapilk andnud ta „trewoga“ käsu ja jalapäält pandud suurtükid paatide poole paukuma. Kohe selle järele hakanud ka „Retwisan“ ja „Tsesarewitsh“ tuld andma. Aga otse selsamal ajal käinud nendele laewadele ka paugud pihta.

Ons lugu nii, siis talitasiwad „tõuswa päikese maa“ mehed küll päris petiste moodi, kahekordse kelmusega: Esiteks tungisiwad enne sõjakuulutamiſt salaja kallale ja teiseks tegiwad seda wõõraste märguannete warjus, kurja sõjakawalusega.

---

oma jõuu kohta on. (Siin hüüti tormiliſelt „banzai“ wahele, ja alles kui waimustuse-wood tasanenud oliwad, wõis admiral edasi kõneleda). Nüüd annan ma teile käsu: surege, surege kõik wiimaseni kui mehẹni. Aga ärgu ühegi surm waenlaſele rõõmu tehku, ärgu ühegi surm asjata olgu; tulgu surm alles selle järel, kui töö juba tehtud on. Lahkumiſt ei pidusta ma shampanjaga, seſt teie töö nõuab selget pääd, aga shampanja tumestab waimu ja mõtete selgust. Kirsipuu-maa kangelaseb, jooge ühes minuga kütma wett; jooge, ja siis minge laewadele, mis teie hauad on. Banzai! Banzai!“ (Jaapani „elagu,“ wõi „hurraa“ hüüe.)

*) Meie Kauge Ida laewastiku I. järgu riſtleja „Pallada“ ehitati Peterburi Galeeri-saare laewa-ehitustpaigas 1901 a. ja maksis see töö 5,762,313 rubla. Laewa suurus on 7081 tonni (415 jalga pikk, 55 lai), kiirus 20 sõlme, on 12,500 hobuse jõuuga, pääl 42 suurtükki (8 kuuetollilist), 18 ohwitseri, 545 madruſt. Juhataja oli I. järgu kapten Kossowitsh. (W. pilt lhk. 187).

Jaapani oma teated ei kõnele muidugi petistest märguanneteſt midagi. Seletatakſe aga, et laewastik ſihile ſaades juhataja märguwile pääle laiali läinud, et kõige ſuurema ettewaatuſega ſaadamaſſe ſaada püüda. Selleks oli nimelt waja, hoopis taſa sõita, et laewa ajajad kruuwid wees mulinat ei teeks, mis ööwaikuſes kaugele kuuldub. See läinud korda. Aga oma ſuureks imeſtuſeks leidnud jaapanlaſed Wene laewaſtiku ees ühe ſuure laewakogu taſaſelt liikuma — riſtleja „Pallada." Nii ſiis on üks laew ikka wahiks, pahandaſiwad jaapanlaſed. Aga kuigi eſimeſe plaani järgi torpedod ainult ſoomuslaewade jaoks pidiwad

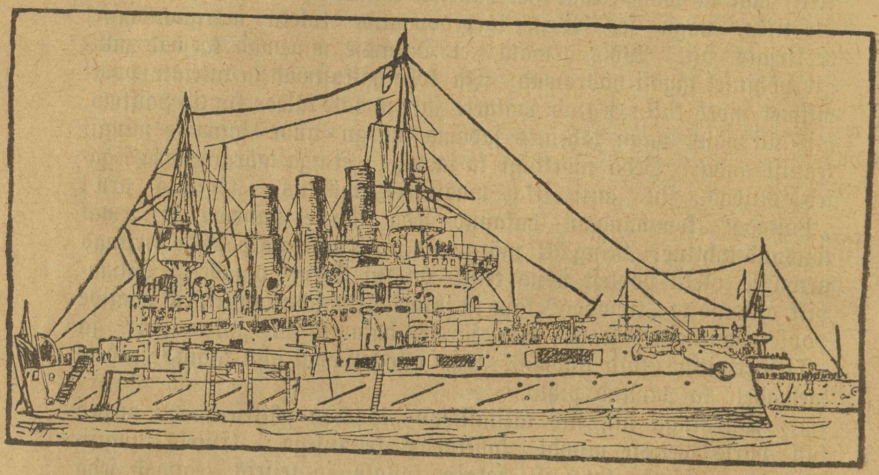

Lahingu-ſoomuslaew „Retwiſan."

hoidama, ei raatſinud paatide juht ſelleſt eſimeſeſt laewaſt puutumata mööda minna; ta ſaatis teiſed paadid edaſi, oma paadiga aga jäi „Palladat" waritſema. Ligi kaks wersta oli umbes nende wahe, aga „Pallada" tuli pikkamiſi sõites otſe ſinna poole. Oodati paras ſilmapilk, kui laew weel $^2/_3$ wersta eemal oli, ſiis kõlaſiwad ſoſinal antud käſud ſuuſt ſuhu, ſelle järele tuli ſuſin, ſiis paar korda taſane weelakſatus ja — mõrtſukariiſtad kihutaſiwad kange kiiruga $1^1/_2$ ſülda wee all oma sihi poole. Aga pea ſelſamal ſilmapilgul ärkas ka „Pallada" pääl elu, ſarwe-märguanded heliſeſiwad, paar kiirteheitjat ſaatſiwad heledat walguſt ümberringi, kuna torpedopaat nüüd eemale kihutas, mis jõud wõttis. Waewalt minuti aja järele — mille jookſul „Pallada" pääl otſata ärewus walitſes — käis kange

wärin läbi terwe laewakogu, selle järele oli tume paugutus kuulda, ja päratu weesammas purskas laewakülge mööda üles, mis laewa komandosillani ulatas; siis nähti kütteruumist kange hooga auru wälja woolama. Saadetud torpedodest oli üks laewa külge tabanud ja suure katla plahwatama saatnud. Suure augu läbi woolas wesi kange wooluga laewasse.

Aga sääl, selles suures hädaohus, ilmus ka Wene meremehe raudne rahulik meel ja surmapõlgaw kohusetundmus oma täies hiilguses. Ei kohutanud Wene madruseid wee sissega auru wäljawoolamine ühtigi, waid täies korras, nagu sünniks see harjutusel, käänati aurukruuwid kinni, pumbad pandi käima ja sisemistele seintele seati ruttu palgid toeks, et need hirmsale weesurumisele wastu peaks. Küll pööras laew end külje pääle, aga ta liikus päälwee ja teda wõidi sadamasse juhtida. Otsata õnneks oli, et teine torpedo otse laewa nina eest mööda läks ja ka teine mitte otsekohe laewa külge wastu ei põrganud, waid wiltu, mis ta purustusejõudu suurelt wähendas. Muidu oleks laew tingimata wajuma pidanud, nagu hiljem mitmetega sündis.

Salakawala waenlase poole pandi küll „Pallada" suurtükid tuld sülitama, aga asjata — peagi kadus ta põgenedes pilkase pimeda ööse sülle.

Kuna see kõik „Pallada" pääl sündis, oliwad teised Jaapani paadid reidile jõudnud ja säälgi häwitust teinud. Nendel oli see wõrdluslikult kerge, kuna laewad siin ankrus rahulisti paigal seisiwad ja tulede walgel hästi näha oliwad, nii et torpedosid sinna poole hää sihtida oli. Selgesti pole seda kunagi awaldatud, mitu paati üleüldse pääle tungimas oli, mis laewade pääle nad tungisiwad ja mitu torpedot nad laskisiwad. Kindel aga on, et neid hoopis enam mööda läks kui sihile sai. Sest ainult kolm täitsiwad oma ülesande, mida kolm kanget järestikku kuuldud pauku kuulutasiwad. Esimene sündis küll kahtlemata „Pallada" juures, milleşt eel kirjeldatud, järgmised kaks käisiwad soomuslaewade „Retwisani"*) ja „Tsesarewitshi"**) pihta.

*) Soomuslaew „Retwisan" (pilt lhk. 190) on Amerikamaal Philadelphias 1900 a. ehitatud ja sai 1900 a. walmis. On siis päris uus laew; ehitus maksis 10,419,398 rubla. Laewal on 17000 hobusejõud, suurus 12,902 tonni (pikk 386, lai 72 jalga), kiirus 19 sõlme. — Laewa pääl on 74 suurtükki (kuus 12 tollilist, 12 kuuetollilist), meesteks 27 ohwitseri ja 750 madrust. Juhatajaks I. järgu kapten Shtshensnowitsh. (Ta wigastus oli auk weealuste pumpade juures).

**) Lahingu-soomuslaew „Tsesarewitsh" (Troonipärija) on umbes „Retwisani" sarnane: Suurus 13,300 tonni (pikkus 388, laius 78 jalga), kiirus 19 sõlme. Pääl on kuus 12 tollilist, 12 kuuetollilist suurtükki, ühes wähemategа 78. Pääl on 786 meest. Ehitatud on laew Prantsusemaal, sai walmis 1901 a. ja maksis 11,672,412 rubla. Laewa juhtis I. järgu kapten Grigorowitsh.

Esimene sai wigastuse ettepoole laewanina ligi, teine tagapoole kruuwi ligi ja selle külge. Wististi jooksis ka mõni laewaosa wett täis. Aga wee pääle jäiwad ka mõlemad soomuslaewad ja wõisiwad rannani liikuda, kuhu esiotsa madalasse wette seisma jäiwad. — Plahwatuse-käik oli küll mõlematel umbes niisama kui „Palladal".

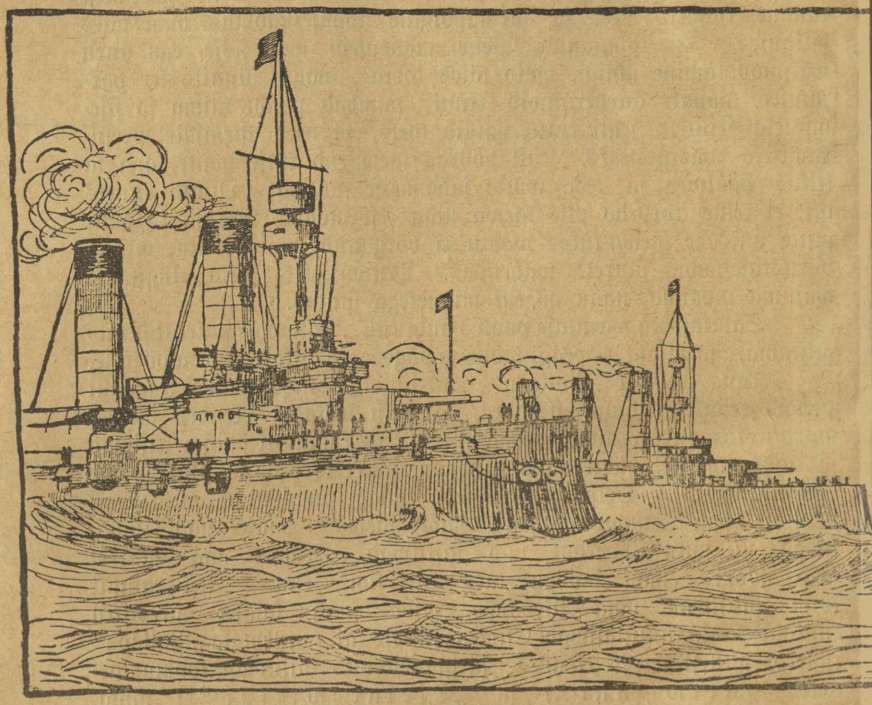

Lahingu-soomuslaew „Tsesarewitsh."

Oli nüüd Wene laewastiku kahju raske küll, siis oli see ometi wäga suur õnn, et üksgi laew põhja ei läinud. Soomuslaewade wigastused ei olnud ka mitte küljes, waid otsades. Päälisкaudselt näib see küll imelik, sest otse laewa küljed on torpedode wastu kõige kardetawamad, kuna siin masinad ja katlad leiduwad, mille rikkumine laewadele nii hädaohtlik on, ja augu löömisel palju

ſuurem ruum wett täis jookſeb, kui ees ehk taga. Nii ſiis katſutakſe torpedoſid ikka nimelt külgede pääle ſihtida, ja ſeda teha oleks jaapanlastel ſiin ometi kaunis hõlbus olnud, kuna laewad paigal ſeiſiwad. Et nüüd Jaapani torpedod, mida kahtlemata hulk lahti lasti, ſiisgi ſoomuslaewade külje pihta ei ſattunud, ſelleſt ei tohi ometi järeldada, et laſkjad ſihtimiſes rumalad wõi hooletud oliwad. Waid põhjus on küll ſelles, et ſoomuslaewadel keſk-kohal torpedode-kaitſewõrgud ümber oliwad, millelt torpedod tagaſi põrkaſiwad, kuna wististi nii mõnigi ſinna pihta läks — küll nendelegi laewadele, mis päris terweks jäiwad. Jaapani torpedodel oliwad küll ka wõrgulõikajad käärid küljes, kuid need ei mõjunud — olgu et käärid kehwad ehk wõrgud tublid oliwad.

Aga kuda oli ſiis kahe laewa wigastus otſadeſt wõimalik? Nähtawasti küll ſellel põhjuſel, et ſääl kohal wõrkuſid ees ei olnud, ſeſt ſinna neid panna on wäga raske, tülikas ning aegawiitew töö. Ja et Wene laewad end ainult katſewiiſil, oma laewade wastu, wõrgumundriſſe paniwad, ſiis katſiwad nad nendega küll ükſi oma külgeſid. — Siin awaldatud arwamiſe tõſiduſt tunnistab küll ka ſee, et kui järgmiſel hommikul ſadamas waenlaſe ööſiſte jälgede järele otſiti, hulk Jaapani ſeismajäänud torpedoſi wälja püüti, millel käärid küljes oliwad.

Wene laewade pääl tõuſis kirjeldatud ſündmuſe mõjul muidugi ülikange ärewus. Igal pool „trewoga!“ hüüded, ohwitſerid ja madruſed jookſiwad ſuurtükkide juurde, kiirteheitjad helendaſiwad, ja ligemal ſilmapilgul põriſes kiirſuurtükkide müriu üle merewee. Wigastatud laewad, wajumiſt kartes, põitſiwad kähku ſadamaſuu poole, mille kõrwale need rannas kinni lasti. Et laewad weel põita wõiſiwad, ſelleſt näib, et maſinad alles käiſiwad; muidugi aga toetaſiwad neid ſelle juures ka ligi rutanud riſtlejad, pimebuſeſt ja ärewuſeſt hoolimata, nagu üks Wene telegramm ſelgesti teatab. Kindlaid, ligemaid teateid pole kõigi nende ſündmuſte kohta ametlikult mitte ilmutatud; nii wõib ainult umbkaudu arwamiſi awaldada.

Kuna Wene laewade kiirte- wõi helgiheitjad eſimeſe ärewuſe mõjul wiſt kohe õieti joonele ei ſaanud, ſiis ei wõidud ka ſuurtükkiſid kurja waenlaſe pääle õieti ſihtida ja eſimeſed päälekippujad torpedopaadid pääſiwad küll terwe nahaga minema. Helgiheitjatega talitamine on üleüldſe õieti keeruline tegu; wähegi wiltu ſeatult, wõib tuli oma ſuuretüki-meeſte ſilmi paiſta ja nendel nägemiſt ſegada; ka peab hoidma, et walgus teiſe laewa pääle ei paiſta ega ſellega waenlaſele otſe teed ei näita. Aga kiiresti edaſi wuhiſewat

torpedot alati paiste all hoida, on üliraske ja waewalt täide saadetaw ülesanne.

Igatahes wõib küll arwata, et Wene suurtükkide rohke tuli sel ööl mitte täitsa tühjalt tuulde ei läinud; öeldi, et wähemasti kaks, aga waheſt rohkemgi, Jaapani torpedo-paatisid sel puhul põhja lasti, ehk ometi rängalt wigastati. Seda tõendasiwad „paljud nägijad“ Wene laewadel. (Ohwitser Willmann'i arwamise järele — waata lhk. 198 — pääsiwad aga jaapanlased kahjuta minema ja nii ütles ka Jaapani laewastiku juhataja).

Kuid teadagi ei tähendanud see wäike kahju midagi selle wastu, mida tige waenlane oma salaja päälekippumisega meie laewastikule tegi, mille mõjul Jaapani merewõim meie omast ühe hoobiga palju tugewamaks kerkis ja sellega Jaapanile kohe sõja algusel merewalitsuse kätte andis. Ja teinegi tulu tuli Jaapanile selleſt: Tema auu ja tähtsus tõusis nagu paugu päält pika waksa kõrgemale, ta oli oma agaruſt ja mehisuſt awaldanud, kuigi alatul moel, ja see äratas ta ees austuſt, nimelt Koreas kohe, aga oma jagu ka Hiinas.

Seni oli korealastele ja hiinlastele Wenemaa wägewus äratõitmatana paistnud. Nüüd aga muutus mõttewiis äkki: Jaapani arwataw kangus pani korealasi kohkuma ja ajas neid Jaapani sõpruſt otsima, wähemasti temale mitte wastu seisma, see aga kergitas jaapanlastele Koreas maale-tulekut ning selle oma wõimu alla wõtmiſt wäga suurelt. Aga ka hiinlaste juures kaswas Jaapaniſt lugupidamine selle süudmuse tõttu palju, kuna seni tuntud austkartus Wenemaa wastu wähenes. Seſt suured rahwahulgad kumardawad ju ikka selle ees, kes teiseſt kudagi „üle“ on, ehk näitab olema, ilma et läbeks järele mõelda, mida moodi ta selleks on saanud. Nii jäeti ka siin tähelepanemata, missuguſel kenal moel Jaapan oma wõidu oli saanud ja wangutati aga pääd Wene merewäe juhatuse kohta, kes end nii ületrumbata oli laſknud. Jaapanlaſi endid elustas ja waimustas see esimene kordaläinud sõjategu, ja weel nii kardetud waenlaſe wastu, muidugi otsatusti, ja sellel oli kahtlemata nende edaspidiste ettewõtete kohta suur mõju.

Jaapanlaste esimene kallaletungimine riisus meie laewastikult kohe sõja alguſel kaks suurt soomuslaewa ajutiseks ära, kõige uuemad, kõige paksemate soomustega ja tugewamate suurtükkidega.

Et Wene laewastikul Kaugel Idas üleüldse 7 lahingulaewa oli, siis oli kaotus kohe üle neljandiku terweſt jõuuſt. (See määr aga kaswas kahjuks kohe järgmiſel päewal weel, ja 31 märtsi kaotuſe [illegible]jul uuesti). Kuna Jaapanil kuus uut, ja enamasti Wene omadeſt paremat, soomuslaewa oli, tõusis tema sellega merel meie laewastikuſt hoopis wägewamaks.

Kuni siis wigastatud laewade parandamine kestis (ja see kestis hoopis kauemini kui ette arwata wõidi, kuna selleks wäljamaalt tööjuhatajaid tellida waja oli; alles juwel wõisiwad wiga saanud laewad jälle wõitlusele asuda), ning ka Europast abi ei saadud, mõjus laewastiku wõimetus Wene wäe sõjapidamise pääle wäga suurelt ning kahjulikult. Sest Jaapanil oli nüüd täis wõimalus käes, oma sõjawäge ning sõjakraami takistamata Koreasse ning ka Mandshuriasse wedada, kuhu ja kuna tahtis.

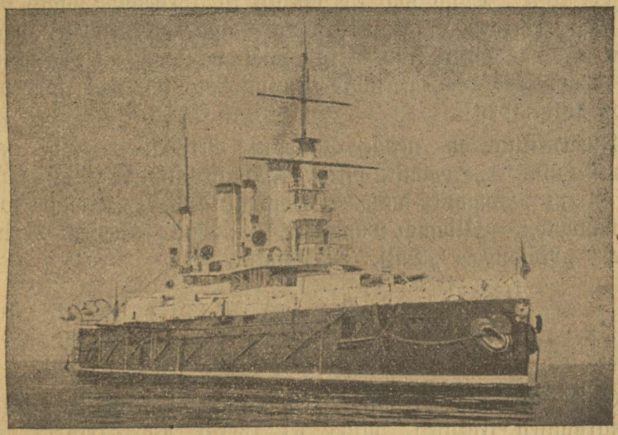

Lahingu-soomuslaew „Poltawa".

Kuid kõigest sellest ei tohi ometi järeldada, nagu oleks Jaaponi laewastik tõepoolest Wene omast tugewam ning tublim. Waid seletatud sündmuse juures oliwad teised mõjud makswad. Jaapani laewastik oli wõitluseks ammu walmis ja läks selle kindla mõttega wälja, wastasele aimamata pääle tungida. Jäägu see nüüd arutamata, kas Wene laewastikul waja oleks olnud, sõjakuulutuse puudusest hoolimata, ometi iga juhtumise wastu walmis olla (Wene ajakirjandus on kõwa rõhuga selle pääle tähendanud, et seda küll oleks pidanud tehtama; et asi nii ei olnud, kutsuti ka seekordne laewastiku ülem, admiral Starck, ära), — igalahes on kindel, et kallaletungimine ainult sellepärast korda läks, et seda meie pool mitte ei oodatud. Aga Wene merewäe ohwitseride ja madruste tublidust ning agarust ei puutu see asi. Hiljemad jaapanlaste katsed, weel

Port-Arturi all olewatele Wene laewadele torpedodega kallale saada, lööbi ikka kõik hiilgawalt tagasi, niisama aeti ka mitmekordsed sadamasuu kinnisulgumise püüded nurja.

Nimetame weel mõne sõna Jaapani torpedopaatidest, mis selles sõjas esimese hoobi andsiwad. Oma laadi pooleşt käiwad need sellesse laewade-liiki, mida Prantsuse- ja Inglisemaal torpedo-häwitajaks ehk torpedo-kütiks kutsutakse. Nendel on umbes 300 tonniline kanderuum, kiirus on haruldane suur (30—31 sõlme, see on üle 50 wersta tunnis). Nad on Inglise laewaehitus-paikades ehitatud. Kuna nad ise ühtlasi ka torpedopüüdjaks peawad olema ja nii tarbekorral wõitlusele asuma, on nendele, oma suuruse kohta, õige palju suurtükkisid pääle pandud, nii et ainult kahe torpedode-wäljatõuke-toru jaoks ruumi on (muudel torpedo-paatidel on kolm toru).

Iseäralikud on nende Jaapani mere-sõiduriistade nimed: „Hommiku-udu," „Hommiku-pilw," „Hunik-pilw," „Walge pilw," „Õhtu-udu," „Hommiku-kaste," „Hommiku-kuu," „Kewade wihm," „Wihmasagar," „Udune waatepiir," „Wäike laene," „Wälk," „Pikne," „Nõidus," „Tuli," „Ilmutus" jne.

Selle üleüldise kirjelduse lisanduseks ja kohati täienduseks olgu järgmised teatused, mida sel korral Port-Arturis wiibiw Eestisugu ohwitser E. Willmann oma silmanägemise ja kõrwakuulmise järele kirjutanud ja „Postimehes" awaldanud.

„26/27. jan. ööl kell 11, 38 m. kõlas „Tsesarewitshi" pääl signal: „miinilaewade pääletungimise tagasitõrjumine." Soomuslaewa komandör, kes sel ajal oma kajutis oli, kuulis kohe signali, paari minutiga oli ta riides ja ülewal „sõjasillal"; selle ajaga oli laskmine kiirsuurtükkidest juba hakanud. Niipea kui komandör ülesse ilmus, märkas ta Dalni poolt kahe Jaapani miinilaewa liginemist; kohe selle järele silmas ta selgesti pahemal pool laewa pihta sihitud torpedot, ja järgmisel silmapilgul sündis plahwatus. Laew kaldus kohe parema külje pääle, pööras aga warsti pahema külje pääle. Silmapilk kästi täis aur käima panna ja ankrud wälja winnata. Waenlase miinilaewad tõrjuti tagasi. Aga waewalt sai soomuslaew ettewõetud manööwert algada, kui miinilaewad uuesti pääletungisiwad. Enneks ei läinud waenlase uus pääletungimine korda: mõlemad torpedod läksiwad soomuslaewast mööda. Selle ajaga oli

„Tſeſarewitſh“ oma ankrud wälja winnanud ja ſõitis teiste wahelt wälja merele*); tüür aga ei kuulanud ſõna, waid laewa pidi maſinatega juhatatama. Kui laew juba teisteſt mööda oli ſõitnud ja ſiſemiſesſe reidi hakkas pöörama, märkas ta korraga eneſeſt pahemat kätt, Ljao-tie-ſhan'i neeme (lõunapoolſe Kwantuni neeme tipp) pool, kahte teiſt miinilaewa. Häwitaw tuli ſoomuslaewa päält tõrjus waenlaſe tagaſi; miiniſid ſeekord laewa ligidal ei märgatud. Edaſi liikudes jõudis ſoomuslaew ſiſemiſe reidi ſuhu, kus juba ſoomuslaew „Retwiſan“ ſeiſis, mis niiſama waenlaſe torpedo läbi wigastatud oli. „Retwiſaniſt“ mööda ſõites jäi „Tſeſarewitſh“ ranna ligi liiwamadaliku pääle kinni. Weetõuſu ajal tõmmati aga „Tſeſarewitſh“ ſiſemiſesſe reidisſe. Nagu ſoomuslaewa komandör tõendab, täitſiwad madruſed mehiſelt oma kohuſeid; igaüks talitas rahulikult oma asju, ſelle wiletſa ſeiſukorra pääle waatamata, milleſſe ſoomuslaew langes. Haawatuid ega tapetuid laewa pääl ei olla; ainult üks madrus kadunud ära, kuna ta tüürikambris pidanud olema. Arwatawasti ajas teda weſi merde, kus ta külmades woogudes omale waraſe ſurma leidis. Pääle tema langeſiwad ſurma ohwriks 7 madruſt, nendeſt 5 uppumiſeſurma; 8 ſaiwad wähem ehk rohkem haawaſid.

Jaapani miinilaewade hulljulge pääletungimine läks ſeda paremini korda, et keegi ſeda nii äkitſelt ega ööſel ei oodanud. Kui nüüd Jaapani miinilaewad keſtööſel Wene laewaſtiku keskele ilmuſiwad, ei tuntud neid alguſel äragi, ſeſt nii Wene kui Jaapani miinilaewade wälimine kuju on peaaegu üheſugune. Kui Wene wahi pääl olewate laewade päält küſiti: „Kes tuleb?“ wastati Jaapani miinilaewalt kõige puhtamas Wene keeles: „Gremjaſhtſhij“ ehk „Beſſtraſhnõi.“ Pääle ſelle oli ilm pilkane pime, kuna wahilaewade projektorid (helgiheitjad) ainult wahete wahel oma kiirtega merd ſilmaringi piiril nuuskiſiwad. Sel kombel läks 4 pääletungijal Jaapani miinilaewal korda, 11 miini wälja lasta; 3 nendeſt läkſiwad pihta, kuna 8 tükki teiſel päewal weeſt wälja tõmmati.**)

Kõik ettewõte oli jaapanlaſte poolt ütlemata peenikeſelt ettewalmiſtatud; ſelle pääle waatamata, et meie ſõjalaewad põrguliku tule awaſiwad,***) piſtſiwad kõik 4 waenlaſe miinilaewa plehku ja

*) Kui ſee nii oli, et „Tſeſarewitſh“ wigaſtuſe järele weel merele wõis ſõita, ſiis ei olnud ta wiga küll ſuur.

**) Wiſtiſti oli neid rohkemgi laſtud, kuid nii mõned wajuſiwad küll jälgi jätmata põhja.

***) Pääle ſõjalaewade hakkaſiwad ka rannapatareid nii koledaſti tuld andma, et „weel koidu ajal ſelle kaja rannakaljude wahel keerles,“ nagu ühes teates öeldud. Kuid waenlaſe juurde ei ulatanud ſee sugugi.

pääsiwad õnnelikult ära, ehk küll ristleja „Nowik" neid tüki maad taga ajas. Miinilaewad sõidawad aga palju kiiremalt kui ristlejad, sellepärast oli wõimata miinilaewu kätte saada."

Nende erateel saadud teadete lõpul paneme siia weel ametliku telegrammi, mille maawalitseja Alekſejew selle sündmuse kohta saatis. See käib nii:

Annan Keisri Majesteedile kõige alandlikumalt teada, et kõik kolm wiga saanud laewa wee pääl wõiwad seista. Katlad ja masinad on korras. „Tsesarewitsh" sai augu tüüri otsas, tüür on wigastatud. „Retwisani" wiga on weealuste ninariistade jaos. „Pallada" on keset külge masina lähedal wigane. Plahwatuse järele läksiwad wahtipidajad ristlejad otsekohe soomuslaewade juurde, et neile abi anda. Ehk küll öö pime oli, tehti siisgi kõik, et wiga saanud laewu sisemisele reidile wiia. Lihtmeesteſt on surmatud 2, ära uppunud 5, haawatud 8; ohwitseridest ei keegi.

Nõnda siis ei nõudnud see esimene waenulik kokkupõrkamine meie poolt ometi suuremat inimeste-ohwrit; ainelik kahju aga oli suur. Ja päälegi oli see esimene äpardus halwaks eeltähenduseks terwe sõja kohta, kuna see waenlasele enam südant andis, nagu eespool seletatud.

Enne kui nüüd sõjakirjelduses edasi läheme, paneme Wenemaa sõjalaewastiku korda ja ta olekut lähemalt tähele.

2. Wenemaa sõjalaewastik

on oma suuruse ja tugewuse pooleſt merewäe riikide seas kolmas: Inglise ja Prantsusemaa järgmine. Kawatsetud laewade-ehituse eelnõuu järgi tõuseks ta 1908 a. lahingulaewade pooleſt teisele astmele — saaks Prantsusemaast mööda (s. o. kui ka senine laewade arw alles jääb). Seſt Wenemaal on praegu käes ehitada: 5 soomuslaewa, nendest kaks 16,500 tonnilised, üks 13,900 tonniline — Läänemere laewastikule, kaks — 12,500 tonnilised — Mustamere laewastikule, wiimse jaoks ka kaks suurt ristlejat. Pääle nende on hulk torpedopaatisid ehitusel.

Wene sõjalaewastik oli waremini kahesse pääjaosse jagatud: Läänemere ja Mustamere laewastik. Hiljemini on Läänemere laewastikust osa Waiksemeresse saadetud ja ka selle nimega nimetatud. (Praegu on Läänemerest „teine Waiksemere laewastik" sinna minemas). Aga kuna selles jaotuses selget wahet pole, siis räägime nendest üheskoos.

I. Läänemere laewastikus oli sõja algul järgmine arw laewasid:

Lahingu- (soomus) laewasid — Wene keeli „Bronenosez" — 16, kokku üle 185,000 t. suurusega. Nendest on kõige suuremad ja uuemad: „Würst Suworow", „Borodino", „Keiser Aleksander III", „Orel" (kotkas). Need on 13,700 tonni suured, 18 sõlme sõiduga, 17,000 hobuse jõuuga ja 740 mehega. Pääl neli 12 tollilist, 12 kuuetollilist, 20 kolmetollilist suurtükki. Need oliwad selle aasta algul alles osalt ehitusel ja saiwad suwel walmis. „Orel" oli aga kewadel proowi sõitmisel wiga saanud ning nõudis uut kohendust, nüüd on jälle joones. — Wiies sarnane laew „Slawa" on alles pooleli; saawat tulewal kewadel walmis.

„Tsesarewitsh" (troonipärija) ja „Retwisan" on pisut wähemad: 13,000 tonni, 16,300 hobuse-jõudu, 730 mehega. Kiirus on aga suurem: 19 sõlme. Peaaegu nende sarnased on ka „Pobeda", „Pereswet" ja „Osljabja". Järgmised on: „Sewastopol" ja „Poltawa": 11,130 tonnilised, 11,100 hobuse jõuuga ja 700 mehega, 16½ sõlme sõiduga. Nende laadi oli ka hukkaläinud „Petropawlowsk". Kõik need on uued laewad; wiimse 10-ne aasta jooksul ehitatud. Wähemad ja wanemad laewad on: „Sissoi Weliki", „Nawarin", „Keiser Nikolai I.", „Keiser Aleksander II." Need on 9,100—9,600 t. suured, 8,300—9,100 hob. jõuuga, umbes 600 mehega, kiirus 15½ sõlme.

Rannakaitse-soomuslaewu on kolm, peatselt üheksuurused: 4,200 t., 5,700 hob. jõuuga, 400 mehega, 16 sõlme sõiduga. Nimed: „Kindral-admiral Apraksin", „Admiral Senjawin", „Admiral Ushakoff".

Soomus-suurtükipaatisid on 4 — ka pea üheksuguseid: 1500 t. suured, 2100 hob. jõuuga, 140 mehega, 13—14 sõlme kiirus. Need on wäljamaal olewate laewastiku-jaamade jaoks määratud. Nimed: „Hrabri", „Otwashni", „Gremjashtshi", „Grosjashtshi".

Suuri ristlejaid oli 15, kokku 130,000 t. suurusega. Nendest oliwad suuremad (soomusega): „Gromoboi", „Rossija" ja „Rurik": 12,800 t. suurusega, 15,000 hob. jõuuga, 700—800 mehega — nõnda üsna soomuslaewade laadi. Kiirus 19—20 sõlme. Weel

tugewam (16,500 hob. jõuuga) ja kiirem (21 sõlme), aga wähem (8000 t.) oli „Bojarin." „Admiral Nahimow" on 8600 t. suur, 6800 h. jõuuga. Õige tugewa-jõulised (ligi 20,000 hob. jõudu) ja selle tõttu wäga kiired (24 sõlme), aga wähemad (6000—6500 t.), on uus „Oleg," „Bogatõr," „Askold," ja oli ka otsa saanud „Warjag." Suuruse poolest sarnased, aga tugewuses ja kiiruses wähemad, on uued laewad „Aurora," „Pallada" ja „Diana," kuna wanemad „Pamjat Asowa" (Asowi mälestus), „Wladimir Monomah" ja „Admiral Kornilow" weel nende taga seiswad.

Wäikseid riftlejaid oli 16, kokku 36,000 tonni suurusega. Suuremad nendest on 3000—4000 tonni suured, mõned aga on 1200—1700 tonnilised. Tugewuses ja kiiruses on uuemad õige tublid — nii on mitmel 17000—19000 hob. jõud ja kiirus tõusis 22 kuni („Nowiku" juures) 25½ sõlmeni. Keskmised laewad on 10,000 hob. jõulised, kuna wanematel ainult 1200—1500 hob. jõudu ja kiirust 10—14 sõlme on. Tähtsamad laewad nimetame siin: „Shemtshug," „Jsumrud," „Almas," „Bojarin," „Nowik," „Swjetlana," „Korejets," „Mandshur," „Rõnda." Wanematest on tuttawad: „Afrika" ja „Sabjaka". — Uuemad laewad oliwad enamasti Kaugel Idas seismas ja sääl on nendest mitmed otsa saanud.

Kaugemere suurtükilaewu loeti 16, mis 400—460 tonni suurused, kuna kiirus wäga mitmesugune on: Paaril uuemal 21 — mõnel wanemal aga 7—8 sõlme. Mehi on kõige suurema („Giljaki") pääl 150 meest, muudel wähem; mitmel wanemal ainult 53. Wanemad on paljalt 450 hob. jõulised, uuemad 3300—4500.

I. järgulisi torpedo-paatisid (miinilaewad, Wene keeli („Minonosez") oli Läänemere-laewastiku jaoks umbes 50; suuremad nendest on 150 tonnilised ja 26 sõlme kiirusega. Selle kõrwal oli weel nimelt Siberi laewastiku jaoks 13 uuemat sarnast paati, 75—140 tonnilised ja 17 –26 sõlme kiirusega, ning 7 wanemat paati.

Torpedopaadi-häwitajaid („Konter-minonosez") oli 43 (pääle selle kolm ehitusel; need on 250—350 tonni suurused, 21—23 sõlme kiirusega, 5000—6000 hob. jõuuga. — Wee-aluseid paatisid on mitmed katsele wõetud; ligemalt pole nendest teada.

Siis aga loetakse Läänemere laewastikku weel kogu iseäralise sihiga laewu. Nendest oli „õpelaewadeks" wanem soomuslaew „Peeter Suur," ligi 6,000 tonni, 8 soomusristlejat (nendest tähtsam „Dmitri Donskoi", 5800 t. suur), ja 8 wähemat laewa. Neid wõib aga tarbekorral küll ka sõtta saata, nagu mõnega ongi sündinud. Weolaewasid oli kaheksa (nende seas ka „Leena," mis

sept. kuul Amerika randa sattus ja sääl seisma pandi). Keiserlikkusid sõidulaewu oli 6 — (nendest „Standard" 5,500 ja „Poljarnaja Swesda" (põhjatähi) 3600 tonni suurusega. Jäälõhkujaid oli üks õieti tubli (8000 tonni suur) „Jermak" Läänemere jaoks ja teine „Nadeshda" Wladiwostoki sadamas; selleks oli sääl ka weel miinisweolaew „Jenissei." Kaks isemoodi uut aurulaewa „Bug" ja „Amur" oliwad nimelt miinipanemise jaoks.

II. Mustamere laewastikus on 8 soomuslaewa, läbistikku 10,000 tonnilised, uuemad 15—18, wanemad 13—14 sõlme kiirusega, 9,000—13,000 hob. jõuuga ja pääle 600 mehega iga ühel. Ehitada määratud on kaks suurt ja tugewat soomuslaewa.

Suuri ristlejaid on kaks walmina, mõlemad üsna uued ja tublid: 6,800 t. suured, 23 sõlme kiirusega, ligi 20,000 hob. jõulised. Kaks sarnast on praegu ehitusel.

Wäikseid ristlejaid on 7, need on wanemad, enamasti 1200 tonnilised, 12—13 sõlme kiirusega, 1500—2000 hob. jõuuga, 180 mehega.

Suurtükipaatisid on kolm — kaks 400, üks 750 tonniline, 20 sõlme kiirusega, 3500 hob. jõuuga; mehi esimestel 65, kolmandal 120.

Torpedopaadi häwitajaid („Konter-Minonosez") on kolm; kõik oliwad kewadel alles ehitusel (300 tonnilised).

Läänemere laewastikust oli, nagu nimetatud, osa ju mitme aasta eest „Kauge Ida laewastikuks" seatud, kus seda nüüdne maawalitseja admiral Alekšejew juhatas, hiljemini admiral Skrödlow. Minewal aastal, kus sääl asjad põnewaks pöörama hakkasiwad, saadeti sinna weel laewasid lisaks, nimelt soomuslaew „Tsesarewitsh." Sõja algusel seisiwad siis meil järgmised laewad Kaugel Idas waenlase wastu walmis:

Port-Arturi all päälaewastikus oliwad soomuslaewad „Petropawlowsk," „Poltawa," „Sewastopol," „Pereswjet," „Retwisan," „Pobeda," „Tsesarewitsh." Suuri ristlejaid oli sääl „Bajan," „Askold," „Pallada" ja „Diana," wähemaid ristlejaid „Nowik," „Bojarin," „Dshigit" ja „Sabjaka."

Kaugemere suurtüki-laewasid seisis sääl „Gremjashtshi," „Otwashnõi," „Bobr," miinipanejaid laewu „Wsadnik," „Gaidamak" ja „Giljak." Miinilaewasid oli suuremaid 12: „Besposhadnõi," „Bessumnõi," „Bditelnõi," „Bojewoi," „Besstrashnõi," „Wnimatelnõi," „Wnushitelnõi," „Wõnosliwõi," „Washnõi," „Grosowoi," „Burnõi," „Boinõi;" pääle selle kogu wähemaid, nii ka torpedo-häwitajaid. Siis weel miini-weolaewad „Amur," „Jenissei," ja „Angara."

Wladiwostoki all teises laewastiku-jaos oliwad neli suurt ristlejat: „Rossija," „Rurik," „Gromoboi" ja „Bogatõr," weolaew „Leena" ja mitmed miinilaewad.

Siis oliwad weel üksikult seismas: Korea rannas Tshemulpo all suur ristleja „Warjag" ja wäike „Korejets," Mosampo all wäike ristleja „Rosboinik," Nimrodi lahes wäike ristleja „Dshigit," Hiina rannas Njutshwangi all suurüki-laew „Ssiwutsh," Shanghai all ristleja „Mandshur."

Meie riigil oli siis Kauges Idas merewõimuna 7 suurt ja uut lahingulaewa, mis küll suuruse poolest Jaapani omadest wähe taga seisiwad, aga nende suurtükid loeti hästi tublideks, nii et nad selles küllalt Jaapani wäärilised wõisiwad olla. Niisama oliwad ristlejatest 4 suurt ja 7 wähemat hästi uued ja tublid laewad. Torpedohäwitajaid loeti sääl 16, ja I. järgu torpedolaewasid 25 (nendest oliwad siis terwelt pooled juba Kaugel Idas). Pääle selle oliwad sääl „Siberi laewastiku" torpedopaadid. Sellega oli siis Wenemaa wähemate laewade poolest Jaapanist tugewam. Kokku loeti Wene laewu 1903 aasta lõpul sääl 80—90 pääle. Kuna aga Wahemerest weel uus laewade-salk Kauge Ida poole teele saadeti (selles oliwad soomuslaew „Oslabja," uus ristleja „Aurora" ja wana „Dmitri Donskoi," nende kaasas weel 7 üsna uut torpedolaewa), siis loodeti, et Wenemaa merewägi julgesti waenlasele wastu wõib astuda.

Kahjuks aga pööras asi juba sõja algul meie poole halwasti. Oma äkilise pääletungimise tõttu suutis Jaapan kohe esimesel sõjapäewal kahte meie sõjalaewa häwitada ja seitset — kõige tublimaid weel — esiotsa wõitluseks wõimetuks teha. See äpardus pani kohe sõja hakatuses meie laewastikule nagu kammitsa jalga. Kuna merewalitsus Jaapani kätte oli sattunud, ei usaldanud Wahemerest minew laewastik (mis admiral Wireniuse, Soomemaa mehe) juhatuse all seisis — oma nõrga jõuuga sõjawäljale minnagi, waid pööras teelt tagasi ja sõitis kodumaa randa. *)

---

*) Siin sünnib tähendada, et Wene Kauge Ida laewastiku ülemate seas mitmed soomlased on, nimelt soomuslaewa „Peresweti" kapten Boisman, ristleja „Bogatõr" kapten Stenman, kuulsaks saanud ristleja „Nowiku" kapten von Essen ja ristleja „Bajani" kiidetud kapten Wirén (Tallinnas asuwast perekonnast, kus ta isa ülemkooliõp. oli), kes nüüd konter-admiraliks nimetatud ja terwe laewastiku juhatajaks on seatud. (Ka abi-admiral Starck, Port-Arturi laewastiku juhataja sõja alguse ajal, oli soomlane). — Niisama on kindral-adjutant Grippenberg, kes sügisel „teise Mandshuria sõjawäe" ülemjuhatajaks seati, Soomemaa mees.

Meie laewastikule aga tuliwad nued äparduſed (milleſt edaspidi ſeletame) ja nõrgendaſiwad teda nii, et augustikuul ſuurematſt laewadeſt enam ühtegi terwet ei olnud; mitmed laewad oliwad otſa ſaanud, mõned Hiina rannas ſõjariistad maha pannud. Mis weel alles oliwad, parandati jõudumööda ära, aga muidugi ei wõi ſeda enam mõelda, et nad weel Jaapani merewäge wõita ſuudaks (kuigi ſee ka palju nõrgemaks on jäänud). Sellepäraſt hakati juba ſuwel ſinna abiſaatmiſt walmiſtama. Aga ikka tuli takiſtuſi, nii et alles ſeptembrikuul „teine Waikſemere laewaſtik“ teele minna wõis. Selles oliwad eelnimetatud neli üſna uut ja ſuurt laewa: „Alekſander III,“ „Würſt Suworow,“ „Orel“ ja „Borodino,“ ning kolm wanemat: Tagaſitulnud „Osjabja,“ „Nawarin“ (1891 ehitatud) ja „Siſſoi Weliki“ (1894 walmis ſaanud).

Riſtlejaid oli wiis uuemat: Otſe uus ja ſuur „Oleg,“ teine ſuur, aga wanem „Aurora“, wähem „Swjetlana“, weel wähemad, aga üſna nued „Shemtſhug“ ja „Iſumrud“, ning kaks ſuurt, aga wana ja pikaldaſt: „Admiral Nahimow“ ja „Dmitri Donskoi“; wiimati uus aga wäike ja nõrk „Almas“. Pääle nende oli laewaſtikus 9 torpedopaadi-häwitajat ja kümmekond ſüte- ning weolaewa; ühtekokku 36 laewa. Teel tulewat weel mõned liſaks.

Suur halbtus ſellel laewaſtikul on, et laewad wäga mitmet moodi ja mitmeſuguſe kiirusega on. Kuna uuemad laewad üle 20 penikoormat tunnis ſõidawad, jõuawad wanemad ainult 13—15 penik. ſõita. See teeb koos-ſõidu pikaliſeks; lahus ſõita aga ei tohi, ſeſt ſiis wõib waenlane oſaſid hõlpſalt häwitada.

Uutel ſoomuslaewadel on küll wäga hää, kõige uuemaſt materjaliſt ſoomus; ka nende ſuurtükid on tublid. Oſalt makſab ſee ka uute riſtlejate kohta. Kahjuks aga ei wõi ſeda wanemateſt laewadeſt ütelda. Nii ſeiſab ſellel laewaſtikul õige raske ja kardetaw üleſanne ees, et õnnega pärale jõuaks ja ſääl end ſeniſe laewaſtikuga ühendada ſaaks. Seſt ükſi ei ſuuda ta küll Jaapani laewaſtiku wastu ſeiſta. Jaapanil on ju ſuuremate laewade kõrwal hulk wähemaid, nimelt häid merekuulajaid.

Wene merewägi on oma tubliduſt endiſtes sõdades küllalt näidanud, nii et ſelle juures küll kellegil kahtluſt ei tohiks olla. Ja wiimaſe paarikümne aasta jooksul on ſee weel wäga ſuurel mõõdul täienenud ja kaswanud. Ingliſe admiral Fremantle — kelleſt küll arwata ei wõi, et ta wenelaſi ülearu kiidab — annab Wene laewaſtikule tunnistuſe, et ſelle ohwitſerid „on paremate laewaohwitſeride wääriliſed ja nende iſamaa-armaſtuſe kohta pole piſemat kahtluſt.“ Ja tõesti on Wene meremehed ſellesgi sõjas nii mitmel pool ſarnaſt wapruſt ja ſüdiduſt awaldanud, et ſeda terwe

ilm imestab. Kui aga siisgi meie laewastik seni õnnetult on wõidelnud, siis ei kahanda see tema auu ega lugupidamist, waid selleks on mitmed muud mõjuwad põhjused. Esiteks küll juba see, et jaapanlastel kohe sõja algul korda läks, eelnimetatud wiisil meie laewastikku suurelt nõrgendada. Siis on meie laewadel ka mitmed aruldased äparduseд olnud (nagu „Petropawlowski“ plahwatus), mille juures ometi kedagi süüdistada ei saa.

Aga seda ei tohi ka küll salata, et Wene laewastikul seekord wõimsam ja wisam wastane wastu seisab, kui naljalt ei kunagi enne. Sest olgu pääle Wene meremehed ihu ja hingega oma asja juures -- see nõrk külg on suuremal jaol ometi, et nad enne maaelu on elanud ja nii merele wõõrad, kuna aga jaapanlased, kes igalpool merega kokku puutuwad, hoopis enam mere-eluga ja laewadel tegewusega harjunud on. Teiseks on Jaapani suurtüki-mehed wististi paremad laskjad kui meil, ja arwatawasti on neil ka suurtükid paremad, nimelt „kaugemale wõtjad,“ kuna merelahingutes meie laewad nähtawasti rohkem kahju saawad, kui Jaapani omad. Siis on meie pool see halbtuseks, et meie laewad wäga mitmet liiki, mitmesuguse ehituswiisiga, kiirusega, ja mitmet laadi suurtükkidega on, kuna Jaapani pool selles asjas hoopis suurem ühtlus leidub, mis wõitluse-jõudu enam koondab. Ja wiimati tuleb tüll sedagi tähele panna, et meie laewastiku juhatuses kõik nii ei olnud, kui seda soowida oleks wõidud. Wene laewastiku tähtsam mees, admiral Makarow, sai kurwa otsa, ja ta järgmine admiral Skrõdlow ei pääsnudgi enam laewastiku suurema jao juurde, Port-Arturi; säälse laewastiku ajutine juhataja admiral Witthöft langes merelahingus 28. jul. ning ta asemik würst Uhtomski ei saanud oma ülesandega õieti korda. Paranemist oodatakse nüüd adm. Wirénist.

Wenemaa sõjalaewastiku kaswamist wiimase weerandsaja a. jooksul näidaku järgmine tabel.

Wenemaal oli:

1880	aastal	4	lahingulaewa	27,200	tonniga,	3	soomusristlejat	15,200 t.
1885	„	4	—„—	27,200	„	3	—„—	15,200 „
1890	„	6	—„—	55,000	„	5	—„—	26,600 „
1895	„	8	—„—	75,100	„	7	—„—	42,200 „
1900	„	16	—„—	168,000	„	7	—„—	56,000 „
1904	„	20	—„—	220,700	„	14	—„—	111,200 „
1908	saab	29	—„—	348,000	„	17	—„—	131,600 „

Merewäe kulud oliwad 1903/4 a. laewastiku ülewal pidamiseks 110 milj. rbl. (ehitusteks 42 milj. rbl.); wiimsel wiiel aastal läbistikku ligi 100 milj. rbl. (ehitusteks 38 milj. r.) aastas.

Wenemaa sõjalaewastikust rääkides tuleb aga weel üht üsna iseäralist liiki laewu nimetada: Nii nimetatud „wabatahtlikku laewastikku", milles küll kaubalaewad on, aga need on nii seatud, et neid igatahes hõlpsasti sõjalaewadeks wõib muuta. See laewastik asutati 1878 aastal Türgi sõja järele, kus meie riigil Inglisega uus sõda tulla ähwardas. Siis tekkis mõte, meie laewastiku toetuseks uut laewade-salka soetada, mille ülesandeks nimelt see pidi saama, et merel Inglise kaubalaewade pääle jahti pidada ja sellega wastasele kahju teha. Niisuguse laewastiku muretsemiseks pandi siis isamaalikus meeles niisama üleüldine rahakorjandus toime, nagu nüüdse sõja ajal „sõjalaewastiku suurendamiseks". Tõesti tuli andeid suurel mõõdul kokku ja selle rahaga muretseti mitmed laewad, kuigi wahe-ajal sõja-hädaoht ju mõõdas oli. Kuna kulud selleks wabatahtlikult kogutud, nimetati uus laewastik selle järele. Laewad seati nüüd rahu-ajal kaubalaewadeks, nagu see ka juba laewastiku asutusel oli kawatsetud, kuna selle juures nende sõjalaewaline laad alles jäi. Nüüdse sõja-ajal ongi suwel kaks nendest, „Smolensk" ja „Peterburg", kes Wahemeres seisiwad, ristlejateks muudetud, kes siis kaubalaewasid kimbutama hakkasiwad, kellest arwata wõis, et need Jaapanile sõjakraami wiiwad. Sellepärast tuli muude riikidega pahandusi ja Wene laewadele keelati see tegewus ära. Mil moel edaspidi „wabatahtlikud" laewad waheset meie merewäge toetawad, saab näha. (Eelnimetatud laewad on nüüd „II. Waiksemere laewastiku" juurde abiristlejateks seatud). — Et nendel laewadel Bosporuse ja Dardanellide merekitsusteset (Mustamereset Wahemeresse) läbikäik waba oli — sõjalaewadel on see keelatud — siis tarwitati neid wiimasel ajal iseäranis tihti sõjameeste ja sõjamoona Kaugesse Idasse saatmiseks.

„Wabatahtliku laewastiku" laewasid on praegu neli suurt: „Smolensk", Peterburg", „Orel" (mitte selle nimeline soomuslaew), ja „Saratow". Esimene on peatselt üsna uus (ka kõige suurem ja tugewam), teised on wanemad; aga kõik on tublid laewad, Inglises ehitatud. Nende suurus on 7,700—12,000 tonni, 10,000 kuni 16,500 hob. jõuga, kiirus 19—20 sõlme. Pääle nende mitu weolaewa.

Kuid „uus päew weel kõike muuta wõib," ja tulewik toob wist meie laewastikule ka jälle õnnepäewi, kuna õnnetusi küllalt juba olnud.

3. Seletawad teated sõjalaewastiku ja mereseisu kohta.

Kuna ajalehtedes, ja ka selles raamatus, nii tihti mõnesugusest sõjalaewade liikidest juttu on (rääkitakse soomuslaewadest, ristlejatest, torpedodest jne.), siis arwame tarwiliseks, siin nende nimede tähenduseist mõnda seletada. Suuremalt kui waewalt millegis muus asjanduses, on merewäe-olud wiimase poolesaja aasta jooksul muutunud. Laewade edasi ajajaks on aur saanud, uuema aja hädaohtlikkude laskeriistade wastu kaitseks on raudsoomused wõetud, hirmsaks häwitamise-wõimuks on miinid ja torpedod tekkinud.

Sõjalaewastiku pääjõud on nüüd soomuslaewad. Need on kõige tugewamad laewad, 10—15,000 tonni suured (uuemad on weel suuremad: 16—18,000 tonni), rauast ehitatud ja terasplaatidega soomuste wiisil kaetud, millest nad ka oma nime on saanud. Esiti tehti soomus taotud rauast; kuna aga ka suurtükkide kangus ikka pääle kaswas ja soomus nendele wastu ei kestnud, siis pidi soomus ikka paksemaks tehtama, mis läbi aga laew wäga raskeks läks, ja ka paksu soomuse tagumine oli halb. Uuemal ajal tehtakse siis need soomused kõige paremast nikelterasest. Inglises pandakse raudsoomusele terasest kord pääle. Suuremad plaadid on umbes 12—15 jalga pikad, 4½ jalga laiad ja kuni 15 tolli paksud. Soomuse wälimine külg on wäga kõwaks karastatud, et ta suuretüki-kuulide wastu jõuaks pidada, seesmine külg aga on enamasti pehmem, et kui mõni kuul ka päälmisest korrast läbi lööks, siis ta alumise korrasse kinni jääks *). — Soomuslaewal on hulk häid suurtükka, ja nimelt enamasti 4 õige suurt, mille õõnsus 9—12 tolli läbimõõta on, 17—34 keskmist suurtükki — õõnsus 4—8 tolli — ja 20—30 wäikest kiirsuurtükki. (Suurtükkidest rohkem teises kohas).

Soomusega kaitstakse nimelt neid laewajagusid, mis laewa liikumise ja wõitlemise juures tähtsad on. Muist neist jagudest saab weepinna alla paigutada, kus wesi neid isegi kaitseb. Wee all on aurukatlad, masinad, püssirohu-keldrid, patronite ja pommide kambrid.

---

*) Kui õrnad suuremadgi soomuslaewad kõige oma kanguse ja hiiglasuuruse juures hädaohu wastu on, seda näitab „Petropawlowski“ õnnetus 31. märtsil.

Teised tähtsad osad, mis mitte weepinna alla ei mahu, tulewad aga soomusega kaista. Et aga soomus raske on ja teda mitte igale poole panna ei saa, kuhu teda waja oleks (muidu ei seisaks laew enam wee pääl) — siis pandakse soomuse kaitse alla pääasjalikult suurtükide seisukohad ja suurtükid ise, kui ka suurtükkide lasksjate seisukohad; pääle selle need käigud, mille kaudu keldriteşt suurtükkide moona, püssirohtu ja pommisid ülesse toodakse; laewa komandöri seisukoht; kõik telegrahwid ja telefonid jne.

Wälimist laewaseina kaitstakse just weepinnal soomusega, mis laewa keskpaigas, kus masinad ja katlad sees on, kõige paksem tehtakse, nimelt 12—14 tolli paks; laewa otsade pool aga palju õhem.

Ka laewa lagi kaetakse soomusega üle, nii et pommid, mis laewa lae pääle kukkuwad, teda mitte ära lõhkuda ei saa.

Lõhkewa torpedo ja miini jõnu wastu aga ei kaitse laewa mitte mingisugune soomus. Ka teeks üleüldine laewa katmine soomusega laewa liig raskeks, nii et teisi tarwilikka raskusi — nagu sütetagawara ja suurtükkisid — kuigi palju enam laewale mahutada ei saaks. Parem kaitse-abinõuu torpedode ja miinide wastu on laewa jagamine mitmesse weekindlasse j a o s k o n d a. Selleks otstarbeks tehtakse laewapõhi ja seinad kahekordsed ja kahe seina wahele jääw ruum jaotatakse ristseinade läbi jällegi mitmesse osakonda. Kui nüüd wälimine sein augu sisse saab, siis ei saa wesi mitte terwe laewaruumi, waid ainult ühe wäikese jao sisse tungida, nii et laew edasi wõidelda wõib.

Isegi kui mõlema, s. o. wälimise ja sisemise seina sisse, korraga auk tuleks, on terwe laewaruum seinadega mitmesse jaosse jaotatud ja kui üks jaoskond wett täis läheb, siis heidab laew ainult külili, aga ei lähe mitte põhja

Wett wõib aga aurupumpade waral jaoskonnast wälja pumbata ja augule paik pääle panna, wõi aga teisel pool laewa küljes lastakse seesama jaoskond ka wett täis ja siis läheb laew jällegi oma loomulikku seisukorda tagasi; wajub küll sügawamale, aga wõib ikkagi wõitlust jätkata.

Pääle jaoskondade on laewa õnnetuse korral wee pääl hoidmas p u m b a d. Igas jaoskonnas on ise omad pumbad, mis tarbekorral aurujõuga käima pandakse.

Aurupumbad jõuawad küll palju wett wälja pumbata, kuid nende tegewusel on siisgi oma piir. Kui laewa auk waenlase suurtükikuulist saadud on, siis pumpab aurupump lahedasti nii palju wett wälja, kui selleşt sisse tuleb. On aga auk miini tehtud, wõi teise laewa ninast saadud, siis ei ulata pumpade jõud enam sugugi mitte.

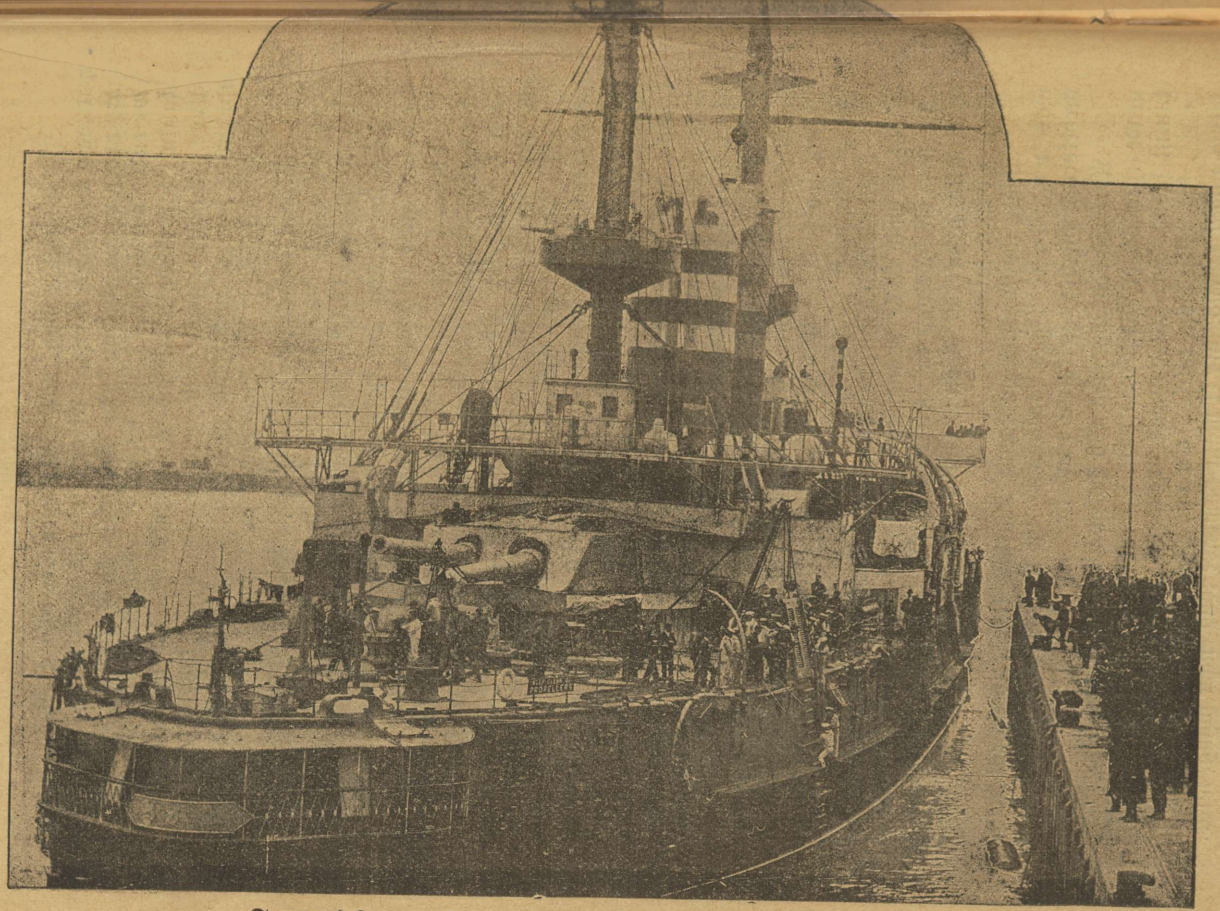

Jaapani suurem soomuslaew „Mikasa“, admiral Togo lipulaew.

Tuleandmise tarwis lausa lahingus on soomuslaewad kõige tugewamad, aga et nad wäga rasked on, ei ole nad kiire käiguga. Sellepärast on igas laewawäes ka *ristlejaid*, mida nimelt waenlase luuramiseks, teadete muretsemiseks, kui ka waenlase kaubalaewade kinnipüüdmiseks tarwitatakse. Ristlejad on kergemad, pikema ja kitsama kehaga, ning sellepärast kiirema käiguga, kui soomuslaewad. Uuema aja ristlejad on ka terassoomustega kaetud, aga selleks ei wõeta mitte nii paksu plaatisid, nagu soomuslaewade juures; niisama on neil ainult wähemat seltsi suurtükkisid. Muidugi ei ole kõik ristlejad ühtemoodi, waid on neid suuremaid ja wähemaid, niisama on ka nende soomus mitmesugune; muist on üsna ilma soomuskatteta.

Suurtüki-paadid on palju wähemad, kui ristlejad; nendel ei ole soomuskatet, ega raskeid suurtükkisid, ja nad on ainult rannakaitseks ning ranna-äärsete maa-sõjawägede aitamiseks määratud.

Miinilaewad ehk *torpedopaadid* on wäga kiired, wäikesed laewad. Need peawad äkitselt ja tähelepanemata waenlase pääle tungima ning tema laewu torpedodega ja miinidega häwitada püüdma.

Torpedo on hoopis isewärki purustaw kuul, aga sellega ei lasta mitte läbi õhu, nagu hariliku kuuliga, waid *wett* mööda; sellepärast ei ole ta ka ümargune, waid hiigla-sigari sarnane, 2—3½ sülda pikk ja 12—16 tolli läbi mööta, 25—30 puuda raske. Ta õõnsus on mitmeks kambrikeseks eraldatud. Terawas eesninas on süüte-wärk; see on sütitaja ehk „lööja", nõelataoline tagumise otsaga, mis põrumise juures, kui torpedo mingi asja wastu põrkab, oma taga olewa kapsli sisse torkab ning selle põlema lööb nagu püssi-pistongi (nõel ja kapsel on plahwatawa elawahõbedaga täidetud). Säält lähewad sädemed silmapilk järgmisesse kambrisse, mis kõige kangema purustamise-materjaliga täidetud on, niinimetatud püroksiliniga. See ei ole mitte püssirohi ega dünamiit, waid purustaw puuwill ehk lakmise-puuwill — sellepärast nõnda nimetatud, et ta puuwillast iseäralisel wiisil on walmistatud ja teda ka puuwillaks jälle tagasi wõib muuta. Selle lõhkumisejõud on nii ülisuur, et püssirohi ja dünamiit selle kõrwal weel lapsemäng on. Seda on torpeedo sees 50—150 naela ja selle purustamisejõud on nii suur, et ta kõige tugewamale laewale külgepuutumise korral mitme ruutsülla suuruse augu sisse wõib lüüa, nii et enamasti ikka hukatus taga on.

Torpedo lastakse iseäraliselt, suurtüki moodi torust wäikese püssirohu-laengu mõjul wette, ja ta ujub wett mööda ise selles sihis edasi

nagu kord lastud. Edasi-ajajaks on kokku surutud õhk, mis torpedo katlasse on pumbatud ja mis musina umbes kiir-raudteerongi hooga käima paneb; see jõud ulatab ligi kahe wersta tee jaoks. Torpedo päras on weel wäga kunstlik tüür ja jõurattad. Tüür hoiab torpedot ta jooksul otsesihis, ühtlasi parajas sügawuses wee all. —Üks torpedo-laeng tuleb umbes 5000 rubla maksma.

Torpedo sees on laenguruumi kõrwal iseäraline aparaat ehk riist, mis tüürimasinat juhib. See riist on nõnda seatud, et tema pääle kõige wähem weeõhu muudatus mõjub, s. o. wajub torpedo sügawamale kui ette määratud oli, siis läheb selle juures weeõhk juuremaks ja mõjub juhtiwa riista pääle. Tõuseb torpedo aga liig ülessepoole, siis paneb jälle juhtiw riist, wähema weerõhu sunnil, tüürimasina teisipidi käima ja torpeedo hakkab allapoole wajuma. Ka selle jaoks on riist olemas, mis torpedot teelt kõrwale minna ei lase.

Torpedo jooksukiirus ja tee pikkus, mida tema ära jooksta wõib, on küll wäikesed. Edasijooks wõib ainult 50 sekundist kuni kolm min. kesta; kiire käiguga saab $^3/_4$ wersta, aeglasemalt minnes $1\,^3/_4$ wersta edasi jõuda. Torude seest tõugatakse torpedod wäikeste püssirohu-laengute ($^1/_4$ naela) ehk kokkurõhutud õhu läbi wälja. Neid toruſid kutsutakse torpedo-suurtükkideks ehk ka torpedo-aparatideks. Wee all olewad torpedo-suurtükid ei liigu mitte, nõnda et kui sihtida tahetakse, siis terwet laewa pöörama peab, mis tülikas on. Päälwee torpedo-suurtükid arwati jälle kardetawateks, sest kui waenlase kuul kogemata temasse puutub, siis wõib selle läbi torpedo lõhkeda ning meestele ja laewale kahju teha. Wäikeste miinilaewade pääl on aga ainult päälwee-torpedo-suurtükid, sest et altwee suurtükid liiga palju ruumi tarwitawad.

Lõhkeb torpedo laewa põhja all, siis wiskab ta wastu seda laewa jagu, mille all just on, suure hulga wett nii hirmsa jõuuga alt ülesse, et see laewale suure augu sisse lööb. Laew ei lähe aga selle juures mitte tükkideks katki, nagu tihti arwatakse, waid ainult see jagu lõhutakse ära, mis plahwatuse lähedal on. Sellepärast ei waju laew weel mitte põhja. On auk ka õige suur, siis wõib laew ennast weel selle läbi päästa, et tema ruttu madala koha pääle jõudab, nii et wee alla wajuda ei saa. Mida suurem laew, seda kauemat aega jõuab ta ennast wee pääl hoida, kuna wäikesed laewad ruttu põhja wajuwad. Harilikult on aga asi nii, et kui laew torpedo läbi augu on saanud, siis tema enam edasi wõidelda ei wõi. Sellega on siis torpedo wäga kardetaw sõjariist.

Oma hirmsa jõuu pääle waatamata, ei suuda torpedo ometi mitte merelahingis pää-sõjariistaks saada, kuna kougus, mille tagant torpedo trehwata wõib, mitte suur ei ole. Sinna juurde tuleb weel, et sihimärk, s. o. waenlase laew, ruttu edasi liigub ja sellepärast torpedo hõlpsasti mööda jooksta wõib. Sellepärast peab torpedo laskmise juures lastawast laewast ettepoole sihtima, nagu kütt teeb, kui tema jänest jooksu päält laseb. See ei ole aga mitte kerge, nii et hõlpsasti mööda lasta wõib. Ainult paigal olewat laewa on hää lasta. — Teisipidi on küll torpedol kahtlemata wäga suur tähtsus. Tema abil wõiwad hoopis wäikesed laewakesed suurte laewadega wõidelda. Waenlase kuuli läbi, mis kogemata tabab, wõib päältwee-suurtükkides torpedo küll lõhkeda, kuid see kahju pole suur. Niisugustele wäikestele laewadele, nagu torpedopaadid, on iga tabaw kuul ikkagi hädaohtlik. See ongi ainult torpedo laskmise jaoks, ja kui ta otsa saab, ei ole selleşt wäga kahju, sest tema hind on wõrdlemisi odaw ja sõjamehi on tema pääl wähe.

Et torpedopaadid nii wäikesed on, ja neude kiirus selle juures suur, siis wõiwad nemad hõlpsasti salamahti suuremate laewade lähedale pääseda, mis ankrus paigal seisawad. Niisugusel korral on, muidugi mõista, laskmine wõrdlemisi hõlbus ja kahju, mis nemad teha wõiwad, wäga suur. (Sellesse halwasse olekusse sattus meie laewastik 27. jan. ööl).

Niisamasugused laewapurustajad on *kaminid*, kuid need on selle pooleşt hoopis teisiti, et miinid meresse paigale pandakse, kuna torpedod liiguwad. Miin on pirni sarnane raudplekist nõuu, milles kuni 50 naela lõhkerohtu on. Sadamate sissesõidu, jõesuude ja merekitsuste kinnipanemiseks lastakse neid sõidukohtadele kahel real ette, ja ikka nii, et kahe kõrwuti-seiswa miini wahel paras tükk maad oleks. Miinid lastakse weepinna alla wajuda ja kinnitatakse ankrukesega mere põhja külge kinni. Kui waenlase laew ka ühe rea wahelt õnnelikult läbi jõuab, siis on teine rida nii seatud, et laew wististi sääl mõne miini otsa jookseb. Muidugi hoolitsetakse niisugusel korral selle eest, et oma laewad hädaohuta sadamasse ja wälja saaksiwad. Kuid õnnetused on kõigi ettewaatuse-abinõuude tarwituse juures siisgi wõimalikud. — On ka niisuguseid miinisid olemas, mida kalda-wahipaikadelt elektrisädeme läbi siis plahwatama pandakse, kui waenlaste laewad nende kohta jõuawad, kuid suurem osa miinisid plahwatab iseeneseşt siis, kui mõni laew wõi muu kõwa asi neid puututab. Miinidele tehtakse sõrmetaolised tinaşt nibud külge, mille sees õhukestes klaasikestes iseäraline wedelik on. Kui laew selle tinaşt nibu kõweraks

murrab, siis jookseb puruks läinud klaasist wedelik elektritraadile ja sünnitab woolu, mis sädemeid lõhkematerjali sekka heidab. Just niisamasugune tagajärg wõib ka sellel olla, kui miinide wäljaheitmise juures mõnda neist maha kukkuda lastakse, wõi mõne kõwa asja wastu tõugatakse. Selle läbi sündinud plahwatus wõib miinilaewa enese, wõi ujuwa lõhkerohu-aida, millest miinisid täidetakse, pihuks teha. — Miinisid seatakse teatawasse sügawusesse wee-pinna alla (harilikult 8 jalga). Miini lõhkejõud on ülisuur; ta wõib laewale kuni 100 ruutjala suuruse augu sisse lüüa.

Torpedod ja meremiinid on alles kõige uuema aja sõjariistad. Esimest korda saadi nende hirmust häwitawat wõimu Wene-Türgi sõjas 1877 tunda, kus nendega Donau jõel mitmed Türgi sõjalaewad ära häwitati. Kuid need olìwad wähemad laewad ja seni oli teadmata, kas torpedo hammas ka suurte, kangete soomuslaewade pääle hakkab. Sõjalises tegewuses ei olnud nad weel proowitud, sest nii Hiina-Jaapani (1894) kui Hispania-Amerika sõjas (1898) ei tulnud torpedod tarwituse. Aga katseid oli nendega nii Prantsuse- kui ka Inglisemaal mitmeti tehtud, mille tagajärjed küll salajas on hoitud. Siisgi on Prantsuse katsetest midagi altkäe kuulda saadud. Soowitud nimelt järele katsuda, kas suurtele laewadele weealuses jaos hoolsalt ärajagatud weekindlate wahede ehitamisega sellewõrra kindlust ei saaks anda, et torpedo-pauku karta ei oleks. Tehtud siis päratu parw — karwa päält selle plaani järgi, mis laewa jaoks walmistatud. Siis lastud parw wette ja seatud poolteise sülla sügawusele wee alla kuue puuda lõhke-puuwillaga laetud torpedopää, mis siis eemalt elektritraatidega põlema süüdati. Ja mõni minut pärast pauku kaldus parw ümber ning wajus alla. Kui see siis mitmekuulise töö järele wälja saadi tõsta, et näha, mis temaga sündinud, siis leiti, et wälimise külje sisse peatselt 10 ruutsülla suurune auk oli lööbud, selle taga olewa teise seina sees oli kuue ruutsülla suurune auk, ja ka weel selle taga olewad weekindlad seinad olìwad läbi lööbud, nii et kohe paugu järele wesi suurel hool laewa ruumidesse oli tunginud.

Mis siis prantslased oma parwe juures katsewiisil näinud, seda on nüüdse sõja sündmused kibeda tõsidusega kahtlemata kindlaks teinud. 31. märtsil wajus meie suur soomuslaew „Petropawlowsk“ miini tabamisel *kahe minuti* jooksul põhja, ning pea sarnane lugu oli ka 3. mail Jaapani laewa „Hatsusega.“ Wistiti oleks ka meie laewadel, mis 27. jan. ööl Port-Arturi all wigastati, käsi õige halwasti käinud, kui neid õige ruttu randa madala pääle ei oleks saadud wiia. Et aga wigastused rasked olìwad, tunnistas õige kauane parandamine.

Nagu igale haigusele rohtu otsitakse, nii on ka torpedode wastu kohe nende tarwitusele wõtmise järele wastumõju otsitud ning leitud — torpedo-kaitsewõrgud. Need on kõwemast terasest tehtud rõngakestest noodalina moodi kokku punutud, ja seatakse tarbekorral laewa külge mööda ringi alla rippuma, weepinnast 2—2½ sülda allapoole, selle jaoks tehtud nelja sülla pikkuste waldaste otsa, mis selleks laewaseinest wälja pistetakse. Kui nüüd torpedo laewa pihta jookstes oma terawa otsaga wõrgusse tungib, ei lähe see mitte plahwatama, sest wõrk paindub ikka wähe järele ja peab torpedo lihtsalt kinni, aga ta süütenael ei põrka mitte tagasi ega sütita plahwatust. Wõrgus sipleb siis torpedo tükike aega, kuni ta edasi ajaw wõim (kokkusurutud õhk) otsas on; siis jääb ta wõrgusse waguši rippuma ehk tõuseb kui surnud kala weepinnale. Mõlemal korral on ta aga kahjuta. — Kuid õiget abi pole nendest wõrkudest ka mitte, kuna säärane wöö laewale sõitmise juures wäga takistaw on ja rutulise käänlemise otse wõimataks teeb. Päälegi on ka nende wastu jälle oma abinõuud, nimelt wõrgulõike käärid, mis torpedo otsa seatakse ja siis wõrgu wastu põrkamisel sellele nii suure auku sisse lõikawad, et torpedo läbi pääseb. Aga ka käärid ei täida alati oma ülesannet. — Kõik need riistad ootawad weel palju täienemist

Miinde (torpedo) häwitajad käiwad suurte sõjalaewadega kaasas ja nende ülesanne on waenlase miinilaewu suurtükkidega põhja lasta. Sellpärast on nad muidugi hästi suuremad, kui miinilaewad. Neil on suur jookšuwõimalus ja nad kannawad palju mehi, et kui ühed langewad, teised asemele wõikšiwad astuda.

Miinilaewade hulka wõib ka weel wee-alust paati arwata, mis pääl ja all wee wõib käia. Wee-alune paat sõidab waenlase suure sõjalaewa külje alla — kui see paigal seisma juhtub — ja laseb ta siis, weepinnale ilmudes, torpedoga puruks. Nende paatide käik ei ole aga kiire ja ka kandejõud ning mahutusewõimalus on wäike. Liikuwatele laewadele ei suuda need küll kudagi ligi saada. Siisgi on need laewastikusse wastu wõetud ja wõiwad iseäranis rannakaitsmisel wäga kasulikud olla, kus waenlase laewastikule alatiseks ähwardajaks on. Suur puudus nendel paatidel on seal ikka weel see, et säält päälwee suuremat näha ei saa, ning nii õieti wastase seisukohta ei teata ega ta pääle sihtida ei wõida. Selleks seatud walguse-wastuwõtjad torud on ikka waatlemiseks weel puudulikud. Aga wast täienewad need edaspidi.

Wiimaks olgu weel seletatud, mis sõnad „tonn" ja „sõlme" tähendawad, mis sõjalaewade kirjelduses alati ettetulewad. „Tonniga" tähendatakse sõjalaewa juures seda weekogu, mille asel laew

oma kerega ära täidab, „sõlme“ arwuga aga, kui mitu merepenikoormat (m. p. k. on 1¾ wersta) laew tunnis sõidab.

Waatleme nüüd ka weel, mis moel need kirjeldatud sõjalaewade liigid oma otstarbet täita püüawad, kuda nad sõdiwad.

Wõitluse-riistad. Kui sõjalaew wõitlusesse astub, siis on tal kaks ülesannet täita: waenlasele kahju teha ja end waenlase wastu kaitsta. Mõlema ülesande jaoks on tal iseseguseid riistad. Waenlase kallaletungimiseks on kõige tähtsam suurtükk.

Suurtükid on rasked laskeriistad laewade pääl ja nende suuruse arwatakse raua õõnsuse wõi kalibri järele. Kui suurtükiraua õõnsus — mida Wenemaal tollide, mujal tsentimeetrite järele arwatakse — teada on, siis on ka umbes suurtüki pikkus teada, sest mida suurem õõnsus, seda suurem tehtakse ka pikkus. Kaugele laskjate suurtükide pikkus näit. tehtakse 20 kuni 45 korda suurem kui nende õõnsus. Kõige suuremad suurtükid on 13-tolliliste õõnsusega; neid on aga ainult Põhja-Amerikal. Teistes maades ei lähe suurtükiõõnsus mitte üle 12 tolli. Wene laewade rasked suurtükid on 10 ja 12 tolliliste õõnsusega, aga ka 8 tolliliseid suurtükid loetakse weel „rasketeks“ suurtükkideks.

Raskete suurtükide ülesanne on waenlase laewa soomust ära rikkuda. 12-tolliline suurtükk, mis 45 oma õõnsust (s. o. 6½ sülda) pikk on, läheb lähikese maa päält läbi soomuse, mis 18 tolli paks on. Soomused ei ole aga ueaja laewadel palju paksemad kui 14 tolli, enamasti aga 6—12 tolli, nii et siis lähikese maa päält rasked suurtükid igast soomukseest kergesti läbi lasewad. Soomukseid ei tehta aga siisgi mitte paksemaid, sest nende paksus suurendaks liig palju laewa raskust; ka on laskmine enamasti kaugema maa tagant, kus praegused soomukseid küllalt wastupidawad on. Ühes oma raamiga kaalub 12-tolliline suurtükk umbes 5000 puuda, s. o. umbes 150 hobusekoormat. Selle ühekordseks laadimiseks kulub 6½ puuda püssirohtu ja ta kuul on 20 puuda raske. Kuul jookseb kõige kaugemale, kui ta 35 kraadi kõrgele lastakse, nimelt 19 wersta; kõige kõrgem punkt maapinnast, kuhu kuul ulatab, on siis neli wersta kõrgel. Nii kauge maa pääle ei saa aga mitte enam hästi sihti lasta ja sellepärast ei lasta raskete suurtükkidega hariliselt kaugemale kui 12 wersta pääle. (Selle maa päält laskswad ka jaapanlased Ljaoteshani mägede tagant Port-Arthuri kindlust ja sadamat).

Keskmiste suurtükkide õõnsus on 4—8 tolli suur. Kõige enam lastakse laewade päält keskmiste suurtükkidega, ja nende ülesanne on, ligidalt waenlase laewa soomusešt läbi lasta, wõi aga nende paugud sihitakse soomuseta laewajagude pääle. Keskmised

suurtükid on ristlejate pää-sõjariistad. — Suurtükid, mis alla 4 tolli õõnsusega, kutsutakse kiir-suurtükkideks, kuna nendega wäga kiirelt lasta saab. Juba mõnede keskmiste suurtükkide jaoks tehtakse patronid walmis, kus kuul ja püssirohi sees on, aga kiir-suurtükkidel on pääle selle weel masinad, mille abil ütlemata suure kiirusega lasta saab. Kiir-suurtükid, wõi kuulipildujad (masina-suurtükid) sülitawad kuni 600 kuuli minutis wälja. Need kuulid ei ole aga mitte suuremad kui harilised jalawäe-püssides kuulid ja neid suurtükkisid tarwitatakse, et laewamehi haawata ja maha tappa. (Maasõjas tarwitatakse neid liginewa waenlase wastu).

Suurtüki paugu jõud ei tule aga mitte suuremast wõi wähemast suurtükist ja kuulisuurusest, waid pauk saab oma jõuu püssirohu lõhkemisejõuust ja sellest, kui kaua aega püssirohi oma jõudu awaldab. Et aga püssirohi seda ainult raua sees teha saab, püütakse nüüd wõimalikult pikki suurtüki-raudu teha, aga ka niisugust püssirohtu tarwitada, mis wõimalikult aega mööda põleb. Sellepärast ei wõeta suurtükkide sisse mitte peenikest püssirohtu, waid suurtes, kandilistes tükkides. Uuemal ajal tarwitatakse ainult „ilma suitsuta" püssirohtu. Selle püssirohu jõud on suurem ja tema ei plahwata mitte korraga põlema, waid põleb enam aegamööda. Sellepärast on aga ka tema mõju suurtüki-raua pääle nii suur, et raua warsti ära sööb. Kõige raskemad suurtükid on juba paari saja paugu järele kõlbmatad, wähematega wõib 500—1000 pauku lasta. Kuna raskemad suurtükkid oma 100,000 rbl. maksawad, siis tuleb iga pauk nendest ainult suurtüki-kulu 500 rbl. maksma, pääle selle weel kuul ja püssirohi. — Suurtüki-rauad walatakse waset, ja et nad enam wastupidawad saaksiwad, aetakse neile palawad witsad pääle, mis ära jahtudes end kokku tõmbawad ja ühtlasi ka raua kokku pigistawad.

Laskmise jaoks tarwitatawad k u u l i d on kahesuguse d: Soomuskuulid ja granatid. Soomuskuulide otstarbe on waenlase soomust lõhkuda, sellepärast tehtakse need kuulid kõige paremast terasest, millele wähe nikelit juurde pandakse. Nad on raskemad kui teised ja lõhkerohuga täidetud, aga mõnikord ka ilma lõhkerohuta. Granatide otstarbe on, et need kildudeks minnes laewamehi häwitama, wõi aga ka oma kildudega waenulise laewa suurtükid ära rikkuma peawad.

Torpedo on uueaja mereso jas küll üli-wali sõjariist, kuid ikka ei saa ta suurtükide wastu. Kahel põhjusel. Esiteks saab torpedoga waenlase laewa ainult ligidalt wigastada, ja ka ükši seiswat laewa, teiseks käib torpedo wäga aegamööda, — ainult poolteist korda rutem kui laew. Sellepärast ei saa torpedoga mitte

liikuwa laewa kohale sihtida. Kui torpedo kaugelt eemalt on lastud, siis ei lähegi ta küll märki.

Weel üks pääletungimise-sõjariist on laewadel olemas: laewa nina. Laewa nina all-wee tehtakse wastupidawaks ja terawaks ning selle sarwega katsutakse waenlase laewa wastu jooksta. Niisugune kokkupõrkamine saadab enamasti teise laewa hukkaminemisele; sagedasti wõiwad aga ka mõlemad kas hukka minna, wõi palju wiga saada.

See sõjariist on aastatuhanded läbi tarwitusel olnud, kuid wiimasel ajal jääb ta ikka enam moest ära, sest et ta pääletungijale endale ka suurt hädaohtu tuua wõib.

Waatame siis, missuguseks uue aja merelahing kujuneb — selle järele wõime umbes pildi nendest merewõitlustest saada, millest edaspidi kuuleme.

Laewad hakkawad juba laskma, kui nad 6—8 wersta üksteisest eemal on. Nii kauge maa pääle lastakse nimelt granatidega, mis lõhkemise puhul laewamehi suurel hulgal surmata wõiwad. Nii kaugelt ei jõua küll ka kõige suuremad suurtükidgi laewa soomusele wiga teha, nii et siis suurte ja keskmiste suurtükkide mõju kaunis ühetaoline on. Mõned ei tarwita lahingu hakatusel eemalt lastes üleüldse mitte suuri suurtükkisid, waid katsuwad wõimalikult kiirelt paukusid lasta, et selle läbi waenlase laewamehi kas maha tappa, wõi aga nende julgust ja rahulist meelt kõigutada. Iseäranis on selle jaoks kohased uue aja lõhke-granatid, mis miljonideks tükkideks lõhkewad ja oma ümbrusskonnas mõne süla pääle kõik pihuks ja puruks teewad, mis ees juhtub olema. („Warjagi" pääl läks 27. jan. üks madrus niisuguse lõhkemise käes nii pihuks, et temast mitte midagi üle ei jäänud; midsihman krahw Nieroth sai selsamal puhul otsa ja temast jäi ainult weel käewars üle).

Iseäranis tähtjas on muidugi laewa juhatust häwitada katsuda. Sellepärast katsutakse iseäranis komandosilda ja komandotorniside tabada, ehk granati-kildudega laewajuhatajat haawata, wõi teisi juhatajaid teenistusele kõlbmataks teha.

Pääle selle katsutakse lahingu hakatusel, kui laewad teine teisest alles eemal on, waenlase laewa masina-suurtükkisid ära häwitada, mis küll ka soomusega kaitstud on. Läheb häwitamine korda, siis wõib julgesti ligidale sõita ja lühikese maa päält wõitlust alata. Ka saab eemalt laewa nina ja pära-jagusid, mis teatawasti ilma soomusteta on, ära lõhkuda, kui õnn hää on, ja siis takistab wee sissewoolamine laewa käiku ning teeb rutulised käänamised wõimatuks.

Ainult eemalt sõdides ei lõpe aga lahing ialgi, waid otsus tuleb alles siis, kui laewastikud üksteise ligidal sõdiwad.

Hariliselt peetakse lõpuotsuslikku wõitlemist kahe wersta päält; ligemale ei lähe laewastikud naljalt, sest siis wõiks juba torpedodega wastase laewu laskma hakata, aga ka wastase poolt peaks torpedosid ootama. Kuid torpedo mõju alla ei anna end küll keegi laew wabatahtlikult.

Kui kahe wersta päält wõideldakse, siis on pääotsus kõige suuremate suurtükkide käes, sest selle wäikese maa päält wõib juba laewa soomust kuulidega ära lõhkuda. Eemalt sõdides ei ole see mitte wõimalik. Üleüldse on lähedas wõitluses igal suurtükkideliigil oma ülesanne.

Kuna keskmistel suurtükkidel ülesandeks on waenlase laewa nina ja pära, kus soomus nõrgem, wigastada, peawad suured suurtükid oma teraskuulidega waenulise laewa paksema soomuse ära lõhkuma. Wiimased sihiwad siis omad kuulid nende kohtade pääle, mis laewa liikumisele kõige tähtsamad on.

Komando- ehk juht-torni äralõhkumine ja masinajagude äririkkumine sunniwad kõige kergemalt laewa lahingurinnast lahkuma. Selle tagajärg wõib lahingu kaotus olla. (Nii oli lugu meie laewastikul 28 juuli merelahingus).

Juht-torn on laewale seda, mis inimesele pääaju, masin jälle seda, mis süda. Laewa liikumine ja elu tuleb masinast, juhatus ja osawus tulewad aga juht-tornis olewa juhtija pääst. Kui ka kõik suurtükid hukka saawad, aga juht-torn ja masin alles terwed on, siis wõib laew ikka weel wäga tarwilik olla, sest temal on weel torpedod alles, ja ka oma ninaga wõib ta mõne waenlase laewa põhja lasta. Kui aga laewal enam juhatust ei ole, wõi kui tema mitte enam wabalt liikuda ei saa, sest et masin wigastatud on, siis ei saa laew enam wõitlusest osa wõtta ja peab katsuma eemale saada, kus ta aga paigal seistes kergesti waenlase kuulide ohwriks wõib langeda. (Nii sündis laewa „Rurikuga“ 1. aug. merewõitluses). Kuna aga kõigis laewastikkudes sõjalaewade masinaid wõimalikult paksu soomusega kaetakse, on tihti juht-tornid kaunis nõrga soomusega. Sellepärast juhiwad komandörid sagedasti laewa mujalt. Jaapani laewade juht-tornidel on aga paksud soomused ümber.

Kui suurtükid ja torpedod lahingule otsust tuua ei jõua, siis on ikka weel wiimane sõjariist tagawaraks, see on laewanina. Kuid nagu eespool öeldud, on see tõesti ainult wiimane sõjariist, kuna selle juures pääletungiw laew ise peaaegu niisama kergesti surmahoopi wõib saada.

Küll on uuemal ajal palju selle üle järele mõeldud, kas mitte ei peaks katsuma laewale weel enam suurtükkisid mahutada, kuigi selle tõttu soomustamine nõrgemaks läheb; wõi aga oleks kasulikum, wähema arwu suurtükkidega olla ja selle eest laewa paksema soomusega kindlamini kaitsta. Mõlemal wõimalusel on oma head ja wead. Sest enamate suurtükkide järelduseks oleks, et laew kiirelt suurte suurtükkidega waenlase laewamehi maha niitma ja tema laskeriistu rikkuma wõib hakata. Nii oleks siis lahingu alguse enamatest suurtükkidest kasu.

Nõrgema soomuse järeldus oleks aga jälle, et oma laewa suurtükid juba lahingu alguse wõiwad rikki minna, sest et neid ainult nõrk soomus kaitsmas on, kuna waenlase rasked suurtükid oma granatisid muidugi tagasi ei hoia. Kuigi siis hakatuse palju suurtükkisid oleks, siis läheksiwad nad peagi muist kaotsi, ja ainult lühikene aeg, enne seda kui nad ära on rikutud, saaksiwad nad täiel arwul oma tuld waenlase pääle sülitada; warsti aga saaks waenlane — nõrga soomuse tõttu — muist suurtükkisid ära rikkuda, ja siis oleks ülejäänute arw ikka wäike. Muidugi kaotaks laew nõrgema soomuse läbi ka hulga enam inimesi.

Mis siiamaale merelahingu üle öeldud, käib iseäranis soomuslaewade kohta. Nende ülesanne on ju üleüldse, lahingusse astuda ja waenlast ära hukata.

Ristlejate asi on teistmoodi. Nende soomuskate on nõrk ja paljud ristlejad on koguni ilma soomusteta. Sellepärast ei wõi nad ialgi mitte soomuslaewadega ligida maa pääl sõdima hakata, waid ainult eemalt. Aga ka eemalt on neil kardetaw sõdida, ja sellepärast on neil parem, soomuslaewaga wastastikku sattudes oma kiirust tarwitada ja soomuslaewa eest ära põgeneda, nii kaugele, kuhu suurtüki-kuul neile mitte järele ei ulata. Kui ristleja soomuslaewaga wõitlust algaks, siis ei jõuaks ta ometi mitte ialgi wõidule, sest soomuslaew on iseenesest tugewam kui ristleja. (Seda nägi meie laewastik 1. aug. merelahingus).

Juhtuwad aga ristlejad ise kokku, siis algawad nad wõitlust. Ristlejate wõitlus sünnib teistwiisi kui soomuslaewade oma. Et wastasele mitte mahti anda sihtida, ei jää ristleja wõitluse ajal ialgi mitte paigale ja ei sõida ka mitte aegamööda, sest siis oleks sihtimine ikka weel wõimalik, waid ta soidab kiiresti edasi. Et aga oma edasitormamisel waenlasest mitte kaugele eemale minna, siis sõidawad ristlejad üksteise ümber ringi, kus juures nende wahel 2 wersta maad jääb. Ringisõidul on muidugi see järeldus, et ristleja ainult ühe külje suurtükkidega wõidelda saab, kuna teised tarwitamata seisawad.

Kui riſtlejad ſuureſt lahinguſt, kus ſoomuslaewad wõitlewad, oſa wõtmas on, ſiis ei ſaa nad muidugi ſeda wõitluſewiiſi tarwitada, waid nende ülesanne on ſiis, waenlaſele külje päält tuld anda ja ſel kombel waenlaſt tülitada.

Umbes niiſuguſeks kujuneb ſiis uue-aja merelahing ja lähemas tulewikus ei ole ſelles tükis küll mitte muudatuſt loota. Seſt näib wõimata olewat, et ſoomuskaitſet, wõi jälle ſuurtükkiſid, nii pea tähtſalt täiendada ſaab, kuna nad meie aja aru järele juba oma täiuſe tipule on jõudnud. Ja ſoomuskaitſe ning ſuurtükid on juſt need, mis praeguſes merelahingus ette otſa astuwad: ſoomus kui kaitſja, ſuurtükk kui lõhkuja.

Peaks korda minema, koguni uuſi aineid lahinguwäljale ſõdima panna, milleſt meil praegu aimugi ei ole, ſiis muutuks merelahing muidugi. Niiſugune uus wõitluſe-aine wõiks ehk altwee-paat olla, mille kohta aga katſed alles algusel on, nagu ſelleſt eespool kuulſime. Küll on mõnel pool ſelle pääle ſuurigi lootuſi pandud, aga ſedaſama arwati mõne aja eeſt torpedo ilmumiſel ka, kuid asjata. Seſt torpedod on ikka nagu muudgi kuulid, milleſt ainult mõned harwa märki lähewad, kaugelt ſuurem oſa ometi mööda. Ja altwee-paat polegi muud, kui täiendatud ja ſuurendatud torpedo. Tähelepandaw on, et eſimeſes merewäe-riigis (Ingliſes) altwee-paadiſt ſuuremat ei hoolita ega temaſt tulu ei oodata, kuna küll Prantſuſemaal ja ka Am. ühisriikides neid hulgal ehitatakſe. Mis tulewik tuua wõib, on muidugi koguni teadmata.

4. Eſimene wõitlus Port-Arturi all.

Eespool kuulſime, et kui Jaapani laewaſtik 26. januari õhtul oma torpedopaatide ſalga Wene laewaſtiku kallale ſaatis, ſuuremad laewad eemale merele jäiwad, tagajärge ära ootama. Arwatawaſti ei olnud ſee nii, kuda admiral Togo*) oli lootnud — ta mõtles küll Wene laewadele hoopis rohkem kurja teha, kui ſee ſündis. Aga ikka oli Wene laewaſtik nõrgendatud, ja ſellega wõis jaapanlane julgeda, nüüd lauſa wõitluſele wälja astuda ning Port-Arturi kindluſele ja ſääl ſadamas ſeiſwale Wene laewaſtikule

*) Togo on Jaapani tähtſam meremees, abi-admiral, tegewa laewaſtiku juhataja. Oli Hiina-Jaapani ſõjas mitmes lahingus oſaline. Oma teaduſe on ta Ingliſes omandanud — ſõjalaewaſtiku õpelaewadel ja Greenwichi meteaduſe õpeaſutuſes. Juhatab pää-laewaſtikku Kollaſes meres.

pääle kippuda. Muidugi ei tohtinud temal mõtet olla, et selleſama pauguga meie laewastikku häwitada ja kindluſt ära wõita ſaaks. Aga „tõuswa päikeſe maa“ pojad põleſiwad ammu igatſuſeſt, wihatud wenelastele oma hammaſt näidata, ja kuna nüüd enam waenu alguſt ſalata ei ſaadud, ſiis arwati kohaſeks, lauſa päewa ajal Wene meestele ja linnale pääle minna, et katſuda, mis teha ſaab.

Kohe järgnewal hommikul, 27. januaril, ſõitis ſiis terwe Jaapani laewaſtik Port-Arturi alla ja hakkas ſääl meie laewaſid ja kindluſt laſkma — muidugi ka iſe hoopiſid wastu wõtma, ſeſt nüüd oliwad meiegi mehed walmis waenlaſele wastu astuma. Ja ſellega tekkis ſiis õige äge wastastikku wõitlus, mis küll kaua ei

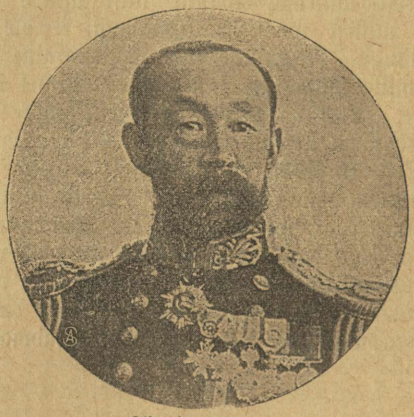

Admiral Togo.

keſtnud, aga meie laewadele uued kaotuſed tõi, kuna Jaapani kaotuſteſt kunagi kindlat teatuſt pole ſaadud. Meie ametlik ſõnum teatab ſelleſt:

27. jan. hommikul hakkas Jaapani laewaſtik, kus 15 ſoomuslaewa ja riſtlejat oli, Port-Arturi laſkma. Kindlus andis tuld wastu. Laewaſtik wõttis ankrud üles, et wõitluſeſt oſa wõtta.

Arwata tunni aja laſkmiſe järele jättis Jaapani laewaſtik tuleandmiſe järele ja läks ära lõunapoole. Meie kahju on järgmine: Merewäe-ohwitſeridest on haawatud 2, lihtſoldatiteſt on ſurmatud 9, haawatud 51. Rannapatareides on 1 lihtſoldat ſurma ſaanud

ja 3 lihtsoldatit haawatud. Wõitluses sai soomuslaew „Poltawa“ ning ristlejad „Diana,“ „Askold“ ja „Nowik“ igaüks ühe augu weealuses jaos. Kahju, mida kindlus saanud, on wäike.

Nii lõppes ka see lausa wõitlus meie poolt wähese meestekahjuga, kuna aga laewade kahju wäga tuntaw oli.

Wigastatud lahingulaew „Poltawa“ on 1,100 tonni suur, pikkus on 369 ja laius 70 jalga. Kiirus 16½ sõlme; 11,200 hobuse jõuuline. Pääl on neli 12 tollilist, 12 kuue tollilist suur-

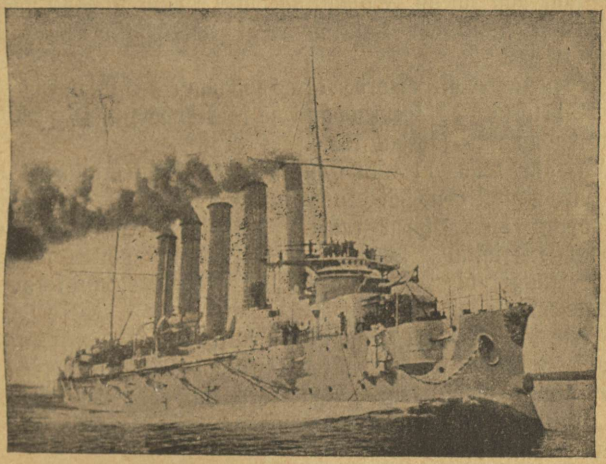

Ristleja „Askold“.

tükki. Laew on Peterburis Admiraliteedi laewatehases ehitatud, sai 1894 a. walmis. Hind 7,842,700 rbl. (Pilt lhk. 195).

Ristleja „Diana“ on 6,630 tonni suur, pikkus 406, laius 55 jalga. Kiirus 20 sõlme; 13,000 hob. jõuuline. Pääl 8 kuuetollilist suurtükki. Walmis saanud 1903 a. ja ehitus maksis 5,727,193 rbl. (Pilti waata lehekülg 219).

Ristleja „Askold“ on 6,100 tonni suur, 426 jalga pikk ning 49 jalga lai. Laewal on 20,000 hob. jõud, nii siis wäga tugewa jõuuga, ja selle tõttu kiire: 24 sõlme. Pääl on 12 kuuetollilist suurtükki. Laew on Saksamaal Kielis ehitatud — ehitus maksis 5,756,253 rbl. — ja 1900 aastal merde lastud.

Teise klassi ristleja „Nowik" oli kaunis wäike: 2953 tonni, pikkus 361 jalga ja laius 40 jalga. Oma wäiksuse juures oli ta aga õige tugew: 18,000 hob. jõuuga, 25½ sõlme kiirusega, nii siis kõige kiirem laew meie laewastikus. Werde lastud oli ta 1903 aastal; sellega oli alles üsna uus laew.

Kõige wähem oli „Nowik" kahju saanud, mis siis ka pea ära parandati, kuna muude laewade juures see rohkem aega nõudis. („Nowik" wõttis hiljemini wõitlusteſt agaralt osa, milles nimelt oma kärmuse tõttu waenlaſele kardetawaks sai. Kuid õnnetus merelahingis 28 juulil sattus ta muust laewastikust eemale, päästis oma kiirusega end küll ümber Jaapani sõites Sahalini randa, sääl aga sattus Jaapani laewade kimpu ja lasti põhja).

Selleſt wõitluseſt kirjutab keegi päältnägija ühes Pariisi lehes järgmiselt:

„Wenelastel oli seekord wäljas sadama ees 5 sõjalaewa, 5 ristlejat, 1 õpelaew, 17 torpedopaati ja torpedohäwitajat. Wiimased seisiwad sadamasuu lähedal reas.

Arwata kella 11 ajal ilmusiwad 16 Jaapani laewa nähtawale. Nemad sõitsiwad hääd korda pidades. Kell 11, 15 min. saatis üks Jaapani laew esimese kuuli. See oli 12 tolline granaat ja oli õige hästi sihitud. Wene ristleja „Nowik" wõitles wäga wahwasti ja tungis õige Jaapani laewade lähedale, kuni kange tuli teda taganema sundis.

Wene laewad oliwad rannast 1 penikoorem (1½ wersta) kaugel ja jäiwad kindluste warju. Need laskſiwad laewade üle, aga laskmine ei olnud wäga sage. Iga kord, kui rannapatareide rasked kuulid meil üle pää lendasiwad, wärises õhk ja meie ümber oli kõwa wilet kuulda.

Kindluste laskmine kestis kuni kell kolmweerand 12. Jaapanlased sihtisiwad hästi; kaks kuuli langesiwad ühte kindlusesse, teised jookskraawidesse. Kõik kuulid oliwad suured ja lõhkesiwad maha- wõi wette laskmisel. Mõni andis kollast suitsu, aga mõni jagu musta. Laewastikud oliwad üksteiseſt umbes wiis wersta kaugel."

Ohwitser E. Willmann kirjutab selleſt sündmuseſt:

„Rannas olewad signali-jaamad ja wahilaewad tõiwad juba umbes kella 7 ajal homm. teate, et Jaapani sõjalaewastik läheneda. Õõsine ootamata päältetungimine sundis kõige wastu walmis olema. Meie laewastikus oliwad järgmised sõjalaewad: Soomuslaew „Petropawlowski," mille üle laewastiku komandöri, abi-admirali Starcki lipp lehwis; soomuslaew „Poltawa", soomuslaew „Sewastopol", soomuslaew „Pereswet", mille üle konter-admirali würst Uhtomski lipp lehwis,

soomuslaew„ Pobeda", ristleja „Bajan", ristleja „Diana", ristleja „Askold", ristleja„ Bojarin", ristleja „Nowik" ja weolaew „Angara".

Umbes kella 8 ajal sõitsiwad 4 Jaapani teisejärgu ristlejat meie laewade eest mööda Ljao-tie-shani neeme poolt Dalni poole — nagu arwata, selle otstarbega, et meie laewastikku lahingusse meelitada.

Waenlase järele saadeti ristleja „Bojarin", kes tema tegewuse järele pidi luurama. Kell 10, 30 minutit tuli „Bojarin" tagasi ja teatas, et suur hulk waenlase merewäge läheneda. Warsti pääle selle ilmus silmaringi piiril mere pääl Jaapani sõjalaewastik, milles 12 lahingulaewa oli (6 soomuslaewa ja 6 esimese järgu soomusristlejat). 4 waremalt märgatud sõjalaewa pööraſiwad siis teistele sabasse. Kella 11 ümber hommikul heitis Jaapani flagmanni*) laew sõjalipud wälja ja hakkas 12-tollilisteſt suurtükkideſt kõmmutama. Silmapilk wastaſiwad meie sõjalaewad. Natukese aja pärast algaſiwad ka rannapatareid laſkmiſt. Waenlase sõjalaewastik lähenes lahingu ajal kindlusele 7 werstani, kuna suurem osa meie rannapatareideſt 8 kuni 18 werstani laſewad. Muidugi tarwitaſiwad meie suurtüki-meheb niisuguſt hääd juhtumiſt suure õhinaga. Et Jaapani sõjalaewad nõnda ligidale tuliwad, wõib osalt sellega seletada, et nad meie patareisid küllalt hästi ei tundnud, kuna aga neil arwatawasti eesmärgiks oli, meie laewawäge awalikule lahingule wälja kutsuda. Port-Arturi all olew Wene laewastik oli aga nüüd palju nõrgem kui Jaapani oma. Kui 18 miinilaewa maha arwame, oli meil ainult 10 lahingulaewa. Sellepärast hoidis meie laewastik ennast rannapatareide kaitse alla. Eht küll sõjalaewade suuredtükid läbistikku tugewamad on ja kaugemale laſewad, kui rannapatareide omad, on nende tuli siisgi nõrgem, seſt laewad peawad sõidu ajal laſkma. Selle tõttu laſewad laewade suuredtükid ainult 1½%, rannapatareid aga 5% kõigist kuulideſt pihta. Niisugune asjakord awaldas siin silmanähtawalt oma mõju. Waenlase laewastik jõudis waewalt ¾ tundi meie rannatulele wastu panna ja pööras siis suure ruttuga lõunapoole."

Selles wõitluses saadud Jaapani kahju kohta teatati nii mitmelt poolt, et see nii ja nii suur olnud, mõned laewad rasket wiga saanud (nii nimelt lipulaew), ning sedagi räägiti, et mõni laew üsna põhja wajunud, kuna „määratu suur suitsu- ja auru pilw laewa

*) Sõjalaewastiku ülema laew.

kohalt üles tõusnud." Jälle teised tõendasiwad — kalameestelt kuuldud jutu järele — et mõni Jaapani laew merel küllili olnud, mõnda kõitega järele weetud.

Arwata wõib küll muidugi, et ka Jaapani laewastik Wene kuulide ees üsna terweks ei jäänud, aga nii suurt kahju ei saanud wist küll keegi laew, et pikemaks ajaks parandada oleks wiidud. Sest pärastpoole ilmus laewastik wõitluses ikka jälle täie-arwuliselt. Wististi oli siis lugu nii, et ainult mõned laewad kerged wead saiwad, mis peagi ära parandati. Meeste kahju olnud, meie ametliku sõnumi järele, 50 surnut ja 150 haawatud (oma teatuste järele kokku 50).

Igatahes saiwad aga jaapanlased tunda, et neil mehine wastane wastu seisis, kuna nad waewalt tunni aegse laskmise järele selle katki jätsiwad ja oma teed läksiwad. Ja selle järele jätsiwadgi paariks nädaliks Port-Arturi rahule, ega näidanud oma nägu. Oli ju nendel sellel ajal ka muud teha: Oma sõjawäge Koreasse wedada. Ja seda wõisiwad nüüd täie julgusega teha, kuna Wene nõrgendatud laewastik neid selles enam tülitada ei saanud.

Ja see ep oligi asi, mis selle esimese sõjapäewa meile nii õnnetuks tegi, ning wäga halwasti sõjakäigu pääle mõjus. Iseeneseest ja otsekohe ei olnud ju selle päewa kahjud wäga suured. Kindlus ei saanud kuigi palju wiga, meeste kahju oli wõrdlemisi üsna wähene, ja wigastatud laewad parandati hiljemini kõik ära, nii et uuesti wõitlema wõisiwad minna. Aga kaudselt mõjus see, et Wene laewastikust kohe 7 laewa liikumise-wõimetuks saiwad, wäga rängalt. Jaapan sai nüüd merewalitsuse keelmata oma kätte. Selle-pärast oli ühe hoobiga see sõjaplaan wõimatuks tehtud, mis Wene pool olla olnud: Sõja süttimisel mereSõjas jaapanlasi ära wõita ja siis Jaapani rannale ilmudes wastast kohe rahu paluma sundida. Et Wene Waiksemere laewastik oma wõimu pooleşt peatselt Jaapani oma wääriline oli, wõidi küll selle plaani kordaminekut loota. Nüüd aga ei olnud selle pääle küll enam mõeldagi.

Aga Port-Arturi ees saadud kahjuga ei olnud selle õnnetu 27. januari mõõt weelgi täis, waid teises kohas tuli sellele paraku weel lisa ligi, milleşt kohe kuuleme.

Wene riigi wapp (õuemärk).

5. Tshemulpo sündmused.

Meie oleme sõjakäigu kirjelduse etteotsa Port-Arturi lood seadnud, kuna need kohe oma sündimise järele telegrahwiteel terwele ilmale tuttawaks saiwad. Et Waiksemere rannal, mis Europast kaugel idapool, kella-aeg meilt 6—7 tundi ees on, siis tuli weel asi nii, et teated säält õieti enne Europasse jõudsiwad, kui asi meie aja järgi oleks sündinud. Jaapanlaste kesk-öösest kallaletungimisest 26/27 jan. tuli teatus Peterburisse ka niisama kesk-ööl, ja juba sellesama päewa hommikul teati seda terwes riigis kõigis suuremates linnades, nii ka wäljamaal, ja ajalehed kandsiwad jalamaid sõnumid igale poole wälja. Niisama oli 27. jan. wõitlus juba 28. jan. kõiges ilmas teada. Nii siis jäi see üleüldiseks teadmiseks, et 1904 a. Wene-Jaapani sõda Port-Arturi all 26/27 jan. ööl oli alanud.

Selle wastu ei saa ka waielda, sest nimetatud sündmus oli küll ikka sõja esimeseks suuremaks lõõgiks. Aga õieti oli sõda juba enne alganud. Sest esmaspäewal 26. januaril, mil Jaapani laewastik alles Port-Arturi poole teel oli, kajas Korea rannas juba tänawuse sõja esimene pauk, oli Wene ja Jaapani wahel esimene waenulik kokkupuutumine. Ja 27. jan., mil Port-Arturi all ainult lühike wõitlus oli, milles mõnedkümned inimesed surma ja haawu saiwad, sündis Korea sadamalinna

Tshemulpo all hoopis koledam ja werisem etendus, mis ükši meie pool üle sajale inimesele hirmsat surma ehk ränku haawu töi.

Tshemulpo sündmuste kohta aga ei saadud meie riigis otsekohe sugugi teatust, sest teatajat meil sinna enam ei jäänud. Sõnumid, mis keerdteed kaudu Europasse tungisiwad (sest Korea telegrahwitraadid olisiwad 24 jan. ära rikutud), kuulsiwad esiotsa koguni kahtlaselt. Kuid pea saiwad need kindlama kuju ja nädali aja pärast oli selge, et meie sõjalaewastik kohe esimese 24 tunni sees waenluse awaldamise järgi kolm kurwa lööki oli saannud.

Eespool (lehek. 185) kuulsime juba, et Jaapani laewad 26 jan. Tshemulpos wäge maale saatsiwad. Sääl sadamas seisiwad sel korral mitmete wõõraste riikide laewad n. n. „stantsioner-laewadena" (mingiks otstarbeks wahi pääle seatud laewad), nimelt Prantsuse ristleja „Pascal," Inglise ristleja „Talbot," Italia ristleja „Elba" ja Amerika ühisriikide suurtükilaew „Wiksburg," Wene poolt oli sääl kaks laewa: „Warjag" ja „Korejets" *), mis mõlemad juba mõne aja eest sinna saadetud. Kuna nüüd Koreast wäljaspoole minewad telegrahwi-traadid rikutud olisiwad — mis põhjusel see sündinud, ei aimatud siis küll weel sugugi — saadeti „Korejets" tarwilisi teateid ja postisaadetusi Port-Arturisse wiima, kust nad Europasse edasi talitataks. 26 jan. kell 4 pääle lõunat tõmbas laew ankru üles ja sõitis minema. Ta ei saanud weel kaugele — ju hatsibi saare ligidal silmas ta Jaapani laewastikku, milles 5 suurt laewa ja 8 miinilaewa nähti olema. Need saatsiwad oma sõjawäe weolaewu Tshemulposse. Wene laew omapoolest ei teadnud esiti küll jaapanlastest ühtigi kurja karta. Kuid imestusega ja kohkudes märgati „Korejetsi" pääl pea, et tulejad tõesti sõjateel olisiwad, sest miks muidu miinilaewad ligi käisiwad. Ja kohe, kui jaapanlased Wene laewa silma saanud, hakkas üks ristleja temale ligi püüdma. See näis meie meestele wäga kahtlane — laew pööras ümber ja katsus sadamasse tagasi saada. Sääl aga kõmasiwad Jaapani laewalt suurtüki-paugud — nähtawasti küll seismajäämise käsuks antud. Kuid „Korejets"

*) Suur ristleja „Warjag" oli üsna uus laew (sedasama laadi, mis „Diana" ja „Askold" — waata pilta lehekülg 162 ja 221), Amerikas Philadelphias ehitatud ja 1903 a. walmis saanud, 6570 tonni suur ja hästi tugew, 16,000 hob. jõuga, ning siis ka õige kiire käiguga: üle 24 sõlme. Pääl 580 meest ja 38 suurtükki. Maksis 4,877,260 rbl. — „Korejets" oli wana ja wäike laew, ainult 1,200 tonni suurune, 13 sõlme kiirusega, 1500 hob. jõuga, 180 mehega, maksis 870,000 rbl.; õieti küll ristleja laadi, aga wõimu poolest paljalt suurtüki-paadi wääriline. Juhatajaks II. järgu kpt. Beläjew.

ei kuulanud nendest ühtegi, waid tegi ka oma suurtükkide suud lahti ja wastas mõne pauguga. — Need 26. jan. Korea ranna ees Wene ja Jaapani laewade wahel wahetatud suurtüki-paugud oliwad siis õieti nüüdse Kauge Ida sõja awajaks; nendega oli sõda tegelikult alatud, kuigi need just päriselt sõja paugud ei olnud. Sest nad lasti nii kaugelt, et wastasele pihta-tabamist mõeldagi ei wõidud, mida ka küll ei püütudgi, waid lasti aga märgu-andeks.

Jaapani sõjalaew jäi küll peagi meie omast maha, selle wastu aga tõttasiwad kärmemad miinilaewad temale järele, wõtsiwad „Korejetsi" oma wahele ja — nii tõendawad wähemasti Wene nieremehed — laskisiwad kolm torpedot ta pääle lahti. Ons lugu oli, siis oli see küll lausa sõjategu, milleks aga küll jaapanlased ka wäljas oliwadgi. Kuid pihta ei länud õnneks mitte üksgi torpedo, ja „Korejets" pääsis sadamasse tagasi, kus endisel moel „Warjagi" kõrwale ankrusse jäi. Oma poolt „Korejets" waenlase miinilaewade pääle ei lasknud, kuna tema sadama erapooletust rikkuda ega waenluseks asja anda ei tahtnud.

Pea selle järele ilmus terwe Jaapani laewastik — 6 sõjalaewa, 8 miinilaewa ja kolm weolaewa sõjameestega — Tshemulpo alla. Laewastiku juhatajaks oli admiral Uriu.*) Esiotsa ei näinud jaapanlased säälseid Wene ega muid laewu tähelegi panema, waid hakkasiwad aga kähku oma mehi maale saatma. (Neid oli umbes 2500—3000 meest). Maalesaatmine sündis kõige paremas korras, wäga sihikindlalt ja sellega kärmesti, nii et teiseks hommikuks juba kõik Jaapani soldatid igaüks omale seatud korteris oliwad. See talitus näitab, et Jaapani pool sõjawalmistuseks tõesti wäga palju oli tehtud. Mujalgi Koreas oliwad igal pool sõjawäele juba asupaigad walmis waadatud ja ära määratud. (Öeldakse, et mõnel ohwitseril juba mitu aastat warem maja teada olnud, kuhu ta sõja aegu asuma saab).

---

*) Admiral Uriu sai alles Tshemulpo lugude läbi laiemalt tuttawaks, kuna temast ja ta tegewusest enne seda ühtigi kuulda ei olnud. Siin saadud kuulsus oli küll ka odaw, sest terwe laewastikuga kaht laewa wõita ja häwitada polnud, just mingi suur tegu. — Hiljemini pole temast jälle enam suuremat kuulda olnud, muud kui et oma laewastikuga Jaapani wäe saatmist Koreasse toetas ja kaitses. Et aga nõrgendatud Wene laewastik seda segama ei tikkunudgi, siis oli seegi tegewus üsna hõlbu-asi. Alles aasta lõpul antud temale (kuulu järele) tähtsam ülesanne täita: Wene teisele Waikisemere laewastikule Sunda saarte juurde wastu minna ja seda peatada. Eks näe, kuis see mehel õnnestab.

Aga Tshemulposse ei jäänud wägi muidugi paigale, waid nii pea, kui see wähe puhanud, sammus suurem osa kohe selsamal päewal (27. jan.) Söuli poole edasi ja wõttis Korea päälinna oma wõimu alla. Wastupanemist ei olnud selle juures pisematgi, sest õhtul enne seda oli Jaapani saadik Korea keisri jutule saamist nõudnud ja kui see sündinud, seletanud sääl lihtsalt, et Jaapan Wene wastu sõda olla alanud ja selleks toowat ta oma wäe Koreasse. Sõjaliseks otstarbeks wõtwat nüüd Jaapan Korea oma wõimu alla ja nõudwat, et ta seadlusi igal pool täidetaks. Korea walitsuselt nõuti, et ta selle kohta oma täielist nõusolemist tunnistaks. — Mis Korea poolt selle nõude pääle wastati, seda wõib kergesti arwata — nikutati aga wagusasti pääd ja lausuti: Issand, sinu sulane kuuleb! Teist teed teadagi ei olnud, sest wastasel korral oleks Jaapani wäemeheb jalapäält keisrilossisse ilmunud ja oma saadiku sõnu tuntawal wiisil kinnitanud.

Ka Söulisse tuli sõja algamise sõnum nagu wälk selgest taewast, kuna enne seda ei Korea walitsusele ega sääl olewatele wälismaa saadikutele kõige wähemat selle kohta ei olnud lausutud, et Jaapan läbikäimise Wenemaaga oleks lõpetanud ja et ta Koread mitte erapooletuks jätta ei mõtle, waid sõja selle pinnale kannab. Asja taheti ju wõimalikult kaua salaja hoida, et Wenemaale ootamata löökisid anda saaks.

Nii ei saanud Söulis olew Wene saadik, tõsine riiginõunik P a w l o w, sugugi oma walitsusele Jaapani plaanidest teatada. Ja kui seda wiimati, kui asi õige kahtlaseks läks, tahtis teha, oli wälimine telegrahwi-ühendus juba katkestatud. Ta püüdis siis oma teated kirjateel Port-Arturisse saata ja nimelt laewa „Korejetsiga.“ Aga see ei pääsnud enam minema (nagu eespool kuulsime). „Warjagi“ kästi iga juhtumise wastu walmis olla. — Kui aga teisel päewal Söulis kuulda saadi, mis Tshemulpos sündinud, teadis Pawlow, mis kell oli löönud ja et temal Koreas enam midagi teha ei olnud. Kuna ka Jaapani saadik pääle käis, et Wene wolinik end Koreast koristagu, lahkus ta siis sääl ja sõitis Prantsuse sõjalaewaga Hiina randa Shanghaisse, kust Korea lugude kohta telegrammi teel teated Peterburisse saatis. Pawlowi teatus kinnitas siis need kurwad kõned, mis siin ju enne kuuldunud, nimelt, et meie laewad Korea rannas otsa saanud. Awaldame siis pääasjalikult Pawlowi teadete järele, mis Tshemulpo all Jaapani laewastiku sinna jõudmise järele sündinud.

Järgmisel hommikul (27. jan.) saatis Jaapani admiral „Warjagi“ komandörile ametliku teate, milles ta kuulutas, et w a e n u-

line tegewus Wenemaa wastu juba alanud on.*) Sellepäraſt kutſub ta Wene laewaſid kuni lõuneni ſadamaſt wälja ſõitma — ſelle ähwarduſega, et ta wastaſel korral terwe oma laewawäega ſadamaſſe wenelaste kallale tungib. Ja ühtlaſi ſaatis Jaapani admiral ka eelnimetatud wõõraste laewade komandöridele oma ettewõtte kohta teate ja kutſus neid ſadamaſt wälja ſõitma, kui Wene laewad kella neljaks ära ei lähe. Prantſuſe, Inglise ja Italia laewade komandörid awaldaſiwad niiſuguſe kutſe kohta wastuwaidluſt (protesti), kuna Amerika laewa kapten protestiſt oſa ei wõtnud, ennaſt ſellega wabandades, et Amerika ohwitſerid oma pääga mingiſugusteſt diplomaatiliſteſt küſimusteſt oſa ei tohi wõtta; Waſhingtonisſe telegrahweerimiſeks puududa aga aeg.

Selle päale waatamata wõttis „Warjagi“ komandör wõitluſele kutſe wastu ja ſõitis ühes „Korejetſiga“ ſadamaſt wälja. Jaapani laewaſtik pööras kohe wenelaste wastu ja pani ſignali (märgi) „allaheitmiſe-nõue“ wälja. Et wenelaſte poolt mingit wastuſt ei tulnud, awaſiwad jaapanlaſed ſilmapilk tuleandmiſe.

Tund aega kestis hirmus lahing, mille juures „Warjag“ oma weealuſes jaos kardetawad augud ſai. Siis pööraſiwad mõlemad laewad reidi päale tagaſi, ſelle lootuſega, et oma wigaſid woimalikult äraparandada. Sääl nägi aga „Warjagi“ komandör (eſimeſe järgu kapten Rudnew) ära, et lahing enam edaſi ei wõi kesta, ja et laewad mitte waenlaſe kätte ei ſattuks, ſiis otſustas ta, mõlemad laewad põhja lasta. Haawatud ja järele jäänud madruſed wõeti aga Prantſuſe, Inglise ja Italia laewade päale. Wäljamaa ſõjalaewad awaldaſiwad meie meremeestele kõige ſojemat abi. Üle jäänud „Warjagi“ laewameheb wõttis Prantſuſe riſtleja „Pascal“ eneſe päale ja tõi nad Indo-Hiina Prantſuſe aſumaale Saigoni linna, kuſt nad Jaapani walitſuſe lubaga Wenemaale tagaſi wõiſiwad ſõita; pidiwad aga auuſõnaga lubama, et enam ſõjaſt oſa ei wõta. Italia riſtleja „Elba“ tõi oſa Wene haawatuid Hongkongisſe, kus nad ühe Italia laewaſeltſi aurulaewa päale andis. Raskelt haawatud jäiwad koguni Tſhemulposſe Prantſuſe ſaadiku hoole alla. — Ka kolmas Wene laew, aurulaew „Sungari“, juhtus ſel korral Tſhemulpos olema, mis päew warem ſinna tulnud ja nüüd enam edaſi ei pääsnud. Et ſedagi mitte waenlaſe ſaagiks anda, paniwad „Sungari“ oma meheb laewa põlema ja laſkſiwad wiimati riismeb põhja.

*) Wististi teadis jaapanlane ſiis juba, mis Port-Arturi ees oli tehtud, ega arwanud enam waja olewat, oma waenu-nõuu warjul hoida.

Jaapani laewadest wõtsiwad sellest lahingust järgmised ristlejad osa: „Adsuma," „Takashima," „Tsiodo," „Asashi," „Naniwa" ja „Nitaki." Pääle selle 8 miinilaewa.

Waprus ja tüsedus, mida meie meremehed selles lahingus awaldasiwad, ärataswad wäljamaalaste juures suurt imestust ja osawõtmist.

Kui suurt kahju meie laewastik meeste poolest oli saanud, seda näitab „Warjagi" kapteni Rudnewi telegramm, mis järgmiselt käib: „Ristlejal „Warjagil" oli wõitlus laewastikuga, kus 6 suurt ristlejat ja 8 miinilaewa oli. Et „Warjagil" wõimata oli edasi wõidelda, pööras ta ühes „Korejetsiga" Tshemulpo reidile, kus mehed wäljamaa ristlejate pääle wiidi, kuna laewad oma meeste poolt põhja lasti, et neid mitte jaapanlaste kätte anda.

„Warjagi" pääl oli surma saanud mitshman krahw Nieroth ja 33 madrust, pääst wigastatud on komandör, haawatud: mitshman Hüsmann — raskesti, Labada ja Balk — kergesti, 70 madrust — raskesti, paljud kergesti.

„Korejetsi" pääl ei olnud kaotusi.

Teadustan unustamata jääwast wahwusest ja eeskujulikust kohusetäitmisest ohwitseride ja laewawäe poolt".

Nõnda meiepoolsed ametlikud teated.

Pikema ja elawama kirjelduse annab sündmusest Inglise lehe „Daily Maili" kirjasaatja, F. A. Mackenzie, kes ise lahingut päält waatas. Tema kirjutab:

„27 jan. (9. webr.) hommikul teatas Jaapani admiral Wene laewa juhatajatele, et sõda alanud on, ja ütles, et ta Wene laewadele kallale peab tungima, kui need lõuna-ajaks sadamast ei lahku. Selle järele pidas „Warjagi" kapten kell 7 hommikul Inglise sõjalaewa „Talboti" pääl Inglise, Prantsuse ja Italia kaptenitega nõu ja palus neilt sadamast lahkumise puhul kaitset. Palwe lükati aga tagasi, kuna wõõrad laewad end kudagi asjasse ei tahtnud segada. Wene kapten läks selle järel oma laewa pääle tagasi ja warsti nähti, kuidas „Warjagi" ja „Korejetsi" mehed puuwärkisid, mis laewa lael wõitluseks takistajateks oliwad, üle parda wette wiskasiwad. Kui laewad wõitlemiseks walmis oliwad ja liikuma hakkasiwad, astusiwad mehed laele ja laulsiwad keisrilaulu. Muusikakoorid mängisiwad kaasa, ja mehed hüüdsiwad hurraa! Kui mõlemad laewad Inglise, Prantsuse ja Italia laewadest lahingusse minnes mööda sõitsiwad, oliwad ka sääl kõik ohwitserid ja mehed lael ja terwitasiwad wõitlusesse minewaid wenelasi waljude hüüe-

tega. Üks Inglise aurupaat sõitis enne võitlust Jaapani admirali-laewa juurde, et Inglise kapteni poolt protesti ära anda. *)

Jaapani laewastik, mida konter-admiral Uriu juhatas, oli wäljas reidil, arwata 10 wersta sadamas olewatest wõõrastest laewadest eemal. 10 minutit enne keskpäewa laskis Jaapani soomusristleja „Adsuma" esimese paugu ja 7 minutit hiljem, pärast kolmandat pauku, tuli ka Wene wastus 7 wersta kauguselt. Jaapani laewastik seadis ennast lahingujoonde ja kell 12 oli terwe laewastik tegewusel. Jaapani tuli käis raskesti ja wahetpidamata peaaegu ükfi „Warjagi" pääle. Wenelased ristlesiwad küll kähku, et tule eest kõrwale põigata, aga wiis kuuli tabasiwad „Warjagi" ruttu üksteise järele ja shrapnellid pühkisiwad mehi mitu korda suurtükkide juurest ära. Üks ainus kuul tappis või haawas kõik ühe suurtüki juures olewad mehed. Teine kuul purustas tagumise suurtüki ja pani walmis hoitud laskemoona plahwatama. See sünnitas leegi, mis masti-tipuni käis. Üks kuul purustas esimese juhtsilla, pani rusud põlema, ja sundis mehi peaaegu wiis minutit aega tuld kustutama. Mõlemad sillad läksiwad puruks ja kolmas korsten läks tükkideks. Lugu laewalael oli kirjeldamata kole. Laew oli päris põrguks muutunud.

Leekiw-kuumad suurtüki-kuulid tegiwad meestele pääle kuulihaawade weel hirmsaid tulehaawu ning palju kahju. Kole suurtükimürin tegi pää segaseks ja pani kõrwad huugama. Aga sellegi päraft jäiwad Wene mehed suurtükkide juurde ja võitlesiwad wahwasti. Üks „Warjagi" ohwitser rääkis hiljem: „Sääl ei olnud muud kui weri, weri ja jälle weri meie ümber; ärakistud kehaliikmed, purustatud kehad, katkirebitud, tükkideks kistud liha. See oli kohutaw lugu." Üks alamleitnant sai suurtükitornis otsa.

„Korejets" oli wähe wigastatud ja ta mehed olliwad nähtawasti peaaegu ilma haawadeta jäänud, sest Jaapani laewad ei pannud teda suuremat tähele, waid pöörasiwad kõige tule „Warjagi" pääle; ta käänas ennast ja laskis külge waheldades oma kahekssatollilisteft suurtükkideft. Üleüldse oli temal wäga hää juhatus, kuna „Warjag" ennast osawasti saare taha katsus warjata. Aga üks kuul lõhkus tüüri-aparadi ära, mispäraft kapten sadamasse tagasi tulla otsustas, et sääl laewa liiwa pääle jookста lasta, et jaapanlased teda

*) Nagu hiljem selgus, oli Inglise laewa juhataja, Prantsuse ja Italia omadega ühes nõuus, kirjalikult kõwasti selle wastu sõidelnud, et Jaapan erapooletus sadamas waenu hakkab tarwitama, ning seda ülekohtuseks teoks tunnistanud. Kuid Jaapani admiral talitas selle wastuwaidluse-kirjaga oma moodi: Ei teinud selleft wäljagi, waid wastas alles teisel päewal kuiwalt, et asi ju mõõda; mis olnud, see olnud.

enam ära wõtta ja täiesti ära häwitada ei saaks. Aga taganemine läks aeglaselt, sest et ta „Korejetsi," kes aeglasemalt sõitis, maha jätta ei tahtnud. Nad tuliwad siis sadamasse tagasi, kus juures ristleja juba üsna küljeli oli. 300 sammu „Talbotist" eemal

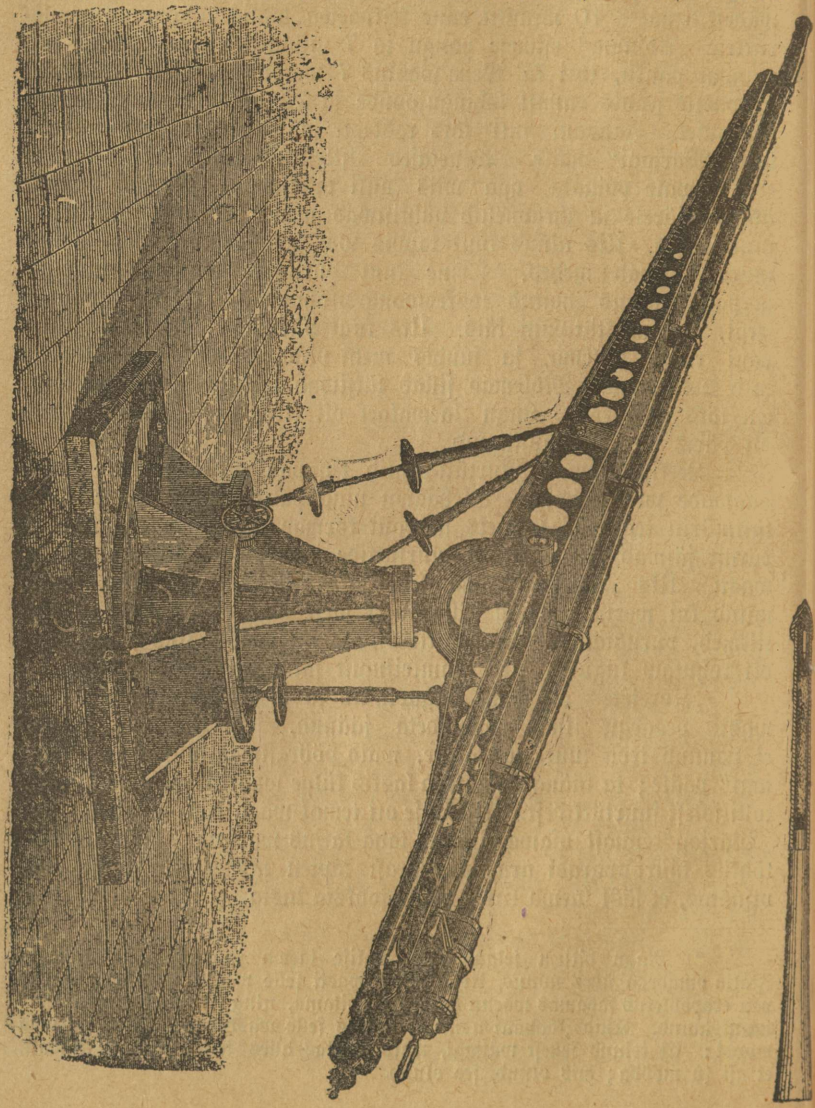

Dünamidiga laetaw suurtükk, nue-aja hirmus sõjariist.

heitis ta ankru wälja, kuna „Korejets“ sügawamale sadamasse sõitis. Mõlemad laewad lasksiwad waenlasi ka taganedes weel wahet pidamata, kuna need omalt poolt laskmise seisma jätsiwad.

Wenelaste liginemisel seadsiwad Inglise, Prantsuse ja Italia sõjalaewad enda lahinguwalmis ja niipea, kui Wene laewad ankrus oliwad, saatis „Talbot“ paadi ühe arsti ja abilistega nende juurde. Ka teised sõjalaewad ja üks kaubalaew saatis abi. Haawatute laewadelt ära toomine oli kirjeldamata kurb. Enamal jaol haawatutel oli mitu haawa ja need haawad oliwad koledad näha. Aga mehed oliwad kindla meelega ja laewa pääl walitses täieline kord ja sõnakuulmine.

Raske oli, isegi kõige parematel asjatundjatel, haawatuid paatidesse kanda. „Warjagi“ pääl oli 40 meest ja 1 ohwitser surnud, 64 meest ja 2 ohwitseri haawatud.*) „Warjagi“ kapten Rudnew oli kerge haawa saanud. „Korejetsil“ oli ainult wähe wiga ja mehed kõik terwed. — Wene ohwitserid kiitsiwad Jaapani tuleandmise osawust, kuna Inglise asjatundjad arwasiwad, et mõlemil pool asjata palju laskmisemoona ära olla tarwitatud. Jaapanlased seletasiwad, nemad ei olla midagi kahju saanud, sest Wene kuulid ei olla nende juurde ulatanud.

Kui wenelased sadamasse tagasi oliwad pööranud, jätsiwad jaapanlased nad rahule. „Warjagi“ kapten awaldas, et ta oma laewad ära häwitada tahab, ja mehed jaotati siis wõõraste laewade pääle ära. „Talbot“ wõttis 242 meest, nende seas 214 madrust pääle, kellest 6 weel selsamal ööl suriwad. Haawatud ja 49 terwet meest, sadamas olewa Wene postilaewa „Sungari“ sõitjad ja madrused leidsiwad Prantsuse sõjalaewa „Pascali“ pääl warju. Weel wiidi 179 wenelast Italia laewa „Elba“ pääle, kuna muist haawatuid ka Amerika laewa „Wiksburgi“ pääle wõeti. Kell 4 p. l. lasti siis „Korejets“ õhku. Kuuldus kaks rasket, tumedat raksatust: üks laewa eespool, teine tagapool. Siis lendas määratu tulesammas umbes 150 sülla kõrgusele üles, ilmatud suitsu- ja aurupilwed järgnesiwad. Kui leegid ja suits aegamööda lahkusiwad, kõlasiwad üle lahe weepinna Wene riigilaulu helid, mille sekka kõrgele ülespillutud laewarusude wettekukkumise wali patsumine end segas. — Waheajal oli ka „Warjag“ meestest tühjaks saanud ja laewal tehti weekraanid lahti, nii et

*) See üleüldine arw (wähe üle saja mehe) käib meie ametliku teatega otse ühte, kuid surnute hulk on siin wähe suurem nimetatud, mis küll selleşt wõib tulla, et mitmed raskelt haawatud mehed wõõrastel laewadel pea suriwad ja inglane neid siis juba surnute arwu luges.

laew ennast pikkamööda weega hakkas täitma. Kell 5 oli mitu wähemat plahwatust kuulda, mis pääle ka siin leegid üles hakkasiwad lööma. Wene kapten kartis, et jaapanlased ligi jõuawad, enne kui tema laew põhja on wajunud. Ta palus siis „Talboti" kapteni, „Warjagi" pääle lasta, et see ennemini põhja wajuks, mida aga Inglise kapten ei teinud. Aegamööda puutus tuli kapteni-kajuti külge — jälle käis hulk plahwatusi, sest et sääl suurtükipommid lõhkesiwad. Wiimati langes põlew laew ikka enam ja enam otseti, ning kena kewadepäewa loojaminewa päikese walgustusel wajus esmalt laewa tagumine ots ja siis terwe laew pikkamisi põhja. Ainult korstnad ja mastid jäiwad weest wälja. — Kui „Warjag" kadunud oli, seisis warsti ka Wene postilaew „Sungari" leekides ja walgustas tundide-kaupa sadamat. Sedagi ei tahetud jaapanlaste saagiks jätta.

Wene haawatuid rawitseti wööraste laewade pääl hoolega ja ka terwete eest kanti hästi muret. Paljud neist oliwad esiotsa päris uimased ja segased. Nähtawasti oliwad wiimaste tundide hirmus müra ja koledad sündmused nende kohta nii põrutawalt mõjunud."

Wiimati olgu siin ka weel kellegi teise päältwaataja jutustus nimetatud, mis eelolewaid teateid kohati täiendab.

„27. jan. k. 1/212 sõitsiwad „Warjag" ja „Korejets" sadamast ära. Mina sõitsin ka abrulaewa „Ajaksiga" wälja ja nägin, kuda mõlemad Wene laewad merel 6 Jaapani laewaga wõitlust alustasiwad. Esimene pauk lasti kell 11 40 min. Jaapanlased koondasiwad oma tuleandmise „Warjagi" pääle, mis alatasa ringi keerles ja wahetamisi mõlemast laewaküljest tuld andis. Ma panin siis tähele, kuda Jaapani laewad aegamööda koomale kokku astusiwad.

Kell 1, 15 min. lõpetati laskmine, sest et „Warjag" jälle sadamasse oli läinud, ning „Korejetsiga" teiste riikide sõjalaewade juures seisma jäi. Üks tema aurukatel oli wigastatud ja ta tagumine ots põles. Lasti üks laewa-osa wee alla, mispääle tuli kustus. Jaapanlased oliwad waheajal taganenud ja ootasiwad kuni kell 4. — Sel silmapilgul eksitas mind kirjutamises hirmus raksatus. Wenelased oliwad „Korejetsi" ise õhku laskнud. Mehed sõudsiwad lootsikutes „Warjagi" poole. Määratu suitsusammas tõusis ülespoole. Kui see lahku oli läinud, paistsiwad ainult „Korejetsi" korsten ja mastid weest wälja. Jaapanlased kaldal hüüdsiwad täiest kõrist „banzai!" „Warjag" oli ikka weel ankrus. Tunni aja pärast liikus Jaapani laewastik eemalt nähtawale ja tuli pikkamisi ligemale. Kell 5, 20 min. hakkas „Warjagi" tagu-

miſes otſas tuli leegitſema, mis aegamööda laiali lagunes. Jaapanlaſed, kes laſkma hakanud, lõpetaſiwad tuleandmiſe. „Warjag" kaldus weidi otſeti. Kell 6, 5 min. wajus ta tumeda müriga merepõhja."

Nagu eelolewateſt kirjeldusteſt täiesti ſelgib, oli meie laewade wõitlus Tſhemulpo all kohe alguſeſt ſaadik lootuſeta, üsna ſurmawõitlus. Kuna Jaapanil 6 ſõjalaewa ja 6—8 torpedopaati wõitluſel oliwad, pidi Wene pool peatſelt üks ainus riſtleja — olgugi uus ja tubli — terwele laewaſtikule wastu ſeisma; teiſeſt laewaſt ei olnud ſuuremat asja, nii et Jaapan teda wõitluſes palju tähele ei pannudgi. Nii ſiis ei aidanud ka meie meeste ſuuremgi wahwus midagi, waid nad pidiwad ikkagi alla jääma.*) — Mis põhjuſel Wene laewade juhatajad üleüldſe wõitluſele läkſiwad, mis asja-olekute järele otſe ſurma ſuhu minek oli, ſelle kohta ei ole ametliſi ſeletuſi antud. Wõib olla, ehk lootis „Warjag" oma kiiruſega waenlaſte käeſt end päästa ja Port-Arturi jõuda. Aga wistiſti oli mõjuwaks põhjuſeks küll ſee, et Wene pool häbiks loeti, ilma wõitluſeta end alla anda ja laewu waenlaſe kätte jätta. Muidugi oleks wõitluſeta alla andmine muu laewaſtiku kohta ka rõhuwalt mõjunud, kuna ſelle wastu wõitluſel awaldatud wahwus muudele ſüdiduſt ja julguſt andis, kuigi kaotus ſelle kannul käis.

„Korejets" põhjalaſkmiſe järele.

Jaapani pooltgi aunustati Wene meeste wahwuſt ſellega, et

*) Jaapani ſõjalaewade ſuurus Tſhemulpo all oli kokku 27,500 tonni, meie kahel laewal kokku ainult 8000. Jaapani pool wõitleſiwad küll üle 100 ſuurtükki, meil mitte poolgi ſelleſt arwuſt.

hukka saanud laewade ülejäänud mehi mitte sõjawangideks ei päritud, waid kodumaale tagasi tulla lubati. Esiotsa oli küll Jaapani admiral teiste riikide laewadelt nõudnud, et nende pääle wõetud Wene mehed tema kätte antaks, sest kuna nende laewad hukka läinud, olla nad tema sõjawangid; kuid temale wastatud, et wõõrad laewad lihtsalt merehädalisi olla päästnud ja neid ei wõida nad kellegi kätte sõjawangiks anda. Selle järele nõuti Jaapani poolt, et Wene mehed Hiina sadamatesse wiidaks ja sääl sõjalõpuni wahi all hoidaks, et enam uuesti sõdima minna ei saaks. Hiljemini aga lubas Jaapani walitsus nendel üsna kodumaale tagasi minna, mille juures küll tingimiseks tehti, et nad enam uuesti Jaapani wastu sõdima ei läheks. Nii siis tuliwad kewadeks waprad „Warjagi" mehed Mustamere kaudu Wenemaale, kus neid igal pool, kuhu puutusiwad, ülisuure aunustusega wastu wõeti. Peterburist saadeti nad siis wähemal arwul Kroonlinna, suuremalt jaolt aga Libawisse teenistusesse. — Tagasitulejate seas oli ka üle tosin (14) Eesti mehi, kes õnnekombel selles hirmsas wõitluses kõik täitsa terweks oliwad jäänud. Langenute ja haawatute seas ei olnud ühtegi eestlast.

Põhjalastud Wene laewadest põles postilaew „Sungari" juba päälwee seistes üsna ära, wäike „Korejets" purustati enne põhjalaskmist ka nii ära, et sellest suurt järgi ei jäänud. „Warjag" oli küll juba wõitluses rängasti wiga saanud, ja enne põhja laskmist pistsiwad oma mehed laewale weel tule otsa, kus siis tule mõjul lõhkewad suurtüki-pommid oma plahwatuse läbi laewa weelgi lõhkusiwad. Siisgi oli „Warjagi" kere selle wõrra terweks jäänud, et jaapanlased seda weest wälja tõsta ja ära parandada mõtlesiwad. Ja paar korda teatatigi juba, et neil korda läinud, „Warjagi" wälja tõsta. Kuid wististi oliwad need teated ekslikud, sest hiljemini on kõik kõned selle kohta waikinud. Nii on küll arwata, et wäljatõstmine nurja läinud ja „Warjag" igawesti merepõhja jääb.

Jaapani kahjude kohta Tshemulpo all teatas Wene saadik Pawlow oma eelnimetatud aruandes, et Wene tuleandmise tagajärjel üks torpedopaat põhja läinud, ühe ristleja ninapatarei purustatud, ja järgmisel ööl teine ristleja põhja wajunud. Teisel hommikul toodud ühe wenelaewa pääle 80 haawatut ja surnut Jaapanisse saatmiseks. Kuid need teated on küll kuulujuttudest wõetud ja sellega kahtlased. Ristleja „Takashima" põhja-wajumise teade tunti kohe täitsa wale olema, kuna nimetatud laew peagi selle järele uuesti laewastikus tegew oli. Jaapani admiral ise teatas oma walitsusele, et tema kahju „õige wähene" olla (kas laewade juures, või meeste pooles, seda ei öeldud lähemalt). Et Wene poolt küll õige

tublisti ja südisti wastu lasti, wõiks arwata, et Jaapanilgi oma jagu kaotusi pidi olema. Aga kui lugu tõesti nii oli, nagu jaapanlased rääkisiwad, et Wene suurtüki-kuulid sugugi nende laewade juurde ei ulatanud, siis ei olnud nendel muidugi palju häda. Usutagu nüüd jaapanlaste juttu wõi mitte, — ega ju keegi teine nende kahju waatama ega määrama ei saanud.

* * *

Olgu siin mõni sõna ka Tshemulpo linna kohta öeldud, mille all eelnimetatud kurwad lood sündisiwad. Tshemulpo on, nagu juba tähendatud, Korea päälinnale Söulile sadamakohaks. Waewalt 20. aasta eest seisis sääl kohal alles armetu kalameeste külakene. A. 1882 aga, mil Amerika admiral Schufelt esimese kaubalepingu Korea walitsusega alla kirjutas, tuli terwele Koreale tähtsa pööre, kuna selle järele wäljamaa kaubandus Koreas kangesti paisuma hakkas. Kõige suuremalt aga ilmus see muutus Tshemulpos, kuna säält kaudu kõige suurem kaubatee Söulisse — mis säält waewalt päewateekond kaugel — käimo sai. Ja kui siis weel nende linnade wahele raudtee ehitati, kaswas Tshemulpo üsna silmanähtawalt. Nii on sinna nüüd paarikümne aasta jooksul ilus ja kaunis suur linn tekkinud, ligi 20,000 elanikuga. See ei ole sugugi muude Korea linnade moodi, waid üsna Europa wõi Amerika laadi, sest ta on üleilmliseks asupaigaks ja kaubakohaks. Sääl leiduwad laiad uulitsad, toredad kauplused, igal pool käiwad üle uulitsate telegrahwi- ja telefoni-traadid, sääl nähtakse mitmeid Europa moodi ehitatud toredaid wõõrastemajasid, isegi üleilmline lõbuselts (klubemaja) asub sääl. Linn langeb nelja osasse: Esimeses asuwad europlased, teises jaapanlased, kolmandas hiinlased, neljandas korealased. Suurem mõju aga on europlaste käes, kes siis ka selle eest on hoolitsenud, et terwes linnas majad hästi ehitatud ja uulitsad korralikult walgustatud on.

Jaapanlaste linna-osa on aga kõige paremal paigal, mis ka loomulik on, sest nende käes seisab sääl kõige suurem osa niihästi kauba sisse- kui wäljaweost, ja nende oma on ka raudtee. Wiimasel ajal iseäranis on sääl jaapanlaste arw õieti suurelt kaswanud, ja loetakse neid Tshemulpos praegu 6—7,000 hinge; Jaapani linna-osas seisab 1300 maja. Pääle muude elanikkude seisis sääl juba 1901 aastast saadik mõni sada Jaapani sõjameest, kes sinna „kaitsewäeks“ seatud. — Kui 1902. aastal Koreaga tehtud kaubalepingu järele jaapanlastelt passisõudmine ära kaotati, kaswas nende hulk nii Tshemulpos kui ka mujal Korea kaubasadamates üsna suurel määral.

Hiina linna-osas loetakse elanikkusid 1500—2000; nende arw kaswab ja kahaneb aasta-aegade ja töörohkuse järele, sest nad on suuremalt jaolt sadamatöölised. Korea linna-osa on rahwapoolest kõige rikkam, aga selle elanikud on suurelt osalt lihtsad töölised. Selle wastu on Europa linna-osas elanikkusid wördluslikult wähe, ainult waheşt 100 perekonda, aga need seisawad ometi muudest ülemal, nagu koor piima pääl. Peaaegu pooled nendest on inglased. Inglastel, prantslastel, sakslastel, italialastel ja greeklastel on sääl igal ühel oma kaubamaja, Amerika ühisriiklastel ja wenelastel aga kaks. — Suure Hamburi-Amerika laewasõidu-seltsi aurulaewad käiwad oma sõitudel määratud ajal ka Tshemulpos.

* * *

Esimene õnnetu sõjapäew (27 januar) oli meie laewastikult 9 sõjalaewa ära riisunud: Port-Arturi all 7 laewa ajutiseks, Tshemulpo all 2 jäädawalt. Juba kolmas sõjapäew, 29 jan., tegi aga kaotuste arwu kümneks täis. Sel päewal sattus wäike sõjalaew „Jenisşei" Dalni all miinipanemisel oma pandud miini otsa, mis põlema plahwatas ja laewa otsekohe wajuma pani. Selle juures sai pea terwe laewa meestekond, 95 meest, ühes surma. See õnnetus oli siis meie merewäele ainelişelt küll wähene, şest „Jenisşei" wäärtus ei olnud suur, kuna aga see wäga halb oli, et selle sarnaseid laewu, mis miinipanemiseks sündsad, meie merewäel kõigest kaks oligi; selle järele siis ainult üks alles jäi. Meeste poolest aga oli siin alles esimene suurem kahju selles sõjas. Sest jaapanlaste kahekordne Port-Arturi pääle kippumine ei sünnitanud ammugi nii suurt inimeste kahju; isegi kole Tshemulpo sündmus ei wõtnud meilt nii palju inimesi ohwriks (şest sääl haawatutest saiwad paljud terweks) kui „Jenisşei" hukkaminek, mis ligi sajale mehele surma tõi.

Miinilaew „Jenisşei" oli teraşest ehitatud. Ta oli 2,500 tonni suur, 3000 jalga pikk ja 39 jalga lai. Laewa juhatas teise järgu kapten Stepanow.

Ohwitser E. Willmann andis selleşt sündmuşest järgmised teated, mis ta Port-Arturişt kuulnud:

Et Dalni sadam mere poolt küljest ilma kõige wähema kaitseta on, siis anti miini-weolaewale „Jenisseile" käsk, Dalni sadama suud (Wiktoria merekääru) ära mineerida (miinidega kinni panna). Sadamate minerimiseks tarwitatakse iseşuguseid miinişid, mis tünderite taolised on. Need seatakse kahes reas nõnda tihedalt sadamasuu ette, et laew milgi kombel läbi ei pääse. Puutub laew kudagi

wiisi miini külge, kas ka kõige õrnemal kombel, siis plahwatab miin ja lõhub laewa rängasti ära; juhtub wiga laewa waheseina kohta ja täidab wesi korraga kaks ruumi täis, siis läheb laew tingimata põhja.

„Jenissei“ sai oma ülesandega juba lõuneks walmis ja tahtis Port-Arturi poole tagasi pöörata, kuid arwas weel tarwiliseks, ühte miini korraldada, mis mitte küllalt hästi kinnitatud polnud. Meri oli kaunis rahutu ja kange tuul puhus, kuna aga miinide panemisel laew tasa peab ujuma. Kange tuulehoog ajas „Jenissei“ miini otsa. Silmapilk järgnes plahwatus, mis laewaninasse suure lõhe sünnitas. Laew hakkas kohe wajuma. Kui laewa komandör, Stepanow, ära nägi, et laewa päästmiseks ühtegi abinõnu järele ei jäänud, andis ta käsu, inimestel laewa päält ära minna ja endid paatides päästa.

Ajawiitmata lasti paadid merde, inimesed asusiwad sisse ja lükkasiwad need laewa küljest lahti. Laewa laele jäi ainult Stepanow, kes mingil tingimisel lahkuda ei tahtnud. Laewawägi, kes oma komandöri südamest armastas, palus enne ära minekut, et kapten laewalt ära tuleks. Wapper kapten jäi aga oma otsusele kindlaks ja ähwardas neid rewolwriga lasta, kes mitte laewa päält lahkuma ei tõtta. Kõige wiimati lahkus laewalt rahakasti wahimees, kes omale kaks teiwast kaenla alla wõttis ja merde hüppas. Komandör jäi laewa laele, kuni wiimseni silmapilguni, ja wajus ühes laewaga põhja. Arasõitjad kuulsiwad wiimaseid Stepanowi sõnu: „Päästke endid, poisid. Minu eest ärge muretsege!“

Nende teadete järele pääsiwad siis laewamehed küll wajuwa laewa päält ära, kuid wiletsate paatidega sõites saiwad nad wist, pääle mõne, merel laenete ohwriks, sest ametlikus teates loeti nad hukkasaanute arwusse.

Esimesed sõjapäewad oliwad siis meie laewastikku kümne laewa jagu wähendanud, kuna inimesi umbes poolteist sada surma saanud, teist selle wõrra haawatud oli, ning 600—700 — „Warjagi“ ja „Korejetsi“ mehed — sõjast eemale saadeti; nii wähenes ka meeste arw ligi 1000. See kaotus oli meile seda tuntawam, et selle juures waenlase saadud kahju meie oma kõrwal küll koguni tähtsuseta oli. Wäikseks troostiks nende kaotuste kõrwal oli meie riigile ainult ta mereteeste awaldatud wahwus Tshemulpo all.

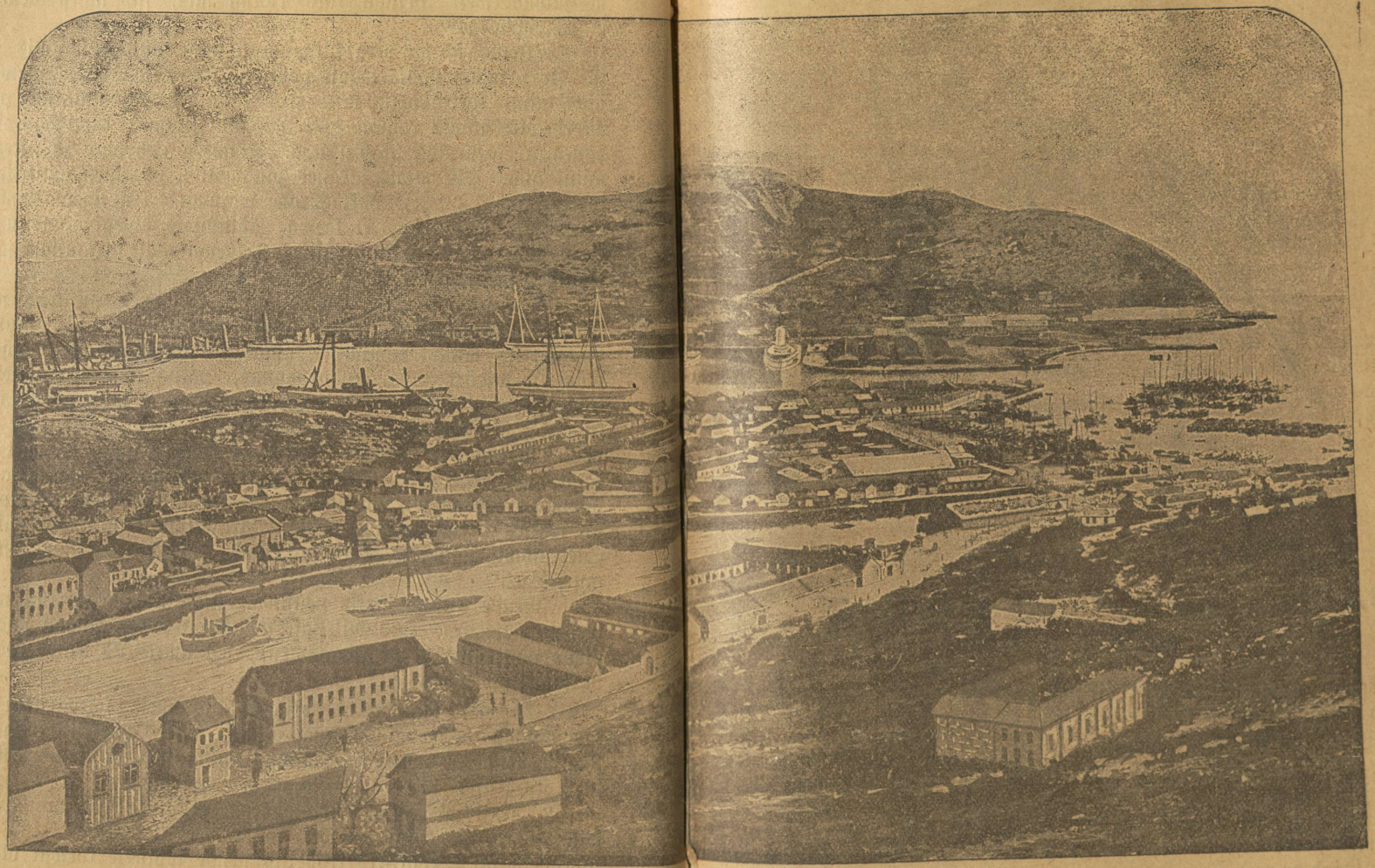

Port-Arturi kindlus ja sõjasadam.

Wene riigi lipp.

6. Port-Artur, Dalni ja Wladiwostok.

Enne kui sõjakirjelduses edasi läheme, waatleme Wene maa kindlaid paikasid Kauges Idas.

Wene riigi tähtsam toepunkt „uuel Wenemaal," Port-Arturi kindlus, on nüüd kohaks, mille pääle terwe maailma silmad waatawad, ja jäägu ta tulewiku seisukoht kuda tahes — see on kindel, et maailma ajaloos tähtjas päätükk tema päralt on. Aga alles mõnekümne aasta eest oli see hoopis tundmata ja teadmata paik. Siin asusiwad mõned kümned perekonnad Hiina kalapüüdjaid, kellel muu ilmaga wähemat tegu ei olnud, niisama wähe kui sellel nendegagi. Ei wõinud kellegile unesgi meelde tulla, et see wagune kohakene peagi maailma päratumate sündmuste tunnistajaks, weristе wõitluste tallermaaks saaks.

Hiinlaste eneste päralt oleks see koht küll ka igawesti unustusesse jäänud. Aga 1860 a., kus Prantsusel ja Inglisel Hiinaga sõda oli, juhtus nii, et üks Inglise kapten, Artur nimi, oma laewaga Hiina randa mööda piiludes siin Kwantungi neeme (mis Ljaotungimaa lõunepoolne haru on) idarannal (wersta 10—15 neeme lõunatipust, Ljaoteshani maaninast), mere süles wäga hää ja sündsa koha märkas, kuhu kindlus sünniks seada. Sest koht seisab kolme lahe wahel: Idapool on Korea laht, põhja-lääne pool Ljaotungi ja lõune-lääne pool Petshili laht. Siit kohast wõiks siis nende lahede üle walitseda, siia sõjalise tegewuse keskpunkti seada ja siit sõjalisi käikusid ette wõtta. Mees teatas jalapäält oma leidisest laewastiku juhatajale, ja see wolitas teda, tähendatud paigas Inglise laewadele toetuspunkti nõutama. Ehitati siis siia, nii hästi wõi halwasti, kui see rutuga wõis sündida, sadamake laewade asupaigaks. Koht nimetati ta tutwustaja nime järele Arturi sadamaks — Inglise keeli Port-Artur. Inglastelt läks see nimi ka muude europlaste kätte ja nii on see naljakas lugu tulnud, et üks maailma tähtsam kindlus oma nime ühe, muidu hoopis tundmata, Inglise kapteni järele kannab. Sest kuna see nimi juba igal pool kodunenud oli, jäi ta ka Wene walitsuse ajal edasi kestma ja jäeti Wene poolt ametlikuks nimeksgi. Nüüd on muidugi hilja weel muutust ette wõtta, kuigi mõnelt poolt nii mõnda teist nime on soowitatud (nimelt „Nikolai sadamat"). — Hiinlased nimetawad seda muidugi oma keeli teisiti, nimelt Ljuntshou, ja Jaapani keeli on sellel õige iseäralikult kõlaw nimi: Riojuku.

Aga esimest europlaste pesitamist siin kohal ei saanud kuigi kauaks. Sõda lõppes pea ja inglased kolisiwad end Port-Arturist kodu. Kuid unustusesse ei jäänud koht nüüd enam. Hiinlased oliwad nüüd seda ka tähele panema hakanud ja terawasilmaline Li-Hung-Tshang (Hiina riigimees) laskis kümmekond aastaid hiljem sinna sadama ja kindluse ehitada. Muidugi ei saanud sellega hiinlased oma wäest korda, waid kutsuti selleks Saksa ja Prantsuse insenerid. See kunstlik sadam tehti 1200 sülda — nii ligi 2½ wersta pikk — ja 720 sülda lai. Aga sadama päris-osa, kus suured laewad seista saawad, on ainult 250 sülda pikk ja 150 lai. Ning säälgi pole weesügawus suur: weetõusu ajal waewalt 6 sülda, mõõna ajal kõigest 4½. Sadamat ühendab ainult 40 sülda lai ja 80 sülda pikk kaanal sadama-suuga ja lääne-sadamaga, mis wäina wõi merekaela kaudu merega ühenduses on; wäin on üle wersta pikk, aga ainult kolmandik lai, päälegi madala weega. Nii ei olnud

sadam küll sugugi hää laewade seisukoht,*) kuna ta sügawus madalapoolne oli, sissekäik keeruline ning waewaline (suured laewad pääsiwad üksi weetõusu ajal liikuma).

See ida-sadam on sadama sissekäigust paremat kätt; pahemat kätt on küll palju laialisem lääne-sadam, kuid see on nii madal, et sääl ainult lodjad aset leiawad; suur osa selleşt on mõõna ajal üsna kuiw. — Ida-sadamast põhja-pool seisab linn ja raudtee jaam; idapool leidub wäike järw, mis nüüd piiramise ajal kindlusele wäga tähtjas on, kuna säält magedat wett saab. Otse linna külje all, ida-sadama, põhjarannas on laewade parandus-paigad (dokid,) üks suurte sõjalaewade, teine torpedopaatide jaoks.

Juba Hiina ajal oli koht kaunisti kindlustatud — 13 kantsi wõi „forti" warjasiwad seda. Aga nagu Hiinas asju ikka lohakalt aetakse, nii sündis see ka siin: Poolwalmid ehitused jäeti pooleli, uusi ei tehtudgi enam. Ka kindluse kaitsewägi ei olnud sugugi kindluse wääriline ja nii siis tuli, et kui 1894 a. jaapanlased sinna pääle tungisiwad, selle wõrdluslikult hõlpsalt ära wõtsiwad. Lühikese piiramise järele wõeti 20 now. tormijooks ette ja kui tormajad mõned kantsid werise wõitluse järele kätte saanud, põgenesiwad hiinlased teisteşt omateed minema. Ainult mõni sada meest maksis Jaapanile see kord Port-Arturi wõtmine.

Kuda siis Jaapan rahulepingus Hiinalt Port-Arturi omale tingis, selle aga — pääasjalikult Wenemaa sunnil — tagasi pidi andma, selleşt on eespool mõnda korda seletatud. Jaapan lahkus küll siis säält, aga südametäiega häwitasiwad jaapanlased enne minekut kõik kindlustused maatasa maha. Hiina ei hoolinud enam nende ehitamisest ega usaldanudgi seda, kartes et jälle teisele tööd teeb. Nii läksgi asi. 1898 a. Wenemaaga tehtud lepingu järele sattus Kwantungi neem Wenemaa kätte — esimeses reas muidugi Port-Arturi pärast. Siin oliwad siis küll ainult waremed ees, aga wenelased hakkasiwad jalapäält kindlustusi uuesti ehitama. Ja mõne aasta jooksul kujunes siis siia täieline esimese-järgu kindlus, mis Kauges Idas sõjawäeliseks tähtsamaks paigaks on.

Muidugi on ehitus määratut kulu nõudnud ja sellepärast ei wõi Wenemaa kudagi enam säält taganeda. Uue aja kindlused ehitatakse harilikult ikka niisugustele kohtadele, mida juba loodus ise kindlustanud on, nagu mäeharjad. Keskaja-moodi lossides müü-

*) Nagu wiimased sündmused näidanud, oli sadamal ka see wäga suur puudus, et seda maa poolt suurtükkidega õige awaralt lasta wõidi, nii et waenlase tuli meie sääl seiswa laewastiku mõne päewaga häwitas (millest ainult ainuline kahju ligi 200 milj. rbl. on).

risid praegusel ajal enam ei tarwitata, sest et need uuema aja suurtüki-tule wastu täiesti jõuetud on. Paarikümne wersta pikkuse müüri asemele ehitatakse nüüd rida „fortisid" (kantsisid) ja wahepatareisid. Näituseks ulatab Port-Arturi kaitseliin maise-maa wastu üle 20 wersta. Selle maa pääl on üleüldse 53 kindelt kohta: forti, reduuti ja wahepatareid.

Fort (kants) on omakohaste wäike kindlus, kaitsewalli ja kaitsekraawiga, mille sisse 250—500 sõjakütti mahub; hariilikult antakse fordile weel mõni suurtükk ligi. Fordid ehitatakse nõnda wiisi, et nad oma tulega fortide wahesid ja fortide ees olewat maad kaitsewad; sedasama ülesannet täidawad ka wahepatareid, mis fortide wahele ehitatakse. Pääle selle on weel kaitseliini pääl mõned wälja-reduudid. Reduut ja fort on mõlemad küttide jaoks määratud; wahe on ainult selles, et reduut mullast ehitatakse, kuna fordis kasematid (s. o. küttide eluasemed) ja kaponiirid (suurtükikambrid kaitsekraawis) betoniga kinni kaetakse, nõnda et neid üksgi ümberpiiraja suurtüki-kuul läbi ei lööb. Fordid, wahepatareid ja reduudid sünnitawad sel kombel terwe kaitse-süsteemi (kawa), mis palju tugewam ja ajakohasem on, kui 20 wersta pikkune müür oleks, olgu see nii paks kui tahes. Sest selle müüri kaitseks tuleks wägi õredalt laiali laotada, kuna see nüüd nagu rusikate kombel (250—500 mehe kaupa) kokku on tõmmatud.

Niisama kindlalt ja kangelt, kui maapoolsed kindlustused, on ka merepoolsed ehitatud. Kwantungi neeme lõunarand on üleüldse tühi ja lage maa. Madala ranna tagant kerkib rida punetawaid künkaid ülespoole. Need kingud on nüüd kõik kindlustusteks muudetud, mis mere üle walitsewad. Sadama sissekäigust pahemat kätt on pikk ja madal neem, millele hiinlased „Tiigri-neeme" nimeks on andnud; selle kitsas tipp wäina weeres hüütakse „Tiigri-sabaks. Selle neeme taga läigib sinetaw weepind — lai, aga madala põhjaga lääne sadam. (W. pilt lhk. 240 ja 241). Paremal-pool sadama-suud seisab kõrge „Kuldmägi," ja selle taga on eelpool kirjeldatud sisemine ehk ida-sadam, mis igalt poolt hästi warjatud on, kuid suurele laewastikule on see kitsas ja sääl liikumine siis tülitaw. Kui siis Wenemaa Waiksemere laewastik suuremalt jaolt siia paigutati, ei mahtunud kõik laewad õieti sisemisesse sadamasse, ning kuna sisse sadama-suud, wälimisel reidil, kus aga Jaapanil neile kallale kippuda hõlbus oli. Ja et sadamakael nii kitsas on, kihutas jaapanlasi, seda kinni sulguda püüdma, et nii Wene laewu sadamasse lõksu panna.

Kui merd mööda Port-Arturisse sõita, siis paistawad lõunapool sadamasuud, Tiigri-neemel, neli pikka mere-patareid, põhja-

pool Kuldmäel weel enam. Kõik mere-patareid seisawad merepinnast kõrgemal. Selle tõttu on nende laskmise-ulatus suurem. Sõjamehed ja suurtükid on niisugustes kindlustes wäga hästi kaitstud. Ka kildude läbi wigastamist ei ole suurtükimeestel karta, sest kindluse wallid on mullast ehitatud. Teed ükskute patareide wahel, mis ainult maapoolt küljest näha, on nõnda seatud, et nad waenlase tule eest kaitstud olekswad. Teed wana- ja uue-linna ning laewaehituse-koha wahel on kiwidega ilusasti sillutatud. Sõjawägede liikumiseks on nad laiad küllalt.

Port-Arturi kindlustused on wäga tubli ja osawa sõja-inseneri — kuulsa kindral Todlebeni õpilase — Welitschko juhatusel tublisti ja eeskujuliselt ehitatud. Oliwad need ju enne sõda rohked ja tublid, siis on neid aga sõja jooksul wäga palju kõwendatud ja rohkendatud, kange hooga ikka pääle uusi kortisid, patareisid jne. ehitatud. Suurtükid, mis sääl pääl, on n. n. Obuhowi süstemi järele walatud ning on 6, 10 ja 12 tolliliseb. Arwu ei ole õieti teada; wähemasti 4—500 neid ikka on. Suurtükid on muist wäikseb Maksimi kiirtule-laskjad, osalt aga raskeb kindluse-suurtükid, mis kuni 10 wersta kauguseni laseb. (Kuna nüüd ka laewadelt suurtükid maale on wiidud, on küll praegu Port-Arturi suurtükkisid wast ligi 1000). Nagu öeldud, on merepatareid Kuld-mäel, kus 9 forti leidub, ja Tiigri-neemel, 7 fordiga. Maa pool on paarkümmend kõwasti kindlustatud küngast (millest mõned wiimsete wõitluste tõttu wäga tuttawaks saanud), pääle selle hulk wäikseb wahepatareisid. Lääne-külje sisemisel joonel ükst on 4 wersta pääl 6 forti ja 2 patareid.

Kindluse-südame ehk keskpaiga kindlustuste rida käib wana linna, Rääkumäe ja idasadama ümber; selle ükskud reedudid ning fordid on mullawalliga ühendatud, mille ees terwe kaitsejoone pikkuselt wiie sülla sügawune kraaw käib.

Selle sisemise fortide-ringi ümber seisab mõne wersta kauguse wälimine fortide-wöö, mis ju looduse pooleest kaitsepaikadeks määratud mäekõrgustikkudele on ehitatud. Raudtee käis nõgu mööda nende küngaste wahelt. Tähtsamateest fortideest on nimetada: 1) Raudteest idapool Lendawmao mägi (3 wersta linnast), mille jatkuks Ristimäed on, mis mereni ulatawad; 2) lääne-pool pikem küngaste-rida, mis lääne-sadamat ümber piirab ja Walge Hundi mäega lõpeb; see ulatab Tiigri-poolsaareni, seega mere ligi. See kindlustuste-rõngas käib nii poolringis pääkindluse ümber. Kuna need kõrgete ja äkiliste kaljutippude pääl seiswad, on nende wõtmine ülikaske, ja nii pole jaapanlaste hammas poole aasta pikkuse piiramise pääle weelgi nende külge hakanud.

Suurelt osalt on need kindlustused kaljusse raiutud ning sügavate ja laiade kraawidega warjatud.

Päris kindlustuste-rea ümber on aga weel kogu eeskindlustusi, mis nimelt selleks on ehitatud, et siin waenlast mõni aeg kinni pidada ja nõrgendada; nii siis aga ajutiseks. Nendest eel-fortidest on pää-asjalikult järgmised nimetada: Raudtee ääres idapool Palitshuangi küla juures olew selle nimeline fort; säält paar wersta idapool Erlunshan (mis nimi „Orelnoje gnesdo," s. o. kotkapesa, mäest tuleb); säält werst maad põhja-idapoole on Põhja-Kikwanshan ja säält jälle werst lõuna-idapoole Ida-Kikwanshan. Need neli forti on Lendawmao mäerinna ees mägedel ja nende wahet walitsewad nimetatud mägedel olewate fortide patareid, mis läbistikku 30 sülda kõrgemal seiswad. — Kokku on idaküljе wälisel joonel 8 forti ja 6 patareid; fortide ees olewad redudid ja patareid arwamata. Läänepool raudteest on esiteks Shungshou fort, säält edasi Rebasemägedel Antsishan, kaks forti „Metrowaja Grjäda (diwisionimäe) pääl; siis Kõrgemäe (Wõsokaja gora *)" ja Paulunshani ehk Itshishani pääl olew fortide kogu, ja wiimaks Tuwilahe ranna poole käiw fortide rida, mis terwele Ljaoteshani neemele kaitsewalliks on. Need wälimised kindlustused seisawad wersta paar pää-kaitseliinist eemal. Aga ka nendest kaugemal eespool seisiwad mõned wälja-redudid, nagu Itshani ja Takushani mägedel, ja kaks eraldatud forti: n. n. Kuropatkini (ehk weewärgi-kindlustus) ja Templi-kindlustus, (mis nüüd ju langenud).

Niipalju kui neid mitmekesiseid kindlustusi kokkuarwata wõib, on Port-Arturil mere pool 16, maapool sisemisel joonel 11 (7 forti ja 4 wahe-pattareid) ja wälimisel 53 — kõik kokku 80 kindelt kohta. Selle järgi wõib arwata, kui üliraske selle wõitmine on. Isegi seda arwatakse, et Port-Artur kuulsast Gibraltarist (Wahemere suus) weel tugewam on.

Kõigi muude kindlustuste lisaks, nendest aga lahus, nii peatselt iseseisaw kindlus, on weel üks Ljaoteshani maaninal, mis 1300 jala kõrgusel moel seisab; mäekülg on wäga äkiline ja weel kunstlikult kindlustatud, nii et seda ära wõtta üsna wõimata näib olema. Siit wõib wälist sadamat, Tiigrineeme ja Tuwilahte lasta ja nii mere üle walitseda. Kuid see on päriskindlusest 10 wersta kaugel ja nii ei saa säält linna kaitsmist toetada.

*) Kõrgemägi on seesama, mida Jaapani ja Inglise kaudu tulnud teadetes selle kõrguse järele „203 meetri mäeks" nimetati ning nii ka meie ajalehtedes selle nimetuse sai. Mäe kallal wõideldi kaua ja wisalt, wiimaks sattus see 23. now. lõpulikult jaapanlaste kätte.

Kindluse kaitsewäge loeti sõja-algusel umbes 20,000 mehe pääle; hiljem aga saadeti lisa weel rohkesti juurde, nii et seda kewadel wast 40,000 mehe ümber oli — õiget arwu pole muidugi teada.*) Pikal piiramise-ajal on waenlase kuulid ja ka muud hädad küll hulka ohwrisid nõudnud, nii et kaitsjate arw palju kahanenud on. — Toiduwara ja sõjamoona oli juba enne kindlusesse rohkel arwul kokku muretsetud — öeldi kaheks aastaks, — pärast weeti weel usinasti juurde, ja isegi piiramise-ajal on wahel Hiina laewadega lisa toodud. Nii wõib arwata, et kindlus puuduse sunnil nii pea ei lange, kuigi mõnest asjast kitsas käes on.

Kindral Stössel, Port-Arturi komandant.

Et Port-Artur suure ja wapra waenlase-wäe päälekäimisele mitme kuu jooksul õnnega on wastu seisnud, on muidugi, pääle kindluse tubliduse, kindluse kaitsewäe agaruse, südiduse ja kestwuse wili. Kaitsmise hingeks on aga kindluse wäga tubli komandant, kindral-adjutant Stössel (kelle sugu meie maalt Wõnnu linnast pärit olewat; kindral on ka ise Lutheruse usku.**)

*) Eestlasigi on küll Port-Arturi kaitsjate seas nii mitmeid; nimepidi on teada ohwitser Willmann ja mõned ajalehtede lugejad. Laewadel aga oli küll wõrdluslikult rohkesti eestlasi teenimas ja need on nüüd ka maal seismas.

**) Kindral Anatol Mihailowitsh Stössel on 28 juunil 1848 sündinud, lõpetas sõjakoolides õppimise 1866 ja astus leitnandina waeteenistusesse.

Siſemiſe ſadama juures on ka ſuure waewa ja kuluga ehitatud laewaehitus-paik ehk dokk, 325 jalga pikk, 80 jalga lai ja 34 ſügaw. Selles parandati ſiis kewadel ja ſuwel ka wiga ſaanud ſõjalaewad ära. Kuid wäga palju raskuſi oli ſellega küll, kuna dokk weel õieti joones ei olnud, ja ſiis oli üliſuureks tüliks ſee, et ſuured ſoomuslaewad piſut laiemad oliwad kui dokk, nii et õieti ſisſe ei mahtunud. See ep wiiwitasgi paranduſt palju.

Siſemiſe ſadama ümber, ſuuremalt jaolt ſelleſt põhjapool, kerkib Port-Arturi linn, mis muidugi ainult kindluſe tõttu ja ſelle mõjul on tekkinud ning ſiis ka iſe üsna ſõjaliſt laadi kannab. See ongi ju päält näha ainult kui ſuur, hall, tume ja õudne kaſarmute-kogu. Siin oli juba rahu-ajal iga teine elanik ſõjalane, ehk kudagi muidu ſõjawäe külge puutuw. Sõja ajal muutus aſi muidugi weel, kuna erainimeſed ſuuremalt jaolt ära läkſiwad, ehk pidiwad minema. Enne ſõda oli Port-Artur küll paljude Kauge Ida walitſuskohtade aſukoht ja ka maawalitſeja Aleksejew elas ſääl. Kuid kuna ſääl-olek juba ſõja algul kardetawaks ſai, koliſiwad walitſuſe-ametnikudgi ſäält ära. — Nagu muudes Ida-Aaſia linnades, on Port-Arturisgi kaks iſewärki linna-oſa: „Uus linn“ Europa moodi majadega ja korralduſega, ja „Wana linn“, hiinlaste aſupaik, ſarnaſe mustuſe ja armetuſega, nagu Hiina linnad harilikult.

Aga ka looduſe-olude pooleſt ei ole Port-Arturis mitte lõbus elada. Näib, nagu oleks loodus ſelle eeſt, et ſiia nii kõwa kindluſe-aſeme ſoetas, muud ilu ja tulu ſiit eemale hoidnud. Hoolimata mere läheduſeſt, on ſiin õhu-olu külmem ja kõledam kui muidu Põhja-Hiinas, kuna ſuwel jälle ilmad lõpmata palawad on, et lämmasta kas wõi ära. Sellega on ſiis ſääl wäga waja terwiſehoiu olude eeſt iſeäraliſelt hoolitſeda, kuna päälegi Hiina tööliſed, kes ſääl tuhandetena aſuſiwad, teatawalt wäga mustalt elawad, mis haiguste tekkimiſt hõlbuſtab. Et nüüd Port-Arturi terwiſehoiu olud niigi kaunis korras on, et ſääl piiramiſe-ajalgi haiguſed wäga laaſtama ei ole ſaanud, ſelle eeſt tuleb küll tubli ja hoolſat politſeimeiſtrit Leo Tautſi tänada, kes ſelles asjas palju hoolt ja waewa on

---

Türgi ſõjas 1877 ſai ta haawatud, kuid teenis ka omale Stanislawi-ordo auumärgi. 1889 ſeati polkownikuks ſaanud Stõſſel 5. Ida-Siberi kütipataljoni juhatajaks, hiljemini juhatas 9. kütipolku, 16. Ladoga ja 44. Kamſhatka jalawäe-polku. 1899 a. nimetati ta kindral-majoriks ja 1901 kindral-leitnandiks, nüüdſe ſõja-ajal kindral-adjutandiks. Hiina mäſſu puhul oli ta ſõjas ligi, kus 5. Ida-Siberi kütiprigadi juhatas ja Georgi-ordu auumärgi ſai. 8. mail 1903 ſeati Stõſſel 2. jalawäe-diwiſjoni ülemaks ja 12 augustil pandi ta Port-Arturi kindluſe komandandi aſemikuks, mis ametiſſe ſõja-ajal päriſelt kinnitati.

näinud. (L. T. on eeſtlane, ta ſugu Rõugeſt pärit, õppis meie maa üli-koolis). Ka linna kaitsmiſes on ta ſüdilt tegew; kord tungis oma meestega piiraja waenlaſewäe kallale ja wõttis ſellelt mitu ſada härga ära.

Iſeäranis on hoolitſetud, et ſõjawäe korterid, kaſarmud ja telgid korras ja terwiſehoiu kohaſelt ſeatud oleks. Nagu igal pool riigis, on ka ſääl kaſarmute ſöögiruumid muudeſt ruumideſt lahus, mille läbi hõlpſam on puhtuſt hoida. Kuid raskel piiramiſe-ajal ei ſaa ju teadagi asju ſoowitawalt ſeada.

Kuna ſiis Port-Artur mere poolt ärawõitmata kindel on, ei ole ſee maa poolt täitſa nii. Küll on, nagu ſeletatud, ſiin pool rohke-arwuline kindlustuste-wöö temal warjuks ja paarkümmend wersta ſelleſt kaugemal oliwad weel waenlaſe eemalhoidmiſeks wälimiſed eeskindlustuſed (n. n. Hundi-ja Rohelistel mägedel). Ning weel kaugemal, Kintſhou maakaela juures, oli kolmas kindlustuste-wöö. See kitſas maa-kael, mis Kwantungi neeme ſuure maaga ühendab, ei kaitſe ometi hästi waenlaſe wastu, kuna ſelle mõlemalt poolt, nii Ljaotungi kui Korea laheſt, waenlaſe laewad maa-kaela oma laſkmiſe alla wõiwad wõtta, raudteed, mis ſiit üle käib, rikkuda ja liikumiſt keelata. Nii ſündisgi nüüdſes ſõjas Jaapani poolt. Et Jaapani ſõjalaewad oma maawäge toetaſiwad, pidiwad meie wäed Kintſhou maakitſuſe ju mai keskel weriſe wõitluſe järele käeſt andma ja juunikuul tõrjuti nad ka teiſeſt kindlustuste-wööſt wälja, mis kaitsmiſeks wäga laialiſed oliwad. Juuli lõpul ſeiſis waenlane ju päris kindluſe ees, kus ſelleſt ſaadik alatine wihane wõitlus keſtnud ja jaapanlaſed ka mõned kantſid kätte ſaanud; päris kindlus ſeiſab ometi alles kõikumata.

Juba oma looduſe pooleſt on ſiis Port-Artur ſõjaliſeks paigaks määratud; rahuliſeks asja-ajamiſeks, kaubanduſe ja töös-tuſe tarwis, ei ole ſee omane. Nii ſiis ei nähta ſäälſes ſadamas ka midagi muid kaubaladuſid, kui ſõjawäe toidu- ja laske-moona kraami. Oma jagu katſuti küll ſääl ka kaubanduſega õnne, kuna wiimaſtel aaſtatel linna elanikkude arw ſuurelt kaswas ja ſellega ka nende tarwituſed. Juba läks kauplemine kaunis elawaks, leidus igaſugu Europa ja Aaſia rahwaſte kaupmehi ja äriajajaid. Aga ſee äri-elu lõppes ſõja ſüttimiſel muidugi. — Mandſhuria raudtee kauba-ſadamaks ei olnudgi ka alguſeſt pääle mitte Port-Artur määratud, waid Talienwan, mis ſäält, otſeteed minna, wersta 40 põhja-ida pool ſeiſab, niiſama Kwantungi neeme ida-rannas.

Säälne laht on õige ſügaw ja tuulte wastu hästi kaitstud, nii ſiis ſuureks ſadamaks wäga ſünnis. Sinna juhiti ſiis Mand-ſhuria raudtee teiſe haru ots (teine läks Port-Arturiſſe), ja ſiia

loodi kolme aasta jooksul päris tühjuseşt suur kaubaşadam ning selle kõrwale linn. Kaheksa ruutwersta tühja sõõdismaad osteti hiinlastelt ja sinna pääle tekkis Wenemaa wägewal tahtmisel lühikese ajaga Kauge Ida uus tähtjas kaubapoik, mis kohe Mandşhuria kaupa oma poole hakkas tõmbama ja selles juba wana kuulsa kaubalinnaga Niutşhwangiga wõistlema, mis muidugi ka ettewõtte sihiks oligi. Kuid sõda katkestas nüüd asjakäigu mõneks ajaks.

Talienwani lahe äärde rajatud linn ja şadam şai nimeks Dalni, mis sõna-kõla pooleşt üsna şäälse Hiina nime şarnane on, kuna tähenduşe pooleşt Wene keeles kauget tähendab — wäga omane nimetus şellele Wene riigi kaugele şerwale, kuhu Peterburişt ligikaudu 9000 wersta maad on.

Dalni şadama ehituste ja laewa-ehituspaiga jaoks on şuured şummad kulutatud — waheşt 40 kuni 50 milj. rubla.

Päris imeştamişe-wääriline on aga ka, mis şiin mõne aasta jooksul on korda şaadetud. Endiśel hiinlaste karjasmaal on nüüd laialine linn, şuured kaldapäälsed laduruumid, kiwiśüte, petroleumi ja muu kauba jaoks; şääl on şuured dokid ja igaşugu maşinate parandus-kojad, on uhke Euroopa moodi linna-osa ja şipelgapeşa taoline „Hiina linn.“ Rohkel arwul aşub Dalnis juba Inglişe, Prantşuşe, Saksa ja Ameerika ärimehi ning kaubamajaşid; Wene-Hiina pank ajas şääl üsna riigipanga moodi şuurelt äri ja pani kapitali liikuma, mis linnale elu ja jõudu andis. Sõda pani aga şelle kõige nüüd şoiku; pank tuli ka oma teed.

Ometi tundus igapidi, et linn ikka alles şaamas ja şigimas oli — ulitşatel liikuşiwad hobu-raudtee wagunid ja şäraşiwad elektrituled, kuna aga uulitşa-äärşed tihti alles majadeşt tühjad oliwad, mõni harwa ehitus aga näha.

Şadamal on ka şee halbtus, et şellel põhja-ida küljes meretormide wastu õiget warju pole. Selle halbtuşe wastu plaaniti küll şuurepäraliśt laenetemurdjat walli ehitada, aga şõja şüttimine ei andnud şeks mahti. Ja päälegi on şelleśt jälle teiśt halbtuśt karta, nimelt, et śiis şadam talwel kinni külmetab, kui meretuuled şinna puhuma ei pääşe.

Dalni all ei tulnud nüüdşes şõjas şuuremat şõdimiśt. Jaapanlaşed ei uşaldanud şinna ligi minna, kuna mereşşe miinid oliwad pandud; neid koriştada püüdes läksgi 1. mail üks Jaapani riśtleja hukka. Kui aga Wene wägi Kintşhou kindlustuşed maha pidi jätma ja jaapanlaşed śiis maa poolt Dalnit ähwardaşiwad, lahkus Wene wägi ja ametikohad şäält wastupanemata, mille järele Jaapani wägi şelle oma kätte wõttis.

Kui siis sadam ära puhastatud, hakati otse siit kaudu Port-Arturi piiramiseks Jaapani väge, sõjariistu ja moona maale tooma. Nii siis tarwitas Jaapan Wenemaa ehitatud sadamat ja niisama raudteed oma tuluks ja Wene kahjuks. Küll olid wenelased Dalnist lahkudes sadama-ehitusi palju rikkunud, aga Jaapan kohendas need pea jälle ära.

Port-Artur ja Dalni on alles wiimastel aastatel Wene wõimu toepunktideks Waiksemere rannas saanud. Enne neid aga oli ju selleks Wladiwostok, mis juba 1860 asutati, kohe selle järele kui Aiguni lepingu põhjal Amurimaa Wene omaks sai. Siis põhjendati sinna lõuna-idapoolsesse tippu mererannale hääle sadamakohale kindlus, mis Wene wõimule sääl pool nii walitsusliseks kui majandusliseks toepunktiks pidi olema. Selle kohaselt anti temale ka nimi: Wladiwostok (s. o. ida walitseja). Enne oli kohal muidugi teine nimi; Hiina keeli hüüti seda Haistanwai, kuna inglased paika oma moodi Port-May nimetasiwad, mis nime uus asutus esiti ka Wene keeles kandis. Kaubandus hakkas siin õige ruttu kaswama, kuna sadam 1862 a. „wabaks sadamaks" tunnistati, kus kõigi rahwaste laewadel luba oli ilma tollirahata kaupa ajada. Kui Türgi sõja puhul 1876—1878 a. Wene ja Inglise waheline olek põnew oli ja siis ka Waiksemere rannal inglaste poolt waenu kardeti, kindlustati paika õige tugewasti ja nüüdse sõja ajal on neid kindlustusi muidugi weel palju kõwendatud.

Selle järele hakkas siia ikka enam ja enam elanikkusid koguma ning 1880 a. tunnistati Wladiwostok linnaks. Edaspidi edenes ta kaunis aeglaselt, aga wiimastel aastatel on ta tähtsus ja suurus õige ruttu tõusnud, mis iseäranis suure Siberi raudtee mõju on. Seda teed hakati aasta 12 eest ka siit otsast pääle ehitama ja tehti see esiotsa põhjapoole Chabarowski linnani (n. n. Ussuri raudtee). Hiljemini aga ehitati, nagu teada, raudtee otse läbi Mandshuria Wladiwostoki poole, mis siis Nikolskis Ussuri raudteega ühines. Nüüd on siis Wladiwostokist otsekohene raudtee-käik läbi terwe Põhja-Aasia ja Europa Atlandimere rannani olemas. Kuid seni pole küll linn raudteest palju wilja lõigata saanud, kuna sõda segaks tuli. Aga sõja lõpu järele, olgu see lõpp kuda tahes, jääb Wladiwostokile Ida-Aasia kaubanduses*) kahtlemata tähtjas seisukoht.

*) Seni juba kauples muidugi Wladiwostok iseäranis Jaapaniga suurelt ja oli sellega ka mere-aluse telegrahwi kaudu ühendatud; sõja ajal on telegrahw ja muu läbikäik muidugi katki.

Aga ka nüüd on Wladiwostok juba suuremate linnade seas, kus ziseäranis rohkesti õpeasutusi leidub, nimelt paar gümnasiumi, Idamaa keelte seminar jne. Ka ilmus siin juba kolm ajalehte, mille ilmumisel aga sõja ajal takistus tuli, kuna paberist puudus oli (wahel trükiti lehti mässipaberile, aga seegi lõppes otsa.) Ja üleüldse peab linn sõja mõjul muidugi palju kannatama, kuna mere poolt kaubandus peatselt seismas on ja ka maa poolt wäga raskendatud; nii on siis kaupade hinnad kole-kalliks tõusnud. Linna elanikkude arwu loeti 1890 a. üle 15,000; hiljemast ajast pole kindlaid arwusid, aga wististi oli neid enne sõda wast umbes 30—40,000. Kõrgem ja jõukam rahwaliik on muidugi Wenemaalt sinna asunud inimesed (nende seas mõned eestlasedgi), kuna aga elanikkude enamus idamaalased on — mandshurlased, korealased, enne sõda oli ka jaapanlasi. Sõda kahandas rahwa-arwu palju.

Wladiwostok on ju oma seisukoha pooleşt wäga kindel, kuna see Murawjewi neeme lõunapoolsel tipul asub, ühelt poolt Amuri, teiselt poolt Ussuri lahe wahel (wiimane on nüüd Peeter Suure laheks nimetatud). Ta walitseb siis kahe lahe üle, aga ise on ta merepoolt pääletungimise wastu selle läbi warjatud, et otse sadama suu ees põigiti mitme wersta pikkune kitsas saareke seisab, nii et pääletungiw waenlane kitsast teed saare ja ranna wahelt läbi peab tulema, kuhu rannalt hõlbus lasta on. See asja-olu raskendab ka sadama kinnipanemist wäga, seşt kuna piiraja ühel pool wäljakäigu ees waritseb, seisab teinepool saare otsas merele wäljakäik waba; mõlemaid kohti aga ühtlasi walwata, nõuaks wäga suurt laewastikku. Muidugi teada, on nüüd sadam ja selle ligikond weel ka miinidega rohkelt kaitstud.

Wladiwostok on siis Wenemaale ju ligi poolsada aastat wäga tähtsaks sõjasadamaks Kaugel Idas olnud ja arwatawasti saab see ka praegu sõjawäljale minewale Wene laewastikule seisupaigaks, kuna Port-Arturi pääle lootust enam ei ole. Küsitaw aga on, kas sadam siis sõitmiseks waba on, kui laewastik pärale jõuab. Seşt oma suurte hääduste kõrwal on Wladiwostoki sadamal ometi see suur halbtus, et ta harilikult talwel mitmeks kuuks kinni külmab. See nähtus wähendab muidugi ta tähtsust ka kaubandusliselt suurelt. Ja see asja-olu ep sundisgi Wenemaad, omale lõunapool Kollase mererannal teişt sõjasadamat nõutama. — Pehmetel talwedel aga wõib jäämurdja abiga Wladiwostoki sadamat ikka ka talwe läbi lahti hoida.

Wladiwostok seisab otse Jaapani põhjapoolse — Jesso — saare wastu, milleşt seda wiiesaja wersta laiune meri lahutab,

ja ka maa-küljest on ta üsna Wene riigi serwal, sest säält on Korea rajani ainult mõnikümmend wersta maad. Aga selleşt sõjawälja läheduşest hoolimata on sõda Wladiwostoki seni otsekohesselt wähe puutunud; ainult üks kord, 22 weebruaril, käis Jaapani laewastik teda laskmas, mis aga ka suurema mõjuta jäi. Hiljemini ilmusiwad Jaapani laewad weel mõnda korda sääl, aga ainult end näitamas. Wististi ei usaldanud nad, eelpool kirjeldatud asja-olu tundes, õieti katsudagi, kindlust tõsiselt kimbutada, kuigi sääl seisaw Wene laewastik oma liikumisega Jaapani merel waenlasele wäga tihti ja palju tüli ning kahju tegi.

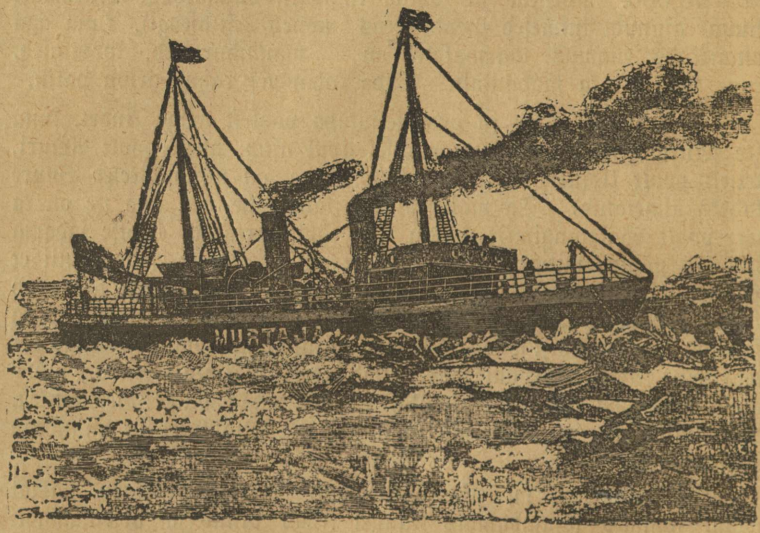

Jäämurdja-laew.

Kuna aga Wladiwostok seni sõjakäigusse suuremat pole puutunud, saatis sõja-algus sinna enam ärewust ja segadikku, kui kusagil mujal. Et need sündmused sellekordsete asja-olude kohta hästi kujutawad on, siis kirjeldame siin lühidalt Wladiwostoki nähtusi wiimsetel päewadel enne sõjakuulutamist.

Wladiwostokis asuw Jaapani konsul sai 21. jaanuaril oma walitsuse käest telegrammi. Sääl öeldi, konsul pidawat hoolitsema, et jaapanlased linnast ja ümberkaudselt maalt aegsasti saaks ära sõita. Juba warem oliwad jaapanlased kodumaalt erateel sõnumid

saanud, et Jaapan sõja wastu walmistab. Sellepärast oli suur jagu oma waranduse juba ära müünud ja ära sõitnud. Teised, kes selgemaid sõnumid oodanud, tegiwad seda nüüd, nii ruttu kui nad iganes wõisiwad.

Raudtee-rongid, mis 21. januaril Nikolskist Wladiwostokki sõitsiwad, oliwad põgenejaid täis. Wäga paljud oliwad omad wõladgi õiendamata jätnud, et aga minema saada. Põgenejate hirm ja segadus oli nii suur, et woorimeestele mitmekordne hind maksti.

Kirjades, mis jaapanlased kodust saanud, oli pääle muu öeldud: „nad jätku oma warandus ja tõtaku silmapilk koju, et mitte Blagoweshtshenski eeskuju järel Põhjamaa metslaste ohwriks langeda.“ *)

Inglise aurulaew „Afridi“ sõitis 23. jaanuaril Nagasakki; sellega läksiwad 1250 inimest minema. Hiina Ida-raudtee laewa „Shilka“ pääle ei pääsnud rohkem kui 57 jaapanlast, sest laew oli juba ära sõitmas, kui maalt inimesed linna jõudsiwad, ja kohtasid ei olnud sääl enam olemas.

Mõned jaapanlased oliwad ikka weel lootnud, et läbirääkimised hästi lähewad. Aga nüüd oli selge, et sõda otsekohe kuulutatakse. Jaapanist tulewad kirjad tegiwad hirmu weel suuremaks. Ka need, kes enne Wladiwostokki jääda mõtelnud, paniwad omad poed kinni, et ajawiitmata koju tõtata. Kauba wiisiwad nad kas turule müüa, wõi andsiwad hiinlaste kätte.

Tunnikellade töökojad saatsiwad sellid uulitsale, et kellasid mis tahes hinna eest ära müüa. Niisamuti tegiwad ka teised käsitöölised ja kaupmehed. Kellad, mis muidu wiis rubla maksiwad, anti ühe rubla eest ära, 15 rublased peeglid 2 rubla eest. Uulitsatel oli terwe päew hiinlasi näha, kes ostetud kelladega ümber kõndisiwad.

Jaapani puuwilja-poe ümber seisis tuhande hingeline rahwakogu, kes weerand hinna eest õuna- ja apfelsiini-kastisid ostis. Wiimaks tuli politsei ja ajas rahwa laiale, et korda alal hoida.

Kinnipandud Jaapani poodide juures oli mitu koormat toakraami, ja nende ümber oli suur hulk uudishimulisi kokku kogunud.

---

*) Hiina segaduste ajal 1900. aeti hiinlased üle-pää kaela nimetatud linnast minema ja sunniti üle Amuri jõe Hiina poolsele kaldale ujuma, kuid üle wersta laiuses jões uppus neid mitu sada ära.

7. Kauge Ida sõja iselaad.

Juba mõnda korda oleme selle pääle tähendanud, et nüüdne Kauge Ida sõda terwe oma olu pooleſt hoopis teiſt laadi on kui suurem jagu teiſi sõdaſid. Ainult wäga harwa on sõdaſid olnud, mis tähtsuſe pooleſt selle sarnaſed olekſiwad. Selles seisab walge ja kollane rahwatõug wastastikku ; kahe suure ja wägewa riigi mitme saja aasta pikkune edukäik on mõlematel kaalu pääl — wähemalt arwatakſe seda. Teine sõdija (Jaapan) on nähtawasti meeleheitlikult wõitluſele asunud ja tahab kõik, mis ta on ja mis *tal* on, ohwriks tuua, et aga oma ettewõtet läbi wiia. *Wenemaale* ei ole küll ta Ida-Aasia seisukoht sugugi *elukũsimus*, aga wäga aruſaadaw on, et temagi selle jaoks ülisuuri ohwrit tooma walmis on. Jõupooleſt, *terwelt* kokku wõetult, on ta muidugi wastaſeſt ammu üle, ja oleks sõda Europas sõdida, ei oleks wististi küll pikka aega selle lõpetamiſeks waja. Kuid asjalugu teeb hoopis teiſeks see ilmatu kauge ja wõõras maa, kus Wene wägi sõdima on sunnitud. Selles ep seisabgi nüüdse sõja suur iseäraldus, et seda sugugi sel moel lõpetada ei saa, kui wiimastel aastakümnetel peetud teiste sõdadega on sündinud (1864 Daani ja Preisi-Austria, 1866 Preisi ja Austria, 1870 Saksa ja Prantsuse, 1877 Wene ja Türgi, 1897 Kreeka-Türgi, 1898 Hispania-Amerika sõdades.) Sääl wõis üks wastane teise nii kitsikusse ajada, et see enam muidu ei saanud, kui *pidi* rahu paluma. Nüüdses sõjas ei tule seda küll otsekoheſelt sugugi, et teine teiſele, piltlikult öelda, „nuga kõri külge saaks panna," waid sõda peab kudagi teiſiti lõppema — olgu muude riikide wahelepituſe, ehk sõdijate poolte liigse wäsimuſe, wõi kummagi wõidu-lootuſe täieliſe kaotuſe mõjul. *Kuda* wiisi ja *mil* see sünnib, ei tea küll praegu weel aimatagi.

Selle pooleſtgi on nüüdne sõda paljudeſt muudeſt iſemoodi, et sõdimine nii *maa* kui *mere* pääl sünnib, ning et mõlemad wastaſed tugewad ja waprad on, mis wõitluſe üliwäga wisaks teeb.

Nüüdse sõja wõrdlemine endise aja omadega on muidugi üliraske — õieti wõimata, kuna meil nendest ju ainult aimamise najale toetaw teadmine on. Aga wististi wõib küll öelda, et wäga harwa sarnaseid wõitlusi on olnud, kus wõitlejad nii kange wihaga ja mõruduse wastastikku üks teist on murdnud, ja weel nii suure hulga kaupa. Küll on ka ennegi nii suuri, wast

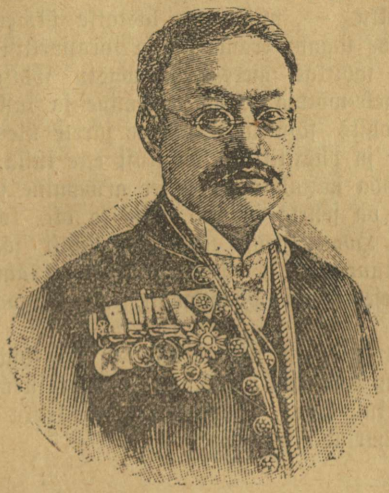

Dr. Shimose.

suuremaidgi, wäehulkasid wõitlemas olnud, aga ei ialgi sõdade-ajaloos pole weel wõitlejatel nii hirmsaid, nii koledalt täiendatud tapariistasid tarwitada olnud kui nüüd. Mis uue aja teadus iganes walmistada suutnud, mis inimese aru aastasadade — jah tuhandete — jooksul, muinasajast olewikuni, on wälja mõelnud, et teisi inimesi wõimalikult suurel arwul maha tappa — kõik see on nüüd kahe wägewa riigi, kahe tugewa ja wapra sõjawäe kokkupõrkamisel, tegelikult tarwituse wõetud. *)

*) Iseäranis on Jaapani uutmoodu wähesuitsuline püssirohi (waata lhk. 156,) mida jaapanlased ta wäljamõtleja nime järele „shimoseks" nimetawad, käesolewas sõjas wäga suurt tähelepanemist äratanud. Sest ta lõhke-jõud ning muud omadused on koguni teistsugused, kui meie püssirohul. „Shimose" on kõigist neist puudustest, mis Europa sõjawägedes tarwitusel olewa püssirohu juures leida, täiesti waba; ta on oma keemialise kokkuseade pooleşt lihtne ning täiesti

On küll, tihtigi nähtawalt oma jagu õigusega, arwamist awaldatud, et sõda nüüd mitte enam nõnda põrutawalt sõdijate meeltesse ei mõju, ega üleüldse mitte nii hirmus ega jäle ei ole kui enne, kuna ligine wõitlus nüüd kaugeks muutunud on. Ja tõepoolest: wahe on selles suur, kuidas — Homeri lugulaulu järele — wana-aja Greeka ja Troja kangelased, kuidas Rooma leegionid ja kesk-aja sõjawäed wõitlesiwad, ja kuidas seda nüüd toimetatakse. Wanasti mindi rinnu kokku — nüüd aga lastakse üksteisele sadandete ja tuhandete süldade tagant kranatisid ja shrapnellisid pihta. Wõiks küll arwata, et wõitlus mees-mehe wastu sõdijalt enam toorust nõuab, kui kaugele-wõtwa püssi laadimine ja laskmine. Sest nue aja sõjas ei tohiks sõjakunsti nõuete järele üleüldse mitte enam palju hobusewäe ja püssitikkude wõitlusi ette tulla.

Nüüdne sõda näitab aga, et see arwamine suurelt osalt ekslik on. Sõda on selleks jäänud, mis ta oli, koledaks „meestetapjaks," nagu Homer teda nimetab, ainult sõdimise-kombe ja sõjariistad on muutunud. *) Praegu mõjuwad lahingud ja miinide lõhkemised inimesesse nii põrutawalt, nagu maawäriseminised ja tulepurskamised.

Selles mõttes, nagu wanal ajal, ei ole sõjas nüüd isiklikul julgusel küll enam wäärtust; hädaoht ja isegi surm tulewad koguni uuel ja iseäralikul kujul. Sõjameeste meeleolu ei ole aga weel nue sõjawiisiga harjuda suutnud.

---

hädaohuta. Ta ei lõhke ei tule, ei kuuli, ega ka mõne raske asja pääle langemise läbi, wõtab seesugustel juhtumistel küll tule külge ning põleb kui terpentin, ainult selle wahega, et tuld wähese weega ära kustutada wõib. Kuid teatud lisa-ainega ühenduses olles on tal hirmus suur lõhke-jõud. Katsetel, mis „shimosega" laetud 6-tolliliste suurtükkidega ette wõeti, lasti harilise riistleja soomuse paksuse teras-plaadi pääle. Kuul tegi plaadi sisse kolme jala laiuse augu, kuna harilise püssirohuga lastes auk ainult 6 tolli suur oli ning kuul ise weel mitu jalga plaadi taga lõhkes. „Shimosega" täidetud laeng aga lõhkes ju esimese soomus-plaadiga kokkupuutumise juures ning lendas 2-, wõib olla ka 3-tuhandeks peenikeseks killuks laiali; harilise püssirohuga laaditult oli kildude arw kõigest 10—15.

Selle uue lõhkerohu koleduur jõudu nähti esimest korda Tshemulpo lahingus, mille juures üks „Warjägi" madrus 160 granaadi-killuga haawata sai. Sel kombel wõib üksainus sõjalaewa laele kukkunud laeng kõiki sääl wiibiwaid laewamehi korraga haawata. — Üks „shimose" tähtsamatest omadustest on weel tema odawus; ta tarwitamine tuleb kaks korda odawam, kui Europas tarwitataw püssirohi.

*) Suurelt osalt sünnib sõdimine nüüdgi ka põlist wana moodi, silm silma ja hammas hamba wastu, otse rindu- ja tuttipidi kokku minnes. Niisugust koledat käsitsi-wõitlust näitab meie pilt lehk. 262. Sarnaseid tappatalguid peeti aga Port-Arturi all mitme kuu jooksul üsna hulk.

Kui suur sõjalaew — 800 mehega — kahe minuti wältusel jäljeta kaob, wõitluses 107 hobusest ainult 3 järele jääb, tormijooksul pääletungijad wiimseni meheni langewad, wõitluselt terwe polgu meestest ainult wäike salgake, needgi haawatud, tagasi tuleb, kallalekippumine üle wälja korda saadetakse, kus iga sõdija teab, et sääl 1500 miini waritsemas on — siis wõib seda mõju üksi loodusewägede mõjuga wõrrelda.

Aga ka lausa lahingutes sigitawad nüüdsed sõjariistad sõdijatele ränka kohutust. Meie-aja lahingu-kranat on tsilindri nägu, aga sees ei ole tal mitte must püssirohi, waid palju kangem plahwatuse-aine. Kõige päält on sääl pikrinihaput ja siis weel mitmesuguseid muid aineid, olgu kas lübditi, ekrasidi, roboriti, wõi muud. Puutub kuul mõne asja pihta ja läheb sütitaja põlema, siis ajab plahwatuse-materjal otsatu palju gaasi wälja; gaas purustab kuuli koore suure õhinaga, nii et kuul otsekohe tibatillukesteks killudeks laguneb, mis kõigile poole laiali lendawad; mõni kild ei ole suurem kui tolmuraasukene. Terasseinu ei suuda nemad purustada — seda teewad ainult endise aja kranatid — küll aga wõiwad nad inimesi hulgal surmata ja haawata. Kaugele ei lenda nad ja kaugema maa tagant ei ole nemad küll kardetawamad kui haawlid.

Uue-aja kranatid teewadgi purustamisetööd kõige päält oma sees olewa gaasiga. See woolab nii suure jõuga laiali, et ta teatawas ringis kõik häwitab: inimesed, suurtükid ja muud. Nii on ka see arusaadaw, miks mõni „Warjagi" mees ilma jäljeta on kadunud ja ühest ohwitserist ainult käsi järele jäänud.

Nüüdne kranat purustab kõige rohkem sääl, kus suurtükid ja mehed ilma kaitseta seisawad, nagu see „Warjagi" lael oli.

Et lugejad nüüdse aja suurtükkide-pommide kohta selgema kujutuse saaks, anname nendest siin laiema kirjelduse.

Suurtükiwäes tarwitatakse uuemal ajal kolmesugu pommisid: Kranatisid, kartetshisid ja shrapnellisid.

Kranat on pikergune, õõnes, malmist pomm, mis lõhkerohuga täidetud. Selle järele, mis otstarbeks kranatisid tarwitakse, hüütakse neid fugassideks ehk brisand-kranatideks, soomuse-lõhkujateks ja kartetshi-kranatideks. Fugass- ehk brisand-kranatid täidetakse kõwa lõhke-rohuga (melinit, lüdit j. n. e.,) ja neid tarwitatakse enamwähem suuremate kindluste lõhkumiseks. Soomuse-lõhkujad pommid tehtakse paksude terasseintega, et nad paksust laewasoomusest läbi tungides mitte ise ei puruneks. Soomuse-lõhkujaid ei täideta kunagi püssirohuga, sest et püssirohi raske põrutuse mõjul enneaegu wõiks plahwatada, s. o. enne, kui pomm laewa terassoomu-

seſt on jõudnud täiesti läbi jooksta. — Kartetshi-kranatid täidetakse harilikult suitsewa püssirohuga. Kui niisugune kranat mõne asja wastu põrkab, siis lõhkeb ta ja wiskab ükſikuid lapse-rusika suuruseid tükka igasse külge. Kartetshi-kranatidega lastakse pakse-maid inimeste-salkasid, ehk lõhutakse nõrgemaid kaitsewalliſid.

Tulepommid, mida lahingu-suurtükiwägi tarwitab, tehtakse kahekordsete seintega; siſemine sein sünnib nii, et hulk rõngaid, mille wälimine külg hammastega on, üksteise pääle laotakse. Rõnga-hunikule walatakse päraſt wedelat malmi otsa; nõnda wiisi saab pomm nõuetawa kuju ja ühtlasi ka wälimise koore. Niisuguseid pommisid kutsutakse rõngas-kranatideks. Pommi õõnsus pandakse püssirohtu täis (30 solotn. mäe-, 48 solotn. lahingusuurtüki tarwis). Mäekranati raskus on $9^3/_4$ naela, lahingukranat kaalub $6^3/_4$ naela. Kranat lõhkeb, mõne kõwa asja wastu kukkudes, nõndanimetatud löögitoru abil, mis pommi pää külge on kruuwitud.

Löögitoru ehitus on lühidalt järgmine: Toru ülemiſes otsas, mis wastu pommi pääd seisab, on waseſt tſilindrikene. Tſilindri alumiſes otsas on nõel. Nõela all löögitoru põhjas seisab kapsel, plahwatawa elawahõbedaga. Et kapsel mitte muidu wastu nõela ei kargaks, kui üksi joowitud ajal, selleks on tſilindrikese ja kapsli wahel keerdwedru olemas, mis neid kahte kardetawat asjakeſt teineteiſele enneaegu läheneda ei luba. Kui kranat suuretükitoruſt wälja lendab, siis tuleb tſilindrikene ühes nõelaga kapslile lähemale, seſt wedru ei ole kuigi kõwa. Kui aga kranat maha kukkub ehk mõne asja wastu põrkab, siis kargab kapslikene alt nõela otsa, elawhõbe plahwatab, püssirohu-laeng wõtab tuld, ja pomm lõhkeb.

Kranati suitsu järel on hõlbus wälja arwata, kui kaugele kuulid patareiſt kukkuwad, sellepäraſt tarwitatakse kranatiſid praegustes lahingutes pea ainult sihtimiseks.

Kartetsh ei ole muud midagi kui toobiſarnane plekk-toos, mis wäikeste, ümarguste kuulidega — tinaſt ehk mitmeſt metalliseguſt — täis täidetakse. Kuuliſid läheb ſinna umbes 100—150 tükki ſiſse.

Laſkmiſe juures lõhkeb kartetshi-keſt ja kuulid jookſewad nagu rahe laiali. Kartetshiga lastakse läheda maa tagant, seſt et kuulid üle 300 ſülla kaugele ei jookſe, ja harilikult tihedate inimeste-salkade pääle.

Kartetsh kaalub läbistikku 16 naela.

Shrapnelli ehitus on wähe keeruliſem. Pommi õõnes toru on niisama malmiſt ehk teraseſt tehtud, aga kahte jakku jaotatud. Alumiſes, wäikſemas, on püssirohu-kammer, suuremas seisawad ümarguſed, wedela weewliga ülewaalatud kuulid. Weewel hangub

kõwaks ja hoiab kuulid ühes tombus, nii et nad shrapnelli lennu-aegu kesta sees liikuda ei saaks ega sihtijooksmist ei takistaks. Alumine püssirohu-kammer on shrapnelli pääga toru läbi ühenduses. Toru seisab keset kuuli-kammert ja on ka püssirohuga täidetud. Toru ots ulatab pommi ülemisesse jakku, kus ta sihtimise-renniga ühineb. Sihtimiserenni ülemisesse otsa ehk pääle kruuwitakse, enne pommisuurtükki pistmist, iseäralik tong, mis täiesti löögitoru moodi on ehitatud, ainult palju nõrgema wedruga. Sihtimiserend käib shrapnelli ülemises otsas kord keerdu ja lõpeb ülemalnimetatud toruga, mis alla püssirohu-kambrisse wiib. Rennis on süütenöör, mis kõige kauemini 12 sekundi wõib põleda. Enne shrapnelliga laskmist tehtakse järgmisi eelwalmistusi: Tong kruuwitakse pommi külge, maa kaugus määratakse ära ja süütenööri lastakse siis nii pikalt põlema lüüa, kui mitu sekundit arwatakse ära kuluma, enne kui pomm soowitud sihile jõuab. Niipea, kui pomm suurtüki-torus liikuma hakkab, kargab kapsel nõela otsa, elawhõbe plahwatab ja ajab süütenööri soowitud kohast põlema. Teatawa aja järele läheb tuli torusse, säält püssirohu-kambrisse, ja shrapnell lõhkeb õhus. Ta külwab ülewalt kuulisid waenlastele kaela nagu rahet. Üksgi kaitsewall ega jookfukraaw ei päästa shrapnelli-tule eest, kui aga pomm õieti on sihitud ja parajal paigal lõhkeb. — Shrapnellid on alles uuemal ajal laiemalt tarwitusele tulnud, kuna neid küll juba üle 100 aasta eest tunti, nimelt Inglise sõjawäes, kes nendega Hispanias Prantsuse wastu sõdides (1808—1813) wastasele suurt kahju ja kohutust tegi. Imelikult tunnub et Napoleon I. selleşt uuest tapa-abinõunst ei näinud hoolima, mida hiljem küll kahetsenud. Ka päraştgi ei pandud seda kaua aega nagu tähele; alles Amerika suurtüki-wägi näitas 1898 a. Hispania sõjas shrapnelli koledat mõju suuremal moel.

Jseeneşeşt mõista, peab sarnane sõda inimeste erkusid koguni teisiti tabama, kui endise aja sõdades. Tuttaw on, et kõwa maawärisemise ja tulepurskamise kannul taudi sarnane erkude haigus käib. Sarnaşt erkude haiguşt oli siis ka nende juures märgata, kes „Warjagi," „Petropawlowski" ja „Hatsuse" päält ära pääsesiwad.

Uue aja sõda sünnitab uusi haigusi, nagu seda ka uue-aja wabrikutööstus teinud on. Neid haigusi tarwitseks küll aegsasti tähele panna, nende loomu uurida ja abinõunusid nende tõrjumiseks otsida. See oleks tulewiku kohta wäga tarwiline.

Kauge Ida lahinguwäljadel on kõik uue aja sõja kohutawad jõud täiel wõimul tegewusesse astunud; Wene ja Jaapani wägedele on see kurb eesõigus osaks saanud, et maailmale näidata, kuda uue aja sõjapidamise wiis inimese hingesse ja meelesse mõjub.

Tormijooks Port-Arturi kindluste pääle.

Kõige pahem on aga lugu selle pooleſt, et tagajärgedega weel ei mõisteta midagi pääle hakata. Waimuhaigete ſoldatitega on halwasti ümber käidud, ſeſt et arstidel nende eeſt hoolitſemiſeks aega ei ole. Teiſelt poolt on alamate kui ka ülemate poolt teguſid korda ſaadetud, mida ainult waimuhaiged wõiwad teha. Mitmeid on lihtſalt ſurmaga nuheldud, kellele õieti waimuhaigete maja aſupaigaks oleks määrata tulnud.

Tähtſaks õpetuſeks, mida praeguſe ſõja ſündmuſed annawad, on ſee, et edaspidi ſõjawäljal iſeäraline jaoskond ergu- ja waimuhaigete ſoldatite jaoks aſutada tuleks.

Kurb küll, aga nüüdne ſõda kaotab, ehk wähendab ometi ſuurelt ka ſelle troosti, et uue aja hirmſateſt ſõjariiſtadeſt ikka ka ſee tulu olla, et nii-wiiſil ſõjad lühendatud ſaada, ſeſt kange tapmiſe tõttu ſaada kumb tahes ſõdija warem wõidu kätte, nii et aastate kaupa ſõdimiſt, nagu wanasti, enam waja ei olla. Küll näitas wiimaſel ajal lugu nii minema, et ſõjad lühikeſe ajaga ära peeti. 1849 lõppes Auſtria-Sardinia ſõda kõiges wiie päewaga, 1859 a. peeti Italia ſõda kuue nädaliga ära, 1866 Saksamaa ſõda neljaga, 1885 a. Serbia-Bulgaria ſõda oli kahe nädaliga otſuſtatud, 1897 a. Türgi-Greeka ſõda ühe kuuga, 1898 a. Hiſpania-Amerika ſõda kolmega. Iſegi nii kanged heitluſed ſuurte wõimude wahel, nagu 1870 a. Saksa-Prantſuſe- ja 1877 Wene-Türgi ſõda, ei nõudnud pikemat aega kui eſimene kuus, teine ühekſa kuud. Aga omakohaſt wäike Buuri ſõda 1899—1902 wõttis ometi jälle üle $2^1/_2$ aastat aega, ja nüüdne Kauge Ida ſõda ei ole üle aasta keſtnud koleda keſtuſe järele weelgi otſuſtatud.

Seſt ſelle pooleſt on jällegi nüüdne ſõda muudeſt hoopis iſemoodi, et ſelles iſegi arutu ſuured, pikad ja weriſed lahingud, mis mõlematelt otſatu ohwrid nõudnud, ometi üsna otſuſtamata jääwad (nii augusti keskel peetud Ljaojani, kui ka ſeptembri lõpul Shahe-Benſihu lahing, niiſamuti jaanuari keskel 1905 olnud Sandepu wõitluſed.) Heitluſed, mis waheſt niiſama palju ohwrid nõudnud, kui ajaloos kuulus „rahwaste lahing“ Leipzigi juures 1813 a. ja „aastaſaja ſuurem tapmine“ Borodino juures 1812 a., lõppeſiwad kümne päewaſe keſtuſe järele ometi ilma muu tagajärjeta, kui mäekõrguſed ſurnute hunikud ja määratud werejõed — ei õiget wõitu ega kaotuſt kummagil. *) Seſt jällegi on nüüdſe ſõja iſeäraldus ſee, et ſeni ka ſuuremate ja laialiſtemate wõitluſte juures wangilangemiſi pea-aegu ſugugi ei ſündinud, kuna

*) Kas ehk ei tähenda ſee nähtus ſelle poole, et ka terwe ſõda, kõige ta ſuuruſe ja määratute ohwrite pääle waatamata, tõſiſe tagajärjeta lõpeb?

muidu uuema aja sõdades (nimelt Saksa-Prantsuse ja Wene-Türgi sõjas) sõjawangisid ei enam kümne,- waid sajatuhandete kaupa loeti. Wäga tihti on alles lahingu tagajärjed kaotaja wäe laialipillamise ja wangisattumise jne. tõttu sõjakäigu kohta mõjuwaks saanud, nüüdses sõjas pole seda sündinud enne kui Mukdeni juures.

Ka see nähtus, mis uuema aja sõjapidamises wõimatuks saanud arwati olema — et suured sõjawäed wõitluswalmilt kuude kaupa ligistikku seisawad — on ometi nüüdses sõjas uuesti ilmunud, sest Shahe jõe kallastel seisiwad oktobri algusest 1904 weebruari keskeni 1905 (nii siis üle 4 kuu) mitme sajatuhandeli-

Jaapani admiral Uriu (waata lhk. 227.)

sed waenulised wäed, täitsa „trewoga-walmis," ometi suurema wõitluseta. Aga uudiseks, enne küll olemata nähtuseks, on nüüdses sõjas lahingute laialdus: Wõitlewate wäeliinide pikkus oli Ljaojani juures wast 50 wersta pikk, Shahe juures ehk ligi 100 wersta, weebruari-wõitlustes Mukdeni ümbruses koguni palju üle 100 wersta. Wõitluste laialdus ep küll ka mõjub, et need nüüdses sõjas ikka õige pikaliseks weniwad, nädali ja koguni paari pikkuseks, mida sõdade ajaloos küll wist ial pole nähtud, wähemalt uuemal ajal mitte, kus suuremadgi lahingud ühe, ehk ometi kahe päewaga on otsustatud.

Weel on suureks iseäraldiseks nüüdsele sõjale ka seegi, et enne awalist sõjakuulutust suur sõda juba peetud oli: Kolm kibedat kokkupõrkamist oli ju olnud. Küll on ka mõnigi teine sõda ilma

otsekohese sõjakuulutuseta alustatud (näit. viimne Wene-Türgi sõda,) aga siis ei tulnudgi seda hiljem enam, ja sõjategewuse tõsise algamisega läks esiotsa ikka aega, nii et wastasele teise nõuu küllalt aegsasti teada sai.

Nüüdses sõjas aga awaldati ametlised sõjakuulutused ikkagi, kuid alles siis, kui ju werepulm lahti oli. Meie poolt oli muidugi wiiwitus loomulik, sest Wenemaa ei tahtnud pääle tungida, waid awaldas siis alles omalt poolt waenlust, kui waenlane sõja tegelikult oli alustanud. Ikka aga tuli meiepoolne sõjakuulutus enne, kui Jaapani oma.

8. Ametlised sõjakuulutused.

Omakohast oli küll Wene ja Jaapani wahelise diplomatilise läbikäimise katkestamine ise ju sõjakuulutus. Aga muidugi on küllalt sedagi sündinud, et saadikute wastastikku ärakutsumisel suuremaid tagajärgesid ühtegi ei olnud, waid oldi mõni aeg pahane ja sõlmiti siis katkestatud läbikäimise-sidemeid jälle kokku. Ka se gi lord awaldas (nagu lehk. 184 ju seletatud) Jaapani saadik Peterburis, Kurino, mõtet, et lõpetatud diplomatiline läbikäimine pea jälle ülesse wõetawat.

Nii oli siis Jaapani walitsuse waenukuulutawa sammu järele rahu alajäämiseks weelgi lootust. Nimelt arutati paaril päewal mujal riikides agarasti küsimust, kuda sõda eemal hoida wõiks. Mõeldi, et erapooletud riigid tülitsejate wahele wõiks astuda ja neid lepitada püüda. Loodeti, et wastastikku järeleandmisel ikka kokkuleppida suudetaks.

Wenemaa näis selleks ka walmis olema, kui teised riigid wahelepituse ette wõtaks, sest 27 jaanuaril — kaks päewa pärast Jaapani teatust läbikäimise lõpetuse kohta, mil Jaapani poolt küll juba waenlus oli alustatud, kuna see aga Peterburis weel teadmata oli — saatis meie riigiwalitsus awalise teatusekirja wälja, milles oma seisukohta Ida-Aasia asjus selgitas ja awaldas, et tema poolt waenluse awaldust ei tule.

Selles meie „walitsuse teada-andmises“ seletati läbirääkimiste käiku Jaapaniga nõnda:

„Mineewal aastal awaldas Jaapani ministerium, Waiksemere kallastel tasakaalu ja kindlama korra sissejeadmise soowil, Keiserlikule walitsusele ettepaneku, üleüldiseid lepinguid Korea asjade kohta

teha, millega Wenemaa Keisri Majesteedi Kõigekõrgema käsu pääle nõuus oli.

Et sel ajal Kauges Idas maawalitseja-amet seati, siis anti Jaapaniga tehtawa uue lepingu eelnõuu kokkuseadmine kindral-adjutant Aleksejewi kätte; abiks pidi tal Wene saadik Tokios olema.

Ehk küll esiotsa arwamiste wahetamine selles asjas sõbralikku laadi kandis, püüdsiwad, nagu teada, Jaapani seltsid ja kohalik ning wäljamaa ajakirjandus igapidi sõjalikku käärinust jaapanlaste seas sünnitada ja walitsust Wene maa wastu sõdima kihutada.

Niisuguse meeleolu mõju all hakkas ministerium läbirääkimistes ikka suuremaid ja suuremaid nõudmisi awaldama ning walmistas maad ühtlasi kõige laiemal wiisil sõja tarwis ette. Kõik need asjaolud ei wõinud muidugi Wenemaa rahu rikkuda, aga sundisiwad teda siisgi omalt poolt sellekohaseid korraldusi maa- ja merewäes ette wõtma.

Sellegi päraft pani Wenemaa nii, nagu tarwis, Jaapani walitsuse seletusi tähele ja ütles, et ta walmis on lepingu tingimiste põhjal Jaapanile Koreas kaubanduse- ja majanduse asjus eesõigusi andma, ühes õigusega, et ta neid eesõigusi sel korral, kui maal segadusi ette tuleb, sõjawäega kaitsta wõib, kuna Wenemaa Kauges Idas tõsist rahu alal hoida soowib, nii palju, kui seda tema wastuwaidlemata õigused ja kasud lubawad.

Selles mõttes wäljatöötanud lepingu eelnõuuga ei olnud aga Jaapani walitsus mitte rahul, kes omas wiimsetes ettepanekutes Korea iseseiswuse kindlakstegemise tingimisi tagasi lükkas, ja ühtlasi ka pääle hakkas käima, et tähendatud eelnõuusse Mandshuria küsimusesse puutuwad määrused üles wõetaks.

Niisuguseid Jaapani nõudmisi ei olnud muidugi mitte wõimalik täita. Wenemaa seisukord Mandshurias puutub kõige päält Hiinale endale ja alles päraft kõigile riikidele, kellel Hiina riigis kaubandusliisi kasusid on. Sellepäraft ei näinud Keiserlik Walitsus tõepooleft mingisuguft põhjust olewat, iseäralisesse lepingusse Jaapaniga, mis Korea asjudesse puutub, mõnda määrust selle maa kohta üles wõtta, mille Wene sõjawäed eneste käes pidasiwad.

Selle juures tunnistab päälegi Wene Keiserlik Walitsus Mandshuria maa sõjawäelise enese käes pidamise ajaks niihästi Hiina keisri ülemwalitsuse sel maal, kui ka teiste riikide eesõigused, mis nemad Hiinaga tehtud lepingute tagajärjel omandanud, makswaks.

Selles asjas anti wäljamaa riikide walitsustele sellekohane seletus ära. Nende asjaolude pääle waadates tegi Keiserlik Walitsus oma asemikule Tokios kohuseks, tema wastuft wiimaste Jaapani ettepanekute pääle ära anda, kuna ta selle pääle kindel olla

arwas wõiwat, et Jaapani walitsus ülemal tähendatud mõtteawalduste põhjenduſt järelkaalumiſe alla wõtab ja Wenemaa soowiſt, Jaapaniga rahuteel kokku leppida, tarwilikult lugu peab.

Jaapani walitsus aga ei oodanudgi ſelle wastuſe kätteſaamiſt ära, waid tegi otſuſeks, läbirääkimiſi ja diplomatilikku läbikäimiſt Wenemaaga lõpetada.

Kuna Wenemaa kõike wastutuſt ſelleſt teguwiiſiſt tekkiwate tagajärgede päraſt Jaapani pääle paneb, tahab tema ſündmuſi ära oodata ja eſimeſe juhuſe juures kõige tõſiſemaid abinõuſid tarwituſele wõtta, et oma õiguſi ja kaſuſid Kauges Idas kaitſta."

Selles ſeletuſes oli ſiis küſimuſe rahulik ſelgitamine weel wõimalikuks jäetud. Seletus awaldati, nagu nimetatud, 27 januaril, aga oli küll ju päew warem walmis ſeatud, kuna ſelles alles rahutoon kõlas. Aga juba ſelſamal päewal tuli Jaapani waenluſe-awaldamiſeſt teatus, mis asjaloo hoopis teiſeks muutis. Ja nii ilmus ſiis ka juba ſelſamal päewal meie walitſuſe poolt täielik ja ſelge ſõjakuulutus. See käis järgmiſelt:

Kõigekõrgem manifeſt.

Jumala armuſt,

Meie, Nikolai Teine,

Kõige Wenemaa, Moſkwa, Kiiewi, Wladimiri, Nowgorodi Keiſer ja Iſewalitſeja, Kaaſani Tſaar, Aſtrahani Tſaar, Poolamaa kuningas, Siberi Tſaar, Herſoni ja Tauria Tſaar, Gruſinia Tſaar, Pihkwa Walitſeja ja Smolenski, Leedu, Wolonia, Podolia ja Soomemaa Suurwürſt, Eeſtimaa, Liiwimaa, Kuramaa, Semgali, Samogiti, Bjelostoki, Kareli, Tweri, Permi, Wjatka, Bulgaria ja Stepimaade Würſt, Nowgorodi, Tſhernigowi, Riaſani, Polotski, Rostowi, Jaroslawi, Bjelo-oſero, Udora, Obdora, Kondo, Witebski, Mſtisl[illegible] kõigi Pohjamaade Ülemwalitſeja, Armenia, Tſherkaski[illegible]raski maade ja würſtide Walitſeja, Turkeſtani Wali[illegible]Norramaa Auujärjepärija, Schleswig-Holſteini hertſog[illegible]ne. jne., anname kõigile Oma truudele alamatele teada, et Meie, Oma ſüdamele kalli rahu

kindlustamise eest muret kandes, rahulikku oleku alalhoidmiseks Kaugel Idas kõik tegime. Neid rahuarmastawaid sihtisid silmas pidades awaldasime Meie nõunsolemist, Jaapani walitsuse poolt ettepandud ja seni mõlemate keisririikide wahel maksmas olnud lepingid Korea asjus uuesti läbi waadata. Selles asjas ettewõetud läbirääkimised ei jõudnud aga mitte lõpule ja Jaapan, kes koguni Meie walitsuse wiimase wastuse kättesaamist ära ei oodanud, seletas, et läbirääkimised ja diplomatiline läbikäimine Wenemaaga lõpetatud on, ilma et selle läbikäimise lõpetamine waenuliku tegewuse algust tähendab. Jaapani walitsus andis aga oma miinilaewadele käsu, äkitselt Meie laewastiku kallale tungida, mis Port-Arturi kindluse wälimisel reidil wiibis. Päraft seda, kui meie oma Kauge Ida maawalitseja käest selle teate kätte saime, andsime Meie kohe käsku, sõjariistus jõuuga Jaapani väljakutse pääle wastata. Kuna Meie seda oma otsust teada anname, palume Meie — Kõigekõrgema abi pääle kindlas lootuses ja teadmises, et kõik truud alamad ühemeelselt walmis on, Meiega ühes isamaa kaitseks wälja astuma — Jumala õnnistust Meie wahwa maa- ja merewäe pääle.

Antud St. Peterburis, januarikuu 27 päewal, üks tuhat ühekssada neljandamal aastal pääle Kristuse sündimist, Meie walitsuse kümnendal aastal.

Alguskirja on Keisri Majesteet Ise oma käega alla kirjutanud.

„Nikolai".

Sellega oli siis sõda ka ametliselt awatud, ja kohe pandi meie pool kõik tarwilised rattad käima, mis sõjakäigule waja. Juba 28 januaril ilmus Kõigekõrgem käskkiri Walitsewale Senatile, järgmiselt

„Et tarwilisel korral Kauge Ida sõjawägesid ja Siberi laewastikku kõige rutemalt sõjakorrale seada, tundsime Meie tarwiliku olema, Meie Kauge Ida maawalitsejale õigust anda: 1) maawalitsuse piirides tagawara-maa- ja merewäe ohwitsersid ja alamwäelisi tegewasse teenistusesse kutsuda, neis piirides makswate sõjawäe

walmisseadmise eeskirjade järele, 2) selle eest hoolt kanda, et rahwa käest maawalitsuse-maa wägede jaoks tarwiline hulk hobuseid muretsetaks, sellekohaste määruste põhjal. Lähemad juhatused selles asjas oleme Meie sõjaministrile ja mereministeriumi juhatajale andnud."

See esimene sõjalik määrus käis siis, nagu mõistagi, sõjawälja kõige ligemate maade kohta, mis Kauge Ida maawalitseja alla seatud (Amurimaa ja Rannamaa ehk Primorski oblast). Aga muidugi ei saanud sääl kokkuwõetawatest wägedest suuremat sõja jõudu, ning nii ilmus juba 30. jaanuaril uus Kõigekõrgem käsukiri Walitsewale Senatile, järgmise määrusega;

Siberi sõjawäe-ringkonna wägesid ja asutusi sõjakorrale seada, niisamuti ka maawalitseja all olewaid abiwägesid täielikult sõjawalmis seada tarwiliseks tunnistades, käsime meie Omas käsukirjas sõjaministrile juhatuste järele kõiki tarwilisi sellekohaseid korraldusi ette wõtta:

1) maa- ja merewäe tagawara- alamwäelisi praegu makswate kokku-kutsumise eeskirjade järele kõigist Siberi sõjawäeringkonna maadest ja kubermangudest tegelikusse teenistusesse kutsuda, niisamuti ka tarwilik osa Kaasani sõjawäe-ringkonnast, Wjatka ja Permi kubermangu mõnedest maakondadest;

2) neid riigipiirides elawaid tagawara-ohwitsere, kes praeguste korralduste järele Siberi sõjawäe-ringkonna wägede täiendamiseks määratud on, tegelikusse teenistusesse kutsuda.

3) rahwa käest tarwiline osa hobuseid muretseda, sellekohaste määruste järele.

Et sõja alguse järelegi Jaapan mitmetpidi wõõriti talitas, saatis Wenemaa webruarikuu algul uue ringkirja oma saadikutele wäljamaal, mille muudes riikide tähelepanemist Jaapani teguwiisi pääle juhiti, kuda see Koreamaa, mis ometi erapooletuks pidi jääma, oma alla wõtnud, Tshemulpo all Wene sõjalaewad purustanud, Wene kaubalaewasid kinni wõtnud jne.

* * *

Kuna Wene walitsus nii oma riigile, kui ka wäljamaade walitsustele sõja seisukorra kohta teatusi awaldas, waikiti Jaapani pool esiotsa täiesti, kuna aga selle asemel kibedasti sõditi ja sõjawäge ülemere weeti. Alles kui kolm sõjategu tehtud ja hulk sõjamehi Koreasse saadetud oli, awaldas ka Jaapani keiser Wenemaale sõjakuulutamise manifesti, mis nõnda käis:

„Meie, Jaapani mikado (keiser), anname kõigile oma truudele alamatele teada, et meie sellega Wenemaale sõda kuulutame ja kõigele oma maa- ja merewäele käsku anname, sõjalist tegewust terwe sõjariistus wõimuga alata.

Meie alalises püüdeks oli, oma riigis rahu ja õitsmist edendada, sõbralikka sidemeid kõwendada, mis meie maad teiste riikidega köidawad. Niisuguse seisukorra maksmas-olemise teadmine, mis kaasa oleks aidanud, Ida-Aasias rahu pikema aja pääle kindlaks seada, oleks ka meie wägewust tulewikus kindlaks teinud, ilma et meie teiste riikide õigusi kitsendanud, wõi nende kasusid puutunud oleksime.

Meie ootuste ja lootuste pääle waatamata, sundisiwad meid asjaolud waenulikku tegewust Wenemaa wastu algama. Tulewiku kindlustust saame meie ainult omandada, kui meie sõjariistad kätte wõttame. Meie loodame, et meie alamate ustawus ja wahwus lähemal ajal rahu jalale seab ja meie riigi kuulsust alal hoiab."

Nagu näeme, oli Jaapani sõjakuulutus lühike ja tuse. Selle wastu oli aga see seletuskiri, mille Jaapan ka oma poolt wäljamaa walitsustele oma teguwiisi põhjenduseks saatis, hoopis pikem ja laialisem kui Wene poolt antud seletus. Iseeneseşt mõista, püüdis Jaapan olekut oma seisukohast kirjeldada ja asjale säärast wärwi anda, kui temale passis.

Jaapani walitsus seletas siis oma aruandes pikalt ja laialt, kuda ta Wenemaaga „Korea ja Hiina iseseiswuse ja puutumatuse pärast" läbirääkimisi pidanud. Läbirääkimiste ajemele olla sellepärast sõda astunud, et Wenemaa Hiina walitsuse-õigust Mandhurias makswas ei ole tunnistanud.

Jaapani walitsus olla läbirääkimisi alanud, et Ida-Aasias rahu jäädawalt kindlaks teha. See olla seda tarwilikum olnud, et Wenemaa Hiinaga tehtud lepinguşt ja riikidele antud lubadusteşt hoolimata oma wäe ikka Mandshuriasse jätnud. Ka olla Wenemaa asju ette wõtnud, mis Koreale kardetawad oliwad.

Mis Jaapan nende läbirääkimiste kohta arutas, selleşt oleme eespool (lhk. 178—180) pää-asjad kokkuwõetult nimetanud Wiimase, 24. detş. antud, Wenemaa wastuşekirja şişu olnud järgmine:

Wenemaa nõuab, Jaapan seletagu, et Mandshuria ja selle rannad wäljaspool Jaapani mõjukonda on. Wenemaa lubab omalt poolt, et ta Mandshurias Jaapani ja teiste riikide kaubandusele takistusi ei tee. Riigid wõiwad neid õigusi ja eesõigusi mis nad Hiinamaa käeşt saanud on, wabalt tarwitada. Muud kui wööraid asutisi sinna seada ei luba Wenemaa mitte. Jaapan peab aga era-

pooletu maa-jao ja Korea ranna kindlustamise asjus W ne ettepanekuga nõuus olema.

Et Wenemaa Hiina iseseiswuse ja puutumatuse asjus midagi ei olla lubanud, siis ei olla neil lepingutel, mis Jaapan Hiinamaaga teinud, enam õiget wäärtust olnud. See olla iseenesest mõista, et kui Wenemaa Mandshuria omaks maaks kuulutawat, siis need lepingud tühjaks jääwad, mis teised riigid Hiinamaga on teinud.

Jaapan jäänud oma nõudmiste juurde kindlaks ja palunud Wenemaad 31. detš. weel kord, et ta nad uuesti läbi katsuks. Mitu korda palunud ta wastust, ilma et ta seda saanud oleks. Isegi seda ei olla Wenemaa ütelnud, kunas ta wastust anda tahab.

Jaapan tahtnud rahu alal hoida, aga et Wenemaa Mandshuria kohta käiwat seletust ei olla anda tahtnud, sõja wastu agarasti walmistanud ja Korea piiri äärde palju wäge saatnud, sellepärast pidanud Jaapan diplomatilise läbirääkimise lõpetama.

Muud riigid ei hakanud muidugi oma arwamisi ei Wene ega Jaapani seletuste kohta awaldama, waid töttasiwad aga, o m a täit erapooletust selles sõjas awaldama. Seda tegiwad wiibimata ka Wene ja Jaapani lepinglased (Prantsuse- ja Inglisemaa), niisama muud riigid — isegi need kellest, sõjasse segamist kudagi ei wõi dudgi arwata, nagu Rootsi- ja Greekamaa. Wäga iseäralik oli H i i n a seisukoht, kelle riigist üks osa — Mandshuria — otse sõja-wäljaks määratud oli. Ometi töttas temagi täie rõhuga seletama, et tema kõigiti ja üsna erapooletu tahab olla, mille juures küll targu tähendas, et Mandshuria sellest erapooletusest wäljas on.

9. Sõtta!

Eespool on laiemalt seletatud, et nüüdne Kauge Ida sõda kaua-aega küpsenud politikalise seisukorra tagajärg on. 1903 aasta teisel poolel nihkus aga sõjatont ikka nähtawamalt ligemale. See, mis Wene ja Jaapani wahelisest läbirääkimistest ilmsiks tuli, andis sõjakartuseks wäga suurelt asja. Juba oktobrikuul oligi korra jutt wäljas, sõda olewat kuulutatud. Weel suurema rõhuga räägiti seda Jõulu-ajal, kus Wene wastus Jaapanile ära oli saadetud ja Jaapan sellega ei leppinud. Asjalood seisiwad siis juba nii, et sõja algamine ainult ajaküsimus wõis olla, sest kuna

kumbgi Kauges Idas wõimutaga nõudew riik oma seatud sihist taganeda ei tahtnud (oma seisukohalt waadates ei wõinudgi), oli arwata, et kumbgi wiiwituseſt enam suuremat tulu ei arwanud tõusmc, waid otsustanud oli, nõrkemata nõudmiseks saanud wõitluſt nüüd, kus kord asi päewakorral teisis, läbi wõidelda. Sõja tulek pidi siis igapäew oodata olema.

Jaapani kohta maksis see arwamine üsna ja täiesti. Sääl soowiti, igatseti, — päriti otse sõda. Walitsusele heideti lohakuſt ja hooletuſt ette, et ta asjaga nii kaua wiiwitab. Kuna küll walitsusel omalgi sõjaplaan ju ammu walmis oli, teati sääl ometi ka hästi küll, kui üliraske sõda see tuleks, millele tal wastu minna oli, ja kui kardetawaid tagajärgi tuua wõiks. Nii siis püüti wähemalt wäljaspidi rahu-nägu näidata. Kui aga sõja süttimiseks õige aeg arwati olema, wõttis terwe riik ja rahwas seda teadet hõisates wastu.

Tükis teisiti oli ajalugu meie riigis. Siia ei soowitud, ei igatsetud, ei oodatud siis ka sugugi sõda. Wene riigil ja selle laialistes piirides elawatel rohketel rahwastel on wiimasel ajal oma koduste asjade ajamisega nii palju tegemist, et need terwet tähelepanemist omale nõudsiwad. Lausa seletasiwad awaliku arwamise kandjad — ajalehed jne. — et meile oma sisemiste asjade korraldamine tähtsam on kui kõik Kauge Ida küsimus, ja nii oli siis üleüldine mõte see: Jääks ometi sõda tulemata! Loomulik on, et mida inimene soowib, seda ka loodab, ja nii oli arusaadaw, et kõigist sõjamärkideſt hoolimata meil sõjatulekut ometi kudagi ei tahetud ega suudetud uskuda. Ikka mõeldi, arwati, loodeti, et see karikas kudagi weel mööda läheb, wähemalt esiotsa. Teati ju ka, et meie riigiwalitsus, kellel küll tuttaw oli, kuda riigis sõjamõte waimustuſt ei äratanud, ega wastukaja ei leidnud, wõimalikult kõige hoolega rahu alal püüdis hoida. Seekord lugu oli hoopis teine kui näitusels wiimse Türgi sõja ajal 1877 aastal, mil awalik arwamine ju kuude kaupa sõja puhkemiseks oli ettewalmistatud.

Sellega tuli siis nüüdse sõja hakatus meie riigis kaugelt suuremale hulgale mõtlemata, ette aimamata, ootamata, äkki kui kõue-kärgatus. . . .

Aga niisama loomulik kui see oli, et sõda meile tahtmata, otse wastumeelt pääle tuli, niisama loomulik oli ka, et kui see korra käes oli, siis isamaalik, riiklik tundmus kange jõuga ärkas ja maapinna põruma pani.

Nagu nõiawõimul käis siis sõjalik tunne läbi ilmariigi, ta 130 miljoni elanikku astusiwad, kõigi usu, rahwuse, seisuse ja elukutse ning muude wahede pääle waatamata, ühemeelselt tunnis-

tuſt andma, et nad iſamaa eeſt igale ohwrile walmis on, nii were kui wara pooleſt. Kajas hüüd, et „nüüd üles, Wene alamad, kui waenlaſed meid pirawad“ ja wastukaja täitis terwet ilmariiki, Läänemere ſaartelt Waikſemere woogudeni, Keſk-Aaſia kuumawaſt liiwalagendikuſt Jäämere igaweſe talwe jäädeni — üle terwe riigi tärkas ärew oſawõtmine Kauge Ida olude ja ſündmuste kohta. Ei ainult riigi päälinnades, kus riiklik elu muidugi kõige elawamalt tukſub, waid igal pool, riigi kaugemal ſerwadesgi, ilmuſiwad iſamaalikud meeleawaldused, tõenduſeks, et külm, tagaſihoidlik olek Kauge Ida olude wastu kärſituks ärewuſeks oli muutunud, et iſamaalik waimustus oli ärganud.

Selle woolu äratajaks ei olnud muidugi ainult tundmine, et kui on sõda, ſiis olgu sõda, wõib ka tundmus, et wastane riik sõja algaja oli, et tema meie riigile enne päale tuli, et ſiis Wenemaa eneſe kaitsmiſeks sõtta läks. Ja rahwa laialiſi ringkondaſid walitſeb teatawasti ſee lihtne õiguſe-põhjusmõte: Löömine on keelatud, wastulöök aga lubatud: eſimeſe löögi lööja on ülekohtune päältungija, wastulööja aga õigustatud eneſekaitsja. Kuna ſiis Jaapani riik lepituſe läbirääkimiſed kärſitult lõpetas ja ilma sõjakuulutuſeta sõda algas, oli sõja ſüüd tema pool ja meie riigi rahwaid täitis elaw tundmus, et meie aſi õige on, mis muidugi aruſaadawalt sõjawaimuſtuſt tõstis.

Meie riigi ajakirjanduſe ſeiſukohaſt sõjaküſimuſe asjus olgu ſiin suure ajalehe „Now. Wremja“ toimetaja Suworini sõnad näituſeks. Ta ſeletas, et ei ainult wäljamaal, waid iſegi wenelaſte oma ſeas, olla küllalt arwamiſi kuulda, et sõda üsna asjata olla ette wõetud. Wenemaal ei olla ſugugi Port-Arturi waja, ei terwet Mandſhuria kupatuſt, ega üleüldſe Waikſemere wärki — ſee olewat riigile üksi ristiks kaelas. Sellepäraſt olla waja wõimalikult ruttu Kaugel Idas arwed ära lõpetada ja täie jõuga ſiſemiſte uuenduſte ja paranduſte kallal töösſe hakata.

Olgu nüüd nende arwamiſtega lugu muidu kuda tahes — ſeletas Suworin edaſi, — aga kuna nüüd sõda ju käes, ei tohi enam mingiſt arwete lõpetamiſeſt kõnelda. Seſt Wenemaa on nüüd oma suure-riigi ſeiſukoha eeſt wäljas ja ei tohi ſelles kudagi mitte oma järele-andmiſe tõttu nõrkuſemärkiſid awaldada, kui ta mitte suurema alanduſe oſaliſeks ei taha ſaada, kui ſee Berlini kongreſſil sündinud. Olgugi waſt Kauge Ida aſi Wenemaale enne kõrwaline aſi olnud, nüüd olewat ſee tema eluküſimuſeks ſaanud. Wenemaa peab nüüd kas wõitma, millega oma ſeiſukohta kahe aaſtaſaja jooſul wõidetud maadel jäädawalt kinnitab ja ühtlaſi Europas lugu-

pidamises tõuseb, ehk ta kaotab, ja jääb siis võidetult terwe maailma ees seisma — Türgimaa, Kaukasia mäerahwaste, Kesk-Aasia kolijate, terwe Slawi rahwaste-kogu ees, kes seni ta wastu auukartust tundnud. Õeldagu selle kohta mis tahes, aga lugu on ilmas kord nii, et tugewus auu ja lugupidamist osaks annab, kuna nõrka põlatakse. Wenemaa ei wõi siis teisiti, kui et oma terwe jõuu kokku wõtab, kõik oma ergud pingule tõmbab, ning selles sõjas wõidumeheks saada püüab. Olla kõl watu, Wenemaale sõjas kaotust soowida, et selle tõttu sisemisi uuendusi saada. . . Muidugi wõib Wenemaa Kauges Idas järele-andlik olla, wõib Mandshuria Hiinale tagasi anda jne. Aga seda peab ta wõitjana tegema, mitte wõidetuna. — Nõnda Sumorini seletused.

Wene riigi kõigi osade elanikkude isamaalikust meelest ja ohwriwalmis olekust andis selgesti tunnistust see agarus, millega terwes riigis andeid koguma hakati, nii hästi „Punase Risti“ (haigete ja haawatute sõjameeste eest hoolitsuse,) kui ka üleüldse sõjatarwituste jaoks, nimelt aga sõjalaewastiku toetamiseks. Mõlemad korjandused tõiwad ju mõninga nädali jooksul kümmekond miljoni rubla sisse. Rikkad andsiwad suured summad, aga — ka waesed wabrikutöölised ohwerdasiwad oma palganatukese st osa sõttaminejate wendade wiletsuse kergenduseks. (Nii sündis meiegi kodumaal, nimelt Sindi wabrikus.) Suured, rikkad linnad ja rahameestekogud annetasiwad üsna hiiglasummasid, näit. Peterburi linn üksi $1\frac{1}{2}$ miljoni rubla, Moskwa laenu- (kredit) ühisus pool miljoni. Wäike Rostowi linn kinkis 50,000 rbl. Muudest annetajatest olgu siin mõned riigi piirimaadelt nimetatud: Sewastopoli linn 5,000 rbl., Astrahani linn 50,000 rbl., säälne kaupmeestekogu 15,000 rbl., Nahitshewani linn 20,000 rbl, Semipalatinski linn (Kesk-Aasias) 2900 rbl. Ka meie kodumaa tundis ja täitis oma kohut: Ülikooli linna wolikogu annetas 1000 rbl. aga selleasama summa kinkis ka Pala wald (Kodawere kihelkonnas); Luunja wald annetas 500 rbl., mitme saja rubla kinkijaid oli mitu walda, waesemadgi wallad andsiwad 50—100 rbl. (See waldade annetamine läks — osalt küll mõnede ametikohtade erutusel — juba kohaselt määrast ülegi, nii et Keisri Majesteet hiljemini tarwiliseks tundis, selle kohta awaldada, et niisugune waldade koormamine mitte õige ega kohane ei ole, waid waldadel on waja oma koduseid asju ja tarwitusi silmas pidada.)

Aga pääle nende summade, mis otsekohe kroonule sõja hääks ja üleriiklise „Punase Risti“ kätte läksiwad, ohwerdati mitmel pool weel õige rohkelt erawiisil sõjawäljal olijate abiks. Mitmed haigemajad seati sõjawäljale erainimeste poolest ja nende kulul; nii

läks üks sõja-laatsaret Soomemaa poolt, Peterburist üks „Ewangeliumi sõja-laatsaret," üks „Wene-Hollandi haigemaja" (osalt weel Buuri-sõja jaoks kogutud annete waral,) ja nii Eesti kui Liiwimaa pooleşt saadeti ka oma sõjawälja-haigemaja. Rahwa elawal osawõtmişel şai şee wõimalikuks. Nende haigemajade hääks annetati pääle raha-annete ka igaşugu asju, nii toidu- ja riide,- kui arstimişe-aineid.

Et „Punaşe Risti" talitus rahu-ajalgi joones hoitakşe, wõis şee kohe sõja algul oma halastuşe-töösşe aşuda ja ju mõne nädali jookşul eşimeşed arsti-şeltskonnad sõjawäljale ära şaata. Hiljem läks teişi ikka tagant pääle, ja juba augustikuu lõpul oli „Punaşel Ristil" 166 põetuspaika sõjawäljal tegewuşes, kokku üle 22,000 şängiga (nimelt 95 sõjalaatşaretti, 28 jaama-laatşaretti, 29 lendawat şalka (mis ikka liikumas on) jne. Tegewad oliwad nende juures, pääle mitmeşuguste ametnikkude, 455 arsti, 96 üliõpilaşt, 168 rohuteadlaşt ja welskeri, 1962 halastajat õde, 2240 haigetalitajat. Pääle şelle aja on kõik arwud muidugi weel şuurelt kaswanud. Ja era-laatşaretid on şelles arwustikus weel arwamata.

Suurelt ja rohkelt on şiis abi eeşt hoolitşetud, aga wäga, wäga palju on on şeda ka waja. Seşt juba enne, kui şügişeşed hirmşad lahingud kümne tuhandate kaupa mehi maha murdşiwad, oliwad ju igaşugu haiguşed ja puuduşed, mis meie wäel wõõral maal harjumata oludes kanda tuliwad, şuurel hulgal mehi põdema pannud. On şiis tungiwalt soowida, et abiandwad käed kodumaal ei wäşiks, kaugel maal şurma şuus wiibiwad wendaşid şelle wõrragi aitamaşt, mis neil wõimalik.

Wäga arusaadaw on, et şelle ärewuşe juures, mis sõja algamine igal pool şigitas, kohe kange põnewuşega sõjawäljalt sõnumid hakati ootama — şeda enam, et eşimeşed sõjateated meile kurwad oliwad — ja nii oodati şiis pikkişilmil uuşi ja paremaid. Aga neid ei tulnud — ei wõimudgi tulla, seşt mnidugi mõista oli meie maawägi pääletungimişeks alles üsna nõrk ja ei puutunud ju üleüldşe waenlaşega kokku, kuna aga merewägi eşimeste lõõkide mõjul nõrges tatud oli. Mis sõjawäljalt kindlalt kuuldi, oli şiis koguni wähe: erateel puistati, nimelt Inglişe ja Amerika lehtede kaudu, küll şuur hulk kõikşugu sõnumid laiali; nimelt teatati ju mõni päew pääle sõja alguşe Jaapani wäe maaleminekuşt Mandşhurias, kus şee aga şootumaks ära häwitatud. Kuid kaugelt şuurem osa nendeşt kandis kohe wale-märki otşa ees ja waleks jäiwadgi nad pea kõik. See sõnumite rohkus ja nendes walitşew şegadus oligi üsna arusaadaw, şeşt teadagi püüdşiwad mõlemad sõdijad pooled

sündmusi wõimalikult oma teada hoida ja walwasiwad siis hoolega sõja-sõnumisaatjaid kui ka muid sõjast antawad teateid. *)

Niisugusel asjakorral arwas meie walitsus tarwiliseks, juba warsti sõja algul meelte waigistuseks awalist kuulutust seisukorra seletuseks anda. Selles 5. webr. ilmunud ametlikus teatuses tuleb siis ka meie riigi walitsuse-ringkondades walitsew mõttewiis awalikuks. Kuulutuses öeldi:

„Nädal aega on selleşt mööda, kui terwet Wene riiki sügaw pahameele-tunne waenlase wastu täitis, kes äkitselt käesolewad läbirääkimised lõpetas ja salaja antud löögi mõjul omale hõlpsalt wõitu saada lootis, selles sõjas, mida ta ju kaua igatses. Kõik Wenemaa elanikud loodawad arusaadawa kärsitusega waenlase kibedat nuhtlemist ja ootawad palawikulise igatsusega Kaugelt Idast teateid. Wenemaa rahwa ühemeelse soowi ja ta kange wõimu pääle waadates ei tohiks küll keegi terwes maailmas selle juures kahelda, et Jaapan oma petlise oleku ja äkilise rahurikkumise eest, mille alleshoidmine kõigi rahwaste teades meie jumaldatud Walitseja ainuks püüdeks on olnud, teenitud karistuse saab. Aga kõik sõjakäigu seisukord sunnib meid esiotsa, oma sõjariistade wõitude saamise sõnumite ootamisega kannatama, seşt see wõib alles siis ilmsile tulla, kui Wene wägi agaramale tegewusele saab astuda. Kuna waenulik päälekippumine meie riigi kaugemas osas sündis, mis riigi keskpaigast tuhandad werstad eemal on, ja kuna meie walitsuse kindel ning tõsine püüe oli, rahu alal hoida — asi, mis õigel ajal sõja wastu walmistamist keelas, — kulub meil nüüd palju aega ära, enne kui waenlasele niisuguseid löökisid wõime anda, mis Wenemaa wägewuse wääriliseid on, ja mis sellele rahwale kohaseks karistuseks peawad olema, kes meid üleannetult wõitlusele on kutsunud; selle juures peab aga wõimalikult Wene were asjata walamise eest hoidama.

Oodaku siis Wenemaa rahwas tulewaid sündmusi rahuga ja kannatlikult ning olgu selle juures kindel, et meie wahwa sõjawägi sajakordselt waenlasele ta wõitlusele-kutsumist kätte saab maksma. Kindlal maal ei wõi tõsine sõjategewus weel niipea algada ja sellepärast ei tohi, ega wõi meie rutuliși teateid oma wäe tegudest sõjawäljalt oodata. See ei oleks Wenemaa suuruse ja wägewuse kohane, kui nüüd waenlase kiireks karistamiseks asjata ja ettewaatamata Wene werd walama hakkasime. Meie isamaa on nendel

*) Sõja-sõnumisaatjaid oli ju enne sõja algust hulk Kaugele Idasse läinud ja sõja süttimisel tõttas neid karja kaupa mõlema wäe juurde. Aga kuude kaupa pidiwad nad sääl tööta turul seisma — ei saanud sõjawälja ligigi.

päewadel niisuguſt ühemeelſuſt, ja niisuguſt elawat igatſuſt kõige oma waranduſe ohwerdamiſeks kalli iſamaa eeſt awaldanud, et ta kahtlemata iga kindlat teatuſt sõjawäljalt kohe omaks wõtab, ja need ilmutatakſe, kui nad tulewad, Wenemaa rahwale ajawiitmata."

Nii käis walitſuſe teatus. Lugejad teawad, et oodatawate sõnumite tulek hoopis kauemaks wiibis, kui ſeda wõidi arwata, ja et, kui need tulema hakkaſiwad, ſugugi niisuguſed ei olnud, kui ſoowitud. . . .

Oli juba, nagu ſeletaſime, sõja süttimine terwe Wene ilmariigi ja ta hulgad rahwad ärewuſesſe ſaatnud, ſiis hakkas muidugi

Kindral Kuropatkin, Mandſhuria sõjawäe endine ülemjuhataja.

ſeda ſuurem ja kibedam tegewus riigi- ning sõjawäe-walitſuſes. Kohe sõja algul Wene laewaſtikule ſündinud äpardus näitas, et maawalitſeja Alekſejew, kelle kätte Kauges Idas terwe sõjaline kui ka walitſuſeline wõim oli uſaldatud, mitte ſelle ülesandega õieti walmis ei ſaanud, et ta ühtlaſi walitſuſe-asju ajada ning ka maa- ja merewäe juhtija olla ei wõinud. Seda ära tundes, määrati ſiis warsti uued mehed nende ametite pääle.

Mandſhuria maawäe ülemaks juhataja ks nimetati ſenine sõjaminister, jalawäe-kindral, kindral-adjutant Alekſei Nikolajewitſch Kuropatkin. See nimetus äratas ſiis nii sõjawäes kui mujal üleüldiſt rõõmu ja hääkkiitmiſt. Igal pool arwati, et uus ülemjuhataja ſelle tegewuſe jaoks kõigiti kohane mees oli — ju ſellel põhjuſel, et ta alles üleminewal aastal Kaugel Idas sõjawäe

olusid ülewaatamas oli käinud ning nii ise oma silmaga säälset seisukorda tuntma õppinud, sellega sääl pinnal ju kodu oli.

A. N. Kuropatkin on 1848 a. sündinud — nii siis nüüd tugewas mehe-eas. Ta õppis sõjateadust enne kadetti-koolis, hiljem Nikolai-päästaabi-akadeemias, milles õppimise 1874 a. kiitusega lõpetas. Juba õppimise ajal aga, waewalt 20 aastase nooremehena, astus juba ka tegelikult mõõgatõõsse: Ta wõttis Buhhara sõjakäigust 1867—1868 a. osa ning oli sääl Samarkandi ja Kashgari wõitmisel tegew.

Ja wäljaõppinult läks ta wäljamaalegi oma teadust täiendama; ta oli ühe Prantsuse sõjawäe-osa sõjakäigul Algerias ligi. Türgi sõja ajal 1877 tunti Kuropatkini tublidust ju nii hästi, et tema kuulsa kindrali Skobelewi juurde 16. diwisjoni juhatuskonna (staabi *) ülemaks pandi. Aga waper mees ei kärsinud kantselei-tööde juures püsida, waid tõttas ka ise wõitlusele, mille juures Plewna all raskelt haawata sai, aga omale ka polkownniku nime teenis, pääle selle weel kuldmõõga ja mitmed auumärgid, nimelt Wladimiri ordo 3. järgu, mõõgaga, Staanislawi ja Anna-ordode 2. järgu, ka mõõgaga. (Wiimseid auumärkisid mõõgaga ei ole pääle Kuropatkini kellegil teisel Wene kindralil).

Sõja järele, kui oma haawast paranenud, pandi Kuropatkin Turkestani kütiprigadi ülemaks, ja selle wäe-osaga oli ta jällegi ühes Skobelewiga Kesk-Aasias turkmenlaste wastu sõjas, kus ta Geok-Tepe kindluse ärawõitmise puhul Georgi-ordo 3. järgu auumärgi sai. Oma sõjategewuse kõrwal sai K. ometi mahti, ka tähtsaid kirjatööšid teha; ta kirjutas nimelt oma Türgi sõja nähtusi huwitawalt. 1882 nimetati ta kindralmajoriks, 1890 kindral-leitnandiks ja ühtlasi Taga-Kaspia maa ning säälsete sõjawäe-osade ülemaks. Hiljemini oli kindral-staabis ametis ja töötas iseäranis riigi lõunapiiri kindlustamise juures. 1898 a. algusel kutsuti siis Kuropatkin kõigekõrgema sõjawäe-ameti pääle — sõjaministriks, ja oli sellena kuus aastat.

Oma sõja-ministri tegewuses on kindral-adjutant Kuropatkin suurt hoolt sõjawäe sõjawalmis-oleku eest kandnud, iseäranis aga Kauge Ida sõjawägede korraldamist silmas pidanud. Tema ameti-ajal on ohwitseride ja sõjawäe-arstide palga-olusid parandatud,

*) Sõjawäe-osade juhatuskonna — staabi — üles-andeks on, wäe-liikumiste, selle tegewuse ja ettewõtete kohta eeskirjasid ning plaanisid walmistada ja walmis töötada, ühtlasi nende täidesaatmist juhtida. Staabisse wõetakse siis hästi asjatundjad ohwitserid, ja ülemaks pandakse ainult tegelikult tubliks tuntud mehi.

sõjawäe toitmise eest paremini hoolt kandma hakatud, wäeteenistuse-seadust muudetud jne. Kuropatkin on mees, kes rasketel tundidel kõikumata seisab, nagu raudsein, oma tegewuses waper ning wäsimata, ta tunneb sõjawäe-olu ning sõja-asju oskab sellejuures sõjamehi armastada ja neid liia kurnamise eest hoida, millega ta sõjawäe täit armastust ja usaldust on osaks saanud. See oli

Admiral Makarow. †

temale nüüdsetes rasketes oludes wäga tähtjas, mil Wenewägi kuude kaupa ikka taganema ehk seisma oli sunnitud. Aga otse selles on Kuropatkini üli-osaw talitus selgesti nähtawale tulnud. Kuna harilikult sõdades taganejad wäed ikka wäga ränka kahju saawad, hulgal wangisid ja sõjakraami kaotawad, on Kuropatkin isegi suurest lahingust (Ljaojanis), wägewa waenlase silma alt, nii moodi tagaeda saanud, et wangisid *sugugi* maha ei jätnud, sõjakraami ka wõrdluslikult wähe. Kuid hirmsas Mukdeni lahingus (weeb. 1905) ei suutnud temagi meie sõjawäge suure kahju eest hoida. . .

Pea-aegu otse ühtlasi Kuropatkiniga, nimetati admiral Sergei Ossipowitsh *Makarow* Wene Kauge Ida laewastiku üle-

maks juhatajaks. Ka see nimetus tunti wäga õige ja asjakohane olema ning seda terwitati üleüldise rõõmuga. Seest mida Kuropatkin maawäes, seda oli Makarow merewäes: tublimaks ja tähtsamaks meheks tuntud. Ka ühewanaduseb oliwad nad: mõlemad 1848. sündinud. Makarow aga asus juba noorelt meremeheks ja sai 1869 a. laewastiku alam-ohwitseriks (lipnikuks). 1872—1876 oli ta admirali Popowi juures asjatalitajaks ametnikuks. Türgi sõjas 1877. oli Makarow ju tähtjas tegelane; sääl juhatas sõjalaewa: „Suurwürst Konstantin". Sõja lõpul tõsteti ta sõjalaewakapteniks, nimetati keiserlikuks adjudandiks, ja sai Majesteedi eneselt käest auumärgi auastuse tunnistuseks.

Selle järgi wõttis tubli meremees maa-sõjast osa: 1881. oli ta Skobelewi wäehulga juures Geok-Tepe ärawõtmisel ligi (ühes Kuropatkiniga). Säält tagasi tulles uuris ta Bosporuse merekitsuse woolusid. Hiljemini awaldas tähtsa kirjatöö põhjapoolse Waikšemere (nii siis ka Kauge Ida wete) merewee-soojuse oludest. Selle jaoks kogus teateid 1885—1889 Wene sõjalaewaga ette wõetud reisil ümber maailma, kus ta mitmes kohas mereolude uurimist toimetas; nende tõõde eest sai Keiserliku teaduse-akadeemia aupalga. 1891—1894 oli M. merewäe suurtüki-jaostuse pää-inspektori ametis, päraft, kui admiraliks nimetatud, wahel Läänemere, siis Wahemere laewastiku juhataja. Hiina-Jaapani sõja ajal 1894 oli Makarow admiral Tõrtowi laewastikuga ühes juba ka Ida-Aasia wetes, nii et ta ju sel korral neid kohti tundma sai, kuhu tänawu tähtsale tegewusele saadeti. Teatawasti oli ju sel ajal — sõjalõpu järgi — Wene ja Jaapani wahekord nii põnew, et iga silmapilk kokkupõrkamist oodati. Wene laewastik, mis siis Hiina rannas Tšifu all seisis, oli walmis, käsu saamisel Jaapani laewastiku pääle tungima. Laewastiku sõjawalmis seadmiseft wõttis Makarow hästi agarasti osa. Aga seekord lahkus põnewus ja Wene laewastik tuli ära. — 1899 saadik oli siis Makarow Kroonlinna sadama pää-ülema wastutus-rohkes ametis.

Laiemates ringkondades on Makarowi nimi iseäranis suure ja tugewa jäämurdja-laewa „Jermaki" läbi tuttawaks saanud, mis tema plaanide järele ja ta juhatusel Inglises ehitati.

Kõigil pool tunnistati Makarowi Wene merewäe tublimaks ja anderikkamaks ohwitseriks. Tema seniseb tähtsad teob lubasiwad loota, et temast Jaapani tugewale ja hää juhatuje all olewale laewastikule ometi wääriline wastane saab. Ja Makarowi juhatajalise tegewuse algus näitasgi seda: Tema Port-Arturisse ilmumisel tuli meie laewastikule kohe nagu uus elu sisse. Kuid enne,

kui midagi mõjuwamat ette wõtta saadi, lõpetas õnnetu 31. märts kõik lootused. (Selleſt edaspidi).

Nõnda saiwad siis Wene Kauge Ida sõjawäele küll tublid juhatajad. Kuda aga oli lugu sõjawäe eneſega?

On ju mõnda korda nimetatud, et meie riik Kauges Idas sõjatulekut küll wõimalikuks arwas ja end ka osalt selle wasta walmistas, et aga kõik tasakeſi ja aegamööda talitati, seſt omapoolt ei olnud sõja algamiſe nõuu ja Jaapani poolt algamiſt ei tahetud uskuda. Nii oli siis Wenemaal sõja-algul Kaugel Idas sõjawäge wõrdluslikult wähe ſeismas. Umbes-arwude järele oli seda 116 pataljoni jalawäge, 77 eskadroni ratsawäge, 26 patareid suurtükiwäge, 4 kasakate-polku, 6 rootu ehituſewäge — nii waſt 100,000 meeſt. Siia juurde wõib weel 6 Siberi tagawara-wäe brigadi arwata, mis Amurimaal sõjawalmis korras ſeiſis; ſelles oli 20 pataljoni, ſee on umbes 18,000 meeſt. Sellega oli siis Wenemaal 1904 aasta algul ümarguſes arwus 120,000 meeſt walmis sõtta astuma. Selle juurde aga tuliwad weel suured wäehulgad, mis kindluste ja sadamate kaitsmiſeks ſeiſiwad; neid loeti umbes 40,000 meeſt (Port-Arturis waſt 24,000, Wladiwostokis 12,000 m. jne.) Siis oli weel 10—20,000 meeſt ja osa suurtüki-wäge raudtee kaitsmiſeks, ka 6 raudtee-pataljoni ja mitmed telegrahwi-osakonnad. Kõik kokku wõetud, wõis Wene wäge sääl ehk 170 kuni 180,000 meeſt olla.

Muidugi ei wõidud loota, ſelle wäega üksi sõda pidama hakata. Nii pea kui sõda kuulutatud, hakati siis suure õhinaga sõjawäge sõjawäljale juurde saatma. Kõige päält saadeti Lääne-Siberis ſeiſaw wägi, kus seda sõjawalmis korras waſt 30—40,000 meeſt oli. Selleſt ei jatkunud aga weel ammugi, ja nii hakati kohe ka Europaſt sõjawäe-osaſid sõtta saatma, mida ſeſtſaadik pääle ühtepuhku on tehtud. Eſiteks wiidi kõik Siberi wäekorpuſed — neid on kuus — üksteiſe järele sõjawäljale, nendega ühes Europaſt 10 ja 17 wäekorpus, ſuwel läks 1. wäekorpus (kus ka meie maa mehed ſeas oliwad), ſelle järgi 16, 8 ja 4. Sügiſel ilmus Kõigekõrgem käſk, pääle I. Mandſhuria sõjawäe (mis Kuropatkini juhatuſe all oli), weel II. sõjawägi asutada, mis kindral Grippenbergi juhatuſe alla ſeati, pea asutati weel III. sõjawägi kindral Kaulbars'i all; kindral Linewitſh ſeati I. wäe juhiks, kuna Kuropatkin kõigi wägede ülemjuhatajaks jäi (nüüd on ta aſemel Linewitſh.) Uuſi wäejaguſid saadeti siis ikka pääle ligi, niiſama sõjamoona ja toiduwara.

Sõttaminewate wäehulkade kokkuſeadmiſeks wõeti pea igalt

poolt riigis seiswate wäejagude juurest osasid *), aga suurel hulgal kutsuti ka tagawara-wäelisi teenistusesse. Kõigepäält sündis see muidugi sõjawälja ligiduses, „Kauge Ida maawalitsuse“ piirkonnas, Amuri ja Rannamaal, selle järele Siberis. Pea aga wõeti ka Orenburi sõjawäe-ringkonnas tagawara-wäelised sõtta, selle järele Kaasani ringkonnast, ning selle pääle hakati muudest ringkondadest üksikute maakondade kaupa mehi wõtma. Juunikuul puutus see käsk ka meie kodumaad, kus ülikooli-linna ja maakonna (ligi 2000 m.), nii ka Harju- ja Wirumaa mehed sõtta saadeti.

Kindral Grippenberg, II. Mandshuria sõjawäe endine juhataja.

Merewäelised kutsuti terwelt maalt, kuid neid ei olnud palju: maawäelistest aga pidiwad kümnedtuhanded kodumaalt ja omastest lahkuma. See tagawara-wäeliste sõttakutsumine puutus walusamini kui mingi muu sõja-tagajärg ka meie maad, kuna äraminejad oma koduses tegewuses ju tarwilisel kohal oliwad, nii et lahkumine ka suuri majandusliši raskusi tõi; suur osa aga oliwad weel perekonna-isad, kelle omased sellega raskesse seisukorrasse sattusiwad. — Augustikuul kutsuti weel suurtüki-mehi, aga nende arw oli wähene. Kuid enne jõulu wõeti jälle meie maalt Pärnu, Wiljandi, Wiru, Järwa

*) Nii läks ka meie maal (ülikooli-linnas) seiswast 95 Krasnojarsk polgust muisi mehi minema.

ja Lääne maakondade mehed sõtta (Pärnu maalt üksi üle 1000 mehe.) Nii on meil seni weel ainult Wõru- ja Saaremaa sõttakutsest puutumata.

Kui palju sõjawäge praegusel ajal sõjawäljal seismas, on wõimata umbkaudugi arwata, kuna ametlika teateid selle kohta ei awaldatud ja erateateid palju usaldada ei ole; päälegi lähewad need wäga lahku. (Mõnel pool loeti Kuropatkini wäge augustikuul 200—250,000 m. pääle, mujal seiswad wäeosad arwamata. 1905 a. algul öeldi Wene wäe arwu sõjawäljal kõik kokku hästi üle poole miljoni olewat). Kindel aga on, et seda weel sugugi nii palju sinna pole kogunud, kui soow ja nõuu oli. Wäe kokkuwõtmine ei teinud küll raskusi, sest rääkimata tagawara-wäelisteſt, kes suurelt osalt alles kokkukutsumata, seiswad Wene riigil päris tegewat sõjawäge weel terwed korpused puutumata. Aga wäga suuri raskusi teeb ülipikk tee, mis meestel ja sõjakraamil sõjawäljale minnes ees on. Esiotsa loodeti, et sõjawäge Europa-Wenemaalt Mandshuriasse kuue nädaliga saata saab. Tegelikult aga tunti see wõimata olema. Sõjawäe saatmiseks ja sõjamoona wedamiseks wõidi Uralist pääle ainult üh t e, ainsaroopalist Siberi-raudteed tarwitada, mis alles waewalt walmis saanud ja päälegi kergelt oli ehitatud, kuna ehitamise ajal sugugi ei aimatud, kui suur töö sellel teha tuleb.

Arwatawasti jäiwad küll ka ehitusel nii mõned eeskirjad täitmata ja töö tehti teist moodi, kui waja oleks olnud. Nii siis tuli, et raudteel ühte-alati takistusi tekkis, nii et wahel sõjawäe-rongid päewade kaupa seisma pidiwad. (Tuli aga ka koguni iseäralisi takistusi; nii kukkus 6. web. Taga-Baikali teel ühes mäekitsastikus määratu lumekogu raudtee pääle ja mattis parajasti sõitwa rongi oma alla, mille juures mitmed inimesed surma ja wiga saiwad.) See kõik wiiwitas sõjawäe saatmist wäga suurel mõõdul, ega lasknud meie wäejuhatuse plaanisid õigel moel teoks saada. Ning selle hädа all on niihästi sõjawäe kui sõjakraami ja moona, niisama muude asjade wedu terwe sõja jookſul kannatanud. Wäe-osad on wahel kuude kaupa pidanud teel olema (määratud 40 päewa asemel,) kraamist ei maksagi kõnelda. . . . Wahel sekka pidi raudteel kõik liikumine täitsa seisma jääma, kord koguni kolmeks nädaliks. Suur santus on ka see, et tee ainult ühede roobastega on ja nii rongide wahetamine wäga tülikas. Nüüd on küll otsustatud, teele teised roopad ligi panna, aga see wõtab muidugi weel paljugi aega. — Et meie sõjawäel sõdimine paremini pole läinud kui läks, selle üheks suureks põhjuseks on küll kahtlemata Siberi raudtee puudulik olek ja sant tegewus. . .

Teatawasti weeti sõjawäge raudteel weowagunites — sõidu wagunid ei jätkunud selleks ju sugugi. Kuda sõit nendes waguni tes seatud, selle kohta awaldas sõjaministeriumi leht „Ruſski-Inwalid" ametliku seletuse, mis nii käib:

„Pimedad ja külmad ei ole need wagunid kogunisti mitte, waid kõikidel on raudahjud sees, mida hoolega köetakse, nii et soojus neis mitte alla 15 kraadi ei ole.

Wagunide seinad ja põrandad on seest wildiga wooderdatud, raudluukide asemele on klaas-aknad pandud, pinkisid, mis laudadest tehtud, on nendes nii palju, et öösel kõik soldatid nende pääle enestele magamise-asemed wõiwad teha ja sääl wabalt pikutada. Päewal istuwad soldatid pinkide pääl ahju ümber.

Nii siis ei ole nendes wagunites sõitmine sugugi halwem, kui harilikkudes 3. klassi wagunites. Soldatid saawad wähemalt üks kord päewas sooja sööki, kus $^3/_4$ naela liha mehe pääle antakse. Thee tarwis on keew wesi alati saadawal. Sagedasti on rongis ka köök, kus theewett, ja tarwilisel korral ka sooja toitu kecdetakse. Teel on omad puhkekohad seatud, kus soldatid pikemat aega peatawad, nii et ühtesoodu sõit mitte ära ei tüütaks. Igas rongis on arst ja welskerid. Puhtuse ja hoolega kütmise üle walwamiseks on mehed ametisse pandud." — —

Tegi ju üleüldse sõjawäe saatmine sinna ilmatu maa taha, päälegi külma Siberi kaudu, tõsist hoolt ja muret, siis oli kõige pahemaks asjaks weel Baikali järwe (õieti mere, sest see on ülekäigu kohalt wersta 40—45 lai) üle pääsmine. Siberi raudtee siht käis otse üle järwe; selle ümber sõitmiseks pidi siis iseäraline raudtee-osa tehtama, mis sõjaalguse ajal weel pooleli oli. Esiotsa weeti siis raudtee-rongid määratu parwe pääl aurulaewa taga üheşt järwe ääreşt teisi. Nii sündis suwel; talwel aga ei olnud muud nõuu, kui isa-isade moel saaniga sõitu teha. Wäheşe weo ja harwa sõidu juures saaks ju sellega läbi, aga suuri sõjawäe-osasid otsata kraamiga (suurtükidgi ühes) hobustega üle jää wedada, pole sugugi naline asi. Sääl siis tuli Wene riigi teede-minister würst Hilkow (kes teatawalt nooremana ka isi raudteedel tegelikult on töötanud, wedurijuht olnud jne., nii siis raudtee-asja täiesti tunneb), isiärališe mõtte pääle, mille ka suure usinusega ja agarusega jalapäält teoks tegi. Jää pääle üle järwe ehitati raudtee, see on pandi jääle raudtee-roopad maha, kinnitati kinni, ja tee oli misşugune. Siin pool järwe, Baikali jaamas, aeti siis wagunid, nagu nad olliwad, jää pääle, kus neile hobuşed paaristikku kõit pidi ette rakendati ja nii üle weeti — küll täielt, küll tühjalt. Teişel rannal weeti need jälle raudtee-otsale ja sõit läks

tuttawal moel edasi. Nii wiisi wõidi kraami otse ümberladumata üle wiia. — Esiotsa oli küll mõeldud, roobastele päris raudteewedurid wedama panna, aga see ei läinud ometi korda — nii pea kui esimene niisugune jääle jõudis, murdus jää selle all ja wedur wajus põhja; jää ei kandnud ometi seda keret. Pidi siis hobustega läbi aetama. Muidugi ei mahtunud kõik üleminejad ikka raudteed mööda käima; see oli pää-asjalikult kraamiweoks ja ka ohwitseride jne. sõiduks. Sõjamehed weeti ikka regedes, neli meest pääl,

Wene riigi teedeminister würst M. J. Hilkow.

üks hobune ees; paljud kõndisiwad küll ka jala, kui regedest ja hobustest nappus oli. — Ka muidu oldi ülekäigu hõlbustuse eest hoolitsetud. 44. wersta pika jäätee äärde oliwad iga 3—4 wersta taha ruumikad onnid ehitatud, mis soojaks köeti, ja säält jagati kõigile käijatele ja sõitjatele nii palju keewa wett kui soowiti — theeweeks ja muidu soenduseks. Järwe keskel oli weel päris suur wõõrastemaja, kus sooja sööki ja jooki wõis saada; muidugi need, kelle kukkur lubas.

Iseäralik oli — kõnelewad üleşõitjad — wahete wahel tumedaid mürtsusid kuulda; see tundus otse suurtüki-mürina moodi, nagu

ulataks sõjawäli juba siia. Kuid paugud ei olnud muud, kui kange (25—30 graadilise) külma käes sündiwad jää-lõhkemised, mis siis lagedal jääwäljal kaugele kõmasiwad. Iga pauk sigitas jäässe sülla laiuse prao, milleşt ülesaamine, kus see teele juhtus, muidugi halb oli. Mitmeşt ülesaamiseks pidi siis sild tehtama, kus alati wahid juures seisiwad. — Kuna Baikalil ka tihti kanged tuisud tekkiwad, mis käijatel teed käeşt kaotawad, siis oliwad tee äärde onnidesse suured kellad seatud, mida tuisu ajal löödi ja sellega õiget teekohta kuulutati; selleks samaks otstarbeks oliwad kõrgete sammaste otsa põlewad tulelatrid asetatud.

Muidugi aga oliwad raudtee-ehitajatel järwe jää pääl töötades wäga suured ja rasked takistused. Pääraskuseks, mille wastu raske töö juures, 20 kraadilise külmaga ja sagedasti lumetuisuga, wõidelda tuli, oliwad nimetatud jää-lõhed, mis Baikali pääl ühtelugu sünniwad. Need tekiwad ikka koguni ootamata kombel ja wiskawad tihti kõik arwamised ja plaanid kukerpalli. Niisuguste jäälõhede ja pragude sündimine tuleb küll wulkaniliste (maawärina) ilmutuste sekka lugeda. Mõnda korda tunti selgesti maawärisemist, kuna jää kõikuma hakkas ja wastu kaldaid tõukas. Lõhede laius raudtee all ulatas kuni kahe arsşinani. Jää-kate kõikus lõhede ja pragude sündimise juures nõnda kõwasti, et raudtee-rööpad katki läksiwad, hirmsa jõuuga jatkudeşt lahti kisti ja raudtee mitme kümne wersta pääl ära rikuti. Üle-jää tee ehitamise esimestel päewadel (webruari hakatusel) tekkis lõhesid nii sagedasti ja nende läbi sündinud kahju oli nõnda suur, et wahel juba tee ehitamise kordamineku üle kaheldi. Aga takistused kihutasiwad teeehituse juhatajaid weel suuremale agarusele ning ikka leiti abinõusid, kudas looduse-wõimu jõudu wähendada. Nende kohtade pääle, kus kardetawad lõhed kõige sagedamini ette tuliwad, seati isiäralised töölisteşalgad. — 17 weebruariks sai siis tee walmis ja 18 weebr. hakkas ülewedu. Iga waguni ees oli kaks hobust. Juba mõne päewaga oli 220 wagunit üle weetud. Esimeseks märtsiks oli 1300 wagunit üle järwe saadetud. Siis pidi teed parandatama ja wedurisi üle wedama hakatama. Uus raskus tuli juurde. Seni oliwad jäälõhed ja praod ikka risti-teed juhtunud, nüüd aga hakkas üks lõhe pikuti teed ajama. 2 märtsil oli selle lõhe pikkus 20 wersta. Tee pidi teise koha pääle tõstetama, mis töö 5 märtsiks walmis sai. Wedurisi ei saanud aga mitte ühes tükis üle wiia, waid neid pidi kooşt lahti wõtma. Seda tehti lihtşalt nõnda, et katal rataste päält ära tõsteti, ratad iseş ja katal iseştükis üle wiidi. Kaldal pandi nad jälle kokku. — 9 märtsil, kui 65 wedurit üle weetud oli, tekkis uus lõhe jää sisse. Et aga ühtlasi ka soojad

ilmad tuliwad, siis jäigi ülewedu seisma ja raudtee lõhuti ära. Üleüldse weeti 2313 moonawagunit ja platwormi, 65 wedurit ja 25 reisijate-wagunit üle. — Weebruari lõpul tuli üle-weole ka weel see takistus, et kangete lumetuiskude pärast töölised ära minema hakkasiwad. Saadeti siis salk soldatisi Baikali pääle, kes agarasti töd edasi jatkasiwad ja ühtlasi ka töölisi jälle oma töö juurde sundisiwad. — Wiimastel päewadel oli tee juures umbes 600 meest tööl.

Jäälagunemise järele pidi muidugi jälle rongisid laewadega üle weetama, ja see häda kestis suwe otsa, kuni igatsusega oodatud ringraudtee walmis sai, mille ehitusega hoopis hiljem pääle oli hakatud kui muu teega.

Kui Siberi raudtee [illegible] poolikul oli ja isegi mõne jao joon weel kindel polnud, ei wõidud ka äraarwata, kui suureks raudtee wedu kaswab. Mõeldi, et auruparwede ja jäämurdjate abil üle järwe kaubi- ja inimeste wedamisega toime saab ja et waja polegi raudteed ümber Baikali järwe ehitada. See lootus oli seda armsam, et uurimistel selgeks sai, kui wäga keeruline ja kulukas see ringraudtee ehitus saaks olema. Ehitati siis 1895 a. kaks jäämurdjat, „Baikal“ ja „Angara,“ et sõiduteed üle järwe wõimalikult kaua jääst waba hoida. Aga see wõis ikka ainult kewadel ja sügisel sündida ja sellepärast oli talwel uut sissesõidet waja. Pandi siis talweks hobustega wedu mööda jääd käima, aga see kõik ei suutnud nõudmisi täita, mis järgesti kaswasiwad. Raskendusi tuli ka selle läbi, et Baikali järw wäga tormiline on, iseäranes sügisel, ja auruparwe korralikku sõitu takistab. Nõnda pidi siis wiimaks ometi, kõigist raskusteşt hoolimata, ringraudtee ehituse pääle mõeldama. 1901. aastal oliwad eeltööd sihiajamiseks walmis ja kewadel 1902 a. algasiwad päristööd.

Eelplaani järele pidi ehitus 1905. aastaks walmis saama, aga sõja süttimisel tehti muid[illegible]i ehitusele tuld taha, ilma kuludest küsimata. Selle rutu tõttu loodeti teed ju kewadel walmis saama, siis öeldi seda suwel sündiwat, aga ikkagi wiibis walmissaamine suure sügiseni. Alles oktobrikuul oldi nii kaugel, et ringteel käik pääle hakkas, ja nii siis rongid otse ühejoonega edasi sõita wõisiwad, kuigi tee ka siis weel kõigiti walmis ei olnud ja ametlikku awamist ei sündinudgi. Arusaadaw on ka, et rutuga tehtud töö igapidi nõudmiste kohane ei olnud ja selle tõttu tihtigi takistused ja wiiwitused tuliwad . . . .

Baikali ringraudtee algab u. n. Baikali jaamast, järwe siinpoolsel kaldal, kuhu otsesihiline tee Irkutskist käib. Siit läheb tee järwe äärt mööda Kultuki külasse, järwe

lõuna-läänepoolses otsas, ja säält pöörab siis järwe teist äärt mööda minema, kuni Möissowski linna, kust Taga-Baikali raudtee pääle hakkab, millega siis sääl ühineb. Kuna tee esimesel poolel ehitamiseks wäga palju raskusi oli, ei olnud teisel poolel suuremaid takistusi. Tee ehitus tuli eelarwe järele 52,523,695 rbl. maksma, see tuleb wersta päält 215,782 rbl., kuna tee 243 wersta pikk on. Siia juurde tuli aga weel 1 miljon eeltööde jaoks. See ehitusehind on kallim, kui ühegi teise raudtee ehitamise juures Wenemaal. *) See tee on aga ka oma ehitamisetingimiste pooleşt täiesti iseäraline.

„Baikali" jaama ja Kultuki küla wahel, 80 wersta pikkuselt, on järw mägedest sisse piiratud, mis kaldale ainult kitsa maariba wabaks jätawad, mõnes kohas aga koguni järsult wetesse langewad. Need mäed on 100 kuni 150 sülda kõrged, aga sügawate, kitsaste kuristikkude läbi tihti lõhestatud. Tööd oliwad siin wäga rasked, isegi hädaohtlikud, ja nõudsiwad koguni iseäralisi ehitusi. Selle 80 wersta pääl on 38 tõnnesteed (tunnelit), kokku $5^1/_2$ wersta pikad, ning 210 sülda ja muud kunstlikku ehitust. Kõige pikem tõnnestee on 375 sülda pikk. Ehk küll maa-põhi kiwine on, on kaljud maawäriseмise läbi nõnda muredaks tehtud ja praguseks läinud, et wihmaweşi 60 sülla sügawuseni maa sisse tungib. (Siin olgu tähendatud, et Baikali järwe ümbruskonnas ühtepuhku maawärisemisi ette tuleb, kuigi nad harilikult õige nõrgad on). Sellepärast et kaljupind nõnda murenenud, on sääl aga sagedasti maaweeremist ja langemist, mis ka raudteed rikub ja mille wastu suuri kaitsemüüriside peab ehitama. Terwe kalju-tee on nõnda lõhkenud, et waewalt waba kohta leidub, kuhu tarwilisi majasid saab ehitada. Kui raudtee ehituseks eelplaanisid tehti, siis arwati tõnnesteesid ainult wäikeselt osalt seest poolt müürida waja olewat, aga päraşt nähti ära, et pea kõikides sisemisi toetusemüüriside tarwis oli. Suurt raskust tegi ehituse juures ka, et siin pea terwe maa inimesteşt tühi on.

*) Wõrdluseks olgu, et Lääne-Siberi teel ehitus wersta päält läbistikku 38,487 rbl. maksis, Ussuri teel ainult 29,046 rbl. jne. — Aga tõepooleşt tuli ehitus küll weel palju kallim kui eelarwes oli määratud, seşt wiimsel lõpul pidi suure rutu tõttu tööde eest hoopis kallimalt makstama kui harilikult. Selle juurde tulewad weel eelnimetatud jääpäälse raudtee kulud, mis ka hästigi suured oliwad, kuna seda ütlemata rutuga ehitati ja ettewõtjatele iga päewa päält, mis tee enne tähtaega walmis saab, rohke tasu lubati. (Walmimine sündis ometi alles paar päewa hiljem). Aga seda nii kallilt tehtud teed sai ometi ainult kolmeks nädaliks. — Baikali üle saamise tee on siis meie riigilt hiiglasummasid nõudnud.

Jaapani aias.
(Waata lhk. 135.)

Paremad tingimiſed oliwad teel Kultukiſt Möisſowski linnani. Ehk küll ſiin mäed körgemadgi on, kui teinepool kaldal, jääwad nad ometi wee ääreſt kaugemale tagaſi, ja jätawad kaldale mõne wersta laiuſe riba, kus muidugi maatööd palju kergemad teha on. Ainult mõnes harwemas kohas tungiwad mäed wee ligi ja nõudſiwad nii ſuuremaid ehituſetööſid. Terwel teel on üksainuke öönestee, 37 ſülda pikk. Aga jõgeſid on ſiin jälle rohkem ja nii oli waja 20—30 ſülla pikkuſeid ſildu ehitada. — Ka ſiin on inimeste aſunduſi wähe.

Olgu ka ſiin weel mõni ſõna Baikali järwe kohta. Ta on ſirbimoodu pikergune, 600 wersta pikk ja 30—35 wersta lai, ja ulatab lõuna-lääne poolt põhja-ida poole. Ta on üle 34,000 ruutkilomeetrt ſuur, ſellega ſiis umbes 10 kord ſuurem kui Peipſi ja 124 kord ſuurem kui Wirtsjärw. Suuremaid järweſid on maailmas ainult wähe Siberi elanikud nimetawad Baikalit lihtſalt „mereks“ ja muinasloos auuſtatakſe teda „püha, ſuure järwe“ nimega. Raudtee ehituſel toimepandud uurimiſte põhjal on järw 288 ſülda merepinnaſt kõrgemal ja ta ſügawus ulatab kuni 1980 ſüllani, ſ. o. nelja werſtani. Saari on temas õige wähe ja need on mägiſed, nagu järwe ümbrusgi. Arwatawasti on järw ſuurte maawäriſemiſte läbi ſündinud; nagu juba enne tähendatud, *tuleb ſääl neid praegugi ette*, ja kaldakaljudeſt *woolawad palawad hallikad*. Looduſeilu pooleſt on järwe ümbrus tähelepanemiſe wäärt: ſuured männi-, kuuſe-, kaſe- ja ſeedrimetſad kõrgematel mägedel, ja äkiliſed kaljud näewad nõnda toredad wälja. Metſades leidub karuſid, hirweſid ja metsſigu, järw iſe on kalarikas, iſeäranis madalamas põhjapoolſes jaos, kus ſuurel hulgal „omul'id“ püütakſe — kala, mis ſääl meie heeringa aſet täidab ja keda ſelſamal wiiſil ſöögiks walmiſtatakſe. Weſi on wäga puhas, ſinakas, läbipaiſtew ja wäga külm, külmab aga alles detſembrikuul kinni ja läheb alles mai algul jälle lahti. Järwe iſeäraldus on, et temas ka hülgeid leidub, ja tema kõige jügawamates kohtades all põhja ligi üksi iſeſugune kala „golumjanka“ elutſeb. Järwes kaswab ka iſeäraline weekäſn, mis wee ſees pehme on, õhu käes aga kõwaks läheb, ja mida ſiis hõbeda poleerimiſeks tarwitatakſe. Järweſt jookſeb üksainukene jõgi wälja, Angara, mis päraſt Jeniſeiſſe woolab. Angara on wäga ilus, ruttu jookſew jõgi, läheb allpool õige ſuureks, kuni 2 wersta laiuſeks, ja külmab ainult kõige käredama külmaga kinni.

Siiamaani oli Baikali järw oma ümbruſega raske takiſtus Kauge-Idaga läbikäimiſes; nüüd on loota, et lähemas tulewikus inimeste tarkus ja tahtmiſejõud looduſewägedeſt wõitu ſaab ja elutwoolule ka ſiin tee rajab.

10. Wõitlused Port-Arturi ees 11.—13. weebruaril.

Sõja hakatus tuli Jaapani poolt, tema asjaks jäi siis ka hulgaks ajaks pääletungimine, kuna meie mehed ainult enese kaitsmisele olnud sunnitud.

Port-Arturi laewastik oli ju esimeste löökide mõjul wäga nõrgestatud, nii et sadamast wälja minna ei usaldanud. (Kuna teised wigastatud laewad sadamasse parandushaigale weeti, ei saadud „Retwisani" hiiglakere mitte hõlpsalt sinna wedada; see jäi siis mitmeks nädaliks sadamasse, nagu „ujuw patarei" seisma, kus temast aga see suur abi oli, et Jaapani kutsumata wõõraid oma kangete suurtükkidega mehiselt tagasi kohutas. Alles hiljemini kui suuremate aukudele paigad pääle pandud, saadi ka seda laewa paranduspaigale wedada. — Jaapan jälle jättis ka omapoolt paariks nädaliks Port-Arturi rahule.

Wladiwostoki laewastik oli ju iseeneseest nii nõrk, et suuremat sõjategu ette wõtta ei wõinud. Sõja hakatuse järele sõitis see küll ka merele wälja ja kuulujutt käis, et ta Jaapani rannas Hakodate linna (Jessо põhja-ääres) olewat laskнud. Kuid see sõnum jäi tühiseks. Mõned Jaapani kaubalaewad oli laewastik ometi merel kinni püüdnud ning need põhja laskнud, ühe ka sõjasaagiks wõtnud, millel aga ainult see tagajärg oli, et Jaapani poolt selleşama teoga wastati ja nii meie laewu hoopis enam kinni wõeti, kui Jaapani laewu meie kätte oli sattunud.

Kohe sõja hakatusel oli küll Jaapani walitsus kuulutuse awaldanud, et kõik Jaapani sadamates olewad Wene laewad 3. weebruarini wabalt ära minna wõiwad; kes siis aga pääle selle weel Jaapanis leitakse, wõetakse ära. See kuulutus ilmus kõigis Jaapani ajalehtedes. Nii mitmed Wene laewad tuliwadgi siis kähku tulema, teised aga jäiwad mitmesugustel põhjustel jaapanlaste näppu. Kaebati, et selle juures tihti jaapanlaste wigurid süüdi olnud. Nimelt peetud Wene Ida-Hiina raudtee-seltsi aurulaew „Argun," mis Sasebo sadamas seisis, sääl juba 24. jaanuaril, see on enne waenu hakatust, kinni, ega lubatud laewameestele kellegiga mingisugust läbikäimist, nii et nad nimetatud kuulutuseşt põrmugi kuulda ei saanud. Ja oli tähtaeg mööda, wõetud laew sõjasaagiks. — Teist moodu takistus tehtud selleşama seltsi weolaewale „Mandshuria," mis ju 1903 a. saadik Nagasaki sadamas parandusel olnud. Jaapani mehed teinud aga oma tööd otsata aegamööda,

nii et laew weel ſugugi korras ei olnud, kui mikado manifeſt laewade äramineku kohta ilmus, ega teele minna ei wõinud. Asjata olnud ka kapteni püüe, kedagi teiſt laewa palgata, kes „Mandſhuria“ mõnesſe erapooletusſe ſadamasſe oleks wedanud. Ja kui tähtaeg mööda, tunnistati laew muidugi sõjaſaagiks. Ka teine ſelle ſeltſi laew, „Shilka,“ olnud jaanuari lõpupäewadel Nagaſakis ja peetud ſääl kinni. — Hakodate ſadamas olnud kaks Wene purjupaati, „Bobrik“ ja „Nadeſhda“ talwe-korteris; needgi langenud sõjaſaagiks. — Teine „Mandſhuria“ nimeline aurulaew — Ida-Aſia aurulaewa-ſeltſi oma — mis Odeſſaſt sõja- ja söögikraami Port-Arturisſe pidi wiima, jõudis parajasti ſiis ſinna, kui Jaapani laewastik kindluſt eſimeſt korda laskis (27. jaan.); kohe wõetud ſee ſiis oma rikka koormaga sõjaſaagiks — enne sõjakuulutuſt — ja weetud Saſebosſe.

Ida-Hiina raudtee-ſeltſi posti- ja reiſijate-laew „M u k d e n“ wõetud koguni Korea rannas kinni, ja juba mitu päewa e n n e sõjakuulutuſt. See laew sõitis Shanghai ja Wladiwostoki wahet, mil teel Jaapani ja Korea ſadamates peatas. Wiimſel reiſil olnud ta ju Nagaſakis ära käinud ja tulnud 23. jaan. Korea randa Fuſanisſe. Äkki ilmunud aga mitmed Jaapani sõjalaewad ſinna, hakanud kohe Wene laewa kimbutama, ſundinud ſeda ſadamaſt wälja sõitma, ſääl tulnud Jaapani mehed laewale ja aſunud maſina ning tüüri kallale, tõmmanud Wene lipu maha ja Jaapani oma üles, ſundinud Wene madruſeid ja kütjaid oma juhi all töötama, ja nii wiidud laew Saſebosſe, kus ſelle mehed alles mitme päewa päraſt kuulda ſaanud, et ſ õ d a on.

Need lood on tähendatud laewade meeste jutu järgi teatatud ja kas need puhaſt tõtt kõnelenud, on muidugi teadmata. Aga omajagu põhja nendel kaebtustel küll wiſt on, ſeſt ka Jaapaniſt teatati eſimestel sõjapäewadel, et walitſus käskinud oli, ſeaduſe-wastaſelt kinni peetud Wene laewu lahti lasta ja eelnimetatud tähtajani neid rahule jätta. Selleſt ſelgib, et mõningad Jaapani wõimumehed oma üliagaruſes omapääga Wene laewu oliwad wangitſennud. Kuna aga Wladiwastoki laewastiku waenulik tegewus Jaapani laewade wastu kohe teatawaks ſai, muutus Jaapanis meeleolu muidugi ja Wene laewade lahtilaſkmiſeſt ei olnud enam juttugi, waid napſati ka merelt weel teiſi ligi, kus ſaadi. Korea rannas olewad Wene walaskala-püüdjad laewad „Mihail,“ „Nikolai“ ja „Alekſander,“ mis grahw Keiſerlingi päralt, wõetud ſääl sõjaſaagiks; üks ſuur taubalaew „Rossia“ püütud merel kinni. Kokku langes umbes kümmekond Wene laewa Jaapani kätte.

Kuna nüüd laewad ühes kõige oma koormaga sõjasaagiks loeti, lasti aga laewamehed, kellel ju sõjaga midagi tegu ei olnud, peagi wabaks. Kõigi kinni wõetud Wene laewade mehi arwati 800 pääle („Arguni" mehi oli üksi 73, pääle selle mõned soomuslaewa „Sewastopoli" madrused, kes selle laewaga Port-Arturisse pidiwad minema). Enne pidiwad aga lahtilastawad mehed järgmise wande wanduma ja ka alla kirjutama: „Meie lubame ja tõotame Kõigewägewama Jumala nimel, et meie nüüd olewa sõja ajal ei mere ega maa pääl Wene riigi sõjawäes teenistusesse ei astu." Siis wiidi nad kõik Nagasakisse ja saadeti säält Jaapani laewadega Hiina randa, kust kodumaale tagasi pääsesiwad. *) — Laewade kaptenid ja mõned muud ametnikud jäeti asjade selgituseks esiotsa Jaapanisse, hiljemini saiwad aga nemadgi wabaks.

Laewameeste wabastamisega täitis Jaapan muidugi ainult üleilmlise ehk rahwaswaheliste õiguse ja inimsuse nõuet. Aga ikkagi on ka arwamisi awaldatud (nimelt täie rõhuga tegi seda „Arguni" kapten), et Jaapan üksi sellepärast nii wiisi talitanud, et asjata sõõjatest lahti saada, päälegi kuna wenelaste sõõgi-isu jaapanlasi üsna imestama pannud. Sassebos kõneldud üleüldiselt, et üks wenelane ainsa päewaga enam ära sööb kui jaapanlane terwel aastal teenib. — Waheşt wõis ka see põhjus ligi mõjuda; et aga Jaapan üleüldse mitte ei tõrgu Wene wangisid sõõtmast, näitab asjalugu, et praegu üle 100,000 Wene meest Jaapanis sõjawangis on.

Kuna küll ka kaubalaewad waenlasele sõjasaagina magus suutäis on (nimelt nende tihti tähtsa koorma tõttu), on ometi sõjalaewad weel palju tähtsamaks saagiks, kuna neid ju kohe oma laewastikku wõib wõtta ja nii oma jõudu kaswatada. Arusaadaw on siis, et jaapanlased Wene sõjalaewu, mis suurest laewastikust lahus, weel terasemalt waritsesiwad, kui kaubalaewu. Et Tshemulpo all olewad Wene laewad kohe sõja alguspäewal ära häwitati, oleme ju kuulnud. Shanghais seiswat suurtüki-paati Mandshuri **) (mõnes nimekirjas on see wäikese ristleja nime all), lugesiwad jaapanlased ka kindlalt oma saagiks, sest niipea kui see sadamast nina wälja oleks pistnud, oleks Jaapani laewad tal otsas kinni olnud. Laewajuhatus palus siis Hiina walitsuselt luba, Shanghaisse paigale jääda. Et aga rahwaswaheliste lepingute järele sõdiwate riikide laewad munde riikide sadamates seista ei tohi, siis anti soowitaw luba ainult selle tingimisega, et laew sõidukõlbmataks seatakse: tüür ära wõetakse ja katlaid ei köeta. Nii sündisgi, ja sellega jääb

*) Nende lahtilastud laewameeste seas oliwad ka mõned Eesti mehed.

**) Waata leheküg 202.

see laew sõja lõpuni nagu wangi, siis aga saab jälle wabaks. Jaapani käest on ta sellega ometi päästetud. (Sarnane lugu sündis hiljemini weel mitme Wene laewaga).

Niutshwangi sadamas seisis Wene suurtüki-paat „Siwutsh." Seda kaitses esiotsa kinnikülmanud sadam Jaapani wiha eest, aga hiljemgi, kui meri lahti läks, ei näinud jaapanlased „Siwutshi" nagu täheleqi panema Pääle „Siwutshi" oli sääl ka wäike laew „Leitnant Burjakow," kes weel mõned korrad Port-Arturisgi olla ära käinud, sinna sõjamoona ja toidukraami wiinud ning säält teateid tagasi toonud. Oma kärmuse tõttu pääsnud ta iga kord Jaapani waritsejate näppude wahelt läbi. — Alles juulikuul wõtsiwad jaapanlased Niutshwangi ära ja siis lasksiwad wenelased oma laewad sääl ise põhja, et neid mitte Jaapanile jätta.

Korea rannas Mosampo all ja Nimrodi lahes seiswad wäikesed ristlejad „Rosboinik" ja „Dshigit" oliwad weel üheteistkümnendal tunnil päälaewastiku juurde tulnud, nii et Jaapani laewad, kes neid tähendatud kohtadesse otsima läksiwad, pika nina saiwad.

Sellega ei õnnestanud jaapanlastel mitte ainuqtgi Wene sõjalaewa oma tarwituseks omandada, kuna küll kaks tükki häwitasiwad ja ühe „arresti" paniwad.

Meie poolt ei olnud aga kudagi wõimalik, waenlasele midagi mõjuwamat kahju teha. Muud kui oma kaitsmise pääle pidi mõeldama. Esimesed löögid oli Jaapan äkki andnud, kuna meil weel rahus elama arwati. Aga kohe selsamal päewal, 27. jaan., mil Jaapan waenu alanud, kuulutas Kauge Ida maawalitseja Alekseiew ka oma poolt — enne weel kui selleks Peterburist käsk tulnud — sõjaoleku wälja. Teatati nii sõjawäele polgu-käsukirjades, kui muule rahwale awalistes kuulutustes, et selleqt päewast saadik Port-Arturi ja Wladiwostoki kindlused ning Hiina Ida-raudtee sõjaseaduse alla on pandud. — Kuna Port-Artur juba kohe waenlase selle alla ilmumisest saadik mere poolt muust maailmast lahutati, siis wõib ka selle ümberpiiramist 27. jaan. 1904 a. pääle lugeda; nii kestis piiramine ligi 11 kuud.

1. weebruaril awaldas maawalitseja admiral Alekseiew ka Hiina keeli kuulutuse, mida terwes Mandshurias ja Ljaotungi poolsaarel laiali laotati. Alekseiew juhtis hiinlaste tähelepanemist selle pääle, et jaapanlased äraandjate wiisil sõda on alanud. Edasi palus ta rahwast raudtee kaitsmisel abiks olla ja tuletas meelde, et Wenemaa ikka Hiinamaa sõber on olnud. Siis seletas ta, et raudtee Mandshuria põllutöö- ja kaubanduse edendamiseks tarwilik on. — See seletus oli wastuseks Hiina ja Jaapani kuulutuste pääle, mis

näidata püüdsiwad, et sõda-Wenema süü läbi on tulnud, et wenelased maa-päriselanikkudega halwasti on ümber käinud ja et Jaapan Mandshuriat Wenemaa käest wabastada tahab. — Kui palju see seletus hiinlaste kohta mõjus, on teadmata, tuttaw aga on, et hiinlased hulgal Jaapanile salakuulajaks oliwad.

Port-Arturi loost esimestel sõjanädalitel kirjutas ohwitser E. Willmann 12. weebr. 1904 a.

„Selle järele kui waenlasel korda läks, meie sõjalaewastikust Port-Arturi all mitu laewa ära rikkuda ja neid lahingule mõneks ajaks kõlbmataks teha, läks kaks nädalit pea rahuga mööda. Eilaseni päewani polnud waenlane midagi tähtsamat ette wõtnud; ainult wahete-wahel ilmus wälimisele reidile mõni ükstik Jaapani luuraja-laew, kes meie sõja-seisukorra üle teateid wälja püüdis nuuskida; igakord, kui mõni nendest sadamakaela ligidale juhtus, kõrwetas aga „Retwisan" kõige kangemat tuld wasta. Öösel wasta 29. jaanuari äritas meid „Retwisani" kõmmutamine kolm korda; niisama sündis ka kahel järgmisel ööl. Öösel wastu 1. weebruari olla „Retwisan" koguni ühe Jaapani minilaewa põhja lasknud; nõnda räägiti wähemalt järgmisel päewal igal pool linnas. (Hiljem selgus, et see tühi jutt oli.) Selle järele jäiwad öösised põmmutamised järele, sest suured tormid ja tuisud takistasiwad waenlase tegewust kangesti.

Paari nädalane rahu pani linnas mitmesuguseid üksteisele wastukäiwad arwamised jaapanlaste tulewase teguwiisi kohta liikuma. Nõnda walitses Port-Arturi Hiina elanikkude seas ükswahe kindel arwamine, et jaapanlased wenelastele 7 weebruaril „kantami"*) teewad. Kui ette-arwatud päew rahulikult mööda läks, uurisiwad rahutud waimud edasi ja jõudsiwad otsusele, et waenlane 12. weebruaril kindluse kallale tungib, seda mikado trooni-päewaks (13. weebruariks) ära wõtab, ja mikado auuks kõigile elanikkudele „tshikitshiki"**) teeb.

Nagu selle wiimase arwamise kinnitamiseks ilmusiwadgi Jaapani sõjalaewad 11. weebruaril jälle waenumõttes Port-Arturi alla ja tegiwad sellel ning kahel järgnewal päewal meie meestele tüli.

Ka seekord sündis jaapanlaste kallaletungimine äkki ja salaja öösel. Kuid nüüd oldi ka meie pool walwel, ehk küll päästetungimine wäga suure tormi ajal ette wõeti. Nende wõitluste kohta saatis Kauge-Ida maawalitseja Keisri Majesteedile järgmise seletuse:

*) „Kantami" tähendab Wene-Hiina murraku järele tapmist.

**) „Tshiki-tshiki" tähendab kohalises murrakus tapmist.

„11. weebruaril kell 2, 40 min. öösel, laskis „Retwisan," kes reidil walwates Tiigri poolsaare ligi walget waenlase miinilaewa nägi, pika waheaja järele sõjalises tegewuses jällegi esimese paugu. Soomuslaewalt anti tund aega tuld, mida rannapatareid toetasiwad. Alles kella nelja ajal läks tuli ägedaks, mis waenlase rannalaewade pääle oli sihitud, nagu pärast teada saadi. Waenlase laewad lähenesiwad täiel aurul. „Retwisan" jäi sadama-suu poole. Weerand tunni pärast nähti üht aurulaewa põlema ja sadamasuu tuletorni

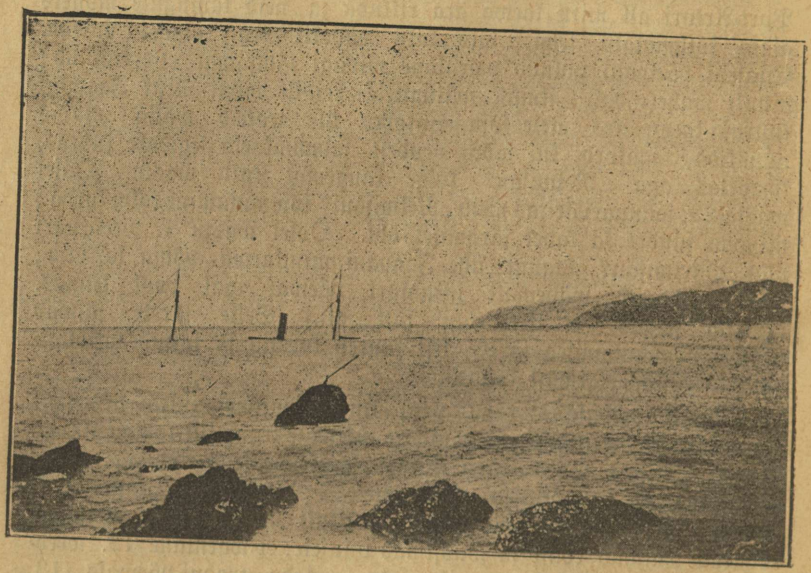

Põhjalastud süütelaew Port-Arturi sadama suus.

juures kiwide otsa jookswa. Teisel aurulaewal, mida meie hästi sihitud kuul tabas, läks ankur katki ja ta oli sunnitud, niisamati nagu esimenegi, Kuldmäe juures kaldale kinni jooksma. Rannalaewu saatsiwad miinilaewad, kellel nähtawasti ülesandeks oli, rannalaewade mehi pääle wõtta ja „Retwisani" põhja lasta. Arwata on, et ainult üks osa waenlase aurulaewade meestest ära pääsis.

Kui aurulaewad täiesti tagasi löödud oliwad, liginesiwad waenlase miinilaewad uuesti. „Retwisan" andis hommikuwalgeni tuld. Päewatõusu ajal nähti weel kahte aurulaewa, mis kalju otsa oliwad aetud. Aurulaewad oliwad enam kui 3000 tonni suured ning kiwisüte, petroleumi ja kaltsiumiga täidetud. Et laewades nõnda

palju põletismaterjali oli, põles põlema hakanud laew, kõigi kaitse-abinõuude pääle waatamata, terwe nädal otsa. Aurulaewad oliwad nõndawiisi seatud, et neid soowitawal kohal põhja lasta wõib.*)

11. web. hommikul tuliwad Jaapani miinilaewad kergemate ristlejate saadetusel meie kindluste ja „Retwisani" waatepiirisse, aga patareide laskmise-ulatusest hoidsiwad nad ettewaatlikult eemale. Kui meie ristlejad „Bajan," „Askold" ja „Nowik" wälimisele reidile läksiwad, kadusiwad waenlase ristlejad pea ära; neid taga ajama minna ei olnud wõimalik, sest et reidil rohkel arwul asju ujus, mille hulgas ka miinisid wõis olla.

12. weebruari hommikul anti meie ristlejatele „Bajan," „Askold" ja „Nowik" käsk, merele sõita, et asja kohta selgust muretseda ning miinilaewu „Bessstraschnõi" ja „Wnuschitelnõi" üles otsida, kes õhtul wälja oliwad sõitnud ja mitte tagasi pööranud. Kell 9. hom. teatati kindlasti, et kaks meie miinilaewa põhjapoolt, pikuti Kwantungi poolsaare läänepoolset kallast, lähenewad; ühtlasi teatati aga ka, et waenlase laewastik terwes kogus, kaheksa miinilaewaga, ligineb. Waenlase laewastik hoidis end hoolega meie kindlustest eemale, mis teda ometi ei takistanud, ühtlasi meie soomuslaewadele tuld andmast, kes miinilaewade „Bessstraschnõi" ja „Wnuschitelnõi" tagasi tulemist oodates rannapatareide kaitsepiiris seisiwad ja waenlase tule pääle wastasiwad. Kell 10, 15 min. hom. oli waenlase laewastik nõnda lähedal, et kindlused tema pääle laskma hakkasiwad.

Selsawal ajal läks üks jagu waenlase kergemaid ristlejaid teisest lahku, et meie miinilaewadel teed kinni panna, kes nüüd Ljaotieschani tuletornile läheneschiwad. „Bessstraschnõi" sõitis täie auruga ja pääsis waenlase tule alt läbi reidile. „Wnuschitelnõi" jäi aga maha ja otsustas, Tuwilahte**) tagasi pöörata. Meie ristlejad sõitsiwad sadamasse tagasi.

*) Need laewad oliwad muidugi otse hukkasaamiseks määratud — otstarbega, et nii sadamasuud kinni sulguda ja Wene laewu sadamasse lõksu panna. Seda korda saata arwati kerge olema, kuna sadamakael muidugi ainult 150—200 sülda lai on ja weel õhukese weega, nii et laewad ainult mõnelt kohalt sõita saawad; nüüd seisis aga weel otse keskel wigane „Retwisan" risti ees, kes 27. jaan. sinna liiwapanga pääle oli kinni jooksnud, et mitte põhja wajuda. Sellest asja-olust oliwad jaapanlased arwatawasti Port-Arturi hiinlaste käest teateid saanud, sest tihti nähtud kindluse ümber mägedel laternate tulesid wilkuma, millega küll merel uitawatele Jaapani miinilaewadele kokkukõneldud märkide kaudu teateid anti. Seda ära ajasiwad hiinlased hiljemgi weel kaua edasi, kuigi paljud selle juures hinge müüsiwad.

**) Kwantungi-neeme läänerannal, Port-Arturist otseteed kümmekond wersta, merd mööda ringi üle paarkümmend.

Riſtleja „Askoldi“ pääl ſai üks alamwäeline haawata. — „Wnuſhitelnõi“ minekut Tuwilahe poole oliwad waenlaſe riſtlejad märganud ja pööraſiwad ka Tuwilahte, kus kõik neli riſtlejat miinilaewale käredasti tuld andma hakkaſiwad, mis raskesti wiga ſai. Miini-aparadi õhuruumis ſündis plahwatus ja laew wajus põhja. Surnuid ja haawatuid miinilaewal ei olnud“.

Nii oli ametlik kirjeldus. Era-telegrammiteatuſed nende ſündmuste kohta käiſiwad kokkuwõetult järgmiſelt:

„Jaapani laewaſtik püüdis 11. weebruaril enne walget Port-Arturi ſadamaſuud kinni matta. Kell 2, 45 minutit ſaatis ta mitu aurulaewa teele, mis ſadamaſuus põhja pidiwad laſtama. Nii pea kui need laewad ſügawa pimeduſe katte all ja miinilaewade ſaadetuſel waguſi wälimiſe reidi äärele jõudſiwad, poniwad nad kähku täie auru töötama ja tormaſiwad ſadama-kaela poole, kuhu ju paariſaja ſülla kauguſeni jõudſiwad. Ka tungiti ühtlaſi miinilaewadega ſoomuslaewa „Retwiſani“ kallale, mis wäljas ſadama-ſuu ees ſeiſis. „Retwiſan“ nägi warſti miinilaewu ja hakkas neile tuld andma, kuna patareid teda toetaſiwad. Ta häwitas ſadamaſuu lähedal aurulaewad ära, mis juſt tema pääle püüdſiwad põita. Üks laewadeſt juhtus Tiigriſaba poolſaare juures olewa tuletorni lähedal kiwi otſa, teine läks Kuldmäe all põhja. — Tuleandmine miinilaewadele kestis walgeni; Reidil nähti üleüldſe nelja hukkaläinud laewa. Kaheksa miinilaewa põitſiwad pikkamööda ära, merel ootawate laewade juurde. Aurulaewade mehed, kes paatides ära pääſiwad, läkſiwad oſalt põhja, oſalt wõeti need waſt waenlaſe miinilaewade pääle. *) — Port-Arturi ſadamatee on waba.

11. weebruaril oli Port-Arturi all 17 Jaapani lahingulaewa, ja 12 miinilaewa, aga nii kaugel, et laſkmiſe alla ei puutunud. Sel päewal käiſiwad riſtlejad „Bajan,“ „Askold“ ja „Nowik“ merel. Wiimaste juurde jõudſiwad ſiis ka meie miinilaewad Tuwilaheſt tagaſi. Kaks Jaapani riſtlejat hakkaſiwad „Nowikut“ taga ajama, jäiwad aga kaugele maha. Õhtul tuliwad meie riſtlejad ſadamaſſe. — Ööſel läkſiwad meie miinilaewad jälle merele. Ka ilmuſiwad Jaapani miinilaewad uuesti reidile. Nendele andſiwad „Retwiſan“ ja patareid tuld.

Kella 1 kuni kella 1/24 ööſe tungis waenlane uuesti kallale, lõõdi aga kõigil pool tagaſi. (Ametlik ſõnum waikis ſelleſt wõitluſeſt).

*) Mehi küll nendel laewadel kuigi palju pääl ei olnudgi, waid ainult tüürimees ja ſelle wõrra madruſeid, kui talituſeks hädaſti waja.

12. webr. hommikul oli uus võitlus. Waenlase laewastik, milles 16 laewa oli, lähenes Dalni poolt Port-Arturi kindlusele, umbes kella 11 ajal, ja hakkas wälisel reidil olewaid laewu „Askold," „Bajan," „Nowik," ning kindlust laskma. Tuleandmine kestis pool tundi, siis läksiwad meie ristlejad sadamasse. Waenlane laskis weel mõni minut aega ühte patareid ja hakkas siis kaugemale minema, aga jäi kindluse wastu seisma, kaugemale, kui lasta ulatab. Selsamal ajal lõiwad neli waenlase ristlejat teisteſt lahku ja läksiwad Tuwilahte, kus nad warsti sääl olewat Wene miinilaewa „Wnuschitelnõi" ja randa laskma hakkasiwad. Laskmine kestis 20 minutit. Miinilaew sai otsa. Maale minna ei saadud. Waenlase ristlejad läksiwad siis ära.

13 weebruari hommikul ilmusiwad Port-Arturi ette jälle 15 Jaapani laewa, kes tugewasti tuld andma hakkasiwad. Ristlejad „Nowik," „Askold" ja „Bajan" sõitsiwad jällegi nelja miinilaewa saadetusel sadamast wälja, et jaapanlaste kallale tungida, mille pääle nemad aga tagasi pööransiwad. Üks miinilaew on wigastatud. Pääle kahetunnilise tuleandmise läks Jaapani laewastik minema.

14. weebruaril piiras Jaapani laewastik 17-ne sõjalaewaga Port-Arturit."

Nende kolme päewa jooksul ja mitmel korral ettewõetud võitluste kohta võib üleüldiselt küll öelda, et nendes palju kisa juures kaunis wähe willu oli. Mõlemal pool paugutati kolepalju püssirohtu ja kulutati kuuliſid, Jaapani pool küll ka torpedoſid, ilma et kõigel sellel suuremat tagajärge oleks olnud. Meie poolt kaotati üks miinilaew, kuid selle mehed pääsiwad ära, ja ka muidu oli meie kahju seekord inimeste pooleſt üsna tühine (ametlik teade kõneles ainult ühe madruse haawamiseſt.) Et waenlane kaugelt laskis, ei suutnud ta ka maal suuremat kahju teha; mõned pommid aga lõhkesiwad ikka ka linnas ja sigitasiwad oma jagu purustust, mille juures mitmed erainimesed (enamasti hiinlased) haawata ning surmagi saanud. Jaapani kaudu tulnud teated kõnelesiwad aga weel, et meil üks ristleja (arwatawasti „Bojarin") raskesti wiga saanud, kuid selle kohta ei ilmunud meie poolt mingit teadet (hiljemini pole küll ka nimetatud laewast midagi enam kuulda olnud). Meie pool püüti üleüldse selles võitluses õige tagasihoidlikuld olla; ainult rannapatareid ja sadamasuus olew „ujuw patarei," wigane soomuslaew „Retwisan," wõtsiwad võitluseſt elawalt osa.

Jaapani kaotuste arwes seisiwad aga — pääle päratu pommide kuhja — sadamasuus põhjalastud n. n. „süütelaewad," mis aga küll wäga palju ei maksnud, kuna nad ju põhjalaskmise otstarbeks sinna toodigi, ja selleks wõeti siis muidugi wanemad ja kehwemad

laewakered. Et laewad kiwisüte puruga täidetud olnud, mis weel tugewasti kiwiõliga ülekallatud, siis laewadesse ka miinisid, pürokssilini ja muid plahwatawaid olluseid oli pandud, päälegi nendes elektritraadid leitud, mille kaudu nähtawasti laewu eemalt parajal pilgul põlema panna taheti, siis peab küll arwama, et laewadel mitte ainult sadamasuu kinnisulgumise otstarbe ei olnud, waid nendega mõeldi ka, kui neid Wene laewade wahele juhtida oleks saanud, sääl tule ja suitsu läbi kurja, wähemalt kohutust ja segadust sigitada, mille ajal siis hää oleks olnud, jällegi torpedosid wäljasaata. *) Kuid see plaan läks küll mõlemat-pidi nurja. Jaapani laewad ei jõudnudgi sugugi soowitud kohale, waid Wene kuulid puurisiwad need ju enne põhja ehk sundisiwad randa jooksma; nii ei saadud siis sadamasuud kinni panna, ega ka mahti, laewadel olewa süütekraami põlemapistmisega Wene laewadele tüli teha.

Pää-asjalikult sadamasuu kinnisulgumiseks küll wälja mindigi, aga muidugi peeti selle juures ka muid otstarbeid silmas. Süütelaewadega ühes läksiwad miinilaewad ja taga luuras terwe laewastik, et igal tarbekorral ka tegewusesse astuda.

Esimene kallaletungimine (11. weebr. wara hommikul) wõeti kange tormi ajal ette, kuna siis muidugi Wene mehi wähem walwsad arwati olema. Aga wali tuul takistas ka Jaapani miinilaewu sadamasuhu sõitmast, ainult kaks pääsiwad ikka pärale: „Assagiri“ kella kolme ajal, „Hogatai“ paar tundi hiljem. (Nii seletasiwad jaapanlased ise.) Mõlemad saatnud mitmed torpedod wälja, iseäranis „Retwisani“ pihta, kuid tagajärge olnud ainult ühelarwataw „Bojarini“ wigastamine). Teised torpedod jäiwad siis wälimisele reidile weepinnale ujuma, kust Wene mehed nad wälja õngitsesiwad.

Pahameele lahutuseks, oma 11. weeb. öösese ettewõtte nurjamineku pärast, ja teiselt poolt Wene laewastiku wähese tegewuse läbi julgustatud, ilmus siis Jaapani miinilaewastik järgmisel ööl (jällegi kella ühe järele, kui kuu looja läinud ja ilm pime oli) sadama ette ja hakkas uuesti oma torpedodega õnnetut „Retwisani“ kiusama. Kuid nüüdgi läksiwad need ikka mööda.

Mõlemal päewal astus siis ka sõjalaewade laewastik platsi ning laskis meie laewu ja kindlust, aga eelnimetatud wähese tagajärjega.

Kolmandal päewal käidi weel end näitamas ja katsuti ka laskmist, aga tagajärge oli nüüd weel kõige wähem. Siis tüdinesiwad jaapanlased asjata õritamisest ning jätsiwad meie kindluse ja laewad jälle paariks nädalaks rahule. — Oma kahjust

*) Endise aja mereseõdades on küll sarnaste süütelaewadega mitu korda waenlasele palju kahju tehtud.

pole nad — pääle süütelaewade loo, mis awalik asi oli — midagi teatanud, ega wõi siis ka selleşt ühtigi kindlat öelda. „Retwisani“ komandör teatas küll kahe, ja ühe rannapatarei ülem ühe waenlase miinilaewa otsa saamiseşt, aga ainult nägemise ja arwamise järele. 12. weebr. öeldi ka Jaapani sõjalaewad hästi kahju saanud olema, seşt selgesti olnud näha, kuda meie pommid waenlase laewade keskel lõhkenud, mis oskamatalt ühte hunikusse kokku jooksnud. Aga see jäi arwamise-asjaks.

Waenlaste mitmekordne päätungimine saatis meie pool arwamisele, et Jaapani sõjajuhatus ju siis Port-Arturi piiramist ka maa poolt plaanis ja selleks seni kaua, kui laewastik kindlusele kallale kipub, seljataga maawäge maale saada mõtles. Nii siis awaldas kindlusewäe ülemjuhataja kindral Stössel oma all olewale wäele juba siis õige tõsise ja hädaohtu ootawa päewakäsu. Selles seletas, et Wenemaa kangema kaitsewarju waprad hoidjad oma kohuse truus täitmises wiimaseni weretilgani wastuseisma walmis peawad olema — taganemiseks ei olewat mingit wõimalust, kuna kindluse kolmel küljel meri seisab, nelsandal aga juba waenlane waritseb. Nii siis tulla Wene wäel kas wõita ehk surra.

Maa poolt piiramise hirm oli aga siis weel üsna enneaegne. Jaapan ei tulnud Kwantungi poolsaarel maale ühtigi, niisama ka mitte Niutshwangi juures Ljao jõe suus, kuigi selle nõuu kohta ikka wahete wahel teated käisiwad. Meie wäejuhatusele tegi see asjaolek selle pooleşt halba, et waenlaste Niutshwangi ootamisel suur osa meie wäest hulga suurtükkidega esiotsa sinna poole saadeti, mis aga sääl asjata wahtima jäi ja wiimati ometi mujale pidi toodama.

Ainus maakoht Mandshurias, kuhu Jaapani wägi juba siis oma jalga toetas (mis asi ka alles hiljem selgus), oli Haijangdao saare ära wõtmine. See saar on suurem n. n. Ellioti saarestikus, mis Kwantungi neemest idapool Korea lahes seisab — Port-Arturist otseteed 160, Dalnist 120 wersta põhja-idapoole. Saarestik käib Kwantungimaa külge ja sai siis ka ühes sellega 1898 a. Wene alla. Et aga saared koguni wäikesed ja tähtsuseta oliwad, ei pandud meie pool neid tähelegi ega olnud sääl siis kedagi Jaapanile wastupaneku katsetgi tegemas. Jaapani merewägi aga seadis nüüd siia omale moonaladud ja peatuspaigad.

11. Wladiwastoki laskmine 22. weebruaril.

Kuna jaapanlased seni oma tähelepanemise pea üksi Port-Arturi pääle oliwad koondanud, katsusiwad nad nüüd korraks ka teises kohas õnne — Waiksemere äärse teise Wene merekindluse kallal. Selle Wladiwastoki laskmise kohta teatas ametlik telegramm:

„22. weebruaril kell pool kaks lõuna-ajal ilmesiwad wiis waenlase soomuslaewa ja kaks ristlejat Askoldi saare poolt, seadsiwad ennast lahinguwalmis ja hakkasiwad kaugele-laskwate suurtükkidega, umbes 8 wersta rannast eemal olles, kindlustele ja patareidele tuld andma. Tuli oli rutuline ja hoogline. Ülekülse laskis waenlane kuni 200 pauku. Tuleandmine kestis ligi tunni aega. Meie poolt ei lastud wastu.

Waenlane läks jälle siis ära Askoldi saare poole (umbes 50 wersta Wladiwostokist).

Suuremaid wigasaamisi laskmise läbi ei sündinud. Käsitööline Kondakowi majakeses surmas pomm Kondakowi naese (nelja lapse ema) raskejalgses olekus, ja tegi polkownik Shukowi majas häwitust.

Tulekahjusid ei olnud kuskil.

Siberi merewäe- kasarmu hoowi pääl lõhkes pomm, mis läbi wiis madrust kergesti haawata saiwad. Muid surnuid ja haawatuid ei ole."

Meie patareide waikimine waenlase tule all — pääle wäikese patarei — tuli arwatawasti selleşt, et meie kuulid nii kauge maa pääle ei oleks ulatanud ja patareid oma seisukohast märku ei tahtnud anda.

Järgmisel päewal käis Jaapani laewastik weelgi Wladiwastoki ees ja seisis tükk aega säälsamal kohal kui laskmise ajal. Aga uut põmmutamist ei wõtnud ta enam ette. — Nähtawasti ei usaldanud Jaapani laewad õieti meie kindlusele ligineda, kuna nad wist küll meie miinisid kartsiwad. Nad laksiwad siis Wladiwostokki kauge maa, 8 wersta tagant. Kindlusega tõsiselt wõidelda ei tahtnudgi jaapanlased küll mitte, nii kauge maa tagant ei olnud see ka wõimalik; nemad tahtsiwad ainult järele kuulata, kas meie laewastik Wladiwastokis on wõi mitte. Jaapanlaste eesmärk oli nimelt meie laewastikku kätte otsida ja häwitada. Aga see püüe läks nurja, sest meie laewad ei andnud endast mingit märki. Kahju ei saanud jaapanlased siis meile suurt teha, aga ka nemad ise ei saanud sugugi kahju. Esiteks oliwad nad kaugel ja teiseks hoid-

siwad endid nii, et neid lasta wõimatu oli — wist teadsiwad nad seda, kuida meie kindlused ehitatud on.

Jaapani poolt andis Wladiwastoki all käinud laewastiku ülem, Jaapani adm. Kamimura *) oma walitsusele järgmise seletuse: „Nagu kästud, jõudis meie laewastik 22. weebruari hommikul Wladiwostoki juures olewasse idalahte. Pidime merd mööda sõitma, mis alles jääga kaetud oli. Wene laewu ei olnud wälises sadamas näha. Kui laewastik sisemist sadamat arwata 40 minutit — kella 1 ja 50 minutist pääle — oli lasknud, sõitis tema minema. Mina arwan, et laskmine palju kahju tegi. Maal oli soldatisi näha, aga Wene patareid ei wastanud. — Kell wiis

Admiral Kamimura.

pääle lõunat oli idalahes musta suitsu näha; arwati et see Wene laewade poolt tuli, aga suits kadus pikkamisi jälle ära. — 23 weebruari hommikul wõttis laewastik maakuulamise-sõidu merele ette, aga midagi iseäralist ei olnud näha. Laewad liginesiwad keskpäewa ajal Wladiwostokile uuesti, aga Wene laewu

*) Admiral Kamimura on muude wäe-juhatajatega wõrreldes alles noore-ealine mees; ei olnud temal siis endist kuulsust olemas, kui temale sõja algusel II. laewastiku-osa juhatada anti, mis Jaapani meres, Wladiwostoki wastu tegew pidi olema. Kuna selles laewastikus muidugi wähemad ja kergemad laewad oliwad, ei wõidud temalt suuri tegusid oodata. Kuid et Kamimural õieti midagi ei näinud õnnestama laideti teda Jaapanis korra ju wäga kibedasti ja kiputi koguni ta Tokios olewat maja maha lõhkuma ning ta omakseid peksma. Aga 1. aug. õnnelik merelahing on need äpardused unustusesse saatnud ja Kamimura juhatab oma laewastikku edasi.

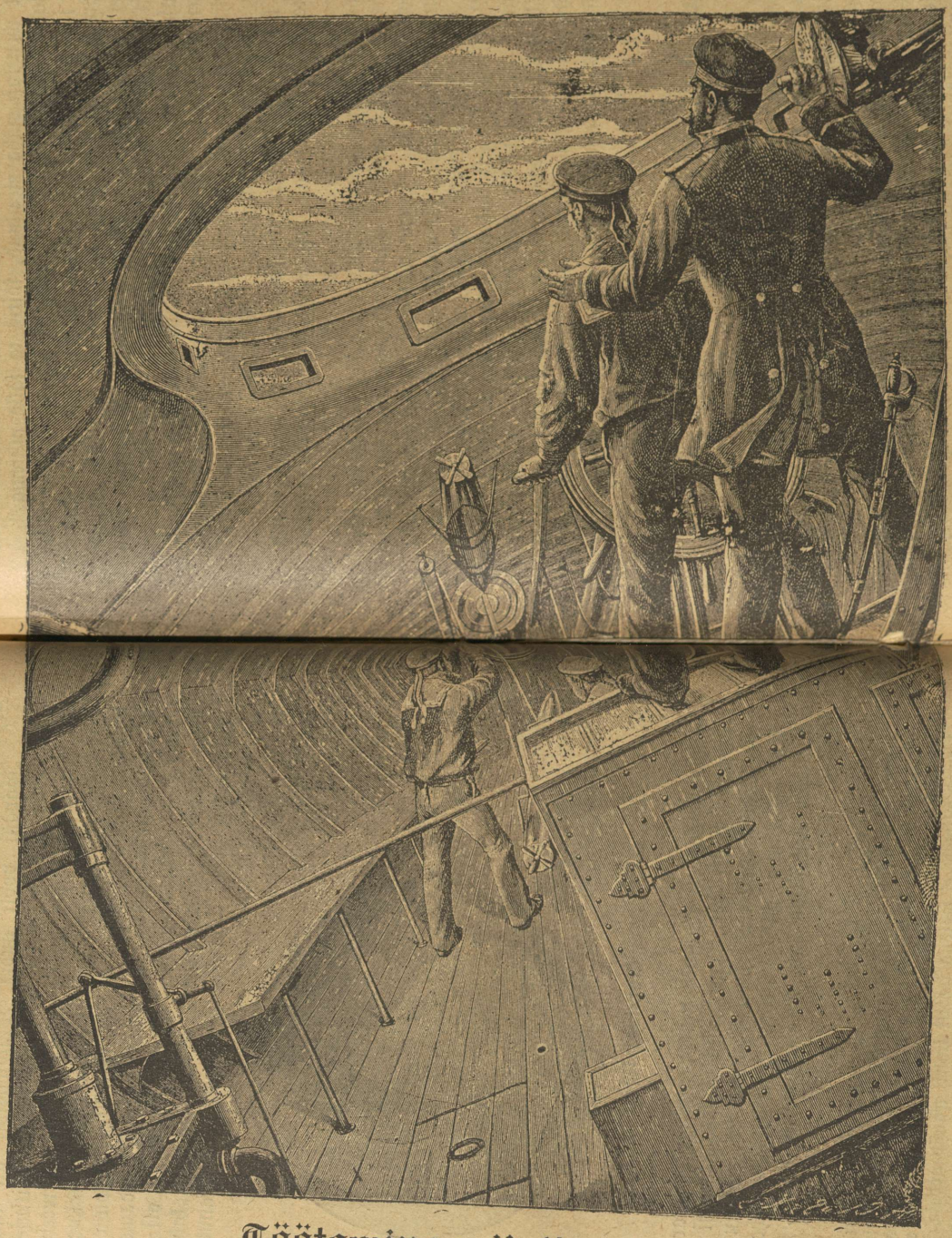

Töötamine miinilaeval.

(Kirjeldus lk. 209—213.)

ei olnud näha ja patareid ei laſknud ka. Laewastik ſõitis ſiis Posjeti lahte (mis Wladiwostokiſt üle ſaja wersta lõunapool on), aga et ka ſääl wenelaſi näha ei olnud, ſõitis ta jälle minema."

Jaapanlaſe ſeletuſeſt ei ole nii mitte näha, mis jaoks teda Wladiwostoki juurde minna „kästi," ega ütle ta ka ſelle kohta ühtigi, kas käigu taga mingit wilja ka olnud ehk ei. Ta „arwamine" laſkmiſel tekkinud kahjuſt ei tähenda muidugi midagi — ſelle jaoks laewastik küll wälja ei läinudgi.

Misſuguſed laewad Jaapanil Wladiwostoki ees käiſiwad, ei ole ka ligemalt öeldud. Kuna meie eſimeste sõnumite järele ſääl wiis ſoomuslaewa olnud, teatati hiljemini, et ſoomuslaewu ainult üks oli, teiſed olnud riſtlejad. - Niiſama ei ſaadud ſelle kohta teatuſt, kus meie Wladiwostoki laewastik ſel korral ſeiſis. Wististi oli ta küll kindluſe all, ſeſt merel liikudes oleks jaapanlaſed teda ikka kuſagil ſilmanud.

Wladiwostoki eſimene laſkmine 22. weebr. 1904 jäi ka ſellel aastal wiimſeks, ſeſt ſelle järele ei puutunud waenlane enam meie wanemat merekindluſt. Et eſimene ſääl-käik mingi tagajärjeta lõppes, ei olnud jaapanlastel nähtawasti enam iſu, ſeda korrata, kuna päälegi ſinna ligipääſmine wäga raske ja hädaohtlik on (waata lehk. 240), ja kaugelt laſkmine ometi ainult asjata pommide kulutamine oleks olnud. Nii ſiis jätſiwad jaapanlaſed Wladiwostoki hulgaks ajaks oma arweteſt üsna eemale ja alles 1905 a. kewadel on nad oma ſilmad jälle ſinna poole pööranud.

Selle naſtu wõeti aga jälle Port-Artur uuesti käſile.

12. Port-Arturi laſkmine 26. weebruaril.

Kahe nädaliſe waheaja järele täitis jällegi Kwantungi-neeme lõunaranda ja ſelle ees olewat merepinda kole ſuurtüki-müriu ja pani õhu wäriſema, merelaeneb laksuma, inimeſed ehmatama, kaladgi kohkuma.

Ikkagi algas waenlaſe päälekippumine keſk-öö aegu — 26. weebruari wastu. Siis märgati meie pool elektritule walgel waenlaſe miinilaewaſid eemalt ranna poole luurama ja kohe hakkaſiwad ka meie rannapatareid ägedasti tuld andma. Arusaades, et meil walwas oldi, jättis ſee laewade-oſa, mis ſadamaſuuſſe miiniſid pilduma hakanud, oma töö katki ja taganes eemale merele; teine oſa oli Ljaotieſhani neeme maanina juurde (Port-Arturiſt wersta

10 lõuna-lääne poole) waritsema jäänud. Kui kindluses waenlaste tagasiminekut märgati, saadeti meie poolt kuus miinilaewa wälja, ligemalt järele waatama, kuda asjalood on. (See oli kella kolme ajal). Tunni aja ettewaatliku sõidu järele saiwad nad Ljaotieshani juures olewate Jaapani miinilaewadega kokku. Siin sündis siis nende wahel wõitlus, mis küll ainult 20 minutit kestis, aga õige äge oli. Kahju ei saadud ometi kummagil pool suurt. Et meie laewad kindlusest nii kaugel olles enam rannapatareide poolt toetust ei wõinud saada, ja päälegi pime öö aeg oli, pöörasiwad nad rutuga sadamasse tagasi.

Hommikut wastu läksiwad aga paar miinilaewa uuesti merele, waenlase teguwiisi järele walwama. Peagi sattusiwad need aga waenlase miinilaewadega kokku ja teadagi oli siis kohe jälle tuli lahti. Et meie pool ainult kaks laewa waenlase poole-tosina wastu oli, ei suutnud need kuigi kaua wastu panna, waid püüdsiwad sadamasse tagasi pugeda. Teisel õnnestas see, aga teine — nimega „Stereguschtschi“ (tähendab: walwaja) — jäi waenlaste küüsi: Laew sai küljesse augu ja masin läks rikki. Siisgi hoidis laewakere end weel päälwee ja mehed paniwad wapralt wastu. Waheajal oli juba ka rannas asjalugu märgatud ja jalapäält sõitsiwad kaks ristlejat admiral Makarowi enese juhatusel — kes waheajal Port-Arturi jõudnud ja laewastikku juhtima hakanud oli — wälja, õnnetule miinilaewale appi. (See oli kella 8 ajal.) Kuid abi jäi hiljaks, sest seni oli ju terwe suur Jaapani laewastik sinna jõudnud, kelle käest wäiksel „Walwajal“ pääsmist polnud. Laewake wajus põhja, mehed, kes weel elus, wõeti Jaapani laewadele (muidugi wangina).

Muudel laewadel sai sel korral kaks meest surma ja paarkümmend haawata (nende seas ka miinilaewastiku kapten Matusewitsh.)

Need öösised ja hommikused sündmused oliwad aga ainult eelmänguks päris kontserdile, mis kella kümne ajal algas. Selleks ajaks kogus terwe Jaapani laewastik, soomuslaewad ja ristlejad, kokku 14, ühes miinilaewadega, Ljaotieshani maanina juurde ja siit hakati siis linna, kindlust ning sadamat laskma; nii siis üsna uuest küljest. Laskmise seisukoht oli Jaapani laewadel siin täiesti tore, sest kuna nad end maanina warju ja selle taha hoidsiwad, ei saanud meie rannapatareid, weel wähem laewad, neid sinna mitte lasta — wõis ju ainult umbkaudu sinna poole kuulisid saata, millest küll waewalt mõni pihta läks. Teiselt poolt aga oli ka jaapanlaste laskmine waewaline küll; nemadgi ei saanud ju meie kindluse ega sadama pääle otse sihtida, waid pidiwad kuulid suures loogas üle maanina umbes-mõõtmise järele tulema saatma.

Kuid ikkagi oli nendel märki tabamine palju hõlpsam kui meil nende laewu. — Teine häda oli, et nii kauge maa (10 wersta) taha ainult kõige suuremad suurtükid laskma ulatasiwad ja nii üksi 6 Jaapani laewa, kõige tugewamad, selleſt osawõtta wõisiwad. Laskmine kestis terwelt neli tundi, aga selle aja sees lasti kokku ainult 154 kuuli; muidugi lasti ränkasid kuulisid õige ettewaatlikult ja pikkamisi. Teadagi tegi säärane kuulimürakas, mis 10 wersta tagant tuli, pihta sattumisel paha küll; niihästi sadamas, kui linnas ja kindluses jätsiwad Jaapani kuulid mõndagi halba jälge. Ametliku teate järele saiwad ka mitmed meie laewad wiga, aga mitte keegi nii suurt, et wõitluse-wõimetuks oleks jäänud. Linnas saanud neli erainimeſt surma, üks raskelt, mitmed kergelt haawata.

Pikapääle tüdisiwad Jaapani laewad oma hiiglakuulide pildumiseſt ometi ära, mis ju ka koledat hinda maksawad, kuna ise sugugi näha ei saanud, kas nendel midagi mõju ka oli wõi ei. Nii siis lõpetasiwad nad kella kahe ajal oma tulerahe ja sõitsiwad jälle eemale merele.

Ligemaid teateid nende sündmuste kohta andis Wene ajaleht „Rusk. Wed.“ kirjasaatja järgmiselt:

„Kapten Matusewitshi käest kuulda saades, et „Steregushtshi“ hädasse jäänud, tõttas admiral Makarow „Nowiku“ pääl ühes soomusristleja „Bajaniga“ teda päästma. Aga Jaapani admiral Togo oli wiie ristlejaga Matusewitshi kannul. Adm. Makarow ei astunud siis tugewa waenlasega wõitlusesse, waid pööras tagasi. Ka meie soomuslaewad ei läinud siſemiselt reidilt wälja. Makarowil oli sellepärast wõimata wõitlusesse astuda, et Tiigri-poolsare, Kuldmäe ja Elektri-kalju patareid, mis sadamasuud kaitsewad, Ljaotieshani poole (8 kuni 9 wersta) meie laewu toetama ei oleks ulatanud.

Kui adm. Togo ära nägi, et tema kawal plaan, meie laewastikku lahtiſele merele wälja petta ja sääl kimpu ajada, luhta oli läinud, siis wõttis ta nõuuks, meie laewu siſemiſel reidil lasta. Et ennast hästi kaitseda, tegi Togo järgmise targa plaani: Kuus laewa läksiwad Ljaotieshani maanina taha ja hakkasiwad siis säält kõige suurematest suurtükkidest kindlusele tuld andma, kuna üks jagu laewu Tuwilahe poolt linna ja kindlust laskſiwad. Teised laewad ei wõtnud kindluse laskmiseſt mitte tegelikult osa, waid walwasiwad reas Port-Arturi sadama ees, kust meie laewastik äkitselt wälja ilmuda wõis. Laewu, mis Ljaotieshani maanina tagant meid laskſiwad, warjasiwad meie patareide eest Tiigri-poolsaare kõrgustikud, mis kuni 1,400 jalga merepinnast kõrgemale tõuswad (1050 jalga kõrgemale kui meie Kuldmäe

patareid). Selle loomuliku walli taga liikusiwad Jaapani soomuslaewad edasi-tagasi, nõnda et meie suurtükimehed ka kindlusesse saadetawate kuulide sihi järele wastu lasta ei saanud. Üksikute kuulide wahel oli sellepärast ka ikka tükk waheaega. — Nelja ja poole tunni sees lasksiwad kuus laewa, kellel 21 kaheteistkümne tollilist suurtükki pääl oli, ainult 154 kuuli."

Pääle selle lasksiwad nad aga weel umbes 50 wähemat kuuli (10 ja 8 tollilisi), sest kindlusesse sattus, komandandi seletuse järele, umbes 200 kuuli. Suurem jagu kuulisid kukkus uude linna ja läänepoolsele reidile. Mõned kukkusiwad ka laewade wahele ja puistasiwad kilduside nende pääle. Admiral Makarowi seletuse järele saiwad meie laewad aga wähe wiga. Surma saanud ainult kuus inimest, nendest wiis „Retwisani" pääl. Patareidel sai kuus meest haawata. Kõige rohkem kahju tegiwad Jaapani kuulid küll uuele linnale. Sääl saiwad kasarmud ja mitu eramaja wiga. Inimestest saanud neli surma ja mitmed haawata.

Tuntawam oli meie kahju ööselses wõitluses, meie miinilaewade ja Jaapani laewastiku wahel. Wiie miinilaewa päält, mis sadamasse jõudsiwad, jäi 24 meest ära. Pääle selle kaotasime meie weel põhjalastud miinilaewa „Stereguschtschi" päält kõik sääl olewad 52 meest, kes wangi wõeti. Öösine kahju oli siis kokku 76 meest, päewase kahjuga ühes ligi 100 meest.

Kuuleme aga ka, mis ametlik Jaapani aruanne nende lugude kohta lausub. See käis järgmiselt: „26. weebruaril wõeti Port-Arturile kallaletungimine ette, nagu see ettewalmistatud oli. Jaapani torpedopaadi-häwitajate laewastik oli kahes jaos. Mõlemad sõudsiwad 25. weebr. keskööajal Port-Arturi wälise sadama ette; 26 weebruari hommikul läks teisel laewastiku-jaol, kindluse wahetpidamata tulest hoolimata, korda, mitmele kohale miinisid panna.

Kell pool wiis hommikul sai esimene laewastikujagu kuue Wene torpedopaadi-häwitajaga lõunapool Ljaotieshani maanina kokku ja andsiwad üksteisele ägedasti 20 minutit aega tuld. Mõned wastase torpedopaadi-häwitajad saiwad wiga. Ka meie saime enam wõi wähem kahju; 7 alamwäelist saiwad surma, üks insener ja 8 lihtmeest haawata. „Akasuki" pääl lasti aurutoru puruks ja surmati neli kütjat.

Kui kell 7 hommikul meie paatide teine jagu sadama-piiridest lahkuma hakkas, nägi ta kahte Wene torpedo-häwitajat, kes sadamasse tagasi pööransiwad. Teine Wene paat sai ära põgeneda, teine sai raskesti wiga ja läks wiimaks põhja. Meie paatide teise osa kahju ei ole suur.

Natuke aega enne torpedo-laewa põhjaminekut tuliwad „Nowik"

ja „Bajan" sadamast täie auruga meie paatide teise jao wastu. Aga kui meie ristlejad koos liginesiwad, pööraſiwad Wene ristlejad sadamasse tagasi. Meie wäike laewastik ja ristlejate laewastik sõitsiwad siis Port-Arturi ette, kuna pää-laewastik Ljaotieshani lähedale asus ja säält laskmist algas. Tema andis tuld kaudsel teel sadama poole, kella kümnest hommiku kuni lõuna-ajani.

Jaapani laewad jätsiwad laskmise kell kaks pääle lõunat seisma ja pööraſiwad hääs olekus tagasi. Kõik ohwitserid ja lihtmehed tegiwad terwel wõitluse-ajal kiiduwääriliselt tööd."

* * *

Wiimaks olgu siin ka Eesti ohwitseri Willmanni kirjeldus selle laskmise kohta awaldatud, kes ise päältnägijana selleſt järgmiselt elawal sõnal jutustab:

„Meid, kes juba kahe eelminewa põmmutamise ja tihtiste ööſiste pääletungimiste äikeste läbi üsna „sisseſoolatud" ja „ülepõmmutatud" olime, ei erutanud 26. w. hommikune kauge mere päält kostew kõmmutamise-kaja enam palju ja keegi ei teadnud mõeldagi, et mõne minuti pärast kõige käredama laskmise hirm ära tuleb elada — niisuguse kõmmutamise hirmud, mille kõige loomulikum kirjeldus igaühele, kes seda ise tundnud ega ise oma lihaliku silmaga näinud pole, tühi luulepilt ja liialdamine näitab olema.

Kell 8 ja 30 minutit hommikul lahkusiwad waenlase laewastikust wiis soomuslaewa ja üks ristleja ning sõitsiwad Ljaotieshani (Wana Raudmägede) taha, kust nad 12 tollilisteſt suurtükkideſt kõrwetawat tuld siſemise-reidi, Uuelinna, Kuldmäe, Elektrikalju ja Tiigrisaba pääle hakkasiwad andma, kuna meil wõimatu oli waenlase pääle lasta. Seſt teda warjasiwad kõrged Ljaotieshani mäed täiesti ära. Kõige palawam waenlase tuli oli meie ankrus seiswate sõjalaewade pääle sihitud, seſt waenlase pää-ülesandeks praeguſel ajal on ju meie laewawäge lõpulikult ära häwitada. Meie sõjalaewade pihta sihitud pommid langesiwad rabinal Tiigrisaba kohale siſemiseſse-reidisse ja puistasiwad hirmsa müristamtsega lõhkedes oma kildudega meie laewad nagu rahega üle.

Lugeja küsib ehk imestusega, kuidas wõis ometi waenlane mägede tagant niisuguse osawusega meie laewasid riiwata, kuna ta neid ometi näha ei wõinud. Suuretüki-asjanduse teadus nimetab niisugust laskmist, kus märk laskjale näha pole, warjatud märgilaskmiseks (стрѣльба по закрытымъ цѣлямъ), ja seletab seda kaunis lihtsalt. Niisuguseks laskmiseks on waja ainult kahte asja teada: kuhu poole lasta ja kui kaugele lasta? Igaühe suurtüki-liigi jaoks on n. n. laskmise-tabelid ole-

mas, kuſt järele wõib waadata, kui ſuur nurk hariliku looditud maa ja ſuuretüki-toru wahel peab olema, kui teatud kauguſe pääle tahetakſe lasta, ilma et tarwis oleks märki näha ja märgi pääle ſihtida. Tabeli järele leitud nurka wõib ſuuretükile kwandrandiga (hariliku transportöriga) anda. Maa-kauguſt wõib aga kergesti kaardi järele arwata, ſeſt iga kaardi all on öeldud, mitu korda kaardi-jooned loomulikuſt mõõduſt lühemad on. Niiſama oskawad meremehed oma ſeiſukohta kaardi pääle üles tähendada, iſeäranis hõlpſasti ranna ligidal, kus kauguſemõõtjaid (дально мѣръ) tarwitada wõib. Waja aga üles arwata, kuhu poole lasta. Seda juhatab jälle harilik kompas.

Kuna waenlane nõnda oſawasti meie laewade pääle laskis, oli ta iſe täiesti julgel kohal, ſeſt meie ei wõinud ta pihta ühtegi pauku lasta. Waenlane teadis, et meie laewastik ſiſemiſe reidi pääl on ja nimelt ſelle koha pääl, mis kunſtlikult wälja on kaewatud. Meie aga ei teadnud, kus kohal Jaapani laewad mägede taga ſeiſawad, aga kõike mäetaguſt pommidega üle külwata oli ju wõimata. Eſiteks oleks niiſuguſe ülesande täitmiſeks 10 korda niipalju ſuurtükkiſid tarwis läinud, kui meil neid oli. Teiſeks oleks ſee kole-kallis ettewõte olnud, ſeſt iga pomm ühes püſſirohuga 12-tolli liſe ſuurtüki jaoks makſab umbes 800 rubla, kuna pääle ſelle iga pauk ſuurtükki ennaſt rikub, nõnda et näituſeks, 12-tolliliſeſt ſuurtükiſt rohkem kui 100 pauku wõimata on lasta: ſuurtüki-toru lõhkeb. Seda kulu juurde arwates, tuleb iga pauk umbes 3000 rubla maksma. Noh, aga pauk on ka ſeda wäärt, ſeſt niiſuguſe ſuurtüki 40-puudaline teraſeſt pomm ſünnitab 18 werſtani weel kangesti häwitawat tööd; näituſeks lööb kerge riſtleja külje läbi. Ta lendab ka kuni 35 werſtani, ſiis aga langeb täiesti „wäſinult" ja tegewuſe-wõimetult maha.

Jaapanlaſed laſkſiwad ſeekord 10—12 werſta päält.

Waenlaſe tuli oli järjekorralik ja jäi ainult ſelleks ajaks ſeiſma, kui kell 11 ja 25 min. eſimeſe rea ſoomuslaewad teiſte aſe mele uliwad. Need laewad jätkaſiwad põmmutamiſt ſiis kuni kella kaheni pääle lõunat, mille järele Jaapani laewaſtik merele sõitis ja waatepiiri taha ära kadus.

Selle ajaga laskis waenlane umbes 200 päratut pommi kindluſe ja ſadama pääle, ilma et ta meie laewaſtikule ning fortidele ja patareidele ſuurt kahju oleks teinud, kuna ta aga palju inimeſe-ohwrid eneſega kaaſa kiskus. Lähewad kümned aastad mööda, aga paljude mälestuſes kerkiwad wististi mõnikord küll weel kuumalt ja elawalt need tundeb üles, mis nad Port-Arturi laſkmiſe ajal ära elaſiwad."

13. Port-Arturi wõitlused 9. ja 14. weebruaril.

Teine sadamasuu kinnipaneku katse.

Juba eelminewas päätükis nimetasime, et meie Port-Arturi laewastik, mis esimese õnnetu sõjapäewa mõjul wäga palju nõrgestati ja selle järele terweks kuuks ajaks tegewuseta olekusse sattus, admiral Makarowi sinna tuleku mõjul jälle nagu uut elu sai ning uuesti tegewusele astus, olgugi et wigastatud laewad weelgi paranduse all oliwad. („Retwisan" saadi, kui suuremad augud kinni topitud, ka sisemisesse sadamasse wedada, et sääl täielist parandust ette wõtta.) Wene laewastiku uus juhataja oskas nukrusesse sattunud laewamehi jälle julgustada ja waimustada, nii et need uue lootusega wõitlusele asusiwad, millega meresõda hoopis teise laadi näis saama. Jaapanlased, kes end juba üsna merewalitsejaks lugesiwad ja talitasiwad nagu süda kutsus, pidiwad nüüd ettewaatlikumaks hakkama.

Seda märkasiwad nad kohe, kui oma harilikuks saanud kahe nädalise waheaja pidamise järele jälle meie kindluse pääle tungisiwad. 9. märtsil tuli Jaapani laewastik uuesti Port-Arturit laskma — kolm päewa enne, kui muidu wiisiks olnud. Sest endistel laskmistel oli 15 päewa wahet, seekord aga ainult 12. (Esimene laskmine oli 27. jaanuaril, teine 11. weebruaril, kolmas 26. weebruaril ja neljas nüüd 9. märtsil.)

Seegi wõitlus käis üleüldiselt sedasama käiku kui endised. Esiti oli öösine miinilaewade kallaletungimine ja siis hommikune linna laskmine, kus jällegi 200 kuuli saadeti. Uudiseks oli aga nüüd, et ka meie soomuslaewad sadamast wäljas käisiwad. Hulga aega liikusiwad sadama ees ainult Wene ristlejad; suured soomuslaewad oliwad ühtejärgi sisemises sadamas. Nüüd aga nähti jälle ka wiit soomuslaewa, nelja ristlejat ja 10 miinilaewa.

Esimesed kallaletungijad oliwad kaks Jaapani miinilaewa Nemad liginesiwad sadamasuule kesk-öö ajal — wõib olla selle nõuuga, et meie wahilaewu häwitada. Meie wahilaewad nägiwad neid aga ära ja hakkasiwad kindluse-patareidega ühes neile tuld andma. 20 minutit kestis laskmine, siis oliwad jaapanlased taganenud. Kell neli hommikul kordasiwad nemad kallaletungimist kolme miinilaewaga, lõõdi aga tagasi. Kell pool kuus hommikul hakkas suur Jaapani laewastik lähenema ja kell 7 hakkas ka meie

laewastik siſemiſeſt ſadamaſt wälja ſõitma — ees riſtlejad, taga ſoomuslaewad.

Kui jaapanlaſed jälle kolmeſſe oſaſſe oliwad läinud — ſoomus- ja miinilaewad Ljaotieſhani maanina taha (lõuna-lääne poole ſadamat), riſtlejad oſalt lõuna-, oſalt lõuna-ida poole — algaſiwad nad kella 9 järel hommikul laſkmiſt, pikkamiſi, kauge maa tagaſt, ja raskete ſuurtükkidega, nagu neil ikka wiiſiks oli. 100 kuuli ſaatſiwad nad linnale, 100 ümbruſele. Siis — kella 11 ajal — ſõitſiwad nemad minema.

Meie laewad ei ſaanud ſeekord wähematgi wiga, rannas ſurmati wiis ſoldatit ja haawati kümme. Meie kahju oli ſiis ſeekord weel wähem kui endiſtel pääletungimiſtel. Kuna meie laewad wälja ſõitſiwad ja nii liikuſiwad, oligi waenlaſtel neid lasta halb. Et Jaapani laewad kaugelt laſkſiwad, ei katſutudgi meie poolt palju wastu lasta, nii et waenlane iſe ka muidugi kahjuta jäi. Laewadega aga nendele kallale tungida, oleks wäga kardetaw olnud, ſeſt Jaapani laewaſtik oli ſeekord weel tugewam kui enne, nimelt 18 ſuurt laewa, (endiſtel laſkmiſtel oli 14 ja 16.) Wiſt oliwad neil mõned laewad nüüd liſaks tulnud.

* * *

Kohe kui adm. Makarow Port-Arturi jõudnud, pani ta meie laewad liikuma ja laskis nendel ſadamaſt wäljas käia, et waenlaſe tegewuſt tähele panna ja ühtlaſi näidata, et Wene laewad teda liiga ei kardagi. Iſegi päew pääle 26. weebr. laſkmiſt oliwad mõned meie laewad merel käinud. Hiljem korrati ſeda mõnda korda, ja 13. märtſil käis Makarow iſe ſuurema oſa laewaſtikuga üsna kaugemal mereſõidul.

Selle ſõidu kohta ei antud ametlikult ligemat ſeletuſt ja et ka era-ſõnumiſaatjad ettewõtteſt eemal hoidi, ſiis ei ſaadud asja kohta täieliſemaid teateid, mis otſtarbeks ſee ettewõetud ja mis tagajärg ſellel oli. Ametlikult öeldi aga, et „mõnda naabruſes olewat ſaart" tahetud järele uurida — wiſtiſti, et näha ſaada, kas jaapanlaſed ſinna oma moonaladuſid on ſeadnud, wõi maaleminekuks ettewalmiſtuſi teinud, ja kui, ſiis neid häwitada püüda. Ligemad ſaared Port-Arturile on aga Ellioti ſaared idapool (milleſt 10. päätükis kõne) ja Miautou ſaared (Hiina omad, Port-Arturiſt otſe lõunapool). Eſimeſteni on aga 160 wersta maad, ja et meie laewaſtik juba ſelſamal päewal ſadamaſſe tagaſi tuli, ei ulatanud ta küll ſinna, waid ehk Miautouſſe. Kuigi ta ſääl käis, ſiis ei leitud küll midagi waenlaſte aſutuſt eeſt, ſeſt nagu hiljem ſelgus, ei mõelnud jaapanlaſed ſiis weel Ljaotungis maaleminekn pääle. Nii jäi käik wiſt asjataks. Aga õnnekaup

oli ju see, et meie laewastik hulka maad merel ära wõis sõita, ilma et waenlane teda kimbutada oleks saanud. Et Makarow selle wastu walmistatud oli, näitab, et ta kõik oma terwed suuremad laewad ja hulk miinilaewasid ligi wõtnud oli. Et aga waenlast näha ei olnud, sõitis meie laewastik jälle rahuga tagasi.

Aga kohe oli nüüd ka waenlane ta kannul. Ei tea kas oli uus sadama-kinnipaneku katse ju enne selle öö pääle määratud, wõi ajas pahameel, et Wene laewastik wäljas käinud ja nemad seda mitte ei näinud, jaapanlasi oma ettewõtet kiirustama. (Wististi oligi asi nii, et Jaapani sõjalaewad 13. märtsil oma süütelaewade järel käisiwad ja nii meie laewastikku walwada ei saanud).

13./14. märtsi öösel kordasiwad jaapanlased siis seda, mida kuu aja eest, 11. weebruaril, juba teha tahtsiwad: Port-Arturi sadamasuud laewadega kinni matta. Aga nagu esimene, nii läks ka teine katse nurja. Laewad lasti põhja, enne kui nad sadamasuusse jõudsiwadgi. Seekord kaotasiwad jaapanlased neli suurt 2000 tonnilist laewa, ühes suurtükkide ja wast suurema osa meestega (sest meiepoolse teatuse järele päästnud neljast lootsikust, millega mehed süütelaewadelt äraminema sõudnud, ainult üks minema, teised kolm saanud Wene kuulide all otsa.)

Aga ka meie pool oli omajagu kahju, sest miinilaew „Silnõi," kes jaapanlaste sadamasuusse tungimist takistama aitas, sai selle juures raskesti wiga. Laewa masin ja korsten rikuti rängasti, laew ise jooksis rannakiwide otsa kinni, kust aga hiljem sadamasse wiidi. Laewa meestest sai 7 surma ja 13 haawata, see on umbes kolmandik laewas olijatest.

Wõitlus sadamasuus sündis hommikul, kella kahe ja nelja wahel. Seekord oliwad Jaapani süütelaewadel ka wäikesed suurtükid pääl. Ka nüüd jõudsiwad laewad umbes sinnasamasse kohale, kui esimesel korralgi, sääl aga lasti üks neist miiniga puruks, kaks jooksiwad Kuldmäe all kiwide otsa kinni, üks jälle sõitis selle laewa otsa, mis esimesel korral sadamasuu ees Tiigrisaba tule torni kohal põhja oli läinud. Niisama kui 11. weebruaril, oliwad ka seekord süütelaewu suurtükipaadid saatmas, kuid nüüd sõitsiwad need süütelaewade ees, kuna kaugel taga suured sõjalaewad seisiwad, kes säält eemalt tuld anda katsusiwad, millel muidugi suuremat mõju ei olnud.

Kui Jaapani süütelaewad põhja lastud (umbes kella nelja ajal), taganesiwad ka nende miinilaewad eemale. Kuid kella wiie ajal liginesiwad need uuesti rannale — wist selle püüdmisega, et weel oma laewade mehi päästa saaks, kuid meiepoolse tuleandmise mõjul läksiwad jälle kaugemale ära. Aga umbes tunni pik-

kuse waheaja järele — kella kuue paiku — nähti Jaapani laewu jälle sadamale liginema, ning seekord oliwad need suured laewad. Meie laewastik, eesotsas agarad ristlejad „Bajan," „Askold" ja „Nowik," hakkasiwad wälja sõitma, et nendega wõitlust alata. Aga jaapanlased ei soowinud seda, waid hoidsiwad end sadamasuust kaugele ja taganesiwad mõne tunni järele täiesti. Kella 10. ajal hommikul oliwad nad waatepiirist kadunud. Nähtawasti ei usaldanud admiral Togo meie rannapatareide laskmisepiiris Wene laewadega wõitlema asuda, waid taganes selle piiri wäljapoole; waheşt lootis nii meie laewu oma järele tulema meelitada, kus temal wõimalik oleks olnud, neid oma üliwõimuga kimbutada. Aga Makarow oli selleks ettewaatlik.

Põhjaläinud aurulaewadest leiti pääle suurtükkide, millega meie miinilaewadele tuld antud, weel plahwatusematerjali ja n. n. põrgumasinaid (plahwatuswärkisid).

Jaapani admiral Togo teatas selle ettewõtte kohta oma walitsusele: „14. märtsil kell kolm hommikul katsusiwad meie aurulaewad „Jashikamaru," „Jonejamaru," „Fukuimaru" ja „Tshiomaru" nuesti Port-Arturi sadamasuud kinni panna. Nemad liginesiwad sadamale torpedopaatide saadetusel, aga Wene torpedopaatide tuli häwitas nad ära. Wõitlusest wõtsiwad pea kõik need mehed osa, kes endisegi katse juures tegewad oliwad olnud (ons lugu nii, siis oliwad need seekord eluga pääsnud.) Surma saiwad kaks ohwitseri ning kaks madrust ja haawata 9 madrust. Noore ohwitseri Siguno surmas Wene kuul just siis, kui ta laewal süütematerjali põlema panna tahtis. Kui kapten Hirose, kes meeste päästmist juhatas, Sigunot puuduwat nägi, pööras ta weel kolm korda põhjawajuwa laewa pääle tagasi. Wiimase korra ajal kiskus üks kranat ta tükkideks. — Selle järele peeti weel wäike wõitlus."

Nähtawasti ei raatsinud Togo pärastisest laewade sadama ees käimisest rohkem rääkidagi, kuna sääl midagi ettewõtta ei saanud. Ka jättis ta üsna nimetamata, et sadamasuud kinni panna ei saadud. — Kas ta meeste kahju tõesti nii wäike oli, nagu ütles, ei tea muidugi keegi teine.

Jaapanlaste mitmekordsed ettewõtted Port-Arturi ees ei õnnestanud siis kumbagit pidi. Ei nad saanud sadamasuud kinni panna ega kindlusele suuremat wiga teha. Sadama-sulgumise püüe oli küll wist pää-asjalikult sellepärast ette wõetud, et meie laewastikku mitte Wladiwostoki minna lasta, nagu see nõuu Wene pool arwati olema. (Korra kõneldigi kõwasti, et see ju sündinud olla). Sääl oleks raskem olnud, teda kimbutada. Hiljem aga tujunes asjalugu isegi nii, et Port-Arturi laewastik enam wälja

sõita ei suutnudgi, waid sadamas seisma oli sunnitud, kuni sääl otsa sai. Sadama sulgumist ei olnud siis enam wajagi ja Jaapan oli selle jaoks oma laewu kahel korral asjata ohwerdanud.

Aga ikkagi oli nende laewade kaotus hoopis wähene selle kahju wastu, mis nad oma laewadelt ränkade suurtükkide-kuulide pildumisega endale tegewad. Sest nagu eespool kuulsime, maksab sääraseist hiigla-suurtükist antaw ilmakärakas suurema summa kui mõne mehe mõisake. Igakordne põmmutamine kulutas siis jaapanlastel mitme sajatuhande rubla eest laskemoona ära. Laskmise tagajärg oli selle hiiglasumma kohta küll koguni napp. Waieldi ka omal ajal paljugi selle üle, et miks jaapanlased omale nii kallist lõbu teewad? Port-Arturi kindlust purustada, ehk laewu lõhkuda loota ei wõinud nad ju nii kauge maa tagant, ja weel üle maanina lastes, ometi iganes mitte.

Kuid selle pääle waatamata, et sõja-ajal üleüldse kuulide andmisega kidsi olla ei tohi, ega palju kaaluda ei wõi, kuhu lasta maksab, kuhu ei, oli jaapanlastel oma ettewõtetest Port-Arturi all ikka kahtlemata see tulu, et nad nii kõige tähelepanemise Port-Arturi pääl hoidsiwad, kuna sellel ajal oma maawäge wahetpidamata mingi takistuseta ja hädaohuta Koreasse wedada wõisiwad.

Ka ei olnud see kolekallis kuulide ja püssirohu kulutus mitte ainult Jaapani kanda, waid Wene pool pidi sedasama tehtama — wast suuremal mõõdul weel. Juba esimesel Port-Arturi pääle tungimisel 27 jaan. paugutasiwad meie rannapatareid keskööst pääle hommikuwalgeni, kuigi waenlasest ammu enam jälge näha ei olnud. Ja sarnaselt sündis hiljematel wõitlusekordadel: Meie poolt lasti ikka pääle waenlasele järele, kuigi see ju silmapiirilt ära kadus. Ning öösiste pääletungimiste tagasitõrjumistel, kus waenlast nähagi ei olnud, lasti aga umbes-arwamise pääle tundide kaupa, nii laewadelt kui ka rannapatareidelt.

Kuna juba Jaapan omad kuulid enamasti tuulde laskis, siis läks meie kuulisid küll weel hoopis wähem märki. Kuigi meiepoolsed sõnumid nii tihti Jaapani laewadele sündinud kahjudest kuulutasiwad, ei olnud wähemasti suurte laewade wigastused ühelgi nii suured, et need laewu kauaks wõitluse-wõimetuks oleks teinud, sest need oliwad ikka täiel arwul wäljas. Oligi mõni wiga saanud, siis oli see kodumaa tublides laewa-paranduspaikades peagi ära kohendatud. Mõni miinilaew ehk wõis küll otsa saanud olla, kuigi sedagi ametlikult kunagi wälja ei kuulutatud.

Päälegi oliwad jaapanlased (nagu mitmed sõnumisaatjad teatasiwad) hullu wiguri wälja mõelnud, millega wenelasi sundisiwad, oma kuulisid Jumala-muidu kulutama. Nad seadnud suured par-

wed kokku, pannud mastid pääle ja mastide otsa laewalaternad tuledega, ning nihutanud need siis öösel sadamasuu poole minema. Wahitornist waadates peetud neid muidugi laewadeks ning awatud nende pääle warmalt kõigilt patareidelt põrgulik tuleandmine. Muidugi purunesiwad parwed peagi selle põrgurahe all ja rannal rõõmustati, et waenlane nüüd tuntawa hoobi on saanud. Aga pilusilmad hööruſiwad eemal merel käsa hää-meele päraſt: Kindluse kaitsjad oliwad nende parwede pihta hulga oma hiiglakuulisid meresse pildunud, ja selle wõrra oli neid kindluses wähem tõsisel korral waenlasele wastu saatmiseks, kuna uusi enam saada ei olnud.

* * *

14. märtsi jahi järele tuli jällegi see nagu seaduseks saanud kahe nädaline waheaeg. Jaapani laewastik ei näidanudgi end enam Port-Arturi ligi ega wõtnud nähtawasti midagi ette. Meie poolt tarwitati seda aega agarasti laewastiku harjutamiseks uute wõitluste wastu, käidi wahel laewadega merel jne. Rõõmuga nähti, et tublil admiralil korda hakkas minema, laewastikus jälle uut waimustust ja wõidulootust äratada. Loodeti, et meie õnnetustel nüüd ots on ja õnn oma pale meie poole pöörab. Kui kibedasti pettis aga see lootus. . .

Et jaapanlased oma päältetungimisi ikka nagu „nootide järele" kahe nädali tagant ette wõtsiwad, siis oldi selles üsna kindel, et nüüdgi ka nii sünnib. Seda enam oli selleks arwamiseks põhjust, et siis just Ülestõusmise-püha aeg kui — Wenerahwa kõige tähtsam püha, mil isegi sunnitöö-wangidele puhkust antakse ja ka sõjawäes, kus muidu nii palju kord maksmas, suuremat wabadust lubatakse. Kuna jaapanlased kõiki Wenerahwa elukombeid ja olu terawalt tähele on pannud, siis arwati hää põhjusega, et nad ka seda oma tuluks tahawad tarwitada ja otse pühade ajal uut päältetungimist ettewõtta, selle pääle lootes, et wenelased siis püha peawad, jõõwad, joowad ja rõõmsad on ning, nendele wastu hakata ei läbe. Nendel oleks siis lõikus. Aga need mõtted ei olnud ka meie pool sugugi wõõrad ja sellepäraſt andis walwas admiral Makarow palju käsu, pühade ajal mitte põrmugi hooletum olla, kui muidu, waid iga silmapilk end „trewoga" wastu walmis hoida. Lihawõtte-ööl ei mõelnud admiral isegi mitte põrmugi pühapidamise, pühade musude ega munade weeretamise pääle, waid walwas terwe öö läbi sadamas lootsikus, et tarbekorral tegewusele asuda. Suureks Reedeks oli waenlase päälekippumist ju kuulutatud, aga seda ei sündinud. Ka pühade päewad (28—30 m.) läksiwad rahulikult

mööda, ega seganud tuletuisk nitte pühade-rahu. Aga pühade nädali kolmapäew (esimene äripäew) tõi hirmsa sündmuse, mis iga Wene alama meelt põrutas kui pikselöök.

14. Õnnetu 31. märts.

Tuttaw on üleüldine arwamine, et 1. aprillikuu päew n. n. halb päew olewat; seda hüütakse „petipäewaks" ja katsutakse sel päewal teisi inimesi igasugu wiguritega narrida. *)

1904 a. 1. aprill tõi Wene riigile küll otse koleda pettuse. Sel päewal kandis telegramm järgmise sõnumi wälja:

„Port-Arturis, 1. apr. Öösel wastu 31. märtsi sõitis osa meie miinilaewasid merele wälja, kus neile waenlase miinilaewad wastu tuliwad. Algas lahing, mis kuni kella 7 hommikuni kestis. Miinilaew „Straschnõi," keda kolm waenlase laewa ümber piirasiwad, läks põhja. Enne seda tõttas miinilaewale ristleja „Bajan" appi. Waenlase miinilaewad läksiwad ära; selle järel ilmus aga Jaapani suur laewastik. Kell 9 hommiku hakkas meie laewastik reidile wälja sõitma ja waenlase laewastiku poole liikuma, mis ju ära hakkas minema. Warsti aga ilmusiwad waenlase tähtsad jõuud — 16 suurt laewa. Meie laewastik liikus reidile ja seadis ennast waenlase wastawõtmiseks lahinguwalmis. Sel ajal sündis soomuslaewa „Petropawlowski" all lõhkemine, mille mõjul laew kahe minuti järel kõigi meestega wee alla ära kadus. Ära pääsiwad: Suurwürst Kirill Wladimirowitsch, laewa komandör kapten Jakowlew, 4 ohwitseri ja umbes 50 alamwäelist. Laewaga ühes on hukka saanud: Aseadmiral, laewastiku juhataja Stepan Ossipowitsch Makarow; staabiülem kontr-admiral Mihail Molas; staabi-

*) Hulga muude seletuste seas, mis 1. apr. petipäewaks saamise kohta antud, on ka, et Jeesuse äraandja „petis Juudas" sel päewal olla sündinud. — Muidugi ei ole waja selle arwamise tühisust tõendama hakata, nagu oleks 1. aprill mõni iseäraline õnnetu päew. Tuletame ainult meelde, et tuttaw „raudkantsler" Bismarck sel päewal sündinud oli ja sellel mehel ei olnud ometi õnnest puudu.

polkownik Agapejew; 2. järgu kapten M. Wassiljew II.; leitnant N. von Kube; 2. järgu miinikapten K. von Schultz; 2. järgu kapten A. Mjakischew; 2 järgu kpt. Kroun; alampolkownik A. Korobitson; leitnant Laddigin; kuus mitshmanit. Alamwäeliste arwu ei ole kindlasti teada. Siis weel erainimesteſt: arſt Kosromtinow; nimenõunik Schmidt; ülempreester Alekſei; kunſtnik Wereshtshagin.

Soomuslaew „Pobeda" ſai ka augu laewa keskele, mille järele tema wiibimata ſiſemiſesſe ſadamaſſe ſõitis. Waenlane kadus waatepiirilt ära."

Teine teatus eſimeſe täienduſeks oli nii:

„31. märtſil kell 6 oli 8 meie miinilaewal ja riſtlejal „Bajanil" lahing Jaapani laewadega, mis ajal miinilaew „Straſhnõi" hukka ſai. Kell 7 hommikul pööraſiwad 5 miinilaewa riſtleja „Bajaniga" tagaſi, kuna ſoomuslaewad „Petropawlowſk," „Poltawa," „Pobeda," „Pereſwet" ja riſtleja „Gaidamak" merele wälja ſõitſiwad. Kell 9½ hommikul oli plahwatus ſoomuslaewa „Petropawlowski" juures, kes kahe minuti järel põhja wajus.

Kuni kella kolmeni pääle lõunat oli waatepiiril Jaapani laewaſtikku näha."

Kaubanduſe-telegrahwi-talituſe ſõnum teatas ſündmuſeſt järgmiſelt:

Teiſipäewal 30. märtſil (wiimaſel pühal) õhtu hilja, kui täiesti pime oli, ſõitſiwad meie 8 miinilaewa merd kuulama. Järgmiſe päewa hommikul kell pool kuus oliwad „Straſhnõi" ja „Smelõi" ſadama poole tagaſi ſõitmas. Nad oliwad alles wäljapool patareide tule-piirkonda, kui neile 6 Jaapani miinilaewa kallale tungiſiwad, kellele 4 riſtlejat ja 2 ſoomuslaewa appi astuſiwad. Arwata on, et Jaapani kuul „Straſhnõi" torpedolaſkmiſe aparaadile pihta läks ja laew ſelleſt tulnud plahwatuſe tagajärjel põhja wajus. Selle järel ilmuſiwad teiſed tagaſiſõitjad miinilaewad paigale ja neile jõudis riſtleja „Bajan" appi. Tema juhtis waenlaſe tule eneſe pääle ja päästis 5 „Straſhnõi" madruſt ära. „Bajani" kaitſe all jõudſiwad ſiis meie miinilaewad jälle ſadamaſſe. „Bajani" järel ſõitis admiral Makarowi terwe laewaſtik ſadamaſt wälja. Oſa

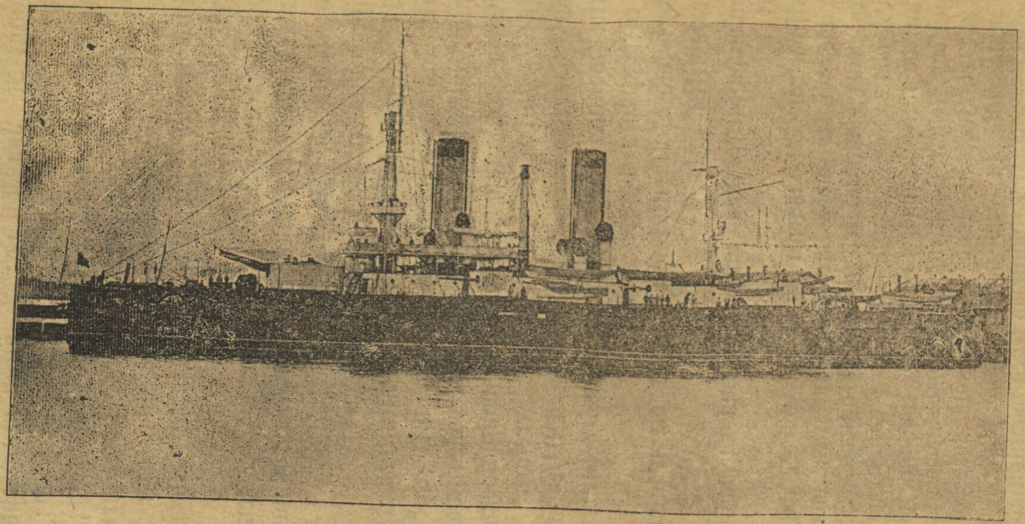

Soomuslaew „Petropawlowsk."

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 19 апрѣля 1905 года.

laewastikku, kus „Petropawlowsk," „Poltawa," „Pobeda," „Askold" „Diana" ja „Nowik" oliwad, tungis waenlasele kallale, kes taganema hakkas. Kui „Petropawlowsk" tagasi sõitis, tuli plahwatus ja laew läks kahe minutiga põhja."

Port-Arturi leht „Nowoi Krai" jutustas 31. märtsi sündmusest nõnda: „Kolmapäew hommikul kell 5, kui walgeks hakkas minema, saiwad meie merel olewad miinilaewad Jaapani laewadega kokku ja tungisiwad neile otsekohe kallale. Wõitluse ajal ligines iwad meie miinilaewadele kaks Jaapani soomuslaewa ja 4 ristlejat, kes oma miinilaewadele appi astusiwad ja meie miinilaewadele hirmsasti tuld andma hakkasiwad. Meie laewadele tõttas ristleja „Bajan" appi, hakkas paraja maa tagant laskma ja päästis nii meie miinilaewad. „Strashnõi" oli aga juba kadunud ja ühel „Bajani" lootsikul läks ainult korda, kuulide rahest hoolimata, wiit meest päästa, kes kõik raskesti haawatud oliwad. „Bajan" pidi waenlase rasked hoobid kõik ära kannatama, tema tungis ise wahetpidamata kallale ja juhtis nii tähelepanemist miinilaewade päält ene se pääle, nii et need ära sõita wõisiwad. Iga minutiga läks „Bajani" hädaoht suuremaks. Kuue suure laewa ja miinilaewade tuli oli ainult tema pihta sihitud Siis tõttas meie suur laewastik appi; „Petropawlowsk" ja tema taga teised laewad sõitsiwad sadamast wälja ja neile astus nüüd „Bajan" ka liiki. Laewastik hakkas tuld andma ja kihutas waenlase minema. Kui see waatepiirilt kadunud oli, nähti aga põhja-ida poolt 12 suurt laewa liginewat. Otsekohe anti taganemise käsk, sest mõlemad waenlase laewastikud näitasiwad Ljaotieshani pool ühineda tahtwat. Kui meie laewastik patareide kaitse alla oli taganenud, pööras ta ümber ja seadis ene se lahingu tarwis walmis. Wiimased laewad jõudsiwad ju wälimisesse sadamasse Siis tuli „Petropawlowskil" õnnetus. Miinilaewad ja lootsikud, kes appi tõttasiwad, kiskusiwad mõne jao uppujaid külmade laenete seest wälja."

Awaldame wõrdlemiseks ka Jaapani poolse kirjelduse 31. märtsi sündmuse kohta. See oli nii:

„Admiral Togo teatab, et meie ühendatud laewastik enne kokkupeetud nõuu järele 29 märtsil*) kahekssanda kallale-tungimise Port-Arturi pääle ette wõttis.

Wene elektriwalgustajate walgustuse pääle waatamata, läks Jaapani laewadel korda, mitmes kohas sadamas miinisid laiali pilduda.

*) Jaapani admiral nimetab siin sündmuse ajaks ühe päewa warem kui meil — kas kogemata ehk meelega, ei tea. Õiendust ei tulnud ka hiljemini enam.

30. märtsil koidu ajal nähti Wene miinilaewade häwitajat *) kes sadamasse katsus jõuda. 10-ne minutilise wõitluse järele lasti see põhja; laewameeste päästmiseks ei olnud meil aega, sellepärast et ristleja „Bajan" ligines.

Pääle selle nähti teist Wene miinilaewa Ljaotieshani poolt liginema; temale tungiti ka kallale, ta sai aga sadamasse ära põgeneda.

Kolmas laewawäe-osa tungis kuni Port-Arturi wälimise sadamani. Kell 8 hom. hakkas Wene ristleja „Bajan" esimesena tuld andma; temale järgnesiwad kohe: „Nowik," „Askold," „Petropawlowsk," „Diana," „Pobjeda" ja „Poltawa," kes kallale tungisiwad. Kolmas laewawäe-osa wastas wenelaste tule pääle meelega aeglaselt ja taganes wähehaawal, senikaua, kuni ta waenlasi umbes 15 penikoorma (21 w.) kaugusele idapoole oli meelitanud.

Siis ligines meie esimene laewawäe-osa, kellele lugu traadita-telegrahwi läbi teada anti, ja hakkas äkitselt kallale tungima. Wenelaste sadamasse tagasi-püüdmise katse ajal jookšis üks „Petropawlowski" kujuline lahingu-laew meie minewal ööl pandud miini otsa, teine suur laew **) pidi ka nähtawasti lahingukorrast lahkuma, aga segaduse pärast, mis Wene laewade keskel tekkis, ei saanud meie wigasaanud laewa ära tunda. Wiimaks läks wenelastel korda, sadamasse pääseda. Meie kolmas laewawäe-osa ei saanud ühtegi wiga; waenlaste kaotused, pääle laewade, on küll ka õige wäikesed.

Meie esimene laewawäe-osa ei läinudgi nii kaugele, kuhu Wene kuulid ulatawad. Kell üks pääle lõunat sõitis meie terwe laewastik eemale, et ennast uueks kallaletungimiseks ette walmistada."

See kirjeldus sünnib, pääle kuupäewa-wahe, meie sõnumitega kaunis ühte, muud kui Jaapani poolt öeldi kindlasti, et nemad ööse sadamasse miinisid pannud, millest üks „Petropawlowskile" otsa tegi, ja seletati ka, et nende pääletungimisel otstarbeks olnud, Wene laewu sadamast kaugele meelitada, et neile siis suure jõuga kallale tungida ja neid kimbutada. See nõuu aga läks nurja. —

Kui wäga sügawalt 31. märtsi lugu meie riigi awalise arwamise pääle mõjus, näitab järgmine „N. Wr." kirjutus: „Oma südame tundmise järele, mis saadud telegrammi lugemise juures walusalt kokku kiskus, wõime meie selleşt kurbtuseşt, selleşt ärewaşt leinaşt aru saada, mida soomuslaewa „Petropawlowski" ja laewastiku juhataja hukkasaamise sõnum Wene rahwa hinges äratas. Meid

*) „Straşhnõi"

**) „Pobjeda"

kurwastab raskesti see, et nõnda halwal ajal, nagu meie kiuste, üks paremateſt juhatajateſt otsa sai, kelle jõud tuntud oli. Ja ta ei saanud mitte üksi surma, waid pea oma terwe stabiga ja mitmesaja soldatiga üheskoos. Seekord ei karda meie mitte tunnistada, et meie waenlane wõitnud on — kas oma osawusega, ehk juhtumiseteel, ehk kohkumata admirali üleliigse julguse pärast, aga meie waenlane wõitis omale selle tõttu hää seisukoha“

Saksakeeli „Peterburi Zeitung“ kirjutas:

„Ränk saatuselõök on Wenemaad tabanud . . . Wene riik ohkab, nagu raske walu käes. 31. märtsi õnnetus saadab sajad pered laialiseks riigis leinama ja kurwastab iga isamaa-armastaja meelt. Õnnetus oli ränk ja põrutaw — nii oma suuruse kui ka isemoodi laadi pooleſt . . . Meile kanda antud kahju on seda koledam, et selles mitte inimesekäe tegewuse jälgi näha ei olnud. — See tuli kui wälk selgeſt taewaſt.

Kurwa päewa hommikul läks admiral Makarow — „Kotkas“ nagu ta sõjameheb teda hüüdsiwad — oma wõitlusewalmi, ja wõib küll öelda: wõitluse-himulise, laewastikuga wälja merele, kuna waenlane end eemal silmapiiril näitas. Südi meelega ja kindla julgusega sõitis laewastiku juhataja oma laewa pääl, mis sõidukõlbulisteſt laewadeſt kõige tublim oli, muude laewade ees waenlaſe wastu. Aga pea nägi ta oma ees terwelt 30-ne laewaliſe waenlaſe wõimu. Sellega wõitlema hakkamine oleks hullus olnud.

Meie laewastik pidi tagasi pöörama. Ja siis, wälimisesse sadamasse saades, sündis hirmus õnnetus. Kõrwu-lukustaw plahwatus, südant käristawad hirmu- ja hädahüüded — ja meie toredat lipulaewa ei olnud enam. Halastamata meri oli omale koleda, rohke saagi saanud.“

„Petropawlowskiga“ ühes otsasaanute hulgas oli iseäranis kaks meest, kelle kaotus wäga walusalt tundus: Admiral Makarow ja kunstnik Wereſchtſchagin. Kuna esimese surm sõjaliſe tegewuſe pääle wäga suurt mõju awaldas, saatis teise õnnetu ots leina ei ainult Wene rahwale, waid wäga palju laiemaltgi, sest temal oli üleilmline kuulsus.

Admiral Makarowi tähtsusest on eespool kirjutatud (waata lehek. 279 ja 280, kus ka ta pilt leidub.) Kunstniku W. kohta aga olgu siin mõni sõna ta mälestuseks öeldud.

Wassili Wereschtschagin sündis 1842 a. ja oli noorena merewäes ohwitserina teenimas, kus siis mere-elu tundma õppis. Aga selles tegewuses ei tundnud ta end sugugi kodu olema, waid ta tung oli ju lapsest saadik, kunstiwäljale saada. Ta püüdis siis kõigest wäest maalimisekunsti õppida, enne kodumaal, ja kui asjaga

ju hakkama saanud, täiendas end tublisti weel wäljamaa-reisidel, ning jõudis oma asjas peagi meistrikuulsusele.

Pääasjalikult õnnestasiwad W. käes sõjasündmuste kujutused ja nende pääle pani ta siis iseäranis rõhku ning wõttis selleks ise mitmest sõjakäigust osa (ka wiimsest Türgi sõjast). Tema sõjapildid äratasiwadgi oma wäga loomukohase laadi pooleşt üleüldist tähelepanemist ja tegiwad meistri nime üle ilma tuttawaks. Iseäranis kuulsad on ta pildid: „Prantslaste põgenemine Wenemaalt 1812 a.," „Wahi pääl" (Türgi sõjast 1877), „Sõjaliku auu kujutus" (pääluudest kokku-laotud torn.) Kõigi oma piltide walmistamisel oli kunstnikul püüdeks, sõja-koledusi kõiges nende täies alastuses inimeste silmade ette kujutada ja nõnda nende meeles sõja wastu põlastust äratada. Sellega oli tema otstarbe hoopis teine, kui harilikult sõjapiltide maalijatel, kes sellega mõnda sõjakangelast ülistada püüawad. W. aga töötas oma sõjapiltidega otsekohe rahu-aate hääks ja selleks oli temal wististi oma jagu mõju, mida ju see tunnistab, et teda paaril korral miljonäri Nobeli poolt rahu-saate edendajate jaoks määratud auuhinna saajaks ette pandi. Kuigi hind mõlemal korral teisele läks, tähendati ikkagi, et Wene kunstnik küll selle wäärt oleks, ja töötati seda temale teine kord anda. Aga warane surm riisus temalt sellegi auu.

Nii siis ajas suurt kunstnikku palaw rahupüüde soow, sõja-weretöös oma silmaga ligemalt nägema ja pildiks kujutama. Seesama tung oli nüüdgi põhjuseks, et ta weel oma wanal-eal wäga waewalise reisi Kauge Ida werewäljale ette wõttis, et oma silmanägemise järele seda weriſt etenduſt asjakohaselt kujutada. Tema hää tuttaw, admirol Makarow, oli walmis, ta ettewõtet kõigiti toetama. Paraku aga ei saanud ta siin enam oma pintslit tarwitada — surma-sülitawa etenduse koledama sündmuse puhul sattus ta ise merewoogude ohwriks. Sõjatont päris tulise ja tubli sõja wastu wõitleja lõpuks ikkagi oma saagiks. —

Hukka läinud soomuslaew „Petropawlowsk" oli üks kõige paremateşt, uuemateşt ja suuremateşt Weneriigi sõjalaewadeşt. Ta ehitati Peterburis ja lasti 1894 a. wette. Tema pikkus oli 375 jalga, laius 70 jalga ja käigu sügawus oli 26—28 jalga. Laew wajutas oma kere läbi wett 11,354 m. tonni kõrwale (meetertonn on 1000 kilogrammi), meeste arw oli umbes 700. *)

*) Nende 700 seas, kelleşt kaugelt suurem osa 31. märtsil meres haua leidsiwad, oli wististi ka mitu Eesti meest, seşt eeşlaşi teenis Kauge Ida laewastiku pääl wõrdluslikult rohkesti. Nimepidi on neid „Petropawlowski" päält kaks teada, kellele ajalehed käisiwad: Masinist Karl Põld ja muusikakoori juht Johann Prees.

Sellega oli ta suurus umbes „Poltawa“ sarnane, ka laad oli seesama; „Tsesarewitshist“ ja „Retwisanist“ aga oli ta nii suuruse kui kiiruse poolest wähe taga. Masinad ehitati Inglisemaal ja laew wõis 18½ merepnk. tunnis sõita. Laewakere läks maksma 3,855,693 rbl., terasest soomuskate 1,261,000 rbl, suurtükid — 1,174,041 rbl. Suuremaid suurtükka oli temal neli 12-tollilist, 12 kuue tollilist.*) — „Petropawlowsk“ oli 1900-ast aastast saadik Waikses meres ja admiral Skrõdlow tegi ta admiralilaewaks, milleks oma õnnetu otsani jäi.

Et „Petropawlowski“ meesteest ainult 52 madrust ja 7 ülemat meremeest ära pääsiwad **) siis oli uppunute arw küll 650 ümber. Miinilaewa „Strashnõi“ päält pääsis ainult 5 meest ära, teised — arwata 50 — läksiwad ühes laewaga hukka. Nii saatis see õnnetu päew meie pool umbes 700 mehele surma. Ja nende seas oliwad mehed, nagu adm. Makarow ja kunstnik Wereshtshagin! ! !

Kolmas meie laew, millel sel korral õnnetus oli — soomuslaew „Pobjeda“ — ei kaotanud küll mehi, aga sai enesele õige raske wea: augu külje sisse. Õnneks oli see wigastus weel nii moodi, et laew oma jõuga sadamasse tagasi pääsis, kus parandusele wõeti. Wõitluse-reast pidi ta aga ikka hulgaks ajaks eemale jääma.

Selle järele jäi meie Port-Arturi laewastikusse ainult kaks terwet lahingulaewa: „Sewastopol“ (mis 31 märtsil wälja ei sõitnudgi) ja „Pereswet.“ Esimene tehti nüüd „Petropawlowski“ asemele lipulaewaks. — Pääle nende wõis aga ka „Poltawa“ kaasa wõidelda, kelle 27 jaan. saadud wigastus üleüldse kergepoolne oli, nii et see kaunis pea ära parandati. — Ka ristlejatest oliwad kaks alles 27 jaan. saadud haawa põdemas; teised neli oliwad küll ka wõitlustes mõnedgi kuuli-augud pihta saanud, aga nendest hoolimata oliwad nad küllalt wõitlusekõlbulised. Kuid lausa merelahingusse minna ei tohtinud nõrga kaitsega ristlejatega mitte — seda enam, et Jaapanil ka ristlejatel tugew soomus oli.

---

*) Mõningates teadetes öeldi lipulaewa pääl admirali juures ka laewastiku-kassa olema, milles paar miljoni rubla seisnud. Selgemat teatust selle kohta ei tulnud.

**) Päästnute seas oli ka Keisri Majesteedi lellepoeg, Suurwürst Kirill Wladimirowitsh, kes sel korral laewal oli. Plahwatuse silmapilgul oli Suurwürst laewalaelt merde uhutud ja weekeerlus kiskus teda õige sügawale alla, kuid ta suutis end weepinnale üles upitada ja sääl sai ühe ujuwa aurupaadi laest kinni haarata, mille waral end 10 min. wee pääl hoidis kuni temale appi minna saadi.

Lahingulaewu aga oli Jaapanil nüüd kuus, meie kolme wastu. Sellega sai Jaapani merewägi meie omast weelgi palju tugewamaks, mis temale edaspidi wäe Mandshuriasse saatmise ajaks wäga tähtjas oli. Sest meie laewastik ei usaldanud enam mõni aeg sadamast wälja minna ega saanud nii Jaapani ettewõteid kudagi segada.

„Petropawlowsk" oli meil kolmas laew miinide läbi kaotada (esimesed olid „Jenissei" ja „Bojarin"); ajuti kaotatud laewadega ühes arwatud aga kunes suur sõjalaew, mis meil wõitluse-wõimetuks tehti (esimesed wiis ju 27. jaan.).

* * *

Kuna „Petropawlowski" otsasaamine nii wäga suur ja põrutaw sündmus on — ajaloos ainus seda laadi — siis meeldib wist lugejatele, kui selle kohta weel kolme inimese kirjeldused awaldame, kes koledat lugu oma silmaga näinud ja kaks nendest ise hirmsad silmapilgud ligi elanud. Need kirjeldused annawad nii asjaloo kohta õige elawa ja wärwirikka kujutuse.

Esimene on „Now. Wr." kirjasaatja poolt ja käib see järgmiselt:

„Hiinlaste seas oli kõwa kuulujutt liikumas, et jaapanlased Lihawõtte-ööl jälle Port-Arturi kallale kipuwad, nimelt terwe tosina süütelaewadega. Kõik pühade-aeg oldi meie poolt siis kangesti walwsil. Mina wahtisin Kuldmäel neli ööd, silma kinni panemata. Aga pühade aeg läks ilma wähema juhtumiseta mööda.

30. märtsil (wiimasel pühal) sõitis admiral Makarow 14-ne miinilaewa saadetusel wälja merele, *) tuli aga pea tagasi. Järnewal ööl — ilm oli õige tuuline — läksiwad kaheksa meie miinilaewa luuramise-käigule. **) Öö oli wäga pime, tuul puhus hoogeti. Ranna-kiirteheitjad saatsiwad igale poole — pikuti sadamat — heledaid walguse-jooneside. ***)

Kella 11 ajal kuuldus merel seitse suurtüki-pauku, näha ei olnud aga midagi.

Kui hommik koitma hakkas, nägime rannalt, et sadamas kuus miinilaewa reas olid ja kibedasti ranna poole lasksiwad. Sääl nähti korraga üht miinilaewa täie hooga sadama poole

---

*) Selleşt sõiduşt waikisiwad ametlised teated täiesti, aga wõimalik see ju oli.

**) Seda teatas ka Kaub. telegr. talitns.

***) Jaapani teate järele oskasiwad nende laewad sel korral ometi nägematalt sadamasse miinisid wälja pilduda.

sõitma; teine püüdis ta taga tulla, kuid see sõitis õieti tasa ja ajas kangesti auru wälja. Laewad oliwad rannast umbes kaheksa wersta kaugusel ja nii oli waewaline, neid selgemini näha; ainult laskmisepaukusid ja kuulide wette kukkumist wõis tähele panna. Auru wälja ajaw miinilaew laskis aga ühtepuhku edasi. Neli keskmist miinilaewa hakkasiwad end enam koondama ja oma tuld aurawa laewa poole käänama. Aga selle äge wastu-tuli hoidis neid eemale. Sääl teatati märguande-jaamalt, et auraw miinilaew meie „Strashnõi" oli. Waheajal oliwad neli Jaapani miinilaewa, kes teda lasksiwad, end poolringis ta ette seadnud ja andsiwad kibedasti tuld. Aga „Strashnõi," olgugi üleni auru sees, ei jätnud ka oma wastulaskmist järele, waid sõitis weel otse edasi oma teel ees seiswa waenlaselaewa poole, keeras ninapoolt selle ümber ja laskis sellele paugud pihta.

Asjaolu nähes tõstis „Bajan" sadamas ankrud üles ja sõitis merele, et „Strashnõid" wõimalikult aidata. Jaapani laewad kogusiwad end salka ja andsiwad mitu kogutule-paugu. Wist lasksiwad ka torpedo wälja. „Strashnõi" laskis weel wiimase paugu wälja ja wajus selle järele kiiresti wee alla. Sääl kohal nähti weel ainult aurupilwe lehwima. Jaapani miinilaewad pöörasiwad siis täie hooga mere poole minema. Eemal silmapiiril ilmusiwad kuus waenlase ristlejat. „Bajan" sõitis „Strashnõi" wajumise kohale ja pööras siis Jaapani ristlejate wastu. Need korraldasiwad end wõitlusele. „Bajan" hakkas tuld andma ja sõitis selle juures ikka edasi. Waenlane wastas kogutule-paukudega. Pommisid sadas „Bajani" ümber wette kui rahet, aga pihta ei läinud üksgi. Idapool nähti wiis meie miinilaewa täie hooga edasi sõitma. Kaks Jaapani ristlejat kippusiwad nendele teele ette minema. „Bajan" aga märkas seda liikumist, pööras end nend wastu ja hakkas tugewasti tuld andma. Jaapanlased peatasiwad siis, ja meie miinilaewad ruttasiwad sadamasse tagasi. Sääl ilmus „Petropawlowsk" wälja, mida nähes waenlane eemale läks. Admiral andis „Bajanile" tagasituleku käsu.

Makarowi märguannet tähele pannes sõitsiwad siis kõik terwed laewad ja miinilaewad wälimisesse sadamasse — eesotsas admirali lippu kandew „Petropawlowsk," kes waenlase poole mõned paugud laskis; kuid see liikus nüüd merele tagasi.

Pea kadusiwad Jaapani laewad üsna meie silmist. Meie laewastik läks nende järele kaugemale. Umbes tunni aja järele ilmus see jälle meile nähtawale, kaugemal selle taga aga paistis hulk suitsupilwekesi. See oli waenlase laewastik, 14 lipukandja laewaga, nendest kuus soomuslaewa teised ristlejad. Waenlane peatas

eemal, umbes 18 wersta rannast. Meie laewastik, lipulaew ikka ees, oli wälimiseşt reidist risti üle sõitnud ja hakkas end wõitluse-liini seadma. Kõrgel ülewal nähti ülemjuhataja käsumärki: Miinilaewad mingu sisemisesse sadamasse. „Petropawlowsk" liikus aeglaselt edasi.

Waikus walitses rannal ja sadamas, kõik waatasiwad hinge kinnipidades waenlase laewastiku liginemist ja ootasiwad wõitluse algamist, sest see näitas igatahes tulemas olema. Aeglaselt sõites jõudis lipulaew Elektrikalju rannapatareide kohale. Miinilaewad oliwad sadamasse ära läinud.

Sääl — mis see oli: kas silmapettus, wõi mingi uskumata nähtus! „Petropawlowski" parema külje ninapoole alt kerkis walge suitsusammas nähtawale, ühtlasi kuuldus kahekordne tume paugatus ja „Petropawlowsk" oli kohe üleüldse kullerkupu-wärwilise suitsupilwe sisse maetud.

„See on kogupauk!" hüüdis keegi.

Pikksilmaga wõis udu läbi näha, kuda hulk asju kõrgelt meresse kukkusiwad.

„Tohoo — see wajub — wajub!" kuuldus nüüd ahastaw hüüe meie naabruseşt; kohkumine halwas kõiki.

Jah, kole nähtus ilmus nüüd meie silmade ette: Meie uhke soomuslaew hakkas aeglaselt alla wajuma — ninapool ees, kaldus ta paremale küljele ümber. Nüüd ei näinud enam ninapoolt! Nähti aga korstnaid, needgi ju pooleşt saadik wees! Ja kohe kaowad ka need silmist . . . Nina-mast wajub täitsa wette, selle järele suurtükitorn. Laewa pärapool tõusis weel korraks ülespoole — sääl nähti lael weel nagu inimesi ümber roomama, tuleleegid plahwatasiwad üles. Weel käis wiimne wilksatus, siis oli kõik kadunud . . .

Laew „Gaidamak" mis õnnetuşepaigale kõige ligedamal oli, saatis kohe wened wälja, kes wajumiskoha poole sõudsiwad, aga kange weekeerlemise tõttu oli nendel wäga raske liikuda. Muist wees ujujaid saadi ikka päästa. Oli kell 10 ja 40 minutit hommikupoolel."

See kirjeldus on eemalt nägija suuleşt. Weel põrutawam ja otsekohesem on midshipmani v. Schlippe jutustus, kes hukkaminewa laewa pääl ligi oli ja hirmsast otsast ainult nagu imeteo läbi weel pääsis. Tema seletab lugu oma nägemise järele nii:

„31. märtsil sõitsime terwe laewastikuga waenlase wastu. Et aga oma ees palju tugewama waenlase märkasime olema, ning aru saime, et temal nõuu oli meid rist-tule alla wõtta ja meie tagasimineku teed kinni panna, pöörasime tagasi, kuna me juba

ligi paarkümmend wersta sadamast kaugel olime, kuhu rannapatta reid meid toetada ei saanud

Me pööraſime ſiis tagaſi ja jätſime waenlaſe kaugele taha — ſilmapiiril wõis ainult ta laewade ſuitſewaid korſtnaid weel näha. Me olime juba sadama ligi; laewalael hakati ankru wäljaheitmiſeks walmiſtama.

Kuna me alles ilma eineta olime, wara hommikuſt ſaadik aga juba jalul ja kanges ärewuſes tegewad, on aruſaadaw, et keſk-koht küll kõigil kõwastigi kipitas. Et nüüd ju wõimalik oli, oma ſeiſukohalt lahkuda, ſammuſin ma alla einetuppa, et midagi ſuhu pista. Sääl leidſin hulga ohwitſeriſid ees, kes toidulaua ümber — ſee ſeiſis alles pühade moodi kaetud — iſtuſiwad, ſõiwad, teed jõiwad ja elawalt juttu puhuſiwad.

Tagant järele tundub ſee minule üsna põrutawalt, kuda me sääl nii rõõmſalt ja mureta koos olime; kellegil ei olnud piſemat aimu ſelleſt koleduſeſt, mis ju järgmiſel ſilmapilgul järgnema pidi. Aga muidugi — kuda wõisgi kellegile ſee mõte tulla, ſiin waenlaſeſt kaugel, ſadama suus, uhke merehiiglaſe pääl . . . .

Minagi iſtuſin rahulikult ſohwal ja ajaſin ühe ſeltslaſega maguſat juttu. Sääl tundſime äkki kolekanget tõuget — põran kadus me jalgade alt — näis, nagu oleks laew katki murdumas. Ma kargaſin kangema kiiruga trepi poole ja jookſin ülesſe. „See on miini-plahwatus!“ käis wälgukiiruſel mõte mu pääſt läbi. Ja ühtlaſi tuli ka maſinaruum ja elektri-wärk mu meelde. Kui ometi need weel terwed oleks, ſiis wõiks waſt ikka nõuu leida. Muidu oleks küll meeleheitmine waraks, ſeſt elektriwärgi rikkumiſega jääks laew pimedaks ja ka pääſtelootſikuid ei ſaaks wälja lasta, ſeſt ſee ſündis meil elektriwõimu teel. — Aga — mis kole! Nii pea kui ſee mõte pääſt läbi wälgatas, nägingi, et kardetaw aſi ju ſündinud oli. Elektriwalgus kustus äkki ära, nagu oleks mõni hiiglane ſelle kustunuks puhunud, ja ſellega ei olnud ka lootſikate tarwitamiſe pääle enam mõeldagi (iſegi kui ſelleks aega oleks olnud). Edaſi ülespoole astudes tundſin teiſe kange tõuke, mis mulle aga wiga ei teinud.

Päälmiſesſe ohwitſeride-ruumi jäädes ſattuſin kange ſuitſu pilwe ſiſſe, mis wäga lämmastawalt ninaſſe kippus — ſee tuli muidugi põlema plahwatanud püſſirohuſt.

Otſe wõimata oli ſiin midagi näha — ainult ſiin ja sääl wälgataſiwad ſuurtükkide laadimiſewärgi poolt mõned punakad leegid. Hing kippus rindu kinni jääma. Waewaga kobades ſain ma teiſe laewatrepi juurde, mis üles laele wiis. Siin oli ju hulk teiſi inimeſi ees, aga üles ſaada oli waewaline, ſeſt ülewalt oli luuk

trepi-otsa pääle langenud ja selle pooliti kinni matnud. Suure hädaga sain end ometi läbi nihutada ja üles saades käskisin silmapilk ligiseisjaid, luuki eest ära kiskuda, et teised üles pääseks.

Nüüd alles wõisin ma natuke wabamalt hingata ja ka näha. Kuid, mis ümber waadates mu silma puutus, täitis mind suurema kohutusega. Laewa hukatus oli täieline. Ju oli laew kangesti pahemale küljele wajunud, nii et üks laewakruuwi weest wäljas poole oli tõusnud ja õhus keerles. Mastid, korstnad — kõik kuk kusiwad koleda praginaga risti ja rästi. Tagapoolelt kerkis päratu tulesammas üles. Ainult mõne silmapilgu jooksul oli meie uhke soomuslaew paljaks rusuhunnikuks muutunud ja seegi hakkas koleda kiiruga wajuma — sügawasse merehauda. „Nüüd on muidugi kõik otsas," tärkas mulle selles hirmsas segaduses nagu läbi udu päha, „waja ometi katsuda, end weel päästa, kui saab." Päästewõõ *) tuli mulle kohe meelde — neid oli laewal hulk olemas — aga kust seda silmapilk haarata; näha ei olnud ühtigi! Ma kargasin siis aga laewa äärele — wesi oligi ju peatselt ääreni — ja tahtsin wette hüpata, mõõtsin ometi enne silmadega kohta, kuhu hüpata tuleks. Sääl aga, enne kui end luigutada sain, tundsin ennese ju wees olema ja kange weekeerlus, mis laewa wajumisel tekkis, kiskus mind alla. (Wiimane, mis laewal olles nägin, oli see, et meie laewa preester, kes wähe maad minust eemal seisis, laenetesse langes, kus silmapilgu aega weerles, siis aga kiskus weekeerd teda alla). Uppuja haarab ikka ölekõrreftgi kinni, nii ei raatsinud minagi weel meelt heita, kuigi surm suu ääres oli, waid mõtlesin päästmise pääle ja katsusin ihust-hingest weepinnale püüda Kui aga pääga mitmete wees olewate asjade wastu tõukasin, mis mind uimastama kippus, tundsin omal otsa käes olema ja andsin ju hinge Jumala hooleks. Sääl aga nagu walgenes äkki mu silmade ees, ja loomusunnil hakkasin ma jälle kätega kõwasti sõudma, et end ülespoole upitada. Ja tõesti tundsin ennese peagi weepinnal olema.

Kohe katsusin oma ümber waadata! Meie uhke laew oli woogudesse wajunud. Oma ümberringi nägin ainult weel mõnda laewatükki ujuma.

Ma katsusin siis mõnda puutükki kätte saada ja kogusin need oma kaenla alla, et end kergemini wee pääl hoida. Warsti aga leidsin paar suuremat laua-otsa ja wõtsin need omale abinõuuks. Mul läks korda, saapaid jalast ära kiskuda, millega jalad wabamaks saiwad, ja ma töötasin ikka wäsimata käte ja jalgadega. Kuid pea aimasin kohkudes, et liikmed kangeks jääma kippusiwad.

*) Need wõõd on korgist ja aitawad nii inimest wee pääl hoida.

Otse oma ligidal märkasin ma Suurwürsti Kirilli ka wees wõitlema. Temal oli mantel seljas ja müts pääs ning ta hoidis ühe aurupaadi tüki küljest kinni, mille plahwatus paadilt ära käristanud oli. Eespool nähti mõningad mehed kummuli läinud paadi põhja pääl kükitama.

Waheşt weerand tund aega şipleşin nii moodi wees ümber — mulle omale näis see aeg terwe igawik olema. Wiimaks koristas mind mitmete muudega üks „Gaidamaki" lootşik weest wälja. Maale saades hõõruti mind — see oli mulle wäga walus. Ja kohe tundşin ka pääd kangesti walutama. Läbiwaatamişel leiti mu pää küljes, nimelt kõrwa juures, mitmed haawad olema, mis küll mõne laewatüki wastu tõukamişel oliwad löödud, ilma et ma işe seda pişematgi märganud oleks. Haawad şeoti kinni ja rawitşeti neid jõudu mööda, kuid ikkagi kannatasin nende järelduşel rängasti. Kaks nädalit põdesin Port-Arturis, şiis wiidi mind minestanud olekus Harbini, kus kaks kuud haigena lamasin ja wiimati ometi päälun juures lõikamişe pidin ära kandma, millega päässe kogunud mäda wälja saadeti. Lõikamine õnnestas, ja selle järele sain täitsa terweks."

Oma kirjelduse lõpetas v. Schlippe tähenduşega: „Õnnetuşe terwe käik kestis waewalt paar minutit, aga minule tundus see aeg şiis kui terwe igawik olema."

Haawatud laewa-märguandja Botşhkow, kes eluga pääşis, seletas „Petropawlowski" õnnetuşe kohta järgmiselt:

„Meie tulime merelt. Kui Jaapani riştlejad meid nägiwad, läkşiwad nad ära oma laewade juurde. Neile järele anti 16 pauku. Kaduşiwad ära. Pääle selle tuli aga 14 laewa nähtawale; meil oli ainult üheksa. Meie pööraşime şiis tagaşi. Jaapanlastel on peaaegu kõik riştlejad şoomuşega üle tõmmatud, meil on aga ainult „Bajanil" şoomus. — Jõudşime ju reidile. „Petropawlowşk" oli kõige ees. Mina seişin şillakeşe pääl ja harutasin märguandmişe raamatu järele märkişid. Kui admirali wiimane märk ära anti: „miinilaewad mingu şadamaşşe," şiis wähendati laewakäiku ja meie jäime peaaegu seişma. Äkitşelt wõbişes laew ja hirmus pauk kostis —selle järele teine, kolmas, nagu laewa keşkpaigas şildade all. Mina jookşin alla ukşe poole, kuşt üks ohwitşer wälja tuli, wistişti tüürimees, şiis hüppasin aknaşt wälja. Meie laew wajus ju küljeli. Selle pääle nägin ma admirali — tema were şees otşeti maas. Ma jookşin tema juurde ja tahtşin teda üles tõsta. Laew nagu kukkuks kuhugi. Igalt poolt şadas tükkişid maha, midagi mühişes, prakşus, tuli hirmşasti şuitşu ja ka tuld oli näha. Ma hüppasin käşipuu pääle — woolaw weşi wiis mind şäält maha, aga ma şain

milleſtgi kinni haarata. Ma wajuſin alla poole. Mälestan weel kukkuwaid mastiſid ja pääle ſelle — mitte midagi. — Meil oli laewa pääl üks wanamees, armas, walge habemega. Ta ſeiſis ikka laewa lael ja kirjutas midagi raamatuſſe. Wististi uppus ta ära. Oli hää inimene." — Botſhkow rääkis ſiin muidugi Wereſhtſhaginiſt.

* * *

Kõigi nende kurbade arutuste lõpuks peatame weel pilguks küſimiſe juures, mis kohe õnnetuſe järele tekkis ja wäga laialt põnewuſt ſigitas: Mis põhjuſel läks „Petropawlowſk" hukka?

Selle kohta awaldati kohe wäga mitmeid iſeſuguſeid arwamiſi ning neid ſõeluti ajakirjanduſes ja kõnedes mitmet puhku läbi. Aga täieliſt rahuloldawat ſeletuſt ei ſuutnud üksgi nendeſt anda ja meie ametlikud teadustuſed ongi ſelle küſimuſe „lahtiſeks," ſee on otſustawalt koſtmata, jätnud. Eſialgul arwati, et plahwatus Wene oma miini mõjul oli tulnud (ſeſt neid oli ſadamaſſe waenlaſe hukatuſe jaoks wälja pandud), aga et need nii ſadama ligi oleks olnud, tundus wäga kahtlaſelt. Siis kõneldi, et Jaapani torpedolaewad oma laengud ſoomuslaewa pihta ſaatnud, wiimaks, et waenlaſe wee-aluſed paadid ſelle hukatuſe toonud. Eſimeſe arwamiſe tõrjub aga ſee teadmine tagaſi, et lugu päiſepäewa ajal ſündis, kus torpedolaewadel liginemine wõimata oli, teiſt ei ſaa ſellepäraſt uskuda, et Jaapanil ſiis üleüldſe wee-aluſeid laewu ei näinud olema.

Prantſuſe leht „Matin" kirjutas, mere-asjatundjate arwamiſe järele olewat „Petropawlowski" hukkajaks ilmatu wõimukas põrgumaſin (plahwatusriiſt) olnud, mille jaapanlaſed ju ſiis ſadamaſſe paigutanud, kui teiſt korda ſadamaſuud ſulguda tahtſiwad. Et rannale ſelgesti kahte plahwatuſt kuuldi, ſiis oli arwata, et eſimene wäljaspoolt tulnud mõjul tekkis, mis ſiis ſoomuslaewa maſinaruumi wälimiſe ſeina ära purustas; ſelle järelduſeks oli aga teine plahwatus laewa eneſe ſees, kuna auru-hoiu ruumid põlema läigataſiwad, ja ſee plahwatas alles purustanud laewa täiesti ning ſaatnud wajuma. Wäljaſt poolt tulnud purustus üksi ei oleks ſeda teha ſuutnud. Seda arwamiſt toetab ka nähtus, et laewaſt igal pool leegid wälja lõiwad, nii et ka pääsnud inimeſed pea kõik tulehaawu ſaiwad. Admiral oma ſaatkonnaga olnud õnnetuſeſilmapilgul kajutis ega ſaanud ſäält enam wäljagi; *) pääſeda wõiſiwad ainult oſa laewalael olijaid.

*) Botſhkowi ütlus, ta näinud „admirali oma were ſees otſeti maas." on wististi ekslik, waſt ärewuſes nähtud wiirastus.

Sarnase otsuse andis asja kohta ka suure Inglise lehe „Daily Mail" sõja-jaoskonna toimetaja. Tema arwamise järele tunnistab laewa allawajumise kole kiirus ja plahwatuse päris põrgulik wõim selleſt, et asjas mitte ainult miin ehk torpedo tegew pole olnud, waid ühtlasi mõni muu põhjus. Senine mereſõja ajalugu ei tunne ühtgi sarnaſt sündmuſt, kus laewa allawajumine nii kiirelt oleks sündinud. Aga meeles pidada olla küll ka, et senistes merewõitlustes tarwitatud torpedod kõige rohkem 14 tolli jämeduſed on olnud, kuna jaapanlaſed selles sõjas 18-tollilistega on laſknud; mõne aasta eeſt teinud nad koguni 24 tollilistega katſeid, kuid nende tarwituſele-wõtmise kohta pole küll ühtgi tõenduſt, kuna nendega talitada wäga raske olla.

Tuntud Prantſuse admiral Bourgoigne on asja kohta oma arwamise selles sihis awaldanud, et wee-aluſed laewad siin mitte tegewad pole olnud, nagu mõnelt poolt arwatud. Seſt neid laewu olewat üleüldse weel nii wähe, et need nimepidi teada on, aga nii walmis saadud, kui ka ehituſel olewateſt, ning iſegi plaanitud weealusteſt laewadeſt teatakse täiesti, et neiſt mitte ainuſigi Jaapani omaks pole saanud ega selleks määratudgi. Teiſelt poolt aga ei wõida ka Wene oma miinideſt õnnetuse põhjuſena kõnetgi olla, ſeſt adm. Makarow käis ju oma laewaſtikuga tihti sadamaſt wäljas, mis selgesti tunnistab, et miinidega täidetud paigad wenelastele täitſa tuttawad oliwad ja nad end ſäält eemale hoida teadſiwad. (Hiljemini olewat Jaapan ometi weealuſeid laewu soetanud).

Nõnda jääb see arwamine küll ikka kõige enam tõenäoliſeks, et „Petropawlowski" plahwatuse ſigitajaks Jaapani weealune miin oli (ehk ka kaks),*) mis kas endiſel süütelaewade pääletungimiſe puhul sinna oli laſtud, ehk ka weel ööſel enne õnnetuſt, kui Jaapani miinilaewad sadama ees käiſiwad. Wiimaſt tõendas admiral Togo oma aruandes lausa. Wõib ju küll olla, et mees luiskas, kuna niimoodi oma ettewõtte külge tähtſat tagajärge wõis kõita,

*) Mõned hiljemini ilmunud asjatundjate arwamiſed käiwad selle poole, et hukkajaid (Jaapani) miiniſid mitu olnud, mis üksteiſega ühendatud, nii et ühe plahwatus kohe ka teiſe plahwatama pani. Amerika ajakirjas „Scientific American" on ühe Amerika kapteni kirjeldus awaldatud, mida ta kahe tubli Port-Arturis olnud Wene mere-ohwitseri (kes nüüd Jaapanis wangis) kõne järgi olla walmistatud. Nende arwamise järele jooksnud „Petropawlowſk" koguni kolme miini otsa, mis weepinnal ujudes üksteiſega kaabeliga (kõwa ja paks keerd-traat) ühendatud olnud; need laſtud ju waremini ühel ööſel sadama suhu. Kui siis soomuslaewa nina kaabeli külge tõukas ja seda oma ees edaſi lükkas, puutunud kähku miinid, üksteiſe järgi, laewa külge ja plahwatanud, mille mõjul laew silmapilk nii purustati, et paari minuti jooksul põhja wajus.

aga uskumatat ei ole selle juures ka midagi. Selge ja kindel teatus asja kohta jääb aga wist igawesti saamata.

15. Pärastised sündmused merel.

Admiralid Skrödlow ja Togo.

Jaapani laewastik lahkus 31. märtsil sadama eest kohe „Petropawlowski" põhjamineku järele, ilma et meie juures sündinud kohkumist ja ärewust kudagi oma tuluks tarwitada oleks püüdnud. Wististi ei olnud jaapanlased niisuguse sündmuse jaoks — mis ju nendelegi päris ootamata tuli — midagi ette kawatsenud, ja muidugi polnud nendel ka aimu, et meie laewastiku pää ja hing, ta „kotkas", surma saanud oli; isegi seda ei teadnud nad õieti, missugune laew meil põhja läks, waid arwasiwad seda ainult „Petropawlowski" m o o d i olema.

Kuda wiisi ja millal jaapanlased meie kaotuse suuruse kohta teatust saiwad, ei wõi kindlasti ütelda; arwatawasti sündis see aga küll pea. Sest kuigi nendel Port-Arturis oma salakuulajaid ei oleks olnud, kes nendele säälsetest sündmustest teatusi andsiwad (meie poolt tõendati kõwasti, et neid üsna hulk oli), siis muretsesiwad ligikonna hiinlased, kes oma „dshonkedega" (madal-laewadega) ühtelugu merel ümber uitasiwad ja alatihti ka maal käisiwad, nii tähtsa sõnumi jaapanlastele tulipalawalt kätte. Päälegi kandis ju telegrahw selle tähtsa teate kohe üle ilma laiali ja nii oli hõlpsasti wõimalik, kas Hiina ehk Korea rannast Jaapani laewadele sõnumid saata. Mõlematega oli ju Jaapani laewastikul alaline ühendus, nii paatidega kui ka traadita- ehk õhu-telegrahwiga, mis nüüdses sõjas juba õige laialt tarwitusel näib olewat.

Öeldakse, admiral Togo olewat oma laewastiku meestel tubli ja wapra wastase — Makarowi — surma pärast terwe ööpäew leinata lasknud. Kui südamest ehk silmakirjaks see lein oli, ehk kui tõusult Jaapani mehed selles asjas oma ülema käsku täitsiwad, selle kohta arwatu nüüd igaüks mida tahab. Aga kindel tõe-asi on see, et Jaapani laewastik Makarowi surma mõjul muutunud asja-olekut õige ruttu oma aruse tulusalt tarwitada mõtles, kuna ta juba kahe päewa pärast, 2. apr., *) uuesti Port-Arturi alla

*) Ka selle loo ütles adm. Togo oma aruandes päew waremalt olnud olema kui meie teadetes seisis, nimelt 1. apr.

ilmus. Seekord näitasiwad end jaapanlased kohe julge mehe moodi, kuna mitte enam salaja päälekippuma ei hakanud, waid päise-päewa ajal, kell 9 hommikul, sadama ette sõitsiwad ja kindlusele ning linnale tuld andma ajusiwad. Laewastikus oli seekord 14 laewa, kes kahes osas seisiwad ja laskmiseks waheldusi ligimale tuliwad, kuna teine osa sel ajal puhkas. Laskmine ise sündis seekord weel enam pikalisemalt ja wahet pidades kui endistel kordadel. Kolme tunni laskmise-kestusel (kell 9 kuni 12) saatsiwad nad kõik kokku ainult 185 pauku. Teadagi ei waikinud ka kindluse raunapatareid, waid andsiwad jõudumööda tuld wastu; sedasama tegi laewastik, sadamas ankrus seistes. Suuremat tagajärge ei olnud sellel paugutamisel küll kummagil pool. Rannal haawati meie pool wiis soldatit, era-inimesteſt (hiinlased) saiwad 7 surma ja 3 haawata.

Laewadel ei olnud seekord meeste kahju sugugi, *) ka suuremat wigastust ei saanud üksgi laew. Jaapani kahju kohta ei ole midagi teada; muidugi ei olnud seegi suur. Ja selle järele tuli Port-Arturi ees jällegi harilik pikem wõitluste wahe-aeg.

* * *

Kuna admiral Alekſejewi kätte kõigi Kauge Ida maa- ja merewägede ülemjuhatus oli antud, siis töttas ta jalapäält, niipea kui 31. märtsi õnnetuseſt teatuse sai, Harbiniſt (kuhu ju esimeste sõjasündmuste järele oli kolinud), jälle Port-Arturi ja wõttis laewastiku juhatuse esiotsa oma kätte. Tema käsu all seisis siis laewastik 2. apr wõitluses. Kuid et seekord suuremat kokkupõrkamiſt ei tulnudgi, ei saanud maawalitseja mingit mahti näidata, mida moodi tema juhatuse tublidus ja osawus oleks olnud, kui seda tõsiselt tarwis oleks tulnud. Ja et temal muidugi muud asjad ajada oliwad, siis ei wõinud laewastiku tegew juhatus mitte tema kätte jääda. Juba 4 apr. nimetati Kõigekõrgemalt poolt Waikſemere laewastiku ülemaks juhatajaks Makarowi asemele abiadmiral Nikolai Iwanowitſch Skrõdlow, senine Mustamere laewastiku ülem. Ta oli mõned aastad Makarowiſt wanem (1844 sündinud, sellega täis 60 aastane.)

N. J. Skrõdlowi peeti üleüldiselt Makarowi järele tublimaks Wene meremeheks. Ta sai ju 20 aastaselt Baltimere

*) Päew warem, 1. apr. (nii üks päew päraſt „Petropawlowski“ õnnetuſt), oli küll meil Port-Arturi ees weel nuus äpardus olnud: Miinide wäljapanemisel lõhkes üks nendeſt oma meeste käes ja surmas 21 meeſt, nende seas ka salga juhataja, leitnant Peeter Pelli (nime järele arwata eeſtlane, kuid kindlamat teatuſt selle kohta ei saadud.)

laewastikus leitnandiks. Türgi sõjas 1877 sõdis ta oma wäikese laewakesega (kuter) Türgi soomuslaewa wastu; selle süüdi teo juures sai küll raske haawa, aga ka Georgi-ordu risti rinda, ja Keisri Majesteedi kiituse osaliseks. Selle järele hakkas auu pooleşt ruttu tõusma: 1880 oli ta sõjalaewa „Swetlana" pääl wanem ohwitser, 1886 II. järgu kapten ja sõjalaewa „Dimitri Donskoi" juhataja, 1889 I. järgu kapten ja soomuslaewa „Ganguti" juhataja. 1893 nimetati ta konter-admiraliks ja 1898 Wene Wahemere laewastiku ülemaks. 1900 a. anti temale abi-admirali nimi ja seati ta Wene Waikşemere laewastiku ülemaks, milles tegewuses kolm aastat oli ja nii mahti sai, end säälsete oludega tutwustada. 1903 a., kus Kaugesse Idasse maawalitseja amet seati ja adm. Alekşejew sinna ametisse

Kindral Pflug,
maawalitseja Alekşejewi staabiülem ja tema asemik Port-Arturis.

pandi, kutsuti Skrödlow säält ära ja seati Mustamere laewastiku juhataja ks. Aga juba sõja algusel soowitati jälle teda Waikşemere laewastiku ülemaks, kuid siis otsustati esiti Makarow saata. Selle kurwa surma järele ei olnudgi enam kaalumist, waid Skrödlow saadeti uuesti Kauge Idasse, säälse Wenemaa merewõimu juhataja ks.

Otse niisama kui enne Makarowi, nii teretas nüüd ka Skrödlowi nimetamist Wene ajakirjandus ja awalik arwamine enamasti suure rõõmuga ja lootusega. Seletati pikalt ja laialt Skrödlowi tublidusest, kaaluti ning arwati, et ta Makarowist mingis tükis maha ei jää, ja harutati, et temal wististi õnnestab, sõja-õnnele, mis algusel Wenemaa wastu nii wali olnud, paremat pööret tuua. Suured lootused pandi siis Skrödlowi pääle.

Aga petlikuks jäiwad edaspidi needgi. Küll ei seganud Skröblowi tegewust mingi isiäralik õnnetus, aga mingit õnne temal ka ei olnud; ta ei saanudgi sugugi mahti õieti oma ülesande kallale asuda, waid ta wiibimine Kauges Idas jäi üleüldse ilma tagajärjeta. Sest seni kui Skröblow alles sinna poole teel oli, piirati Port-Arthur (mis mere poolt ju sõja algusel piiratud oli, ka maa poolt ümber, nii et uus ülemjuhataja enam sinna, suurema laewastiku-osa juurde, ei pääsnudgi. Ta pidi siis Wladiwastokki minema, kuhu ka maikuul jõudis ja sääl oma lipu ristleja „Rossija" päale üles pani, s. o. sellele laewale asus. Aga kuna Wladiwastokis ainult wäike osa laewastikku oli, millel isegi oma agar ja südi juhataja oli (adm. Jessen), siis ei olnud ülemjuhatajal siin kordagi mahti, mingit moodi oma tegewust awaldada. Nii siis tuli, et Skröblowi talitusest ja tegudest terwel sõja-ajal midagi kuuldawale ei tulnud. Kui siis talwel Port-Arthuri laewastik ära häwitati ja jää Wladiwostoki laewad sadamasse sulgus, kutsuti adm. Skröblow sõjawäljaltgi hoopis ära.

Port-Arthuri laewastiku ajutiseks juhatajaks, ülemjuhataja sinnasaamiseni, oli konter-admiral Withöft nimetatud, maawalitseja Alekssejewi merewäe-päästaabi ülem, kelle senisest tegewusest wähe teada on. Kuna aga ülemjuhatajat Port-Arthuri ei tulnudgi, jäi täielik juhatus edaspidiseksgi Withöfti kätte. Ta püüdis selles teha mis oskas ja suutis, laskis laewasid parandada ja püüdis neid merelkäiguks harjutada. Aga õnne ei olnud temalgi selles juures ühtigi, ja oma esimese suurema ettewõtte korral, Port-Arthuri alt wäljatungimisel, sai ta niisama kurwa otsa, nagu ta eelkäija Makarow; kuid ta langes lausa lahingus oma lipulaewa pääl (28 juulil.)

* * *

Japani admiralist Togost oleme ju lehk. 219 kõnelenud. Kuna meil aga selle mehega tihti tegemist on, siis arwame kohaseks, hiljemalt saadud teadete järele tema kohta weel sugu laiemalt kirjutada ja ka ta pilti uuesti tuua (lhk. 338). — Togo on 1857 a. sündinud, nii siis nüüd waewalt 48 aastane, sellega hästi noorem kui Wene laewastiku juhatajad. Ta on wanast, kuulsast, samuraisugust, kelle esiwanemad oma läikiwates sõjakuubedes ja tiiwustatud pääehetes muule rahwale wäga lugupetud ja kardetud oliwad. Nende nüüdne wõsu on wäheldane mees ja ta wälimus ei aja kellegile hirmu pääle; selle wastu aga teeb ta wagune waim hoopis suuremad wägitööd weel, kui kõik kuulsad esiwanemad kokku oma terawate mõõkadega ja kangete käewartega.

Juba 16 aastaselt oli noor Togo oma kodumaal mereteadust nii palju ära õppinud kui õppida wõis, ja tuli siis Inglisemaale edasi õppima, kus õpelaewa „Woreesteri" pääl kadettina teenis ning 1873 ja 1874 Inglise meremehena ju näitas, et midagi õppinud oli. Hiljemini õppis Greenwichi kuulsas mereteaduseõpeasutuses.

Hiina-Jaapani sõja süttimisel 1894 a. oli Togo ristleja „Naniwa" juhataja ning tema ep algasgi oma laewaga sõja tegelikult, kuna ühe Hiina weolaewa põhja laskis. Hiljemini wõttis kuulsast Jalu merelahingust osa, iseäranis tegi aga ennast Weihai-wei piiramisel tähtsaks. Sääl oli jaapanlastel ülesandeks, kusagil kindluse ligiduses sõjawäge maale saata, et see maa poolt

Admiral Togo.

kallale kippuda wõiks, ja selleks otstarbeks oli waja hiinlaste tähelepanemist osawasti mõne teise koha pääle pöörata, et siis soowitud kohal maaleminek hõlbus oleks. Togo tegi seda meisterlikult ja saatis wäe kahjutalt maale.

Sõja järele nimetati nüüd tähtsaks saanud Togo merewäepäästaabi ülemaks ja hiljemini Jaapani laewastiku suurema ning parema osa juhataja ks, millega selles sõjas tõesti palju on korda saatnud, nii et ta kuulsamate meremeeste sekka on tõusnud.

Markii Ito kaasas oli Togo Jaapani uute soomuslaewade ja ristlejate ehitamisel päätegelane ja juhatas ka ise seda tööd Terwe laewastiku ehituseplaan on Togo tegu; teatawasti saatis just selle täieline walminemine, mis Jaapanile südame rindu pani, lood sinna maale, et sõda süttima pidi.

Admiral Togo on naesemees ning on temal kolm poega ja üks tütar (pojadgi on ju sõjalased.)

Keegi Jaapanis wiibinud Prantsuse kirjanik kirjeldab Togot järgmiselt:

„Admiral on keha pooleſt wäiklane, aga ta keha-ehitus on kõigiti korrajäreline, kõik liikmed kokkukõlas. Kõrge ja lai otsaesine tunnistab mõttewõimu ja kindlust, silmades on nagu tungiw, walitsew, külm, ja waheſt natuke tuim waade. Nina on hästi tugew, suu suur. Juuks ja wurrud on lühikesed ja juba sugu halli-wõitu. Terwe ta olek ei näitagi õieti jaapanlase moodi olema, waid ennemini tulewad teda nähes 15-ne aastaſaja Lääne-maade suurte meremeeste-kujud meelde." — — — —

Wladiwostoki laewastiku era-juhataja oli 1903 a. konter-admiral parun Stackelberg,*) kes aga juba enne sõja algust end selleſt ametiſt lahti palus ja kodu pööras. Tema asemel juhatas Wladiwostoki laewastikku ajutiselt kapten Reitzenſtein, kes hiljemini mitmeti oma tublidust awaldas, kuid esimesed sõja-kuud seisis ta, asjalugude kujunemiſt ära oodates, oma laewastikuga waguſi. Märtsi lõpupäewadel aga jõudis Wladiwostokki uus sinna nimetatud laewastiku juhataja, konter-admiral Jessen**) ja tema tulekuga asus see laewastiku-osa südile tegewusele. Wäike ja nõrk Wladiwostoki laewastik ongi selles sõjas palju rohkem korda saatnud kui Port-Arturis olew päälaewastik; korra pani selle talitus terwe Jaapani maa ärewusesse ja hirmusse, ning kahjugi tegi ta waenlasele õige tuntawalt.

Wladiwostoki wastu oli teatawasti Kamimura laewastik tegew, kuid muidugi ei wõinud see ühtepuhku meie kindluse ees „karauli" pidada, kus temal auru all olles kolepalju süsa oleks kulunud; ka kindlusele kallale tungida ei usaldanud ta 22. webr. kehwa katse järele mitte enam. Et meie laewad end kaua waguſi hoidsiwad, ei arwanud jaapanlased wiſt walju walwuſt wajagi olewat, waid nende säälpoolsed laewad seisiwad oma kodukes rannas.

Wõib siis arwata, kui kangesti jaapanlased kohkusiwad, kui korraga 10. apr. meie kolm Wladiwostoki riſtlejat äkki Korea idaranda Gensani sadamalinna ette ilmusiwad, mille jaapanlased sääl-

*) Meie maal wäga tuntud laialiſeſt Stackelbergide mõisnikusuguſt.

**) Admiral Jessen sündis 1852 a. meie maa ülikooli linnas, kus ta isa looma-arsti ülikoolis prohwessor oli; tema ligisugulased elawad praegugi siin. Ta õppis enne kodulinna gümnasiumis, siis Peterburi kadetikoolis, sai 1875. merewäe-ohwitseriks, 1890. miinilaewa „Oreli" ja sellejärgi suuremate laewade juhataja, 1897 a. l. järgu kapteniks, 1898. suure riſtleja „Gromoboi" juhataja.

pool oma wäe maalesaatmise kohaks oliwad seadnud ja sinna end päris koduselt pesitanud. Weolaewad wedasiwad sinna mehi ja sõjakraami, kuna sõjalaewu kaitseks wajagi ei arwatud olema. Nii oli siis Wene laewadel otse mängu-asi, Gensani all Jaapanile tuska teha. Kaks Jaapani laewa, kes parajasti sääl seisiwad, häwitati warmalt ära. Kauba-aurulaewad „Hoiomaru“ ja „Immi,“ mõlemad 600 tonni suured, lasti ühes koormaga põhja, ilma et selle juures wõitlust oleks olnudgi; wäheseid laewameheid wõeti Wene laewadele. Rohkem tegu oli 13. apr. ligikaudnas merel kätte saadud 6000 tonni suure weolaewaga „Kinshiumaru,“ kus hulk sõjakraami ja moona (200 tonni süsa, palju riisi jne), ka rohkesti sõjawäge, nelja suurtükiga pääl oli. Nendelgi oli oma kehwa laewa pääl lausa wõimata, kolmele sõjalaewale wastu hakata, mille pärast siis laewa juhatus meie laewade liginemisel mõistlikumaks arwas, end alla anda. Selle järele läksiwad meie mehed laewale, kus 17 ohwitseri, 20 alamwäelist, 85 töölist ja 65 laewameest end wastupanemata wangi andsiwad ja Wene laewadele wiidi. Wahe-ajal aga oli suurema osa Jaapani soldatite seas märatsew meeleolu maad wõtnud; nad arwasiwad omale rängaks häbiks ja alanduseks, end niiwiisi lamba moodi waenlase kätte anda, ning wõtsiwad siis oma kanges isamaalsuses nõuuks, ennemini surma minna kui wangi. Nad ei läinud siis mitte laewalt ära, waid hakkasiwad rutuga kätte haaratud sõjariistadega laewale tulnud wenelastele wastu. Nii tekkis siis lühike käsitsi-wõitlus. Meie mehed aga arwasiwad asjataks, niisuguse asjaolu jaapanlasi sõjariistadega alla andma sundida, neid tappa ja end tappa lasta, kuna ometi asja teisiti ära õiendada hoopis hõlpsam oli. Nad lahkusiwad laewalt ja laksiwad selle ühes wihaste jaapanlastega põhja. Nii uppusiwad hulk Jaapani sõjalasi — umbes arwamise järele üle sada — oma kõwa isamaalsuse ja liialdatud auutundmuse ohwrina.

Gensani sündmus oli nii jaapanlastele *esimene suurem kaotus*. Kuna nad seni küll ainelisel kaunisti kahju saanud oliwad, meeste kahju aga wähene olnud, saiwad siin üle sada meest surma, paarsada läksiwad wangi. — Meie kaotuste wastu oli see muidugi ikka üsna wähene.

Tundub wõõrastawalt, et meie laewad Jaapani laewu nende rohke waraga mitte oma saagiks ei wõtnud, waid aga põhja lasksiwad. Aga meeles on pidada, et nendel iga silmapilk Jaapani sõjalaewade kallale-tulemist karta oli ja pikka mereteed Wladiwostoki oma saaki wedada, oleks wististi wäga hädaohtlik olnud. Parem oli siis — sõja-seisukohast — asjale säälsamas lõpp teha. Päälegi oli ju karta, et Jaapani laewastik meie laewade äraolekust haisu

ninasse saab, Wladiwostoki kallale läheb ja sääl palju kurja teeb. Nii ei usaldanud meie laewad Gensanisgi kuigi kaua wiibida, ega seda enam kimbutada, waid pööraswad, niipea kui tegu tehtud, jälle ruttu tagasi oma kodu kaitsma. Gensanis, kus jaapanlastel suuremat wastupaneku wõimu ei olnud, sigitas Wene laewade tulek küll kanget hirmu, kuna linna laskmist kardeti; inimesed põgenesiwad hulgana linnast wälja. Aga hirm oli asjata, sest Wene laewadel oligi ainult otstarbeks, mõnda waenlase weolaewa kinni püüda ja sellega Jaapani meeste Mandshuriasse saatmist wõimalikult segada, mis otse siis kibedasti käsil oli, kuna Jaapani wägi üle Jalu jõe tungis. Sest waheajal oli juba ka maasõda päale hakanud. Ka meil on nüüd aeg, seda tähelepanemisele wõtta, kuna seni ainult merewõitlusi oleme kirjeldanud.

Enne aga, kui maasõja jutu juurde asume, wõtame Korea maa kirjelduse alla, mille pärast õieti nüüdne sõda tekkis ja kus ka kõige esimesed maawäe-kokkupuutumised tuliwad.

Li-Hung-Tschang,
Hiina suur riigimees (waata lhk. 170).

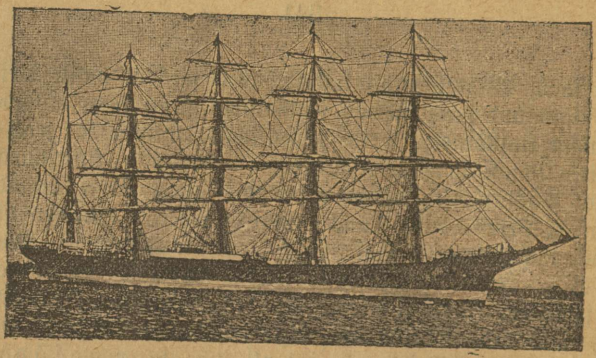

Korea maa ja rahwas.

Koreamaa on Ida-Aasia pikk neem, wõi poolsaar, mis Mandshuriast Jaapani poole läheb, Kollase- ja Jaapani mere wahel. Pikkust loetakse hästi üle 700 wersta, laius on 100 kuni 200, nagu kusagil on; põhja-ääres ulatab 230 werstani. Suurus on umbes 200,000 ruutwersta (218,000 ruutklm.), ehk sugu üle selle.

Korea ja Jaapani wahel olew Korea wäin on ainult 150 wersta lai ja päälegi on wäina keskwahel suurepoolne Tsushima saar. *) Sellega on wäinal suur sõjalik tähtsus, sest Tsushima saare omanik wõib hõlpsasti wäina kelle eest tahes kinni panna. — Põhjapoolsest Koreast on üle Kollasemere minna umbes selle-sama wõrra maad Hiina idarannani; edasi põhjapoole puutub Korea Mandshuriaga ühte, (mis seni Hiina riigi külge loetakse) ja siin on nende wahel Jalu jõgi piiriks. Mandshuria idapiirist Jaapani mereni on lühikese maa pääl Korea naabriks Wene omaks olew „Rannamaa," piiriks on siin Tumeni jõgi. Idapoolseks piiriks on Jaapani meri.

Elanikkude arwu kohta on teated hoopis kahtlasemad kui maa suuruse asjus, sest korralist rahwalugemist pole seni Koreas weel olnudgi. Nii siis tuleb, et kuna mõningad Korea rahwa-arwu 15 milj. pääle loewad, teised neid ainult 9—10 miljoni arwawad olema. Alam arw näib õigem olewat; selle järele tuleks siis iga

*) Saar on Jaapani oma ja tugewasti kindlustatud. See on kaunis kitsas, aga hästi pikk: Ligi 55 wersta; suure wee ajal on aga kesspaik wee all ja siis on saar kahes jaos. — Saare ligidal oli mullu 1. aug. suur merelahing ja tänawu 14. mail weel palju suurem.

ruutwersta pääle umbes 50 inimest. See on kaunis rohke arw, aga et rahwas enamasti linnades ja suurtes külades koos elab, näib maa ikka nagu tühjapoolne olewat.

Kahe suurema ja wägewama maa — Hiina ja Jaapani — wahel olles, on Korea ju wanast põlisest ajast saadik nende waheliseks tüli-õunaks olnud. Et aga Jaapan nõrgem ja mere taga oli, siis oli enamasti ikka Hiina käes jäme ots, kuni alles kõige uuemal ajal muutus tuli. Esimest korda nimetatakse Koreat Hiina ajaraamatutes a. 1122 enne Kr. ja selleşt ajast pääle hakkasiwad hiinlased seda ka oma riigi osaks lugema. Õigeks isandaks ei suutnud Hiina sääl ometi saada, kuna see Päris-Hiinast ikka wäga eemal seisis. Ja nii tekkisiwad Koreasse mitmed oma kodused riigikesed. Selle aastatuhande algul näiwad need wiimati üheks riigiks ühinenud olema, millega maale muidugi suurem iseseiswus sai. 1390 aasta paiku sai sääl uus, wõimsam kuninga-sugu walitsema, kes tänini trooni oma käes on hoidnud. 16-aastasaja lõpul aga sattus Korea Jaapaniga sõjasse (waata lk. 100), ja kuigi ta pikalise, õnnetu wõitluse järele wiimati ometi oma iseseiswuse päästis, jäi ta ikkagi osalt Jaapani mõju alla ja pidi sellele maksu maksma. Järgmisel aastasajal, kui Hiinas Mandshu walitseja-sugu walitsema sai, jõudis see kohe oma wõimu ka idapoole wenitada, ja nii pidi Korea ka sellelegi kallist maksu andma.

See kirju lugu kestis meie päiwini: $2^1/_2$ aastasada oli Koreale kahe isanda teenimine raskeks ülesandeks. Muidugi katsus ta kumbatgi nii — wähe ja halwasti teenida kui wõis, ja selle juures end muude wõõraste, iseäranis europlaste, wastu hoolega lukku panna. Nii oli siis Korea uuema ajani Europas weel tundmatam kui Hiina ehk Jaapan.

Esimese sõnumi Koreast Lääne-maadesse tõi Hollandi meremees Hamel, kelle laew 1654 a. Korea lõunarannas hukka läks ja ta selle järele oma tosina seltsimehega sääl 13 aastat wangis pidi olema. Al 1784, mil Hiinas misjonitööga hoolsamalt pääle hakati, ulatasiwad mõned misjonärid ju ka Koreasse, kuid õiget asu nad sääl ei saanud; ristiusule seisti wihaselt wastu ja nii mõnigi usukuulutaja sai sääl usukannatajaks. Täninigi pole ristiusk sääl kuigi palju maad saanud, kuigi sellel nüüd wäljamaa riikide mõjul enam wabaduşt on. Alles 1866 a. puhkes wõõraste-waen nii märatsewalt lahti, et nii hästi misjonärid kui muud maha löödi, ehk maalt wälja aeti. Aga selle järele ilmus ka pea Prantsuse laewastik üleannetuid karistama, häwitas Konghо linna ära ja näitas selle juures europlaste tugewust nii

mõjuwalt, et korealastele „kaugemere taguste“ ees suur auukartus tekkis.

Mõnede segaduste ja rahutuste järele, mille jooksul Jaapan, kellel nüüd oma „uuesti sündimise“ järele Koreaga palju enam tegemist tuli, „oma tulude kaitseks“ sõjawäed Koreasse oli saatnud ning mitmed sadamad Europa ja Jaapani kaubandusele awanud, tehti 1885 Hiina ja Jaapani wahel leping, mille järele mõlemad ühiselt Korea asjade üle walwamise oma hoolde wõtsiwad. Et aga kolm isandat ühe talu kohta liig oli, ilmus kohe. Nimetatud aastal pidi alles Jaapan end Hiina nõuete alla alandama, kuid pea pööras leht. Kui 1894 jälle segadused sündisiwad ja Hiina, Korea walitsuse kutse järele, oma sõjawäe sinna saatis, tõttas ka Jaapan jalapäält platsi ja tõrjus Hiina üsna Koreast wälja. Selleşt tekkis Hiina-Jaapani sõda (waata lehk. 102), mille tagajärg Simonoseki rahuleping oli, kus Korea „täitsa iseseiswaks“ tunnistati, mis küll õieti Jaapani plaanisse ei passinud. Selle järele jäi Hiina muidugi Koreast eemale, kuid hoopis kardetawam wõistleja kaswas Jaapanile nüüd Wenemaast, kes wiimasel ajal Mandshuria oma mõju alla sai, mis muidugi mõju ka Korea poole hakkas ulatama. Seda ei suutnud Jaapan kudagi sallida, ja ehk küll Wenemaa walmis oli, Jaapanile Koreas kaunis suurt wõimu lubama, arwas see ometi tarwiliseks, oma wahekorda Wenemaa wastu mõõgatera otsustada anda, enne kui see — Jaapani seisukohalt waadates — hiljaks jääks.

Selleşt kõigest on ju eespool (lhk. 170—174) laiemalt kõneldud, nii ka, et Jaapan end juba õige tugewasti Koreasse on pesitanud ning seda küll — kui ta asi sõjas õnnestab — üsna oma asumaaks teha mõtleb. Jaapanlaste arw Koreas pole seni küll suur, aga nende käes on terwelt kolm-weerandit säälseşt kaubandusest, selsamal mõõdul ka muu äri-elu.

Looduse pooleşt jaguneb Korea kahte pääjakku: Lõuna- ja põhjapoolne Korea. Põhjapool on waljud, karedad ilmad, talwel 30 kuni 35 graadi külma, kuna lõunapool kaunis soe on. Igatahes on aga Koreas õhu-olu külmem kui Europas sellessamas laiuses: Lõuna-Italias ja Malta saarel. Lumi seisab kewadel maikuuni maas, Kesk-Koreas külmawad jõed nii kõwasti kinni, et raskeid koormaid wõib üle wedada, ja põhjapool mägestikus on talw waljem kui Põhja-Lääne Europas. Terwet maad wõib aga ka taimekaswu pooleşt kahte jakku jagada: talwel ja suwel kuiwal ajal (mai-ja juunikuul) on maa taimede pooleşt kui surnud kõrbe taoline, ainult põhjatud rabasood ja raudsed, kaljulised mäed paistawad silma, seşt terwe maa on mägiline. Aga kewadel, ning juuli- ja augustikuul,

kui wihmasajud hakkawad, on kõik kui uueks saanud — kõik maa haljendab toredasti ja taimed kaswawad lopsakalt. Isegi kaljused mägede küljed on roheliše waibaga kaetud ning mägedelt waadates paistawad ääreta wiljawäljad imeroheliselt ja heledalt kullakarwaliselt silma. Heinamaadel särawad mitmetsugu lilled. Külad ja majad on kõik roheliste mets-wiinapuude ja muude puude warjus, kuna aiad mitmetsugu juurwilja annawad. Nii ei wõi Koreat loobuse annete pooleš waeseks pidada; iseäranis lõunapoolne maaosa kannab hästi wilja. — Tähendatud ilusal ajal on Korea maakohad ütlemata toredad, nii et sarnaseid mujal naljalt ei näe.

Põhjapool on rohke metsaga kaetud Tshuangpaishani mägede rida Mandshuria wastu kui loomulikuks piiriks. Siit pöörab teine mäe-ahelik Korea idaranda mööda lõunapoole minema, mille salgad merepoole wallimoodu äkitselt on, mis astme-wiisil alaneb, laialised wäga waewaliseks teewad; läänepoole aga, maa sisšepoole külge, awanewad mäerinnastiku wahele, mis astme-wiisil alaneb, laialised wiljakad orud ning nõgumaad (wäikšed madalikud), nimelt maa lõunapoolses jaos. Mägede harjadelt algawad hulk kärmelt jookswaid jõgesid oma jooksu, mis nimelt lõunapool õige wee-rikkad on ja mitmed laewu kannawad. Kõige tähtsam aga on mitmeharuline Jalu jõgi, mis Tshuangpaishani mägede idaserwalt algab ja mäerinna kõrwal terwel selle pikkusel Korea lahe poole woolab, kuna selle juures ka Mandshuria ja Korea wahel piiriks on. — Mägedes leidub pea igal pool rohkel arwul mäesaadusi: Kulda, hõbedat, waske, rauda, ka kiwisüsa jne.

Koreas on palju ja uhked metsa, põhjapool rohkem okas- ja lõunapool rohkem lehtpuid, mida aga kahjuks maa rammutamiseks halastamatalt ära põletatakse. Metsades on palju loomasid — nendeš mõned ka iseäraliseid. Sääl on: metshaneśid, wasanid, põtru, wäiket kaswu tiiger, karu, metssiga, krokodill; koduloomadeks on tõprad, hobused, sead, koerad. Jõed jälle kubisewad kaladeš. Metsad on ehituse-, põletuse- kui ka wiljapuude rikkad. Sääl on tamme-, saare-, wahtra-ja männapuid; wiljapuudeš apelsinid, aprikośid, pirnid, ploomid, kirśid jne. Lõuna-Koreas kaswawad riis, uba, oder, nisu, kanep, tubak jne. wäga hästi, kuna nad põhjapool küll ainult kehwa lõikuš annawad. Põldu haritakse aga wäga hoolsasti. Orud ja mäeküljed on igal pool hää põllumaa. — Korea saadusteš šünnib weel iseäranis säälne merehein nimetada, mida wäljamaalegi wiidakse.

Nagu öeldud, on Koreas mäesaadusi rohkesti, nimelt leitakse palju kulda, nii hästi mägedelt allajookswate jõgede põhjas kui ka maa sees. Aga seda kaewatakse alles liiga wähe wälja ja seegi

natukene läheb peaaegu kõik wäljamaadesse. Wiiekümne aasta eest alles oli Koreas kullakaewamine surmanuhtluse ähwardusel ära keelatud, nimelt sellepärast, et kulla-ahnete wäljamaade tähelpanemist mitte oma poole pöörata!

Kuld läheb aga sellepärast wäljamaadesse, et seda Koreas ise ei tarwitada: Korealased ei kanna kuld-ehteid ja neil ei ole ka kuldrahagi. Korea rahad, „gjosch," walmistatakse rauast, prongsist ja osalt ka wasest, ning meie rubla pääle läheb neid arutu palju. Läheb korealane linna ja on temal tarwis rohkem kaupa osta, siis peab ta mitu koormat raha ligi wõtma. Selleşt siis ka tuleb, et iseäranis Korea päälinnas rahakoormad, nagu meil wiljawoorid, uulitsatel liiguwad. Wähema tarwitusega mees lükib rahad (neil on augud sees) nagu rõngad nööri otsa, wõtab nööriga selga ja siis sammub mis kõliseb. *)

Kauplemine on alles õige madalal järjel; wiimasel ajal on küll Jaapan seda suuremalt edendanud, aga kohe ka kaubanduse oma kätte kiskunud. Tööstusest pole ka seni suuremat asja; kõige tähtsamad on weel sawinõuude wabrikud. Kanepi- ja puuwilla-lõõsid walmistatakse oma jagu, aga need on wäga karedad, niisama kui Korea siid. Kuid paberitööstuses käib Korea paljudest muudest maadest üle; säälne paber on paks ja wastupidaw, nagu riie, mille asemel seda palju tarwitatakse, nimel ukse-deks ja aknaruutudeks. Käsitööst oleks ükski korwide punumist ja puust tarbeasjade walmistamist nimetada. Käsitöö ei meeldi korealastele suurt, aga põllutööd peetakse auu sees. Nemad jääwad ka siis põllumeesteks, kui neil mõni muu teenistus wõi amet on. Kalamehelgi peab tingimata oma maalapike olema, mida tema naene harib; rätsepp, kokk, kaupmees — nemad kõik, ehk nende lapsed, on ühtlasi ka põllumehed. Kahjuks on aga põllutöö-riistad alles koguni kehwad, nii et nendega põlluharimine hoopis hädatöö on.

Korea rahwas on õieti isemoodi, nagu muudgi rahwad, kes end kaua teistest eraldanud. Sugu-poolest on ta sedasama kollast tõugu, kui Hiina ja Jaapani rahwad, on aga ajajookul nii keele kui kombete poolest õige palju iseseguseks kujunenud — mõlematest küll ka taha jäänud.

Ehk küll Korea mitu sada aastat Hiina ülemwalitsuse all oli ja nii sääl Hiina keel walitses, läheb korealaste keel hiinlaste omast hoopis lahku, niisama ka Jaapani omast. Õieti elab sääl

*) Korea raha-aru (ükšus) hüütakse j a n g, mis ligikaudu meie poole rubla suurune on; jangis on 10 muumi, nii siis muum ligi 5 kop. wäärtusline. Mõõdud ja kaalud on üsna Hiina moodi ja ka nimed needsamad.

kaks tõugu rahwast. Esimese juures, keda palju suuremal arwul olemas, leiduwad kõik tundemärgid, mis Mongoli rahwatõuu juures nähtawale tulewad: lühikene, tömp nina, laiade nina-aukudega, piilus silmad, kollane ihukarw, harw habemekasw jne. Teisel tõuul on europlastega palju sarnadust, nii hästi näojoonte kui ka ihukarwa poolest. See tõug ongi Koreas ülem ja kõrgem rahwakiht.

Keeleteadlased peawad Korea keelt wäga raskeks. Nähtawasti ei ole seni ükski õpetatud korealane katset teinud, sellesse segadusesse

Korea ametnik.

natukene selgust tuua, mis tema emakeeles walitseb, ja kindlaid grammatika-seadusi luua. Sest see on ainult küla-keel; kirjanduse kui ka ametlik ja haritud rahwa keel on ikkagi Hiina keel, kuid see on ka niisugune, et liht-hiinlane seda sugugi ei mõista.

Maksusid kroonule maksawad korealased ainetega. Korea keiser saab isiklikku sissetulekut „ginsengi" ainumüümise õigusest. („Ginseng" on taim, mis Hiinas wäga nõutaw on, kus seda arstirohuks kõikide haiguste wastu tarwitatakse.)

Kõik maad, mis mitte elanikkude käes ei ole, on keisri päralt. Aga igal elanikul on õigus, wabal maal omale kohta wälja mõõta, sinna hooneid ehitada ja majapidama hakata. Mingisugust lubanõuta-

miſt ſelle juures ei ole waja. Koht jääb aſuniku omanduſeks aga ſiis, kui tema kolm aastat järgimööda makſud iluſasti ära ɔiendanud. Walitſus wõib ainult ſiis koha oma kätte tagaſi wõtta, kui tema aſunikule kõik makſud, mis ſee kohapidamiſe ajal maksnud, tagaſi annab.

Seiſuſe pooleſt jaguneb rahwas kolmesſe liiki: Aadel (mõisnikud), keſkſeiſus (kodanikud) ja päris rahwahulk, mis muidugi arwu pooleſt kõige ſuurem on. Aadelil on ſuured eesõiguſed ja need on pärandatawad. Liht-rahwal ei ole walitſuſe-talituſeſt mingit oſawõtmiſt. Riigiwalitſejaks on piiramata wõimuga (iſewalitſeja) keiſer, kellel aga miniſtrite-nõunkogu 7 miniſtriga kõrwal ſeiſab, ja et miniſtrid muidugi aadeliſooſt walitakſe, on ſellel walitſuſes ſuur mõju.

Walitſejate ſeiſukoht on aga wäga kõrge ja püha. Kuigi need Koreas aastaſajad otſa ainult naabriikide käſutäitjad on olnud, oli nendel alamate üle piirita wõim ja neid austati kui jumaluſt, ning nii ſünnib nüüdgi weel. Keiſri nime ei tohita tema eluajal nimetada, lihtinimene ei tohi ta palet näha, waid peab ſilmili maha heitma, kui keiſer nähtawale ilmub. Kes jälle walitſeja ümber liiguwad, ei tohi oma nägu kudagi warjata, ega prilliſid kanda; kui keiſer oma käe kellegi külge pistab, peab ſee ſinna kohta punaſeſt ſiidiſt paela märgiks ſiduma. Keiſripalees, mis wäga iſewärki ehitus, on mitmed hooned kadunud walitſejate aſukohaks; ſääl ſeiswad ka nende kujud. Neid austatakſe nagu elus olewuſi ja wiidakſe neile ſööki ning jooki, ſeſt kadunute hinged elada ſääl kujude ſees. — Pea ſarnaſelt austadakſe ja teenitakſe kõrgemaid riigiametnikke.

Aga kõige ſelle jumaliku austuſe juures ei ole walitſeja elu ſugugi kahetſemiſe wäärt, waid waewalt läheks keegi meie lihtmees temaga wahetama. Seſt Korea maapäälſel jumalal ripub ikka, nagu mõiſtuwiiſil öeldakſe, „hing niidiga kaelas“ — alati ähwardawad teda tihti tekkiwad ſalalepingud ja ſagedad rahutuſed. Püütakſe ſiis igal pool liikuwate ſalanuuskijate waral oma elu ja ſeiſukohta kaitſta, mida kõrgemad ametnikud niiſama teewad. Aga tuttaw lugu on, et mida enam kaheldakſe ja nuuſitakſe, ſeda enam ja tihedamalt ſalaplaanid tekiwad. Ja need peawad maad alaliſes rahutuſes; need ep ongi ammuſt ajaſt ſaadik Korea ſuuremaks õnnetuſeks ja nuhtluſeks olnud, mis maad ja rahwaſt rahuliſelt koſuda ei luba.

Teadagi ei aita kõik jumalik austus keiſrit ka wõimu pooleſt wakſa wõrragi kõrgemale, waid ta on tühipaljas mängukann oma ſuurnikkude ja wõõraſte wõimude käes (praegu on peatſelt Jaapani wang). Mõne aasta eeſt wõetud keiſri nimi (enne oli

kuningas) ei ole küll ka walitseja tähtsust pisematgi tõstnud. Nüüdne keiser Ji-Höng on sündinud 1852 a., on siis Jaapani mikadoga otse ühe-wanadune; walitsema sai ta aga juba 1864, nii alaealisena, kuna siis sugulaste eestkostmise all seisis (hiljemgi on see lugu edasi kestnud).

Korea keiser Ji-Höng.

Usu pooleſt on lugu Koreas küll kaunis armetu. Enne walitses, nagu Hiinasgi, Buddha usk, mis nüüdgi alles rahwa meeles elab, kuid hiljemini on ülemad rahwakihid sellele selga pöörnud ja—ikka Hiina moe järele—Konfutsiuse õpetuse omandanud. Et see aga kellegi usk pole, ei täida ta suure rahwahulga

tarwituſt; nii on ſiis õieti üleüldiſelt ainult nõia- wõi tondi-uſk wõimul. Ristiuſk ei leia ſääl nähtawasti ſündſat maad.

Ehk küll maa ſaaduste pooleſt wäga rikas on, iſeäranis lõunapool, on elanikud ometi enamasti liiga waeſed ja elawad wäga suures mustuſes. Nende ſissetulek läheb ju suuremalt oſalt ülemate taskuſſe, kes alamate koormiſes õieti meiſtrid on.

Elumajad on enamiste wiletſad, ſawiſt ehitatud ja riiſi-õlgedeſt katukſetega onnikeſed, kus inimeſed ſigadega ja kodulindudega ühes koos elawad, ning onnid haiſewad koledasti. Onnikeſtes ei ole ahju ega korſtnaid. Suits läheb tule-aſemelt wõi koldeſt ſeina wahelt, ehk ka katukſe auguſt wälja. Keſet küla on ühine määratu suur haam, kogu küla mustuſe jaoks. Määratud ajal tühjendatakſe ſee pidulikult küla ümbruſe põlluwäetamiſeks. Ouedel on aga uhket moodi müür ümber.

Korea elanikud on, nagu jaapanlaſed, suuremalt oſalt taimetoitlaſed, aga ſiisgi tarwitawad nad ka liha nagu mainſeasjaks. Riis, niſu, rukis ja mitmetſugu keeduwiljad, aga ka kalad on korealaſte päätoit; lõunapool enam riis, põhjapool rukis. Et toidu pooleſt palju mingit wahetuſt ei ole, ſiis kuſawad korealaſi kõhuhaiguſed tihti, kuna mustuſe päraſt jälle mitmeſnguſed muud haiguſed nende ſeas liialt maad wõtawad. Aga nad on harjunud wähega leppima ega tule nendel mõttesſegi, omale ſarnaſt elu igatſeda, nagu walge rahwatõug ſeda nõrkemata nõudmiſeks peab.

Korealaſte riided on õige algupäraliſed, kõige enam nende pää-ehted. Ja täiskaswanud ja wähegi jõukama korealaſe ilu ja uhkus on ta laia-äärtega kübar, mida ta wahetpidamata kannab ja mille pääle ta pea-aegu oma terwe waranduſe ära kulutab. Need kübarad tehtakſe peenikeſeſt pambuſeſt ja nende eeſt tuleb tubli hunik raha anda, ſeſt need makſawad, meie raha-aru järele, kuni 15 rubla. Et neid wihma eeſt hoida, tõmmatakſe üleriie wõi tupp weel pääle. Waeſed inimeſed kannawad lihtſalt laia-äärtega niineſt kübaraid, ehk keerutawad palſalt tüki riiet ümber pää. Niineſt kübarad on ka leinamärgiks ja ſiis tõmmatakſe neile iſeäralik riie üle. — Pääle kübara on korealaſtel ainult päälaele ülespistetud juukſed pääkatteks.

Laſtel ja noortel poiſtel ongi juukſed ainult keſet pääd kokku ſeotud ja nad käiwad ilma kübarata. Naeſemeheđ — täieõigusliſed kodanikud — lõikawad kuklaſt tükikeſe juukſeid ära ja pügatud koha pääle ſeowad alles-jäetud juukſed sõlme.

Naeſterahwad ei kanna kübaraid. Lihtſamad mäſſiwad aga rätiku ümber pää. Juukſed on neil, nagu meie talunaiſtel, kahele poole ſeotud, nõnda et keſk-pääd lohk järele jääb.

Riided on kõikidel seisustel ühesuguſed; niihästi minister kui ka kerjaja kannawad ühtemoodi walget kuube, ja walgeid, laiu püksa. Naesterahwad kannawad walget kõrti (undrukut) ja walget jakki, mille juures aga jakk ja kört mitte kokku ei puutu, nii et nende wahelt paljas ihu wälja paistab. Sarnaſt moodi ei nähta mujal kuſagil.

Korea naesterahwaid ei wõi mitte iluſateks nimetada, ehk nad küll aaſialaste ſeaſt kõige rohkem europlaste näo moodi näitawad olewat. Nad on ka tuſaſed ja riiakad. Korealaſed — kellel wõimalik nii halpida on — armastawad lapſeliſt kehakuju ja on paljude naeste pidajad. Nende „naeſtekojades“ (haaremites) leiduwad ſuuremalt oſalt 13—16 aaſtaſed tütarlapſed.

Kõrgema ſeiſuſe naesterahwaſtel on rohkem wabaduſt ja iſeſeiswuſt, aga lihtrahwa naiſi peetakſe paljalt tööloomadeks. Seda aga kiidetakſe korealaſteſt, et nad oma lapſi armastawad; Hiina moodi laſtehukkamiſt ei ſündida ſääl mitte palju.

* * *

Olgu ſiin liſaks weel Korea tähtſamate linnade kirjeldus.

Päälinn Söul (Korea oma keeli Hanjang) on riigi lääne-pool oſas, Hankongi jõe ääres, 40 wersta mererannaſt (Tſhemulpoſt), laialiſes orus, mida iluſad, keſkmiſe kõrguſega mäekünkad ümbritſewad. Linn on õieti laialiſelt ehitatud ja katab küll rohkem maad oma alla kui mõni Europa ehk Amerika ilmalinn, ſeſt linna ümber käiw kõrge müür (millel ſõjalikult küll mingit tähtſuſt pole) on ligi 20 wersta ümber-mõõta, kuid ikkagi ulatab linn mitmeſt kohaſt weel müüri taha. Linna ajawad aga laiaks ta majade suured õued, ſeſt uulitſad on Söulis õieti kitſad; ainult üks pää-uulits, Tſongno hüütud, on hästi lai. Uulitſatel on liikumine kaunis elaw, aga kõik käib nii taſa ja waikſelt, nagu oleks igas majas ſurejad. See on nii Korea kõrge riigiwalitſuſe nõue, kelle arwates „kodaniku ülem kohus on waguſi olla.“ Linna laiuſe ja ta elanikkude arwu järele — nende kohta pole muidugi kindlat teatuſt, aga umbarwul loetakſe neid 200—300,000 pääle — wõiks Söuli ſuurlinnade ſekka lugeda, aga ta majad on ſuuremalt jaolt ſeda nägu, et haritud maades ſääraſeid korraliſes külasgi ei ſallita: Sawi-ütikeſed, ilma põrandata ja akandeta. Ja ka uulitſate olu on nii, nagu ſeda kellegi „päälinnaſt“ küll arwata ei tohiks: Igal pool nii mudane, ſopane, porine, haiſew, et hoia käies nina kinni, ja jalad olgu kohati põlwini paljad, kui mitte jalanõuu ſid iga kümne ſammu taga ſopa-ohwriks ei taha jätta. (Peenemad inimeſed laſewad end iſeäralistel raamidel kanda ehk tarbe-

korral ka kukil; sõiduloomadega pole sääl küll mingit hakkamist.)

Söuli niisuguse armetu oleku ja ta muidu täitsa Ida-Aasia laadi loin oleku kohta ei taha see *uulitsa-raudtee* küll hästi ühte sündida, mida üks Ameerika rahameeste-ühisus mõne aasta eest sinna mitmetele uulitsatele ehitas. Kui hääd äri ta sellega teeb, ei tea küll. Ei suuda ka mõned kenad ameriklaste kaubamajad ja hooned linna kehwa kuju palju muuta. Aga arwatawasti saab asi tulewikus jaapanlaste hoolitsusel mõjuwa käände.

Praegu pole Söulis küll wõõral suuremat waadelda. Ometi on wana kuninglik palee, Kionbok-Sun — kus Korea walitsejad 1895.

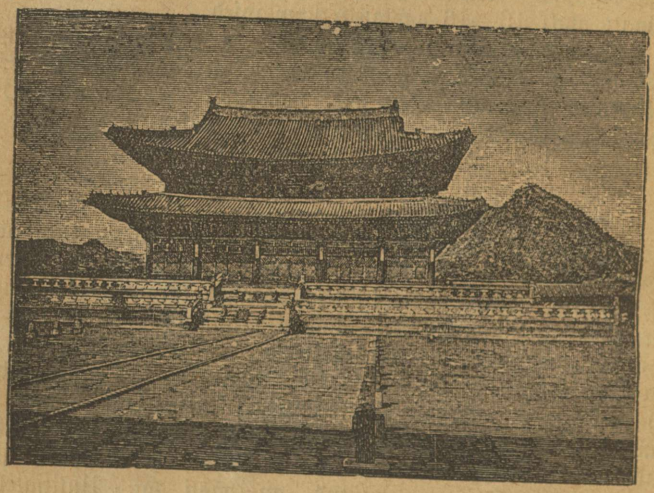

Wastuwõtmise-saal Korea keiserlikus palees.

aastal olnud palee-mässuni elutsesiwad, nimetamise wäärt Palee on õieti laialine ja ta ümber käib kõrge müür. Selle wahel on õige mitmed õued ja õuedel madalad majakesed, mis niihästi seest- kui wäljaspoolt koguni kehwad wälja näewad. Toad on wäikesed, madalad ja pimedad, toariistu pole ollagi. Sugu wiisakam on ometi raamatukogu-ehitus „lugemise-pawiljongidega." Nii wõrra, kui palees toreduft leidub, on see „trooni-saali" kogutud, ja see ongi korealaste oma aru järele toariistadega üsna uhkesti ehitud; saal on Hiina ehitusmoe järgi, sissepoole kumera laega. Selle saali kõrwal olew wäike majake on ajaloolise sündmuse tunnistaja; siin tapeti 1895 a. kuninganna Ming ära, kes oma Hiina

sõbralise erakonnaga Jaapani-sõbralise erakonna wastu töötas, kelle juht kuninga isa To-Noang oli. See tegu sigitas siis Hiina-Jaapani, ja kaugemas mõttes ka nüüdse sõja.

Nüüdne asutaw keisripalee Söulis pole suurem asi, selle wastu leidub aga temal suwe-pale — kuhu palawal ajal asub — linnast wäljas, õudsete, pea-aegu juurde-pääsmata kõrgete Pukhani mäekuristikkude taga. Seda peab keiser häda-ajal ka oma wiimaseks warjupaigaks ja sääl seiswad 500 meest Korea kõige paremat sõjawäge wahiks. — Siin on ühe mäekuristiku jalal esiwanemate saal, kuhu keiser wahel sekka käib, oma esiwanemate waimudele ohwriannumatesse riisi panemas.

Waimline elu on Söulis koguni kehwa, ja mis on, seegi on pääasjalikult wõõraste tegu. Sõjakool ja arstiteaduse-õpeasutus on jaapanlaste juhatuse all; siis leidub sääl weel Prantsuse ja Inglise (enne sõda oli ka Wene) kool, esimeses reas tõlkide õpetamiseks, ning mõned misjoni-koolid. Teatrisid, raamatukaupluśi, kogusid, seltsimajasid jne. ei tunta.

Waimlise lõbu puudust püüawad korealased üleüldse, nimelt aga Söuli elanikud, seda suurema kõhu-lõbuga tasuda. Nad ahmiwad aga pääle süüa — muidugi need, kellel seda on — hommiku wara, õhtul hilja, ööselgi. Wõõrad imestawad nähes, kui palju riisi — mis mõruda piproga keedetud — korealased nahka panewad, pääle selle aga neelawad hulgal tooreśt liha ja kala ning Koreas rohkesti kaswawaid kurkisid ja melonisid kõige koorega alla.

Mereläheduse ja kõrgemal maal oleku tõttu ei waewa Söuli suwe-ajal kange kuumus, waid ilmad on sääl umbes nii samasuguśed kui Neapolis, kuna selsamal ajal Lõuna-Koreas peatselt troopika-maa palawus walitseb.

Jaapanlased olìwad end ju mõne aja eest õige mõjuwalt Söulisse pesitanud. Sääl asus neid mõned hääd tuhanded ja ka salk sõjawäge oli Jaapanil juba enne sõda sääl (milleśt nüüd sõja-ajal linn küll üsna kubiseb). Awalikus elus oliwad nad ka juba aegsasti mõjule saanud: Söuli telegrahw ja wäljamaale postikäik oli täitsa jaapanlaste juhatuse all. *) Niisama oli (enne sõda Korea ainus) Söuli raudtee (Tshemulposse) jaapanlaste ehitatud ja nende käes. Aga ka teine raudtee, Söulist Fusani, oli ju siis ehitusel ning osalt walmis. Sõja-ajal tehti kähku taga ja nüüd hüüab see tee juba täiesti. Ning kohe sõja alguse järele hakati jalapäält ka Söulist põhjapoole Widshusse (Jalu äärde)

*) Nüüd on Jaapan terwe Korea postitalituse täitsa oma kätte wõtnud, mida ka üleilmilisele posti-ühisusele teatanud.

raudteed tegema. Seda maad on ligi 400 wersta ja tee käib sääl Korea päämägestikust lõunepoole minewate (kuigi madalate) harude selja üle. Pääle selle aga oliwad teel mitmed laialised sood ja mõned jõed ees, mis ehitust raskendasiwad ja kalliks tegiwad. Kuid kõigest hoolimata on jaapanlased sellegi tee ühe aasta jooksul walmis saanud ning nüüd on see ju käimas. Nii wõib siis Jaapan Fusani sadamast (mis temal nagu ukse ees on) otsekohe raudteel oma sõjawäge ning kõiki toidu- ja sõjatarwitusi Jalu äärde saata. Selle pääle waadates näib küll hoopis wõimata olema, et keegi weel Jaapanit Koreast wälja tõrjub, kui aga temal senine südidus alles on. . . .

Pääle Söuli ei ole Koreas suuri linnasid. Teine ta järgmine on endine päälinn Pingjang (Pjönjang) (nüüd selleasama nimelise maakonna päälinn), umbes 30—50,000 inimesega; nende seas oliwad muidugi ju enne sõda ka mitmed tuhanded jaapanlased. Linn on Taido (Totongi) jõe kõrgel kaldal, wersta 60—70 jõe suust. Olgugi et linn kõrgustikule ehitatud, on selle piirides mitmed sügawad, soomoodi loigud, kus sinna nõrgunud rohekas, hirmsasti haisew wesi ligilähedal olewaid inimesi läkastama paneb. Need loigud on igaweseid haiguste tekitajad, aga nende koristamise pääle ei mõtle keegi. Niisama koguni kasimata on unlitsad, mis ka üsna wingerdi-wangerdi ja kõweriti käiwad.

Taido jõgi on siin kohal ligi pool wersta lai ja ka kaunis sügaw, nii et laewad jõesuust sinna pääsewad. Selle tõttu on Pingjang Korea koduse kaubanduse tähtsam keskpaik, oma laialise ümbruse maasaaduste turu. Nendest toodetest on tähtsamad kuld, rauamalm, kiwisüsi, nahad, puud, toores siid ja puuwill. Wäljamaa kaubandusele awati Pingjang 1897 a. ja selleşt saadik on see sääl hästi kosunud, aga ka kohe täitsa jaapanlaste kätte läinud.

Pingjang on mitmete suurte teede ristkohaks ja selle pooleşt sõjaliselt tähtjas paik. Tähtsam nendest on Söulişt Widshusse minew suur maantee; ka eelnimetatud Söuli-Widshu raudtee läheb siit kaudu. — Selle risti-teelise tähtsuse pärast püüawad Koreas sõdijad muidugi isiäranis Pingjangi kätte saada. 27 ja 28. sept. 1894 oli siin esimene suurem lahing Hiina ja Jaapani wäe wahel (kus 15,000 meest suur Hiina wägi täitsa löödi), ja nüüdses sõjasgi ruttasiwad jaapanlased kohe seda linna oma kätte wõtma. Paaril korral tungisiwad hiljemini küll ka Wene kasakad Pingjangi alla, ei suutnud sääl aga muud teha kui kohutust.

Pingjangişt Taido jõge mööda alla minna on Korea lahe ligi Tshinampo linn, ja sadam, aga weel mitte joesuus (kuhu säält paarkümmend wersta maad on), waid jõe laialise, lahe moodi,

käaru ääres. Sinna pääsewad aga laia jõesuud mööda laewad merelt täitsa takistamata ja igal ajal üles, ja nii on see sadam ankrupaigaks laewadele wäga sünnis. Sadama nõrgad küljed on aga, et lahe rannad madalad, soomoodi on, nii terwisele kahjulikud, ja et sadamasse lõuna-lääne tuuled puhuma pääsewad.

Nimetatud linnad (nagu ka eelpool kirjeldatud Tshemulpo) on Korea läänepool küljes. Aga ka idarannas leidub nii hästi sõjaliselt kui kaubandusliselt tähtjas sadamalinn Gensan ja teine selle sarnane on Fusan.

Fusan (Jaapani keeli Tshosan) on Lõuna-Korea tähtsam paik, Korea lõuna-ida serwal, Tsushima merekitsuse ääres, ja on maailma-kaubandusele awatud; sadam on haruldane hää ja kauplemine selle tõttu elaw. Fusani umbes 12,000 elanikust on enam pooled jaapanlased ja üleüldse on see linn enam Jaapani kui Korea oma. See oli ju awmust saadik jaapanlastele nagu wärawaks, mille kaudu nad Koreasse käisiwad. Juba 1443 a. (nii ligi poole tuhande aasta eest) tehti esimene leping Jaapani ja Korea wahel, milles jaapanlastele lubati Fusanis asuda ja kaubelda. 16. aastasajal wõtsiwad Jaapani sõjawäed selle korraks oma allagi; hiljem anti see küll Koreale tagasi, aga ikka jäi linna Jaapani kaitsewägi, ja see pole säält kunagi lahkunud. Kõik kaubandus Korea ja Jaapani wahel käis Fusani kaudu, aga suurem osi see siis ei olnud, sest Korea waljud seadlused kammitsesiwad seda wäga. Alles 1876, kui sadam üleüldse wõõrastele awati, muutus lugu, siis kiskusiwad aga jaapanlased ka jalapäält kõigis asjus jämeda otsa oma kätte ja tõusiwad sääl pea täitsa isandaks. 1903 a., mil Jaapani ja Wene wahekord ähwardawaks muutus, toodi sinna weel hulgal Jaapani töölisi raudteed ehitama, mis siit Söuli pidi wiima. Ehituse wõttis üks eraselts ette, aga kui sellel ehituseks raha nappus, andis Jaapani walitsus seda kamaluga wõlga, et aga töö kähku läheks, ning nii saadigi see ju mullu walmis. Ka käib siit merealune telegrahw (kaabel) Jaapanisse. Jaapani randa Shimonoseki saab siit otseteed merd mööda umbes 370 wersta, aga Jaapani päralt olewale Tsushima saarele, kus Jaapani laewade-jaam on, waewalt sada; nii seisab Fusan täitsa Jaapani laewastiku mõjukonnas.

Fusanis tuliwad siis jaapanlased Koreasse tungides enne ikka maale. Aga seekord ei toodud Jaapani wäge suuremal arwul mitte siia. Sest siit oleks neil Jalu jõeni pikk ja waewaline jalatee käia olnud, kuna raudtee alles pooleli oli. Parem oli siis wägesid mereteed Jalu jõele lähemale wiia, Korea lääne-randa. Raudtee walminemise järele on asi muidugi teine.

Fusani laht on kaunis lai, nii et sinna hulk laewu ankrusse mahtub, aga see on idatuule ees lahti ja suure tuulega on siis maaleminek sääl õige waewaline ja pikaline.

Fusani ligidal on teine tähtjas sadamalinn Mosampo, ka üleilmilisele kaubandusele lahti. See oli iseäraliseks tüliasjaks Wene ja Jaapani wahel; Wenemaa nõudis sinna omale süte-jaama aset, aga Jaapan seisis sellele waljusti wastu.

Weel leidub Lõuna-Koreas, aga enam lääne-poole, sõjaliselt tähtjas, hää sadamaga Mokpo linn, kus niisama ju enne sõda Jaapani asundus oli, umbes 1500 hinge.

Gensan (ka Wonsan ja Juensõn hüütud) on ka maailma-kaubandusele awatud sadam, Korea põhja-ida rannal, Broughtoni lahe ääres. See laht tungib Jaapani merest hästi sügawale maale, ja kuna läänepoolt ka Korea laht umbes sel kohal kaugele maa sisse ulatab, on nende lahede waheline maa nagu kaela-koht, mida pidi Korea Aasia kindlamaa küljes kinni on. Gensani lahe pära ja selle ligiduses olew Lasarewi sadam on muidu wäga toredad laewa-ankrukohad, kuid kui idatuuled puhuwad, on asi halb.

Gensan on kaunis tähtjas kaubakoht, kust hulgal malmi, herneid, nahakaupa, kullaliiwa, iseäranis aga karjaloomi wälja wiidakse (wiimseid pää-asjalikult Ussarimaadesse). Linnal on kolm osa: Jaapani, Hiina ja Korea oma. Esimene on kõige tähtsam, kuigi selle elanikkude arw wast ainult kümnendik terwe linna rahwa arwust on (mida 20,000 pääle loetakse). Siin leiduwad posti- ja telegrahwi-kontor, kaubahoowid, haigemaja jne.; ka on siin majad kaunis hästi ja ilusasti ehitatud, kuna need mujal armetud on.

Sõjaliseltgi on Gensan tähtjas paik, kuna siia mitmed teed kokku käiwad: Põhjapoolt Ussurimaalt, lõunapoolt Fusanist, läänepoolt Söulist ja Pingjangist. Siit on Korea lääneraud kaunis lähedal (waewalt 200 wersta), ja nii on see sadam õige kohaseks maalemineku paigaks Korea idarannas. (Sellepärast ep tuliwadgi meie ristlejad 10. apr. siia Jaapani laewu kimbutama ja saiwad ka kolm nendest kätte. Waata lhk. 340.)

* * *

Mõne aastakümne eest weel nimetati Koread „ükssiklase-riigiks.“ Siis oli see nimetus kaunis kohane, kuna see maa kõigest muu ilmaga läbikäimisest üsna ja hoopis eemal oli; sinna saada oli pea niisama raske kui „lukustatud Lhassasse“ (Tibetis). Aga lühikese aja jooksul on olud wäga suurelt ja ruttu muutunud. Korea pole nüüd sugugi enam ükssikluse-maa ega ka „hommikuse hinguse maa,“ nagu hiinlased seda luulekeeli kutsuwad. Õnnetu ja jõunetu riik on

oma wägewate naabrite waheliseks tüli-õunaks, Aasiamaa üleilmliseks wõitluswäljaks saanud. Ise nõrk oma iseseiswust kaitsma, asus Korea nagu meelitaw maiuspaluke, oma tiibu wõimsalt lehwitawa Wenemaa ja „tõuswa päikese maa," Jaapani noore, paisuwa wõimu wahel.

Juba selle raamatu alguses oleme pikemalt seletanud (lhk. 18 ja 19), et Wenemaale tarwiline oli, oma Kauge-Ida sõjasadamate (Port-Arturi ja Wladiwostoki) wahelist teed, mis Korea kitsuse kaudu käib, kudagi kindlustada; Ida-Aasias juhtiwa seisukoha saamiseks oleks Wenemaale Korea omandamist õieti waja. Teiselt poolt on aga Korea jälle Jaapanile otse hädasti tarwiline wiljaait ta paksule rahwale, kaubaturu ta edenewale tööstusele ja wäljaränd amise-wäli ta ruttu kaswawale rahwa-arwule; Jaapani suurriigi seisukohale on Korea oma mõjukonda wõtmine otse elutingimiseks. Nii siis oli otse *Korea küsimus*, nüüdse sõja pääpõhjuseks.

Ja Korea kohta on sõjakäik, seda wõib juba nüüd kauni kindlusega öelda, oma otsuse ära andnud. Olgu nüüd sõja lõpp muidu kuda tahes, mida praegu weel sugugi teada ei wõi — see tohiks küll kindel olla, et Korea Jaapani wõimu ja mõju alla jääb, sest Jaapan on end sinna juba nii kindlasti pesitanud, et teda wälja ajada naljalt wõimalik ei ole. Wististi jääb Koreale wähemasti esiotsa ta iseseiswus *nimepidi* alles — keiser jäetakse troonile ja wast ka seniseid ametikohad tegewusesse, aga et edaspidi Korea walitsust Jaapanist juhitakse, selleks polegi kahtlust. Tegelikult on see ju praegu nii. Nagu eespool seletatud, wõttis Jaapan kohe sõja algul terwe Korea oma wõimu alla, ilma et kusagil pisemat wastupanekut oleks usaldatud, ning talitab selleşt saadik sääl nagu oma kodu *), kuigi weel endise walitsuse wari alles edasi kestab. Tegelikult aga juhiwad Jaapani mehed Korea riigi asju, mis muidugi suuremale osale korealastele hapu on (kuid kõrwalt ütelda, küll korealastele ainus edutee). Korea kehwa sõjawägi, mida jaapanlased omale appi wõtta, kas ei usaldanud, kuna selleşt omale enam tüli kui tulu tulema arwasiwad, ehk tahtsiwad nad ilma ees Koreat ikka „erapooletuks" hoida, on nüüd suuremalt jaolt ära kaotatud,

*) Et ikka kõik „õiguse tähe all" sünniks, tehti Jaapani ja Korea wahel 10. webr. 1904. ka küll „leping," milles Jaapan lubas, Korea keisrisugu ja ta riigi iseseiswust kaitsta, kuna selle eest alandlikult omale ainult õiguse tingis, tarwilikul korral mõnda Korea kindlat paika oma käes pidada. Ka muude riikidega lepingute tegemine pidi ainult Jaapani nõuus olemisega sündima. Sellega oli Korea küll üksi oma sõrme Jaapanile andnud, kuid see wõttis käe ja terwe keha kohe tagant järele.

ainult keisri wahiwägi alles jäetud; wististi aga töötab Jaapan ju uue sõjawäe loomise kallal, mis siis tükk tema omast peab olema. Sest Korea wäewalitsuse juhtijaks on Jaapani baron Hasegawa, ta abiks major Ohhai. Raha-asjandust juhib Megata jne. Jaapani tähtsam riigimees Ito on sõja alguseest saadik Korea keisri „nõuandja." Ainult diplomatika-talitus (wäljamaadega asja ajamine) on weel tegelikult selleſama mehe käes kui enne sõda. Aga see mees on ameriklane Stephenson, kes juba ennegi wististi Tokiost saadud sõrmenäituste järele talitas ja seda nüüd weelgi enam teeb. Korea on Jaapani all, muud midagi. Praegu on asi muidugi alles ajutist laadi, aga eelolew rahuleping paneb küll asjale kindla pitseri pääle.

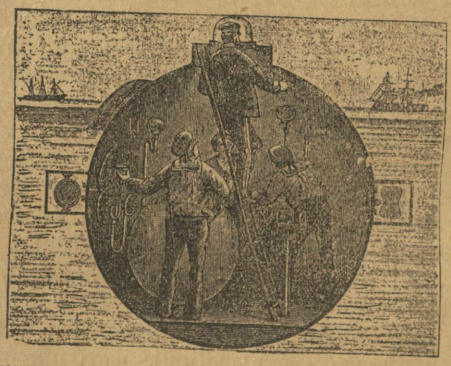

Weealune torpedowene (Waata lhk. 213).

Kewadene sõjakäik.

1. Esimesed maawõitlused.

Sõja hakatusel ei olnud see nii täiesti näha, aga hiljemini ilmus otse imestawa selgusega, kui kindla ja põhjalise plaani järele jaapanlased kohe algusest päale oma asju ajasiwad. Mendel oli kõik ammu juba ette ära määratud ja kindlaks seatud, mil ja kuhu keegi sõjawäe-osa pidi minema ja mis ta sääl tegema. Ning et Wene pool niisugust plaani kas ei olnudgi, ehk seda kunagi mitte teoks teha mahti ei saadud, siis jäi sõjakäigu sündmuste määramine juba algusest saadik pää-asjalikult jaapanlaste hooleks ning nii on see kahjuks terwe sõja-aja läbi kestnud. Lahingud löödi siis, sel ajal ja seda moodi, kui Jaapani wäejuhatus seda tarwiliseks tundis; isegi need korrad, mil meie poolt päale tungiti, passisiwad nii hästi Jaapani plaanisse, nagu oleks nad tellitud! Kui halb see meile, hää aga Jaapanile oli, polegi küll waja seletada. . . . .

Eespool kuulsime küllalt, kuida Jaapan meresõjas ikka nii talitas kui süda kutsus ja meie muudgu alati walmis pidime olema, ta hoopiside wastu wõtma (ehk küll temalgi kõik just soowi mööda ei läinud.) Kuigi mitte otse sel mõõdul, aga küllalt seda

laadi, hakkas algusest pääle ka maa-sõjakäik minema. Jaapan saatis oma plaanid enamasti täide, nagu tahtis, kuigi äpardusi ja takistusi temalgi oli.

Eespool (lehk. 227 ja 228) on ju seletatud, et Jaapan juba kohe waenutegewuse algusel, enne Wenemaale sõjakuulutust, oma wäe Koreasse saatis, Korea päälinna ühes ta sadamalinnaga oma alla wõttis ja Korea walitsust oma sõna kuulma sundis. See sündis äkki ja ootamata, nii et kehw Korea kudagi wastu ei saanud. Nii wõisiwad jaapanlased algusest pääle terwe Korea üle walitseda ja sääl talitada, nagu tarwis tundsiwad.

Et jaapanlastel Koreat sõjaga wõita waja ei olnudgi, waid aga wõimalikult ruttu säält läbi Mandshuria piirile püüti saada, siis tõiwad nad oma wäehulgad ju mereteel wõimalikult sõjawälja ligi, Korea lääneranda; enne Tshemulposse (wersta 400 Jalu jõest,) siis Tshinamposse (200 wersta Jalust), wiimati, märtsi lõpul, Sõntshõni juurde (50 wersta). Et nad juba hakatuses wäge nii kaugele põhjasse ei saatnud, tuli osalt selleşt, et weebruari algul põhjapoolsed sadamad alles jää all kinni oliwad, osalt aga, et enne Koreasse kindlat jala-aset saada soowiti. Selle jaoks ja oma wäe idapoolse tiiwa kaitsmiseks saadeti ikka ka idarannale, Fusani ja Gensani, mõned wäe-osad. Esiti arwati sinna üsna suurem sõjawägi minema ja säält Wene Rannamaale ning Wladiwostoki pääle tungima hakkama, aga wististi tundsiwad jaapanlased oma wäge mujal tarwilisema olema. Aga see tulu oli nendel wäe säälpool pidamiseşt ometi, et ka Wene poolt suuremad wäehulgad Rannamaal nagu kesas pidiwad seisma, et jaapanlaste tuleku wastu walmis olla, ning tubli kindral Linewitsh (nüüdne wäe ülemjuhataja) hoidi nii Mandshuria sõjawäljalt eemale. See nõrgendas muidugi Wene wõimu tuntawalt. Mis põhjusel Wene wägi omalt poolt siin küljes mõjuwamalt tegew ei olnud ega jaapanlasi, keda nähtawasti Ida-Koreas napisti oli, palju ei kimbutanud, seda ei teata õieti. Waheşt sündis see kõrgema käsu pääle nii. Mõnigi kord teatati küll meie säältpoolse wäe Koreasse tungimiseşt ja korra, kui Jaapan ju üle Jalu tunginud, arwati, et meie wägi Koreas Jaapani selja taha kipub ning teda kimbutab. (W. lhk. 372). Suwel kõneldi selleşt unesti. Aga ikka ei olnud asja taga suuremat, waid ainult meie wäe wähemad hulgad, pää-asjalikult ratsameheb, käisiwad sääl jaapanlasi hirmutamas. See tegi muidugi Jaapanile pahanduşt, aga muud ka ei midagi. Suuremat sõdimiseşt ei sündinud siin pool sõjawäljal terwe aasta jooksul mitte.

Aga ka Jaapani wäe edasisaamine Koreas läks esiotsa kaunis tigu-käiku. Et sellele ju wähematgi wastuseismiseşt ei olnud, siis

hakati kohe mõtlema, et Jaapani püssid peagi Jalu ääres paistawad. Aga nii ei sündinud sugugi, waid alles märtsi lõpupäewadel, nii terweni kahe kuu järele, näisiwad Jaapani eelwäed Jalu jõele jõudnud olema. Põhjuseks oli küll, et 1904 a. talw Koreas aruldaselt wali oli ja kaua kestis, ning kui siis ilmad kewadele läksiwad, oliwad Korea muidugi kehwad teed päris põhjatud. Sellega oli sõjawäe käik, enam weel sõjakraami wedu, wäga waewaline ja pikaline. — Wõib aga ka olla, et Jaapan oma edasminekuga sugugi ei tahtnudgi rutata, kuna enne Mandshuriasse minna ei möelnudgi kui kewadisel ajal, mil maa- ja ilmade olud sõjakäigule kohaseks saawad. Et aga Wene poolt Koreasse tungimist ja sääl ta plaanide segamist karta ei olnud, seda teadis Jaapan waheşt paremini kui meil aimatagi.

Seşt kuna Wene wäejuhatusele sõja algamine nähtawasti üsna ootamata ja — uskumata tuli, ei olnud meil küll mingit sõjaplani weel walmis ega saadud seda ka waenu algamisel tehagi. Esiotsa oli ikka küll adm. Alekşejew kõigi Kauge-Ida Wene sõjawõimude ülemjuhataja, aga kuna ta talitus nii mitmeharuline oli, ei olnud selleşt õieti kuşagil suuremat märgata, kõige wähem weel maawäe aşjus. Ja kui kindral Kuropatkin wäejuhatajaks oli määratud, ei tahetudgi wişt enam midagi ilma temata ära teha. Kuropatkin jõudis aga alles 14. märtsil Mukdenisse, kuhu wäejuhatus oli aşetatud, ja teadagi ei saanud temagi kähku midagi mõjuwamat plaani walmistada, weel wähem seda täide saata. Aşi läks siis aga nii, nagu Jaapan lükkas.

Kuna Wene walitşus käredasti Jaapani tegewuse wastu (erapooletuks tunnistatud) Koreas sõitles, siis arwati esiti, et tema oma poolt Korea pinnasse ei puutu ega oma wäge üle Jalu ei saadagi. Et aga Jaapan hoolimatalt Koreamaa sõja tallermaaks tegi, ei peetud ka meil Koreat enam erapooletuks, waid Wene mehedgi, pääasjalikult kaşakad, hakkaşiwad Koreas külas käima. (Kas see wäe ülemjuhatuse käşul, wõi aga kohališe ülemuse ettewõttel tehti, jäi küll teadmataks).

Juba webruari algupäewadel liikusiwad mõned Wene maakuulajate şalgad Jalust lõunapoole kuni 50 wersta kauguseni, aga jaapanlaşi ei puutunud neile silma. Kuid pea ilmusiwad ka Jaapani mehed — muidugi ainult maakuulajate şalgad — sinna maale ja 6. webr., kui Wene kaşakad jälle Jalu Korea poolsel kaldal ümber sõitsiwad, puutusiwd sääl Widşhu (Õidşhu) linna juures Wene ja Jaapani mehed maal eşimeşt korda waenulikult kokku, seisiwad silm silma wastu, ja siin kõlaşiwad siis eşimeşed paugud maaşõjas. Werd aga ei walatud, seşt kuna jaapan-

lasi õige wähe oli (8 meest, neudest üks major) ei katsunudgi nad wasta panna, waid andsiwad end kohe wangi.

Esimeses kokkupõrkamises maal oli siis wõit Wene pool, aga iseeneseşt oli see muidugi tühi täpe. Ning suuremaid kokkupuutumisi ei tulnud hulgal ajalgi mitte. Jaapani wäe esimese õhina järele, millega ta Koreasse kippus, arwati küll korra, et ta sääl kähku edasi tungib ja warmalt Jalu ääres on, et weel jääd mööda üle jõe minna, mis muidugi hoopis hõlpsam oleks olnud, kui hiljem paatidega waenlase silma all. Aga putru ei saada ju kunagi nii palawalt süüa kui keedetud — linnu tiiwul ei saanud ka „tõuswa päikese maa" mehed oma suurt wäge mitu sada wersta edasi nihutada, ja pea hakkas ka jää Jalu jõel lagunema, nii et üleminekust seda mööda enam juttugi ei olnud. Aga teiselt poolt jäi ka see arwamine täitsa tühja, et Wene wägi kaugemale Koreasse Jaapanile wastu läheb ja sääl waenlasele tõket tegema hakkab. Nagu hiljem selgus, ei olnudgi see wõimalik, kuna Wene wäge Jalu mail üleüldse napisti oli, ja wähese jõuga ei maksnud ju wägewa waenlase nina alla tikkuda.

Nii siis käisiwad Wene poolt ainult üksikud salgad Põhja-Koreas ümber uitamas, pääasjalikult aga maakuulamiseks, et näha ja teada saada, kust ja kui suurel arwul waenlane tulemas on. Et need salgakesed tusagile pikemalt peatama ei jäänud, end ka wõimalikult waenlase eest eemale hoidsiwad, ei tulnud õiget maawõitlust hulgal ajal ettegi. Küll käisiwad kasakate salgad wahel Koreas õige kaugel; nii ilmusiwad nad 18. webr. koguni Pingjangi ette (200 w. Jalust), aga kuna sääl ja suur Jaapani wägi sees seisis, waheta-siwad nad ainult jaapanlastega mõned püssipaugud ja tuliwad oma teed. Ka mujal, kus Wene ja Jaapani eelwäe-mehed ehk maakuulajate salgad kokku puutusiwad, ei teinud nad muud kui näitasiwad eemalt lastes üks-teisele, et neil püssid käes ja püssidel kuulid sees on, siis läksiwad kumbgi omale poole. Waheşt sattus selle juures mõni kuul ka pihta, aga ühtegi teatust selle kohta ei antud.

Waheajal nihutasiwad aga jaapanlased end aegapidi ikka enam põhjapoole ja seadsiwad Pingjangi oma wäe pää-toepunktiks, kuna sääl ligidal olewas Tshinampos wäge maale saatsiwad. Wenelased jälle wõtsiwad Jalu ääres Andshu ja Widshu linnad oma kätte ja hakkasiwad neid kindlustama, et waenlase edasitungimisele tüli teha.

Alles üle kuus nädalit sõja alguse järele, 15. märtsil, sündis Põhja-Koreas Tshöngdshu linnakese juures (Jalu ääreşt arwata 80 wersta) esimene maawõitlus, küll ka ainult

eelwägede wahel. — Siin oli ometi Wene poolt sugu suurem wäe-osa wäljas, sest kuus sotnjat kasakad (600 meest) ilmusiwad linnakese ette, kus salk Jaapani wäge sees oli, ja katsusiwad siin siis esimest korda sõja-õnne. Hakati nüüd waenlasele tõsiselt tuld andma. Jaapanlased taganesiwad esiti linnamajadesse warjule, aga pea tuli neile mujalt abi, ja pikemat wõitlust asjataks tundes, jätsiwad meie mehed wõitluse järgi.

Tshöngdshu wõitlus oli katseks ette wõetud ja selleks ka ta jäi; tähtsust ja mõju ei wõinud selleşt kummagile olla. Ka kahju oli mõlemil pool koguni wähene; meie pool loeti lihtmeesteşt kolm surnut ja 12 haawatut, ohwitseridest saiwad wiis haawata, kellest üks hiljem suri. — Jaapani teate järele oli nende kahju umbes niisama suur: 1 ohw. ja 4 soldatit surnud, 2 ohw. ja 10 lihtmeest haawatud. (Meie poolses sõnumis öneldi küll, et „waenlane nähtawasti palju kahju sai.“)

Igatahes oli 15. märtsil Tshöngdshu wõitlusega maasõda alustatud — weri oli woolanud. Koreas aga ei sündinud selle järelegi enam muud, kui ainult ükşikute salkade eemalt ja päälis-kaudselt kokkupuutumişi, mille tagajärgeks paljalt püssipaugutamine oli. Kuid jaapanlased hakkasiwad nüüd, kus teed tahenesiwad, suurema hooga Jalu poole püüdma; kohe Tshöngdshu wõitluse järele marsşisiwad säält 5000 meest edasi põhjapoole. Meie wäe säälkäigu otstarbe oligi aga, waenlaste wäe seisukorda tundma saada. Nende tugewat wõimu nähes taganesiwad meie wäheseb wäehulgad, kes Koreas käinud (jalawäge sääl küll kuigi palju ei olnudgi, waid suuremalt jaolt kasakad), igal pool eest ära. Nende ülesandeks oli ju ainult olnud, Jaapani wäe edasitungimist segada ja takistada püüda, mida omajagu ka tegiwad. Sest jaapanlased pidiwad nüüd edasiminnes õige ettewaatlikud olema. Nimelt nende ratsawäehulgad ei usaldanud jalawäe juurest kuigi kaugele minna, waid hoidsiwad end hoolega kasakate eest, keda nende wana kuulsuse tõttu esiotsa ikka kangesti kardeti. Pärastine sõjakäik on kahjuks seda kuulsust küll kangesti kahandanud; arwamine on üleüldine, et kõigist Wene wäe osadest otse kasakad kõige kehwemini oma ülesannet on täitnud. . . . .

Arwataw esimene sõjawäli — Koreamaa — jäi nii peatselt ilma wõitluseta Jaapani kätte. Esimene suurem lahing tuli alles Jalu ääres, ja mitte enam Korea, waid juba Mandshuria pinnal.

2. Jalu ääres. Kindral Kuroki.

Et Jalu äärseteſt wõitlusteſt paremat pilti ſaada, anname enne lühikeſe kirjelduſe jõe eneſe kohta.

Jalu jõgi (teiſe nimega Amnok) on Korea ja Mandſhuria wahel piiriks. 1896 a. ſai Wenemaa omale õiguſe, Korea poolſele jõekaldale ſaewabrikuid aſutada, mille tõttu ſelle ümbruſe maad oma alla wõtta püüdis. Mõningatele ärimeestele wõis ſee ettewõte ſääl küll hästigi tulu tuua, aga Wene riigile oli ſee talitus wäga rängade tagajärgedega — ſee ep lõõtſutas Jaapanis wihameelt Wene wastu ſuurele leegile ja ajas asja sõjale. . . . .

Jalu jõe pikkus on ligi 500 wersta. Ta algab Nakatuſa mägeſtiku kallaſtelt (Korea põhja-ida pool ſerwas), ja ülemiſel jooſul, kus ta alles oja moodi, on õige mitmed kenad koſed. Jõe ümbrus on ſääl wäga mägine ja metſik ning ka ſuuremalt jaolt weel tundmata.

Alles Sowankari juures wõiwad jõel parwed käia. Sääl on ſee ju 100 ſülda lai, woolab kõwaſti, ja mitmes kohas on koſed, jõe kaldad on wäga äkiliſed, kaljuſed; jõe ümbrus on aga tühi maa, kus elanikkuſid wähe. Alles kui Mandſhuria poolt Namſoni ja Korea poolt Huntſini jõgi Jalusſe jooksewad, ſaab ſee ſuure jõe laadi, on ju umbes poole wersta laiune ja paar ſülda sügaw. Kaldad on ikka mägiſed, nimelt Mandſhuria küljes; kohati tõuswad need 1000 jala kõrguſele. Allapoole jookstes laieneb jõgi ikka pääle. Hankakou linna juures kannab ta ju laewu, Pjantoni juures on wersta laiune, weel paarkümmend wersta allpool ju kolm wersta. Siis aga wajub jälle kitſamaks ja Widſhuſt (kuſt kohalt ſuur maantee Söuliſt Mandſhuriaſſe üle jõe käib) ülemal pool, Tſhojanſiani linna juures, on ſelle lains ainult 350 ſülda, kuna jõeſäng järskude, kuuſemetſaliſte kallaſte wahele on rõhutud.

Siit 10 wersta allapoole laieneb jõgi jälle ja kõrged kaldad jääwad eemale, nii et jõe org 5—6 wersta lai on (ſuure wee ajal on ſee kõik wee all. Siin pool on Korea poolne kallas madal, punane ſawimaa, aga Mandſhuria poolne ikka 50—60 ſülla kõrgune.

Niiwiiſi on jõe jooks wersta 30. Säält allapoole mere ligi läheb jõgi mitmeſſe harusſe, nii et kokku umbes 30 wersta laiuſelt maad oma alla wõtab. Suure wee ajal on terwe ſee jõeſuu ainult üks weekogu. Wäikſe wee ajal aga jooſeb jõe pääharu $1^1/_2$ wersta laiuſelt Korea rannal merde. Siin kohal on Jong-

hampo sadamalinn, mille wenelased ka lepingu najal oma kätte oliwad saanud, sõja algul aga maha jätsiwad; selle wastu Mandshuria kaldal on Tatunku linn ja sadam, mis mõne aasta eest kaubalepingu läbi üleilmlisele kaubandusele awati.

Oma laiuse juures pole Jalul ometi suuremat sügawust; sügisepoole wõib jõest wahel ilusti jala läbi käia, kohati jääb jõe põhi üsna kuiwaks.

Ikkagi on Jalu kallas sõjalisels wastupanemiseks sünnis, iseäranis Mandshuria poolne, mis hästi kõrge on. Et aga jaapanlased ometi säält 10 aasta jooksul kaks korda, otse waenlase silma all, üle läinud, on nende tublidusе kohta tugewaks tunnistuseks.

Nimetatud ülemineku — 1894 a. sügisel ja 1894 a kewadel — on mitmeti wäga sarnased, nii et neid wõrrelda huwitaw on. Teatame siin ka esimesest üle Jalu minekust Hiina-Jaapani sõjas (okt. algul 1904.)

Seekord oli (nagu eel nimetatud) 15,000 mehe suurune Hiina wägi Pingjangi lahingus lüüa saanud. Säält taganes see Jalu äärde ja ühendas end siin teine pool jõge seiswa kindral Sungi wäega (11,000 meest), Kiulientshengi juures, otse Widshu wastu. Siin taheti Jaapanile wastu panna. Paremal ülekäigu kohal on Jalu siin ainult 150 sülla laiune ja 10 jalga sügaw, jaguneb weel kolmeks haruks, mille wahel saared seiswad. Aga laewsildu oli sel korral Jaapanil napisti. Jõekallas on siin küll kaunis madal, aga Hushani küngas, otse Widshu wastu, on ometi mõnisada jalga kõrge. Säält oleks wõidud Jaapani wäele ülemineku puhul paljugi paha teha. Kuid unine Hiina kindral ei osanud pisematgi ette wõtta, waid laskis waenlase rahuga üle jõe tulla, olgugi et temal 78 suurtükki käes oli. (Waata Hiina sõjawäge lhk. 366).

Alles kui jaapanlased suure waewaga üle jõe oliwad jõudnud ja hiinlastele juba üsna nina alla kippusiwad, tungisiwad hiinlased nendele pääle. Oleks see nüüd südikamalt sündinud, oleks jaapanlaste käsi muidugi sandisti käinud. Aga nagu enne patsimeeste wiiwlemine, oli nüüd ka nende sõdimine üsna nõrk. Pea pääle tulewa pimeda warjus pääsiwad jaapanlased suuremal arwul üle jõe ja ruttasiwad nimetatud künka juurde, mille nad nii kähku ära wõtsiwad, et selleşt Hiina pääleeris midagi ei teatudgi. Kui aga hommikul walge tulles asi selgus, pistsiwad hiinlased igale poole pakku, nagu aga jalad wõtsiwad.

Nii saiwad jaapanlased siis „Mandshuria wõtme“ hõlpsasti

kätte. *) Hiinlased taganesiwad Mukdeni poole ja asusiwad nendele wägedele appi, mis Motienleni mäekitsust kaitsesiwad. Aga ka selle seisukoha wõtsiwad jaapanlased hõlpsasti ära.

Hiina sõjawägi.

*) Juba waremini — 1894 a. suwel — oliwad jaapanlased siin pool, Jalu jõe suus, Hiina laewastiku üle suure wõidu saanud ja neli Hiina sõjalaewa põhja lasknud.

Ja 9½ aasta järele seisiwad otse nendel samadel paikadel jälle waenulised wäed wastastikku. Asjade ja olude seisukord oli silmanähtawalt wäga sarnane. Päästetungijad oliwad jällegi jaapanlased, kes aga jõe lõunakaldale nüüd hoopis tugewamad sõja wõimud oliwad kogunud kui esimesel korral. Sest nende wastu teine pool jõge seisiwad nüüd kõhnade hiinlaste asemel tublid ja tüsedad Wene mehed, ja et need tükis teist-moodi wastased oliwad, teati wäga hästi. Selle pooleşt oli siis suur wahe mõlema ülemineku wahel. Aga ka Jaapan oli nüüd palju tugewam ja — targem, sest esimesel ülemineku saadud nähtusi oli hoolega tähele pandud ja neist õpetust wõetud. Nii siis tuli, et üleminek nüüdgi, kuigi palju waewalisemalt, pikalisemalt ja suurema kahjuga, pääjoontes ometi umbes niisama läks kui 1894 a. — ka pea säältsamast: Widshu kohalt. Muidugi oli nüüd Wene sõjameestega hoopis teistmoodi tegu kui enne hiinlastega, aga — kas ka Wene wäe juhatus meeste wapruse wääriline oli, selle kohta oleks mõndagi ütelda. Sest hoolimata sellest, et Wene wäehulkadel mahti küll oli, jõest ülekäigu kohtasid terawa walwu alla wõtta ja endale wastupanekuks sündsaid seisukohti seada, ja et maa kuulajad aegsasti küll jaapanlaste ülemineku nõunust teateid tõiwad, ei tehtud üleminekule kusagil suuremat takistust, waid see sündis peatselt segamata. Alles kui suur jagu Jaapani wäge ju üle oli ja meie wäele juba selja taha kippus, tuliwad werised wõitlused. Miks see nii pidi olema ja mitte teisiti, selgib wast alles sõja lõpu järele, kui mõnedgi nüüd katte all olewad asjad ilmsiks tulewad. . . .

Osalt aga wõime asjalo põhjusi nüüdgi aimata. Jaapanlased segasiwad ja eksitasiwad Wene wäe juhatust sellega, et ülemineku wäga mitmest kohast näisiwad asuma. Mitmekümne wersta pikkuselt tehti jõekaldal ettewalmistusi: Põhjapoolt Antungi, siis Widshu ja Sindjagou juures. Nii et teatud meie pool õieti, kus kohal end wastupanekuks kokku wõtta. — Teiseks aga oli Wene wäe arw Jalu mail üleüldse wähene. Ehk küll üle kümme nädalit sõja algusest ju mööda, oli Mandshuria idapiirile Jaapani wastu ainult wähe sõjawõimu kogutud. Kas seda ei tahetudgi, ehk ei saadud selleks halwade teede tõttu mahti, ehk arwati wäge mujal pool enam oma kohal olema, on jällegi teadmata. Selge selle wastu aga on, et Jalu ääres Wene wäest ainult mõned Siberi wäekorpuste osad, kindralide Mishtshenko (kes nimelt kasakate üle oli) ja Kashtalinski*) juhatuse all,

*) Kindral-major, 3. Ida-Siberi kütibrigadi ülem.

egewad oliwad; ülemjuhataja oli hiljemini kindral Sassulitsh *). Kõik kokku wõis meie mehi siin wast 25 — 30,000 mehe ümber olla, ja needgi hulga maa pääl laiali.

Päältungiw Jaapani wägi oli aga kahtlemata hästi tugewam, kuigi selle arwu juba siis wäga liialdati. Kõneldi paari sajatuhande mehe Koreasse saatmisest jne. Tõepoolest aga ei olnud sinna rohkem tulnud kui Jaapani kaardiwäe-diwisjon **) ning 2. ja 12. jalawäe-diwisjon, kokku umbes 75 — 80,000 meest, 200 suurtükiga. (Jalu ääres wõitlemas oliwad nendest aga wast ainult pooled.) See oli Jaapani nii-nimetatud „esimene

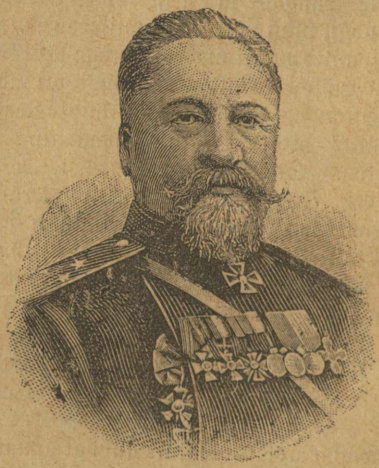

Kindral Sassulitsh.

sõjawägi," mis kindral Kuroki juhatuse alla oli antud. Sellest meheest olgu siin mõni sõna.

Jaapani maawäes on Kuroki niisama lugupidamises ja auu sees, kui Togo merewäes. Ta laadi tundemärk oma tegewuses näib kaljukindel rahu ja külm kaalumine olema. Öeldakse, et ta werisesse lahingusse niisama rahulikult ratsutab, kui läheks

*) Kindral-leitnant, 2. Siberi wäekorpuse juhataja.

**) Õige tähelepandaw wahe Wene ja Jaapani sõdimisewiisi wahel on ka see et kuna Jaapani kaardiwägi kohe esimesena sõtta saadeti, Wene kaardiwäge tänini peatselt liigutatudgi pole. Muidugi on ka Jaapani riikline seisukoht hoopis teine kui Wenemaal — ta wõib oma maa sõjawäest lausa lagedaks teha, mida Wenemaa mitte sugugi ei tohi.

lõbu-paradele. Enne walmistab kõik asjad täiesti ette ja siis alles asub tegewusele, kuid ka järeleandmata wõimuga. — Ta on Togost hästi wanem, nüüd 63 aastane. Kuroki on wäga wanast ja tähtsast samuraide perekonnast, *) milles kõik meheşugu liikmed ja ammust saadik sõjalasteks kaswatati. Jaapani riigikorra ümberloomisel ligi 40 aasta eest (mis riiki põhjani wapustas) wõitles ju Kuroki (siis alles üsna noor mees) noorusе waimustuses mikado wäe ridades. Hiina sõjas 1894/95 awaldas ta muude kindralide kõrwal oma wapruşega ja osawuşega isiäralist tähelepanemist. Ta juhtis siis sõjawäe liikuma-panemist sõja algusest lõpuni ja ruttas wiimati ise ka sõtta, kus Wei-hai-wei wõitmisel tegew oli. — Kuroki pojadgi on sõjalased ja sõdiwad nüüdses sõjas ligi, kus üks nendest ka langenud.

Kindral Kuroki.

See „1. sõjawägi" mis enne Tshemulpos, siis Tshinampos maale toodud, nihkus aega mööda Jalu äärde. Isiäranis kärmalt bakkas ta eelkirjeldatud Tshöngdshu wõitlusе järele edasi minema. Juba 23. märtsil seisiwad jaapanlased Tshölsenis — Widshust ainult 40 wersta eemal; nende eelwäe-mehed aga ilmusiwad koguni Widshu ette, kus meie meestega kuuliśid wahetasiwad, aga jälle tagasi pööraśiwad. Kuid järgnewa nädali jooksul, märtsi lõpuni,

*) Ajalehed ajasiwad küll korra Kuroki kohta imelikku juttu: Teda öeldi enne Prantsuse, siis Poola sugu olema, ja wiimati kõneldi meil sedagi, et ta — Sahaliniśt Jaapanisse pääsnud eestlane olewat!!!

jõudis terwe Jaapani eelwägi (12. diwisjon, kindral Junuije* juhatusel) Jalu äärde ja teised osad tuliwad pea järgi. Jaapanlaste suuremal arwul liginemisel ei maksnud meie kasakatelgi enam lõunapool jõge olla, waid nad kolisiwad eest ära. Jaapanlased wõtsiwad siis terwe Jalu lõunakalda oma kätte, pesitasiwad end Widshusse ja Jonghamposse ja ehitasiwad jõesuu poole kindlusi.

Muidugi ei snutnud nii ligistikku seiswad waenulikud wäed üksteist wagusi wahtida, waid mõlemad waritsesiwad juhust, mil teisele kudagi jala taha panna saaks, ja saatsiwad selleks maakuulajaid wälja. Nii sündis pea iga päew jõe lõunakaldal (kuhu meie kasakad wahel sekka weelgi waenlast õritama ilmusiwad), eht jõe saartel (mida Jalul ta suu poole palju on), wäikseid kokkupõrkamisi, millest mõned paljalt mõningate kuulide wahetusega lõppesiwad, mõnede juures aga walati ka werd. Muidugi ei maksa meil neid siin kõiki nimetada; ainult kõige tähtsamast teatame, mis ööse1 wastu 26. märtsi oli. Siis saatis kindral Kashtalinski kütiwäe osakonna kahe ohwitseri juhatusel jälle üle Jalu jaapanlastele külasse (Widshu kohal.) Meie mehed jäiwad aga esiti jõe keskel olewale Somalinde saarele waritsema. Ja kui siis selsamal ööl Jaapani poolt maakulajate salk, umbes 50 meest, kolme lootsikuga saarele tuliwad ja sääl paha aimamata maale läksiwad, tungisiwad wenelased neile äkki kallale ja löiwad nad maha, Küll jooksiwad jaapanlased, kes pääsiwad, jõe äärde, et ujudes põgeneda, aga enamasti uppusiwad nad; ainult mõningad jõudsiwad teisele kaldale.

Selle läbi julgustatud, käisiwad meie mehed järgmisel ööl isegi Jonghampos waenlasi kohutamas. Selle juures sai üks nendest surma, aga neid taga ajama tulnud jaapanlaste lootsik sai kuue mehega otsa. — 28 märtsil (esimesel Lihawõtte pühal), laskisiwad Jalu juures wäikseid eelwäe-salgad üks teist üle tunni aega, mille juures mõnedgi mehed langesiwad.

Mõni päew hiljem oli aga ka meie pool suurem kaotus. Maakuulajate salk, 34 meest, sattus jõe saartel jaapanlaste wahele ja kaotas pooled mehed; teised pääsiwad oma suurtükkide kaitse all põhjapoole kaldale tagasi.

* * *

Selle järele kui Jaapani wägi Jalu äärde sai, kulus ometi weel ligi kolm nädalit ära, enne kui üleminek tõsiselt ette wõeti. Oli ju enne waja wäge koguda ja ettewalmistada. Päälegi oli-

*) Kindral-leitnant Junuije oli ka juba 1894 a. sõjas ligi ja näitas sääl oma osawust.

wad märtsi lõpupäewadel ilmad wäga halwad: Kange torm, wihmasadu, ja Põhja-Mandshurias, kus siis weel talw oli, koguni kõwa tuisk. Märja mõjul, mis kõik teed läbi leotas, jäi maal läbikäimine soiku ja merel seisis jälle tormi tõttu laewasõit. See segas küll ka suurelt Jaapani plaanisid, kes nüüd oma „teise wäe" maalesaatmisega hooles oli. See wägi, milles 1.. 3. ja 4. wäediwisjon seisis, oli juba märtsikuul Jaapani rannas walmis laewadele minemas, aga kaua aega hõljus ta nagu ähwardaw äikese-pilw õhus; ei teatud sugugi kuhu poole end pöörab. Oli ju kohti nii mitu, kuhu sünnis minna on, ja et merewalitsus Jaapani käes, oliwad temal kõik teed lahti. Nii siis kardeti meie pool waenlase tulekut küll Niutshwangis (Ljaotungi lahe põhjarannas), küll Kwantungi poolsaarel, Port-Arturi ligikonnas, siis jälle Dagushanis (Mandshuria lõunarannas), ehk Jalu jõe Mandshuria-poolsel kaldal Antungi ligikonnas. Isiäranis suur oli kartus Niutshwangis, kus niisama kui Port-Arturis arwati, et jaapanlased Lihawõtte pühade aega, mil wenelased harilikult „lohwka moodi" elawad, oma tuluks tarwitawad ja neile äkki kaela tulewad. Kui siis esimese püha õhtul Ljao jõesuus mõned kaubalaewad nähtawale tuliwad, peeti neid ju jaapanlasteks ja hakati kindlustest nende pihta lastma; linnas arwati jaapanlasi ju sääl olema ja Wene wahisoldatid laskswad kaks Hiina madrust jaapanlaste päha maha.

Isegi Wene wäe juhatus oli nähtawasti arwamises, et Jaapan Niutshwangi kipub, sest enne pühi oli ülemjuhataja Kuropatkin ise ka sääl, Wene wägesid waatamas ja waimustamas. Siis seisis sääl 5000 meest, kolme pattareiga, 10,000 m. saadeti hiljemini weel juurde ja 15,000 hoidi igaks juhtumiseks walmis. Ka ehitati sinna kuude kaupa kõwasid kindlustusi. Kuid kõik see suur hool ja waew läks „wett wedama," sest jaapanlased ei tulnud hulgal ajal Niutshwangi ligigi ja kui juulikuul ilmusiwad, oliwad lood mujal ju nii moodi kujunenud, et see tähtjas koht nendele nagu küpse õun iseenesest rüppe langes.

Jaapanlaste plaanisse passis see muidugi toredasti, et nad nii mitmelt poolt wenelasi ähwardada wõisiwad, millega Wene wäe juhatus oma wõimu wäga laiali pidi hoidma, ja see lugu ehk ka keelasgi, Jalu äärde suuremat wäge koguda. Kas aga Jaapangi kõik nii sai teha, kui tahtis, on küll ka kahtlane. Nimelt arwati kõwasti, et „teist wäge" ikka tõesti Mandshuria lõunarannas, Ellioti saarte kohal, Bitsewos, maale saata tahetud (kuhu hiljem ka tõesti üks osa selleşt wäest wiidi.)

Mõni aeg seisnud siis see wägi Tshinampo kohal laewadel ja waritsenud sünnist aega. Aga seda ei saanud, sest Wene laewastik

käis siis südi Makarowi juhatusel tihti Port-Arturist wäljas merel, ja wäga oli karta, et ta jaapanlastele kaela tuleb, kui need wäge maale hakkaks wiima. Nii siis saadetud wägi wiimati Tshinampost põhjapoole ja lastud ikka Korea lääneranna maale.

Olgu nüüd kuda tahes, aga aprilli algupäewadel hakati Jaapani wägesid sääl jälle suure hooga maale saatma, kuid hoopis kaugemal põhjapool kui enne — ainult mõnikümmend wersta Jalust eemal, Sõntshõni, Andshu ja Widshu wahel. Kuigi 31. märtsi lõõgi järel meie laewastiku poolt enam suuremat segamist karta polnud, ristles Jaapani päälaewastik ikkagi hoolega Korea-lahes, maaleminekut iga waheletuleku wastu kaitsmas. Ka Jaapani suurtüki-paadid tuliwad Jalu jõe suhu, oma maawäge toetama.

Nii siis liikusiwad Jaapani poolt õige suured sõja-jõuud Jalu äärde ja et nüüd säält üleminek ning Mandshuriasse tungimine tuleb, oli käpuga katsuda. Sõjawäli kanti sellega Korea pinnalt ära Mandshuriasse.

Enne aga kui see sündis, wilksatas ka Koreas weel korra sõjatuluke leekima, ja koguni uuel kohal, põhja-ida pool, Wene Rannamaa wastu, kus seni wagusi oldud. Eespool on ju öeldud, et Jaapan sinna poole ainult wähe wäge saatis, aga et ka säälpoolsed Wene wäed sõjaga tegu ei teinud. Kuid nüüd, aprilli algul, kui Jaapanil Jalu ääres kõik käed tööd, täis oliwad, ilmus meie poolt Wladiwostoki laewastik jaapanlasi kiusama (waata lhk. 340), ja selsamal ajal kippus ka meie maawägi, kõige ees kergejalgsed kasakad, üle Tumeni jõe (mis siin Korea piiriks on) 3. apr. nähti neid Sjõntshõnis (Plaksini lahe ääres, 250 wersta Gensanist), kust jaapanlased siis suure hirmuga laewadele läksiwad ja ära põgenesiwad. Hiljemini tuliwad Puktshõnisse (140 wersta Gensanist) ja peletasiwad säältgi waenlased wälja.) Siis uidanud weelgi enam lõunapoole (kuni 300 wersta Wene piirist), ja olnud ju korra üsna Gensani ligikonnas.

Kuid pääle kange kohutuse, mida waenlasele tegiwad, ei suutnud need „lendawad salgad“ palju muud korda saata, sest kõned, et kasakatele jalawäe-hulgad järele minewat, jäiwad tühjaks. Kasakadgi käänasiwad, mõne aja ümber-aelemise järele, mille juures nähtawasti wõitlusi ette ei tulnudgi, jälle üle piiri tagasi. Kas ei usaldatud meil selle hirmu pärast Koreasse kippuda, et jaapanlased siis oma wäe laewadelt meie wäe seljataha oleks saatnud ja meil taganemise-tee kinni pannud (seda teha ähwardati Jaapanis), wõi mõjusiwad muud põhjused, aga kasakate Koreas käik jäi mingi taga-järjeta, kuna jala-wäge nähtawasti suuremal osal jalul ei olnudgi. Ju selle järgi jäigi siin küljes sõdimine sootuks seiskn.

Selle wastu aga tuliwad nüüd Jalu ääres palawad päewad — sääl sündis esimene suur maalahing.

3. Jalu lahing.

Nagu eelpool kirjeldatud, oli Jalust üleminek Jaapanile raske ülesanne; see kestis terwe nädal otsa, mille juures mitmel korral Wene wäega kokkupõrkamist oli; pää-asjalikult läks see ometi suurema wõitluseta korda.

Juba 10. aprillist saadik oli Jaapani wägi sildasid ülemineмiseks Widshu ümber walmis seadnud. 12 aprillil hommikupoolt ööd ilmusiwad Jalu jõesuhu kaks Jaapani aurulaewa ja kaks miinilaewa, üleminejaid kaitsma. — Selsamal päewal hakkasiwad jaapanlased ujuwat silda Jalu idapoolsele suuharule pääle tõmbama. Teist silda ehitati 15 wersta ülewal pool. Kell kolm wõtsiwad jaapanlased Somalinde saare, jõe kahe suuharu wahel, oma alla, kuhu neile sildasid ja lootsikuid järele saadeti. 13 apr. hommikul läksiwad jaapanlased Sindjagou küla juures jõest ju üle. Selle juures tuli neil Wene wäesalgaga wastastikku laskmist. Wenelastel läks korda Widshu lähedal ehitatud silda puruks lasta, nõnda et weewoog selle ära wiis. Säält kohalt jätsiwad siis jaapanlased ülemineku katki ja läksiwad lõunapoolt üle. Keskpäewa ajal tungis jõest üle jõudnud Jaapani wäesalk Tjurentsheni poolt ju wenelastele kallale. Need andsiwad aga ägedasti tuld wastu, nõnda et Jaapani wäesalgas segadus tuli ja ta taganes. — Nähtawasti oliwad jaapanlased lõunapool Widshut mitmest kohast korraga wäge üle saatnud. Ühtlasi läks aga küll ka põhjapool Widshut jaapanlasi üle.

Nende plaanis näisgi olema, paljudes kohtades üle minna ja sedawiisi terwet Wene wäerinda oma kohtade pääl kinni pidada.

15. apr. oliwad Antungist põhjapool olewad saared ju jaapanlaste käes. Järgnew öö läks rahulikult mööda, aga teine päew tõi juba mitmel kohal tõsiseid wõitlusi. Widshu juures läksiwad jaapanlased Jalu idapoolsest harust üle, kuna ju waremini Sjaopusihe juures kaks rootu jalawäge ja wäike suurtüki-wäe osa oli ilmunud.

16 apr. tuliwad Jaapani wäesalgad, umbes 1500 mehega ja 12 suurtükiga, Jalust ka Ambihe juures üle. Meie wäesalk, 2 roodu ja kolm sotnjat, 2 mäesuurtükiga, taganes jaapanlaste kange suurtükkide tule all tagapool seiswate kindlustuste warju.

Meie poolt tungis wäesalk polkowniku Lindi juhatusel jaapanlaste pääle, kes Lisaweni ja Hussani juures ju seisupaika oliwad wõtnud.. Jaapanlased aeti kõrgustikkudelt ära, kuna nad maha jätsiwad: 6 surnut, 26 haawatut, 10 püssi, hulk padrunid ja püssimoona. Meie kahju oli: 2 kütti surmatud, 13 haawatud.

Laewasilla, mis põhjapool Widshut üle jõe oli ehitatud, purustasiwad meie suurtükid ära.

17 apr. laskšiwad jaapanlased meie seisukohta Tjurentsheni juures oma kaugele-wõtjatest suurtükkidest, mis Widshust põhjapool olewatele künkadele üles seatud, üle jõe kibedasti. Sellega kaitsesiwad ka oma wäe ülemineku Okhongi ja Kiulentshengi ehk Tjurentsheni juures. Waenlane laskis umbes 2000 kuuli, kuid Tjurentsheni seisukoht jäi ikka meie wägede kätte, aga Okhongist taganes meie eest ära.

Hommikul 17 apr. läksiwad jaapanlased Jalust uuesti ka Sindjagau juures üle, tungisiwad meie wäele, kes Hussani küla lähedal kõrgustikkudel oli, kallale, ja läksiwad meie pahemast tiiwast mööda. Et waenlane palju kangem oli, taganes meie wägi Potetõntsi poole. Wene pool langes 1 polkownik ja 6 ohwitseri saiwad haawu; alamwäeliste kahju ei ole kindlasti teada.

Kõik 12-nes Jaapani diwisjon läks siis 17 aprillil enne koitu Jalujõest üle. Kella 8 ajal õhtul oli teine ujuw sild walmis. Öösel läksiwad jõest üle ka kaardi- ja teine wäe-diwisjon, ja puutusiwad kohe Wene pahema tiiwaga kokku. 18 apr. hommikul algas siis üldine pääletungimine Tjurentsheni seisukoha ja wägede pääle, kes Potetõntsi juures oliwad. Nüüd ei wõideldud enam ülemineku pärast, mis ju sündinud oli, waid kõigelt kolmelt ülemineku kohalt kippusiwad jaapanlased nüüd edasi, Wene wäge eest ära tõrjuma ehk häwitama.

Jaapani wäe pää-seisukoht oli Widshu linn. Otse selle wastu, Jalu paremal kaldal, nelja-wiie wersta kaugusel, oli Wene pää-seisukoht Tjurentshen. Selleşt wersta 5 tagapool seisis meil teine seisukoht Potetõntsi. Widshu kohal Jalusse jookseb Aihe (Eehe) jõgi. Jaapanlased oliwad Aihe pahemale kaldale tunginud ja hakkasiwad säält nii hästi Potetõntsile kui ka Tjurentshenile tuld andma. Kuna seda ka Widshust ja jõel olewatelt saartelt lasti, siis oli see koht hulga aega kahe tule wahel.

Wenelastel oli esiti ka Aihe pahemal kaldal wäge, ja nimelt kolmel kohal: Sindjagous, Hussanis ja Lisawenis. See ei wõinud nüüd sinna enam jääda, seşt et jaapanlased suurema wäega kallale tungisiwad. Jaapanlased katsusiwad pääletungimist kõigil pool ja meil oli wõimata, igal pool suurt wäge wastu hoida.

Äge wõitlus oli küll Hussani ja Lisaweni päraſt. 15 aprillil oliwad mõlemad külad ju jaapanlaste käes, järgmiſel päewal läks meil korda neid uuesti ära wõtta, aga 17 aprillil pidi meie wägi uuesti taganema ja Aihe pahem kallas jäi lõpulikult jaapanlaste kätte.

Jaapanlaſed tuliwad ſiis ka Aihe jõe paremale kaldale ja ähwardaſiwad meie wäele taganemiſe-teed kinni panna. Potetõntſi juures tuli ſiis 18. apr. keſkpäewa ajal hirmus wõitlemine taganemiſe päraſt. Potetõntſi ſeiſukohti oli tarwis weel kaitsta, muidu ei oleks wägi, kes alles Jalu pool oli, ära minna ſaanud. Seiſukord neil kohtadel oli aga üliraske, ſeſt jaapanlaſi oli juba mitmele poole ringi aſunud, nii et mõned meie wäeoſad püſſiodadega omale teed pidiwad lahti tegema. Selleſt ſiis tuli ka meie wäe raske kahju, mis ametliku aruande järel ſel päewal umbes 2400 meeſt ſuur olnud, nende ſeas 70 ohwitſeri. Nendeſt öeldi 26 ohwitſeri ja 564 ſoldatit ſurmatud, 40 ohw. ja 681 ſoldatit haawatud olema, kuna 6 ohw. ja 680 ſoldatit ſõjawäljale jäänud, ſurnuna ehk haawatuna. Rasked olnud nimelt 11. ja 12. polgu mõne roodu kaotuſed; nendeſt jäänud ſuurem oſa mehi wõitluſewäljale.

Antungi linna (Jalu ſuu ligi), kus Wene wäel palju tagawara olnud, piſtnud taganejad põlema, enne kui nad ſäält lahkunud.

Jaapanlaſed läinud lahingupäewa hommikul Aihe jõeſt üsna jookstes läbi, kus juures nad rinnuni wees olnud. Selle järele wõtſiwad nad kahe tormijooksmiſe kõrgustikkude kallale ette. Wõitluſeſt wõtnud ka Jalu jões olewad ſuurtükipaadid oſa.

Wõitlus, mis 18. aprillil Jalu ja Aihe jõe paremat kallastel peetud, oli sõdade-ajaloos küll üks weriſemateſt, nimelt wõrdluſlikult. Seſt wõitluſeſt wõttis wõrdlemiſi wähe wäge oſa, ſiisgi jäiwad tuhanded ſurnukehad lahinguwäljale. Kus Jaapani wägi Aihe jõeſt üle läks, olnud Jaapani ſurnukehadeſt terwe wall teklinud.

Niiſamati oli meiepoolne kahju wäga raske. Oli ju mõni jagu wäge nii hästi kui ümber piiratud, ja wangi-langemiſe eeſt pääsnud ainult weel ſellega, et eneſele püſſiodadega teed lahti tegi. Üks polk oli oma juhataja ja poole pataljoni-juhatajaid, teine enam kui poole roodu-juhatajaid, kaks patareid ſuurema oſa inimeſteſt ja hobuſteſt kaotanud.

Kahju raskuſteſt kõneledes peame tähele panema, et wõitlemas ainult wähe wäge oli. Päris lahingulõõjaid wõis meie pool ainult piſut üle 10,000 mehe olla. Meie patareideſt olnud wiis tükki tegewad; neiſt langes kolm jaapanlaſte kätte,

kelle jõud nii hästi meeste kui ka suurtükkide poolest meie omadest küll palju tugewam oli. (Nimelt päris lahingu-päewal 18. apr., kuna eelmistel päewadel eelwõitlustel jaapanlastelgi wähe wäge wäljas oli. Aga ka siis polnud meie wäel palju paremat õnne.)

Meie wägi kaitses ometi seisukohtasid, mida kaitsta wõimata oli, nii kaua, kui seda iganes wõis. „Waenlane pani meele-äraheitlikult wastu," jutustas ka Jaapani kindrali aruanne, „tema wõitles wahwalt lõpuni." Kuid paraku ei wõinud sellele muud tagajärge tulla kui enda tappalaskmine, pääle selle weel suurtükkide kaotus.

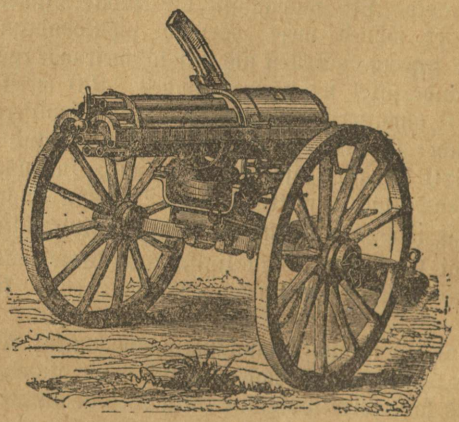

Rewolwri-suurtükk.

Jaapani kindral Kuroki teatas esiti, et wenelastel 40 kiirtulesuurtükki olnud, millest jaapanlased 28 tükki, ühes 8 masinapüssiga, suure hulga püsside ja sõjamoonaga ära olla wõtnud. Päraft õiendati seda sõnumit. Wenelased wõtnud suurtükid esiti ligi, alles hiljem pidanud nad muist maha jätma. — Edasi jutustas Kuroki aruanne, et üle 20 Wene ohwitseri ja suur hulk soldatid jaapanlaste kätte wangi langenud. Jaapani kahju olnud umbes 1000 meest. (See tahab küll waewalt tõsi olla, selle järele mis eespool „Jaapani surnukehade wallist" öeldi. Ja peab küll arwama, et kuna meie wägi end *kaitstes* 2½ tuhat meest kaotas, Jaapani kahju *päältungides* mitte wähem ei olnud.)

Meie poolt teatati esiti aga üleüldiselt, et kuna patareid suure hulga mehi ja hobuseid kaotanud (neid langenud ühe patarei juures 72, teise juures 108, kolmandal 21), ning suurtükkide

wedamine mõlemal pool teed olewa pehme maa päraſt wäga waewaline olnud, wõimataks läinud, kõiki ſuurtükkiſid ligi wõtta.

Hiljemini öeldi, et wenelaſtel 30 ſuurtükki maha jäänud. Wangi langenud meeſte kohta ei ilmunud kindlaid teateid.

Igapidi näitas juba ſee eſimene maalahing nagu tee kätte, mida mööda sõjakäik minema hakkab — ſee oli nagu wähendatud kuju terwe sõja olu kohta. Seſt ſarnaſelt kui ſääl, läks lugu hiljemini igal pool.

Sõja koleduſe, tuliſe ja wihaſe wõitluſe kohta andis ſee lahing ju täieliſe pildi. Wäga raske oli jaapanlaſtel, Wene meeſte kindlaid ſeiſukohtaſid ära wõita, mida need üliwiſalt kinni pidaſiwad. Aga kui jaapanlaſed meie pahemaſt tiiwaſt mööda läkſiwad, wõis nende ſuurtüki-wägi oma meeſte pääletungimiſt kõrwalt mõjuwalt toetada, ja nii jäi meil wastupanek wõimataks. Kole aga oli wõitlus tähtſamal ſeiſukohal Tjurentſhenis, kus wenelaſed õigel ajal omale hädaſti tarwiliſt tagawara-wäge appi ei ſaanud. Ja wiimati wõideldi meeleheitlikult Potetõutſi juures taganemiſe-tee päraſt. Küll lõiwad meie wäed end ikka weel läbi, aga kaotuſed oliwad rängad, ja wastupaneku pääle polnud ſelle järgi enam mõteldagi, waid meie wäe taganemine muutus üleüldiſeks. Taganeti nii ruttu kui ſaadi, ligematele ſeiſukohtadele Föngwangtſhengi poole, mis Jalu ääreſt wersta 50—60 eemal on.

Eſiotſa arwati, et Wene wägi end ſääl jälle kogub ja uuesti wastu panema hakkab. Aga wististi tunti ſee wõimataks ja jäeti ſee ſeiſukoht ſiis wõitluſeta maha; koriſtati ära mis ſaadi ja taganeti eemale Motienleni mägede poole. Järeletulejad Jaapani wäed jõudſiwad ju 23. apr. (wiis päewa pääle lahingut) Föngwangtſhengi, mille ſiis wõitluſeta kätte ſaiwad, ja Kuroki tegi ſeda hulgaks ajaks oma sõjawäe pää-ſeiſukohaks. (Hiljemini on jaapanlaſed Jalu ääreſt raudtee edaſi ka ſinna ehitanud.)

Jaapani troonipärija Joſhi-Hito.

4. Jalu lahingu mõju.

Jalu lahingu sõnum mõjus wäga põrutawalt terwes ilmas, kõige rohkem muidugi Wene omas riigis. Senised meie kaotused wõidi ikka hää õigusega waenlase „salakawaluse" ehk kogemata juhtumise arwesse panna, mis Wene sõjawõimu tublidust ei puutunud. Päälegi oliwad need kaotused merel, ja et meresõjas Jaapan Wenele kardetaw wastane on, oli küll juba sõja algul selge. Jaapanlased, saarte rahwas, on suuremalt jaolt sündinud meremehed, kuna Wene laia mannermaa pojad kaugelt suuremalt osalt merd alles esimest korda näewad, kui neid merewäesse teenima pandakse. Ka oli Jaapan Kollases meres ju oma kodu õue all, meie poole maailma taga. Et siis Jaapan meresõjas meist üle oli, ei pannudgi kedagi palju imestama.

Hoopis teine lugu aga oli maasõjas, milles ikka Wene wäe tugew külg on seisnud ja milles Wene wägi Jaapani omast arwu poolest wäga palju üle oli (kuigi sõjawäljale, selle ilmatu kauguse pärast, Jaapani wäe wäärilist arwugi raske saada oli.) Arwati nii hästi Wenemaal kui mujal, et kui maasõda lahti läheb, siis asjale kohe teine külg pöörab.

Imestamine oli siis otsata suur, kuuldes, et Jaapan maasõjasgi kohe wõitma hakkas. Wäljamaal, kus asja erapooletult arwustati, hakati juba siis Wenemaale tulewiku kohta halba kartma. Omas riigis aga katsuti end kahjuks weel igasugu põhjustega rahustada — isiäranis mõjuwalt sellega, et waenlaste arw palju suurem olnud — ja seletati ikka pääle, et ega see lahing ometi kellegi otsust-andew pole olnud, ainult katse-asi. Tõsisemad ajalehed aga tähendasiwad juba siis, et kardetaw on, nii kergelt selle sündmuse pääle waadata, sest asi on ometi selge, et meie wägi wõidetud on, ja selle põhjusi peaks paremini tähele pandama.

Seda ei sündinud aga mitte, waid asi läks oma soodu edasi, mis Wene maale ja rahwale aasta jooksul ütlemata palju kahju on teinud. Oli ju tõsi, et Jalu lahingul iseenesest suurt tähtsust ei olnud — sääl puutusiwad ju ainult eelwäed kokku. Aga ikkagi tähendas see wäga palju, et Jaapan juba kohe esimese lahingi wõitis. Sest loomulikul põhjusel äratas see jaapanlastes suurelt wõidulootust, julgust ja waimustust, kuna Wene wäe kohta nõrgendawalt, lõdwendawalt mõjus. Seegi tähendas palju, et Wene wägi oma esimese hää seisukoha, suure jõe ääres, mis ometi

waenlase tagasilöömiseks nii omane oli, käest kaotas, ilma et wastasele suuremat kahju teha sai.

Aga paraku peab küll tunnistama, et juba Jalu ääres meie sõjawäe nõrgad küljed ilmsile tuliwad, mida jaapanlaste teraw silm kohe hoolega tähele pani ja oma tuluks tarwitada oskas. Wene sõjameeste tubliduse, wisaduse, wapruse pääle ei langenud küll ei Jalu juures ega hiljem mujalgi warju; selle kohta awaldasiwad isegi wastased kiitust, nagu kuulsime.

Kuid sellegi pärast ikka ja alati kaotused. Miks, kudas, mis mõjul?

Põhjuseid pole muidugi üks, waid mitu, ja suur osa neist saab küll alles päraftpoole selgima, nagu needgi, mis nüüd ju teada on, alles sõjakäigu jooksul teatawaks on tulnud — enne ei uşaldatud ega raatsitud nende pääle tähendada, kuna neid küll aimati. Ja praegugi ei saa nendest sugugi sellel wiisil awalikult ja täielikult kõnelda, nagu asi nõuaks. Lugejaid palume siis sellega leppida, et ainult mõned üleüldised tähendused teeme.

Jalu lahingu taotuse pääpõhjuseks seletati suure rõhuga meie wäe wäheşust sääl. Kuid — miks päraft pidi seda siis nii wähe olema ja mitte enam? Jaapan ei tunginud siin ju mitte äkki „salakawalalt" pääle, waid alles üksteistkümmend nädalit sõja alguse järele. Ja et ta siia tuleb, oli ometi päewaselge. Kas siis selle aja sees mitte wõimalik polnud sinna rohkem sõjawäge nõutada kui need mõned polgud? Ja ka need seisiwad suuremalt jaolt osawõtmatalt, kui Jaapani wägi — nädali aja jooksul — üle jõe tuli, ilma et selleks kusagil suurt takistust oleks leidnud. Tõsi küll, et ta wäga mitmes kohas seda tegi, aga miks ei oldud temale kusagil wastu seismas?

Ja kui kord lugu nii moodi oli, et meie wäge rohkem sinna saata ei saadud, et ka seegi wägi mahti ei saanud, wastase üle jõe tulekut suuremal mõõdul takistada — kas oli siis seda waja, et ta alles siis, kui waenlane juba üle oli, temaga wõitlema asus ja siis weel selles omale kuulsust otsis, et „seisukohtasid wisalt kaitses," kuni waenlane meid peatselt ümber piiras ja häwitada ähwardas. Siis raiuti taganemise-tee lahti ja saadi tulema, aga suurtükid jäiwad maha ja muidugi hulk wangisid ka.

Kui tunti ja teati, et waenlane palju tugewam oli, siis oleks ometi palju mõistlikum olnud seisukohtadest, mida enam kaitsta ei wõidud, aegsasti ära tulla, aga mitte end wägewa wastase lõugu jätta, asjata häwitamiseks.

Kõik need asjad ei puutu muidugi sõjameestesse, kes muud ei saa teha kui käsku kuulda ja selle järele karwapäält käia; et siis asjad nii moodi wiltu läksiwad, ei ole sõdijate asi, waid wastutus seisab mujal.

Ja tõesti on nüüdse sõja üks tähtsamatest — meie kohta kurwematest — nähtustest see, et meil ikka alles endise-aja sõjakunstist wisalt kinni peetakse, mille järele sõjamees omapäält pisemat teha ei tohi, waid aga masinamoodi iga juhatust ja käsku tingimata täitma peab. Sellega puudub wõitlejal täiesti iga oma ettewõtte-õigus (initiatiwe). Tuleb aga lugu nii — ja see tuleb nüüdse aja häwitawa tule all tihti — et ohwitserisid alati tarwiliselt käsku andmas pole, siis on wäerinna tegewus kohe liimist lahti — mehed ei tea ise, mis teha ehk olla. Ja see on waenlase tule all seistes hirmus hädaohtlik, kus silmapilgu wiiwitus sadadele surma tuua wõib. — Niisama tarwitawad meie mehed wõitlusel alles endist moodi taktikat — tihedates ridades liikumist, kus waenlase kuulirahel neid maha niita üsna mõnus on. Kiir-suurtükkide ja kuulipritside suud wõiwad ju kuuliside silmapilgul sadandetena wälja sülitada ja nii wastaseid kui loogu maha wõtta. — Siis ei raatsi meie wäejuhatus ka weelgi Suworowi aegset kuulsast põhjusmõttest taganeda, et „kuul olewat loll, püssitikk aga tubli poiss.“ Nüüdsete kiirpüsside tule wastu aga jääb püssitikk häbisse, sest enne kui tikuga-tormaja wastase juurde jõuab, on see temale ju kümme kuuli wastu saatnud. Jalu lahingust teatades arwati meil weel tarwiliseks kiidelda: „Jaapanlased ei wõtnud meie poolt pakutud püssitiku-wõitlust mitte wastu.“ Wäga arusaadaw — mis jaoks lasksiwad nad siis wastaseid oma nina alla, kuna oma kärme püssitulega neid ilusti eemal hoida wõisiwad. . . .

Jaapani wäes on aga uuema aja sõjakunsti nõudeid palju paremini tähele pandud kui meil ja need hoolega tarwitusele wõetud. Nagu juba Jaapani sõjawäe kirjelduses nimetatud, on sääl käsutamine palju paremini korraldatud. See sünnib suurelt osalt wile kaudu, mille tõttu ohwitser käsku õige kaugele wõib anda, ilma et ise wõitluserinnas oleks. (Meilgi tehtakse seda ka, aga . . .)

Aga jaapanlased ei tarwitsegi ka ammugi sel mõõdul juhatust ja käsutamist, kui Wene wäe eeskiri seda nõuab. Waid Jaapani soldat on harjutatud tarbekorral ise end juhtima, ise oma ohwitser olema; temalt ei ole „initiatiwe“ mitte ära wõetud, waid ta wõib wõitluse käigus oma parema tundmise ja äranägemise järele talitada, nagu seda kunagi kord tarwiliseks tunneb. Ja oma kauni hari-

duſejärje juures ſuudawad Jaapani mehed ſelle ülesaudega ka ilusti walmis ſaada. Ning ſee tähendab palju! *)

Suur mõju on ſellelgi, et Jaapani meeste riided ja kraamikaudmine hoopis otstarbekohaſemad on kui meie wäe juures. Jaapani ſoldatid kannawad kergeid, purjuriideſt ülikondaſid, mis ilusti keha järgi on walmistatud. Kuued — ſinelid — on ſinikasmuſtaſt kalewiſt; talwel on need muidugi pakſemaſt (kollaſeſt) riideſt, tuiſukott turjal, ja ſineli all on lühikene lambanahaſt pihtkaſuk. Sineli külge on kollaſed — ſineliriideſt — kindad nööriga kinni ſeotud. — Jalawarjuks on pikad, kitſad jalgrätid ja nende pääl tugewad kingad, millele tihti raudnaelad alla löödud, mis mägeſtikus ronimiſel juureks tuluks on.

Seljapaun — ranits — on waſikanahkne, aga ſee pole ſugugi nii rängaks koormatuo kui Wene meestel. Ja wõitluſele minnes jätawad nad ranitſa üsna maha. Hädasti tarwiline kraam: püſſilaengud wõi padrunid (neid on jalawäemehel 120 ligi) ja ſugu ſöögi-aineid, pandakſe 2—3 arsſinat pika, kitſa, wõõmoodi koti ſiſſe ja ſeda kantakſe üle õla.

Selleſt, mis ſiin kuulduo, wõib lugeja, kellele Wene wäe ſellekohaſed olud tuttaw on, häſti mõiſta, kui palju hõlpſam ja kergem Jaapani ſõjalaſel liikuda on, kui Wene mehel oma raskeſtes riietes ja ränga pauna all. Ja et Jaapani mehed ju nooruſes end häſti kehaharjutuſega on tutwuſtanud ja endale rohkeſti wäleduſt ja painduwuſt omandanud, ſiis on aruſaadaw küll, et Jaapani wäemehed palju nobedamad, kärmemad ja oſawamad liikuma on kui meie ſõjalaſed, ja ſellel on nüüdſe ſõdimiſewiiſi juures ſuur mõju.

*) Õige huwitaw on Wene ja Jaapani wäeülemate palkade wõrdlus. Jaapani wäe ülemjuhataja marſhall Ojama aaſtane palk pole ſuurem kui wähe üle 8000 rbl. ja ſelle palga oſaliſeks ſai ka adm. Togo Tſuſhima wõidu järele (mail 1905); enne oli ſee wähem. Teiſteſt juhatajateſt ſaab Nogi 5400, Kuroki 5150, Nodſu 4900, Kamimura 4065 ja Haſegawa 4025 rbl. aaſtas. Selle wastu ſaab Wene wäe ülemjuhataja (enne Kuropatkin, ſiis Linewitſh) 150 tuhat rbl. aaſtas; Kuropatkini hiljem palk oli 110,000 rbl. Kauge Ida maalitſeja palgaks oli 120,000 rubla, ja ſeda maksti weel 1905 aasta ſuweni edaſi, kui maawalitſeja ju ammu Peterburis oli ja temal enam midagi walitſeda ei olnud. Alles ſiis lõpetati ſee amet ära. — Näib wälja, nagu oleks Wene wäejuhtide palk nende rohke käſutamiſe-töö kohaſelt nii ſuur, Jaapanil, kus käſutamiſt wähem, ſelle tõttu ka palk wäike. . .

Ja ka toidu-olu on Jaapani wäe juures kahtlemata paremal järjel kui meil, kuigi kindral Kuropatkin ka meie wäes jõudumööda soldatite toitmise eest on hoolitseda püüdnud. *)

Jaapani sõjalase söögiks on sõjawäljal juust, mis piimast ja kartohwli moodu juurewiljast walmistatud, walge riisi- ehk nisuleib (kuiwatatult), kulad (niisama), siis weel mitmetsugu kestwaks tehtud toiduained (konserwid). See on ikka tükis teine moon kui Wene soldati suhkarid. (Wörðle ka lhk. 153).

Wäga suureks tuluks on Jaapani wäe juures weel see, ei nende soldatid kõik enam ehk wähem haawa-arstimisega on tutwustatud, nii et omale ehk muudele kohe esimest abi anda wõiwad. Aga ka päris arsti-osakonnad on nendel kohe wäerinna taga walmis ja need asuwad jalapäält tegewusesse, nii pea kui wõitlusekäik mahti annab. Et Jaapani wäe taga ikka suur arw koormakandjaid käib, kes sõjawäele tarwilist moona ja kraami ligi tassiwad, siis wõiwad need mehed kohe ka haawatute kandmises ja talitamises tegewusesse hakata, nii et waja pole sõjamehi selleks palju wõtta. (Waata pilt lhk. 383)

Ka Jaapani wäe püss öeldakse üleüldiselt Wene omast eesolewat. Enamasti tarwitawad nad uut moodi Meidji-püssi, mis wiie laenguga on, rauа-õõnsuse (kalibri) jämedus on $6^1/_2$ millimeetrit. See on wähem kui Wene püssidel ja selle tõttu on kuul peenem, aga oma otstarbe täidab ta ikka, ehk pareminigi kui jäme kuul, sest mehe wõtab ikka maha, kuid haaw paraneb hõlpsamalt. Peensuse tõttu aga lendab kuul tüki maad kaugemale kui Wene püssil ja wõib nii wõitluse algul aegsamini mõjuma hakata, mis aeguti palju tähendab.

Kõigele Jaapani wäele pole ometi weel Meidji-püssid ulatanud, waid osalt tarwitatakse endisi jämedama rauaga Muroti püssisid. Aga needgi pole halwad.

Wene wäe seisukohalt waadates öeldakse Jaapani püssil küll see halbtus olema, et sellega käsitsi-wõidelda halb on. Püssitikk (pajunett) on mõõga moodi, 45 tsentimeetrit (17 tolli) pikk ja $2^1/_2$ tolli lai, ja seda ei saagi kõwasti püssi otsa panna, kuna sellel käepide juures on, nagu mõõgal. Aga lühenduse pärast ei saa sellega ometi

*) Mõnelt poolt seletatakse, nüüdses sõjas olewat meie sõjawäe toitmine parem kui see kunagi waremini olnud. Wõib olla, aga kuna nüüdgi sõjalaste suust ja sulest toidu-olu kohta paljugi kurtmist kuulub, siis tuleb küll küsida, et kuda lugu siis enne olnud.

ükſi ka häſti wõidelda. See on üleüldſe enam löömiſeks kui tor-kamiſeks kõlblik. Aga käſitſi kokkupõrkamiſe juures on tikuga löömine hädaohtlik, kuna lööja kergeſti kommiſtada ja maha kuk-kuda wõib.

Kuid, nagu öeldud, wõib nüüd ju käreda ja kärme püſſitule tõttu end enamaſti õnnega käſitſi-wõitlemiſeſt eemale hoida, ja jaapan-laſed on ſeda ka oſawaſti teinud, nii et nendel oma pajuneti keh-

Haawatute rawitſemine Jaapani ſõjawäes.

wuſeſt palju häda pole olnud. Aga teadagi tuli ikka nendelgi küllalt püſſitikku tarwitada (iſeäranis Port-Arturi pääle tormi-jooksmiſel), ning ſääl on ſiis nobedad ja kärmed Jaapani mehed ka oma kehwa püſſitikuga küllalt tublisti wõidelnud, ega pole Wene paremale riiſtale ühtegi järele anõnud.

Ja ſiis tuli ka ju Talu juures Jaapani ſuurtükkide tubli-dus ſelgeſti nähtawale. Jaapanil on enamaſti kergeд mäe-ſuurtükid, mida ruttu edaſi kanda, parajale kohale paigutada ja hõlpſaſti käſitada ſaab, kuna Wene ſuuremate ja raskemate ſuurtükkidega palju raskem talitada on. Küll oli ka meie pool ammu nõuu, nuut jagu kergemaid ſuurtükka walada, aga et ſelleks kaks plaani

ees oli, kaaluti ja hauduti nende kallal kaua ega saadud otsusele, kumma sistemi järele walada, ja nii jäiwadgi need sõja ajaks saamata. . . .

Wene wäe üks suur nõrk külg (otse see, mida enne tema tugewamaks oli peetud): ta ratsawäe seisukord, ilmus ka juba Jalu juures, kuna meie pool waenlase möödamineku liikumisest enne teada ei saadud, kui see ju hiljaks jääma kippus . . . .

Jaapani wäejuhatuse osawus ja järjekindel talitus ning sõjawäe parem korraldus ja ajakohasem taktika (wõitlusewiis) tõiwad siis Jaapanile esimese wõidu Jalu ääres ja selle järele ka mujal, kuna meie wäe suuremgi waprus tagajärjetaks jäi, sest et muud tingimised meile halwad oliwad . . . .

Wäga tihti on sõja-ajaloos sündinud, et mõni lahing edaspidiseks hoopis teisi tagajärgesid toob kui esiotsa näib; see saab wõitjale, kes selle tõttu uhkeks ja ettewaatamataks läheb, hukatuse põhjuseks, kuna kaotaja aga selle najal oma nõrkusi tundma saab ja neid parandama hakkab. Nii tuli lugu kuulsa N a r w a lahingu tagajärjel Põhjasõja algul (1700 a.), mis lõpuks wõitjale halba, wõidetule aga hääd wilja kandis. . . Jalu lahingu sündmuste tagajärg oli aga hoopis teine. Siin õppisiwad wõitjad weel enam oma wastase warjukülgesid tundma ja neid edespidi oma tuluks tarwitama, kuna meie pool kahjuks m i d a g i ei osatud õppida ega millegi asja juures parandusi püüdma hakata. Toetati aga umbselt oma, edespidi saadawa, suurema wäe-arwu pääle, millega „paganatest" peagi jagu saada loodeti. Asi läks siis wanasoodu edasi ja see sai meie sõjawäele ülisuureks õnnetuseks, riigile rängaks witsaks, rahwale otsata hädaohuks. . . .

5. Uued sündmused Port-Arturi all.

Eespool (waata lehek. 359) oleme ju nimetanud, kui osawalt ja hästi Jaapani sõjawäe juhatus oma tegewuse plaanid oli walmistanud ja kui järjekindlalt ta neid täide saatis, milleks temale meiepoolne kohmetu olek ka hääd mahti andis. Esiotsa läks ka Jaapani ettewõtetega asi pikkamisi, aga kui mehed kord käed külge paniwad, siis oli kohe tunda, et meestega tegemist oli.

Otse selsamal ajal, kui Jaapani esimene wägi Jalu jõe üle tungis, oldi ka mujal agaralt ametis. Teine Jaapani wägi seisis Korea rannas walmis laewadele minema — see pidi nimelt mere-teel Mandshuriasse saadetama, kui esimene wägi maateed minnes Wene wäe tähelepanemist oma päale tõmbab ja sellega teisele wäele maaleminekut hõlbustab. Ja nii pea kui siis Jalu juures liist langenud, tõttas ka teine wägi teele — mere kaudu Ljaotungi poolsaarele.

Kuid selle juures oli jaapanlasi ikka see hirm waritsemas, et Wene laewastik Port-Arturist merele ilmuda ja Jaapani wäe weolaewadele äkki kallale tungida wõiks. Sest kuigi Wene laewastik palju nõrgendatud oli ja päälegi kotkasilmaline Togo teda wahtis, ei olnud ometi wõimata, et mõned laewad märkamatalt Port-Arturist wälja sõita ja Jaapani sõjawäge wedawatele laewadele sarnast saatust wõiks walmistada, kui nädal warem Gensani all, kuid siin palju suuremal mõõdul. Et seda hädaohtu eemale hoida, wõttis agar Togo otsuseks, weel kord kõigest jõust katsuda, Wene laewastikku Port-Arturisse kinni sulguda, maksku mis maksab.

20. apr. kell 1 ööse ilmusiwad siis jälle 5 Jaapani miinilaewa Port-Arturi sadamasuusse, kellele meie rannapatareid ja wahilaewad otsekohe tuld andma hakkasiwad. Selle tõttu pidiwad miinilaewad tagasi sõitma.

Kuid kohe nähti, kuidas lõunapoolt hulk Jaapani laewu, mis miinilaewade järele sõitsiwad, kolmes jaos liginesiwad. Kõige ees otsas sõitis üks süütelaew, kes sadamasuu kohta hoidis. See lasti puruks ja wajus kohe põhja. Kohe selle järgi liginesiwad kaks teist süütelaewa, mis niisamuti põhja lasti. Esimene salk oli sellega otsas.

Siis ilmusiwad teises salgas weel neli süütelaewa, millest kolm meie kaitsemiinide otsa sattusiwad. Kaks wajusiwad otsekohe põhja, kolmas ja neljas alles selle järel, kui nad patareide ja laewade poolt rohkelt tuld olliwad saanud. Laskmine kestis üle kolme tunni.

Kell 3/44 ilmusiwad weelgi kolmandamas salgas kolm süütelaewa. Neist lasti üks õhku, üks pööras kõrwale ja jooksis randa, üks läks rannapatareide tule tõttu põhja. Kokku oli Jaapani poolt 12 süütelaewa wälja saadetud, kerged, ruttulaskwad suurtükid pääl.

Kella 4 järele ilmus weel esili üks Jaapani torpedopaat, sellejärele neli teist. Neist lasti kaks põhja, kaks saiwad nii palju wiga, et jaapanlased nad kõie otsas ära wedasiwad.

Süütelaewadelt anti küll ka meie laewadele kiirtule-suurtükkidest ja masinapüssidega tulb, aga suurema tagajärjeta. Põhjalastud süütelaewade mehed püüdsiwad lootsikute waral põgeneda, aga rannalt lasti püsside ja masinapüssidega nii agarasti, et mehed suuremalt osalt langesiwad, ehk merde hüpates ära uppusiwad; osalt püüti nad kinni ja wõeti wangi.

Jaapanlaste kahju meeste poolest oli, nii palju kui teada: 7 haawatud lihtmeest ja kaks raskestihaawatud ohwitseri, kes suriwad; ära päästeti ja wangi wõeti 9 meest. Kokku oli nende kaotus küll üle saja mehe. Hukkaläksiwad 2 miinilaewa ja 10 (erasõnumite järele; meie ametliku teatuse järele 8) süütelaewa. Meie pool ei olnudgi kahju, ehk küll wõitlus palaw oli.

20 apr. sündmustest awaldas tuntud Wene kirjanik Nemirowitsh-Dantshenko, kes neid oma silmaga Kuldmäelt waatles, huwitawa ja põnewa kirjelduse, mille eesolewate teadete täienduseks ka siin toome. See on järgmine:

„Uinusin parajasti magusamas unesüles, kui äkki kella 1 ajal kangesti kõmaw suurtükkide paukumine mind ülesse äratas. Küll oli mõru, soojast pesast öökülma kätte minna, kuid oma kohust meelde tuletades (N.D. oli ajalehe „Slowo" kirjasaatja) ruttasin kohe randa ja kippusin kähku Kuldmäele, kust hää merele waadata oli. Waade mere pääle oli suurtükkide tule paistel tõesti õige iseäralik. Näis, nagu oleks silmaringi piiril kogu koledaid hiiglaelukaid, kes oma wihast hõõguwaid päratuid silmi waheldades lahti tegiwad ja kinni paniwad. Õhus kuuldus nagu teraswitsadega peksmise juures tekkiwat wihisemist. Wahete wahel sihisesiwad meie pääde üle lendawad winguwad kuulid. Suurtükkide jämeda passihääle sekka segas end wahel pehmendawalt kuulipritside või masinapüssside tihe raksumine. Elektritule paistel nägime kaugel merel waenlase süütelaewa tumedat kogu. Mõne silmapilgu järele nägime seda end püsti ajama, otsegu oleks haawatud loom, keda tõuseb kõrgele õhusse, ja kuna ta rannapatareidelt ja ka mõnedelt wahilaewadelt sadade kaupa kuulisid selga saab, hukkab ta pikkamisi wette wajuma, kuhu ta pea üsna ära kaob.

Wahel sekka põrkab mõni kuul Kuldmäe äkilise kalda wastu. Ja sis wõib näha, kui wõimetud inimese walmistatud riistapuud, olgugi wägewad küll, ometi looduse tugewuse wastu on: teraskuul kargab kaldakalju wastu jookstes kohe kildudeks. Aga ikka põruwad ka kaldakaljud kuuldawalt, kui Elektri-patarei hiigla-suurtükid tuld sülitawad.

Oma kõrgelt seisukohalt wõime põnewa tundmusega selle hiilgawa öösise wõitluse käiku waadelda. Pimedas ei suuda me Jaapani laewade kogusid weepinnast lahutada, aga ühelt ristlejalt, mille päält nähtawasti miini- ja süüte-laewade liikumist juhitakse, särab meile silmi pimestaw kiirte-wöö wastu — küllap seda oma meestele õpetuse-abinõuuks tarwitatakse.

Kolmes salgas liginewad Jaapani süütelaewad — lõunapoolt tuleb kolm, põhja-poolt wiis, keskel käiwad kaks. Aga keskmised sattuwad ju rannast kaugel olles Wene miinide otsa ja plahwatawad puruks. Kõigist rannapatareidest käib nii hirmus tuli wälja, nagu seda enne weel kunagi pole olnud. Kõik loodus näis nagu katel keema. Kiirteheitjate walgusel olewatele kohtadel tabasiwad kuulid ime hästi. Selle koleda tule all sõitsiwad süütelaewad ometi südilt edasi, kuigi kindel hukatus otse silma ees seisis. Nende järele tuliwad kolm miinilaewa, umbes 3000 sülda rannast eemal. Ka need sõitsiwad julgelt, kuigi meie laewadelt ja rannalt alatine, tihe kuulirahe neile wastu käis.

Waewalt weerand tunni järele ongi üks nendest otsas — ta wajub meie kuulisaju all põhja. Teised kaks pöörawad tagasi — ei taha end asjata ohwerdada. Kuid süütelaewad, mis otse hukkasaamiseks wälja on läinudgi, kihutawad kartmatalt täies hoos edasi.

Kell $^3/_{42}$ oli esiti meie silma puutunud süütelaew kaunis ranna ligi jõudnud. Elektritule heledal paistel näis see kiirgawalkjas olema. Ta jätkas oma käiku otse surmasuhu, äkitselt kerkis ta tagant teine, weel suurem laew nähtawale. Meie kuulisadu kattis nad koguni kinni.

Muidugi ei kestnud see lugu kaua — meie kuulid puurisiwad mõlemad pea põhja. Kui esimene aeglaselt wajuma hakkas, kogusiwad laewamehed laewa ninasse ja terwitasiwad silma ees olewat laentesurma wägewa „banzai!“ hüüdega — selle hüüde kajal mattis meri laewa ja mehed oma külma kaissu. Teise laewa surmawõitlus oli lühike — see sai oma külje aukusid täis ja wajus ruttu. Aga madrused roniswad kärmesti kui kassid mastide otsa, kus nad kõigel wajumise ajal nagu imewõimul julgelt seistes tulelontisid keerutades oma seltslastele märkisid andsiwad. Kahel järgmisel laewal läks korda rannale ligemale jõuda, aga

ſääl wajuſiwad needgi, kange kuulimaru mõjul purustatult. Kolme minuti päraſt ei näinud nendeſt muud, kui korſtnate ja mastide otſaſid. Mehed läkſiwad laewadega ühes laenete ſülle, aga hukkaſaamiſel ſaatſiwad nad weel rakketiſid õhusſe, millega ſeltſimeestele oma ſaatuſt ilmutaſiwad.

Seitsmes ſüütelaew wajus hästi kaugel lõunapool; ſeegi oli üsna ſõelaks lastud. Kahekſas ſüütelaew, mille pihta parajasti hele elektriwalgus käis, näis nagu määratu tont äkki laeneteſt üles kerkiwat; ta jookſis otſe ſuiſa tema poole ſaadetawale kuuliſajule wastu. Ime kärmesti ja nähtawalt terwena ligines ſee ikka enam ja enam oma eesmärgile — ſadamaſuule, et Wene laewade wäljakäigu teed oma kerega kinni panna ja neid nii ſadamaſſe wangitſeda. Kuulipritſide häwitawat tule-andmiſt wastas ta jõudumööda ſelleſama mööduga — ſülitas oma ſuurtükkideſt tuld mis ſuutis. Ta ſõitis tükk aega ſelle keerlewa, wahutawa weepinna turjal, mis laewa nina ette ja kõrwale wette langewate kuulide ja pommide mõjul üsna kui kees. Aga pea tuli laewalegi kuri ots — ta waarus natuke ja oli pea ſilmiſt kadunud.

Selle järele ilmus äkki kiirgawa walguſejuga ringisſe kehakas Jaapani miinilaew. Paarkümmend minutit aega wõitles ſee ſüdilt rannapatareidega, kuna ennaſt pakſusſe aurupilwesſe mattis ja nagu walkjakujuline tont pimedas mustawal merepinnal edaſi kihutas. Siis aga nägime korraga pilwe peatama ja aegapidi ära lahkuma, aga miinilaewa ei tulnud ta ſeeſt enam nähtawale — ſee puhkas küll ju mere ſügawuſes.

Mõnda korda märkas ſilm kaugel merel kanges hoos edaſitagaſi liikuwat Jaapani riſtleja kogu, aga ligemale tulla ei uſaldanud nendeſt keegi — nende ſeiſukord oleks kuuliſaju all weel halwem olnud, kui wäikeſtel miinilaewadel.

Meie patareidelt kerkiſiwad aeguti iluſad tulewärgi moodi märguandeb ülesſe. Ka jaapanlaſed laſkſiwad imeliſi, kiirgawawärwiliſi rakkettiſid lendu, mis kõrgel õhus tuhande-ſädemeliſeks wihmaks muutuſiwad. Kõik ſee aeg wäriſes õhk üsna alaliſe mürina mõjul.

Sellel palawal ööſel lasti kummagilt poolt wähemalt 3000 ſuurtüki-pauku; kuulide arwu ei ſuuda küll lugedagi. Paaril korral tikkus üks ſüütelaew juba õige ſadamaſuu ligi ſaama, kuid äkki tõuſew tuulehoog pööras ta teelt kõrwale ja ajas ſinna, kus ta wajumiſeſt wiga ei olnud.

Mille kohta meie aga oma waenlaſtelegi auuſtuſt keelata ei ſuutnud, oli nende imeſtamiſe wääriline waprus, ſüdidus ja ohwrimeelſus. Kui laened ühe wajunud ſüütelaewa mehe Kuldmäe alla

randa heitsiwad ja meie sõjalased teda alla anda käskiwad, kiristas mees aga hambaid wastu ja tormas, rewolwrit käes hoides, meie meeste kallale. Muidugi sirutas kuul teda pea maha. Teine jaapanlane, kelle meie mehed weest wälja tõmbasiwad, ei tahtnud end kudagi wangi anda, waid katsus ennast kaelarätikuga ära kägistada. Kaks laewameest hoidsiwad end hulk aega ühe wajunud süütelaewa korstna otsas kinni. Kui üks meie wene neid ära tooma läks, ei raatsinud surma suus olejad end ometi kudagi wangi anda, waid pikka juttu oli enne waja, kui mehed ahwisarnase kiirusega korstna otsast alla ronisiwad.

Mõne wajuwa süütelaewa päält katsusiwad mehed end paatides päästa, aga nad laskiwad end ennemini kas wõi meie meeste silma all ära surmata, kui et üheskõi wenešt alla-andmise märki oleks andnud. Õnnekombel oli üks paat randa pääsnud, aga kohe oliwad ka Wene soldatid jaol. Paadis olewad 7 terwet ja 5 haawatud jaapanlast tahtsiwad end ennemini ära kägistada, kui wangi anda. Kõik nende haawad oliwad pääs ja rinnas. — Kui üks meie wene ühe põhjaläinud süütelaewa juurde sõitis, mõningaid mehi päästma, kes weest wälja ulatawal laewaninal weel alles oliwad, andsiwad nad oma käes olewast kuulipritsist tuld wastu. Warsti aga neelas meri neid oma rüppe.

Hommikul walge tulles rauges alles wõitlus — alles jäänud paar süüte- ja miinilaewa kadusiwad silmist. Wõitlusepaik oli süütelaewade surnuaiaks saanud. Mõned riismed oliwad randa aetud, teised seisiwad sügawas wees, ainult masti- ja korstna otsad ulatasiwad wälja weepinnale. — Waenlane ei saanud ometi oma püüde sihile, kuigi nii rohket südidust ja ohwrimeelsust awaldas."

Nii Dantshenko kirjeldus. Selle juurde lisame weel mõne sõna ühe laewa-insheneri mehanikuse Blinowi kangelaseteost. Waenlase kuul sattus Wene laewa masinaruumi ja wigastas üht aurutoru, kust aur kohe kange hooga wälja tungima hakkas. See ähwardas halba, kuid ligi seisew Blinow leidis abinõuu. Ta haaras mõlema pihuga toru-lõhe ümbert kinni ja hoidis nii auru wäljatungimise eest, hoolimata, et see ta käed üsna ära keetis, kuni abi tuli ja aurutoru ära paigati.

Nii siis lõppes seekordne sadamasuu kinnipaneku-katse jaapanlastele weel õnnetumalt kui endistel kordadel. Hulk waewa oli nähtud, laewade ja inimeste ohwrid toodud, kuid asjata. Et inimene ikka seda mõtleb, mis soowib, siis arwasiwad ka jaapanlased esiti küll, et nende kümmekond laewu, mis meresse maeti, ometi oma otstarbe on täitnud ja sadama kinni sulgunud. Selle sisulise

teate saatis ka admiral Togo oma walitsusele ja Tokiost teatati seda mujale. Kuid pea ilmus, et asi nii ei olnud.

Hommikul ilmus küll weel Jaapani laewastik sadama ette, wast lootes, et kedagi oma mehi päästa, aga nähes, et midagi enam teha ei olnud, sõitis peagi jälle merele tagasi.

20. aprillil olnud merepoolne Port-Arturile tungimine jäigi wiimaseks. Jaapanlased ei pidanud jonnakalt oma ettewõttest kinni, waid kuna nad merepoolt wenelastele nii palju tuska oliwad teinud kui suutsiwad, jätsiwad nad selle wõitlusemoe katki ja asusiwad teisalt kallale. Maa poolt küljest pidi nüüd Port-Arturi käsile wõetama; merepoolt ei tehtud enam muud, kui waritseti selle järele, et Wene laewastik enam mujale minema ei pääseks, waid oma sõjasadamas kui lõksus seisaks. Muidugi oleks palju parem olnud, kui wäljakäigu tee suisa kinni oleks pandud, aga et seda ei saadud, jäi Jaapani laewastik merele wahti pidama. 20. apr. äparduseb ei kohutanud muidugi Togot sugugi.

Aga need kaotused oliwadgi jaapanlastele ka ainult eesmänguks selle kohta, mis pea taga järele tuli. Sõjakäigud on enamisti ikka waheldusrikkad, kus wõidud ja kaotused waheldawad. Harwa on neid sõdasid, kui üks alati wõidab, teine alati kaotab. Wiimane, Wene-Jaapani sõda, oli üleüldiselt küll nii moodi, et wõidu-õnn Jaapani poolt oli, kuid wahel sekka pidi ka tema küllalt mõrudat maitsma. Nende alaliste äparduste ja õnnetuste järele, mis Wene laewastik esimese ühekja nädali jooksul oli kandnud, tuli nüüd wahel kaotuse kord ka Jaapani kätte. Ning nemadgi pidiwad esimesed suured kahjud merel kannatama, oma merewalitsusest hoolimata, nagu meeldetuletuseks, et sõjakäigul millegi pääle kindel olla ei tohi.

Nendele kaotustele, mis jaapanlastel aprilli keskel Genšani ja Port-Arturi all olnud, järgnesiwad mai algul weel palju suuremad. Nimelt 2. mai oli jaapanlastele weel õnnetum, kui wenelastele 31. märts. Nad kaotasiwad sel ühel päewal kolm sõjalaewa, ja ka surmasaanud inimeste arw oli hästi suurem. Ning nagu meil „Petropawlowski“ hukkaminek mitte awalises wõitluses ei sündinud, waid muude mõjude tõttu, nii oli 2 mail lugu jaapanlaste juuresgi.

Nagu öeldud, jäi Togo oma laewastikuga 20. apr. järele ikka Port-Arturi waritsema. Ta kerged ristlejad ja miinilaewad pidiwad hoolega sadamat ja Wene laewasid walwama, kuna suured laewad kaugemal merel liikusiwad ja Petshili merekitsust walwasiwad, et Jaapani teise wäe maaleminekut ei segataks.

Jaapani laewastiku merel talitamise juures tuliwad nüüd temalegi äparduſed kaela. Eſimene kahju oli 28. apr., kus miinilaew „nr. 48" Talienwani lahes ühe ſinna pandud Wene miini otſa jooksis ja ſelle lõhkemisel põhja läks. Laew oli wäike ja mehi pääl wähe, nendeſtgi pääſiwad mõned haawatult ära, muud saiwad laewaga ühes otſa. See ei tähendanud palju. Aga kolm päewa hiljem, 1. mail, oli ſäälſamas ligikonnas Kerri lahes teine ſarnane õnnetus, mis wäikeſe kiirſõidu-riſtleja „Miako" ära häwitas. Et Jaapani laewadel ſääl pool hädaohtlik liikuda oli, kuna wenelaſed meresſe miiniſid oliwad pildunud, jaapanlaſed aga otſe ſiin kohal oma wäge maale tuua tahtſiwad, oli waja merd miinideſt puhaſtada. Sellele tööle aſusgi Jaapani miinilaewaſtik ſüdilt. Wenelaſed märkaſiwad asjalugu, ſeadſiwad Kerri lahe juurde maaninale patarei ja laſkſiwad ſäält Jaapani laewu, mis nendele palju tüli tegi. Selleſt hoolimata töötas Jaapani laewaſtik oma hädaohtliku ülesande kallal ja temal läks korda, hulka miiniſid ära häwitada. Wiimaks aga ſattus „Miako" ühele otſe otſa, ſee lõhkes ja häwitas laewa ära. 6 meeſt läkſiwad ühes põhja, teiſed pääſiwad ära, kuna laew wigaſelt weel pool tundi wee pääl ſeiſis.

„Miako" oli ſoomuſeta wäike riſtleja, 1800 tonni ſuuruſega, ſõidukiirus 20 penikoormat tunnis, 12 ſuurtükiga ja 220 laewamehega.

Aga päris kuri päew tuli jaapanlaſtele 2. mail. Sel päewal oliwad kolm Jaapani ſoomuslaewa ja kolm riſtlejat Port-Arthuri ees Kuldmäe ligiduſel riſtlemas, ja ſääl tuli kahele ſeeſama ſaatus, mis 32 päewa warem „Petropawlowskile."

Laewad oliwad parajaſti tegewuſes, end ümber ſeadmas, kui korraga ſoomuslaewa „Hatſuſe" *) nina ees määratu ſuitſupilw weeſt üles kerkis. Nähtawalt oli laew mõne miini otſa jooksnud Ta hakkas ühele küljele wajuma ja nina ots langes wette. Hädamärkide pääle tõttaſiwad „Hatſuſele" kaks riſtlejat appi, ſaatſiwad paadid ta juurde ja katſuſiwad teda oma wahel ära wedada. Aga laewa wigastus oli nii ſuur, et enam kuſagile ſadamaſſe minna ei ſuutnud, waid poole tunniliſe waewlemiſe järele põhja wajus. Ta 700 meheſt pääſiwad umbes 300 ära, aga üle 400, kes lõpuni laewale jäiwad, uppuſiwad laewaga ühes.

*) „Hatſuſe" oli üks Jaapani uuemateſt ja paremateſt ſõjalaewadeſt, alles 1901 walmis ſaanud; ta ſuurus oli 15,200 tonni, 19,000 hobuſe jõuline, kiirus 18 penik. tunnis, ſoomus 14½ tolli paks, pääl 18 rasket ſuurtükki.

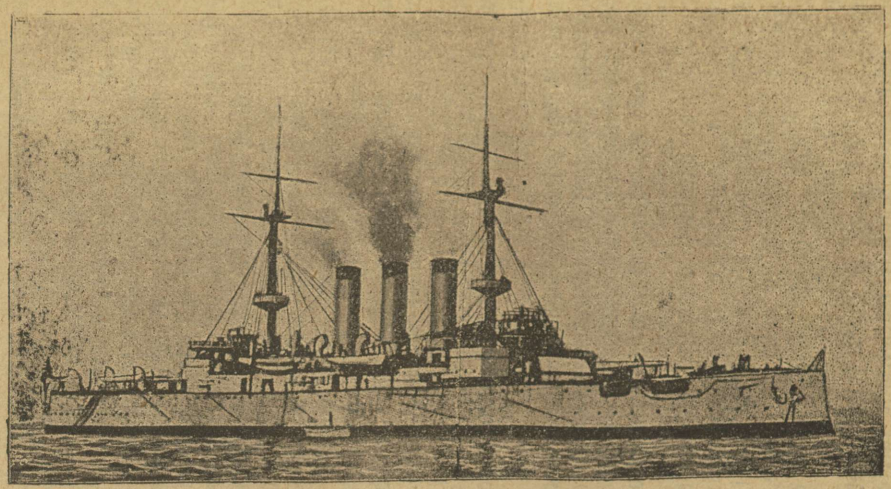

Port-Arturi all 2. mail 1904. põhjaläinud Jaapani soomuslaew „Hatsuse."

Oli „Miako" ja „Hatsuse" otsasaamine pikaline, siis tuli teisele soomuslaewale „Jashima"*) ots umbes niisama äkki, kui „Petropawlowskil."

See laew ilmus pea „Hatsuse" ärawedamise järele selle äpardusse kohale ja sääl tuli temale seesama palk. Otse laewa kestkoha all käis kange miiniplahwatus, pea selle järele tuli teine, mis õieti seda laadi oli, kui „Petropawlowski" juures, ja paari minuti jooksul oli wägew soomuslaew laenetesse kadunud, muidugi ühes oma meestega, kelle arwu wast umbes niisama suureks wõib lugeda kui „Hatsusel," see on 700.

Wast ühe tunni jooksul oli Jaapani laewastik kahest suurest soomuslaewast ilma jäänud. Kuid selle päewa õnnetuste mõõt ei olnud weel täis. Ilm oli seekord wäga udune ja sumpus, nii et laewad üksteist kuigi kaugele ei näinud. Sugu eemal soomuslaewadest oli salk teisi laewu ristlemas, ka Argentiniast ostetud soomusristleja „Kassuga" ja wäike ristleja „Joshino." Paksu udu tõttu põrkasiwad need, mõlemad täies sõiduhoos olles, nii rängasti kokku, et tugew „Kassuga" nõrgale „Joshinole" suure augu sisse lõi. Juba mõne minuti pärast wajus see põhja, ühes suurema osa meestega, ligi 300; ainult 90 saadi rutuga ära päästa. Nende seas oli ka laewa juhataja, kellele aga õnnetus, mida suurelt jaolt oma süüks arwas, nii südamesse läks, et kohe iseeesele „harakiri" tegi, see on, oma kõhu lõhki lõikas ja suri.

„Joshino" oli wähem laew ja kergemate suurtükkidega (4200 tonniline), ta kaotus ei olnud Jaapanile siis nii ränk kui soomuslaewade ots, aga 300 mehe surm tundus ikka wäga walusalt. Jaapani kaotus oli sellega 2. mail umbes 1400 meest: „Jashimal" 700, „Hatsusel" 400, „Joshinol" 300, nii kahewõrra, kui wenelastel 31. märtsil. Ning nende kolme laewa kaotus oli ka wähemalt kaks korda nii suur, kui Wenemaal ta „Petropawlowskist" ilma jäämine. Jaapani saadud löök oli siis raskem.

Mõistagi, et Jaapanis pahameel ja kurbtus 2. mai sündmuste pärast suur oli. Kuid selle juures näitas walitsus jälle oma peenikest sõjakawalust. Ta warjas „Joshima" otsasaamise ilma ees üsna ära, et selle tähtsa laewa kaotamise sõnum oma riigis julgust ei nõrgendaks ja wenelastele uut südant ei annaks.

**) „Jashima" oli tugew soomuslaew, 12,300 tonni suur, 13,000 hob. jõuga, kirus 19 penikoormat tunnis, soomus 14½ tolli paks, pääl neli 12 tollilist, kümme 6 tollilist suurtükki.

Et laewa hukkaminek kaugemal merel oli olnud, kus nägijaid ei leidunud, kästi nendel, kes lugu teadsiwad, suu pidada ja ei lausutud asjast ametlikult midagi. Wälisaspoole warjati „Jashima“ ots pea ühenimelise „Joshino“ taha ära; öeldi, et selle laewa hukkamineku tõttu ka „Jashimast“ rääkima hakatud. Alles aasta lõpul, kui Wene Port-Arturi laewastik häwitatud, awaldas Jaapani walitsus õiget asjalugu, kuna see siis enam kardetaw ei olnud.

6. Jaapani teise sõjawäe maaleminek.

Aga jaapanlased pole mehed, kes endid äpardusteşt kohutada laşewad. Nad oliwad ju ohwrite pääle wälja läinud ja ei põrganud nende toomise eest tagasi. Päälegi oli nendel otse sellel ajal, kui 2. mai neile õnnetused kaasa tõi, ju teisel kohal suur ettewõte korda läinud, mis saadud kahjud pea unustama pani. Jaapani teine sõjawägi, kindral Oku*) juhatusel, oli Lõuna-Mandshurias Ljaotungi poolsaarel Pitshewo kohal maale läinud ja Port-Arturi maa poolt piirama asunud. Selle ühendus muu Wene sõjawäega oligi ju katkestatud.

Nagu eelminewas päätükis seletatud, oli tubli admiral Togo küll kõik katsunud, mis oskas ja suutis, et Port-Arturi mere poolt küljest ära wõita ehk wähemalt sääl seiswat Wene laewastikku häwitada. See ei olnud temal mitte soowitawalt õnnestanud ja wiimati saadi aru, et siit küljest enam midagi teha pole. Asuti siis täie rõhuga teistsuguse ülesande kallale: Port-Arturi maa poolt küljest wõitma hakata. Et see raske ja waewaline tegu oli, tuuti wäga hästi. Kümme aastat warem oliwad jaapanlased ju selle kallal hästi higistada saanud, kuigi neil siis kehwade hiinlastega tegemist oli. Tee Port-Arturi poole käib mägise kõrgustiku kaudu, läbi sügawate orgude ja äkiliste kallastega kuristikkude, kus käik, liiatigi waenlase silma all, otsata waewaline on. Õigeid teesid pole olemaski, raudtee, mis oli, rikkusiwad wenelased muidugi ära. Terwe Kwangtungi poolsaar on üli-kehw ja lage maa, kus inimesi

*) Kindral Oku — parun — oli ju 10 aastat warem Hiinaga sõdides suurt tublidust awaldanud, ja selle mõjul usaldati ta kätte nüüd teise sõjawäe juhatus.

wäga harwasti elab; ainult mõned armetumad külad leiduwad sääl, mis sõjawäele mingit asupaika ei anna. Ei olnud sääl siis päärwarjugi saadawal, toiduaineteſt rääkimata; mitte kõlbuliſt joogiwettgi ei olnud olemas.

Eſiotſa näisgi Jaapani wäe-walitſuſes kahtlus olema, kas makſab kohe hakatuſel ülikõwa Port-Arturi pähkelt närima minna, wõi ehk oleks parem, eſiti oma terwet jõudu Wene pää-sõjawäe poole pöörata, mis kindral Kuropatkini all Keſk-Mandſhurias ſeiſis. Et ſee igapäew juurde-tulewate wägede mõjul kaswab ja nii tugewamaks ſaab, oli temal wäga häſti teada ja ſellepäraſt näis meelitaw olema, wõimalikult ruttu Kuropatkini kallale minna ja teda lüüa, kuni ta alles nõrk oli. Kuid ometi ſaadi sõjanõukogus otſuſele, nimetatud ülesannet eſiotſa kõrwale jätta ja kohe Port-Arturi piiramiſele aſuda. Seſt Kuropatkin wõis ju wäga häſti taganemiſe läbi eeſt ära libiſeda, nii et teda ometi lüüa ei ſaa. Port-Artur aga, kelle Wene alla wõtmine õieti sõjale põhjuſt oli andnudgi, ſeiſis jaapanlaſtel nii wäga ſüdame pääl, ſelle omandamine oli ju nagu iſamaaliſeks kohuſeks, mille täitmiſeks igale ohwrile walmis oldi. Ning nii wõeti Port-Arturi piiramine sõja ülemaks ülesandeks.

Selleks oli kõige päält waja, Port-Arturi muuſt Wene sõjawäeſt ära lahutada, nii et Kuropatkin enam kindluſele kudagi abi anda ei ſaaks, ei sõjawäega ega moonaga. Ainult ſiis, kui julged wõidi olla, et Port-Arturi kaitſewägi enam mingit toetuſt liſaks ei ſaa, wõis loota, et ülikõwa kindluſe piiramine wiimati sihile wiib.

Aga teinegi põhjus oli jaapanlaſtel, wõimalikult ruttu maapoolt küljeſt Port-Arturi kallale kippuda. Kui nendel korda läks kindluſe põhja-õhu pool olewaid kõrgustikkuſid oma kätte ſaada, ſiis wõiſiwad nad sääl oma raskete ſuurtükkidega ſadamas olewaid Wene laewaſid laſkma hakata ja ſel wiiſil ſeda ometi korda ſaata, mis merepoolt wõimalik ei olnud — Wene laewaſtikku purustada ja ſellega merewalitſuſt täitſa oma kätte ſaada. (Nii sündisgi ſee, kuigi alles ſeitsme kuu järele). Siis polnud nendel ka enam waja oma weolaewade päraſt hirmu tunda, ning ſee oli wäga ſuur aſi. Ja et Port-Arturi kätteſaamine Jaapani ſeiſukohta ning tähtſuſt ülisuurelt tõstaks, oli päewaſelge.

Need põhjuſed olid mõjuwad, et kindral Oku oma teiſe sõjawäe, milles neli kuni wiis diwisjoni ſeiſis, Ljaotungi poolſaarel Shahe jõe suu ligiduſes Pitſhewo ümbruſes (umbes 100 wersta Port-Arturiſt eemal) maale ſaatis. Wäge wiidi umbes 60 weolaewaga. Maaleminek hakkas 22. aprillil, nii neli päewa päraſt Jalu lahingut, hommiku wara, ja kestis terwe päewa otſa. Õhtuks oli juba

terwe diwisjon (15,000 meest) maal. See sündis suurema takistuseta, sest Wene poolt ei olnud kuigi palju wäge wastu seismas. Aruſaadaw, sest Kuropatkin pidas suuremat wäe-osa oma juures Kesk-Mandshurias ja need wäheſed wäe-osad, kes Ljaotungi rannamaal liikusiwad, ei suutnud ju terwet paarisaja wersta pikkust randa igal pool kaitsta. Öeldi küll, ei jaapanlaſed otse sääl kohal maale tulnud, kus seda kõige wähem arwati ja oodati, aga wististi oleks lugu mujal pool niisamuti olnud. Et Jaapan ette teatama ei läinud, kuhu oma wäge wiia mõtleb, waid otse meelega juttusid wälja puistas, mis ajalehtede arwamist eksiteele wedasiwad, oli muidugi mõista. Päälegi on lugu küll nii, et jaapanlaſed alles Jalu jõest ülemineku järele selle kohta wiimase otsuse tegiwad, kus kohas teine sõjawägi maale läheb.

Kuid oma raskused oliwad maaleminekul ikkagi. Salk Wene wäge ilmus rannale ja katsus jaapanlaste ettewõtet takistada. Aga weolaewade kaasas olew riſtleja hakkas wenelastele oma suurtükkideſt kibedalt tuld andma ja peletas nad eemale. Siis andis kapten Nomoto oma merewäe-meestele käsu, randa minna, muudele teed puhastama. Käsk oli aga halb täita, kuna parajasti mõõna-aeg oli ja wesi rannas madal, nii et paatisid tarwitada ei saadud. Ei olnud siis muud nõuu, kui mehed pidiwad jalaga teed ranna poole otsima. Kargasiwad siis laewalt sulpsti! wette, mis laewade juures rinnuni oli. Püssi ja padronitaskut pää kohal ülewal hoides sammusiwad südid mehed umbes werst maad wett mööda, kuni kuiwale saiwad. Siis asusiwad, ise alles weest nõretades, kohe tegewusele, ja wõtsiwad ühe kõrgustiku oma alla, ilma et püssipaukugi oleks lasknud. Sest Wene wähene wahi-wägi tagaues waenlase suure hulga eest aegsasti ära. Jaapani mehed aga tõmbasiwad kõrgustikul kohe Jaapani lipu üles — sellega sai „tõuswa päikese lipp" Mandshurias lehwima ja ei wajunud enam.

Kui jaapanlastel maal seisukoht käes oli, wõis weolaewadelt wäe maalesaatmine kõigiti rahulikult sündida ja läks siis ruttu. Ning maale saanud mehed seadsiwad end warmalt wäe-korda ja sammusiwad edasi, kaugemale maale. Selsamal päewal ju wõtsiwad nad Pitshewo linnakese oma alla, kust Wene wahi-wägi ja Wene elanikud kiirusega eest ära kolisiwad. Õhtul oliwad 10,000 Jaapani meest Pitshewos korteris. Kuid teised hulgad tõttasiwad läbi öö edasi. Kaks polku saadeti Tantshasu'ani, mis Pitshewost 15 wersta lõuna pool seisab, säälseid seisukohti oma kätte wõtma. Teised kaks hulka tõttasiwad kahku lõuna- ja lõunalääne poole — Port-Arturi raudteed kimbutama.

Pitshewost on raudtee juurde ainult 30 wersta, ja selle maa käiswad kärmed jaapanlased 22. apr. õhtupoolikuga ja järgnewa ööga ära. Ei läinudgi weel kõige ligidamasse kohta Port-Adamsi (mis mere ääres on), waid selleşt paarkümmend wersta põhjapool olewa Wasangtieni jaama ja ligidal seiswa Pulandjani alewi juurde wälja. Seda maad on wersta 40, mis kümmekonna tunniga käidud oli.

Jüripäewa hommikul kell 8 ilmuşiwad şiis Jaapani wäe eeswahid esimeşt korda Wene Mandşhuria-raudtee äärde ja selle järele ei şaanud raudtee pääletungiwaşt waenlaşeşt enam lahti, kuni see wiimati suure osa selleşt endale omandasgi. Eeswahtidele järgnes pea umbes şaja meheline jalawäe-şalk, kes parajasti Port-Arturişt tulewa postirongi pääle laşkma hakkaşiwad. Küll pääşis see rong kahjuta nende käeşt, kuid selle järele aşuşiwad südid şaarte pojad kohe raudtee-jaama işandaks ja şarnaşel lool ei olnud muidugi Wene raudtee-rongidel enam wõimalik käia; oleks ju waenlaşe lõugu jooksnud.

Kuid şeekord ei olnud ometi jaapanlastel raudtee ääres pikka pidu. Rannaşt järgi tulnud mehed teataşiwad, et tormiše ilma päraşt uuşi wäehulkaşid maale tuua pole şaadud. Ja raudteele tunginud wäeoşadel oli şiis hirm waraks, et neile pea abi ei tule ja Wene wäed ehk neid rannawäeşt ära lahutawad. Nad pühkişiwad şiis ju 25. apr. raudtee ääreşt jälle minema.

Aga juba järgmistel päewadel tuli uut wäge randa ja kohe aşuti tööle, et raudteed ära wõtta ja Port-Arturi ühenduşt Kuropatkini wäega lõpulikult takistada.

Paari päewaşe şeişu järele wõidi küll liikumişt raudteel 26. apr. öösel 27. wastu jälle awada. Südi ja agar polkownik Spiridonow şuutis weel terwe suure raudtee-rongi şõjamoonaga ja toidukraamiga Port-Arturişše wiia, mis piiramiše ajal şuureks tuluks tuli. Mõni päew wõis şiis meie Port-Arturi wägi weel muu maailmaga ühenduşes olla ja şeda tarwitaşiwad need kindluşeşt lahkumiseks, kes şinna jääda ei şoowinud, ehk kes şääl piiramiše ajal tüliks oleks olnud. Nii şaadeti nendel päewadel hulgana era-inimesi, ka kergemaid haigeid ja haawatuid wälja. Ning peaaegu wiimaşe rongiga, mis weel minema pääşis, şõitis ka maawalitseja Alekşejew minema, kelle şääl wiibimiseşt muidugi mingit tulu ei olnud; mujal küll ka mitte. Et ta käes nimepidi ikka tähtjas amet oli, pidi şõjakäigu juhtimişel ometi ka tema arwamişi kuuldama, ja see oli, nagu päraşt selgus, asjale palju enam tüliks kui tuluks.

Peagi aga lõppes Port-Arturil võimalus lõpulikult, muude kohtadega kuidagi ühendust pidada. Ju 1. mail oliwad Jaapani wäed jälle raudtee ääres, nüüd aga palju suuremal arwul, ja wõtsiwad raudtee siit kohalt jäädawalt oma alla.

1. maist saadik oli siis Port-Artur Wenemaast ja ta sõjawäest täitsa lahutatud ja selle järele ei pääsnud sinna enam keegi sisse ega säält wälja (muud kui Hiina lootsikutes wargsel wiisil.) Küll ei olnud ta piiramine weel täielik, sest Jaapani wäed seisiwad alles kaugel, aga terwe Kwangtungi poolsaar, mis temale lahti seisis, oli isegi piiramise-seisukorras. Wene wäge oli nähtawalt raudtee-ääres nii napilt seismas, et see waenlaste tagasitõrjumist ei katsunudgi, waid end igal pool eest ära koristas.

Ainult Kintshou maakitsuse juures püüti wastu panna. Siin oliwad siis 1. ja 3. mail wõitlused, milles meie poolt üks kindral ja 10 ohwitseri haawata saiwad; alamwäeliste kahju oli 150 surnut ja haawatud kokku. Jaapanlaste kahjust pole teateid. Wene wägi pidas siin oma seisukohta kinni, aga tagajärg oli ometi, et Kintshoust põhjapoole 50 wersta pikkuselt raudtee maha ja waenlase kätte jäeti. Osalt rikuti see küll ära, kuid agarad jaapanlased oliwad muidugi parandused usinad.

Jaapanlaste maaleminek ei sündinud aga mitte ainult Pitshewo juures, waid ka säält umbes 40 wersta lõunapool Terminali maanina kohal, kust Kintshou maakitsuseni, mis Kwangtungi maad muu Mandshuriaga ühendab, enam palju maad ei ole. Siin ja Kintja lahes, Shahe jõesuust wähe lõunapool, saatsiwad Jaapani weolaewad ka selsamal 22 apr. sõjawäge maale, kes ligematesse küladesse korteri asus. Siin kohas ei olnud Wene wäge sugugi wastu seismas; alles kui hirmunud Wene elanikud selleşt Pulandjanisse teate tõiwad, saadeti säält salk ratsawäge asjalugu „järele kuulama.“ See wäehulk leidis muidugi jaapanlastel ju töö tehtud olema ja pööras tagasi, sattus aga selle suurema waenlase wäehulgaga kokku, põrkas siis teisele teele, kuid jaapanlased ajasiwad seda umbes 8 wersta taga, enne kui järele jätsiwad. Maaleminek oli nendel täitsa õnnestanud, ilma wähemagi kahju saamata.

Ka Pitshewos maaleminek tuletab elawalt 1894. a. sündmusi meelde. Seekord saatsiwad jaapanlased oma wäe okt. lõpul maale, säälsamas ligikonnas kui nüüd. Ja kuu aega hiljem istusiwad nad ju Port-Arturis. Lakistuseks oliwad see kord enam halwad teed, kui hiinlaste wastupanek. Edasi-saamine oli nii waewaline, et mõnel päewal ainult neli ehk wiis wersta käia wõidi. Et nüüd asjalugu hoopis teine oli, kui 10 aastat warem, teati Jaa-

panis hästi küll, ja ei mõeldudgi sarnase hõlpsa võitmise pääle kui 1894. Oli ju kaitsewägi hoopis teine, aga niisama ka kindlus ise. Selle kindlustamiseks oli mitu aastat suure waewaga ja ränga kuluga tööd tehtud. Aasta warem oli kindral Kuropatkin Kauges Idas käies Port-Arturi kindlustusi waadelnud, ning otse Keisri Majesteedi sünnipäewal (6. mail) siin sõjawäe ülewaatust pidanud, mille juures tähtsaid ja tihti meelde tuletatud sõnu oli kõnelenud: Meie oleme walmid! Sõjaministri arwates oli Port-Artur ju siis nii tugew ja igapidi ettewalmistatud, et see „Ida Sewastopol" julgelt igale waenlasele wastu waadata wõis. Kuid nüüd, kui ministri sõnad raskele läbikatsumisele wõeti, selgus paraku, et Kuropatkini uhke ütelus katset wälja ei kannatanud: Port-Artur ei olnud waenlasele wastu seismiseks küllalt walmis.

7. Kintshou (Tshintshou) lahing.

Nagu nimetatud, oli kindral Oku esimene hool oma maalesaamise järele, Port-Arturi ühendust Kuropatkini wäega lõpetada, nii et sinna enam mingit lisa ei sõjawäe ega moona pooleşt ei saaks saata. Wiis hädaohtu see kindlusele, keda waenlane mere poolt ju 3 kuud piiras, selja tagant ähwardas, seda oli kindluse kommandant ju oma weebr. kuul antud päewakäsus õieti küll awaldanud. Aga parata polnud selle wastu enam ühtigi. Muud kui nii palju püüti ometi teha, et waenlast mitte kergesti Port-Arturi nina alla lasta, waid temale ju eemal aegsasti wastu astuda ja ehk waşt tagasilüüa. Selleks oli Kintshou (teise nimega Tshintshou) maakitsus, mõne wersta laiune maariba kahe mere wahel, wäga omane See on Port-Arturist umbes 60 wersta põhjapool. Sinna saatis siis Kwangtungimaa sõjawägede juhataja kindral Stössel ühe osa oma sõjawäest, kindral Fock*) käsu all, waenlasele wastu.

Jaapani teise wäe juhataja oli selle järele, kui raudtee oma kätte sai, selle äärt mööda, osalt ka merekallast, mööda end aegapidi Port-Arturi poole nihutama hakanud, mille juures temal taganeja Wene wäega wahel wäikesi wõitlusi oli. Paar nädalit aga kulus ära, enne kui ta suuremat wäe-osa nimetatud kitsuse juurde suutis koguda.

*) Fock oli kindralmajor, 4. Ida-Siberi kütiprigade ülem.

Lugejad teawad juba, et Kwangtungimaa ja ta ligikonna maapind suure sõjawäe liikumiseks wäga tülikas ja takistaw on. See on täis mägestikka ja künkasid, kuna mere poole püstseina taolise äkilise kaldana seisab. Igal pool on libedad mäekallakad, sügawad orud, kitsandikud ja seljandikud, mis liikumist wäga raskendawad. Päälegi on maapind peatselt täitsa „tühi ja paljas," nagu maailm loomisepäewal. Hale ja kurb on seda näha. Ainus wähegi käidaw tee on see, mis Ljaojonist Kintschou kaudu Port-Arturi wiib; muudest pole rääkimist. Mäeselg, mis nagu selgroog terwest neemest läbi käib ja kaugele põhja-poole ulatab, on kõige kõrgem otse Tschintschou kitsuse juures, kus see üle 2000 jala kõrguseni ulatab. Port-Arturi põhja-ida küljel on mäeselja kõrgus weel 1200 jalga, kuna kindluse juures kõrgemad kohad 840 jalga üle merepinna seisawad.

Eelpool nimetasime, et Tschintschou juures ju 3. mail oli wõideldud. Seekord suutis Wene eelwägi tähtsat seisukohta weel kaitsta ja waenlased jätsiwad nädalalõpäewadeks Tschintschou rahule, ainult eelwäe-hulgad käisiwad wahel wahtimas. Siis aga ligines Oku oma suure wäega — teist teed temal ju Port-Arturi alla pääsmiseks ei olnud. Kuid wahe-ajal oli Wene poolt kohta tublisti kindlustatud ja sinna Port-Arturist hulk raskeid suurtükkisid toodud.

Ja kindlustuste taga seisis südi kaitsewägi kindral Fock i juhi all. Seda oli kaks jalawäe-prigadet, üks suureükiwäe-pirigade ja pääle selle Focki oma käsu-alune wäe-osa (Ida-Siberi 4. kütiprigade). Kokku 12 pataljoni, s. o. umbes 20,000 meest. Jaapanlaste wäe suurust ei teata õieti. Meiepoolsed sõnumid lugesiwad neid kolme diwisjoni pääle, ühes abi-wäega, nii siis umbes 60,000 meest; sellega meie wäest kolm korda enam. See oli küll wast liialdus, kuid kahtlemata oli jaapanlasi küll palju rohkem. Aga selle wastu oli Wene wäel ülihää ja kindel seisukoht käes, mis Nanschani kõrgustikule, Kintschou alewikust lõunapool, paigutatud ja hoolega wastupanemiseks walmistatud oli. Seisukoha kõwadust kaswatas weel tugew suurtüki-wägi 124 suurtükiga, kuna jaapanlastel neid asju 120 oli, nii siis 4 wähem. Kuid jaapanlaste jõudu tõstis tuntawalt nende Kintschou lahes seisaw wäike laewastik. Selles oli üks rannakaitse soomuslaew, kolm suurtüki-paati ja mitmed miinilaewad, admirali Hasoja juhil. Siitne kitsas maakoht, mis Wene wäele kaitsmist suurelt hõlbustas, saatis temale nii ometi teiselt poolt santust. Sest kuna Wene seisukohad üsna ranna ligi seisiwad, ulatasiwad Jaapani laewad neid mere poolt laskma. Ja lahingis alles tuli ilmsiks, kui halb see küljewaenlane Wene wäele oli. Lae-

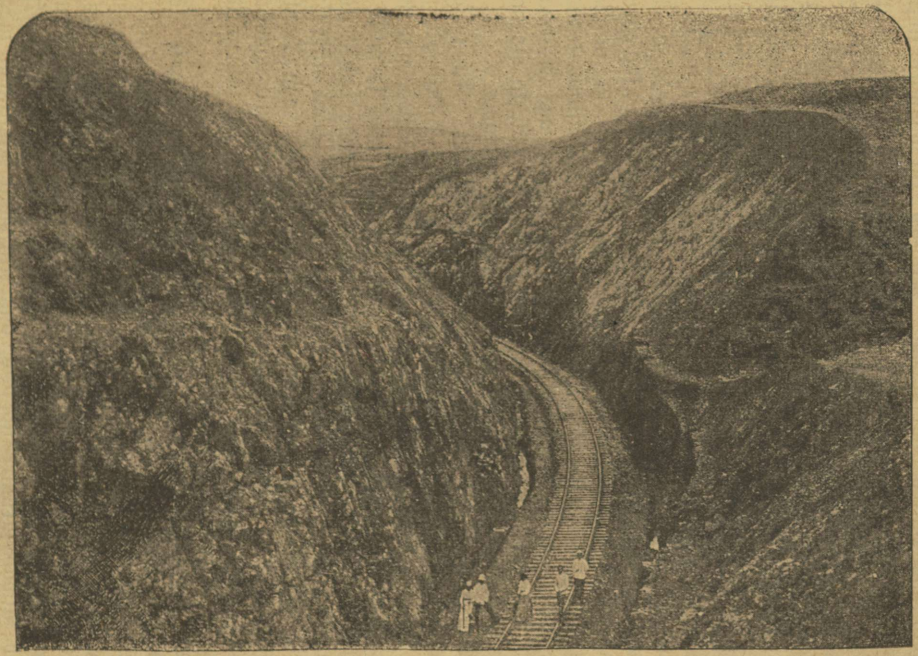

Tee Ljaojani ja Port-Arturi wahel.

wastiku tule kaitse all oli jaapanlastel wõimalik, oma wäe-osasid mere äärt mööda wenelaste seljataha saata.

Et siin kohal raske ja tähtjas wõitlus oodata oli, teati ja tunti mõlemil pool küll. 13. mail hommiku wara läks werine tants lahti ja kestis terwe pika päewa, õhtu hiljani, umbes 16 tundi, mõlemalt poolt kõige suurema wisadusega. Nii pea, kui hommikul koitma hakkas,*) awati lahing Jaapani poolt terwel wäerinnal hirmsa suurtüki-laskmisega, millega oma jalawäe pääletungimisele teed walmistada taheti. Ja walge tulles, kella 4—5 wahel, pandi ka jalawägi liikuma, mis end esiotsa suurtüki-wäe tule warjus püüdis hoida. Kaua ei läinud see muidugi korda, waid jaapanlased pidiwad lausa tormijooksule asuma. Kuid see oli kole, kaelamurdew tükk. Sest wenelased oliwad oma seisukohtade ette küngastiku jalale mitmed astme-taoliselt kõrgemale tõuswad kindlustused ehitanud ja nende wahele traadist wõrgud pununud, kuhu tormijooksjad, kui nad kindlustustesse pääsnud, jalgu pidi kinni jäiwad. Ning tormijooksjate pääle käis Wene seisukohalt hirmus püssi- ja suurtüki tuli, nii et nad ikka ja jälle taganema sunniti. Kintshou linnake langes küll ju hommiku warakult jaapanlaste kätte, aga Nanshani mägesid ei saanud ega saanud nad ära wõita, ehk küll ka Jaapani laewad merepoolt Wene pahemale tiiwale tuld andsiwad.

Pea aga ilmus wenelastelegi mere poolt abi. Kuna Jaapani laewad maakitsusest läänepool, Kintshou lahes liikusiwad, seisiwad kitsuse idapool, Käe-lahes, kolm Wene laewa suurtükipaat „Bobr" ja kaks miinilaewa, need oliwad oma kärmuse ja wäiksuse tõttu Port-Arturi sadamast, Jaapani laewade wahelt läbi pugeda oskanud. Et waenulised laewad teine teisel pool maakitsust seisiwad, ei saanud nad üks-teise kallale, toetasiwad aga kumbgi oma maawäge. Wene laewad andsiwad jõudumööda Jaapani pahemale tiiwale tuld, kuid suurt mõju nende wäiksetel suurtükkidel muidugi ei olnud.

Mitme tunnilise ägeda suurtükkidega-wõitluse järele läks Jaapani jalawäel ometi korda, Wene wäe seisukohtade ette pääseda. Siin tuli siis kole käsitsi-wõitlus. Mõlemal pool sõditi hirmsa wihaga ja täielise surmapõlgtusega. Mees seisis kindlustustes ja jooksukraawides otse mehe wastu, mõõgaga raiudes, püssitikuga torgates, pistolitega lastes, nagu kellegil sõjariist oli. Jooksukraawid saiwad surnukehasid täis, aga ikka pääle tungisiwad tagant teised järele. Wahel pööraswad Jaapani tormajad wäehulgad

*) Lõunapool maades ei ole päewapikkuse wahe nii suur kui meil; sääl on ka maikuu ööd ikkagi pimedad.

üll tagasi, oma suurtükkide warju alla, kus lühikese lõõtsutamise järele end aga pea korraldasiwad ja uue hooga pääle tungisiwad.

Nii wiisi ühtelugu werd walades hakkas päike weerule jõudma. Wene wäe juhatus laskis oma tagawara-wäe wälja astuda ja saatis selle oma poolt Jaapani pahema tiiwa wastu, arwates, et see nõrgendatud on. Ja kord näisgi lugu nii minema, et Wene wägi selle selja taha kipub. Kuid siis, kella kuue ajal, andis Oku oma wäele käsku, terwes wäerinnas üleüldiselt pääle tungida. Peagi tõrjuti ette-tungiwad Wene wäe-osad oma seisukohtadele tagasi ja kähku oliwad jaapanlased nende kannul Wene jookskraawide ees. Nad wõtsiwad nüüd oma terwe jõuu kokku ja uus käsitsi-wõitlus algas, weel wihasem kui päewal. Kuid tükk aega läks mööda, ilma et jaapanlased edasi oleks saanud; Wene wägi seisis kui raudmüür oma seisukohtadel. Nagu hiljem kuuldi, olnud Okul seda nähes juba nõuu, asjata tormamist katki jätta ja taganema hakata. Kuid siis tuli asjale pööre. Jaapani laewad, kes päewa-ajal teadmata põhjusel laskmise katki oliwad jätnud ja ühe ligidal olewa saare juurde sõitnud, wasi säält uut sõjamoona ja süsa tooma, ilmusiwad nüüd korraga jälle platsi ja hakkasiwad kohe meie pahemale tiiwale hirmsasti tuld andma. See tõstis muidugi jaapanlaste wajuma hakanud julguse jälle suurelt, nad tungisiwad seda suurema südidusega pääle ja peagi lõi meie wäe pahemtiiw wankuma.

Segadust ja hirmu meie wäe juures tõstis suurelt see nähtus, et jaapanlased läänepoolt merekaldalt meie wäge ümber piirama, selle selja taha saama kippusiwad. Oma laewade suurtükkide-tule kaitse all sammusiwad Jaapani jalamehed mere äärest wett mööda edasi, sügawamas kohas wahel rinnuni wees sumades, püss aga pää kohal ülewal laskmise-walmis. Kuna Wene suurtükkidest hulk wigastatud oliwad, nii et enam lasta ei saanud, ei suudetud seisukohta kauemini kinni pidada. Kella 7—8 wahel taganes Wene wägi pikkamisi oma seisukohtadest ja jättis werega nii rohkesti joodetud Nanshani mäed jaapanlaste kätte. Meie mehed taganesiwad Nangualini, mille juures küll oma suurtükid enamasti kõik maha pidiwad jätma. Kuid need rikuti enne ära. Muidu ei kimbutanud jaapanlased taganejaid küll enam sugugi — õhtu tuli ju pääle ja wõitjad oliwad pika päewa raske waewa järele ise ka puruwäsinud. Kui nad nii kallilt ostetud Nanshani mägedele oliwad jõudnud, ei suutnudgi nad enam wõiduhüüdu tõsta, waid paljud wajusiwad otse jala päält sinnasamasse maha ja jäiwad kui surnud magama; wenelaste tagaajamist ei olnud mõeldagi.

Kintshou lahingu kahju ütles meie ametlik teatus 30 ohwitseri ja 800 soldatit olema, surnud ja haawatud ühes loetud. Waheft

oli see aga rohkem, sest kindral Oku ütles oma aruandes, et lahingu-wäljal 500 Wene meeste surnukeha maas olnud; haawatuid on aga lahingütes ikkagi enam kui surnusid. Kuid et need taganewa wäega ligi wiidi, ei teadnud Oku nende arwu.

Pääle meeste kahju kaotas aga Wene wägi pea kõik oma suur-tükid (124), kuigi rikutult. Need olewad Port-Arturist toodud ja nende puudumine oli sääl päraft tuntaw küll. Niisama pidi hulk sõjamoona maha jääma ehk ära põletatama. Ning mis kõige sandim: Lahing oli kaotatud. Kintshou kindel seisukoht oli waen-lase käes, sellega Port-Arturi piiramisel nagu pitsar pääl.

Jaapan aga wõis oma wõidu üle rõõmustada, kuigi selle eest õige kallist hinda oli maksnud. Jaapani wäe juhataja ütles oma kahju kohe 3500 mehe ümber olema; hiljemate teadete järele oli Jaapani wäest surnud 31 ohw. ja 713 soldatit, haawatuid 100 ohw. ja 3400 soldatit, nii ta terwe kaotus 4,304 meest. Iga-tahes oli see hästi suurem kui Wene wäe oma, mis aga üsna soomulik oli, sest nad olewad ju pääletungijad, kuna wenelased end kindlustuste taga kaitsesiwad.

8. Kintshou lahingu tagajärjed.

Kintshou lahing oli selles sõjas teine suurem wõitlus — esimesest hästi suurem, pikem ja werisem, ning suuremad olewad siis ka ta tagajärjed. Wene wäe auule, mõjule ja lugupidamisele oli siin saadud löök palju walusam, kui Jalu juures. Sest kuna sääl asja päraft nii pöörati, et Wene wägi tõsiselt wastu panna ei tahtnudgi, ei maksnud seda wabanduft siin enam ette tuua; päewa-selge oli, et Kintshoud mitte käest anda ei tahetud.

Muidugi oli siin küll wabandawaks põhjuseks, et Wene wäel wast kolm korda suurema waenlase-wäega tegemist oli. Tõsi küll. Selle wasta aga olewad meil kõwasti kindlustatud seisukohad, millel weel jookfukraawid ja traat-aiad kaitseks ees olewad. Niisugu-sele seisukohale otse eest kallale minna, peetakse sõjakunstis hull-julguseks. Aga jaapanlased saiwad sellega korda ja see on nende sõjatublidufe suuremaks tunnistuseks. Kintshou lahing ongi ei ainult oma ägedufe ja wõitlewate wägede suure kaotufe ning mõju-wate tagajärgede, waid ka selles ilmunud sõjakunstliste nähtuste pooleft sõja-ajaloos wäga tähtjas. See tunnistab, et sõjawäelist seisukohta, olgugi see oma oleku ja kunstliste kaitse-abinõuude wara-

peatselt ärawõitmata kindlaks tehtud, ja kuigi seda 20,000 hingeline wahwa kaitsewägi hoiab, selleſt hoolimata ometi ärawõita wõib, kui aga pääletungijad selle wäärilised ja nendel tarwiliſelt tugew suurtüki-wägi toetuseks on.

Ning et jaapanlastel mõlemaid õli, wiis nad sihile. Olgugi nende wäemeeste surma põlgaw waprus küll kõige kiidu wäärt — see nähtus, et üleüldse tormijooksta wõidi, oli ometi ainult kangema suurtüki-wäe tublil toetusel wõimalik. Aga küll nägiwad jaapanlaſed otsatut waewa oma suurtükka eneſe taga Sampſoni mäele üles tassides, ega hoolinud inimeste ohwriteſt. Oku käis hirmſa, aga sõja-ajal tihti tarwiliſe eeskirja järele, et kui aga õigel ajal ja õigel kohal kõigeſt hoolimata wälja astutakſe, siis tagajärg enamasti ikka kindel on.

Wene poolt arwustati hiljemini kindral Stöſſeli teguwiisi waljult, et ta Kintſhouſſe rohkem wäge jaapanlaſi tagaſi tõrjuma ei saatnud. Siis oleks see ehk õnnestanud. Wõib olla, aga nagu lood läksiwad, ei oleks jaapanlaſi ikka Kwantungiſt jäädawalt eemale hoida saadud. Ei suudetud neid ju päraſt enam kindluſe wallideſtgi tagaſi tõrjuda. Ja oma teada tegi Stöſſel targalt, et muiſt wäge Port Arturi jättis, seſt oleks selſamal ajal ka jälle merepoolt pääle tungitud, oleks seda sääl wäga waja olnud. — Igatahes mõeldi küll ka, et Kintſhou kindlat kohta wähemagi wäega kaitsta suudetakſe; jaapanlaſi ei raatſitud ikkagi weel nii tubliks pidada, kui nad seda oliwad.

Kintſhou lahingu tagajärjed tuliwad ruttu ja suurelt nähtawale. Oku oli usin oma suure waewaga saadud wõidu wilja lõikama. Tee Port-Arturi poole oli temale nüüd lahti ja ta tõttas kähku kärmelt seda käima. Et wenelaſed weel Kwangtungi lagedal maal temale wastu hakkawad, ei kartnudgi ta enam. Ju lahingu järele järgnewal ööl, 14. mai wastu, saatis ta mõned oma wäe hulgad, kes lahingus wähem wäſinud, lõunapoole liikuma. Ning teiſel päewal wõtſiwad need ju Port-Arturi tee ääres olewad kohad Sanſhilipu ja Ljatſituni ära. Wiimaſes kohas saiwad ka weel mõned suurtükid ja 46 wankritäit sõjakraami saagiks, mida taganeja Wene wägi enam kaasa wõtta ei läbenud.

Ljatſitun on 12 wersta mererannaſt eemal, raudtee juures, wäikeſe jõe ääres, mis „10 laewa lahesse" jookseb. Selle jõe orust käib Port-Arturi raudtee risti üle, käänab siis lääne-ida poole mäekinkude harjale ning käib tükk maad Heſilahe äärt mööda, mis saari täis on, ning kus madalalt käiwad laewad liikuda wõiwad. Siin wõiſiwad jaapanlaſed nüüd ka merepoolt

mehi maale tuua, ning selle najal wõib mõista, kui tähtjas see org sõjaliselt seisukohast on, kuhu nüüd Jaapani wägi asus. Ta sai sellega terwe Kwangtungimaast läbi käiwa raudtee oma wõimu alla, niisama Dalnisse minewa harutee. Sinna poole pööra-siwadgi jaapanlased kohe oma sammud ja juba 16. mail marsisiwad Oku mehed Dalni sisse. Wastupanemist ei olnud piisemat, sest sääl seisaw Wene kaitsewägi — wähe seda muidugi oli -- läks, niipea kui ta Kintshou loost teada sai (14 mail) minema, kuna wastupanekut mõeldagi ei olnud. Mis meelega Wene mehed aga Dalnist lahkusiwad, wõib arwata. Siia oli ju wiimaste aastate jooksul sadama jne. ehituseks kümmekond miljoni rubla kulutatud ja nüüd pidi nähtama, et mis tehtud, see waenlasele oli tehtud, kes seda nüüd oma tuluks tarwitama hakkas. Dalni sadam sai wiimaks Jaapani wäe- ja sõjakraami suuremaks maale-weo paigaks; siia toodi Jaapani hiiglasuurtükid ja muu wärk Port-Arturi wõitmiseks maale ja saadeti siit raudtee kaudu kindluse alla.

Et Wene pool Kintshous kaotust karta waja ei arwatud olema, ei olnud Dalni kaitsewägi end sugugi äramineku wastu walmistanud ja pidi seda nüüd ruttu üle pää-kaela tegema. Et sarnasel lool kõik segi ja pudi läks, wõib arwata. Liikuwat kraami katsuti niipalju kui wõimalik ligi wõtta, aga küllalt jäi sedagi maha. Suured moona-ladud, uhked kasarmud, tore raudteejaam ja telegrahwi-kontor, mida ju ära wiia ei saadud, häwitati ja lõhuti pahameelega ära. Sedasama tehti sadama suure kaldatammiga ja osti sadamasuusse mõned laewa-kered põhja, et nii sisseкäiku kinni panna. Kuid jaapanlasi ei takistanud see nende ettewõttes palju; nad puhastasiwad sadama ja parandasiwad kaldatammi peagi ära ning talitasiwad siis siin kui peremehed kunagi.

Wenelaste äramineku järele läks Dalnis täis korralagedus lahti; igaüks tegi mis süda kutsus. Sääl asuwad europlased põgenesiwad enamasti Hiina lootsikutega ära ja pääsisiwad end nii hädast. Nimepidi oli linnas küll weel Hiina ülemus, aga see oli hoopis kõhetu keelama, et märatsejad wangimaja-uksed maha murdsiwad ja 200 kurjategijat lahti lasksiwad, kes siis muidugi oma moodi talitama hakkasiwad. Onneks ilmusiwad jaapanlased pea ja siis oli kohe kord majas. Et wenelased rutuga ainult muist raudtee-ehitusi ära lõhkuda olnud saanud, siis oli jaapanlastel pea wõimalik nende weduritega ja wagunitega, mis siin ja ennem Pulandjanis nende kätte sattunud, raudteel liikumist jälle joonde seada.

Selle järele käisiwad Jaapani laewad weel mõnda korda Port-Arturi all, aga ainult miinide pildumiseks, et nii Wene laewade liikumist hädaohtlikuks teha. Kuid selleşt hoolimata käisiwad wähemad Wene laewad ikka pääle sadamaşt wäljas. Iseäranis agar oli selles kärmas ristleja „Nowik," kes kord 10 miinilaewa endaga ligi wõttis ja Jaapani laewadega wõitlusesse asudagi usaldas. Mõlemalt poolt lasti tükk aega ägedasti, siis hakkasiwad jaapanlased pikkamisi taganema; küll mitte hädasunnil, waid nähtawasti selleks, et meie laewu oma järele kaugemale merele meelitada, kus nad siis õnneks oleks wõetud. Kuid Wene laewad saiwad asjaşt aru ja pööraşiwad kaitswasse sadamasse tagaşi.

Kuna nii Port-Arturi sündmusteşt sellel ajal suurt asja ei olnud, näitas aga selsamal ajal Wladiwostoki laewastik teist korda oma agaruşt. See oli teatawasti Port-Arturi oma kõrwal üsna wäeti, aga suutis Jaapanile palju enam pääwalu teha, nimelt ta weolaewade kimbutamises. Eespool (lehek. 300) rääkisime juba selleşt kahjuşt, mis ta apr. keskel Genşani all jaapanlastele tegi. Ning kuus nädalit hiljem, mai lõpul, kordus see lugu uuesti, pea otse selsamal moel.

Terwe kuu aega oliwad jaapanlased segamata oma wäge Mandşhuriasse ja Koreasse wedada wõinud. Port-Arturişt ei pääsnud Wene laewad ju wälja ning Wladiwostoki laewastik, milles ainult kolm ristlejat oli, pidi muidugi merel käiguga ettewaatlik olema, et end mitte tugewawa waenlase kätte kimpu anda. Kuid ometi oskas ta parajat aega waritseda, mil Jaapani sõjalaewu ligiduses ei olnud, sõitis siis kiiruga Jaapani meresse ja tungis weolaewadele kallale. Kuigi laewadel rohkesti sõjamehi pääl oli, ei suutnud need muidugi sõjalaewadega wõidelda, kelle suurtükid neid ju eemalt kuuliśaju alla wõtsiwad. Kaks weolaewa „Hitaşhamaru" ja „Itşhumimaru" lasti kõigega põhja, mis nende pääl oli, kuna kolmas „Sadomaru" wigastatult randa liiwa otsa kinni jookşis, kuhu Wene laewad järele minna ei usaldanud. Nende laewadega kaotas Jaapan üle 1000 soldati, kes sõjawäljale oliwad minemas, hulk hobuşid ja palju sõjamoona. Ka mõnda teist laewa oli Wene laewastik laşknud, kuid need suutsiwad end ta käeşt päästa; oma jagu wiga ja kahju saiwad nad aga muidugi, kuigi seda teada pole. Selle jahi järele tõttas Wene laewastik kohe jälle Wladiwostokki warjule. Küll kihutas Jaapani laewastik, asjalooşt teada saades, temale ruttu järele, aga ei saanud enam kätte.

Selsamal ajal, kui Jaapani wägi Kwangtungimaad mööda Port-Arturi poole nihkuma hakkas, katsus ka admiral Togʻo jälle torraks mere poolt end liigutada, 15. mai öösel ilmusiwad ta laewad uuesti Port-Arturi alla. Kuid see sündis küll enam kuulamise käiguks, kui tõsiseks päästetungimiseks. Neli Jaapani suurtüki-paati ja neli miinilaewa tikkusiwad kalda-patareide ligi, kuid Wene elektri- helgiheitjad tegiwad kutsumata külalisi peagi nähtawaks, ja patareid hakkasiwad nende pääle kõigest wäest tuld sülitama mille all üks suurtüki-paat kranatipaugu pihta ja selleſt suure wea sai. Peagi pühkisiwad jaapanlased minema.

Oku hakkas Dalni ärawõitmise järele pikkamisi, aga kindlalt edasi Port-Arturi poole nihutama. Ja ilma et kusagil wastu panemist oleks olnud, wõttis ta kõik kindluse poole wiiwad teed oma wäe alla ning pani sellega kindluse läbikäimise iga külje poole täitsa kinni. Ja sellega sai Port-Arturi piiramine täielikuks. Algas see sõdade ajaloos nii tähtjas piiramiselugu, mis oma waheldusrikaste sündmustega ei ainult mõlemaid sõdiwaid riikisid, waid terwet haritud maailma kaheksa kuud wäga suures põnewuses pidas.

Kuid sellega, et kindlus wälimiseſt ilmaſt üsna ära lahutati, ei alganud ta päris piiramine weel. Kindral Oku sõjawägi, kes küll Wene wäe Port-Arturi kinni sulgus, ei olnud mitte selle ärawõitjaks määratud, waid see pööras, kui tähendatud ülesande oli täitnud, tagasi põhja-poole, Mandshuriasse tungimiseks.

Tähtjas piiramisetöö oli kindral Nogi wäe jaoks määratud, kes nüüd waheajal Takushanis, Kintshous ja osalt ka juba Dalnis maale tuli ning end Port-Arturi wastu koguma hakkas. Kui nimetatud kohtades ju selle wõrra wäge maale saanud oli, et see piiramiseks ulatas, jättis Oku oma tegewuse Kwangtungimaal katki ja tõttas Kintshou kaudu tagasi põhja-poole, et ühes Kurokiga ja muude Jaapani wägedega Mandshuriat wõitma hakata.

Meiegi jätame nüüd oma sõjakirjelduse Port-Arturi all tükiks ajaks kõrwale ja paneme sõjasündmusi Mandshurias tähele, mis nüüd päris sõjawäljaks muutus. Päraſt wõtame siis Port-Arturi piiramise-loo ühe hooga kõne alla.

Kui Oku Kintshou lahingu järele suurema wäega lõunasse läks, jättis ta tagawara-wäe sinna maha ja see ei olnud waheajal ka mitte laiselnud. Seſt sellel ajal, kui jaapanlased lõunapool raudteed oma kätte wõtsiwad, tegiwad teised hulgad seda Kintshoust põhjapool ja tungisiwad selle juures kuni Wafangou jaamaſt saadik, mis Pulandjaniſt kaugel pole Siin aga tuli nendel Wene wäega kokkupuutumine, kuna see oma korda lõunapoole tungimas

oli. 17. mail ſigis ſiin ſiis woitlus, mis kaks tundi kestis. Et mõlemal pool ainult eeswäed wäljas oliwad, ei olnud wõitlus ſuur ega tähtjas. Wene wäe kahju oli ametliku teate järele 13 ſurnut ja 24 haawatud ſoldatit, 17 ſurnut ja 24 haawatud hobuſt. Jaapanlaſed ütleſiwad oma kahju 26 ſurnut ja 36 haawatut olema. Nii oli ſiis mõlemapoolne kaotus kaunis üheſugune.

Õiget otſuſt lahingule ka ei tulnud; mõlemad ſõdijad ſaiwad aru, et ſiit kumbgi edaſi ei pääſe ja jäiwad ſuuremaid wägeſid järgi ootama. See ſündisgi, ja kaks nädalat hiljem tuli ſiinſamas õige ſuur ja werine lahing. Selle kirjeldus jääb teiſe päätüki jaoks.

Wafangou eſimeſe lahingu kohta kiideti Wene pool eſiotſa, et ſääl meie k a ſ a k a d, kes eſimeſt korda hulgana wälja astuſiwad, oma pikkade piikidega waenlastele ſuurt kahju teinud ja kanget kohutuſt ſigitanud, ſaarte pojad üsna kohkuma pannud. Waſt oli ſelles jutus oma jagu tõtt, aga palju küll mitte. Seſt kardetud kaſakate käik Koreas, kus nad eſimeſt korda jaapanlastega kokku puutuſiwad, ei äratanud nende wastu juſt auukartuſt. Küll katſuſiwad kaſakad päraſtgi, kui Jaapani wägi ju Jalust üle oli tulnud, Koreaſſe ta ſelja taha pugeda ja ſääl jaapanlastele weel tüli teha, milleks neid teiſed wäeſalgad toetaſiwad. Et need aga wäheſe-jõuuliſed oliwad, ei wõinud nende tegewuſel kuigi ſuurt tagajärge olla. Küll julges üks Wene ſalk, milles 600 Siberi- ja 100 Uſſuri kaſakat oliwad, koguni A n d ſ h u linna kallale tungida, mis Jalu jõeſt üle 100 wersta eemal lõunapool on. Aga Andſhuſt anti tuld wastu ja kui teiſel päewal jaapanlastele abi tuli, tegiwad kaſakad minekut. Nad püüdſiwad ſiis Jaapani wäe ühenduſt ta moonawooridega katkestada, aga ſelleſt ei tulnud ſuurt wälja. Korra wõtnud meie mehed koguni P j ö n g b a n g i linna (Widſhuſt 100 wersta põhjaida pool) ära, ſaanud ſääl 75 jaapanlaſt wangi ja häwitanud hulk ſõjakraami. Kuid ſuuremat mõju ſellel teol ei olnud.

Jaapanlaſed ei laſknud end nende wäikeſte ſalgakeſte ümberuitamiſeſt oma edaſi-tungimiſes põrmugi ekſitada, mida waſt Wene pool küll loodeti; nad ei pannud neid tähelegi. Warſti ſaadigi meil aru, et ſarnaſtel nõelapiſtetel otſtarbet ei olnud ja meie ſalgad koliſiwad taſahiljukeſi Koreaſt wälja. Sellega kadusgi Korea ſõja-näitelawalt üsna. Sõja algul arwati küll, et otſe Koreamaa ſõjawäljaks ſaab, aga nii ei olnud lugu; ſiin mängiti ainult wäike eelmäng. Päris ſõjapaſun ſai alles W a n d ſ h u r i a s hüüdma, kuhu oma meie kirjeldusega ju oleme kallanud.

Enne kui edaſi läheme, paneme ſelle maa üleüldiſt olu, looduſt ja rahwaſt lähemalt tähele, mille tundmiſt ſõjaſündmuſi jutuſtades waja on. Selle jaoks olgu järgnew kirjeldus.

Mandshuria.

Nagu Tiibet, Mongolia ja Ida-Turkestan, on ka Mandshuria ammu Hiina riigi osa olnud. Kuid nende maade seisukord on igapidi hoopis teine kui Päris-Hiina oma. Neid maid pole kunagi Hiina riigikorralduse külge wõetud ja Hiina walitsus on siis nendes ikka päälsikaudseks jäänudgi. Tiibetis pole see kunagi palju muud olnud, kui nimepidi. Ka Mongolia kolijad suguharud elawad enamasti omapääd; nende „würstide" suurem riigi-alama kohus on, et aastas kord Hiina keisrit kummardamas käiwad ja temale kinkisid wiiwad, mille wastu aga neid ka ise saawad. — Sugu kindlam on Hiina riigiwõim küll Ida-Turkesanis, kus see end sõjawäe najale toetab, ja Mandshurias, mis ju nüüdse Hiina keisri sugu pärismaa on. Aga ikkagi on säälne walitsuskord jootuks teistmoodi kui Päris-Hiinas. Maa on kolmeks maakonnaks jagatud: Hedung-Kiang, Kirin ja Shing-King; wiimast nimetatakse ka päälinna Mukdeni nime järgi.

Igas maakonnas on awaliku korra juhiks üks „Tatari kindral," kelle ametlik nimi „dsängdsöng" on; Mukdeni kindrali käes seisis pääle selle weel terwe maa kodanlik walitsus. Sõja järele hakkas Hiina oma walitsust Mandshuria üle jälle kindlustama ja seadis sinna suurewõimulise kindralkuberneri ametisse, kelle wõimukonda kõik maa käib.

Wiimastel aastatel oli Mandshuria walitsuskord koguni isemoodi, kirju ja keeruline, ning on seda nüüdgi weel küll. Teatawasti wõtsiwad Wene sõjawäed 1900 a. Hiina mässusõjas selle maa oma alla ja jäiwadgi selle järgi sinna. Aga ainult sõjawäe liselt asus Wenemaa Mandshuria isandaks; kodanlik walitsus, kohtupidamine ja korrahoidmine, nii ka maksude wõtmine (pääle selle, mis sõjawäe tarwituseks wõeti) jäi endiseks. Sõja ajal tõi muidugi Jaapan oma kätte langenud maa-osadesse jälle omad ametnikud. Nii

oli ja on weelgi Mandshurial kolm peremeest, kes igaüks küll sääl sõidawad, aga söötmise eest ei hoolitse. Maa ja rahwas kannatas sõja jalus rängasti, aga kaitsjat ega aitajat polnud. — Mis saatus Mandshuriale edaspidi osaks saab, ei tea praegu weel. Rahuleping jättis ta ikkagi Hiina omaks, kuid wõitja Jaapan kipub seal ju kõwasti isandaks. Arwatawasti on see maa küll Hiinale kadunud, kuigi wast nimepidi ta walitsus weel mõneks ajaks kestma jääb. Nii siis sünnib see wastu-oksa lugu, et Hiinas wõõras Mandshu keisrisugu walitseb, kelle oma pärismaa jälle mujale kätte läheb. . .

Mandshuria maa suurust loetakse ligi 30,000 ruut penikoorma (ligikaudu miljoni ruutkilomeetri) pääle, kuna rahwa arwu kohta teated siingi wäga lahku lähewad. Aga wististi tohiks see arwamine kõige õigem olla, et Mandshuria elanikke 15—16 miljoni on. Ligi pooled nendest (7 miljoni) asuwad Shing-Kingi (Mukdeni) maakonnas, mis ka kõige wiljarikkam ja muidu tähtsam on; Kirini maa rahwa-arwu loetakse 6 ja Hedung-Kiangis 3 miljoni pääle.

Mandshuria piiriteks on: Lõuna-ida ja idapool Korea wastu Jalu jõgi (kitsas riba puutub idapool, Korea ja Rannamaa wahel, ka Jaapani mere külge), Wene riigi Rannamaa, „Pikad Walged mäed," Ussuri jõgi; põhjapool Amuri jõgi ja tema haru Argun; läänepoolt piirab Mandshuriat Mongoliamaa, kuna Süda-Hiinamaast teda Ljaohe jõgi lahutab; lõunapool aga on Ljaotungi ja Korea laheb.

Tähtsamad mäeseljad on Suur ja Wäike Hingan, mis esiti lõunest põhjapoole lähewad, Mandshuria põhjapoolses osas aga järsku idapoole pöörawad. Pääle nende on weel mõned wähem tähtsad mäeseljad. Kõik mäeseljad on paksu, põlise metsaga kaetud, kuna orud nende wahel wäga wiljarikkad on; lagedal maal pole aga metsa olemasgi.

Mandshuria maa on üleüldse m ä g i n e, nagu Koreagi, paiguti tõusewad mäeseljandikud ja ahelikud õige kõrgele. Suuremad mäed on Mukdeni ja Kirini maakondades; need tõstawad oma ladwad 8 tuhande jala kõrgusele. Lääne-Mandshurias läheb maapind pikkamisi madalamaks, ilmuwad rohtlaaned ja wiimaks tuleb liiwakõrbe. Mandshuria mägedelt algab hulk jõgesid; nad ühinewad oma jookul teistega ja tekitawad suured jõed; mitmed neist on laewasõidule kõlblikud.

Suurematest jõgedest nimetame S u n g a r i — Amuri haru paremalt poolt. See algab „Walgete" mägede ligikonnast, woolab läbi suurema osa Mandshuria, ning walab oma mudase wee wiimaks Amuri rüppe.

Sungari pikkus on 1300 wersta; terwe jõgi on kõwerdusi, kiwa, saarekesi ja liiwakinkusid täis. Wesi on mudane ja ei kõlba joogiks. Wee sügawus jões on wäga mitmesugune: sagedasti on wett nii wähe, et aga wäikene ojakene jõe põhjas woolab, kuid wahel saab ta wihmaweest nii täis, et üle kallaste ajab; tihti tõuseb wesi 7½ sülda hariliselt seisust kõrgemale. Üleüldse on Sungari laewasõiduks wäga wähe kõlbuline. Ainult Hiina laiapõhjaga laewakestele — dshonkedele — on Sungari kõlbuline tee, sest dshonked ei waju üle 2 jala weepinna alla.

Terwest hulgast jõekestest, mis Sungari oma hõlma wõtab, on pahemalt poolt tähtsam Nonni; selle pikkust loetakse 700 wersta ümber. Nonni on sügawam, kui Sungari, woolab rahuliselt ning kannab allpool oma pinnal ka keskmise suurusega laewu. Tähtsamad linnad selle jõe ääres on Tsitsikar, ühe osa Mandshuria päälinn, ja kaubalinn Margen.

Amuri jõgi, Hiina-Wene piiril, on kaubateeks niihästi Wene kui ka Hiina laewadele. Jõgi on paiguti ka sõjalaewadele sünnis ja kui ta puhastatud oleks, wõiksiwad sääl suured sõjalaewadgi takistamata liikuda. Laewasõiduks on seda aga senini wähe tarwitatud. Kaupa weeti seda jõge mööda ainult Hiina laiade põhjadega paatides.

Kollasesse merde woolawatest jõgedest on tähtsam Ljaohe ehk Kollane jõgi, mis oma nime kollakat wärwi mudaseest ja joogi tarwis kõlbmatast weest on saanud. Ljaohe saab Mongolias alguse ning woolab 10 wersta Inkou linnast allpool Kollasesse merde (Petshili lahte). Siin on tema laius wersta- ja sügawus 16 jala ümber.

Ljaohe jõel on laewasõit juba elaw; wähemad laewad sõidawad jõge mööda kuni 600 w., kuna jõesuus, kus tähtjas kaubalinn Inkou (Niutshwang) seisab, suuredgi laewad liikuda wõiwad. Hiina keiser Kanssi, kes Peeter Suurega ühel ajal walitses, walmistas end sõjale Wenemaa wastu. Sõjamoona wedamiseks pidiwad Ljaohe jõeharu Dunljao ja Sungari haru Itunhe ära puhastatama ja nende ühendajaks 50 wersta pikkune kanal kaewetama. Rahutegemise tõttu jäi selle plaani täideseatmine aga pooleli.

Mandshuria ja Korea piiriks on, nagu ju eelpool seletatud, Jalu jõgi. See jõgi saab oma alguse Pektusani mäel olewast järwest; säälsamast järwest jookseb ka Sungari jõgi wälja, kuid kumbgi ise-külge. Järw on nii wete-lahkmel, kõrgel mäe otsas, endise tulepurskawa mäe kraateris (awanduses); pikkus on kaks wersta, kaldad on järsud kaljurinnakud. Järwe wesi on harulduane selge; wees ei ela üksgi kala, ega muu eluline loom.

Hunhe jõgi jookseb enamasti tühje, maakohti mööda ja on laewasõidule ainult suurte wete ajal kõlbulik.

Ussuri jõgi on idapool Wene-Hiina piiriks ja seda mööda wõiwad laewad takistamata käia.

Suureks weaks on kõikidel Mandshuria jõgedel, et nad kinni külmawad ja nii kaubaweo tükiks ajaks seisma panewad. Pääle selle on nad enamisti kõik mägestikujõed; suure wee ja wihmasadude ajal tõuseb wesi äkitselt kõrgele ja paneb ümberkaudsed maad wee alla, kuna kuiwal ajal wesi jõgedes nii wäheseks jääb, et neudes ka laiapõhjaliste Hiina lootsikutega edasi ei saa.

Kliima pooleşt wõib, nagu Koreat, nii ka Mandshuriat kahte osasse jaotada: lõuna-ida ja põhja-lääne maad. Lõuna-idas ilmuwad sügisel paksud udud ja tulewad suured sajud. Tähtsad on aastas kaks rasket wihmasaju-aega: kewadine maikuul, sügisene juulikuu hakatuseşt septembrikuu keskpaigani. Suwi kestab wiis kuud (talw neli kuud) ja ilmad on siis wäga palawad; sügise ja kewade on kumbgi ainult 6 nädalat pikk. Põhjapoolses Mandshurias on ilmad külmade Siberi tuulte mõjul õige karedad, iseäranis talwel. Suwel suurte sadude ajal, kus wihma otsata palju maha kallab, lähewad muidugi waewalised teed nõnda põhjatuks, et läbikäimine tükiks ajaks koguni seisma peab jääma. Sellel põhjusel ep ongi weowooride käik otsatu waewaline, mis sõja ajal moonawedu üli raskeks tegi. Isegi kõige parem Mandshuria maantee, mis Kirinist Mukdeni käib ja millel kahel pool kõrwal suured, sügawad kraawid leiduwad, on weega ja sopaga üle ujutatud, nii et ainus ekşisamm teelt kõrwale sügawasse wee ja sogaga täidetud kraawi wõib wiia. Wihma-ajal sünniwad suured weewoolud, ojad ja jõed ajawad oma weed kaugele üle kallaste, nõnda et paiguti suured weekogud nagu järwed läigiwad. Talwel on Mandshurias ilusad ilmad, kuigi külmad (külm tõuseb wahel ööşiti 30 graadini), teed hääd ja läbikäimine elaw.

Õhu-muutused Mandshurias on järsud: liig sooja suwe järele tuleb külm tali; lund sadab wäga wähe, kuna suwi wihmasadudeşt õige rikas on, iseäranis Lõuna-Mandshurias.

Mandshuria metsades kaswawad kuused, nõndanimetatud Siberi-kuused (лиственница), saared, wahtrad, pärnad, tammed, kased, toomed jne. Põõsasteşt oleks sarapuu ehk pähklipuu nimetada, mida wäga palju on. Orgudes leidub ka metspirniside ja ploomiside, kuid marjad ei suuda jäälse kliima käes walmida.

Metsad on igasugu loomade pooleşt wäga rikkad. Tiigrid, leopardid, pantrid, ilwesed, karud, hundid ja metssead hulguwad igal pool, kus inimesi wähem on. Orawad, saablid, saarmad ja

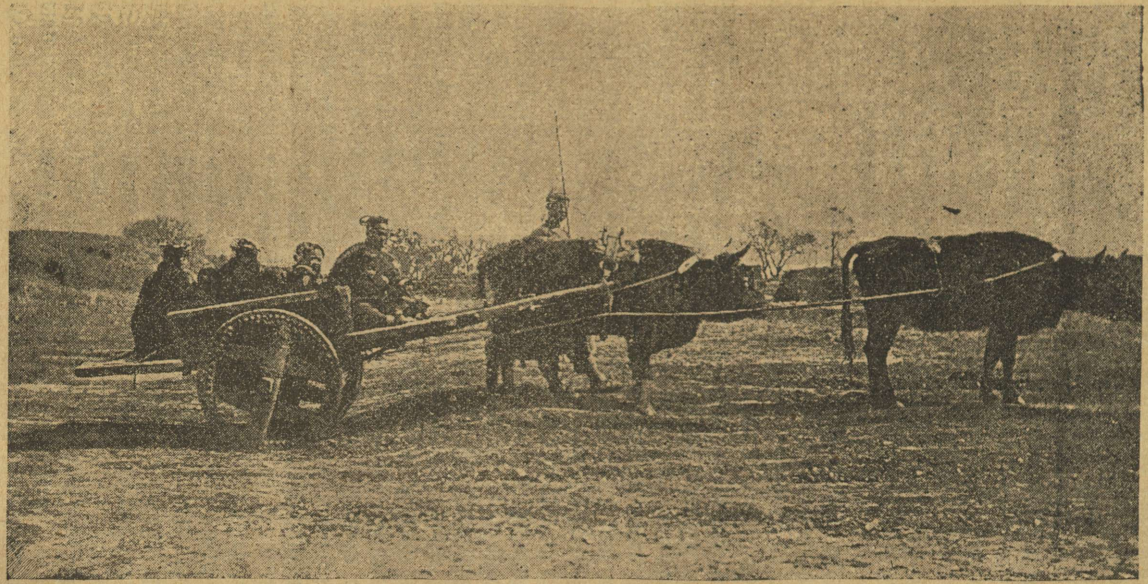

Mandshuria naesed lähewad külasse.

pödrad annawad kohalikkudele elanikkudele oma kallide nahkadega hääd sisſetulekut. Rohkesti ſaab hirweſid ja metskitſeſid (antilopeſid) jahiſaagiks, kuna mererannas ka pärli-konnakarpiſid püütakſe.

Lindudeſt leidub ſiin igaſugu kotkaid, kulliſid, pääſukeſi, warblaſi ja ka faſaniſid. On ka põldpüüſid ja metſiſeid (mõttuſeid). Mandſhuria jõed on kaladeſt wäga rikkad ja annawad tuhandatele elanikkudele ülespidamiſt. Kihulaſed ja ſääſed on aga ſoode läheduſes igale elawale olewuſele nuhtluſeks, kuna neid wäga raske on eemale tõrjuda.

Wilja- ja rohukaswule annawad ſuurt hoogu hää maapind, tarwilik niiskus ja ſoojus. Orgudes ja jõgede ääres on ka iluſad heinamaad. Mägedel kaswawad ſuured metſad, kõrgustikkudel tamme- ja ſarapuu-põõſad.

Mandſhuria on õige kohane põllutöö-maa. Wiljadeſt, mida ſiin külitakſe, on tähtſamad: niſu, gaoljan,*) proſſe (hirs), riis, uba, oder, moonid, India kanep, tubakas, mais j. m. Lõuna pool kaswatatakſe ka puuwilla-põõſaid ja mooruspuid. Aiawili: õunad, pirnid, kirſid ja aprikoſid, kaswawad külluſes. — Ka koduloomade pooleſt on Mandſhuria tähtjas. Kariloomi kaswatatakſe terwel maal rohkesti ja ſigu weetakſe pääle oma tarwituſe weel ſuurel hulgal Hiina ſiſemaale.

Wabrikutöö on ſeni küll wäga wiletſal järjel ja ſellepäraſt on ka wäljamaa kaupade ſisſewedu ſuur. Tähtjas ſadämalinn wäljamaa laewadele on Ljaohe jõe ſuus ſeiſaw Jukou. Suur-riikidele on Mandſhuria tähtſaks kaubaturuks; ſinna pääle waatawad nad kõik ihaldamiſega ja igaüks neiſt näeks, et ſee tema päralt oleks. (Selle omandamiſe päraſt ettewõetud were-pulm oli ſiis aruſaadaw küll.)

*) See wili kaswab õige pikaks, nii et iſegi ſõjawäehulgad end ſelle wahele wõiwad ära peita ja on ka hästi jämeda kõrrega, pilliroo laadi. Gaoljan on talwewili, nagu rukis, ta kaswab wõſamoodi, nii et tüweſt paari tolli jämedune on, pikkus ulatab 10 jalani. Gaoljani-terad on tatra-tangu moodi, aga wäga kõwa koorega, nii et harjumata ſõõjad nendeſt jagu ei taha ſaada. — Gaoljani-warred on päriſelt meie hagude moodi ja täidawad ſiis Mandſhuria metſawaeſel maal ſuurelt oſalt puude aſet — on kütte- ja oſalt ehituſegi aineteks. Gaoljaniſt oli ſõdijatelgi õige palju tulu, kuna nende warſi ohtralt põhuks ja ka tarbekorral teeſillutuſeks tarwitati, niiſama mulla-onnide ehituſel lagedeks ja küljealuſeks; wõitlustes otſiti gaoljani-wäljadel warju. Paha lugu aga oli gaoljani-wäljade üle taganemiſel; ſiis kummitſes ſee käiku wäga (ſeda häda tundis meie wägi Ljaojani juures.) Ja ära niidetud gaoljani-wäljade üle käies lõhkuſiwad järgi jäänud jämedad tüwed jalanõunſid koledaſti.

Hiina walitsus ei ole aga senini rikka Mandshuria andisid kuigi mõistlikult osanud tarwitada. Töenduseks on juba see, et wenelaste Mandshuriasse asumiseni keegi inimene selle mägedes ja maapinnas rohkesti peituwaid metalliśid, kiwisüsa, ega muid asju ei tohtinud kaewata. Kes seda julges teha, langes surmanuhtluse alla. Walitsuse poolt seletati keeldu sellega, et „keisri sugukonna püha kodumaa pinda" ei tohi tülitada. Nüüd on see keeld kadunud ja igal mehel luba mägedest kulda, hõbedat, waske, tina jne., mida kõike sääl leidub, wälja kaewata; kuid saadud waranduseśt peab leidja määratud osa riigiwalitsusele andma. Kiwisüsa on mitmed lademed leitud *), nende wäljakaewamine on aga alaliste segaduste päraśt alles korraldamata. K u l d a saadakse pää-asjalikult Sungariśt ja selle haruśt Nonniśt.

Mandshuria linnadeśt tähtsam on M u k d e n; see on hiinlaslastele püha linn, kuna sääl keisri-sugukonna esiwanemate hanad on. H a r b i n oli aastat kümme tagasi alles tähtsuseta Hiina küla, tõusis aga Wene walitsuse mõjul rahwarikkaks, tähtsaks kau-

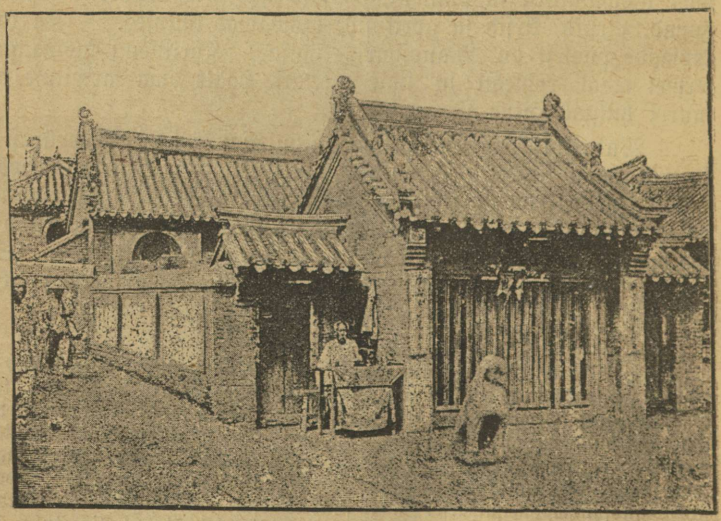

Pildike Mukdeniśt.

*) Õige rohked kiwisöelademed on J a n t a i juures (Ljaojani ligi); sinna oliwad wenelased oma Ida-Hiina raudteelt harutee ehitanud ja wõtśiwad säält suure osa oma söetarwituśt. Nüüd teeb seda muidugi Jaapan.

balinnaks. Port-Artur sai 1898 aastal Wenemaa kätte ja 1905 Jaapanile.

Siis on weel nimetada Kirin ja Tsitsikar, iseäranis aga suur kaubalinn Niutschwang Ljao jõe alumisel jookśul, ja selle sadam jõesuus: Uus-Niutschwang ehk Jnkou. — Rohkem nendest köneleme edaspidi, sõjaśündmuste kirjelduse juures.

Mandshurias elab nüüd segirahwas. Wanemal ajal elaśiwad siin pea ainult Tunguśi tõugu mandshulased, aga hiljemal ajal rändaśiwad hiinlased suurel hulgal Mandshuriasse. Nii siis sündis siin iseśugune rahwawahetus. Kuna mandshulased sõjalastena ja ametnikkudena hulgal Hiinasse asuśiwad, tuli nende asemele Hiinast lihtrahwas Mandshuriasse ja sulas siin maa pärisrahwaga ühte. Selle segirahwa järeltulijad ongi suurelt osalt praeguśed Mandshuria elanikud. Nende wälimised tundemärgid on: tumekollane ihunahk, kõrged põsenukid, lai otsaesine ja suured, mustad silmad. Küllalt on ka puhtaid hiinlaśi, kes hiljem sinna kolinud.

Rahwa-keel on Hiina keel, kuna õpetatud mehed ja enam haritud seisus Mandshu keelt könelewad. (Ka Hiina keisrikojas on weelgi Mandshu keel tarwituśel).

Pääle selle segirahwa elawad Mandshurias weel mitmed Mongoli tõugu Tatari rahwa suguharud: tunguśid, mongoollaśed, manegrid, goldid, burjatid. Need on Muhamedi usuliśed ja ei ühine ühegi teise rahwaga; elawad enamasti jahiśt ja karjapidamiśest, on üleüldse rahutud elanikud ja käiwad tihti ka rööwimas.

Kõige tihedamalt asub rahwas muidugi suurte linnade ümbruses, siis Kesk-Sungari orus ja Kiriniśt lõunapoole minewa maantee läheduses. Siberi piiride ääres asub rahwaśt, säälsete kõlbmata maade, suurte rabade ja põliste metsade päraśt, õige harwalt.

Päris mandshuśid, kes selleśt ajaśt, kui Mandshu suguwõśa Hiina troonile walitśema śai, ennaśt kuni wiimaseni sõjameesteks loewad, on waśt weel 3 miljoni. Mandshulane on kõrge kaswuga ning palju tugewama keha-ehituśega kui hiinlane, küll ka osawuses temaśt ees. Naha wärw on tumekollane, otsaesine madal, nägu lai, kaugele silmapaiśtwate põsenukkidega ja wiltu silmadega. Suu on suur ning nagu alati naeratuśel; juukśed mustad ja tugewad. Kesk-päälaeni aetakse juukśed maha, kuna need kukla-poolel pletti on punutud. Habe kaswab harw, ning seegi aetakse maha. Ainult leina-ajal lastakse habe pikaks kaswada. Riide-kuju on hiinlastelt laenatud; pääkatet tarwitatakse harwa.

Mandshuria ajalugu on Hiina keisri sugukonna ajalooga tähtsalt ühenduses. 16-dal aastasajal asutas Mandshu-soośt würśt Nurhan Mandshurias iseseiswa riigi, mis jõudsasti

edenes ja pea naabruses olewatele maadele kardetawaks sai. Würsti-sugukonna „Mandshu“ nime järele hakatigi siis terwet maad Mandshuriaks hüüdma. Sõjakas würst heitis ühe Hiina maakonna teise järele oma walitsuse alla ja sai wiimaks ka Ljaotungi poolsaare omanikuks.

Weel wõidurikkamalt sõdis tema poeg Taitsun, kes 1627 aastal end bogdõhaniks (juureks walitsejaks) kuulutas. Tema heitis ka terwe põhjapoolse Mandshuria oma walitsuse alla, wõttis õnneliku sõjakäigu Koreasse ette, tungis wõites Hiinasse, wiimaks kuni Pekingi linna juurde, ning piiras selle ümber. Linna ärawõtmine ei läinud tal küll korda ja würst pidi oma sõjawäega koju tagasi pöörama; aga seda rohkem kannatasiwad siis naabruses olewad Hiina maakonnad mandshulaste laastamise all. — Nowembrikuul 1637 kroonis Taitsun end keisriks, kogus sajatuhande-mehelise sõjawäe kokku ja tungis laastades Koreasse. Korea kuningas palus lepitust, nimetas end „Mandshuria keisri nooremaks wennaks“ ja tõotas, et ta ilmasgi enam Hiina keisriga lepingut ei tee. Koreast tagasi tulles tungis wõiduhimuline Taitsun uuesti Hiina riigi kallale, ning heitis Petshili lahe äärsed rannamaad wisa ja raske wastupanemise järele oma wõimu alla.

Hiina keisririik, mis seekord siisemiste tülide ja mässude läbi ära oli õõnestatud ja nõrgendatud, oli päris langemisel. Mässusid, mis alatasa ühes ehk teises maakonnas tekkisiwad, ei suutnud walitsus maha suruda, weel wähem neid hoopis ära kaotada. Sellel segaduse-ajal kogus üks lihtne Hiina põlluharija miljonilise wäehulga enese ümber kokku, heitis Kollase jõe äärsed suured linnad oma alla, liikus oma wäehulkadega Pekingi ette ja wõttis selle ilma suurema wastupanekuta ära.

Wiimane Mingi soost Hiina keiser poos end oma wööga ära ja Li-tso-tshen — nõnda oli selle talumehe nimi — hakkas suurt Hiina „taewariiki“ walitsema. Kaua ei kestnud ta walitsus ometi.

Põhjaida-poolsel Petshili rannamaal seisis wahwa päälik U-san-huja juhatuse all tugew Hiina sõjawägi, keda uuel walitsejal mitte korda ei läinud oma alla heita. Li-tso-tshen ühelt, Taitsun teiselt poolt, meelitasiwad wahwat meest kangesti oma nõuusse heitma. Wiimati astus ta mandshulastega ühendusesse ja wõttis kindlasti ette, Hiina riigis hääd korda jälle jalule seadida. Mandshud ja Petshili ühendatud wäed wõitsiwad siis Li-tso-tsheni täiesti ära, tungisiwad Pekingi pääle ja heitsiwad ka selle oma alla. Mandshulased oliwad nüüd Hiina päälinnas peremehed. Siit wõtsiwad nad ühe sõjakäigu teise järele Hiina maakondadesse ette

ja heitsiwad kolme-aastase sõdimise järele terwe riigi oma alla.*)

Taitsuni järeltulejad laiendasiwad riigi piirisid kahe aastasaja jooksul põhja- ja läänepoole tähtsalt ja olesiwad ei tea kui kaugele edasi tunginud, kui neile Wene poolt piiri ei oleks pandud.

Mandshu keisrisugu on tänini Hiina annjärge oma käes suutnud pidada, kuigi ta wiimasel ajal ainult nimepidi walitseja on. Endine mandshude sõjakas wõim on kadunud, sellepärast ei suutnud Hiina walitsus tarwilikult oma laialisi riigipiirisid kaitsta. Amuri maakond ja Kannamaa saiwad 1858—1860 Wene omaks. Piiriks jäi Amuri jõgi. Kuid pärast läks Wene wõim ka Amurist üle.

Iseäralikul asjade käikudel on ajaloo-ratas niisuguse imeliku keeru teinud, et Mandshuriamaa ühe suurema sõja tallermaaks sai, mida inimesesoo ajalugu ial on näinud; et sääl pinnal nii ilmatu suured wäehulgad wõitlesiwad ja liikusiwad, nagu seda ajaloos waewalt enne on olnud. Ja sääl tuli siis muude sõjaraskuste juurde mõlematele sõdijatele weel see, et Mandshuria maa-laad sõjapidamiseks nii wähe kõlbulik on, kui waewalt mõni muu maa. Kuulsime ju, et maa üleüldse mägine ja õieti harwa rahwaga on, mille tõttu sääl siis teede eest üliwähe on hoolitsetud; neid pole peatselt olemasgi. Lõunapoolne maaosa, mis sõjawäljaks kujunes, on küll rikkam ja rohkema rahwaga, kui kõrbetaoline Põhja-Mandshuria, aga sõjawägede asumine ja liikumine oli säälgi otsatu wilets. Ainult üks suurem ja wähegi sillutatud tee oli olemas, mis Niutshwangist Ljaojani ja Mukdeni kaudu Harbini käib — n. n. kuulus „mandarinitee“ — aga seegi oli wiimasel ajal hooletusesse jäetud. Muidu on teedeks peatselt ainult hiinlaste „suorid“ — talwe-ajal kaks sügawat roobast, milles kärude rattad weerewad, suwel ja sügisel on sääl aga paljas sügaw muda-lõga, sest tee koht on harilikult lohus, ja nii woolab suure wihmaga sääl päris jõgi. Mida moodu sääl teekäimine on, wõib arwata. Hiina harilikud kärud käiwad niisugusel teel, kui wähegi põhja all on, ikka oma tosin wersta päewas ära, aga suurte sõjawankritega, suurtükkidega jne. pole sääl palju hakkamist, waid parem on otse lagedat wälja mööda edasi saada katsuda, nii hästi eht halwasti kui läheb.

*) A. 1644. Harilik arwamine, et mandshud Hiina riigi ära wõitnud, ei ole nii just mitte õige; nad toetasiwad end selle juures tugewa Hiina oma erakonna pääle. Arusaadaw on siis, et see wõitmine wõrdluslikult hõlpsalt sündis — suure osa hiinlaste silmis oli Mandshu mehe troonile saamine ainult walitsejasugu wahetus, nagu seda ennegi nähtud. Ja tõesti jätsiwad mandshud senise Hiina riigikorraldnse, kõige awaliku elu ja olu üsna endiseks, muutusiwad isegi peatselt hiinlasteks.

Ainult selle läbi wõidi wähegi sõjawäele tarwilist moona ja kraami muretseda, et sinna raudteed ehitati. Nagu eespool pikemalt kuulsime, tuli asjaolude mõjul Wenemaale ülesandeks, sinna maale uue-aja läbikäimise abinõusid soetada. Suurt Siberi raudteed oli esialgselt ainult Wenemaa piirides ehitada plaanitud, Tshita ja Stretenski kaudu, siis Shilka ja Amuri jõgede kaldaid mööda Habarowskisse, ning säält alles lõunasse käänatult Wladiwostokki. Aga wäga palju lühem oli, teed Tshitast lõuna-ida poole otsekohe läbi Mandshuriamaa ehitada. Selle jaoks nõuti ja saadi siis Hiinalt 1896 aastal luba ja nii tehtigi tee Mandshuria kaudu. Ja kui 1898 a. Wenemaa weel Hiinalt Kwangtungi poolsaare oma kätte rendi-pääle sai, ehitati Harbinist ka teine teeharu läbi Lõuna-Mandshuria Port-Arturini ja Dalnini. Oli nõuu, seda teed Hiina raudteega, mis Pekingist põhjapoole Sinmintinist saadik käib, ühendada, sest seda wahet pole enam kuigi palju. Kuid sõda segas selle plaani.

Selleşt raudteest oli siis Wene wäele küll ütlemata suur kasu, nii hästi sõjawäe ja kraami edasi saatmisel, kui ka esiotsa taganemisel, kuni see plaani järele ja aegapidi sündis. Kuid suurte lahingute järele, kus taganemine äkki ja ilmatu suurte hulkadega sündis, ei saadud ammugi kõike wedu raudteel õiendada, kuna ka waenlane seda juba segas, ning nii oli taganemisega otsatu häda. — Muidugi tuli seesama tee niisama ka Jaapanile tuluks, kui ta selle oma kätte sai. Wenelased lõhkusiwad küll tee ära, nii palju kui mahti oli, kuid Jaapan pani selle muidugi kohe jälle joonde ja on koguni uusi teesid juurde ehitanud (Jalu ääreşt Mukdeni ja mõned wähemad harud.)

Suureks hädaohuks raudteele oliwad aga juba rahu-ajal ja weel enam sõja ajal n: n. hunhusid, kelleşt lugejad sõjasõnumites nii tihti on kuulnud. Need pole mitte kellegi ise-rahwasugu, waid iseäraline inimeste liik, kes säält lõikawad, kuhu pole külwanud. Kuid harilikud röövlid ja wargad pole nad ka just mitte, waid ajawad oma asja suuremates, kaunis korraldatud salkades, ja suurel moel, kindla plaani järgi.

Hunhusíde talitus pole ka mitte eilseşt saadik, waid nad elutsewad sääl juba ammuşt ajaşt. Algus selleks arwatakse Hiina põgenikkudeşt tulnud olewat, kes endisel ajal oma waljude mandariinide sunni alt ärajookstes Mandshurias warju otsisiwad, kus walitsuse korraldus lõdwem ja omapääd elada hõlpsam oli. Kui aga säälgi Hiina walitsus waljemini ohjad pihusse wõttis, mis hunhusidele — nagu neid siis hüüdma hakati — hapu oli, hakkasiwad nad nimelt Hiina walitsusele kurja tegema. Kui aga Wenemaa Mand-

ſhuria iſandaks aſus, ſaiwad nad weel palju ſuurema põhjuſega wenelaste waenlasteks, mille juures end iſamaalſuſe püüde taha warjaſiwad. Nad on ſiis Wene walitſuſele ja ſõjawäele küllalt kurja teinud, enam aga weel teha püüdnud. Igal pool, kus Wene-wäel mõni õrnem koht oli (moonaladud jne.), piiluſiwad nad nagu kaarnad ümber ja katſuſiwad igaſu gu paha teha, mis aga wõiſiwad. Iſeäranis agarad oliwad nad raudteed rikkuma, milleks iſegi Siberiſſe tulla uſaldaſiwad. Jaapanlaſed õhutaſiwad neid muidugi taga, mis ſuutſiwad, ja päraſtpoole ollagi hunhuſid hulgal otſe Jaapani lipu alla aſunud. Muidugi puutus neid õige tihti meie meeste näppu, kus ſiis nendega teadagi lühikeſt protſeſſi peeti. Kahjuks on küll mõnigi kord hunhuſide päha ka rahulifi, ſüüta elanikka nuheldud.

Et need mehed elu ja ſurma pääle wäljas oliwad, ſiis polnud nendel wapruſeſt ja julguſeſt mitte puudu, ning nii ei olnud nendega walmis ſaada mitte nalja-aſi.

Iſeäranis üks huhuſide päälik Tulienſan ſai oma imeliſte kärmete liikumiſte ja äkiliſte ilmumiſte tõttu endale „Mandſhuria Deweti“ *) nime. Ta kadus wahel oma ſalgaga mõneks ajaks üſna ära, ilmus aga äkki jälle hoopis teiſel küljel nähtawale. Wiindi teda ſinna kimbutama, oli ta jälle kohe kadunud nagu tina tuhka; ta tundis kõik teed ja rajad nagu wiis sõrme, ja teadis neid tarwitada.

See iſeäralik mees wihkas Mandſhuria walitſuſemehi ſüdamepõhjaſt ja tegi wiimaſtel aaſtatel nendele õige palju pääwalu. Nii mõnigi kord on ta oma ſalgaga kimpu aetud, aga ikka oskas ta oma kaela ſilmuſeſt ilusti wälja tõmmata. Nii piirati mees kord Saakhantu küla juures ümber, mis igalt poolt ſuurte ſoode ja rabade wahel ſeiſab, mida ſeni kõik läbiſaamataks arwaſiwad, kuna need wareſtgi ei kanna. Aga Tulienſanil oli ſäälgi teerada teada, mida mööda pakku pääſis. Selle järele läks tükiks ajaks Mongoliaſſe peitu, kuſt aga jälle pea ſuure sõjaſalgaga wälja ilmus. — Sõja-ajal oliwad mehed muidugi jaapanlaſed hääks ſeljatoeks ja ſelle tõttu talitas ta weel julgemini.

*) Wuuri sõjas kuulus wäeülem, kes end mitukümmend korda taga-ajajateſt Jnglise wägedeſt läbi poetas.

Suwine sõjakäik.

1. Wafangou lahing.

Lehekülg 408 ja 409 kuulsime, et kewadine sõjakäik Jaapani sõjawäele juba õieti wiljakas oli olnud. Ta oli kahes suures lahingus (Jalu ääres ja Kintschous) ning hulgas wähemates wõitlustes wõitnud ning selle tagajärg oli, et Port-Artur ümber piirati, muud Jaapani wäe-osad aga Mandshurias edasi tungima hakkasiwad. Ja see edasi tungimine sündis kindla plaani järgi, kolme pääwäe-jaoga, aga ühes sihis. Ida poolt, Jalu ääres, nihutas Kuroki oma wägesid ikka wähehaawal edasi. Lõunapoolt asus Oku wägi tegewusele, kes selle järele, kui Port-Arturi Nogi wäe hooleks jätnud, Ljao jõe orgu mööda põhjapoole kippuma hakkas, kus ta esimeseks ülesandeks oli, wenelasi Mandshuria raudteel ikka kaugemale tõrjuda ja ühtlasi Lääne-Mandshuria tähtsaid linnasid, Inkoud ja Niutschwangi ning Sanjutschõngi sadamat, mis alles wenelaste käes olliwad, ära wõtta. Mõlemate wahele aga astus nüüd weel uus, neljas Jaapani sõjawägi, mis kindral Nodsu juhatuse all seisis. Selle ametiks anti Oku wäge tarbekorral toetada, ning tema eneste ja Kuroki wäe wahel ühendust korda seada püüda, mis ka omal ajal hiilgawalt täide saadeti. Nodsu wägi hakkas ju maikuu algul, kui Oku wäe maaletulek lõpetatud, säälsamas (Takuschanis) maaletulema, kus seegi oli tulnud, ning see kestis kuu lõpuni. Kuna aga uut wäge ikka weel ligi weeti, tõttasiwad esimesed osad ju agaralt edasi põhjapoole, esiotsa Siujeni külge (mis Mandshuria raudtee ligiduses on). Selle juures tuli neil mõndagi korda Wene kasakatega juba kokku-puutumist, mille tagajärg aga ikka harilik oli: Kasakad pööraſiwad põhja-poole tagasi, jaapanlased sammusiwad nende kannul edasi. Wäheldaste kasakawägede ülesandeks ei olnudgi ka jaapanlaste tagasi-tõrjumine, waid ainult nende liikumiste ja püüete kohta teadete kogumine. Kuid sedagi ei suutnud kuulsaks kiidetud piigikandjad sugugi sel moel teha, kui seda loodetud oli.

Kuna nüüd Jaapani pool, nagu ikka, selge ja kindla plaani järgi talitati, oli meil paraku asjalugu üsna teisiti. Siin ei olnud nähtawasti üleüldse mingit kindlat plaani, waid aeti asju nagu juhtus. Ning see ep ongi kõige paheм lugu, nii hästi sõja-asjades kui mujal. Selle juurde tuli weel, et sõjakäiku ligi kümnetuhande wersta tagant, Neewa ääreſt, juhtida püüti. Ei pandud ajaloo-õpetuſt tähele, mis päewaſelgelt on näidanud, kui halbu tagajärgeſid nimelt kurwalt kuulsa Wieni sõja-kollegiumi teguwiis (17-mal ja 18-mal aastaſajal) saatis, kus see oma alatiſe waheleſegamiſega ka tähtſate ja kuulſate sõjaülemate (prints Eugen) püüdeb nurja ajas ning nende wõibuteele kaikaid ette pildus. Ei tuletatud juure sõjalaſe M o l t k e sõnu meelde, kes oma tüſedal moel ſulemehi kirus, kuna need oma kriipſutustega mõõgatöö wilja jälle ära ſolkiwat. Ei, waid ammu tehtud ja tuntud wigaſid korrati meil truult. Aruſaadaw on ju, et Port-Arturi ümberpiiramiſe ſündmus Wenemaal wäga rõhuwalt mõjus ja kõwa igatſuſt äratas, piiratutele abi ſaata ning kindluſt hädaohuſt äralunastada.

Aga ſelle aſemel, et ſenisteſt äpardusteſt õppida, kuda asja mitte ei pea ajama, ning end asjata ettewõtete eeſt hoida, ei mõeldud muu pääle, kui aga Port-Arturit pääſtma minna, kuna ſellega ometi ſugugi nii ſuurt kiiret ei olnud, ſeſt alles hiljuti oli ju kiideldud, et ſee kindlus ärawõitmata on. Nüüd aga astus liialdatud julguſe aſemele liialdatud kartus. Hakati kõwaste nõudma, et Kuropatkin jalapäält oma wäeſt ühe oſa Port-Arturile appi ſaadaks.

Wäejuhatajale ei meeldinud ſee ſoow aga ſugugi, kuna ta hästi küll teadis, kui nõrk ta wägi Jaapani oma wastu oli. Kuna Jaapan oma ligidalt kodust juure rutuga wägeſid sõjawäljale ſaata wõis — ſelleks oli temal juur laewaſtik tarwitada — läks Wene wäe wedu ilmatu maa tagant ühede roobaſtega raudteed kaudu wäga pikkamiſi. Kuropatkin pidas nii koguni kardetawaks, oma wäeſt mõnda oſa ära anda. Päälegi oli ju hädaoht ähwardamas, et ſee abiwägi kahe waenuliſe wäe — Oku ja Nodsu — omade wahele ſatub ja õnnetul korral otſa ſaab. Ning ſelge oli, et kuigi Wene wägi Kintſhouni tungida jõuab, ta ſääl ometi kinni jääb, ſeſt Jaapani näpud pidaſiwad ſeda kindlat kohta koguni teiſtmoodi kinni, kui Wene wägi oli teinud. — Kuna ettewõte nii Kuropatkini oma meeleſtgi üsna aſjata ja koguni kardetaw oli, ſai ta ometi (nagu päraſtpoole ſelgus), Peterburiſt otſekohe kindla käsu, Kwangtungimaale abiwäge ſaata. Arwatawaſti oli ſelles juures iſeäranis maawalitſeja Alekſejewi mõju tegew, kellel kõwa igatſus oli, jälle oma ſoojaſſe peſaſſe, Port-Arturi, tagaſi jõuda, küſimata,

kuda asjaolod mujal pool seisawad. Muidugi pidi wäe ülemjuhataja nüüd käsku täitma ja saatis ühe wäeosa, umbes 36, 000 meest, kindral Stakelbergi juhatuse all, lõunapoole minema. Nädal päräst Kintshou lahingut läks see wägi liikwele. Eelkäijad hulgad puutusiwad peagi jaapanlastega kokku, kuna Oku muidugi ka oma eelwäe osasid ikka wähehaawal põhjapoole nihutas. Stakelbergi wägi wõttis Jukou, Dashitshao ja Gaitshou waheliše maa oma kätte ja tõrjus jaapanlasi mõneš kohast, kuhu nad ju end pešitanud, ka tõesti tagasi. Seš nagu eespool kuulsime, oliwad juba eune Kintshou lahingut ja kohe selle järgi tugewad Jaapani wahiwäe-hulgad (enamiste Nodju wäest) õige kaugele põhjapoole tikkunud, kuna küll aimati, et Wene wägi sinna poole tulemas on, kellele nad siis ette jõuda püüdsiwad. Ju 16 mail oliwad nad Futshous ja järgnewal päewal Wafangous, kus Wene wäega kokkupõrkamine neid peatama sundis (wt. lhk. 409). Selsamal ajal wõitles kindral Samsonow Wene ratsaeelwäe osaga Wanselinis ühe Jaapani ratsawäe-brigadega. Tagajärg oli seesama kui Wafangous. Õiget wõitu ehk kaotust ei olnud kummagil pool. Aga kuna Wene ratsawäele peatselt Stakelbergi pääwägi ligines, wõis see waenlast korraks tüki maad lõunapoole tagasi suruda. Jaapanlased taganesiwad esiti Wisendjani. Et aga nemadgi pea rohkesti lisawäge saiwad, wõtsiwad nende wäeosad mai lõpul jälle Palandjani ja Fondsiani wahel Pitshewo teel seisukohta. Kuid mitte kauaks, waid warsti hakkasiwad nad uuesti edasi nihkuma, ning seisiwad 3. mail jällegi Wafangou ees, kust 17. mail tagasi pöörama pidiwad. Sinna oli waheajal ka Stakelbergi wägi jõudnud ning nii sigis siin järgmistel päewadel kolmas selle sõja suurem wõitlus.

Juba lahingu algus näitas, et Wene wägi siin aga end kaitsma oli sunnitud; pääletungimiseks, milleks ta wälja läinud, ei saadud mahtigi. 1. juunil lõuna ajal hakkasiwad jaapanlased kolmes osas edasi tungima ja rõhusiwad nimelt Wene wäe pahema tiiwa pääle, kus aga ka wisalt wastu seisti. Wõitlus tuuris õhtuni, siis lõpetas seda öö ja wäsimus, ilma et mingile otsusele oleks saadud. Wene wäe kaotus oli sel päewal 24 ohwitseri ja üle 300 soldadit (esimeste seas oli ka kaks polkown ikut jaüks leitnant, kuna kindral Gerngross haawata sai).

Öö läks rahuga mööda. Aga teisel päewal algas jaht jälle ja weel suurema rõhuga, seš Jaapan oli hästi lisa-wäge saanud. Juba hommikul wara uuendasiwad jaapanlased oma pääletungimist. Kella kuuest saadik hakati Wene wäe pahemale tiiwale kõwasti suurtüki-tuld andma, kuna parema tiiwa ette suured waenlase wäe-

osad kogusiwad. Kella 7 ajal katsus Stakelberg sellega waenlast kohutada ja kimbutada, et ühe wäe-osa tema parema tiiwa taha minema saatis. Aga selleſt ei olnud abi ühtegi, seſt Jaapan tegi sedasama Wene wäe paremal tiiwal. Nõnda oli siis wastastikku üheteise ümberpiiramise püüe käsil, milleſt aga kummagil midagi wälja ei tulnud, seſt tarwiline wäepaljus puudus mõlematel. Kella poole 11 ajal oliwad aga jaapanlased ometi Wene ratsawäe-osa tagasi tõrjunud ning kippusiwad nüüd tõesti Wene wäe seisukohta Liakao küla juures ümber piirama, mille keelamiseks siis Stakelberg oma tagawara-wäe wälja saatis. Kuid pea pidi ta nägema, et seegi Jaapanile wastupanemiseks nõrk oli. Ja sarnasel asjalool arwas Stakelberg paremaks, oma poolt lahingut lõpetada, enne kui ta weel suuremasse kimpu oleks jäänud. Seſt näha oli, et wõitu ikka loota ei wõidud, kuna Jaapani wägi siin ju wõimu pooleſtgi tugewam oli: 42,000 meeſt, üle 200 suurtükiga (2 juunil, kui wäge lisaks tuli, olnud tal koguni 55,000 meeſt), kuna meie 36,000 mehel paljalt 94 suurtükki tarwitada oli. Teiste teadete järele oli Stakelbergil 42,000 meeſt, aga ainult 78 suurtükki. Igatahes on selge, et suurtükkisid Jaapanil enam kui kahewõrra oli. — Edasi wõitlemine oleks nii asjata werewalamine olnud. Seſt isegi sellel ootamata õnnelikul korral, kui waenlane siin tagasi oleks löödud, ei oleks selleſt ettewõtte päris-sihile (Port-Arturile abi anda) mitte pisemat tulu tõusnud; eespool oleks weel suuremad Jaapani wäed wastu astunud. Nii siis anti meie wäele taganemise käsu, mida takistada waenlasel ka isu ei olnud, kuna temagi wõitlusest wäsinud oli.

Nii ruttu ja kurwalt lõpes see Wene wäe esimene pääletungimise ettewõte! Ei saadudgi sugugi kaugemale kui oma eelwäe seisupaikadeni, siis pidi jälle tagasi pööratama. Kwangtuungi maale ei pääsnud enam ligigi. Otsata õnneks wõib weel seda pidada, et Stakelbergi wägi üleüldse pääwäe juurde tagasi pääsis ja mitte Jaapani kätte lõksu ei jäänud, mida wäga kergesti sündida oleks wõinud. Seſt kui Oku Wafangou lahingu järele taganejaid rõhuga taga oleks ajanud ja selsamal ajal Kuroki idapoolt oma wäeosad wälja saatnud ning Stakelbergile taganemisetee kinni pannud, siis oleks see wägi tõeste kadunud olnud, kas ära häwitatud ehk wangi wõetud. Et Stakelbergist tükil ajal ühtegi kuulda ei olnud, arwatigi see ju sündinud olewat ja wäljamaa ajalehed kirjutasiwad selleſt kui tõe-asjast; Wenemaalgi arwati seda nii olema. Kuid seekord oli waheſt ka Jaapani wäejuhatusele uni päale tulnud, wõi arwati Stakelbergil weel teisi wäeosasid taga leiswat ning ei usaldatud teda kimbutada. Olgu kuda tahes, aga

ei tagaajamist ega ka tee kinnipanemist ei sündinud, waid takistamata wõis Stakelberg kolme teed pidi Wene pääwäe juurde tagasi pöörata ja sellega jälle ühineda, ilma et muid kaotusi oleks olnud kui need, mis lahingus saadud.

Ja need ei olnud wäikesed. Stakelbergi oma aruandes (milles ta lahingu kaotuse pahandust sellega wähendada püüdis, et sõjawäe tublidust kõwasti kiitis: paljud wäeosad taganenud alles mitmekordse käsu saamise järele) öeldakse, et suurtüki-wäe brigade 3. ja 4 battarei Jaapani kuulidega otse ülepuistatud olnud; 16 suurtükist rikutud 13 täitsa ära ja pidanud maha jäetama. Meeste kahju kohta on aga teated kõikuwad; neid nimetati ükskõikse wäeosade kaupa, kuna mõnest midagi ei lausutud. Arwatawasti oliwad aga meie kaotused wähemalt paartuhat meest. Ajalehtede kirjasaatjad nimetasiwad küll palju suuremaid arwusid; ainult Gerngrossi wäeosa kahju öeldi 2038 meest olewat, surnud, haawatud ja kadunud kokku. Wast on need arwud liialdatud, aga ametlikud arwud on küll jälle pisemaks pigistatud kui õige. Nii ütlesiwad Jaapani wäe aruanded oma kahju 1000 mehe ümber olewat, mis küll nähtawasti wäga napilt on arwatud. Wene wäe haawatutest öeldi 1516 surnukeha lahinguwäljal maha maetud olema, kuid selles arwus ei olla kõik.

Õige elawa kirjeldusе andis Wafangou lahingust ühe Ameerika lehe kirjasaatja *Millard*, mille ka siin awaldame, kuna see üleüldse uuema aja sõjapidamise wiisi kujutab. Millard kirjutab:

Wafangou lahingu koleda suurtükimürina ajal wõis õige iseäralist nähtust näha. Jaapani wäeridasid silmates ei wõinud muud märgata, kui ainult pruunikaid roheliši mäekingu-kaldaid, mis orulõhestikkude tumedate warjude kõrwal nagu palistused paistsiwad. Siin ja sääl madalatel kallastikkudel ehk orgudes puutus mõni Hiina küla silma, mille kollakad mudamüürid ja õlekatused iseäralikuks wastupaisteks sellele sõjamõllule oliwad, mis nende ligiduses käimas oli. Terwel sellel maa-lamakul, mis mäekinkude wahel olles meie silmaringis seisis, ei olnud sõjawäest pisemat jälge näha. Kuid meie kõrwu lukustus uimastaw mürin kahesaja suurtüki suust, mis kiirtule-masina mõjul nagu ühiseks müraks kokku sulas. Aga weel hoopis enam tuntaw kui see kära, oli meile õhuwärisemine, mis kange põrutuse käes nagu weepind hõljus ja wankus ja nõnda meie kõrwad otsegu uluma pani. Sellele ühetasasele mürinale tegi ajutist wahet ligidamalt kuulduw, terawalt torkaw granatide lõhkemine; shrapnellide winge ulumine jälle andis

otse ilesuguſt heli. Tihti nägime kõrgel õhus granatide lõhkemiſt, mis oma ümber heleſiniſe ſuitſurõuga järele jätſiwad; tundus, nagu oleks mõni ärahäwitatud waim nägemata ſigarit ſuitſutanud. Teiſed, mis maapinna ligidal lõhkeſiwad, ſigitaſiwad oma kildude wihmaga kaugele tungiwat auru; mõningad jälle põrkaſiwad maapinnale kukkudes ſäält tagaſi ja wirutaſiwad oma lõhkemiſel terwe pilwe mullatükkiſid ja tolmu lendu. Aga ikka pääle pole kedagi laſkjat näha, granatid lõhkewad tuhandatena, inimeſed ſu-

Kindral-leitnant Tparun G. K. v. Stackelberg, Mandſchuria ſõjawäe lõunapoolſe oſa juhataja.

rewad nende all ſadandetena, aga keegi ei näe ega tea, kuſt nad tulewad. Jaapanlaſed tarwitaſiwad ſelles lahingus ainult n. n. „kaudſet tuleandmiſt," kõrges winklis laſkmiſt, mille juures ſuurtükid küngaste taga warjul ſeiſiwad ja ſäält aga tuld ſülitaſiwad. Niiwiiſil pidiwad wenelaſed ſiin tundide kaupa kõige koledama ſuuretüki-tule all ſeisma, ilma et nad iſe üks ainus kordgi Jaapani ſuurtükki nähagi oleks ſaanud ehk kudagi waenlaſele wastata wõinud.

Selle kirjelduſe järgi on aruſaadaw küll, et Wene wägi Wafangous kaotama pidi.

2. Jaapanlased Ljao jõe orus. Jinkou ja Kintschwangi ärawõitmine.

Niisama kui Jalu ja Kintschou lahingutel, oliwad ka Wafangou wõitlusel tähtsad tagajärjed. Sellega algas sõjakäigus jälle uus ajajärk.

Wafangou wõit awas jaapanlastele laialise wilja- ja rahwarikka Ljao jõe oru, mille poole nende igatsus nii kangesti käis. Sest wäsitawa rändamise järele metsikute mägestikkude üle ja enamasti tühja maad mööda, näis Ljao jõe org oma rohkete linnade ja tihedate küladega jaapanlastele nagu mõni tõotatud maa olema, kus oma waewast hingata ning end tubli toiduga kosutada wõis.

Nõnda mõtlesiwad Jaapani soldatid; wäejuhatajatel aga oliwad muidugi hoopis suremad sihid ees. Nad ei läbenud oma ülema juhi marschall Ojama sõjawäljale ilmumist ära oodatagi, waid asusiwad oma poolt agarale tegewusele Ljao oru omandamiseks. See oli esimeses reas Oku wäe ülesanne, kuna Nodsu teda selle juures toetama pidi; Kuroki seisis alles eemal idapool.

Nagu nimetatud, ei hakanud Oku Stakelbergi wäge, kui seda Wafangous raskesti löönud oli, ometi mitte taga ajama, waid põikas esiotsa enam idapoole, et Nodsu wäega ühendusesse saada. See tungis, nagu kuulsime, kohe maale jõudmise järele Siujeni poole, et omale Oku ja Kuroki wägede wahel seisukohta wõtta. Kõige kolme wäe ühine eesmärk oli Ljaojan, kus Wene wäe kesk-koht seisis ja ka Kuropatkin wiibis. Sinna poole liikusiwad siis Jaapani wäed suures poolringis. Et aga ükstseisele ligimale saada, oli neil waja, enda teel olewad mäekitsusi oma kätte wõtta ja käidawaks teha, sest ainult nende kaudu pääseb Lääne-Mandshuriasse (Ljao orgu). Kõige suurem ja raskem töö oli selle juures Kurokil teha. Aga ka Oku wäel oli mitmest mäekitsusest waja läbi käia, enne kui ta Wafangoust oma ligema sihi, Gaitschou (Kaipingi) juurde jõuda wõis. See koht seisab niisama raudtee ääres kui Wafangou, aga wersta 80 sellest põhjapool. Wahe pääl on tähtjas Siujetscheni jaam, mille aga Wene wägi ilma wastupanekut katsumata käest andis. Alles Gaitschoud mõeldi jälle kaitsta.

Mäekitsuste ärawõitmine oli Oku wäel nõnda wiisi hõlbus. Saadi nendest läbi, wõidigi ju Nodsu wäe osadega ühendusesse astuda, kes waheajal ka edasi tunginud oli. Tükiks ajaks jäädi siis peatama ja kindlustati ärawõidetud mäekitsusi. Aga otse Jaanipäewal algas Oku wägi jälle agaralt edasi tungima. Ning 26 juunil hommikul koidu ajal seisiwad neli Oku diwisjoni

Gaithou ees ja hakkasiwad Wene seisukohale kibedasti tuld andma. Wene poolt wastati muidugi niisama. Aga peagi tunti pikem wastupanek wõimata olema, kuna Jaapani wägi palju suurem oli. Paar seisukohta wõtsiwad jaapanlased tormiga ära; wenelased taganesiwad, aga peatasiwad uutel seisukohtadel ja jätkasiwad jälle wastupanemist. Keskpäewa ajal wõitsiwad jaapanlased weel üleüldise tormijooksuga Wene seisupaigad ära, kuid meie suurtüki-wägi pommitas jaapanlasi weel tükk aega, kuni kella kolme ajal seegi waikima sunniti. Selle järele kauges wõitlus. Suurtüki-tule all oli aga Wene wäel korda läinud, lahinguwäljalt lahkuda, ja selle järele taganeti raudtee äärt mööda põhjapoole, ilma et jaapanlased seda segama oleks tulnud.

Gaitshou lahingust osawõtjate arw ei olnud nähtawasti kumbgilt poolt suur ja nii ei wõinud sääl kaotused ka suured olla; mõned sajad aga langesiwad ikkagi. Ametlikud arwud selle kohta oliwad selgusetа.

Gaitshoussegi ei jäänud aga jaapanlased kauaks peatama, waid kui tagant uut wäge juurde saanud, nihkusiwad nad jälle raudteed mööda edasi põhjapoole. Ligem eesmärk oli nüüd Dashitshao, mis Gaitshoust wersta 25 eemal on. Selle kättesaamise juures pidiwad nad rohkem waewa nägema, sest siin seisis tugew Wene wäe-osa: Terwe 3 Siberi wäekorpus, kindral Sarubajewi käsu all, ning seisukoht oli tublisti kindluskatud. Selle kallal tuligi siis kaheväewane wõitlus, kus mõlemilt poolt õige wisalt sõditi. 10 juulil jõudis Jaapani eelwägi Dashitshao ette ja hakkas kibedasti suurtükkidega laskma. Suuremat sõdimist sellel päewal ei tulnud. Aga järgnewal hommikul algas paugutamine uuesti weel käredamalt ja see kestis siis terwe päewa, 14 tundi, kuni öö seda lõpetas.

Suurtükkide teha oligi siin pää-töö, sest et jalawägi palju tegewussesse ei saanud, läänepool sugugi mitte, kuna idapool wenelased mõnda korda püssitikkudega pääle tungisiwad, mida wäejuhatus „korda läinud“ olema ütles; tagajärge ei olnud nendel aga ometi mitte.

Ka suurtüki-wõitluses öeldi siin wenelased tublimad olema kui jaapanlased; mõned batareid lasknud päris toredasti. Kuid see ei suutnud ometi takistada, et Wene jalawägi juba kesköewa ajal pahemal tiiwal waenlase suurtüki-tule päraft oma seisukohast lahkuma pidi. Wõitlus kestis õhtu kella kaueni, siis usaldasiwad jaapanlased pahemal tiiwal keerdliikumist ette wõtta, millega Wene wäe seljataguft ähwardasiwad. Õhtuks lõppes wõitlus; Wene wäed oliwad oma seisukohtadele jäänud. Aga ümberpiiramise hirmul ei julgenud wäejuhataja Sarubajew ometi enam Dashitshaod kinni pidada, kuna 16 wersta pikkune liin kaitsta oli. waid öösel anti taganemise käsk. See sündis täies korras. Järgnewal hommikul läks Wene wägi tagasi Haitshöngi poole minema; liikuw kraam wiidi ligi, mida aga kaasa wõtta ei saadud, pisteti põlema. Sedasama tehti Dashitshao jaamaga ja soolsete kindlustustega.

Dashishao lahingu kahjuks ütlesiwad jaapanlased omal 12 ohwitseri ja 136 soldatit surnud, 47 ohw. ja 848 soldatit haawatud olema; nii siis kokku üle tuhande mehe. Wene poolt kahju oli küll umbes niisama sugune; meil teatatr, et surnusid 200 olnud, haawatute arwu ei nimetatud.

Kaugele ei raatsinud Wene wägi seekord weel taganeda, waid püüti raudteed Dashitshao ja Haitshöngi wahel ikka käes hoida. Aga nädal hiljem hakkasiwad jaapanlased uuesti pääle rõhuma. Wene järelwäe-hulgad kaitsesiwad end küll wisalt, aga ära tundes, et waenlase jõud palju suurem oli, ei olnud nendel muud waraks, kui aegapidi Haitshöngini taganeda. Kuid säälgi ei olnud nendel enam kauaks püsi.

Et wenelased Dashitshao nii ruttu käest andsiwad, tuli Jaapanlastele küll õieti ootamata ja nad imestasiwad selle üle; nemad oliwad siin hoopis kõwemat wastupanekut oodanud. Sest see koht oli sõjawäelikult tähtjas, kuna siit haru-raudtee tähtsasse sadamalinna Jnkousse läks, mida Wene wägi seni alles oma käes oli hoidnud. Dashitshao kaotuse tagajärjeks oli aga muidugi, et wenelased enam kauem Jnkousse jääda ei tohtinud, muidu oleks nendel taganemise tee kinni pandud. Kuropatkin käskis siis kohe, et Wene wahiwägi Jnkouft lahkuks, mis ka jalapäält sündis. Äraminnes põletasiwad wenelased muidugi säälse kindlustatud raudtee-

jaama ja muud ehituſed ära ning wõtſiwad oma kraami ligi; muiſt pidi aga ſedagi ära häwitatama. Seſt minekuga oli neil rutt taga; jaapanlaſed pööraſiwad Daſhitſhaoſt warmalt ſinna poole ja ſammuſiwad ju 13 juulil Inkouſſe ſiſſe. Selle tähtſa ſadamakoha, mille wõitmiſeks Jaapan ſuurt waewagi poleks põlanud, ſai ta nüüd aga otſe mängides kätte.

Inkou ja Daſhitſhao wõitmine oli Jaapanile palju tähtſam, kui paljalt kahe uue ſeiſukoha omandamine; ſelle tõttu ſaiwad jaapanlaſed Inkou raudtee oma kätte, mis ühelt poolt Daſhitſhaoſſe wiis, teiſelt poolt Hiina raudteega ühinedes Pekingi. Ning ſelle mõjul ſai Jaapanil niihäſti oma ſõjawäe wedu, kui ka ſellele moona muretſemine wäga palju hõlpſamaks. Seni oli Jaapani wäe maale ſaatmine pää- asjalikult Takuſhanis ſündinud. See oli Jaapanile küll paarſada wersta ligemal kui Inkou. Aga ſäält oli ſõjameestel 140 wersta pikkune maatee käia, enne kui Daſhitſhaoni ſaiwad, mis nüüd Jaapani läänewägede keſkpunktiks ſeati. See teekäik nõudis üle nädali aega, ſeſt üle 15 wersta päewas ei ſaanud ſõjawägi ſääl teedel edaſi käia. Aga mereteel kulub Inkouſſe minekuks ainult pool päewa enam kui Takuſhani, ning Inkouſt wõidi raudteel kuue tunniga Daſhitſhaoſſe ſaada. Sellega jõudis Jaapani liſawägi ſeda teed mööda umbes nädal aega warem pärale, kui endiſt teed käies, ning palju wähema waewaga. Seeſama hõlbuſtus, mis ſõjawäe wedus, oli muidugi ka toidu-ja ſõjamoona muretſemiſega, mis nüüd palju rutemalt ja kergemalt ſündida wõis

Aga ſuur ſõjawäelik tulu oli Jaapanile weel ſee, et ta Inkouſt Wene wäe ſeljataguſt wõis ähwardada. Seſt ſiit läks ſuur maantee Niutſhwangi, kelle ſadamalinn Inkou, on ja ſäält edaſi Ljaojani poole. Teadagi langes Inkou järele kohe ka Niutſhwang Jaapani kätte ja temal oli nüüd hõlbus, ſeda teed mööda oma wäge edaſi nihutada, nii et ſee Haitſhõngi kohal ju Wene wäeſt mööda minema kippus ja nii ta taganemiſe-teed kinni panna wõis. See asjalugu andisgi päraſt Haitſhõngi mahajätmiſeks põhjuſt.

Weel mõjus Jaapanile ſõjakäigu kergituſeks ſuurelt ſee asjaolu, et ta nüüd Ljao jõe oru wiljakalt maalt oma wägedele hõlpſalt moona muretſeda wõis. Siin aſuwad Hiina elanikud, oliwad aruſaadawal põhjuſel jaapanlaſte waſtu palju ſõbralikumad kui wenelaſtele, ning toetaſiwad neid nii nõuuga kui jõuuga. Igapidi oli Jaapani wäel ſiin pool hoopis kohaſem tegewuſewäli, kui kehwadel ja tühjadel mägeſtikumaadel, kus ta ſeni wiibima pidi.

3. Kuroki wäe liikumised; wõitlused mäekitsustes.

Meie oleme seni pääasjalikult Oku wäe tegewust kirjeldanud, kes kahe kuu jooksul pea terwe Ljao jõe oru lõunapoolse osa oma alla wõitis ning juuli lõpul Ljaojanile lähenes, Wene wäe keskpunktile. Aga pääle tema oli Jaapanil kaks teist wäge tegewuses, kes sel ajal ka sugugi ei laiselnud. Waid kuna Oku raudtee äärt mööda Kintshoust ikka pääle otse põhjapoole tungis, wahel ainult wähe kõrwale põigates, marsis Nodsu oma hulkadega Takushanist, Kuroki jälle Fõngwangtshengist, nii keskhommiku poolt, sellessamas sihis edasi. Nähtawasti oli Jaapani wägedel suur sõjaplaan silma ees, suurepäralise keerdliikumisega suures poolringis edasi minnes seda ringi aegapidi ikka enam koomale tõmmates Kuropatkini wäge oma ringi sisse piirata ning teda siis kolmelt poolt nagu raudpihtide wahele wõtta. Nii oleks Wene wäele sarnane lõks walmistatud kui Prantsuse wäele 1870 Sedanis, kus keiser Napoleon terwe wäega Saksa wangi sattus. Sellepärast ep Oku wäe edasitungimine nii tasa ja targu, õhinata ja ägeduseta sündisgi. Mõeldi küll selle mõjul Wene wäge terwelt sinna poole tõmmata, nii et Kurokil wõimalikuks oleks saanud, seni ta selja taha Mukdeni teele pääseda.

Kuid see plaan oli täideminekuks liiga tark. Wene pool ei magatud ometi ka kinnisilmil. Ja öeldagu Kuropatkini wäejuhatuse osawusest muidu mis tahes: Taganemises oli ta ikka meister küll ning läks selles hooles wististi kaugemale, kui tulus oleks olnud. Ta ülem hool oli ikka ja alati, end lõksujäämise ja ümberpiiramise eest hoida, selle wastu wäga aegsasti ju abinõusid käsile wõtta. Nii siis jättis ta suurles lahingutes Ljaojanis ja Mukdenis tähtsad wäejaod wõitlusest eemale, taganemise teed warjama. Muidugi oli sellest ettewaatusest päraft, kui taganemine tõesti tuli, taganejale wäele suur tulu. Aga teiselt poolt tõi sarnane tegu sõjawäe wõitlusejõuule muidugi kahju ja etteheide on õigustatud, et wõitluste tagajärg wast teine oleks olnud, kui mitte hulk wäge teed wahtima poleks jäetud. — Oma ettewaatuse põhjusmõttele truu, ei lasknud Kuropatkin siis end mitte Ljaojanist wälja meelitada, waid püsis oma pääwäega sääl paigal, ohwerdas ennemini tähtsad seisupaigad raudteel, Inkou ja muud. Nii mõndagi korda kiristasiwad Jaapani wäejuhid küll hambaid, kui nende wäehulgad mõne uue wõidu üle hõiskasiwad; nad oleks selle asemel korraks ka kaotust scowinud, et siis Wene wägi lõksu läheks. Nii oli Kuroki otse wihastanud, kui Oku wõitudest Gaitshous ja

Dashitshaos kuulis. Ta oleks palju parema meelega näinud, et Kuropatkin oma terwe jõuu Oku wastu oleks pööranud ja teda rõhunud; siis oleks tema nisu teine pool õitsenud. Kuid seda ei sündinud.

Et mõlemad teised Jaapani wäed ikka pääle selle järgi waritsesiwad, mis Oku wäe juures sünnib, siis oli nende edasitungimine aeglane. Nende tee oli aga ka maa-olu poolest hoopis waewalisem, kui Oku wäel Ljao orus. Sest nad pidiwad tühja maad ning mägist teed mööda käima ja selle juures mitmetest mäekitsustest läbi minema, mida wenelased enamasti kindlustanud oliwad ja ka jõudu mööda kaitsesiwad. Selle juures tuliwad siin mõnedgi kibedad wõitlused ette, kus waheldawa õnnega sõditi. Nodsu wäel, mis üleüldse end esiotsa enam kahe teise wäe taha hoidis, ei olnud nendest wõitlustest palju osa, seda enam aga Kuroki wäel.

See oli, nagu eespool kuulsime, sõjakäiku alganud, Jalu ääres esimese tähtsa wõidu saanud ja siis Mandshurias edasi tungima hakanud. Föngwangtshengi ärawõitmise järele 23. apr. (wt. lhk. 377) jäi aga Kuroki pääwägi siia hulgaks ajaks peatama; ainult eelwägede osad käisiwad wahel maakuulamise jaoks wäljas. Oli ju waja oodata, kuni ka Oku ja Nodsu wäed kohale jõuawad, et siis ühiselt päälöögile astuda. Aegapidi nihutas aga ka Kuroki oma wäe-osasid järk-järgult põhja-lääne poole edasi. Muidugi püiti Wene poolt seda jõudu mööda takistada, kuid see ei sündinud sugugi niisuguse südidusega ja wäejõududega, et püüdel mõjuwat tagajärge oleks wõinud olla. Ainult wiiwitada saadi sel wiisil Jaapani edasisaamist, keelata mitte. Mai keskel Kuroki wastu wälja saadetud kasakawäe hulgad seisiwad küll tublide kindralite Rennenkampfi ja Mishtshenko käsu all, kuid nad oliwad arwu poolest nii wäikesed, et suurt teha ei suutnud.

Nii siis wõis Kuroki wägi ju 25. mail wenelased tähtsast Saisindshõi seisukohast wälja ajada ja järgmisel päewal Siujeni ära wõtta, mille juures ka üks osa Nodsu wäge juba tegew oli. Kuroki teate järele olnud Siujenis 4000 wenelast 6 suurtükiga, kes aga palju wastu ei pannudgi. Nende kahe koha ärawõtmine oli sõjawäelikult tähtjas, kuna selle tõttu jaapanlastel wõimalikuks sai, ka läänepoolt Motieni mägestiku kitsustele ligineda, kuna Kuroki pääwägi idapool seisis; nii ei tohtinud Wene wägi sääl enam õieti püsida

Ja selle pääle algas siis Kuroki ja Nodsu wägede ühesihiline ja plaanijäreline edasitungimine. Kuroki eelwäed jõudsiwad peagi Fönshuilini mägede kitsasteedele ning asusiwad sinna kaitseks jäetud Wene idapoolse wäe eelwägedega wõitlusesse, neid

wähehaawal tagasi rõhudes. Nädali jooksul wõitsiwad aga Kuroki wäe osad üksteise järele nii hästi Jönshuilini kui Modulini ja Panlingi kitsasteed oma kätte, selle juures iseäranis Rennenkampfi kasakatega wõideldes. Et omale teed Haitshõngi poole awada, kus korraks ju Oku wäega ühineda mõeldi, tõttasiwad Kuroki pahema tiiwa wäeosad koguni Watshelingi kitsasteest läbi, ilma et seda Wene poolt keelata saadi. See oli juuni lõpul.

Sel ajal oliwad ju kõik kolm Jaapani wäge oma wahel sidemetes ning tungisiwad ühisel plaanil edasi, küll õige aegamööda, aga kindlalt, mille juures muidugi pea ühtelugu wõitlusi tuli. Kuid need oliwad enamasti wähemate wäeosade kokkupuutumised ja nii ilma suurema tähtsuseta. Ainult üks nendest paisus suuremaks ja õige ägedaks wõitluseks; see, mis 4. juulil Motieni kitsasteel sündis. Siin oligi ka päris suur wäe-osa wäljas, Wene poolt 24 pataljoni, umbes 21,000 meest, 20 suurtükiga, enamasti jalawägi, kindral Kelleri juhatusel. Sellele oli Kuropatkin ülesandeks teinud, jaapanlasi nimetatud mäekitsusest eemal hoida, kuna siit kaudu suur maantee Ljaojani wiib, mille ligidale waenlasi nii kergesti ei raatsitud lasta.

Kui siis Jaapani wäe parem tiiw kitsastee ette jõudis, astus Keller temale wastu ja kibe lahing algas. Esiotsa oliwad koguni wenelased pääletungijad ja see näis neil õnnestama; nad wõitsiwad mitmed kindlustatud seisukohad ära, kuigi jaapanlased meeleheitlikult wastu paniwad. Juba näis wõitlus Wene wäe kasuks otsustatud olema, sest jaapanlastel oli täis taganemine waraks, sääl ilmus nendele abi: Pahemalt wäetiiwalt tuli uus pataljon lahinguwäljale See ei oleks iseenesest palju mõjunud, kuid Wene kindrali pani asjalugu mõtlema; ta arwas wist, et tulijad ainult suurema abiwäe eelhulk on ning et nüüd waenlane päratu suure jõuuga tööle asub. Selle wastu ei julgenud ta seisma jääda, waid andis taganemise-käsu, mis siis ka rahuga ja täies korras sündis; „nagu paradiwäljal," kiitsiwad Wene lehtede kirjasaatjad. Taganeja wäe kord olnud nii eeskujulik, et ta tihtigi weel Jaapani wäega wõitlusesse astuda wõis.

See oli nüüd ilus küll, kuid ei muutnud ometi asjalugu, et lahing igatahes kaotatud oli, ning et Wene wäe kahju, pääletungimise tõttu, ligi 1000 mehe pääle loeti, kuna Jaapani kahju aga 400 mehe pääle arwati.

Ja Jaapan ei jäänud muidugi 4 juulil saadud pooliku wõiduga rahule, waid igatses enamat. Paar päewa hiljem põrkas ta uuesti Kelleri wäega kokku ning selleşt sigis kahepäewane wõitlus Sihojani juures, milles mõlemilt poolt tubliduşt awaldati. Kuid

loo lõpp oli ikkagi, et Wene wägi taganes ja Jaapan jällegi oma wäge edasi nihutada wõis. Selles wõitluses langenute arwu ei nimetatud kummagilt poolt, aga see wõis küll õige suur olla, kuna Kuroki lahingu järele käsku andis, surnukehad ära põletada, sest et neid ruttu maha matta ei jõutud. Koristamisega aga oli rutt taga, sest wäga palawa ilma käes (seda olnud üle 30 graadi) tikkusiwad surnukehad kohe mädanema ja õhku rikkuma. Muidugi kannatas ka sõjawägi sarnase ahjukuumuse käes otsatusti, kuna päälegi joogiweest nappus oli. Jaapani mehed, kes enam palawaga harjunud, kandsiwad selle ometi kergemini ära, kui enamasti põhjapiirilt pärit olewad Wene wäe mehed.

Kuid kuumusest küsimata kippus Kuroki ikka edasi ja wõis seda tükil ajal keelmata teha, kuna Kelleri wägi oma äpardanud katse järele enam suurt wastupanekut ei awaldanud (wäike wõitlus oli 8 juulil Panlingi kitsasteel). Kui aga Kuroki pää-wäe osad juba Jantselingi kitsasteedele jõudsiwad, mis Ljaojanist ainult 50 wersta eemal on, katsus Kuropatkin weel korra seda keelata. Jällegi saadeti II Siberi wäekorpuse ülem, kindral krahw Keller, waenlase wastu. 18. juulil tõusis siis siin lahing, milles Wene wägi tuntawat kahju sai ja wiimaks jällegi taganema pidi. Langenute seas oli ka wäejuhataja kindral Keller, kes lahingus kõige kardetawamal kohal wiibides wõitlust juhatas. Kui ta ühe battarei juures peatas, lõhkes kolme sammu kaugusel granatikuul ja puistas kindrali oma kildudega üle. — Selle kindrali kaotus oli Wene wäele suureks kahjuks, sest teda loeti tublimate wäeülemate liiki; Kuropatkin pidas temast suurt lugu ja ütles teda kaunisti kuulsa Skobelewi moodi olema. (Krahw Feodor Keller oli, nagu ju nimi näitab, Saksa sugust, 1858 a. sündinud, teenis enne sõjawäes, oli siis paashekorpuses ja hiljem kubernerik.)

Selle wõitluse järele oli Kurokil tee Ljaojani poole lahti ja ta ei wiibinud sinna minemast. Mõned wäe-osad saatis ta koguni põhjapoole Mukdeni teele, wist enam Wene wäe hirmutuseks, kui tõsist tulu lootes. Sest nähtawalt oli ta sihiks ikka Ljaojan, kuna ta augustikuu esimesel nädalal sellele ju 30 wersta kaugusele oli jõudnud, kus ta siis Wene pääwäe parema tiiwa wastu wõitluse astus.

Wahe-ajal olewad ka teised kaks wäge sinna ligidusesse jõudnud ning nüüd algasiwad siin suured ajalooliste wõitluste päewad, mõlemil pool pingule tõmmatud wõimu-awaldused. Wene wägi oli aegapidi taganedes oma terwe jõuu siia kohale kokku wõtnud, mida kewadest saadik ka hoolega kindlustatud oli. Ja

siia tõmbasiwad nüüd ka Japani wäed, kolmelt poolt tulles, end poolringis kokku, et mitu kuud oodatud ja ette walmistatud päälahingusse astuda.

Enne aga, kui selle kirjelduse juurde astume, pöörame ometi jälle korraks merele. Sest weel enne, kui Ljaojanis maasõja päälahing tuli, sündis see ju merel, ja otsustas mereväe käigu lõpulikult — Jaapani kasuks.

4. Port-Arturi laewastiku wäljatungimise katsed.

Wiimane sündmus, mida mereväest kuulsime (wt. lhk 408). oli Jaapani weolaewade ärahäwitamine Korea meres — lugu, mis Jaapanis õige suurt nukrust sigitas, kuna see näitas, et ta merewalitsus sugugi nii täieline ei olnud kui mõeldi, waid et tal weelgi õrnasid kohtasid oli, kust teda haawata wõis. Äparduse teatawaks saamine äratas esiotsa rahwa meeles õige rohket ärewust; seda enam, et esimestele Hiiobi-teadetele pea teised kannul käisiwad, kuigi wähemad. Sest pääle ristlejate oli ka Wladiwostoki miinilaewastik kapten Winogradski all juuni algul Jaapani meres jahti pidamas käinud, ning oligi mõned Jaapani wähemad laewad kinni wõtnud ja ära häwitanud. Admiral Kamimura, kes oma laewastikuga Korea merd wahtima oli seatud, sai oma arwatawa lohakuse pärast kõwasti kiruda; et wihased rahwahulgad teda ennast kätte ei saanud, purustasiwad nad tema Tokios olewa maja pilbasteks. Ajalehed päritsiwad Kamimurale walju uuhtlust, walitsus aga ei hoolinud selleşt. Küllap sääl tunti, et Kamimural süüdi ei olnud; äparduşi tuleb ju sõjas igal ühel ette.

Wladiwostoki laewastiku agarus ja osawus ta ettewõttes sai kõwasti kiita, ei ainult omal, waid ka wäljamaal; isegi Inglise ajakirjandus, kellele Jaapanile tehtud kahju küll halb kuulda oli, ei keelanud Wene ristlejatele aun. See lugu näitasgi jälle suure selgusega, kuda nii sõjas kui mujal wäike wõim tihti suurema ja tublima töö ära teeb kui suur. Wladiwostoki laewastik ei olnud ju kogu ja jõuu pooleşt Port-Arturi oma wastu midagi; tal ei olnud ainuşt soomuslaewa, kuna neid Port-Arturis sõja algul seitse seisis. Aga ometi andis tema sõjakäigul Jaapanile mitu korda rohkem tegemist ja saatis wastasele hoopis enam kahju, kui kõik Port-Arturi laewastik. Sarnane wahekord oli ka mõlematel nimetatud kindlustel. Enne sõda peeti ju Wladi-

wastoki Port-Arturi kõrwal üsna wäetiks; ta oli nagu saunalaps selle perepoja kõrwal. Port-Artur pidi see kalju olema, mille pääl Wene wõim Waiksel merel põhjenes. Wladiwostokist ei hoolitud suurt. Aga tühi — Port-Artur sai Wene laewastikule otse hauaks ja kõwendas sinna paigutatud määratu sõjamoonaga, mis lõpuks waenlase saagiks sai, weel ta wõimu, kuna Wladiwostok Wene lippu sõja lõpuni uhkelt püsti pidas.

Muidugi oli ka Port-Arturi laewastikul omalgi häbi, et ta wähem wend Wladiwostokis nii usin poiss oli, kuna tema ühtegi teha ei suutnud. Teadagi halwas tema teguwõimu küll, et temal Makarowi surma järele enam õiget juhti ei olnudgi. Alles mai lõpul nimetati selleks admiral Witthöft. Kui see nüüd Wladiwostoki laewastiku ettewõttest teada sai (sest piiramisest hoolimata leiti ikka teed, kuda teateid mujalt Port-Arturi ja säält wälja saata), tahtis temagi oma poolt end liigutada Kuna ära tunti, et laewastik Port-Arturis püsides ikka warem ehk hiljem otsa, wõi waenlase saagiks pidi saama (nagu lõpuks sündisgi), mõtles ta end rutulise wäljatungimisega lõksust päästa, et siis merel Wladiwostoki laewastikuga ühineda ning nimetatud sadamas paremat warjupaika leida, kui Port-Arturis oli. Kuid selle plaani täidesaatmiseks oleks waja olnud, mitu sada wersta merd mööda sõita, ilma et jaapanlased teda märkaks, ning et seda sünniks, oli waewalt mõeldaw. Taheti ometi katsuda

10 juuni hommikul kell 8 sõitis laewastik Port-Arturi sadamast wälja; esiti sisemisest sadamast wälimisele reidile. Laewastikus oli kuus soomuslaewa (wigased oliwad ära parandatud), wiis ristlejat ja kümme miinilaewa; wiimseteist jäiwad mõned Port-Arturi maha, tarwilikseks asja-ajamiseks Aga juba reidil tuli sõidule wiiwitus. Sõiduwesi oli ju miinisid täis pillutud, mida nii hästi wenelased ise kui jaapanlased oliwad teinud, ja neid ujus hulgana weepinnalgi. Oli siis waja wähemalt laewakäigu teed nendest puhastada (halb küll, et seda enne ei märgatud teha; nüüd wiitis see tegewus mitu tundi kallist aega), enne kui laewastik edasi minema pääsis. Kuid waewalt oleks ruttamisestgi abi olnud, sest walwas Togo oli asjast kohe teatust saanud; tal oli ju ranna ligidusesse üks laew waritsema seatud ja säält läks sõnum sõdemete- (traadita) telegrahwiteel jalapäält Togo kätte. Ning warmalt ruttas Togo oma laewastikuga ühe wäikese saare juurde, millest Wene laewastik oma teel mööda minema pidi, ja jäi selle taha peitu.

Wenelastel ei olnud asjast aimugi, waid need sõitsiwad priskelt saare ligi.. Sääl aga ilmus wägew waenlane äkki nagu tont

nende ette: Togo tõttas oma peidupaigast välja otse venelastele vastu. Seda ootamata lugu nähes kohkus Vene admiral otsatusti ära; oma hirmus arvas ta muidugi vaenlase laevade arvu veel palju suuremaks kui see tõepoolest oli, ning ei julgenud võitlust katsudagi, püüdis ainult veel oma laevu päästa ja andis silmapilk käsu, Porti-Arturisse tagasi pöörata. See sündisgi, kuid ikka oli hirm varaks, et Vene laevad kimpu jääwad. Sest Togo hakkas kohe neid taga kihutama, ning pani selle juures oma laevade suurtükid hüüdma. Vene poolt wastati ka oma jagu, püüti aga nii ruttu eest põgeneda, kui aeg andis. Witthöfti õnneks tuli ometi pea pime pääle (lõunamaadel on suwe-öögi pime küll) ja nii pääses ta Togo tagakiusamisest. Vene laevad jõudsiwad reidile ja jäiwad sinna rannapattareide warju alla ööseks; teisel hommikul sõitsiwad sisemisesse sadamasse, kuhu jälle hulgaks ajaks paigale jäiwad. Wäljatungimine oli täitsa nurja läinud.

5. Esimesed võitlused Kwantungi-maal.

Eespool kuulsime (lehk. 408), et Kintshou lahingu järele jaapanlased Kwangtungi poolsaarel edasi tungima hakkasiwad, mille juures venelased neid esiotsa enam ei takistanudgi. Dalniga ühes sattus kõik põhjapoolne poolsaar Jaapani võimu alla. Kindral Stössel seadis oma wäehulgad tähtsasse kaitseliinisse, Kwangtungimaa keskele. Kuid see oli wäga palju laialisem kui Kintshou seisukoht ning kaitsjate arw wõis siin mitmesse kohta jagatult ainult wähene olla. Ei usaldatud siis siin kuigi kauaks peatada, waid taganeti pea jälle, kindlusele ligemale. Jaapanlased nihkusiwad muidugi järele. 13 juunil wõtsiwad nad Hasishani seisukoha tormiga ära ja nii seisiwad Jaapani eelwäed ju siis ainult umbes 20 wersta kauguse Port-Arturist. Rahulik ei olnud edasitungimine muidugi, waid see sündis pea alatiste wehkluste juures, kuna Vene mehed taganedes ikka waenlastele wõimalikult palju tüli tegiwad. See wiiwitas küll edasitungimist oma jagu, keelata ei suudetud seda aga kudagi.

Tõsisemad võitlused algasiwad 18. juunil, kus jaapanlased Sjabindao lahe juurest enam hõlbuga edasi ei saanud, kuna Vene eelwäed seda maakohta Natseliuni mäeni kindlustanud oliwad ja oma käes hoidsiwad. Jaapanlased hakkasiwad siis esiti

Wene seisukohtasid kangesti suurtükkidega laskma, päras tormasiwad tugewa jõuga kahe kindlustatud kõrgustiku pääle: „nr 126 ja 131;“ mõlemad 20 wersta Port-Arturist eemal. Mõlemaid kaitsesiwad Wene wabatahtlikkude wäehulgad. Kolm korda lõiwad need tormijooksu tagasi, mille juures aga ise ka rasket kahju saiwad. Kuna aga pääletungimine ikka ägedamaks läks, andsiwad Wene mehed need kardetawad seisukohad käest ja taganesiwad seitse wersta eemale olewale Langwangtöngi kõrgustikule; see on siis Port-Arturist ainult weel 13 wersta kauguse l. Siit ei raatsinud wenelased enam nii kergelt taganeda ning siin sigis siis esimene suur wõitlus Kwangtungi poolsaarel, aga alles kuu aja päras t.

Nähtawasti kulus jaapanlastel seni aeg ära, oma jõudusid sinna kogudes. Kuna Langwangi juures suurele wõitlusele walmistati, kestsiwad aga mujal wähemad wõitlused ikka pääle edasi. 20 juunil tungisiwad Wene eelwäed korraks oma seisukohtadelt wälja waenlaste kallale ja sõdisiwad hää tagajärjega; sedasama kordasiwad nad 21 ja 23 juunil. Muidagi ei kohkunud jaapanlased selles t ühtigi, niisama wähe selles t, et nende merewäel 22 juunil uus äpardus oli. Ristleja „Käiman,“ kes Talienwani lahes liikus, sattus sääl ühe Wene miini pihta, mis laewale nii suure paugu andis, et see kohe põhja wajus; mehed pääsiwad ometi ära. 26 juunil sõitis Wene ristleja. „Bajan“ Port-Arturi wälimisele reidile ja katsus mõningaid sääl liikuwaid Jaapani miinilaewu karistada, kuid need oliwad kärmed eest ära putkama.

28. juuni ööse l uhaldasiwad jaapanlased juba tormijooksu Port-Arturi eelkindlustuste seisupaikade pääle ette wõtta. Kuid see äpardas üsna; suure kahjuga tõrjuti tagasi

Jaapanlastel olnud selle juures 20,000 meest hulga piiramise-suurtükidega wäljas, Wene poolt palju wähem.

Uued wõitlused Langwangi juures mõlemat pooltl algasiwad 13. juulil ja kestsiwad wahetpidamata kolm päewa, nii weel kui maal, ja mõlemal pool wõideldi suure wapruse ga. Seati ka merewägi tööle. Jaapan oli oma maawäe toetuseks Langwangi jõe suule laewastiku paigutanud, milles seitse suuremat laewa ja 30 miinilaewa oli; Wene poolt jälle saadeti oma pahema tiiwa toetuseks neli ristlejat ning kogu suurtüki- ja torpedopaatisid wälja. (Jaapanlased ei takistanud nende wäljasõitmist seekord mitte; wist seisis nende tähelepanemine nüüd mujal kohal).

Esimese päewa õhtul ja teise hommikul näis õnn Wene poole kalduma hakkama, kuna Jaapani laewad ju taganema lõiwad.

Seſt nad oliwad tuntawat kahju ſaanud; üks riſtleja „Itſukiſhima“ oli Wene granati löhkemiſel raskelt wigastatud, kuna teine, „Hijada“, miini pääle oli ſattunud, mis teda eſiotſa wõitluſe-wõimetuks tegi. Et nii Jaapani laewastiku jõud nõrkes, wõis Wene laewastik wõimſalt wõitluſeſt oſa wõtta; ka ſoomuslaew „Retwiſan“ julges nüüd ſadamaſt wälja minna ja maawäge toetada. Kuid pea tuli ka Wene pool äpardusi; „Bajan“ jookſis miini otſa ja ſai nii ſuure augu põhja, et aga waewaga ſadamaſſe tagaſi pääſis. Selle läbi julgustatud, uuendaſiwad jaapanlaſed oma tormijookſuſid maal. Aga kuigi nad ſurmapõlgawa wapruſega pääle kippuſiwad ning Jaapani pool wõitlejaid ka palju rohkem oli, hoidſiwad wenelaſed oma ſeiſukohtaſid wiſalt kinni. 15. juuli õhtul oldi mõlemal pool nii wäſinud, et wõitlus katki jäeti, ilma et mingile otſuſele oleks ſaadud. (Selſamal ajal oli Port Arturi ees üks Jaapani ſuuretükipaat Wene kaldapattareide tule all raskelt wigastada ſaanud).

Nende kolmepäewaliſte wõitluſte juures öeldi jaapanlaſte kahju 10,000, wenelaſtel aga 15,000 meeſt olema. Nii teataſiwad ſõja-ſõnumiſaatjad, kuna ametliſi arwuſid ei ilmunud. Et need wäga liialdatud oliwad, on kahtlemata. Seſt oleks Wene wägi ſiin 15,000 meeſt kaotanud, oleks ju üle kolmandik terweſt Kwangtungimaa wäeſt otſas olnud. Kuid nõnda polnud ſugugi lugu, waid ſelleſt jätkus weel terwelt wiie kuue wõitlusteks, ning ſiis oli weelgi üle 20,000 meeſt alles. Niſama tehti Jaapani kahjud terwel piiramiſe-ajal ſõjaſõnumites alati wäga palju ſuuremaks, kui need tõepooleſt oliwad. Seſt kõik need kaotuſed kokku arwatud, mis ſõja-kirjaſaatjate teatuste järele Jaapanil Port-Arturi all olnud, tuleb ſuurem arw wälja, kui jaapanlaſi üleüldſe ſõjas oligi.

Paari päewaſe puhkamiſe järele uuendati aga wõitluſi jälle. Jaapanlaſed oliwad waheajal uut jõudu juurde ſaanud ja ka Togo laewad oliwad end kohendanud ning aſuſiwad jälle tegewuſeſſe. Selle ſuure ülewõimu wastu ei ſuutnud wenelaſed enam kaua ſeiſta, waid ju 17 juulil hakkaſiwad nad pikkamiſi Langwangi jõe idakaldalt läänepoolſele taganema. Jaapanlaſed, kes rõõmſad oliwad, et nad wõidumeeſteks jäänud, ei teinud aga ſiin pool enam ſuurt tegu, waid pööraſiwad oma ſuurema jõuu „Hundimägede“ wastu. Nii hüütakſe mäekõrgustikku, mis Port-Arturiſt ainult 8 wersta eemal on, kuhu Wene eelwäed kindlustatud ſeiſukohad oliwad wõtnud. See oli otſe ju nagu pääkindluſe wärawa-eſine. Selle päälegi hakkaſiwad ſiis jaapanlaſed juab 17 juulil õige wara, alles koidu ajal (kell 4), tormi jooksma. Et nad kohe kange jõuuga pääle kippuſiwad (wiis diwisjoni ſeiſiwad wäljas) ning Wene kindlustuſed ſiin kaunis kehwad oliwad (hoolimata kuu-aegſeſt ſiin peatuſeſt ei olnud ſeiſukohtaſid

mitte tarwiliſelt kindlustatud), ei hakanudgi Wene wägi ſiin end ſuurt kaitsma, waid taganes saadud käſu järele paar wersta eemal olewatesſe untesſe ſeiſukohtadesſe. See ſündis täies korras, ſuurtükiwäe warju all, mis oma ſihikindla laſkmiſega jaapanlaste pääletungimiſe, kui need liig ligidale kippuſiwad, täitſa ſeisma pani. — Siin ſõdimiſel olnud Wene kahjud kaunis wäikeſed, Jaapani omad aga õige ſuured; muidugi wõrdlemiſi. See wõib küll olla, ſeſt Wene jalawägi ei wõidelnudgi ju, kuna aga Jaapani mehed edaſitungimiſel käreda Wene ſuurtükitule all ſeiſiwad.

Kuid ſee kaotus ei teinud jaapanlastele ſuuremat pääwalu ühtegi, ſeſt ſelle töttu oliwad nad ju eſimeſe mõjuwa ſammu Port-Arturi wõitmiſeks äro astunud. „Hundimägede“ kättesaamiſel oli neil wõimalik, ſäält kõrgustikult oma kaugele ulatawate ſuurtükkidega üht oſa kindluſt — ja mis weel tähtſam, ka ſadamat — laſkma hakata. Ja need mehed ei jätnud ſeda wõimaluſt muidugi tarwitamata. Nii pea kui neil „Hundimäed“ käes, hakkaſiwad nad oma raskeid ſuurtükkiſid Dalniſt ja mujalt ſinna wedama (muiſt oliwad muidugi ju aegſasti ligemale toodud). Teadagi oli nende mürakate taſſimine tükk rasket tööd, aga ſelleſt ei küſinud nad ju. Nädali aja waewa järele oliwad jaapanlastel Hundimägedel battareid ülewal, päratud piiramiſe-ſuurtükid nende pääl, ning otſe Jakobipäewal langeſiwad eſimeſed Jaapani kuulid maa poolt Port-Arturi pihta. Need oliwad muidugi eſiti nagu katſekakuks ſaadetud, ei teinud ſiis kahju ühtegi, küll aga otſata kohutuſt. Seſt kuigi jaapanlaste laſkmine eſiti alles õige kaugelt ſündis, kuſt ſihtimine wõimata ja ka laſkmiſe-jõud wähene oli, wõis ometi kaljukindlalt arwata, et ſee edaspidi wäga tülitawaks läheb. Jaapani battareide ligemale nihkumine oli ju ainult ajaküſimus. Nähtawasti eksis Wene wäe juhataja Hundimägede tähtſuſe hindamiſel, niiſama kui muidu oma eelarwetes. Hundimägeſid maha jättes ei märganud Wene mehed wiſt, et waenlane juba ſiit kindluſt laſkma ulatab, muidu oleks nad neid ometi wiſamalt kinni pidanud. — 27 juulil tormaſiwad jaapanlaſed ka Takuſhani ja Siokuſani kõrgustikkude pääle (Port-Arturiſt idapool) ning ſaiwad needgi kätte; nii wõiſiwad nad ka ſiit poolt küljeſt kindluſt kimbutada.

Kindluſele ei teinud ſee aſjalugu eſialgul küll weel kuigi ſuurt kõha; kindral Stössel heitis ſelle pääle käega. Hoopis teine oli lugu merewäe juures. Admiral Witthöft nägi aega ukſe ees olema, mil ta laewaſtik waenlaſe tule alla jääb, ilma et tal wastulaſkmiſe wõimaluſtgi oleks. (See kurb lugu tuligi, kuigi alles üle weerand-aasta järele).

Et end selleſt hädaohtlikuſt seisukohaſt päästa, otsustas ta uuesti wäljatungimiſt katsuda, et merele saades kudagi Wladiwostokki minema pääseks. Ettewõte oli küll õige kaelamurdew, seſt selge oli ju, et Jaapani laewastik seda rahuga sündida ei laſe. Aga muud teed pääsmiseks ei olnud, ja nii pidi seda käia katsutama. Witthöft lootis ju ka, et uuendatud wäljatungimine ennemini õnnestab, kuna seniste nurjaläinud ettewõtete juures ometi mõnda õpitud oli, mida waja teha ehk mitte teha.

6. Suur merelahing Dugan-Roki juures. Admiral Witthöfti surm.

28 juulil, hommiku wara, wäikſe walge ajal, sõitis laewastik, mis ju päewal enne seda walmis seatud, sadamaſt minema. Selles oliwad tuttawad kuus soomuslaewa, neli riſtlejat ja kaheksa miinilaewa (nendeſt jäeti jälle muiſt meelega maha, arwates, et neid sääl weel kindluſe-teenistuſes waja tuleb). Wäljasõitmine läks aga nüüdgi õige pikkamiſi, kuna enne waja oli miiniſid sõiduteelt ära koristada (seda tegewuſt armastati nähtawasti ikka alles wiimaſe silmapilgu jaoks jätta.) Alles kella 9 ajal jõudis laewastik wälimiſele reidile. Eesotsas sõitſiwad soomuslaewad, kõige ees „Tſesarewitſh," mille pääl laewastiku juhataja Witthöft iſe oli. Merele jõudes tõmmati lipulaewale märgikeeles üleüldine märguſõna üles: „Wladiwostokisse." See siht oli muidugi ju enne kindlaks seatud.

Kui aga meie pool waſt wähekeſigi seda loota oli julgetud, et laewastik jaapanlaſtelt nägemata merele jõuab, ſiis saadi kohe kibeduſega tunda, et see ränk eksitus oli: Wõimata oli waluſat Togot petta. Ta wahilaewad paniwad Wene laewastiku liikumiſi kohe tähele, waatleſiwad neid hoolega ja andſiwad kõigeſt, mis nägiwad, jalamaid teatuſt. Ning warmalt saatis Togo oma terwe sõjawõimu — mis temal seekord ka ilusti koos oli — wälja, et Wene ettewõtet tühjaks teha. Jaapani merewägi seiſis kolmes jaos. Eſimeſes, mis kõige tugewam, oli 5 soomuslaewa ja kaks uut ſoomusriſtlejat, teiſes wiis riſtlejat, kolmandas ka 5 riſtlejat ja üks (wana) ſoomuslaew; pääle selle oliwad laewade toetajateks umbes 30 torpedopaati.

Wene laewad ei olnud merel weel kuigi kaugele jõudnud, (see oli niinimetatud D u g a n - R o k i kohal), kui neudele jaapanlaſed

ju tee kinni paniwad. Seekord ei pööranud Witthöft aga mitte enam tagasi, nagu 10 juunil, waid püüdis waenlaste laewade wahelt läbi tungida, saagu mis saab. Laewadele anti käsku, nii sõita, et üksteist toetades ühest kohast teed awada saaks. Kuid Jaapani miinilaewad oliwad usinad, meie laewade nina alla ujuwaid miinisid wäga pilduma, mille läbi nendel liikumine wäga raskeks ja hädaohtlikuks läks. Keskpäewa ajal algas lausa wõitlus laewade wahel pääle. Seekord kestis see küll ainult 40 minutit, siis läks Wene laewastikul tõesti korda, end waenlase laewade wahelt läbi poetada ja Hiina ranna poole edasi sõita. Kuid wastase käest pääsnud polnud ta weel sugugi. See asus kohe wõimalikult suure kiirusega teda taga ajama. Kella wiie ajal oli Togo Witthöftil nii ligidal kannul, et see enam edasi sõita ei saanud, waid pidi end waenlase wastu pöörama ja wõitlust algama, mille lõpp ju ette arwata oli. Siiski taheti teha, mis suudeti. Wõitlejad laewastikud oliwad nüüd kaunis ligistikku ja nii wõitlus õige äge; see kestis mitu tundi.

Tuleandmine oli mõlemalt poolt wäga kibe, kõige rohkem kuulisid sihiti aga wastase lipulaewade pihta, mille pääl kummagi laewastiku admiralid oliwad. Selle juures oli algusel wenelastel enam õnne. Pea pääle lahingu hakatust sai Jaapani lipulaew „Mikasa“ ühe granatiga kergelt, warsti selle järele teisega raskelt wigastada; wiimane lõhkes otse komandosilla ees ja haawas laewa juhatajat, staabi-ülemat ja kahte teist ohwitseri raskesti, kuna admiral Togo, kes ka säälsamas komandosillal seisis, terweks jäi. (Nii ei puudunud palju, et Jaapani „merewäe hing,“ nagu Togot õigusega hüüti, ka granatikillu pihta oleks saanud, millel muidugi ülisuured tagajärjed oleks olnud). Aga ei kestnud kuigi kaua, kui äpardus ka Wene lipulaewa tabas, ja weel raskemalt kui „Mikasat“. Umbes kella 6 lõi suur granat otse „Tsesarewitshi“ komandotorni pihta, mille juures ta suureks hulgaks killudeks kargas, ning need külwasiwad surma ja hukatust oma ümber; kaks ohwitseri ja kuus madrust surmati silmapilk. Kuid weel palju suuremat kurja tegi teine granat, mis pea selsamal ajal laewa eesmasti tabas. Selle lõhkumise mõju oli kole, ning see sai terwe eesolewa wõitluse kohta otsustawaks. Admiral Witthöfti, kes siin kohal käskusid jagas, kiskusiwad granatikillud oma purustamisejõnul sõna täies mõttes otse tükkideks — admirali kehast leiti hilsem ainult üks jalg weel alles, ja seegi oli hulk maad eemale wirutatud! Laewastiku juhatajaga ühes surmati 15 madrust, teine admiral Matussewitsh (laewastiku staabi-ülem) ja „Tsesarewitshi“ juhataja kapten Iwanow

haawati raskelt. Ja see kõik oli ühe granati töö! Selle paugu mõju oli suurem, kui tuhandatel teistel kokku.

Sõdade ajaloos on see harilik asi, et wäejuhataja äkiline ots lahingus ta sõjawäele wäga suureks löögiks on, kuna see wõitlejates ei ainult suurt kohutust, waid ka üleüldse korratust sigitab. Ainult sarnasel korral on wõimalik hädaohtu eemale hoida, kui langenud wäejuhi asemele kohe teine ta wääriline astumas on (nagu kuulsas Lützeni lahingus 1632 kuninga Gustaw Adolfi asemele hertsog Bernhardi). Siin aga polnud asi põrmugi nii. Witthöfti järgmine admiral oli wanaduse pooleşt würst Uhtomski, ja see sai nüüd sõjakorra järele laewastiku juhatajaks. Aga oli juba Witthöfti juhatus nõnda, et selleşt kiidelda ei wõi, siis jäi Uhtomski oma selleşt weelgi suure sammu taha. Ta oli ju ka ainult õnnetu juhtmise tõttu sellele täbarale seisukohale saanud ning ta äparduşt wabandab suurelt jaolt see, et Witthöfti kole ots terwes laewastikus hirmu ja suurt segaduşt sünnitas. Ometi katsus Uhtomski esiotsa ikkagi edasi wõidelda. Kuid pea pidi ta mõruda meelega ära tundma, et see asjata tapmine oli. Igal laewal loeti hulgana surnuşid ja haawatuid; suurtükkidel, laewakeredel ja elektri-korralduşel oliwad rasked wigastuşed. Uhtomski otsustas siis wõitluşt lõpetada ning, et muud pääşeteed ka ei teadnud, ikkagi Port-Arturişşe tagaşi pöörata. See käşk anti ka muudele laewadele, ja soomuslaewad tegiwad seda kõik. Jaapani laewad andsiwad nendele küll ikka pääle tagant tuld, kuid et pea öö pääle tuli, ei teinud see enam suuremat kahju. Wiga saanud laewadega aga oli sõitmine õige waewaline ja kestis öö otsa, enne kui alles pärale saadi.

29. juulil hommikul puhte-ajal jõudis meie laewastik, mis eelmisel hommikul nii suurte lootustega wälja oli sõitnud, jälle Port-Arturişşe tagaşi. Kuid oh! kui kurwas olekus! Ei ainult lööduş — sellega oli ju harjutud — waid pooliti ära häwitatud. Seşt tagaşi tuliwad aga wiis soomuslaewa, üks ristleja ja osa miinilaewu, teised oliwad — wähemalt selleks korraks — kadunud. Rasketi wiga saanud soomuslaew „Tşesarewitşh“ — päraşt Petropawlowski“ kaotuşt laewastiku lipulaew — sattus pimeduşes muudeşt laewadeşt eemale; ta ei usaldanud ükşi enam teed Port-Arturi otsida, waid katsus aga ligikonnas olewasse Hiina randa warjule saada ning sõitis Kiotşhau lahte Tşingtau sadamasse (mis Saksa maa oma on). Sinna sadamasse ilmuşiwad warsti ka ristleja „Nowik“ ja kolm miinilaewa; need aga alles raske hädaohu käes oleku järele.

Uue juhataja Uhtomski antud tagaşi-pööramişe käsku ei olnud ristlejate-salga juhataja, kapten Reizenstein, üleüldises

segaduses tähele pannud; wast ei arwanud ta seda ka mõju-andwaks, kuna enne kindel käsk oli antud, Wladiwostokki püüda, maksku mis maksab. Ta tahtis nii oma laewadega ikka waenlase omade wahelt läbi tungida. Selleks andis ta teistele laewadele märguteel käsu, kuna ise „Askoldiga" eel sõitis. Temal läksgi korda Jaapani soomuslaewadest, mis end keelamiseks ruttu liigutada ei suutnud, mööda pääseda.

Kapten Reizenstein.

Siis aga panid kolm Jaapani ristlejat, kellele ka üks soomusristleja appi asunud, Wene laewadele tee kinni ja puistasid neude pääle põhjatut tulirahet. Wenelased ei jäänud wastust wõlgu; iseäranis usin oli „Askold," kes südilt waenlasele kiirtuld andis ja sellega temale tõesti tuntawat kahju tekitas; soomusristleja „Asama" pääl tõusis koguni tulekahju. Wihased jaapanlased saatsiwad siis neli miinilaewa „Askoldi" kallale, lootuses teda häwitada, aga asi tuli ümberpöördult: „Askold" sülitas nii kibedasti tuld wastu, et üks nende miinilaew põhja wajus.

Pool tundi puistati mõlemalt poolt üks teisele kuulisid kui wihma kaela. Siis saiwad Wene laewad selle wõrra mahti, et jälle edasi sõitma wõisiwad hakata. Kuna jaapanlastel taga-ajamiseks enam himugi ei olnud, oli Wene laewadel nüüd lahtine meri ees. Aga Wladi-

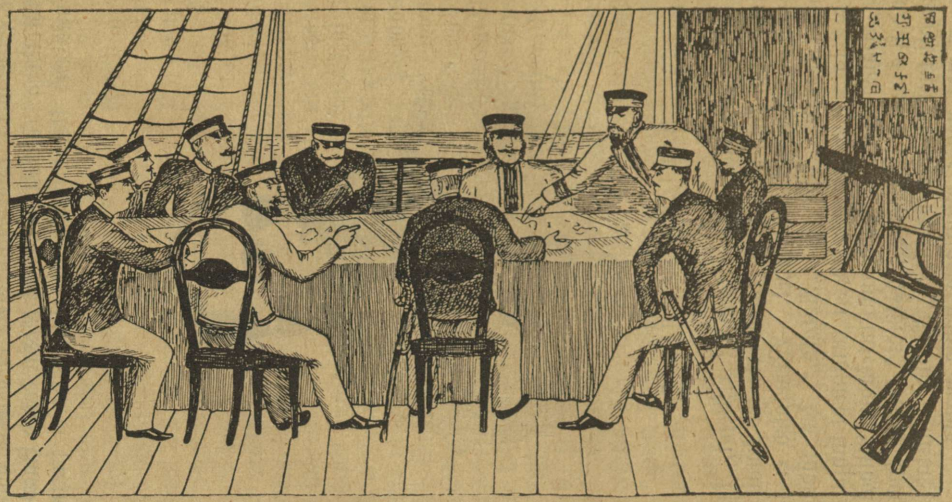

Jaapani laewastiku juhatajad sõjanõuu pidamas.

wostokki saamise mõte pidi ometi peagi katki jäetama Sest kaks ristlejat, „Diana“ ja „Pallada“, sõitsiwad pikkamisi ja jäiwad peagi kiiremateſt „Askoldiſt“ ja „Nowikuſt“ maha Muidugi ei wõinud Reizenſtein lonkijaid ootama jääda, waid pidi oma nahka hoides edasi ruttama; nii kaduſiwad need pea ta silmast. Aga ka kahe kiirema laewaga ei usaldanud ta kaua merele jääda, waid pööras esiotsa Hiina Shangtungi ranna poole.

Kuid randa jõudes märkas Reizenſtein mõruda meelega oma laewa „Askoldi“ nii rängaste wigastatud olema, et sugugi enam ei julgenud sellega pikka mereſõitu Wladiwostokki ette wõtta. Ta andis siis ometi „Nowikule“, kes Wene laewadest kõige kärmem oli, käsu, et wähemalt see end Wladiwostokki päästa katsuks. „Askoldi“ aga juhtis ta Hiina Shanghai sadamasse. Kuid rahwastewaheliste seaduste järel tohiwad sõdiwate riikide laewad erapooletutes sadamates ainult 24 tundi paigal olla, siis peawad kas ära minema ehk oma sõjariistad käest andma, nii et enam sõdima minna ei saa. See on siis umbes niisama kui wangi andmine, küid selle wahega, et waenlase kätte andmisel laewad ja kõik sõjakraam jäädawalt selle saagiks saawad, erapooletus sadamas olewad aga antakse sõja lõpul jälle omanikule kätte. — Et nüüd „Askold,“ oma wigasid aga sugugi 24 tunni sees ära parandada ei saanud, tahtis Reizenſtein pikemaks wiibimiseks luba saada ja hakkas Hiina walitsusega kauplema. Mitu päewa kestis telegrammide wahetus, aga wälja ei tulnud selleſt muidugi ühtigi, seſt kuigi Hiina ise oleks lubānud, ei oleks seda ju Jaapan ja ta lepinglane Inglane põrmugi sallinud. Nii siis tuli wiimati 12 augustil „Askoldile“ Wene Keisri Majesteedi eneſe poolt käsk, oma sõjariistad ära anda ja Hiina wangi jääda. Seesama palk oli sinna tulnud miinilaewal „Grasowoil.“ Ning muidugi ei pääsnud ka Tsingtaus olewad laewad selle saatuse käest, waid ju 2 augustil andsiwad „Tsesarewitsh“ ja kolm miinilaewa säälgi oma sõjariistad ära. Ainult „Nowik“, kes ka sinna oli tulnud, ei tarwitsenud end alandada; ta oli nii tugew, et kui ta Tsingtaus 29 juulil omale söekoorma kätte saanud oli, teisel päewal jälle wälja wõis sõita, nagu seadus nõudis.

Ristleja „Diana“ pööras, kui Reizenſteiniſt maha jäi ja sellega Wladiwostoki saamise mõtteſt lahkuma pidi, ka Shangtungi ranna poole, kus ta jällegi Jaapani miinilaewade kimpu sattus. Nende küüsist pääsis küll ära, kuid arwas ka paremaks, ennem erapooletusse sadamasse pool-wangi minna, kui waenlase saagiks saada. Ta sõitis Hiina randa Saigoni, kus temalegi 2 augustil sõjariistade äraandmise käsk tuli. „Pallada“ usaldas, muudeſt maha jäänult, jälle Port-Arturisse kipuma hakata, mis te-

mal ka õnnestas. Miinilaew „Burnõi" aga, mis muudest lahku läinud, sattus waenlase eest põgemisel Shangtungi lõunarannas madala pääle kinni, ja et säält enam lahti ei saanud, waenlased aga kannul olíwad, purustasíwad laewamehed ta ära, kuna ise end paatidega randa päästsíwad, sääl aga ka ometi pool-wangi jäíwad (Hiina kätte).

Õige iseäralik sekeldus oli weel miinilaewa „Reshitelnõiga," mis ka 28. juulil muu laewostikuga koos Port-Arturist wälja sõitis, aga mitte Wladiwostoki teele, waid Hiina Tshifu sadamasse (Petshili lahe suus), sinna tähtsaid sõnumid wiima, mis säält siis edasi Wenemaale pidiwad minema. Jaapanlased olíwad sarnase teo takistuseks küll Tshifu sadamasse kahekordsed wahilaewad seadnud, kuid ikka läks wahel Wene wäiksetel laewadel, ehk nende teenistusel olewatel Hiina madal-laewadel („dshonkedel") korda, end wahtidest läbi poetada. Ka „Reshitelnõil" õnnestas see ja ta andis oma kirjad käest; tagasiminekut aga ei julgenud enam ette wõttagi, waid saadud käsu järele andis ta oma sõjariistad Hiina ülemusele ära ning jäi rahuga sinna.

Kuid jaapanlased olíwad tuliwihased, et „Reshitelnõi" neid nõnda narrinud oli, ja ei jätnud teda Tshifusgi rahule. 29 juuli õhtul ilmus üks Jaapani ristleja terwelt 30 miinilaewa saatel Tshifu ette ja öösel sõitis hulk jaapanlasi paatidel sisemises sadamas olewa „Reshitelnõi" pääle, teda „õnneks wõtma." Pikema jututa tõmbasíwad nad sääl Jaapani lipu üles. Laewamehed katsusíwad ka jõudu mööda wastu panna (kommandant wirutanud ühele Jaapani ohwitserile rusikaga näkku ja wisanud ta merde), kuid palju suurema ülewõimu wastu ei mõjunud see midagi. Wene mehed wõideti ära, topiti luku taha, ja laew weeti Jaapani omade taga sadamast wälja; hiljem tassiti see Jaapanisse.

Et see lugu lausa erapooletuse-seaduste rikkumine oli (Hiina admiral Tshifus ei usaldanud küll Jaapani üleannetusele muud tõket teha, kui silmakirjaks keeldu awaldada), pahandati Wenemaal selle üle kõwasti ja awaldati Prantsuse saadiku kaudu Jaapani walitsuse ees sõitlust. Kuid Jaapan wastas hirwitades, Tshifu ei olla enam kellegi erapooletu paik, sest wenelased teinud sinna oma sõjaliste asjade jaoks traadita-telegrahwi jaama, ning nii olla Jaapanilgi õigus sääl tallitada nagu arwab. Muude tähtsate asjade kõrwal jäi see sündmus muidugi pea warju.

Ainuke Wene laew, kes 28 juuli kupatusest terwe nahaga ära pääsis ja määratud sihti tõesti kinni pidada suutis, oli kiir-ristleja „Nowik." Aga Wladiwostokki pärale saada ei olnud temalegi õnneks antud. Tsingtaust 30 juulil ära sõites wõttis ta omale

õige kõwera tee ette: Jaapani maa tagant, suurt keerdu tehes, Wladiwostokki minna. Põhjuseks oli muidugi, et sääl teel Jaapani laewu ees ei olnud; need waritsesiwad teda otse-teel. Oma kiire sõidu mõjul suutisgi „Nowik" selle pika tee nädali jooksul ära käia. Kuna aga tema Tsingtausi saadud sütewara otsakorrale jõudis, põikas ta Sahalini saare lõuna-otsas olewasse Korsakowski sadamasse sisse, uusa süsa wõtma. See oli 7 augustil. Kuid sääl sattusiwad temale Jaapani laewad — tugew ristleja „Nitaka" ja paar teist — äkki kaela. Muidugi ei teadnud need sääl „Nowikut" waritseda, waid wahtisiwad Sahalini, aga ootamata sinna tulnud saagi haarasiwad nad kohe kinni. „Nowik" kaitses end küll mehiselt, tegi ka ühele Jaapani laewale õige tuntawalt wiga, aga kolmweerand-tunnilise wõitluse järgi oli ta ise ka nii otsas (tüür oli lõhutud, ainult kuus katelt weel käimas), et kommandant, pääsmise-wõimatust ära tundes, laewa ise põhja lasta otsustas. See sündis ranna ligi madalikul, kuna laewameheb ja ka enamasti laewakraam maale wiidi. Pika ninaga jäiwad jaapanlased lugu wahtima. Et aga „Nowikust" põhjalaskmise järele ikka weel muist pääle-wee jäi, ei usaldanud nad muidu ära minna, kui et 8 augustil selle osa weel oma suurtükkidega ära purustasiwad.

Dugan-Roki wõitlus ja selle tagajärjed oliwad Wenemaale uus ränk löök, mille suurust siin küll ära tunti ja selle kohaselt leina awaldati. Sellega kadusiwad wiimased lootused, et meie laewastik weel midagi ära teha wõiks. Nüüd teati kindlalt, et neebgi laewad, mis weel alles on, täitsa wõimetuks tehtud oliwad ja oma otsa ootama pidiwad. Palju tapeldi õnnetu Uhtomskiga, et ta esialgset käsku muutnud oli ja edasi sõita ei katsunud. Aga mis sarnasel korralgi ta saatus oleks olnud, näitas ju Reizensteini laewade käekäik hästi küll. Nüüd oliwad need laewad ometi weel alles jäänud, kuid pidiwad sõja lõpuni tööta turul seisma.

7. Esimene Tsushima merelahing, Wladiwostoki laewastiku ja Kamimura laewade wahel.

Meie Wladiwostoki laewastik oli selle järele, kui ta mai lõpul ja juuni algul jaapanlastele nii palju tüli teinud, hiljem weelgi mõnda korda seda katsunud, enama ehk wähema õnnega.

17 juunil käisiwad Wene laewad jälle Korea rannas. Pommitasiwad tuttawat Gensani sadamat ja lasksiwad paar kaubalaewa põhja. 7. juulil wõtsiwad jälle Tsugaru merekitsuses ühe aurulaewa ja kaks purjulaewa kinni ning tegiwad neile otsa. Seesama saatus oli 10 juulil kahel Jaapani laewal. Selle järele julgesiwad Wene laewad jälle Jaapani idaranda minna ja 14. juulil nähti neid Tokiost 100 wersta kaugel merel. Kuid tagajärge sellel sõidul ei olnud. — Oma ümbersõitudel kimbutasiwad Wene laewad nüüd ei ainult Jaapani, waid ka muid laewu, milleşt arwasiwad, et need Jaapanile sõjamoona weawad. 9. jl. wõeti üks Saksa aurulaew kinni ja weeti sõjasaagina Wladiwostoki, 10 jl. lasti üks Inglise ja 11. üks Saksa aurulaew põhja. Selsamal ajal hakkasiwad kaks Wene kaubalaewa, mis sõja-ajaks „abiristlejateks" olnud muudetud, nimedega „Peterburg" ja „Smolensk", koguni Punases meres wõõraste laewade pääle jahti pidama, milleşt öeldi, et need Jaapani sõjawäele kraami weawad. Kaks Inglise laewa wõeti ära. Tagajärge ei olnud nendel ärawõtmistel sõjakäigu kohta muidugi mitte, küll aga palju pahanduşt muude riikidega. Seşt ärawõetud laewade omanikud pärisiwad kohtuteel kahjutasu ning mõned saiwadgi seda pika kohutelemise järele. Punasel merel pandi aga Wene laewade tegewus kohe seisma, seşt Inglane awaldas selle wastu walju sõitluse, mille tähelepanemata jätmine Wenemaale hädaohtu tuua oleks wõinud.

Suuremale ettewõttele asus Wladiwostoki laewastik jälle juuli lõpul, otse Port-Arturi omaga ühes. Kahtlemata teadis Skrõdlow selleşt, mis Port-Arturis tehti, ning ta andis siis ka Wladiwostoki laewadele käsu, wälja sõita, Port-Arturişt tulewadele laewadele wastu, et õnnekorral nendega ühineda. Oleks see sündinud, siis oleks muidugi asja seisukord terwel sõjawäljal tublisti muutunud — Wenemaa tuluks. Aga sellepäraşt ep jaapanlased seda kõigeşt wäeşt keelata katsusiwadgi. Otse selsamal päewal, kui admiral Witthöft (28. juulil), sõitis ka Wladiwostoki laewastik — kolm soomusristlejat: „Rossija" „Rurik" ja „Gromoboi" — adm. Jessen käsu all Wladiwostokişt wälja. Sõit läks aga õige pikkamisi (jaapanlaste hirmu päraşt sõideti wäga ettewaatlikult edasi), nii et isegi sel korral, kui Witthöft oma laewadega laiale merele oleks saanud, ta Jessêni sääl mitte ees poleks leidnud ja ühinemine oleks sündimata jäänud. Alles neljapäewalise sõidu järele, 1. augustil, ligines Jessen Korea merekitsusele. Ja kaugemale ta enam ei saanud. Seşt siin, Tsushima saare lähedal, waritses weneasi ju mitu päewa admiral Kamimura oma hästi tugewama laewastikuga: 4 soomusristlejat ja mitmed wähemad laewad. Tal

oli muidugi Wladiwostoki laewastiku pääle hing wäga täis, kes teda nii kaua oli narrinud, nii mõnda korda Jaapani meredel liikunud, aga ikka kättemaksja Kamimura näppude wahelt ära libisenud, nii et teda kunagi kätte ei saadud, mille tagajärjel mees oma rahwa ees häbisse ja wiha alla oli sattunud, nagu eespool kuulsime. Nüüd siis tahtis Jaapani admiral wastast korda käsile wõtta ja temale wõlga kuhjaga ära tasuda. Ning seda ta tegigi.

Hästi küll teades, et Wene laewad ikka korda seda teed mööda peawad tulema, ristles Kamimura oma laewadega Korea rannas edasitagasi. Nii pea kui Wene laewad nähtawale tuliwad, astusiwad ka Jaapani omad wälja ning hakkasiwad sellessamas sihis sõitma. Seda nähes andsiwad wenelased oma laewadele nii kanget auru, kui katlad wähegi kandsiwad, et kudagi jaapanlasteşt mööda jõuda ja Korea wäinast läbi laiale merele pääseda. Kuid jaapanlased ei laskmud seda muidugi sündida; nad keerasiwad end Wene laewade teele ette ja sundisiwad admirali Jessseni lahingut algama (hommikul kell 5), nii wastumeelt kui wõitlus sellele küll oli. Seşt waenlane oli siin hoopis tugewam; Kamimura laewastiku juurde ilmusiwad peagi weel kaks ristlejat admiral U r i u laewastiku osast. Nii läks wenelaste nõuu, wabale merele pääseda, täitsa nurja. Ja kawalalt küll wõtsiwad jaapanlased Wene laewadeşt kõige päält ühe, „Ruriku", üleüldise tule alla. Ning sellel oligi soowitud mõju. Juba wiie minuti pärast andis „Rurik" märku, et ta edasi wõidelda ei saa, kuna ta tüür sõna ei kuule. Admiral Jessen andis märgiteel käsu, kruuwidega tüürida katsuda ja senişt sõidusihti kinni pidada. Kuid selle pääle ei tulnud „Rurikult" wastust; jaapanlaste kuulirahe kestis aga wahepidamata edasi. Jessen katsus siis sellega „Rurikule" wähe kergitust saata ja tüüri parandamiseks wõimalust anda, et oma laewa waenlasele ligemale ajas, millega muişt waenlase laskmişt oma pääle tõmbas. Kuid selleşt ei olnud suurt abi.

Kaks tundi aega kestis kibe wõitlus, mille jooksul kõik kolm Wene laewa raskeid wigastusi saiwad, iseäranis suuri „Rossija", kellel kolm korstnat ära purustati (mis korrajäreliş auru şigitamişt wäga takistas) ja kolm katalt katki löödi. Kuid kõige selle kibeda tule all nihkusiwad Wene laewad ikka wähehaawal edasi, waenlane teadagi kannul. Kella poole 10 ajal aga ei suutnud „Rurik" oma wigaşe tüüriga enam muudega ühes minna, waid hakkas maha jääma, kuna Uriu ristlejad temale ikka pääle kõwasti tuld andsiwad. Kamimura oma soomusristlejatega wõitles jälle kurjalt teiste Wene laewadega. Jessen, kelle ainus püüe nüüd weel see oli, kuidagi waenlaste küüsist pääseda ja jälle tagasi Wladiwostokki warjule

saada, jatkas wõitlust selles lootuses, et kuna tema soomusristlejatele tööd annab, seni wast „Rurik" mahti saab, oma wastu olewaid kahte wäikest ristlejat enesest eemale peletada, oma tüüri ära parandada ja siis oma jõuuga Wladiwostokki kippuda. Aga see lootus oli petlik.

Kuna Wene pool ju mõtlema hakati, et waenlase tule-andmine kord ikka wähenema hakkab, tuli asi ümberpöördult. Kella 10 ajal hakkas Jaapani laewadelt alles õieti kange laskmine, kangem kui kunagi enne selles wõitluses. Ja see awaldasgi koledat mõju. „Rossijal" oli wee sees ja weepinnal olewas laewa-osas 2 auku sees, „Gromoboil" 3. Juba oli Wene laewadel hukatus silma ees; selle põrgutule käes ei wõinud nad enam kuigi kaua kesta. Kuid imelikul wiisil tuli ärapääsmine ometi weel. Kni hädaoht kõige suuremaks tõusnud, lõpetas Kamimura korraga wõitluse ja jättis Wene laewad rahule. Mis põhjusel ta seda tegi, jäi seekord wenelastele arusaamataks ja ka pärast pole selle kohta midagi selginud. Ei olnud ka kuulda, et Jaapani admiralile selle pärast süüdi oleks antud.

Muidugi tarwitas Jessen juhust jalamaid oma tuluks ja katus, nii ruttu kui iganes wõimalik, Wladiwostokki tagasi saada. See sündisgi, ilma et jaapanlased teda enam oleks tülitanud. 4 aug. jõudsiwad „Rossija" ja „Gromoboi" jälle Wladiwostokki, ust nädali eest nii suurte lootustega lahkunud. Kuid paraku, misuguses olekus! See oli hale ja kole ning sigitas Wladiwostokis otse kohutust. Laewad oliwad armetult ära lõhutud, nende laed werega üle ujutatud, laewamehed oliwad kui põrgust tulnud, roidunud ja ära lõppenud, suitsunud ning närakad, paljud enam ehk wähem raskelt haawatud. Sest nagu see wõitluse kibeduse tagajärjena teisiti ei wõinud olla, oli wenelaste kaotus selles lahingus õige suur olnud: Kahe laewa pääle kokku üle 300 meest, pooled surnud (nende seas ka „Rossija" kapten B e r l i n i s k i), pooled haawatud. Surnud maeti muidugi kohe meresülle.

Kuna aga nimetatud laewad ikka weel, kuigi armetus olekus, „lõwi lõugadest pääsiwad," nagu mehed ise ütlesiwad, siis oli kolmas laew, „Rurik," t ä i t s a otsa saanud. See jäi jaapanlaste küüsi, kui Jessen, „Rossijaga" ja Gromoboiga tulema pääsis; „Ruriku" aitamise pääle ei wõinud ta muidugi enam mõtelda, see katsus end meeleheitel weel mõni aeg kaitsta, kui aga ta juhataja selgeste ära nägi, et mingit muud nõuu enam ei olnud, otsustas tema, laewa ennemini põhja lasta, kui waenlaste saagiks anda. Ja seda tehtigi. Laewale puuriti auk, ja kuna mehed üle ääre merde kargasiwad, wajus terwe laew, nina ees, oma märga hauda! (Hiljem

ehitati meil Inglises uus „Ruriku“ nimeline laew, 15,000 tonniline, 900 meest kandew, kuid sellel pole endisega pisemat sarnadust). Jaapanlased waatasiwad lugu eemalt südametäiega, osalt küll ka kaastundmusega. Nad saatsiwad jalapäält paadid wälja, uppujaid päästa wõtma, ning need noppisiwadgi „Ruriku“ alles olewad mehed, umbes 600, weest wälja, kes siis sõjawangina Saſebosse wiidi.

Suure kahetsusega ja kurwastusega kuuldi Wladiwostokis „Ruriku“ otsa saamist ja see mõjus sääl põrutawalt. Nüüd oli selge, et Wladiwostokki laewastiku sõjaline tegewus täitsa otsas oli. Seest neljast ristlejast oli „Bogatõr“ juba maikuu algul uduse ilmaga merel käies rannakaljude otsa jooksnud ja nii rasket wiga saanud, et edaspidiseks täitsa wõitluse-wõimetuks jäi. (See äpardus hoiti küll esiotsa salaja, kuid mis tuli selleſt oli!) Nüüd oli ka „Rurik“ otsas ja kaks weel alles olewat laewa seisiwad nagu tiiwast wigaseks lastud linnud jõuetult paigal.

8. Päälahingu eelmäng.

Eespool kuulsime, kuda Jaapani kolm sõjawäge iseteedel, aega mööda, aga kindlalt edasi tungisiwad, ühise sihi poole, kuulsa Moltke juhtmõtte järele: Lahus marsside, koos wõidelda. Wene wäed püüdsiwad küll mitmelkohal wastu pannes nendele takistust teha ja hoidsiwadgi neid ajuti kinni, kuid lõpulaul oli ikka, et jaapanlased ühe seisukoha teise järele oma kätte saiwad ja siis säält jälle edasi tikkusiwad. Nagu kuulsime, oli kõige rohkem wõitlusi teisel (Oku) wäel, kes Kiutshou poolt tulles järk-järgult Wene wäge enne Wafangoust, siis Senjutshenist, selle järgi Gaitshoust ja Dashitshaost wälja tõrjus, mille järele edasi Haitshõngi poole liikus. Tagajärjeks oli siis Wene wäe taganemine ka Inkoust ja Niutshwangist. Ljao jõel liikuw Wene suurtükipaat „Siwutsh,“ kes end õigel ajal merd mööda päästa ei osanud, jäi nüüd ka waenlase kimpu, sest taganew maawägi ei saanud seda ju ligi wõtta. Laewameestel ei olnud nii muud nõuu, kui purustasiwad laewa iseära ning kolisiwad siis jalameestena minema.

Oku ajas aga oma wäe harud kärmesti edasipoole. 18 juulil oli tibe wõitlus Simutshõngi juures, kus Wene kindral Alekſejew jälle lüüa sai ja säält Haitshõngi taganes. Kuid et säälgi enam peatust ei olnud, oli selge. Kurpatkin märkas, et Jaapani wäed korraga kõigelt poolt edasi kippusiwad (küllap see uue wäe-

ülemjuhataja Djama tegewuse wili oli; see mees jõudis otse siis sõjawäljale.) Seşt otse selşamal ajal oli idapoolt Kuroki Jangtşelingi juures pääle käimas ja keskelt ligines Nodşu wägi ka Simutşhöngile, kus Oku wäega ühenduşesse astus. See koht on aga Haitşhöngişt keşkhommiku pool, ja şellega oli karta, et jaapanlaşed şäält raudtee kallale wõiwad tungida ning nii ühenduşt Ljaojani ja Haitşhöngi wahel katkestada, millega Haitşhöngis olew Wene wägi lõksu jääks. Et şelle eeşt hoida, anti wenelastele käşk, şäält ilma wõitluşeta lahkuda. See oli 20 juulil. Kuid şelleks oligi wiimane aeg. Seşt juba järgnewal päewal oli Oku oma jaapanlastega şääl ning hakkas şeda paika kohe kindlustama.

Eşiotşa tuli aga nüüd şiin küljel sõjawäljal paariks nädaliks nagu wahe- ja puhkuşe-aeg. See wähene hingus kulusgi mõlemal pool wäehulkadele üşna ära, seşt mõlemad oliwad rutuliste marşşimiste ja wõitluste mõjul õige wäşinud. Pärişelt ei şeişnud şõdimine aga şel ajalgi şugugi, waid Haitşhöngişt põhjapool şündişiwad wahel şekka mitmed wähemad kokkupõrkamişed, mõned õige ägedadgi. Wiimati, augustikuu teişel nädalil, nihkus Oku wägi jälle edaşi ning aşus Andşhandşhangi şeişukohale, mis umbes Ljaojani ja Haitşhöngi keşkwahel on. Siin şeişis ta ju otşe Wene kindlustatud Ljaojani leeri ees, ning şiit kohalt algas peagi päälahingu käik.

Selşamal ajal oli Jaapani 1. sõjawägi, Kuroki juhil, kolme kuu jooksul, Jalu ääreşt waewarikaşt teed mööda edaşi marşşides, tihti raskete ja kaotusteşt rikaste wõitluste läbi peatatud, lõpuks ikkagi ka otşe Ljaojani juurde jõudnud (waata lh. 435.

Kõige lühem ja wõrdlemişi hõlpşam tee oli Jaapani keşkmişel (Nodşu) sõjawäel käia olnud, kes Takuşhanis maale tuleku järele Siujeni ja Jönşhulini kitşasteede läbi Landanşiani kaudu edaşi liikus. Sellel teel ei olnud Wene wägeşid kuigi palju ees, ainult mõned wahiwäe-oşad, kes kohe jaapanlaşte tulekul end koriştaşiwad. Nii ei olnud temal waja wõitlustega waewa nähagi. Kuid Oku wäe edaşişaamişt toetas Nodşu şuurelt şellega, et wenelaşi ühtelugu kõrwalt ähwardas.

Aegapidi ligeneşiwad need kolm wäge üksteişele ikka enam ja augusti algupäewadel ühineşiwad nad şiis ühekş şuureks sõjawäeks, mis poolringis Ljaojani lõuna- ida- ja oşalt ka läänepool şeişukohta wõttis, wersta 35—40 Ljaojanişt eemal. Jaapani wäe şuuruse kohta şelkorral läkşiwad mõtted kaunis lahku ja ka päraşt ei şaadud şelles täiele şelgusele. Kahtlemata aga oli Kuroki wägi kõige şuurem: Selles şeişis wiis diwişjoni, nii umbes 105—115, 000 meeşt, 226 şuurtükiga. Nodşu wäes oli 4 diwişjoni,

arwata 80,000 meest, 180 suurtükiga, ja Okul 3 diwisjoni, wast ka 70—80,000 meest; suurtükkisid oli sellel aga wõrdlemisi rohkesti, nimelt 254. Sest temal oli nende ligiwedamine raudteed kaudu hõlpsam kui teistel. — Nii seisis siis Ojama juhatusel Ljaojani ees kokku 12 diwisjoni, nendes 250—260,000 meest, ja 900 suurtükki.

Wene wäe pää-seisupaik oli ju sõja-algusest pääle Ljaojan; siia asus ülemjuhataja Kuropatkin kohe sõjawäljale jõudes, ja wiis kuud oli siin kõigi Mandshuria wägede koondamise, wäejuhatuse ja moonamuretsemise keskpaik. Juba mõnda aega oli kindel, et siin päälahing wõidelda tuleb, ning selle pärast oli Ljaojani ümbrust, mis ju looduse pooleşt sõjaliseks kaitsemiseks õige kohane on, tubli insheneri Welitshko juhatusel wäga hoolega ja kõwaste kindlustatud. Selle juures töötasiwad pääle sõjawäe-ehitusroodude umbes 14, 000 palgatud Hiina töölist, ehituskulud oliwad 5 milj. rbl. Wõis siis loota, et tööl tagajärge on. — Wene wäed seisiwad jaapanlaste liginemisel Ljaojani ümbruses kolmel pää-seisupaigal, nimelt Andshandshangis, Lundanssjangis ja Aipingis, nii siis Jaapani kolme wäe wastu seatud: Esimene läänes, teine lõunas, kolmas idas.

Wene wäe esimene korpus seisis Shahe jõe ülemisel jooksul, kolmas Ljaojani lõunaküljel, kümnes Shahe harujõe Tanho kallastel. See oli esimene wäerind. Selle taga, Taitsõi jõe kaldal (ka Shahe harujõgi), seisis 17 wäekorpus. Raudtee äärde ja otse Ljaojani ligi oliwad tagawara-wäeks 2, 4, ja 5. wäekorpus ning terwe ratsawägi paigutatud. — Ka Wene wäe suurust ei teata kindlasti; igatahes oli seda aga küll üle 200,000 mehe, sest siin oli ju pea terwe sõjawägi koos, mis üleüldse sõjawäljale jõudnud (pääle Port-Arturi ja Wladiwostoki kaitsewäe). Suurtükkisid loeti Wene wäel 550—600. Nii oli Wene wägi meeste- kui ka suurtükkide arwu pooleşt Jaapani omast küll sugu nõrgem, aga selle wastu oliwad temal wäga hääd ja kindlad seisukohad mäekinkude otsas käes, nii et wõidu pääle kaunis kindlad oldi.

Hirmus, kahekşa päewa kestew heitlemine, mis siin nüüd lahti läks, algas 11. augustil Nodsu wäe eelhulkade ja Kuroki wäe pahema tiiwa ettetungimisega, mida need Lundanssjangi juures olewa Wene eelwäe wastu sihtisiwad. Need päältungimised oliwad esiotsa aga silmakirjaks ette wõetud, et Wene wäejuhatuse tähelepanemist sinna poole juhtida, kuna mujal suuri ettewõtteid plaaniti. Wenelased tõrjusiwad siis esiti jaapanlased kaunis kergelt tagasi; kuna aga teisel päewal päältungimist korrati, tuliwad nad oma eel-seisukohtadest ära Lundanssjangi pää-seisupai-

gale. Sellega wõis Jaapani wägi oma raudset rõngast ,mis Ljaojani ümber tõmmatud, weel enam koondada. Ja 13 augusti hommikul seisiwad jaapanlased ühises päästetungimise-liinis, mis suures poolringis umbes 25 wersta pikk oli, läänepoolt raudteest algades idapoole Taitsõi jõeni. Ning sellega algas 13 aug. ammu oodatud päälahing.

Lahingu kirjelduse eel olgu mõni sõna Ljaojani linnast. Ta on Taitsõi jõe kaldal, ja on õige põline-wana linn, seda ümbritseb weelgi wanasti tehtud 16 jalga kõrge müür, mis nüüdgi kaunis terwe on. Nüüdse aja sõjapidamises ei olnud selleşt küll pisemat tulu. Kuigi müüride wahel, on linn kaunis laialine, majade wahel on suured aiad ja põlludgi. Elanikka on umbes 50—70,000, nendest $^4/_5$ hiinlased, muud enamasti mandshud.

Linnast lõunapool on wiljakas lagemaa, teistel külgedel on aga 7—8 wersta kauguşel mäeharjandikud ja kingud, mis põhjapool äkiliste kallastena 500 jalga kõrgele kerkiwad. Nende wahel awaneb lai org. See koht oli siis wõitlustes tähtjas seisupaik.

9. Ljaojani lahing.

Jaapanlased hakkasiwad oma päästetungimist 13. aug. igalt küljest ühesuguse kibedusega; mehi langes mõlemal pool rohkesti. Tagajärjeks oli, et lõunapool wenelased oma eelseisukohalt Andshandshagi tagasi tungiti, lõuna-idas aga aeti jaapanlased, kes korra ju hästi edasi saanud oliwad, lõpuks ometi tagasi. Kõige palawam oli aga wõitlus idapool, kus see alles hilja õõl wenelaste taganemisega lõppes. Selle tagajärg oli, et Wene seisukohad ka lõunaida ja lõunapool külje poolt waenlaste tule alla sattusiwad, ning sellepärast jätsiwad wenelased nad maha, mille juures aga wõitlused alati edasi kestsiwad, kuna jaapanlased kõwasti pääle rõhusiwad. Nii langesiwad siis juba järgmistel wõitlusepäewadel Aipigi, Konfutsi ja Andshandshangi seisupaigad Jaapani kätte Ning kuna Jaapani keskwägi ju Aipinis oli, pääsis Kuroki wägi idapoolt otsekohe loodepoole Ljaojani pääle kippuma ning wõis hõlpsamalt Taitsõi jõe üle tungida, mida hiljem tegigi. Ning see oli Wene wäele wäga halb.

Wene wäe taganemist nimetatud kohtadelt ütles ülemjuhataja oma lahingu-aruandes wäga raske olnud olema. Kohati pidi suurtükkisid mägede üle seljas kantama. Aga tasasel maal oli marsimine waenlase suurtükitule all weel raskem, kuna ka

jõed üle äärte oliwad paisunud. Nimelt paremal tiiwal oli sellega ülipalju tüli; üks patarei pidigi mudasse maha jääma. Kõigel ajal kimbutas waenlane meie wäge kangesti.

Need wõitluseb, kuigi omast kohast weriseb ja kibedad küll, oliwad ometi weelgi aga pärislahingu eelkäijad. Wõideldi Ljaojanist eemal olewate eel-seisukohtade kallal, kust Wene wägi wisa wõitluse järele 14 aug. wiimati taganes ja end kohe Ljaojani ligemas ümbruses kindlustatud seisukohtadele koondas.

Jaapani wäed kippusiwad järele. Aga kuna nad wäsinud ja ka ränka kahju saanud oliwad, siis seisti paaril päewal wagusi paigal, kuna küll suurtükid ikka wahel müriseseiwad. Wahe-ajal plaanitseseiwad jaapanlaseb ka meie wäest möödaminekut, mis nendel aga nurja läks. Nad seisiwad siis Ljaojani ümber poolringis, mille läbimõõt 10—15 wersta pikkune oli.

16 augustil hakkas alles pärislahing, mida kohe algusel ka meie poolt otsustawaks nimetati. See kestis ligi nädal otsa ning oli üliwäga laialine ja werine. Wõideldi terwel wäerinnal, mis mitukümmend wersta pikk, ja ilmatu suure ägedusega ning küll ka mõlemapoolse wahwusega. Tihti seisnud wastaseb püssitikkudega rind-rinna wastu, kus siis tapmine kole oli. Meie mehed sõdisiwad tuntud wahwusega, aga ka jaapanlaseb tungisiwad „meeletu õhinaga" ning surmapõlgtusega pääle. (Keegi wangilangenud Jaapani ohwitser purustanud ise oma pää kiwi wastu). Suurtükid süütasiwad selle juures päris põrguwiisil tuld; üks teatus ütles, et mäekingud üsna tulepurtskawate mägede moodi paistnud olema.

16—18 augustini tungisiwad jaapanlaseb igal küljel meeleäraheitlikult pääle, kuid edasi ei saanud nad suuremat.

Kui mõni aeg mõnele seisukohale koledasti tuld antud ja maa kuulidega otse üle puistatud oli, wõtsiwad nad wahel tormijooksu ette. Ja mõnel pool õnnestas see nendel ka, Wene seisukohtasid ära wõtta. Kuid seda ei saanud kauaks — wenelaseb tungisiwad pea oma poolt püssitikkudega kallale ja kihutasiwad nad jälle wälja. Eestpoolt päästetungimiseb lõõbi wiimati ikka tagasi. Waheajal oliwad jaapanlaseb küll ka läänepoolt meie wäest mööda minna püüdnud, kuid asjata. Selle wastu aga tungis Kuroki idapoolt küljelt üle Taitsõi jõe, millega meie wäe seljatagust ähwardas. Juba 16 augustil oli ta jõe lõunapoolse kalda oma kätte saanud (15 wersta Ljaojanist idapool) ja selle järele üle jõe läinud. 17 augustil oli ta ka Sushani kõrgustikud ära wõtnud, kuid need järgmisel ööl jälle kaotanud. Kuna aga 18 augusti õhtul ka Oku wägi wiimse jõuu kokkuwõtmisel ühe tähtsa kõrgustiku oma kätte oli saanud ja

säält 19. a. edasi tungima hakkas, mille järele meie wägi läänepool taganema lõi, wõis Kuroki sel päewal suurema julgusega wälja astuda. Ta wõitis Sushani uuesti ära ja wõttis kallaletungimist Jantai juures ette (25 wersta põhja-idapool Ljaojani). Et sellega meie wäge ümberpiiramisega ähwardati, hakkas see taganema. Kuid ikka kestis wihane wõitlus sel ja teisel päewal weel edasi. 19 augustil õhtu pimedas tungisiwad jaapanlased Sõkwantuni seisukohale (Ljaojani ees) kangesti kallale, aga tõrjuti palawa wõitluse järele tagasi. Öösel aga uuendati päästetungimist, mis seekord õnnestas, nii et meie wäed säält seisukohalt lahkusiwad.

Selsamal ööl lasksiwad jaapanlased Ljaojani seisukoha sisemist osa, linna ja Ljaojani raudteejaama. 20 aug hommiku wara aga wõttis Kuropatkin oma jõuu weel kord kokku ja algas oma päästetungimist Kuroki wägede wastu, kuna ühtlasi ida- ja põhjapoolseid wäeosasid kõwendas, et taganemiseteed lahti hoida. Nii siis tekkis 20 aug. weel äge wõitlus. Jaapani idapoolne wägi oli puruks ära wäsinud ja Taitsõi jõgi, mis üle kallaste tõusnud, takistas üleminekut. Lõunapool aga seisiwad Jaapani wäed otse Ljaojani ees, kuna mõlemil pool küljes wihane suurtüki-wõitlus käis, linn ja sunred moona-aidad jõe ääres seisiwad tuleleekides. „Mõllab meeleäraheitlik wõitlus! Tore waade!“ teatas telegrahw 20 aug. (See toredus oli paraku hirmus).

Wisa wõitluse järele suutsiwad meie wäed korra küll weel Sõkwantuni kõrgustikkusid ära wõita. Kuid selle juures nähti, et waenlaste suur wägi ju Jantai kaewanduste ja Taitsõi jõe wahel oli, kust meie wägesid ähwardas. 1. Siberi korpus tõttas sinna appi ja suutisgi waenlast seisatama panna. Kella 9 ajal õhtu jäi wõitlus terwel wäeliinil soiku. Ainult suurtükid paukusiwad weel.

Kuid järgnewal ööl uuendas waenlane päästetungimist ja wõttis Sõkwantuni seisukohad uuesti ära. Meie wäed sunniti säält taganema, ja sedasama pidi 1. Siberi wäekorpus tegema, keda tugew waenlane ümberpiiramisega ähwardas. Niisugusel asjaolul andis kindral Kuropatkin 21 aug. kõigile wägedele käsu, Ljaojanist üleüldse lahkuda ja põhjapoole ära minna.

Aga ka taganemise ajal kestis wõitlus edasi, nimelt raudtee pool, Heijantai kõrgustikkudel, mida jaapanlased ära wõtta püüdsiwad, et siis ka raudteed oma kätte saada. Aga wenelased paniwad wisalt wastu, kuni lõunapool seisaw wägi mahti sai taganeda. Ka Ljaojani juures wõideldi weel järgmisel ööl ja 22 aug. hommikulgi kuni kell 9, kus siis jaapanlased linna täielikult kätte saiwad.

Meie wäe liikumiſt takistas wäga pikk lagendikurohi (gaoljan), nii et ſee waenlaſe tule all taganedes ſuurt kahju ſai; ühes ainſas polgus olnud kaotus 1500 meeſt.

Gaoljani roog, milleſt ju Mandſhuria tükis kirjutaſime, kaswab umbes 10—12 jalga pikaks ning ſee peidab kohati pööſastiku maal Mandſhuria lagendikkuſid ja orguſid. See rohustik on nimelt ſajuaegadel öige lopſakas ning warjab eneſe peidus iſegi ſõjawägede liikumiſe ära, nii et waataja ſelleſt arugi ei ſaa. Ainult terawalt waatlemiſel wõib mõnede kaswude otſade liikumiſeſt märgata, mis ſündimas on.

Meie wäe taganemiſel oli ſee ſiis wäga ſuureks ſantuſeks, et waenlaſed gaoljaniwäljade wahel meie wäeſt mööda minema tikkuſiwad ning ſäält taganejaid laſkſiwad, kuna iſe warjul oliwad. Meie hulkadele jälle oli jämedate gaoljaniwarte wahel ſammumine ſant. Kui ſiis puhkamiſt maja oli, katſuti ſeiſukohta ruttu kindlustada ning murti ſeiſukohtade eel gaoljani-roob põlwekõrguſeni maha. Nii oli ſiis ſilmapiir laſkmiſeks waba, kuna waenlaſel edaſiſaamine wäga takistatud oli, ſeſt wõrguſarnaſesſe rägastikku jäiwad jalad kiuni. Kui ſiis eemal waenlaſe liginemiſt märgati, anti ſinnapoole kange hooga tuld. Wäljal kuuldus ſiis tuhandete kuulide langemiſe all iſeäraline kihin, kahin ja wilistamine.

Ratſanik Mandſhuria gaoljaniwäljal.

10. Ljaojani lahingu järelkaja ja tagajärjed.

Nagu Ljaojani lahing ise kõigist teistest senistest võitlustest kaugelt suurem oli, nii ka selle tagajärjed. Kõigi seniste kaotuste juures oli meie pool end ikka sellega troostitud, et need ainult osalised olnud, üksikute väeosade äparduſed, mis kudagi sõjakäigu kohta otsustawad ei wõinud olla. Pääwägi oli ju alles puutumata, ei olnud wõitlusele saanudgi. Wäe ülemjuhataja Kuropatkin katsus oma sõja-aruannetes ikka nägu näidata, nagu sünniks kõik seniſed taganemiſed teatawa plaani järele, nagu lastaks waenlaſel meelega hästi kaugele Mandshuriasse tulla, end wäſitada ja waewata, ning tahetaks temale siis Wene poolt lööki anda, mis mõjub. See pidi muidugi otse Ljaojanis sündima, kus juba sõja alguſest saadik Wene wäe pääjõudude kogumiſe koht (sõjakeeli pääkorter) aſus (waata lhk. 455) Siit käiſiwad Wene wäe harud idapoole Jalu jõeni ja lõunapoole Kintshouni wälja, kuna aga kaugelt suurem sõjawäeosa, mis ju enne Mandshurias seiſis ja mis sinna ühtelugu juurde weeti, ikka Ljaojanisse paigutati. Nii siis oliwad meie pool selle kohta lootuſed õige suured, et Ljaojani ees Jaapani wäe edaſitungimiſele tõke tehtakse ja senistele kaotustele kord wõit järgneb, mis oma suuruſe ja mõju pooleſt kõik seniſed kahjud taſa teeb.

Need lootuſed langeſiwad nüüd täitsa puruks. Küll ei saanud selleſt terwelt pool aastat oodatud „päälahinguſt“ mitte seda otsustawat wõitluſt, mis sõjakäigule kudagi kindla käände oleks andnud. Waid see lõppes otse niisama kui kõik seniſed wähemad lahingud — mõlemapoolse umbes ühewäärilise kahjuga, aga ikka Wene wäe taganemiſega, ilma et see küll oma wastupaneku wõimu kaotanud oleks. Kuid igatahes oli wõitja jälle Jaapan ja meie wägi wõidetud. Ning see oli salgamata Wene wäe seiſukorra kohta wäga halb sündmus. Rääkimata selleſt, et nii kaua kiudlustatud ja sõjawäelikult wäga mõnus Ljaojani seiſukoht nüüd waenlaſe kätte oli jäänud, sellega ühes ka suur hulk sõja- ning toidumoona kas mahajäetud ehk ärahäwitatud oli, mõjus uus taganemine üleüldſe nii sõjawäe kui ka rahwa meeleolu pääle wäga halwasti ja ruſuwalt. Ei wõidud end enam sellega troostida, nagu seni, et „meie alles sõdima hakkame;“ meie terwe sõjajõud oli wälja astunud ning teinud, mis suutis, kuid see oli ikkagi äpardanud. See tundmus rammestas ja tuimestas sõjawäe wõitluſewaimustuſt ning tekitas tulewiku kohta kartuſt, et lugu edaspidigi

enam paremini ei lähe. Seſt kui juba kõwa Ljaojani ſeiſukohta kaitsta ei ſaadud, mis ſiis mujalgi loota oli.

Palju on ſelle üle waieldud, kas Kuropatkinil kindel nõuu oli, Ljaojani kõige jõuuga kinnipidada, wõi oli temal juba aegſasti ka taganemiſe-plaan walmis tehtud. Tema iſe pole ſelle kohta midagi kindlat öelnud ning ta täieliſed ſõjakäigu-kirjelduſed, mis nüüd küll trükitudgi öeldakſe olema, on ainult „asjatundjatele" kätteſaadawad. Meie wõime end ainult tuntud nähtuste pääle toetada ja mõned asjad tõendawad küll, et Kuropatkin juba lahingu algul taganemiſe pääle oli mõtelnud, kuna kõik ſellekohaſed eeskirjad kõige wäikſema asjani walmis tehtud ja taganemiſe-käik ettewalmistatud oli, nii et ſee kõigetäieliſemas korras wõis ſündida, kui wõrdlemiſi wäheſe kahjuga. Kuropatkini taganemiſt Ljaojani juureſt, mis waenlaſe ſilma ees ja tule all muidugi üliraske tükk oli, on ſõjaasjatundjate poolt otſe ſuureks meiſtritööks kiidetud. Aga ühtepuhkune taganemine ei wõi ometi kellegi wäejuhataja ſiht olla. Ning kui Ljaojani iſe maha jätta mõeldi, mis jaoks oli ſiis ſeda kohta nii hoolega kindlustatud ning miksparaſt hoiti terwet ſõjawõimu ſääl paigal, et alles waenlaſe pigistuſe! all ära tuua? Niiſuguſe ſuure töö ja jõuu tarwituſele wõtmine Ljaojanis pidi ikka ſelle jaoks olema, et ſiin juſt päälahingut lüüa ja ſuurt wõitu ſaada mõeldi. Aſi tuli aga teiſiti.

Muidugi on ka hoolega põhjuſi otſitud, mis Ljaojanis lahingu-kaotamiſele ſaatſiwad, kuna ometi wäejuhatus iſe ſõjawäe tublidust kõwasti kiitis ja mitmes kohas „hiilgawaid tagajärgeſid" kätte ſaanud ütles olema. Aga ka nende kohta pole mingile ſelguſele ſaadud. Õige ſuurt ſüüdi antakſe kindral Orlowile, kelle juhatuſe all 54 diwiſjon oli. Ta olewat Kuropatkini käſu wastu oma wäeoſaga edewalt wäga kaugele ette tunginud, ſelle juures wäga ränka kahju ſaanud ning ei ſuutnud ſiis enam oma ſeiſukohta kiuni pidada, mille läbi algupäraline lahinguplaan ära ſegatud ja rikutud. Et ſellel ſüüdiſtuſel tõesti põhjuſi oli, tunnistab ſee, et Orlow warsti omalt kohalt lahti laſti.

Aga üleüldiſelt awaldati ametlikult poolt Kuropatkini wäejuhatuſe ning Wene ſõjawäe oleku kohta ikkagi rohket kiituſt ning püüti ſedagi tõendada, et „ſeiſukord lahingu mõjul paranenud olla." Kuropatkini tegewus taganemiſe-käigul oli tõesti õnnelik, mida ka waſtaſed ei ſalanud. Nii pea kui ta märkas, et Ljaojani enam kinnipidada ei ſaa, andis ta juba waraſelt käſku, ſuurtükkiſid ja muud ſõjakraami põhjapoole ſaatma hakata, kuna aga jalawäega ikka edaſi wõitles. Kuid ſant oli taganemine küll wäga, ſeſt Mandſhuria muidugi kehwad teed oliwad ſadude ja alatiſte käi-

mist: mõjul nüüd päris raisus, nii et soldatid suurtükkide wedamises hobustele appi pidiwad asuma. Suureks õnneks oli taganejatele, et Kuropatkin aegsasti enne Hjanta ja päraft Jantai kingud oma kätte oli wõtnud ning neid wisalt kinni hoidis, nii et raudtee täitsa Wene wäe wõimu all seisis ja Jaapan selle ligi ei pääsnud. Nii oli siis Kuropatkinil pääle raudtee ka sellega kõrwuti käiw suur „mandarinitee" tarwitada, kuna Kuroki, kelle hooleks Wene wäe taganemisetee kinnipanek oli antud, oma wäega koguni ilma teeta maad mööda pidi kõndima, mis temal ikka palju raskem oli, nii et Wene wäega sammu pidada ei suutnud. Aga õieti suurelt mõjus taganemise kergenduseks ka kindral Mistshenko oma kasaka-wäegaega, Need oliwad siin tõesti oma ülesande kõrgusel. Päälegi oli Mistshenkol 120 eskadroni ratsawäge tarwitada, kuna terwes Jaapani ratsawäes ainult 74 eskadroni oli. Nii siis wõis Wene ratsawägi Jaapani ratsalisi hoopis eemale hoida, nii et need sugugi taganejaid kimbutama ei pääsnud.

Küll katsus äge Kuroki kõige wäega idapoolt Wene wäele pääle käia, aga Kuropatkin saatis kindral Meyendorffi 42,000 mehega Jantai seisukohta kinnihoidma, ning sellel õnnestasgi Kurokit nii kaua tagasi tõrjuda, kuni Kuropatkin suurema osa sõjawäega säält mööbaminna wõis. Kindral Sarubajew aga wõitles seni järelwäega ikka alles Ljaojani ees. Kui siis suurem wäeosa ju warjul oli, anti ka Sarubajewile taganemisekäsk. Mõruda meelega tegi ta seda, häwitas Taitsõi jõe sillad ära, pistis pahameelega linnagi põlema ning lahkus säält (22 aug.)

Jaapanlased oliwad muidugi taganejatel kähku kannul, wõtsiwad warmalt tähtsamad kingud oma kätte ja sihtisiwad nüüd oma hirmsa tulerahe Ljaojani raudtee-jaama pihta, mida Wene wägi alles oma käes pidas. Sarubajewi wäeosa oli 16,000 mehe pääle kokku sulanud ning Kuropatkin kartis juba, et see terwelt jaapanlaste küüsi jääb. Kuid ta suutis end ometi waenlaseft läbi poetada, kuigi alles wiimasel silmapilgul, ning pääwäega ühineda. See wiibis 22 aug. Jantai juures, aga 23 a. jõudis juba Shahe raudteejaamale, kus sellele maawalitseja Alekseew *) põhjapoolt tulewa, praegu sõjawäljale jõudnud wärske abiwäega wastu tuli, mis Kuropatkinile muidugi uut tuge andis. 24 aug. oli Wene pääwägi juba Shahe jõe taga ning sellega waenlaste eest warjul.

Meyendorff oli seni ikka weel Jantais Kurokiga wõitlemas, kes otse 24 aug. kõike oma wõimu kokku wõttis, et Jantai kinkusid

*) Lahingus ligi olla ei arwanud Alekseew tarwiliseks, kuigi ta nimepidi ikka kõigi sõjajõudude ülemjuhataja oli.

kätte saada. Sündis siis wäga kibe wõitlus; Meyendorff ei suutnud suure ülewõimu wastu enam seista, taganes eest,, ja nii pääsis Kuroki raudtee äärde, mida nii kangesti oli püüdnud. Kuid ta oli nüüd juba hiljaks jäänud, sest Wene wägi oli seni eest ära pääsnud; ainult wiimseid järelwäe-osasid wõis ta weel oma tuleandmisega tülitada, kuid suurt kahju see enam ei teinud.

Kuropatkini osaw taganemisekäik tegi siis jaapanlaste wõiduwilja peaaegu tühiseks, nii et nemadgi oma lootuses Ljaojani lahingu mõju kohta petta saiwad. Wene wägi oli taganema sunnitud ja ka ränka kahju saanud, aga Jaapani oma kahju oli ka kole küllalt. Kindlaid teateid mõlemapoolsete kaotuste kohta ei ole küll, aga üleüldiselt wõib öelda, et kahju pea üheſuurune oli. Wene wäe ametlik arwanne ütles kaotused järgmised olema: Ohwritseriſid 516 surnud ehk haawatuid; soldatitest 2000 surnud ja 14,000 haawatud. Jaapanlased ütlesiwad oma kahjuks 600 ohwritseri ja 17,000 soldatit olema, surnud ja haawatud kokku. Wististi ei ole selles arwus aga mitte kõigi wäe-osade kaotused ligi loetud. Sest päraſt öeldi Wene wäe kahju Ljaojanis üleüldiselt 25,000 meest olewat. Ning mitmed sõjakäigu-kirjeldajad ütlewad Ljaojani lahingus kaotused, mõlemalt poolt kokkuwõetud, üleüldiselt 60,000 meest olema. Nii oli siis see lahing üks kõige werisemateſt uuema aja sõdade ajaloos, werisem kui kuulsad Königrätsi (1866) ja Sedani (1870) lahingud. Sõjawangiſid ei saadud siin aga kummagil pool peaaegu sugugi ja ka oma sõjakraami suutis Wene wägi kaugelt suuremalt jaolt ära päästa, nimelt suurtükid kõik. Wõitja wäe sõjasaak oli siis Ljaojanis wäga wähene. Ning lahingu järele seisis Wene wägi peagi jälle üleüldiselt terwelt ja korraldatult, Shahe jõe põhjapoolsel kaldal, end oma taga seiswa Mukdeni seisukoha pääle toetades.

Nõndawiisi lõppes maasõja teine järk ning sellega suwine sõjakäik.

Sügisene sõjakäik.

1. Seisukord Ljaojani lahingu järele.

Kui Kuropatkin Ljaojanist taganema hakkas, oli temal nähtawasti kohe mõttes, omale alles Mukdenisse uut wägede-keskpunkti ja toetuskohta saada, kust edaspidist sõjategewust jälle alustada wõiks. Taganemisel oli temal neli teed tarwitada. Suur-

tükid weeti raudteed ja suurt mandarini-maanteed mööda, kahte wähemat teed mööda marsſis sõjawägi. Rong oli umbes 30 wersta pikk; wäeosade wahel käiſiwad haawatute koormad (neid weeti 80 rongis). Kuropatkin püüdis oma wäetiiwaſid nii kindlaks teha kui wõimalik ja katſus wäeosaſid üksteisega otſekohesse ühenduſesse seada. Kindralid Miſtſhenko, Rennenkampf ja Samſonow kaitſeſiwad oma ratſahulkadega taganemiſt igaſt küljest. Kõige järel käis Meyendorffi wäeosa, kes siis jaapanlaste wihaſeid pääletungimiſi wastu pidi wõtma.

Jantai ja Mukdeni wahel oli raudtee ääres kaks kindlat seiſukohta, kus Kuropatkin küllalt juba peatada oleks wõinud. Eſimene, Shilihe on 10, teine, Shahe on 21 wersta Jantaiſt põhjapool. Aga kuna Wene wägi taganemiſel õige laiali oli sattunud, ei ujaldanud ta nendes ega iſegi Shahe jõe taga peatama jääda, waid laskis weelgi kaugemale taganeda Hunhe jõe taha, mis Mukdeniſt ainult 4 wersta lõunapool woolab.

Shilihe ja Shahe ſillad häwitati taganemiſel ära ning ainult kindral Bildering jäi oma osaga Hunhe jõeſt lõunapoole jaapanlaste tegewuſt walwama, kuna Miſtſhenko 10,000 kasakaga raudteed pidi kaitsma. Kuna Kuropatkinil eſialgul jaapanlaste liikumiste kohta kindlaid teateid ei olnud ning nende poolt uut päälekäimiſt karta oli, saatis ta ühe osa sõjakraami ja suurtükkiſid juba Mukdeniſt Telini poole ning sõjawäeſtgi marsſis üks osa Mukdeni taha. Kuna aga maakuulajad ikka enam rahustawamaid teatusi tõiwad, kogus Kuropatkin oma terwe sõjawäe wähehaawal Mukdeni juurde kokku, kus ta siis septembri algul suure wäe-ülewaatuſt ja paraadi pidas.

Pea selle järele, 11 septembril, awaldati kõigekõrgem käſukiri, mille järele sõjawäljal olewad Wene wäed kahte osasse jagati; eſimene jäi edaſi Kuropatkini ülemjuhatuse alla, kuna teise wäe juhatus kindral Gripenbergi kätte anti. See kaheks jagamine ei tõſtnud küll sõjawäe jõudu kudagi ning ka juhatuſesse ei toonud see paremuſt midagi.

Nädal hiljem, 19 sept., awaldas Kuropatkin oma kuulſaks saanud käſukirja Mandſhuria sõjawäele, milles õige kõlawal keelel kuulutas, et Wene wägi nüüd seniſe taganemiſe aſemel edaſitungima hakkawat.

Siiamaale wõinud waenlane oma suurema arwu mõjul enda soowi järele, selleks kõigekohaſemat aega walides, edaſi tungida, Wene wägi pidanud oma wähema arwu tunnil ikka tagaſi minema. Kuid nüüd olewat Mandſhuria wäel juba küllalt jõudu käes, nii et tema omaltpoolt pääletungima hakata wõib. Sellega olla ammu igatſetud aeg tulnud, mil Wene wägi oma korda jaapanlaſi tundima hakkab, et need end tema tahtmiſe alla peawad andma.

Selle käsu awaldamise mõju oli Wene riigis ja mujalgi wäga suur. Kuropatkinist teati ometi üleüldiselt, et ta õieti ettewaatlik ja tagasihoidlik oli. Kui ta siis sarnasel kindlal wiisil oma pääletungimist wälja kuulutas, siis — nii arwati — peab temal selleks õige kindel põhjus olema. Täie julgusega oodati siis Kuropatkinilt kohe suuri wõidusõnumeid . . .

Kuid asi tuli hoopis teisiti — wõidu asemel kuuldi uuest kaotusest. Ning siis hakati Kuropatkini eeltähendatud tegu wäga waljult hukka mõistma. Öeldi, et ta oma suurustamisega jaapan lasi otse hoiatanud ning nendele nagu õpetust andnud, meie pääletungimise wastu walmis olla. Tema saatnud oma käsukirjaga waenlasele rohkem tulu, kui seda keegi osaw maakuulaja oma teadetega teha oleks wõinud . . .

Jaapanlaste poolt ei kuuldud mingist kõlawast kiitlemisest. Selle wastu aga talitati tasa ja targu seda agaramalt. Ljaojani kättesaamise järele kippusiwad nad kangesti Jantai ja Heijantai kindlustatud künkade kallale, mida nad ju kord ära wõtnud, aga päras jälle kaotanud. Jantai saiwad nad, nagu eelpool kuulsime, 24 aug. kätte, Heijantai aga neljapäewalise kibeda wõitlemise järele alles 25. Sellega oli terwe raudtee Ljaojanist Jantanisse (1 wersta) nende käes. Selle järele jäiwad jaapanlased paariks nädalaks puhkama, kuna ainult eelwäe-hulgad ja ratsawägi Wene wäe kannul käisiwad ning ju 30 augustil Banjapusa ära wõtsiwad, mis raudteest tükk maad idapool seisab (umbes 35 wersta Ljaojanist ja niisama kaugel Mukdenist). 1. septembril ilmusiwad eeswäehulgad tükk maad Jantaist põhjapool Shilihe juures.

Aga ka pääwägede puhke-aeg oli ainult silmakirjaline. Nad kindlustasiwad oma seisukohtasid igalpool ja korraldasiwad oma wäehulkasid uute jõududega. Inshenerid hakkasiwad jälle kõwa hoolega Ljaojani uuesti kindlustama, niisama Jantai kinkusid, millega säälsed sõekaewanduseд kindlasti oma wõimu alla saiwad. Nende raudtee-liikumisele oli selleşt ülisuur tulu, kuna nad säält rohkel arwul küttemoona saiwad. Wene wäele aga oli küll Jantai kaewanduste kaotamine wäga ränk löök, sest muid sõekaewanduşi ei olnud terwe Siberi raudtee ääres mitte. — Ka Ljaojanist lõunapool korraldasiwad jaapanlased suure usinusega raudteed ning Kuroki hakkas kärmelt Jalu ääreşt kitsaröõpalist raudteed sinna ehitama. Nii oliwad jaapanlased peagi kolme raudtee kaudu merega ühenduses, millega nende wäe-ja moonawedu wäga hõlpsaks sai. Pääle selle oli nendel ju ka Ljao jõgi ja maanteed tarwitada.

Et Ljaojanis saadud aukusid täita, toodi kodumaalt ruttu uusi väeosasid juurde ning seati võitlewale wäele tugew tagawarawägi toeks.

Marshall krahw Ojama, sõja-ajal 61 aastane, oli end ju noorena osawa sõjalasena näidanud, õieti tähtsusele tõusis ta aga Hiina sõjas 1894—1895. kus ta Jaapani teist sõja wäge juhatas. Ta wõitis siis Hiinalt Port-Arturi Tabenwani ja Weihoiwei kindlused ära., julgemini oli Jaapani wäe päästaabi-ülem milles tegewuses sõjawäge hoolsalt sõjale walmistas. — Ta Eesti-Soome laadi, nime mõjul. (Soomes on otse mõned Ojama nimelised perekonnad), awaldati wahel arwamisi, et ta — Jaapanisse sattunud eestlane ehk soomlane olewat!!!

Nii wiisil jõuu pooleşt hästi kaswanud, korraldas marshal Ojama oma wäerinda uuesti. Seni lahus olnud wäed asusiwad nüüd jälle ühendusesse, kuna nende wäerind küll õige pikk oli. Pahemal tiiwal, läänepool raudteed, seisis Oku wägi, end Ljao jõe wastu toetades, keskel, Jantai ümbruses, peatas Nodsu wägi, ja idapool, paremal tiiwal, oli Kuroki oma wäeosadega; tema toepunkt oli Mukdeniśt wersta 40 lõunapool olew mägestik.

Pea Ljaojani lahingu järele, kui meie pool märgati, et jaapanlased, ka wäga wäsinult, Shahe jõest kaugemale edasi tungida ei usaldanud, saiwad Wene wäed ka jälle julgemaks ja wõtsiwad uuesti Hunhe jõe lõunakalda oma kätte, kuna idapool oma seisukohtasid Kuroki wastu kinnitasiwad. Siin tuliwad siis juba 4 ja 6 septembril jälle kokkupuutumised, milles jaapanlased tagasi tõrjuti. Insshener Welitshko hakkas jällegi oma ehituse-wäe hulkadega Hunhe jõe kaldaid ja Mukdeni ümbrust hoolega kindlustama. See kahenädaline puhkuse-aeg, mida jaapanlased, ise oma wõimu kosutades, ka meie wäele lubasiwad oligi siin wäga tarwiline, seśt Wene wägi oli pikalises lahingus ja weel enam waewalisel tagane misekäigul wäga palju kannatanud. Hädasti waja oli siis sõjawäe jõudusid koondada ja kaswatada. Kindral Linewitshi wäe osa, mis seni Amurimaal oli seisnud, kuśt ta Põhja-Koreasse pidi tungima, kutsuti nüüd ka pääwäe juurde, kuna ta säälpoolseśt tegewuseśt enam tulu ei loodetud. Ning kodumaalt tuli sellel ajal terwelt kaks wäekorpust juurde, mis meie wäe tugewust jälle palju tõstis. Otse selsamal ajal sai ka Baikali ringraudtee ometi kord walmis, mis Siberi raudtee weowõimu suurelt kaswatas. Seśt nüüd wõidi rongisid peatamata edasi saata ega olnud enam waja neid Baikali järwe üle parwega wedada. Nii siis

sai Kuropatkin omale hää hulga uusi suurtükkisid ning rohkesti sõjamoona lisaks.

Sügisese pööripäewa ajal hakkasiwad aga jaapanlased jälle terwel wäerinnal edasi nihkuma, mille juures eeswägede wõitlused mõnes kohas õige suureks tapluseks kujunesiwad. Jaapani wägi ei läinud aga mitte otsekoheses joones edasi, waid pikas keerus. Nodsu wägi wõttis Shilihe jaama oma kätte ja kindlustas seda tugewasti. Kuroki kippus idapool suure jõuuga Wene wäe seisukohtade pääle Dalini mäekitsuses, kuid ta pääletungimised löödi mitmel korral tagasi. Alles kui Kurokile hiljem rohkesti abiwäge tuli ning ta Wene wäge ümberpiirata ähwardas, taganes see eest ära, mille järele Kuroki wäe hulgad Kantolin kitsuse kallale kippuma hakkasiwad. Seda seisukohta ei usaldatud siis kaua kinni hoida ning nii tungiti Wene wäe idapoolse tiiwa pääwõimud wähehaawal Hunhe jõe kaldale tagasi. Kolmes osas edasi sammudes, jõudis Kuroki wägi kolmanda septembrinädala lõpul Mukdeni teel olewale Tugiawangi kitsusele waewalt 30 wersta Mukdenist, eemal oli.

Läänepool talitas selsamal ajal Oku wägi agarasti, kunas see iseäranes palju uut jõudu ligi oli saanud. Jaapani wäe ülem juhatajal näis plaan olema, läänepoolt keerdliikumist ette wõtta, Wene wäe seljataha tungida ning niiwiisil selle ühendust Mukdeniga ja raudteega katkestada, millega Wenewägi idapoolsesse mägestikusse oleks surutud, mis sellele küll wäga hädaohtlikuks oleks saanud. Seda plaani näis Kuropatkini tegewiis kergitama, kes ise oma pääjõuu idapoole juhtis. Nii wõis siis Oku 20 sept. ümber terwe diwisjoni oma wäge Hunhe jõest üle saata ja selle järele nihutas ta oma hulkasid ühtelugu edasi, kuna Kuroki idapool end Banjapusas kõwasti kindlustas. Kuropatkinit taheti nii nagu raudpihtide wahele wõtta.

Selle wasta oli ka Wene wäe ülemjuhatajal oma plaan, mille pääl tema suurustamine oma 19 sept. antud käsukirjas põhjenesgi. Ta mõtles oma poolt kanget pääletungimist ettewõttes waenlase paremat tiiwa, Kuroki wäge, Taitsõi jõeni tagasi ajada, siis Ljaojanist idapoole minewat teed oma wõimu alla wõtta ning jaapanlasi Koreast ja mererannast ära lahutada, nende ühendust kodumaaga nõndawiisi katkestada, siis waenlast wõidetuna läänepoole tungida, selwiisil teda üsna ärahäwitada ehk üle Hiina piiri ajada, kus see enam sõdida ei oleks tohtinud. See plaan oli tõesti suurepäraline, kuid ta oli liig wäga õhu ripuw, enam õnneliku juhtumise ootamise, kui tõsise olukorra pääle toetatud. Ning nii läks ta hoopis nurja. Kuraki sai nähtawasti asjaloost kohe aru

ning ei andnud end mitte Wene pääwäe kimpu, waid taganes esimese pääletungimise eest aegsasti ära, kuna oma eeswägesid ruttu peaaegu Taitsõi jõeni taganeda laskis. Niiwiisil ei olnud Wene wäe kangejõulisel pääletungimisel muud tagajärge, kui et end asjata wäsitas. Wahe-ajal aga oli Jaapani keskwägi ja pahem tiiw oma poolt agarat pääletungimist alustanud ning siis alles märkas Kuropatkin, missugune hädaoht teda Oku poolt ähwardas (oma ühendust Mukdeniga kaotada). Ta pidi siis terwe oma jõuu sinna poole pöörama ning nii kujunes see uus suur lahing, milles Wene wägi esiti pääletungija oli, temale päraft eneseкaitsmise wõitluseks.

Need wõitlused, mis 22. sept. ümber algasiwad ning ligi kaks nädalat kestsiwad, tekitasiwad siis Kauge Ida sõja *teise* suure lahingu, mis weel palju rängemaks, pikalisemaks ja laialisemaks sai, kui Ljaojanis oli olnud. Ka sõdijate arw oli selles weel suurem. Nüüd wõideldi õige laialisel wäljal, Hunhe jõe ja Banjapuse waheliſel maal, mida wahet üle 50 wersta on. Õieti ei olnud see sugugi üks lahing, waid terwe rida üksikuid wõitlemisi. Aga et need kõik nagu ahelalülid üksteise küljes kinni oliwad, siis wõetakse neid kõiki harilikult ühise nime alla kokku ning hüütakse *Shahe* lahinguks, kuna suuremad wõitlused nimetatud jõe kallastel sündisiwad.

2. Shahe lahingu eelmäng.

Enne lahingut ulatas jaapanlaste wäerind Hunhe jõest Dalini kitsuseni, umbes 60 wersta pikkuselt. Läänes seisis Oku wägi, Hunhe jõe mõlematel kallastel. Selle suurus oli umbes arwata 125,000 meest, 362 suuretükiga. Keskel olew Nodsu wägi hoidis suuremalt jaolt raudteed oma käes, kuna ta pää-seisukohaks Ljaojani lahingust tuntud Jantai kingud oliwad. Nodsul oli umbes 90,000 meest ja 320 suurtükki. Kõige tugewam oli Kuroki wägi, kelle suurust 150,000 mehe pääle arwatakse, ja suurtükkisid loeti temal 372. Selle wäe seisukohad oliwad Banjapuse ja Dalini kitsused. Pääle nende kolme wõitlewa wäe oli Ojamal õige suur tagawarawägi, umbes 65,000 meest ja 234 suurtükki, kuna Ljaojani kaitsewäeks weel 25,000 meest oli jäetud. Nii siis oli Jaapani terwe wäe suurus tublisti üle 400,000 mehe. Ning wenelaste suureks imestamiseks oli jaapanlastel nüüd juba ka õige tugew ja osaw

ratsawägi käes, mis wäerinna ees toimetas ja enne Shahe lahingut olewates eelwägede wõitlustes oma tubliduſt otſe hiilgawalt tunnistas. Nii ſiis nähti meie pool paha meelega, et iſegi wastaſe ratsawägi, milleſt ſõja algul ainult pilgates kõneldi, meie omaſt tublimgi oli!

Eelnimetatud arwudeſt näeme juba, kui wäga Kuropatkin ekſis, kui oma käſukirjas Wene wäe wägewuſega kiitles, mille mõjul ta nüüd jaapanlaſi kindlalt ärawõita lubas. Kuigi, nagu nimetatud, temale wahe-ajal hulk uut wäge juurde oli tulnud, ei olnud temal ikka Shahe lahingu alguſel rohkem wäge ühtegi kui jaapanlastel, ennemini wähem. Wene wäe ſuuruſt loeti nüüd umbes 330,000 mehe ja 980 ſuurtükki pääle; pääle ſelle ſeiſis raudtee kaitsmiſeks wäerinna taga umbes 60,000 meeſt. Wastaste jõuud oliwad ſiis arwupooleſt umbes ühekanguſed, aga ſõjaline waimustus oli Jaapani pool häſti ſuurem ning wäejuhatuſe oſawus alles õieti palju ſuurem. Ojama ſõjaline tublidus ilmus ſiis iſeäranis tuntawalt.

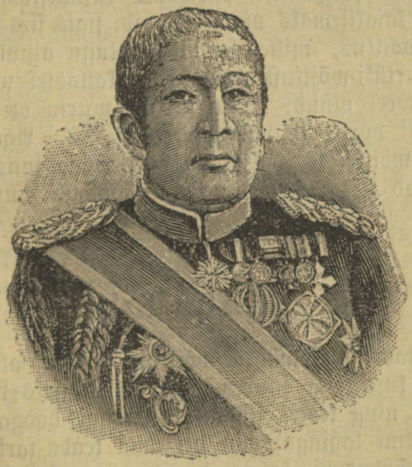

Marſhall Ojama.
Jaapani wägede ülem-juhataja.

Wene wäe päähulgad ſeiſiwad wõitluſe eel Mukdeniſt lõunapool pikas reas, aga ka Hunhe jõe kaldaid pidaſiwad wenelaſed põhjapool oma käes, ning Hunheſt lõunapool raudtee ääres ſeiſis Bilderlingi korpus, kuna ka tähtjas Sinmintini maantee wenelaſte

wõimu all oli. Idas ulatas wäetiiw Sinsintinist saadik, kuna suured wäehulgad Dalini ja Kantolini kitsuste eel seisiwad. Pääasjalikult oli wäejaotus järgmine: 5 diwisjoni Mukdeni ligiduses, 2 Hunhe ääres, 3 Fushunis (idapoolsel tiiwal, 48 wersta Mukdenist.) Läänepoolne tiiw oli nõrgem. Kasakawäed, 10,000 meest, walwasiwad lõunapool Hunhe jõe kaldaid.

Jaapanlastel jälle oli Banjapusas üks diwisjon seismas, Jantais kaks, raudteel kolm, ning Oku läänepool ka kolm.

Nagu harilikult ikka suurte lahingute eel sünnib, wõeti ka siin mõlemil pool esiti julgeid kuulamisekäikusid wastase wägede wastu ette. Tähtsamad nendest oliwad Wene poolt kindralide Samsanowi ja Rennenkampfi pääletungimised Jantai kaewandustesse ning Mishtshenko kasakate tegewus idapool. Jaapanlased jälle paniwad suured hunhuside hulgad liikuma, kes mitmel kohal Wenewäe seljataga raudtee ära rikkusiwad Nodsu aga talitas oma weburite abiga raudteel tugewasti.

Eelwägede wõitlused algasiwad, nagu nimetatud, 22. septembril, kuid järgmistel päewadel kujunesiwad need ühtelugu suuremaks ja laialisemaks ning aegapidi sigis siis nendest niisugune kange hiiglawõitlus, mille sarnast ajalugu ainult harwa tunneb. Nii kõwa suurtüki-wõitlust, kui Shahe kallastel nähti, ei ole wast seni üleüldse weel olnud. Suurtükkide müriu oli nii hirmus, et selle mõjul õhk põrus ja müristamine tekkis. Aga ka jalawägede wõitlus oli wõitlejate paljuse mõjul wäga suur ja werine ning kaotused oliwad siis mõlemil pool kohutawad suured.

3. Shahe lahing.

Eelnimetatud eeswägede-wõitluse järele algas päälahingu käik 24. sept., kuid kõige suuremaks ja üleüldiseks kujunes see alles 27. septembril ning kestis siis alalise kange hooga nädal otsa.

Kuropatkini lahinguplaan oli oma teada tark küll. Ta määras kindral Sobolewi kolme diwisjoniga selleks, et läänepool kangesti päälekippuwat Oku wäge eemale hoida, Sinmintini teed wahtida ning jaapanlaste poolt katsutud keerdliikumist keelata. Bilderling pidi Nodsu wäge raudteel kinni pidama ning oma poolt Shilihe jõe juures pääletungimise ette wõtma, et nii Wene wäe pää-liikumist warjata. See sihiti idapoole Kuroki wäe wastu. Enne oli siin kolm diwisjoni tegewad, nüüd wiidi neli lisaks. Mukdeni juurde jäeti 6 diwisjoni tagawara-wäeks. Pääletungimist juhti-

siwad Kuropatkini enda käsu all kindralid Stackelberg, Iwanow, Mistschenko ja Rennenkampf, kuna keerdliikumise juhtijaks Linewitsch oli.

Lahingu lugu oli siis üleüldiselt järgmine. Meie wägi hakkas Mukdenist 22 sept. edasi minema. Läänes liikus ta raudteed ja raudtee lähedal olewat maanteed mööda Jantai jaama poole. Keskel marsis ta wähemat maanteed mööda Jantai kaewanduste ligi ja idas tungis ta mitut teed mööda Taitsõi jõe poole.

Jseäranis hästi jõudis ta idapool edasi. 23 sept. wõttis ta Banjapusa küla Mukdeni-Bensihu teel (35 wersta Mukdenist, 20 wersta põhjapool Taitsõi jõge) Kurokilt ära. Weel kaugemal idapool tungis ta Taitsõi jõest üle ja ähwardas Kuroki wäe seljataha minna. 27 septembril ligines ta mägedele, mis Bensihu teed walitsewad. Suurelt jaolt wõttis ta need mäed ära, aga päris kätte ei saanud ta neid ometi. Sest jaapanlased andsiwad nii wahwasti tuld wastu, et suurtükkisid üles seada wõimata oli. Niisamuti oli lugu Bensihu tee ja Jantai kaewanduste wahel, kus Tumõnlini mäed osalt ära wõeti, ilma et neid päris kätte oleks saadud. Seega oli see nõuu nurjas, Kuroki wäge Nodsu wäest lahutada ja ära häwitada, mille mõjul terwet Ojama wäge raudteest eraldada ja Hunhe jõe taha tungida mõeldi. Aga sellega oli terwe lahingu plaan rikutud.

Ka läänes wõis meie wägi esiti peaaegu takistamata edasi minna. Ta läks Shahe jõest (wersta 20 lõunapool Mukdeni) üle ja niisamuti ka Shilihe jõest. Keskel wõttis ta seisukohad ära, mis Jantai kaewanduseşt ainult 6 wersta põhjapool on. Siis aga koguşiwad jaapanlased sinna suure wäe kokku ja hakkasiwad ise hoolimatalt kallale tungima. 29 sept. sai meie wägi mitmel pool lüüa, mis järele ta taganema hakkas ja üle Shahe jõe tagasi läks, kuna jaapanlased peaaegu kõik kohad lõunapool ära wõtsiwad. Age wõitlus tuli siis Shahepu juures (wersta wiis idapool raudteed, wersta 20 Mukdenist). Wahel langes see küla jaapanlaste kätte, aga wõeti ikka jälle tagasi.

Marshall Ojama oli Kuropatkini wäe liikumisi esiti tagasihoides, aga hoolega tähele pannes päält waadanud, seşt temalgi oli, nagu teame, tähtjas keerdliikumine mõttes. See pidi läänepoolt sündima, mille jaoks kindral Fushima kahe diwisjoniga Hunhe jõest üle läks, Sinmintini teele tungida ja säält Wene wäe läänetiiwa kimbutada tahtis. Selleks otstarbeks oli Jaapani läänepoolne ja keşkwägi tugewaks tehtud, kuna idapoolne tiiw nõrgem oli. Kui aga Ojama nägi, et Wene wägi oşte sinna poole pööras, otsustas ta oma poolt kange päälekippumisega Kuropatkini nõuu tühjaks teha. Ning nagu nägime, õnnestas temal see püüe täiesti.

Jaapanlaste wastu-pääletungimine keskelt ja läänest pani Wene wäe edasitungimise idas kohe seisma ja sundis pea säälgi weel taganema.

Kindral Bilderling tõrjus esiotsa küll jaapanlasi raudteel 18 wersta tagasi ning wõttis mitmed seisukohad ära. Kuid korraga pööras Nodsu omapoolt pääletungima, mida ta hirmsa suurtükitulega ette walmistas. See sundis Wene wäge peagi taganema. Kuna Bilderlingi wastu siin palju kangem waenlane seisis, soliwad meie wäe kaotused wäga suured.

Selsamal ajal äpardasiwad ka Stackelbergi ettewõtted Jantai juures. Et esiotsa üliwõim tema pool oli, tõrjus ta jaapanlased nende kindlustatud seisupaikadelt wälja. Iseäranis mõjuwalt talitas siin Wene suurtükiwägi, kes nüüd uute Putilowi suurtükkidega ümberkäima ju harjunud oli. Aga täit wõitu Stackelberg ikka kätte ei saanud; pääkink ja kitsus jäi ikkagi jaapanlaste wõimu alla.

Wahe-ajal oli kindral Iwanow kange jõuuga Kuroki wäe idatiiwa pääle tunginud. Siin kohutasiwad wenelased jaapnlasi esiti küll üsna ära, kuna need ei mõelnud, et Wene wäerinb nii kaugele ulatab. Oma nõrkust tundes ei hakanud nad esiti suurt wastu panema, waid lahkusiwad oma kindlustatud seisukohtadelt, isegi Banjapusast Aga kui lõunapoolt ruttu lisawäge saiwad, asusiwad nad Bensihu juures wastupanekule, kus siis kange wõitlus sigis, mis wahetpidamata 12 tundi kestis, ja wiimati mõlemate poolte wäsimusega lõppes. Selle järele tõttas kindral Rennenkampff oma hulkadega Wanfulli kitsuse kaudu Iwanowile appi. Neil oli siis siin kokku 32,000 meest, Kurokil ainult 22,000. Selle mõjul taganes ta Ljaojani poole. Rennenkampff käis muidugi õhinal taga. Ta tungis tõesti ka üle Taitsõi jõe ja mõtles Kuroki wäe tagant Föngwangtsheni teed kinni panna, nagu Kuropatkin käskinud. Kuid sääl tuligi takistus. Hualini kitsust, mis jõe üle käiwat teed walitseb, ei suutnud wenelased mitte kätte saada Kuni nad siin waewa nägiwad, saatis Kuroki kolm diwisjoni oma kimbus olewale idawäele abiks. Ning need tõiwad asjaloole täielise pöörde. Iseäranis osawalt ja õnnelikult talitas Bensihu juures Jaapani ratsawägi, prints Kotohito juhatusel. Selleşt saadik, kui see wõitlusele ilmus, muutus Wene wäe edenemine siin taganemiseks.

Läänepool talitas aga Oku ju alguseşt pääle õnnelikult. Ta põmmutas oma rohkete suurtükkidega wenelaste seisukohtasid rängasti. Alles 27. sept. õhtul saatis ta ka oma jalawäe wälja, kes siis wenelasi igal pool wõidukalt eest ära tõrjus. Kõige kibedam oli wõitlus selle juures Hunhe jõe ääres Tsangtani juures. Ning järgmisel ööşel asusiwad Oku ja Nodsu wäed ühisel nõunl

terwel wäerinnal pääletungima. Ja warmalt suruti wenelased nende ees-seisukohtadest wälja. Järgmisel päewal oli pää-asjalikult kange suurtüki-wõitlus, kõige kibedam keskwägedel. Kõik maa raudee ümbruses oli paksu suitsu peites. Selle katte all wõitis Nodsut wägi Jumentseni ära, ja kui weel lisawäge sai, tungis ta Tusanpusas wenelaste kallale, kes nüüd igal pool taganema lõiwad. Jaapanlased wõtsiwad Shahe jaama uuesti ära ning awasiwad siit taganewa Wene wäe pihta koleda shrapnelli-saju, mis ränka kahju tegi. Niisama wõitis Oku läänepool Wene seisukohad ära ja pommitas wastaseid, kes nüüd Hunhe orgu tungitud, oma suurtükkidest kangesti. Terwe järgnewa öö kestis wõitlus läänes ja kesk-kohal edasi.

Aga kõige koledamaks kujunes woitlus terwel wäerinnal alles teisel päewal, mis otse Mihklipäew oli (mil wagajutu järele taewasgi sõda peetud, kus pää-ingel Mikael soadana ära wõitis). Ning sellel päewal sündis ka terwele wõitlusekäigule otsustaw kääne; mis pärast tuli, ei suutnud otsust enam muuta. Kuroki wõitis sel päewal Bensihu seisukohad jälle täitsa tagasi ja kippus nüüd oma poolt Rennenkampffi wäel taganemiseteed kinni panema; ainult waewaga pääses see lõksust. Jaapanlased tungisiwad kange hooga edasi ja ainult suurt kahju kandes suutsiwad wenelased weel Huanshani-Banjapusa teed oma käes hoida. Kuigi Kuropatkin siia weel kolm diwisjoni abiwäge saatis, ei saadud jaapanlasi enam nende seisukohtadelt ära ajada. Wene wäe keerdliikumine oli lõpulikult raisus. Selle juurde tuli weel, et Kuroki, kes end nüüd lõunapoole pööras, järgnewal ööl ka Jantai kingud jälle tagasi wõitis, Stakelbergi säält minema kihutas ja siis Tamlini kitsuseni tungis, millega Iwanowi taganemise-teed ähwardas. Selsamal ajal pommitas Nodsu ikka pääle kangesti Wene seisukohtasid, mille mõjul Wene wäe kesk-koht murduma hakkas. Ja öösel wõttis weel Oku kange pääletungimise läänepool ette; ta lõi paar Wene polku taganema, mille mõjul 9 suurtükiwäe-brigadi suurtükid kaitseta jäiwad. Oku wõttis need siis ära, mille juures pea kõik Wene ohwitserid oma suurtükkide kõrwal langesiwad.

Nende sündmuste tagajärjel hakkas Wene wägi 30. sept. üleüldiselt taganema; läänetiiwal aga, mis oma suurtükid kaotanud, oli peaaegu põgenemine waraks. Oku keerdliikumise ja Nodsu kange päälekäimise mõjul keskelt, muutus idapoolse tiiwa seisukord õige tõsiseks. Kuid siisgi katsuti sääl weelgi pääletungimist; terwelt 16 korda wõeti seda ette. Kui need asjataks jäiwad, hakati taganema, aga ikka pikkamisi, ning wõeti Jantaist 12 wersta põhjapool uued kindlad seisukohad. Keskel wõideldi kibedasti Shahe jaama kallal; wahel oli see Nodsu, wahel Wene wäe käes. Nodsu

wõitis wiimaks wenelastelt 16 suurtükki ära ja sundis sellega neid Shahe jõe juurde taganema. Shahepu juurde pandi aga wiis diwisjoni seisma.

1. okt. seisiwad Wene wäed jällegi Shahe jõe ääres, kust nad 9 päewa eest nii suure wõidulootusega üle läinud. Nüüd aga tuliwad sinna taganedes. Õõsel saadeti kraam üle jõe, kuna sõjawägi alles lõunapoole jõge jäi. Jaapan aga rõhus tagant pääle. Nodsul õnnestas ju korraks Wene wäe kesk-kohta läbi murda, kuid õhtul, mil Wene wäed jälle abi saiwad, tõrjuti ta werise pääga tagasi, nii et seisukohad Shahe kaldal ikkagi Wene wäe kätte jäiwad.

Wahe-ajal oli ka Wene idawägi Kuroki kange päälekäimise all täitsa taganema hakanud. Oku jälle tungis lääneşt jõudsalt edasi. Ta wäe-osad wõtsiwad Wansiatuni ja Wene poolt kindlaks tehtud Shahepu künkad ära, ning kippusiwad säält küljest Shahe kaldale. Shahepu seisukohtasid ei raatsinud aga wenelased kudagi käest ära anda, sest see paik oli omakohast nagu terwe Wene wäerinna wõti. Selle kaotamisel oleks terwel idapoolsel wäel taganemisetee kinni panna wõidud. Otse sel põhjusel aga oli ka Jaapan selle kättesaamiseks wäga maias Ning selle mõjul sigis siin ülikange ja palaw wõitlus — ehk kõige werisem selle lahingu jooksul. Kuropatkin saatis, hädaohtu tundes, oma tagawara-wäe tulesse, et Shahepud tagasi wõita, ja see õnnestasgi. Aga siis weeretas ka Oku oma poolt suured wäehulgad wälja ning meie mehed pidiwad uuesti taganema. Kuid Kuropatkin teadis, mis sinu kaalu pääl oli, ta käskis üleüldisel tagawara-wäel tulesse minna, ja sellel läks korda, waenlast jälle tagasi lüüa, ning nii taganemiseteed julgeks teha. Wõitlus oli siin nii äge, et laskemoon mõlemil pool otsa lõppes, kuna lisa ligidalt saada ei olnud. Nimelt suurtüki-wõitlus oli otse kohutaw. Kange wäsimuse mõjul mõlemal pool läks järgnew öö kaunis rahuga mööda; ainult mõni suurtükk mürtsatas wahel.

2. okt. koguti Wene pool oma wõimu, nii palju kui seda kätte saadi, iseäranis keskele, Nodsu wäe wastu. Ja õõsel wõeti üleüldine pääletungimine Kuropatkini oma juhil ette. Et nüüd ülewõim Wene pool oli, siis tungiti jaapanlased mitmest külast jälle wälja, lõõdi nad kohati põgenema ning wõeti nendelt 14. suurtükki ära. Jaapani kindral J a m a d a sattus oma wäe-osaga pimedas üsna Wene wägede wahele ja pääses ainult õige suurt kahju kandes ümberpiirajateşt läbimurdmisel. Need sündmused andsiwad meie wäele jälle uut südidust ja julgust, nii et see lahingut weelgi lõpulikult kaotatuks ei arwanud, waid edasi wõidelda püüdis. Ning see tunne oli üliwäga tähtjas. Seşt oleks Wene wägi end lõõduks

arwates täitsa põgenema läinud, oleks Jaapan seda kangemalt ta pääle rõhunud ja temale wäga ränka kahju teinud, nagu seda wiis kuud hiljem Mukdeni lahingus nähti. Siin läks see karikas weel mööda.

2. okt. õhtul telegrahweeriti Mukdenist: Wõitlus kestab järgi mööda kuus ööd-päewa ühtelugu; ainult õhtutel kella 7—10 wahel on wähe waiksem.

Paremini hakkas meie wäe käsi jälle 3. oktobril käima, kuna ta siin ja sääl kallaletungimist algas. Paar wersta idapool Shahepud wõttis ta hirmsa wõitluse järel nõndanimetatud „puuga künka" ära, misjärel ka tosin Jaapani suurtükkisid meie kätte langes. Ka teisi kohti raudtee ja Shahe jõe ääres wõttis meie wägi sel; ja järgmisel päewal ära. Mõlemil pool wõideldi siin kõike jõudu kokkuwõttes, sest siin pidi otsus selle kohta tulema, kas Mukdeni linn ja lõunapool linna olew raudtee meie kätte jääb, wõi mitte. 4 oktobril püüdsiwad jaapanlased ärawõetud kohti küll tagasi wõtta, aga asjata — kõigil pool löödi nemad tagasi.

Kirjeldamata wihane wõitlus ja hirmus werewalamine sündis otse „puuga künka" ümber. See oli sõjawäelikult ülitähtjas, kuna ta otsast raudtee üle Shahe jõest lõunapool walitseda wõis. Selle pärast ep mõlemad wäed seda nii kangesti oma kätte püüdsiwad. Kui Jaapan selle, hirmsat kahju kandes, uuesti ära wõttis, käskis Kuropatkin seda tagasi wõita, maksku mis tahes. Hirmsa suurtüki-tulega purustasiwad wenelased jaapanlaste ruttu tehtud kindlustused ära ja siis läks kindral Putilow oma wäega künka pääle tormi jooksma. Oma meeste esimeses reas tungisgi ta künka otsa, kus kole püssitikkude-wõitlus sigis, kuid lõpp oli jaapanlaste põgenemine. See oli wenelaste auurikkam pääletungimine siin pool ning sellega tegiwad nad oma seisukoha Shahe lõunakaldal weelgi kindlaks. Jaapanlaste järgnewad tihedad pääletungimised künka wastu jäiwad tühiseks. Wõitja nime järele hüüti kohta nüüd „Putilowi künkaks."

Plaan, et jaapanlasest idapool mööda minna, oli ometi üsna nurjas. Kuna meie wägi läänes mitmel pool lüüa oli saanud ja idas nii, nagu tarwis, edasi ei olnud jõudnud, hakkas tema kõigil pool taganema. Ka idas mindi nüüd tagasipoole.

Pärast 4 oktobrit ei olnud enam suuremaid wõitlusi. Põhjuseks oli küll mõlema poole suur wäsimus. Enam kui nädal aega oli wõideldud, mitu ööd järgimööda ei saadud magada, mitu päewa järestikku oli nälja-ja külma-häda kannatatud. Sellepärast oli wäga arusaadaw, et sõdijad selle järele nagu lõõtsutama jäiwad. Aga ka muud põhjused sundisiwad rahu pidama. Wiima-

sel ajal oli rängasti wihma sadanud, mis jõed suureks ja teed porisèks oli ajanud. Edasi saamine ja iseäranis sõjakraami wedamine oli siis üliraske, ning selle mõjul soowisiwad mõlemad sõdijad kõige parema meelega wõimalikult paigal püsida.

Kõige selle mitmepoolse ja pika wõitluse tagajärg oli siis ainult, et mõlema wäe wastastikku pääletungimised tagasi lõõdi, wõitlejad hirmsat kahju saiwad, aga wiimaks ometi umbes sellele samale kohale jäiwad kui enne.

4. Shahe lahingu järele.

Nimetasime juba eespool, et Shahe lahing üks werisemateşt on, mida ajalugu tunneb. Kaotused oliwad mõlemal pool rängad, Wene pool aga, kelle wägi enamasti pääletungija oli, weel suuremad kui wastasel. Kõige raskemad löögid saadi wäerinna keskel, aga ka mõlemad wäetiiwad kannatasiwad taganedes wäga palju. Igal pool tunti jaapanlaste wõim suurem olema. Wene wäe otsatu kanged wäitused jäiwad ometi asjataks. Küll awaldasiwad meie mehed siin waewalt usutawat südidust; mõned polgud ei saanud kolm ööd-päewa ei puhata ega süüa, waid oliwad ühtelugu tules. Palju parem ei olnud ka Jaapani wäe lugu. Nii see siis tuli, et lahingu lõpul õieti kumbgi wõitja ega kaotaja ei olnud, waid see rauges nagu iseeneseşt, mõlemate wägede puruwäsinud olekul. Nädal otsa oliwad wastased üksteist tapnud, kuid ilma mingi tagajärjeta, şest wiimaks pööraşiwad mõlemad wõitlejad ometi jälle endistesse seisukohtadesse.

Seekord ei salatud ka meie pool sugugi enam, et kaotused ülirängad oliwad. Kuropatkin teatas oma aruandes, ta leidnud wäe-ülewaatusel päraşt lahingut, et kolm suurtüki-diwisjoni ja neli jalawäe-polku pea täiesti otsa oliwad saanud. Umbes neljas jagu wõitlewaşt sõjawäest oli haawatud ehk muidu wigastatud. Langenute arwu ei saadud esiotsa awaldadagi. Alles päraşt-poole ilmusiwad aruandeb, et Wene wägi Shahe wõitlustes 1074 ohwitseri (surnult ja haawatult) kaotanud, soldatisi 5000 surnud ja 43,000 haawatud. (Wene wäe suurt wapruşt kiites teatas üks Wene lehe sõja-kirjasaatja, et mõnes wäe-osas tuhandeteşt ainult mõned tosinad alles jäänud . . . See oli nähtawalt liialdus, kuid et haawatute sidekraamişt kibedat puudust tunti, nagu ka teatas, oli paraku üle arugi tõsi.) Haawatute rohke arw surnute kohta wõrdlemisi on siin tähele pandaw; wististi suriwad aga paljud haa-

watud weel päraſt. — Wene wäe ſuurt kaotuſt ſeletab ſee, et wenelaſed Shahe wõitlustes ikka weel wana ſõjakunsti-õpetuſe järele tormijooſu tihedates ridades ette wõtſiwad. See tunnistab kurwalt meie wäejuhatuſe teadmatuſt ja ajaſt maha jäämiſt. Jaapani pool oli ſee kulunud teadus täitſa kolikambriſſe heidetud. Kuid ikkagi oliwad ka jaapanlaste kaotuſed ſuured, kuigi küll wiſtisti wähemad kui wenelaſtel. Ojama aruanne lahingu järele, milles ta oma wäe kahju üleüldiſelt 16,500 mehe pääle luges, oli küll wäga wärwitud; oſalt wõis aga ka põhjuſeks olla, et Ojama ſelkorral iſegi weel kõiki kahjuſid ei teadnud.

Nii palju werd oli ſiis walatud, kuid tagajärge mitte midagi ſaadud. Kuropatkini uhke ſõjaplaan oli hoopis nurja läinud. Wahwalt wõitleja ſõjawäe ſüü ei olnud ſee küll ſugugi, waid põhjuſeks oli, et temal mitte oma arwatud üliwõimu käes ei olnud; ſiis aga ka meie wäe liig pikk wõitluſerind ja keſk-koha nõrkus. Eſiti ſattus Kuroki küll kimpu, kuid Ojama päästis teda üleüldiſe omapoolſe pääletungimiſega ning lükkas nii Kuropatkini plaani täitſa ümber. Kord näis lugu ju nii minema, et Wene wägi Mukdeni taha ſurutakſe; ainult eelnimetatud „Putilowi künka“ tagaſi wõitmiſe mõjul ſuudeti ſeda hädaohtu ära hoida ning Shahe äärde ſeisma jääda, nii et ka Jaapan oma wõiduſt mingit wilja lõigata ei ſaanud. Aga üleüldiſelt oli ikka meie wägi kaotaja ning ſee oli ülihalb.

Surmani wäſinult pööraſiwad mõlemad wõitlejad wäed laiali pillatud ridades 4 okt. järele oma pää ſeiſukohta jälle tagaſi, kuna aga eeswägede wõitluſed ikka weelgi edaſi keſtſiwad. Seſtkumbgi ei tahtnud ſammugi maad wabatahtlikult teiſele kätte jätta.

Nimelt jätkuſiwad wõitluſed weelgi nii rohkelt werega joodetud Putilowi künka ja Shahepu juures, mis aga ometi lõpuks Wene wäe kätte jäiwad. Jaapani kindral Jamada wõttis julge pääletungimiſe wäerinna keskelt Shahe jõe põhjapoolſele kaldale ette, kuid lõõdi weriſe pääga tagaſi. Selle järele ei uſaldanud jaapanlaſed enam meid tülitada. Lamutuni ja Koalinpu külad jäiwad ka Jaapani kätte. Linſhinpu küla oli aga mõlemate wahel jagatud, kuid jaapanlaſte käes ſeiſis tähtjas templimägi. Mõlemal pool tehti ſeiſukohad wäga kindlaks. Eeswäe-hulgad oliwad ſiin üksteiſeſt kohati ainult 50 ſülda kaugel ning walwaſiwad wastaſte liikumiſi terawaſti. — Nii oli lugu wäe-rinna keskel. Lääues ſaatis Oku oma wäe-hulkaſid üle Shahe jõe Hunhe jõeni ning temal oli juba tugew wäe-oſa jõe teine pool kaldalgi. Kuna aga Jaapani keſt- ja läänewägi üleüldiſelt paigal ſeiſis, nihutas Kuroki idapool oma wägeſid ikka wähehaawal edaſipoole. Siin küljes

tuli siis juba 14 oktobril jällegi uus wõitlus Waitashangi juures (tähtjas küngas Shahe kaldal), mille Kuroki ööshe pääletungimisega ära wõttis, ning wenelased ei saanud seda enam kätte, kuigi sinna weel suured wäehulgad appi saatsiwad. Selle wõidu järele oli Kuroki wäerind teiste wägede omaga ühes liinis ning nendele seisukohtadele jäiwad jaapanlased nüüd lõpulikult peatama, kuna neid ühtepuhku wäga kõwaks kindlustasiwad. Sedasama tehti muidugi ka Wene pool.

Nii siis jäiwad oktobrikuu alguseşt saadik mõlemad sõjawäed wastastikku Shahe jõe kallastele seisma; üleüldiselt jaapanlased lõunapool, wenelased põhjapool. Muidugi oli osalt ka erandisi; wenelased pidasiwad Putilowi küngast ja Shahepu küla lõunapool Shahet oma käes, kuna jälle Oku wägi osalt põhjapool jõge seisis. Nendes piirkondades püsisiwad siis mõlemad sõjawäed üleüldiselt terwelt weerand aastat, uue aasta alguni. Seşt hirmsate wõitluste järele Shahe ääres ei usaldanud enam kumbgi wägi hulgal ajal pääle tungida, waid katsusiwad aga oma seisukohtasid kindlustada ning oma wäga nõrgestatud ja lõhutud wäeosasid uuesti koguda ja kosutada. Päälegi tuli nüüd talwe-aeg kätte, mis Mandshurias wõrdlemisi wali on; külm on tihti kangem kui meie maal, kuigi see maa palju rohkem lõunapool seisab. Külma sunnil oli siis mõlematel sõjawägedel hädasti tarwiline, end talwekorterisse paigutada. Ning selleks asusiwad mõlemil pool inshenerid agaralt tegewusesse, milles muidugi wäehulgad kaasa aitasiwad. Kuroki kindlustas oma seisukohtasid Shahe kallastel, Dalini kitsustes ja Jantais, Nodsu raudtee ääres ning Oku Shahe ja Hunhe kallastel. Niisama sündis ka Wene pool Mukdeni ja Shahe jõe wahel.

5. Pärastine seisukord.

Kuna Shahe lahing, kuigi wäga pikaline ja suur, ometi sõjawäljal seisukorda kudagi ei muutnud, tuliwad selle mõjul küll Wene wäe-juhatuses suured muutused. Nüüd alles, poole aastase sõdimise järele ja ränkade kahjude mõjul, hakati meie pool mõjuwates ringkondades märkama, mis moodi wastasega meil tegemist oli. Niikaua oldi meie pool waenlase jõuu kohta wiltu arwamistes wiibitud, oldi tema tugewust, osawust ja wahwust hoopis walesti hinnatud, niisama ka oma jõudude kohta eksiarwamises oldud. Kõik suuremad ja wähemad kaotused, Jalu lahingust kuni Ljaojani päewadeni, ning isegi säälne kaotus, ei suutnud meie poolsete

mõjumeeste silmi õieti awada. Alles nüüd, Shahe hirmsa tapatalgu järele, kui ju nii hirmus kalliſt kooliraha makstud oli, hakati äparduſeſt õpetuſt wõtma. Tunti ära, et kui weelgi wastaſeſt wõitu ſaada taheti (ſeſt ſelle juures ei raatſitud weel ſugugi kahelda), ſiis ſelleks ülisuurt jõuu kokkuwõtmiſt waja oli. Ja ſelle päraſt hakati alles õieti juure hooga sõjawäge uuesti korraldama ning kodumaalt uuſi abiwägeſid ja sõjakraami juurde ſaatma. Ning nüüd alles ſündis ka ſee, mis ju sõja algul wäga häſti ſündida oleks wõinud. Senine „kõigi Kauge Ida sõjajõudude ülemjuhataja," kindraladjudant Alekſejew, lasti „tema oma palwe pääle" nimetatud ametiſt lahti, mida ta terwel seniſel sõja-ajal ainult nimepidi pidanud oli. Wõitluste ligidal ei nähtud teda ilmasgi. (Kurwalt kuulſaks on „Alekſejewi lehmalugu" ſaanud. Et ülemjuhatajal wärske piim ſaadawal oleks, peetud ſelle jaoks lehm, kelle tarwis mitu wagunit raudtee-roobastel paigal ſeiſiwad ja nii tee kinni paniwad.) Tema aſemele nimetati 12 oktobril kindral Kuropatkin kõigi „Jaapani wastu wõitlewate maa- ja mere-wägede ülemjuhataja ks." Wene mere-wäge ei olnud aga ſel ajal Kauges Idas küll õieti olemasgi, ſeſt ſelle riismed ſeiſiwad Port-Arturi ja Wladiwostoki ſadamates nagu halwatult paigal.

Kuna nüüd Kuropatkin Alekſejewi aſemele oli nihkunud, ſiis ſeati tema aſemele I. Mandſhuria wäe juhataja ks kindral Linewitſh, kuna II. wägi, nagu eelpool teatatud, kindral Gripenbergi juhatuſe all oli. Nende kahe wäe kõrwale aga aſutati nüüd weel III., mille juhataja ks ſenine Odeſſa wäe-ringkonna ülem, kindral parun Kaulbars ſeati. Kõikide üle käis Kuropatkin. Need nimetuſed ſündiſiwad 24 oktobril. Muidugi loodeti nendeſt nimetuſteſt jällegi meie sõjawäe wõimu ja tublidu ſe tõſtmiſt. Linewitſhiſt kiideti, et tema Kauge Ida oluſid häſti tunneb, kuna ta ſääl juba üle 40 aastat tegew oli olnud. Ta oli Siberi sõjawäe häſti korraldanud ning Amurimaal eſimene sõjawäe-ülem olnud. 1900 a. oli ta Hiina wastu õnnelikult sõdinud. (Sel korral ſeiſiwad ka muude Euroopa riikide wäed tema käſu all.) Seda kõik märgati alles nüüd (pool aastat lasti aga Linewitſhil waguſi nurgas ſeista.) Ka kindral Kaulbarsſi kiideti oſawaks sõjalaſeks; ta oli kaua aega Keſk-Aſias mõjuwalt tegew olnud ning ühes Liinewitſhiga Hiina sõjakäiguſt oſa wõtnud.

Suuremalt kui uute juhatajate nimetus, mõjus Wene wäe tugewuſe tõſtmiſeks muidugi ſuuremoeline abiwägede ſaatmine, milleks sügiſe terwelt 22 kubermangus tagawarawäeliſed teenistuſesſe kutſuti ja ſäälſeiswateſt sõjawägedeſt ſuurem oſa sõjawäljale ſaadeti. Ka meie maal, nimelt Tartus ja Tallinnas, ſeiswateſt wäe-oſadeſt

läks suurem jagu Kaugesse Idasse, kuna ka meie maa tagawaraväelised sõtta wõeti, mis meie rahwale wäga walusalt tundus. Tartu, Harju ja Wirumaa mehed kutsuti ju 20. juunil teenistusesse (Tartumaalt üksi ligi 2000 meest), 8 detš. wõeti Wiljandi, Pärnu, Lääne- ja Järwamaa mehed, Wõrumaalt 1905. a. suwel.

Ajajooksul kogus siis Mandshuriasse weel suurem sõjawõim kui enne suuri lahinguid oli olnud; umbarwus loeti nüüd sõjawäljal seiswa wäe-arwu poole miljoni pääle. Kõik kolm sõjawäge korraldati täiesti wõitlusewalmiks ning paigutati Shahe kallastele kindlustatud seisukohtadele.

Aga otse selsamal wiisil toimetas ka Jaapan; temagi teadis wäga hästi, et ta ainult kõike jõudu pingule tõmmates wägewa wastase ees seista suudab. Nagu tuttaw, oli Jaapanil seni kolm sõjawäge Mandshurias wäljas, kuna neljas Port-Arturi ees wõitles. Sügise jooksul saadeti nendele wägedele ikka ühtelugu lisa, kuna aga weel ka wiiendat wäge korraldama hakati; selle juhatajaks seati kindral Kamamura. Ka Jaapan kogus omale sõjawäljale aasta lõpuni ligikaudu poolemiljonilise sõjawäe.

Nii siis seisiwad mõlemad wastased jällegi puhanult ja kosunult Shahe kallastel wastastikku. Sisimene korraldus seati uuesti joonele ning seisukohad muudeti päris kindlusteks. Kuid wõitlusi ei sündinud terwe kolme kuu jooksul suuremat sugugi. Tähtsamad nendest oliwad ainult 11—13. now wäerinna idaküljel Tsinhotshängi juures ja 10 detš. tuttawas wõitluse kohas Wanjupusa juures. Suuremat tagajärge nendel ei olnud Seft kummagil wastasel ei olnud päälekäimiseks õiget isu. Wene pool oodati ikka kodumaalt uusi lisajõudusid, Jaapani pool jälle waadati otsata põnewusega Port-Arturi pääle, mille langemist suure igatsusega loodeti, kuna säält siis Nogi wägi ka Shahe äärde ilmuda wõiks. Aga ka aasta-aeg tegi sel ajal Mandshurias sõjawäe liikumise üliraskeks. Wäljas telkide all wiibimine oli talise külmaga otse wõimata ning Shahe ääres leiduwad harwad ja wäikesed hiinlaste majad ei suutnud kuigi palju sõjalasi enestesse mahutada. Sellepärast asusiwad mõlemad sõjawäed aegapidi ja wähe-haawal maa alla elama; kaewasiwad omale maa sisse suured koopad, keldrid ja korkad, kus siis külma eest paremini warju leiti. Kuude kaupa asusiwad siis need päratud sõjawäed, ligi miljoni hingega, suuremalt jaolt maa-koobastes. Tihti oliwad ka päälikud säälsamas sõjalaste seltsis. Waatajale tundusiwad need kaks maa alla pugenud kanget sõjawäge oma tuhandete muldmajadega wäga iseäralikult. Kui wilets ja waewaline niisugune elutsemine aga oli, kus inimesed ja waheşt hobusedgi ühes hunikus koos pidiwad olema, ei maksa

muidugi kirjeldada. Kahtlemata mõjus sarnane elutsemine sõjalaste meeleolu pääle rõhuwalt ja erkusid rikkuwalt ning kaswatas muidugi weel sõjalise wetsikuse tundmust. Maa alla kaewatult oli mõlemate wägede wõim nagu peidus ning selle mõjul saladuslikult kohutaw. Ja see üleüldine ärewus ning wastase hirmutaw ligidus awaldas sõjameeste meeleolu kohta ikka enam sütitawat mõju ning ajas neid wastastikku põlewale wihale.

Jaapani soldatid toowad kinnikülmetanud Shahe jõest wett.

Kuid kõige selle koleda, rusuwa ja piinawa põnewuse kõrwal ilmus kohati ja aeguti ka sõbralik liginemine kahe weriwaenlase wahel. Osalt sundis mõlemaid selleks otse tegelik tungiw tarwidus. Sest Shahe jõest pidiwad mõlemad sõdijad omale ju wett tooma. Esiti tahtsiwad wastased üksteist selle tegewuse juures wõimalikult tülitada, kuid peagi tundsiwad mõlemad ära, et sellega eneste ihusse lõikawad. Sest wett oli ju mõlematele hädasti waja ning kui seda omale saada taheti, pidi sedasama ka wastastele lubatama. Ning nii sigis ilma iseäralise kokkuleppimata niisugune

kord, et kui kummagist leeriſt wett tooma mindi, ſiis toojad weeämbri püſſitiku otſa riputaſiwad; wastaſe wahimehed jätſiwad ſelkorral niiſuguſed asjamehed rahule ning laſkſiwad nendel ſegamata talitada (vt. pilt lehk. 481). Sarnaſeſt liginemiſeſt figis eelwägede wahel leplik läbikäimine. Tarwiliſi märkiſid andes, et waenumõtet ei ole, läheneſiwad wastaſed mõnikord üksteiſele üsna sõbramoel, kõneleſiwad märgikeelel ning pakkuſiwad üksteiſele tubakat ja suhupistet. Sedagi juhtus, et Wene ja Jaapani ohwitſerid wastastikku walge lipu all üksteiſel külas käiſiwad.

Jaapani ſoldatid wannitamas.

Niipalju kui wähegi wõimalik, katsusiwad sõjalased oma elu wiletsates muld-onnikestes meeldiwaks teha ning selle juures ka koduseid kombeid pidada. Wene mehed seadsiwad omale koobastes-segi wihusaunad, kuna keriseks küll paljalt mõni rauatükk ja lawaks mullahunik oli. Jaapanlased jälle tegiwad omale kodumaa wiisil wanniside, niihästi kui see läks. (Waata pilt). Mulla-onnide seinad kaeti mattidega, nii palju kui neid saadawal oli, ning katsuti koopa-sid ka kütta, nii hästi kui wõimalik oli. — Kõik mehed ei mahtunud muidugi koopastesse, mida ka igale poole kaewada ei saadudgi; need katsusiwad siis pikkadest gaoljaniwartest punutud telkides elutseda, mis enam sooja pidasiwad kui riidest telgid. Sinna alla seati siis magamise-asemed. Kuid laialisel wäe-rinnal pidi ikka alati suur hulk mehi wäljas külma käes wahil seisma, ning nende põli oli kõige pahem.

Kuna nüüd Mandshuria sõjawäljal weerand-aastaks wõitluste waheaeg tuli, siis pöörame silmad jälle uuesti Port-Arturi poole, kus sel ajal suured asjad sündisiwad.

6. Port Arturi täielik piiramine. Sündmused augustikuul.

Port-Arturi piiramise lugu on üks tähtsamatest sündmustest sõdade ajaloos. See näitas uuesti suure selgusega, kuda mingit õpetlust täitsa kindlaks ja murdmataks ei tohi tunnistada. Mõnegi kindluse kohta tarwitatakse maadeteaduslistes kirjeldustes küll sõna „ilma ärawõitmata." Sarnasteks peetakse nimelt Kroonlinna ja Gibrallari. Seda wõiswad nende ehitajad omateada küll arwata, kuid keegi ei tohi kindel olla, et see nimetus tõsisel korral ka maksma jääb. Sest kui aga wääriline wõitja ilmub, wõidab ta nad ära. Kõige kõwemate kindluste sekka maailmas tuleb küll Port-Arturi lugeda, mida kohta ju loodus ülimõnusalt on kindlustanud ning inimesed on selle juures kõik teinud mis oskasiwad, et see tõesti ärawõitmataks saaks. Kuid selleks pole ta seni saanud. Hiina käest wõttis Jaapan selle 1894 a. ära ja 10 aastat hiljemini läks see jälle Wenelt Jaapani kätte; kui kaua Jaapangi seda pidada suudab, saawad alles tulewad põlwed näha.

Kuigi wiimases suures sõjas nii hästi Port-Arturi kaitsjad kui wõitjad kõigiti mehiseid tegusid tegiwad, ei tohi ometi unustada, et sõdade ajaloos küllalt sündmusi on, kus hoopis nõrgemalt kindlustatud kohtasid niisama kaua ehk weel kauemini on kaitstud kui Port-Arturit. Hispania sõjas 1808 a. kaitses end üsna kindlustamata Saragossa linn kunde kaupa koguni Napoleon I kangete wägede wastu. Ning Türgi sõjas 1877 a. pidas Osmanpasha lagedat Plewna linna ainult rutuliselt sepitsetud mullakantside taga seistes neli kuud, Wene wäe kangete päälekäimiste wastu, kinni. Krimmi sõjas kestis Sewastopol ligikaudu aasta aega piiramise wastu, kuna see ometi nii kindlustatud ei olnudgi kui Port Artur. Selle ümberpiiramine kestis täielikult mõõtes küll ka 11 kuud, sest juba sõja alguses saadik jaanuari lõpul, mil Jaapani laewastik ta ette ilmus, tuleb seda mere poolt piiratuks lugeda. Kuid maa-poolt oli ta ühendus muude Wene wägedega pääle selle weel $3^1/_2$ kuud alles — see katkes wast mai-

kuu keskel Kintshou lahingu järele. Kuid ka siis weel ei alganud täielik ümberpiiramine. Seſt Kwantungimaa oli alles Port Arturi kaitſewäele lahti. Läks weel nädalat kümme aega ära, enne kui waenlane otſe kindluſe alla ilmus ning täieliku piiramiſe ette wõttis (juuli lõpul). Siis aga tuli küll alatine kibe wõitluſeaeg, ning ſeda ei keſtnud kindlus kauemine kui waewalt 5 kuud.

See aeg oli küll mõlematele wõitlejatele pooltele otſata ränk ja werine, täis kannatuſi ja koleduſi. Terwe piiramiſelugu on nagu waheta kannatuſte-ahel. Ei läinud naljalt päewa ſelle aja ſees mööda, mil ikka ühes ehk teiſes kohas mõni wõitlus ei olnud ja weri ei woolanud. Kaitſewägi oli wiimaks ſurmani wäſinud, aga ta ei tohtinud ſilmapilguks oma walwſuſes järele anda, kuna waenlane ühtelugu ähwardamas oli. Ning ſeda otſata rasket pinewil ja põnewil olekut pidi ta kuude kaupa kannatama, alatiſte puuduſte ja wileſuſte all, haiguſte mõjul kurnatud, iga ſilmapilk ſurm ſilma ees. See päris tõesti üli-inimlikku jõudu. Piiramiſeſt pääsnud inimeſed kõnelewad nendeſt hirmupäewadeſt ainult kõige ſuuremate kohutuſtega. Elu olnud ſääl otſe maapäälne põrgu.

* * *

Port-Arturi ehituſe lugu ja ſelle kuju wiimaſe ſõja ajal, ta ümbruſes olewaid kaitſewaid eeskindlustuſi, kantſiſid j n e. oleme eespool (lehek. 242—250) juba pikemalt kirjeldanud. Lugeja waadaku ſäält järele, et järgnewateſt lugudeſt ſelgemini aru ſaaks. Niiſama on wanemad wõitluſed Port Arturi ees juba ära jutuſtatud.

Wiimati (lehek. 441) teataſime, et Jaapani piirawad wäed juba otſe wälimiſte kindlustuſte ette oliwad nihkunud, Hundimäed ning ka Takuſhani ja Siaokuſhani kõrgуſtikud ära wõtnud ning ſäält linna laſkma hakkaſiwad. Nähtawaſti mõtles piiramiſewäe ſüdi juhataja, kindral N o g i, Port-Arturi niiſama moodi tormijookſuga ära wõtta, kui ſeda jaapanlaſed 10 aaſtat warem oliwad teinud. Sellepäraſt aſus ta kohe kindlustuſte ette jõudes ägedale tormijookſule, millel muidugi kange ſuurtükituli eel käis. Kuid oma otſata pahanduſeks pidiwad jaapanlaſed kohe tundma, et Port-Artur nüüd tükis teine pähkel oli kui Hiina ajal. Kindlus oli teine ja kaitsjad alles koguni teiſed.

Aga ikkagi ſaiwad jaapanlaſed oma ſüdi päälekäimiſega kolmanda kaitſeliini kindlustuſed pea kätte. Nad julgeſiwad koguni Takuſhani ärawõitmiſe järele järgnewal ööl juba põhja-ida pool olewate pääkindlustuſte wastu üleüldiſt tormijookſu ette wõtta, kuid ſee läks täitſa nurja; nad löödi igal pool tagaſi.

Hapumeelega pidi Nogi ſellepäraſt oma ſõjaplaaniſid muutma ning linna piiramiſetööd ette wõtma. Eſiotſa katſus ta aga weel

teiseſt küljeſt tormijookſuga õnne. Ta hakkas kõige wäega loode-pool olewad Wene kindlustuſi kimbutama: Nurgamäge, Kõrget-mäge ja Diwisjoni-küngaſt Luiſe lahe rannal. Neli päewa pom-mitas ta neid hirmſa ſuurtüki-tulega ning ſelle järgi wõttis 1. au-gustil tormijookſu ette. Aga ſiin küljes leidis ta omal alles õige kange wastaſe ees: Port-Arturi wäe tublim kindral Kondra-tenko ſeiſis ſiin 7 Ida-Siberi kütiwäe diwisjoniga. Ränka kahju ſaades pööraſiwad tormajad tühjalt tagaſi. Kuid kange Nogi ei laſknud end ſelle läbi kohutada, waid wõttis kohe järgnewal päewal uue tormijookſu ette, kuna kaitſewäge wäſinud arwas olema. Aga aſjata oli ſeegi waew. Selle wastu õnnestas Nogi tegewus ſelſamal ajal põhjapoolſete kindlustuſte wastu. Siin wõitſiwad jaapanlaſed Shentsjatuni kindlustuſe ära, Hundimägedeſt 2 wersta lõunapool. Sellega jõudſiwad piirajad jälle ſuure ſammu linnale ligidamale. Kuid weel tähtſam oli, et nüüd ka Port-Arturi weewärgi hallikad jaapanlaſte kätte ſattuſiwad. Selle wõidu pääle ſuureline. uſaldas Nogi juba nüüd eſimeſt korda Port-Arturi allaandmiſt nõuda (3. aug.), mille aga kindral Stössel kindlalt tagaſi tõukas.

Nogi wihaſtas ſelle üle muidugi koledaſti ja aſus uuele tormijookſule. 6 aug. hakkaſiwad Jaapani patareid Hundimäge-delt hirmſaſti põhja- ja oſalt ka idapoolſeid Wene kindlustuſi pom-mitama, kuna jalawägi Nurgamäe pääle tormi jookſis ja ſelle ki-beda wõitluſe järgi ära wõttis. — Selſamal päewal ſündis ka merel midagi. Wene poolt läks üks ſuurtükipaat, Jaapanil aga torpedo-häwitaja hukka; küll mitte wõitluſes, waid eſimene miini pääle ſat-tumiſel, teine Wene torpedoga kokkupuutumiſel.

14 aug. ööſel, kella 3 ajal hommiku, kui parajaſti kangeſti wihma ſadas ja pikne käis, mõtleſiwad jaapanlaſed hõlpſamini tormijooks-miſe õnneſtama ning katſuſiwad läänepoolſete kindlustuſte kallale tormi jooksta. Kuid kõigis paigus lõõdi nad tagaſi, mille juures mõ-lemil pool kahju ſuur oli. Selle äparduſe järele pidi ometi ka raudne kindral Nogi aru ſaama, et paljalt tormijookſuga Port-Arturi kal-lal ikka hakkamiſt ei olnud. Ta oli üle kaks nädalat ühte-alati tormijookſuſid katſunud ning nendes hulgana mehi kaotanud, aga tagajärg oli koguni wähene. Ei wõinud ſiis teiſiti, kui korrajäre-liſt pikaliſt piiramiſetööd käſile wõtta. Ränkade kahjude järele, mis wäehulgad tormijookſul ſaanud, jäeti need nüüd korraks enam kõrwale ning päätöö anti inſheneride teha. Oſaw ehituswäe-kindral Iditſhi ilmus Tokioſt ſinna tööſid juhatama. Pandi ſiis ſuu-red meeſtehulgad tegewuſele. Kaewati pikkaſid jockſukraawiſid Lunhejõe orgu mööda põhjapoolſete kindlustuſte wastu, umbes kaks wersta kaitſeliiniſt eemal. Selle tõttu algas augusti keskel maaalune pii-

ramine. Jookſu kraawidesſe paigutati jalawägi, kes ſiin kraawide kallastele ſeatud patareiſid kaitsma pidi. Sinna winnati ööſel määratud piiramiſeſuurtükid, millega Wene kindlustuſi purustada taheti. Ning need hirmſad mürakad hakkaſiwad pea oma hulumiſt. Terwe augustikuu läbi kestis pea alatine pommitamine ja ſuurtükkide kuuliſadu. Selle aja jookſul ei wõetud üleüldiſt päältungimiſt ette, ſeda wihaſemalt aga wõideldi üksikute kindlustuste kallal. Juba 10 aug. oliwad jaapanlaſed Palitſhuani küla juures olewa kindlustuſe kange pommitamiſe järele ära wõitnud ning weel enne ſeda, nagu nimetatud, ka Nurgamäe kätte ſaanud, millega nendele tee Tuilahele lahti ſai.

20 augusti ööl wõeti kange tormijooks Kõrge- ja Pikamäe wastu ette, kuna neid ühtlaſi kangesti ſuurtükkidega lasti; ſee päälekäimine tõrjuti aga juba tunni aja järele tagaſi. Kuid juba langeſiwad Jaapani pommid ka otſe linna pihta; nimetatud öö jookſul ſaadeti neid ſinna umbes 250. Järgnewal päewal kõwendas end waenlane lääneküljе kindlustuste wastu ning jätkas kindlustuste, kuid ka linna ja ſadama laſkmiſt.

Kui koledaks juba ſellel ajal wõitluſed oliwad kujunenud, ning miſſuguſeid hirmſaid nähtuſi ſigitanud, ſelleſt annab elawat tunniſtuſt Saksa leitnandi würſt Radziwilli jutuſtus, kes Port-Arturiſt 3. ſept. ühe Hiina paadiga ära tulema pääſis. (Ta oli Wene wäe hulka wõitluſt waatama läinud, aga nüüd läks mehele elu ſääl hapuks). Tema ſeletas, et wõitlejad wäed juba ſiis wastaſtikku kangeſſe wihaſſe oliwad ſattunud, mis neid iga häda kohta tuimaks tegi! Tema olnud omal ajal inglaſtega ühes ka Buuri ſõjas, kuid ſarnaſteſt koledusteſt, mis ta Port-Arturis näinud, ei olla temal enne aimu olnud. Stöſſel ſeletanud lauſa, et ta kindluſt wiimaſe wõimaluſeni tahta kinnipidada, kuid arwata olla, et kui kindlus tormiga ära wõetakſe, ſiis ſääl kõik inimeſed maha tapetakſe. Sellepäraſt ſoowitanud ta era-inimeſtele Port-Arturiſt lahkumiſt. Juba ſellel ajal olnud linnas hirmus ſurnulehk tunda, kuna wõitluſtes langenud mehi mitte mahamatta ei ſaadud, ſeſt waenlaſed ei ſallinud ſurnute koriſtamiſt iſegi walge lipu all mitte. Kole olnud wahiſoldatite ſeiſukord, kes wahel otſe mädanewate ſurnukehade juures aſet pidiwad olema; nad pidanud oma ninad kampweri-tolmuga hõõrutud rätikuga kinni kõitma. Kord ühel tormijooksul tõmmanud kaks Jaapani rootu, kes mitte enam wastupanna ei ſuutnud, walge lipu üles, kuid wenelaſed ei hoolinud ſelleſt, waid laſknud ikka pääle nende pihta. Ning kaugemal ſeiſwad Jaapani wäehulgad ſaanud jälle oma meeste argtuſe üle puruwihaſeks ning hakanud ka omalt poolt neile tuld andma. Nii laſknud

nad wenelastega ühes 600 Jaapani soldatit maha. Need õnnetud langesiwad mädanewate surnukehade wahele, muist jäiwad muidugi weel elusalt sinna lamama. Mitu päewa olnud näha, kuda mõned hirmsas piinas olles rätikutega appikutsumiseks märki andnud; wenelased ei julgenud aga mitte neid aitama minna, ei tahtnudgi küll õieti, kuna jaapanlased külmalt hirmsat suremist päält waadanud. Nädala jooksul aga waikis iga häälitsemine.

Würst Radziwill näinud surnukehade hulgas tihti Jaapani ja Wene soldatisi, kes wihases kahewõitluses üksteisest kinni haaranud ja nii langenud oliwad. Ja need nähtused on ainult mõned üksikud lood hulga sarnaste seast, mis wõitluse koledat laadi kujutawad. Kord teatanud üks Wene root hädaohtlikul eelseisukohal olles kindral Stösselile, et ta enam kauemini waenlase wastu seista ei suuda. Kuid kindrali käsk kõlanud külmalt: „Teie wõite ju surra!" Ning need waprad kuulsiwad sõna ja suriwadgi sääl. . .

7. Piiramise jätkamine. Sündmused septembrikuul.

Wenelased saatsiwad oma pääwõimu esiti põhjapoolsete kindlustuste kaitsmiseks, kuna säältpoolt jaapanlaste päälekippumine kõige kangem oli. Nii siis ei suutnud piirajad Templimäe kindlustust kudagi kätte saada, mida küll kõwasti püüdsiwad, kuna wenelased säält nende patareisid kõrwalt lasta wõisiwad. Asjata katsus Nogi wenelaste tähelepanemist sellega mujale juhtida, et kaks nädalat linna kõwasti pommitas. Pikema waheaja järele wõeti 3 sept. ööl jälle tugew tormijooks weewärgi-kindlustuste wastu ette, kuid ka see ei õnnestanud. Siis hakati jälle uuesti pommitama ning see tuli oli õtse hirmus. Jaapanlased laskisiwad nüüd brisant-granatitega mille häwitusewõim kole on Ning selle mõjul oliwad mõne päewa jooksul Templimäe ja weewärgi juures olewad kindlustused (wiimast hüüti ka Kuropatkini kindlustuseks) päris puru. Ja selle järele saadeti siis jälle jalawägi tormi jooksma. See algas 6. sept. ning kestis waheldawa õnnega terwelt neli päewa 6. sept. hommikul pööras waenlane oma terwe tule Kõrgemäe, Templimäe ja weewärgi-kindlustuste wastu. Mõlemad wiimased langesiwadgi siis jaapanlaste kätte, kuigi wenelased neid meeleheitliku wahwusega kaitsesiwad. Sest õhtuks oliwad mõlemad seisukohad päris prügihunikuks muudetud ning järele jäänud kaitsewäe-riismed lahkusiwad säält öösel, linna taganedes.

Kuropatkini kindlustuse kättesaamisel häwitasiwad jaapanlased Port-Arturi weewärgi täiesti ära, millega kindlus hallikaweest ilma jäi ning edaspidi kaewu-ja mereweega pidi leppima. Ja nimetatud kindlustuste ärawõitmise järele kippusiwad jaapanlased kõige wäega Kõrgemäe kallale Järgnewa kolme päewa jooksul jätkati ägedalt tormijooksusid ; kord oligi mägi juba peatselt langenud, kuid parajasti jõudis abiwägi sinna, ning loo lõpp oli, et kõik tormijooksud suure kahjuga tagasi löödi. Kuid selle wõrra saiwad jaapanlased ometi kätte, et mäejalal olew jooksukraawi-liin nende kätte jäi,

kuhu nad siis jalapäält suurtükid ja kaks kuulipritsi üles seadsiwad. Aga 10. sept. ööl usaldasiwad mõned Wene wabatahtlikud jaapanlaste seisukohtade ligi hiilida ning wirutasiwad sinna pürokfilinipommisid. Selle mõju oli põrutaw — hulk jaapanlasi kisti tükkideks, allesjääjad põgenesiwad kanges hirmus minema, sattusiwad aga Wene poolt ülesseatud okastraadi-wõrgusse, kuna tagant kange tuli pääle käis. Kaks Jaapani rootu, kes jookfukraawides oliwad, häwitati täitsa ära, ning sinnatoodud suurtükid, kuulipritsid ja hulk püssisid jäiwad maha.

Päraft katsusiwad jaapanlased weel kord Kõrgetmäge ära wõita, kuid ikka asjata. Siis wõeti weel ööse! Templimäe pooli päästetungimine ette, kuid wenelased oliwad walwsad ning wõtsiwad waenlasi kange püssitulega wastu, nii et nende read peagi segamini läksiwad ja nad tagasi pööraſiwad. See äpardus ajas jaapanlastel päästetungimise himu sedakorda ära. Oli ju üks nende pataljon Kõrgemäe all olewas kuristikus wenelaste kange shrapnelli tule all pea täiesti ärahäwitatud. Mõnede päältnägijate tunnistuse järele olnud päraft wõitluste lõppu Kõrgemäe all surnukehad üsna hunikus, kuus meest ülestikku. Haawatud, kes õige ruttu wäerinnast lahkuda ei saanud, jäiwad surnute wahele ning saiwad kõik otsa. Mõningad katsunud küll abi otsides Wene seisukohtade juurde ronida, kuid wihased jaapanlased lasknud seda nähes oma mehed maha. Wõistlsti oliwad 6—10 septembri wõitlustes jaapanlaste kaotused rängad küll. Nogi ei awaldanudgi langenute arwu. Stössel ütles oma aruandes neid 10,000 olema (wist liialdatult), aga oma kaotusteſt waikis ka tema.

Selsamal ajal, kui põhjapoolsel küljel nii kangesti wõideldi, sihiti ka idapoolt küljest Erlungshani ja Ansatshani kindlustuste wastu ägedaid päästetungimisi. Kuid seda tehti pääasjalikult põhjapoolse päästekippumise toetamiseks, et wenelaste jõuduſid jaotada, ning nii ei olnud sellel mingit tagajärge.

Läänepool oliwad jaapanlased aegapidi Tuilahe rannale tunginud, kuhu kohe kindlustusi ehitasiwad ning säält küljest päästetungimisi Itshashani kindlustuse ning Pika-ja Kõrgemäe wastu ette wõtsiwad. Aga ikka läksiwad need nurja. Pikamäe pääle tormamisel sattusiwad jaapanlased kohale, mille alla wenelased elektri-miinid oliwad pannud, mille lõhkemisel 700 jaapanlast surma saiwad.

Idapool püüdsiwad jaapanlased ka merepoolt küljest Port-Arturi eeskindlustuste wastu kallaletungimisi ette wõtta ning nendel õnnestas säál kaks kinku ära wõita. Aljata sihtis Stössel Kuld- ja Elektrimäelt waenlaste wastu kange tuleandmise; ta ei suutnud neid enam tagasi tõrjuda. 18. sept. ööl õnnestas jaapanlastel ka

mere ääres olewat Märguande-mäge ärawõita, kuid sääl ajasiwad neid wenelased järgnewal hommikul ometi jälle wälja. Iseäranis südi oli kaitsetegewuses kindral Kondratenko, kes ikka uusi teesid ja abinõusid waenlaste häwitamiseks otsis ja leidis. — Merel oli jaapanlastel selsamal ajal uus äpardus: 22 sept. sattus üks nende suurtükipaat Tuilahes miini otsa ja läks hukka.

Septembrikuu keskel ulatas siis jaapanlaste piiramise-ahel pikas poolringis juba ühest mere äärest teiseni: Tuilahest Tahe-laheni; kindlus oli nii ühelt poolt maawäe raudrõnga wahel, kuna teiselt poolt Jaapani laewastik seda wihaselt waritses. Terwe põhjapoolne kindlustuste-rida oli ju jaapanlaste käes ning ka mõned Itshashani ja Erlungshani eeskindlustused. Nõnda oliwad nad siis üsna pääkindlustuste külje alla pääsnud ning sellega wõis maaalune piiramise-wõitlus pääle hakata. Lõpmata waewa nähes tungis Iditshi oma labidameestega risti ja rästi käiwaid jookukraawisid mööda Wene kindlustustele otse nina alla ning tegi sellega suurtele piiramise-suurtükkidele julgeid seisukohtasid, jalawäe kaitse all. Neid toodi septembrikuu jooksul Tokiost hulgana sinna ning nende seas leidus ju ka mitmeid 11. tolliliisi, mille hirmsa tule wastu ka kõwad kaljuseinadgi kaua seista ei suutnud.

Selle wastu seadsiwad ka wenelased omapoolt uusi suurtükkisid üles, mida nad oma sõjalaewadelt tõiwad. Sest need seisiwad ju õnnetu Dugan-Roki lahingu järele sadamas nagu kesas ning ei saanud end sääl kuhugile liigutada . . Merewäe tegewus oli täitsa otsas. Arwati siis tarwiliseks, et meremeheid ometi linna maaküljest kaitsta aitaks. Madrused saadeti kindluse kaitsewäesse ja suurtükid weeti maale, kus need pääasjalikult Rääguмäele paigutati.

Kui Nogi tähtsad põhjapoolsed kindlustused kätte oli saanud, nõudis ta unesti Stösselilt allaandmist. Kuid see oli seda korda alles õige uhke ning ähwardas igaühte maha lasta, kes temale allaheitmist ettepanna usaldab. Piiramine kestis siis edasi, ning kindluse seisukord läks ikka pääle täbaramaks.

Põhjapoolsete kindlustuste kättesaamine oli jaapanlastele wäga tähtsas, kuna nad sellega ka raudtee oma alla oliwad saanud, mida mööda nendel hõlpsam suurtükka ja muud kraami wedada oli. Siit wõisiwad nad juba ka Lunhe jõe orgu mööda otse awaralt Port-Arturi kindlust ennast ning kõiki ta eelolewaid kaitsepaikasid pommitada. Nii ei saanud wenelased enam muidu oma idapoolsete ja läänepoolsete kindlustuste ridade wahel ühendust hoida, kui maa-aluste käikude kaudu. Sest kes pääl-maa liikus, langes Jaapani tule all. Muidugi oli niisugune altmaa käimine üliraske.

Aga wäga waewaline oli küll ka jaapanlaste edasitungimine Lunhejõe orgu mööda, sest maa-alune oli Wene miinisid täis, mis õige tihti lõhkesiwad ja edasitungijaid purustasiwad. Kuid ikkagi oliwad jaapanlased wäga osawalt otse sellest küljest Port-Arturi ligi kippuda mõistnud, kust see kõige nõrgem oli. Kindluse kõwadust näitab ometi see, et weel kolm kuud kanget piiramisetööd waja oli, enne kui langemine tuli.

Septembri lõpul õnnestas jaapanlastel ka merepoolt oma piiramise-ahelat kõwendada. Togo seisukoha toepaigaks oliwad Mjaoda saared kindluse ligi. Admiral Uriu jälle wahtis wäikese laewastiku-osaga Hiina randa Shangai poolt küljest. Kuid kõigest jaapanlaste walwusest hoolimata ei suutnud nad Port-Arturi ühendust Hiina rannaga mitte täitsa katkestada. Waid wahel-selka oskasiwad Hiina madal-laewad (dshoked) end ikka piiratud kindluse sadamasse poetada ning sinna moona ja teateid tuua, kuna tagasi pöörates sõnumeid ja ka mõnda inimest, kes äraminna tahtis, ligi wõtsiwad. Nii oli terwel piiramise-ajal ikka Port-Arturil ühendus Hiina Tshifu sadamaga ning selle kaudu ka Wene-maaga alles, nõnda et piiratud kindlusest sõnumed siia ulatasiwad. Ja Hiina moonawedajate abil suutis kindlus oma wastupanekut muidugi pikendada. Teadagi oliwad hiinlased selles ettewõttes elu ja surma pääl wäljas, sest kui jaapanlased neid märkasiwad, saadeti nad silmapilk kõige oma kraamiga merepõhja, mida tihtigi sündis. Ülikõrge tasu aga, mida Port-Arturis saiwad, meelitas mehi ikka uutele katsetele. Ning sügiseste pikkade ja pimedate öödega õnnestas see enamasti. Liigub ju dshonke pea üsna wee sees ning weepinnal on sellest ainult täpe näha. Ka Wene omad laewadgi julgesiwad piirajate wahelt mõnikord läbi tungida.

Kindral Nogi oli oma tormijooksudes augusti-ja septembrikuul wäga ränka kahju saanud. Tema piiraw-wägi, mille arwu augusti lõpul 80,000 mehe pääle loeti, oli alatistes pääletungimistes wäga suurelt nõrgenenud, nii et aukude täitmiseks terwe uus sõjawägi ära kulus. Nii siis pidi uuesti kokkuseatud Jaapani wäeosa, mida esiti Shahe äärde mõeldi saata, Port-Arturi alla minema, ning selle lisaks tuli weel n. n. „Nipponi wägi", milles wäljawalitud mehed teeniwad. — Jaapanis saadi ka nüüd aru, et mingid tormijooksud muidu Port-Arturist jagu ei saa, kui ainult wäga kangete suurtükkide abil. Sellepärast saadeti siis septembri lõpul suurtükiwäe-kindral Samogito sinna ning ta tõi enesega 192 suurtükki ja 5000 meest kõige paremat suurtükiwäge. Nii oli jaapanlastel septembri lõpul juba ligi 800 suurtükki Port-Arturi ees, nendest hariliši lahingu-suurtükka umbes 300, piira-

miſe-ſuurtükka aga 470. Ja ſõjawäe arw tõuſis abiwägede juurde jõudmiſel üle 100,000 mehe.

Nagu eelpool nimetatud, oli tulipääline kindrål Nogi algusel lootnud Port-Arturi tormijooksuga ära wõita, mille juures siis mingist kahjust hoolida ei raatsinud. Ta arwas aga, et kui ühte puhku kaitsewäge wäsitatakse, see siis wiimati ikka raugeb ja alla jääb. Selles mõttes ei jätnud ta ka selle järele, kui Jditshi oma piiramisetööga ametis oli, weelgi tormijooksmist järele, waid ajas oma mehed ühtelugu siin ja sääl tulesse. Kuid see hirmus meeste-kahju, mis selle tagajärjeks oli, mõjus Jaapani walitsusemeeste pääle nii rusuwalt, et säält Nogile kõwa käsk anti, edaspidi ettewaatlikum olla ja end asjata tapmise eest hoida. Nogil oli küll wastumeelt, oma armsast tormi-mõttest lahkuda, kuid ta pidi sõna kuulma ning nii jäiwad tormijooksud harwemaks.

Mihklipäewa ajast pääle woolas Port-Arturi alla ühtelugu Jaapani lisawägesid ning nüüd sündis piiramise-tegewuses ka tähelepandaw pööre. Jaapanlased sihtisiwad oma tule edaspidi pää-asjalikult idapoolsete kindlustuste wastu. Nogi hakkas nüüd iseäranis waljusti siinpool olewate Erlungshani ja Sungshushan kantside kätteſaamist püüdma. Siin olewad Lendawamao kingud oliwad küll äkiliſemad kui läänepool Laudmäel, kuid nende taga ei olnud enam teist kantside rida, nagu läänepool oli. Nimetatud kantside wastu sihtisiwad siis Jaapani inshenerid kõige oma wõimu ning tungisiwad oma kaewamisetööga raudtee äärt mööda sügawal eLuuhe jõe orgu, millega ühendus Wene ida-ja läänepoolsete ees kindluste-salga wahel ikka raskemaks läks.

8. Oktobrikuu wõitlused.

Kuna piirawa jalawäe pääletungimisi ikka ajuti ette wõeti, sülitasiwad piirajate 800 suurtükki ühtelugu Port-Arturi ja ta kindlustuste wastu oma suust tulerahet. Oma loogas lastawate pommidega wigastasiwad jaapanlased juba nüüd ka sadamas seiswaid Wene laewasid, millest mitmed raskeid wigastusi saiwad. Nõnda jätkati pommitamist ja maa-alust piiramisetööd 7 oktobrini, mil Nogi jälle uuesti tormijooksu eelnimetatud idapoolsete kindlustuste wastu ette wõttis. See jäi esialgu asjataks, kuigi pääletungijaid kange suurtükituli toetas. Aga otse neil päiwil tuli Nogile uut abiwäge ning siis wõeti hoolsa ettewalmistuse järele 11 oktobril uus tormijooks ette, mis kestwuse ja kibeduse pooleşt weel endisteşt üle käis. See hirmus tapmine kestis kümme päewa.

11 oktobril algas jaapanlaste suurtükide-rida terwel wäe joonel weel koledamalt huluma kui seni. See kestis ühtelugu kaks öödpäewa ning sihiti pääasjalikult Erlungshani ja selle naabrikantside wastu. Ja need saiwadgi hirmsa kuulirahe all ränka kahju; Wene jalawäe kaitsewarjud purustati ära ja mitmed suurtükid saiwad wiga, nii et siin Wene suurtüki-tuli aegapidi nõrkes. Asjata oliwad kange kindrali Kondratenko püüded, öösel weel oma seisukohtasid uuesti kõwendada. 13 oktobril wõitsiwad jaapanlased juba Panjusa eelkantsi ära, niisama Wene jalawäe kaitse-seisukohad Erlungshani ja Sungshushani kingu kallastel. Küll andsiwad wenelased oma kantsidest waenlastele kangesti tuld wastu, aga selleşt hoolimata hoidsiwad jaapanlased oma saadud seisukohad kinni ja wõitsiwad 15. okt. weel Ida-Kikwanshani ligi. Pommitamist jätkati järgmistel päewadel edasi. 16 okt. purustas Jaapani kange tuli Erlungshani ja Sungshushani sisimesed kindlustuse-wärgid ära. Öösel parandasiwad wenelased need küll jälle ja wõtsiwad oma poolt kibedaid pääletungimisi ette, et wähegi waenlasi eemale tõrjuda ja niikohenduşetööd teha mahti saaks. Nad lootsiwad selleşt wähe kergenduşt, et Nogi 17 okt. oma tormijooksu Põhja-Kikwanshani wastu sihtis, kus selle ees olew Kolujama kants ära wõeti. Aga selsamal päewal hakkasiwad jaapanlased uuesti ja kibedasti ikka ka Erlung-

ſhani pääle kippuma ning üks wäe-oſa wõttis Wene eelkantſi „P." ära, kuigi wenelaſed ülikibedalt tuld wastu andſiwad. Mitmekordſe pääletungimiſe mõjul ſaiwad wenelaſed ſelle weel korraks tagaſi wõita, aga peagi oli ſee jälle jaapanlaſte käes. 18 okt. wõtſiwad wenelaſed kibedaid pääletungimiſi ette ja ſuutſiwad waenlaſi natukeſeks Sungſhuſhani juureſt eemale tõrjuda, aga Erlungſhani juures jäiwad „maaalused kurjadwaimud"*) oma paigale. Ning ka järgmiſtel päewadel wõideldi kõige kibedamalt Erlungſhani ümber, mille juures õige tihti käſitſi-wõitluſesſe ſatuti. Mitu korda löödi jaapanlaſte pääletungimine tagaſi, aga nad tuliwad uuesti, ja neid toetas määratu wihane ſuurtükituli, mida jaapanlaſed pool wersta kaugel olewalt kingult andſiwad, kuhu nad oma piiramiſe-ſuurtükid üles winnanud oliwad. Lahingu-ſuurtükkidega põrutati otſekohe Wene kaitſewalliſid, kuna loogas-laſtawate pommidega kantſide ſiſimiſi oſaſid häwitati.

Wiimati lõhuti granatitega ka wenelaſte maa-aluſed kaſarmudgi ära. See kange pommitamine arwatakſe jaapanlaſtel nendel päewadel umbes 5 miljoni rubla maksma tulnud olewat. Aga ſee tõi ka tõesti tagajärge — wenelaſtel ſai oma ſeiſukoha kinnipidamine ſiin pool wõimataks.

Kui jaapanlaſed nõndawiiſi omale teed walmiſtanud oliwad, tõttaſiwad nad ſeitsmes ſalgas jälle tormijooksule. Kõige wihaſemaks kujunes kiſklemine Põhja-Kikwanſhani ees, kus jaapanlaſed mitmed eeskindlustuſed oma kätte ſaiwad, kuigi nende kaotus ſelle juures üsna kole oli; kohati olnud ſurnukehad poolteiſt ſülda kõrges hunikus maas. Ning pääkindlustuſi ei ſaanud jaapanlaſed ikkagi kätte. Nende ees oliwad suured wallikraawid, 50 jalga laiad ja 30 ſügawad, ning nendeſt üleſaamine oli tormijooksul wõimata. 19. okt. jõudſiwad jaapanlaſed Erlungſhani läänekindlustuſe ette ja kordaſiwad ſiit ikka pääle oma tormijooksuſid weel kaks päewa, kuid tagajärge neil enam ei olnud.

21. okt. lõpes ſiis kümne päewane kibe wõitlemine. Selle jooksul oli kolm suurt üleüldiſt tormijooksu ette wõetud; Wene pääkindlustuſed oliwad küll alles jäänud, aga mitmed eelkantſid oliwad ikkagi Nogi kätte ſattunud ning neid ei ſaanud wenelaſed enam kätte, kuigi mitu korda ſeda weel katſuſiwad. Ning kuna waenlaſed juba otſe pääkindlustuſte jalul ſeiſiwad, oli ſelge, et ka nende langemine ainult ajaküſimus on.

Jaapanlaſed oliwad tüki maad edaſi ſaanud, kuid ſelle eeſt

*) Nii nimetaſiwad Wene sõjalaſed sõdametäiega oma wiſaſid wastaſid

ka kolekalliſt hinda maksnud. Jaapani oma ametliku aruande järele oliwad nad oktobrikuu wõitlustes 14,400 meeſt kaotanud, nendeſt 550 ohwitſeri. Kuid kõik need kaotuſed ei ſuutnud ometi jaapanlaste kangekaelſet pääletungimiſt mitte murda, waid tõſtſiwad weel nende kiuſakat, otſe meeleheitliſt wõitluſejulguſt

Lauſa tormijooksmiſega peeti nüüd küll hulk aega wahet; ſelleks oldi wäga wäſinud. Aga ſeda wõimukamalt jätkaſiwad ehituſewäeſalgad (ſapõrid) oma tööd. Püſſi aſemel wõeti nüüd ſeda agaramalt labidas tarwituſele, kuna aga ſuurtükid ikka edaſi huluſiwad, kuigi pikemaid waheaegaſid pidades. Nüüd muutus piiramine tükiks ajaks maa-aluſeks wõitluſeks. Kuna wenelaſed jaapanlaste läheneſt jookſukraawides kartſiwad, hakkaſiwadgi nad oma poolt ka kraawiſid wastu kaewama, ning nõnda ſattuſiwad „ſapõrid“ wiimati üksteiſele nii ligidale, et wastaste kõnelemiſt kaljuſeina taga kuulda wõiſiwad. Jaapanlaſed ei ſihtinud piiramiſetööd mitte ainult Erlungſhani ja ta naabrikindlustuste wastu, waid uuesti pöörati tähelepanemine jälle ka läänepoolſete kindlustuste poole. Siin ſihtiſiwad jaapanlaſed oma püüdeid nüüd iſeäranis niinimetatud „Kõrgemäe“ ehk „Saja ſülla mäe“ (203 meetri mägi, nagu ſeda wäljamaalaſte kirjeldustes nimetati) ning ſelle ümber olewate kindlustuste pihta. Selle liſaks tungis oſa piirajat wäge ka Port-Arturiſt läänepool olewate Ljaoteſhani kindlustuste poole, mida Stöſſel ſügiſe jookſul ikka kõwemaks oli ehitanud. Jaapanlaſte püüe oli ka ſiin, Wene kaitſeliinide wahele tungida. Terwe kuu aega kulus nüüd kibeda kaewamiſetööga ära, mille tagajärjed alles kuu lõpul nähtawale ilmuma hakkaſiwad. Jaapani inſhenerid oliwad ſiin tõesti hiiglatöö ära teinud, mille mõjul kindluſe wastupaneku wõim ruttu raugema hakkas. Piiramiſerõngas kindluſe ümber ſai juba oktobri lõpul nii kõwaks, et Port-Arturiſt enam mingiſuguſeid teateid wälja ei pääſnud, muud kui ainult wäga arukorral mõne Hiina madala-lootſiku kaudu, kes piirajate wahelt läbipugeda oskas. Wiimaſt korda pääſis weel miinilaew „Raſtoropnõi“ 3 now. öösel Port-Arturi alt ſõnumitega wälja minema ning jõudis Hiina randa Tſhifuſſe, kus aga jaapanlaſed temal kohe kannul oliwad, nii et laewameheb tarwiliſeks arwaſiwad ſeda iſe põhja laſta.

Pääle eelkirjeldatud wõitluſe kuu keskel ei olnud oktobrikuu, muid wõitlemiſi pääl-maa enam; ſeda agaramalt töötati maa alll Kuid nowembrikuu tõi kohe oma algul jälle kangeid wõitluſi. mis kindluſe langemiſele wiiſiwad.

9. Novembrikuu. Kõrgemäe ärawõitmine ja Wene laewastiku häwitamine.

Sõja ajal pandi wäljamaadel õige laialt seda imeks, miks jaapanlased Port-Arturi ees nii wäga oma päid weristama tikkusiwad. Seletati, et kindlust aegapidi ka ainult piiramise ja alatise pommitamise tõttu alla heita wõib. Sest kui sinna enam kusagilt poolt abiwäge, toidu- ja sõjamoona ligi wiia ei saadud, siis oli ta langemine ju ainult ajaküsimus. Mis jaoks siis niisugust hirmust tapmist waja, mis tihedatel tormijooksudel sündis?

Kuid Jaapani sõjawäe-juhatus käis teadagi oma kindla plaani järele ning ei küsinud selle juures ohwritest. Temale oli ju üliwäga tähtjas, Port-Arturi wõimalikult ruttu kätte saada, et siis piirawat wäge põhjapoolsele sõjawäljale saata. Sest muidu oleks Shahe jõe ümbruses olewal wäel edasitungimine raske olnud, kuna Wene wägi wahe-ajal ikka kaswas See oli ju suur põhjus Port-Arturi ärawõtmisega ruttamiseks. Kuid teine põhjus oli weel suurem. Jaapani merewõimule kippus uus hädaoht liginema. Sõja alguse! Waikses meres seiswa Wene laewastiku oli Jaapan küll ju osalt ära häwitanud, osalt wigastatult Port-Arturi ja Wladiwostoki sadamates paigal püsima sundinud. Kuid Mihklipäewa ajal saadeti Liibawist „teine Waiksemere laewastik" Kauge Ida poole teele, ning see oli oma laewade arwu ja suuruse, meestehulga ning suurtükkide kogu poolest jälle umbes niisama suur, kui terwe Jaapani alles olew laewastik. Küll oli päewaselge, isegi wenelastele omale, et laewameheb, kes ju ikka laewastiku tuum on, Jaapani pool hoopis rohkem kaalusiwad kui meil. Kuid sõjakäigus pole ju midagi kindlat ning wõimalus oli ikka olemas, et kui uus Wene laewastik Waikssesse meresse jõuab ja sääl end weel alles-olewate laewadega ühendab, siis Jaapani seisukord merel õige täbaraks läbeb. Merewalitsuse kaotamine oleks aga Jaapanile terwe sõjakäigu kaotamist tähendanud, sest siis ei oleks temal oma maal saadud wõitudest omeli mingit kasu olnud, ta sõjawägi oleks Mandshuriasse nagu lõksu jäänud. Sellepärast siis kartis Jaapan merel kaotamist wäga palju rohkem

kui maal. Kuni Port-Arturi all weel kogu Wene laewu alles oli, ei tohtinud ju Jaapan oma terwet merewäge uuele laewastikule wastu saata; kuid poolitatult wõitlema minna oli kardetaw.

Wene laewastiku liginemine (3 now. saadeti Liibawist weel teine laewastik teele, 5 ristlejat ja 8 miinilaewa) sundis siis jaapanlasi Port-Arturi ärawõtmisega ruttama, maksku mis maksab. Selle jaoks saadeti Nogile weel uued salgad lisawäge; nende hulgas ka „sammuraide" wäeosa — endise Jaapani sõjawäe-seisuse järeltulijad, kes põlwest-põlwe mõõgatööle harjutatud ning oma wapruse pooleşt ammust saadik kuulsad olnwad. Selle wäehulga juhataja oli kindral Matsumara. Juba kohe piiramise alguseşt saadik oli jaapanlastele ainult kindluse ärawõtmine, waid ka selle sadamas seiswate laewastiku jäänuste ärahäwitamine sihiks. Taheti nendega enne lõpulikult walmis saada, kui uus Wene laewastik pärale jõuab. Nagu eespool teatasime, oli 28 juulil õnnetu merelahingu järele suurem osa laewasid Port-Arturisse tagasi pööranud. Esiotsa wõisiwad nad siin kaunis rahul olla, seşt merepoolt waritseşiwad jaapanlased kindluşt ainult kaugelt ja maapoolt ei ulatanud piirajate tuli weel sadama ligi. Laewastiku uus juhataja admiral Wiren katsus 18. sept. weel kord laewadega merelegi sõita, aga et jaapanlased sadamasuu miinisid täis olnwad pannud, pidi ta kohe jälle tagasi pöörama. Ta katsus siis miinisid eeşt ära koristama hakata, aga seda tööd ei saanud ta kuigi kaua teha, seşt Jaapani laewad tuliwad ligimale ja pildusiwad oma rasketeşt suurtükkideşt nii kanget tulerahet Wene laewade pihta, et need siseşes sadamas warju pidiwad otsima. Ka järgmistel päewadel lasksiwad jaapanlased meie laewu ägedasti, milleşt mitmed wigastusi saiwad, ja paar laewa kaotasiwad oma liikumise-wõimaluse. Kaubalaewad, mis nõnda ankrusse olnwad pandud, et nad sõjalaewu kaitseşiwad, lasti wigaseks ja wajusiwad põhja. Selle järele weeti soomuslaewad siseşesse sadamasse ning „Retwisan," mis kõige rohkem wiga saanud, jäeti juba siis tühjaks; laewameheb wiidi maale.

Oktobri alguşel wõttis Wiren weel kord oma poolt päästetungimise ette, kuid mitte enam soomuslaewadega, waid 9 miinilaewaga. Ta asus Jaapani miinilaewastikuga wõitlusesse, kuid et Jaapani soomuslaewu oppi tulema kartis, pööras ta pea tagasi. Ja selle järele uuendasiwad jaapanlased oma pommitamist jälle. Paaril õõl saatsiwad nad ka oma miinilaewad ainsama Wene soomuslaewa wastu wälja, mis weel alles terwe oli („Sewastopol"). Wenelased wõtsiwad aga päästetungijad igakord kange tulega wastu ja tegiwad miinilaewadele mõndagi kahju. Ning siis jätsiwad jaapanlased seekord laewad rahule ja pööraşiwad tagasi; nad ei näinudgi enam

merepoolt päältetungimisega asjata waewa, see sündis nüüd maa poolt palju suurema hooga

Nowembrikuul sündis ka jaapanlastel küll merel paar äparduſt. 17. nowembril läks suurtükipaat „Saijen“ tormi käes hukka ning selsamal ajal sattus ristleja „Takasaga“ Tuwilahes kewadel sinna pandud Wene miini otsa ja wajus põhja. Kuid need kahjud polnud midagi selle wastu, mis Wene laewastikule nüüd kätte tuli.

Kuni jaapanlased laewasid alles kaugelt ja loogas-käiwate kuulidega laskſiwad, ei olnud selleſt tulew kahju weel wäga suur. Ja wenelased warjasiwad laewasid laele weetud liiwakottidega, millesse kukkudes kuulid palju kurja teha ei saanud. Kuid ikkagi oli laewade ots ju nüüd silmaga näha. Pääle „Sewastoppoli“ ei olnud nad enam merele minekuks kõlblikud ning sellepäraſt arwas kindluse wäe juhataja kohaseks, laewadelt suured-tükid ja mehed kindluse kaitseks ära wiia, laewu aga kadunuks lugeda.

Jaapanlased aga ei teinud midagi poolikult. Nad käisiwad kõigest wäest selle pääle, omale sarnaſt seisukohta kätte saada, kuſt laewasid otsekohese tule alla wõiks wõtta ja neid üsna häwitada. Selleks tundsiwad eelnimetatud Kõrgemäe kohase olewat. See on terawaharjaline, äkiline kaljumägi — nagu ta nimetuseſt ju näha, umbes sada sülda kõrge. See oli eeskindlustuste põhjalääne kül jel Wene wäe tähtsam seisukoht, kes siia ajutise kantsi oli ehitanud ning kerged suurtükid sinna pääle seadnud, seſt raskeid sinna otsa winnata ei peetud wõimalikuks. Ning kaitsewägegi oli sääl nähtawalt napisti. Nagu nii mitmel korral ja kohal mujal, saadi ka siin meie pool seisukoha tähtsuseſt alles siis õieti aru, kui see juba kaotatud oli. Jaapanlaste silmad olid terawamad ning nad sihtisiwad juba nowembri alguseſt saadik oma päälekäimised esimeses reas selle poole. Siin seisis Jaapani esimene diwisjon, kes arulduſt mehisuſt awaldas. Muidugi walmistati tormijooksule kange pommitamisega teed. Ning juba 7. now. wõeti uuesti jälle tormijooks ette, esiti küll idapoolsel küljel, Erlungshani ja Põhja-Kikwanshani wasta. Waheſt oli siinpool päältetungimine osalt silmakirjaks, et Wene wäe tähelepanemiſt elsitades siia poole juhtida. Aga küllalt wihane oli ta ikka. Kord jõuti ühe wäe-osaga juba kindlustuste rinnakaitse-wallini, kus tormajad aga kange püssi-tule all ja püssitikkude tõukel osalt arahäwitati, osalt kraawidesse lükati. (Stõsseli teate järele.) Appi ruttawad Jaapani hulgad pidinad kange shrapnellitule ees laiali minema. Tormijooks oli siinkohal nurjas. Kuid selle wastu wõeti päälekäimine nüüd põhjalääne küljel käsile, ning siin ligines siis terwe piiramiseloo kõigewerisem etendus 12 nowembriſt saadik wõtsiwad jaapanlased siin ühtelugu tormijooksusid

ette, mis weel hoopis wihasemad oliwad kui kõik endised. Suure südidusega tungisiwad nad üheft kraawist teisesse edasi, suurteft kaotusteft hoolimata. 12 now. õhtul läksiwad nad jälle äkki mõnede Wene eelkantside wastu wälja, aga kuna wenelased abiwäge oliwad saanud, murdus kahetunnilise pöörase wõitluse järele jaapanlaste wõim ning nad pööraſiwad tagasi. 13 now. tuli siis õige tõsine üleüldine tormijooks, nii ida-kui ka läänepoolt küljeft, mis selgesti näitas, et jaapanlased otsustanud oliwad, mis hinnaga tahes kaitsewäe wastupanekut murda. Kange pommituse järele tungiti idas Erlung shani ja teiste kantside peale, läänes Tuwilahe poolt Panlundshani, Kõrgemäe ja Pikamäe wastu. Korda ei läinud nendeft üksgi, aga nende mõjul sai ometi wõimalikuks, et pääletungijad kindlustustele ligemale jõudsiwad, kuna tormi-ajal labidamehed kohe kaitsekraawisid walmistasiwad.

Kuna küll ka idaküljel wihaselt wõideldi — mille tagajärjeks wiimati oli, et jaapanlased sügawate wallikraawide üle üsna pääkindlustuste ette jõudsiwad — kujunes kõige kibedam wõitlus ometi läänepool küljel Kõrgemäe ümbruses. Seda püüdsiwad jaapanlased nüüd kõigeft hingeft kätte saada, wenelased aga niisamuti kaitsta. Seft mõlemal pool teati nüüd, et selle mäe omandamisega Wene laewastiku saatus ühendatud oli. Mäe wõitmise usaldas kindral Nogi samuraide-wäeosa kätte, kes siis wandus, et ta kas mäe ära wõidab ehk wiimseni meheni langeb (Siin wäeosas wõitles ka ülemjuhataja Nogi teine poeg). Tormijooksu walmistati nii kange suurtükitulega ette, et mõne päewa jooksul terwe mäe kuju koguni teiseks muutus Wene kantside müürid ja kaitsekraawid lõhuti hirmsa kuulirahe all suurelt osalt ära, ning see nõrgendas muidugi suurelt wastupaneku jõudu. 15 now. ööl tõttasiwad jaapanlased neljas hulgas tormijooksule, jõudsiwadgi juba kindlustuste juurde ja saiwad neid osalt kätte, kuid siis tõrjusiwad kaitsjad neid kolme kange omapoolse pääletungimisega tagasi. 17 now. wõeti aga weel wihasem tormijooks ette. Jaapanlastel õnnestas Kõrgemäe ja ligidal olewa Punasemäe waheliseſſe orgu tungida ja mäekaldaid osalt oma kätte saada. Kuid wenelaste käsigranadid tegiwad nende ridades ränka häwituft ja wiimati pidiwad nad oruft jälle wälja taganema

Järgmisel päewal sai Nogi omale jälle uut lisawäge ning see saadeti kohe Matsumarale abiks. Nüüd hakkasiwad ka Jaapani suurtükipaadid Tuwilaheft loogastulega Wene kantsisid laskma ning terwe Jaapani suurtükkiwägi sülitas wihaselt Kõrgemäe peale tuld, kuhu ka wenelased rohkesti abiwäge juurde tõiwad. 19 now. hakati Wene pool juba lootma, et nädal aega kestnud tormijooks lõ

pulikult tagasi lükatud on ning mägi mõneks ajaks rahu saab. Aga see oli suur eksitus. Jaapanlased koguſiwad nüüd weel oma tublimad wäeosad Kõrgemäe wastu ning wõtſiwad ſiis 23 now. otſustawa tormijooksu ette, mille juures nad seda ühtelugu oma rasketeſt suurtükkideſt laſkſiwad. Juba hommiku koiduajal läkſiwad Jaapani hulgad liikuma ning selleſt saadik kestis wihane wõitlus terwe päew. Seitse korda korrati tormijooksu. Kolm eſimeſt lõiwad wenelaſed wapralt tagaſi ning ſeiſiwad kella 4 ajani kindlasti oma ſeiſupaikadel. Weel jäiwad paar tormijooksu asjataks. Kuid kella 5 ajal läks wiimati kindral Matſumara iſe oma samurai-wäe hulgaga pääletungima. Sellesse Jaapani kõigeparemasse kaardiwäesse oliwad kõigetublimad mehed paigutatud ning nende ettewõttel oligi ſiis ka tubli tagajärg. Kahelt küljelt tormati mäe wasta, ning kuigi kaitsjate kange tuli samuraiſid weel korraks peatas ja tagaſi tõrjus, murdis Matſumara oma waprade meestega endale wiimati ometi mäeharjale teed. Kella $^1/_2 8$ ajal oli juba osa mäge ta käes, ning kui ka teine tormaja ſalk sinna jõudis, pidiwad ülejäänud mäekaitsjad jäält lahkuma, kuna küll enne weel mäeharjal metſikult püſſitikkudega wõideldi. Loo lopuks oli ometi, et õhtuks mägi jaapanlaste kätte jäi, kes sinna jalapäält kaks kuulipildujat üles ſeadſiwad, millega iga tagaſi-wõitmine wõimataks ſai. Wenelaſed kaotataſiwad muidugi taganemiſel ka suurema jao oma suurtükkiſid.

Kõrgemäe kaotus tundus meile muidugi wäga waluſalt ning järgnewal ööl tungiſiwad wenelaſed omapoolt kuus korda pääle et mäge tagaſi wõita, aga asjata. Järgmiſel hommikul hakkaſiwad kõik Wene patareid, mille kuulid Kõrgemäele ulataſiwad, omalt poolt kibedasti sinna tuld andma, et jaapanlaſi ära peletada. Ning selle järele wõeti weel mõnda korda tormijooksu tähtſa ſeiſukoha tagaſi-wõitmiſeks ette. Kuid nende tagajärjeks oli ainult meie poolt ränk kaotus. Eſiti troostiti meil end küll sellega, et jaapanlaſed ometi äkiliſe mäe otſa raskeid suurtükkiſid üles wiia ei saa ning waenuliſe tule all korda seada ei suuda. Kuid mis wenelastel wõimata olnud, sai jaapanlastel ometi wõimalikuks. Peagi ſeiſiwad jaapanlaste rasked suurtükid mäe tipul ja hakkaſiwad nüüd omalt poolt hirmſat tuld Wene kindlustuste ja laewade pihta sülitama.

Küll oli Kõrgemäe wõitmine nendele wäga kalliſt hinda maksnud — kaotuſi loeti paarikümne tuhande mehe pääle. Ka wõitwa wäe juhtiw kindral Matſumara wiidi surmawalt haawatult werewäljalt ära. Ja wäe ülemjuhataja Nogi ainus alles olew poeg (teine langes ju kewadel Kintſhou lahingis) suri samuraide ſalga

ridades. Aga kallis wõit kandis nüüd ka rohket wilja. Seft Kõrgemäe kaotuse järele ei suutnud wenelased siin pool enam oma muid seisukohtasidgi kinni pidada. Warsti langes ka Punanemägi jaapanlaste kätte ning wenelased taganesiwad Itsashani ja Ansatshani. Hirmsa weretalguse järele tehti nüüd lühikeseks ajaks sõjaristade puhkus, mille jooksul mõlemad pooled oma surnusid matsiwad, nii palju kui see wõimalik oli.

Kõrgemäe wõitmine otsustas Wene laewastiku saatuse otsekohe, kindluse oma aga juba ligemaks ajaks. Siit mäe otsast wõisiwad jaapanlased terwet kindlustuste-kogu, linna ja ka sadamat üle silmitseda ja oma suurtükkidega lasta Siit tungisiwad siis jaapanlased, nii pea kui end kinnitanud, wastupanemata wõimuga läänepoolsete kindlustuste põhja- ja lõunapoolsete osade wahele, millega nad Stõsselile taganemisetee Ljaoteshani kinni paniwad. Kuid kõige suurem tähtsus oli Kõrgemäe kätteiaamisel meie laewastiku kohta, mida siit nüüd 11-tolliliste suurtükkidega otsekohe kuue wersta kaugusele lasta wõidi. Niipea kui mägi nende käes oli, paigutati sinna 20 suurtüki-mürakat, mis nüüd wahetpidamata Wene laewade pihta kuulirahet saatsiwad. Ning püstihull lugu oli sellega, et laewadelt wastulaskmiseks enam pisematgi wõimalust ei olnud, waid nad pidiwad kuulisid ainult wastu wõtma. Kui wiimased katsed Kõrgemäe tagasiwõtmiseks nurja läksiwad, wõidi meie poolt ainult kurwa meelega ja ristis kätega päält waadata, kuda jaapanlased meie laewasid lõhkusiwad.

Pommitamine algas kohe 24. now. ja kestis wahetpidamata ligi nädal aega. Kõigepäält sihiti tuli soomuslaewade pihta ning nii wajusiwad uhked sõjalaewad „Poltawa," „Pobjeda," „Retwisan" ja „Pereswet" sadamas wee põhja, osalt ehk täiesti; pea selle järele saadeti ka soomusristlejad „Pallada" ja „Bajan" sedasama teed, niisama miiniwedaja „Amur" ja suurtükipaat „Giljak." Mis laewadest weel weepinnale jäi, oli paljalt warem. Kõige kauemini seisis weel endine lipulaew „Sewastopol" alles, kuna selle sõdi juhataja Essen seda päewa-ajaks ikka wälimisesse sadamasse wiis, kus see Tiigrimäe kantside taga jaapanlaste tule eest warjul oli. Nii wõis ta end Kõrgemäe suurtükkide eest päästa. Kuid temale tuli häwitus teisalt — Jaapani laewade miinidest. Küll kaitses „Sewastopol" end wajunud laewadelt wõetud torpedowõrkudega. Nii siis saadi 8 korda Jaapani miinide päältetungimist tühjaks teha. Aga 29. ja 30. now. waheliſel ööl õnnestas jaapanlastel ometi ka „Sewastopoli" oma miinidega rängalt wigastada. Küll kaotasiwad nad selle juures kaks oma miinilaewa, kuid seda kahju ei pannud nad oma suure wõidu juures tähelegi.

Sellega oli siis terwe Port-Arturi laewastik ära häwitatud. Ainult neli miinilaewa suutsiwad end öö-ajal Jaapani laewade wahelt läbi poetada ja Tshifussе peitu minna, kus nad aga sõja lõpuni nagu wangis pidiwad olema. Wenemaa oli nüüd kõige oma laewastiku kaotanud, mis ometi sõja algul umbes Jaapani kõige merewäega pea ühekõwadune oli olnud. Kuid nüüd oli ta otsas, ilma et õieti midagi teha oleks suutnud. Terwe ta wõitluste kestwus oli ainult õnnetusterida. Esimese ränga löögi sai ta juba, juhatajate ettewaatamata oleku päraft, sõja algul, warsti tuli „Petropawlowski" kaotus. Suwel köitis õnnetu merelahing, admiral Withöfti surm ja admirali Uhtomski oskamatus laewastiku saatuse kindluse omaga üsna ühte. Ning admiralil Wirenil ei olnud lõhutud laewadega enam midagi teha, kuni lõpuks laewamehedgi kindluse kaitsewäe ridadesse juhiti. Wene rigile maksis laewastiku kaotus wähemalt 100 miljoni rubla. See oli üliränk otsekohene kahju, kuid kaudne kahju oli weel suurem. Sest sõja lõpuline otsustus pidi ikka merewõitlusel tulema ning merel oli nüüd Jaapan täieline peremees. Admiral Togo oli oma suure ülesande, Wene laewastikku häwitada, täielikult lõpule wiinud, ilma et ise selle juures palju midagi oleks kaotanud (Jaapani kaotused merel tuliwad iseäraliste äparduste mõjul). Nüüd wõis Togo suurema osa oma laewastikust kodumaale parandamiseks wiia, et see kewadel jälle täielt wõitlusewalmilt Wene uue laewastiku wastu wõis minna, ja nüüd kindla wõidulootusega.

Jaapanis saadi asjaloo tähtsusest hästi küll aru ning nii pole ime, et Togo ja Kamimura (keda suwel kiruti) nüüd Tokios rääkimata röömuga wastu wõeti.

Port-Arturi alla jäeti nüüd ainult piiramise-laewastik, kes kindlusele mere poolt abiwiimist pidi takistama. Seda ülesannet täitis see ka tublisti, nii et ainult wäga waewalt mõni Hiina lootsik weel sadamasse pääsis. Sellega ligindati kindluse langemist suurelt.

Laewastiku häwitamisega lõppes nowembrikuu meile Port Arturis wäga kurwalt.

10. Detsembrikuu. Port-Arturi allaandmine.

Jaapanlaſed oliwad igal pool üli-agarad, rauda ſeni taguma, kui ſee kuum oli. Nii ka ſeekord. Oliwad Wene laewad häwitatud, hakati kohe ſadama ligi ſeiswatele ſõjakraami-ladudele tuld andma. Pommitati Tiigrimäge ja Kuldmäge ning tagajärjeks oli, et Tiigrineemel olew miiniladu põlema läks, mis jällegi kindluſe kaitsmiſele halb löök oli. Tihedalt langeſiwad Jaapani pommid nüüd ka otſe pääkindluſe pihta ning tegiwad ſääl palju kahju. Kindluſe ſuurtükid ſülitaſiwad muidugi oma poolt tuld wastu, aga nähtawasti polnud ſellel jugugi niiſuguſt mõju kui jaapanlaſte laſkmiſel. Kindluſewäe ſeiſukord läks igapidi wäga raskeks. Waenlaſed laſkſiwad nüüd terwe kindlustuſte-ringi pääle ning nii pidi kaitſewägi ühtelugu jalul ſeisma, tuld kustutama, asju ühelt kohalt teiſale koristama jne., ning ka alati walmis olema, kardetawatele ſeiſukohtadele appi minema, kuhu waenlane pääle kippus. Jaapanlaſed wõiſiwad Kõrgemäelt ſadama-kindlustuſi 5—6 wersta kauguſelt lasta, niiſama põhjapoolſet kantſide rida 6—8 wersta kauguſelt küljepoolt. Nende ärawõitmine oli ſiis jaapanlaſtele palju kergem. Ka pääkindluſe eelne kantſide rida, Tahwlimäeſt Rääguмäeni, ſeiſis nüüd täitſa Jaapani tule all. Warjatud oli ainult weel kindluſewäe wiimane toepunkt, 220 ſülda kõrge Ljaoteſhani mägi, ſeſt ſinna ligi 10 wersta kauguſele ei ulatanud Jaapani tuli weel. Aga ſinna taganema ei pääsnud Wene wägi enam.

Kindluſe wastupaneku wõim hakkas nüüd ruttu nõrkema Selle häwitawa tule ees, mida jaapanlaſte 11-tolliſed ſuurtükid kindlustuſte wastu ſülitaſiwad, ei ſuutnud ka Wene tubli ehituswäe kindrali Kondratenko ülihoolſad tööd ſeista. Seſt põrgulik ſuurtükituli purustas aegapidi ka kindlad kaljuſeinad. Nii ſiis wõitis Nogi järk-järgult läänepoolſe kantſide rea toepunktid üksteiſe järele ära.

Nendes wõitlustes langes siis ka kangel semeelne kindral Kondratenko 2. detsembril Kikwanshani kantsis, temaga ühes mitmed muud tähtsad ohwitserid. Jaapani pomm tungis maa-alusesse warjupaika (kasematti) ja tegi sääl häwitust. Kondratenkot ei tabanud küll pomm otsekohe, aga pommi põrutusel tekkinud õhurõhk wirutas teda nii kõwasti kaljuseina wastu, et silmapilk suri. Kondratenko surm oli Port-Arturi kaitsmisele üliränk löök. Teda nimetati suure õigusega „kindluse hingeks;" ta oli terwel piiramise-ajal kaitsewäele elustuseks ja ergutuseks olnud, ta mõju sõjalaste kohta oli imesuur. Kui siis ta surmasõnum tuttawaks sai, nähti isegi wanu sõjamehi lapse moodi nutwat. Selle kangelase kaotamisel hakkas ju kaitsewäe ridadesgi aimdus tõusma, et kindluse langemist enam ära hoida ei saa.

2. detsembril ettewõetud torm lõõdi küll tagasi, aga juba 6 dets. langes Põhja-Kikwanshan ning sellega murdus pääkindluse eel seiswate kantside esimene rõngas. Kikwanshani kallal wõideldi 10 tundi mõlemalt poolt kange wapruse ga. Jaapanlased oliwad kantside alla 40 jala sügawusesse miinid seadnud, milles terwelt kaks puuda dünamiti oli. Ning kui see põlema süüdati, lendas suur osa kantsiwallidest puruks. Siisgi lõõdi esimene tormijooks tagasi. Kuid kesk-öö ajal wõeti uus üleüldine tormijooks ette, mille juures püssitikudega ja käsi-granatidega wõideldi ning tagajärgeks oli, et kokkusulanud kaitsewägi kantside rusudest wälja põgenes, 7 suurtükki maha jättes.

Jaapanlased saiwad Kikwanshanist küll ainult waremed kätte, aga nad kohendasiwad selle oma usina tööga kohe jälle nii kaugele, et see juba hommikul jällegi kaunis korras oli ning nad siit oma wõitmisetööd jätkata wõisiwad.

Sellega oli Jaapani ehituswäe töö esimese suure wõidu kätte saanud; pääkindluse esine kaitsejoon oli läbi murtud. Kuna nüüd jaapanlaste miinid mitmel pool kantside all plahwatama hakkasiwad, ajas see kindluse kaitsewäe meeleheitmisele. Maa-aluse waenlase ees nõrkes ka Wene sõjamehe muidu murdumata julgus.

Detsembrikuu keskel hakkasiwad Jaapani kaewajate (sapöri) wäehulkade tööd, mida mitu kuud suure usinusega tehtud, igal pool walmima. Nimelt raudtee ääres olewate pääkantside wastu sihitud maa-alune töö oli nüüd lõpul. Kuna aga maa all kaewati, müriseswad maa pääl suurtükid. 9 dets. wõitsiwad jaapanlased kaks kõrgustikku Tuwilahe pool küljes ära ning katkestasiwad nii läänepoolt kindluse ühendust merega täitsa. Makarowi kõwad patareid wõideti ja piirajad tungisiwad juba üsna Wene wiimase

kaitserinna ette, millega nad ka Ljaotishani teed üsna kinni panna ähwardasiwad.

Wahe-ajal oli ka raudtee ääres olewate kantside wastu kange päästetungimine sihitud. Juba detš. alguseš saadik pommitasiwad jaapanlased neid 200 suurtükiga. Selle hirmsa tule wastu ei suutnud ka kõwem kaljusein seista ega ka kõige kindlam „kasematt" warju anda. 11-tolliliste suurtükkide pommid tungisiwad wastupanemata wõimuga igale poole. Niisuguš põrgulikku mängu jätkati nädalit kolm. 11 detš. wõtsiwad jaapanlased kindluse idaküljes mitmed eelkantsid ära; häwitawa suurtükitule ees pidiwad wenelased oma wiimseteš kaitsewarjudeš wälja põgenema. Küll ei olnud Jaapani tormijooksudel 8—10 detš. Erlungshani ja Itseshani wastu weel soowitud tagajärge. Aga 15 detš. langes Erlungshan ometi, kuigi alles kange wõitluse järele. Selle juures oli kindral Nogi ise juhatajaks. Maa-alune kaewamisetöö oli siin nüüd walmis ja kella 10 ajal hommikul purunes Erlungshani kõwa kaljusein seitsme miini põruturel laiali, mille juures ligi pool kaitsewäge surma sai. Ning selle järele tuli wihane tormijooks. Kuid alles õhtu eel suudeti kaitsewäe riismeid kantsist wälja tungida. 43 suurtükki pidi maha jäetama.

See ränk kaotus tundus kindluse kaitsewäele wäga raskelt. Seitse kuud keštnud kange wastupaneku järele hakkas selle jõud wiimati ometi raugema. Piirajad tungisiwad mitmes kohas ju lausa Wene kantside wahele, eraldasiwad neid üksteiseš, ja nii langesiwad need õige ruttu üksteise järele. Erlungshaniš lõuna-lääne pool seisew Sungshushani kindel kants purustati juba 18 detš. miinidega ära ja wõideti siis ainult ühe tunni keštnud wõitluse järele wõrdlemisi hõlpsalt. Muiš kaitsewäge mattis plahwatuse mõjul õhku wirutatud kaljutükkide ning mulla maha langemine oma alla, ülejäänud mehed põgenesiwad lõunapoolsesse kantsi. Selle järele langes peagi ka Panlundshani kants. Järgnewal päewal purustasiwad jaapanlased Wangtai kantsi rinnakaitse-wallid ära ning wõitsiwad ka selle kindlustuse oma kätte, wenelaste meeleheitwaš wastupanemiseš hoolimata. Nõnda oli terwe raudtee otse linnani ning ta ääres seiswad kohad täitsa piirajate wõimu all.

Läänepool tungisiwad Nogi wäehulgad wastupanemata wõimuga juba otse sadama ligi. Nende wastu saatis Stössel küll oma kõigeparemad wäeosad. Kuid kolmepäewase kibeda wõitluse tagajärg oli ometi, et jaapanlased iga ühenduse Port-Arturi ja Ljaoteshani wahel katkestasiwad ning kaitsewäe wäga õredaks saanud read tagasi tõrjusiwad. Selsamal ajal purustati ka Kinshani kants miinidega ära.

Ja selle sündmuse järele hakati Port-Arturis üleüldiselt tundma, et edaspidine wastupanek wõimata ja asjata oli. Igal pool oliwad jaapanlased juba pääkindluse kaitseliinist läbi murdnud. 19. detš. wõtsiwad jaapanlased ka põhjapoolsel liinil olewa H. kantsi ära, selle järgi nimetatud kantsi ja Panlundshani wahel olewa kaitseliini, ning lääneküljel omandasiwad nad Sanjantaost lõunapool olewad kõrgustikud. Sellega seisiwad nad ju üsna sadama ees. Nii wiisil oli Stösseli käes weel ainult Port-Arturi linn, Tiigrimäe ja Kuldmäe kindlustused mererannal, siis ka Kotka- ja Räägumäel olewad kindlustused, Itsushan ja Anfatshan, ning Ljaoteshani mägi, kuid see juba linnast üsna eraldatud. Aga ka muude seisukohtade wahel ei wõidud enam ühendust alati hoida, nii et iga kindlustuse kaitsjad ainult oma jõuuga pidiwad toime saama, teisalt abi loota ei wõidud enam. Selleşt ep tuli siis nii mitme kantsi imelik rutuline andmine.

Suurem osa Port-Arturi wahwast kaitsewäest oli juba langenud, wõi haawatult ehk haigelt põdemas. Kindluse komandandi teate järele oli roodudes läbistikku weel ainult 60 meest olemas, mitmel roodul ei olnud muid juhatajaid kui lipukandjad. Waewalt 10,000 meest seisiwad weel püssi all, kuid nendestgi oli suur osa haigeid. Selleşt arwust pidi nii mitmele poole kaitsewäeks ulatama. Toidu- ja sõjamoona oli kindluses küll rohkel arwul olemas, aga kaitsjate wähesus ja seisukohtade killustus andis otsuse, et wastu panna enam ei saadud. Ning ühtepuhkune kole pommisadu ja 11-tolliliste suurtükkide kuulid, mis igale poole tungisiwad, tegiwad seisukorra meeleheitlikuks. Ning nii oli allaandmine weel ainult ajaküsimus. Kui siis ka Wangtai ja Kikinshan wapraşt wastupanemiseşt hoolimata ära wõidetud oliwad, saatis kindral Stössel juba 19. detš. õhtul wahelträäkija kindral Nogi juurde, kindluse allaandmise päraşt kaupa tegema.

Nii põrutaw kui see teatus iseeneseşt küll oli, ei tulnud ta kellegile enam ootamata. Wene riigis, kellel Port-Arturis nii palju kaalupääl oli, aimati selle kurba otsa otsa juba mõni aeg. Seşt teated, mis Port-Arturişt saadi (kindluseşt wälja pugenud käskjalade käest Hiinamaa kaudu) kõlasiwad lõpul ikka ühtelugu tõsisemalt. Juba detsembri algul kõneles purjupaadiga Tshifusse pääsnud Wene ohwitser kindluse seisukorraşt järgmiselt: „Port-Artur näib surnuaia taoliselt wälja; ainult suurtükimürin annab weel elu. Warju ei ole enam kusagil, ka haigemajad on pommisaju all. Kui ühel ööl Jaapani granadib laatsaretisse langesiwad ja seitse haiget tapsiwad, jookşiwad põdejad, kes end jalule ajada suutsiwad, majaşt wälja lumisele uulitsale. Oma walgetes haigemaja-riietes näitsiwad

need kahwatanud kujud otse tondi moodi wälja. Läks hulk aega mööda, enne kui wahimehed neid majasse tagasi kutsuda suutsiwad. Wäga mitmed oliwad end nii ära külmetanud, et nad pea suriwad. Laatsarettides on 8000 haiget ja haawatut."

Mida ligimale piirajad kindlusele nihkusiwad, seda rängemaks läks kuulisadu. Kuna päewal pääsjalikult kindlustusi lasti, pömmutati öösel aga umbkaudu linna pihta. Detsembri keskel oli uus linn juba üsna ära häwitatud, wenelased läksiwad säält wälja ning pistsiwad säälsed suured kiwisöe-ladud, mis laewade jaoks muretsetud, nüüd ise põlema. Wõitluses muidugi kokkusulanud kaitsewägi jäi sellega weel palju nõrgemaks, et kõiksugu haiguseid mehi põdema paniwad. 15. detsembrile keisrile saadetud telegrammis teatas Stössel, et kindluse seisukord üliraske on. „Meie pääwaenlased on skorbutitõbi, mis mehi üsna maha niidab, ja 11-tolliliste suurtükkide pommid, mille wastu mingit kaitset ei ole. Ainult wähe on neid, keda skorbut puutumata on jätnud. Tegewuseta seismine, waenlaste alatine laskmine, kuna meil wastu-laskmine kuulide puuduse tõttu wõimata on, tõbed, suure hulga ohwitseride surm, see kõik nõrgendab kaitsjate jõudu iga päewaga." Oma teate lõpul ütles Stössel laatsaretis põdejate arwu 14,000 olema.

Järgmisel päewal teatas ta, et jaapanlased Erlungshani ärawõtmise järele terwe põhja õhtupoolse kaitseliini üle walitsewad, ning lisas weel juurde: „Meie kuulid on üsna otsas. Ma tahan hoolitseda, et uulitsal tapmist ei sünni. Skorbutitõbi teeb sõdijate ridades suurt häwitust. Mul on weel ligi 10,000 meest sõjariistade all, kuid pea kõik haiged."

Ning 19 detsembril, kui juba allaandmise pärast kaubeldi, tuli Peterburisse Stössseli wiimane telegramm, mille lõpu-laused otse meeleheitmise waluhüüet awaldasiwad: „Suur keiser, anna meile andeks! Meie oleme kõik teinud, mis inimesel wõimalik oli. Pea 11 kuud kestnud alatise wõitluse mõjul on meie jõud wäsinud. Ainult neljas osa kaitsewäest, kellest pooled haiged on, hoiawad üle 27. wersta pikkust kindluse kaitsejoont oma käes, ilma abiloomuseta, ilma puhkuse-wõimaluseta. Inimesed on paljalt warjudeks jäänud."

Wiimasel wõitel päewal läksgi kindluse pommitamine weel kõige kibedamaks, kuna seda nüüd üsna lähedalt teha wõidi. Nende päewade koledat seisukorda ei suuda küll keegi kirjeldada. Laatsaretid oliwad üsna tungil täis. Küll püüti haigemajasid wahel teisale paigutada, kus enam warju oleks, aga wiimati oli ühesugune häda igalpool. Haiged ja haawatud, kellel weel jõudu oli, roniswad uulitsale wälja, kuigi sääl niisama pommirahe all oliwad;

mõned püüdsiwad majade waremete wahel prügihunikutes peidupaika otsida, kuid külmetasiwad sinna ära, teised käperdasiwad wõitluselinini, kus nad sõjariistade puudusel jaapanlasi kiwidega pilduda püüdsiwad, ja wiibisiwad sääl seni, kuni surnult maha langesiwad. (Nii teatawad mõned kindluses olijad; kas see kõik sulatõsi on, ei tohi muidugi öelda.) Maa-alustes warju-urgastes (kasemattides) nähti igalpool mustunud nägusid, millel selgesti nälja-kurna, wäsimuse ja täielise tüdimuse jäljed näha oliwad Paljud inimesed, kellelt midagi küsiti, ei wastanud sugugi; nende silmadest tundus, et nad küsimisest arugi ei saanud. — Haigete ja haawatute rawitsemist takistas wäga suurelt arstirohtude ja haawasidemete puudus.

Niisuguse alatise pommide saju ja sharapnellide wilistamise all astus siis kindluse kaitsewäe ülemate sõjanõuukogu 16. dets. kokku, seisukorra pärast nõuu pidama. Selle nõuupidamise käigu kohta tulnud teated lähewad õige lahku Esiti teatati, et kindral Stössel ise kõwasti kindlust edasi kaitsta tahtnud ning kindralitele, kes seletasiwad, et sõjamehed enam wõidelda ega ülemate käskusid täita ei suuda, kuigi neid antaks, rusikaid näidates ütelnud: „Siis sõdige ise, kindraliherrad!" Pärast aga tuli Stösseli üle kohtupidamisel ilmsiks, et sõjanõuukogus suur enamus allaandmise wastu olnud ning nii selles asjas mingit otsust tehtud polnud; nõuukogu lahkus selgusele jõudmatalt Pärast aga hakkas Stössel oma enese wõimul alla-andmise pärast kauplema, ilma et enam sõja-nõuukogu kokku oleks kutsunudgi, mille eest ta siis suureks süüdlaseks mõisteti. Asjalugu oli aga ometi küll nii kujunenud, et kindluse kinnihoidmist sel korral kuigi kaua enam mõelda ei wõidud, kuna wäljast poolt abi ka mitme kuu jooksulgi loota ei olnud. Nii siis oleks edaspidise wastupanemise tagajärjeks jaapanlaste tormijooks otse kindluse pääle, ning selle mõjul kole weresaun olnud, millest ometi enam pisemat tulu ei oleks tulnud. Inimsuse seisukohalt waadates tegi siis Stössel õieti, et ta niisuguse werise lõpu-etenduse Port-Arturi kurbmängust eemale hoidis. Kurb oli see ju iseenesest küllalt.

Nii siis otsustas Stössel 19. dets., kui Wangtai ja Ssungshushan kaotatud, kindlust alla anda. Kuid enne wõeti weel linnas, kindlustustes ja sadamas põhjalik häwitamine ette, et seda, mis weel alles oli, ennemini ise ära purustada, kui waenlase saagiks anda. Ida-Kikinshan ja selle ligiduses olewad kantsid põrutati püssirohuga õhku ja jäeti siis maha Niisama häwitati terwe Port-Arturi laewastiku riismed sadamas ja sadamasuus dünamindiga puruks. Ära lõhuti „Retwisan", „Pallada" „Poltawa", „Bajan" Ainuke laew, mis weel liikuda wõis, „Sewastopol", wiidi wälimisele

reidile ja purustati sääl ära. (Suuri laewamürakaid ei saadud ometi täitsa ära lõhkuda, waid nende kogust jäi küllalt weel terweks. Nii siis wõisiwad südid jaapanlased pärast seda mitmed laewad jälle weest wälja tõsta, parandasiwad need ära ning seadsiwad oma laewastikusse.) Ka suur hulk piiramise-suurtükkisid häwitati ehk rikuti ära — Laewastikus alles olewad kuus miinilaewa, mis oma wäiksuse tõttu end seni Jaopani pommide eest ära peita oliwad osanud, sõitsiwad aga sel wiimasel ööl, mil kindlus weel meie käes oli, sadamasuust wälja merele, et endid Hiina randa päästa. See õnnestaski nendel, kuna Jaapanil nüüd wahilaewu Port-Arturi all wähe oli ning sadamast kuulduw dünamidi lõhkemise ragin nende tähelepanemise oma poole tõmbas, nii et Wene miinilaewad waenlasteſt nägemata mööda sõita saiwad. Päraſt märgati lugu küll ja Jaapani miinilaewad tõttasiwad wenelasi taga ajama, aga ei saanud neid enam kätte. Neli laewa jõudsiwad järgnewal päewal (20 detſ.) Tſhifusse, kaks Tſingtausse, kus need aga muidugi sõjariistad ära andma ja nagu wangi jääma pidiwad.

19. detſ. õhtul kell 5 ilmus Stössseli saadik leitnant Malſtſhenko Shuissi külasse ja tõi Jaapani eelwäe-ohwitseridele kirja, mis kohe kindral Nogi kätte saadeti, kes selle kella üheksa ajal kätte sai. Kirjas seisis: „Kindluse praeguſt seisukorra järele arwan ma edaspidiſt wastupanekut asjataks. Et inimeste elude ohwerdamiſt ära hoida, panen ma ette, allaandmise päraſt läbirääkimiſi alustada. Stössel.“

Nogile meeldis ettepanek muidugi üliwäga ja ta saatis kohe oma poolt läbirääkija wastusega tagasi, teatusega, et tema kindrali Itſiſhini oma wolinikuks nimetab, ning et see 20 detſ. lõuna ajal Kotkamäe kindlustuſesse tuleb, Wene wolinikuga allheitmise tingimiste päraſt kokkurääkima.

Sellega oli siis kindluse saatus juba otsustatud. Järgnewal ööl sündis eelnimetatud häwituſetöö sadamas ja kantsides. Wene wäe taganemise järele lõhutud kantsideſt sammus waenlane kohe sinna sisse ning wõttis ka mõned kõrgustikud lõunapoolsel liinil oma kätte; keelajaid ju enam ei olnud.

20. detſ. kella ühe ajal algasiwad Kotkamäel läbirääkimised. Wene poolt oli wolinikuks Stössseli staabiülem kindral Fock. Palju aega nendega enam ei läinud, seſt asjakord oli mõlemil pool selge, ning sarnase korra jaoks on sõjapidamise-wiisis juba kindlad määrused kujunenud. Nii siis oldi juba kella nelja ajal asjaga lõpul ning kell pool wiis kirjutati alla-andmise leping alla. Tingimised oliwad harilikud. Nendes määrati, et terwe Port-Arturi

kaitsewägi sõjawangiks saab; ohwitseridele anti ometi luba, et nad Wenemaale tagasi minaa wõiwad, kui auusõna annawad, et selles sõjas enam Jaapani wastu ei wõitle. Kõik Port-Arturi kindlustused, suurtükid, toidu-ja sõjamoon, laewad, walitsuse-ja sõjawäe hooned jne., nimelt terwe Wene riigi omandus Port-Arturis, saab wõitja omaks, niisuguses järjes, nagu see allaandmise tunnil leidus.

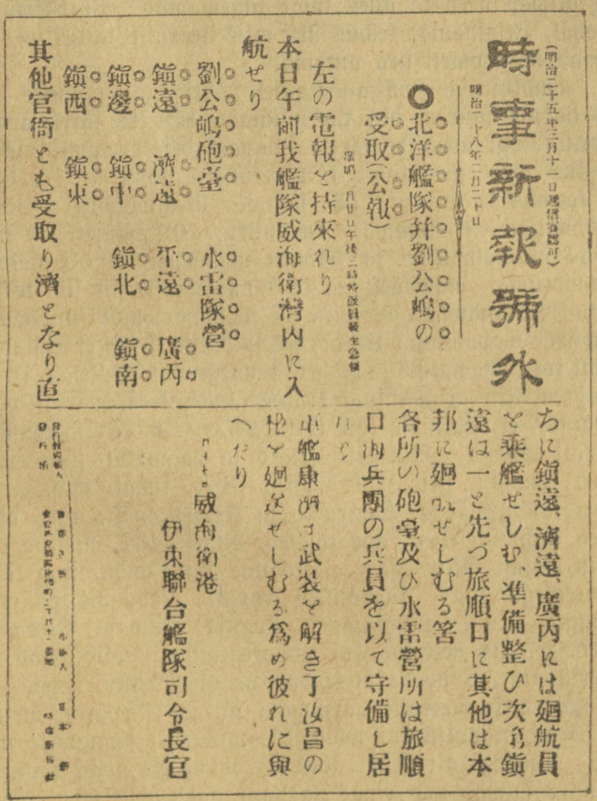

時事新報號外

（明治二十五年三月十一日遞信省認可）

明治二十八年二月二十日

○北洋艦隊幷劉公嶋の受取（公報）

左の電報を持來れり

本日午前我艦隊威海衛灣内に入航せり

劉公嶋砲臺　水雷隊營

鎭遠　濟遠　平遠　廣丙

鎭邊　鎭中　鎭北　鎭南

鎭西　鎭東

其他官衙とも受取り濟となり直ちに鎭遠、濟遠、廣丙には廻航員を乘艦せしむ、準備整ひ次第鎭遠は一と先づ旅順口に其他は本邦に廻航せしむる筈

各所の砲臺及び水雷營所は旅順口海兵團の兵員を以て守備し居れり

軍艦康濟は武裝を解き丁汝昌の艦を廻送せしむる爲め彼れに與へたり

威海衛港

伊東聯合艦隊司令長官

Jaapani ajalehe eraleht PortArturi langemise teatujega.

Nagu nimetatud, oli wäga suur osa sellest ju ära häwitatud. Allaandmise tingimiste täitmise pandiks pidiwad Itseshani ja Anasashani kindlustused ning lõuna-idapoolsed kõrgustikud kohe Jaapani kätte antama.

Need tingimiſed täideti ligematel päewadel täiesti. 21 detſ. anti nimetatud kindlustuſed Jaapanile ära ning järgnewatel päewadel wiidi terwe alles olew kaitſewägi linnaſt wälja Tuwilahe äärde, kuſt ſee laewadega Dalnisſe ſaadeti, ning ſäält wähehaawal Jaapanisſe.

Otſe weriſte ſüdametega lahkuſiwad Wene ſõjalaſed küll oma wiimaſteſt kindlustuſteſt, mida nad nii kaua kaitſnud oliwad. Teadagi oliwad need ka alles kõige tugewamad; Port-Arturi kaitſmiſe keſkkohal, Itſaſhanis, leidus üksi wiis iſeäraliſt kaitſeliini. Kuid nüüd pidiwad need ometi ära antama.

Kindluſewäe wälja-ſaatmiſel nähti aga, et ſelle arw ometi weel hoopis ſuurem oli, kui wiimaſte teatuſte järele arwata wõidi. Kindral Nogi aruande järele Jaapani ſõjawäe-walitſuſele oli ſõjawangide arw järgmine: 8 kindrali, 4 admirali, 57 polkownikut, 100 laewaſtiku-kapteni, 53 ſõjawäe ülem-ohwitſeri, 200 laewaſtiku-ohwitſeri, 97 ſõjawäe ametnikku, 109 tohtrit, 20 waimulikku, 22,434 alamohwitſeri ja ſoldatit maawäeſt, 4500 madruſt, 3645 mitte-wõitlejat maawäeſt ja 500 merewäeſt, nii ſiis kokku 32,207 meeſt. (Arwatawaſti on mitte wõitlejate arwuſſe ſuuremalt jaolt ka Wene-wäe wabaſõdijad loetud, kes ſoldatite kirjas ei ſeiſnud). Selleſt arwuſt loeti haawatuid ja haigeid peaaegu pooled olema (15—1600 a). Selle ametliku arwuſtikuga umbes ühte käib ka Jaaponi poolt tulnud erateatus, et Dalniſſe kõik kokku 23,500 meeſt Jaapaniſſe ſaatmiſeks oli toodud. Raskeſti haigeid ja haawatud jäeti eſiotſa Port-Arturi maha; neid wõis waheſt $8^1/_2$ tuhat olla. — Kindralideſt ei tahtnud Fock, Smirnow ja Korpatowski, ning admiralideſt Wiren, ohwitſeridеſt aga pooled, nimelt 437, nõutud auuſõnaliſt tõotuſt, ſõjaſt mitte enam oſa wõtta, mitte anda, ning läkſiwad ſiis ſõjameeſtega ühes Jaapaniſſe wangi. Jaapanis paigutati Wene ſõwangid Kure, Matſujama, Noguja, Hiiwaja, Kioto ja Kokura linnadeſſe, kus need jügiſeni (rahutegemiſeni) wiibiſiwad. Nendega ümberkäimine ja nende üleſpidamine oli üleüldiſelt hää, kuigi Jaapani toit meie meeſtele harjumata oli ja ſellepäraſt õieti ei maitſnud. Kuid niipalju kui wõimalik, muretſeti wangidele oma moodi ſööki. Teadagi oli nendel ſääl ikka wangielu, aga minnes ja tulles teel olles ſaiwad nad omas Jaapani maad oma jagu näha ning ſelleſt huwituſt tunda. Sõjawangide ſeas oli ka koguke eeſtlaſi, kes ſäält tagaſi tulles mõndagi mälestuſt ligi on toonud.

Kindralid Stõſſel, Reuſs, Nadejin, Koſtenkow, admiralid würſt Uhtomski, Arigorowitſh ja Roſhtiezki, ja 441 ohwitſeri, kohuſtaſiwad end auuſõnaga, mitte enam ſõjaſt oſa wõtta, ning neid lubati ſiis wabalt Wenemaale tagaſi minna. Stõſſel ſai omale Jaapani

wäejuhataja käest weel õiguse, paarkümmend wankri täit kraami ligi wõtta; päraft füüdistati teda raskesti, et tema seda õiguft kurjasti tarwitanud ning muift kroonu-kraami endale omandanud.

Otse meie jõulupühadeks asusiwad siis jaapanlased Port-Arturisse ning hakkasiwad jalapäält purustatud kindlustusi jälle kohendama ja uusi ehitama. Linna-ülemaks nimetati osaw admiral Shibajama ning tööst juhatama tuli Jaapanist suur hulk insheneriid, kuna töölisteks hulgana hiinlasi wõeti. See ülisuur hool ja agarus, millega jaapanlased Port-Arturi uuesti kindlustasiwad, näitas suure selgusega, et nad seda enam mingi hinna eest käest ei anna — wähemalt mitte enne, kui „tõuswa päikesemaa" eluwõim murtud on. Kintshou maakitsust, mis Port-Arturile nagu eesõue-wärawaks on, kindlustati juba selle kättesaamiseft saadik suure hoolega, nii et selle wõ'tmist maapoolt, ilma laewastiku abita, nüüd küll wõimataks loetakse. Ja sedasama tuleb ka Port-Arturist öelda. Seda tähtsat kindlust, mille kättesaamiseks niipalju waewa nähtud ja werd walatud, oskawad jaapanlased küll teisiti kaitsta, kui ta endised omanikud seda on suut"ud.

Jseeneseft mõista, oli Jaapanis Port-Arturi (jaapanlastel Riojuku) kättesaamise teadet kuuldes otsatu rõõm ja waimustus, mis isegi need määratud ohwrid ära unustama pani, mida ettewõte nõudnud. Ajalehed andsiwad looft kähku eralehtede kaudu teada. Ühte niisuguft eralehte näewad lugejad lhk. 511 ärakujuna.

11. Tagasiwaade ja lõpuarwe.

Port-Arturi allaandmine sündis uue kalendri järele (mis ka Jaapanis maksew n) otse Uueaasta päewal 1905. See sündmus lõpetas siis 1904 aastase 11 kuud kestnud sõjakäigu. Paraku oli selle otsus Wene riigile ütlemata raske ja kurb. Terwel sõjakäigu ajal tuli ikka üks õnnetus ja äpardus teise järgi, ilma et waheldusels mõnigi kord mingi wõit ka oleks õnnestanud. Kahe suure ja mitmekümne wähema lahingu kaotus ja terwest laewastikust ilma jäämine oli ju rängalt küll tundunud, kuid kõige suurem ja põrutawam löök tuli weel aasta lõpul. See oli niisugune õnnetus, mille wäärilist Wene riik waheşt mongolite ajast saadik ei olnud näinud. Nii kirjutas Wene suur leht „Now. Wremja." See oli ehk liialdus, kuid täitsa õige on küll see, et Wene riigil ta korralise sõjawäe asutusest saadik (Peeter Suure ajal) ühtegi nii õnnetut sõjaaastat ei ole olnud. Juba aineline kahju oli otse kole. Terwe Ida-Aasia laewastik (7 soomuslaewa, 6 esimese ja 5 teise klassi ristlejat, paarkümmend miinilaewa) oli otsas, lahinguwäljadel oli mitusada suurtükki ning otsata palju sõja- ja toidumoona kaotatud, aga nüüd tuli lisaks weel Port-Arturi kaotus, millega ühes määratu hulk sõjakraami waenlase saagiks langes. (Suurtükkisid arwati Port-Arturis kokku ligi tuhat olema; nendest oli küll suur hulk rikutud, aga üle 500 läksiwad ikka terwelt wõitja saagiks, kes neid muidugi kohe oma tuluks tarwitama hakkas). Kõik see põhjatu suur kulu, mis Wene riik selle kuue aasta jooksul, mil ta Kwantungi maad oma käes pidas, selle kindlustamiseks wäljaandnud oli, jäi nüüd nagu mahawisatuks — halwem weel: See sai ta waenlase jõuu kinnituseks. Ainult Dalni kaubasadama ehitamine olla umbes 80 miljoni rubla ära neelanud. Port-Arturi kindlustamine aga olewat koguni üle 200 milj. rubla maksnud. Kaotatud oli ka kõik Port-Arturi kaitsewägi ning laewastiku mehed. Esimese arwu loeti umbes 40,000 mehe pääle, laewamehi oli üle 10,000, nii siis kokku 50,000 sõdijat. Piiramise ajal wõideldes ja merelahingus langenute arwu loeti umbes 15,000 pääle, üle 32,000

läksiwad wangi, ainult waheſt paar tuhat oliwad end Hiina randa jõudnud laewadega hukatuſeſt päästa ſuutnud.

Jaapani kaotuſed meeste pooleſt oliwad Port-Arturi wõitlustes küll palju ſuuremad kui wenelastel, ſeſt täitſa selge on ju, et pääletungijate ſeiſukord hoopis halwem oli kui kaitsjatel. Arwatawasti on Jaapani kaotuſi Port-Arturi all meiepoolſetes sõjaſõnumites küll wäga palju liialdatud, kuna sellega oma kaotuste walu wähendada mõeldi. Kindluſe kaitsjate poolt teatatud Jaapani kaotuſi kokkuarwates tuleb küll wähemalt 80,000, teiste teatuste järele koguni 100,000 meeſt wälja. Jaapani oma teadete järele oliwad aga kaotuſed poole wähemad; neid luges kindral Nogi ühes Kintſhou lahingu kaotustega umbes 40,000 mehe pääle. Wõib olla, et ſee kahju omajagu ſuurem oli, aga igatahes oli Wene sõjawäe meeste kaotus (ühes sõjawangidega muidugi) Port-Arturi wõitlustes lõpul ikkagi umbes niiſama ſuur kui ta wastaſel.

Agaruſt ja tubliduſt on tõesti mõlemad wõitlewad pooled Port-Arturi piiramiſe loos wäga rohkel mõõdul awaldanud. Selle kaitsmine ſeiſab kahtlemata auuſamate ſündmuste ſeas sõdade ajaloos, on tõesti küllalt kuulſate Sewastopoli ja Plewna kaitsmiſe wääriline. Osalt käib Port-Arturi lugu neiſt weel ette, ſeſt nii Sewastopolis kui Plewnas ſaadi ikka peaaegu piiramiſe lõpuni wärsket moona ja abiwäge ligi tuua, Port-Artur aga oli 8 kuud täielikult ümberpiiratud ja pidi end sellega läbi ajama, mis käes oli. Kuid kõigiſt püüeteſt hoolimata ei ſuutnud kaitsjad oma ettewõtet, wähemalt rannakindluſi ja ajutiſelt kindlustatud Ljaoteſhani mäge ſeni kinnipidada, kui uus laewaſtik nendele appi jõuaks, ometi mitte täide ſaata. Seſt waenlane oli oma piiramiſewõõ ju wäga kokku tõmmanud. Ning nagu pärastiſed ſündmuſed näitaſiwad, ei oleks selleſtgi enam ühtegi abi olnud, kui weel wastupanekut pikendada oleks ſuudetudgi. Seſt maikuuni ſeda jätkata, mil laewaſtik Waikſele merele jõudis, oli ometi lauſa wõimata. Aga ka ſiis ei pääsnud ju abilaewaſtik ometi Port-Arturi ligidalegi, waid ſai merel otſa.

See tubli, waper ja wiſa wastupanek, mis Wene wägi Port-Arturis awaldas, oli ometi wäikeſeks troosti-tilgaks ſellesſe kibedaſſe kurbtuſe-karikaſſe, mis Wenerüügil juua tuli. Sõjawäe kohta on ſee aun ja kuulſus küll kitſendamatalt päraſt-poolegi alles jäänud ning jääb edaspidigi. Teiſiti on lugu aga Wene wäe juhatajatega. Piiramiſe ajal ja eſiotſa päraſtgi weel käis kõigepealt Stöſſeli, aga ka teiſte wäejuhatajate kiitus kõlawalt üle ilma. Neid kuulutati kangelasteks ning wäljamaalgi awaldati nende kohta imeſtuſt; Saksa keiſer annetas Stöſſelile oma

riigi kõigekõrgema auumärgi ning Prantsusemaal möeldi temale kuld-auumööka kinkida. Kuid peagi hakkasiwad teistsugused jutud kuulduma, mis asjalugu hoopis teises walguses näitasiwad. Kõigerohkem Stösselile, aga ka teistele juhatajatele, anti mitmesuguseid süüdistusi, et nad kaitsmise asja halwasti ajanud ning kindluse liig wara alla andnud. Ning tõepooleşt peeti kolm aastat hiljem Port-Arturi kaitsmise juhtijate üle sõjakohut, mis nimelt Stösselile wäga halwasti lõppes.

Selle wastu on Jaapani sõjawäe ning nimelt ta ülemjuhataja kindral Nogi kuulsus, mida nad kindluse wõitmisega saiwad, päraştpoolegi puutumataks jäänud. Nogi awaldas siin ülişuurt kangelasemeelt; ta nägi şuurte hulkadena oma sõjalasi, nende hulgas oma pojad, şurema, aga ei nihkunud karwawäärt oma ettewõtteşt. Raskused, mida tema oma wõrdluslikult nõrga piiramisewäega ära wõitma pidi, oliwad päratu şuured, ning neid kaswatas weel kaitsewäe waper wastupanek. Alles juulikuu keskel, kui ta Hundimäed tormiga ärawõitnud oli, wõis ta päris-kindlustuste pääle tungima hakata. Iga edasitungimise samm pidi aga werega ostetama, kuid kõigişt kaotusteşt hoolimata ei raugenud edasitungijate waimustus. Maa-aluste kraawide kaewamine, kõwaşt kaljuştgi läbi, oli hiiglatöö. Kuid selle tagajärjeks oli ka tõesti şuurepäraline miinihäwituse mõju Wene kindlustuste kallal. Kui nowembri teisel poolel Kõrgemägi kätte saadi, kuşt Wene laewastikku ära häwitada wõidi, şiis oleks jaapanlased õieti küll oma waewaşt puhkama wõinud jääda, seşt kuna kindlusel nüüd enam pişematgi abilootuşt ei olnud, şiis oli selge, et kindluses walitsew nälg, haigused, sõjamoona puudus ja Jaapani pommisadu, allaandmise ometi ligema aja jooksul kätte oleks toonud. Mõnede meeleşt oli şiis see waew ja ohwrid, mis piirajad detsembrikuul weel tõiwad, asjata tegu. Kuid jaapanlastel oli şiin şuur rahwusline ülesanne täita, milleks nad endid terwelt kümme aastat ettewalmistaşiwad; uhket kindluşt eneşele omandada, mida wõõrad riigid 1895 a. nendelt ära petşiwad. Wõrdlemata waimustusega käişiwad şiis jaapanlased oma seatud şihi poole ega küşinud ohwriteşt.

Ja tõepooleşt — üliraske waewaga kätte şaadud wõit oli ka selle waewa wääriline. Port-Arturi wõitmine andis sõjakäigule niişuguse pöörde, mida julk otşustawaks wõis pidada. Maasõja kaotatud lahingud ei murdnud Wene wäe wõimu lõpulikult; neid kaotuşi wõidi edaspidises wõitluses weel parandada. Aga Port-Arturi kaotuşt ei wõinud mingi teine şündmus enam taşuda; sellel oli määratu mõju. Jaapan oli sellega eşimese täielise wõidu kätte şaanud. Wene merewõimule Kauge Ida wetes oli şurmalöök

antud. Port-Arturi omandamisega oli Jaapanil jäädaw toetuspunkt kindlalmaal käes. See tegi tal kindla ühenduse kodumaa ja sõjawäe wahel julgeks ning andis Jaapani laewastikule waba liikumise-wõimaluse. Selle järele wõis kindral Nogi oma wõitlusses karastatud sõjawäe ning päratud suurtükid Mandshuria sõjawäljale Djamale appi wiia, mis selle wõimu määratult tõstis. Selle wastu mõjus Port-Arturi langemise teatus Wene sõjawäe kohta wäga rusuwalt ja rammestawalt. Edaspidise wõidu lootus kippus suurelt wähenema. Port-Arturile appimineku lootus hoidis seni ikka sõjawäe waimustust imelise jõuuga alles, kuid selle kaotus rõhus nüüd meeled wäga maha

Wene riigis tunti Port-Arturi kaotust üleüldiselt wäga waluselt. Wene wägew kotkas, mis nii kange ihaldusega „alati lahtise mere" rannale püüdis, arwas juba Kauge Ida wetel oma tiiwu julgelt laotada wõima, kuid äkki tõusis Waiksemere udu hõlmast seni põlatud rahwas ta wastu ning tõrjus tema eemale. Jaapani saarestikust tuli kangelasemeelne rahwas wälja ning uuendas Mongoli tõuu wana sõjakuulsust jälle hiilgawalt. Harwa on enesešt liigne lugupidamine ja wastase wäetiks hindamine, oma wõidupärjade pääl puhkamine, nii kibedasti karistada saanud, kui seekord. Wäga hilja märgati Wenemaal alles asja õiget seisukorda. Mõruda meelega kirjutas tähtjas ajaleht „Rusk. Wedom.": Meie pool on sellega ülisuur wiga tehtud, et algusešt pääle ära ei tuntud, kuda Kauges Idas wõim ainult sellel wõib olla, kes merel isand on. Jaapanit ei wõideta iganes ära, kuni ta laewastik wõitmata on. Nüüd on meilt see wõimalus kadunud, et merel weel wõita wõiks, ning sellega jääks meil maal saadud wõit, kuigi meie seda weel saaksime. ikkagi poolikuks ja esiotsa tagajärjetaks.

Nii siis hakati Wenemaal seltskonnas, ja õige arglikult ka ajakirjanduses, juba rahutegemist soowitama, kuna wõidusaamiseks täieline lootus ometi kadunud oli. Kuid mõjul olewates ringkondades ei hoolitud sellešt, waid taheti seda kindlasti edasi jätkata. Detsembrikuul kutsuti uuesti 150,000 tagawarawäelist teenistusesse; terwelt Europa-Wenemaalt, Austria piirilt Kalishist kuni Jäämere äärde Arhangelini ja Wolgasuusse Astrahani (ka Eestimaad puutus see käsk). Selle suure hulga töövõimuliste meeste ärawiimine mõjus wäga raskelt riigi ja rahwa tööstuse ja ärielu kohta; rääkimata sellešt raskusest ja kurbtusest, mida lahkujate perekonnad kannataswad. Ning kõik see oli ometi asjata ohwer.

12. Wõrdlused.

Et sõda enesega otsata hulga wiletsusi ühes toob, on ju kõigile päewaselge. Kuid kõige suuremad ja laialisemad on need, mis pikaliste piiramiste mõjul tekiwad. Sest piiramise puhul kannatawad sõja-surma ja waenuwiletsuse all ei ainult sõjalased, waid suurel hulgal ka rahulised erainimesed, naesterahwas ja wäikesed lapsedgi. Siis seltsib sõjariistadest sigiwa surma ja haawade juurde ka weel nälja ning muu puudusе ja tõbede pikaline piin ja walus waew. Wanasti oli piiramise lõpuks ikka weel ärawõidetud linna kole röövimine ja tihti ärahäwitamine. Sarnaste hirmsate sündmuste kokkuwõetud kujuks on Jerusalemma linna ärahäwitamise lugu, mida küll kõik lugejaid Lauluraamatust tunnewad. Uuemast ajast on iseäranis Magdeburi linna hirmus ärahäwitamine 30 aastases sõjas tuntud. Meie maal on kõigewärskemana sarnastest nähtustest Narwa ärawõitmisel olnud rahwa mahatapmine (9. aug. 1704.) weel meie ajani haleda mälestusena ulatanud.

Wiimasel ajal on küll sõjapidamine üleüldse inimlikumaks läinud ning iseäranis tuntaw on see allaheidetud linnade saatuse juures, kus wõitja, nii palju kui wõimalik, erainimeste elu ja warandust puutumata püüab jätta. Ka ei saa uuemal ajal piiramised kunagi enam nii pikaks kesta kui endistel aegadel, mil sõjariistadeks suuremalt jaolt ainult mõõgad, piigid, nooled ja lingud olnud, millega kõwadele linnamüüridele midagi teha ei saadud. Ning kangete müüride ehitamises olnud inimesed wanal ajal päris suured meistrid. Neudest wägewateist ehitusteist on weel meie päewadeni tähelepandawad waremed alles jäänud, nimelt wanas kuulsas Mesopotamias ja Palestinas (Kananimaal), aga ka Prantsuse, Inglise ja Saksamaal uhkete rüütlilosside riismetena. Meiegi maal saab sarnaseid ehitusi õige mitmel pool waremetena näha; nimelt õige wägewad on Wiljandi ja Helme lossi waremed, osalt ka Karksis, Wastseliinas ja Haapsalus, ning Tallinna Toompää müürid. Ainuke terweks jäänud loss on meil Põltsamaal, ning see on ka õige tubli ehitus.

Et sarnaseid kindlaid kohtasid, millel harilikult weel weekraawid ees warjajaks oliwad, tormijookſuga ärawõita üliraske oli, siis katsuti selleks päraſtpoole müürilõhkujaid masinaid ehitada, mille walmistamises nimelt roomlased suured meistrid oliwad; nende raudne „oinapää“ oli tõepoolest õige kardetaw. Kuid nendega oli ikka wäga raske talitada, seſt kuna masinaid suurtes puutornides rataste pääl müüri juurde pidi lükatama, wõidi neid müüridelt pillutawa tulega hõlpsasti ära põletada. Kehwade ärawõtmise abinõuude tõttu tuli siis, et wanemal ajal piiramised tihti aastate pikkuseks wenisiwad (ilmakuulus Troja piiramine kestnud 10 aastat). Uuemal ajal on suurtükide tarwitamine wanaaegsete müüride tähtsuse täitsa äralõpetanud. Neid puhub suurtükituli otse mängides maha. Kuid mullawallidel on nüüdgi alles oma suur tähtsus ning nende taga wõiwad kaitsjad weel küllalt kaua ka kangema tule wastu panna. Nii siis näeme, et wiimase saja aasta jooksul, wäga kangeteſt suurtükkideſt hoolimata, weel õige mitmed pikad piiramised tuntud on, mis piiratud koha kaitsjatele ja elanikkudele otsata wiletsust on saatnud.

Wiimase aastasaja kõige koledamad piiramised oliwad küll (ju eelnimetatud) Genuas 1800 aastal ja Saragossas 1808—1809 a. Genuat kaitses Prantsuse marſhal Massena kolm kuud wapralt ning selle aja jooksul suri linna 80,000 elanikust ligi weerand tõbesse ja nälga; oma 12,000 sõjameheſt oli Massenal allaandmisel waewalt pooled weel jalal. Wiimastel päewadel sõõdi rohtu, nõgeseid ja lehti, mida soolaga keedeti. Wallidel kaswaw rohi pidi inimesi toitma. Sõjameestele antaw leib oli Prantsuse kindrali oma üteluse järgi õliga segatud turkla moodi.

Saragossa piiramisel, mis üle 200 päewa kestis, sulas linna kaitsewägi, mis alguses 31,000 meeſt olnud, 8,200 meheks; linna ärawõitmisel nähti uulitsatel üle 6000 matmata surnukeha olema. Piiraja Prantsuse marſhal Lannes teatas oma aruandes, et liunas kahe kuu jooksul 54,000 inimest surma saanud olla.

Napoleoni sõdade aegadelt on iseäranis kaks Dantsigi piiramist nimetada. Esimesel (1807) kaitses linn end prantslaste wastu; teises (1813) oliwad aga prantslased kaitsjateks ning suutsiwad seda terwelt 11 kuud teha.

Õieti kuulsaks saanud Sewastopoli piiramine, mida ju mõnda korda nimetatud, kestis ka 11 kuud, ning niisama pikaks wenis praegu kirjeldatud Port-Arturi piiramine merepoolt.

Suureſt Saksa-Prantsuse sõjaſt 1870 a. olgu nimetatud, et Strasburgi piiramine 45 päewa kestis, Metsil 69, Belfortil 105, ja kõigesuuremal linnal Pariſil 132 päewa. Wõrdluslikult

lühike Strasburgi piiramine oli aga õige äge; selle jooksul laskšiwad piirajad sakslaseb üle 200,000 suurtükikuuli linna pihta, mis üle 500 maja ära häwitasiwad.

Kõige pikemaks kõigist nuema aja piiramistest wenis aga Hispania rannas olewa kuulsa kaljukindluse Gibraltari piiramine a. 1779—1782. Enne piirati kindlus maapoolt ümber, ja tungiti säält poolt pääle, kuid kaitsjad inglaseb suutsiwad omale ikka merepoolt rooga ja abi saada. Kuid 1782 a. tuli suur ja üleüldine päältetungimine, nii hästi maa-kui mere poolt, kokku umbes 100,000 mehega. Mere poolt saatsiwad piirajad kümme kunstlikult ehitatud patareid wälja, millel kokku 400 suurtükki pääl oliwad. Kuid kibeda wõitluse lõpp oli, et need patareid kõik põlema läksiwad, nimelt nendel olewa püssirohu-kogu plahwatusel; alles-jäänud sõjalaseb uppusiwad suurelt jaolt ära, osalt pääsisiwad neid inglaseb otse kangelaseliku ohwrimeelega. Tagajärg oli siis piiramise lõpetamine; Gibraltar jäi inglastele alles ja on seda tänini.

Õige pikaks kestsiwad ka Buuri sõjas Kimberley, Ladysmithi ja Wafekingi piiramised: 126, 118 ja 217 päewa. Häda suurust nendes linnades näitab, et Kimberley piiramise ajal walgete inimeste lastest 67 protsenti, mustadel aga 91 prots. suriwad, ning et piiramise lõpul naesed ja lapsed terwelt kolm nädalat maaalustes korgastes pidiwad wiibima, kuhu mingit päewawalget ei ulatanud, et aga kuulisaju eest warju leida. — Teatawalt lõppesiwad kõik need kolm piiramist tagajärjeta.

Nendest wõrdlusteste näeme siis, et Port-Arturi piiramine, nii kole ja ränk kui see iseenesest ka oli, just mitte kõigekoledamate reas ei seisa, waid selles on mitmed teised lood weel tüki maad ta ees. See käib piiratute kohta. Kuid piirajatel oliwad Port-Arturi all küll pahemad päewad kui wast kusagil mujal mitte. Sest teist sarnast piiramist, mille juures wõitjad ligikaudu poolsadatuhat meest oleks kaotanud ning nii määratut waewa näinud kui siin, ei tunne ajalugu mitte; sellepoolest jääb Port-Arturi piiramine küll ajaloos esimesele paigale.

13. Järelkaja.

Sellele ajaloolisele kurbmängule, mis 1904 a. jaanuari lõpust pääle aasta lõpuni Waiksemere weerel Port-Arturi ees ja sees etendati, järgnes kolm aastat hiljem Neewa ääres teistsugune kurbmäng kohtusaalis. Sõja ajal kuulsaks saanud wäeülemad, 4 kindrali: Stössel, Fock, Reuss ja Smirnow, suurte auunimede ja kõrgete auutähtede omanikud, istusiwad siin süüpingis. Kõik neli oliwad mõisnikuseisusest — esimene Peterburi, teine Orenburi, kolmas Kuuramaa, neljas Minski kubermangust. Ameti poolest oli Reuss kindral-major, teised kindral-leitnandid. — Eluloolistest teadetest nende kohta olgu siin weel nimetatud, et Stössel 28. jn. 1848 sündinud on, 1866 ohwitseriks saanud, 1877 a. Türgi- ja 1900 Hiina sõjas olnud. Reuss sündis 1864 a. ,on 1883 saadik ohwitser, ei ole enne sõjas olnud. Fock on sündinud 1843, sai ohwitseriks 1864, käis Türgi- ja Hiina sõjas, mõlemates sai kuldse auumõõga. Smirnow sündis 1854, ohwitser 1873 saadik, sõdis Hiina sõjas ligi. Fock oli poissmees, teised naesemehed.

Kui Wene sõjawäe kindralstaab (pääwalitsus) Port-Arturi allaandmise sõnumeid awaldades tähenduse tegi, et allaandwa kindluse komandant selle eest seaduse järele iseäraliselt kohtu ees wastutama peab, siis tundus see sedakorda õieti wõõrastawalt. Kuid mõeldi, et kohut ainult wormi pärast, kindluste üle walitsemise seaduste määruse täitmiseks, peetakse. Aga järgnewal ajal tuli selleks otstarbeks seatud uurija-kommissjoni tegewusel palju asju awalikuks, mis sündmusi otse teises walguses näitasiwad, kui seni nii omal kui wäljamaal arwati. Kõige iseäralikum asi, mis alles pärast sõda ilmsiks tuli, oli see, et kuulsaks kiidetud Port-Arturi sõjawäe juhataja Stössel tüki oli teinud, mida sõdade ajaloos wäga harwa ette tuleb: Ta ei kuulanud wäe ülema-juhataja sõna! Stössel ei olnudgi õiguse-pärast Port-Arturi komandat, waid selleks oli kindral Smirnow, kuna Stössel aga Kwantungimaal seiswate sõjawägede juhataja oli. Kui siis tähendatud maa suuremalt jaolt juba jaapanlaste kätte oli sattunud, kutsus wäe-ülemjuhataja teda 26 juunil säälse sõjawäe juurest ära ja käskis kindlusewäe juha-

tuft, mida Stössel oma kätte kiskunud oli, päris-komandandi Smirnowi kätte anda. Stössel aga ei teinud seda.

Kuid ka teiste wäejuhatajate kohta tuli palju halbu asju ilmsiks. Nimelt juba Kintshou lahingu looft, mis teatawalt Port-Arturi kaotusele eelsammuks oli. Kindral Focki süüdistati, et ehk ta küll Stösseli käest paar korda kõwa käsu oli saanud, seda kindlat seisukohta, mis Port-Arturi kaitsmiseks ülitähtjas oli, kõigewisamalt kaitsta, kuni käsitsi tikuwõitluseni, ta selles ometi wäga hooletu olnud. Kuna wõitlus 13. mail juba wara hommikust saadik käimas olnud, ilmunud juhataja alles kella kahe ajal wõitlusewäljale, ta ei saatnud wõitlejatele mitte tarwilist abi, kuna küll kolm polku tagawaraks seisiwad. Stösselile seletanud tema asjakorda hoopis halwemaks kui see oli, nii et see enneaegse taganemisekäsu saatis. Päälegi lasknud ta sõjawäed päewawalgel taganeda, mille mõjul need taganedes waenlase tule all rohkem kahju saiwad kui lahingus. Päris halb olnud see lugu, et suurtükkidel wõitluses moonapuudus kätte tuli, kuna aga Nangalingi jaamas suurtükimoon hulgana wagunites seisis. Ka päraft olnud Fock kindluse kaitsmise juures lohakas ja hooletu; ta jätnud 5. detf. ühe kindlustuse enneaegu maha ja lasknud selle ära purustada. Pääle selle kirjutanud ta oma taskuraamatusse „tähenduft," milles ta teiste wäejuhatajate tegewust ülekohtuselt arwustanud, ning neid tähenduft lasknud ta ka alamohwitseridel ja soldatitelgi lugeda, millega nende usaldus oma ülemuse wastu kõigutatud. Wiimati anti Fockile ühes kindral Reussiga süüdi, et nad Stösselile abiks olnud, kindlust waraselt alla andma. Smirnowi süüks luges uurimise-kommisjon isiäranis seda, et ta sallis, kuda Stössel seaduse wastaselt tema ameti endale omandas. Kuigi Smirnow oma jutu järele juba 5. detf. sündinud loo järele kahtlema oli hakanud, et Stössel kindluse kaitsmise asja nurja ajab, ei teinud ta ometi selle takistuseks midagi, ega nõudnud Focki juhatajaametist ära tõrjumist. Ning kui ta 19. detf. Stösseli kauplemisest Nogiga kuulis, ei täitnud ta mitte oma kohut, et sõjanõukogu uuesti kokku oleks kutsunud ning 16. detf. tehtud otsuse täitmist oleks nõudnud (kindlust kõwasti kinni hoida).

Kõigesuurem süüdistusekoorem kogus aga ikka Stösseli pihta. Pääle eelnimetatud sõnakuulmatuse anti temale süüks järgmised asjad:

1) Ta seganud end hakatuseft pääle omawolil kindluse kommandandi õigustesse ning takistanud kindluse kaitsmise jõuu mõju.

2) Ta olnud kindlusesse tarwilise moona muretsemises hooletu.

3) Ta sallinud Focki teguwiisi, et see pilkawalt ja käredal wiisil teisi wäejuhtisid arwustanud ning sellega korrapidamist sõjawäes kõigutanud.

4) Isiklise tulu otsimisel kirjeldanud ta oma aruannetes Kintshou lahingu sündmusi wõõritilt, nimelt sellel moel, nagu oleks ta ise agarusega lahingus tegew olnud, kuna ta ometi sinna ligigi ei saanud.

5) Niisama isiklisel põhjusel andnud ta pärast Focki wäeosa taganemise kohta Hundimägedelt wõõriti kirjelduse.

6) Ikka isikliku tulu ja auu nõudel kiidelnud ta oma aruannetes, et tema „alati kõigis wõitlustes ligi olnud," kuna ometigi juuni kuuni, mil ta sellekohase kirja Kuropatkinile saatis, tema jaapanlastega weel üleüldse wõidelnud polnudgi.

7) Et end kindluse alla andmise asjas õigeks mõista, kirjeldanud ta oma telegrammis 16. detс. keisrile asjaolekut hoopis halwemaks kui see oli. Sest selsamal päewal peetud sõjanõukogus olnud suur enamus wastuseismise jätkamise poolt. Stössel teatus, et suurtükikuulid otsas olla, olnud wale.

8) Ta soowitanud kindral Fockile, Nadeinile ja Reussile Georgi auutähtede andmist, mida need sugugi ära teeninud ei olnud.

9) Wiimane ja kõige raskem süüdistus oli, et tema, 16. detс. peetud sõjanõukogu otsuse wastu ja ilma nue nõukogu kokkukutsumata, omawolil kindral Nogiga allaandmise pärast kauplema hakanud, enne weel kui kiok abinõuud kaitsmise jatkamiseks otsas oliwad, kuna kaitsewäe arw ning sõja ja-toidumoona tagawara wastupanemise pikendamist weel wõimalikuks teinud. Ta laskнud siis Focki ettepanekul Wäikse Kotkapesa, Kuropatkini kindlustuse ja patarei B ilma wõitlusета maha jätta, mis kindluse kaitsewäe jõudu palju nõrgendas. Järgnewal päewal (20. detс.) saatnud ta siis kindral Reussi allaandmise pärast kauplema, ilma et temale kindlaid eeskirjasid oleks andnud, missuguseid tingimisi ta wastu wõtta tahab; selle tagajärjel kirjutanud Reuss niisugusele allaandmise lepingule alla, mis Wenemaale wäga kahjulikud ja tema auu rikkumiseks olnud. Sellega on Stössel oma kohuse, wande ja enda sõjaliku auu wastu eksinud.

Lõpuks heideti weel Stösselile ette, et ta mitte ühes muu sõjawäega sõjawangi ei läinud.

Kindral Reussi süüdistati selles, et tema Stösseli allaandmise nõuu toetas ning allaandmise-lepingus Wenemaale kahjulikud ja häbistawad tingimised wastu wõttis.

Kindral Fockile anti pääle eelnimetatud asjade weel süüdi, et ta 8. augusti lahingus Smirnowi sõna pole kuulnud, waid selle (oma ülema) wastu koguni jämedaks saanud.

Kaua aega kestnud eeluurimise järele tuli asi 1907 a. lõpul Peterburi ülemas sõjakohtus ette. Kohtulik asjaharutamine kestis üle kaks kuud. Protsessi harutamisel tuli õige palju asju kuuldawale, milleşt sõja jookşul aimugi ei olnud. Port Arturi „kangelaste" kuulşus kortşus nüüd kangesti kokku.

Muidugi mõista, katşuşiwad kaebealuşed kõigi pidi oma eeşt kosta ja seletada, et nad teişiti ei wõinud teha kui tegiwad.

Stössel ütles, et ta 16. detşembril peetud sõjanõukogu weel şugugi mitte allaheitmise kohta nõuapidamiseks kokku pole kutşunud, waid ta tahtnud selles aga muude wäeülemate arwamişt sõjawäe meelşuse ja kindluse seişukorra kohta kuulda. Ning ta kuulnud wäga halba. Seşt idapoolşete kindlustuste kaitsjad kaebanud, et nende meeste meeleolu wäga rõhutud on, kuna paljud neişt haiged olla ning Kuropatkinilt abişaamise lootus täitşa kadunud on. Kindluse kaitseabinõuudeşt kõneledes öelnud küll suurtüki-wäe ülem kindral Bjelõi, et suurtükkide moona küllalt olla, kuid see tundunud temale kahtlaşelt, şeşt päew warem öelnud seesama kindral temale, kui teda ülestud waenlaste käes olewat kindlustuşt nr. 3 tugewamalt pommitada, et selleks laskemoon puududa. Allaandmiseşt ei olla nõuukogus seekord kõneldudgi, wähemalt pole tema seda sõna kuulnud. Kindral Bjelõi jutu järele teatanud tema şiis keişrile, et kindluses suurtükikuulid otşas olewat. Siişgi katşunud ta kindluse kaitsmişt weel jätkata. Kuid järgnewa kolme päewa şündmuşed teinud selle nõuu täitşa tühjaks. Kui pääle muude kaitşekohtade ka „Suur Kotkapeşa" jaapanlaste kätte langenud, şaanud ta aru, et kõik kadunud on ning edaspidine wastuşeişmine täitşa tühiseks on jäänud. Seşt Wene wäe käes şeişnud weel ainult kaldapatareid, Wäike Kotkapeşa ja mõned muud kindlustuşed, ning linn oma şişemise kaitsewõõga. Nende ärawõitmişt ei olnud jaapanlastel enam wajagi, şeşt Suureşt Kotkapeşaşt wõişiwad nad otşekohe lastes linna niişama ära purustada, nagu nad seda laewastikuga tegiwad. Niişuguşt şeişukorda märgates arwanud ta kõige paremaks, enne oma poolt allaandmise päraşt kauplema hakata, kui jaapanlaşed asja õigeşt olekuşt aru şaawad; nii tahtnud ta laewade lõhkumiseks weel aega wõita. Ka püüdnud ta selle eeşt hoida, et jaapanlaşed tormiga linna tungides seda şama ei teeks, mis 1894 a. kindluşt Hiinalt ära wõites, mil nad linnas 10,000 inimeşt maha tapşiwad. Niişuguse hirmşa asja eemal hoidmiseks tahtnud ta şiis kindluşt lepinguteel käeşt anda. Enne olnud temal küll nõuu, tarbekorral weel

sõjanõukogu allaandmise päraſt nõuupidamiseks kokku kutſuda, kuid halwad sündmuſed tulnud nii äkki, et selleks enam sugugi aega ei jäänud. Nii pidanud ta siis asja oma pääga otsustama ja saatnud raske südamega Jaapani wäejuhatajale allaandmise pakkumise. Et ta kohe selle järele ka „Wäikeſeſt Kotkapeſaſt“ ja paariſt teiſeſt kantſiſt kaitſewäe ära kutſunud, sündinud sellepäraſt, et sääl suurtükid täitsa purustatud olnwad ning nii nende kaitsmine wõimata; sõjamehi ilma aegu ohwerdada ei tahtnud ta. Aga ta seadnud taganenud wäehulgad teistesse kohtadesse, kuid ainult moepäraſt, seſt neid kohtaſid kaitsta ei wõidud ju enam. Sellega tahtnud ta aga Jaapanile näidata, et kindlus weel wastu panna wõib, hakanud aga selle järele kohe suurtükiſid ja laewu lõhkuma, et neid mitte waenlaſele jätta. Kindral Reussi saatnud ta sellepäraſt allaandmiſekaupa tegema, et see Inglise keelt mõiſtnud, annud aga temale käſu, Jaapaniga tublisti kaubelda ning nimelt tingimiſeks teha, et linna-kaitſewäel sõjariistus kodumaale minna lubataks. Kuid Reuſs teatanud warsti, et jaapanlaſed seda sugugi ei luba, waid ainult ohwitſeriſid wabaks lasta tahawad, kui need tõotawad, sõjaſt mitte enam oſa wõtta. Et muud nõuu enam ei olnud, wolitanud ta siis Reussi, allaandmise kaupa nii teha kui aga saab. Ja see õelnud tagaſitulles, et paremaid tingimiſi saada wõimalik ei olnud. Jaapani piirawat wäge arwas Stõſſel ligi 50,000 mehe suuruſeks. Et tema Jaapanisse wangi ei läinud, sündinud leſe-keisrinna telegrammi mõjul, milles teda koju tulla lubatud. Temale lubatud õiguſt, oma asju ja wara Port Arturiſt ära wiia, ei olla ta õieti tarwitada saanudgi, kuna temale selle wedamiseks ainult 14 käru antud, kuhu igaühesse 30 puuda kraami mahtus. Kuid ta wõtnud kärudele ka wäewalitſuſe paberid ja kastid ning muiſt ohwitſeride pakkiſid, nii saanud ta ainult „oma naeſe ja eneſe asjad ligi wõtta, kõik muu minu warandus jäi maha.“ — Nii siis oli Stõſſel oma jutu järele õige mees päälegi.

Niiſamaſuguſel wiiſil kui Stõſſel, kõneles ka kindral Reuſs. Temagi arwates on küll sõjaülema kohus, wõitluſe eesmärgi kättesaamiſeks ohwriteſt mitte hoolida, kuid ilmaaegu inimeste ohwerdamine on ometi kuritöö, ning 19 detſembri sündmuste järele oleks Port Arturis wastupaneku jätkamine ainult asjata sõjalaste ohwerdamine olnud. Ka ohwitſerid arwanud üleüldiſelt, et teiſe kaitſeliini kaotuſe järele wastupanek wõimataks saab, ja see lugu olnud 19. detſembril käes. Sõjanõukogu kokkukutſumiſeks ei olla siis tõesti enam aega olnud, kuna õhtu ju pääle tuli ja pimedas enam wahelt-kauplejat Jaapani leeri saata ei wõidud; teiſel päewal saatmine oleks aga hilja olnud.

Ka öelnud Stössel, et tema lõpuotsust ise wõib teha ning wastutuse oma peale wõtab. Jaapanlastega kauplema minnes saanud ta Stösselilt ainult suusõnalised juhatused ja neid püüdnud ta ka täita. Kuid jaapanlased olnud kaubeldes wäga waljud; öelnud, et nendele Tokiost kindlad käsud kätte on antud, mille järgi nad käima peawad, ning lubanud temale ainult kolmweerand tundi järele mõtelda. Sarnases seisukorras olles, kus läbirääkimisi lõpetada enam ei wõidud ja neid järgmiseks päewaks jätta ka ei tohitud, olnud ta sunnitud Stösseli antud juhatuse järele käies oma nõudmisest lahkuma ja Jaapani tingimised wastu wõtma.

Kindral Fock seletas oma wabanduseks, et ta nr. 2 kindlustuseşt lahkudes sinna ainult rusud järgi jätnud, nii et seda enam õieti olemasgi polnud Ning teistest kindlustest ja kantsidest taganemine süüdinud alles Suure Kotkapesa langemise järele, mille järgi neid enam kudagi kaitsta ei saadud, nagu seda ka muud wäe-üllemad arwanud.

Krahw Taro Katsura.
Jaapani pääminister sõja-ajal ja nüüd jälle.

Tükis teisiti kui need kolm kaebealust, kõneles. Smirnow. Tema jutu järele olnud küll wõimalik, kindlust kauem kinni pidada. Tema hakkanud juba kindlustuse nr. 2. kaotuse järele kartma, et

Stössel ja Fock kindluse waenlase kätte mängiwad, kuid selle wastu ei saanud ta ometi midagi teha, sest Focki lahti-laskmine polnud tema wõimuses. 16 dets. peetud sõjanõukogu koosoleku järele arwanud tema, et Stössel südilt kindlust edasi kaitseb. Kuid 19 dets. õhtul kuulda saades, et Stössel juba laewasid purustada laseb, saanud ta aru, et temal allaandmise mõtted on ning tundnud, et tema kindluse tõsiseid kaitsjaid hirmsasti petnud oli. Aga parata polnud siis enam midagi. Sest wäeülemaid kokku kutsuda, et nendele asjalugu selgitada ning nendega ühes nõuus Stössselilt ja ta sõpradelt wõimu ära wõtta, siis oma poolt kindluse kaitsmist uuesti korraldada, see kõik oleks pidanud kohe järgnewal ööl sündima. Kuid seda nii lühikese aja sees korda saata arwanud ta wõimataks, kuna sarnane wägiwaldne pööre wast ka sõjawäe seas mässu oleks tekitanud. Jaapanlased oleks wististi seda sekeldust märganud, kohe pääle tunginud ja hirmsa weresauna sigitanud, mida siis tema süüks oleks aetud. Päälegi oli kaitsmise asi juba nii nurja aetud, et seda õiendada enam ei saadud Sellegipärast läinud ta 20 dets. hommikul weel admiralide juurde, selle asja pärast rääkima, kuid need arwanud selle ettewõtmist hoopis wõimataks ning nii pidanud mõte katki jäetama.

Hulga tunnistajate ülekuulamine — kelle tunnistused aga wäga tihti otse üksteisele wastu käisiwad — wõttis kuus nädalat aega. Siis pidas 22. jaanuaril ülema sõjakohtu pääprokurör kindral Gurski oma süüdistuskõne, mis terwelt kuus tundi kestnud. Selles ladus ta kaebealuste kaela wäga raske süükoorma. Tuletas meelde, kuda mitmed muud sõjaülemad end palju halwemates oludes ikka weel on kaitsnud, nagu Prantsuse marsshal Massena 1800 a. Genuas ja Osmanpasha 1877 Plewnas. Kuna Stössel ja Smirnow kindluse allaandmise pärast ükstesist süüdistawad, tuleb mõlemaid süüdlaseks arwata. Stösseli keisrile saadetud telegramm 19. dets. olnud suurelt osalt wõõriti ja eksilik, sest kindluse kaitseabinõud ei olnud weel ammugi otsas. Waid Port Arturis seisnud siis weel 37,000 sõjameest, kellest küll 15,000 haiged oliwad, aga 23,000 oleks ikka wõidelda wõinud. Stössel aga öelnud wõitlejaid ainult 11,000 olema. Ka olnud suurtüki kuulisid ning muud laskemoona ikka weel olemas, kuigi napilt; toidumoona aga olnud terwed ladud alles.

Mis hallikate pääle prokurör oma ütelust põhjendas, jättis ta ligemalt seletamata; ka muidu pole kusagil ega kunagi ametlikka arwusid meie poolt Port Arturi kaitsewäe suuruse ja wangi-minejate kohta ilmunud. Jaapani poolt awaldati neid aga niihästi wäe-walitsuse kui ka erateadetes, nagu selleşt eespool kuulsime.

Ning nende järele oli Port Arturis langemise puhul alles olewa Wene wäe hulk hoopis wähem, kui seda sõjakohtu-prokurör kinnitas. Ja Jaapani arwusid wõib wististi uskuda, sest jaapanlastel polnud ju pisemat põhjust, wangi sattunud waenlaste arwu wähemaks öelda kui see oli, ennem oleks selle suuremaks kiitmist oodata wõinud. Sest mida suurem wõidetud wastaste arw, seda suurem wõiduauu. — Et jaapanlased Wene wäe olusid põhjalikult tundsiwad ning ka oma sõjawangide kohta piinlikku korda pidasiwad, näitas otse Port-Arturi wangide wastuwõtmise juures ilmsiks tulnud wäga iseloomuline nähtus. Kui üks wangimineja üleskirjutamisel end polkownikuks nimetas, wastas Jaapani kindralstaabi ametnik, et selle nimelist polkowniku ei ole, küll aga kindral. Kui Wene sõjalane seda kuuldes wäga imestas ja ütles, et tema ometi ise oma auunime teadma peaks, õpetas jaapanlane teda, et tema kindraliks nimetamise käsk tõepoolest Wene sõjawäe ametlikus teatuses ilmunud on, nimetas koguni selle käsukirja numbri ja awaldamise kuupäewa, kahetses aga, et käsukirja ennast saadawal pole. Nähtawasti ei olnud see käsukiri aga mitte enam Port-Arturi ulatanud, nii et sääl selleşt ei teatud. Sarnast asjalugu tähele pannes wõime siis Jaapani teateid Port-Arturi sõjawangide kohta enam uskuda, kui Wene sõjakohtu prokuröri umbkaudu awaldatud arwusid.

Prokuröri arwamise järgi olnud Stössel allaandmise ettewõtja, Reuss ta nõuumees ja Fock nende abiline. Et nad kindluse häbistawate tingimistega alla andsiwad, ilma et sõjanõukogu kokku oleks kutsunud ja muude wäeülemate arwamist kuulnud, olla surmanuhtluse wääriline süütegu. Smirnowi süü olla teistsugune; ta olnud oma tegewuses hooletu ja lõdew ega takistanud kindluse eneaegset allaheitmist. Temale nõudis prokurör wangi-roodu nuhtlust.

Oma lõpulauses ütles prokurör, et Port-Arturi alandawa allaandmisega Wene sõjawäe auu teotatud on ning sellepärast olla waja süüdlasi kõwasti karistada, kes oma olekuga Wene sõjalaste wägitegude pääle warju on heitnud ning nende töö tühjaks teinud, kes oma elu keisri ja isamaa eest ära andsiwad. Kangelasemeelt ei wõi kõigilt nõuda, aga igaüks peab oma kohusetäitmise juures surra oskama.

Prokuröri kõnele wastasiwad kaebealuste kaitsjad pikkade wastukõnedega, milles nad oma kaitsealuste süüdi wõimalikult wähendada ning teole pehmendawaid põhjusi otsida püüdsiwad.

Kaitsekõnedega kulus weel kaks nädalat aega, siis tuli 7. weebruaril sõjakohtu o t s u s, milles Stössel Port-Arturi enneaegses allaandmises süüdlaseks tunnistati ning m a h a l a s k m i s e s u r m a mõisteti.

Kuid seda tähele pannes, et Stössel ikkagi kaua aega Port-Arturi kaitsmist, wäga rasketes oludes, juhatanud oli, ning tema endist tubli tegewust kolmes sõjas meelde tuletades, lisas kohus oma otsusele palwe juurde, et Stösselile mõistetud surmanuhtlus kümne aastaseks kindluse-wangistuseks muudetaks. Nii sündisgi see Keisri Majesteedi armu mõjul. Aga ka oma kindluse-wangistust kandis Stössel ainult wähe üle aasta, siis awaldati temale keiserlik armuandmine ning ta sai lahti.

Kindral Fock tunnistati korrawastases tegewuses süüdlaseks, kuid karistuseks kuulutati temale ainult laitus.

Smirnow ja Reuss mõisteti nende pääle tõstetud süüst üsna õigeks.

Protsessi tagajärjeks oli weel 5. märtsil Focki ja Smirnowi waheline kahewõitlus, sest Fock arwas Smirnowi tunnistusi kohtu ees oma auuhaawamiseks. Kahewõitluses sai Smirnow raskelt haawata, kuid pärast paranes ära. Aun ja tähtsust ei annud see omawaheline sõda küll kummagile mitte.

Selsamal päewal, 5 märtsil, awaldati ka kõigekõrgem päewakäsk kõigele Wene sõjawäele, milles kuulutati, et Port-Arturi kangelaselik kaitsemine, mis kõike ilma oma mehisusega imestama pannud, endale kahjuks äkilise allaandmisega häbistawa lõpu saanud. Kuid nüüd on ülem-sõjakohus allaandmise süüdlasi nuheldes wahwa kaitsewäe uuustamata wägitööd selles täies suuruses kindlaks teinud. Edasi öeldi päewakäsus: „Port-Arturi hiilgawad kaitsjad! Oma wägitöödega, mida Teie Kauges Idas meie kindluse kaitsmises awaldasite, omandasite te omale suremata kuulsuse ning lisasite sõjaliste wägitööde raamatusse uue ilusa lehekülje ligi. Tänulik Wenemaa on teie kohta ikka uhke ning peab teie wägitegusid niisama meeles, nagu teie oma kohusid tema wastu pidasite."

Selle troonilt antud tunnistusega lõpetame meiegi oma Port-Arturi piiramise ja langemiseloo kirjeldusе. Wene sõjawägi tegi sääl mehetööd, kuid kahjuks jäi see wiljata. Kui palju selleks kurwaks lõpuks Stösseli teguwiis kaasa mõjus, jäi ka pikast protsessist hoolimata osalt uduseks. Kuid wististi on lugu nõnda, et kuigi Stössel waremalt mõndagi patustanud oli, kindluse allaandmise juures tema süüdi küll suureks arwata ei wõi. Ta tegi sellega werewalamisele lõpu, mille jätkamisest ikka mingit tulu ei oleks tulnud. Sest kuigi kindlust weel mõni aeg kinnipidada oleks wõidud, ta langemine oli ometi ainult ajaküsimus, ning nii on Stösseli tegu inimlikult üsna arusaadaw.

Talwine sõjakäik Mandshurias.

1. Seisukord aasta wahetusel.

Wäga kurwalt, raskelt ja murelikult lõppes meie riigile Kauge Ida sõjakäigu esimene aasta ja uus ähwardas uute hädaohtudega. Kõigest mehisusest, tublidusest ja waprusest hoolimata, mis Wene sõjalased wõitlustes awaldanud, ei olnud nad pisemat wõiduröömu osaks saanud. Ju esimesed wõitlused andsiwad Wene wäe sõjalisele kuulsusele raske löögi ning päraft tuli terwel poole aasta kestwusel ikka löök löögi pääle: Jalus, Kintshous, Waafangous, Haitshõngis, Dashitshaos — edasi järgnesiwad weel suuremad Ljaojangis ja Shahe ääres, ning kõige tagatipuks tuli otse põrutaw Port Arturi langemine. Aasta lõpuläwel oli siis Wenemaa merewõim Kauges Idas täitsa häwitatud, ta kõige kindlam toepunkt waenlase käes, ning Mandshurias oli Wene wägi pikkamisi ja wähehaawal, aga kindlasti ikka kaugemale põhjapoole tõrjutud, Mukdeni ümbrusesse.

Päratu suuri ohwrisid oli see hiiglawõitlus mõlemilt poolt pärinud. Umbarwus oli 1904 a. sõjakäigul mõlemate wägede kaotus kokku 250,000 meest, need suured hulgad arwamata, mida sõja häwitaw käsi mujal oli murdnud. Mandshuria wõitlustes oliwad jaapanlased umbes 70,000 meest kaotanud, wenelased aga üle 100,000 (suurem osa nendest küll haawatutena, kellest paljud päraft paranesiwad). Wangide arw oli mõlemilpool küll nähene; Wene wäest wangi langenud arwati umbes 3500 olema, wangi wõetud jaapanlasi oli aga üsna wähe. Port Arturis oli, nagu eespool nimetatud, mõlemate wägede kaotus umbes poolsada tuhat (jaapanlased kaotasiwad wõitlustes wast 50—55,000, wenelased 15—18,000, aga wangisid kahewõrra nii palju). Wõitluses langesiwad Wene poolt kahekse kindrali ja kaks admirali, kuna kaheksa kindrali ja neli admirali wangi sattusiwad.

Määratu suur oli ka sõja aineline kahju. Suurtükkisid kaotas meie riik ligi 1500, mille väärtust 8—10 miljoni rubla pääle tuleb arvata. Selleşt summaşt aga paarkümmend korda suurem oli laewastiku kaotuse kahju (7 soomuslaewa, 11 ristlejat ja terwe kogu miinilaewu). Kwantungimaa kindlustamise jaoks kulutatud sajad miljonid oliwad ka nüüd nagu maha wisatud.

Jaapani pool oli, nagu sõdijate, nii ka aineline kahju hoopis wähem. Nad kaotasiwad wõitlustes ainult 15 suurtükki, kuna hukkaläinud laewade väärtust umbes 40 miljoni rubla pääle arwati. Kokku oli Jaapan selle aasta jooksul sõjakuludeks ligi 600 miljoni rubla wälja annud, mida ta muidugi laenama pidi, aga ta sai seda kergemate tingimistega kui Wenemaa oma laenu, mida see weel suuremal mõõdul pidi tegema, kuna ka kümne aasta jooksul (osawa rahaministri Witte hoolel) kogutud suur kulla-tagawara suuremalt jaolt ära tarwitati. Wenemaa sõjakulud 1904 a. jooksul loeti kokku üle tuhande miljoni rubla pääle.

Need on määratut suured arwud. Kuid kõigi nende kulutuste ja sõjawäe mehise tegewuse tagajärjeks oli ometi rõnk pettasaamine. See kindel wõidulootus, millega Wene wägi kewadel sõtta tõttas, oli aasta lõpul kangesti kõigutatud ning sõjawäe meelsus murtud. Port Arturi langemise teatus mõjus weel üsna halwawalt (otse Üue aasta päewal teatas kõigekõrgem päewakäsk maa-ja merewäele Port-Arturi langemist).

Nagu eespool (lehek. 478—483) ju kirjeldatud, järgnes koledale Shahe lahingule (Mihklipäewa ümber) weerand aasta pikkune wõitluste wahe-aeg Terwel üle saja wersta pikkusel sõjawäerinnal walitses rahu, mida ainult wäikesed eeswäe-wõitlused segasiwad. Mõlemapoolse'e sõjawägede tähelepanemine oli sel ajal terwelt Port Arturi poole pööratud; säälsed lood määrasiwad sõjategewuse ka mujal. Wene sõjawäe kõige tähtsamaks ülesandeks oli Port Arturi aitamine ning see asjalugu mõjus otsustawalt sõjasündmuste käigusse.

Wene wäe osawam liikumiste juht kindral Dragomirow soowitas kohe Ljaojani lahingu järele põhjapoole taganemist, Harbini kohale, kus sõjawägi end koondada, kosutada ja täiendada oleks saanud ning siis uue jõuuga wõidukäigule lõunapoole minna wõinud. Kuid seda ei raatsitud teha, sest sellega oleks ju Port Arturile appimineku nõuu üsna maha jäetud. Seda lootust kaisutati aga weelgi, kuna sellega ometi enam kudagi hakkama ei saadud. Niisugune kahes mõttes lonkamine saatis aga Wene wäele ainult wäga palju waewa ja kannatusi, kuna sõjalased talwel külma käes hädas pidiwad olema, aga tulu ei tõusnud selleşt ometi pisemat — Port Artur jäi ikka aitamata. Küll saadeti kodumaalt terwe selle kolme

kuu kestwusel ühtelugu uusi wäehulkasid ligi, kuid ilmatu kauge maa taha ei wõinud Wene wäe täiendamine sugugi sellel mõõdul sündida kui Jaapani wäel, kellel kodumaa ligidal ja mere kaudu ühendus hõlbus oli.

Port Arturi langemine aasta wahetusel muutis muidugi sõjawäljal seisukorda wäga suurelt. See wabastas Jaapanil terwe suure sõjawäe, mis nüüd Mandshuriasse minna wõis. Nogi sõjawägi, milles Port Arturi kättesaamise järele, pääle rängade kaotuste, weelgi umbes 60,000 meest oli, saadeti õige kiiresti raudteed mööda Shahe äärele Ojama wäele appi. Ning Nogi wiis endaga weel ka wägewad wõitlusse abinõuud ligi — enda tugewad suurtükid, mis Port Arturi wõitmisel tegewad olnud; nende hulgas terwe tosin päratuid 11 tollilisi. Need pandi nüüd Shahe ääres mürama. Aga sellega ei leppinud Jaapani sõjawäe-juhatus weel, waid senise nelja sõjawäe lisaks seati weelgi wies, mis suuremalt jaolt tagawara-wäelisteşt kokku wõeti. Sõjawäljale jõudes jagati see kaheks osaks. Kaks diwisjoni läksiwad ida-tiiwale Kurokile abiks, suurem osa aga, umbes 20,000 meest, paigutati lääne-küljele Nogi wäe toetuseks. Selle uue wäe juhatajaks nimetati kindral Kawamura.

Ka Wene wägi oli waheajal ikka pääle uut lisa saanud. Kuid wiimase kõige tu gewama osaga, üle 70,000 meest mis. Uue aasta algul üle Urali tõttas, tuli see wäga sant äpardus, et raudteel tekkinud korratuse päraşt ta sõit palju wiibis, nii et see wägi Mukdeni lahingu ajaks enam sõjawäljale pärale ei jõudnud.

Kuid ikkagi oli Wene sõjawäe arw, kes omale nüüd ka Wladiwostoki wäest lisa saanud, Mandshuria sõjawäljal siis weel wististi suurem kui jaapanlastel. Umbarwus loeti wenelaste sõjawäge 450,000, jaapanlastel 400,000 mehe suuruseks.

Jaapani wäerind käis läänepoolt Tshantanist, Hunhe jõe ääreşt, otsekohe idasse Linshinpu külasse Shahe äärde raudtee juurde, säält edasi Shahe äärt mööda Jansintunisse, kus see Wanfuli kit suse kaudu Dalini kitsuseni ja Tsinhetsenini jätkus, ligi saja wersta pikkuselt. Terwe see wäerind seisis nii umbes Mukdeni ja Ljaojani keskwahel. Wene wäe seisukohad oliwad otsekohe jaapanlaste wäerinna ees. Nimelt Shahe ääres oli kohati waenuliste eeswägede seisukohtade wahet ainult mõnisada sammu.

Ojama taga-warawägi seisis Ljaojanis. Idatiiwal oliwad Kuroki wäe pää-seisukohad Banjapusa ja Bensihu. Jantais ja raudtee ääres seisis Nodsu wägi, kuna Oku wäehulgad Shahe ja Hunhe jõe wahel asusiwad. Nogi wägi saadeti sõjawäljale jõudes wähehaawal läänetiiwale, niisama suurem osa Kwaamura wäeosast.

Nende wastu seisiwad Wene poolt idas kindral Linewitsh, keskpaigas Shahe ääres kindral Gripenberg ja läänepool Sinmitini tee juures kindral Kaulbars. Kuropatkini tagawara wäe hulgad oliwad Mukdeni ümbrusesse paigutatud.

Nende kahe hiiglasõjawäe wahel sigis siis weebruari keskel sõjakäigu kõige suurem, laialisem ja pikem, ning küll ka werisem wõitlus, mis sõjakäigule otsustawaks sai. Enne aga tuliwad sõjawäljal weel kaks tähtsat sündmust ette, nimelt kasakakindrali Mistshenko kuulsaks saanud ratsawäe-liikumine ning werine wõitlus Sandepus. Nendest kõneleme siis enne.

2. Mistshenko sõjasõit.

Kui põrutaw Port-Arturi langemise teatus Mandshuria sõjawäe juurde jõudis, otsustas kindral Kuropatkin suurema kuulamisekäigu ette wõtta, et jaapanlaste liikumistest ja seisukohtadest selgemaid teatusi saada. Idapoolsel mägimaal oli sarnase käigu toimepanemine wäga raske, sellepärast katsuti seda läänepool. Asja hoiti muidugi saladuses ning nii õnnestasgi wenelastel, jaapanlastele üsna ootamatalt pääle tungida ja õige kaugele Jaapani läänepoolse wäetiiwa seljataha jõuda.

Ettewõtte juhtimine usaldati Wene wäe osawama ratsawäekindrali Mistshenko hooleks. See on üks nendest harwadest Wene wäe juhatajatest, kes selles õnnetus sõjas Wenemaa wana sõjakuulsust alles hoidnud on. Mistshenkole anti umbes 3500 ratsameest ligi ning ka 12 kerget suurtükki. Ettewõtte sihiks oli ei ainult Ojama sõjawäe seisukohtadest teatusi nõutada, waid ka katsuda, Port-Arturist Shahe poole tulewaid Jaapani suurtükkisid ära wõtta, raudteed ära rikkuda ning nii Jaapani moonawedu takistada, waheest ka waenlase moonawara häwitada. Täiesti korda ei läinud see püüe muidugi, aga omajagu tuska tehti Jaapanile ikka.

Otse jõulu teisel pühal (26 detsembril) läks Mistshenko oma wägedega liikuma ning wõttis endaga teel weel tugewad Mandshuria piiriwahi wäehulgad ligi. Et ettewõtet jaapanlaste eest wõimalikult warjata, oliwad Mistshenko mehed muist hiinlaste riides. Kolmes hulgas mindi üle Hunhe jõe ja tõtati Ljao lagendikku mööda lõunapoole.

Jaapanlaste ehmatus oli päratu, kui 27. detſ. õhtul äkki Wene kaſakahulgad Ljaojaniſt lõunapoole raudtee äärde ilmuſiwad ja Jaapani moonawoori ära wõtſiwad. Suure rutuga ſaadeti nendele kaks Jaapani jalawäe-rootu ja eskadron ratſawäge wastu, kuid need löödi pakku (28 detſ.) Ka üks 500 meheline hunhuſide ſalk ſattus Wene wäe kimpu ning nendeſt löödi ſada meeſt maha.

29 detſ. ſõitſiwad Wene ratſanikud Taitſe jõeſt üle ning jõudſiwad lõuna-ajal Wana-Niutſhwangi, mille nad kerge wõitluſe järgi ära wõtſiwad. Linnas ſeiſwad wäikeſed Jaapani wäehulgad koliſiwad kähku ſäält wälja ning katſuſiwad peitu pugeda, kuid wenelaſed oliwad nendel kannul, ajaſiwad neid ööſel taga ning tegiwad nendele palju kahju. Nende kolme päewa jooksul wõlſiwad wenelaſed 500 Jaapani moonakoormat ära, mida aga ära häwitama pidiwad, kuna neid ligi wõtta ei ſaanud. Mitmel kohal Anſhatſani ja Haitſhõngi wahel rikuti raudtee ja telegrahwid ning ka kaks raudtee-rongi, ning purustati Daſhitſhao juures raudtee-ſild ära. Suuremat tagajärge ſellel teol aga ei olnud, kuna agarad jaapanlaſed tee jälle ruttu ära parandaſiwad.

30 detſ. häwitas üks Wene ratſawäe-ſalk Daſhitſhaoſt põhjapool kolme wersta pikkuſelt raudtee ära ning ſai ka ühe Jaapani ſõjawäe-rongi kätte. Teiſed wäeoſad aga, umbes 2000 meeſt, tõttaſiwad ſel päewal õige kaugele lõunapoole ja jõudſiwad kella nelja ajal Inkouſſe ehk Uus Niutſhwang (mere ääres, Ljao jõe ſuus). Selle ülitähtſa koha oli Wene wägi ſuwel ilma mõõgahoobita käeſt andma pidanud, kuna jaapanlaſed raudtee ääreſt ta ſelja taha kippuſiwad. Jaapanlaſtele oli ſee koht terwel poolel aastal wäga kohaſeks ſõjawäe ja moona maaletoomiſe paigaks ja ladu-aſemeks olnud. Ja parajaſti ſeiſis ſääl ligikaudu 10 miljoni rubla wäärtuſes toidu- ja ſõjamoona. Linna kaitſjateks oli aga ainult õige wähene wäehulk, kuna wenelaſte ſiia ilmumiſt enam keegi ei mõelnud. Kui ſiis aga äkki kaſakate piigid paiſtma hakkaſiwad, oli Inkous ehmatus otſatu ſuur. Wenelaſed paniwad jalapäält oma kaaſawõetud ſuurtükid paukuma ja laſkſiwad jaama juures olewad Jaapani moonaladud põlema. Waheajal tuliwad ratſanikud hobuſte ſeljaſt maha ning hakkaſiwad linna ja jaama pääle tungima. Kuigi pime pääle tuli, ei takiſtanud ſee nende tegewuſt, ſeſt põlewad moonaladud tegiwad öö päewawalgeks. Kuid wenelaſte päälekippumine ei õnneſtanud ometi. Seſt jaapanlaſed oliwad waſtupanemiſes wäga ſüdid ning päälegi oli Inkou kohe jaapanlaſte kätte ſattudes häſti kindluſtatud, linna ette „hundiaugud“ kaewatud ja traat-aiad punutud. Ning päälegi ſaadi teada, et ligidal olew tugew Jaapani jalawäe-hulk linnale appi ruttamas oli. Kartes,

et jaapanlaſed temale ſeljataha tulewad, jättis Miſtſhenko Inkou ärawõtmiſe nõuu katki ja pööras tagaſi. Teel aga häwitas ta weel ühe ſuure Jaapani moonaladu Paodſatſi külas ära.

Miſtſhenko kartus oli tõesti põhjendatud. Seſt niipea kui Oku wenelaste liikumisteſt kuulda ſai, ſaatis ta tugewa jalawäe hulga, ratſawäe toetuſel, kiirmarſil wälja, wenelaste tagaſituleku teed kinni panema ja neid lõkſu ajama. Ning üks oſa Miſtſhenko wäge ſattusgi 1. jaanuaril jaapanlaſte kimpu ja piirati ümber; täieliſeſt häwituſeſt pääſis ſee ainult ſel teel, et end kibedas wõitluſes Utſitai küla juures jaapanlasteſt läbi murdis. Järgmiſel päewal jõudis Miſtſhenko oma wäe-hulkadega jälle Wene wäe-rinnale tagaſi ning ilmus 3. jaanuaril Kuropatkini juurde oma käiguſt aru andma. Ta wõiſki tähtſaid teateid tuua. Saadi teada, et jaapanlaſte läänetiiw mitte nii kõwa ei olnud kui ſeni arwatud, niiſama ka, et Nogi wäehulgad ja ſuurtükid alles wõitluſe-wäljale tulemas oliwad. Päälegi oli Wene ratſawägi jaapanlaſtele oma käigul palju kahju ja weel rohkem kohutuſt teinud.

Miſtſhenko ſõjawäe kaotuſed ta kuulamiſekäigul nädali jookſul (26. detſembriſt 2. jaanuarini) oliwad 80 meeſt ſurmatud ja 260 haawatud (ohwitſeriſid oli ſelles arwus 30).

Kirjeldatud kuulamiſekäik oli eelwalmiſtuſeks pea järgnewale Sandepu lahingule.

3. Sandepu lahing.

See werine wõitlus oli omakohaſt jälle järgnewale Mukdeni hiigla-wõitluſele eelmänguks. Sandepu lahing kestis 4 päewa (12—16 jaan.) ja oli kaunis laialine. Pääletungiwaks jõuuks (lahingu algus tuli ſeekord Wene wäe poolt) oli Wene teiſe (keſkmiſe) ſõjawäe juhataja kindral Gripenberg. Mis ſihiga ſee ette wõeti, oli ſeekord tume ja ka päraſtpoolegi pole ſee õieti ſelginud. Arwatawaſti mõeldi Nogiwäe ühinemiſt Ojamaga takiſtada, kuid ſee mõte oli küll eksiliſt, ſeſt ühinemine oli ſiis ju ſuuremalt jaolt ſündinud. Wõib olla, et Kuropatkin ſeekord oma poolt üleüldiſt pääletungimiſt ette wõtta mõtles, et Ojama wäge enne Nogi ja Kawamura tulekut weel äro wõita. Kuid aeg oli ſelleks juba hiline. Wenelaste pääletungimine tuli jaapanlaſtele küll wäga ootamata, ſeda enam, et pääletungimiſe tingimiſed juſt ſeekord koguni halwad oliwad,

kuna kange külm walitses ja maa nii kõwasti külmetanud oli, et kantside ja suurtükkide seisukohtade ehitamist mõeldagi ei wõinud.

Esiotsa tuli Wene wäele selleşt jaapanlaste kohmetuseşt küll see tulu, et ta algusel kaunis ruttu edasi tungida wõis. 12. jaanuaril hakkas Gripenberg oma wäehulkadega, milles mitu wäekor-

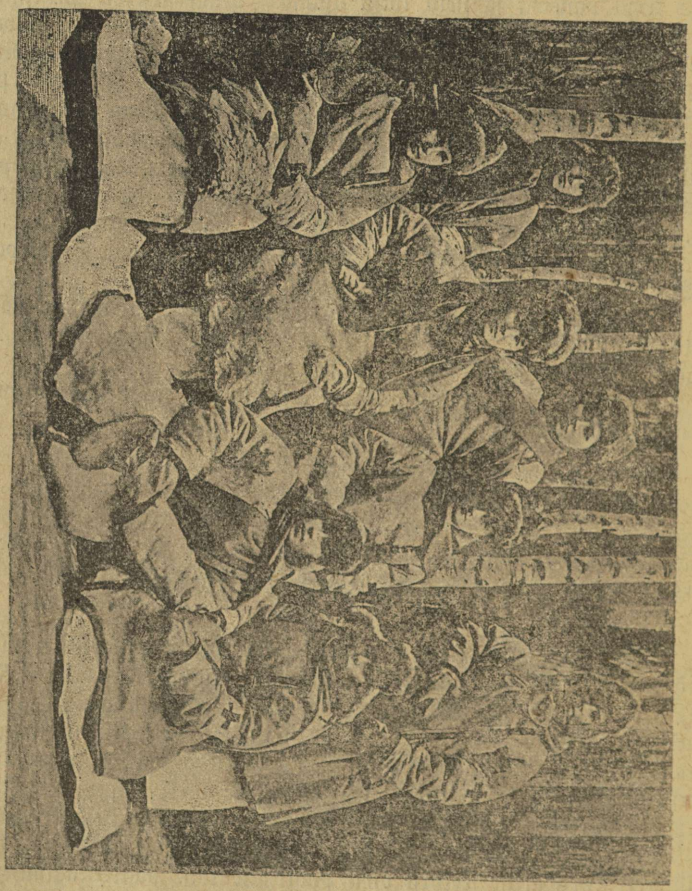

Halastajad õed sõjawäljal puhkemas.

puşt oli, läänepoole liikuma. Päälekippumise keşk-kohaks oli Tshantani küla (Hunhe jõe paremal kaldal, umbes 30 wersta Mukdenişt.

lõuna-lääne pool). Juba esimesel võitlusepäewal sai Wene wägi Hailatosa, Dutaitsi ja Heikontai külad kätte. Wiimases kohas oli enne kibe võitlus, kuna jaapanlased oma seisukohad kõwasti kindlustanud oliwad, kuid wiimati võitsiwad wenelased need ometi ära, hoolimata jaapanlaste wäga waprast wastuseismisest. Sest seekord oli wenelastel suur üliwõim. Jaapani kindral Taschima võitles, kuni ta 3000 meest ja kõik oma ohwitserid oli kaotanud, siis alles taganes ta hilja öösel oma seisukohalt ära. Kuid oma wisa wastupanekuga oli ta Wene wäe edasiminekut palju peatanud ja sellega Ojamale mahti andnud, mujalt poolt oma ähwardatud läänetiiwale rohkem abiwäge saata. Ning nii pandigi Wene wäe kiiresti alganud edasitungimine õige ruttu seisma.

Teiseks aga takistas edasiminekut kõwa külm, mis terwel lahingu ajal walitses; see tõusnud wahel ajuti 25 graadini, ning wahel tuli weel kange tuisk häda lisaks. Palju sõdijaid, keda kuul ei puutunud, võttis külm ära; haawatutega aga oli päris kole häda, kuna kibeda külma käes haawade puhastamine ja sidumine otse wõimatuks kippus saama; weri külmas haawadesse ära, ja kui kohe abi ei saadud, ning see oli lahingus olles wõimata, suriwad õnnetud tihti peagi. Külmetanud ja täitsa lagedale maale ei saanud ka kusagile muulewarjuks ja hirmsa häwitawa kuulisaju eest kaitseks kraawisidgi kaewata, sest maapind oli nii kõwa, et sellesse pommidgi auku ei löönud.

Gripenbergi pääletungimist toetas muu Wene sõjawägi kesksuunaga ja idaküljelt. Ning korra näis, et ju siis üleüldine võitlus käima saab. Sest weel enne kui Gripenberg võitlust algas, oli Kuroki idapool Rennenkampfi wäe wastu võitlema asunud. Umbes 9000 mehega kippus ta tuliselt Tsinhetseni küla pääle. Kuid Gripenbergi äkiline pääletungimine läänepool pööras kohe jaapanlaste terwe tähelepanemise sinna, ning juba 12. jaanuaril nähti Jaapani wägesid hulgana idast läänepoole liikuma.

Sandepu lahingu ajal arwatakse Ojama juhatuse all sõjawäljal 28 diwisjoni olnud olema, ühtekokku umbes 400,000 meest, 1500 suurtükiga. Kuropatkinil oli 11 wäekorpust, mille meeste arw kokku wähe suurem oli, kui Ojamal; suurtükkisid oli temal ka weidi rohkem (1590).

Gripenbergi juhatuse all seisis suuremalt jaolt Siberi wägi, kuna Mistschenko oma ratsawäe-hulkadega pääletungimist mehiselt toetas, selleks läks ta Mongolia kaudu Jaapani wäe läänetiiwa selja taha ja kimbutas seda säält, kuna Gripenberg eest-küljest pääle kippus.

Weel 12. jaanuari hilja õhtul tungisiwad wenelased Sumapu ja Paotsao külade juures Jaapani wäeosade pääle. Kuid

terwe päewa kestnud käigust ja wõitlusest oliwad nad wäga wäsinud, kuna ka külm ja tuisk waewa tegiwad. Nii siis jäi nende külade lõpuline omandamine otsustamata, kuna ka jaapanlaste ridades juba mõned osad Nogi raudsest wäest wõitlesiwad, kes kiirmarsil sinna jõudnud.

Ometi oli Gripenberg esimesel päewal õige palju korda saatnud — jaapanlaste esimene kaitseliin sattus wenelaste kätte.

Sellest waimustatult tõttasiwad Wene wäe hulgad 13 jaan. teise Jaapani kaitseliini wastu wälja. Läänetiiwalt tungis Mistshenko oma 40,000 mehega jaapanlastele küljepoolt kallale. Kõige suurema rõhuga püüti meie poolt Sandepu küla ära wõtta, mille kallal siis mitu päewa wihaselt wõideldi; see koht oligi terwe lahingukäigu keskpaigaks ning sellest sai ka lahing oma nime. Sandepu seisukoht walitses Hunhe ja Shahe jõgede wahelise lagendiku üle ning sellepärast oliwad jaapanlased seda kohta ka õieti kõwasti kindlustanud, nii et Wene wäele Sandepu ärawõtmine wäga raskeks läks. Wihase wõitluse järele saadi küll suur osa külast kätte, aga põhjapool olewast kõwast kantsist ei suudetud jaapanlasi mitte wälja ajada ning nii pidiwad wenelased kange suurtüki- ja püssitule all põlewast külast wälja taganema. Lõunapool wõitles Mistshenko küll oma ratsanikkudega õnnelikult, kuid ta sai wõitluses haawata ning see pani edasitungimise seisma. Jaapanlased omalt poolt wõtsiwad ka Sandepu juures Wene wäe keskpaiga wastu pääletungimise ette, kuid lõõdi tagasi.

14 jaan. wõideldi Sandepu juures kangesti edasi, hoolimata kõwast tuisust ja lumesajust, mis wahetpidamata kaks päewa kestis. Iseäranis kibedaks kujunes wõitlus Sandepust lõunapool eelnimetatud Sumapu ja Paotsao külade juures, 5—6 wersta Heikontaist lõuna-läänepool, kus jaapanlased ikka pääle lisawäge juurde saiwad ja juba omapoolt pääle tungima hakkasiwad. Selle päewa õhtul katsusiwad nad koguni Heikontait tagasi wõtta, kuid säält lõõdi nad tagasi. Wahe ajal laskesiwad wenelased Sandepud ühtepuhku suurtükkidega, kuid Oku kange wägi ei andnud oma seisukohta käest, kuna teda ka Nodsu wäeosa tugewalt toetas.

15 jaanuar. oli lahingu kõige werisem ja ühtlasi otsustaw päew. Esiotsa oli õnn weel wenelaste pool. Kell 1 ööse suutsiwag nad lõpulikult Sumapu küla ära wõita. Terwe päewa otsa pommitasiwad nad jaapaanlaste teist kaitseliini ja läksiwad siis tormijooksule. Sandepust lõunapool wõideti Santaisi ja Labitai külad ära. Kuid jaapanlaste pääseisukohta Sandepus ei suudetud kätte saada, kuigi Gripenperg kõik oma wäehulgad selle wastu tulesse wiis, waid selle wastu murdus wenelaste pääletungimise wõim. Ning

juba muutusgi asi wõitlusewäljal hoopis teiseks kui algusel oli. Sest kuna Gripenperg oma pää-wäega Sandepus wõitles, tungisiwad juba jaapaanlased suure jõuuga Heikontai pääle ning wõitsiwad selle ümbruses olewad kohad tagasi, millega Gripenbergi wäe kesk-kohast läbi murda ähwardasiwad See saatis ühe käskjala teise järele Kuropatkinile ja palus rutulist abi, kuid kõigist palwetest hoolimata ei tulnud seda mitte. Sest jaapanlased oliwad nüüd ka juba raudtee ääres ja Mandarini-teed mööda pääle kippuma hakanud, ning Kuropatkin ei julgenud nii enam oma wäe kesk-kohta nõrgendada. Jaapanlaste kibe pääletungimine pandi alles õhtu hilja seisma.

Kuna Kuropatkinilt läänesse abiwäge ei ilmunud, wõisiwad jaapanlased Gripenbergi wäe kesk-kohta Heikontais tagasi tõrjuda ning ähwardasiwad ka Mistshenko taganemiseteed kinni panna. Siin kohal sündisgi õige wihane wõitlus; õhtu jooksul wõtsiwad jaapanlased neli tormijooksu Wene wäe seisukoha wastu ette. Kuid kaitsewäe kangelase-meelne enda-ohwerdamine päästis Mistshenko wäge kindlast hukatusest, millesse see sattuda ähwardas; nüüd aga pääsis ta taganema.

Selsamal ajal sündis ka Sandepu ees kääne. Kolm päewa oli siin hommikust õhtuni palawalt wõideldud; juba arwas Gripenberg oma sihti, Sandepu ärawõitmist, kätte saamas olema, kuid sääl tuli äkki Kuropatkini käest käsk, jälle tagasi pöörata. Ning nii pidi ta siis ka lõunapool olewad külad maha jätma. Ja sellega oli lahingu saatus otsustatud: Esialgne wõitja wägi jäi lõpul wõidetuks.

Sest järgnewal päewal, 16 jaanuaril, algas Oku raudne wäehulk, kes Sandepud nii wahwaste kaitsnud, omapoolt wõidukäiku, mille wastu ka waprate Siberi sõjalaste mehisus ei mõjunud. Jaapanlased wõitsiwad nüüd ka Heikontai jälle tagasi, millega Gripenbergi wäe keskkoht läbi murti, ja nii oli temal rutuline taganemine hädasti tarwiline. Wene wägi asus jälle nendele samadele seisukohtadele, kust wii epäewa eest wälja läinud — Tshantaisse. Lahing oli kaotatud. Werises wõitluses kätte saadud wõidud jäiwad üsna tagajärjetaks. Jaapanlased asusiwad jälle oma wanadele seisukohtadele.

Täitsa soiku ei jäänud wõitlused ka 16 jaanuari järgi küll, waid järgmistel päewadel wõideldi weel õige kibedasti Beitaitsi seisukoha pärast (Hunhe jõe pahemal pool, Tshantai wastu). 20 ja 22 jaanuari jooksul läks see koht paaril kooral wenelaste käest jaapanlastele ja jälle tagasi, kuid wiimati õnnestas wenelastel seda lõpulikult oma kätte wõita. Aga kuna Oku nüüd suurte

wäehulkadega lõunapoolt keerd-liikumise ette wõttis, et Tshantanheri seisukohta ära wõtta (Hunhe jõe kaldal, Ljaojani-Sinmintini tee ääres), arwas Gripenberg paremaks, oma terwet wäge Tshantaisse koondada, millega end wõidetuks tunnistas.

Kindral Nodsu.
Jaapani III. sõjawäe juhataja. Elulugu waata lehk. 335 ja 336.

Sandepu lahing, milles jaapanlaste seisukord esiti kaunis tõsine oli, lõppes nii ometi jälle meie poolse kaotusega. Wõitlusekäik oli õieti äge ning mõlemil pool sõditi kange wihaga. Gripenbergi mõlemad osawad alamjuhatajad, Mistshenko ja Kontratowitsh, saiwad haawata. Wene wäe kaotused nende wiie päewa jooksul oliwad suured küll; neid loeti umbes 15,000 mehe pääle, kellest suurem osa taganemise-teel otsa sai. Jaapanlaste kahju arwati 10,000 mehe suuruseks; iseäranis suured oliwad nende kaotused, nagu kuulsime, Heikontais.

Kaotuste suurus tuli küll osalt ka terwe lahingu kestwusel walitsewa kange külma mõjul, mille kätte suurem osa haawatutest enne ära suriwad, kui laatsareti jõudsiwad. Külma kõrwal tegi weel tuisk ja lumesadu sõdijatele otsata palju tüli (nagu eelpool seletatud). Wõitlustele tegigi lõpuks otse kõwa külm otsa, aga mitte sõjameeste kannatusele, sest see kestis ka wõitluste wahe-ajal edasi;

wahil seiswad soldatid külmasiwad oma paigale surnuks, kohmetanud sõrmed ei suutnud püssi kinni pidada.

Sandepu lahingu kaotus ei olnud meie wäele iseeneseſt just wäga ränk, seſt ka wastane oli suurt kahju saanud. Aga lahingu ettewõte ja sellega ühes käiwad sündmused näitasiwad siin weel suuremalt kui mujal meie wäejuhatuse nõrka külge, mis sõjawäes usalduſt oma ülemuse wastu kangesti kõigutas. Näis, nagu lasuks lausa wanne meie wäejuhatuse tegude pääl. Terwel sõjajooksul ei osatud ega usaldatud meil midagi omapoolt ette wõtta, waid lasti sõjakäigu sündmusi Jaapanil juhtida. Meie poolt ei tohitud palju kunagi pääletungida, katsuti aga ainult end kaitsta. Aga kui ometi mõnikord meie poolt pääletungimine ette wõeti, sündis see täitsa wõõriti ajal ja wiisil. Nii oli sügisel Shahe lahingu algamine meie poolt päratu suur wiga; weel suurem aga oli Sandepu lahingu ettewõte. Terwelt weerand aastat seisti Shahe ääres waguſi paigal, ilma et pääletungimiſt oleks katsutud, kuid nüüd tehti seda otsa kõige halwemal ajal mis olla wõis — just siis, kui Nogi wägi Port Arturiſt Mandshuria sõjawäljale oli jõudnud. Oleks Wene wägi oma pääletungimise kas wõi kümme päewagi waremini ette wõtnud, siis oleks temal umbes 60 000 meeſt nõrgema wastasega tegemiſt olnud, ning wististi oleks siis tagajärg hoopis teiſtsugune tulnud. Oli aga õige aeg pääletungimiseks mööda minna lastud, siis oleks ometi mõiſtlikum olnud weelgi paigal seista ja Jaapani pääletungimiſt ära oodata. Kõige iseäralikum oli aga weel, et sõjakäigule otse kõige kangema külma ajal wälja mindi, nagu oleks meelega tahetud inimesi pääle sõjasurma ka weel külmasurma saata.

Sarnase teguwiisi tagajärjeks oligi Wene wäe juhatajate wahel halb ja pahandaw tüli, mille sarnaſt sõdade ajaloos ainult harwa nähtud on. Kindral Gripenberg oli põhjatu pahane, miks wäe ülemjuhataja temale palutud abi õigel ajal ei saatnud. Seſt tema meeleſt oleks terwe Jaapani wäe pahema tiiwa saatus tema käes seisnud, kui ta aga õigel ajal nõutud abi oleks saanud. Siis oleks wõidud terwet Oku sõjawäge puruks pigistada ja umbes 100 000 Jaapani sõjalaſt oleks Wene wäe raudrõnga wahele wõetud ja ära häwitatud. Aga otse sel silmapilgul, kui wõit juba kätte saadawal olnud, saanud tema Kuropatkini käeſt palutud abiwäe asemel taganemise-käsu. Ta pidanud weriſe südamega küll sõna kuulma, kuid selle juures wõtnud kohe kindlaks otsuseks, sõjawäljalt lahkuda, kus ta oma arwates enam midagi teha ei wõinud. Selle otsuse saatiski ta kohe täide; pani wäejuhatuse maha ja sõitis kodumaale, ilma et wäe-ülemjuhatajale mingit sele-

tuſt oleks andnud. Ei aidanud Kuropatkini lepitamiſepüüded ega palwedgi, waid wihaſelt pööras Gripenberg ſõjawäljale ſelja. Tema aſemele nimetati teiſe Mandſhuria wäe juhatajaks nüüd kindral Kaulbars, kes ſeni kolmandat ſõjawäge oli juhatanud; ſinna pandi nüüd aga uueks juhatajaks kindral Bilderling.

Kui ſuurt kahju Wene wäe juhatuſele Gripenbergi ſõjawäljalt lahkumine ſaatis, on aſi, mille kallal palju on waieldud, aga ſelguſele ei jõutud ſelles mitte. Mõned pidaſiwad teda wäga tubliks ja oſawaks wäejuhatajaks, kes Wene wäele tõesti wõitu oleks wõinud nõutada, ja süüdistaſiwad kõwasti Kuropatkini, et ta oma abiandmiſe keeluga Gripenbergi wõidukäigu kaotuſeks muutnud. Pääle muude tõendas ſeda ka kindral Dragomirow, kelle sõna sõjawäe asjades wäga palju kaalub. Kuid ſiisgi on wäga kahtlane, kas Gripenbergi ettewõttel ka ſiis tagajärge oleks olnud, kui ta palutud abiwäge oleks ſaanud. Palju enam on arwata, et jaapanlaſed ſarnaſel korral ka Oku wäge ſuurelt oleks kõwendanud; tee oli ſelleks ju lahti. Ning Kuropatkinil oli põhjuſt küll karta, et kui ta Gripenbergi ſoowi oleks täitnud, ſiis meie wäe keſkkoht nõrgaks oleks jäänud ning jaapanlaſte päälekippumiſel hädaohuſſe ſattunud. Ja mõned Wene wäe juhtijad Sandepu wõitluſes on iſe lauſa tunnistanud, et ſääl enam muud nõuu ei olnud kui taganeda. Edaſi wõitlemine oleks täitſa tühi töö olnud, wõidu lootuſt polnud ſugugi.

4. Järgnewad wäeliikumiſed.

Sandepu wihane wõitlus oli ainult eelmänguks palju ſuuremale Mukdeni lahingule, mis kuu aja päraſt kätte tuli. Sandepu lahing oli ju ainult mõlemate ſõjawägede läänepoolſete tiiwade wahel käimas ning õieti jäi ſee ka otſuſtamata, kuna mõlemad wäed lõpuks oma endiſeid ſeiſukohtaſid kinni pidaſiwad. Nüüd alles hakati mõlemilt poolt täieliſe otſuſtawa lahingu waſtu walmiſtama. Kuropatkinil oli eſiotſa mõte Sandepu ettewõtet korrata, mis Gripenbergil nurja läinud, kuid enne tahtis ta oma idapoolſeid ſeiſukohtaſid kindlamaks teha. Sellepäraſt wõeti jälle mitmed kuulamiſekäigud lõunapoole ette, et jaapanlaſte wäehulkade kokkuſeadet tundma õppida.

Kaks sarnast kuulamisekäiku tehti läänepoolsel tiiwal. 1 weebruaril ilmus 9000 mehe suurune Wene ratsawäe-hulk, mitmed suurtükid ligi, Ljaojanist läänepool Jaapani seisukohtade taha. Hunhe jõe kallast mööda tungisiwad kaks ratsawäe-polku õige kaugele lõunasse, Pinsanist saadik (wersta 30 Ljaojanist lõunepool,). Wene ratsanikud nihkusiwad imestamise wäärilise kiirusega edasi, aga nendel oli hoopis wähem õnne, kui kuu aega warem Mistshenkol. Igalpool leidsiwad nad tugewaid Jaapani wäehulkasid ees, nii et

Wahipidajad wäejuhataja korteri ees.

nad midagi korda saata ei suutnud, waid ainult kiire taganemisega ennast päästma pidiwad. Kuulamisekäigul ei olnud siis muud tagajärge kui teada saamine, et Sandepu lahingu järele Jaapani wäe läänetiiw palju tugewamaks oli saanud. Selle tagajärjel pidi Kuropatkin muidugi oma nõuu, Gripenbergi jälgedes käima hakata, katki jätma. Kuid ta laskis ometi weel teise kuulamisekäigu ette wõtta, et saadud teateid täiendada. Selle jaoks saadeti tugew kasakawägi wälja: 15,000 tuhat ratsameest, 500 jalameest ja 20 suurtükki. See wäehulk läks 5 weebruaril teele, kuid mitte otse lõunasse, waid keerdliikumisel Mongolia kaudu. Temal õnnestasgi

7 weebr. raudtee juurde tungida ning Haitshöngi juures raudteesilda ja osalt raudteed ära rikkuda. Kuid kuigi kaua ta sääl wiibida ei tohtinud, sest igalt küljelt kippusiwad Jaapani wäehulgad teda ümberpiirama. Ainult wäga kiire taganemine — 8 weebruaril käidi saba wersta ära — suutis kasakaid waenlase küüsist päästa. Ning käik jäigi ka tagajärjetaks, sest rikutud raudtee parandasiwad usinad jaapanlased juba ligematel päewadel ära. Ja wäga iseäralik on ka, et nendel kuulamisekäikudel ometi seda suurewiisilist Jaapani wäe keerdliikumist läänepoole ei aimatud, mida Ojama otse neil päiwil ette wõtta laskis Jaapanlased saiwad oma teo ilusti ära teha, ning kui nad siis läänepoolt lange jõuuga pääle tungima hakkasiwad, tabas see Wene wäge nagu selgest taewast tulew wälk, ja see purustas kõik Kuropatkini peetud plaanid ühe hoobiga ära. Wastase wäeliikumise kohta teadete saamine oligi terwel sõja jookśul Wene sõjawäe kõige nõrgem külg; ikka tegiwad jaapanlased seda, mida meil ei oodatud, kuna nende ettewõttest meil enne ei teatud, kui see ju silmaga näha oli. Niisugune teadmatus mõjusgi wäga suurelt sõjakäigusse ning saatis meile kahju kahju pääle. Waewalt küll kunagi on mõni lootus nii rängasti petta saanud kui see, mida Wenemaa wiimases sõjas oma kuulsate kasakate pääle pani. Nad ei suutnud ligikaudeltgi seda ülesannet täita, mis nendele usaldati. Enne sõda nii wäga pilgatud Jaapani „härjapõlwikud" oma kiitsakatega hobustega tegiwad kuulamisekäikudel palju paremat ja tähtsamat tööd, kui Wene tugewad piigimehed oma „kangepää-hobustega". Seda nähti terwel sõja ajal, kuid iseäranis selgesti tuli see otse weebruari kuu algul awalikuks.

5. Jaapanlaste ettewõtted Wene wäe seljataga.

Wenelaste kuulamisekäikudele wastuseks wõtsiwad jaapanlased sarnaseid ka oma poolt ette, aga palju mehisemalt. Ja seda wõisiwad nad korda saata, ilma et Wene maakuulajatel selleşt pisemat aimu oleks olnud. 30 jaanuari õõsel ilmus äkki õige kaugel Wene wäe seljataga, umbes 15C wersta Mukdenist põhjapool, tugew Jaapani ratsawäe-salk ning häwitas Fansatuni raudtee-silla (Mukdeni ja Harbini keskwahel) ära ja kippus siis sääl olewa käsarmu pääle. Selsamal ajal kimbutasiwad teised hulgad sillast lõunapool olewaid wahihulgasid ning lõhkusiwad osa teed ära.

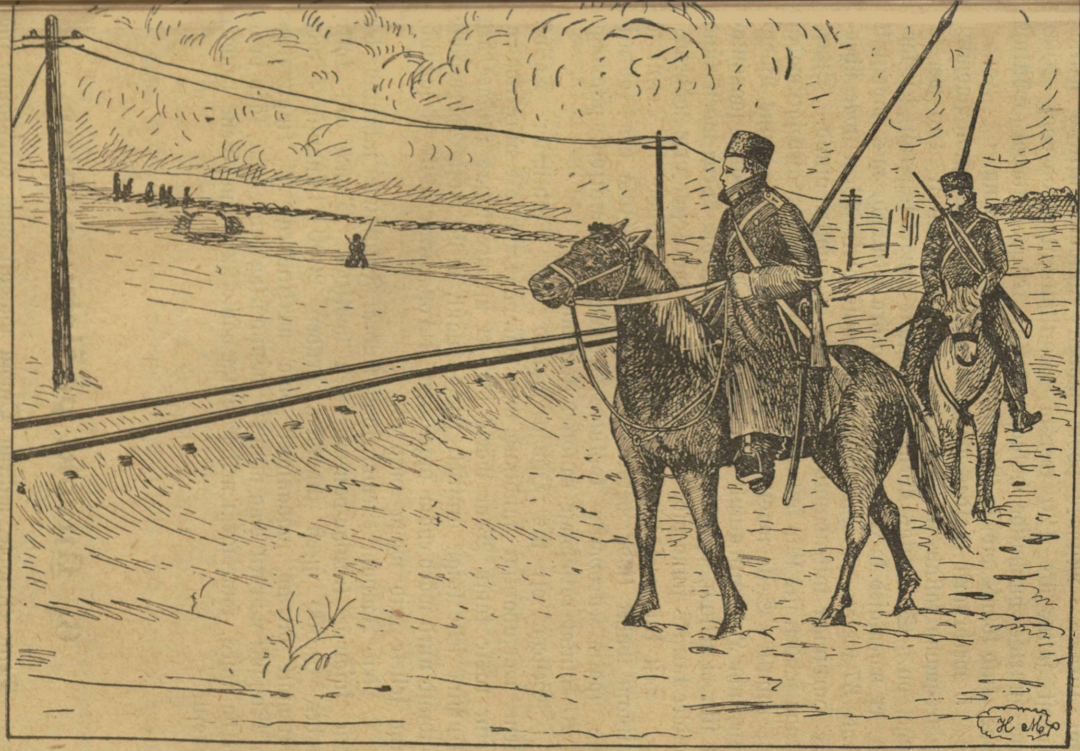

Wene kasakad raudteed wahtimas

Alles see lugu ajas raudtee-wahiwäe ülema kindral Tshitsagowi liikuma. Mitmele poole saadeti kuulamisehulkasid wälja. Nendest sattus üks 120 wersta Guntshuliniſt loodepool 2000 mehe suuruse hunhuside hulgaga kokku, kellega kibedat wõitlust pidas, kuid lõpuks pidi ta Guntshulini tagasi pöörama.

5 weebruaril usaldas teine Jaapani ratsasalk koguni Jaomini raudtee-jaama kallale tungida, mis Harbiniſt ainult 150 wersta kaugel on. See tekitas Wene wäe hulgas kanget kohutust, sest kardeti, et waenlased ka Sungari jõe silla ära rikuwad, mis Jaominist ainult 37 wersta eemal on. See sündmus oleks Wene wäe ühenduse Harbiniga katkendanud ja nii wäga hädaohtlik olnud. Suure kiiruga saadeti siis silla kaitseks wäge ligi, ning jaapanlased jätsiwadgi selle rahule. Selle wastu tegi uut kohutust nende ilmumine Bodunisse, kuhu Harbiniſt ainult 50 wersta on. Otsekohest kahju jaapanlased siin ei teinud, aga kaudselt küll, kuna suur osa Wene wäest nüüd raudtee kaitseks sinna pidi seatama, millega wõitlejate arw wähenes.

Sest kui weel 13 weebruaril Jaapani salgad ka Telini ja Kaijuani wahel (sada wersta Mukdeniſt) raudtee-silla ära lõhkusiwad, saatis Kuropatkin kohkudes terwelt 10 pataljoni jalawäge ja 20 sotniat ratsawäge raudteed kaitsma.

Sellega oli siis Ojama saanud mis tahtnud: Ta oli Wene wäejuhatajat sundinud oma pääwäge tähtsalt nõrgendama. Teine raske kahju Wene wäele oli, et mitmes kohas raudtee ära rikkumine selle käigu ajutiselt seisma pani, mille mõjul Harbinisse jõudnud uued wäed enam õigel ajal Kuropatkinile abiks ei saanud, kuna sellele neid wäga waja oli.

Neid Jaapani ettewõtteid oli kindral Fukushima juhtinud, kes enne sõjawäe liikuma-panemise eest hoolitses Temal oli kokku umbes 10,000 meest juhatada, nendest 2000 hunhusid. Juba waremalt olnwad jaapanlased oma meelitustega ja kingitustega ka Mongoli würstid oma nõuusse saanud ning nende abil, lääne poolt keerdu käies, õnnestasgi neil see julge päältungimine Wene raudtee wastu.

6. Kuroki päältungimine.

Teine ettewõte, millega Ojama osawalt oma otsustawat lööki Mukdeni wastu ette walmistas, oli kindral Kuroki päältungimine sõjawälja idaküljel. Ojama oli nüüd omale kindlalt nõuuks

wõtnud, mitte enam Wene poolt pääletungimist oodata, waid oma poolt üleüldisele pääletungimisele asuda. Selle sihiks ei olnud mitte ainult, wastast läänepoolt kimbutada ning sellega Wene wäe pää-ühendusteesid Harbiniga, raudteed ja suurt Mandarini-maanteed mööda, katkestamisega ähwardada, waid weel enam: Terwele Wene sõjawäele tahtis ta otsustawat, täitja häwitawat lööki anda. Selleks sepitses ta kange plaani, oma wiie sõjawäega Wene wäe ümber nagu raudrõngast luua, mille wahele seda siis puruks pigistada wõis. See rõngas määrati algusel umbes saja wersta pikkuseks (läänepoolt Hunhe jõe kaldalt paarkümmend wersta Mukdenist, idapoole kuni Kudjatsusse); lainst oli rõngal wersta 60—70. Selle ruumi sees oli Wene wägedel esiti mahti küll liikuda, nii et nad waenlase nõuu ei aimanud. See püüe wiis siis kohe suurele ja laialilisele lahingule, mis 20 päewa kestis ning oma kestwuse, kui ka selleşt osawõtjate arwu ja kaotuste pooleşt üks kõigesuuremateşt on, mida ajalugu tunneb.

Kuna Wene wäejuhatus oma ettewõtete täideşaatmisejuures — kui oli neid arukorral meie pool — ikka wiiwles ja kõhkles, kohmetult ja arglikult talitas, tehti Jaapani pool „mis teha oli,usinasti." Kuropatkin oli oma läänepoolt plaanitud ettewõtte jaoks jaanuari lõpul kindral Rennenkampfi wäe-hulgad Dalini kitsuseşt ära kutsunud, kuhu ainult kindral Alekşejew mäe-seisukohtasid kaitsma jääma pidi. Aga kui Kuroki 6. weebruaril oma poolt pääle-tungima asus ning kohe Wene wäe esimeşed kaitseliinid ära wõttis, saadeti ruttu idaşt ära kutsutud wäehulgad jälle sinna tagasi. Kui aga Kuroki selleşt hoolimata ikka edasi tungis, hakkas Kuropatkin kartma, et waenlane idapoolt päälahingu ette wõtab, ning kogus siis oma suurema jõuu sinnapoole. Aegapidi paigutati Fushunisse (wersta 50 Mukdenist idapool) terwelt 6 diwisjoni, seda wäekülge warjama. Kuid selle mõjul jäi Wene wäe läänetiiw õige nõrgaks. Ning seda ep oli Ojama esiti idapoolse pääletungimisega tahtnudgi. Nüüd wõis ta otsustawa löögi läänepoolt Mukdeni wastu ette wõtta ning sellega otse nagu Wene wäe südamesse pista. Seşt Mukden oli ju Wene sõjawäe keşk-kohaks, kus wäe-ülemjuhatus asus ning päratud moonaladud seisiwad.

Dalini mäekitsuste kaitsmise usaldas Kuropatkin Rennenkampfile. See koht on umbes 20 wersta Fushunişt. Selle ja Hunhe jõe wahel on suur lagendik, kus kangema waenlase wastu seista wõimata on. Wene wäele oli siis wäga tähtjas, seda mägestikurida oma käes hoida, et waenlasi mitte lagendikule lasta. Sääl-sed mäe-kitsused ja kingud oliwad seekord enamasti wenelaste käes.

Kurokil oli päältetungimisele minnes umbes 160,000 meest ja 420 suurtükki. Koreast oli kindral Hasegawa oma wäega ka temale appi tulnud, sest Koreas polnud enam midagi teha ja Wladiwostoki pääle kippuda arwati selkorral asjataks. Kindral Linewithsil oli nendele wastupanemiseks terwelt kolm wäekorpust jalawägi ning Rennenkampfi ja Samsonowi ratsawäe-hulgad; suurtükkisid oli tal 320. Kuid wõitluste jooksul tuli läänepoolt ühtelugu rohkesti abiwäge juurde.

Kui Kuroki 6. weebruaril päältetungimisele läks, wõeti kõige päält Wene eelwäe-hulgad Tshenlealngi kitsuses ja Dalini kitsus eest käsile. Kibeda wõitluse järele wõitsiwad jaapanlased Dapintushani ära (Dalini ligiduses), wenelased saiwad aga pea abi ja wõtsiwad seisukoha tagasi; kuid juba järgnewal päewal wõttis Kuroki selle uuesti ära, wenelaste meeleheitlikust wastupanekust hoolimata. 8. weebr. oli juba terwe Wene wäe esimene kaitseliin, nimelt ka Tshenhalingi kitsus, jaapanlaste käes, ja järgnewal päewal hakkasiwad nad kibedasti Rennenkampfi pää-seisukoha Tsinhetsheni pääle tungima.

10. weebruaril wiis Kuroki oma wäehulgad Beresrewi kingu wastu wälja, mis Rennenkampfi seisukohale nagu wärawaks oli. Sellepärast püüdis Wene wägi seda kõigest wäest kinni hoida. Terwe päew otsa tormasiwad jaapanlased wihaselt kingu pääle, kuid kätte ei saanud nad seda ometi; taganeda ei raatsinud nad aga ka, waid jäiwad kingu jalale ööseks.

11. weebruaril saatis Kuroki oma terwe wäe Wene idapoolsete seisukohtade wastu wõitlusele, millega lahing siinpool küljes otse suuremoeliseks kujunes. Kuroki wäehulgad tungisiwad kolmes jaos pääle. Kange tuisu möllamisel wõideldi nüüd Dalini mägestiku pärast ja see oli otsustaw wõitlus.

Juba hommiku wara koidu ajal uuendasiwad jaapanlased tormijooksu Beresrewi kingu wastu. Ning nüüd ei suutnud isegi Wene wisadus enam nende wõidukäiku peatada. Kingu küljele tehtud kaitse-aiad murti maha, kuigi selle juures sadandeb tormajad miinide plahwatusel langesiwad. Metsiku püssitiku-wõitluse mõjul wõideti kink ära. Kuna see koht Tshinhetseni seisukohale nagu wõtmeks oli, ähwardas Rennenkampfi sõjawäge ümberpiiramise hädaoht, ning nii pidi terwe seisukoht maha jätama. Järgnewal päewal taganeti säält 20 wersta põhja-lääne pool olewasse Sanlunjai külasse.

Selsamal ajal kippus teine Jaapani wäeosa kange wõimuga Jantselini kitsuse wastu, kuid siin ei õnnestanud nende ettewõte. Asjata nägiwad nad suure lumetuisu käes waewa. Wenelaste seisukoht oli siin rauakindel.

Kuroki pääwäe-hulgad kõndisiwad sel päewal aga Bensihu teed mööda Wanfulini kitsuse poole, mis Dalini mägestiku harjal on, et sedagi kätte saada. Nende hulkade lõpusihiks oli Fushuni ja Inpuni ära wõitmine.

Järgnewal päewal 12. weebruaril katsusiwad Rennenkampf ja Kuroki mõlemad kõige jõuuga wastast endast eemale tõrjuda. Päätõitlus oli nüüd Tshinhetsenist lõuna-idapool. Rennenkampfil oli siin poolteist diwisjoni ratsawäge ja diwisjon jalawäge, kuid selleşt hoolimata pidi ta wiimati taganema ning Tshinhetseni seisukoha lõpulikult maha jätma. Ka säält idapoolt olewa Sengali kitsuse wõitsiwad Kuroki wäed ära. Kuid kõige tähtsam selle päewa wõitluste tagajärg oli, et Dalini mägestiku pääkitsus Kuroki wäe kätte sattus.

Nii kibedad ja werised, kui nende kuue päewa wõitlused küll olnud siisgi oliwad nad ainult nagu eelmänguks suurele päälahingule, mis alles 13. weebruaril käima sai, kuna sel päewal pääle Kuroki wäe juba ka teised Jaapani sõjawäed tegewusesse astusiwad. 13. weebruarist pääle loetakse siis Mukdeni hiiglalahingu päewi; see wenis terwelt kahe nädala pikkuseks.

Esiotsa seisis aga wõitluste päärõhk ikka weel idapoolse sõjawälja pääl. 13 weebr. wõttis Kuroki oma pääwäe-hulkadega Wanfulini kitsuse wastu tormijooksu ette. Küll tõrjuti ta tihedad pääletungimised sel päewal weel tagasi, aga õhtuks saiwad jaapanlased omale ometi kindla seisukoha mäejalal kätte. Selsamal ajal kiputi kangesti Gantshulini kitsuses seiswa kindral Samsonowi wäeosa pääle, kuid siin oli sihiks küll ainult Wene wäe kinnipidamine.

Järgnewal päewal wõitsiwad jaapanlased koleda weresauna järgi nimetatud kitsuse ikka ära, millega Kuroki Dalini mäeselja isandaks sai. Ainult Gantshulinis seisis weel Samsonow paigal, kuid see oli juba mägestiku põhjapoolsel küljel, kaks wersta selle harjalt (Wanfulinist) eemal. Nii siis usaldasiwad jaapanlased Sanlunjuhist keerdliikumise Rennenkampfi wäe-osa wastu ette wõtta. Kuroki tungis juba Funshili kitsusesse, mis 20 wersta Sanlunjuhist põhjapool on. Kuid siit tõrjuti ta tagasi ning ainult see päästis Rennenkampfi wäge kindlast hukatusest. Aga ta pidi nüüd õige ruttu ära taganema, üsna Matshaidanist saadik, kus Linewitshi wäe päähulgad seisiwad, neilt warju otsima.

15 weebr. seisis siis ju terwe Dalini mägestik Kuroki wõimu all, wälja arwatud ainult Gantshulini kitsus, mida Samsonow weelgi wisalt kinni pidas. Sellega oli terwe Hunhe jõe org tema wäehulkadele lahti ning kohe tungis ta nendega alla madalikule, et oma rasket mööka hiiglawõitluse-kaalulauale panna, mis nüüd terwel wäeliinil koleda maru kombel mõirgama oli hakanud. Kiilumoodi

tungis Kuroki oma raudsete hulkadega Bilderlingi ja Linewitshi wäehulkade wahele, rikkus sellega Wene wäe ühtluse ning saatis Kuropatkini kangesse hädaohusse.

Üle nädali aega oli kange jõjalane Kuroki oma wägedega kõwa külma ja tuisu käes wõidelnud ning oli selle ajaga, wastast mitmel korral tagasi tõrjudes, wäga waewalisel mägestikuteel ometi üle 80 wersta edasi tunginud.

Kuroki päältetungimine mõjus Mukdeni lahingu käigusse otsustawalt. Et japaanlased Wene wägede kokkuseadet nähtawasti õige hästi tundsiwad kuna meil aga wastase wäe seisukorrast midagi ei teatud), hakkasiwad nad oma päälekäimist idas otse sel ajal, kui Kuropatkin, läänepoolt päältetungimist plaanitsedes, oma idakülge nõrgendanud oli Nii wõisiwad nad kohe algusel suurel wõimul edasi saada. Oma tugewama jõuuga wõitis Kuroki nüüd Dalini mägestiku wõrdluslikult hõlpsasti ära, mille juures ta septembrikuul alles nii palju asjata waewa oli näinud. See oli temale ülisuur wõit, sest nüüd wõis Kuroki Hunhe jõe lagendikul wõimukalt Nogi poolt ettewõetawat keerdliikumist toetada. Shahe jõe äärne seisukoht, mida wenelased wiis kuud otsa nii suure hoolega ja waewaga oliwad kindlustanud, oli nüüd oma tähtsuse kaotanud.

Aga Kuroki päältetungimisel oli weel teine tähtsus, mille pärast see ette wõetigi. Nagu juba eelpool nimetatud, arwas Kuropatkin, Kuroki tegewust nähes, päälööki idapoolt tulema, ning nihutas siis läänetiiwalt suured wäe-osad sinna poole. Kuid sellega jäi jälle läänetiiw nõrgaks, ning nõnda wõis Ojama siit oma otsustawa löögi lüüa. Kuroki päältetungimine tegi alles Nogi keerdliikumise wõimalikuks. Kuna aga meie wäehulgad, üheft paigast teise käies, end asjata wäsitasiwad ja tarwilisel korral wõitlusepaigal ometi puudusiwad, liikusiwad Jaapani wäesalgad otse nagu nööri järele, iga üks oma kohal ja ajal tarbekohaselt talitades.

Mukdeni lahingu korralduses ilmus alles õieti selgesti Jaapani wäejuhatuse osawus ja tublidus, Wene poolt aga jõuetus ja kehwus, nähtawale, ning see tõi meile kohutawaid tagajärgesid. Jaapanlaste uskumatalt kiire edasitungimise mõjul sattus Wene wäe parem tiiw Mukdenist läänepool ju warsti lahingu algusel wäga hädaohtlikusse seisukorda; seda äywardas täielik ümberpiiramine ning raudteest lahutamine. Kus kohal jaapanlaste tegewuse ajal Wenemaa nii tugewaks kiidetud ratsawägi seisis ja mis ta tegi, et Jaapani ettewõtteidei märganud, oli siis mõistatuseks ja on tänagi weel. Ning Wene wäehulkade idapoole saatmisest ei olnud ka enam abi ühtegi, kuna sellega Kurokit ometi seisatama panna ei

saadud; tagajärjeks oli ainult, et läänepool hukatus seda kindla mini kätte jõudis.

Kuroki oli oma päästetungimisega nagu tuletungla välja heitnud ning sellega leegi põlema õhutanud, mis nüüd üle saja versta pikkusel sõjawälja joonel tulesambana üles kerkis.

7. Mukdeni päälahing.

Port Arturi langemise järele oli jaapanlastel ülesandeks, Kuropatkini sõjawäge lüüa, kes Mukdeni ümber lagendikul aegapidi ikka kangemaks kaswas. Wiimase poole aasta jooksul oli siia wanade Mandshu kuningate püha linna ümbrusesse aegapidi kaks hiigla-sõjawäge kujunenud. Oma Waiksemere laewastiku ja Port Arturi kaotamise järele oli Wenemaa wiimaseks lootuseks selles sõjas ta määratu suure hoolega ja waewaga kogutud Mandshuria sõjawägi, mille juhatajaks Wenemaa kõige tublimaks peetud sõjalane, kuulsa Skobelewi seltslane Kuropatkin oli. Kõigist senistest kaotustest hoolimata oli Wenemaal usaldus Kuropatkini kohta ikka alles kõikumata ning kõwasti loodeti, et tema oma palju suurendatud ja wärskendatud sõjawäega wiimaks ometi Wene lipu wõidule nii, wähemalt „Jaapani sõjawäe meresse ajab.“ Kuid seegi lootus sai nüüd kibedalt petta.

Mitu kuud järgimööda seisiwad, nagu eelpool kuulsime, mõlemad sõjawäed üksteist waritsedes Shahe ääres paigal; kumbgi ei tülitanud teist palju. Kuid see pikaline rahuaeg ei olnud sõdijate meeleolu mitte pehmendanud, waid ennemini weel tooreštanud. Maakoobastes elutsemine oli sõjameestes tuska ja kirge weelgi kaswatanud, ning selge oli, et kui kord otsustaw wõitlus tuleb, siis selles enne järgi ei jäeta, kui teine wõitleja pool häwitatult pakku läheb.

Kuropatkin oli terwe talwe jooksul kange hoolega oma seisukohtasid Shahe jõe kallastel ja Dalini mägestikul kindlustanud. Nende seisukohtade taga oli weel teine kaitseliin Hunhe jõe ääres. Mukdenist oli wägede liikumise hõlbustuseks iseäraline raudtee Jushunisse ehitatud, kus Wene wäe juhatus Mukdeni lahingu aega seisis. Iseäranis kindlaks peeti Wene wäe seisukohtasid Dalini mägestikus ja Shahe jõel. Läänepool Hunhe ja Liao jõe, ning Hunhe ja Shahejõe wahelisel lagendikul oliwad seisukohad küll nõrgemad, kuid siingi

leidus suurel hulgal kõwasid kindlustusi, nimelt Hiina külades, mille kiwimajad wäga omased wastupaneku-kohad oliwad.

Kui palju Kuropatkinil wõitluse algul sõjawäge oli, ei teatud siis kindlalt ega ole päraftgi kindlaid arwusid awaldatud, aga umbarwu järele wõib seda küll waheft 430,000 mehe pääle määrata; suurtükkisid oli tal umbes 1600 Küll ootas Kuropatkin omale otsustawa wõitluse ajaks weel wahe-ajal Harbinisse kogutud sõjawägesid ligi; neid oli 70,000 meest 300 suurtükiga. Kuid eelpool kirjeldatud jaapanlaste päältetungimiste mõjul raudtee wastu ei saanud need enam õigeks ajaks pärale — Wene wäerinna pikkus oli umbes 120 wersta.

Jaapani sõjaplaani oli osaw kindral Kodama walmistanud (Jaapani sõjawäe-päämalitsuse ülem). Selle järele koguti nüüd kõik Jaapani sõjajõuud Port Arturist ja Koreast Mukdeni juurde, niisama ka uuesti korraldatud wiies sõjawägi kindral Kawamura juhatusel. Selle suurus oli, niisama kui Port Arturist tulewal Nogi wäel, umbes 60,000 meest, ja selleft läks suurem osa läänepoole Nogi keerdliikumist toetama, kuna osa idapoolse wäerinna wiimasesse otsa paigutati, Fushuni wastu, et siit küljelt Wene wäge kimbutada ning wõimalikul korral selle taganemiseteed põhjapoole täitsa kinni panna.

Nagu Wene wäel, wõib ka Jaapani sõjawäe suurust lahingu algul ainult umbes arwata. Igatahes oli see aga tüki toekam kui Wene wägi Arwatawasti seisis Ojama käsu all üle 450,000 meest, 1700 suurtükiga. Nii siis oliwad Mukdeni wäljal umbes 850,000 meest wastastikku wõitlemas — arw, mille sarnast teist ajalugu ühegi lahingu kohta ei tunne, niipalju kui seda kindlalt teada on.

Kodama tehtud sõjaplaani järele pidi enne mõlemalt küljelt kangesti wastase pääle tungitama ning siis keerdliikumine sellel küljel ette wõetama, mida nõrgemaks märgati Kuid et Wene wägi jälle oma poolt pääle tungides Jaapani wäe ühtlust rikkuda ei saaks, tehti ka selle kesk-koht kõigiti kindlaks. Nimelt weeti siia terwelt sada Port-Arturist toodud piiramise-suurtükki, nendest kümme üheteistkümne tollilised. Nendega mõeldi wenelaste keskkoha kaitsewarjud ära purustada, ning seda tehtigi ka. Halb lugu oli, et ju teatus nende koledate mürakate tulekust oma kohutawa mõjuga meie wäe kohta nõrgestawalt mõjus.

Kui Kuroki oma nädala pikkuse päältetungimise mõjul Dalini mägestiku kätte oli saanud ja nüüd walmis oli. Hunhe jõe orgu astuma, otsustas Ojama häwitawat lööki läänepoolt ette wõtta ning saatis selleks Nogi raudsed wäehulgad raudtee wastu wälja, et Wene wäe läänetiiwa ümber piirata. Ning sellega sai

siis alles päälahing tõsiselt käima, kuna seniseb Kuroki võitlused ainult eelkäijaks olivad.

Nagu tähendatud, oli Kuropatkin end Kuroki pääletungimiseft petta lasknud ning oma pääväe-hulgad lahinguwälja idaküljele saatnud. Et Wene wäe juhatuse tähelepanemist ikka pääle idapoole juhtida, tegi Kuroki näo, nagu tahaks ta siit küljest Wene wäe keskpaigast läbi murda. Ka Nodsu wägi läks nüüd lõunapoolt Bilderlingi wäe wastu liikuma ning võitis 12 weebruari öösel ägedal kiirmarsil pääletungimises Sindjapu ja Sansituni seisukohad ära. Kuid kohe võitsiwad wenelased need jälle tagasi, mille järele Nodsu järgmistel päewadel uuesti pääletungimisi ette wõttis. Oma poolt võitsiwad wenelased julge päälekippumisega Shahe jõe silla ära ja pidasiwad selle mõned päewad oma käes.

15 weebruaril astus Kuroki idapoolt uuele tegewusele ning saatis oma wäe Kudjatsy (Kudjasa) seisukoha wastu, mis ainult 15 wersta Hunhe jõest eemal on. Selsamal ajal wõeti aga ka küljepoole pääletungimisi ette ning Kuroki eelwäe hulgad ligineswad Hunhe jõele 10 wersta kauguseni. Sõjawälja keskpaigas wõitles Nodsu ikka pääle Sansituni ees, kuid hakkas nüüd oma raskete suurtükkidega juba ka Putilowi ja Nowgorodi kinkusid pommitama — paikasid, kus ju ligi pool aastat warem niipalju werd oli walatud. 16 weebruaril hakkasiwad aga terwel pea 150 wersta pikkusel sõjawäljal sõjapasunad ühtlasi hüüdma, suurtükid müristama ja püssid paukuma. Seft nüüd saatis ka Oku läänepoolt oma wäehulgad Shahe ja Tsantani wahelisel maal Kaulbarsi wastu wälja, nähtawa püüdega, enda seisukohtasid põhjapoolt Mukdeni edasi nihutada, millega Wene wäe taganemiseteed kinni panna ähwardas. Kõwast külmast hoolimata tungisiwad jaapanlased igal pool edasi, kuigi seda läänepoolsel wäerinnal kange tuisk takistas; see ajas sõjalaste silmad ajuti nii lund täis, et kümne sammu kauguseni näha ei wõidud. Tuisukatte all wõisiwad siis wenelased oma tagawarawäe-patareid wõitluse-liinile tuua ja siin paigale seada, et waenlasele tuld anda. Kuid Jaapani suurtükiwäe jõud oli ikka palju kangem ning selle ees nõrkes wenelaste oma. Nodsu awas oma piiramise-suurtükideft otse põrgulise tuleandmise Putilowi kingu pihta. Terwe ümbrus kõmas üsna, kui kanged 11-tollilised hiigla-suurtükid oma kuulisid Wene wäe seisukohtade pihta sülitasiwad, mille purustawa wõimu wastu kohati alles pooleli olewad wallid kaua kesta ei suutnud. Umbarwu järele langenud päewa jooksul 2500 suurtükikuuli (projektili) Putilowi künkale. Kuid selleft hoolimata hoidis wahwa kindral Putilow oma südide sõjalastega seisukohta kinni. Selle koha täht-

juſt tundes kogusgi Wene wäe juhatus ümbruſeſt ſiia rohkesti jõudu, kuid ſelle mõjul jäi Shahe ſilla ääres ka kaitſejõud wäheſeks, ja kuna Jaapani ſuurtükid ſeda kohta rängasti pommitaſiwad, pidi ſee maha jäetama. — Jaapanlaſed aſuſiwad kohe aſemele.

Oku leppis ſel päewal ometi weel Wene wäe ſeiſukohtade pommitamiſega. Kuid ſelle juures pani ta ometi ju ka mitmel pool maakuulamiſe-käigud toime, milles jaapanlaſed oma julguſega wenelaſi imeſtama ajaſiwad.

Aga järgnewal päewal, 17. weebruaril, hakkas aſi Wene wäele juba tõſiſeks minema. Nüüd ilmus ka kindral Nogi wägi äkiſti läänetiiwalt wõitluſewäljale ning hakkas end põhjapoole peſitama, millega Wene wäge ümberpiirata ähwardas. Nogi wäge loeti 50,000 mehe ſuuruſeks ja ſelle eelwäe-oſad, üle 20,000 meeſt, ſeiſiwad 16. weebr hommikul alles Kalajamas, Sinmintiniſt 15 wersta lõunapool. Kuid päewa jooksul kaswas nende arw ühtelugu kohutawalt ning nad hakkaſiwad jüdilt põhjapoole tungima. Õhtupoolel kippus üks Jaapani wäeoſa juba Sinmintini ſeiſukoha pääle, mida kindral Birger wõikeſe Wene wäehulgaga kaitſeda püüdis. Kuid waenlaſe äkiline päälekippumine kohutas wenelaſi nii, et nad ruttu Ljaojõe kallaſt mööda Telini poole taganema lõiwad. See oli aga Wene wäe juhatuſele wäga halb. Seſt ſellega ſattus Wene wäe kõige parem moonawee-tee — Sinmintini kaudu toodi kaugelt ſuurem oſa moona ſõjawäljale — jaapanlaſte kätte. Selle järgi tungiſiwad jaapanlaſed kolmes oſas wastupanewata wõimuga edaſi, Wene eeswägeſid igalt poolt ära tõrjudes. Nendeſt wäikeſteſt waenuwäe hulkadeſt, mis eſiti ſiia külge ſõjawäljale ilmunud, oli wenelaſte ſuureks ehmatuſeks õige ruttu kohutaw ſõjawõim kujunenud, mis Mukdeni ja Telini waheliſt raudteed oma kätte wõtta ning nõnda terwet Wene wäe läänetiiwa oma raudſeeſſe ſülleſſe pigiſtada ähwardas. Kuid oma õnnetuſeks ei märganud Wene wäe ülemjuhataja weelgi hädaohu ſuuruſt. Temal oli ikka mõte, et Jaapani ſõjalaſed taſaſel maal wenelaſte wastu ei ſaa, ning jättis ſellepäraſt nüüd Kaulbarſi üksi Nogi ja Oku wäe wastu wõitlema, kuna oma ſuuremat jõudu idapool hoidis, kuſt ta alles päälööki tulema algas, ſeſt et mägeſtiku-wõitluſtes jaapanlaſed wenelaſteſt üle olema teadis. Ta ei mõiſtnud mõelda, et Jaapani wäejuhatus wäga häſti tema ekſiarwamiſt tundis ja ſeda oma tuluks tarwitas. Nogi ſai ſiis mahti oma keerdliikumiſt põhjapoolt korda ſaata ning end ſääl küljes kindluſtada, millega Wene wäele raudrõngas ümber tõmmati, mida mingi inimlik wõim enam murda ei ſuutnud.

Et Kuropatkinit ikka pääle ta eksimõttes hoida ning Nogi keerdliikumist toetada, jätkas Kuroki ka 17. weebr. weel oma ägedaid päälekäimisi idaküljel terwel wõitlusejoonel, ega hoolinud suurtest kahjudest, mida selle juures küll sai. Õõsise puhkamise järele asusiwad jaapanlased juba selle päewa koidikul uutele päälekippumistele Rennenkampfi, Danilowi ja Ljubawini seisukohtade wastu. Wõideldi mitmes kohas otse püssitikkudega, kõige kibedam wõitlus aga oli ikka Kudjasa ees. Siin asus Kuroki päewajooksul wiis korda tormijooksule ning õhtuks suutisgi ta selle rist-teebel olewa tähtsa seisukoha kätte saada. Sellega hakkas Kuroki oma keerdliikumisega juba wenelaste lõunapoolseid seisukohtasid Shahejõe ääres seljatagant ähwardama. Wõitlusewälja keskpaigas aga jätkas Nodsu oma wihast pommitamist ikka pääle. Ning 18. weebruari wastu olewal ööl asus ta Putilowi künka wastu tormijooksule, möeldes, et wenelased tema hiigla-suurtükkide tule all juba küllalt pehmeks on saanud. Kuid nõnda polnud asi; tormijooks lõõdi tagasi. Hommikul uduwarjus korrati seda uuesti; kuid kindlate traat-aedade ees murdus isegi jaapanlaste raudne wapruse. Siis alles uskus Nodsu, et wenelaste wastupaneku jõud alles murdmata on ning pani jälle oma suurtükid huluma. Sedasama tehti terwel wõitluserinnal.

Waheajal oli läänepool aga ju midagi suurt sündinud: Oku oli oma raudsete hulkadega tähtsa Tsantani seisukoha Hunhejõe ääres ära wõitnud, kust kaudu Ljaojanist tee Sinmintini käib. Niisama agaralt talitas Nogi põhjapool. Juni ta 16. weebruari hommikul Kalajamast liikuma läks, jõudis ta kahe päewaga 65 wersta edasi; sest karastatud Jaapani sõjalased sammusiwad ööselgi oma teed, nad igatsesiwad wõitlusewäljale saada, et oma Port-Arturi ees wõidetud kuulsusele weel lisa nõutada. 17. weebruari õhtul seisiwad nad juba Salinpus, mis Mukdenist ainult 18 wersta eemal on. Teine wäeosa tungis selsamal ajal Sinmintini teed mööda Tafansesse, ka ainult paarkümmend wersta Mukdenist. Jaapanlaste rutuline edasitungimine kohutas wenelasi nüüd nii wäga, et nad siia kohtadele kiiresti oma wäehulkasid koguma hakkasiwad. Õhtu jooksul kujunesgi juba siin küljes hirmus wõitlus, mis ühe boobiga lahingu keskpunkti idaküljest läänetiiwale nihutas. Nogi ja Kaulbarsi waheline wõitlus pidi Mukdeni saatust otsustama. Nüüd alles hakkas ka Kuropatkin asjaloost aru saama ning ränka hädaohtu aimama, mis temale läänepoolt pääle kippus. Kohe käskis ta siis kõigesuurema rutuga kõiki wäeosasid, mis idapool küljes wähegi wabad olliwad, läänepoole rutata, et oma wäge Jaapani raudrõnga pigistuse käest päästa. Kuid waremini tehtud ränka

wiga ei juudetud nüüd enam kudagi parandada. Wene wäehulgad olid edasi-tagasi käimisega asjata aega wiitnud ja end wäsitanud ning kui nad nüüd salga wiisil läänepoole wõitlusewäljale ilmusiwad, purunesiwad nad siin üksteise järele, kõigest wapruseşt hoolimata, Jaapani sõjawäe-rinna wastu, mis ühise ja kindla juhi all seisis. Küll saadi kohati waenlasi seisma panna ehk ka weel tagasigi tõrjuda, kuid üleüldiselt jõudsiwad jaapanlased ikka ühtelugu edasi, kuigi pikkamisi ja ka suure kahjusaamisega.

18. weebruaril wõideldi nii terwel lahingurindäljal kauge wihaga, kuid alles waheldawa õnnega Kuroki katsus Kudjasast edasi minnes Danilowi wäeosa ümberpiirata, kuid see päästis end südi wastulõõgiga. Ka Matshandani tähtsat seisukohta katsuti wihase tormijooksuga ära wõtta ning kibeda tikuwõitluse tõttu saadigi mõned kingud kätte, kuid pää-seisukohta pidas Rennenkampf wisalt kinni. Kandalinis wõideldi terwe päew ja järgnew öö. Kuroki wäehulgad wõtsiwad siin 13 korda hulljulgelt tormijooksu ette, wahel tikudega wõideldes, kuid wenelaste kindlaid seisukohtasid ei saadud ometi kätte. Õõsel käis Jaapani gaardiwägi neli korda Uanshani wastu tormijooksul, aga ei saanud kaugemale kui traat-aiani.

Keskpaigal wõttis Nodsu wägi ühtlasi kolmel kohal päästetungimisi ette — Putilowi, Nowgorodi kingu ja Shahepu wastu. Wenelased laksiwad waenlastel üsna rinnawallide ette tulla, kus siis kuulipritsid, maaaluseд miinid ja shrapnelid neid purustasiwad. Kuid ikkagi olid jaapanlased kolme päewase kauge wõitluse tagajärjel kolm wersta Putilowi poole edasi saanud.

Selsamal ajal sammus südi Oku oma kindla moe järgi Hunhe jõe kallast mööda edasi. Ta wäehulgad wõitsiwad sel päewal Peitaitsi ära — paarkümmend wersta Tsantanist idapool. Wastupanemata wõimuga kippus ta oma wäehulkasid Nogi wäega ühendama. Kui ta Tawani seisukoha kätte sai, oli tema ja Salinpus wõitlewa Nogi wäe lõunatiiwa wahel ainult weel 13 wersta.

Nogi wägi oli waheajal Sinmintuni ja Salinpu wahelise maa wastasteşt puhastanud ning ta lõunapoolne tiiw hakkas ju 18. weebruari hommikul Salinpud pommitama, kust wenelased esiti jaapanlaste wastu päästetungimise ette wõtsiwad, kuid see läks nurja. Aga seesama lugu oli ka jaapanlastel Wene wäe seisukoha päästetungimisel. Nogi keskwägi tungis üsna Tasitsao suuresse külasse, mis Sinmintuni tee ääres on, niisama 18 wersta Mukdenist, kui Salinpu. Ka põhjapoolne tiiw asus wenelaste suureks kohutuseks otse idapoole marsima — nähtawasti raudtee ärawõitmise püüdes.

19. weebruar (Wenemaa ajaloos ülitähtjas: talurahwa wabastamise päew) oli Mukdeni koledas hiiglawõitluses wast kõige we-

risem. Idapoolt sihtis Kuroki oma päälöögi Panjapuſa teed mööda Fanſintuni waſtu ning kippus ſellele kümme korda pääle. Kuid temal ei olnud täna õnne; Wene wägi pani wõimſalt waſtu. Keſkpaigas pommitas Nodſu ikka pääle Wene wäe ſeiſukohtaſid koledaſti. Putilowi kingu waſtu ſülitaſiwad tema piiramiſe-ſuurtükid ſel päewal umbes 120,000 naela rauda ja tekitaſiwad ſääl hirmuſt häwituſt. Ning Shahepu ja Wutja ſeiſukohad wõeti nüüd ju ära. Kuid pääwõitluſed oliwad ikka Oku ja Nogi wäe wõitluſejoonel. Oku kuulſad raudſed polgud oliwad kui pool-joowaſtuſes, aga ſammuſiwad wapralt kahes hulgas ikka pääle edaſi. Teine oſa toimetas raudteeſt läänepool Bilderlingi wäe waſtu ning wõitis Sindſhingpu tähtſa küla ära. Otſatu raske meelega pidiwad wenelaſed taganedes oma ſiinſed ſuured tagawara-ladud põlema piſtma, kuna neid ligi wõtta ei ſaadud. Kõrgele leegitſewa tule loitel wõtſiwad jaapanlaſed Bilderlingi eeswäe ſeiſukohad oma kätte. Hunhe jõe ääres wõitis jälle Oku teine wäeoſa Shudjapu küla ära, ſeitſe wersta Tawaniſt põhjapool, ning lähenes nii tähtſale ülekäigu-kohale Madjapu küla juures. Kõige koledam oli aga wõitlus weel Mukdeni läänepoolſel lagendikul, mis kolme päewaſe weretöö järele juba ſurnukehaſid üsna täis oli. Nimelt Salinpus tungiſiwad Nogi kolm Port Arturiſt toodud diwiſjoni raudſeinana edaſi, kõike maha ruſudes mis ees oli. Ikka enam ligines Nogi wägi Mukdenile; ta keſkmine wäeoſa ſeiſis ſelleſt weel ainult 9 wersta eemal. Küll wõitleſiwad wenelaſed ſiin meeleheitlikult, et wihaſt waenlaſt wähegi peatama panna, kuni Kuropatkinilt abi jõuaks; nad katſuſiwad wahel ka oma poolt waſtu-pääletungimiſi ette wõtta, kuid nende tihedad read murduſiwad Jaapani kuulipritſide põrguliſe tule ees. Nogil oligi ſiin nüüd kohutaw ſuur wõim tarwitada — umbes 110,000 meeſt ja koleſuured ſuurtükid. Waheajal woolas küll idapoolt wenelaſtele abiwäge juurde. Seſt kui Kuropatkin märkas, et Kuroki ikka ſuurt ära teha ei ſaanud ning et ka Wene keſkwägi kangeſt pommituſeſt hoolimata oma ſeiſukohtaſid kinni pidas, uſaldas ta oma wiimaſe allesolewa tagawarawäe Juſhuniſt Nogi waſtu wiia ja temale purustawat löögi anda püüda. Kuid — hilja, hilja ſee!

20. weebr. wõitleſiwad ſiis Nogi ja Kuropatkin Tafitſani ümbruſes kibedaſti. Nüüd oli Kuropatkinil ſiinpool küll ülewõim käes, kuid ta ei ſuutnud ometi enam hukatuſt ära keelata, ſeſt Nogi hulkade raudne keſtwus pidas Wene wäge mitmed päewad kinni, ning kus taganeti, ſündis ſee ainult ſamm ſammult. Iga kätteſaadawa maatüki pidiwad wenelaſed ſiin kalli hinnaga oſtma, ſeſt Nogi oli edaſiminnes oma ſeiſukohtaſid kohe kõwaſti kindlustanud

Et waenlaſt waheſt ſegada wõiks, käskis Kuropatkin 20. weebr. õhtupoolel oma läänepoolſe wäerinna ſeiſukohta nobeda kiirliikumiſega muuta. See käis nüüd Madjapu juures raudteega kõrwuti: 4—6 wersta ſelleſt eemal. Siin wõitlesiwad Nogi ja Kaulbarſi wäehulgad kõige kangema wihaga; kumbgi pool ei kohkunud üheſtgi ohwriſt eemale, ſeſt teati ju, et nende hulkade wõit ehk kaotus terwe wõitluſe kohta otſustaw oli!

Wene wäerinna muutus tekitasgi küll eſiotſa jaapanlaste juures üleüldiſt ehmatuſt ja ſegaduſt. Kardeti, et Kuropatkini päältungimine õnnestab, jaapanlaſed tagaſi tõrjutakſe, ning ſellega nende ſuurepäraline ſõjaplaan nurja läheb. Sellepärast tõttaſiwad ſiis kohe teiſed Jaapani wäe oſad, kellele ſelleks õhutelegrahwi teel märku anti, mujal uute jõududega päälekippumiſele, et Wene wäge kohutada. Kuroki tungis idapool jällegi kangesti Ubenjepuſa ja muude ſeiſukohtade wasta ning Nodſu, kes terwe päewa koledasti Putilowi kinku pommitanud, wõttis ööſel ſelle wastu tormijooksu ette. Kõige kangemini aga töötas Oku, kes meeleheitliku ägeduſega end nüüd Nogi kimpus olewate hulkadega ühendada püüdis, et nendele appi jõuda. Alatiſe tormijooksu kordamiste järele, mis eſiti küll äpardaſiwad, wõitis ta enne Nunſiantuni ja ſiis Ethaiſa küla ära ning ſellega pääſis ta Madjapuſſe, kus raudteeſild Hunhejõe üle käib. Sellel ſündmusrikkal päewal ſuutis Oku wägi ühtelugu wõideldes ometi 15 wersta ära käia. Ning wäſinud ei olnud ta weelgi, waid Madjapuſſe jõudes tõtati kohe ka ſelle wastu tormi jooksma. Seda ſeiſukohta püüdſiwad jaapanlaſed kõigeſt wäeſt kätte ſaada, ſeſt see oli Wene läänepoolſe wäerinna kohta nagu wõti. Madjapuſt 15 wersta lõunapool, Shahepus, ſeiſiwad ſiis alles weel Bilderlingi wäehulgad. Madjapu wõitmiſe järele wõis aga Oku Bilderlingi ja Kaulbarſi wäe wahele tungida ning nõnda Bilderlingile ſeljataha ſaada. Hirm ſelle ſündmuſe eeſt nõrgendaſgi ſiis wäga ſuurelt Wene wäe wastupaneku-jõudu Shahe äärſetel ſeiſukohtade, kuna jälle Nogi wäe keerdliikumine põhjapool terwe Kuropatkini ſõjawäe läänepoolſe wäerinna kohta rõhuwalt ja hirmutawalt mõjus. Läänepool põlewad külad, mis õhtutel terwe taewa-ääre õhetama paniwad, täitſiwad Wene ſõjalaſte meeli igalpool wäga tumedate aimdustega. Nad tundſiwad, et ſäälpool olew ſuur wõitlus ka nende ſaatuſe kohta otſustaw oli.

21. weebruaril jätkati hiiglawõitluſt endiſe ägeduſega. Kuroki kordas idapool ikka ühtelugu oma päältungimiſi; kindral Daniłowi wäe wasta wõeti 17 korda ja Kandoki ſanis 11 korda tormijooks ette, kuid ikka asjata. Seſt ſiin oliwad wenelaſed kauaaegſel paigal-olekul oma ſeiſukohad kõwaſti kindlustanud. Kõige ki-

bedam oli aga wõitlus Matshandani juures, kus jaapanlaste hirmus shrapnellide sadu Wene wäehulkasid hoopis hämitama kippus. Kuid Rennenkampf ei annud seda kohta kudagi käest, see oli ju Fushuni tee wõti, ning selle kaudu ep käis Wene wäe wiimane taganemisetee.

Wõitlusewälja keikpaigas sai Nodsu wägi kange päälekäimise mõjul nüüd ühe kingu kätte, mis Putilowist ainult kaks wersta idapool on, ning siit wõidi seda nüüd ka küljepoolt pommitada, mis wenelastele kingu kinnihoidmise wäga raskeks tegi. Raudteest läänepool aga tungis Nodsu teine wäehulk wastupanemata wõimuga Sujatunisse ning sundis siit wenelased kiiresti taganema, mille juures jällegi määratud suured moonaladud, mis sinna talwe jooksul kogutud, põlema pidiwad pandama. Nende kohutaw suur tuleleek walgustas taganejatele teed, kelle kurbtus ja ühtlasi ka pahameel otse ülelaenetama kippus. Sest Wene sõjalastel nuttis süda otse werd sees nähes, kuda kõiksugu wäekraam, mida seni ikka nii wäga oli hoitud, et soldatid tihti puudust kannatasiwad, nüüd tuleroaks lai. Ning isegi sarnaseid meidrusi weel nähti, et taganejatele sõjameestele mitte ei lubatud ladudest paari saapaid ehk mõnda riidetükki ligi wõtta, sest seda ei tohitawat ülemuse lubata teha. Kuid põletada tohiti küll. . .

Kuna see mujal sündis, kippusiwad Oku raudpolgud ikka pääle kangesti Madjapu tähtsa seisukoha kallale. Kuid nüüd oli siin nendel mehine wastaline ees — waper kindral Tserpitski oma tublide siberlastega. Selle mehe juures nähti nüüd ometi midagi kuulsa Skobelewi moelist ning tema ülijulge tegewiis sütitas ka sõjalasi ja walas waibuwatesse meeltesse waimustust. Ta suutis siis imelikka asju torda saata, jaapanlaste suurematgi waprust tühjaks teha ja Madjapu ülitähtsat ülekäigu-kohta Wene käes pidada. Kuid suurt tulu selleşt ometi ei olnud, sest kuna Oku wägi raudtee ääres mujal palju edasi jõudis, katkestas ta sellega ühenduse Kaulbarsi ja Bilderlingi wägede wahel siisgi ära ning sellega sai Shahe äärsete seisukohtade kinnipidamine ikka wõimatuks. Wene wäerinnasse oli esimene kardetaw auk löödud.

Kõigekibedam oli wõitlus aga põhja-läänes, kus Nogi wäe lõunapoolne tiiw Fasitunis kangesti wenelastega maadles. Äge suur tükkide- ja püssituli kerkis siin oma kanguse tipule. Sõrwu lukustaw kärin ja pragin tegi sõjalaste meeled lausa nimaseks. Kuulisid sadas wihmana. Fasituni seisukoht käis päewajooksul mitu korda ühe wäe käest teisele ja jälle tagasi.

Waheajal aga sündis päämõitlusTasitsani ees, kus Nogi wäe suurem jõud seisis. Mitmel korral wiis siin kindral Hörshelmann oma

suured wäehulgad muusikakõla all waenlase wastu, et seda tagasi rõhuda ja nõnda Wene wäge ähwardawast raudrõngast wabastada. Kuid see püüe oli Nogi raudsete wäeridade juures asjata. Korraks murdusiwad need küll suure ülewõimu ees ning taganesiwad neli wersta, kuid otsustawal silmapilgul sai Nogi omale lisawäge ning kohe muutus wõitluse õnn ja nüüd hakkasiwad jälle jaapanlased edasi saama. Wastupanemata wõimuga tungisiwad nad ju Lutshantani, mis kaks wersta Tasitsanist idapool on. Kuid juba hakkas ka mõlemapoolsete sõjalaste jõud ja rammu lõppema, kuna nad mitu ööd- päewa ühtelugu tules pidiwad olema. Paljud wajusiwad surnuwäsinult lumisele maapinnale maha ning jäiwad sääl kohe raskelt magama. Mõned wäeosad oliwadgi ju kümme päewa alatiselt wõidelnud.

Kuid sõjawäe juhatus ei tunnud niisugusel kardetawal korral, kus nii wäga palju kaalul seisis, sõjalaste häda kohta halastust, waid sundis neid ikka pääle uutele tegudele. 22 weebr. sihtis Kuroki uuesti kõik oma wõimu Matshandani wastu. Kuid Rennenkampf kaitses seda meeleheitlikult; ta pidi ju mis hinnaga tahes selle eest hoidma, et waenlane Fushunisse ei pääseks, sest siis oleks terwe Wene wägi lõksus olnud. Ka Kandolisanis wõideldi wihaselt; siin tungisiwad jaapanlased juba wenelaste kaitseaedade ette ning jäiwad sinna ööseks paigale. Mitmel korral wõideldi käsitsi püssitikkudega. Siinpool ei sündinud ometi midagi otsustawat. Küll aga mujal. Sest jaapanlaste wõidurikas edasitungimine raudtee ääres mõjus nõnda, et wenelased juba paremaks arwasiwad oma seisukohtasid Shahe ääres mahajätma hakata, kuna ümberpiiramist karta oli. Madjapu juures wõitles Oku wahetawa õnnega, kuid ikka kangelaselikult kartmatusega. Sellel päewal oliwad wenelased siia suuremaid wäehulkasid koguda suutnud, et Oku wäerinda läbimurda saaks ning sellega ka Nogi wäge peatama panna wõiks; see oleks siis Wene wäe wahel puruks pigistatud. Seda äratundes usaldas Oku oma paremateşt wäeosadest terwelt kolm diwisjoni Nogile appi saata. Selleşt hoolimata pidas ta aga ise ka oma seisukohtasid kõwaste kinni, kuigi ta nüüd palju kangema wastase ees õige suuri ohwrisid pidi kandma (kõneldi, et 10,000 meest, aga wist on see liialdus). Korraks oligi küll jaapanlaste seisukord õieti tõsine ja kardetaw. Kuid kuna otse Nogi wägi sellel päewal wõidukalt edasi sai, nõrgendas see suurelt Kuropatkini ettewõetud päälööki Madjapus, nii et see nurja läks.

Ju hommiku wara saatis Nogi oma keskwäe Tasitsanist idapoole wälja. Tema jõud oligi nüüd palju kasuanud kuna ta muudelt wäeosadelt rohkesti abi oli saanud — pääle Oku kolme diwisjoni ka Nodsulk kümme diwisjoni ning koguni Kuroki wäest ta

tagawara-diwisjoni. Kõik see oli imestamisewäärilise rutuga sündinud nagu; tuuletiiwul oliwad Jaapani wäehulgad wõitlusewälja ida-ja lõunaküljest läänesse ilmunud. Nüüd oli Nogi käsu all 200,000 meest ja 600 suurtükki, ning sellega wõis Port-Arturi wõitja suurt korda saata. Kohe hakkasgi ta kange wõimuga edasi sammuma ning kindlustas kättesaadud seisukohad kohe ära, nii et Kuropatkin teda enam tagasi tõrjuda ei suutnud, kuigi temal nüüd siin oma terwe wäljawalitud tagawara-wägi abiks oli! Waid otse selle wastu asus Nogi uuesti pääle tungima ning ta wägi jõudisgi suuremat wastupanekut leidmata juba Juhuantuni külasse, mis Mukdenist ainult 7 wersta läänepool on. Siia oli, hädaohu suurust tundes, Wenewäe ülemjuhataja ise ilmunud, enda kõige paremad polgud ligi toonud, ning laskis nüüd oma silma all pääletungimist ette wõtta, et waenlast tagasi lüüa. Oma meeste waimustamiseks astus ta ise wõitlust juhtima. Kuid asjata oli seegi — Nogi kange wägi tungis küll pikkamisi, aga kindlalt edasi, kuigi Wene wäe wahwad roodud siin ennemini langesiwad kui taganesiwad. Mõlemil pool surigi mehi wõitluses põhjatusti; wõitlus muutus paiguti päris pööraseks tapmiseks. Kuna aga Kuropatkini oma juures-olek siin weel ikka waenlast peatama pani, muutus aga seisukord põhjapool hädaohtlikuks, sest jaapanlased tungisiwad Sjaonintuni külani, kust ainult weel wiis wersta Mukdeni on

Weel hädaohtlikum oli Wene wäele see, et teised Jaapani wäeosad põhjapoolt ka juba kuulsate keisrihaudade juurde tungisiwad ning nende suurtükikuulid isegi raudteele ulatasiwad; õhtut wastu hakkasiwad jaapanlased koguni Mukdeni raudteejaama pommitama, kuig alles kaugelt. Juba kippusiwad mõned Jaapani wäe osad üsna raudteele ning takistasiwad rongide käiku; wahel katkestati koguni telegrahwi-ühendust Harbiniga. Sarnasel seisukorral hakati Mukdenisgi juba taganemise pääle mõtlema. Kõige päält saadeti Wene pangarahad Telinisse ära. Kuid weel katsus Kuropatkin tähtsat linna wiimase, wõimaluseni kaitsta, käskis ometi sõjawäe kraami wiibimata põhjapoole saatma hakata. Kuid nagu näha, ilmus selle käsu täitmise juures see lohakus ja hooletus, mis üleüldse selles sõjas Wene wäe juures otsata õnnetuseks oli, nüüd iseäranis suurelt. Taganemise toimepanejad ametnikud wiiwlesiwad oma tegewuses ning nii saiwad moonawoorid alles 25. weebruaril liikuma, mil juba üleüldiseks taganemiseks käsk oli antud. — Mukdeni ees jäiwad Wene wäe wahwad hulgad puruwäsinult kümne graadilise külma käes palja taewa alla homset päewa ootama. Iga mees tundis nüüd, et otsuse-andmise tund ligines.

Õieti oli see aga siis ju sündinud — Wene wägi wõitles nüüd weel ainult oma taganemisetee pärast. Sest mõruda meelega tunti meie pool, et lahing üleüldiselt juba kaotatud oli. Kuna Mukden hädaohus seisis, ähwardas Wene keskwäge ja ta pahemat tiiwa ümberpiiramine ning nii ei tohtinud Kuropatkin enam teisiti teha, kui saatis oma alamjuhatajatele käsu Hunhe jõe tagant seisukohtadest ärataganeda, kuna sääl Mukdenist kaugel wiibimine Wene wäele juba wäga kardetawaks oli saanud.

Otsata mõruda meelega lahkus siis Wene waper wägi 23. webr. hommiku koidikul oma Shahe jõe äärseteist seisukohtadest, niisama ka Dalini mägestikust. Aga taganemiseks oligi ju wiimane aeg käes, sest mitmes kohas oli Wene wäerind läbi murtud, nii et jaapanlased teerdliikumisega ähwardasiwad Arawõidetud oli öö jooksul kindel Matshandan, Fushuni tee wõti, niisama ka Tita, mis Inpanisse käiwat teed walitses, ja Putilowi kuulsa kingu ümbruses oliwad kõik kindlustused purud. Nodin koledad 11-ne tolliliseb oliwad aegapidi oma ülesande korda saatnud; nende päratute kuulide wastu ei suutnud kaljuseinadgi kesta. Lõpuks oliwad kõik wenelaste maa-alused kaitse-urkadgi (kasematid) ära lõhutud. Kuna nüüd KurokiFushuni ja Inpani poolLinewitshi wäerinnast läbi murda ähwardas, millega Rennenkampf ja Danilow tema pääwäest ära oleks lahutatud, kuna tema ning Bilderlingi wä- waheline ühendus hädaohus seisis, ja päälegi Oku oma raudpolkudega wiimati ometi tähtsa Madjapu seisukoha ära oli wõitnud ning nüüd Shahe äärseid Wene wägesid selja tagant ähwardas, oleks Wene wägi isegi siis taganema pidanud, kui selleks käsku ei oleks tulnud. Otsata kurwa meelega lahkusiwad küll Wene sõjalased nendest paikadest, kus nad oma elu saatuse-rikkamal ajajärgul, kodu maalt kaugel olles, oliwad wiibinud. Sinna oli ka Wene wäejuhatus nende jaoks päratud moonaladud kogunud, mis nüüd taganemisel põlema pisteti. Mõne tunni jooksul saiwad siin miljonite inimeste kauaaegse töö ja waewa saadused tuhaks. Otse nutusilmil ja paljudel käed rusikas, jätsiwad waprad Wene mehed oma nii tuttawaks ja kõigest hädakannatusest hoolimata armsaks saanud seisukohad maha, mida nad nii suure hoolega ehitanud ja wiimati kaks nädalat ühtelugu wapralt kaitsnud ning oma werega kastnud oliwad. Kuid parata polnud midagi — kange wõimuga tungis raudne waenlane edasi, kes Wene sõjalaste meeleheitlise wastuseismise kohta ainult nagu hirwitama näis. Tema tuliwihase päälekäimise ees ei suutnud ka Wene sõjameeste kuulsaks saanud waprus seista. Isegi Putilowi kink, mis Wene wäe sõjakuulsuse kaunim mälestus on, pidi nüüd käest ära antama.

Ka mujal pool oli taganemine nüüd ju täies hoos. Wetsikus waimustuses tungis osa Kuroki gaardiwäge juba Danshani kitsusesse, kus aga kindral Sassulitsh selle ümber piiras ning nüüd ka omalt poolt kange wihaga waenlasi maha nottima hakkas. Need langesiwadgi wiimase meheni, aga alla nad ei annud. Kuid wenelaste wõiduröõm oli siingi lühike, sest tagapoolt tungiwad teised Kuroki wäeosad kättemakſu-jänus Danshani päale ja wõitsiwad selle surnukeha hunikute üle käies ära. Waheajal oli ka Oku Hunhe jõe üle marsinud ning püüdis Siantuni kaudu Nogi wäega ühendusesse saada. Isegi kindral Tserpitski hiilgaw waprus ei suutnud Oku raudpolkusid enam peatama panna, waid need murdsiwad nagu saatuse sunnil halastamatalt omale teed.

Ja nüüd tuli werises wõitluses wiibijatele sõjalastele weel ka loodusemäss kohutuseks taela Idamaadel niiwäga kardetud t a i f u n, kange keerdtuul, hakkas hirmsa jõunga möllama ning tekitas mõlemates wägedes suurt segadust. Tormi hulumise all katsusiwad wenelaste taganewad read Hunhest põhjapool end korraldada, kuid kõwa tuule käes, mis paksud tolmupilwed liikuma pani ja neid otse wenelaste silmadesse kihutas, ei saanud nad sellega korda, nõnda et kaitserinnasse augud jäiwad. Kõigekangemal tormimässamisel seisiwad mõlemad sõjawäed kaks tundi nagu nimaselt paigal, kuid niipea kui see wäha waibus, asusiwad jaapanlased jälle kangelaseliku wõimuga päale käima. Õhtul seisiwad nad juba Hunhe jõe kaldal otse Wene wäe uute seisukohtade ees. Nende taga aga põlesiwad Shahe jõe äärt pidi ja Dalini mägestiku põhjakallastel Wene wäe magasinid, mis kohutawat walgust taewa päale heitsiwad. Ja kole liiwatuisk mässas ikka weel hirmsa jõunga.

Wuksdeni lääneküljel oga wõideldi sellel ajal ju otsustawat wõitlust. Siia oliwad nüüd Ojama ja Kuropatkin oma pääwõimud weeretanud. Wenelasi wiis ülemjuhataja ise wõitlusele, jaapanlasi juhtis Port-Arturi waper wõitja Nogi. Tema lõunepoolne wäeosa kippus ühtlasi Oku käes kimpus olewa Tserpitski wäehulkade päale Hunhe jõe ääres, kuid see oli otsustanud, ennemini langeda kui taganeda. Ning wenelaste meeleheitlik surmapõlgtus panigi siin Nogi wõidukäigu korraks peatama.

Kuid pääwõitlus sündis Wuksdenist loodepool, kus Nogi 600 suurtükki oma koledat surmalaulu loulsiwad. Kuulisid sadas kui wihma ning põrguline kärin täitis õh'u nii et juba Wuksdenisgi majade seinad koleda mürina käes wärisesiwad. Wene wäe patareid pühiti maha ning Nogi wäe keskkoht tungis Wuksdeni raudteejaama juurde, mis ainult kolm wersta linnast eemal on. Säälgi pisteti nüüd wenelaste suured moonamagasinid põlema. Põhja-

pool jälle kippusiwad teised Jaapani hulgad hirmsa hooga kuulsate keisrihaudade pääle ning ajasiwad siit wenelased kohati wälja. Inimese elul ei olnud enam mingit wäärtust — mõlemilpool langes sõjalasi

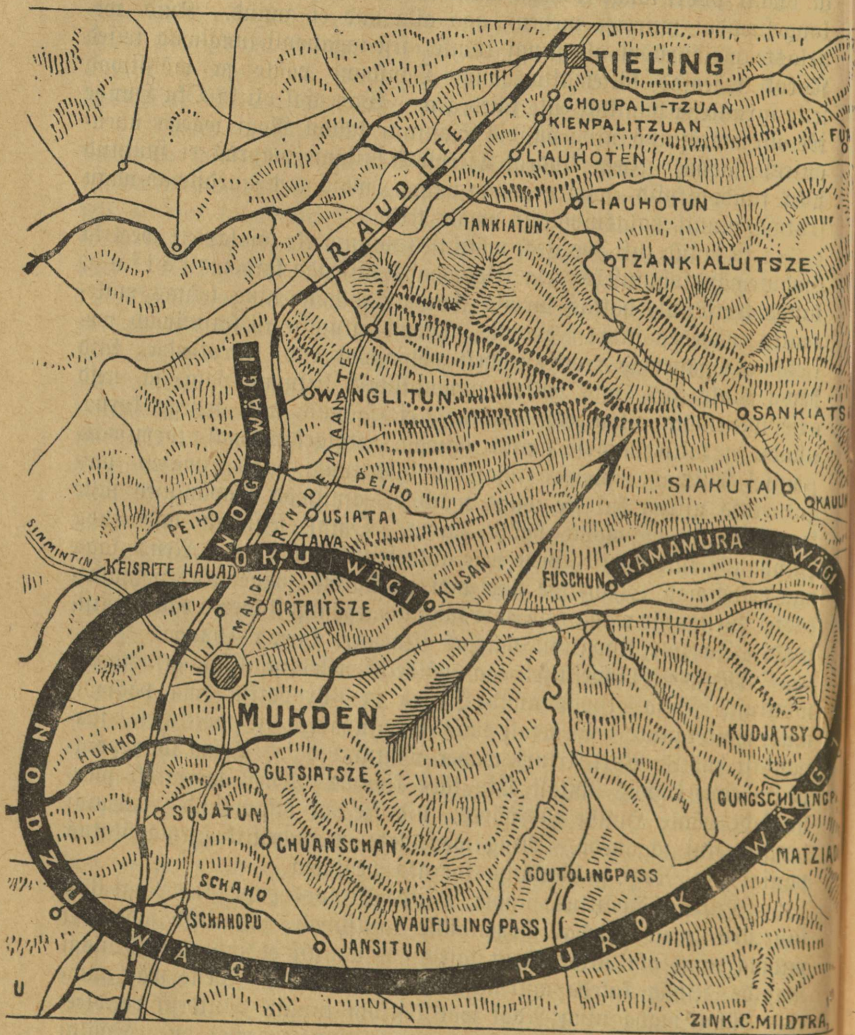

Mukdeni lahinguwälja kaartlahingu lõpu-ajal.

kui heina wikati ees. Port-Arturi kangelased ei näinud wäsimust tundmagi, waid nende rida wajus kui raudsein edasi.

Weel kaugemal põhjapool kippus Nogi pahem tiiw kõige wäega raudtee poole ning tungis juba Ungentunsise, tust ainult kolm wersta tee juurde on. Juba lendasiwad jaapanlaste kuulid raudtee pihta Metsiku wihaga tungiti wenelaste külje-seisukoha pääle Padjasas, mida aga waper polkownik Sabolski südilt kaitses. Teine Jaapani wäeosa jõudis üsna Santaisi juurde, ainult 7 wersta Mukdenist põhjapool. Suure waewaga saadi seda hädaohtlikku pääletungimist weel tagasi lüüa. Aga et Mukdenile nüüd ju kahelt poolt kallale kiputi, tegi ta oleku wäga kardetawaks.

Werine 25. weebruar oli tuisust hoolimata üleüldiselt kaunis pehme-ilmaline olnud, kuid ööseks wajus wõitlusewälja üle wali Siberi külmus, kuna ka liiwatuist jälle ägedamaks sai. Puruwäsinult pidiwad sõjalased sinnasamasse paika taewa alla ja werisele wäljale puhkama jääma, kus päewal wõidelnud oliwad. Kuid terwed wõisiwad selle waewa ikka weel ära kanda, otsata wilets aga oli suure hulga haawatute lugu, keda ammugi kõiki ärakoristada ei suudetud, kuigi haigekandjad wäga usinalt ja hoolikalt tegewuses oliwad. Igalt poolt kuulduswad südant lõhestawad hoigamise- ja ägamise-helid. Ööselgi püüdsiwad haigekandjad küll weel oma halastuse tööd teha, kuid nende kõrwal liikus werewäljal ka teistsugu kõndijaid — Jaapani salakuulajad, kes kartmatalt wenelaste seisukohtade wahel käisiwad, tuisust tulewat segadikku oma warjuks tarwitades. Nad wõisiwadgi oma leeri tagasi pöörates teateid wiia, mille üle Jaapani wäejuhid käsa hõõrusiwad. Nad oliwad oma sihile saamas. Ojama raudrõngas oli nüüd Mukdeni ümbruses kokku tõmmatud. Tema wäerind oli küll 135 wersta pikk. Otse imestamise-wääriline oli, kudawiisi jaapanlastel kõige selle pika maa pääl ometi igas kohas sõdijaid jätkus ning kuda nad oma nii pikal wäerinnal enda moona- ja nimelt weel laskmisewara wedu korraldada suutsiwad. Sellele ei tulnud kusagil otsa, kuigi seda iga päew lõpmata suurel arwul ära raisati. Jaapanlastel „klappis“ kõik, mis nad tegiwad, wenelastel aga ei teatud tihti sugugi, mis mujal sünnib. Nagu pilwest maha tulnud, ilmusiwad Jaapani diwisjonid tihti nende ette.

Ainult kirde (põhja-ida) pool oli weel Jaapani wäe raudrõngal mõnekümne wersta laiune wahe, kust kaudu Kuropatkin taganeda wõis. (Waata lahinguwälja kaarti, kus nool Wenewäe wiimast pääseteed näitab.) Kuid põhjatu suure südidusega kippusiwad jaapanlaste mõlemad tiiwad end sääl küljes ühendama. Oku wägi tungis järelejätmatalt raudteest ja suurest Mandarini-teest

üleminnes idapoole, Kamamura wägi aga Fushunisse. Ainult wast paar päewa weel, siis oleks säälgi Wenewäe taganemiseteele riiw ette lükatud. Kuid nii kaugele ei lasknud Kuropatkin asja ometi minna. Tema tegewuse tugew külg oligi, nagu sellest ju eespool mõnda korda kuulsime, ikka osaw taganemiseplaani walmistamine, ning selle eest oli ta siingi ju aegsasti hoolitsenud.

Otsatu kurwa ja rahutu öö järele koitis uus werine päew, 24. weebruar. Taifun möllas nüüd alles üsna hirmsa wihaga. Tundus, nagu oleks ka loodusejõuud inimestega ühes wihasesse wõitlusesse asunud, nagu kipuks looduse-korraldus oma asemelt liikuma. Taewas ja maa oliwad nagu üheks paksuks tolmupilweks sulanud, millest kõrged liiwasambad ülespoole kerkisiwad. Kõigile poole tungis peenikene liiw. Sõjalased ei saanud mõnekümne sammu tahagi näha ega sõbra ja waenlase wahel wahet teha. Paksu tolmu käes läks ka hingamine wäga raskeks. Tormihulumine lämmastas aeguti ka suurtükkide mürina ja püssitule-pragina ära; tuulewingumine laulis üksluiset laulu.

Niisuguse pöörase ilma möllamisel wõideldi otsustaw wõitlus Mukdeni, Mandshuria päälinna ja terwe Hiinarahwa „püha linna" pärast. Mõlemas sõjawäes oli nüüd põnewus oma tipule tõusnud. Kõik ergud oliwad kõigil ägedas tegewuses. Suurem osa sõjalasi oli ju kümme ehk enamgi päiwi alatises shrapnelisajus seisnud. Mitmed polgud ei olnud mõnel ööl-päewal enam silma kinni saanud, ega ka muud süüa kui seda natukest, mis kellegil ranitsas ehk taskus juhtus olema. Kuid ometi teadsiwad kõik, et üksi nende kehalik kestwus wõitlust nii ehk teiseti otsustab, ning nii marsisiwad sõjalased nagu rauaks tarretanult wõitlusesse. Kuulid ei tähendanud nendele nüüd enam midagi; nende hulumine oli ju liig tuttaw asi. Ainult kui waenlase püssitikk tõusis, tuli ilkagi nagu jahmatus pääle.

Jaapanlased oliwad täna otse meeletus wihas. Raudkülma kindlusega ajas wali Ojama oma hulkasid wõitlusesse; inimese elul ei olnud enam ühtigi wäärtust.

Kuid ka Wene pool oli nüüd wiimane jõud kokkuwõetud. Kuropatkin ise juhatas oma wäge põhjapoole sihitud suures pääletungimises. Ta oli nüüd oma pääwõimu siia külge kokku wõtnud ning lootis sellega wast weel Jaapani wäge lüüa ning nõnda selle raudrõngast purustada. Lootust andis temale see, et nii mitmed Wene wäe osad oma seisukohtasid otsatu wisadusega ikka kinni oliwad pidanud, kuigi nende read õieti harwaks jäänud oliwad ning lipud üsna näruks lastud. Kuid raudkindlalt seisiwad polkowniku Leshi wäehulgad Ungentunis ja Santaisis ning nendest paremal pool kartmata

polkownik Sabolski Padjasas; ta oli pühalikult lubanud ennem surra, kui oma seisukohta käest anda. Ja keisrihaudade hiiglamändade warjus seisis weel kindral Launits oma wäega.

Kuid juba hommiku koidikul toodi Wene wäe juhatusele sant teatus, et Oku ja Nogi wäed öö jooksul ühinenud oliwad. Sellega oliwad kõik lootused Nogi wäe puruks löömiseks tühjaks jäänud. Jaapanlased aga, kelle wäerind nüüd hoopis tugewamaks saanud oli, astusiwad kõrwalt päästetungimisele Juhuantuni ja Tasintuni wastu (Mukdenist 10 wersta loodepool). Mõlemod wõeti ära ja Nogi tungis wastupanemata wõimuga Peiho jõe kallast mööda raudtee poole. Ka kõrwaline lõõk Padjasa wastu õnnestas ja wenelased taganesiwad säältgi, kuna polkownik Sabolski küll kindlalt oma sõna pidades sinna jäi, kuid — surnult. Ja selle järgi tungisiwad Nogi wäehulgad ka keisrihaudadele, kus hirmus tapmine mees-mehe wastu tekkis. Kuid seegi lõppes wenelaste taganemisega. Hunhe jõe ääres ei suutnud kindral Tserpitski hiilgaw waprus ka enam Oku ja Nodsu wägede ühendatud päästekäimise wastu seista, waid ta lõi wähehaawal taganema, kuna isegi ju haawatud oli.

Hädaohu suurust märgates juhtis nüüd Kuropatkin kõige oma wõimu raudtee kaitsmiseks ning käskis ka Mukdeni linna weel wähemalt sel päewal kõigest wäest kinni hoida. Seda oli Wene wäele tingimata tarwis, kuna Mukdenist idapool Hunhe jõe põhjapoolsel kaldal alles Wene kestmise wäe ja pahema tiiwa järelwae hulgad tagant päästetungiwate jaapanlaste wastu ägedalt wõitlesiwad. Nendele oli taganemiseks aega waja ning Mukdeni ei wõidud kudagi enne käest anda, kui idapoolsed wäeosad ka nii kaugel oliwad, et läänepoolse tiiwaga ühiselt taganeda wõisiwad. Selle wiiwitamise püüdega sattus Wene pahem tiiw küll Mukdenist läänepool wäga hädaohtlikusse olekusse, kuna ta juba peatselt ümberpiiratud oli. Wiimast jõudu kokku wõttes katsus siis Kuropatkin endale teed põhjapoole lahti hoida. Ta suutisgi Santaisi seisukohta jälle tagasi wõita, millega taganemisetee kaitstud oli. Ka õnnestas temal jaapanlasi põhjapoolt raudtee ääres weel eemale peletada; ainult mõned ükikud salgad pääsesiwad weel sinna ligi ja katsusiwad roopaid lõhkuda, kuid ei saanud suuremat teha. Korraks lõigi juba Nogi wäerind siin kohal waaruma. Ja ka Oku wäe päästekäimised Mukdeni wastu löödi weel õnnelikult tagasi. Wene wäe seisukord näis nagu paranema hakkama. Kuid korraga tuli põhjapoolt wäga kohutaw sõnum — Oku wägi oli Wene wäe seisukohast Kiushani juures läbi murdnud ning ähwardas nüüd Wene wäe wiimast pääseteed kinni sulguda. Ja ühtlasi oli ka

Kuroki wägi idapoolt kiirmarsil Mukdenile liginemas. Tormi kaitse all, mis kõige tolmu Wene wäe südamesse kihutas, oskas ta Bilderlingi wäerinnas kõige nõrgema koha leida, kust oma wõidujänuliste wäehulkadega läbi tungis ning nõnda Kuropatkini wäge kahesse jaosse jaotada ähwardas. Õhtuks sammus ta juba Fulinisse, mis üsna Mukdeni ääres on.

Sellega sai Mukdeni kinnihoidmine Wene wäele wõimataks, kuna sellele kolmelt poolt kallale kiputi. Wastupanekuks oli see Mandshu kuningate wana päälinn aga wäga kehwasti kindlustatud. Küll oliwad selle ümber wanad müürid, kuid need oliwad ammu lagunenud ja Jaapani kange suurtükitule ees ei wõinud nendel mingit kestwust olla. Laiad alewid oliwad weel wäljaspool müüri sid 24. weebruari õhtul tunti siis Mukdenis üleüldiselt, et linna langemine käes on. Igaühe näol wõis kohkunud ärewust ja hirmu näha. Tumedatel uulitsalaternate walgusel liikusiwad linnalased ja sääl olewad Wene wäe osad, nagu sipelgad pesas edasi-tagasi sõeludes. Linnast tuli lahkuda ja äraminejad katsusiwad ligi wõtta, mis saiwad. Eemalt keisrihaudadelt kuuldus wõitluse kärin ning wahetewahel lendasiwad kuulid koleda hulumisega ka linnasse, majasid lõhkudes ehk põlema pannes ja inimesigi surmates. Kuid ikka weel tõttas idapoolt tulewaid Wene sõjalasi Mukdenist läbi läänepoole suuresse wõitlusesse. Hulgana siia toodud haawatute ägamine ja paljude surmahoigamine tekitas külmal ööl kohutawat mõju ning ajas were soontes tarretama. Linna ümber põlesiwad pikas reas leerituled. Kuid kaugemal taewaserwal leekisiwad palju suuremad ja hoopis teistsugused tuled. Sääl põlesiwad weel Wene wäe päratu suured tagawara-ladud. Ning nende tulede wahel nähti õunetute hiinlaste ja mandshulaste külad leekimas, mida taganejad sõjalased oma wiha lahutuseks põlema pannud oliwad. Terwe taewa-äär oli nagu päratu suur punane wöö.

Aga wanadel keisrihaudadel jahisesiwad põlised hiiglamännad nagu saladuslikul keelel kõneldes. Näis nagu ajaks nad juttu praegu nende ümbruses sündiwast päratu suurest pöördest maailma ajaloos, nagu kõneleks nad enda juurte all hingawatele Mandshu walitsejatele kollase rahwatõuu uuenenud wõidukäigust ja Ida-Aasia tõuswast päikesest. Wõi wahešt liikusiwad nende Mandshu kangelaste warjud nüüd kodukäijatena wanade haudade wahel?

— — — — — — — — — — — — — —

Wene wäe juhatuses oli aga sellel ööl ülitähtjas nõupidamine. Terwe sõjawäe saatus seisis kaalu pääl. Kuropatkin oli terwe oma wõitluseks kõlbawa wäe ning tagawara-wäegi läänetiiwale toonud, kuid siisgi suutis ta waewalt weel jaapanlaste

wihasele päälekäimisele wastu panna; Kinshanisse jaapanlaste wõidukäiku peatama panna ei wõinud aga ta kusagilt wäge saata, ja nõnda ei olnud muud nõuu teada, kui õige rutuline taganemine. Küll seisiwad mitmed ta alamjuhatajad sellele kõwasti wastu, kuna seletasiwad, et niisuguses olekus taganemine põhjatut segadust tooks, mis ometi terwe sõjawäe ikka hukatusesse saadaks. Parem olla aunsal wiisil wõitlusewäljal surra.

Aga selleşt hoolimata andis Kuropatkin sõja-nõunukogu arwamist kõrwale jättes o m a w a s t u t u s e l seşamal ööl terwele Wene sõjawäele üleüldise t a g a n e m i s e k ä s u. Ning kohe 25 weebruari hommikuel ööl juba lahkus Wene sõjawägi terwel wäerinnal oma seisukohtadest ja hakkas kiirmarsil põhjapoole sammuma, et weel end Jaapani raudrõnga wahelt seni päästa, kuni selles awaus leidus. Ka Mukden jäeti muidugi maha. Sellega l õ p p e s 25. weebruaril Mukdeni h i i g l a w õ i t l u s, mis ju 6. weebruarist saadik käimas olnud, ning Wene wäe põgenemisekäik algas.

8. Taganemine.

Wäga kurb tund Wene sõjawäele ja üleüldse Wene riigile oli küll 1905 a. 25. weebruari koidu-aeg, mil terwe Wene sõjawägi ülimõruda meelega oma senini wisalt kinni hoitud seisukohad maha jättis ja kiirelt taganema asus. Kõige hapum oli Kuropatkinil küll Mukdenist lahkumine, mida ta seni ikka kõigest wäest sellepärast kinni hoida püüdis, et Wene wäe lugupidamist hiinlaste silmis alal hoida. Taganemine pidi aga ülirasketes oludes sündima. Sest Wene wäehulgad oliwad, nagu eelpool kirjeldatud, wäga laialisel wäeliinil seismas. Kõige kaugemal idas, umbes 100 wersta Mukdenist, seisis alles Ecki wäehulk, Ljubawini wäesalk oli Kamahes 80 wersta, Danilow Kudjasas, 75 wersta, ja Rennenkampf Fushuni teel 60 wersta Mukdenist eemal. Otsata hädaohtlik oli weel nende Kaulbarsi wäehulkade seisukord, kes alles südi kindrali Tserpitski juhatusel Madjapus waenlasele wisalt wastu paniwad. Küll oliwad nad mõlemad Hunhe jõe üle käinud raudtee-sillad ära purustanud, nii et jaapanlased eestküljest edasi ei saanud, kuid kõrwalt ähwardasiwad nad waprade wenelaste seljataha tungida. Kõige kardetawam aga oli Wene wäele Nogi wäe kange päälekippumine Mukdenist põhjapool raudtee ja suure Mandarini-maantee wastu, kus ta Wene wäe ühenduse selle põhjapool seiswate tagawara-wäehulkadega katkestas ning nõnda Kuropatkinile ta päris taganemisetee, raudteed ja maanteed kaudu,

kinni pani. Kuna Kuroki sellel samal ajal ka idapoolt ikka wihaselt pääle tungis, oli tõesti terwet Kuropatkini osawust ta taganemise-korralduses waja, et niisuguses olukorras üleüldse weel midagi päästa suudeti. Tema oli küll, nagu ju Ljaojanis ja Shahe ääres, ka siin oma taganemiseplaani aegsasti hästi hoolsalt ette walmistanud, kuid ainult esimene sõjawägi käis kindlalt selle järgi, kuna teine ja kolmas wägi, kellele kõigis paigus tarwilisi käskusid saatagi ei wõidud, waenlase päälerõhumisel segadusesse sattusiwad ning umbkaudu ja juhtumisewiisil taganema läksiwad, mille juures siis wäehulgad, kraamikoormad ning suurtükid kohati üsna läbisegi hunikuks kokku sattusiwad, nii et kõik korraldus kadus ja taganemisekäigul mingit otsa ega aru ei olnud. Hunikusse tungitult paniwad taganejad teed umbe ning nii peatati tihti hulgaks ajaks kõik edasisaamine. Kusagil ei olnud korralist juhatust ja arendust, käidi aga umbkaudu juhuse ja tuju järele. Kõik wäehulgad oliwad segamini — üksikud soldatid ei leidnud oma rootusid, roodud ei leidnud oma pataljonisid, pataljonid mitte polkusid, polgud mitte diwisjonisid, ja diwisjonid ei teadnud ülemjuhatusest midagi. Otsatu suures ja kirjus segadikus wajus siis 25. weebruaril terwe päewa jooksul see määratu kirju inimeste, wankrite ja suurtükkide woolus põhjapoole. Kuid kuna edasisaamine wäga pikkamisi läks, kippusiwad jaapanlased juba tagant ja küljelt pääle ning puistasiwad põgenejaid oma suurtükkidest Puhe ja Tawani külade juurest kuulirahega üle, mis muidugi Wene wäe juures olewat segadust weel suurendas. Nimelt kraamiwedajate hulgas tekkis päratu hirm — weohobused saiwad peruks, hakkasiwad lõhkuma, ning purustasiwad hulgana wankrisid ja koormaid, millega tee kinni suluti Teised kraamiwankrid, kellel weel tee lahti oli, kihutasiwad hullus kiiruses eelkäiwate wäehulkade sekka, kes siis suures segaduses laiali jooksiwad. Alles õhtu eel wähenes kange hirm ja segadik ning wäehulgad hakkasiwad end jälle pikkamisi koguma.

Kraamihoidjate sõjalaste seas leidusiwad ka mõned eestlased ning need tunnistawad, et Mukdeni lahingust taganemisel segadus, teadmatus, hirm, kartus ja häda nii suur olnud, et seda sugugi õieti kirjeldada ei saa. Igalpool tundus meeleäraheitmist — mindi aga edasi, ilma et teati kuhu jõutakse, mille juures muidugi wäga suured hulgad kraami maha pidiwad jäetama. Õige elawa ja wärwika kirjelduse Mukdenist wäljataganemise kohta on üks ajalehe sõnumesaatja oma silmanägemise järele andnud, millest pääosa siin awaldame See käib nii:

„24. weebruaril tuli Kuropatkin Mukdenisse ja ühtlasi oli ka kuulda, et jaapanlased lõunapoolselt wäerinnast on läbi murdnud. See hoiti aga alles wäe eest warjul, kus siis üleüldiselt arwati, et meie poolt weel päältungima hakatakse. Aga ikkagi oli meeleolu Mukdenis wäga rahutu, sest Jaapani lendlehti oli liikumas, milles teatati, et Mukden teisel päewal ära wõetakse. Hiinlased hakkasiwad hulgal wälja põgenema. Ja ka Wene wäejuhatuses otsustati nüüd jalaja, ettewalmistuseta, Mukdeni maha jätta. Teisel hommikul hakkas kiire taganemine. Wene moonaladud põlesiwad, igaltpoolt tõusiwad uued tuleleegid nähtawale. Sõjamehed purustasiwad põgenenud kaupmeeste moonaladusid. Moona-aitadest jagati soldatitele kasukaid, jalanõusid, igasugu willaseid asju jne. (mida seni wäga kõwasti hoitud), nüüd täiel käel wälja ja mehed wõtsiwad ligi mis suutsiwad. Palju seda muidugi ei wõinud olla. -- Raudteejaam oli täiesti purustatud, jaama ees põles määratu puuladu. Taganejate woorid hakkasiwad liikuma. Wene linna-osa seisis täitsa leekides. Kaugemalt ümbruselt kuuldus suurtükimürin ja püssside paukude pragin. Katkestatud ridades liikus jala- ja suurtükiwägi oma suurtükkidega, wahel kahe rattaga kaarikud sõjawäljakõõgid — kõik paksu tolmu sees. Igalpool lamasiwad hulgana surnud soldatid ja hobused. Kuulidgi lendasiwad ju eemalt meie poole.

Keisrihaudadest (mis Mukdeni ligi on) mööda saades, tundsime jaapanlasi ikka ligemale kippuma, kuna kuulid hulgana meie päädekohal hulusiwad. Siinkohal oli nähtawasti nüüdsama kole segadus olnud. Igalpool ümberlükatud waukrid, suurtükkide moonakastid, surnud hobused, püssid, padrunid — wahete wahel inimesed surnult, aga ka mõnedgi haawatud. Werise südamega pidime nad sinna jätma — aidata polnud ju kudagi wõimalik. Kõikide näolt paistis rõhutud olek . . Ligemalt külast läbi sõites nägime koledat häwituspilti. Raewu juures nähti weel salk soldatisi seisma, kes iäält jänupiinas keelt kasta püüdsiwad, ehk küll kaewus weel ainult paksu mudawett leidus ja waenlased nendele ju kibedalt tuld andsiwad. Nii tihti lendas mõni shimose-kuul mööda ehk lõhkes ka ligikonnas, mille puhul siis soldatid mütsid maha wõtsiwad ja palwet lugesiwad. . Suurtükiwäe, jalawäe ja moonawooride osad olisiwad segi läinud, mis edasisaamist suurelt takistas. Arstid pidasiwad nõnu, kuda ometi osagi haawatuid ära koristada saaks, aga selleks ei leitud mingit teed. Ei olnud kanderaamisid, ei kandjaid — mitte wije rubla eest ei saadud kedagi, kes haawatuid sidumisekohale oleks wiinud. . . Öö tuli pääle, igalpool põletati moonaladusid. Haawatute südant-lõhestaw walukisa kuuldus

kõigilt poolt. . . Mis muidu weel sellel taganemiseteel sündis, selleſt ei tohi ma pikemalt teatada. — — — "

Kõige raskem oli Wene teise sõjawäe seisukord, mis kohati juba otse jaapanlaste wahele oli jäänud. Need wäeosad pidiwad siis omale taganemiseks teed lahti wõitlema, mis küll enamasti korda läks, kuid selle juures sattusiwad ikka paljud wäesalgad ka wangi, kuna suurtükkideſt ning sõja- ja moonawaraſt suurem jagu maha pidi jäetama. See kaotus tundus Wene wäele üliräŋgalt.

Kuropatkin katsus ikka kõige oma jõuga weel raudteed taganemiseks lahti hoida. Wäsimata suure waewaga läksgi tal korda Oku wäeſt mööda pääsedes põhjapool olewat raudteeosa jälle waenlaseſt puhastada, nii et taganemine ikka raudteed ja suurt maanteed mööda wõis sündida. Tsintu külasse paigutati tugew suurtükiwägi ning selle mõlemal küljel wõitlesiwad wärskeks jäänud Wene wäe hulgad wapralt raudtee kaitsmiseks, mille küljes s u u r e l t jaolt taganemisekäigu saatus seisis. Ja wäsimata tegewusel läksgi korda, wäga suurt osa moona- ja sõjakraami Mukdeniſt ära saata. Teliniſt oli 13 rongi appi tellitud, wahejamaadeſt kõik wagunid Mukdeni toodud, ning nõnda wõidi ühe ööpäewa jooksul siit mitukümmend rongi wälja saata, kõik suure hulga wagunitega, mis tungil kraami ja inimesi täis topitud oliwad. Isegi waguni katustel ja esistel oliwad inimesed hunikus näha. Ainult paartuhat kõige raskemat haawatut jäeti Mukdeni maha. Selsamal ajal weeresiwad aga ka maateesid mööda umbes 10,000 hobuse taga weokoormad ida- ning põhjapoole. Kellel wõimalik, kallasiwad suurele Mandariniteele, suuremal jaol aga ei olnud selleks mahti, waid nad pidiwad wiletsaid külateesid ehk wäljasid mööda rändama. Kuid kõigeſt selleſt hoolimata, jäiwad ikka weel Mukdenisse päratu suured ladud maha; terwe aasta jooksul oli siia ju ühtelugu sõjakraami kogutud. See maksis määratud summad; nüüd aga sai kõik tuhaks ehk waenlase saagiks.

Jaapanlased, kes kaks nädalat nii wisalt wõidelnud, oliwad muidugi küll ka ju purunäsinud, kuid ikkagi wõtsiwad nad oma wiimase jõuu kokku, et enda wõiduwilja täiel mõõdul maitsta ja põgenewat wastasewäge päris puruks lüüa. Tserpitski taganemine pidi siis üsna koleda shrapnellisaju all sündima, mis mõlemalt poolt teed ta kaela langes. Otsatu roidunult jõudis see Wene wäe osa siis Mukdeni juurde, kus end munde hulkadega ühendada wõis, aga suur osa mehi oli teel maha jäänud ehk wangi sattunud. Nüüd siis hakati niipalju kui wõimalik taganemist korraldama. Kaulbarsi wägi marsis raudteed mööda, Bilderlingi wägi Mandariniteed mööda, kuna Linewitsh oma suurema osa

wäega enda käigu Fuſhuni teele ja ſäält edaſi Telini poole juhtis. Sinnapoole kippus ka äärmiſes idaküljes wõitlew Eck Sintſintuni teed mööda, kuna Rennenkampf end Jupaniſt mägestikuteeſid mööda päästa katſus.— Wene wäe taganemiſel ſai nüüd jaapanlaste nii wäga igatſetud Mukdeni ſisſemineku-tee wabaks. 25 weebruaril kell 10 hommikul ſammus ju Oku raudne wägi julgel ſammul Mandſhuria pühaſſe linnaſſe ſisſe, Hiina keiſrikoja kodukohaſſe. Takiſtamas ei olnud ſeda enam keegi. Nii ſiis wõis ſelle järele kohe ka Jaapani wäejuhatus uhkes pidurongis Mukdenisſe tulla. Selles nähti marſhalid Ojama ja Kodama, prints Fukuſhima ja muud ſuured ülemuſed; nende ümber ſeiſiwad Oku wäljawalitud meheb.

Selſamal ajal ajaſiwad aga lõunaſt, Nodſu ja idaſt Kuroki kange wihaga põgenejaid wenelaſi taga. Wiſalt kinni hoitud Fuſhun wõideti ka ju 25 weebruaril ära, kuid ſelleſt põhjapool paniwad wenelaſed meeleheitlikult wasta ja tõrjuſiwad pääletungijaid tagaſi. Selle wäehulga kangelaſemeelne ſurmapõlgtus päästis ſuure oſa Wene ſõjawäe lõkſujäämiſeſt. Lõpuks piirati ſee 10,000 mehcline wäehulk ümber ja ſee ſattus ſuuremalt oſalt wangi, kuna riismed laiali pillatult mägestikuſſe põgeneſiwad. Kuid oma ülesande oli ta ometi täitnud — Linewitſh oli oma ſõjwäega ſeni ſiit kohaſt ju mööda jõudnud

Lääneſ aga wõitleſiwad raudtee kallal Nogi ja Oku wihaſelt ning ähwardaſiwad mitmel korral wenelaſte taganemiſeteed katkeſtada. Kuid Huſſitai jaama juures ſuutis kindral Hörſhelmann kurjalt pääletungiwat Nogit tükiks ajaks peatada ning nõnda muude wäeoſade edaſiſaamiſt hõlbuſtada. Puhe jaama juures tõrjus teine tubli Wenewäe oſa, milleſſe Kuropatkin 40,000 meeſt kokku wõtta oli ſaanud, wõidukalt Oku wäe pööraſe pääletungimiſe tagaſi ning aſus korraks ju oma poolt päälekippuma. Kuid oſe ſiis ilmuſiwad ſiia idaſt Kawamura wäe wärſked ja priſked hulgad, millega wenelaſed kahe tule wahele ſattuſiwad, ning kangelaſeliku wastupaneku järele pidi nendeſt ſuurem oſa end alla andma. Kuid päraſt pääſis nendeſt ometi üleüldſes ſegadikus umbes 10,000 meeſt jälle pakku minema. — Kaulbarſi kaks wäekorpuſe-oſa pidiwad taganemiſel otſe Jaapani wäerinnaſt läbi tungima, mille juures koleda kuuliſaju all ränka kahju ſaiwad.

Tawani juures, mis 10 wersta, ja Puhe juures, mis 20 wersta Mukdeniſt eemal, ſaiwad jaapanlaſed korraks wenelaſte wäerinnaſt läbi murda, mille tagajärjeks Wene wäe meeleſid pöörane hirm täitis Koledat ſegaduſt ſigitas ſee nimelt kraamiwedajate juures, kes nüüd teelt mitmele poole laiali läkſiwad. Kuid mõlemal korral

saadi ometi jaapanlasi jälle eemale peletada ning taganemist jätkata. Kuropatkin ise juhtis südilt järelwäe-hulkasid ning tema wäljawalitud tagawara-wägi, mis weel kaunis korras oli, seisis ühtepuhku tules. Kuid ka üleinimlikust waewast hoolimata muutus taganemine ikka kohati ja aeguti ometi päris pööraseks põgenemiseks. Terwed polgud ruttasiwad jookšujalal edasi. Nii siis walgus Liniewitshi juhatusel olew umbes 150,000 meh. Wene wägi laialipillatult mägestikusse (Sushuni taga). Jällegi tundus selle juures üli wäga kibedasti Wene ratsawäe kehwus. Otse see wäeosa, mille pääle sõjahakatusel Wene wäe juhatus nii palju lootust pani, täitis oma ülesannet kõige kehwemini. Ainuke tubli ratsawäe-kindral Mishtshenko oli nüüd haawatud ning tema puudumisel puudus terwel ratsawäel õige hing. Ometi suutis hobusewägi seekord ikkagi mõned kõigerängemad taga-ajawa waenuwäe löögid järelwäena oma pääle wõtta ning nõnda jalawäele põgenemiseks mahti anda. Kuid selle juures kannatas ta küll räuka kahju; Kaukasia ratsawäebrigadist jäi lõpuks ainult kaks ohwitseri alles. Ja jalawäes kestis segadus ikka pääle edasi, kuna wäsinud soldatid wahel moonakoormate warju põgenesiwad ning sääl sekeldust sigitasiwad; teine ja kolmas sõjawägi läksiwad lõpuks üsna segi.

Kuid Jaapani wäetiks arwatud ratsawägi toimetas siingi üsna hiilgawalt. Ta päälekäimised oliwad otse tulised ning nõnda sai ta wäga suure osa Wene wäe kraamiwooriside oma kätte wõita. Ainult esimese liigi kraamiwägi pääsis terwelt Telinisse.

Pöörane põgenemine jättis hirmsad jäljed maha. Igal pool wäljal kuuldus haawatute hoigamist ning loomade surmakorinat. Kes weel jalal seisiwad, tõttasiwad aga edasi, et end päästa, ega hoolinud mahajääjatest midagi. Sääl nähti maha pillutud püssisid ja ranitsaid, mahajäetuid koormaid ja wahel sekka suurtükkisid. Wõidetult, rõhutud meelega, laiali pillatud hulkadesse lõhutult — niiwiisi põgenes enne nii wägew sõjawägi. Wahel sekka katsuti küll ka weel wastupanekut, kuid mingit ühendust ega juhatust ei olnud, ning nii ei õnnestanud peatus kusagil. Otsatu õnnetus oli weel see, et puruwäsinud sõjamehed kusagilt omale toiduwara ega sõjamoona ei leidnud. Selle eest polnud keegi hoolitsenud. Nii siis sulasiwad paljud polgud pooleni kokku; kes weel jalal seisiwad, pidiwad suurtükkisid ise üle külmetanud soode ja jäätanud mägede ning pakšude lumehangede wedama, kuid selle juures wajusiwad paljud jõuetult teele maha. Riided oliwad suuremal jal päris näruks kulunud. Paljud pidiwad paljajalu, näljaselt ja ilma sõjariistadeta edasi sammuma, kuna weel waewalt jalga tõsta

suutsiwad. Sest ligi paari nädaline alatine wõitlus oli ka kõige kindlama loomuse murdnud.

Paljudest pataljonidest oliwad kõik ohwitserid langenud ehk wangi sattunud, lipud oliwad kaotatud. Alles olewad mehed kõndisiwad tuimalt ja tusaselt edasi, teadmata kuhu, kuna jaapanlaste koledad suurtükid nendele ühtepuhku tagant surmalaulu laulsiwad. Tühjas mägestikus waibus suur osa sõjalasi nälja ja jänu kätte. Mis ime siis ka, et sarnasel korral mõnedgi sõjamehed wäerinnast lahkusiwad ja mujal warju otsisiwad. Niisuguses otsata segadikus walgus siis suurem osa Wene sõjawäge Telini ja Girini poole. Ainult wana, kuid weelgi wäsimata Linewitsh wiis oma pääwäehulgad kaunis terwelt mägestikust läbi Fanhe jõele ning pööras siis Telini poole, kuhu muusikamängu all ning lehwiwate lippudega sisse sammus. Teised wäehulgad jõudsiwad, aegapidi ja omawahel segi läinult, ka järk-järgult siia, muist pööraswad idapoole Girinisse. 27. weebr. seisis ka kolmanda sõjawäe järelwägi juba Telini (Tieling) juures, ning nüüd wõidi taganemisekäiku õieti korraldama hakata.

Kuropatkin oli, kui järelwäe wõitlusi-wähegi korraldada oli suutnud, juba warem Telinisse tulnud ning siin hakkas ta nüüd kähku oma alles jäänud ja siia jõudnud wäehulkasid uuesti koguma ja korraldama. Kuna ka Telini seisukohta juba ammu hästi kindlustatud oli ning sääl waheajal Harbinist juurde tulnud tagawarawäge rohkesti ees leidus, wõidi esiotsa siin peatada ning suuresti hädast ja hirmust puhkama jääda. Weebruari wiimasel päewal oli siis Wene wäe pääwõim suuremalt jaolt ju koondatud, Telingisse toetuspunkt wõetud, ning nii kurb taganemisekäik lõpetatud.

9. Mukdeni kaotuse põhjused ja tagajärjed.

Telinisse jõudnult wõisiwad Wene wäehulgad alles „oma haawu lugeda," nagu kord Borodino werewäljal. Aga kohutawa kujutuse andis see järelewaatus meie wäejuhatusele küll. Kaotused oliwad koledad. Mitmed polgud oliwad päris puruks löödud. Nimelt Leshi „wõitmataks" kuidetud Siberiwäe polgust oli ainult kolm ohwitseri ja 150 meest alles. Jurjewi polgust, mis siin alles esimest korda tules oli, tuliwad ainult riismed tagasi — kaks ohwitseri ja 219 meest. Mitmed ratsawäe-polgud oliwad hoopis ära häwitatud, teistest ainult mõned mehed alles. Ning isegi mitmed wäekorpuse-osad oliwad poole arwuni kokku sulanud. See wäehulk, mida nüüd Telini wäljal jälle ridadesse seati, oli

paljalt wari endiseſt uhkeſt sõjawäeſt, mis paari nädala eeſt Mukdeni ümbruſes aſunud; wäſinud, kurnatud ja — mis kõigehalwem — oma kaotuſeſt põhjani põrutatud wäekogu.

Kui suured mõlema wäe kaotused Mukdeni kolme nädali pikkuſes koledas tapatalgus oliwad, ſelle kohta on ainult umbkaudu arwud ſaadawal, mis otſekohe lahingu järele awaldati. Kui õiged need oliwad, ſelle kohta ei ole tänini kindlamaid teateid ſaadud. Jaapani sõjawäe kaotuſi ütles ülemjuhataja Ojama umbes 55,000 meeſt olema (1000 ohw.). Meie kaotus oli kahtlemata suurem, ſeſt Wene wägi ſai ju alles taganedes hirmuſt kahju, kuna jaapanlaſed siis enam ühtegi ei kaotanud. Kuropatkini kokkuſeatud ametlik aruanne luges kaotatud meeste arwu üle 63,000 mehe pääle, nendeſt ohwitſeriſid 1212. Kuid ſelles arwus puuduſiwad suured hulgad haigeid ja haawatud, kes waremini sõjawäljalt ära ſaadeti, kuna ka lahinguwäljale weel palju surnuid ja haawatuid maha jäi, kelle õiget arwu ei teata. Nii siis on waheſt nendel õigus, kes Wene wäe kaotuſi kokku üle 100,000 mehe pääle arwaſiwad. Wangi langenud Wene sõjalaste arw oli ülemjuhataja ametliſe teate järele umbes 50,000 meeſt. Sellega kaunis ühte käib Jaapani poolt awaldatud teatus, mille järgi Wene wäeſt lahingu käigus 65,000 meeſt wangi wõetud, kuid et neid kindla wahi alla ei ſaadud panna, pääsnud 18,000 meeſt ometi jälle wabaks ja ſaanud ära minna. Wene wäe üleüldiſt kahju Mukdeni lahingus wõib küll siis wähemalt 150,000 mehe pääle arwata; mõningate arwamiſe järgi ulatab see koguni 175,000 meheni. Ning kõige ſelle põhjatu ſuure hulga toidu-, sõjamoona jne, kaotuſt, mis Mukdeni lahing ligi tõi, ei ſuudeta õieti arwatagi.

Mõlemalt poolt kokku jäiwad Mukdeni werewäljale üle poole kuu pikkuſe wõitluſe järeldusel wähemalt 100,000 wõitlejat maha nendeſt küll suurem osa haawatutena, kuid wäga palju haawatuid suriwad ju päraſt weel ära ning teiſed hulgad jäiwad wigaſeks. Nõnda siis käis Mukdeni lahing nii hästi oma pikkuſe, lahinguwälja ulatuſe, wõitlejate rohkuſe ning kaotuste suuruſe pooleſt maailmakuulſaſt „rahwaste lahinguſt“ (Leipzigi juures 1813.) kaugelt üle; siin wõitleſiwad 850,000 meeſt ja langeſiwad üle 100,000.

Kuna aga jaapanlaſed oma ränkade kaotuste juures end ometi ſellega troostida wõiſiwad, et nad ülisuure wõidu ſaanud oliwad, puudus ſee trooſt Wene wäel täiesti. Temal oli oma hirmſa kahju kõrwal weel see ruſuw teadmine kanda, et ta täiesti wõidetud oli. Enda nii suure hoolega kindlustatud ſeiſukohtadeſt oli ta ilma jäänud ning hulgal ajal ei wõidud enam kindla waspaneku pääle mõeldagi. Ning kohe pidigi ta uue kibeda karika

wastu wõtma — ka Telinis ei olnud Wene wäel kuigi kaua peatust. Küll mõtles Kuropatkin esiti weel Fanhe jõe liinis uut seisukohta wõtta ning säält jaapanlaste edasitungimist peatama panna wõiwat. Seda oligi temal ju sellepärast hädasti waja, et ta siin weel oma laiali aetud sõjawäge koguda ja uuesti korraldada saaks. Oma otsata pahanduseks nägi ta aga kohe enda taganewate hulkade taga ka jaapanlasi ilmuma. Esiti arwas ta neid aga Ojama eelwäe hulgad olema ja katsus tagasi rõhuda, kuid peagi nähti jaapanlasi suurel hulgal üle jõe tungima hakkama ning nende kange suurtüki-wägi, mis ruttu siia toodud oli, hakkas wenelaste kiirelt ehitatud kindlustusi lõhkuma.

Kuid Kuropatkin ei raatsinudgi weel taganeda, waid juhtis ise südilt kaitsmise-wõitlust. Aga warsti tuliwad teated, mis Telinis wiibimise wõimataks tegiwad. Läänepoole raudtee taha ilmusiwad suured Jaapani wäehulgad ning nõnda ähwardas Wene wäge uuesti waenlase keerdliikumine ja ümberpiiramise püüe. Nii siis polnud muud parata, kui ju 3 märtsil ka Telinit maha jätta ning kangemale Kaijuani poole taganeda. Ka Telinisse jogutud suured moonawarad pidiwad muist maha jäetama, kuna ära wiimiseks enam mahti ei olnud. Need pisteti siis põlema. niisama raudteejaam ja muud awalikud ehitused. Wõitlusewäljale aga jäi mitu tuhat haawatut ja langenut maha — elawaks tõenduseks rutuliisest põgenemisest ja wastupanetu wõimatusest. Ning juba järgnewal ööl sammusiwad jaapanlased põlewasse Telinisse ja wõtsiwad selle oma kätte. Nad saiwad siin pääle muu wara 80 suurtükki saagiks, mida wenelased rutuga enam ligi wõtta ei jõudnud; ka suur hulk Wene wäe haawatuid jäi Telinisse jaapanlaste hoolitsuse alla maha. — Selsamal ajal wõtsiwad wenelastele waenulised hunhusid Telinist läänepool olewa Fukumeni seisukoha oma kätte. See sündmus kaswatas Wene wäes ümberpiiramise kartust. Kuigi wenelased taganedes sillad ära lõhkusiwad ning teed häwitasiwad ja nii jaapanlaste tagaajamist takistasiwad, ei usaldatud Kaienani jääda, waid 5. märt. lahkuti säältgi ning 8 märt. ka Tshantanfust.

Alles Tshantshu-Girini liinil suutsiwad wenelased end jälle kindamalt wastu toetama hakata ning pääletungiwaid waenlasi tagasi õrjuda. Sest waheajal oliwad Harbinist suured hulgad märsket päge juurde jõudnud ning need wõisiwad südikalt jaapanlastele wastu astuda. Pääle nende kutsuti nüüd ka Ussurimaal seisnud wahiwägi ning rohkearwulised raudteed wahtijad wäesalgad wõitjale wäele lisaks. Raudtee jäi nüüd ju Mukdenist 150 wersta põhjapoole jaapanlaste kätte. Wene wäe juhatus otsustas Girini kaitsonda, mida temale moona nõutamiseks hädasti waja oli, wii-

maſe wõimaluſeni kinni hoida. Küll katſuſiwad jaapanlaſed ikka weelgi Wene wäge põhjapoole ſuruda, aga paaris eelwäe-wõitluſes — 22. märtſil Tſinkiantungi juures, mis kaunis ſuur oli, kuna ſee 12 tundi keſtnud, 23 ja 24. märtſil Tſhantanſu pool ning 29. ja 30. märtſil Inſhule juures — läks meie wäel korda neid tagaſi lüüa ning nõnda üleüldſe Jaapani wäe edaſiiikumiſt peatama panna (Waheajal oli ka Wene-Korea piiril Kildusſa juures ſäälſete Wene ja Jaapani wäeſalkade wahel, 18. märtſil wäike wõitlus olnud, kuid ſellel polnud üleüldiſe ſõjakäigu kohta ühtegi mõju).

Wene wäe pääkorter ſeati nüüd Guntſhulinisſe, kuna aga ſeljataguſt juba Harbini pääle toetama hakati; ſelle kindlustamine wõeti ſuure agaruſega ette.

Mukdeni lahingu otſekoheſeks tagajärjeks oli Kuropatkini lahtilaſkmine Wene wäe ülemjuhataja ametiſt, kuna uſaldus ta kohta nüüd täieſti kadunud oli. Ta aſemele nimetati juba 3. märtſil ſenine eſimeſe ſõjawäe juhataja kindral Linewitſh. Kuropatkinil oli aga otſata piinlik ſääraſes ſeiſukorras, kui ta ſiis oli, kodumaale tagaſi pöörata ja ſiin oma tegudeſt aru andma hakata. Ta palus ſiis, et teda edaspidigi alamjuhatajana ſõjawäljale jäetaks, Linewitſhi aſemele eſimeſe wäe juurde, ning ſeda lubatigi ka. Nõnda oliwad ſiis Kuropatkin ja Linewitſh oma kohtaſid waheta-nud — üks ülemale, teine alamale ſaanud. Teiſe wäe juhataja Bilderling, kelle kehw tegewus nimelt Mukdeniſt taganemiſe käigul ſelgesti tuntawaks oli ſaanud, lasti päriſelt ametiſt lahti ning ta aſemele ſeati ſenine kolmanda wäe juhataja Kaulbars; ſelle kohale pandi jälle wana 70 aastane, aga weelgi priske kindral Batjanow. Ja wäejuhatuſe pääkorralduſe (kindral-ſtabi) ülemaks pandi Kuropatkini õbra Saharowi aſemele kindral Haskewitſh. Suuremat mõju ega tulu nendel muutustel ometi ei olnud, waid asjakäik jäi üleüldi-ſelt endiſeks. — — — —

Sõdades on harilik lugu, et nii häſti wõidu õnne kui kaotuſte kahju ikka mõne üksiku inimeſe, wäejuhataja, teoks ja mõjuks tikutakſe arwama ning nõnda nendele ſiis, ſelle järgi kui ſündmuſe tagajärg on, kahjana kas kiituſt ehk laituſt kaela kallatakſe. Nõnda ſündis ka Mukdeni lahingu järele Wenemaal. Nii wäga kui Kuropatkinit enne oli ülistatud, teda „aastaſaja ſuuremaks wäeju-hiks" nimetatud ja temalt kindlasti waenlaſe purukslõõmiſt oodatud, nõnda ſattus ta nüüd oma täieliku kaotuſe järgi üleüldiſe laituſe ja pa-handuſe märgilauaks. Kõike süüdi katſuti nüüd üksi tema kaela ajada. Suurelt jaolt oli ſee küll ülekohtune, ſeſt Wene wäe kaotuſeks mõjuſiwad ſajad muud põhjuſed rohkem ligi kui Kuropatkini juhatuſe-oſawuſe puu-

dus. Tema oli ikka üliraskeles oludes wäsimata tööjõuuga teinud mis ta wõis; nimelt oskas ta Wene sõjawäge ometi täielise häwitamise eest hoida, mis sellele Mukdeni lahingu lõpul ju otse kaela tulemas oli. Kuid salata ei saa ka, et Kuropatkinil tõesti need omadused puudusiwad, mida suurel wäejuhatusele tema püüde läbiwiimiseks waja on, nimelt kindlus, südidus ja julgus, tarwilisel silmapilgul terwet oma jõudu kaalule heita — nõnda öelda, „wiimast trumpi wälja mängida“ Selle asja pooleşt ei olnud ta sugugi mitte oma kuulsa eeskuju Skobelewi sarnane, kelle õpilane ta ometi oli olnud ning kelle kuulsuse warju all ta seni tähtsusele oli tõusnudgi Ta oli otsustawal silmapilgul ikka kõikuw, wiiwlew ja kahklew, ka säälgi, kus wiiwitus otsata suurt õnnetust tuua ähwardas. Oma terwe tarkuse koondas ta ikka taganemise-korraldusе pääle, mida ta siis tarbekorral ka küll meistrilikul moel korda saatis Pääle üheainsa õnnetu katse (septembri lõpul Shahe juures) pidas ta terwel sõjaajal otse tarretanud järjekindlusega oma juhtmõtteşt kinni, oma poolt m i t t e pääle tungida, waid end aga kaitsta. Keegi wana Saksa ohwitser, kes sõjakäiku päält waatamas oli, kirjutas sõja ajal Wene wäe ülemjuhataja kohta: „Kuropatkin on oma seisukohtade külge nagu kinni liimitud. Ta oskab neid meistrilikult kujutada ja tublisti kinni pidada, ning end ka waenlaseşt wabastada, kui asi temale hädaohtlikuks läheb, aga üks wäejuhi tarwiline omadus näib temal koguni puuduma, nimelt püsiwus pääletungimises ka siis, kui sõjariistade-õnn pika wõitlusewälja igal küljel mitte tema pool ei ole. Näib nagu oleks ta ainult wähemates asjades kodu, kuna hiiglawäe juhtimine temal üle jõuu käib. Ta teab, et Wene rahwas ja sõjawägi kange ihalduseşa wõitu ootawad, ta tahaks seda ka saada, kuid ta wäriseb tagajärgesid kartes, mida ta täieline lüüasaamine tuua wõiks, kui ta südikalt ettewõetud pääletungimine ometi nurja läheks, ning nii ei usalda ta sellele asuda. Kuid nõnda kõheldes saab ta ometi ka wastuseistes lüüa.“ — Nii Saksa sõjalase arwamine. Wõib ju olla, et Kuropatkinil oma tagasihoidwas tegewuses kuulsad eeskujud silmas seisiwad — Rooma suur F a b i u s b u n c t a t u r (tõhkleja) ja Wene osaw B a r k l a i d e T o l l i, kes sel moel esimene kardetawa Hannibali, teine kange Esimese Napoleoni kahjutaks tegiwad. Kuid mis ühele kohane, ei ole seda ammugi ikka teisele. Nii kaebas üks Wene wäeülem pisarsilmil, et wenelased Shahe ääres oma seisukohad wiie kuu jooksul wäsimata waewaga nii kindlaks teinud oliwad, et nende äratõitmine lausa wõimata arwati olema, ka jaapanlaste surmapõlgawale wapruse le. Kuid mis abi selleşt oli? Weel enne kui keegi jaapanlane oma kaitsekraawist wälja ilmus, oli wastasel korda

läinud, oma keerdliikumisega Wene wäele seisukohtade kinnipidamist wõimataks teha, ilma et neid tormiga wõtta waja oligi.

Kuropatkin tahtis waenlast enese juurde tulla lasta, teda siis, oma kindlates seisukohtades seistes, kahjuga tagasi lüüa ning nõnda wäsitada ja nõrgendada, omal aga ikka hoolega seljataguse taganemiseks waba hoida. Kuda see püüe temal aga igakord äpardas, nägime eespool suure selgusega. Jaapani wäejuhatus oskas Wene ülemjuhataja kahtlewat olekut alati toredasti oma tuluks tarwitada. See tuli terwel sõjakäigul nähtawale, iseäranis hiilgawalt aga Mukdeni lahingus. Sääl sai Jaapani wägi oma hiilgawa wõidu enda ülijulge ja südi tegewuse najal kätte, kuna ükſikud wäeosad täieliſes kokkukõlas talitasiwad, sõjalased aga kange wapruse kõrwal ülisuurt wisadust kätteſaadud seisukohtade kinnipidamises ja kõigi raskuste kandmises awaldasiwad. Wapruſt ja wisadust ei puudunud ka Wene poolt sugugi, waid selles oliwad meie mehed wististi jaapanlaste wääriliseb, kuid juhatus ja korraldus oli meie pool Jaapani omast wäga palju taga, ning see tõi meile hirmsa hukatuse.

Ammust ajast tuntud lugu on, et Wene sõjalase tugew külg ta kindel ja wisa kaitsmisewõim on. Kuulus sõjawägilane Preisi Suur Friedrich, kes ka wenelastega sõdis, kirunud kord, et Wene sõjalane ka surmatult weel seisma jääb ja teda ümber tõukama peab. Ning selle omaduse pääle põhjendas küll Kuropatkin oma sõjaplaani, end ikka ainult kaitsta. Kuid igal asjal on omad piirid; nendest üle minnes muutub häädus halbtuseks. Ka kõigeparem sõjawägi ei suuda alatist taganemist kahjuta kanda, ning nõnda rikkus ka Wene wäe ülemjuhataja ühtepuhkune paigalseisk ja ajutine taganemine sõjawäe meelekindluse ja wõidulootuse aegapidi ära. Isegi ta wastupaneku wõim ja julgus hakkas ära kuluma, kuna ikka pääle nähti, et ka kõigewapramast wastuseismisest mingit tulu ei olnud, kuna waenlane ikka Wene wäe seljataguſt ähwardas ning nii ometi ainult taganemine waraks oli.

Selle wastu ilmus aga selles sõjas Jaapani sõjalane niiwiisil kange päästetungijana, mille sarnast naljalt ei leida. Niisuguse wastase ees pidi siis ka wenelaste ammust ajast kuulus waprus ometi raugema.

Kuid wäga palju suuremal mõõdul kui soldatite juures, tuli Wene ja Jaapani wäe wahe ohwitseride juures ilmsiks, ning see andis ei Wene wäe kaotusele põhjusi. Wene soldatid täitsiwad üleüldse ikka tublisti oma kohut, ohwitserid aga jäiwad Jaapani omadest wäga palju taha. Selle otsuse andsiwad sõjawäljal ligiolejad wäljamaalased pea kõik, waljumal ehk nõrgemal määral. Nad awal-

daſiwad enamasti ſuurt imeſtuſt ſelle kohta, kuda Jaapani ſõjawäesſe ſelle lühikeſe aja jookſul, mil ta Europa moodi korraldatud on olnud, niiſugune kõigiti agar ja oſaw ohwitſeride-kogu on ſaanud, kes oma elukutſe kohta otſe waimustatud on ning kõiki ſellesſe puutuwaid asju tunneb. Ning Jaapani wäe juhid näitaſiwad endid ſelles ſõjas niiſuguste imeoſawate ſõjakunſtnikkudena, nagu ſeda Europa aastaſadaſid harjutatnd ſõjawägede juures ainult harwa näha ſaab. Suur ſõjatark marſhal Kodama walmistas Jaapani ſõjawäele nii ſuurewiiſiliſed ja toredad ſõjaplaanid, nagu neid europlaſed iganes paremaid ei oleks ſuutnud teha. Tegewate wäejuhtide (Ojama, Kuroki, Nogi, Oku ja Nodſu) mehiſuſeſt oleme juba nii mõnda korda kuulnud.

Milles aga Wene wäe ohwitſeridekogu Jaapani omaſt wäga palju järele jäi, oli ilmatu ſuur iſamaaline waimustus, mis ſeda ka kõige kargemale ja raskemale teole ajas. Wene ſõja wäes, nimelt ohwitſeride hulgas, oli lugu ſellepooleſt palju kehwem ja kohuſetunne palju nõrgem. Seda nähtuſt arwustas wäga kurwalt ja kibedalt üks tublimateſt Wene ohwitſerideſt iſe (Samara polgu juht Martinow). Ta andis rasket süüdi Wene riigi ſõjakoolidele, kus ohwitſeridele paljalt raamatutarkuſt pähe topitawat, tegelik õpetus aga olla õige nõrk. Weel ſuuremaks õnnetuſeks arwas ta ſeda, et ſõjawäes tähtſamad kohad ja ſuurem mõju otſe niiſuguste koolitubadeſt tulnud iſikute kätte antakſe, tegelikus teenistuſes harjunud mehed aga kõrwale jäetakſe. Õieti palju nuriſeti ka ſelle üle, et ohwitſerid tihti end wõitlusteſt eemale hoidma tikkuſiwad; nad kippuſiwad kantſeleidesſe ning tagawara-wäeoſade ehk moonawahtide juurde. Ljaojani lahingu ajal nähtud ſuured hulgad ohwitſeriſid joogikohtades wiibima. Sarnaſel lool ei ole ſiis ime, et wõitlustes lugu nii läks nagu läks. Õnnetuſt kaswatas weel ſee, et terwel ſõjawäljal Wene ohwitſeride hulgas halb tülitſus ja lahkmeelſus nähtawale kippus; arwustati üksteiſt ja käidi teiste pääle kaebamas. Jaapanlaſed talitaſiwad aga alati nagu üks mees.

Palju mõjus kaotuste kohta wististi ka Wene wäe mõnes tükis wananenud sõdimiſewiis, milleſt ſiis tuli, et ta Jaapani oſawa sõjakombe waſtu seista ei suutnud. Iſeäranis tublid oliwad Jaapani mehed öösiſes tegewuſes, ning jaapanlaste ime-uſinad wäehulkade liikumiſed ajaſiwad Wene mehi tihti kohkuma ja ſaatſiwad nad kohmetuſesſe. Nimelt Mukdeni kaotuſeks mõjus wäga ſuurelt jaapanlaste ſuurepäraline, imeſtamiſewäärilise kiirusega toime pandud wäehulkade kokkuſeade. Wananenud kombeks oli Wene wäe juures iſeäranis ta põlme wiis, oma ſeiſukohtadeſt kange wiſaduſega kinni pidada, mis otſustawate ettewõtete juures takistawalt mõjus. Suur

halbtus oli seegi, et Wene sõjawäe eri-osad kunagi nii kindlas omawahelises kokkukõlas ei talitanud, kui seda Ojama oma juures korda saata oskas; tema tark korraldus äratas wäljamaalaste sõja-asja tundjate juuresgi rohket imestust. Ning see meistrimoeline korraldus wiisgi Jaapani wäe ühtelugu wõidule.

Oma jagu aga mõjus Jaapani wõidusaamiseks ka tema juures otse imestamise-wäärilise osawusega korraldatud maakuulamise-teadete kogumise ning lausa salakuulamise-tegewus, milles jaapanlased üleüldse päris meistrid on. Nemad peawadgi salakuulaja tegewust päris ausaks ameriks, kuna Läänemaadel seda ikka häbistawaks arwatakse ning nii inimeste hooleks jäetakse, kes auust suuremat ei hooli. Jaapani salakuulajad, keda alati suur kari wäljas oli (Jaapani wäejuhatus määras selleks kohe sõja algusel terwelt wiis miljoni rubla), nuuskisiwad kõik kohad läbi, ning nii tundis Ojama aegsaste ja täiesti kõik Wene wäe wähemadgi ettewõtted. Selle wastu walmistas Wene wäe juhatajale otse tema maakuulajate kohmetus ja puudulik tegewus nii mõndagi kimbatust. Kõige kohutawam nendest oli küll 16. weebruaril nähtawale tulnud Nogi wäe ilmumine Wene wäe läänetiiwale, mis Mukdeni wõitlusele Wene wäe kohta otse häwitawa tagajärje tõi.

Oieti imeliselt kuulub see asi — kuid seda on pärast ka Wene poolt tõeks tunnistatud —, et Kuropatkinil kunagi kindlaid teateid Jaapani sõjawäe suuruse kohta ei olnud ning nii eksis ta waastase jõuu hindamisel ühte-alati. Kui otsustawal tunnil Jaapani wägi hoopis suuremal arwul ta ette ilmus kui ta mõelnud, sattus ta nõunta olekusse ning jäi nõnda kimpu.

Aga üliisuureks mõjundiks oli sõjakäigu otsustamisel küll ikka see nähtus, mis terwele sellele sõjale nagu pitsari pääle surus, et jaapanlastele sõda otse rahwusline eluküsimus oli (wähemalt peeti seda selleks), ning nõnda elustas neid ühtelugu palaw isamaa-armastus. Nendel oli hüüdsõnaks: „Kas wõit ehk surm!“ Et Wene sõjawäes niisugust waimustust ei olnud, on asjaolude mõjul wäga orusaadaw. Wene riigi sõjalased wõitlesiwad ülikaugel oma kodumaast, ainult kohusetundmuse nõudel. isamaalist waimustust aga ei suutnud see sõda temas äratada, kuna asja eest wõideldi, milles mitte isamaalised otstarbed mõjumas ei olnud. Ja weristel wõitlusewäljadelgi walitsewad inimeste meeli ja südameid ikka kõlblised wõimud ning annawad asjas otsuse.

Weel on ühte asja nimetada, millel wististi ka sõjasündmuste kohta omajagu mõju oli, kuigi see otsekohe palju nähtawale ei tulnud: Jaapani wäes wõitlesiwad *karsked* sõjalased, kuna Wene wäes õnnetu „wodka,“ mis üleüldse Wene rahwale ristiks on,

ka sõjawäljal küllalt halbtusi sigitas, sest et see sõdijate aru segas ja nende wõimu nõrgendas.

Aga lõpuks tuleb ka weel wäga tähtsaid wälimisi mõjusid arwesse wõtta, mis sõjakäigu kohta otsustawaks saiwad Jaapan pidas sõda otse oma õue all, Wene riik aga ilmatu kaugel oma kodumaast. See asjaolu muutis nende wõimude wahekorda wõitlusewäljal wäga suurelt ning ei lasknud Wene riigil ta sõjawäelist jõudu, mis üleüldiselt Jaapani omast küll palju suurem oli, mitte täiel mõõdul awaldada. Mandshuria hiiglawõitlus näitas selgesti, et maailma kõige suurem sõjawägi kaugel Idas ometi Jaapanist nõrgem on. Sest ilmatu kauge maa ning korraliste teede puudus ei lubanud temale oma jõudusid tarwiliselt sinna koondada. Kõik wedu pidi pääasjalikult ainult alles waewalt walmis saanud Siberi-raudteel siindima, kuid sellegi weowõim tunti õieti kehwa olema, mida aga kõlwatu asjaajamine weel palju kehwemaks tegi. Wäga suurelt ja küll otse otsustawalt mõjus asjalugu, et Jaapan terwel sõja-ajal merel täielik walitseja oli, kuna Wene sõjalaewastik kohe sõja algul wõimetuks tehti. Nii siis wõis ta mingi keeluta alati oma sõjawäega ühenduses seista ning sellele ikka pääle uut jõudu juurde anda.

Kõik siin need kirjeldatud wäga mitmesuguséd põhjuséd saatsiwad siis Wene sõjawäe Mukdeni kaotusele. Ning et see kaotus terwe maa sõjakäigu kohta otsustaw pidi olema, seda tunti mõlemas sõjawäes selgesti küll ja sellepärast wõideldi sääl siis päris pöörase wihaga. Nimelt jaapanlaste surmapõlgtus äratas üleüldist imestust. Nad ei annud end iganes wangi, ega pärinud ka puhkamist, waid wõitlesiwad nii, et puruwäsinult maha waibusiwad. Niisugune teguwiis pidi siis sihile wiima.

On ju nimetatud, et Mukdeni hiiglawõilus säärane kole kurbnäitlus oli, mille tarnaseid sõja-ajalugu waewalt tunneb. See oli metsik heitlus walge ja kollase rahwatõuu wahel, wõistlus Ida-Aasia maade walitsuse pärast. Päratu suur ja werine oli wõitlus, wäga suured olíwad siis ka selle tagajärjed. Need tundusiwad kaudselt terwes ilmas ja nad määrasiwad ligemaks ajaks rikide wõimu-wahekorra ja ajaloolise käigu ära. Kuid otsekohest mõju nähti jalapealt ju sõjawäljal üliwäga tuntawalt. Wene sõjawägi tõrjuti nüüd ühe hoobiga oma pool aastat kinni peetud seisukohtadest pooltseist sada wersta kaugemale põhjapoole Harbinist saadik ulatasiwad Wene wäe lüüasaamise tagajärjed wäga raskelt. Haigeid ja haawatuid wiidi sinna päratutes wooriões. Ning wedamine oli üliwaewaline kuna selleks ammugi tarwilist jagu abinõusid ei olnud. Suur osa haawatuid pidi lahtistes wankrites

weetama, mille tõttu siis öökülmadega paljudgi ju teel suriwad. Harbin muutus nüüd päratu suureks haigemajaks, kus igal-pool haawatute oigamisi kuuldus. Kõik ei mahtunudgi enam hoonetesse, ning nii nähti neid wiimati hulgani jaamamajades ja turudelgi lamama. Igal pool ilmusiwad ränga kaotuse jäljed. Wene wäe jõud ja julgus oli hirmsa löögi mõjul nii uimastatud, et tükil ajal enam waenlase wastu hakata ei suutnud. Nii siis teatati ühewahe sõjawäljalt, et sääl aga waikus ja pori" walitseb.

Otsata raskelt tundus Wene sõjawäele, et ta, nagu eespool ju kirjeldatud, pääle enda tähtsate ja kindlate seisukohtade ka suurema osa oma toidu-, riide- ja sõjamoona kaotas Ligi aasta otsa oli seda Mukdenisse kokku weetud, kindlalt mõeldes, et ega waenlane ju siia tulla ei suuda Kuid nüüd sattusiwad need määratud laudud tule ohwriks, wõi waenlase saagiks. Suurema osa neelas küll tuli, kuid ikkagi oli seda kraami päratu palju, mida Ojama Wene wäge taga ajades mitmel pool tee ääres oma kätte sai Sõjasaagi nimekiri ilmus Jaapani wäewalitsuse aruandes; kas selles eht ka lialdust leidus, on asi, mida raske otsustada on. Ojama ise aga ütles üle 500 suurtükki ja 20 lipu omale wõitnud olema. Ainult Mukdenis sattunud 60 000 püssi, 150 sõjamoona-wankrit, 1000 toidukraami- ja 1000 riide-wankrit, 200,000 suurtüki-kuuli, 25 miljoni püssilaengut (padrunit), 15,000 koormat wilja, 5000 koormat hobusetoitu, 2000 hobust, mitu miljoni portsjoni leiba jne. jaapanlaste kätte. Pääle muu ka weel päratu hulk raudtee-roopasid, muid tarbeaineid ja laialine sõjalaatsareti korraldus. Õige walusalt aga tundus wenelastele, et ka suur hulk pühakujusid, mis sõjawäe julgustuseks sinna oliwad wiidud, Mukdenis Ojama kätte sattus, nii et see neid terwe wagunitäie Jaapanisse wõis saata. Isegi Mukdenis olew Wene pank oli suures hädaohus: see saadi küll weel waewaga ära päästa, kuid ikka kiitsiwad jaapanlased palju hõbekangisid oma kätte saanud olema

Aga lahingu lõpu järele tuliwad weel Wene wäele teised kaotused nähtawale. Fushuni rikkad sõekaewanduse ja Sinmintini tähtjas moonaweo-tee läksiwad nüüd waenlase kätte. See oli wäga ränk löök, sest seni oliwad Sinmintini kaudu Hiina ja Mongolia rikkad tagawarad Wene wäele lahti seisnud, nüüd aga jäädi nendest ilma ning selle järele sai sõjawäele moona nõutamine wäga palju raskemaks. Õige halb lugu aga oli weel see, et Mukdeni, hiinlaste püha linna, kaotusega ka seni Idamaadel Wene sõjawõimu kohta tuntud auukartus kustuma ja kaduma hakkas. Seni seisis hiinlaste silmis Wene wägi wõitmata jõuuna ning nad toetasiwad siis ka Wene wäge oma poolt, kuigi käsu ja hirmu sun-

nii. Kuid Mukdeni lahingu järele tuli selles suur muutus — hiinlased pöörasiwad wenelastele selja ning otsisiwad abi ja tuge jaapanlastelt. Ning seesama nähtus ilmus mujalgi Kesk-Aasia rändawate rahwaste juures Nende alandlik ja allaheitlik meeleolu Wene wõimu wastu muutus nüüd suurelt, ning nende iseteadwus ja oma kuulsa minewiku mälestus wõttis Mongolias tuntawalt uut hoogu. Terwes Buddha usulises maailmas, Himalajalt Baikalini, hakkas uus tuul puhuma, mis juba kohe Wene wõimulegi tuska tegema kippus. Sest mitmed Mongoli würstid töttasiwad warsti jaapanlastega sõpruse-lepingut tegema ning hunhusside rahwasugu, kes ju ammust saadik Wene wäele waenulik olnud, heitis nüüd lausa jaapanlaste kilda. Ning sellega sai Ojama oma ratsawäele tubli lisa ligi.

Nii mitmekülgne kui siis Mukdeni kaotus Wenemaale oli, nii mitmekülgne oli selleşt tõusew tulu Jaapanile. Tema rahwa ja sõjawäe wõidulootus ning julgus kaswas selle mõjul weelgi suurelt. Pääle muu kinnitas aga Mukdeni wõit ka Jaapani riigi rahalist seisukorda, sest temale läksiwad nüüd Europas ja Amerikas awarad rahalaenu-hallikad lahti, kuna need Wenemaale kinni suluti. Isegi Wenemaale sõbraline Prantsusemaa ei tahtnud nüüd enam uut laenukaupa teha ning see tegi Wene riigile sõja jätkamise raskeks. Wäga halb oli küll Wene walitsusele see asjalugu, et ta ka enne rahu-ajal ikka pääle laenusid oli teinud, nii et nüüd sõjatarwituseks wõetud laenud Wene riigiwõlga kardetawalt suureks tõstsiwad. See kerkis ju üle 8000 miljoni rublani, mille eest aastas üle 400 miljoni rubla ainult protsentisid tuli maksta.

Mukdeni lahingu mõju ei olnud siis ainult sõjaliselt nii wäga suur, waid ka politiliselt. See ilmus peagi Europa riikide wõimu-wahekorras nähtawale. Jaapan omandas oma suure wõidu mõjul endale nüüd suurwõimude seas kindla seisukoha, nii et muud riigid tema sõpruşt ja poolehoidmist otsima ning ta soowisid ja nõudeid tähele panema hakkasiwad. Iseäranis suurelt kerkis aga Jaapanişt lugupidamine Inglisemaal, mis ju enne Jaapaniga lepingus seisis Nüüd hakati kõwasti plaanisid sepitsema, „Tõuswa päikese maaga" päris täieliku kaitse- ja ettewõtte-lepingut teha, nii et Inglisemaa Jaapanit oma laewastikuga aitaks, see jalle Inglisemaad tarbekorral oma tugewa maawäega. Ning niisugune leping tehtigi juba selsamal suwel enne sõja lõppu, kuigi mitte just nii kindlates piirides, kui esiti Inglises plaaniti.

Nõnda sai siis Mukdeni lahing wäga tähtsaks ja mõjuwaks käändekohaks; ei ainult käes olewa sõjakäigus otsustawaks sündmuseks, waid ka kõige Ida-Aasia ja osalt terwe maailma politilise

olu ning ajalooliſe ſeiſukorra kujunemiſe kohta mõõduandjaks. Need rahulepingu tingimiſed, mis pool aastat hiljem Wene-Jaapani wahel alla kirjutati, oliwad õieti ju Mukdeni werewäljal ära määratud.

10. Pärastiſed ſündmuſed.

Kui Mukdeni ſündmuſed Europas tuttawaks ſaiwad, oli niihästi Wene riigis eneſes kui ka wäljamaal üleüldine mõte ſee, et nüüd peagi rahu tehtakſe. Seſt niiſuguſe kaotuſe järele, kui Wene wägi Mukdenis ſaanud, tundus edaspidine sõjapidamine asjata waew ja tühi werewalamine olema.

Kuid meie riigile ſuureks kahjuks ei ſaanud rahumõte ſeekord ometi weel mitte mõjule. Seſt Wene walitſuſes arwati sõdimiſeks weel küllalt jõudu olema ning ei raatſitud ſiis rahu nõudma hakata, mida muidugi ainult ſuurte ohwritega ſaada wõis. Sõjapidamiſe mõtet kinnitaſiwad weel sõjawäljalt tulnud uued teated, mille järgi aſi ſääl Wene wäele ikka weel nii halb ei olnud, kui eſiotſa küll kardeti. Jaapanlaſed ei ſuutnud Wene wäge ometi mitte kohe eſimeſe hooga Harbiniſt ſaadik tagaſi ſuruda, nagu küll tahtſiwad, waid nagu kuulſime, wõttis ſee Tſhantſhu-Girini joonel omale uued kindlad ſeiſukohad. Ning mõlemad Wene wäe ülemjuhatajad (endine Kuropatkin ja uus Linewitſh) teataſiwad oma telegrammides Keiſri Majeſteedile, et Wene sõjawäes kõigeſt kaotuſeſt hoolimata ikka weel julge ja kindel meeleolu walitſewat ning edaſi wõidelda ſoowitawat — wõidulootuſes. (Arwatawaſti oli niiſugune mõttewiis küll enam juhatajate enda, kui terwe sõjawäe oma). Nii ſiis jäeti Peterburis rahumõtted, mida küll ajakirjanduſes ja ſeltskonnas juba rohkelt awaldati, warſti kõrwale, ja otſuſtati sõda täie ſüdibuſega jätkata. Selleks ilmus uus sõttakutſe käſk. Terwelt 7 uut wäekorpuſt, mitu ratſawäe-diwiſjoni ja 3 ſuurtükiwäe-brigadi pidiwad sõjawäljale ſaadetama (nii mitu ſadatuhat meeſt). See käſk kuuldus eſiotſa Wenemaa rahwaſtele õieti kohutawalt, ſeſt kõwaſti kardeti, et uute sõjawägede nõutamiſeks kõik tagawarawäeliſed, iſegi maakaitſe-wägi, sõtta kutſutakſe, mis rahwa majanduslisele elule wäga ſuur löök oleks olnud, rääkimata ſelleſt kurwaſtuſeſt, mida ſee aſi lugemata perekondadele oleks ſaatnud. Oli ju ſenine tagawarawäe-meeſte sõttakutſumine waluſalt küllalt tundunud. Kuid ſee kibe karikas läks ometi õnneks mööda, ſeſt peagi waigiſtas meeli sõjaminiſtri awaldatud ſeletus, et uuteks sõtta-

minejateks tagawara-wäelisi ei wõeta, kuna sügisel wõetud uued nekrutid juba pea walmis õpetatud on ning sõjawäljale minna wõiwat. Selle seletuse juures käis õige tähelepandaw tunnistus, et tagawara-wäelised seniše äranägemise järele mitte õiged sõdijad pole ning neid siis edaspidi enam sõtta ei saadetawat. See tarkus tuli sõja-ülemuse kahjuks nii hilja; oleks juba eelolewal suwel seda asjalugu tähele pandud, oleks Wene sõjawäel palju pahandusi ning koduriigis palju kurwastust ja leina tulemata jäänud.

Kewade jookul woolas siis Wenemaalt ühtepuhku uut sõjawäge Mandshuriasse: Neli Europa wäekorpust, kaks kütibrigadi, ja Kaukasia kasakate-diwisjon, edasi 40 tagawara-bataljoni. Nende wärskete wägedega täitis ülem wäejuhataja Wene wäe ridadesse lõõdud augud ära ning korraldas selle kaunis ruttu uuesti wõitluse wõimuliseks. Nii siis kaswas Wene sõjawäe arw pea jälle umbkaudu poole miljoni pääle, kellel 900 suurtükki ja 1500 hobust toeks oli. Kuna aga Wene pool oma jõudu kõwasti kogendati, tegiwad jaapanlased sedasama; nemadgi wedasiwad kodunt ikka pääle uut lisawäge juurde, mida sääl nähtawasti ikka weel jätkus. Kuid uuteks ettewõteteks oli Mukdeni koleda tapatalgu järele mõlemal sõjawäel isu üsna ära läinud ning wastased wäed jäiwat nüüd uuesti wiieks kuuks suurema tegewuse'a wastastikku seisma ja üksteist waritsema. Ainult wäikesi eelwäe wõitlusi tuli wahel ette, mille juures aga mõlemate wõitlejate kaotused muidugi wäheseb oliwad, ning mõju ei olnud nendel sõjakäigu kohta teadagi mitte. Huwitawam nendest wõitlustest on küll see, mis 4. aprillil Kaijuani juures sündis, kuna wõitluse koht näitas, et Wene wäehulgad uuesti jälle kaunis kaugele lõunapoole Jaapani sõjawäepiir konnasse tungida usaldasiwad. Kuid pikemat peatust ei olnud sääl neil ometi mitte. Selle juures walmistati agarasti ja hoolega uue suure ja otsustawa wõitluse wastu. Kuid õnneks jäi see uus tapmine tulemata — mao-sõda oli Mukdeni lahinguga niihästi kui otsas. Merel sündis ometi weel kole kurb-etendus.

Sõja wiimane järk.

Kewadel ja suwel 1905 a.

1. Mereſõja waremad ſündmuſed.

Wäga kurb ja õnnetu oli Wene riigile ta wiimane ſõjakäik maal. Weel palju kurwem ja õnnetum oli ſee aga merel. Ning mereſõda ep otſustagi õieti ſõjakäigu. Wäga waluſalt nuheldi meie riiki ſellepäraſt, et ta kohe hakatuſes asjalooſt aru ei ſaanud ning ära ei tundnud, et Kauge-Ida wõitluſes päärõhk mereſõja pääl oli, ning oma merewõimu eelſeiswa kange heitluſe jaoks, kui ſellele aſuda mõeldi, rohkem ei kõwendanud. Oldi aga julged ja uhked ſelle pääle, et Wene maawägi Jaapani omaſt nii ja nii palju ſuurem ja kõwem on ning mindi ſiis hoopis kergemeelſelt raskele wõitluſele wastu. Nagu pärastine asjakäik näitas, oli ka ſeegi arwamine petlik, et Wene riik maal Jaapaniſt õieti palju üle on, kuid ikkagi ei oleks maaſõja tagajärjel Wenemaa end nii wäga wõidetuna tundnud, kui ta arwed mereſõjas täitſa wõõriti wälja tulnud ei oleks. Merel lõõdi juba kohe ſõja algul Wene wõimule wäga ſuur löök, mis teda rängalt rammeſtas, ning kõigewiimane üliſuure mõjuline ſõjaſündmus, mis ſõda kaotuſega lõpetama ſundis, ſündis jällegi merel. Nende kahe Wenemaale wäga kurwa loo wahel — miinilaewade pääletungimine Port-Arturi all 27. jaanuari ööl 1904, ja Tſuſhima merelahing 14. ja 15. mail 1905 — ſeiſab terwe ſõjakäik nagu mustade raamide wahel. Ning need kaks ſündmuſt annawad kõigele Kauge Ida aſjaolude kujunemiſele oma iſeäraliſe laadi ja wärwi.

Enne kui mereſõja wiimaſe kurb-etenduſe juurde aſume, heidame weel lühikeſe pilgu waremate ſündmuſte pääle, milleſt eespool ju laiemalt on kirjeldatud.

Sõja algul ſeiſis Wenemaal Ida-Aaſia wetes küll omakohaſt õige tugew laewaſtik, mis enda jõuu pooleſt täieſti Jaapani terwe merewõimu wääriline oli. Port-Arturi ſadamas ſeiſiwad ſeitſe ſoomuslaewa, üks ſoomusriſtleja ja kaheksa ſoomuslaega riſtlejat,

Wladiwostoki sadamas neli soomusristlejat. Jaapanil oli nende wastu 6 soomuslaewa, 8 esimese, 4 teise ja 14 kolmanda järgu ristlejat, nii siis soomuslaewu küll wähem, aga ristlejaid hästi rohkem. Kuid ka soomuslaewad oliwad Jaapanil suuremad ning ristlejatest oli kaks päris uut ja tugewat. Pääle suurte laewade oli mõlemil weel kogu wähemaid, nimelt hulk miinilaewu, kuid needgi oliwad Jaapanil paremad ja uuemad.

Kuna aga laewade pooleşt mõlemad wastased kaunis ühejõulised oliwad, oli aga laewameeste pooleşt wahe juba algusel suur. Jaapani mereşõjalased oliwad omas asjas igapidi ja täiesti kodu, tublid ja osawad; mereasjanduses wõiwad jaapanlased julgesti inglaste kõrwale astuda Wenemaal oli lugu sellepooleşt hoopis halwem. Wene sõjawõimu nõrk külg on ikka ta laewastik olnud ning oli seda wiimases sõjas weel wäga suurelt.

Kõigesuurem wahe aga ilmus küll laewastiku juhatuses, milles Jaapani oma Wenemaaşt üsna kaugelt üle oli. Wene merewäe ülemjuhtaja oli sõja algul admiral Alekşejew, kelle saamatus sõjakäigus päris wanaşõnaliseks sai. Port-Arturi laewastiku juhataja oli admiral Stark ja Wladiwostokis admiral Reizenştein, kelle asemele päraşt Jeşşen astus. Jaapani laewastikku juhatas terwel sõjaajal arukaşelt südi ja osaw admiral Togo, kellel admiral Shimamura abiks oli. Alamjuhatajatena oliwad tegewad soomuslaewade üle admiral Naşhiba, ja ristlejate üle admiral Deba. Iseşeiswa ristlejate laewastiku juhatajana talitas admiral Kamamura ning ta abilised admiralid Misu ja Uriu. Rannalaewastiku juhatajana oli admiral Katauka, kelle all kolm alamjuhatajat seisiwad: Admiralid Jamada, Togo II. ja Hoşaja. Miinilaewastiku juhatajateks oliwad waprad kaptenid Asai, Işhida, Tenhija Nagoi ja Mono. Need kõik on oma ülesannet sõjas tublilt ja mehiselt täitnud, kuna Wene pool mitte ühtegi ainuşt tähtsamat ja mõjuwamat laewastiku juhatajat ei ilmunud. Seşt see ainuke, kes meil mehişuse pooleşt Jaapani admiralide wääriline oli, admiral Makarow, sai ju enne kurwa otsa, kui ta õieti tegewusele asuda wõis, ning ta järeltulejad Withõft ja Uhtomski oliwad ainult tema wari. Admiral Skrõdlow, keda wähegi Makarowi määriliseks loeti ja kes siis ta asemele nimetati, ei pääsnudgi enam Port-Arturi, wõi wõis ainult wäikeşt Wladiwostoki laewastikku käes hoida, kuid seegi kadus pea käeşt. Ei temagi suutnud siis midagi korda saata. Muidugi ei tahetud meie pool enne sõda sugugi selle pääle mõelda, et meie merewäe tublidus Jaapani omaşt nii palju taga on, kui seda sõjakäik näitas. Kuid ikkagi tunnub see hooletus imelik küll olema, mida sellega awaldati, et Wene ter-

wet merewõimu (pääle Mustamere laewastiku, kes ju säält wälja ei pääsnud) Kaug-Idasse ei koondatud, nii et see Jaapani omast ometi oma kogu pooleštgi suurem ja mõjuwam oleks olnud. Kui Wene wäe käsi mereșõjas paremini oleks käinud, oleks see terwele Ida-Aasia küsimusele kogunt teise otsuse anda wõinud, kuna siis Jaapani sõjawägi Mandșhuriasse ei oleks saanudgi, ning Jaapani merekauba kinnipanek oleks teda peagi sundinud end alandama. Muidugi on wäga küsitaw, kas Wene merewägi ka ühinenultgi Jaapani wastu oleks saanud, kuigi see palju suurem oli, kuid ikkagi oleks lootus selleks hoopis parem olnud kui sarnaselt osade kaupa wõideldes, nagu wiimases sõjas sündis, kus Jaapan jaowiisil Wene laewastikud ära purustas. Ning mereșõja õnnetu käik otsustas siis raudse järjekindlusega terwe sõjaloo.

Iseeneșe tundmise puudus, oma ja wastase jõuu wõõriti hindamine, on igas asjas nendele otsata õnnetuseks, kes sellesse weasse langewad; kõigeràngemaid tagajärgesid toob see aga sõjas. Wene admirali Starki suurepäralised, kuid kergemeelsed plaanid, „Jaapani sõjasadamasse Sasebosse paradisõidule minna", jäiwad unistusteks; selle wastu tuliwad jaapanlased enne Port-Arturisse külasse, kui sida Wene pool unesgi oleks arwatud, ning purustasiwad juba selle ühe löögiga Wene laewastiku tegewusejõuu ära. Kolm sõjalaewa saiwad nii ränka wiga, et laewastik mitmeks kuuks wõitlusewõimetuks sai! Isegi wägew Makarow ei usaldanud sellega midagi ette wõtta. Selleșt esimeșt hoobist ei suutnudgi Wene laewastik enam toibuda ega kunagi oma poolt pääle tungida, waid selleks oliwad terwel sõjaajal jaapanlased, kuna meie merewäele üks õnnetus teise järele pääle tuli: „Warjagi" ja „Korejetsi" häwitus, „Jenisei" ja „Bojarini," siis „Petropawlowski" hukkaminek, edaspidi rängad löögid merelahingutes Dugan-Rokis ja Tsushima lahes (Nendest kõigist on eespool laiemalt kõneldud). Kõik need õnnetused murdsiwad Wene merewõimu nii suurelt, et jaapanlased Wene suurema laewastiku osa Port-Arturi sadamasse nagu lõksu paniwad ning rahulikult oma maawäge Koreasse ja Mandșhuriasse wedada wõisiwad. Küll tuliwad waheajal ka Jaapani merewäele omad äpardused, kuna 2. mail Togo korraga oma kaheșt uhkeșt soomuslaewastikma jäi: „Hatsuse" läks „Petropawlowski" moel põhja, „Jashima" weeti wigaselt Sasebosse. Nõnda siis saiwad Wene mereșõjalased, kes awalises wõitluses kaugeltgi Jaapani laewade wastu ei saanud, ometi oma miinidega wastasele mõnda kurja teha. Aga miinisid saadetigi Wene poolt üleüldse põhjatu suurel hulgal wälja — umbarwu järele 1800.

Kuid oma kaotusteſt hoolimata oli Togo laewastik ikkagi nii tugew, et kui Wene Port-Arturi laewastik 10. juunil, wigastatud laewade parandamiſe järele, eſimeſt korda jälle merele wälja uſaldas sõita, ſiis juba Jaapani laewastiku wastu-ilmumine ſelle jälle ſadamaſſe tagaſi kohutas, ilma et wõitluſele aſuda oleks julgenud. Sadamas olles ſai 14. juulil riſtleja „Bajan" oma eneſe miinift nii rasket wigo, et ſeda enam parandada ei ſaadud. Dugan-Roki merelahingus 29 juulil (wersta 50 Port-Arturiſt eemal) wõideti ſiis Port-Arturi laewaſtik põhjalikult ja pillati loiali. Admiral Withöft langes ning pea kõik laewad ſaiwad wigaſtada, mõned õige räuſasti. Lahingus hukka ei ſaanud küll keegi, waid ſuurem oſa ſuutſiwad end Port-Arturi tagaſi pääſta: mõned ei jõudnud aga enam ſinna, waid „Tſeſarewitſh," „Askold" ja „Diana" pööraſiwad Hiina randa, lus aga ſõjariiſtad maha pidiwad panema ja nagu wangi jääma, nii et need ſõja-ajaks Wenemaale nii häſti kui kadunud oliwad. Kiir-riſtleja „Nowik," kes ainukeſena ſeda ülesannet täita katſus, mille laewaſtik omale oli wõtnud (Wladiwoſtoki minna), ei ſaanud ka ometi pärale, waid lasti tee lõpul Sahalini rannas põhja.

Selle löögiga oli Port-Arturi laewaſtiku ſaatus täitſa otſuſtatud, ſeſt mitmed laewad oliwad juba wõitluſes nii ſuuri wigaſid ſaanud, et parandada enam wõimalik ei olnud. Ning kindluſe langemiſega ſai ſiis laewaſtik omale wiimaſe lõpu. Nagu ſeotud kätel pidiwad Wene laewad nowembrikuul Jaapani kange kuulirahe waſtu wõtma, mida piiramiſe-ſuurtükid nende pääle puiſtaſiwad. Wiis ſelleſt purustuſeſt weel järgi jäi, häwitaſiwad wenelaſed kindluſe olla andmiſel ise ära ning laſkſiwad laewad põhja, et neid mitte waenlaſe ſaagiks jätta.

Jaapani päälaewaſtiku ſeiſukoht oli terwel 1904 a. ſuwel Ellioti ſaarestikul (üle 200 w. Port Arturiſt edelipool). See koht oli Wene miinide hädaohu waſtu tugewa tammiga kindluſtatud, kuna päälegi miinilaewad ühtelugu wõitluswalmilt wahil oliwad. Siit kohalt ſai ſiis Togo kergelt igaſſe külge minna, kuhu tal waja oli: kas oma riigi weolaewaſid Mandſhuria randa ſaatma ehk Port Arturi alla minema. Sügiſepoolel, mil Port Arturit maapoolt piirati, ei olnud tal muud teha, kui ſeda aga merepoolt eemalt

*) Eespool on Dugan-Roki lahingu kirjelduſes öeldud, et jaapanlaſte ſüdidus ſääl nagu lonkama näis, kuna nad wõidetud Wene laewaſtikku mitte taga ei ajanud ja hoopis häwitada ei püüdnud, waid ſellel pakku minna laſkſiwad. Nagu päraſt ſelginud, oli ſellel lool tõſine põhjus. Togol olnud laskemoon otſas ning ta mõelnud juba ſelle pääle, et wõitluſt maha jätta ja Saſſebosſe nut ſõjamoona otſima minna. Nõnda ſiis ei ſaanud ta paljaſte kätega Wene laewaſtikule rohkem kurja teha kui tegi.

walwata. Ning kindluse langemise järele wõis ta suurema osa laewastikuga kodumaale puhkama pöörata, kuna ainult mõned wähemad laewad siia wahti pidama jäeti.

Selsamal ajal kui Port Arturi laewastik oma wiimast merelahingut pidas, sai mõni sada wersta kaugemal kirdepool Wladiwostoki laewastik põhjalikult lüüa. „Rurik" läks põhja, „Gromoboi" ja „Rossija" pöörasiwad purustatult Wladiwostoki tagasi. Kuna ju waremini „Bogatõr" randa kinni oli jooksnud, oli ka see laewastiku-osa niihästi kui otsas. Nõnda oli 1904 a. lõpuga terwe Wenemaa Waiksemere laewastik hoopis häwitatud, Jaapani merewõim aga täitsa kindel ja ta merewalitsus täielik

Port Arturi laewastiku otsasaamine on üli kurbloolik ja meie riigile halb lugu ; teist niisugust sündmust on meresõja ajaloos waewalt leida (olgu siis Hispania kuulsa „Armada" ots 1588 a). Küll on kõigi riikide laewastikud suuri kaotusi kandnud, kuid see sündis ikka wõitlustes, kus ka wastane pool omajagu kannatas. Wenemaa Waiksemere laewastik aga sai otsa, ilma et ta wastasele õieti midagi kahju teha oleks suutnud.

Selle meie riigile nii alandawa nähtuse põhjused on küll wäga mitmesugused, millest igaüks omakohast kaasa mõjus. Teadagi awaldas juba kohe sõja algul olnud õnnetu sündmus laewastiku meeleolu pääle rõhuwat mõju. Niisama oli Port Arturi sõjasadama kitsas ja madala-weeline olek kaasa mõjumas, et laewastik nii saamata oli. Kuid kõigesuuremaks põhjuseks peab küll ikka Wene merewäe-ohwitseride ja osalt ka madruste osawuse ja tublidusе puudust pidama. Madruste kohta polegi see ime, sest Wenemaa on ju pääasjalikult mannermaa- riik, nii et suurem osa ta merewäelistest merd enne näinudgi pole, kui kroonuteenistusesse astudes madrusteks seatakse. Jaapanlased aga on enamasti kõik ju lapsest saadik merega tuttawad. Hoopis halwem meile oli aga Wene ja Jaapani merewäe-ohwitseride wahekord. Wene mereohwitserid on pääasjalikult ülimuste ridadest wõetud ning nõnda on see ametikond mõndapidi nagu kunstlik potilill, millel loomulikka juuri ei ole. Wäga suurel jaol ohwitseridel puudub oma ametikohaline teadmine ja harjumine, ning nõnda siis ka tarwiline armastus ja hool oma ameti wastu. Otse weidralt kuuldub, et Wene riigil tosinate kaupa „admirali" nimekandjaid on, kellel mereasjandusega õige mingit tegemist pole ; kannawad ainult oma auunime ja saawad palka. Nõnda siis ei saanud Wene merewäe-ohwitserid kaugeltgi Jaapani omade wastu, kes täiesti oma elukutse jaoks elawad ning sellega otse nagu kokku on kaswanud.

Uue aja kanged soomuslaewad on iseeneseſt küll päris kohutawa wõimulised, kuid oma õige wäärtuse saawad nad ometi alles osawa juhatuse all ja tublide madruste käes. Port Arturi laewastikus ei olnud lugu nõnda, ning sellepärast oli ta ots nii kurb ja alandaw.

Kuid kõige selle halbtuse kõige suurem juur seisis ometi Wene riigi merewäe koduses walitsuses — mereministeriumis, mis, nagu see wiimasel ajal üleüldiselt tuttawaks saanud, terwe meie riigi walitsuskonna kõige walusam ja haigem koht on. Oli juba sõjalaewadel juhatus niisugune, mis wäga palju soowida jättis, siis oli see koduste juhatuskondade juures weel palju kehwem. Laewastiku ehitus ja ettewalmistus awaldas otsatu palju puudusi ning kõige-ülem mere-sõjakäigu juhtimine, mis ometi mereministeriumist pidi wälja minema, ei olnud kaugeltgi nii suure ülesande kohane, kui wõitlus wastase kange merewõimuga oli. Selles asjas tuli juba sõja ajal wäga palju halbtusi ilmsiks, päraſt seda on neid n eel palju rohkem tulnud, kuna küll wäga mitmed rasked eksitused weel katte all seisawad. Wäga suurelt ja — kurwalt paljastab Wene merewäe-juhatuses tehtud wigasid ja halbtusi ühe merewäe-ohwitseri Semenowi sõjakirjeldus „Taſumine.“*) Mis ta selles kõik kõneleb, kuuldub tihti otse uskumatalt, kuid asjaolud annawad temale paraku õiguſt. Hoopis põrutaw on kuulda, et sõjalaew „Diana,“ mis Dugau-Roki lahinguſt kaunis terwelt Hiina randa Saigoni pääsis, kuſt telegrahwiteel koduselt merewäe-walitsuselt omale uusi käskusid palus, koguni ootamatalt eeskirja saanud, sõjariistu käest ära anda ja waguſi paigale jääda. Ometi oleks laewal küllalt wõimaluſt olnud weel edasi wõidelda. Nii siis olnud see käsk laewameestele hoopis wastumeelne ja pannud ka Saigonis olewaid Prantsuse meremehi imestama. Nad öelnud, et Wene merewäe juhatuse tegewus lihtsalt arusaamata on. . .

Aga oli ju meie riigi merewäe-walitsuse teguwiis esimese Waiksemere laewastiku kohta arusaamata, siis oli ta seda kahjuks weel enam teise ja kolmanda laewastiku kohta. Nende saatus oli siis paraku weel kurblooliſem kui esimesel laewastikul.

*) Kapten Semenow teenis enne „Diana“ pääl, päraſt teises laewastikus. Ta kirjeldus on ka Eesti keeles ilmunud („Päewaleht“ 1910.)

2. Teine ja kolmas Waiksemere laewastik.

Kuna kohe sõja algul ju näha saadi, et Port-Arturi laewastik Jaapani merewõimu wastu seista ei jaksanud, tõusis Wenemaal juba aegsasti mõte, sellele uut laewastikku appi saata. Selleks pidiwad muidugi Baltimere laewastiku laewad minema, sest Wunstalt merelt wõidi ainult pool salamahti mõned weolaewad mälja saata, mis siis päraft abiristlejateks muudeti; Bosporuseft läbisõit on rahwuswaheliste määruste järgi sõjalaewadele keelatud. Baltimere laewadeft hakati siis juba 1904 a. suwel uut abilaewastikku kokku seadma ning selleks Kroonlinnas ettewalmistusi toime panema. Kuid nagu meie riigi sõjawäe-asjadega terwel sõjaajal ikka oli, nii nähti ka selles ettewõttes: Kõik läks wäga aegapidi ja waewaliselt. Nõnda siis jäi abiandmine esimesele laewastikule täitsa hiljaks; see häwitati enne ära, kui abi ta ligidalegi jõudis. Näib nagu oleks merewäe-juhatuses enne kaua kaheldud, kas üleüldse laewastikku teele saata maksab ehk ei; waheldusi tuliwad ikka teated jaatawast ja jälle eitawast mõttes. Kahtluse's mõjus muidugi wäga suurelt see halb nähtus, et kui laewasid teeleminekuks walmis seadma hakati, siis alles märgati, kui kehwa lugu neude wõitlusewõimuga oli. Nii hakati siis alles rahwasõna järgi „koera sõõtma kui hunt karjas oli!" — asuti warmalt suure agarusega parandus- ja täiendusetööle. Kuid see wõttis ikka nii palju aega, et alles augustikuu keskel esimene laewastiku-osa teele minna wõis. Aga ta ei saanud kuigi kaugele, siis märgati ju pahameelega, et laewad weelgi pika reisi jaoks korras ei olnud, ning pöörati siis tagasi, Liibawi sadamasse, kus weel uusi parandusi ette wõeti; neid tööfid juhtis admiral Birilew. Selleks kulus weel ligi poolteist kuud ära. Waheajal seati Kroonlinnas ja Tallinnas weelgi teisi laewasid walmis, kes siis ka Liibawisse läksiwad, ning 1 oktobril algas siit uus Wene laewastik oma kurbkuulsat reisi Ida-Aasiasse. Selle teise Waiksemere laewastiku juhatajaks oli admiral Roshestwenski, keda ikkagi Wene merewäe üheks osawamaks juhiks nimetada wõib. Juba Türgi sõjas awaldas ta oma tubliduft. Seekordne temale antud ülesanne oli aga nii suur ja raske, et admiralil eneſel selle jaoks sugugi isu ei olnud. Ta ollagi kaua ameti wastu tõrkunud, kuid wiimati oma kohusetundel järele andnud. Tema ülemjuhi alla seati soomuslaewade juhatajaks kontre-admiral Fölkersahm, ristlejatele abiadmiral Enqwiſt

Omakohaſt oli ſee teine laewaſtik küll ikka päris tugew ſõjajõud. Selles leidus wiis eſimeſe ja kaks teiſe klaſſi ſoomuslaewa: „Würſt Suworow," „Aleksander III.," „Orel," „Borodino," „Oſljabja," „Sisſoi Weliki" ja „Nawarino," kaks ſoomusriſtlejat, „Dimitri Donskoi" ja „Admiral Nahimow," wiis ſoomuslaega riſtlejat: „Oleg," „Aurora," „Almas," „Swjetlana" ja „Shemtſhug"; ſiis weel 13 abiriſtlejat, 10 miinilaewa ning mitmed weolaewad. Kokku oli Roſheſtwenski juhatuſe all 40 laewa. Halb lugu oli aga ſee, et nendeſt mitmed juba wanapoolſed ja nõnda wõitluſeks kehwad oliwad. Ikkagi pandi aga Wenemaal ſelle laewaſtiku pääle ſuuri lootuſeid *) ja mõeldi, et ta jõjakäigus uut pööret tuua ſuudab ning Waikſemere wetel merewalitſuſt Jaapani käeſt ära wõtta jõuab. Uſaldati ſiis ju weel loota, et uus laewaſtik wiſtiſti Port-Arturis ja Wladiswoſtokis alles olewate laewadega end ühendada ſaab ning nõnda wägewaks jõuuks tõuſeb. Kuid ſelle püüde kordaſaatmiſeks oli laewaſtiku teeleminek küll liig hiline.

Ning kohe oma tee algul tuli Roſheſtwenski laewaſtikule õige ſuur pahandus ette — koguni iſemoodi ja ootamata, mis terwele laewaſtikule ju wäga halwaks eeltähenduſeks ſai. Suure ettewaatuſega ſõideti 6. oktobril Daanimaa merekitſuſeſt läbi. Põhjamerel edaſi minnes ſattus Wene laewaſtik uduſe ilmaga 8. ja 9 oktobri waheliſel öõl Doger-madalikul, umbes 350 wersta Ingliſe rannaſt eemal, Ingliſe kalapüüdjate paatide juurde. Ning ſiis ſündis ſääl luga, mis wäga ſaladusline oli ja ſelleks oſalt tänini on jäänud. Wene laewadelt hakati korraga Ingliſe kalapaatide pääle laſkma, kuna neid — Jaapani miinilaewadeks peeti, kes Euroopa wetesſe ilmunud, et ju ſiin Wene laewaſtikku põhja laſta. Et niiſugune arwamine üleüldſe tõusta wõis, tuli oſalt ſelleſt, et tõesti mõni aeg kuulujutt liikumas oli, Jaapan ſaatwat oma miinilaewad ju kaugele Wene laewadele wastu, ega laſkwat neid oma ranna ligidalegi. Nii wäga uskumata kui ſee küll tunnub, et Jaapani laewad, kõigile kuulmata ja nägemata, mitmetuhande werstaliſt teed Waikſeſt mereſt Põhjamereni ära käia oleks ſaanud, uſuti ſeda imearwamiſt Wenemaal ja ta laewaſtikus ometi. (Ka Semonow arwab oma kirjeldustes, et Jaapani miinilaewade olek Põhjamerel küll wõimalik olnud). Ning kui ſiis Wene laewaſtiku juhid pimeduſes liikuwate kalapaatide juures kahtlaſi liigutuſi arwaſiwad märkama,

*) Hoopis teine tundmus olnud küll laewaſtiku oma meeſtel, kes oma ſeiſukorda tundes wõidu pääle palju lootagi ei uſaldanud, waid aga oma kohuſt täites wälja läkſiwad, tumedas õnnetuſe aimtuſes. See ſelgub nimelt ka Semenowi kirjutuſeſt.

hakati nendele mõnelt laewalt tuld andma. Aga kui suurtükid kord hüüdma hakkasiwad, põmmutasiwad teised laewadgi ümbkaudu ligi, ilma et isegi oleks teadnud, mis jaoks. Terwe laewastik oli segaduses ja ärewuses. Wagane Doger-madalik puistati kuulirahega üle. Õnn selles õnnetuses oli weel, et laskmine üsna uisapäisa sündis ning nõnda laugelt suurem osa kuulisid wette pillati, kus nad ehk mõne kalapoja surmasiwad; ainult wähem osa puutus kalameeste paatisid, kuid need tegiwad siis ka kurja küllalt. — Kalaweo aurulaew „Crane," mille suur kogu rohkem kuulisid wastu wõttis, lasti põhja, mitmed teised sõiduriistad wigastati, kaks kalameest tapeti ja mitmed haawati. See „arusaamatusest" tulnud sündmus ähwardas esiti õige suureks tüliks paisuda ning uut sõda sigitada. Sest Inglisemaal tõusis loo pärast wäga suur põnewus; päriti, et merede walitseja Inglisemaa ometi enesega nii wiisil mängida lasta ei tohi, waid oma alamatele tehtud kurja kibedalt kättemaksma peab. Wene laewastik tulla põhja lasta ehk wähemalt kodu tagasi kihutada. Nii kaugele küll asi ei läinud, kuna Prantsuse walitsus, kes nii Inglise- kui Wenemaale sõber oli, kohe asjas wahelepitajana tegewusesse astus. Ning Parisis peeti siis wahekohus, mille liikmeks mitmed admiralid ja asjatundjad oliwad, ning sellel õnnestasgi ka „kasukat kuiwalt pesta" — mõlematele pooltele rahuoldawaid otsusi teha. Wahekohus tunnistas, et Wene laewastikul põhjust olnud waenuliste muinipaatide pääletungimist karta, ning teda nii siis ta teo pärast süüdistada ei saa, kuid Inglise kalameestele kohustati Wene walitsust rohket tasu maksma. Nii siis läks see „mängu-sõda" Wene laewastikule õieti kalliks.

Kuna Doger- madoliku loo pärast terwe Europa kihama lõi, sõitis aga Rosheštwenski oma laewastikuga Inglise kanalist läbi ja siis Atlandi merd mööda kohe edasi, läks 13. oktobril Hispania läänetipult Vigost mööda ning jõudis 21. oktobril Marokko randa Tangerisse. Siin jagati laewastik kahesse osasse. Suurema jõulised laewad, Rosheštwenski oma juhatuse all, sõitsiwad kaugemat teed Afrikamaa ümber, Kapmaa kaudu. Need saiwad 31. okt. Lääne-Afrika randa Dakarisse, 15. nowembril Prantsuse Kongomaale Librewillesse ja 20. detsembril (mil Port-Artur end ju allaandmisele walmistas) Afrikast idapool olewale Madagaskari saarele, kuhu pikemaks ajaks ankrusse jäädi; see saar oli ju Wene lepinglase Prantsusemaa oma. Teine laewastiku-osa aga, milles nõrgemad laewad oliwad, saadeti lühemat teed Wahemere, Suetsi kanali ja Punasemere kaudu otse Indiamerele.

Wahemeres Kreeta saare rannal peatas see laewastiku- osa 11 päewa, siis edasi sõites jõudis ta 11. nowembril Suetsi kanali

suhu Port Saidi, läks kanalist läbi, jõudis 19. nov. Arabia randa Perimisse ning otse jõulupühadeks sai temagi Madagaskarisse, kus Passandawa lahes ankrusse heitis. Siin saare põhjarannal ühinesiwad siis Wene laewastiku-osad jälle ning jäiwad paariks kuuks paigale, kolmandat laewastiku-osa ootama, mis endiste „täienduseks," nagu öeldi, admiral Dobrotworski juhatusel 3. nov. Liba wist teele oli läinud. Selles laewastikus oli 5 ristlejat ja 8 miinilaewa; see sõitis 29. dets. ka Suetsi kanalist läbi, jõudis 29. jaan. Arabia randa Dares-Salami, kuhu Rosheštwenski oma laewadega temale wastu tuli, ja ühes pööraſiwad nad siis Madagaskari tagasi. Selle saare hästi warjulistes sadamates wõisiwad siis Wene sõjalaewad rohkearwulisi laskmise- ja muid harjutusi ette wõtta, mida küll wäga waja oli, kuna suur osa madrusteſt meresõjas alles üsna õppimata oliwad. Iseäranis harjutati kaitsetegewust miinilaewade ööſise päältetungimise wastu. Kuid muidugi mõista ei wõinud niisugune rutuline harjutus enam täielik olla ning Wene laewameeste merewäeline oskus jäi siis õieti puuduliseks, mis päraſt lahingus wäga walusalt tuntawaks tuli. Nüüd alles hakati ka meie riigi mõjuwates ringkondades ise tundma ja tunnistama, et laewastikus lood sugugi nõnda ei olnud, nagu olema oleks pidanud. Ning Port-Arturi langemise järele tuliwad hääled kuuldawaks, et laewastikku enam Waikſele merele saata ei maksagi, kuna ta sääl enam midagi teha ei wõi, waid ise ka otsa saab. Nõuti siis laewastiku tagasi kutsumiſt, mis tõesti mõistlik tegu oleks olnud. Kuid seda ei sündinud ometi, waid imelikul wiisil mõeldi ja oodati, et sõja õnn, mis seni kõigiti Jaapani poolt oli olnud, nüüd korraga nagu nõiawõimul Wene poole heidab. Iseäralik nähtus oli küll see, et nüüd laewastiku kibedat arwustust salliti, kuna ennem selleſt midagi lausuda ei wõidud. Õige kibe arwustaja oli keegi kapten Klado, kes sellepäraſt korra päris päewakangelaseks tõusis. Pärastine aeg on aga ta tegewuse pääle iseäralist wärwi heitnud. Klado nõudis täie rõhuga, et warmalt weel „kolmas Waikſemere laewastik" kokku seataks ja teele saadetaks, „teise laewastiku" kõwenduseks. Ning selle ettewõtte kallale asutigi siis hoolega ja koguti Liibawi sadamasse uus laewastik, mis säält siis 2 weebruaril abiadmirali Rebogatowi juhatusel teele läks. See tegewus tekitas küll niihästi oma kui wäljamaal kohe rohket pääraputamist. Sest „kolmanda laewastiku" wäärtus oli õieti kahtlane. Selleks ei olnud ju enam kusagilt uusi laewu wõtta, waid wõeti aga wanad laewad, mis ju waremini wananenuks oliwad tunnistatud ja sellepäraſt siis „teise laewastiku" kokku seadmisel kõrwale jäetud. Nüüd aga arwati neidgi „asja ette" ning saadeti sõtta Kolmandas laewastikus

oliwad wanad soomuslaewad „Nikolai I.“ ja „Wladimir Monomah,“ rannasoomuslaewad (mis nõnda ju muelt ainult rannakaitsmiseks oliwad ehitatud, mitte merel wõitlemiseks) „Apraksin,“ „Senjawin“ ja „Ushakow,“ siis weel 8 miinilaewa, üks haigetelaew ja mõned weolaewad. Nebogatowi laewastiku wäärtuse hindamiseks on küll kõigeparem tunnistus see nähtus, et „teise laewastiku“ juhid, kellele ta ju abiks saadeti, niisugust abi ise sugugi ei soowinud ega tahtnud, waid selle eest otse nagu kartust tundsiwad. Tunti ja teati ju wäga hästi, mis moodi laewad need oliwad. Otse põlastusega köneldi Rosheštwenski ümbruskonnas „kalossidest“ ja „triikraudadest,“ mida nendele risuks kaela ajada tahetawat.

See, oma pärastisel käigul nii õnnetu, kolmas laewastik läks muidugi ka lühemat teed Suetsi kanali kaudu, jõudis 28. weebruaril Kreeta randa Suda lahele, 19. märtsil Arabia randa Perimisse, peatas mõned päewad Djibuti sadamas ning sõitis 26. m. idasse edasi. Kuid teist laewastikku ei leidnud see enam Madagaskaris eest, waid juba 4. märtsil oli Rosheštwenski säält minema sõitnud, — „Nebogatowi eest pakku,“ nagu pilgates öeldi. See pillamine oli paraku põhjendatud, sest juba enne „täienduseks“ tulnud Dobrotworski laewastikust nähti küll, mi a moodi juurde tulew „abi“ oli. Ristleja „Izumrud“ oli ju Wahemerel sõites rasket wiga saanud, selle järele küll ära parandatud, kuid suurt tegelast temast ometi enam ei olnud — Teise laewastiku Madagaskarist lahkumise järele jäi see tükiks ajaks nagu kaotsi, nii et ajakirjanduse kõiksugu arwamised maad wõtsiwad; mõeldi ju korra, et ta tagasi on pööranud. Seekord aga oligi Wene laewastik õieti usin sõitma, nii et seda teel ei nähtudgi; alles 27. märtsil ilmus ta Malakka merekitsusesse ning sõitis Singaporest mööda. Sellega jõudis ta ju Waikšemere pinnale ning juba siis hakati wõitlusi ootama. Sest ikka pääle kuuldi Jaapanist, et südi Tago waenlast oma maa ligidale ei lasegi, waid sellele juba eemale wastu läheb ja temaga wõitlema asub. Wähemalt kardeti kõwasti Jaapani miinilaewade kallale kippumist. Kuid see jäi sündimata. (Igatahes aga liikusiwad Jaapani miinilaewad küll ka Hiina wetes kuna üks nendest 6. märtsil sääl rannas hukka läks. Juba 16. detsembril nähti Sunda merekitsuses Jaapani sõjalaewu.) Sest jaapanlased arwasiwad muidugi õieti küll, et nendel wajagi pole wastast mujale otsima minna, kuna see isegi nende juurde tuleb. Rosheštwenski ei tahtnud aga muidugi weel mitte kohe wõitlusesse hakata, sest kuna korra ju „kolmas laewastik“ teel oli, pidi ikka ka selle tulekut enne ära oodatama kuigi temast enam tüli kui tulu tulla wõis. „Teine laewastik“ jäi siis esiti pikemaks ajaks Lõuna-Hiina merele

liikuma ja veatas pikemat aega (1. aprilliſt saadik) Prantſuſe päralt olewa Annamimaa Kamrani lahes, kus end tulewa wõitluſe wastu agaralt walmistas. Et see aga erapooletu riigi (Prantſuſemaa) piirides ſündis, pandi seda Jaapanis wäga pahaks ning säält sõideldi 6. apr. waljult selle wastu, kuna Wene laewastiku sääl sallimine lausa ühe sõdiwa-poole aitamine ning nõnda erapooletuſe rikkumine olla. Nii siis oli ükswahe Jaapani ja Prantſuſemaa wahekord õieti põnew. Prantſuſe wõimumehed (kellele ka Jaapani sõber Inglane oma poolt pääle käis) käskiſiwadgi siis Wene laewastikku oma laheſt lahkuda, mida see muidugi tegema pidi. Kuid tüki aja merel liikumiſe järele pööras see ometi jälle teiſele kohale randa tagaſi, ning katſus kõigiti aega wiita, kuni uus ja kõwa äramineku käſk tuli. Sarnane teguwiis oli muidugi Wene laewastiku juhtidele wäga piinlik, kuid kuhugile mujale minna ei olnud neil ka wõimalik.

Waheajal oli Rebogatow waguſi ka oma meretee ära käinud, mis küll õige pikkamiſi läks, kuna laewade sõidujõud kehwa oli. 22. aprillil sõitis temagi Singaporeſt mööda ning aprillikuu lõpupäewadel ühines see siis Indo-Hiina rannal Roſheſtwenski laewastikuga, kes nüüd ka siit rannaſt lõpulikult lahkus. Ja siis hakati ühiſelt edaſi sõitma — wõitluſele.

Oma wäga pikal reiſil oli aga Wene sõjalaewastik õieti palju kannatama pidanud. Nimelt Lõuna-Afrika wetel oliwad kanged tormid Roſheſtwenski laewadele mõndagi wiga teinud. Õieti halb lugu oli ka see, et Lõunamaa ſoojades wetes laewade põhja külge suurel hulgal meretaimed ja muu riſu oliwad hakanud, mis laewadele sõidul nagu kamitſaks jalas oli. Selleſt tülitawaſt kõrmaſt oli siis laewaſid waja wahastada, kuid see wõis ainult erapooletutes ſadamates ſündida, ja nendes ei ſallitud ju sõdiwat laewastikku. Nõnda jäi puhastamiſetöö puuduliſeks ning otſustawale wõitluſele minnes ei olnud Wene laewastik kangeltgi täielikult wõitluſewalmis.

6. mail sõitis Wene laewastik Formoſa saare lõunarannaſt mööda — näitas siis end nõnda juba jaapanlastele, kelle laewastik sääl rannas arwati ſeisma. Kuid nõnda polnud lugu, waid Togo hoidis end enam põhjapool, et näha, kuhupoole Wene laewastik pöörab. Seſt ſellel oli Wladiwostoki minekuks õieti neli teed walida. Kaks eſimeſt wiiſiwad otſekohe Korea kitſuſe kaudu, olgu lääne- ehk idapoolt Tſuſhima saart; teiſed teed oleks idapoolt Jaapani ümber käinud, kuſt siis kas Tſugaru ehk Laperuſi wäina kaudu Wladiwostoki oleks pääſnud. Kõigel neljal teel aga oli jaapanlastega kokkupõrkamiſt oodata, ſeſt Togo oli ju alati walwas end

sinna pöörama, kuhu Wene laewastik läks. „Wladiwostoki laewastikust" ei olnud Roshestwenskil muidugi mingit aitamist oodata, sest säälsed kaks laewa olliwad ju koguni, wigased ning otse sellsamal ajal (12. mail) sai weel teine nendest („Gromoboi") sadamast wälja sõites miini plahwatusel rasket wiga. Nii siis wõis Roshestwenski ainult enese jõuu pääle loota. Ta püüdis kõigiti kaaluda, kudawiisi end Togo laewastikust mööda poetada ja Wladiwostoki jõuda wõiks. Muidugi oleks möödasaamise wõimalus suurem olnud, kui kaugemat teed Jaapanist idapoolt ümberminnes oleks walitud, kus merel awaram liikuda oli. Kuid selleks pikaks sõiduks oli Wene laewadel süsa wähe ning päälegi oleks ikka säälgi Togo tagant kaela tulla wõinud. Arwati siis õigemaks, otsekohest teed Korea kitsuse kaudu wõtta, kuigi sääl waenlase kimpu jäämist kõwasti karta oli. Kuid asjalugu oligi ju ometi nii, et Wene laewastik otse wõitluse jaoks Waikssele merele oli läinud, ning õieti isiäralikult tunnub see, et üleüldse weel püüti ja taheti end jaapanlaste eest hoida ja Wladiwostoki warjule minna. Sest mis pidi ta siis sääl muud tegema hakkama, kui jälle end waenlaste wastu pöörama? Et paljalt Wladiwostokisse wahtima jääda ja sääl ehk ka end lõksu panna lasta, nagu lugu Port Arturis sündinud, sellel teol ei olnud ju mingit mõtet. Ja nõnda siis arwas Roshestwenski õigemaks, kardetawale teele astuda, saagu mis saab. Ikkagi mõeldi weel, et äkitselt ja ruttu edasisõitmisega waheset uduse ehk tormise ilmaga Jaapani laewastiku kõrwalt nägemata mööda minna saaks. (Nõnda siis igatseti seekord siis Wene laewastikus tormist ilma, mis muidu meremeestele suureks ristiks on).

11. mail ilmus terwe Wene laewastik Hiina suure sadamalinna Shanghai ees nähtawale, ning nüüd oli selge, et ta Korea kitsusele sõidab. Et wõitlewale laewastikule mitte koormaks olla, saadeti kuus weolaewa Hiina randa seisma, kes 12. mail Wusuni juures ankrusse heitsiwad. Muu laewastik wõttis weel wiimast korda Hainani saare juures süsa pääle ning siis seati sõjalaewad wõitluseritta ja sihiti otsekohe Korea kitsuse poole, kuna küll weel mõningad käänud tehti, et jaapanlastele näidata, nagu pööraks laewastiku tee idasse. Kuid nendest polnud pisemat abi, sest Quelparti saarele seatud traadita-telegrahwi korralduse kaudu sai Togo kõigist Wene laewade liikumistest alati selgelt ja kindlalt teateid. Ning see mees mõistis neid tarwitada, nagu see temale tuluks oli. Jaapani päälaewastik seisis wiimasel ajal Korea rannas Mosampo sadamas, otsekohe Tsushima wastu. Nähtawasti oli temal kõik Wene laewastiku seisukord teada, nii ka süte napus, ning ta wõis kindlalt arwata, et wastase tee Tsushima kaudu käib.

3. Teine Tsushima merelahing. Sõjakäigu otsustus.

14. mai hommikiul wara kella pool kuue aegu tuli Togole teatus, et Wene laewastik Korea kitsusele ligineb. (Laewastikus oli kõik kokku 38 laewa nii siis umbes seesama arw, mis esiiti Roshestwenski juhatusel teele läks. Pärast oliwad küll Dobrotworski ja Nebogatowi laewad ligi tulnud, kuid mitmed laewad oliwad jälle maha jäetud). Silmapilk saadeti Kamimura nelja ristlejaga waenlastele wastu, et neid idasse Ikishima poole minema awateleda. Päälaewastik sõitis neljas jaoskonnas Tsushima juurde, kus ju üle sada miinilaewa tublis sõjasadamas walmis seisiwad, et oma häwitawat tööd hakata.

Wene laewastik tüüris kahes reas Korea kitsuse idapoolse läbikäigu poole, pahemal pool soomuslaewad, paremal ristlejad, wahel weolaewad. Juba kella 8 ajal ilmus Jaapani wahil olew ristleja „Itsumo" silmapiirile, kuid kadus kohe jälle ära — läks teistele laewadele wastu. Kella 11 ajal nähti siis neli Kamimura ristlejat Wene laewadele wastu tulema, kuid need hoidsiwad end weel eemale ja sõitsiwad aga Wene laewastikuga kõrwuti edasi. Nii nõrka waenlast ei olnud muidugi Roshestwenskil waja karta, kuid wäga sant lugu oli, et nüüd kõigile selgeks sai: Wõitlus on tulemas, muidu ei saa jaapanlastest enam mööda. Wene laewadelt hakatigi siis juba waenlastele tuld andma, millel aga mingit tagajärge ei olnud, kuna waenlane alles kaugel seisis. Jaapani poolt wastati laskmist ka, kuid uniselt, ning siis pöörasiwad Jaapani laewad kõrwale ja kadusiwad silmast. Roshestwenski wõis nüüd jälle rahuga edasi sõita. Laewade ritta seadmist korraldati uuesti ning sihiti siis sõit põhja- ida poole.

Weel kord peeti Wene laewastikul sõjanõuu ning kaaluti küsimust, kas sarnasel asjalool kitsusest läbitungimist tohib ette wõtta. Roshestwenski arwamise järele ei wõidud aga nüüd teed enam muuta. Et jaapanlastega tegemist tuleb, oli küll selge, kuid tema arwates ei wõinud terwet Jaapani laewastikku siin olla, waid muist Tsugaru ja Laperusi kitsusi wahtimas. Ilma et midagi ligemat kuulamist ette oleks wõtnud (milleks ka ju aega ei jätkunud), otsustas ta julgelt edasi tungida. Kuna ilm udune oli, wõidi ikka loota, et end waenlase eest kõrwale hoida saab. Kuid saladuslistest elektriwalguse sähwatustest, mis traatita telegrafeerimist tunnistasiwad, märkasiwad wenelased ju waenlase ligiolemist. Niipalju aimati meil küll ikka, et Jaapani laewastik Korea rannas seisab; nii siis

ei mindud mitte läänepoolse Broughtoni kanali kaudu, waid tüüriti Ida- kanalisse.

Kella 12 ajal oli Togol kindel teatus käes, et Wene laewastik „Ida kanalilt mööda sõidab. Ta seadis end kohe Ikishima saare taha wõitlusereasse ning walis selleks omale wäga tulusa seisukoha. Muist laewasid liikus aga ikka eemal Wene laewastiku ligiduses ning kella poole kahe ajal sõitsiwad juba 8 laewa täie auruga Wene laewastikule wastu. Wene laewadelt hakati kohe laskma, kuna aga ikka edasi sõideti. kuid aega mööda, kümne sõlme möödus. Jaapanlased wastasiwad esiti nõrgalt, käänasiwad korraks tagasi, tegiwad eemal Wene laewastiku ee- käände ja sõitsiwad siis jällegi wenelastele wastu. Wõitlus algas esiti 60—70 kabeltau kauguselt, kuid aegapidi ligineti ikka enam, nii et waheks ainult 20 kabeltaud (umbes 3½ wersta) oli.

Korea Ida- kanal, mis nüüd kibedaks wõitluswäljaks sai, on täis saari ning sellepärast wõrdlemisi õhukese weega; kõige sügawam koht on ainult 75 sülda. Kitsuse laius on küll umbes 80 wersta, kuid saarte wahel on sõidutee kaunis kitsas. Weewoolus on seal harilikult õieti kõwa.

Kella kahe ajal tuli Rosheſtwenski ilus laewastik uduſt täiesti nähtawale, mis nüüd aegapidi üsna lahkus, nii et päike selgesti paistma hakkas. Kuid tuul oli kaunis kõwa ning tõstis kõrgeid laineid weepinnalt üles; nende kaaed, mustad kogud käisiwad Wene laewadele otse wastu ning takistasiwad nii edasisõitu palju. Ka oli wenelastele wäga sant, et päike neile otsekohe silma paist s. Jaapanlastele oli aga tuul peri ja päike seljataga; nii oli loodusgi nende nõuus

Ida- kanalisse ilmudes sõitis Wene laewastik alles kõige-paremas korralduses, kolmes pikas reas. Soomuslaewade rea eesotsas oli Fölkersahmi osakond: „Osljabja," „Sissoi Weliki" ja „Nawarin." Nendele järgnes Rosheſtwenski diwisjon: „Würst Suworow," „Aleksander III," „Borodino" ja „Orel" Teises reas sõitsiwad eesotsas Nebogatowi laewad: „Nikolai I" „Ushakow," „Senjawin" ja „Apkrasin." Nende taga käis ristlejate salk: „Oleg," „Dmitri Donskoi," „Wladimir Monomah," „Aurora" ja „Nahimow." Wiimasena tuli Dobrotworski kuulamise-laewastik: „Ural," „Swetlana", „Shemtshug," „Isumrud" ja „Almas." Keskmises reas oliwad haigete, koorma- ja töölaewad ning miinilaewad

Ikishima saare tagant waatles Togo terawalt waenlaste liikumist. Kell weerand kolm tõstis ta oma laewal wõitlusepilpu üles ning teatas oma laewastikule, et nüüd kange wõitlus algab, mis Jaapani riigi saatuse kohta otsustaw on. Nii siis täitku iga

mees kindlalt oma kohut. Ning kohe sõitis terwe Jaapani laewastik Wene laewastikule tee peale ette ja pani ta tee kinni. Wihane wõitlus sai käima.

Esialgul näis wenelastele õnn wähe naeratama. Eesotsas sõitew soomuslaew „Osljabja" tekitas oma esimeste paukudega kohe Jaapani soomuslaewal „Asahil" tulekahju, ja see ajas jaapanlased wähe kohkuma. Kuid peagi kustutati tuli ära ning nüüd hakkasiwad nad oma pooli Wene laewasid kangesti ja imestamise määrilise kindlusega laskma. Wene laewad puistati otse sõna täies mõttes kuuli-

Tsushima lahingu kaart.

sid täis ning iseäranis kibe tuli sihiti Wene admirali-laewade pihta. Nii läks Wene laewade seisukord juba wõitluse hakatuses kohe halwaks. Wõib küll öelda, et otse selles lahingus Wene me-

rewägi oma kohuſt, tublimini täitis kui kunagi enne wiimaſes ſõjas. Kuid kõik ta wahwus ja agarus jäi asjataks, ſeſt nüüd oliwad asjaolud täiesti Jaapani tuluks kujunenud. Mitte ainult, et Jaapani laewastik üleüldſe hoopis parem ja tugewam oli ning päälegi wõitluſeks hästi harjunud, waid ka muud wõitluſetingimiſed oliwad temale päri. Togo tungis kõige eſiti Wene riſtlejate kallale, kes ta wastu nõrgad oliwad, kuna Wene ſoomuslaewad oma ſuurtükk'ſid õieti ja täielikult tarwitada ei ſaanud, ſeſt karta oli, et nende kuulid wahel-olewaid oma laewaſid tabawad. Ka oliwad Jaapani laewad merewee wärwiliſeks wärwitud, nii et eemalt nende kogu mereweeſt lahutada ei ſaanud. Päälegi uhtuſiwad ſuured lained ühtelugu Wene wanemate laewade lageſid, nii et nendel wee wastu palju wõitlemiſt oli ning nad nõnda lahingukäiguſt ſuurt oſa wõtta ei ſaanudgi. Kuid kõige ſuurem häda oli ikka ſee, et niihästi Wene laewade ſoomuskate kui ka ſuurtükid palju kehwemad oliwad kui Jaapani omad, ja et ta meremeheb hoopis paremini oma ülesannet tundſiwad ja täitſiwad kui Wene pool. Wene laewade ſoomus murdus peagi Jaapani kangete ſuurtükkide ees ning oma tugewaid ſuurtükkiſid ei ſaanud Wene ſoomuslaewad õieti tarwitadagi, kuna Jaapani laewad end ikka nii kaugele hoidſiwad, et Wene ſuurtükkide tuli nende pihta ei ulatanud. Oma laewade kiire liikumiſe mõjul wõis Togo wõitluſe kauguſt üsna oma ſoowide ja tulude järele määrata, nagu ſeda endiſtesgi merelahingutes oli temud.

Jaapani ſuurtükkide kange laſkmine purustas peagi Wene laewade lael kõik ära mis ſääl leidus, ning tekitas tulekahjuſid. See kole ſuurtüki-wõitlus kestis ühtelugu õhtu kella kaheſani. Togo püüdis kõigeſt wäeſt Wene laewade kergeid ſuurtükkiſid purustada, et ſiis ööſel oma miinilaewaſid julgesti Wene laewade kaela wõiks ſaata (ſeſt kergeb ſuurtükid on miinilaewadele wäga häda-ohtlikud). Ning ſee õnnestasgi temal täielikult; peagi oli ſuurem oſa nendeſt ſuurtükkideſt, mille ſeiſukoht nii kõwasti kaitstud ei ole kui ſuurematel, koguni ära lõhutud. Oma pommitamiſes wõttis Togo Wene laewad järgimööda ükshaawalt käſile. Terwe jaapanlaſte tuli koondati korraga ühe laewa pihta, ning ſelle põrguliſe tule all murdus üks Wene laew teiſe järgi; laewade ſoomus, mida nii kindlaſti ſuurtüki-tule wastu arwati ſeisma, katkes ometi, ja ſellega lõppes laewa wõitluſewõim.

Eſimene auk Wene laewade wõitluſereas ſündis juba kella kolme ajal, kui eesotſas ſõitew ſoomuslaew „Oſljabja“ ettepoole külge ſuure lõhe ſai ning ſelle tagajärjel kalduma kippus, nieieſi ta wõitluſerinnaſt lahkuma pidi. Seda nähes laskis Togo kõige oma laewade tule wigaſe laewa pihta ſihtida ning ſelle all ſaigi ſee

peagi otsa. Esiti tungis wesi tagumisest laewa-osast sisse, mis laewa küll õieti seadis; kohe hakkas aga ka alumisteſt suurtüki-aukudest wesi sisse woolama, ning kui ka laewa küljele suur auk sisse lasti, kaldus see ümber. Suurtükid, laewamehed ja masinad weeresiwad meresse ning mõne silmapilgu pärast oli terwe uhke soomuslaew mere põhja kadunud, kuna ta mastid ja korstnad kuulisajust ju purud oliwad. See kurb nähtus mõjus Wene laewastiku pääle õieti rõhuwalt ja uimastas ta wõitlusejulgust.

Selsamal ajaljkui „Osljablja" põhja wajus, tekkis „Sissoi Weliki" laewal suur tulekahju, mis terwet laewa ärariikuda ähwardas, kuid seda saadi weel ometi ära summutada ning laew wõis edasi wõidelda. Selle wastu aga pidi nüüd koguni Wene admirali-laew „Suworow" wõitlusereast lahkuma, kuna seda enam tüürida ei saadud; kõrwal seistes jätkas ta ometi weel tuleandmist nii palju kui jõudis Admiral Rosheſtwenski ise oli juba wõitluse algul haawata saanud ning lahkus nüüd oma kaaslastega wigaselt „Suworowilt"; ta läks miinilaewa „Buinõi" pääle, kust ta uimaselt teisele miinilaewale „Bjedowõile" wiidi. Wõitlusekäigu pääle ei saanud ta enam mõjuda. Wigase „Suworowi" asemele astus nüüd soomuslaew „Borodino" Wene laewastiku etteotsa ning püüdis wõitlust südilt jätkata.

Wene laewastiku kahjusid nähes usaldas Togo nüüd weel ligemale tulla ning piiras aegapidi Wene laewad üsna ümber. Eespool keerles Urin oma riſtlejatega, ühel küljel seisiwad Togo soomushiiglased ning teisel 9 riſtlejat ja Hiinalt wõidetud kõwa soomuslaew. Kamimura jälle wõttis oma laewasalgaga osawa keerdlikumise järgi pääletungimise tagalpool seiswa Wene kuulaja-laewastiku wastu ette Kuid sinna läksiwad kohe paar riſtlejat abiks ning tõrjusiwad jaapanlased eemale Aga kange pommitamise all wajusiwad ometi „Ural" ja „Kamtshatka" aegamööda põhja.

Kanget wõitlust kestes katsusiwad Wene laewad ometi ikka ka edasi sõita ning püüdsiwad end läänepoole hoida, et nõnda Jaapani raudsest kaisust lahti saada. Kuid see ei õnnestanud. Waid selle wastu tungiti nad weel enam Jaapani ranna poole. Kella wiie ajal nähti „Aleksander III." pääl tulekahju ning ühtlasi lõi laew kalduma, kuna rasket wiga oli saanud. Ta pidi siis wõitlusereast lahkuma ja kõrwale minema. Kuid rahu ei saanud ta sääl sugugi, sest jaapanlased sihtisiwad oma tule nüüd õieti weel ta pihta ning saatsiwad ka ju oma miinilaewad ta wastu wälja. Aegapidi jäi wigane laew teisest maha ja kella 8 ajal wajus ta põhja Jaapani miinilaewade pääletungimised läksiwad nüüd ikka julgemaks,

nimelt laewade wastu, kus tulekahju lahti oli. Hoolimata kangest laenetamisest liikusiwad nad merel meruttu.

Ikka weel wõitles Wene laewastiku eesotsas „Borodino", kuna ta laelt juba ka tuleleegid ja suits tõusiwad. Jaapanlased sihtisiwad oma tule nüüd pääasjalikult „Suworowi" pihta, kuna miinilaewad nagu mesilaste salk ta ümber sebisiwad. Ja wiimaks hakkas wägew admiralilaew, kuna küll lõpuni ikka weel kibedasti tuld andis, külili wajuma, Terwe Wene laewastik katsus küll seda weel kaitsma minna, kuid selleşt polnud abi ühtegi, sest jaapanlased sihtisiwad nende wastu põrgulise rist-tule, ning kõrwu lukustawa suurtükimürina all wajus „Suworow" põhja.

Selle järele tuli nüüd ka wapralt wõitlewale „Borodinole" hukatus kätte, kuna jaapanlased suurtükituli ja miinilaewade päältikkumine tema pihta koondati. Kella pool kaheksa ajal kaldus temagi külili ja wajus kolme minuti jooksul laenete sülle.

Togo oli kohe alguşel, kui ta oma kange päälekippumisega Wene ristlejate salga kooşt lõhkus, oma tugewama tuleandmise Rosheştwenski wiie kõigeparema soomuslaewa wastu sihtinud ning mõjuwa tagajärjega, şest neli nendest magasiwad õhtuks merepõhjas Ning sellega oli ka Wene laewastiku wõim täitsa murtud ja iga wõiduşaamise lootus lõpulikult kustunud. Weel alles olew laewastik läks nüüd laiali, şest pääle muu äparduse puudus Wene laewadel õige juhatus. Wähegi tubli juht Rosheştwenski oli ju wõitluse algul kõrwale jäänud; ta asemel katsus Nebogatow juhtida. (Admiral Fölkersahm oli teel olles surnud.) Kuid suurem osa laewasid ei teadnudgi ülemjuhatuse wahetuşest ega saanud antud käskusid täita, waid talitasiwad aga oma aru järele. Päewaloode ajal anti „Nikolai I." päält märki, põhja-ida poole edasi põita püüda. Ning selles sihis põideti siis pool tundi edasi. Kuid äkki ilmusiwad nende ette 9 Jaapani miinilaewa, ning siis pööra-siwad soomuslaewad paremale ja ristlejad pahemale poole. Soomuslaewade eesotsas põitis nüüd „Oleg," kes wõrdlemisi terweks oli jäänud. Ta laskis siis kõigest wäest Jaapani laewasid, kes mõlemil pool küljel wiibisiwad, ning seda katsusiwad weel ka teişedgi laewad teha. Kuid see laskmine sündis ainult weel hädakaitseks ning iga laew katsus ennast wõimalikult Jaapani tule eest warjule saada. Loodeti, et see öötulekul kergemini wõimalik on. Kuid seegi lootus läks tühja, şest niipea kui pimedaks läks, paniwad jaapanlased oma helgiheitjad töösse. Kuna kusagil pool kindlat pääşeteed lahti ei olnud, pööra-siwad laewad muist lõuna- muist põhjapoole, selle juures tihti sihti wahetades. Tagajärjeks oli nii, et laewad üsna laiali läkşiwad. Admiral Enkwist, kes õhtu eel weel kord Jaa-

pani piiramiseliiniſt läbi murda oli katſunud, käänas end ſelle järgi tagaſi lõunapoole, pööras ſiis idaſſe ja jõudis oma kolme wäga rängalt wigastatud riſtlejaga — „Aurora“ „Oleg“ ja „Shemtſhug“ — waewaſe ſõidu järele Filippini ſaartele, Manilla ſadamaſſe, kus laewad muidugi Am. ühisriikide walitſuſe nõudmiſel oma ſõjariiſtad maha pidiwad panema (26. mail) ning poolteeb ſõjawangi jääma. Seſt erapooletus ſadamas ei tohtinud ju ſõdiwad laewad wiibida. Jaapanlaſed ei takiſtanudgi Enkwiſti laewade ſõitu, ſeſt nendel oli küllalt tegemiſt ſuurema laewaſtiku-oſaga, mis ikka weel Wladiwoſtoki poole püüdis minna.

Selle ſaatus kujunes nüüd aga õieti kurwaks Togo laewaſtik ajas ſeda mõlemil küljel taga ning ſaatis ühtelugu oma miinilaewad ta kallale. Päewal walitſenud tuul waikis õhtut waſtu ning kange wõitluſe järele rahunes merepind öö tulekul üſna; ta oli peatſelt peegliwaikne. Kuid otſe ſee lugu tegi Jaapani miinilaewadele nende töö hõlpſaks. Terwe öö 14. ja 15. mai wahel keſtſiwad miinilaewade pääletungimiſed. Eſiti katſuſiwad end Wene laewad ka weel ſuurtüki-tulega ja helgiheitjatega kaitſta, kuid päraſtpoole lahkuſiwad nad üſna ja püüdſiwad end ükshaawal pääſta. Kuid Jaapani miinilaewade arw oli nii ſuur, et neid iga laewa kiuſajaks küllalt jätkus. Otſatu ehmatuſega nägiwad kõik põgenewad laewad oma ümber waenulifi miinilaewaſid kihiſema. Terwe öö jookſul keſtis ſiis merel kole wõitlus, milles Wene laewad ükſteiſe järele Jaapani miinide häwituſel põhja wajuſiwad. Õieti ei olnud need ſündmuſed, nagu ka järgnewa päewa lood, mitte enam kellegi lahingukäik, waid ainult 14. mai wõitluſe tagajärjed, — põgenemine ja taganemine. Seda kurbloolift Wene laewaſtiku ſurmaheitluſt walgustas terwe öö Jaapani laewade helgiheitjate kohutaw ſära. Miinide lõhkemine kuuldus ſuurtükkide paukumiſega waheldufi. Meel heitel lasti ka Wene laewadelt weel waſtu, kuid ainult umbkaudu, nii et ſellel ſuuremat tagajärge ei olnud; ikkagi wajuſiwad kolm Jaapani miinilaewa põhja ning wiis ſaiwad wiga. Kuid ſee kahju oli ainult täpe nende rünkade kaotuſte waſtu, mis Wene laewaſtikku tabaſiwad, kus ükſ teiſe järele ſoomuslaewad „Nawarin“ ja „Sisſoi Weliki“ ning riſtlejad „Wladimir Monomah“ ja „Nahimow“ põhja läkſiwad, pääle nende weel mõned wähemad laewad. 15. mai hommikuks oli „teine Waikſemere laewaſtik“ lõpulikult häwitatud.

4. Tsushima lahingu tagajärjed ja ta mõju.

14. ja 15. mai öösisest koledast hukatusest suutis ometi Wene laewastiku kõige nõrgem osa, Nebogatowi otsekohese juhatuse all olew „kolmas laewastik," end ometi weel päästa, kuna ta esiotsa Jaapani miinilaewade silmapiirist kõrwale jäi ning nii siis öö- ja udukatte all edasi põhjapoole sõita wõis. Kuid wigastatud laewadega oli edasisaamine waewaline ja ju järgnewal hommikul, kui udu lahkunud oli, ning jaapanlased märkasiwad, et kõik Wene laewad weel häwitatud ei olnud, kihutasiwad nad kohe Nebogatowi laewasid taga ajama. Ja juba Liancourti madaliku juures, umbes kakssada wersta wõitlusepaigast kaugel, jõudsiwad wõitjad põgenejate Wene laewade kannule ning piirasiwad neid igast küljest ümber, kuna ka miinilaewad nende wastu wälja saadeti. Nii siis oli sellelgi laewastiku-osal hukatus silma ees. Esiti mõeldi küll ka wähe wastupaneku pääle ja alustati wõitlust, kuid kohe arusaades, et see täitsa lootuseta oli, otsustas Nebogatow end ennemini alla anda kui ühes meestega merepõhja minna. Nii siis tõmbasiwad kõik neli soomuslaewa, mis Nebogatowi käsu all oliwad: „Nikolai I," „Orel," „Senjawin" ja „Apraksin," walge lipu üles ning heitsiwad wõitja alla. „See sündmus oli kõige kurwem järk selles meile nii hukatust toowas lahingus," teatas kindral Linewitsh oma sõja aruandes keisrile „Sest sellega sai Jaapan neli suurt sõjalaewa hulga-sõjakraamiga oma laewastikule lisaks"

Nõnda siis kogusiwad jaapanlased 15. mail oma eelmisel päewal saadud suure wõidu wilja kokku. Ka mujal. Sest kuna üks laewastiku-osa Nebogatowit taga ajas, liikus teine osa mujal merd mööda ümber ning otsis laiali pillatud Wene laewadest neid weel taga, kes wast öösel alles jäänud oliwad. Soomuslaew „Ushakow" saadigi merel kätte ja kui see end nõudmise pääle kohe alla ei andnud, lasti ta hõlbuga mere põhja Ristleja „Dmitri Donskoi," kes öösel miinidega rängasti wigastada oli saanud, suutis end weel Korea rannale päästa, aga kuna jaapanlased temal säälgi kannul oliwad, lastsiwad wenelased laewa ise põhja. Ristleja „Swetlana" sattus ka merel ümber eksides jaapanlaste kimpu, katsus esiti ka weel wõidelda, kuid seda asjatust äratundes, awati weeluugid ja lasti laew põhja. Seesama saatus sai ristlejale „Ural" ning weolaewadele „Irtish" ja paarile teisele osaks Põhja saadeti ka miinilaewad „Buinõi," „Bleshtjashtshi," „Bespretshni," „Bõstrõi" ja „Gromki." Armu leidis aga miinilaew „Bedowõi," kus haawa-

Weneriigi II. Waiksemere laewastik Rosheſtwenski juhatusel.

tud admiral Rosheſtwenski oma kaaslastega pääl oli. Selle kalli ſaagi wedas Jaapani miinilaew „Saſanami“ Saſebosſe, kus Wene admiral Jaapani ſõja-haigemajasſe paigutati.

Oma häwituſetöö kõrwal awaldaſiwad ometi jaapanlaſed kaſſugu halastuſt. Terwel 15. mail ſõitſiwad mitu Jaapani abiriſtlejat merd mööda, et weel alles olewad wenelaſi päästa. Umbes 600 meeſt püütigi mereſt elusalt wälja, kes ujudes, ehk laewatükkideſt kinni hoides weepinnal oliwad. Päraſt jõudſiwad weel mitmetele ſaartele ja ka Jaapani rannale mõningad Wene madruſed, muiſt kalameeste paatidega, muiſt laewatükkide pääl. Nende päästetute ja Nebogatowi laewadega allaandnute Wene laewameeste arw, kes nüüd Jaapanisſe ſõjawangi jäiwad, oli Jaapani walitſuſe aruande järele 6142; nende ſeas kaks admirali. Kui need ſõja lõpu järele kodumaale pööraſiwad, järgnes nendega ſiin, Tſuſhima lahingu järelkajana, otſe niiſamaſugune äraandmiſe kohtuprotſeſs, kui warem Stösseliga ja ta kaaslastega Port-Arturi allaandmiſe päraſt. Nimelt Nebogatowile anti süüks, et kuna ta merewäe-ſeaduste kui ka põliſe päranditud-moe (traditſioni) järgi end mitte iganes alla andma ei oleks tohtinud, waid ennemine laewad iſe põhja laſkma, ſeda ometi oli teinud. Õnnetu admiral ſeletas aga, et ta ſüda pole kaudnud hulka inimeſi täitſa asjata ſurma ſaata. Protſeſſikäiguſt kõneleda pole ſiin enam mahti; olgu ainult nimetatud, et ſee kõigiti Port-Arturi protſeſſi moeline oli. Ning ka tagajärg tuli otſe ſarnane: Mõlemad admiralid mõisteti küll kohtus ſurma, kuid otſus muudeti 10-ne aastaſeks wangiſtuſeks ja ſelleſtgi wabaſtati nad päraſt armuandmiſe teel.

Nii oli ſiis ühe ööpäewa jooksul peatſelt terwe wägew laewaſtik häwitatud, mille pääle Wenemaal wiimane wõidulootus oli pandud. Ainult mõningad laewad oliwad end häwituſeſt päästa ſuutnud, kuid nendegi käſi käis halwasti. Wigaſena jõudſiwad weolaew „Korea“ ja miiniriſtleja „Swir“ 17 mail Hiina randa Wuſunisſe, kuhu 22 mail üks Inglise aurulaew ka miinilaewa „Bodri“, mille ta merelt hädas olles leidnud, wiimaſena warju alla wiis. Wene laiali pillatud laewadeſt ilmus riſtleja „Terek“ kes õige pika tee oli ette wõtnud, alles juunikuul Hollandi Batawia ſadamaſse Jaawa ſaarele. Need laewad pidiwad muidugi kõik oma ſõjariistad ära andma. Põhjapoole Wladiwostoki teele oliwad ainult kaks kiir-riſtlejat ja kaks miinilaewa põgenema ſaanud, kuid nendeſtgi ſaatus „Jſumrud“ oma wigastatud oleku ja uduſe ilma põhjuſel weel enne pärale jõudmiſt Wladimiri-lahes madalikule kinni, ning et laewa enam kudagi lahti ei ſaadud, jaapanlaſi aga pääletulema kardeti, laſkſiwad laewameheḍ ſelle iſe pu-

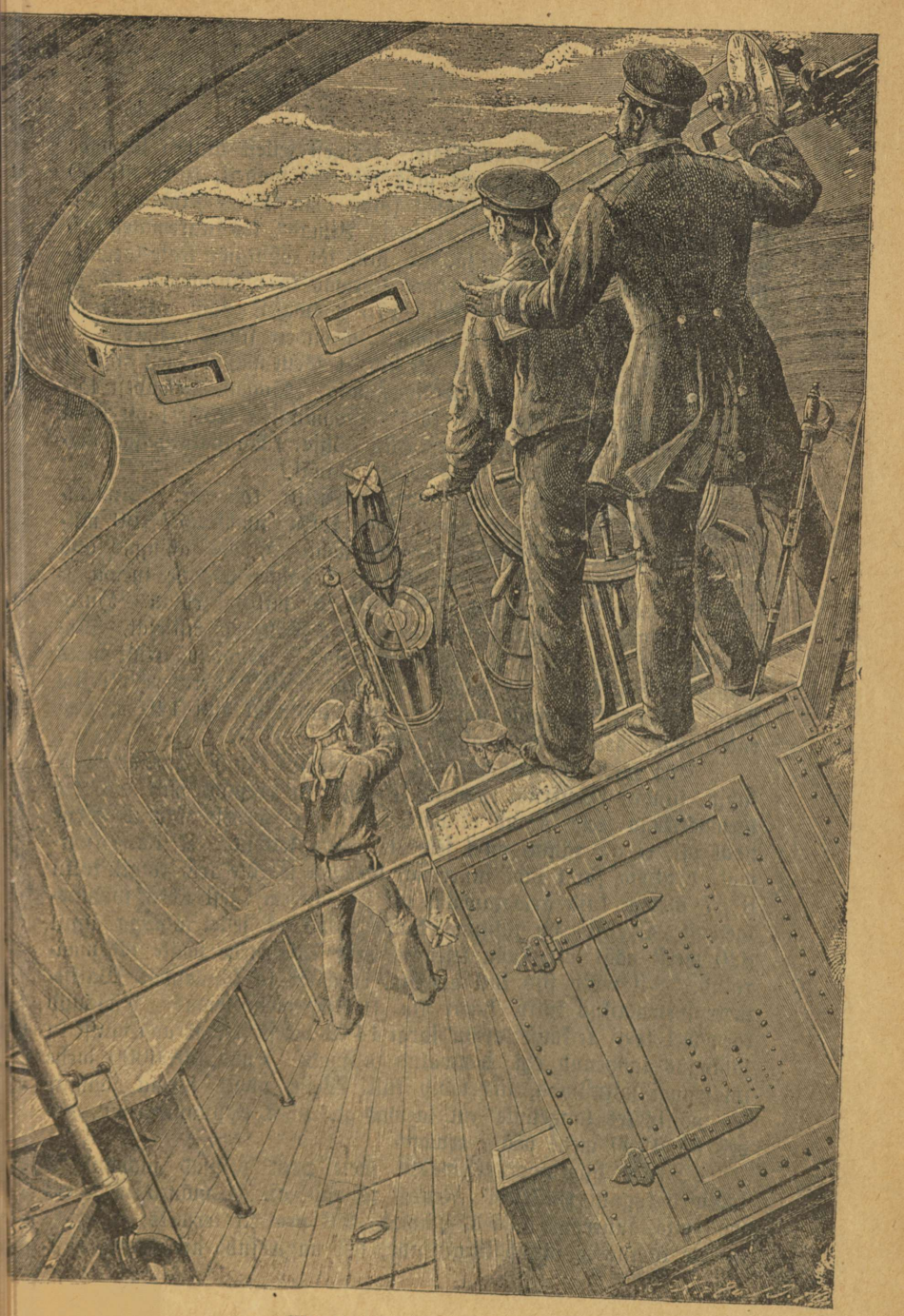

Miinilaewa lael.

ruks ning läksiwad paatidega maale. Kõigest selleſt suureſt laewade koguſt, mis Wenemaalt kolmes jaos minema saadeti, kokku üle 50 laewa, jõudsiwad wiimaks kõigeſt kolm oma sihile Wladiwostoki. Esimesena tuli sinna 16 mail kiir-ristleja „Almas“, kes suurematest laewadest ainukesena terweks oli jäänud, ning tõi kohutawa teate laewastiku otsa kohta ligi Teisel päewal tuliwad ka miinilaewad „Brawõi“ ja „Grosnõi“ järele, kellel 175 haawatut pääl oli; need oliwad osalt lahingu jooksul muudelt laewadelt sinna toodud.

Tsushima lahingu saatus oli siis, et Wenemaa 16-neſt suureſt sõjalaewast ilma jäi wähemad arwamata. Soomuslaewadeſt läksiwad 6 põhja, alla andsiwad kaks Soomusristlejateſt lasti kolm ning soomuskaantega ristlejateſt kaks põhja. Rannakaitse-soomuslaewadeſt lasti üks põhja, kaks wõeti wangi,

See kaotus oli juba warandusliſkult koleuur. Nimetatud suuremate sõjalaewade hinda loeti kokku umbkaudu 100 miljoni rubla pääle. Wähemate laewade wäärtus, mis lahingus otsa saiwad: 8 miinilaewa, 5 abiristlejat, 2 haigete-põetuſe laewa, 2 töölaewa, mõned weolaewad, oli umbes 20 miljoni rubla. Hukatuſeſt päästnud oliwad ainult Manilasse 3 wähemat ristlejat, Wladiwostokiſse üks ristleja ja kaks miinilaewa. Nende wäärtuſt wõis umbes 15 miljoni rubla pääle hinnata. Selle wõrrakeſe oli siis Wene laewastikuſt, mille wäärtuſt enne lahingut ligi 140 miljoni rubla pääle arwati, weel alles jäänud

Aga weel põrutawam kui see hirmus suur warandusline kahju, tundus Weneriigi rahwastele nende ta poegade hale ots, kes laewastikuga teele läinud oliwad. Kui suur meeste kaotus Wene pool oli, ei ole tänini weel selgesti teada saadud. Keſkmiſe (normal) arukirja järel pidi suuremate laewade meeste arw kõigil kokku 8 o7 olema. kuid arwatawasti oli see suurem, seſt üheſt soomuslaewaſt „Oreliſt“ on juhtumiſekaupa teada, et sellel lahingu algul 820 meeſt pääl oli, kuna keſkmine arw 740 mehe pääle oli määratud. Nii wõib siis küll arwata, et teiſes ja kolmandas Waikſemere laewastikus kokku hästi üle 10 000 mehe leidus. Päästnud laewadel loeti keskmiſe arwu järgi 14+2 meeſt, kelleſt aga muiſt ka lahingus langenud ehk haawatud oliwad. Kuna üle 6000 mehe sõjawangi sattuſiwad, siis wõib küll Wene poolt surma saanute — wõitlustes langenute ehk laewadega ühes uppunutearwu umbes 3—4000 mehe pääle arwata.

Nende hiiglakaotuste wastu meie pool oliwad jaapanlaste kaotuſed koguni wäikeſed. Nendel saiwad ainult mõned miinilaewad otsa, suuremad laewad jäiwad kõik peatſelt terweks, ning ka meeste kaotus ei olnud kuigi suur, seſt nagu juba nimetatud, laſk-

siwad jaapanlased oma kaugele käiwate suurtükkidega Wene laewasid eemalt, nii et Wene laewade kuulid, mis nii kaugele ei ulatanud, enamasti asjatalt wette sulpsataſiwad.*)

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Tsushima merelahing on üks kõigesuuremateſt ja tähtsamateſt terwes maailma ajaloos; selle ohwrid oliwad nii päratu suured, kui seda mereſõjas seni iganes weel pole olnud. Isegi Hispania kuulsa „Armada“ otsasaamine**) ning ilmakuulus Nelsoni wõit Prantsuse laewastiku üle Trafalgari juures 1805 a. kahwatawad selle sündmuse ees ära. Seſt mis oliwad küll endise aja suuredgi sõjalaewad praeguste soomushiiglaste wastu? Oma ütlemata suure mõju pooleſt wõib ainult Trafalgari lahingut Tsushima kõrwale seada. Ning ka muidu on nende lahingute käik ja olukord õieti sarnane. Mõlemates ei otsustanud mitte wälimine, waid siſemine tugewus — waim, mis laewameestes ja nende juhatajates elas ja töötas. Nelsonil oli Trafalgaris Prantsuse ja Hispania ühendatud laewastiku wastu wõideldes 27 lahingulaewa, wastastel aga 33, mis osalt Inglise omadeſt suuruse ja suurtükkide arwu pooleſt üle käiſiwad. Kuid Inglise pool oli laewameeste tublidus, oskus, ja iseäranis juhatus wastasteſt üle, ning tagajärjeks oli siis, et Nelson mitte ühtegi laewa ei kaotanud, wastaſed aga terwelt kaks kolmandikku, ainult 11 pääſiwad Hispania randa. Õige sarnaselt, kuid weel hoopis täielikumalt, sündis lugu Tsushimas. Küll oli Wene laewastik, nagu seletatud, õige kirju ja mitmekesine, mõned laewad wanad ja kehwad, kuid selles oli ikka ka 8 suurt lahingulaewa, nendeſt 4 ühelaadiliſed, uutwõitu ja tugewad, kuna Togol üleüldse aga 4 lahingulaewa oli. Aga ometi andis lahingukäik Wene laewastikule nii hirmſa otsuse! Trafalgari, ja weel enam Tsushima sündmus näitab suure selgusega, et wõitluses mitte sõdimiſematerjal ja meeſtehulk, ei laewade ega suurtükkide suurus ja arw otsustaw pole, waid sõdijate tublidus ja wäärtus. Kui õigesti ütles ometi omal ajal Wene kuulus sõjalane Suworow: „Sõjariiſt pole ühtegi, mees selle taga on kõik.“ Et seda sõna meil küllalt tähele ei pandud, tõi meile otsatu karistuse kaela...

*) Õige elawa ja wärwirikka kirjelduse Tsushima lahingu käiguſt on eelnimetatud kapten Semenow oma raamatus andnud; ilmub 1911 aastal ka Eesti keeles. Tema teatuse järele oli jaapanlastel sääl pommide täitmiseks umbmoodi wäga kange lõhke ollus tarwit sel. Nii olnud Jaapani pommidel 12. korda rohkem õudu kui meie omadel. — Jaapanlaste meeste kahju lahingus olnud 531. ainult.

**) „Armadas“ oli 130 sõjalaewa, ligi 20,000 sõjameheega ja 2000 suurtükiga, see laewameeste ja sõdijate arw oli üle 10,000, siis weel hulk muid kaaslaſi. Aga „Armada“ meesteſt pääſis suurem osa eluga.

Nagu eespool maasõja kaotusest kõneldud, tuleb ka meresõja kaotuse kohta ütelda, et selle põhjused wäga mitmesugused olnwad. Kõige esimeseks peab küll laewade ja madruste puudulist ja kehwa ettewalmistamist pidama, kuna laewade kohenduse ja meeste harjutuse eest olles teelemineku eel tõsiselt hoolitsema hakati. Selle põhjuswea kõrwale tuli weel terwe rida eest teisi: Kehwa teekuulamine, weolaewade takistaw mõju, Wene madruste pikast meretee-käigust tulnud wäsimus, Wene sõjalaewade halb wõitluserind, Jaapani laewade kiirem liikumisejõud, Jaapani meremeeste osawus meresõjas, nende wäga tublid suurtükid, selle juures Wene laewade mitmekesisus ning wõitluse lõpupoolel laskemoona puudus, kõigewiimati ka weel, et Rosheštwenski haawamise järele ühine juhatus katkes ning nii laewastik peagi segadusesse sattus. Kuid Wene meresõjalaste kehwust ehk argtust ei tohi küll sugugi kaotuse põhjuseks lugeda. Laewastiku juhatuses tehti wigasid, kuid need olnwad siin ikkagi wähemad kui endistes merewõitlustes; laewameheb aga täitsiwad kõik ja kõigiti otse kangelase-meelega ja iseennast ära salates oma kohust, kuigi surm silma ees oli. Ainult neli laewa andsiwad end ülemjuhatuse käsul ja ta wastutusel alla ning sellega jäiwad nende mehed elusse; teistel laewadel aga läksiwad mehed südilt laewadega ühes hukka, ise ju wees ujudes terwitasiwad nad oma kallilis saanud laewasid nende wajumisel weel wiimase lahkumise „hurraga!" Otse põrutaw on nähtus, et niisugune suur waprus ja ohwrimeelsus ometi asjata oli!!!

Lõushima lahinguga oli meresõda ei ainult täitsa otsustatud, waid ka üsna lõpetatud. Päraft seda tuli merel weel ainult kaubalaewade ärawõtmisi ette, kellest arwati, et nad wastasele sõjamoona wiiwad (seda tegiwad esiti mõlemad sõdijad, päraft jäi see õigus, see on woli, Jaapanile ükši. (14 jn. käisiwad Jaapani miinilaewad kord ka ju Wladiwostoki all.) Seşt Wene merewäge ei olnud gi nüüd enam. Wene riik kaotas wiimases sõjas kokku 14 soomuslaewa, 5 soomusristlejat, 3 ranna-soomuslaewa, 6 soomuslaega ristlejat, umbes tosin suurtüki-paatisid, kaks suuremat ja 25—30 wähemat miinilaewa. Muude riikide sadamasse oliwad pääsnud üks soomuslaew, 5 soomusristlejat ja 5 miinilaewa; need saadi sõja lõpu järele weel kätte, kuid wigaselt. Kaotatud ja wigastatud laewade wäärtus oli kokku ligi 400 miljoni rubla; otse hiiglasumma.

Selle kohutawa kaotusega wõrreldes oli Jaapani oma hoopis wähene; ta kaotas sõjas kaks soomuslaewa, kaks soomusristlejat ning umbes tosin miinilaewu; sõja lõpu järgi läks weel üks soomuslaew „Mikasa" hukka. Päälegi tahus tema kaotused enam kui täiesti see suur

sõjasaak, mida ta Wene laewastikult wõitis. Tsushima lahingust läks Togo hoopis tugewamalt tagasi, kui ta sinna tulnud oli, sest mõninga kaotatud miinilaewa asemele tõi ta neli suurt sõjalaewa saagina kodu. Aga weel enam. Ka Port-Arturi sadamas põhja lastud Wene laewasid oskasiwad jaapanlased oma agarusega jälle wälja tõsta ning ära parandada, mille järele need Jaapani laewastikusse liideti. Selle tõstmise-tööga oli kohe Port-Arturi kättesaamise järgi pääle hakatud ning suwel hakkasiwad „uppunud" laewad üksteise järele jälle weest wälja tõusma. 11. juunil tõsteti soomusristleja „Bajan" wälja, 16. juunil soomuslaew „Pereswet," 8. juulil soomuslaew „Poltawa," 30. jl. ristleja „Pallada," 9. augustil miinilaew „Silnõi," 10. septembril soomuslaew „Retwisan" ja 3. oktobril soomuslaew „Pobeda." Nii siis oli Jaapani sõjalaewastik pärast sõda hoopis suurem weel kui enne, ning käis nüüd Wene merewõimust küll mitmekordselt üle, kuna see enne sõda selleşt taga seisis. Sest Wene riigile jäi Tsushima lõõgi järele Wladiwostokisse weel ainult üks wäike ristleja ja mõningad miinilaewad terwelt alles, kuna kaks säälset soomusristlejat wõitluseks juba kõlbmatad oliwad. Kroonlinnas seisis weel ainult üks uus soomuslaew „Slawa," üks uus ja kaks wana ristlejat. Mustamere laewastiku-osa oli küll weel kaunis tugew: 6 uut ja 3 wana soomuslaewa, kaks uut soomusristlejat ning kaks õige wana ranna-soomuslaewa ja kaks wana soomusteta ristlejat. Kuid neid ei saadud ju sõtta tuua.

Nõnda oli siis Tsushima lahingu tähtsus ja mõju päratu suur. See tõukas Wene riigi tükiks ajaks suurte merewäe-riikide reast wälja ning andis Waikemere walitsuse üsna Jaapani kätte. Ning Wenemaale õnnetu mereşõja otsus otsustas ka terwe sõjakäigu. Sest kui merewalitsus Jaapanile jäi, ei wõidud tema ärawõitmist iganes lootagi. Sellepäraşt oli Tsushima wõitlusel weel suurem mõju-awaldus kui Ljaojani, Shahe, ja isegi Mukdeni lahingutel, ning ka Port-Arturi kaotamine ei mõjunud sugugi sellel määral sõja otsustamiseks, kui Wene merewõimu täielik ots. Nõnda siis oli selle sündmuse kaudne mõju weel suurem kui ta otsekohene. Tsushima kole kaotus awaldas otse rusuwat mõju ka maa-sõjawäe pääle, kus wõidu ootus alatiste kaotamiste järele muidugi ju kustuma kippus. Wiimasel ajal loodeti ometi mereşõjaşt pööret tulema; nüüd närtsis seegi lootus täitsa

Kurwastus, põrutus, lein ja kohkumine, mis Tsushima lahingu sõnum igal pool Wene riigis tekitas, oli nii suur, et seda õieti kirjeldada ei saa. Sündmus tundus esiti uskumatalt ja moonutatult, kuid kui otsata kibedusega tundma saadi, et see ikkagi päris õte-asi oli, ärkas üleüldine hüüe ja püüe r a h u järele. Sest wii-

mane kurbmäng polnud enam kellegi lahingu kaotus waid otse meie merewäe ots. See oli kõigile selge, ning nii wõis siis ka ajakirjandus nüüd juba awalikult ja lausa rahusoowi awaldada, mida seni teha ei usaldatud; seesama soow ilmus ka igalpool awalikus eluwoolus. Ainult wähene oli sarnaste „isamaalaste“ arw, kes kiusakalt kinnitasiwad, Wenemaa ei tohtiwat wõidetuna iganes rahu teha, ta pidada edasi sõdima, kas olgu lõpp mis tahes. Nende hääl kustus aga üleüldise wägewa soowi-awalduse ees ära, mis asjata werewalamisele lõputegemist nõudis, kuna iga wõidu lootus ometi kadunud oli, ja see soow sai nüüd ka ju kõrgemal pool mõjule. Selleks aitas küll õige suurelt see asjalugu ligi, et sõja jatkamiseks hädasti raha waja oli, kuid see puudus, ja laenusaamine oli nüüd wõimataks saanud. Aga ikkagi tegi rahusaamisele see raskust, et Wene walitsus end rahupalumiseni alandada ei tahtnud. Sellele kimbatusele aga ilmus kohe abi. Arwatawasti temale antud märguande järele, astus Amerika ühisriikide president Roosewelt sõdiwate riikide wahel rahusobitajaks. Tema oligi selleks kõigiti kohane mees, kuna ta ei Wenemaale ega Jaapanile kudagi ei sõber ega waenlane ei olnud, ning tema tuntud agarusе juures wõidi loota, et tema oma ettewõtte ka hästi korda saadab. Juba 26. mail, ainult 12 päewa pärast Tsushima lahingut, laskis Roosewelt oma saadikutel ühtlasi Peterburis ja Tokios teatada, et nüüd küll aeg käes oleks koledale sõjale lõppu teha. Tema tahtwat oma poolt teha mis wõimalik, et sõdijaid lepitada. Ta pani siis ette, et Wene ja Jaapani saadikud ometi kokku tuleks rahu üle nõuu pidama; selle asja korraldamise lubas ta oma hooleks wõtta.

Mõlemad sõdiwad riigid wõtsiwad rahusoowi kohe wastu. Wene walitsus teatas ju 5. juunil, et ta walmis on rahu pärast läbirääkima ning selleks oma saadikuid Washingtonisse saatma. Niisama tuli ka Jaapanist ettepanekule jaataw wastus. Sest Jaapanisgi arwati sõdimisest ju küllalt saawat; merel oli Jaapan juba kõik saanud mis tahtis ning maasõjas kaugemale minna oli ikka omajagu hädaohtlik.

Nõnda siis saiwad rahu-läbirääkimised juba juunikuul käima, mis siis paari kuu pärast ka tõesti rahutegemisele wiisiwad. Seni aga, kui rahu pärast kaubeldi, kestis sõja-olek ikka weel edasi ning nõnda tuli siis, et mõlemapoolsed sõjawäed weelgi rasketes oludes sõjawäljal wastastikku pidiwad wiibima ja selle juures palju kannatama, ühtlasi ikka hirmu tundes, et tapmine weelgi lahti läheb. Aga ka päris weriseid kokkupõrkamisi tuli weel ette ning mitmed sajad sõjalasi pidiwad alles nüüd oma elu ehk terwise ohwerdama — üsna asjatalt, sest sõjakäigu kohta ei mõjunud need wõidud ehk kaotused

enam kuigi palju. Jaapani poolt oli päälekäimine ometi arusaadaw; taheti ju enne rahutegemist ka weel Sahalini saart kätte saada. Nõnda siis peeti weel kord ka maasõda, kuigi wäiksel wiisil.

5. Wiimased sündmused Mandshuria sõjawäljal.

Weel suuremal ja täiemal mõõdul kui sügisel Shahe lahingu järele, tuli kewadel ja suwel Mukdeni hiiglawõitluse järele mõlematele sõjawägedele pikk puhkuse- ja toibutuse aeg, mil kange wäsimuse järele end jälle kosuda ja kosutada püüti. Esimese hooga lahingu järgi tõrjuti Wene wäerind küll Mukdeni ümbrusest umbes 150 wersta põhjapoole, kuid kui siis märtsi keskel mõlemad sõjawäed end uutele seisukohtadele seadsiwad, jäiwad nad sinna jälle terweks pooleks aastaks peatama. Selle aja jooksul, märtsist septembrini, ei tulnud sõjawäljal enam kuigi suuri muutusi ega wõitlusi ette, waid ainult wähemad ühest kohast teise liikumised ja selle juures ka kokkupõrkamised. See on täieste arusaadaw. Esiti oliwad mõlemad wäed kangest heitlusest wäga wäsinud ja nõrgaks jäänud, nii et kummagil sugugi isu ei olnud, uuesti jälle jõudu mõõtma hakata, waid hoolitseti aga agarasti wägede uue korralduse ja kõwenduse eest. Wenemaalt walgus wäge ühtelugu weel sõjawäljale ligi, aga Jaapanistgi jätkus seda weel tuua. Mõlemal pool oldi arwamises, et weelgi uus hirmus wõitlus ees seisab, ning koguti selleks jõudu. Mõlemad aga hoidsiwad esiti suurema päältetungimise eest, kuna ju mõlemate tähelepanemine wäga suurelt mereväes oodatawa otsuse pääl seisis. Selle järele kuda lugu sääl läheb, pidi muidugi ka maasõda kujunema. Ja kujunesgi. Jaapani wäele walas see sündmus uut waimustust meeltesse, wenelasi rammestas ja kohutas see aga wäga, nii et uuele lahingule wäga suure kahtlusega wastu waadati. Küll kuulutasiwad uue ülemjuhataja Linewitshi aruandeb, mida see ühtepuhku Peterburi saatis, ikka pääle selleste suureste waimustuseste ja wõitluse-ihaste, mis Wene sõjalaste meeli täitwat, kuid juba siis tungis lugedes tundmus pääle, et teatused wärwitud on, ning pärastpoole selgus, et Linewitshi sõnumed wast küll meeleolu tema enda juhatuskonnas (stabis) kujutasiwad, mitte aga sõjawäe oma. Säälgi hakkas juba üleüldiselt see kange iha maad wõtma, mis kodust riiki ja rahwast täitis: „Peaks ometi kord rahu tulema!“

Kahtlemata oleksgi Tsushima sündmuse järele ka Mandshuria waenuwäljal sõjapasun uuesti hüüdma saanud ning jaapanlaste

päältetungimine jälle kange hooga alanud, kui mitte kohe rahu päraſt läbirääkimiſed käima poleks ſaanud. Et aga nii ſündis, ei tahetud muidugi uuſi tapmiſi ſuuremal mõõdul ette võtta, enne kui näha ſaab, mis rahutegemiſeſt tuleb. Kuid ſõjawalmis hoidſiwad mõlemad wäed end ikkagi ning püüdſiwad ka wastastikku waritſemiſega ja liikumiſega wõimalikult teiſe nõrku külgeſid tabada ja oma kaſuks tarwitada. Wististi wõtſiwad ka mõningad wõitluſehimukad „wäikſed“ wäejuhid oma käe pääl mõndagi käiku ette, et kordamineku puhul nõnda endale auu ja tähtſuſt omandada, mõnda märgikeſt rinda ehk auunime ülenduſt ſaada, mille juures muidugi ſiis inimeſte eluſt ſuuremat ei küſitud. Kuid wõis ſeda ainult kitſas piiris ſündida. (Wõitluſe-himuline olnud nimelt kindr. Botjanow.)

Jaapani wäe kanget päältetungimiſe hoogu Mukdeni lahingu järele wähendas muidugi ſuurelt ſee, et wenelaſed taganedes teed ja ſillad ära lõhkuſiwad. Nõnda ſiis äpardas jaapanlaſte eſimene püüe, uute keerdliikumiſtega Wene wäge idaküljeſt Girini ja Ninguta, läänekülje ſt Bodunõ ja Tſitſikari poole tõrjuda. Wene wägi toetas end uute ſeiſukohtade pääle, mille rida Mongolia piirilt Tſantſu-Girini liini mööda Tumeni jõeni (Korea piiril) ulatas. Eelwäe-hulgana ſeiſis, 70 wersta Mukdeni-Girini teeſt idapoole, kindral Motowilowi ſõjaſalk, kelle aga jaapanlaſed juba juunikuul ta ſeiſukohtadelt wälja ajaſiwad, mille järele nad õige kaugele Girini maakonda edaſi tungiſiwad ja äkiliſe päälekippumiſega Omoſa ſeiſukoha (105 wersta idapool Girinit) ära wõitſiwad. See paik walitſes Girini-Wladiwostoki teed ning nii oli ſelle kaotus Wene wäele õige halb, kuna nõnda ta ühendus Wladiwostokiga katkeſtati.

Muidu oli wõitluſi mai-ja juunikuu jooksul weel 6. mail Fakumõni juures, kus Wene ratſawägi kord ometi ka õnnelikult wõitles, 7. mail Wene wäe paremal tiiwal Tautſheti juures, 3. juunil ſääl ligikonnas Ljaowopõni juures, 9. juunil Shimijaotſi ja 12. juunil Pinneho juures.

Suweks oli ſiis Mandſhuria wäljadele jälle Wene uus hiiglaſõjawägi kogunud. Selle parem tiiw, Kaulbarſi wägi, aſus Mongolia piiri ja raudtee wahel; tema äärmiſeks lääneſerwaks oli kaſaka kindrali Miſtſhenko wäeoſa, kes omale ſõjawäeliſelt õige hää ſeiſukoha wõttis ning ſäält agaraſti Mongoliaſſe tegewuſele käis; ta uſaldas tihti kogunu Nogi ſõjawäe ſeljataha tungida ning takistas Jaapani wäe moonawedu palju. Wene keſkwägi, kindral Batjanowi juhatuſel, ulatas oma wäerinda raudteelt Kainamiſſe. Säält idapoole, Giriniſt ſaadik, ſeiſis Kuropatkini wäejagu. Idatiiba warjas Rennenkampf tugewa ratſawäega. Tſantaniſſe koguti

aegapidi kõwa tagawara-wägi. Pääle selle oli wenelastel weel kindral Andrejewi juhatusel Tumeni jõe ääres umbes 30,000 meest. Sõjawäeline seisukoht oli sellel wäeosal õieti kindel ja hää ning selle tõttu wõis ta waenlasele wisalt wastu panna. Andrejewi eelwäe-hulgad ulatasiwad weel juunikuuni ka Põhja-Koreasse Köngtsõngini ning hoidsiwad nii weel tükikese Korea maadgi Wene wõimu all. Kuid säält tõrjusiwad jaapanlased 7. juunil Wene wäe wälja ning 12. juunil Susõngi juures peetud wõitluse järele pidi Wene wägi Koreast lõplikult lahkuma.

Linewitshi wäe suurust arwati juulikuu lõpupoolel kõik kokku jälle umbes poole miljoni mehe pääle. Kuid ikkagi ei usaldatu selle wastupaneku wõimu enam õieti ning hakati siis suure hoolega selle seljataga, Sungari jõe äärde, Harbinisse ja iseäranis Wladiwostokisse, uusi tugewaid seisukohtasid kindlustama, kuhu hädakorral taganeda wõis. Wladiwostokisse koguti päratu suured moonaladud, millega ligemad maakonnad kõigest tagawarast tühjaks tehti.

Wast weel agaramalt toimetati aga weel Jaapani pool. Wukdeni wõitluse järele ei suutnud esiti Kuroki ja Oku sõjawäed palju edasi tungidagi, kuna nad lahingus raskeid kaotusi oliwad saanud; eespool käisiwad siis Nogi ja Nodsu wägi. Kuid juulikuul hakkas Ojama jälle oma wäerinda täies ulatuses korraldama ja kõwendama. Tema pääseisukohad oliwad raudtee ja suure Andarini-tee ääres, mida mööda uut abiwäge ja moona ligi weeti. Umbes sada wersta Telinist põhjapoole seadis Jaapani wägi end aegapidi wõitlusewalmis. See oli nüüd kuues wäeosas. Mongolia piiri üle walitses Nogi. Daljao jõe mõlemal küljel seisis Oku wäerind. Raudteel oli Nodsu, Tshinhe jõe orus Kuroki. Nendest idapoole, Hunhe jõe hallikatele, paigutas Kawamura oma tugewa sõjawäe Kuropatkini wastu. Need wiis sõjawäge pidiwad Wene pääwäe-seisukoha pääle rõhuma, kuna kaugemal idapool olew uuesti kokkuseatud Hasegawa wägi Ninguta kaudu Wladiwostoki poole tungima pidi hakkama. See wiimane Jaapani sõjawägi oli aprilli lõpul Koreas maale tulnud ning tungis siis kolmes jaos Tumeni jõge pidi edasi, et Ningutasse saada ning nõnda Kuropatkini wäe seljataha jõuda, sellega Wladiwostokit Wene sõjawäest lahutada.

Juuli lõpul arwati Jaapani sõjawägede suurust kokku palju üle poole miljoni mehe olema. Sellest oli Kurokil 120,000, Okul 115,000, Nogil 90,000, Kawamural 80,000 ja Nodsul 45,000 meest. Hasegawa wäe suurust ei teata õieti, kuid üle 50,000 mehe oli temal igatahes. Nõnda oli siis Jaapani sõjawägi wõitluse-

wäljal ka arwupooleſt ju Wene wäeſt üle, hoolimata kõigeſt Wene wägede juurde ſaatmiſeſt. Seda tähelepannes wõib nende arwamiste wäärtuſt hinnata, kes päraſt ſõda targutama tikkuſiwad, et Wene wägi nüüd kindlalt ja tõesti wõitma oleks hakanud, kui ſõda aga weel jätkatud oleks. Kahjuks polnud ſellel arwamiſel aga muud põhjuſt kui arwajate lootus, kuid ſee ſeiſis wäga nõrkadel jalgadel. Seſt kui meie ſõjawägi waremini ſuurema arwuliſena ja alles wõidujulges meeles wõita ei ſuutnud, knſt pidi wõit ſiis nüüd tulema, kui ta eneſe-uſaldus wäga wapuſtatud ja ta ka arwu pooleſt waſtaſeſt taga oli?

Juuli kuu jookſul tuliwad ſõjawäljal weel mõned wähemad eelwäe-wõitluſed ette. Nimelt 9—13 juulikuu päewadel oliwad pea terwel wäerinnal eelwäe-ſalkade wahel kohati õige kibedad kokkupõrkamiſed, milleſt ſeekord juba üleüldiſt wõitluſt wälja kaswama kardeti. (13. juulil wõideti Mukdeni juures olew Jaapani kants ära.) Kuid kumbgi ſõjawägi ei uſaldanud ikka otſuſtawale wõitluſele aſtuda, kuna ju ka rahuſaamiſe lootuſed kaswaſiwad, ning nõnda taganeſiwad wõitlejad peagi jälle oma ſeniſtesſe ſeiſukohtadesſe. Ainult idapoolt nihutas Haſegawa oma rohkeid ſõjawägeſid ikka agaralt edaſi, mida aga Andrejew nii palju takiſtada katſus kui ſuutis. Alles augustikuu keskel pidiwad wenelaſed oma kindlatelt ſeiſukohtadelt Tumeni jõe juures lahkuma, mille järgi Jaapani wägi ſiin küljes edaſi ſammuma hakkas. Kuid peagi peatas ta käiku rahutegemiſe teatus. Nõnda jäi ad ſiis ka jaapanlaſte püüded, Wladiwostokiſt põhjapool Amuri jõge mööda Wene wägede wahele tungida ja ſäält poolt kindluſt kimbutama hakata, juba alguſel katki.

6. Sahalini ärawõitmine.

Wäga paljude muude iſeäralduste ſeas, mis wiimaſes ſõjakäigus ilmuſiwad, oli ka ſee, et ſõda kummagi ſõdiwa riigi pinnal ei peetud, waid wõõraſte riikide maadel — alguſes Koreas, kuna päris ſõjawäljaks Hiina päralt olew Mandſhuria oli, pääle ſelle ka meri. Alles ſõja lõpuläwel ſai waenuwanker ka päriſelt Wene riigi pinnal Sahalini ſaarel weerema.

Sahalin oli ainuke paik, kus Wene ja Jaapani riigid üksteiſele otſe naabruſes ſeiſiwad — Sahalini lahutab Jaapani Hokhida

(Jessso) saareſt ainult Laperuſe wäin ehk merekitſus. Kuid ſee koht ſeiſab Jaapanilegi keſk-riigiſt kõrwal ja Wene maale oli ta alles õieti riigi äärmine tipp; nii ſiis ei olnud ſiin küljel kummagil riigil ſõjawäge niihästi kui olemasgi ning terwel ſõja-ajal ei awaldatud ſiin küljes kummagilt poolt mingit waenuliſt tegewuſt. Arwati üsna õiguſega, et ſiinpool saadud wõitudel ſõjakäigu kohta mingit tähtſuſt ei oleks. Wististi oleks Jaapan ju ſõja algul Sahalini kaunis hõlbuga ära wõita wõinud, ning ſeda kardetigi Wene pool. Kuid nagu muudes asjadesgi, awaldas Jaapani wäejuhatus ſellesgi asjas tarka ja tüpſet kaalumiſt. Ta ei hakanud Sahalini kättepüüdmiſega ſugugi oma jõuduſid killustama, waid rehkendas kindlasti ſelle pääle, et kui ta aga mujal wõidumees on, ſiis Sahalin päraſt iſeeneſeſt nagu küpſe wili ta ſülle langeb. Kui aga rahu päraſt läbirääkimiſed juba käimas oliwad, ſiis alles asus Jaapan ka Sahalini ära wõtma, wäga hästi teades, et wenemaa ſeda enam kaitsta ei ſuuda. Ning nüüd ſaatis ta ſelle ettewõtte ruttu ja hõlpſalt korda.

Juba 19 juunil nähti Kaſtri-lahes Jaapani ſõjalaewu ning otſe Jaanipäewal (24 juunil) ilmus tugew Jaapani laewaſtik, admiral Kataoka juhatuſel, Sahalini lõunarannale Korſakowi ſeiſukoha juurde, hakkas ſeda laſkma ning saatis 9 00 meeſt 50 ſuurtükiga maale. Wene wäge oli ſiin kohas ainult 2500 meeſt, 9 ſuurtükiga. See wäeſalgake katſus eſiti ka wastu ſeista ning oma rannapatareiſt lasta, kuid nähes, et ſee asjata oli, taganes ta warsti kaugemale eeſt ära, kuna ſuurtükid, majad ja muu kraam ära häwitati. Jaapanlaſed hakkaſiwad kohe edaſi tungima, wõtſiwad ju järgnewal päewal ka Solowjewi ſeiſukoha ära ning tungiſiwad 27 juunil Wladimirowi ſeiſukoha kallale, Sahalini läänerannal, Korſakowiſt 30 wersta eemal, kuhu Wene wägi taganenud oli. Siin piirati ſee ümber ja ſunniti mõnede wõitluſte järele alla andma. Sellega oli Sahalini lõuna-oſa ju Jaapani wõimu all ning ſääl pandigi kohe Jaapani walitſus maksma. Sõjawägi aga tungis edaſi põhjapoole, kuna ſellele weel uut jõudu järele tuli, nii et Jaapani wäe arw Sahalinis 14,000 mehe pääle tõuſis. Sellele ei jõudnud nõrk Wene kaitſewägi kuigi kaua wastu ſeista, mida küll ka katſus. Siſimaal pandigi mõnes kohas wiſalt wastu. Kuid 11 juulil tungiſiwad jaapanlaſed ju ſaare pää-ſeiſukoha kallale Aleksandrowſkis, mida 4000 meheline Wene wäehulk 12 ſuurtükiga kaitſes. Lühikeſe wõitluſe järele aeti ſee ſäält wälja ning järgnewatel päewadel wõitſiwad jaapanlaſed ka Selbeskoje ja ſelle järele Nõkowo ſeiſukoha ära; wiie tuhande meheline Wene wäehulk aeti pakku. Oma nõrkuſt tundes, ja kuna abi pääle loota ei olnud, ei ſaanud ſiis Sahalini kuberner kindral Ljapunow muud teha, kui andis

end 18 juulil weel alles olewa sõjawäega (70 ohwitseri ja 3200 sõdatit) Jaapani alla. Ning sellega oligi Sahalin 30 aastase waheaja järele jälle terwelt Jaapani käes.

Okastraadi wõrgud Port-Arturi ees. (Waata lhk. 490).

Selsamal ajal katsusiwad jaapanlased koguni ka Wene Ussurimaale tungida, saatsiwad Kaštri-lahes sõjawäge maale ja wõtsiwad mõned külad oma alla. 1 augustil laskšiwad Jaapani miinilaewad Lasarewi seisukohta ning wiisiwad sääl wäge maale, kuna admiral Katoka kristlejatega koguni kaugele põhjasse Kamtšhatka

rannale sõitis ja sääl Petro-Pawlowski kindlust pommitas (31 juulil) ika wõttis ta Wene weolaewa „Australia“ ära. Need sõjateod oliwad küll ainult Wenemaa kohutuseks ja rahule sundimiseks ette

Batjanow, Kolmanda Mandschuria sõjawäe juhataja.

wõetud, kuna aga Sahalini ärawõitmisega Jaapan omale tubli trumbi kätte oli saanud, millega rahukauba tegemisel mehiselt mängida wõis. Ja Sahalini küsimus kippusgi kord rahu saamist nurja ajama.

Rahutegemine.

Eelpool nimetasime juba, et kohe Tsushima lahingu järele rahu päraft läbirääkimised käsile wõeti. Aeg selleks arwati mõlemal pool tulnud olema. Wenemaal oli alalisteft kaotusteft küllalt saadud ja Jaapan wõis nüüd, oma hiilgawate wõitude järele, endale kasulisi rahutingimisi saada. Oli ju säälgi koledaft werewalamiseft isu ära. Nii on wäga tõenäitlik, et otse Jaapani poolt Rosewel-dile wahelepituse algamiseks märku anti. Wäga palju aitas, et otse Jaapani suurem mõjumees, wana markii Ito, täie rõhuga rahu hääks töötama hakkas. Teiselt poolt mõjus rahu saamiseks suurelt, et ka Prantsuse ja Saksa walitsused kõigeft wäeft Rosewel-dile ta wahelepituse-töös abiks asusiwad.

Esiotsa oli rahukonwerentsi asukohaks Am. ühisriikide päälinn Washington arwatud, kuid et sääl suwel ilm wäga palaw on, määrati selle pidamine 27 juunil wähe põhjapool olewasse wäik-sesse ja wagusasse Portsmouthi linnakesesse, kus kuulus supel-koht leidub.

Sinna saatis nüüd kumbgi sõdija riik oma asemikud rahu sobitama. Nende walimine oli tükk rasket tööd. Ometi sai Jaa-pan oma wolinikkude walimisega warsti walmis. Nendeks mää-rati Jaapani wälimiste asjade minister krahw Komura (keda „Noore Jaapani" tähtsamaks riigimeheks peetakse) ja Washingtonis olew Jaapani saadik Takahira, suure-andeline politikategelane ja Ida Aasia küsimuse põhjalik tundja; ta isiklik tutwus Rosewel-diga oli muidugi temale weel soowitajaks.

Raskem oli Wenemaa seisukord, sest siit polnud kedagi nii-suguft-wägewat meest saada, kes Komurale wääriline wõistleja oleks ol-nud; päälegi oli Weue wolinikkude seisukoht teadagi palju halwem kui Jaapani omadel. Esiti taheti Wene pääwolinikuks endist kohtu-ministrit Murawjew'i saata; selle kindlast meeleft loodeti, et ta We-nemaad alandada ei lase. Kuid otse see asjalugu pani kahtlema, kas ta Jaapani meestega kokkuleppida suudab. Peagi ilmus siis rii-gisekretari Witte nimi päewakorrale, kes oma kauaaegses rahami-

niſtri ametis tähtſat tegewuſt oli awaldanud. (Teatawalt oli ta hiljem ka Wenemaa konſtitutſioni ſaamiſel tähtjas tegelane.) Tema nimetati ſiis eſimeſeks Wene wolinikuks rahutegemiſel. Teiſeks ſai endine Wene ſaadik Tokios, parun Roſen, kelleſt loodeti, et ta iſiklik tutwus Jaapani riigimeestega kokkuleppimiſt kergitab.

Pääle nende päämolnikkude oliwad rahukonwerentſil tegewad: Wene poolt ta Hiinas olew ſaadik Pokotilow rn. Shipow, riigiõiguſeteadlane prof. Martens (Eesti ſuguſt), ſõja- ja mere-asjade tundjana kindral Jermolow ja kapten Rustin.

Jaapani ſaadikute kaaslasteks oliwad Kamura ſekretär, walimiſte asjade ministeriumi ametnik Jamaſa, ſaatkonna ſekretar Adatſhi, õiguſeteadlaſena Denniſon (ameriklane), ſõja-asjade tundjana kindral Jonuſhi, mereasjades kapten Takaſhita.

Jaapani wolinikud ilmuſiwad ju 13 jl. Waſhingtoni ja algaſiwad Roſeweldiga läbirääkimiſi. 20. jl. tuli ka Witte oma meestega ſinna ja tegiwad niiſama. 25. jl. ſaiwad mõlemapoolſed wolinikud eſiti ühe Amerika riſtleja lael tutwuſtuſeks kokku. Siis mindi üheskoos Portsmouthi, kus 28 juulil ajaloos kuulus Portsmouthi rahukonwerents algas, mille käigu pääle terwe haritud maailm otſata põnewuſega waatas. Nõupidamiſte käik oli õige keeruline ja muutlik. Kuna wahel kokkuleppimine õige mõnuſalt edenes (ſeſt Jaapani päänõudeb: Korea ſaagu tema mõju alla, Wenemaa rendiõigus Kwatungi maa kohta, ja lõunapoolne oſa Mandſhuria raudteeſt antagu temale, wõttis Witte kohe wastu; niiſama jättis Jaapan oma liig pärimiſed, et erapooletutes ſadamates olewad Wene laewad temale ſaaks ja Wene merewäe ſuurus Waikſesmeres ära määrataks, pea maha), tuli aga mõnede asjade juures nii wali mõtete lahkuminek, et mitukorda nõuupidamiſed katki jääda ähwardaſiwad. Wiimati oli weel kahe tähtſa punkti juures — ſõjakulu ja Sahalin — kokku leppida, ja ſee näis wõimata olema, kuna nendes mõlemad ſõdijad pooled järeleandmatad oliwad. Jaapan päris mõlemaid, wiimati küll pehmendatud kujul: Poolt Sahalini, ja teiſe poole eeſt ſuurt tagaſiostu ſumma. Wenemaa aga ſeiſis kõikumata oma kord wõetud ſeiſukohal: Ei mingit ſõjakulu-maksu, ei mingit maa-ärandmiſt. Roſeweldi hoolika wahelſõbituste tagajärjel andis ometi Wenemaa lõppeks ſelle wõrra järele, et Lõuna-Sahalini — ſelle, mis ta alles 1875 a. Jaapanilt ſai ja mille pääle ſiis Jaapanil ta endiſe omanduſe põhjuſel õigus oli — ära anda lubas. Sellel aluſel walmiſtati ſiis Wenemaa poolt ultimatum (wiimne nõue) ja anti 16. aug. Jaapanile ära. Selle kohta wõis ſiis wastane ainult jah ehk ei ütelda — mingit

tingimist ei wõinud enam olla. Eitamise puhul oleks konwerents jalapäält koost läinud ja sõda edasi peetud.

Selle „wiimase trumbi“ wäljamängimisega oli Wenemaa küll õige kardetawa sammu astunud. Sest kõwasti kardeti, et Jaapan Wene „wiimast nõuet“ wastu ei wõta, waid uuesti mõõga järele kahmab. „Ultimatum“ päris temalt ju wäga suurt järele-andmist ja seda teha oli Jaapani wolinikkudele seda raskem, et Jaapanis, wõidujoowastuse mõjul, üleüldine arwamine ühel häälel waljult nõudis, et rahu muidu ei tehtaks, kui sõjakulu ja Sahalini saamise tingimistel. Ning sõjakulu nõue kruuwiti õige kõrgele (1900 m. rbl.) Aga nõuupidamiste katkisäämine oleks kohe werepulma uut algust tähendanud ja wast sajatuhandetele surma-otsuseks olnud. Sest mõlemate poolt teisis umbes poole miljoni suurune sõjawägi wõitluswalmis, ja need oleks siis jalapäält kokkupõrganud. Ning weremäng oleks sarnasel lool küll weel õige kaua kestnud, kunae simese nurjamineku järele kumbgi enam naljalt uuesti rahu-läbirääkimisi ei oleks awanud.

Õnneks jäi see hirmus lugu sündimata. Sest Jaapani walitsus oli waheajal suurelt rahumõtte poole kaldunud — isegi nendel tingimistel, millest küll teadis, et need suurele rahwahulgale ei meeldi. Jaapani „genro“ (wanade riigimeeste kogu), kelle hing markii Ito oli, oli oma keisrile Wene ultimatumi wastuwõtmist soowitanud, ja kohe anti rahu-wolinikudele sellekohane eeskiri.

Nimetatud otsuseks mõjusiwad küll mitmed asjad kaasa. Wististi kõneles ka inimlik tundmus omajagu ligi, sest rahutegemisega hoiti paljude tuhandate elu alles. Aga ka riigitarkuse seisukohalt oli Jaapanil järelandmine tark tegu. Läbirääkimine oli niimoodu kujunenud, et üksi rahaküsimus weel kokkuleppimist takistas. Põhjapoolse Sahalini oli Jaapan ju Wenemaale tagasi anda lubanud, kuid suure tagasi-ostu summa eest (125 mil. rbl.), aga Wenemaa nõudis seda ilma maksukohustuseta. Kui siis Jaapan üksi oma *rahanõudmise* pärast uuesti sõdima oleks hakanud, oleks see temale omalegi inetu tundunud, palju enam weel muudele, ja oleks Jaapanist lugupidamist, mis nüüd suureks oli tõusnud, jälle palju kahandanud. Oli siis õigem ja inimlikum, *raha* saamiseks *raha* nõuet ohwerdada, kuna küll õigusega arwati, et selle summa, mis Jaapan *wõidust aagiks wõiks saada*, ta mõistlikul asja-ajamisel ajajooksul *rahulise tööga kindlasti* saab. Wististi mõjus ka teadmine ligi, et kui Jaapan wõiduteadwuses oma nõuetega liiali läheb, teised riigid, kellele „tõuswa päikese maa“ suur wägewus ei meeldi, temale ühiselt wastu

astuwad ja teda wägisi sunniwad oma liignõueteſt taganema. Selle kibeda kariku oli ta ju 10 aastat warem ära joonud. Wiimati oli ka sellel suur tähendus, et Jaapan otse neil päiwil (30 il.) Inglismaaga uue lepingu oli teinud, milles see end kohustas, Jaapanit iga waenlase wastu Aasias toetama (muidugi wastutoetuse kohustusel). Sellega oli Jaapanil ta kättesaadud seisukoht kindlaks saanud ja temal ei olnud wäja selle kinnipidamiseks oma wõimu liig pingule tõmmata.

Nii siis wõtsiwad jaapanlased, kõikide imestuseks, 16. aug. rahukonwerentsi koosolekul Wenemaa ultimatumi tõrkumata wastu (Komura ütles, see olla kole kui külm rahaküsimus sajatuhandete saatust otsustaks). Ja sellega oli rahu pääsjalikult ju kindel. Lepingu täieliselt kirjapanemine ja ükſikute asjade äramääramine jäi muidugi edaspidiseks teha, aga et nendes ikka kudatahes kokku lepitakse, selles polnud enam kahtlust. Lepingu täitsa walmis-tegemisega hakkati ka kohe tööle. (Selles walmis wiilimises oli Wene poolt professor Marten's tegew, Jaapani poolt Dennison.)

Õatamata wiisil tuli ometi ka sellel tööl weel wiiwitusi, nii et kõikide silmad weelgi terwe nädal suure põnewusega Portsmouthpoole waatasiwad. Et meretelegrahw kord rikki läks ja jaapani lased oma kodumaaga mõtteid wahetada ei saanud, wiiwitasiwad nad, ja selleſt tekkis juba kord hirm, et rahu weelgi nurja läheb, seſt Jaapan kahetseda oma järelandmist ja ei tahtagi lepingule alla kirjutada. Kuid see kartus oli tühine. Otse nädal aega eeltingimistes kokkulepimise järele, 23. augustil, kell 3 ja 37 minutit, oli kõik walmis, lepingukiri seisis puhtalt laua pääl. Sellega oli asi täitsa kindel ja küps ning kohe kuulutasiwad suurtükid Portsmouthis olewast Amerika merewäe-arsenalist suurt ajaloolist sündmust. Seitseteistkümmend kuud kestnud hiiglawõitluselle Kauge Ida ülemwalitsuse päraſt, mille jookjul nii mitmed tuhanded suurtükid terwed mäed kuulisid wälja sülitanud, surma ja hukatust külwanud, laulsiwad nüüd erapooletu riigi suurtükkide juud wiimaſt rahulikku lõpuwiisi.

Rahulepingu pikkuse päraſt — selles on 15 põhjuspunkti ja kaks lisapunkti — jätame selle täielikku sisu siin awaldamata, waid nimetame aga ta põhjusjooni. Esimene punkt määras, et Wene ja Jaapani riigid nüüd jälle rahusse ja sõprusesse astuwad. Teine punkt lubas Korea üsna Jaapani mõju olla. Kolmandas seletati, et Wene ja Jaapani wäed Mandshuriſt ühel ajal wälja lähewad. Neljandas punktis lubati Wenemaa rendilepingu õiguseid Kwantungimaa kohta täies ulatuses Jaapani omaks. Wiies

punkt määras Mandshuriamaa kõigi riikide kaubanduſele wabaks. Kuuenda punkti järele poolitati Mandshuria raudtee Kuanshedſi joama juures, nii et põhjapoolne oſa Wene omaks jäi, lõunapoolne aga Jaapanile ſai, kuna mõlemad oma raudteed edaspidi aga ainult kaubanduſe jaoks tarwitada tohiwad. Seitsmes ja kaheksas punkt käſiwad ligemalt raudtee walitſemiſe kohta. Üheksas ja kümnes punkt määraſiwad Sahalini ſaatuſe ära: Pool ſelleſt ſai Jaapani omaks, teine jäi Wenemaale; piiriks ſeati 50 põhjapoolne laiuſegraad. Üheteiſtkümnendas punktis kohuſtas end Wenemaa, Jaapaniga kalapüüdmiſe kohta Wene Rannamaa kallaſtel lepingut tegema. Kaheteiſtkümnendas punktis kohuſtaſiwad mõlemad riigid end enne ſõda tehtud kaubalepinguid jälle maksma panema, ning kolmeteiſtkümnendas ſõjawangiſid wastastikku tagaſi andma, mille juures nende ülespidamiſe kulu kummagilt poolt taſuda tuleb. Neljasteiſtkümnes punkt käis rahulepingu tingimuſte kohta ning wiiesteiſtkümnes lepingu lõpuliſe kinnitamiſe tähtaja kohta. (Need oliwad ſiis aga ajutiſed määruſed). Liſapunktides määrati, et mõlemate riikide ſõjawäed 18 kuu jooksul Mandshuriaſt lahkuma peawad, kuna aga raudtee wahtimiſeks iga kilomeetri maa kohta 15 meeſt ſinna jääda wõiſiwad, ning et Sahalini piiriajamiſeks iſeäraline komisjon ſeatakſe.

Leping oli ſiis lõpuliſes kujus kaunis pikk ſaanud, nii et ſelle ettelugemine pool tundi kestis. Oli lugemine lõpetatud, astus Wene wolinik Witte ette ja kirjutas oma nime lepingukirjale alla, ſiis tegi ſedaſama Jaapani wolinik Komura. See oli ajaloolik ſilmapilk. . . . Nende ſulekriipſudega oli hirmus wõitlemine lõpetatud, milles nii päratu suured wäehulgad tapatalgul wäljas oliwad, kui wiſt küll ei ialgi enne inimeſeſugu ajaloos — wähemaſti ei teata ſelle kohta kindlaid arwuſid. Ning ſee on küll kahtlemata kindel, et ei ühesgi ſõjas enne nii hirmſaid ja kangeid tõjariistu tarwituſel pole olnud kui nüüd. Rahuſõpradele tikkus küll tõesti meeleheitmine pääle, ſeda koledat tapmiſt waadeldes ja neid hirmuluguſid kuuldes, mis inimeſe terawa aru abil toimepandud tapapidudeſt teataſiwad; kerkis küll wägiſi küſimus keelele, kas ſeda metſikut tapmiſt ſiis tõesti waja oli, kas inimeſeſugu weel kahekümnendalaaſtaſajal nii kaugelt inimlikuks pole ſaanud, et oma tüliküſimuſi muul teel oskaks toimetada kui werewalamiſe najal. Nagu näha, oleme weel kaugel ſelleſt suureſt ſihiſt, mida rahuſõbrad igatſewad, kus mõõgad ſirpideks ja piigid naeladeks taotakſe, kus inimeſed end tõik wennad tunnewad olema, kus rahwad omawaheliſi riiuasju õiguſeteel ära õiendawad, nii kui nüüd eraiſimeſed ja juba ka kogud oma tüliſid.

Jaapani ja Wene asemikud Portsmouthi rahukonwerentsil. Eespool lauda istuwad Jaapani, tagapool Wene saadikud. Pääsaadikud mõlemal pool reas 3 ja 4.

Aga waheſt tohib ka loota, et wiimanegi ſõda, kõigi oma koledustega, ometi kaudne ſamm parema, inimlikuma tulewiku poole oli. . . .

Rõõmustawaid lootuſi ſelle kohta andis omakohaſt juba rahulepingu allakirjutamine. Kui ſellekohane protokoll ette loetud oli, pidas teine Wene wolinik Roſen kõne, milles mõlemale ſeni ſõdinud riigile rahuſaamiſe päraſt õnne ſoowis, mis inimſuſe nõudel ja ſelle tuluks olla tehtud Wene ja Jaapani edaspidine sõbralik wahekord olewat nüüd kindlal aluſel, kuna Jaapani wälimiſt politikat Komura ſarnane tubli riigimees juhib. — Siis lauſus ta otſekohe Jaapani wolinikkudele: „Meie kõik oleme oma riikide tuluks teinud mis wõiſime, ja tunneme ſelles tundmuſes rahulolemiſt. Seni olime üksteiſele waenlaſed, nüüd oleme sõbrad, ja ma loodan, et selleks ikka jääme.“

Wastuſeks pigistaſiwad Komura ja Takahira Roſeni kätt, mida Witte omapooleſt jälle jaapanlastele tegi. Komura wastas weel oma poolt lühikeſe kõnega, milles temagi oma lootuſt ſelle kohta awaldas, et allakirjutatud leping mõlemate riikide wahel jäädawa rahu märgiks on.

Kuni ſekretärid lepingule pitſerid alla paniwad, kutſus Witte oma ſeltslaſe ja Jaapani wolinikud oma eratuppa, kus need 10 minutit wiibiſiwad; mis nad ſääl kõnelenud, jäigi kõwaks ſaladuſeks. — Säält tagaſi pöörates joodi aga mõlemate riigiwalitſejate terwiſt.

Sellega oli rahukonwerentſi tegewus otſas ja mõlemapoolſed ſaadikud põitſiwad kodu. Wiimane järk rahu kindlaks ſaamiſe töös oli küll weel alles ees: Mõlemate riigipääde, tſari ja mikado, kinnitamine. See wõis alles ſündida, kui mõlematele ametlikud asjakirjad walmina ette pandi, ja selleks ajaks määrati lepingus 50 päewa. Aga ſee oli paljalt wälimiſe wormi täitmine. Seſt kuna leping ju walitſejate teades ning tahtes tehtud, oli kinnitus iſeeneſeſt mõiſta. Nii ſiis tegiwad mõlemapoolſed sõjawäe-wolinikud ju 31. aug. eſiti ajutiſe ehk sõjariiſtade-rahu kohta tingimiſed küpſeks ja 3. ſept kuulutati rahupidamine sõjawäljal awalikult wälja. Ning ſiis waikis sõjakära lõpulikult, kuna sõdimine iſeeneſeſt juba ſeisma oli jäänud, kui rahutegemiſeſt teatuſt ſaadi. *)

Ometi näis weel kord rahutulek küſitawaks ſaama ja Jaapanis tuli ſuure wäliſe sõja järele weel wäike koduſõda. Jaapani

*) Wõõrastawalt tundus küll, et meilt alles augusti- ja ſeptembri kuul weelgi mehi sõjawäljale ſaadeti, ſeſt nende minekuks oli kord käsk antud ja ſeda täideti aga umbkaudu, nagu meil palju muidgi asju aeti.

rahwas (õigemini küll osa selleſt, seſt terwe rahwas ei saa ju niisugustes asjades ikka tegew olla) hakkas sellele wastu waidlema, kuna rahu Jaapanile halwade tingimistega olla tehtud, millega rahul olla ei wõiwat. Jaapani seisukoht sõja wastu oli ju ammu enne sõda, terwel sõja-ajal, ja oli siis ka sõja järelegi hoopis teine kui meil. Wenemaale oli Kauge Ida sõda, juba see politika, mis sõjale wiis, üleüldselt wõõras ja wastumeelt, mis muidugi suurelt ka sõjakäigusse mõjus; äratundes, et see sugugi meie isamaa eluküsimust ei puutunud, ei saanud siin sõjawaimustus kunagi õigesse hoosse, waid igatseti aga rahu järele. Ning kui see wiimati tuli, wõeti seda küll suure röõmuga wastu, kuid ainult sellepärast, et sõjakoormast lahti saadi, seſt muidu polnud meil rahust asja röõmustada; küll ka mitte põhjust kurwastada, kuna tingimised lõpuks meile ometi wõrdlemisi kergeks saiwad. Koguni teine lugu oli Jaapanis, kus sõda täitsa rahwuslik oli: seda nõuti juba ammu, ja kõik sõja-aeg kandis Jaapani rahwas sõjakoormat — mis tedagi rängalt küll surus, kuna säält wõrdluslikult ikka hoopis rohkem mehi sõtta saadetud ja ka sõjas langenud on kui meil — pisema nurisemata, ainult oma isamaa auu ja edaspidist tähtsust silmas hoides. Aga — suur töö nõuab loomulikult suurt palka, ja kuna Jaapanil sõjas käsi üleüldlikult hästi käis, tema ikka ja alati suur wõidumees oli, nagu seda sõdade käigus harwa juhtub, siis oli ka Jaapani rahwas oma nõudeid rahu kohta õige kõrgeks kruuwinud ja ootas, et see sõda Wenemaa wõimu Kauges Idas sootuks murrab, Jaapanit sääl pool ainu-isandaks teeb, pääle selle sõjakulu tasuna päratu kullalasu kodu toob

Kui siis suwel Jaapanisgi rahust kõnelema hakati, toodigi kohe ka wäga liialdatud soowid wõiduhinna kohta ette. Päriti Wenemaa üsna eemale tõrjumist Waikiemere rannalt, Korea, Mandshuria ja Nannamaa Jaapanile saamist, määratut sõjakulu-maksu weel pääle selle. Walitsus, küll tundes, et nende nõuete täitmist mõeldagi ei olnud, hoidis oma walmistatud tingimisi esiti targu oma teada, kuna need rahwa ju siis wäga ära pahandanud oleks; neid ei teatatud ka Roseweldilegi, waid awaldati alles Portsmouthis. Aga kohe oligi Jaapanis nurin lahti: Walitsus laseb end petta. Ning kui siis Wene poolt nendestgi weel maha tingima hakati, käis hüüd üle maa: Rahu-läbirääkimised lõpetatagu, sõda peetagu edasi. Niisugustel asjaoludel ei tohtinud Jaapani walitsus oma suureſt järeleandmiseſt oma riigis midagi lausudagi, enne kui asi küps oli, ning isegi kui leping põhjusmõttelikult ju tehtud oli, ei usaldatud selleſt rahwale teatada. See tegi aga muidugi asja weel halwemaks. Seſt kuna rahwas nii suure põnewusega sõja ning rahu

käiku waatles, ei wõinud asi temale kauaks teadmata jääda. Ja kohe kui see sündinud, pääses torm kange jõuuga lahti. Otse nendel päewadel, mil Portsmouthis rahuleping alles lõpulikult walmis tehti — 22. ja 23 augustil — töötati Jaapanis kange äre wusega selle tühjaks tegemiseks. Kõigil pool sõideldi waljusti rahutegemise wasta, mida Jaapanile kahjulikuks ja alandawaks peeti. Nõuti üleüldiselt sõja edasipidamist, kuni Jaapan oma soowide sihile saanud. Et aga sellekordne walitsus jälle „isamaad ei petaks," päriti selle ametist ära astumist ja parlamendi kokku kutsumist. Kõige suuremalt ilmus see wastumeel otse päälinnas Tokios, kus muidugi ka rahwakogumiseks kõige laialisem wõimalus oli (suure elanikkude arwu tõttu) sääl olnud umbes 100,000 inimest jalal.

Ärewust tõstis suurelt osalt küll weel see, et rahwa meeleawalduse esiotsa sumbutada oli püütud ja mõned ägedad sõjasõbrad wangi wõetud. See kallas otse õli tulesse. Seda suurema hooga asuti koosolekutele, rahu wastu sõitlemiseks. Mõistlikum rahwa-osa leppis muidugi ainult sellega. Kuid tuttaw on, et kui kiwi kord weerema saab, seda raske on peatada. Nii mindi ka Jaapanis rahwa-meeleawaldustel hoopis kaugemale, kui esiotsa ehk mõeldi — need kujunesiwad lausa mässuks. Kõige suuremaks itka Tokios, kus mitme päewa jooksul otse kodusõda lahti oli. — Wihased rahwahulgad kippusiwad ministrite ja walitsuse-asutuste majade kallale, lõhkusiwad neid ja pistsiwad põlema; kaitsjad politseinikud peksti minema. Wäratsejad oliwad päris sõjajalal — noad, mõõgad ja püssid käes. Pahameel pööras ka wõõraste wastu, kuna arwati, et muud riigid Jaapanit rahutegema sundinud, ja nii lõhuti mitmed ristiusu-kirikud maha. Seni nii suures auus seisnud markii Ito — õieti uue aja Jaapani looja — oli korraga „isamaa waenlaseks" saanud ja teda pilluti kiwidega. Rahwas mässas otse metsikult: Põletati, ehitati uulitsawallisid, lasti politseimajade pääle, uulitsa-raudtee wagunid peeti kinni, lõhuti ja põletati neid, tuletõrjujaid takistati kustutamise-töös jne. Et politsei ja hiljem ka sõjawägi niisugusele tegewusele muidugi sõjariistus wastu astus, tuli mitmel pool kibe käsisõda. Aga laialise ja mitmepäewase mässu kohta (see kestis 31. augustini) oli ohwrite arw wõrdluslikult wähene: Ainult kümme inimest sai surma; haawatuid oli küll mitu sada, aga enamasti kergelt. Wangi wõeti üle tuhande. Siis pandi Tokio sõjaseaduse alla ja rahutused waikisiwad.

Nii sai ka Jaapani päälinn sarnaseid rahutusi tunda, kui Wenemaa sellel aastal neid nii palju nägi. Aga nagu kõigiti muidu, oli mässu asjusgi Wene ja Jaapani olude wahel õige suur

wahe. Jaapanlased tegiwad rahutuſi iſamaalikus meeles, oma arwates iſamaa tulude kaitsmiſeks; ſelle juures läkſiwad nemad küll kaugemalegi, kui Wenewa ääres mindi, aga nendega käidi hoopis teiſiti ümber kui ſiin. . . Waranduſe kahju oli Tokios küll palju ſuurem weel, inimeste elu kahju aga hoopis wähem. . .

Õnneks oli kõigil nendel ſegadustel ainult mööbaminew laad. Oligi muidu rahwa pahameel oma walitſuſe wastu ſuur: Keiſri (mikado) wastu ei ilmunud mingit waenluſt, waid temale hüüti ikka pääle „banſai“ (elagu). Ning keiſer oli rahunõuus kindel, ja ſaatis ſellekohaſe käſu ſõjawäele ära, mille järgi ka rahwas end keiſri ſoowi järele ſeadis ja rahuga rahule jäi — ſeda enam, kui rahulepinguga ligemalt tutwuſtades ära tunti, et ſee nii wäga halb ei olnudgi, waid Jaapanile enamgi weel oli toonud, kui ta ſõja alguſel loota wõis Sõda oligi aga Jaapanile 2000 m.a. maksnud.

Otſe ühtlaſi — 1. okt. — kinnitaſiwad ſiis Wene ja Jaapani keiſrid rahulepingu oma allkirjadega, ja leping awaldati ametlikult 3. okt. ja millega ſiis ſõda täitſa lõppes. Juba 6. okt. anti erapooletutes ſadamates olewatele Wene laewadele käſk, Wladiwostokiſſe ſõita, milleks nüüd enam keeldu ei olnud.

Kergituſe- ja rõõmutunne kerkis rahuſõnumit kuuldes küll miljonite ſüdameſt. Ei ainult waenuwäljal wiibiwate, ſõjaristade all ägawate, otſe ſurma ſuus olewate ſõjalaste juures, kellele rahuteatus otſekohe elu kuulutas, ei ka ainult mõlemas ſõdiwas riigis, kellelt iga ſõjapäew määratut ohwrit päris, waid terwes haritud maailmas, keda ſõjakäik nii mõnel moel ligi kannatama pani, wõeti ſee teatus ilutſedes wastu. Sõja weripunane leek, mis üle poolteiſe aasta kõige maailma põnewa tähelepanemiſe oma pääl oli hoidnud, kustus, ja lubas inimestel jälle kergemini hingata; ſaadi nagu luupainaja alt lahti. Kole heitlus kahe ſuure riigi, kahe wägewa rahwa wahel, mille wääriliſi ajalugu ainult wähe tunneb, rauges ja lõppes, ning rahuline, ſõbralik, ülesehitaw töö wõis jälle oma wiljakat mõju awaldama hakata, iſeäranis mõlemates ſõjakoorma all äganud riikides ning ſõjahäwituſt kannatanud maades, aga mujalgi, mis ſõja halbtuſteſt kahju ſaanud oliwad, kuigi ſelleſt eemal ſeiſiwad.

— — — — — — — — — — — — —

Rahutegemiſega lõpetame oma jutuſtuſe. Sõja tagajärgedeſt ja mõjuſt oleks küll waja weel paljugi kõnelda, ſeſt ſee oli wäga ſuur ja mitmepidine, niihäſti Jaapanile kui ka Wenemaale. See hindamine, mis eſiti rahutegemiſe kohta kummagis riigis ſündis, muutus õige pea otſe wastandliſeks. Jaapanis wõeti eſiti, nagu kuulſime, rahuſõnum õige ſegaſte tunnetega wastu ning pahandati

palju selle üle. Kuid tagajärg näitas, et Jaapan rahuga ikka wäga kasuliku kauba oli teinud. Ta sai omale igatsetud ülewõimu Ida-Aasias täiesti kätte; Koreamaa jäi ju kohe sõja-ajast pääle niihästi kui tema omaks ja 1910 a. kaotati ka Korea senine omawalitsuse warigi ära: Korea tehti lihtsalt Jaapani maakonnaks. Muidugi wõis see ainult Wenemaa lubal ja teades sündida ja sündisgi. Esiti sõja järele näis küll Wene ja Jaapani wahekord weel pooliti waenuline olema ning mõnda korda kuuldusgi juba, et waremi ehk hiljem Kaugel Idas uus kokkupõrkamine tuleb. Kuid nähtawasti on Wene walitsus wähemalt sedakorda oma arwed Ida-Aasiasära lõpetanud, kuna ta 1910 a. Jaapaniga koguni lepingu tegi, mille järgi mõlematele sääl see maa ja wõim kätte jäägu, mis tal on. Nähtawalt lubati ju selles lepingus Korea kindlalt Jaapani päriseks.

Wenemaal oldi esiti rahusaamise pärast wäga rõõmsad, kuna seda siis riigile küll hädasti waja oli. Pärastpoole on aga mõnedgi hääled selle laitmiseks kuuldawale tulnud — muidugi nii nimetatud „tõsi-wenelaste" ridadest. Seletati, et Wenemaa end rahulepingus petta lasknud, sest edasi sõdides oleks sõda hoopis teise käände saanud. Mõnda arwas koguni kolmanda Mandshuria sõjawäe juhataja kindral Batjanow. Wittele anti kõwasti süüks, et ta rahutegemisega liiaks rutanud. Kuid Witte seletas wastu, et ta rahutegemise järgi päratu hulga õnnesoowi- ja tänu-telegrammisid saanud isegi Batjanowilt. Rahutegemine olnud ülisuur riigiline tarwidus ja Wenemaale suureks õnneks.

Sõja kaotuse põhjusi on meil aastate kaupa harutatud ning selle juures mõndagi puudust tõeks tunnistatud, millest enne kuuldagi ei tahetud. Isegi Wene walitsuse ametlikus sõjakirjelduses (mis küll wäga aegamööda ilmub; sellest oli 1910 a. lõpuni ainult esimese jao kolm osa walmis, mis sõjakäiku 1904 a. augustikuuni kirjeldawad, siis ka wiienda jao esimene osa, 1905 a. jaanuarikuu sündmusteni) on otse awalikult tunnistatud, et Wene riik sõja algamiseks hoopis ette walmistamata oli, nii hästi diplomatiiselt kui sõjawäeliselt, ning et sõja asja-ajamises wäga palju wigasid on tehtud. Kõigi arwetega eksiti; Jaapani sõjawäge arwati üleüldse ainultpoole miljoni suuruseks, kuid see tõusis sõjas kolmekordseks selleni arwust.

Ka ülemjuhataja Kuropatkin on sõjasündmuste kohta oma mälestused awaldanud, kuid wäljamaal, sest Wenemaal ei lubatud seda. Ta tunnistab puhtasüdameliselt, et tema sõjawäe juhtimises paljugi eksinud on, kuid ütleb ikkagi, sõjakäigu suuremaks otsustajaks olnud see, et Jaapani pool sõda täie waimustusega peeti,

seſt et see sääl täiesti rahwuslik oli, kuna aga Wene pool niisuguſt waimustuſt ei olnud, seſt siin polnud sõda mingi riigilise elu tarwitus.

Weel wäga palju karedamalt ja kibedamalt kui ametlikud seletused, arwustasiwad meiepoolsed sõjapidamiſt õige mitmed sõjas ligi olnud arstid ja muud tegelased. *) Nad annawad sõjawäe juhatuse, moona muretsemise jne. kohta wäga halwa otsuse. Nendes süüdistustes wõib küll ka mõndagi liialdust olla. Kuid wäga palju on küll kibe tõsi. . .

Igatahes jättis wiimane sõda meie riigile ükikurwa ja raske mälestuse järgi. Sõjakulude arwed ei olnud weel 1910 aastani lõpetatud, ei teatud siis ka täiesti, kui palju see maksma tulnud. Kuid umbarwus loetakse riigikassast wäljaantud sõjakulusid $2^1/_2$ tuhande miljoni rubla pääle, arwamata weel pea terwe sõjalaewastiku, määratu sõjamoona ja suurtükkide kaotus, mille asemele ju nüüd nõutada waja on. Kuid see on üksi kroonu kahju; mis hirmust kaotust ja kahju erainimesed sõjast saanud, ei suudeta sugugi hinnata. Ning see kahju, mis sõda sajatuhandete inimeste elule ja terwisele teinud, on üleüldse hindamata warandus. . .

Esiotsa näis ometi, nagu saaks Wene riik selle ilmatu suure kahju tasuks, mida ta sõjas saanud, ometi sisimise „uuesti sündimise" osaliseks, nagu see pool aastasada warem Krimmi sõja järele sündis. Tõepoolest tuligi kohe sõja lõpu järele Wene riigi ajaloos nii ülitähtjas päew: 17 oktober 1905, mis riigi walitsuskorras põhjalise käände tõi. Wenemaa sai põhjusseaduslise riigikorra (konstitutsioni) osaliseks. Aga sellegi rõõmu- ja lootuse tunde, mis sel korral Wene riigi rahwaste meeli täitis, on pärastised aastad wäga wapustanud ja suurelt jaolt kaotanud. . .

Kuid kõigist neist asjadest ei ole selles raamatus enam wõimalik rohkem rõnelda, kuna raamat muidugi hoopis suuremaks on saanud, kui seda algusel mõeldi. Nii siis jäägu need asjad siin kõrwale; waheſt tuleb nende kirjeldus teisel kohal ja ajal.

*) Nendest kirjeldustest on üks, Erastowi kirjutatud „Taganemine," ka Eesti ajalehtedes ilmunud. Selles leidub õieti palju asju, mida sugugi uskuda ei suudaks, kuid kirjutaja rõneleb nendest koguni tõsisel wiisil. Wäga wõõrastaw on nimelt lugu, et kord keegi kindral (wäekorpuse juht) oma magamisewagunis rahulikult puhanud, kuna ligilähedal wihane wõitlus käimas oli. Abiudandid tahtnud tähtsate teadetega kindrali juurde minna, kuid „toatüdruk teatas tähtsa pilguga, et kindraliherra weel heaks arwab magada." Ka tehtud moonamuretsemises päris hiiglawiisilisi pettusid ja wõltsimisi, mille pärast sõjawägi põhjatult puudus, Mandshuria rahwas aga raske wägiwalla all kannatas. mil põhjusel see meie wäele waenulikseks sai ja nõu ka kurja tegema hakkas, kus wõis. Kaardimäng ja lohakus olnud ohwitseride juures harilik.

Lõpusõna.

Käesolew raamat on sellepooleſt Eesti kirjanduſes iſeäraldu-ſeks, et tema ilmumine rohkem aega on wõtnud, kui küll ei üksgi tei-ne Eesti keelne kirjatöö. See on ligikaudu *seitse aastat* keſtnud. Raamatu eessõna on 1904 a. algupoolel kirjutatud, lõpuſõna 1910 a. detſembrikuul. Nii ſiis ſeiſawad alguſe- ja lõpu-ſõnad üksteiſeſt aja pooleſt õieti kaugel. Põhjuſi, miks ſee nõnda tulnud, ei maksa tagajärele enam harutada. Ainult ühe kõigemõ-juwama peale olgu tähendatud. Peatſelt kakskolmandikku oſa raa-matuſt, 12 annet, ilmuſiwad 1904 a. ja 1905 a. algupoolel, kau-nis ruttu üksteiſe järele. Kuid ſiis tuli peatus. Nõuti (alles rahu-tegemiſe järele!), et sõjaasjadesse puutuwad kirjatööd enne ilmumiſt *sõjatſensuri* kätte peawad minema ja selleks Wene ehk Saksa keelde ümberpandama; jaoskonna-tſensur ei wõtnud neid ette. Mõnede ajakirjas „Linda“ ilmunud sõjakirjeldustega käidigi ſiis nimeta-tud teed. Raamatut aga ſel moel awaldada oli täitsa wõimata, ja nii jäi selle wäljaandmine ſiis katki. Päraſtpoole aga kui tähen-datud eeskiri unustuſesse jäi, oli üleüldine tähelepanemine juba wäga muude uute ja suurte sündmuste poole pööratud ja nõnda oſa-wõtmine sõjaſündmuste kohta jahtunud. Ei olnud ſiis raamatu ilmutamiseks iſeäraſt ruttu. Ta kirjutaja arwas kohaſemaks, sõja-olude kohta päraſtpoole ilmſiks tulnud teateid weel koguda ja nii neid oma tööks tarwitada. Mõnigi aſi on selle mõjul hoopis uue wal-gustuſe saanud. Nii wõidi seniſt tööd rohkelt täiendada ja pare-mini korraldada. Kuna nüüd wist niipea enam uusi teatustehal-likaid sõja-asjade kohta ei awane, on ſiis raamat lõpule wiidud.

Tähendatud põhjuſel arwab raamatu kirjutaja loota wõiwat, et ſee oma pikaliſe wiiwituſe tõttu mõndapidi kohaſem, sündſam ja täielikum on saanud, kui ta peatſelt ilmumiſel oleks wõinud olla. Selle pooleſt oleks ſiis raamatu wäärtus tõusnud. Kuid teiſelt poolt on nimetatud asjaolude tõttu ſee halbtus tekkinud, et raamat ühtlane ei ole, waid selles mõnedgi konarluſed ja kalduwuſed, nii ka tükati kordamiſed, ette tulewad. Tähelepanija lugeja tunneb ju iſegi, et raamatu lõpupoolel oſalt teiſtſugune waim ja wärw

leidub, kui algupoolel. See selgib temale eelkirjeldatud asjaloost wististi. Raamatut on nii kirjutatud, nagu see wõimalik oli . . .

Nõnda siis läheb wiimase suure sõja kirjeldus olles mitu aastat pärast sõja lõppu täielikult lugeja kätte. Kuna selle aja sees ajalehtedes ilmunud sõjakirjeldused juba enam ehk wähem ununud on, siis tohiks wast käesolew raamat, mis sõjasündmusi kokkuwõtlikult ja täiendatud kujul awaldab, ning a i n u s täielik Kauge Ida sõja kirjeldus on, rohket ja lahket wastuwõtmist loota ja ka omajagu meie rahwa ajaloolise teadmise laiendamiseks kaasa mõjuda.

Eesolewa raamatu okkuseadmisel on abihallikateks tarwitatud:

B r o c k h a u s'i ja M e y e r'i üleüldiseid teaduste raamatuid (Konversations-Lecikon).

L o u t e r e s. Japan. Das Land der aufgehenden Sonne.

M u n z i g e r. Japan und Japaner.

R e v e n t l o w. Der Russisch-Japanische Krieg.

B a c h m a n n. Dito Soomekeeli kirjatööd:

Jaapani nyt ja ennen.

Jaapanin mou ja Kansa.

Sota Hä-Aasiassa (12 annet)

Siis on weel rohkel arwul aineid wõetud (nimelt lõpu päätükkide kirjutamisel) Wene kndralstabi wälja antud sõja-ajaloost, Kuropatkini „mälestustest," Semenowi, Erastowi ja Werssaiewi sõjakirjeldustest. Pääle selle on hulgana teateid kogutud mitmekeelsete ajalehtede kirjeldustest, mõnest erakirjast ja suusõnalistest jutustustest.

Raamatukirjutajad:

A. ja H. Prants.

Stössel ja Nogi Port-Arturi ees allaandmise puhul. (Waata lht. 510).

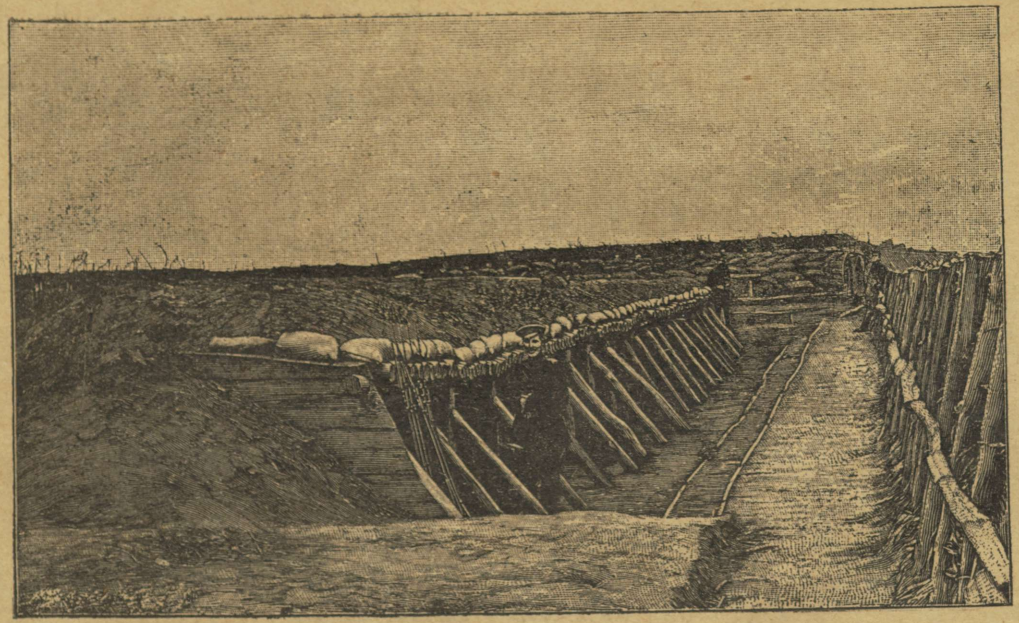

Wene soldatid Shahe ääres.

6.25
1089913

A
62446
216859